

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ПРЕДСТАВНИЦТВО НАТО В УКРАЇНІ
ВГО «АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРАВНИКІВ»
КОНСУЛЬТАТИВНА МІСІЯ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В УКРАЇНІ

**МІЖНАРОДНА ТА НАЦІОНАЛЬНА
БЕЗПЕКА: ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ
АСПЕКТИ**

*Матеріали ІХ Міжнародної
науково-практичної конференції
(м. Дніпро, 21 березня 2025 року)*

**У двох частинах
ЧАСТИНА II**

**INTERNATIONAL AND NATIONAL
SECURITY: THEORETICAL AND APPLIED
ASPECTS**

*Theses of the IX International
scientific-practical conference
(Dnipro, March 21, 2025)*

**In two parts
PART II**

Дніпро
2025

УДК 34+35
М 58

*Рекомендовано до друку та до поширення
мережею Інтернет Науково-методичною радою
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 7 від 19 березня 2025 р.)*

**М 58 Міжнародна та національна безпека: теоретичні і
прикладні аспекти : матеріали ІХ Міжнар.
наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 бер. 2025 р.) ; у 2-х ч.
Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. Ч. II.
784 с.**

ISBN 978-617-560-057-3

Збірник містить матеріали однойменної дев'ятої міжнародної науково-практичної конференції. У заході взяли участь науковці, викладачі та здобувачі закладів вищої освіти та наукових установ, а також фахівці-практики різноманітних державних установ та неурядових організацій. Тематика публікацій охоплює актуальні теоретико-прикладні проблеми міжнародної та національної безпеки.

Матеріали конференції можуть бути використані в науково-дослідній роботі та освітньому процесі закладів вищої освіти, а також у законотворчості та правозастосовній діяльності.

The collection contains theses of the eponymous ninth international scientific-practical conference. The event was attended by scholars, lecturers and post-graduates of higher schools and scientific institutions, and also practitioners of various public institutions and NGOs. The topics of publications cover urgent theoretical and applied problems of international and national security.

The conference theses can be used in research work and educational process of universities, as well as in law-making and law-enforcement activities.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

д.ю.н., проф. **О. А. Моргунов** (голова); д.ю.н., проф. **О. С. Юнін** (заст. гол.); д.ю.н., с.н.с. **В. С. Березняк**; д.ю.н., проф. **В. О. Боняк**; д.ю.н., проф. **В. В. Дараган**; д.ю.н., проф. **А. О. Собакарь**; д.ю.н., проф. **В. В. Шаблистий**; к.і.н., доц. **Д. В. Прошин**; к.ю.н., доц. **А. В. Самотуга**; к.і.н. **С. М. Цигульський**.

*Факти, судження й висновки, викладені авторами публікацій,
не завжди підтверджуються та поділяються редакційною колегією.*

ISBN 978-617-560-057-3

© ДДУВС, 2025
© Автори, 2025

З М І С Т

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Дараган В. В.

Щодо проблемних питань дотримання вимог режиму секретності
під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій 26

Никифорчук Д. Й.

До питання взаємодії оперативних підрозділів з громадськістю
і населенням в умовах воєнного стану 28

Пеньков С. В., Волошина М. О., Чорний В. А.

Здійснення розшукових заходів приватними детективами
як додатковий інструмент задоволення потреб громадян 31

Варава В. В.

Окремі аспекти забезпечення верховенства права
в оперативно-розшуковій діяльності 33

Єфімов В. В.

До питання кримінальних загроз в агропромисловому комплексі України
під час війни та після воєнного стану 36

Єфімова І. В.

До питання залучення громадськості до активної участі в боротьбі
з організованою злочинністю в умовах воєнного стану 38

Кисельов А. О., Дуднік А. В.

Шляхи підвищення ефективності роботи підрозділів кримінального аналізу 41

Крамаренко Ю. М.

Окремі питання протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом 43

Санакоєв Д. Б.

Сучасний стан та пріоритетні напрямки протидії
організованій злочинності в Україні 46

Телійчук В. Г.

До питання забезпечення громадської безпеки оперативними підрозділами
в умовах воєнного стану як складової громадської безпеки 48

Копилов Е. В.

Прокурорський нагляд за додержанням законів під час проведення
оперативно-розшукової діяльності як інструмент забезпечення
національної безпеки: правові та організаційні аспекти 50

Клешня В. В.

Деякі шляхи вдосконалення правових засад оперативно-розшукової протидії
підрозділами кримінальної поліції розкраданню бюджетних коштів
під час проведення закупівель паливно-мастильних матеріалів 52

Цуканов В. Ю.

Щодо вдосконалення системи правового забезпечення оперативного
обслуговування кримінальною поліцією сфери публічних закупівель 55

Яковченко О. І.

Деякі особливості здійснення заходів, спрямованих на виявлення причин та умов вчинення правопорушень, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами 57

Вареник Д. С.

Деякі питання взаємодії суб'єктів протидії злочинності у сфері державних закупівель відповідно до вимог підслідності 59

Двірня А. С.

Щодо питання класифікації принципів оперативно-розшукового запобігання злочинам 60

Єременко Д. Ю.

До питань загальної загрози організованої злочинності в Україні в умовах воєнного стану 62

Журавльова Т. І.

Щодо питання взаємодії оперативних підрозділів кримінальної поліції і слідчих під час досудового розслідування військових злочинів 64

Іжик Я. С.

Щодо взаємодії оперативного підрозділу зі слідчим під час досудового розслідування в умовах воєнного стану 66

Ковальова А. С.

До питання наукового забезпечення боротьби з організованою злочинністю в умовах воєнного стану 68

Іжик Я. С., Сурміло І. І.

Використання сучасних технологій, зокрема штучного інтелекту, у протидії незаконному обігу зброї, бойових припасів і вибухових речовин 70

Лобода А. С.

До питання правового регулювання сприяння громадян оперативним підрозділам у протидії грабеджам і розбоям у воєнний час: проблемні аспекти 72

Макаренко В. А.

Організаційно-тактичні особливості проведення оперативної закупівлі наркотичних засобів 75

Парфьонов І. О.

Щодо можливостей застосування кримінального аналізу оперативними підрозділами в умовах воєнного стану 77

Саковський Д. О.

Поняття та класифікація оперативно-розшукових заходів 79

Ступніков А. В.

Щодо методів боротьби з кіберзлочинністю в аспекті забезпечення національної безпеки в сучасних умовах 81

Сурміло І. І.

До питання використання відкритих джерел інформації у протидії наркозлочинності 84

Хидько Т. Д.

Поняття та значення розвідувального опитування 86

Шевченко Ю. С.

Щодо керівних принципів реалізації стратегії
боротьби з організованою злочинністю 87

Шинкарьов В. Р., Домченко О. О.

Взаємодія оперативних підрозділів Національної поліції
у протидії кримінальним правопорушенням, що вчиняються
неповнолітніми в умовах воєнного стану: деякі проблемні аспекти 90

**АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ
БЕЗПЕКОВИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ**

Бугера С. І.

До питання реалізації пріоритетів стратегії
національної безпеки України за напрямом протидії корупції 92

Макаренков О. Л.

Потенціал штучних нейронних мереж для елімінації
корупційних загроз національній безпеці 94

Israilova A., Israilova A.

Corruption in Central Asia: a literature review of the legal aspects 98

Дзюба І. В., Дарчич Д. М.

Вплив корупції на забезпечення національної безпеки
та оборони України в умовах воєнного стану 100

Кіблик Д. В.

Корупція як загроза національній безпеці України в умовах воєнного стану 102

Луговий В. О.

Окремі аспекти дотримання поліцейськими антикорупційних
обмежень щодо службового сумісництва 103

Луговий І. О.

Окремі аспекти антикорупційної експертизи
нормативно-правових актів та їхніх проєктів 106

Малецька О. І., Басалик М. Р

Цифрові технології як інструменти боротьби з корупцією 109

Пузирна Н. С.

Запобігання корупції в умовах воєнного стану 111

Самойленко О. О., Ярошинська Д. Р.

Корупція як загроза національній безпеці: шляхи мінімізації ризиків 113

Сошников А. О., Якушов Д. Ю., Ульяненко К. В.

Закупівлі послуг у окремих суб'єктів господарювання
в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації:
антикорупційний та етичний аспекти 116

Бей А. М.

Оборонні закупівлі в умовах російсько-української війни: окремі аспекти 119

Кравчук А. І.

Вплив корупції на забезпечення національної безпеки
та оборони України в умовах воєнного стану 121

Макаров М. О. Окремі питання запобігання корупції в судовій системі України	124
Некlesa О. В. Конституційно-правові аспекти забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану та вплив корупції на оборону України	126
Довбенко І. Б. Корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією: критерії класифікації та її обґрунтованість	128
Хрипунов Д. Г. Вплив корупції на забезпечення національної безпеки та оборони України в умовах воєнного стану	131
Кіндзерська А. Г. Еволюція корупційних схем нелегальних мігрантів та протидія прикордонників під час здійснення прикордонного контролю у воєнний стан	134
Кіріченко А. М. Вплив корупції на національну безпеку та оборону України в умовах воєнного стану	136
Горбунов Р. О. Вплив корупції на економічну безпеку України в період воєнного стану	137
Левченко М. С. Вплив корупції на забезпечення національної безпеки та оборони України в умовах воєнного стану	139
Михайлов І. Р. Корупційні ризики під час фінансування оборонної сфери	140
Нікітіна Є. К. Антикорупція та доброчесність в секторі безпеки та оборони під час війни	142
Посметюхова В. О. Вплив корупції на забезпечення національної безпеки та оборони України в умовах воєнного стану	145
Редько М. О., Купчишина В. Ч. Вплив корупції на забезпечення національної безпеки та оборони України в умовах воєнного стану	147
Сичевський В. В. Кримінальна відповідальність за корупційні правопорушення: проблемні питання та шляхи вдосконалення	148
 ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	
Золотухіна Л. О. Медіація як спосіб вирішення сімейних конфліктів: теоретичний і практичний аспекти	150
Мельник К. Ю. Сфера праці та національна безпека	153

Резворович К. Р., Берета М. В.

Цифровізація трудових відносин як засіб захисту
прав працівників в умовах воєнного стану 155

Обушенко Н. М.

Правова природа спадкового договору 157

Резворович К. Р., Миргородська К. М.

Дистанційна робота як форма організації праці в умовах воєнного стану 159

Юніна М. П.

Особливості виконання договорів страхування під час воєнного стану 162

Андрійв Д. М.

Погодження повернення дітей до України
з компетентними органами їх тимчасового перебування 164

Бондар О. С.

Чотириденний робочий тиждень в Україні: позитивні та негативні аспекти 166

Карпенко Р. В.

Notary proceedings regarding certification of undisputed facts under marital law 169

Кирдан Б. В., Шаповал В. В.

Про необхідність кодифікації іт-права в Україні:
перспективи створення нової частини в Цивільному кодексі України 170

Киян В. Я.

Щодо порядку розгляду індивідуальних трудових спорів в умовах воєнного стану 173

Саксонов В. Б.

Правові основи господарювання в Україні у контексті змін,
передбачених Законом України від 09.01.2025 № 4196-ІХ 175

Шаповал Л. І.

Про сучасні виклики забезпечення найкращих інтересів дитини 177

Саксонов В. Б., Коверзай О. О.

Підприємство як суб'єкт господарювання та єдиний
майновий комплекс: проблема законодавчого визначення 180

Шаповалова К. Г.

Особливості визначення територіальної юрисдикції (підсудності)
цивільних справ під час війни 182

Братішко Н. А.

Правові аспекти захисту прав інтелектуальної власності в умовах сьогодення 184

Гофельд Г. С.

Імплементация понятия фраздаторности
при визначенні юридичних конструкцій 186

Власенко І. В.

Mortgage in marriage and the consequences of marriage dissolution
in the presence of credit obligations: current issues 188

Ігнатенко Є. О.

Основні напрями впливу практики ЄСПЛ на правову систему України 190

Кондратенко Б. В. Шляхи вдосконалення захисту трудових прав в умовах воєнного стану з урахуванням прав працівників певних категорій, зокрема осіб з інвалідністю, учасників бойових дій та студентів заочної форми навчання	193
Плотян Д. С. Міжнародний комерційний арбітраж як ефективний альтернативний спосіб врегулювання спорів	195
Астаф'єва І. П. Features of the procedure for receiving an inheritance under martial law	197
Буякова І. О. Спадкові права внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану: законодавче регулювання та проблеми реалізації	198
Галушко Р. В. Надання часу відпочинку для працівників в умовах воєнного стану	200
Герасимов А. Є. Окремі питання щодо трудового законодавства України: порівняльно-правовий аналіз	202
Кишкань М. А. Окремі питання щодо неформальних трудових відносин	203
Красільніков В. П. Особливості здійснення спадкових прав іноземними громадянами та особами без громадянства в Україні	206
Кузьмич В. М., Карпенко Р. В. Legal nature of notary jurisdiction	208
Кучерява К. А. Functions of notarial jurisdiction: approaches to understanding	209
Лазарєва О. Л. Обмеження та гарантії трудових прав під час воєнного стану: правовий аналіз і перспективи вдосконалення	210
Лисенко Ж. А., Гула В. В. Приватно-правові відносини у контексті захисту прав людини	212
Лісняк А. Є., Логінова М. В. Основні напрями розвитку трудового права в умовах воєнного стану	215
Макаренко В. А. Призупинення трудових відносин в умовах війни: правові ризики та механізми захисту прав працівників	217
Немонова Л. Х., Логінова М. В. Окремі питання реалізації права на працю в умовах воєнного стану	219
Олексенко В. О. Функції сучасної сім'ї	221
Павлюк А. Р. Визначення походження дитини, народженої з допомогою репродуктивних технологій	222

Панченко І. О.

Приватно-правові відносини як інструмент захисту прав людини:
теоретичні аспекти та практичні виклики 224

Рогожкін Є. А.

Трудовий договір як підстава виникнення трудових правовідносин 226

Роменська К. І.

Судова практика та її роль у застосуванні трудового законодавства 228

Степаненко Б. О.

Приватно-правові відносини у контексті захисту прав людини
при застосуванні заходів фізичного впливу поліцейськими 231

Сидоріна М. С.

Особливості та практичні нюанси виконання судових рішень
під час дії правового режиму воєнного стану 233

Терехова Г. Я., Резворович К. Р.

Захист прав мобілізованих працівників під час воєнного стану 235

Хидько Т. Д.

Права працівників в умовах воєнного стану:
забезпечення трудових прав та їх захист 237

Шевченко Є. С.

ОСББ як особлива форма управління багатоквартирними будинками 239

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Кравченко С. А.

The system of economic security of business entities
in the agricultural sector of the economy in wartime conditions 242

М'ячин В. Г.

Світовий досвід післявоєнної відбудови країн:
теоретичні та практичні аспекти для України 243

Столяренко О. М., Цвик А. А.

Криптовалюти і фінансова безпека держави: ризики та регуляторні підходи 246

Трещов М. М.

Зниження рівня тінізації економіки як фактор
збереження державного суверенітету України 248

Хамініч С. Ю.

Ключові імперативи національної безпеки в умовах глобалізаційних викликів 251

М'ячин В. Г., Шевелєв Р. Р.

Вплив зовнішнього середовища на ефективність
діяльності підприємств у повоєнний період 253

Шемаєва Л. Г.

Стан фінансово-економічної безпеки України: боргова сфера 256

М'ячин В. Г., Лозовицька В. А.

Економічна криза в Україні під час повномасштабного вторгнення 258

Варяниченко О. В. Strategic management of the export potential of a global product manufacturer in the beekeeping industry as a factor of Ukraine's economic and food security	260
Грошелева О. Г. Households' financial security: essence, current situation, directions for improvement	264
Гузенко О. П. Міцність фінансово-економічної безпеки як пріоритетний сегмент розвитку підприємницького сектору України	267
Дранус Л. С., Матвєєва В. М. Наслідки зміни клімату для аграрного сектору України та економічної безпеки	269
Іванова Р. Ю. The influence of the club of rome's analytical research and financial forecasts on Ukrainian economic reforms	270
Кадала В. В. Правовий базис забезпечення фінансово-економічної безпеки в Україні	272
Коробцова Д. В., П'янов С. В. Боротьба з шахрайством у сфері спільного інвестування: роль інформаційних технологій	275
Марків Г. В. Фінансова безпека банків в умовах цифровізації	276
Матюха М. М. Фінансова реструктуризація як засіб попередження кризи	280
Мирончук З. П. Вплив цифрових технологій у бухгалтерському обліку на економічну та національну безпеку держави	281
Мунько А. Ю. Ризики фінансово-економічної безпеки України та шляхи їх мінімізації та/або подолання	283
Намонюк В. Є. Військово-технічне співробітництво як фактор зміцнення національної безпеки та інноваційного розвитку економіки України	286
Нестерцова-Собакарь О.В. Місце та роль фінансової безпеки у захисті національних інтересів України	289
Прокопишин О. С., Лега О. В. Забезпечення фінансової безпеки України в умовах воєнного стану	292
Сидоров О. А. Суть та значення захисту підприємства від рейдерства	293
Синявська Л. В. Прикладні аспекти податкової безпеки	295

Смірнов А. С. Невиробнича сфера як актуальний напрям державної політики України	298
Сова О. Ю. Strategic directions for human capital development in the knowledge economy	299
Умрихіна І. О. Податковий комплаєнс як захід забезпечення економічної безпеки	301
Фісуненко Н. О. Актуальні виклики та загрози для фінансово-економічної безпеки ринку товарів	303
Фокша Л. В. Міжнародні стандарти фінансової прозорості та їх вплив на економічну безпеку держави	307
Ціцька Н. Є., Ціцький П. В. Міжнародні стандарти фінансової звітності як фінансово-економічна безпека національної економіки	309
Галушко О. І., Воробйов Ю. Я., Соколова Є. В. Роль контролінгу в забезпеченні маркетингової безпеки бізнесу	311
Сушкова А. С. Фінансово-економічна безпека України: виклики та реалії сучасності	314
Юр'єв Д. С. Характеристика розкрадань, що вчиняються службовими особами на підприємствах металургійної промисловості	317
Бринзело Д. О. Інтелектуальний потенціал у контексті національної безпеки	318
Варфалюк В. В. Роль великотоварних сільськогосподарських підприємств у забезпеченні продовольчої безпеки	321
Горобко Р. Я. Безпековий механізм у контексті підвищення конкурентоспроможності підприємства: фінансово-економічні аспекти	323
Данько А. Т. Роль галузі БПЛА у фінансово-економічній, інформаційній та міжнародній безпеці: виклики та перспективи	325
Іщенко С. В., Ткач В. П., Мартинов В. С. Розвиток молокопереробної галузі в контексті забезпечення продовольчої безпеки України в сучасних умовах	326
Кісельов С. О. Оцінювання кадрового потенціалу підприємств за компетентністним підходом в умовах воєнного стану: виклики та можливості	329
Лапін О. The impact of information technology on ensuring compliance with the legal requirements of officials systems of tax authorities	331

Манічев Д. В.

Окремі питання нормативно-правового забезпечення
публічних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану 333

Мілютін О. О.

Цифрова трансформація економіки
як фактор фінансово-економічної безпеки держави 335

Мірошніченко М. В.

Економічна безпека промислової галузі як ключовий елемент
економічної безпеки держави в умовах воєнного стану 337

Огієнко А. Д.

Фінансово-економічна безпека як основа управління
стійким розвитком сільськогосподарських підприємств 338

Ремез К. І.

Система оподаткування України в умовах воєнного стану:
стан законодавчого регулювання та особливості реалізації 340

Рибальченко С. В.

Фінансово-економічна безпека як складова управління
розвитком інноваційно-активних виробничих підприємств 342

Терендій А. Б.

Food security of Ukraine in today's conditions 344

Ханас В. А.

Інноваційні процеси сільськогосподарських
підприємств у контексті продовольчої безпеки 345

Яшин Д. О.

Національна безпека та маркетингові дослідження:
взаємозв'язок і виклики сучасності 347

Балачук К. С.

Правовий статус платника податків: права та обов'язки 349

Бойко А. А.

Financial and economic security 351

Бондаренко А. О.

Історичні паралелі післявоєнного економічного
відновлення: сучасні виклики для України 352

Бут К. А.

Причини злочинного доходу в економічних злочинах 354

Гребенюк Д. О.

Податкова система України: сучасний стан та перспективи розвитку 355

Гуля В. І., Корогодова О. О.

Протекціонізм у національній економіці: інструменти реалізації,
вплив на економічне зростання, економічну безпеку
та трансформацію міжнародної діяльності 357

Коваль А. С.

Загальнонаукові принципи побудови податкової системи України
враховуючи зарубіжний досвід 360

Кожушко Б. К. Financial and economic security as a tool for combating economic crimes	362
Котов І. Д. Диверсифікація економічної і валютно-монетарної констеляції Німеччини за кон'юнктури інкорпорування російською федерацією гібридно-енергетичних маніпуляцій та інтервенції на територію України	363
Леміш А. Р. Військові облигації як інструмент підтримки фінансової спроможності держави в умовах воєнного стану	368
Откидач Р. Р. Процеси легалізації криптовалют та їх оподаткування в Україні	370
Пивоварова А. В. Система податкових пільг їхні види та правове регулювання	373
Плахтій П. А. Вплив війни на соціально-економічний розвиток і безпеку України	375
П'янківський М. А., Мостовий А. І. Основні загрози фінансово-економічній безпеці	377
Сухач С. О. Економічна безпека України в умовах воєнного стану	379
Толмачова Ю. М., Фролов М. М. Деякі питання організації державного фінансового контролю	381
Третяк С. В. Фінансова безпека України в умовах воєнного стану: виклики та загрози	383
Чернявський К. О. Поняття "віртуальні активи" в національному правовому полі України	387
Шило І. Є. Збройний конфлікт як чинник економічної турбулентності	388

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРАХ

Даниленко В. М. Актуалізація методів навчання і наукових досліджень у сфері інформаційної безпеки	391
Кононець В. П. Щодо питання інформаційно-аналітичного забезпечення підрозділів Збройних Сил України в умовах воєнного стану	393
Опацький Р. М. Протидія дезінформації як складова забезпечення національної безпеки України	394
Пилипенко К. А., Малецька О. І. Інформаційна безпека в контексті національної безпеки: сучасні механізми захисту бухгалтерського обліку	396

Бондарчук В. В. Інформаційна безпека в Україні: сучасний стан	398
Гірман А. П. Кібербезпека у контексті міжнародної та національної безпеки	400
Єременко А. В. Інформаційна безпека та нематеріальні активи	402
Жидовська Н. М. Захист облікової інформації: наукова проблематика	404
Калюжна Ю. І. Вплив deepfake-технологій на стан інформаційної безпеки	406
Квак М. В. Security threats to the state's media industry at the current stage of functioning	408
Коваленко Ю. Б., Ковальчук О. О. Zero trust security: treats to information security in the context of national security	410
Коренев А. О. Адміністративно-правові механізми забезпечення інформаційної безпеки в Україні: виклики та перспективи	413
Косяченко К. Е. Діджиталізація податкових послуг в Україні: вплив на адміністрування податків та підвищення прозорості	415
Кудінов В. А., Грищенко О. І., Швець М. М. Нормативно-правове забезпечення інформаційної безпеки інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»	417
Кузнецова Л. В. Протидія інформаційній війні та інформаційно-психологічній операції як складова інформаційної безпеки	420
Лещенко Д. С. Кібербезпека віртуальних активів: регуляторні рішення, судова практика та захист в Україні й за кордоном	422
Поліщук М. М., Поліщук Л. О. Методологічні аспекти та сучасні підходи до інформаційної безпеки в умовах війни	424
Талдикін О. В. Штучний інтелект і безпека кіберсоціалізації в умовах мережевого суспільства	426
Толбатов А. В., Котик О. В. Аналіз законодавчих актів у сфері захисту персональних даних	428
Бурбела О. О., Кривокульська О. О. Вплив кіберзагроз на інформаційну безпеку та стабільність держави	431
Галушко О. І., Кабанова С. В. Інформаційна та фінансова безпека підприємства в умовах розвитку штучного інтелекту	434

Косенко Ю. В. Інформаційна безпека як аспект національної безпеки	437
Протопопова Н. А. Інформаційна безпека малих підприємств в умовах воєнного стану в Україні	440
Штонда Р. М., Мальцева І. Р. Підходи щодо протидії виникнення кіберзагроз в критичній інфраструктурі держави	441
Бервено О. М. Інформаційна безпека як елемент національної безпеки	442
Білоцерківська О. М. Гібридні загрози та інформаційна безпека: фактори стійкості інститутів публічної влади	445
Васнятіна І. С. Дослідження значення та особливостей інформаційної безпеки як складової національної безпеки	448
Дорофєєв А. А. Необхідність створення системи стратегічного стримування загроз в інформаційному просторі України	450
Mehdiyev N. Cyberterrorism and national security	452
Мохонько С. А. Аспекти управління інформаційною безпекою: протидія дезінформації та пропаганді	454
Письменний О. О. Проблемні питання забезпечення кібербезпеки в цифровому просторі як основи національної безпеки України	455
Ряполов А. П. Інформаційна безпека людини та громадянина як складова національної безпеки держави: загрози та виклики	458
Удаковський В. В. Інформаційна безпека та протидія ворожій пропаганді	460
Юрченко О. К. Інформаційна безпека малих та середніх підприємств у контексті цифрової трансформації	462
Яценко Є. А. Кібербезпека як ключовий елемент національної безпеки	464
Вергун Д. А., Парфанович І. І. Взаємодія соціальних інститутів з питань профілактики інформаційних ризиків	465
Гавриленко Л. Р. Принципи інформаційної та національної безпеки: змістовність та дієвість у процесах зміцнення	469
Дембицька А. С. Інформаційна безпека як елемент національної безпеки	471

Зубенко С. В. Взаємозв'язок інформаційної та національної безпеки в надзвичайних умовах розвитку України	473
Каменецька К. В. Інформаційна безпека України в умовах воєнного стану	476
Коляда А. І. Правові аспекти цифрової безпеки: трансформація правовідносин	477
Красільников В. П. Some aspects of countering cyber threats in the sphere of national security of Ukraine	479
Кудрицький В. П. Персональні дані та їх захист у контексті інформаційної безпеки держави	480
Куций М. Ю. Інформаційна безпека як елемент національної безпеки	483
Кучай О. О. Проблематичні та сутнісно-правові сегменти інформаційної безпеки в контексті збереження національних інтересів	486
Меташоп І. С. Змістовність дефініції «інформаційна безпека»: наукові позиції, осучаснення та зв'язок з національною безпекою України	488
Мухамедова З. Р. Кібербезпека: сучасні виклики	490
Некlesa Т. К. Ефективні правові механізми у боротьбі з фейками	492
Некрасов Д. О. Проблеми інформаційної безпеки територіальних органів поліції України	494
Нікітіна В. М. Проблеми організаційно-правового забезпечення кібербезпеки держави	495
Парфило А. О. Протидія дипфейкам за допомогою технологій штучного інтелекту в інтересах забезпечення інформаційної безпеки держави	497
Репін З. М., Чорний А. М. Значення інформаційної безпеки в контексті загальної безпеки держави	500
Рукусєва А. М. Інформаційна безпека як елемент національної безпеки	502
Тарасова Р. Р. Захист персональних даних в діяльності Національної поліції України	504
Угрін А. А. Кібербезпека поліцейського інформаційного середовища	505
Чубенко А. Д. Роль інформаційної безпеки у забезпеченні національної безпеки	507

УПРАВЛІНСЬКО-ТЕХНІЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ БЕЗПЕКОВОГО
СЕРЕДОВИЩА ЛЮДИНИ, СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ

Дісковський О. А.

Математичне моделювання керування рухом маніпулятора м'якого робота,
здатного до виконання робіт з розмінування 509

Дорогий Я. Ю., Бердиченко І. О.

Захист критичної інформаційної інфраструктури як національний пріоритет 511

Приходченко Л. Л.

Інформаційний простір України в умовах воєнного стану:
виклики та перспективи розвитку 514

Шевченко С.

Вдосконалення стратегій формування національної
ідентичності в контексті безпекової ситуації 517

Рижков Е. В.

Перспективи використання штучного інтелекту при реалізації технології OSINT 519

Ільснко А. В., Телющенко В. А.

Методи оцінювання ризиків кіберзагроз у критичній інфраструктурі 521

Синиціна Ю. П.

Кіберзагрози та методи їх виявлення в контексті національної безпеки 525

Ходзицька В. В.

Облік екологічних витрат: аспекти забезпечення національної безпеки 528

Щербина Є. М.

Analysis of foreign experience of legal regulation of the activities
of public administration entities the field of landscaping 530

Балацька В. С., Побережник В. О.

Інформаційна безпека державних реєстрів:
потенціал блокчейну для захисту критично важливих даних 532

Дерев'янко К. В., Баранаскас М.

Перспективи запозичення Україною зарубіжного досвіду
використання безпілотних систем у поліцейській діяльності 536

Прокопов С. О.

Визначення геопозиціонування за фотозображеннями та відеозаписами
під час проведення пошуку інформації з відкритих джерел (OSINT) 538

Старостін О. Ю.

Кібербезпека критичної інфраструктури в умовах воєнного стану в Україні 541

Ковальчук О. О.

Information support of the constitutional and legal framework
of national security of Ukraine: international experience and practical aspects 543

Адаменко Д. С.

Вплив концептуальних засад управління на сталий
інтелектуальний розвиток: теоретичні та практичні виклики 545

Голов О. В. Порушення права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля в умовах збройного конфлікту	546
Горжій М. М. Управління стратегічними резервами держави під час війни	548
Іванов А. О. Стратегічне планування в системі національної безпеки: сучасні виклики та підходи	550
Котенко Д. О. Управління людськими ресурсами в секторі національної безпеки: підготовка кадрів і мотивація	551
Лаппо І. М. Управління екологічною безпекою як складова національної безпеки: стратегії та інструменти	553
Мацюк О. О. Енергетична безпека України: управління ризиками та стратегічне планування	554
Микита С. В. Роль кібербезпеки в управлінні національною безпекою: організація та технології	556
Мирошніченко В. В. Інформаційні технології в контексті національної безпеки	556
Мовчан О. О. Управління кризовими ситуаціями в контексті гібридних загроз	558
Мухін М. О. Розвиток системи територіальної оборони в Україні: виклики та перспективи	559
Скубицький Є. І. Управління ресурсами в умовах надзвичайних ситуацій: логістика та координація	561
Спіцин А. О. Вплив повномасштабної агресії РФ на сферу цивільного захисту України як об'єкта публічного управління та національної безпеки	563
Юрченко О. Л. Управління національною безпекою в умовах гібридних загроз	565
Яхедс О. В. Управління кібербезпекою	566
Абзалов Д. Розвиток системи кібероборони України в контексті глобальних загроз	568
Вольська А. В. Безпека обміну інформацією між працівниками Національної поліції України	569
Capbătut A., Zanfirov G. Safe authentication between a server and multiple code "Generators" using time-based one-time password (TOTP) algorithm	571

Ковальова А. С. Застосування технічних приладів, технічних засобів та спеціалізованого забезпечення поліцією під час виконання службових повноважень	573
Косенко А. В. Екологічна безпека в умовах війни: стратегічне планування та програмні підходи	575
Кудла І. Ю. Аналіз новітніх підсистем інформаційного порталу Національній поліції	577
Мозоль К. О. Проблеми протидії використанню цифрової валюти в злочинній діяльності	579
Мороз В. О. Перспективи використання штучного інтелекту в правоохоронній діяльності	581
Мотуз А. В. Управління у галузі національної безпеки	582
Наумов Н. Е. Сфери використання штучного інтелекту у кібербезпеці (закордонний досвід)	584
Орищенко Н. О. Штучний інтелект як майбутній інструмент роботи інформаційних систем Національної поліції	585
Петрушин О. В. Алгоритм проведення порівняльного аналізу моделей штучного інтелекту	587
Савенко А. Б. Проблеми використання оперативними підрозділами Національної поліції інформації в мережі Інтернет	589
Сіверська З. Х. Покращення розкриття кримінальних правопорушень за допомогою штучного інтелекту	591
Таран Н. В. Управління у галузі національної безпеки	592
Тарнопольська А. В. Перспективи впровадження в Україні єдиної системи відеомоніторингу з елементами штучного інтелекту	594
Хейло А. С. Аналіз біометричних систем контролю доступом до інформаційних систем	595
Яшина М. В. Роль штучного інтелекту у розвитку правничої науки та практики в Україні	597
 ОСВІТНЬО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕКТОРА БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ	
Марченко О. В. Підготовка фахівців із безпеки освітнього середовища: уроки ЄС для України	600

Шевчук О. О.

Особливості застосування платформи дистанційного навчання
онлайн-платформи ILIAS для підвищення кваліфікації фахівців з охорони кордону 602

Анісімов Д. О.

Державна політика у сфері забезпечення
фізичної культури і спорту: сучасний вимір 605

Бабіч О. В.

Використання платформи Wordwall для розвитку
іншомовної компетенції майбутніх офіцерів-прикордонників 607

Журавель О. А.

Використання програмного забезпечення «Self Defender System»
для визначення критеріїв індивідуальних можливостей курсантів
на основі показників фізичного розвитку 608

Погрібна А. О.

Особливості емоційного вигорання фахівців, що працюють
з постраждалими громадянами України 609

Покайчук В. Я.

Вогнева підготовка правоохоронців в умовах воєнного стану:
гендерні, технологічні та безпекові аспекти 611

Поливанюк В. Д., Тінін Д. Г., Тимофєєв В. П.

Теоретичні аспекти забезпечення національної безпеки в Україні:
роль поліцейського на полі бою в умовах воєнного стану 613

Бодирєв Д. А.

Міжнародні підходи до вогневої підготовки поліцейських в Україні 616

Король К. С.

Психологічне забезпечення службово-бойової
діяльності сил безпеки і оборони України 618

Логінова М. В.

Безпека працівників поліції в контексті надзвичайних
ситуацій у національному та міжнародному вимірах 619

Лопасєва О. М.

Деякі особливості вогневої підготовки поліцейських в умовах
воєнного стану: практичні аспекти з урахуванням гендерних особливостей 621

Наточій А. Д.

Позитивна мотивація професійної діяльності поліцейських
як запорука їх психічного здоров'я 623

Рогальський В. І.

Професійно-прикладна фізична підготовка курсантів
навчальних закладів МВС України 624

Чоботько І. І.

Військово-прикладні види спорту як важливий елемент підготовки
військовослужбовців та національної безпеки України в умовах сучасних загроз 625

Чоботько І. І.

Адаптація до екстремальних умов. Роль бойового досвіду
у фізичній та психоемоційній підготовці військових 628

Чоботько М. А.

Система формування фізичної підготовленості
силових структур: міжнародний досвід 630

Чоботько М. А.

Вплив бойового досвіду на медико-біологічні
аспекти фізичної підготовки військовослужбовців 631

Чоботько М. А.

Методи тренування для підвищення фізичної готовності поліцейських 633

Желізняк А. С.

Психологічна підготовка і психологічне забезпечення
поліцейських: національний та міжнародний досвід 634

Корнева О. С.

Проблеми формування і реалізації кадрової політики в апаратах судів 636

Бурка В. М.

Емоційне вигорання працівників правоохоронних
органів: подолання та профілактика 639

Вельможна Д. С.

Психологічні особливості адаптації правоохоронців до умов воєнного стану 641

Данилейченко В. С.

Психодіагностичні критерії основних типів
дезадаптації поліцейських в умовах воєнного стану 642

Дуняшенко О. О.

Foreign language of professional communication
as a topical issue of police training in the context of martial law 644

Желудько В. С.

Процес формування комунікативної компетенції у майбутніх правоохоронців 646

Медвідь К. В.

Теоретико-методологічні засади розвитку фізичної підготовки та спорту
у секторі безпеки і оборони України з урахуванням досвіду
бойових дій та військових конфліктів 648

Оліферчук А. А.

Навчання та підготовка поліцейських до роботи на деокупованих територіях 649

Пантюшенко А. А.

Оптимізація фізичної підготовки курсантів закладів
вищої освіти МВС для підвищення рівня національної безпеки 650

Петриченко І. В.

Спеціальна фізична підготовка поліцейських як ключовий
елемент підвищення боєздатності та безпеки особового складу 652

Піскун В. В.

Державні вимоги та методичні підходи до фізичної підготовки
особового складу Національної поліції України 654

Прокопець К. О.

Вплив професійної деформації на ефективність діяльності
працівника поліції в умовах воєнного стану 656

Сіренко М. Р. Фізична підготовка поліцейських як запорука національної безпеки	658
Терехова Г. Я. Гендерний вимір вогневої підготовки поліцейських: виклики та адаптація	659
Чепік А. М. Сучасні методи спеціальної фізичної підготовки у контексті протидії загрозам безпеці держави та світу	661
Чернявська О. О. Вплив психотравмуючих факторів на цілісність особистості майбутнього поліцейського	663
Чунихін О. С. Вплив фізичної підготовки поліцейських на рівень національної безпеки	664
 ФІЛОСОФСЬКИЙ, ПСИХОЛОГО-ЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА СОЦІО-КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА ОСОБИСТОСТІ ТА СУСПІЛЬСТВА	
Anujene B., Shatiene S. The connection between the social and the emotional	667
Аксьонова В. І. Соціокультурна та культурнолінгвістична комунікації як системоутворювальний фактор сучасної інформаційної безпеки	669
Богучарова О. І. Інформаційно-психологічні операції в Україні крізь призму проекту «русского мира»	672
Висоцька О. Є. Довіра як стратегічний фактор національної безпеки	674
Курінна С. М., Скрипниченко К. Г. Вплив соціального інтелекту на розвиток комунікативної компетентності майбутніх психологів	676
Липовська Н. А. Українська пасіонарність як складова забезпечення національної безпеки	678
Маргулов А. Х. Етнокультурний фактор демографічних викликів в Україні	680
Савіщенко В. М. Модель механізму навчального стресу в умовах війни	681
Сергієні О. В., Прошин Д. В., Горіна О. Т. Вплив психологічної травматизації на емоційний стан військовослужбовців	684
Сергієні О. В., Горіна О. Т., Білокурова К. В. Соціально-психологічні особливості військовослужбовців у період відновлення їх здоров'я після поранень	687
Сидоренко Н. С. Українська ідентичність в умовах зовнішньої агресії як аспект сучасної інформаційної безпеки	690

Скиба Е. К. Соціально-філософські аспекти правової культури у концепції національної безпеки	692
Царьова І. В. Лінгвальна репрезентація концепту «інформаційна безпека»	693
Демичева А. В. Hate speech: як насильницька комунікація загрожує безпеці	695
Дручек О. В. Історична пам'ять та політика пам'яті як складова національної безпеки України	698
Жукова І. В. Ефективність процесів прийняття рішень щодо використання платформ та устаткування для аналізу та моніторингу навчального процесу у галузі загальної середньої освіти	701
Комих Н. Г., Колісник Л. О. Предметне поле соціології безпеки (кейс українське суспільство)	702
Курінний Я. В., Турчин М. С. Особливості організації соціально-психологічної психореабілітації військовослужбовців із посттравматичним стресовим розладом	704
Леонова Н. В. Нерівномірність функціонування мов у білінгвальних соціумах з параметрами диглосії	707
Майданенко С. В., Полюшко В. В. Психологічна характеристика кризових ситуацій у професійній діяльності поліцейських	709
Максимова А. Я. Лінгвістичні бар'єри у міжнародному безпековому середовищі	712
Мачуліна І. І., Ніколенко О. О. Ризики соціалізації в інформаційно-комунікаційному просторі	713
Ніцевич О. В. Окремі питання реалізації державної політики у сфері реабілітації військовослужбовців	715
Ординська І. Я. The concepts of «sex» and «gender» as objects of linguistic research	718
Погрібна А. О., Насібян А. А. Психологічна допомога військовослужбовцям у кризових та посткризових ситуаціях життя	720
Похиленко І. С. Культурна спадщина як елемент забезпечення прав людини в умовах воєнного стану	722
Редькіна Г. М., Хейлик В. В. Україна в умовах війни: ознаки громадянського суспільства	725
Шкурко О. В. Стилістичні особливості юридичного дискурсу	727

Козубай І. В. Integrating neurolinguistic coaching and AI: innovative approaches to developing language competence and safe environments	730
Пакулова Т. В. Логіко-лінгвістичний аспект у встановленні рівня безпеки держави	732
Подворчан А. З. Необхідність вивчення української мови в сучасних реаліях	734
Порохнявий А. В. Лінгвістичний аспект формування безпекового середовища особистості, суспільства й держави	735
Серафимова О. М. Linguistic aspect of the formation of a secure environment for individuals, society and the state	736
Ситник Г. М. Соціальна безпека та фінансові установки: інтеграція поліційної превентивної діяльності та психології батьківського виховання	738
Скиба О. М. Strategic role of foreign language proficiency in national security	741
Цюпенко Т. А. Емоційний інтелект як засіб безпеки та розвитку психологічної стійкості особистості в умовах сьогодення	744
Шумейко О. М. Психологічні особливості формування внутрішньої безпеки особистості в кризових ситуаціях	746
Гальчич І. П. Формування медіаційних навичок як інструмент забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану	747
Третяк Я. С. Громадянська ідентичність як чинник національної безпеки	749
Круть Т. В. Фізична готовність як фактор виживання та забезпечення особистої безпеки в екстремальних умовах	751
Люлька А. С. Національна культура та національна ідентичність як інструмент спротиву російській політиці асиміляції та інформаційного впливу	752
Мацюк М. М. Українська ідентичність як протипага імперським наративам росії та складова національної безпеки	754
Нехаєва Ю. Ю. Когнітивні процеси та особливості усвідомлення особистістю досвіду війни	756
Нечитайло А. О. Правовий нігілізм, його прояви в українському суспільстві та шляхи подолання	758

Рябов В. О.

Посттравматичний стресовий розлад та особливості
корекції в умовах воєнного стану 759

Семенова А. С.

Мова як фактор національної безпеки 761

Ткачова В. О.

Демографічна безпека у системі національної безпеки:
крізь призму українських реалій 762

Халітов Д. Р.

Вплив психологічного стану на правосвідомість особи під час війни 764

Яременко О. С.

Актуальні проблеми міжнародної та національної
безпеки: соціальні-гуманітарні аспекти 766

Довідка про авторів (частина ІІ) 768

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ



Валерій ДАРАГАН
завідувач кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор юридичних наук, професор
<https://orcid.org/0000-0003-1735-2371>

ЩОДО ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ДОТРИМАННЯ ВИМОГ РЕЖИМУ СЕКРЕТНОСТІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Відповідно до ч. 1 ст. 517 КПК України досудове розслідування та судове провадження у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, проводиться з дотриманням вимог режиму секретності. Відповідно до ч. 3 ст. 517 КПК України до участі в кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, допускаються особи, які мають допуск до державної таємниці відповідної форми та яким надано доступ до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв. Таким чином, до кримінального провадження, яке містить державну таємницю, в принципі не можуть бути допущені особи, які не мають допуску до державної таємниці відповідної форми. Мова йде насамперед про осіб, які залучаються слідчим та оперативним працівником під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії [1].

Частиною 8 статті 1 Закону України «Про державну таємницю» визначено, що Звід відомостей, що становлять державну таємницю – це акт, в якому зведено перелік відомостей, що згідно з рішеннями державних експертів з питань таємниць становлять державну таємницю у визначених цим законом сферах [2].

Так, відповідно до п. 4.12.3 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженого наказом СБУ № 383 від 23 грудня 2020 р., відомості про факт або методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії становлять державну таємницю [3]. Зважаючи на вказане, можна дійти висновку, що інформація про сам факт проведення негласної слідчої (розшукової) дії вже становить державну таємницю.

У свою чергу, відповідно до положень ч. 1 ст. 252 Кримінального процесуального кодексу України за результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки [4].

Таким чином, абсолютно всі протоколи за результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії становлять державну таємницю та підлягають відповідному засекречуванню з наданням їм відповідного грифу секретності, адже вони містять інформацію про факт проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Загальна ж практика правоохоронних органів на сьогодні є такою, що під час розслідування кримінальних проваджень, в яких проводяться негласні слідчі (розшукові) дії, слідчі та оперативні співробітники залучають до участі в цих негласних слідчих (розшукових) діях осіб, які не мають допуску до державної таємниці. Навіть поняті, які присутні під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії, згідно зі змістом положень ст. 517 КПК України, повинні мати допуск до державної таємниці, бо їм також відкривається слідчим чи оперативним працівником державна таємниця про сам факт проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Таким чином, будь-яка особа, яку слідчий чи оперативний працівник залучає до участі в негласній слідчій (розшуковій) дії, повинна спочатку отримати допуск і доступ до державної таємниці [5].

Але забезпечити дотримання усіх вищевказаних норм фактично неможливо, тому на практиці слідчі та оперативні співробітники схильні нехтувати саме нормами КПК України, адже нехтування нормами Закону України «Про державну таємницю» може призвести до позбавлення слідчого або оперативного працівника відповідного доступу до державної таємниці, що тягне за собою звільнення з відповідної посади [6].

При цьому слід зауважити на тому, що невиконання слідчим, оперативним працівником положень ч. 3 ст. 517 КПК України тягне за собою недопустимість отриманих під час негласної слідчої (розшукової) дії доказів.

У зв'язку з вищезазначеним слід поставити запитання: а чи є інформація про факт проведення негласної слідчої (розшукової) дії такою, яка створює загрозу національним інтересам і безпеці? На наше переконання, інформація про сам факт проведення негласної слідчої (розшукової) дії без розкриття змісту останньої особам, які не брали у ній участь, не створює загрозу національним інтересам і безпеці. Така ситуація можлива лише у випадку, коли, окрім факту її проведення, розкривається інформація щодо тактики її проведення, або, наприклад, у випадку проведення наукових досліджень чи підготовки відомчих інструкцій, викладення інформації про тактику проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

При цьому, що стосується відомостей про тактику проведення негласної слідчої (розшукової) дії, слід зазначити, що особливості організації та тактики проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій, наприклад контролю за вчиненням злочину, регулюються положеннями відомчих інструкцій, які мають гриф обмеження доступу «для службового користування», тому при визначенні чутливості вказаної інформації необхідно враховувати особливості проведення окремої негласної слідчої (розшукової) дії.

Що стосується тактики проведення негласної слідчої (розшукової) дії, то на сьогодні наявна певна прогалина у положенні пункту 4.12.3 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, оскільки майже всі негласні слідчі (розшукові) дії проводяться оперативними підрозділами та відповідають формі проведення окремих оперативно-розшукових заходів, тактика проведення яких, у свою чергу, охороняється Законом України «Про державну таємницю».

Враховуючи вказане, з метою недопущення порушення норм Закону України «Про державну таємницю» та КПК України пропонуємо внести зміни до положень Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженого наказом Служби безпеки України № 383 від 23.12.2020, а саме викласти пункт 4.12.3 у наступній редакції: «Відомості за окремими показниками про факт та/або тактику проведення негласної слідчої (розшукової) дії, розголошення яких створює загрозу національним інтересам і безпеці».

1. Первій В. Ю., Дараган В. В. Доказування у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних зі зловживанням владою або службовим становищем: монографія. Дніпро : ДДУВС, 2024. 152 с.

2. Про Державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>.

3. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю: наказ Центрального управління Служби безпеки України від 23.12.2020 № 383. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text>.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

5. Леонов А. Особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних проваджень. *Закон і бізнес*. URL : <https://zib.com.ua/ua/136530.html>.

6. Дараган В. В., Постолов Т. О. Взаємодія органів досудового розслідування та оперативних підрозділів кіберполіції під час протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності: монографія. Дніпро : ДДУВС, 2023. 148 с.



Дмитро НИКИФОРЧУК
професор кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх
справ (м. Київ, Україна),
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
<https://orcid.org/0000-0001-9041-6197>

ДО ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ З ГРОМАДСЬКІСТЮ І НАСЕЛЕННЯМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Важливе місце серед суб'єктів сектору безпеки і оборони, що зумовлене її завданнями та функціями, посідає Національна поліція України. Але вдале забезпечення завдань та виконання цих функцій органами та підрозділами поліції в умовах реальних та потенційних загроз, особливо в умовах воєнного стану, можливе лише у разі повного узгодження за часом, простором та алгоритмом дій із іншими суб'єктами сектору безпеки й оборони у межах наданої їм компетенції відповідно до законодавства [1]. Довіру населення до поліції, згідно із Законом України «Про Національну поліцію», визнано основним критерієм оцінки ефективності її діяльності. Але на сучасному етапі трансформації органів публічного адміністрування є низка питань, що потребують вирішення. Нагальною проблемою є відносно низький рівень довіри населення до діяльності поліції, відсутність самоорганізації громад, а подекуди й байдужість щодо питань забезпечення правопорядку та безпеки. Відчутний також значний некомплект підрозділів поліції. За даним опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» у вересні 2024 року, рівень довіри до Національної поліції за період з 2023 по 2024 роки знизився з 56 % до 48 %. Це найгірша динаміка рівня довіри серед усіх правоохоронних органів. Адже Національна гвардія, Служба безпеки та Державна прикордонна служба, що знаходяться у складі МВС, навпаки, свій рівень довіри підвищили. Практичний досвід засвідчує, що без підтримки суспільства завдання та функції, покладені на поліцію, повноцінно реалізувати вкрай складно [2].

Взаємодія національної поліції України з громадськістю є невід'ємною складовою ефективною системи правопорядку та управлінських процесів, особливо в умовах воєнного стану. Це питання не лише стосується практичних аспектів роботи органів правопорядку, але й ґрунтується на фундаментальних принципах публічного управління, що визначають основи організації та здійснення державної влади. Під принципами державного управління слід розуміти основоположні начала, керівні настанови, що визначають найважливіші правила, за якими управління здійснюється й організується.

Отже, згідно з визначенням, принципи взаємодії поліції з громадськістю на рівні нормативно-правових актів закріплені як основоположні вимоги, що регулюють цю діяльність. У зв'язку з воєнним станом виникає необхідність не лише забезпечення правопорядку, але й збереження соціальної стабільності, що робить взаємодію національної поліції України з громадськістю ще більш важливою. Принципи взаємодії поліції з громадськістю, зокрема, в умовах воєнного стану, мають бути закріплені в нормах права, що формують правовий режим для забезпечення безпеки та прав людини.

Закон України «Про Національну поліцію» встановлює принципи, що регулюють діяльність поліції, серед яких виокремлюється принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства [3]. Це важливий елемент, що сприяє створенню довіри між поліцією та громадськістю. Взаємодія не обмежується лише встановленням контактів з негласними співробітниками чи проведенням опитувань громадян, але охоплює цілу низку напрямків, зокрема, співпрацю з громадськими організаціями та розвиток демократичних процесів в управлінні безпекою. Система принципів взаємодії поліції з громадськістю в умовах воєнного стану передбачає дотримання загальних правових норм, таких як принцип верховенства права, законності, рівності перед законом, а також принципи специфічні для діяльності поліції, а саме як то відкритість, прозорість, безперервність та політична

нейтральність.

Результативність та успіх діяльності оперативних підрозділів Національної поліції України щодо протидії злочинам, особливо в умовах воєнного стану, значною мірою залежить від добре налагодженої взаємодії між ними та іншими суб'єктами правоохоронної діяльності. Діють оперативні підрозділи Національної поліції України не автономно, а в системі правоохоронних органів, зокрема і тих, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Також важливе значення має взаємодія оперативних підрозділів Національної поліції України із іншими, окрім правоохоронних суб'єктів, органами, зокрема органами державної влади та місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями. Отже, використання оперативними підрозділами Національної поліції можливостей цих суб'єктів (як внутрішніх, так і зовнішніх) свідчить, з одного боку, про їх професіоналізм, з іншого – про результативність сумісної правоохоронної діяльності [4]. Поєднуючи думку В. Г. Телійчука [5], цілком доречно звернути увагу на те, що для забезпечення ефективності здійснення кримінального провадження та реалізації повноважень поліції в умовах воєнного стану Верховною Радою було прийнято низку законів, які були підписані Президентом України. По-перше, це Закон «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану» №2123- IX від 15 березня 2022 року. Цим Законом на період дії воєнного стану органи поліції наділяються додатковими повноваженнями. Доповнення стосуються питань взаємодії органів і підрозділів, зокрема оперативних підрозділів Нацполіції з державними органами, органами місцевого самоврядування, юридичними особами, окремими громадянами, а також щодо утримання військовополонених, забезпечення конвоювання затриманих осіб, розмінування та допуску поліцейських до проведення спеціальних вибухотехнічних робіт, сприяння громадян оперативним підрозділам кримінальної поліції у протидії корисливо-насильницьким злочинам тощо. Зокрема, зміни, спрямовані на врегулювання питання збирання боіметричних даних осіб, зокрема, шляхом дактилоскопіювання, а також розширення переліку підстав для зупинки поліцейським транспортного засобу та його перевірки, а також перевірки водіїв та пасажирів. До того ж, Дисциплінарний статут Національної поліції доповнюється новим розділом, який визначає особливості проведення в Національній поліції службового розслідування в період дії воєнного стану. По-друге, це Закон «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного часу» №2201-IX від 14 квітня 2022 року [5]. Оперативні підрозділи мають забезпечувати регулярне, правдиве та доступне інформування населення щодо поточної безпекової ситуації, правил поведінки в умовах воєнного стану та механізмів взаємодії з правоохоронними органами. У період воєнного стану особливо важливу роль відіграють громадські формування з охорони громадського порядку, волонтерські організації та ініціативи, які сприяють мобілізації ресурсів для захисту правопорядку та допомоги постраждалим.

Стосовно принципів взаємодії, тут доречно погодитися з позицією В. О. Найди, який у своїх дослідженнях поділяє бачення науковцями сутності принципів як відображення закономірностей розвитку суспільства, що є важливим в ході осмислення принципів взаємодії поліції з громадськістю в умовах воєнного стану. Наразі в умовах даного правового режиму постають принципово нові закономірності, викликані перебудовою безпекових реалій, які мають знаходити своє відображення в новітньому розумінні сутності принципів. Водночас питання взаємодії поліції з громадськістю, зокрема й на рівні принципів, здебільшого пов'язане з публічним (державним) управлінням. Один із фундаторів вітчизняної адміністративно-правової доктрини В. Б. Авер'янов наголошує, що «під принципами державного управління потрібно розуміти основоположні начала, керівні настанови, що визначають найважливіші правила, за якими управління здійснюється і організується» [6]. У період дії режиму воєнного стану, до форм взаємодії кримінальної поліції з громадськістю можна віднести:

- участь громадян у підтриманні публічної безпеки та порядку;
- залучення громадськості до участі у правозахисній роботі;
- організаційну допомогу інформативного характеру з приводу розшуку безвісти

зниклих осіб;

- інформування громадянами поліції про вчинені або ті, що готуються, злочини та осіб, причетних до їх вчинення (готування);

- участь громадськості в підвищенні кваліфікації поліцейських щодо формування знань вузькогалузевої спрямованості для задоволення потреб населення;

- надання матеріально-технічної підтримки з метою удосконалення діяльності поліції; реалізацію програм правового та патріотичного виховання населення тощо [7].

Отже, взаємодія оперативних підрозділів із громадськістю та населенням в умовах воєнного стану є важливим інструментом забезпечення безпеки та правопорядку. Ефективна співпраця базується на відкритості, довірі та постійному комунікаційному обміні між правоохоронцями та громадянами. Спільна робота з волонтерами, громадськими організаціями та місцевими органами влади дозволяє оперативно мобілізувати ресурси для протидії загрозам. Захист інформаційного простору та боротьба з дезінформацією є ключовими аспектами забезпечення стабільності під час воєнного стану. Незважаючи на обмеження воєнного часу, правоохоронні органи повинні дотримуватися принципів законності та прав людини, що сприятиме збереженню довіри населення до державних інституцій. Таким чином, ефективна взаємодія між оперативними підрозділами та громадськістю є необхідною умовою для збереження суспільного порядку, стабільності та національної безпеки в умовах правового режиму воєнного стану.

1. Нікітін А. А. Деякі питання взаємодії Національної поліції України під час захисту національних інтересів в умовах воєнного стану. URL : <http://w2.www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/26.pdf>.

2. Співпраця органів поліції з громадськими формуваннями в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. URL : <https://uplan.org.ua/analytics/spivpraczya-organiv-policziyi-z-gromadskymy-formuvannyamy-v-umovah-voyennogo-stanu-ta-pislyavoyennogo-vidnovlennya/>.

3. Про Національну поліцію: Закон України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379). Відомості Верховної Ради, 2024. Редакція від 16.08.202. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

4. Никифорчук Д. Й., Кобець М. В., Никифорчук В. Д., Взаємодія оперативних підрозділів Національної поліції під час протидії злочинам у сфері банківських електронних платежів. URL : <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0f3b1d74-d484-4080-ab36-c42e4c7e03f0/content>.

5. Телійчук В. Г. До питання сприяння громадян оперативним підрозділам кримінальної поліції у протидії корисливо-насильницьким злочинам. Colloquium-journal №21 (180), 2023. С.30-34. URL : <https://colloquium-journal.org/wp-content/uploads/2023/09/Colloquium-journal-2023-180-1.pdf>.

6. Найда В.О. Принципи взаємодії поліції з громадськістю в умовах воєнного стану. URL : <https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/download/162/158/171>.

7. Фаста М. О. Особливості взаємодії населення з підрозділами кримінальної поліції в умовах сьогодення. URL : <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a3481822-0607-43f0-a6b8-55f014b4f7b1/content>.



Сергій ПЕНЬКОВ

професор кафедри
кримінального права,
процесу та криміналістики,
доктор юридичних наук,
доцент*



Марина ВОЛОШИНА

доцент кафедри
кримінального
права, процесу
та криміналістики,
кандидат юридичних наук**



Віктор ЧОРНИЙ

аспірант

* <https://orcid.org/0000-0003-4044-5824>

** <https://orcid.org/0000-0001-9416-6885>

*(Класичний приватний університет,
м. Запоріжжя, Україна)*

ЗДІЙСНЕННЯ РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ ПРИВАТНИМИ ДЕТЕКТИВАМИ ЯК ДОДАТКОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАДОВОЛЕННЯ ПОТРЕБ ГРОМАДЯН

Існуючі законодавчі обмеження звужують можливості правоохоронних органів або інших державних установ здійснювати заходи із задоволення окремих потреб та інтересів громадян, навіть незважаючи на їхню цілковиту природність, законність та обґрунтованість. В таких випадках громадянам можуть допомогти приватні детективи. Відсутність законодавчого регулювання приватної детективної (розшукової) діяльності в Україні може призвести до порушення прав як громадян, що звернулись за допомогою до детективних агентств, так і самих приватних детективів.

Питаннями законодавчого врегулювання приватної детективної (розшукової) діяльності в Україні займалися В. Гіжевський, В. Литвиненко, О. Северінова, С. Бичін, Д. Мулявка, Т. Пономарьова, К. Бугайчук, В. Поливаний та інші науковці. В той же час роль та місце приватної детективної (розшукової) діяльності у задоволенні законних потреб громадян у здійсненні окремих розшукових заходів, у випадках неможливості виконання цих заходів правоохоронними органами, в літературі висвітлено недостатньо.

Державні правоохоронні органи здійснюють розслідування виключно у випадках, визначених законодавством: за наявності факту кримінального проступку або злочину, адміністративного правопорушення, зникнення особи, за наявності загрози національній безпеці тощо.

Фактично правоохоронні органи позбавлені права здійснювати будь-які дії в інтересах приватних осіб, установ, підприємств, організацій за відсутності передбачених законодавством підстав. Крім того, законодавець в деяких випадках не тільки вимагає наявності підстав для проведення правоохоронної діяльності або окремих дій, а і наголошує на їхній достатності, а інколи і прямо забороняє здійснення окремих заходів в інтересах громадян, установ, організацій, політичних об'єднань тощо. Так, наприклад, згідно з п. 1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» підставами для проведення оперативно-розшукової діяльності є наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів [1].

Таким чином, сама собою наявність інформації, зазначеної в п. 1 ст. 6 вказаного закону, ще не є підставою для здійснення правоохоронної діяльності. Законодавець вимагає, щоб зазначена інформація була достатньою. При цьому поняття «достатність інформації» є суб'єктивним, критерії достатності інформації нічим не визначені, залежать від різних

чинників та особистих внутрішніх переконань особи, уповноваженої приймати рішення про «достатність інформації»; те, що для одного є достатнім, для іншого може бути недостатнім.

Згідно з п. 1 ст. 40 Закону України «Про запобігання корупції» суб'єкти, на яких поширюється дія цього закону, зокрема поліцейські і працівники інших правоохоронних органів, зобов'язані при виконанні своїх службових повноважень не використовувати службові повноваження в інтересах політичних партій чи їх осередків або окремих політиків [2]. У даному випадку законодавець прямо забороняє здійснення правоохоронних заходів в інтересах окремих об'єднань або громадян.

З огляду на зазначене особиста потреба або бажання приватної особи, наприклад, встановити авторство анонімного повідомлення, листа або відправлення не може бути підставою для проведення розслідування з боку уповноважених правоохоронних органів, якщо їхній зміст, сам факт надсилання або інші пов'язані з ними події не містять загрози для адресата, суспільства або інших ознак злочину.

В той же час хибні анонімні повідомлення про мінування публічних або приватних приміщень або інших об'єктів самі собою вже є злочином, передбаченим ст. 259 Кримінального кодексу України [3]. У даному випадку правоохоронні органи зобов'язані здійснити заходи щодо внесення відомостей про вчинення злочину до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань та розпочати досудове розслідування.

Ще одним прикладом може слугувати бажання приватної особи з будь-яких особистих підстав встановити місцезнаходження іншої особи. Згідно із законодавством України правоохоронні органи уповноважені проводити розшук безвісти зниклих осіб. В такому разі необхідним є відповідне повідомлення (заява) з боку заінтересованих осіб, як правило, близьких родичів зниклого. Лише після цього уповноваженими органами буде оголошено розшук та здійснюватимуться заходи, передбачені законодавством (зведення розшукової справи, перевірка за обліками, виготовлення та розповсюдження відповідних орієнтувань, проведення інших заходів, зокрема і оперативно-розшукових, за наявності відповідних підстав тощо).

Але у разі, якщо заінтересованими особами втрачено зв'язок з людьми, місцезнаходження яких вони бажають встановити з будь-яких причин особистого чи побутового характеру, або бажання відшукати особу взагалі не пов'язане з її зникненням, правоохоронні органи не уповноважені та не зобов'язані здійснювати розшукові заходи. Наприклад, колишній військовий бажає знайти свого товариша по службі, з яким після закінчення строку служби не бачився 15-20 років, або особа бажає знайти свого родича, про існування якого дізналася випадково.

У такому разі залишається здійснювати розшук самостійно, що в умовах браку інформації та за відсутності досвіду і професійних навичок, найімовірніше, не приведе до бажаного результату.

Інший шлях – звернутись за допомогою до приватних детективів. Останні можуть виконувати доручення клієнтів, які не є незаконними, проте державні правоохоронні органи не уповноважені їх здійснювати або їх виконання заборонено законом. До таких завдань, крім наведених прикладів встановлення авторства анонімного листа чи місця знаходження особи, з якою клієнт бажає відновити або встановити зв'язок, можна віднести: збір інформації в інтересах приватної особи, установи або організації (в межах, дозволених законом), виявлення або спростування фактів подружньої зради, допомога у догляді за недієздатними особами шляхом контролю їх місця знаходження, в тому числі із застосуванням технічних засобів, зберігання та/або перевезення цінних вантажів, зокрема спецтранспортом, попередження або припинення конфліктів шляхом встановлення та перевірки фактів, що призвели до конфліктної ситуації, або, навпаки, таких, що допоможуть вирішити непорозуміння, їх спростування (в першому випадку) або підтвердження тощо.

Для приватного детектива єдиною підставою для проведення розслідування або розшукових заходів є бажання (потреба) клієнта. Приватний детектив, з одного боку, не зобов'язаний встановлювати причини, що спонукали особу звернутися до нього, і повинен діяти в межах, встановлених законом. З іншого боку, приватному детективу все ж таки слід переконатись, що клієнт не переслідує злочинної мети, щоб випадково не стати співучасником злочину.

Однією із гарантій дотримання законності може бути укладення письмового договору між приватним детективом (детективним агентством) та фізичною особою, що потребує його послуг. Договором можливо передбачити, що отримувач детективних послуг не переслідує злочинної мети і буде попереджений про недопустимість використання

інформації (або інших результатів детективної діяльності) для здійснення протиправних діянь. Обов'язковість такого договору повинна бути передбачена у законодавчому акті, яким регламентуватиметься приватна детективна (розшукова) діяльність.

Таким чином, легалізація та правова регламентація детективної діяльності шляхом прийняття Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність», крім інших переваг, сприятиме захисту як клієнтів детективних агентств – від різного роду шахрайства, так і самих приватних детективів – від несвідомого втягування в злочинну діяльність. Законом необхідно передбачити укладення договору між особою, що потребує детективних послуг, та їх надавачем, а також перелік відомостей, що мають бути обов'язково зазначені в договорі, як-от: відсутність у клієнта злочинної мети та його попередження про недопустимість незаконного використання результатів роботи приватного детектива.

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

2. Коломоєць Т. О., Колпакова В. К. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції». Запоріжжя : ВД «Гельветика», 2019. 588 с.

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.



Володимир ВАРАВА

доцент кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

<https://orcid.org/0000-0001-7856-1711>

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА
В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

Дотримання конституційних прав і свобод людини в оперативно-розшуковій діяльності пов'язане з необхідністю створення ефективного правового механізму проведення оперативно-розшукових заходів підрозділами правоохоронних органів щодо забезпечення міжнародної та національної безпеки. Основу такого механізму закладено ст. 4 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», у якій визначений перелік основних принципів оперативно-розшукової діяльності: верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини. Однак у зазначеній статті закону відсутні норми, що розкривають зміст цих принципів.

Стаття 8 Конституції України, у якій задекларовано принцип верховенства права, також не розкриває його сутність. Фахівці розглядають верховенство права як пріоритетність у суспільстві, насамперед прав і свобод людини.

Таким чином, верховенство права, як основоположний конституційний принцип, визначає вимоги до всіх суспільних інститутів з метою забезпечення природних прав і свобод людини. Особливої гостроти ця проблема набула в умовах воєнного стану та широкомасштабної російської агресії проти України.

З огляду на специфіку оперативно-розшукової діяльності, яка являє собою систему гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, з дотриманням конспірації та режиму секретності, реалізація зазначених конституційних принципів стикається з численними проблемами, які потребують поглибленого дослідження.

Дослідженню теоретичних і прикладних проблем дотримання конституційних принципів оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів щодо протидії злочинності присвячені окремі праці багатьох українських науковців, зокрема: С. Албула, К. Антонова, Л. Аркуші, О. Бандурки, М. Василюк, В. Дарагана, О. Кириченка, І. Козаченка, Д. Никифорчука, В. Ортинського, М. Погорецького, В. Хмеленка, В. Шендрика, І. Шинкаренка, М. Шумила та ін.

Праці зазначених науковців мають фундаментальний характер і заклали теоретичне

підґрунтя для вирішення проблем реалізації основних конституційних принципів в оперативно-розшуковій діяльності правоохоронних органів.

З-поміж останніх праць, у яких згадується проблематика дотримання принципів оперативно-розшукової діяльності, слід особливо відзначити монографічне дослідження О. Кириченка і В. Хмеленка «Принципи оперативно-розшукового запобігання злочинам».

У зазначених наукових доробках, зокрема, досліджено концептуальні положення та правову регламентацію принципів оперативно-розшукової діяльності, визначено шляхи її вдосконалення. Також окреслено критерії класифікації принципів, їхні види, охарактеризовано загальноправові та спеціальні принципи оперативно-розшукового запобігання злочинам.

Основоположний конституційний принцип верховенства права невід'ємно пов'язаний з принципами законності та дотримання прав і свобод людини. Щодо поняття «дотримання прав і свобод людини» у правовій науці відсутня єдина сформована думка, але загалом воно розуміється як форма реалізації норм права певним суб'єктом, яка проявляється в утриманні від вчинення дій, заборонених нормою права.

Тлумачний словник української мови визначає «дотримання» як дію, пов'язану з точним, без відхилень виконанням, здійсненням чого-небудь необхідного.

Курс на побудову правової держави, який не перервався за умов воєнного стану, зосередив зусилля правоохоронних органів України на першочерговому забезпеченні гарантованих Основним законом прав і свобод людини поміж усіх інших соціальних цінностей, часто на шкоду інтересам держави та суспільства в цілому.

У цих умовах підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, стикаються з низкою правових обставин, однією з яких є наявність жорстких обмежень, пов'язаних із конституційними вимогами щодо забезпечення законних прав і свобод людини, у нормативній регламентації діяльності з викриття кримінальних елементів.

З моменту прийняття у 1996 р. Конституції України, яка кардинально змінила становище з гарантіями невід'ємних прав людини і громадянина, склалася ситуація, коли оперативні підрозділи об'єктивно зобов'язані враховувати їх наявність, забезпечувати їх охорону. З іншого боку, особи, які здійснюють протиправну діяльність, активно використовують свої права з метою протидії правоохоронним органам. Відслідкувати це можна шляхом аналізу законних конституційних прав, які кримінальні елементи використовують у протиправних цілях.

Так, ст. 28 Конституції України декларує право на повагу до гідності: «Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям».

Безумовне і найсуворіше дотримання цих вимог закриває можливість використання з метою боротьби зі злочинністю нових наукових досягнень. Водночас кримінальні структури, що протистоять оперативним підрозділам, не пов'язані жодними правовими заборонами і активно їх використовують у примусовому отриманні відомостей, що становлять для них інтерес.

Частини перша та друга ст. 32 Конституції України проголошує: «Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини».

Дотримання цих постулатів та неможливість використання у зв'язку з цим деяких даних, отриманих оперативно-розшуковим шляхом, призводять до того, що до владних структур на відповідальні посади потрапляють особи з кримінальними зв'язками та раніше засуджені.

Відомості про зв'язки злочинних авторитетів з корумпованими посадовими особами всіх гілок влади є у матеріалах багатьох оперативно-розшукових справ щодо злочинних груп та організацій. Витік і оприлюднення такої інформації під виглядом результатів незалежних журналістських розслідувань приводить до значного суспільного резонансу, відкриття кримінальних проваджень і накладення санкцій на окремих осіб за рішенням РНБО.

Підрозділи державних органів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності, мають потужні інформаційні масиви, де такі відомості є незатребуваними. У світлі прийнятих рішень щодо посилення боротьби з корупцією та організованою злочинністю ці відомості щодо посадових осіб владних структур повинні бути ефективно використані. Зв'язок із злочинним світом осіб, наділених владою, – далеко

не лише їхня особиста справа.

Стаття 34 Конституції України про свободу думки і слова і вільне вираження своїх поглядів і переконань в частині другій не містить заборони на агітацію та пропаганду злочинної субкультури та моралі нарівні з расовою, соціальною та національною ворожнечею, хоча організована і транснаціональна злочинність становлять пряму загрозу міжнародній та національній безпеці.

Стаття 35 Основного закону гарантує кожному право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

Безконтрольне використання права мати і поширювати релігійні та інші переконання, діяти відповідно до них призводить до поширення сект, лідери яких не зупиняються задля досягнення своїх цілей і перед вчиненням кримінальних правопорушень, замаскованих під різні ритуали.

Стаття 36 Конституції України надає право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Протиправні структури активно використовують цю можливість. Непоодинокими є випадки, коли під прикриттям громадських організацій легалізують своє існування групи відверто здирницької та бандитської спрямованості. Значного поширення набув камуфляж злочинних угруповань, особливо бойовиків, під спортивні товариства або волонтерські організації в умовах воєнного стану.

Особливо активно злочинним світом використовуються повноваження, що надаються ст. 38 Конституції України. Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування.

Стаття 41 Конституції України визначає, що право приватної власності є непорушним, а ст. 42 Основного закону надає кожному право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

В умовах, коли під час початкового накопичення капіталу в Україні ще не існувало ефективного механізму відфільтровування незаконних доходів, майно, одержане незаконним шляхом, безперешкодно потрапило до легальної економіки. Тому наразі правоохоронні органи змушені з цим рахуватись і забезпечувати охорону права приватної власності, зокрема й кримінальної, отриманої шляхом її легалізації. При цьому придушити організовану злочинність можливо тільки якщо вибити з-під неї економічну основу, позбавити її виробничих потужностей та фінансових коштів.

Особливого значення у питаннях протидії злочинності має ст. 55 Конституції України, яка декларує, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

З погляду закону до винесення вироку особа вважається невинуватою і має право реалізовувати ст. 55 Конституції України всіма способами, що не заборонені законом.

Так, заборона на втручання в особисте і сімейне життя, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, які неминуче обмежуються в процесі оперативно-розшукової діяльності щодо окремих осіб та груп, з позиції закону можуть ними відстоюватись.

Принципове значення має стаття 63 Конституції України, яка закріпила право особи не нести відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Тому, якщо в процесі опитування особа відмовляється повідомляти інформацію про себе або своїх близьких, оперативний працівник не має права використовувати методи переконання.

Конституційні права та свободи людини і громадянина (ст. ст. 21-68), відповідно до закону, можуть бути обмежені лише тією мірою, якою ці особи самі порушують законні права та інтереси інших, чим і зумовлена соціальна необхідність усунення загрози безпеці нашого суспільства та держави. Зазначені критерії тісно взаємопов'язані один із одним, і розглядати, а також застосовувати їх можна лише у комплексі. У зв'язку з цим гостро

постає проблема чіткого розмежування, які вчинки осіб, що становлять оперативний інтерес, з протидії оперативно-розшуковій діяльності правоохоронних органів є правомірними, тобто реалізуються в руслі наданих законом прав і свобод, а які виходять поза зазначені межі та є кримінальними.

Таким чином, доходимо висновку, що дотримання принципу верховенства права у роботі підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, безпосередньо пов'язане з реалізацією суб'єктами, що становлять оперативний інтерес, низки основоположних прав, передбачених нормами Конституції України. Ця обставина покладає на оперативних працівників у процесі здійснення оперативно-розшукових заходів обов'язок суворого виконання приписів законодавства з метою запобігання порушенням конституційних прав і свобод людини, зокрема в умовах воєнного стану.

1. Довгерт А. С. Дія принципу верховенства права у сфері приватного права. *Українські наукові записки*. 2007. № 3 (22). С. 83-89.
2. Кириченко О. В., Хмеленко В. В. Принципи оперативно-розшукового запобігання злочинам: монографія. К. : ЦУЛ, 2020. 160 с.
3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1966. К. : Преса України, 1997. 80 с.
4. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.
5. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). Т. 2. С. 395. URL : <https://sum.in.ua/p/2/395/1>.



Володимир ЄФІМОВ

доцент кафедри кримінального процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0009-0002-0485-169X>

**ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ЗАГРОЗ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ
КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА ПІСЛЯ СКАСУВАННЯ
ВОЄННОГО СТАНУ**

Сучасний стан безпеки в агропромисловому комплексі України викликає занепокоєння як вчених, так і практиків, в тому числі правників та економістів, оскільки загрози мають і кримінальний характер, і економічний (щодо зменшення державної підтримки агропромислового комплексу (далі – АПК) як ключової галузі економіки). До кримінальних загроз ще додалися воєнні злочини, пов'язані з агресією рф проти України. Спецслужби рф для внутрішньої дестабілізації намагаються використовувати можливості лідерів організованих злочинних угруповань та осіб у статусі «особи з підвищеним злочинним впливом». Останні особи зі своїми «підлеглими-кримінальниками» намагаються проникати в різноманітні сфери економіки з метою встановлення контролю над діяльністю прибуткових підприємств. Додатково зазначені підприємства використовуються для приховування фінансових махінацій, створення у структурі виробництва тіньових фірм із метою одержання кримінальних прибутків та їх легалізації [1].

Ще до початку війни фахівці-дослідники зазначали, що характерною рисою організованої економічної злочинності є те, що вона захопила найважливіші сфери та галузі економіки України шляхом використання корупційно-родинних зв'язків із представниками державних владно-управлінських органів усіх гілок і рівнів. Підтвердженням вказаного є налагоджені схеми колишнього президента-втікача Януковича, коли призначення на посади в сфері державного управління здійснювались із-поміж осіб, наближених до «родини». Як наслідок зазначених дій найбільш криміналізованими стали сфери відносин у кредитно-фінансовій, банківській системах, агропромисловому комплексі, зовнішньоекономічній діяльності, галузях енергозабезпечення та приватизації [3, с. 127; 4, с. 7].

Фахівцями-дослідниками визначається п'ять груп кримінальних правопорушень, які найчастіше вчинюються організованими злочинними угрупованнями у сферах:

- а) власності;
- б) фінансової діяльності;
- в) господарської діяльності;
- г) службової діяльності;
- д) використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем, комп'ютерних мереж.

Зазначені групи поділяються фахівцями на підгрупи залежно від видів та сукупності видів економічних кримінальних правопорушень, що можуть вчинюватись в організованих формах. Крім того, до критеріїв класифікації кримінальних правопорушень, що можуть вчинюватись організованими злочинними угрупованнями у сфері економічної діяльності, зокрема, потрібно відносити:

- 1) способи вчинення кримінальних правопорушень, особливості предмета злочинного посягання та обстановки, що сприяла здійсненню організованої злочинної діяльності;
- 2) характеристику форм підприємницької діяльності, легального тіншового або нелегального виробництва як у державному, так і недержавному секторах економіки тощо [4, с. 10].

З початком війни до загальнокримінальних загроз додалися ще загрози, пов'язані з воєнними злочинами. Так, вже наприкінці 2022 р. в окремих районних військових адміністраціях проводились оперативні наради щодо посилення протидії злочинам, що вчиняються в агропромисловому комплексі, зокрема пов'язаним із незаконною діяльністю на ринку зерна [5].

Унаслідок повномасштабних воєнних дій РФ, які тривають вже понад три роки, Україна зазнає колосальних збитків, щороку все більш складною стає ситуація з податковими надходженнями до державного та місцевих бюджетів.

Урядом та Президентом України звертається увага на те, що правоохоронні органи повинні активно протидіяти економічним злочинам, які вчиняються в АПК та призводять до масштабних втрат та загроз національній безпеці України, насамперед у сфері експорту зерна та інших сільськогосподарських культур. Зусилля правоохоронців повинні бути направлені на виявлення та документування злочинних схем ринку експорту сільськогосподарських культур з метою отримання надприбутків шляхом уникнення від оподаткування та подальшого їх відмивання, у тому числі з використанням можливостей транснаціональних організованих злочинних угруповань [2].

Дослідженням встановлено, що комплексного та оперативного вирішення потребують завдання, пов'язані зі встановленням походження та руху сільськогосподарських культур, оскільки в умовах воєнного стану значна частина сільськогосподарських земель залишається неконтрольованою (зокрема щодо здавання землі в оренду), що дозволяє отримувати неконтрольовані обсяги врожаю, які потім реалізуються за готівку без сплати податків. В подальшому зазначені тіншові схеми призводять до виникнення недобросовісної конкуренції та отримання злочинного тіншового капіталу, який використовується злочинністю для самодетермінації та протидії правоохоронній діяльності.

Опитування практичних працівників доводить, що пріоритетними напрямками для забезпечення безпеки АПК від кримінальних посягань є:

- виявлення фіктивних фірм-експортерів, діяльність яких зосереджена до продажу сировини, яка скуповується за готівку, та реальних організаторів схем, пов'язаних зі скупкою нелегально вирошеної сільськогосподарської продукції;
- своєчасне виявлення та належна правова оцінка фактів причетності до вказаних шахрайських схем, пов'язаних із реалізацією продукції, великих компаній, які закуповують сировину за заниженими цінами за допомогою низки підконтрольних компаній-посередників, та незаконної діяльності таких компаній, спрямованої на внесення недостовірних відомостей до митних документів, зокрема щодо показників якості (класу) сільськогосподарської продукції;
- вжиття рішучих заходів, спрямованих на протидію порушенням, які вчиняються при експорті сільськогосподарських товарів, зокрема шляхом використання товарів прикриття, маніпулювання їхніми фізичними характеристиками, які є визначальними для формування їхньої вартості та пов'язані з безпідставним відшкодуванням експортного податку на додану вартість;
- докладання дієвих зусиль для виявлення, попередження та документування

діяльності організованих злочинних груп з корумпованими зв'язками, причетних до організації діяльності злочинних організацій, пов'язаних з протиправним переміщенням сільськогосподарських товарів через державний кордон України, у регіонах, які наразі мають можливість експортувати продукцію морським і сухопутним шляхом.

Ще дуже важливим напрямом діяльності правоохоронних органів є забезпечення попередження насильницьких злочинів проти керівників сільськогосподарських підприємств з боку організованої злочинності; недопущення фізичного залякування сільгоспвиробників з метою налагодження різноманітних злочинних схем за рахунок підприємств АПК із фінансування організованої злочинності [6], дестабілізації в підгалузях АПК (харчова, переробна підгалузі, які є найбільш важливими для обороноздатності країни), фінансування етнічних, радикальних та терористичних угруповань, які, виконуючи завдання спецслужб рф, залякують населення та дестабілізують соціально-політичну ситуацію в державі в цілому.

Як підсумок необхідно зазначити, що надважливою для забезпечення безпеки АПК України є налагодження сталої роботи всіх контролюючих органів, зокрема Національної поліції України, Служби безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, органів доходів і зборів, Держаної митної служби України та інших органів, діяльність яких пов'язана з аналізом ризикових операцій (у тому числі нетипового експорту); своєчасним блокуванням податкових накладних щодо операцій, пов'язаних з використанням схемного податкового кредиту, який активно використовується в операціях із експорту зерна та рослинних олій; своєчасним повідомленням слідчих органів про факти, які містять ознаки кримінальних правопорушень.

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020. «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020. № 392/2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.

2. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 р. № 1126-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>.

3. Цуркан К. А. Сучасний стан протидії оперативними підрозділами організованої злочинності у сфері економіки. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4(2). С. 126-129. URL : http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2018/4/part_2/32.pdf.

4. Никифорчук Д. Й., Ніколаюк С. І., Томма Р. П. та ін. Виявлення та припинення діяльності організованих злочинних груп у сфері економіки: метод. реком. К. : НАВС, 2018. 70 с.

5. Нарада щодо посилення протидії злочинам, що вчиняються в агропромисловому комплексі, зокрема пов'язаним із незаконною діяльністю на ринку зерна, яка відбулась у Самбірській окружній прокуратурі. *Самбірська районна державна адміністрація*. URL : <https://www.sambirrada.gov.ua/pres-tsentr/58-expresinform/56005-narada-shchodo-posylennia-protydii-zlochynam-shcho-vchyniautsia-v-ahropromyslovomu-kompleksi-zokrema-poviazanyim-iz-nezakonnoiu-diiialnistiu-na-rynku-zerna-i-aka-vidbulas-u-sambirskii-okruzhnii-prokuraturi.html>.

6. Життя за 20 тис. доларів: на Полтавщині депутат замовив убивство підприємця. *Денги.ua*. URL : <https://dengi.ua/ua/business/9752022-zhizn-za-20-tys-dollarov-na-poltavschine-zaderzhali-deputata-zakazavshego-ubijstvo-biznesmena>.



Інна ЄФІМОВА

доцент кафедри правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів
(м. Дніпро, Україна),

кандидат юридичних наук, доцент

<https://orcid.org/0000-0003-4591-9734>

ДО ПИТАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОСТІ ДО АКТИВНОЇ УЧАСТІ В БОРОТБІ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах збройної агресії рф активні дії зі створення терористичних та інших організацій, направлені на дестабілізацію політичної ситуації в державі, становлять пряму загрозу національній безпеці України, насамперед в аспекті боротьби з організованою злочинністю. Всі складні аспекти організації боротьби з тероризмом та організованою злочинністю викликають глибоке занепокоєння як вчених, так і практиків. Занепокоєння

стосується основних напрямів реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю (далі – Стратегія) [1], серед яких виокремлюється такий, як залучення громадськості до активної участі в боротьбі з організованою злочинністю.

Авторами самої Стратегії залучення громадськості до активної участі в боротьбі з організованою злочинністю планувалось здійснювати шляхом:

- організації регулярних загальнонаціональних і регіональних форумів з обговорення проблем боротьби з організованою злочинністю;
- використання результатів діяльності громадських організацій щодо моніторингу криміногенної ситуації в державі в частині діяльності організованих злочинних угруповань;
- забезпечення негайного реагування державних органів, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, та їх посадових осіб на повідомлення засобів масової інформації про факти вчинення злочинів з ознаками організованості;
- популяризації прикладів успішного виконання програм боротьби з організованою злочинністю, розкриття резонансних злочинів, винесення судових вироків лідерам та активним членам організованих злочинних угруповань.

Окремо розкрито структуру п'ятого піднапрямку, а саме розроблення та запровадження механізму стратегічних комунікацій у сфері боротьби з організованою злочинністю, що планувалось виконати шляхом:

- забезпечення гласності в реалізації державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю;
- підтримки суспільством дій державних органів, що здійснюють боротьбу з організованою злочинністю;
- підвищення активності інститутів громадянського суспільства;
- створення в суспільстві нетерпимого ставлення до організованої злочинності та членів організованих злочинних угруповань.

Тобто загальна структура напрямку залучення громадськості до активної участі в боротьбі з організованою злочинністю у Стратегії містить чотири прямі піднапрями та п'ятий із додатковою структурою, що складається з чотирьох елементів.

Слід зауважити, що в цьому році закінчується п'ятирічний термін, передбачений Стратегією на реалізацію вказаних в неї положень, серед яких «Очікувані результати», що передбачали зниження рівня організованої злочинності, підвищення рівня довіри населення до влади, створення позитивних умов для надходження іноземних інвестицій в економіку держави. В цьому аспекті необхідно зазначити, що на момент затвердження Стратегії не було повномасштабного вторгнення рф на територію України, а на сьогодні керівництву держави потрібно стримувати як зовнішні військові загрози, так й внутрішні, оскільки ворог намагається вести гібридну війну, використовуючи всі можливі ресурси, включаючи організовану злочинність як приховану силу для розхитання політичної ситуації в державі зсередини. Цей напрям для рф особливо цікавий, тому що багато хто з представників організованої злочинності в Україні підтримує дружні стосунки зі «злочинцями в законі» з колишніх республік радянського союзу, насамперед з російськими, оскільки останні мають найбільший вплив на взаємовідносини в злочинному світі. З огляду на вищезазначене необхідно внести зміни в діюче законодавство щодо строків реалізації Стратегії у зв'язку з повномасштабною агресією рф проти України.

Повертаючись до залучення громадськості до активної участі в боротьбі з організованою злочинністю, спробуємо розглянути наявні на сьогодні напрацювання вчених та практиків з цієї проблематики.

Що стосується організації регулярних загальнонаціональних і регіональних форумів з обговорення проблем боротьби з організованою злочинністю, то в системі вищих навчальних закладів, що готують правників, щорічно проводяться наукові заходи, присвячені проблемам боротьби зі злочинністю, зокрема й організованою. Метою проведення наукових форумів, конференцій та інших заходів є створення платформи для об'єднання досвіду та потенціалу науковців і практиків, представників органів публічної влади й інститутів громадянського суспільства України та провідних держав світу з вирішення правових/соціальних/економічних проблем забезпечення національної та міжнародної безпеки; розробка пропозицій щодо шляхів підвищення рівня національної та міжнародної безпеки. Участь у таких заходах беруть представники міжнародних установ, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, судових і правоохоронних органів, інституцій громадянського суспільства, вчені, докторанти, аспіранти і здобувачі вищої освіти України та зарубіжних країн, що дозволяє підготувати ґрунтовні рекомендації

за підсумками їх проведення [2].

Щодо використання результатів діяльності громадських організацій із моніторингу криміногенної ситуації в державі в частині діяльності організованих злочинних угруповань, то науковцями справедливо зазначається, що на сьогодні пріоритетним завданням у цьому напрямі слід визнати прийняття загальної програми правової та спеціальної підготовки громадян, які виявили бажання брати участь в охороні громадського порядку і боротьбі з організованою злочинністю, де будуть чітко визначені завдання правової та спеціальної підготовки, принципи освітньої підготовки, на які спиратиметься правова та спеціальна підготовка, а також терміни освітньої підготовки, локації можливого проведення занять, форми та методи проведення занять; перелік обов'язкових знань, умінь і навичок, які повинні опанувати майбутні члени громадських формувань; перелік служб і підрозділів, посадових осіб, які в обов'язковому порядку повинні проводити визначені тематичними планами заняття; порядок прийняття заліків тощо. Реалізація наведених положень стане можливою лише за умови скоординованих дій органів державної влади [3, с. 128].

Щодо забезпечення негайного реагування державних органів, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, та їх посадових осіб на повідомлення засобів масової інформації про факти вчинення злочинів з ознаками організованості, то запобіжна концепція громадського впливу на злочинність є однією з найбільш поширених у західній правозастосовній практиці. Так, у більшості країн Євросоюзу суб'єктом соціального-правового контролю є громадськість. У словниках, літературі та нормативно-правових актах цей вид контролю називають приватним сектором. Вказана діяльність наряду не пов'язується з протидією злочинності, але саме такий контроль має численну кількість позитивних переваг, а саме: можливості різноманітних громадських організацій, направлені на профілактику злочинності, а також закладів освіти і охорони здоров'я, установ сфери обслуговування, засобів масової інформації [3, с. 191].

Популяризація прикладів успішного виконання програм боротьби з організованою злочинністю, розкриття резонансних злочинів, винесення судових вироків лідерам та активним членам організованих злочинних угруповань вимагає системного та комплексного підходу в роботі всіх правоохоронних органів, обов'язкової участі прокуратури під час здійснення слідчих (розшукових) дій з метою недопущення активної протидії з боку активних учасників організованих злочинних формувань. Деякими правниками зазначається, що світова практика йде шляхом обрання пріоритетності диференційованого підходу до вирішення проблем злочинності, який полягає у розробці та реалізації заходів, спрямованих на обмеження чинників, що зумовлюють окремі види організованої злочинності. При цьому велика кількість комплексних методичних рекомендацій щодо протидії злочинним проявам іноді, у тому числі й за кордоном, не має твердої наукової основи [3, с. 192].

Розроблення та запровадження механізму стратегічних комунікацій у сфері боротьби з організованою злочинністю окремими фахівцями пропонується у межах загальносоціальних заходів запобігання розвитку організованих груп та злочинних організацій; на виконання плану заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю [4] надважливою потребою є прийняття абсолютно нової редакції Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [5], де буде чітко визначено стратегічні напрями державної політики органів сектора безпеки, їхньої взаємодії, інформаційного, фінансового, матеріально-технічного та науково-дослідного забезпечення. Також слід чітко закріпити форму, завдання та зміст діяльності держави у цій сфері, покликаній організаційно та законодавчо забезпечити реалізацію поставлених завдань, усунення відомчої роз'єднаності, тому що на сьогодні у вказаному законі, а саме у розділі III «Повноваження спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю», виключено всі статті, тобто законодавчо повноваження спеціальних підрозділів не закріплені. Потрібно сконцентрувати сили й засоби для одночасного визначення та закріплення пріоритетів, зокрема для формування та реалізації загальнодержавної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, документування злочинної діяльності осіб, що перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, посилення міжнародного співробітництва, особливо забезпечення співробітництва з Інтерполом, Європолом та іншими міжнародними партнерами [6].

Отже, напрям залучення громадськості до активної участі в боротьбі з організованою злочинністю має спиратись на сучасний стан міжнародного прогресивного досвіду громадського впливу на злочинність. Доминуючою у спеціальній літературі, й це підтверджується масивом наукових публікацій, є думка про те, що найбільш прогресивними

форми участі громадськості у запобіганні й протидії організованій злочинності визнано в Сполучених Штатах Америки, Італії, Англії та Японії. Вказані досягнення пояснюються фахівцями високим рівнем організаційної, фінансової та наукової державної підтримки з реалізації запобіжних національних стратегій боротьби з організованою злочинністю. Найбільшого застосування отримали форми так званої антикриміногенної діяльності громадських об'єднань. До цих форм відносять:

- вуличне патрулювання у складі добровільних дружин на безоплатній основі;
- участь у програмах профілактики злочинності;
- добросесне конфіденційне співробітництво щодо інформування громадянами поліції про відомі факти вчинених злочинів, залучення окремих громадян до проведення спеціальних заходів та поліцейських операцій тощо.

1. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020. № 1126-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>.

2. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.): у 2 ч. Дніпро : ДДУВС, 2024. Ч. II. 740 с.

3. Голіна В. В., Колодяжний М. Г., Шрамко С. С. та ін. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія. Харків : Право, 2017. 284 с. URL : https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2019/02/monogr_golina_kolodyag_2017.pdf.

4. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.09.2022. № 850-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2022-%D1%80#Text>.

5. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 р. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/T334100>.

6. Соловей В. В. Загальносоціальні заходи запобігання розвитку організованих груп та злочинних організацій у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 388-391. URL : http://lsej.org.ua/7_2023/91.pdf.

Андрій КИСЕЛЬОВ

доцент кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

Анастасія ДУДНІК

оперуповноважений СКП ВП № 2
Самарівського районного відділу поліції
ГУНП в Дніпропетровській області
(м. Дніпро, Україна),

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

В останні роки в Україні спостерігається зростання обсягів кримінальної діяльності, що ставить перед підрозділами кримінального аналізу складні завдання. Швидкодійні та ефективні методи роботи стають все більш актуальними для забезпечення безпеки суспільства. У сучасному суспільстві протидія злочинності є невід'ємним елементом безпеки громадян. Кримінальний аналіз становить важливий інструмент виявлення, вивчення та розслідування кримінальних правопорушень. Проте для забезпечення ефективної роботи підрозділів кримінального аналізу в Україні, необхідно враховувати сучасні тенденції і використовувати наявні українські джерела інформації. У цьому контексті проблема підвищення ефективності роботи підрозділів кримінального аналізу набуває особливої ваги.

Метою доповіді є вивчення шляхів підвищення ефективності роботи підрозділів кримінального аналізу, яка є вкрай важливою для покращення ефективності протидії злочинності та забезпечення безпеки громадян.

Далі розглянемо деякі з основних шляхів підвищення ефективності роботи підрозділів кримінального аналізу.

1. Використання сучасного програмного забезпечення та інформаційних технологій. Розвиток та впровадження в роботу підрозділів кримінального аналізу спеціалізованого програмного забезпечення є важливим чинником підвищення їхньої ефективності. Такі програми дозволяють автоматизувати частину аналітичних процесів, прискорюючи обробку великої кількості даних та полегшуючи пошук зв'язків у кримінальних провадженнях. З 12 березня 2022 р. Міністерство оборони України, а на сьогодні й Національна поліція України, почало використовувати систему розпізнавання облич американської компанії Clearview AI. Використання цього американського програмного продукту допомагає Міністерству оборони України встановлювати осіб, які є російськими нападниками або учасниками незаконних збройних формувань, а також боротися з дезінформацією та ідентифікувати загиблих осіб. Застосування технології «OSINT» під час кримінального аналізу надасть можливість зменшити затрати часу працівників оперативних та слідчих підрозділів на виконання поставлених завдань і підвищити якість їхньої інформаційно-пошукової та інформаційно-аналітичної роботи [1, с. 80].

2. Вдосконалення процесу навчання співробітників. З огляду на недостатній професійний рівень багатьох оперативних працівників сили і засоби оперативно-розшукової діяльності часто використовуються неефективно. Працівники кримінальної поліції в ході виконання службових обов'язків відволікаються на другорядні, а нерідко і беззмстовні, у сенсі оперативної значущості, об'єкти. У свою чергу, невідповідність вирішуваних завдань реаліям оперативної обстановки, їхні рутинність, багатоплановість і дрібномасштабність врешті-решт породжують безініціативність, байдужість і нерідко бездіяльність особового складу оперативних підрозділів [2, с. 195]. Комплексний підхід до навчання співробітників, що базується на упровадженні модульних та інтерактивних навчальних програм, сприяє підвищенню їхньої професійної кваліфікації. Надання можливості працювати з реальними кримінальними провадженнями та використання сучасних симуляторів та тренажерів, пов'язаних з реальними ситуаціями, дозволить створити оптимальні умови для розвитку професійних навичок.

3. Розширення співпраці зі спеціалізованими установами. Взаємодія підрозділів кримінального аналізу з правоохоронними органами, судово-експертними та академічними установами створює платформу для обміну досвідом та координації зусиль у сфері кримінального аналізу. Використання сучасних комунікаційних технологій та платформ для обміну інформацією значно полегшує цей процес. Зокрема, використання науково-дослідних лабораторій в результаті може розкрити і покращити якість і швидкість здійснення кримінального аналізу. Серед сучасних українських джерел інформації варто відзначити роботи вчених, присвячені вивченню нових біохімічних методів, використанню ДНК-аналізу та розробці автоматизованих систем інформаційного обміну. Розширення співпраці з цими лабораторіями дозволить впровадити останні досягнення у сфері кримінального аналізу. Експертні центри є ключовими установами, які забезпечують проведення різних видів експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень. Вони займаються експертними дослідженнями з різних галузей, таких як балістика, графологія, дактилоскопія, фармакологія тощо. Розширення співпраці з експертними центрами дає змогу користуватися їхнім досвідом, знаннями та обладнанням, що значно підвищує якість експертиз та швидкість розслідування кримінальних правопорушень. Технічні служби займаються розробкою та використанням спеціалізованого обладнання та програмного забезпечення для підтримки кримінального аналізу. Вони забезпечують обробку великих обсягів даних, розпізнавання образів, аналіз медіаповідомлень тощо. Розширення співпраці з технічними службами може покращити можливості кримінального аналізу за рахунок використання новітніх технологій та аналітичних інструментів.

4. Впровадження сучасних методів аналізу даних у роботу підрозділів кримінального аналізу. У сучасному світі обробка великих обсягів даних є важливою складовою успішної роботи підрозділів кримінального аналізу. Впровадження сучасних методів аналізу даних, які використовують наявні українські джерела інформації, дозволить швидко знаходити злочинні зв'язки та прогнозувати можливі подібні випадки. Це також сприятиме превентивній роботі та забезпечить більш ефективне розкриття кримінальних правопорушень. Застосування алгоритмів машинного навчання дозволяє автоматизувати процес аналізу даних та швидко виявляти закономірності у кримінальних подіях. Такі методи дозволяють оцінювати ризики та прогнозувати можливі події на основі наявних

даних. Використання графових баз даних дозволяє зобразити зв'язки та залежності між різними носіями інформації, що є важливим у розслідуванні складних кримінальних ситуацій. За допомогою графових баз даних можна аналізувати зв'язки між особами, подіями, об'єктами та іншими елементами, що сприяє виявленню злочинів та розкриттю їх замовників [3, с. 80]. Сьогодні соціальні мережі є цінним джерелом інформації про кримінальні правопорушення та злочинців. За допомогою аналізу даних з соціальних мереж можна виявити зв'язки між кримінальними групами, ідентифікувати підозрюваних та визначити нові форми злочинної діяльності. Застосування технологій аналізу великих обсягів даних дає змогу зібрати, зберегти та обробити великі масиви інформації з різних джерел. Обробка даних в режимі реального часу дозволяє оперативно виявляти та розслідувати кримінальні правопорушення.

Здійснений у межах доповіді загальний аналіз може свідчити про необхідність підвищення ефективності роботи підрозділів кримінального аналізу в Україні. Використання сучасного програмного забезпечення та інформаційних технологій, вдосконалення процесу навчання співробітників, розширення співпраці зі спеціалізованими установами, а також розробка та впровадження стандартів роботи є найбільш важливими шляхами досягнення цієї мети. Реалізація запропонованих заходів сприятиме покращенню якості та ефективності роботи підрозділів кримінального аналізу, що є важливим фактором в забезпеченні безпеки суспільства.

1. Кисельов А. О. Досвід використання підрозділами Національної поліції технологій «OSINT» у протидії кримінальним правопорушенням. *Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального аналізу в правоохоронній системі України*: матер. міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11 серпня 2022 р.). К. : НАВС, 2022. С. 80-81.

2. Ханькевич А. М. Використання кримінального аналізу в діяльності підрозділів кримінальної поліції. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*: матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 листопада 2018 р.). Харків, 2018. С. 194-196.

3. Конотопов Є. О., Ярова Ю. С. Використання технологій аналізу даних та штучного інтелекту в кримінальному розшуку. *Штучний інтелект і проблеми управління*. 2021. С. 79–88.



Юрій КРАМАРЕНКО

доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

<https://orcid.org/0000-0002-9023-6302>

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ,
ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ**

Систематична злочинна діяльність, особливо в її організованих формах, не може здійснюватися без фінансової основи. Корупція, торгівля людьми, наркотичними засобами, зброєю та інші види злочинної діяльності зазвичай тісно пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів (майна), одержаного злочинним шляхом. Такі явища у поєднанні з фінансуванням тероризму та розповсюдження зброї масового знищення складають стратегічні загрози для захищеності основ суспільного розвитку як на державному, так і міжнародному рівнях. Високий рівень адаптації злочинних груп та організацій до поточних умов та суспільно-економічних змін вимагає від системи державних та правоохоронних органів постійного моніторингу поточної ситуації, прогнозування та удосконалення механізмів виявлення, документування та припинення злочинної діяльності. В цьому контексті удосконалення методів та інструментів протидії легалізації доходів (майна), отриманих злочинним шляхом, є одним із пріоритетних завдань правоохоронних органів.

Сучасні світові тенденції в сфері систематичної злочинної діяльності вимагають переосмислення підходів до протидії цьому явищу. Так, за оцінками Європолу, третина злочинних мереж, що діють на території Європейського Союзу, вдається до корупції, а 80 % використовують легальні бізнес-структури [1]; а в «Керівних принципах», розроблених

Комітетом Ради Європи з боротьби з тероризмом (CDCT) та прийнятих Комітетом Міністрів 31 березня 2021 р., зазначено, що тероризм і транснаціональна організована злочинність стали проявляти тенденції до оперативного зближення, що призводить до їхньої співпраці і співіснування, оскільки кожна з них отримала користь з методів роботи одне одного, а певні терористичні групи трансформуються в організовані злочинні групи і навпаки, і межа між ними часто є нечіткою [2].

Відповідно до поточних оцінок, зроблених в межах розробки «Стратегії MONEYVAL щодо протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (2023-2027 роки)», відмивання коштів у всьому світі складає від 500 млрд до 1 трлн доларів, що має катастрофічні наслідки для світової економіки та суспільства [3]. Вказані тенденції дають можливість констатувати потребу злочинних груп та організацій у легалізації злочинних доходів та пошуку альтернативних засобів для їхнього обігу.

Ще однією із загроз є організована злочинність, котра становить проблему світового масштабу, а не тільки для України. Як вже зазначалось у попередніх дослідженнях, майбутні тенденції організованої злочинності будуть формуватися під впливом глобальних змін у таких сферах, як демографія, міграція, урбанізація, конфлікти та економіка. При цьому основними тенденціями визначаються наступні:

- суб'єкти організованої злочинності стають більш пов'язаними між собою та набувають характеру транснаціональності;
- у транснаціональній організованій злочинності беруть участь як високоструктуровані, так і слабоструктуровані організації;
- традиційні ієрархічно організовані злочинні групи в умовах тиску з боку правоохоронних органів виробили «клітинну структуру», аналогічну тій, яка спостерігається у терористичних груп і складається з невеликих мереж, що проводять роботу, яку раніше виконували більш жорсткі структури;
- завдяки розвитку технологій, засобів комунікації та обміну інформацією і знаннями злочинні організації не тільки отримали більше можливостей для обміну «злочинним досвідом», а й стали отримувати такий досвід від терористичних організацій, з якими вони все більше починають співробітничати або перетворюватись одна на одну, внаслідок чого відмінність між ними іноді зникає;
- технологія є ключовим компонентом більшості злочинних дій, що здійснюються організованими злочинними групами;
- безпрецедентною є міра гнучкості, що проявляється як особлива легкість, з якою злочинці пристосовуються до змін у суспільстві [4, с. 200].

Вказані тенденції потребують розробки дієвих заходів моніторингу поточної ситуації в сфері злочинної активності, удосконалення заходів та засобів виявлення та розслідування фактів злочинної діяльності, пов'язаної із отриманням доходів.

З огляду на чинне законодавство України вбачається, що вказана проблематика не знаходиться осторонь від нормативно-правових актів стратегічного спрямування. Так, пунктом 10 Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 р., до загроз національній безпеці та національним інтересам України віднесено те, що «сучасна модель глобалізації уможливила поширення міжнародного тероризму та міжнародної злочинності, зокрема у кіберпросторі, наркоторгівлі, торгівлі людьми, релігійного та ідеологічного фундаменталізму та екстремізму, підживлюваного з-за кордону сепаратизму, нелегальної міграції, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, розповсюдження зброї масового ураження тощо» [5].

16 вересня 2020 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1126-р була схвалена «Стратегія боротьби з організованою злочинністю», основними напрямками реалізації якої є:

- удосконалення нормативно-правового забезпечення боротьби з організованою злочинністю;
- формування ефективної системи інституційного забезпечення боротьби з організованою злочинністю;
- запровадження механізмів координації та взаємодії у сфері боротьби з організованою злочинністю;
- запобігання організованій злочинності та боротьба із злочинними організаціями у сферах з високим ризиком її прояву;

- інформаційно-аналітичне, наукове та кадрове забезпечення державних органів, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю;
- залучення громадськості до активної участі в боротьбі з організованою злочинністю;
- міжнародне співробітництво у сфері боротьби з організованою злочинністю [6].

Після схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю було прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на її виконання, що на сьогодні перебувають в стадії реалізації.

Черговим нормативно-правовим актом, спрямованим на удосконалення захисту національних інтересів та забезпечення національної безпеки України, став Указ Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023 «Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки» [7].

Зазначені нормативно-правові акти створюють правову основу для удосконалення діяльності правоохоронних органів в сфері протидії злочинній діяльності. Наступні кроки в цьому напрямі визначають конкретні заходи, що зможуть чинити прогнозований вплив на процеси, пов'язані із систематичною злочинною діяльністю. З огляду на проведені дослідження, не вдаючись до детального аналізу та обґрунтування, загальними напрямками та заходами протидії легалізації доходів, одержаних внаслідок злочинної діяльності, вбачаємо такі.

1. Інформаційно-аналітичний та комунікативний напрям, що передбачає такі заходи:

- використання можливостей кримінального та фінансового аналізу для виявлення джерел, учасників, фінансових інструментів, типових моделей дій («схем») та інших умов і обставин щодо обігу та приховування майна (доходів), отриманого внаслідок злочинної діяльності, а також аналіз та узагальнення отриманих відомостей з метою розробки рекомендацій щодо виявлення та розслідування предикатних злочинів;

- налагодження каналів комунікації між силами безпеки щодо обміну інформацією, пов'язаною із дослідженням фінансових аспектів злочинної діяльності, а також виявленням та розслідуванням предикатних злочинів;

2. Організаційно-тактичний напрям, що передбачає такі заходи, як:

- розробка та впровадження у практичну діяльність механізмів взаємодії та координації під час проведення дослідження фінансових аспектів злочинної діяльності, а також виявлення та розслідування предикатних злочинів;

- розробка та впровадження у практичну діяльність рекомендацій щодо проведення дослідження фінансових аспектів злочинної діяльності, а також виявлення та розслідування предикатних злочинів;

- запровадження аналітичних звітів за результатами розслідування кримінальних проваджень щодо предикатних злочинів із забезпеченням можливості їх аналізу та узагальнення;

- залучення закладів вищої освіти та науково-дослідних установ, що підпорядковані суб'єктам, віднесеним до сил безпеки, до розробки рекомендацій щодо проведення дослідження фінансових аспектів злочинної діяльності, а також виявлення та розслідування предикатних злочинів;

3. Правовий напрям, який передбачає наступні заходи:

- розробку підзаконних нормативно-правових актів на рівні уповноважених суб'єктів щодо удосконалення діяльності, пов'язаної із проведенням дослідження фінансових аспектів злочинної діяльності, а також виявленням та розслідуванням предикатних злочинів;

- у передбаченому чинним законодавством України порядку ініціювання внесення змін до чинного законодавства щодо оптимізації та підвищення ефективності проведення дослідження фінансових аспектів злочинної діяльності, а також виявлення та розслідування предикатних злочинів, за умов дотримання принципу верховенства права та вимог Конституції України.

Отже, з огляду на сучасний стан суспільно-економічних процесів можна констатувати нагальну вимогу відстоювання принципів, що є підґрунтям для становлення правової держави та розвитку суспільних відносин, заснованих на засадах верховенства права. Реалізація таких заходів можлива за упорядкованої та злагодженої діяльності державних інституцій, насамперед правоохоронних органів, діяльність яких спрямована на забезпечення правопорядку та безпеки.

1. European Union Serious and Organised Crime Threat Assessment 2017. *Europol*. URL : <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-serious-and-organised-crime-threat-assessment>.
2. 10.3 Council of Europe Committee on Counter-Terrorism (CDCT). *Council of Europe*. URL : https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectId=0900001680a19655.
3. Стратегія MONEYVAL щодо протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (2023-2027 роки). *Державна служба фінансового моніторингу України*. URL : https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/Statements%20of%20international%20organizations/UKR_%20Strategy_25_04.pdf.
4. Крамаренко Ю. М., Скок О. С., Шевченко Т. В., Хашев В. Г. Сучасні питання протидії організованій злочинності в Україні та за кордоном: монографія. Дніпро : ДДУВС, 2022. 216 с.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020. № 392/2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.
6. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 р. № 1126-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>.
7. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки: Указ Президента України від 11.05.2023. № 273/2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.



Дмитро САНАКОЄВ

завідувач кафедри кримінального процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0002-6783-3168>

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Організована злочинність в Україні залишається серйозною проблемою, особливо в контексті останніх років, коли країна стикається з економічними та політичними викликами. У контексті війни та економічної нестабільності злочинні угруповання активізували свою діяльність, використовуючи нові можливості для незаконного заробітку. Мета цієї доповіді – висвітлити сучасний стан організованої злочинності в Україні та визначити пріоритетні напрями протидії.

Згідно з даними Офісу Генерального прокурора України протягом 2022-2025 років відзначається зростання активності злочинних угруповань [7]. Аналіз вказаних статистичних показників дозволяє виокремити основні тенденції сучасного стану злочинності:

1) збільшення випадків незаконного переміщення товарів через кордон. Зокрема, за даними Державної митної служби України, у 2024 р. митники завадили незаконному переправленню через кордон тютюнових та алкогольних виробів на суму понад 103 млн грн [1]. Крім того, за 11 місяців 2024 р. вони попередили 458 спроб незаконного переміщення через кордон зброї, боєприпасів, вибухових речовин та спецзасобів [2];

2) розширення мереж збуту наркотичних речовин. Так, за даними Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, у 2024 р. було зафіксовано збільшення кількості підпільних нарколабораторій та обсягу збуту наркотиків [6]. Крім того, було зареєстровано більше випадків незаконного обігу наркотичних засобів, включаючи канабіс для медичних цілей [3];

3) поширення незаконної торгівлі зброєю через збройний конфлікт. За даними Консультативної місії Європейського Союзу в Україні, у 2023 р. було зафіксовано збільшення кількості випадків незаконного розповсюдження вогнепальної зброї, боєприпасів та вибухових речовин. Це пов'язане з постійними зіткненнями на лінії фронту та збільшенням кількості зброї, що потрапляє на чорний ринок [4];

4) зростання кількості випадків незаконної міграції та експлуатації людей. Війна та вимушена міграція значно підвищили кількість переміщених осіб, що створило умови для зростання незаконної міграції та експлуатації [9]. Зокрема, за даними Міжнародної організації з міграції, кількість внутрішньо переміщених осіб становила майже 7,1 млн

станом на середину травня 2022 р. [9]. Це призвело до зростання кількості випадків незаконної міграції та експлуатації людей, зокрема трудових мігрантів.

Результати дослідження «СОСТА-Україна» [8, с. 105], в межах якого було вивчено злочинну діяльність 1498 злочинних груп та організацій у 20 сферах злочинної діяльності за 2019-2022 роки, повністю корелюють з наведеними даними. Так, констатовано, що основна активність цих угруповань зосереджувалася у таких сферах злочинної діяльності:

- 1) вчинення злочинів, пов'язаних з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів (410 організованих груп та злочинних організацій);
- 2) вчинення злочинів, пов'язаних із заволодінням майном, – грабежів, розбоїв, вимагань, крадіжок, незаконного заволодіння транспортними засобами тощо (292 організовані групи та злочинні організації);
- 3) вчинення злочинів, пов'язаних із шахрайством (141 організована група та злочинна організація);
- 4) вчинення злочинів, пов'язаних із заволодінням майном, – привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (138 організованих груп та злочинних організацій);
- 5) вчинення злочинів, пов'язаних із нелегальною міграцією та торгівлею людьми (108 організованих груп та злочинних організацій).

Зважаючи на наведені дані, а також результати міжвідомчої наради представників Міністерства внутрішніх справ України, Ради національної безпеки і оборони України, Офісу Генерального прокурора, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України, Державної митної служби України, Державної служби фінансового моніторингу України, Національного банку України, Національного агентства з питань запобігання корупції та Державної кримінально-виконавчої служби України, що була присвячена питанням реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю [5], серед пріоритетних напрямів протидії організованим злочинності в Україні на 2025-2028 роки вбачаємо такі:

1. *Впровадження нових методів та технологій*: використання сучасних технологій для покращення досудового розслідування, аналізу даних та моніторингу злочинності, що передбачає використання штучного інтелекту, біометричних технологій та інших інноваційних методів;
2. *Підвищення ефективності правоохоронних органів*: підготовка та підвищення кваліфікації співробітників правоохоронних органів, а також їх забезпечення сучасними технологіями;
3. *Удосконалення міжнародного співробітництва*: залучення міжнародних партнерів та організацій для обміну досвідом, технологіями та інформацією, що допоможе протидіяти транснаціональній організованій злочинності;
4. *Протидія незаконному обігу зброї*: розробка та впровадження заходів протидії незаконному обігові зброї, боєприпасів та вибухових речовин;
5. *Підвищення рівня публічної безпеки*: забезпечення безпеки громадян шляхом підвищення рівня освіти та інформування про ризики, пов'язані з організованою злочинністю.

Вказані напрями відображають стратегічні цілі, визначені Стратегією боротьби з організованою злочинністю, яка була розроблена у співпраці з різними органами державної влади, зокрема правоохоронними органами.

Отже, сучасний стан організованої злочинності в Україні вимагає рішучих дій та комплексного підходу до протидії, що має поєднувати реактивні та проактивні заходи. Співпраця державних органів, громадськості та міжнародних партнерів є ключовою для досягнення успіху у боротьбі зі злочинністю та організованими її проявами.

1. У 2024 році митники завадили незаконному переправленню через кордон тютюнових та алкогольних виробів на понад 103 млн грн. *Державна митна служба України*. URL : <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/u-2024-rotsi-mitniki-zavadili-nezakonnomu-perepravlenniu-cherez-kordon-tiutiunovikh-ta-alkogolnikh-virobiv-na-ponad-103-mln-grn-1991>.

2. За 11 місяців 2024 року митники попередили 458 спроб незаконного переміщення через кордон зброї, боєприпасів, вибухових речовин та спецзасобів. *Державна митна служба України*. URL : <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/za-11-misiatsiv-2024-roku-mitniki-poperedili-458-sprob-nezakonnogo-peremishchennia-cherez-kordon-zbroyi-boiepripasiv-vibukhovikh-rechovin-ta-spetszasobiv-1937>.

3. Кабінет Міністрів України ухвалив зміни щодо регулювання обігу наркотичних засобів, включаючи медичний канабіс. *Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками*. URL : <https://surl.li/cfwnya>.

4. Як ефективно боротися з незаконною торгівлею вогнепальною зброєю. *Консультативна місія Європейського Союзу в Україні*. URL : <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/how-to-combat-firearms-trafficking-effectively/>.

5. У МВС відбулася міжвідомча нарада з питань реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю. *Міністерство внутрішніх справ України*. URL : <https://mvs.gov.ua/news/u-mvs-vidbulasia-mizvidomcha-narada-z-pitan-realizaciyi-strategiyi-borotbi-z-organizovanoiu-zlocinnistiu>.

6. Наркотична ситуація в Україні (за даними 2023 року). Звіт 2024. Центр громадського здоров'я, 2024. 127 с. URL : <https://surl.li/ifoqeq>.

7. Про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-rezultati-borotbi-z-organizovanimi-grupami-ta-zlochinnimi-organizaciyami-2>.

8. Оцінка загроз серйозної та/або організованої злочинності (звіт про результати оцінювання загроз серйозної та/або організованої злочинності – СОСТА Україна). 2019-2022. 118 с. URL : <https://mvs.gov.ua/upload/1/8/5/3/8/2/socta.pdf>.

9. Вимушена міграція і війна в Україні (24 березня – 10 червня 2022). *Cedos*. URL : <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-bereznja-10-cherვნja-2022/>.



Віталій ТЕЛІЧУК

професор кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
<https://orcid.org/0000-0002-0372-6515>

**ДО ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ
ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
ЯК СКЛАДОВОЇ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ**

В умовах повномасштабної війни рф проти України питання забезпечення громадської безпеки набуло нового змісту та актуальності. Протистояння серйозним викликам війни потребує від правоохоронних органів додаткових методів і засобів протидії злочинності [1]. Підтримуємо думку О. Кобзаря, що одним із найважливіших завдань держави донині залишається розбудова ефективної правоохоронної системи, суб'єкти якої наділені повноваженнями застосування легітимного примусу при охороні суспільного блага та протидії існуючим загрозам (небезпекам). «Поліцейська діяльність» є однією з основоположних категорій у поліцейському праві, яка, власне, і уособлює ті складові, що направлені на реалізацію мети сучасної держави в правоохоронній сфері життєдіяльності суспільства [2]. Також вважаємо, що важливим сучасним завданням правової науки, нормотворчості та правоохоронної діяльності є створення гарантій збалансованого співвідношення інтересів особи й держави в боротьбі зі злочинністю [3]. Від тих прав і повноважень, якими законодавець наділяє правоохоронні органи, значною мірою залежить ефективність боротьби зі злочинністю. Однією із головних ланок загального механізму боротьби зі злочинністю, захисту від неї громадян, інтересів суспільства і держави є оперативно-розшукова діяльність. Вся процесуальна діяльність правоохоронних і судових органів у сфері кримінального судочинства, незалежно від їхніх безпосередніх завдань, спрямована на всебічне, повне та об'єктивне дослідження обставин події [4].

Слушним є твердження О. Кобзаря, що сутність правоохоронної діяльності визначається її метою, яка полягає в:

- охороні прав і свобод людини та громадянина, громадського порядку;
- забезпеченні громадської безпеки;
- підтриманні правопорядку;
- втіленні в життя принципу верховенства права.

Ця мета досягається при реалізації завдань і функцій, що покладаються суспільством і державою на цей вид діяльності. До завдань правоохоронної діяльності

відносять такі:

- попередження порушень вимог норм права, запобігання протиправним посяганням на безпеку людини;
- виявлення та припинення правопорушень і зловживань правом;
- у випадках скоєння злочинів та інших правопорушень – їх оперативне розкриття, встановлення винних та притягнення останніх до юридичної відповідальності;
- недопущення необґрунтованих обвинувачень невинних;
- нагляд за процесом правозастосування;
- неупереджене примусове виконання рішень, передбачених законом;
- юридична допомога громадянам [5].

Оперативно-розшукову діяльність зазвичай розглядають як комплекс певних заходів, спрямованих на протидію злочинності та попередження протиправної суспільно небезпечної діяльності окремої особи або кола осіб, які мають на меті здійснити посягання на охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, цінності і блага. З огляду на структурно-функціональний аспект ОРД варто зауважити, що значущою її складовою є оперативна тактика, знання якої є найважливішим для осіб, уповноважених на здійснення ОРД, у межах як оперативно-розшукової справи, так і кримінального провадження [2]. Слід погодитися з А. Антіповим, В. Телійчуком, С. Пеньковим та В. Шендриком, що, зокрема, з метою формування системи виявлення оперативно-розшукової інформації в мережі Інтернет слід постійно здійснювати комплекс операцій, спрямований на моніторинг інтернет-ресурсів, основними напрямками здійснення якого є отримання значних обсягів потрібної інформації. Для ефективної протидії кримінальним правопорушенням оперативні працівники повинні знати ті аспекти злочинної діяльності, інформація про які необхідна для визначення науково обґрунтованих і ефективних заходів організації, тактики застосування оперативно-розшукових сил, засобів та заходів у процесі здійснення оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням [6].

На нашу думку, слушним є твердження авторів, що в умовах воєнного часу виникає чимало факторів, що сприяють розвитку злочинності загальнокримінальної спрямованості:

- ускладнення можливості належного контролю за особами, звільненими з місць позбавлення волі, тими, що були раніше засуджені за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів;
- значна кількість покинутого житла;
- відсутність освітлення в деяких населених пунктах внаслідок ворожих обстрілів;
- безробіття, низький рівень матеріального забезпечення тощо.

Тому протидія злочинності в регіонах є одним із обов'язкових заходів, спрямованих на забезпечення громадської безпеки, а також становить складову правоохоронної функції держави [1]. Враховуючи те, що оперативно-розшукова стратегія є складовою державної стратегії протидії злочинності загалом, оперативно-розшукове запобігання злочинам слід розглядати як складову запобіжної діяльності держави [7]. Поділяємо позицію вчених, що запобігання злочинам (особливо в умовах війни) має являти собою цілеспрямований комплексний процес, який здійснюється не тільки правоохоронними органами, а й всіма державними органами, господарськими і громадськими організаціями, а також громадськими формуваннями та окремими громадянами. Суттєвому збагаченню кримінологічних знань про злочинність в умовах воєнного стану може сприяти:

- узагальнення сучасного зарубіжного й вітчизняного досвіду з кримінології та суміжних наук щодо особливостей функціонування територіально-просторових систем в умовах воєнного стану та їхнього впливу на злочинність;
- розробка практично-орієнтованої методики аналізу злочинності в умовах воєнного стану;
- удосконалення понятійного апарату щодо основних кримінологічних термінів і понять, які найбільш точно й виважено відображають якості та ознаки злочинності в умовах воєнного стану, процесів, що її обумовлюють, перешкоджають або пов'язані з нею тощо;
- отримання комплексної, узагальненої інформації про зміни в кількісних та якісних показниках злочинності у країні в умовах воєнного стану;
- розкриття системних закономірностей функціонування загальної злочинності та окремих її видів (насиленницької, корисливої, рецидивної, службової, злочинності неповнолітніх тощо) в умовах воєнного стану;
- систематизація інформації про рівні кримінальної враженості територій країни в

умовах воєнного стану;

- виявлення географії віктимологічних ризиків в умовах воєнного стану;
- групування регіонів за рівнем кримінальної враженості територій [8].

Оперативно-розшукова діяльність як вид діяльності держави регламентується законодавством України, що також визначає права і обов'язки суб'єктів, які здійснюють ОРД і контролюють цю діяльність. Отже, функції оперативних підрозділів зумовлені здебільшого тими повноваженнями, які покладено на них законодавцем. При цьому визначальними для діяльності оперативних підрозділів мають бути норми Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Це є цілком природним, оскільки оперативні підрозділи правоохоронних органів і є суб'єктами оперативно-розшукової діяльності [4].

1. Кондратюк А. В., Дерій О. В., Костенко Р. С. Правоохоронна діяльність в умовах сучасної практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 524-526. URL : http://www.lsej.org.ua/1_2024/125.pdf.

2. Кобзар О. Ф. Поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Харків ; Дніпропетровськ : Панов, 2015. 316 с.

3. Телійчук В. Г. Способи вчинення злочинів у сфері використання електронно-обчислюваних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку та заходи протидії. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2014. № 2. С. 31-37.

4. Телійчук В., Клешня В. Оперативні підрозділи як суб'єкти правоохоронної діяльності: проблеми правового регулювання. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 березня 2021 р.). Дніпро : ДДУВС, 2021. С. 327-329.

5. Кобзар О. Ф. Правоохоронна діяльність: теоретико-правовий аналіз. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 8-15.

6. Телійчук В. Г., Антіпов А. Д. Оперативно-розшукова протидія розповсюдженню наркотичних засобів через мережу Інтернет: деякі особливості використання джерел інформації. *Наука і техніка сьогодні. Серія «Право»*. 2022. № 5 (5). С. 460-476.

7. Телійчук В. Г. Оперативно-розшукове запобігання розбійним нападам. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 435-441.

8. Швець Д. В., Семенишин М. О. Поліцейська юрисдикція в умовах воєнного стану: монографія. Одеса : ВД «Гельветика», 2022. 552 с.



Едуард КОПИЛОВ

викладач кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0000-0001-8226-5405>

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ

Забезпечення національної безпеки є пріоритетним завданням держави, реалізація якого неможлива без ефективного прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД). Оперативно-розшукові заходи відіграють ключову роль у протидії злочинності, зокрема тероризму, організованій злочинності, корупції та іншим загрозам правопорядку. Проте їх проведення потребує суворого дотримання правових норм, що гарантують баланс між забезпеченням державних інтересів та захистом прав і свобод громадян. Прокурорський нагляд у цій сфері має на меті запобігання зловживанням з боку правоохоронних органів, забезпечення законності оперативно-розшукових заходів, а також дотримання принципів правової визначеності та пропорційності втручання в особисте життя громадян. Водночас організаційні аспекти

прокурорського нагляду визначають ефективність його здійснення, включаючи взаємодію прокуратури з іншими органами державної влади, нормативно-правове забезпечення та контрольні механізми.

В умовах воєнного стану використання результатів оперативно-розшукової діяльності, а також зміст і завдання прокурорського нагляду в цій сфері є доволі актуальним питанням, яке визначає прокурорський нагляд як самостійний, специфічний вид державної діяльності, який полягає у перевірці уповноваженим суб'єктом конкретного об'єкта щодо суворого дотримання ним законів для попередження та виявлення порушень чинного законодавства, прав і свобод людини та громадянина, що передбачає виокремлення державного та соціального призначення прокурора [1]. Прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому Законом України «Про прокуратуру», здійснює встановлені Конституцією України функції задля захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. Відповідно до ст. 131-1 Конституції України прокуратура здійснює такі функції: підтримання публічного обвинувачення в суді; організація й процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими й розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [2]. Нагляд прокурора варто розглядати як систематичне спостереження уповноваженими державними органами, що не належать до системи Міністерства внутрішніх справ України, за роботою оперативних підрозділів та їх посадових осіб з метою забезпечення законності [3]. Під наглядом прокурора робота поліції має бути чітко орієнтованою на забезпечення законності, правопорядку та захисту прав громадян, навіть у надзвичайних обставинах. Ця співпраця важлива для підтримання довіри суспільства та дотримання правопорядку в умовах кризи чи конфлікту [4, с. 46]. Прокурорський нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності є важливим інструментом забезпечення законності та захисту прав громадян, особливо в умовах сучасних викликів у сфері національної безпеки. Враховуючи зростання загроз, пов'язаних із тероризмом, кіберзлочинністю та гібридними формами війни, актуальність ефективного прокурорського контролю лише зростає. Це зумовлює необхідність удосконалення механізмів нагляду, узгодження їх із міжнародними стандартами та адаптації до нових реалій правоохоронної діяльності. У цьому контексті особливого значення набуває нормативно-правове регулювання прокурорського нагляду, що передбачає не лише дотримання процесуальних гарантій під час проведення оперативно-розшукових заходів, а й забезпечення ефективного реагування на можливі порушення з боку правоохоронних органів. Крім того, важливу роль відіграє організаційний аспект нагляду, що включає координацію діяльності прокуратури з іншими державними органами, розробку методичних рекомендацій і контроль за правомірністю застосування оперативно-розшукових засобів. Природно, що всі елементи системи працюють більш ефективно, коли вони націлені на досягнення спільного результату та несуть рівну відповідальність за його настання. Тому посилення відповідальності прокурора повинно відбуватися одночасно з розширенням його повноважень та отриманням нових можливостей. У ході нормативно-правового вдосконалення ОРД роль прокурора має посилитися за напрямками процесуального супроводження оперативно-розшукових справ, проведення оперативно-розшукових заходів та дотримання прав людини. Процесуальне супроводження прокурором оперативно-розшукових справ після легалізації матеріалів ОРД у кримінальному провадженні одночасно з оперативним супроводженням оперативними працівниками кримінального провадження, відкритого за матеріалами ОРД, повинно стати добре збалансованою системою нагляду та взаємодії у досягненні мети кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства [5, с. 35].

Отже, прокурорський нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності є важливим інструментом забезпечення законності, захисту прав і свобод громадян, а також ефективного функціонування системи національної безпеки. В умовах сучасних загроз особливого значення набуває вдосконалення нормативно-правового регулювання цієї сфери, посилення контролю за діями правоохоронних органів та забезпечення дотримання принципів правової визначеності й пропорційності втручання у приватне життя. Важливим аспектом залишається організація взаємодії прокуратури з іншими державними інституціями, що сприятиме підвищенню ефективності наглядової діяльності. Таким чином, комплексний підхід до правових та організаційних аспектів прокурорського нагляду є необхідною умовою для зміцнення законності та безпеки в державі.

1. Липівський В. В. Поняття та правова природа прокурорського нагляду. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 165-169.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
3. Дараган В. В., Карповський С. В., Копилов Е. В. Стан та перспективи розвитку підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування у закладах вищої освіти МВС України. *Topical aspects of social science disciplines and innovative methods and technologies of their learning and teaching: scientific monograph*. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. С. 40-53.
4. Копилов Е. В. Щодо питання значення прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності підрозділами національної поліції України в умовах воєнного стану. *Colloquium-journal*. 2023. № 10 (169). С. 43-46.
5. Копилов Е. В. Деякі аспекти здійснення прокурорського нагляду за проведенням оперативно-розшукової діяльності підрозділами кримінальної поліції України в умовах воєнного стану. *Colloquium-journal*. 2023. № 17 (176). С. 33-37.

Вячеслав КЛЕШНЯ

аспірант

Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ДЕЯКІ ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ РОЗКРАДАННЮ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЗАКУПІВЕЛЬ ПАЛИВНО-МАСТИЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ

Паливно-енергетичний комплекс (далі – ПЕК) – одна з найважливіших структурних складових економіки України, ключовий фактор забезпечення життєдіяльності держави. Для реалізації економічної безпеки України, її енергетичної незалежності, стабільного забезпечення країни енергоресурсами необхідна науково обґрунтована, дієва політика і стратегія держави [1, с. 212].

Сучасний стан протидії розкраданню бюджетних коштів під час проведення закупівель паливно-мастильних матеріалів характеризується значним зростанням злочинних посягань, що заподіюють не тільки значну втрату бюджетних коштів, а й призводять до послаблення обороноздатності країни.

Процеси становлення та розвитку правової держави неможливі без формування і розробки дієвих правових важелів впливу на суспільно небезпечні явища, які тягнуть за собою настання юридичних наслідків [2].

Одним із дієвих способів досягнення такої мети є удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності як Національної поліції України загалом, так і її підрозділів зокрема. З огляду на це актуальним є вироблення та надання пропозицій щодо вдосконалення правового забезпечення оперативно-розшукової протидії підрозділами кримінальної поліції розкраданню бюджетних коштів під час проведення закупівель паливно-мастильних матеріалів.

Процес становлення демократичної держави тісно пов'язаний з удосконаленням чинного законодавства, що регулює відносини у сфері економічної безпеки. Особливе місце щодо захисту економічної безпеки відведено правоохоронним органам України, насамперед підрозділам Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України як провідного елемента державного контролю у сфері внутрішніх національних економічних інтересів. Однак для ефективної протидії економічній злочинності необхідна досконала нормативно-правова база, що забезпечить виконання Департаментом стратегічних розслідувань Національної поліції України усіх поставлених державою завдань.

У своїй діяльності ДСР керується Конституцією України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, законами України, актами Президента України та постановами Верховної Ради України, ухваленими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також виданими відповідно до них актами Міністерства внутрішніх справ України [3].

Як показали результати дослідження, правовою основою діяльності підрозділів

Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України щодо оперативно-розшукової протидії розкраданню бюджетних коштів під час проведення закупівель паливно-мастильних матеріалів є Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України, закони України про оперативно-розшукову діяльність та Національну поліцію.

Для визначення шляхів удосконалення правових засад оперативно-розшукової протидії підрозділами кримінальної поліції розкраданню бюджетних коштів під час проведення закупівель паливно-мастильних матеріалів насамперед необхідно встановити наявні прогалини наявної нормативно-правової бази, яка забезпечує діяльність щодо оперативно-розшукової протидії підрозділами кримінальної поліції кримінальним правопорушенням, зокрема, пов'язаним з сферою публічних закупівель.

З метою виявлення наявних прогалин, а також визначення шляхів удосконалення системи **правового забезпечення** оперативно-розшукової протидії підрозділами кримінальної поліції розкраданню бюджетних коштів під час проведення закупівель паливно-мастильних матеріалів пропонуємо здійснити порівняльний аналіз наукових доробок авторів з чинними на сьогодні нормативними актами на предмет нормативного забезпечення вирішення проблемних питань, на яких автори робили акцент у проведених раніше дослідженнях.

Аналіз нормативно-правових актів, які становлять правові засади оперативно-розшукової протидії злочинам, дозволив М. Брильову розробити деякі пропозиції і рекомендації, спрямовані на удосконалення нормативно-правового регулювання оперативно-розшукової протидії злочинам, пов'язаним з розкраданням бюджетних коштів під час будівництва, ремонту та експлуатації автомобільних доріг, зокрема:

а) у п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» після слів «які сприяють вчиненню злочинів» доповнити словами «та вжиття заходів щодо їх усунення»;

б) доповнити Закон України «Про Національну поліцію» окремою статтею «Права поліції», в якій необхідно викласти чіткий перелік прав працівників поліції, зокрема щодо протидії злочинам у сфері економіки;

в) доповнити положення Розділу VII Інструкції про організацію оперативно-розшукової діяльності та негласної роботи оперативними підрозділами Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 05.05.2016 № 07, оперативно-розшуковим заходом «Перевірка фінансово-господарської діяльності»;

г) ухвалення на відомчому рівні наказу Національної поліції України щодо критеріїв оцінки діяльності підрозділів Департаменту захисту економіки Національної поліції України з протидії корупції та кримінальним правопорушенням у сфері економіки [4].

Погоджуючись із позицією автора щодо доцільності запровадження вказаних змін, треба зазначити, що жодну із запропонованих автором норм не було ухвалено. При цьому, на сьогодні функції з оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням у бюджетній сфері в системі підрозділів Національної поліції України виконують підрозділи стратегічних розслідувань, а тому на сьогодні на відомчому рівні є необхідність ухвалення наказу Національної поліції України щодо критеріїв оцінки діяльності підрозділів Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України з протидії корупції та кримінальним правопорушенням у сфері економіки.

За основу вказаного нормативного акта можна взяти розроблений та запропонований М. Брильовим проєкт наказу Національної поліції України «Про затвердження критеріїв оцінки діяльності підрозділів Департаменту захисту економіки Національної поліції України з протидії корупції та кримінальним правопорушенням у сфері економіки» [4].

В. Дараган, аналізуючи нормативно-правові акти, які утворюють правові засади оперативно-розшукової протидії злочинам, надав деякі пропозиції і рекомендації, спрямовані на вдосконалення нормативно-правового регулювання оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері державних закупівель підрозділами кримінальної поліції, зокрема:

1) в Законах України «Про Національну поліцію» та «Про оперативно-розшукову діяльність» необхідно передбачити право на отримання інформації відповідно до запиту у справах, що перебувають у провадженні підрозділів Національної поліції відносно злочинів, що готуються або вчинені;

2) з метою врегулювання проблеми, пов'язаної з відмовою у наданні інформації на запит підрозділу Національної поліції або пасивним ставленням до виконання такого запиту, необхідно доповнити Кодекс України про адміністративні правопорушення ст. 185¹³ «Перешкоджання проведенню перевірки, експертизи або здійсненню інших дій, передбачених законодавством» положенням такого змісту: «Перешкоджання уповноваженій посадовій особі державного органу у проведенні перевірки, експертизи, в отриманні доступу до

інформаційних систем і баз даних або в здійсненні інших дій, передбачених законодавством, або створення умов, що перешкоджають їх проведенню, – тягне за собою накладення штрафу від двадцяти до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян»;

3) внесення змін до положень Інструкції про організацію оперативно-розшукової діяльності та негласної роботи оперативними підрозділами Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 05.05.2016 № 07, щодо включення до заходів оперативного (ініціативного) пошуку заходу «проведення перевірки фінансово-господарської діяльності підприємств»;

4) з метою врегулювання питання проведення перевірки фінансово-господарської діяльності підприємств підрозділами захисту економіки Національної поліції України необхідно постановою Кабінету Міністрів України затвердити «Інструкцію про порядок проведення працівниками підрозділів Національної поліції України перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та осіб, які займаються підприємницькою діяльністю»;

5) з метою посилення відповідальності за навмисні порушення законодавства у сфері державних закупівель пропонується доповнити Кримінальний кодекс України ст. 210-1 «Порушення особами, які входять до складу тендерного комітету, або уповноваженою особою законодавства про здійснення державних (публічних) закупівель» [5].

Цілковито погоджуючись із позицією автора щодо доцільності запровадження вказаних змін, треба зазначити, що жодну із запропонованих автором норм не було ухвалено. При цьому треба зазначити, що на сьогодні законодавство щодо здійснення публічних закупівель зазнало окремих змін, зокрема із законодавства було вилучено поняття «тендерний комітет», а тому запропоновані автором зміни до Кримінального кодексу України потребують корегування.

Зокрема, з урахуванням результатів дослідження В. В. Дарагана [5] та змін в Законі України «Про публічні закупівлі» пропонуємо доповнити Кримінальний кодекс України статтею 210-1 «Порушення уповноваженою особою законодавства про здійснення публічних закупівель» такого змісту:

«1. Умисне порушення уповноваженою особою законодавства про здійснення публічних закупівель під час проведення публічної закупівлі, якщо такими діями було завдано значну матеріальну шкоду».

– караються обмеженням волі на строк від одного до чотирьох років або позбавленням волі на строк від одного до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю із конфіскацією майна.

2. Ті самі діяння, вчинені за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони завдали великої матеріальної шкоди.

– караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю із конфіскацією майна.

3. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони вчинені організованою групою або якщо вони завдали особливо великої матеріальної шкоди.

– караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю із конфіскацією майна.

Примітка 1. Значною матеріальною шкодою, відповідно до цієї статті вважається сума, що в двадцять разів і більше перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

2. Відповідно до цієї статті матеріальна шкода вважається великою, якщо вона у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а особливо великою – така, що у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян».

Підсумовуючи викладене, можна зробити такі висновки:

1. Систему правового забезпечення оперативно-розшукової протидії підрозділами кримінальної поліції розкраданню бюджетних коштів під час проведення закупівель паливно-мастильних матеріалів становлять:

1) закони України:

а) Кримінальний кодекс України;

б) Кримінальний процесуальний кодекс України;

в) Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»;

г) Закон України «Про Національну поліцію»;

2) підзаконні нормативно-правові акти.

2. З метою удосконалення правових засад оперативно-розшукової протидії підрозділами кримінальної поліції розкраданню бюджетних коштів під час проведення

закупівель паливно-мастильних матеріалів необхідно внести зміни до окремих нормативно-правових актів, зокрема доповнити Кримінальний кодекс України ст. 210-1 «Порушення уповноваженою особою законодавства про здійснення публічних закупівель».

1. Фінчук В. В. Організована злочинна діяльність у паливно-енергетичному комплексі (ПЕК) України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 212-215.
2. Кудінов С. С. Шляхи удосконалення правового регулювання забезпечення Службою безпеки України антитерористичної безпеки. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. URL : <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/2/45.pdf>.
3. Про затвердження Положення про Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України: наказ Національної поліції України від 23.10.2019 р. № 1077.
4. Брильов М. О. Оперативно-розшукова протидія злочинам, пов'язаним з розкраданням бюджетних коштів під час будівництва, ремонту та експлуатації автомобільних доріг: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків : ХНУВС, 2017. 19 с.
5. Дараган В. В. Теоретико-прикладні засади оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері державних закупівель кримінальною поліцією: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків : ХНУВС, 2018. 40 с.

Владислав ЦУКАНОВ

ад'юнкт кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ СФЕРИ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Діяльність з оперативного обслуговування є своєрідною інформаційною базою для виявлення, розслідування та превенції кримінальних правопорушень у сфері економіки, оскільки оперативно-розшукова діяльність має випереджальний, наступальний характер, особливий, переважно негласний інструментарій. З огляду на це завжди виникає потреба заздалегідь формувати основу для виконання майбутніх завдань і цьому сприяє розвиток такого напрямку діяльності оперативних підрозділів, як оперативне обслуговування [1, с. 277-278].

Нормативні акти МВС України не містять положень, що чітко визначають змістову сутність цього оперативно-розшукового інституту, його мету, завдання та місце в системі діяльності оперативно-розшукових підрозділів щодо протидії злочинності, а це в свою чергу впливає на практику її здійснення, яка здебільшого залежить від суб'єктивного ставлення до неї як рядових працівників, так і керівників оперативних підрозділів [2, с. 75].

У системі відомчих нормативно-правових актів з питань оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів ОВС України вперше почали використовувати поняття «оперативне обслуговування» в 2012 році з ухваленням Інструкції про організацію роботи за оперативно-розшуковими справами та справами контрольного провадження оперативними підрозділами органів внутрішніх справ, яка була затверджена наказом МВС України від 17.12.2012 року № 7. Після цього в 2016 році наказом МВС України від 05.05.2016 р. № 7 було затверджено Інструкцію про організацію оперативно-розшукової діяльності та негласної роботи оперативними підрозділами Національної поліції України, в якій у розділі VI було визначено чинний на сьогодні порядок здійснення оперативного обслуговування.

Правове забезпечення оперативного обслуговування кримінальною поліцією сфери публічних закупівель прямо пов'язане нормативним забезпеченням діяльності підрозділів Національної поліції, на які покладені функції протидії економічній злочинності.

На сьогодні до структури підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України входять такі підрозділи:

- Департамент карного розшуку та відповідні управління (відділи) карного розшуку при ГУНП в областях;
- Департамент міграційної поліції та відповідні управління (відділи) міграційної поліції при ГУНП в областях;
- Департамент оперативної служби та відповідні управління (відділи) оперативної служби при ГУНП в областях;

- Департамент оперативно-технічних заходів та відповідні управління (відділи) оперативно-технічних заходів при ГУНП в областях;
- Департамент забезпечення діяльності, пов'язаної з небезпечними матеріалами;
- Департамент боротьби з наркозлочинністю та відповідні управління (відділи) боротьби з наркозлочинністю при ГУНП в областях;
- Департамент кримінального аналізу та відповідні управління (відділи, сектора) кримінального аналізу при ГУНП в областях;
- Департамент внутрішньої безпеки та відповідні управління внутрішньої безпеки в областях;
- Департамент кіберполіції та відповідні управління (відділи) кіберполіції в областях;
- Департамент стратегічних розслідувань та відповідні управління (відділи) стратегічних розслідувань в областях;
- відділи (сектори) кримінальної поліції в управліннях (відділах) поліції;
- сектори кримінальної поліції у відділах (відділеннях) поліції.

Аналіз положень про вказані підрозділи показав, що на сьогодні основну роль щодо протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель відіграють підрозділи Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України. Організація діяльності вказаних підрозділів регулюється Положенням про Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України, затвердженим наказом Національної поліції України від 23.10.2019 № 1077 [3].

Аналіз норм Положення про Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України показав, що в ньому прямо не використовується поняття «оперативне обслуговування». Однак у ньому є норми, які вказують на окремі елементи здійснення оперативного обслуговування та протидії зловживанням у сфері публічних закупівель.

Відповідно до вказаного положення Департамент стратегічних розслідувань та відповідні управління (відділи) стратегічних розслідувань в областях здійснюють такі функції:

- здійснює аналіз оперативної обстановки, соціально-економічних та інших факторів, що впливають на її ускладнення, тенденції та рівень розвитку корупції, організованої злочинності, зокрема в органах державної влади, управління і місцевого самоврядування;
- вживає заходи щодо захисту бюджетних коштів від злочинних посягань ОГ і ЗО, забезпечення правомірності застосування процедур закупівлі товарів, робіт і послуг та цільового використання бюджетних коштів [3].

Отож хоч і опосередковано, але функцію оперативного обслуговування сфери публічних закупівель покладено саме на підрозділи Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України.

Треба констатувати, що на сьогодні функція оперативного обслуговування підрозділами Національної поліції України не знайшла свого закріплення на законодавчому рівні, що негативно впливає на значущість вказаної діяльності у протидії злочинності.

З метою врегулювання вказаних прогалин пропонуємо ч. 1 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» доповнити п. 8 такого змісту:

«8) у межах своїх повноважень здійснювати контроль, відслідковування, аналіз, оцінку й прогнозування криміногенної обстановки на території обслуговування, у галузях економіки, на об'єкті або групі об'єктів обслуговування, за лінією роботи (виду кримінального правопорушення або окремого напрямку службової діяльності)».

Крім того, пропонуємо ч. 1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» доповнити п. 50 такого змісту:

«50) здійснює контроль, відслідковування, аналіз, оцінку й прогнозування криміногенної обстановки на території обслуговування, у галузях економіки, на об'єкті або групі об'єктів обслуговування, за лінією роботи (виду кримінального правопорушення або окремого напрямку службової діяльності)».

На нашу думку, запропоновані зміни позитивно вплинуть на стан оперативного обслуговування кримінальною поліцією сфери публічних закупівель.

1. Чиж С. А. Історія виникнення та розвитку інституту оперативного обслуговування підрозділами кримінальної поліції галузей економіки, ліній роботи, закріплених об'єктів і територій. *Вісник ХНУВС*. 2021. № 4 (95). С. 276-286.

2. Кучеренко В. А. Особливості оперативного обслуговування будівельної сфери підрозділами Департаменту захисту економіки Національної поліції. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. Спец. вип. № 83. С. 75-82.

3. Про затвердження Положення про Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України: наказ Національної поліції України від 23.10.2019 р. № 1077.

Олександр ЯКОВЧЕНКО

аспірант кафедри

оперативно-розшукової діяльності

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

(м. Дніпро, Україна)

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХОДІВ, СПРЯМОВАНИХ НА ВИЯВЛЕННЯ ПРИЧИН ТА УМОВ ВЧИНЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ЗАВОЛОДІННЯМ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

Розвиток оперативно-розшукової превенції незаконного заволодіння транспортними засобами у сучасних економіко-політичних реаліях повинен ґрунтуватися на підвищенні якості вжиття відповідних заходів без залучення додаткових кадрів [1].

Порівняно з кримінально-процесуальним і кримінально-правовим попередженням, оперативно-розшукова превенція вирізняється більшою ефективністю. Вона дає змогу досягти поставлених цілей у стислий термін, з меншими матеріальними втратами, забезпечує запобігання шкідливим (необоротним) наслідкам і в кінцевому підсумку звужує сферу застосування мір кримінального покарання [2].

З введенням у дію нового КПК інститут профілактики злочинів зазнав суттєвих змін. Чинне законодавство взагалі не передбачає прямої норми щодо здійснення профілактичних заходів, що є невиправдано. Адже актуальність нормативного регулювання профілактичного напрямку діяльності в межах кримінального провадження навіть підтверджується декларуванням цієї діяльності у кримінальному процесуальному законодавстві закордонних країн [3].

Аналіз практики діяльності підрозділів кримінальної поліції з питань оперативного обслуговування кримінальною поліцією лінії роботи щодо незаконного заволодіння транспортними засобами показав, що з метою попередження вказаних злочинів доцільно шоквартально спільно зі слідчими органів досудового розслідування здійснювати аналіз матеріалів кримінальних проваджень, розпочатих за фактами незаконного заволодіння транспортними засобами, з метою виявлення можливих причин та умов, що сприяли їх вчиненню.

Аналіз законодавства України показав, що основа взаємодії органів досудового розслідування та оперативних підрозділів кримінальної поліції під час протидії кримінальним правопорушенням базується на нормах Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Крім того, відносини між працівниками слідчих і оперативних підрозділів будуються на основі відомчих нормативно-правових актів:

- наказ МВС України від 07.07.2017 № 575 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні»;

- наказ Національної поліції України від 10.11.2015 № 85 «Про затвердження Положення про Департамент кіберполіції Національної поліції України»;

- наказ МВС України № 570 від 06.07.2017 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України»;

- наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1687/5/ від 16.11.2012 «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні»;

- наказ МВС України від 05.05.2016 № 07 «Про затвердження Інструкції про організацію оперативно-розшукової діяльності та негласної роботи оперативними підрозділами Національної поліції України».

Аналіз положень вказаних нормативних актів показав, що в них майже не врегульоване питання виявлення можливих причин та умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень.

З метою врегулювання вказаного питання пропонуємо внести зміни до положень

розділу V Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженої наказом МВС України від 07.07.2017 № 575, та доповнити її п. 4 такого змісту: «4. З метою запобігання кримінальним правопорушенням учасники СОГ щоквартально здійснюють спільний аналіз причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, здійснюють планування та проведення профілактичних заходів».

Здійснення аналізу матеріалів наукових досліджень щодо причин та умов вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами, на нашу думку, є одним із важливих елементів оперативно-розшукової превенції незаконного заволодіння транспортними. Адже наявна система підготовки, підвищення кваліфікації та службової підготовки працівників підрозділів кримінальної поліції не передбачає вивчення питань оперативно-розшукової превенції незаконного заволодіння транспортними засобами на достатньому рівні. Тому оперативному працівнику з метою удосконалення свого професійного рівня доцільно самостійно вивчати наукову літературу з питань, які віднесені до його функціональних обов'язків, зокрема лінії роботи щодо незаконного заволодіння транспортними засобами.

Щоквартальний аналіз наукових досліджень щодо причин та умов вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами дозволить краще спланувати заходи профілактичного впливу та своєчасно вплинути як на осіб, які виношують намір щодо незаконного заволодіння транспортними засобами, так і на потенційних потерпілих.

Особливої уваги під час здійснення заходів оперативно-розшукової превенції в процесі оперативного обслуговування кримінальною поліцією лінії роботи щодо незаконного заволодіння транспортними засобами потребують особи, що звільнились з місць позбавлення волі, які були засуджені за факти незаконних заволодінь транспортними засобами.

Стосовно вказаних осіб доцільно щомісячно перевіряти інформацію щодо їх способу життя, кола спілкування та джерел доходу. Вказану діяльність працівнику підрозділу кримінальної поліції доцільно здійснювати за допомогою осіб, залучених до негласного співробітництва, оскільки в більшості випадків оперативний працівник не в змозі опрацювати таку кількість осіб. Однак якщо оперативний працівник не має на певній території оперативного обслуговування осіб, які негласно з ним співпрацюють, доцільно здійснити заходи щодо підбору такої особи або провести відповідні заходи власними силами.

Як показали результати дослідження, перевірка осіб, що звільнились з місць позбавлення волі, які були засуджені за факти незаконних заволодінь транспортними засобами, здійснюється із застосуванням заходів оперативного (ініціативного) пошуку, зокрема це:

- розвідувальне опитування;
- оперативна установка;
- оперативний огляд;
- отримання довідково-аналітичної інформації.

Визначені нами заходи, що спрямовані на виявлення причин та умов вчинення правопорушень, пов'язаних із незаконним заволодінням транспортними засобами, у разі їх здійснення в процесі оперативного обслуговування кримінальною поліцією лінії роботи щодо незаконного заволодіння транспортними засобами дадуть змогу визначити заходи, спрямовані на профілактику та попередження таких злочинів.

1. Гапчич В. О. Протидія незаконним заволодінням транспортними засобами можливостями оперативно-розшукової діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 20 с.

2. Салтовець С. А. Оперативно-розшукова превенція підрозділами кримінальної поліції захоплення заручників. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 41(3). С. 210-214.

3. Кумпаненко Н. С. Виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення і вжиття заходів щодо їх усунення: курс. роб. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 36 с.

Данііл ВАРЕНИК
курсант 3-го курсу
факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ ПІДСЛІДНОСТІ

Сьогодні одним із пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів України є протидія злочинам, пов'язаним із здійсненням державних закупівель. Враховуючи специфіку цієї сфери, виникає значна кількість питань та проблем під час протидії злочинним посяганням. Цей напрям набуває особливої актуальності через умови воєнного стану, оскільки рівень злочинності у цій галузі безпосередньо впливає на захищеність національної безпеки. Однією з ключових прогалин цієї галузі є недостатня наукова розробленість її сьогоденних обставин, в тому числі взаємодії суб'єктів протидії таким кримінальним правопорушенням відповідно до вимог підслідності.

Однією з функцій, покладених на Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України (далі – ДСР НП України), є вжиття заходів щодо захисту бюджетних коштів від злочинних посягань організованих груп і злочинних організацій, забезпечення правомірності застосування процедур закупівлі товарів, робіт і послуг та цільового використання бюджетних коштів. Проте значна частина зловживань, що вчиняються у бюджетній сфері, є латентними, яким не притаманні яскраво виражені ознаки, що полягають у настанні суспільно небезпечних наслідків [1, с. 49].

Треба зазначити, що взаємодія суб'єктів протидії кримінальним правопорушенням у сфері державних закупівель полягає не лише в спільній діяльності правоохоронних органів. Підрозділи стратегічних розслідувань НП України у процесі протидії цій категорії злочинів здійснюють взаємодію з такими установами, як Державна казначейська служба України, Рахункова палата України, Антимонопольний комітет України, Державна аудиторська служба України та іншими. Не менш важливим є взаємодія з громадськістю, оскільки «громадський контроль» являє собою один з найнеобхідніших демократичних засобів реалізації принципу народовладдя.

На сьогодні боротьба з економічною злочинністю потребує інноваційного підходу в організації роботи оперативних підрозділів та їх належне нормативно-правове забезпечення. У березні 2021 року Президентом України був підписаний Закон України «Про Бюро економічної безпеки України» № 1150-IX, який Верховна Рада України ухвалила у січня 2021 року [2].

Первісне нез'ясоване нормативне бачення місця БЕБ України у системі економічної безпеки зазначене у Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року, затвердженої Указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021. За детективами Бюро закріплені повноваження з розслідування правопорушень, предметом яких є злочинне посягання на відносини у сфері господарської діяльності. Вичерпний перелік статей розділу VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» КК України є підслідними Бюро економічної безпеки України, перелік яких зазначений у частині 3 статті 216 КПК України.

Отже, нормативна закріпленість БЕБ України передбачає реалізацію владних повноважень у сфері протидії економічним злочинам у сфері державних закупівель за виключних обставин, наприклад, як у випадку зі здійсненням досудового розслідування кримінального правопорушення за статтею 191 КК України, якщо його предметом є бюджетне відшкодування. Треба додати, що розслідування деяких кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена розділом VII КК України, що не підслідні Бюро, здійснюється ДСР НП України. Наприклад, законом встановлені випадки, за яких досудове розслідування зазначених статей КК України здійснюють органи безпеки, Національне антикорупційне бюро України та Державне бюро розслідувань України.

Зважаючи на вищевказане, принципово важливим для ефективного захисту

економіки від протиправних посягань є не лише належна кваліфікація економічних злочинів, а й необхідність у бездоганному дотриманню положень процесуального законодавства щодо відмежування повноважень між БЕБ України та іншими правоохоронними органами України. У практичній діяльності правоохоронців це залишається формальністю, адже чинний КПК України не забороняє прокурору визначити підслідність злочину за правоохоронним органом, який виявив його ознаки під час розслідування суміжного правопорушення [3, с. 32].

Отже, основним правоохоронним органом, що здійснює протидію економічній злочинності у сфері державних закупівель, є Національна поліція України, зокрема Департамент стратегічних розслідувань, який перейняв основні повноваження реалізації цієї діяльності у Департаменту захисту економіки Національної поліції України. Завдання Бюро економічної безпеки України полягає у забезпеченні економічної безпеки держави та містить вагомий аналітичний складову. Часто під час діяльності БЕБ України щодо протидії злочинам у сфері державних закупівель оперативний супровід здійснює саме ДСР НП України.

1. Клешня В. В. Деякі особливості здійснення огляду в процесі виявлення ознак злочинів, пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів під час закупівель паливно-мастильних матеріалів. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали VIII міжнар. науково- практ. конф. (м. Дніпро, 15 бер. 2024 р.) : у 2 ч. Дніпро : ДДУВС, 2024. Ч. 2. С. 49–51.

2. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021 № 1150-IX : станом на 30 черв. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення: 11.01.2025).

3. Терехов В. Ю. Правоохоронні відносини у сфері економічної безпеки (в контексті роботи Бюро економічної безпеки України). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : Юридичні науки. 2022. 33.72. С. 29–33.

Анастасія ДВІРНА

курсант 2 курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України

Науковий керівник:

Віталій ТЕЛІЙЧУК

професор кафедри
оперативно-розшукової діяльності
кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник

*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

ЩОДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ

На сьогодні однією з серйозних проблем нашого суспільства є зростання злочинності в умовах воєнного стану, що негативно впливає на внутрішню економічну та соціальну стабільність держави. Протидія злочинності в умовах воєнного стану вважається одним із пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів на сучасному етапі розвитку Української держави, адже відомо, що безупинно зростаючі темпи поширення наркозалежності, формування спеціалізованих організованих злочинних угруповань, які займаються наркобізнесом, значне збільшення кількості злочинних діянь, учинених під впливом наркотичного сп'яніння чи у сфері обігу наркотичних речовин, становлять загрозу для безпеки та здоров'я всього суспільства. У структурі організованої злочинності значне місце посідають корисливо-насилені злочини, що в найбільшому ступені завдають шкоди особі, власності, правам та інтересам людини. Це передусім убивства із корисливих мотивів або на замовлення, розбійні напади, вимагання, позбавлення волі або викрадення людини, бандитизм [4, с. 96].

Ефективність оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) безпосередньо

залежить від принципів, на яких вона ґрунтується. Принципи – це вихідні, керівні ідеї про найбільш істотні закономірності, що мають основне значення, це ті правила, з яких немає виключень. Їх систематизація та класифікація є важливим етапом у розвитку теорії та практики правоохоронної діяльності, оскільки дозволяє забезпечити узгодженість дій оперативних підрозділів та їхню відповідність вимогам законодавства. З огляду на стан сучасної злочинності, особливо організованої, протидіяти їй тільки гласними силами дуже важко або зовсім неможливо. Тому оперативно-розшукова діяльність відіграє в цьому процесі важливу роль. Як відомо, у протидії злочинності застосовуються негласні сили, засоби, форми та методи ОРД. Сутність оперативно-розшукової роботи та притаманні їй ознаки відображаються в принципах, які являють собою систему юридичних норм, загальних для всієї оперативно-розшукової діяльності [5, с. 28].

У науковій літературі існують різні підходи до класифікації принципів ОРД. В. Телійчук пропонує поділ принципів на дві основні групи: загальноправові та спеціальні [4, с. 98]. Загальноправові принципи включають основні правові засади, що регулюють діяльність усіх суб'єктів правоохоронної діяльності. До них належить принцип законності, який передбачає, що всі оперативно-розшукові заходи мають здійснюватися виключно на підставі та в межах закону. Цей принцип становить основу законності у діяльності оперативних підрозділів і прямо зазначений у законодавстві України [1].

На думку І. Іванова, принцип дотримання прав і свобод людини є невід'ємною складовою правової держави і забезпечує баланс між інтересами держави в боротьбі зі злочинністю та правами громадян. Це означає, що всі заходи оперативного впливу не повинні порушувати основних прав людини, таких як право на особисту недоторканність і недоторканність приватного життя [2, с. 112]. На наш погляд, важливим є твердження О. Лісового про те, що верховенство права також є важливим принципом, що закріплює необхідність застосування закону як найвищого нормативного акта в діяльності правоохоронних органів [3, с. 156].

Спеціальні принципи ОРД враховують особливості саме оперативно-розшукової діяльності, які не завжди можуть бути підкріплені загальними правовими нормами. Одним із таких принципів є принцип конспірації, що забезпечує захист негласних методів роботи та безпеку оперативного складу, зокрема шляхом приховування фактів і методів виконання оперативних заходів. Принцип поєднання гласних і негласних методів акцентує на необхідності використовувати як відкриті, так і приховані форми роботи, що дозволяє оперативно реагувати на зміну ситуації та зберігати ефективність роботи у різних умовах [3, с. 158].

Принцип наступальності передбачає активне виявлення злочинних намірів ще на ранніх стадіях та їх своєчасне припинення, що сприяє попередженню злочинів до їх скоєння. Це дозволяє оперативним підрозділам діяти активно, не чекаючи на розвиток подій, а не лише реагувати на вже вчинені злочини. Також важливим є принцип взаємодії з іншими правоохоронними органами та громадськістю, що визначає необхідність координації зусиль між різними суб'єктами, залученими до боротьби зі злочинністю [1]. Досить суттєвим науковим та професійним принципом ОРД є конспірація. Цей принцип – галузевий в оперативно-розшуковій діяльності, з чого випливає, що він має відповідне теоретичне визначення і обґрунтування, але теорії ОРД притаманна своя систематика. З огляду на це закономірним є висновок, що галузевий принцип конспірації як одна з методологічних основ всіх рекомендацій оперативно-розшукової діяльності повинен відображатися в системі відповідної теорії як приватний принцип, пов'язаний із особливостями реалізації оперативно-розшукових заходів і засобів [5, с. 29].

Одним із важливих аспектів класифікації принципів ОРД є принцип економії та ефективності, який полягає в тому, що оперативно-розшукові заходи повинні здійснюватися з мінімальними витратами часу, ресурсів та сил, не порушуючи при цьому законності та прав людини. Цей принцип передбачає раціональне використання наявних можливостей та забезпечення оптимальних результатів при виконанні оперативних завдань [2, с. 118].

Принцип обґрунтованості передбачає, що будь-який оперативний захід має базуватися на обґрунтованих даних, фактах та інформації, що отримана з надійних джерел. Це дозволяє уникнути зайвих або неправомірних втручань у приватне життя громадян та забезпечує правомірність усіх дій оперативних підрозділів. Відсутність обґрунтованості може призвести до неправомірних втручань у діяльність особи, що, в свою чергу, матиме негативний вплив на довіру громадян до правоохоронних органів [3, с. 164].

Дослідження принципів оперативно-розшукового запобігання та аналіз поглядів

науковців дозволяє констатувати, що класифікація принципів ОРД має прямий вплив на практичну діяльність правоохоронців, оскільки ці принципи дозволяють оперативним підрозділам адаптуватися до швидко змінюваної ситуації в суспільстві та підвищувати ефективність боротьби зі злочинністю. Усі принципи мають бути чітко визначені та відповідати вимогам сучасного законодавства, адже це дозволяє не лише покращити оперативно-розшукову діяльність, а й зміцнити правовий порядок в державі.

Слід погодитися з позицією науковців, що принципи оперативно-розшукової діяльності також мають важливе значення у контексті міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю. Багатостороннє співробітництво з іншими країнами потребує дотримання однакових стандартів правової поведінки, зокрема що стосується прав людини, законності та етики виконання оперативних заходів. Завдяки цьому можна досягти більш високої ефективності в боротьбі з транснаціональною злочинністю, тероризмом, організованими злочинними угрупованнями [4, с. 99].

Отже, класифікація принципів оперативно-розшукової діяльності є важливим елементом теоретичної підготовки кадрів у сфері правоохоронної діяльності. Вона визначає напрями і підходи до здійснення оперативно-розшукових заходів та є основою для розвитку ефективної правової системи протидії злочинності в Україні. Розвиток цієї класифікації має забезпечити удосконалення правоохоронної діяльності та підтримку принципів законності, забезпечення прав людини і правопорядку у державі.

2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

3. Іванов І. П. Проблеми дотримання прав людини в оперативно-розшуковій діяльності. Харків : Право, 2021.

4. Лісовий О. М. Принципи оперативно-розшукової діяльності в сучасних умовах. Львів : Наукова думка, 2022.

4. Телійчук В. Г. Деякі проблеми оперативно-розшукового документування про корисливо-насильницьку організовану злочинну діяльність. *Протидія організованій злочинності: проблеми теорії та практики*: матер. Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 9 грудня 2022 р.). Дніпро : ДДУВС, 2022. С. 96-99.

5. Телійчук В. Г., Кафаров Є. С. Деякі проблемні аспекти дотримання конспірації при здійсненні оперативно-розшукової діяльності щодо запобігання й розкриття корисливо-насильницьких злочинів. *Colloquium-journal*. 2023. № 21 (180). С. 26-30.

Дар'я ЄРЕМЕНКО

курсант 2 курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України

Науковий керівник:

Володимир ЄФІМОВ

доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ДО ПИТАНЬ ЗАГАЛЬНОЇ ЗАГРОЗИ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Спроможності держави у протидії організованій злочинності – це здатність системи державних органів, уповноважених на протидію (участь у протидії) професійній або організованій злочинності виконувати завдання за призначенням за певних умов з використанням наявних ресурсів відповідно до визначених сценаріїв дій у межах повноважень та способів, що передбачені Конституцією та законами України [1].

Підвищення рівня тяжких та особливо тяжких злочинів, які вчинено у складі організованих груп і злочинних організацій, зокрема із застосуванням вогнепальної зброї, установлення корумпованих відносин між посадовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування та криміналітетом, використання неконкурентних методів у фінансово-господарській діяльності підприємств негативно впливає на економічне

зростання та пов'язаний з ним суспільний розвиток України. Ескалація жорстокості та насильства, дестабілізація внутрішньої соціально-політичної ситуації призводить до порушення функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також підриву авторитету держави та її правоохоронних органів серед населення під час дії воєнного стану [2].

Організована злочинність є інструментом, що використовується спецслужбами іноземних держав для дестабілізації ситуації в Україні та завдання шкоди її національній безпеці. Наявними є умови для використання окремими громадськими об'єднаннями організованої злочинності як засобу політичної боротьби та придушення демократії [3].

Доводиться констатувати, що організована злочинність використовується спецслужбами іноземних держав для дестабілізації ситуації в Україні, особливо під час дії воєнного стану, і для завдання значної шкоди національній безпеці України. Організована злочинність експлуатується спецслужбами рф переважно як знаряддя політичної боротьби. Висвітлюються тактичний і стратегічний рівні кримінальної розвідки, останній з яких націлений на вирішення масштабних завдань, зокрема щодо виявлення крупних фігур злочинного світу або синдикатів, прогнозування зростання видів злочинної діяльності і встановлення пріоритетів діяльності правоохоронних органів з протидії останній в умовах воєнного стану [4].

На жаль, негативними чинниками є відсутність системного підходу до ведення боротьби з організованою злочинністю, неналежний рівень взаємодії правоохоронних органів у відповідній сфері, застаріле та розбалансоване нормативно-правове забезпечення з питань боротьби з організованою злочинністю, недосконалість процедури моніторингу криміногенної ситуації, відсутність консолідованої об'єктивної методології оцінки загроз організованої злочинності, використання застарілих форм і методів боротьби з таким явищем, що призводять до загострення проблем, пов'язаних з організованою злочинністю, та низького рівня ефективності боротьби з нею.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що з огляду на стан поширення організованої злочинності, складне безпекове середовище навколо України та криміногенну ситуацію всередині держави організація системної боротьби з організованою злочинністю повинна стати одним із пріоритетних завдань державної політики та потребує вжиття дієвих скоординованих міжвідомчих заходів і поглиблення міжнародного співробітництва. Щодо боротьби з організованою злочинністю в Україні в умовах воєнного стану, то діяльність правоохоронних органів повинна формуватися з урахуванням міжнародних стандартів. Основним джерелом цієї інформації та плацдармом формування відповідної державної політики боротьби з організованою злочинністю є Стратегія боротьби з організованою злочинністю, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. [3]. Ця стратегія визначає напрями розвитку системи боротьби з організованою злочинністю та механізми реалізації державної політики у відповідній сфері в сучасних умовах. Вона спрямована на захист прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави від загроз, пов'язаних з організованою злочинністю.

1. Оцінка загроз серйозної та/або організованої злочинності (звіт про результати оцінювання загроз серйозної та/або організованої злочинності - СОСТА Україна). 2019-2022. 118 с. URL : <https://mvs.gov.ua/upload/1/8/5/3/8/2/socsta.pdf>.

2. Бердиченко І. О. Деякі питання удосконалення вітчизняного законодавства щодо розбудови державних інституцій у сфері протидії організованій злочинності. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 68-73.

3. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 р. № 1126-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>.

4. Єпринцев П. С. Служба безпеки України у запобіганні організованій злочинності. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 121-127.

Тетяна ЖУРАВЛЬОВА

курсант 2 курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України

Науковий керівник:

Віталій ТЕЛІЙЧУК

професор кафедри оперативно-розшукової діяльності кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ЩОДО ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ І СЛІДЧИХ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Ефективне розслідування військових злочинів – ключове завдання правоохоронних органів у контексті забезпечення правопорядку, дотримання міжнародного гуманітарного права та притягнення винних до відповідальності. Одним із важливих аспектів цього процесу є взаємодія оперативних підрозділів кримінальної поліції та слідчих під час досудового розслідування. Злагоджена співпраця між оперативними працівниками та слідчими сприяє своєчасному збору доказів, встановленню осіб, причетних до вчинення військових злочинів, та ефективному документуванню правопорушень. Водночас існують певні виклики, зокрема в частині координації дій, обміну інформацією та забезпечення належного рівня доказової бази.

Більшість учених визначають взаємодію як одну із форм організації розслідування кримінальних правопорушень, що полягає в заснованому на законі співробітництві слідчого з працівниками оперативних підрозділів, що відбувається за єдиним планом, часом та місцем, з метою повного й швидкого розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні, притягнення до кримінальної відповідальності всіх причетних до злочинної діяльності [1, с. 123-124]. Зважаючи на специфіку військових злочинів, ефективна взаємодія між оперативними підрозділами кримінальної поліції та слідчими набуває ще більшого значення. Військові злочини зазвичай вчиняються в умовах збройного конфлікту, що ускладнює доступ до доказів, встановлення свідків та ідентифікацію підозрюваних. У цьому контексті оперативно-розшукові заходи та слідчі дії мають бути скоординованими, а їх проведення – відповідати вимогам національного законодавства та міжнародних стандартів. Практика свідчить, що ефективність розслідування військових злочинів значною мірою залежить від оперативності реагування правоохоронців, професійної підготовки спеціалістів та наявності сучасних методів фіксації злочинної діяльності. Важливу роль у цьому процесі відіграє використання спеціальних знань у галузях військової справи, судової експертизи, цифрової криміналістики та аналітичної розвідки.

Слід погодитися з К. Чаплинським, що елементом організаційної взаємодії у кримінальному провадженні є складання плану. Переважно у таких планах визначаються: обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні; перелік висунутих слідчих версій, які підлягають відпрацюванню (із визначенням послідовності їх перевірки); перелік слідчих (розшукових) дій та інших заходів (із визначенням їх послідовності), які необхідні для встановлення всіх обставин злочинної події; перелік обставин, які можуть бути встановлені лише за допомогою проведення оперативно-розшукових заходів; кінцеві й проміжні терміни виконання; відповідальні особи за кожним пунктом плану [2, с. 93].

Крім того, взаємодія оперативних підрозділів та слідчих має враховувати особливості доказової бази у справах про військові злочини. До таких особливостей належить використання супутникових знімків, даних розвідки, свідчень військовослужбовців та цивільних осіб, які перебували в зоні бойових дій, а також висновків судово-медичних, балістичних, трасологічних та інших експертиз. Саме правильна координація між слідчими та оперативними працівниками дозволяє ефективно інтегрувати ці джерела інформації в кримінальне провадження.

Важливу роль у процесі досудового розслідування відіграє обмін інформацією між підрозділами, що включає взаємне інформування про результати оперативно-розшукових заходів, слідчих дій, експертиз, встановлення осіб, причетних до злочинів. Для підвищення ефективності цієї взаємодії необхідним є впровадження сучасних електронних систем обліку та обміну інформацією між правоохоронними органами. В умовах побудови сучасної правової держави проблеми захисту її громадян від злочинних посягань, а також протидії спробам криміналізації суспільства, нейтралізації негативних соціальних тенденцій набувають першочергового значення. Особливо гострими у цьому контексті є питання оперативно-розшукової протидії розбоям, запобігання цим злочинам та іншим правопорушенням, профілактичної роботи з населенням. Нині констатуємо відсутність серйозних успіхів у справі протидії організованій злочинності, що не може зрештою привести до корінного зламу негативних тенденцій і якісної зміни кримінологічної обстановки. Таке становище є наслідком:

- відставання правової бази від потреб правоохоронної практики;
- недоліків у діяльності правоохоронних і контрольно-наглядових органів, насамперед їхньої роз'єднаності, відтоку професійних кадрів, нерозв'язаності проблем матеріально-технічного і фінансового забезпечення;
- складної криміногенної ситуації;
- руйнування системи профілактики злочинів;
- відсутності взаємодії між інститутами державної влади і громадянського суспільства [3, с. 90].

Такий стан речей зумовлює необхідність розробки та впровадження ефективних механізмів взаємодії між оперативними підрозділами та слідчими з урахуванням сучасних викликів у сфері боротьби з військовими злочинами. Зокрема, важливим є вдосконалення нормативно-правового забезпечення, що регламентує діяльність правоохоронних органів у сфері документування, розслідування та обміну інформацією. Військові злочини, на відміну від інших кримінальних правопорушень, потребують залучення експертів у сфері міжнародного гуманітарного права, військової справи та цифрової криміналістики. Тому тісна взаємодія між слідчими, оперативними працівниками, експертами та міжнародними партнерами сприяє об'єктивному розслідуванню та притягненню винних до відповідальності.

Отже, ефективне розслідування військових злочинів вимагає злагодженої взаємодії між оперативними підрозділами та слідчими. Основними факторами успіху є своєчасний обмін інформацією, професійна підготовка фахівців, використання сучасних технологій та залучення експертів у сфері військової справи й міжнародного права. Для підвищення ефективності необхідно вдосконалювати нормативно-правове забезпечення, покращувати координацію між підрозділами та забезпечувати достатнє фінансування. Тісна співпраця правоохоронців і міжнародних партнерів сприятиме об'єктивному розслідуванню та притягненню винних до відповідальності.

1. Антонюк О. В. Окремі аспекти взаємодії слідчих та оперативних підрозділів при розслідуванні хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6. С. 122-129.

2. Чаплинський К. Координація взаємодії слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах військового часу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спец. вип. № 2 (121). С. 89-95.

3. Телійчук В. Г. Нормативно-правові акти підзаконного характеру як складова частина нормативного регулювання оперативно-розшукової протидії грабежам і розбійним нападам. *Актуальні питання оперативно-розшукової протидії злочинам: матер. наук.-практ. семінару* (м. Дніпро, 25 травня 2017 р.). Дніпро : ДДУВС, 2017. С. 87-91.

Ярослав ІЖИК

курсант 2 курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України

Науковий керівник:

Віталій ТЕЛІЙЧУК

професор кафедри
оперативно-розшукової діяльності
кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник

*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНОГО ПІДРОЗДІЛУ ЗІ СЛІДЧИМ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану ефективна взаємодія оперативних підрозділів зі слідчими набуває особливої значущості. Високий рівень загроз національній безпеці, зростання кількості воєнних та особливо тяжких злочинів вимагають злагоджених дій між підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, та органами досудового розслідування. Саме координація їхніх зусиль забезпечує швидке, законне та обґрунтоване ухвалення рішень щодо виявлення, фіксації та розкриття правопорушень. У цьому контексті важливими аспектами залишаються обмін інформацією, використання сучасних методів збору доказів, дотримання прав людини та адаптація правоохоронної діяльності до умов війни.

Підтримуємо думку В. Телійчука щодо забезпечення ефективності здійснення кримінального провадження та реалізації повноважень поліції в умовах воєнного стану шляхом прийняття низки законів. По-перше, це Закон України «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану» від 15 березня 2022 р. Цим законом на період дії воєнного стану органи поліції наділяються додатковими повноваженнями. Доповнення стосуються питань взаємодії органів і підрозділів, зокрема оперативних підрозділів Національної поліції України, з державними органами, органами місцевого самоврядування, юридичними особами, окремими громадянами, у тому числі щодо утримання військовополонених, забезпечення конвоювання затриманих осіб, розмінування та допуску поліцейських до проведення спеціальних вибухотехнічних робіт, сприяння громадян оперативним підрозділам кримінальної поліції у протидії корисливо-насильницьким злочинам тощо. Зокрема, зміни спрямовані на врегулювання питання збирання біометричних даних осіб, зокрема шляхом дактилоскопіювання, а також розширення переліку підстав для зупинки поліцейським транспортного засобу та його перевірки, перевірки водіїв та пасажирів. Крім того, Дисциплінарний статут Національної поліції України було доповнено новим розділом, який визначає особливості проведення в Національній поліції України службового розслідування в період дії воєнного стану. По-друге, це Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного часу» від 14 квітня 2022 р. [4].

У зв'язку з цим на перше місце виходить необхідність вжити з боку правоохоронних органів, зокрема оперативних підрозділів Національної поліції України, невідкладних та ефективних заходів, спрямованих на поліпшення стану оперативної обстановки. Серед таких заходів важливе місце займають дії правоохоронців щодо залучення громадськості до охорони публічного порядку. Це і діяльність громадських формувань із охорони громадського порядку, і участь окремих громадян, які мають належний досвід, відповідну інформацію та бажання разом із поліцією долучитися до відповідних заходів. Дуже важливо з боку поліції правильно організовувати цю роботу, максимально ефективно використати потенціал населення у справі боротьби з правопорушеннями, залучати до співпраці все більшу кількість громадян [2, с. 128].

Вдосконалення взаємодії поліції з населенням – необхідна умова довіри останнього до правоохоронних органів, а також до влади в цілому. У свою чергу, аналіз і використання зарубіжного досвіду участі населення у правоохоронній діяльності є дійовим інструментом якісного покращення співпраці поліції і громадськості, реальною можливістю підвищення ефективності роботи поліції. Впровадження в роботу правоохоронних органів моделей діяльності поліції зарубіжних країн з використання консультативного механізму та співпраці з населенням у справі охорони громадського порядку становить нагальну потребу; існує необхідність у розробці та прийнятті нормативних документів, що регламентують цей аспект правоохоронної діяльності, як на державному, так і на галузевому рівнях (закони України, накази Міністра внутрішніх справ України) [2, с. 128].

У сучасних умовах воєнного стану взаємодія між оперативними підрозділами та слідчими відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного досудового розслідування. Висока динаміка змін у криміногенній обстановці, зростання кількості воєнних злочинів і диверсійних загроз вимагають швидкого реагування та чіткої координації між цими підрозділами. Від оперативності та узгодженості їхніх дій залежить не лише якість розкриття кримінальних правопорушень, а й забезпечення правопорядку в країні. Взаємодія між слідчими та оперативними підрозділами ґрунтується на спільному використанні наявних ресурсів, методів та інформації з метою встановлення об'єктивної істини у справі. Особливу увагу слід приділяти вдосконаленню комунікаційних механізмів, чіткому розподілу функцій та обов'язків, а також використанню сучасних технічних засобів і методів збору доказів.

Зважаючи на виклики, спричинені воєнним станом, необхідним є підхід, що враховує не лише класичні принципи кримінального провадження, а й специфічні обставини, пов'язані з війною. Це стосується, зокрема, адаптації слідчих і розшукових методів до реалій воєнного часу, забезпечення оперативного обміну інформацією та недопущення її витоку, а також використання спеціальних заходів з розкриття злочинів у бойових умовах. Процесуальними формами взаємодії слідчих Національної поліції України із підрозділами карного розшуку є передбачена кримінальним процесуальним законодавством України спільна узгоджена діяльність слідчих Національної поліції України та підрозділів карного розшуку під час досудового провадження, що спрямована на вирішення завдань кримінального провадження [3, с. 50].

Крім того, важливим аспектом взаємодії між слідчим і оперативним підрозділом є застосування сучасних інформаційно-аналітичних систем та баз даних для оперативного отримання та обробки інформації. Використання електронних реєстрів, автоматизованих систем кримінального аналізу та засобів кіберрозвідки значно підвищує ефективність розслідувань, особливо в умовах воєнного часу, коли швидкість ухвалення рішень має критичне значення. Не менш важливим є питання дотримання прав і свобод людини під час здійснення слідчих (розшукових) дій. Незважаючи на необхідність проведення спеціальних заходів у складних умовах воєнного стану, вони повинні здійснюватися відповідно до вимог чинного законодавства та міжнародних стандартів прав людини. Надмірне розширення повноважень оперативних підрозділів без належного контролю може призвести до зловживань, що негативно позначиться на правозастосовній практиці та суспільній довірі до правоохоронної системи.

Отже, в умовах воєнного стану ефективна взаємодія між слідчими та оперативними підрозділами є ключовим фактором забезпечення правопорядку, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Злагоджена робота цих структур дозволяє швидко реагувати на нові виклики, оперативно отримувати та аналізувати інформацію, а також використовувати сучасні методи збору доказів. Важливе значення має впровадження інформаційно-аналітичних систем, чіткий розподіл функцій та адаптація кримінального провадження до умов війни. Водночас дотримання прав і свобод людини під час проведення слідчих (розшукових) дій залишається пріоритетним завданням. Недопущення зловживань, забезпечення законності та об'єктивності розслідувань сприятиме збереженню довіри суспільства до правоохоронних органів. Таким чином, ефективна взаємодія між слідчими та оперативними підрозділами, заснована на законності, координації та використанні сучасних технологій, є необхідною умовою забезпечення безпеки та правопорядку в країні під час війни.

1. Чаплинський К. Координація взаємодії слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах військового часу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спец. вип. № 2 (121). С. 89-95

2. Телійчук В. Г., Семеницький О. В. Взаємодія оперативних підрозділів з населенням при виявленні та розкритті корисливо-насиленницьких злочинів: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2019 р.). Дніпро : ДДУВС, 2019. С. 127-128.

3. Бойко О. П., Рогальська В. В. Взаємодія слідчих Національної поліції України з підрозділами карного розшуку на досудовому провадженні: монографія. Дніпро : Біла К. О., 2018. 180 с.

4. Телійчук В. Г. До питання сприяння громадян оперативним підрозділам кримінальної поліції у протидії корисливо-насиленницьким злочинам. *Colloquium-journal*. 2023. № 21 (180). С. 87-89.

Анастасія КОВАЛЬОВА

курсант 2 курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Володимир ЄФІМОВ

доцент кафедри
кримінального процесу,
кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ДО ПИТАННЯ НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОРОТБЫ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану організована злочинність стає не лише викликом для правоохоронців, але й серйозною загрозою для національної безпеки. Однією з проблем під час дії воєнного стану є порушення нормальної соціально-економічної діяльності, що створює сприятливе середовище для поширення різних злочинних угруповань. Крім традиційних методів боротьби, особливого значення сьогодні набуває наукове забезпечення боротьби з організованою злочинністю. Це питання є актуальним з огляду на недоліки правоохоронної системи та необхідність застосування новітніх підходів, методів і стратегій, що дозволяють ефективно протистояти злочинним угрупованням, які користуються геополітичними змінами. Наукове обґрунтування боротьби з організованою злочинністю полягатиме в багатогранності і має містити правові, кримінологічні, соціальні, технологічні та інші аспекти, які гарантують системний і комплексний підхід до вирішення цієї проблеми.

Звернувшись до розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю» № 1126-р від 16.09.2020 [1], можемо зазначити, що з метою наукового забезпечення боротьби з організованою злочинністю передбачається:

- системне та комплексне вивчення наявних проблем нормативно-правового та інституційного забезпечення;
- підготовка рекомендацій за результатами проведення моніторингу та узагальнення судової практики щодо розгляду кримінальних проваджень за ознаками організованої злочинної діяльності;
- проведення інженерно-технічних робіт, дослідно-конструкторських розробок, а також створення апаратних і програмних комплексів з метою виконання завдань щодо боротьби з організованою злочинністю.

Розберемо ці комплекси дій у протидії організованій злочинності з погляду окремих наукових розробок.

Так, Ю. Крамаренко зазначає: сучасна організована злочинність зазнала якісної трансформації, що свідчить про високий ступінь адаптивності до середовища та змін, а також про зростання потенціалу та можливостей впливу на державні та суспільні процеси. Як наслідок, створюються умови для уникнення особами, причетними до організованої злочинності, відповідальності за скоєні злочини. Ця тенденція вимагає ретельної та різнобічної підготовки слідчих та оперативних працівників. Крім правової обізнаності, їм потрібні знання, які дозволять вивчати конкретні соціальні об'єкти і процеси та управляти ними. Це означає не лише вміння розпізнавати природу таких об'єктів і процесів та

виявляти приховані цілі, а й здатність здійснювати передбачуваний вплив для досягнення очікуваних результатів. Розуміння знань у цих сферах допомагає розробляти якісні тактичні комбінації, операції та засоби, які дозволяють встановити всі обставини та факти злочину і притягнути винних до юридичної відповідальності. Боротьба з організованою злочинністю – це постійний процес розбудови спроможності правоохоронних органів та їхнього персоналу з одночасним виявленням «вразливих» суб'єктів організованої злочинної діяльності [2, с. 388].

Підготовка рекомендацій за результатами моніторингу та узагальнення судової практики у кримінальних провадженнях за ознаками організованої злочинної діяльності потребує комплексного підходу, що базується на аналізі судової практики, правової реформи та новітніх дослідженнях у галузі кримінального права та кримінології. З огляду на напрацювання О. Бугери можемо підкреслити, що цей пункт є результативним в напрямі удосконалення інформаційно-аналітичного, наукового та кадрового забезпечення державних органів, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, зважаючи на комплексність та прозорість [3, с. 60].

Підготовка рекомендацій на основі аналізу судової практики у кримінальних провадженнях за ознаками організованої злочинної діяльності є важливим кроком на шляху до вдосконалення правозастосування та ефективної боротьби з організованою злочинністю. Виявлені в судових справах проблеми, такі як складність доказування, невизначеність окремих правових норм та методів кваліфікації, потребують комплексного підходу. Наукові дослідження та порівняльний аналіз міжнародного досвіду дозволяють сформулювати конкретні рекомендації щодо вдосконалення кримінального законодавства та судової практики. Ефективний захист від організованої злочинності та справедливе правосуддя можуть бути забезпечені лише завдяки систематичним зусиллям з удосконалення законодавства та процесуальних норм.

Проведення інженерно-технічних робіт, дослідно-конструкторських розробок та створення апаратних і програмних комплексів є необхідною складовою у системі боротьби з організованою злочинністю. Сучасні технології та технічні засоби можуть значно підвищити ефективність правоохоронних органів у виявленні, розслідуванні та попередженні злочинних дій, особливо у випадках, коли організована злочинність набуває складних і високотехнологічних форм. Так, П. Назаренко зазначає, що проведення інженерно-технічних, дослідно-конструкторських робіт та створення апаратних і програмних комплексів є важливим інструментом для забезпечення ефективності правоохоронних органів у сучасних умовах, акцентуючи увагу на необхідності постійного вдосконалення технологій, враховуючи їхній потенціал у боротьбі з новими формами злочинної діяльності [4, с. 62]. Водночас важливо дотримуватися балансу між технологічним прогресом і дотриманням прав людини.

Таким чином, в умовах воєнного стану організована злочинність становить серйозну загрозу національній безпеці. Це пов'язане з тим, що порушення нормальної соціально-економічної діяльності створює сприятливі умови для розвитку злочинних угруповань. Наукове забезпечення боротьби з організованою злочинністю вимагає комплексного підходу, що включає правові, кримінологічні, соціальні та технологічні аспекти. Системи боротьби з цією проблемою повинні бути адаптовані до новітніх умов, включаючи трансформацію злочинності та використання таких технологій, як інженерні та програмні системи для виявлення та боротьби зі злочинністю. Крім того, важливу роль у боротьбі з організованою злочинністю відіграє підготовка рекомендацій на основі аналізу судової практики, які сприятимуть вдосконаленню кримінального законодавства та процесуальних норм, а також більш ефективному використанню правових інструментів у боротьбі з цими видами злочинності.

1. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020. № 1126-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>.

2. Крамаренко Ю. Окремі питання формування готовності співробітників оперативних та слідчих підрозділів до протидії організованій злочинності. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 березня 2023 р.). Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 387-389.

3. Бугера О. І. До питання реалізації стратегії боротьби з організованою злочинністю. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку*: матер. ІІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кордова, 07 лютого 2025 р.). Кордова, Іспанія : ВАДНД, 2025. С. 59-62. URL : <http://perspectives.pp.ua/public/site/conferency/conf-53.pdf>.

4. Назаренко П. Г. Проблемні питання інформаційно-аналітичного забезпечення протидії організованій злочинності і корупції. *Протидія організованій злочинності: проблеми теорії та практики*: матер. Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 09 грудня 2022 р.). Дніпро : ДДУВС, 2022. С. 59-63.

Ярослав ІЖИК
Ілля СУРМІЛЮ

курсанти 2-го курсу факультету
підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції Національної
поліції України

Науковий керівник:

Андрій КИСЕЛЬОВ

доцент кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ, ЗОКРЕМА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ, У ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ЗБРОЇ, БОЙОВИХ ПРИПАСІВ І ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН

У сучасних умовах зростаючих загроз громадській безпеці особливого значення набуває проблема незаконного обігу зброї, бойових припасів та вибухових речовин. Ця проблема становить серйозний виклик для правоохоронних органів та органів національної безпеки, оскільки сприяє поширенню злочинності, терористичних актів та інших форм насильства. З огляду на це, використання сучасних технологій, зокрема штучного інтелекту (ШІ), відіграє ключову роль у запобіганні, виявленні та розслідуванні таких правопорушень. Автоматизовані системи аналізу даних, алгоритми розпізнавання зображень, великих масивів інформації та прогнозування ризиків дозволяють значно підвищити ефективність роботи правоохоронних структур.

Запровадження інноваційних підходів, зокрема автоматизованих систем розпізнавання образів і технологій штучного інтелекту, стає новаторським етапом у підвищенні точності та швидкості виявлення правопорушень. Системи аналізу візуальних даних здатні обробляти значні обсяги інформації та виявляти об'єкти, що викликають підозру, тоді як штучний інтелект автоматизує процеси ідентифікації та оцінки надзвичайних випадків, оптимізуючи оперативну діяльність митних служб [1, с. 37].

Деякі нові технології та методи незаконного обігу можуть призвести до збільшення доступності вогнепальної зброї. Це може використовуватись їх творцем або бути пропозицією на нелегальному ринку. Однак деяку вогнепальну зброю також було незаконно зібрано, що значно ускладнило її відстеження після арешту. Така «зброя-привид» виготовляється шляхом придбання окремих компонентів вогнепальної зброї окремо та подальшого складання їх у діючу вогнепальну зброю (основні компоненти, проте, позначено серійними номерами) або використання 3D-принтера для виготовлення вогнепальної зброї, таким чином створюючи зброю, що жодним чином не зареєстрована [2, с.138-139]. Окрім застосування штучного інтелекту, важливу роль у протидії незаконному обігу зброї відіграють технології розпізнавання облич, біометричний моніторинг та аналітика великих даних. Інтелектуальні системи можуть ідентифікувати підозрілих осіб, аналізувати їхні зв'язки та маршрути переміщення, що значно покращує ефективність розслідувань. Також важливим інструментом є блокчейн-технології, що можуть використовуватися для ведення прозорих реєстрів легальної зброї, а це унеможливує її фальсифікацію та незаконний перепродаж. Дрони та супутниковий моніторинг допомагають виявляти незаконні перевезення зброї та вибухових речовин через кордони чи відстежувати можливі місця їх зберігання. Застосування цих технологій дозволяє не лише оперативно реагувати на злочини, а й ефективно запобігати їхньому скоєнню, виявляючи загрози на ранніх етапах. Проте впровадження таких рішень потребує не лише технічного розвитку, а й відповідного правового врегулювання та міжнародної співпраці. У наступних розділах буде детально розглянуто механізми використання сучасних технологій у боротьбі з незаконним обігом зброї та оцінено їхню ефективність.

Потрібно звернути увагу на те, що під приводом нововведень у сфері протидії контрабанди зброї, Міністерство внутрішніх справ і Національна поліція активно працюють

над технічним забезпеченням функціонування Єдиного державного реєстру зброї. 23 лютого 2022 року Верховною Радою України у першому читанні прийнято проект Закону України «Про право на цивільну вогнепальну зброю» (реєстр. № 5708), що покликаний посилити дотримання законності в питаннях визначення правового режиму власності на зброю, закріпити основні права та обов'язки громадян і юридичних осіб щодо виробництва, набуття, володіння, розпорядження та використання зброї та боєприпасів, врегулювати ввезення цивільної вогнепальної зброї та боєприпасів на територію України та її вивезення, забезпечити суворий, але справедливий державний контроль у сфері обігу вогнепальної зброї. Цей законопроект, лібералізуючи з одного боку обіг вогнепальної зброї в Україні, одночасно посилює відповідальність за її незаконне використання [3]. ДІАП НПУ активно залучається до розробки стратегій та планів основних заходів Національної поліції України, що спрямовані на боротьбу зі злочинністю. Він також забезпечує підрозділи поліції необхідною інформацією та аналітичними матеріалами для ефективного виконання їхніх завдань. Відтак, ДІАП НПУ здійснює заходи щодо організації та підтримки баз даних, необхідних для забезпечення щоденної діяльності органів поліції у сфері оперативно-розшукової діяльності. Це включає в себе бази даних про осіб, викрадені майно, зброю, документи, транспортні засоби та інше [5, с. 5]. Після ухвалення закону реєстр дасть змогу: отримувати майже всі державні послуги, пов'язані зі зброєю, через мобільний застосунок «Дія». До того ж, це допоможе придбати зброю та оформити необхідні документи у збройовому магазині протягом близько 30 хвилин. Взаємодія з державою шляхом отримання власниками зброї автоматичних нагадувань про необхідність продовження терміну дії дозволів на зброю, оформлення договорів страхування, проведення періодичного огляду або відстрілу зброї тощо. Тому Єдиний реєстр зброї буде необхідним правовим стимулом, що дасть змогу її власнику надсилати онлайн-повідомлення до органів поліції про зміну свого місця проживання, тимчасову передачу своєї зброї на зберігання до відповідних спеціалізованих підприємств та отримати зворотний зв'язок від власників зброї, зокрема щодо подальшого вдосконалення законодавства, шляхом розміщення електронних петицій, проведення онлайн-опитувань тощо [3]. Визначальним є те положення, що правомірним є позитивний правовий вплив і обмеження особистих немайнових прав через правові стимули майнового характеру є неприпустимим. Правові обмеження здійснення суб'єктивних майнових прав можуть відігравати роль правових стимулів для дотримання прав особистого немайнового характеру. Наразі ключовим завданням щодо нововведень є те, що усі транзакції мають передбачати здійснення продажу зброї з погодженням як від продавця, так і від ліцензованого торговця зброєю. Подібно до гаманця з кількома підписами, обидві сторони повинні підписати переказ. Відтак, перед передачею одержувач зброї мав би пройти перевірку. Поки цього не було зроблено, право власності не могло бути передано. Також, як зазначає Кисельов А.О., під час оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням, поліцейські мають враховувати тактичні та інші особливості [6]. Це буде працювати подібно до розумного контракту на основі. Зважаючи на негативні правові стимули, відмітимо, відповідно, що введення даної електронної системи сприятиме протидії контрабанді зброї та боєприпасів, забезпечуючи засобами заохочення та відповідальністю, яка встановлюється відповідним договором або актом кримінального законодавства. Встановлення у договорі правових наслідків має виключне значення для охоронюваних законом інтересів кожного із суб'єктів правовідносин [4]. Окрім запровадження Єдиного державного реєстру зброї, важливим аспектом удосконалення системи контролю за незаконним обігом зброї є інтеграція технологій штучного інтелекту до оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів. Використання алгоритмів машинного навчання сприятиме швидшому виявленню схем нелегального постачання зброї, аналізу підозрілих транзакцій та відстеженню руху зброї за допомогою цифрових відбитків.

Важливим напрямом є розвиток міжнародного співробітництва у сфері обміну даними про незаконний обіг зброї. Участь України в глобальних інформаційних платформах, таких як INTERPOL Illicit Arms Records and Tracing Management System (iARMS), сприятиме покращенню механізмів виявлення та вилучення контрабандної зброї. Не менш значущим є застосування технологій кібербезпеки для протидії незаконному продажу зброї через даркнет. Аналітичні платформи, що базуються на штучному інтелекті, дозволяють ідентифікувати підозрілі угоди та викривати нелегальні онлайн-магазини, які пропонують зброю та вибухові речовини.

Отже, використання сучасних технологій, зокрема штучного інтелекту, аналітики

великих даних, блокчейн-рішень та біометричних систем, є одним із ключових напрямів підвищення ефективності боротьби з незаконним обігом зброї, бойових припасів та вибухових речовин. Автоматизація процесів ідентифікації, відстеження та прогнозування ризиків дозволяє правоохоронним органам оперативно виявляти загрози та запобігати їхньому поширенню. Запровадження Єдиного державного реєстру зброї, інтеграція технологій кібербезпеки та міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу зброї сприяють формуванню більш прозорої та контрольованої системи. Однак, разом із технічним прогресом, важливим залишається удосконалення нормативно-правової бази, що регулює використання цих технологій, а також забезпечення балансу між безпекою та правами громадян.

1. Дрозд О. Д. Державне регулювання у сфері протидії контрабанді митними органами. 2025.
2. Тимошенко О.О. Правові стимули в протидії контрабанді зброї та боєприпасів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2023, Вип. 75: ч. 2. С. 136–140. URL : <https://visnyk-jurisuzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/24-1.pdf>.
3. Законодавче підґрунтя права на цивільну зброю. URL : http://lsej.org.ua/4_2022/59.pdf.
4. Про право на цивільну вогнепальну зброю : проєкт Закону України від 25.06.2021. No 5708. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72360.
5. Організація взаємодії підрозділів Національної поліції під час проведення досудового розслідування: навч. Посібник. О. П. Бойко, О. Ф. Кобзар, В. В. Рогальська, Н. П. Черняк. Дніпро : ДДУВС, 2017. 84 с.
6. А.О. Кисельов. Особливості здійснення кримінального аналізу на прикладі складання аналітичного звіту (за матеріалами УКА ГУНП в Дніпропетровській області). *Бюлетень з обміну досвідом роботи* №228/2021. РВВ ДНДІ. Київ, 2021. С. 63-67.

Аліна ЛОБОДА

курсант 2-го курсу факультету
підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції
Національної поліції України

Науковий керівник:

Віталій ТЕЛІЙЧУК

професор кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпровського державного
Університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПРИЯННЯ ГРОМАДЯН ОПЕРАТИВНИМ ПІДРОЗДІЛАМ У ПРОТИДІЇ ГРАБЕЖАМ І РОЗБОЯМ У ВОЄННИЙ ЧАС: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Згідно з положенням Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», надання допомоги оперативним підрозділам є обов'язком не лише фізичних осіб, але й органів державної влади, підприємств та інших організацій. Це регламентує необхідність співпраці всіх суб'єктів, що знаходяться на території України, для ефективного виконання завдань оперативних підрозділів. Важливо відзначити, що така допомога не лише передбачає співпрацю в межах кримінальних розслідувань, а й забезпечує всебічний правовий та соціальний захист осіб, зокрема право на життя та здоров'я, а також доступ до медичної допомоги. Це дає можливість створити належну правову основу для взаємодії держави та громадян у сфері забезпечення безпеки та правопорядку.

Для забезпечення ефективності здійснення кримінального провадження та реалізації повноважень поліції в умовах воєнного стану Верховна Рада України ухвалила низку законодавчих актів, спрямованих на оптимізацію діяльності органів Національної поліції. Ці законодавчі ініціативи були підписані Президентом України та набули чинності в

особливий період воєнного часу, що вимагає від правоохоронної системи оперативного реагування на загрози та адаптації до нових умов.

Одним із таких нормативних актів став Закон України «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану» №2123-IX від 15 березня 2022 року. Цим Законом передбачено розширення повноважень поліції на період дії воєнного стану, що дозволяє правоохоронцям ефективніше виконувати завдання із забезпечення громадського порядку, боротьби зі злочинністю та захисту громадян.

Наприклад, положення Закону стосуються удосконалення механізмів взаємодії органів і підрозділів Національної поліції, зокрема оперативних підрозділів, із державними органами, органами місцевого самоврядування, юридичними особами та громадянами. Це включає питання утримання військовополонених, забезпечення конвоювання затриманих осіб, проведення розмінування, а також допуск поліцейських до участі у спеціальних вибухотехнічних роботах. До того ж, законодавством передбачено залучення громадян до надання сприяння оперативним підрозділам кримінальної поліції у протидії корисливо-насильницьким злочинам, особливо тим, що вчиняються організованими злочинними групами та угрупованнями таким, як бандитизм, розбої та грабежі. Окрему увагу приділено врегулюванню питань, пов'язаних зі збором біометричних даних осіб, зокрема шляхом дактилоскопіювання, а також розширенню підстав для зупинки транспортних засобів поліцейськими з подальшою перевіркою як транспортних засобів, так і водіїв та пасажирів. Наразі Дисциплінарний статут Національної поліції доповнено новим розділом, що визначає особливості проведення службового розслідування у період дії воєнного стану, що є надзвичайно важливим для забезпечення дисципліни та належного функціонування поліції в особливий період.

Ще одним важливим нормативно-правовим актом є Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку в Національній поліції здійснення кримінального провадження в умовах воєнного часу» №2201-IX від 14 квітня 2022 року. Цей Закон спрямований на адаптацію кримінального процесу до умов воєнного стану, зокрема спрощення та прискорення процедур досудового розслідування для ефективного забезпечення законності, захисту прав і свобод громадян, а також підтримання належного правопорядку в умовах збройної агресії. Таким чином, зазначені законодавчі зміни стали важливим кроком у забезпеченні дієздатності системи кримінального правосуддя в Україні в умовах воєнного стану, дозволивши органам Національної поліції оперативно реагувати на виклики воєнного часу та ефективно виконувати функції із забезпечення національної безпеки й правопорядку.

Особлива увага приділяється захисту працівників оперативних підрозділів, які мають спеціальний правовий статус і користуються гарантіями безпеки, визначеними відповідними законодавчими актами. Вони мають право укладати письмові угоди, що включають умови збереження конфіденційності інформації, отриманої в процесі виконання службових обов'язків. Ці угоди мають відповідати нормативним актам, що затверджуються Кабінетом Міністрів України, зокрема в частині забезпечення таємності співпраці з оперативними підрозділами. Такі заходи сприяють підвищенню рівня захисту інформації та запобіганню її несанкціонованому розголошенню, що є важливим аспектом в контексті національної безпеки [1, 2]. Водночас, особи, які залучаються до оперативно-розшукової діяльності, зобов'язані суворо дотримуватися таємниці щодо інформації, що стає їм відома в процесі виконання своїх обов'язків. Порушення цього зобов'язання, що стосується розголошення конфіденційних даних, може призвести до юридичних наслідків згідно з чинним законодавством. Таким чином, збереження таємниці є важливим елементом правового регулювання, що сприяє забезпеченню надійності оперативно-розшукової діяльності та захисту інтересів держави і громадян.

Ми поділяємо позицію Я. Бінгара та Д. Вареника, що у контексті участі осіб, чия професійна діяльність пов'язана з конфіденційною інформацією, таких як адвокати, медичні працівники, священнослужителі та журналісти, необхідно враховувати застереження, що забороняє їх залучення до оперативно-розшукової діяльності, якщо це передбачає розкриття професійної таємниці. Важливим аспектом є також співпраця громадян з оперативними підрозділами в умовах воєнного стану. Цей період вимагає від громадян і організацій більшої готовності до взаємодії з правоохоронними органами, однак існують додаткові правові та соціальні труднощі, пов'язані з обмеженням прав і свобод громадян. Введення

воєнного стану передбачає введення обмежень, зокрема на право на приватне життя, свободу слова та недоторканність особистості, що може вплинути на рівень довіри громадян до державних органів та готовність надавати допомогу в розслідуваннях [3]. Окрім того, умови воєнного стану вимагають збору і обміну більшим обсягом особистої інформації громадян, що може призвести до конфлікту з правом на захист особистої приватності. Такі дії можуть порушити баланс між безпекою та правами людини, знижуючи довіру громадян до правоохоронних органів. Це створює додаткові проблеми у відносинах між державою та громадянами, особливо в контексті забезпечення ефективної боротьби з злочинністю та збереженням прав людини в умовах війни.

У воєнних умовах зростає ризик надмірного використання сили та порушення прав людини з боку оперативних підрозділів, що може спричинити обурення серед громадян та негативно вплинути на їх готовність до співпраці з правоохоронними органами. Це створює серйозні виклики для забезпечення довіри до державних структур та ефективного функціонування системи правопорядку. Важливим є уникнення будь-яких дій, які можуть погіршити ситуацію та викликати соціальне напруження. Ключовим завданням є забезпечення збалансованого підходу до захисту прав громадян і гарантування безпеки суспільства. Це вимагає чіткої правової регламентації, адекватного контролю за діяльністю оперативних підрозділів та наявності ефективних механізмів для звернень громадян у випадку порушень їх прав. Такий підхід дозволяє уникнути зловживань і забезпечити дотримання законних прав людини в умовах надзвичайного стану [4]. Сприяння громадян, в оперативно-розшуковому аспекті – це дуже важлива обставина, що сприяє швидкому запобіганню і повному розслідуванню корисливо-насиленницьких злочинів, зокрема, грабежів і розбоїв, з найменшою витратою сил і засобів. Також воно спрямовано на розшук злочинців, що переховуються від правоохоронних органів та суду, осіб безвісти зниклих і, насамкінець, робить оперативно-розшукову діяльність ефективнішою. Сприяння громадян примножує сили оперативних підрозділів кримінальної поліції, дозволяє їм урізноманітнити тактичні засоби і прийоми в протидії корисливо-насиленницьким злочинам, особливо тим, що вчиняються організованими злочинними групами та угрупованнями, відкриває можливість проводити ОРЗ одночасно за декількома напрямками і на багатьох об'єктах. Слід погодитися з В. Г. Телійчуком, що у цьому контексті надзвичайно важливо вчасно відрегулювати норми, що визначають умови і межі участі громадян у сприянні правоохоронним органам, щоб уникнути порушення їх прав під час виконання оперативних завдань. Проблеми правового регулювання сприяння громадян оперативним підрозділам в умовах воєнного стану включають необхідність забезпечення належного балансу між безпекою і правами людини. Обмеження прав і свобод може викликати непорозуміння та послаблення довіри до правоохоронців, що впливатиме на рівень співпраці громадян із оперативними підрозділами, знижуючи ефективність роботи правоохоронних органів [5].

Отже, враховуючи зазначене вище, правове регулювання сприяння громадян оперативним підрозділам в умовах воєнного стану має ґрунтуватися на збалансованому підході, що поєднує захист прав і свобод громадян та забезпечення безпеки суспільства. Це вимагає ефективного контролю за діяльністю правоохоронних органів, а також створення умов для належного звернення громадян у випадку порушень їх прав.

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України. Редакція від 18.05.2024, підстава - 3633-IX, (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text4>

2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України. Редакція від 31.03.2023, підстава - 2849-IX . (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 22, ст.303). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

3. Бингар Я., Вареник Д. Повноваження оперативних підрозділів на стадії досудового розслідування в умовах воєнного стану. UNIVERSUM, №12/24. С.22–31. URL : <https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/1202>

4. Омелянець А. О. Сприяння громадян оперативним підрозділам: окремі проблемні аспекти правового регулювання в умовах воєнного стану. Пріоритетні шляхи розвитку науки і освіти: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 19-20 червня 2024 року. Львів : Львівський науковий форум, 2024. 163 с.

5. Телійчук В. Г. До питання сприяння громадян оперативним підрозділам кримінальної поліції у протидії корисливо-насиленницьким злочинам. Colloquium-journal. No. 21 (180). Голопристанський міськрайонний центр зайнятості, 2023. С.30-34. URL : <https://colloquium-journal.org/wp-content/uploads/2023/09/Colloquium-journal-2023-180-1.pdf>

Владислав МАКАРЕНКО
курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування

Науковий керівник:
Едуард КОПИЛОВ
викладач кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНОЇ ЗАКУПІВЛІ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Проблема незаконного обігу наркотичних засобів є однією з найбільш актуальних загроз сучасному суспільству, що впливає на соціальну, економічну та криміногенну ситуацію в країні. Ефективна боротьба з наркозлочинністю вимагає застосування спеціальних методів і засобів, серед яких важливе місце посідає оперативна закупівля наркотичних засобів. Оперативна закупівля є складним організаційно-тактичним заходом, що спрямований на документування злочинної діяльності осіб, причетних до незаконного обігу наркотиків. Її реалізація потребує чіткого дотримання законодавства, врахування специфіки оперативної обстановки та забезпечення безпеки учасників.

Основні положення проведення оперативної закупки наркотичних засобів та психотропних речовин регламентовано ст. 271 Кримінального процесуального кодексу України, окремими положеннями Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними», Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженої наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Державної митної служби України, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 (далі – Інструкція) [1-4]. За результатами аналізу вищевказаних нормативно-правових актів встановлено, що в законодавстві немає єдиного визначення змісту оперативної закупки [5, с. 140]. Відповідно до положень ст. 271 чинного КПК України, оперативна закупка визначається як одна з форм контролю над учиненням злочину, що є різновидом негласних слідчих (розшукових) дій [1]. Оперативна закупівля наркотичних засобів розглядається як інструмент виявлення та документування злочинної діяльності, спрямованої на незаконний обіг наркотиків. Водночас відсутність єдиного визначення оперативної закупівлі в чинному законодавстві створює певні труднощі у правозастосуванні. Це зумовлює необхідність детального аналізу нормативно-правового регулювання, щоб уникнути правових колізій та забезпечити ефективність цього заходу. Проведення оперативної закупівлі вимагає високого рівня підготовки правоохоронців, детального планування та врахування всіх можливих ризиків. Особлива увага приділяється дотриманню прав і свобод людини, що є основним принципом діяльності правоохоронних органів.

Значні труднощі викликає проведення оперативної закупівлі за «безконтактного» збуту наркотичних засобів та психотропних речовин, особливо скоєних організованими злочинними групами. Так званий спосіб «безконтактного» збуту наркотичних засобів та психотропних речовин заснований на використанні сучасних електронних засобів (смартфон, планшет, стаціонарний комп'ютер, ноутбук тощо) та мережі «Інтернет». При цьому у зв'язку з тим, що саме мережа «Інтернет» сьогодні стала «нескінченим» інформаційно-комунікаційним джерелом, злочинці, які здійснюють незаконний збут наркотичних засобів та психотропних речовин, дуже успішно цим користуються. Мережа «Інтернет» дає змогу злочинцю залишатися умовно анонімним та без ризику для себе рекламувати і реалізовувати наркотичні засоби та психотропні речовини [5, с. 141]. Отже, оперативно-розшукові заходи – це законодавчо закріплена сукупність дій, що проводяться уповноваженими суб'єктами, та засновані на застосуванні гласних і негласних засобів, спрямованих на

виявлення фактичних даних, необхідних для вирішення конкретних тактичних завдань. У контексті боротьби з наркозлочинністю вони відіграють ключову роль, оскільки дозволяють забезпечити ефективне попередження, виявлення та припинення злочинів [6].

У сучасних умовах правоохоронні органи змушені адаптувати тактику оперативно-розшукових заходів до нових викликів. Це включає впровадження інноваційних технологій, вдосконалення нормативно-правового регулювання та підвищення рівня професійної підготовки особового складу. Такий комплексний підхід спрямований на поліпшення практичної діяльності щодо протидії незаконному обігу наркотичних засобів, особливо у випадках, коли злочинці використовують сучасні інформаційні технології та анонімні мережі для здійснення протиправної діяльності. Успішна реалізація оперативної закупівлі вимагає від правоохоронних органів ефективної координації зусиль, використання сучасних технічних засобів та впровадження інноваційних підходів до збору доказів і документування злочинної діяльності. Особливо важливим є забезпечення дотримання законності та прав людини, що виступає невід'ємним елементом проведення таких заходів. Крім того, у боротьбі з організованою наркозлочинністю актуальним залишається питання міжнародної співпраці. Трансграничний характер «безконтактного» збуту наркотичних засобів через Інтернет вимагає налагодження обміну інформацією між правоохоронними органами різних країн, створення спільних оперативних груп та застосування узгоджених заходів для виявлення та затримання злочинців.

Отже, незаконний обіг наркотичних засобів є серйозною загрозою для суспільства, і оперативна закупівля є важливим інструментом у боротьбі з наркозлочинністю. Аналіз нормативно-правового регулювання вказує на необхідність удосконалення законодавства, уточнення термінів і забезпечення дотримання прав людини. Зростання «безконтактного» збуту наркотиків через Інтернет вимагає нових підходів та використання сучасних технологій, а також посиленої міжвідомчої та міжнародної співпраці. Для підвищення ефективності оперативних заходів необхідно удосконалити підготовку правоохоронців та застосовувати інноваційні методи. Вдосконалення організаційно-тактичних аспектів оперативної закупівлі має важливе значення для зниження рівня наркозлочинності та зміцнення правопорядку.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-13. Ст. 88. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

3. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: Закон України від 15.02.1995 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 10. Ст. 62. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

4. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: затв. наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Державної митної служби України, зареєстрованими у Міністерстві юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. *Мін'юст України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>.

5. Головін Д. В. Особливості проведення оперативної закупки наркотичних засобів і психотропних речовин. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 2. С. 138-143.

6. Копилов Е. В. Щодо питання значення прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності підрозділами національної поліції України в умовах воєнного стану. *Colloquium-journal «Interdruk»*. 2023. № 10 (169). С. 46.

Ілля ПАРФЬОНОВ

курсант 2-го курсу факультету
підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції
Національної поліції України

Науковий керівник:

Віталій ТЕЛІЧУК

професор кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпровського державного
Університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник, доцент

**ЩОДО МОЖЛИВОСТЕЙ ЗАСТОСУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ОПЕРАТИВНИМИ
ПІДРОЗДІЛАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Сучасні виклики, спричинені військовими діями, значно ускладнюють діяльність правоохоронних органів та потребують нових, адаптованих до реалій методів боротьби зі злочинністю. В умовах правового режиму воєнного стану змінюється не лише характер правопорушень, але й способи їхнього вчинення, взаємодія злочинних груп та тактика приховування злочинної діяльності. Особливо актуальним у таких умовах є кримінальний аналіз – комплексний метод збору, обробки та аналізу інформації, що дозволяє виявляти закономірності у злочинній діяльності, прогнозувати можливі загрози та оперативно реагувати на них.

Виникають загрози перед оперативними підрозділами, серед яких – посилення діяльності диверсійно-розвідувальних груп, незаконний обіг зброї, зростання випадків мародерства, шахрайства та колабораційної діяльності. Традиційні методи боротьби зі злочинністю в умовах воєнного стану потребують вдосконалення, зокрема шляхом використання кримінального аналізу. Цей підхід дозволяє отримувати більш точну та оперативну інформацію щодо криміногенної ситуації, забезпечуючи прийняття ефективних рішень для її стабілізації.

Основною метою цього дослідження є вивчення можливостей та ефективності застосування кримінального аналізу оперативними підрозділами в умовах воєнного стану. Особливий акцент зроблено на аналізі методів, що можуть бути використані для виявлення, профілактики, розкриття та розслідування злочинів у кризовий період, а також на визначенні основних проблем, що ускладнюють цей процес.

Кримінальний аналіз в умовах воєнного стану набуває особливої важливості, оскільки дозволяє оперативним підрозділам ефективніше реагувати на нові виклики та адаптуватися до змін у структурі злочинності. Однією з ключових проблем є зростання кількості злочинів, пов'язаних із незаконним обігом зброї, вибухових речовин та військової техніки. Велика кількість зброї, що опинилася у вільному доступі через активні бойові дії, створює загрозу для громадського порядку, посилюючи криміногенну ситуацію. Слід погодитись із А. Кисельовим, що використання кримінального аналізу допомагає виявляти нелегальні канали постачання зброї, визначати осіб, які можуть бути причетні до її незаконного розповсюдження, а також прогнозувати можливі осередки зростання таких злочинів [1].

Ще одним значним викликом є діяльність диверсійних груп і колаборантів, які діють у тиллових районах і намагаються дестабілізувати ситуацію шляхом диверсій, шпигунства та інформаційних атак. У таких випадках кримінальний аналіз дозволяє ідентифікувати потенційно небезпечні особи та групи, аналізувати їх зв'язки, а також відстежувати фінансові потоки, що можуть вказувати на співпрацю з ворогом. Методи аналізу, такі як соціально-мережевий аналіз, аналіз зв'язків та цифровий моніторинг, є особливо ефективними в боротьбі з подібними загрозами [4].

До того ж, воєнний стан спричиняє зростання рівня економічних та корупційних злочинів, зокрема шахрайства, незаконного заволодіння гуманітарною допомогою,

фінансових махінацій та розкрадання бюджетних коштів. Кримінальний аналіз дозволяє виявляти схеми незаконного збагачення, відстежувати рух фінансових ресурсів та визначати осіб, які можуть бути причетні до таких правопорушень. Оперативні підрозділи, використовуючи цей метод, можуть швидко отримувати об'єктивні дані, на основі яких можна будувати ефективні механізми протидії економічним злочинам [1].

Особливу увагу слід приділити значенню кримінального аналізу у боротьбі з кіберзлочинністю, що в умовах війни набуває все більшої загрози. Використання цифрових технологій дозволяє злочинцям здійснювати інформаційні атаки, крадіжку конфіденційної інформації, фінансове шахрайство та поширення дезінформації. Використання інструментів аналізу великих даних, штучного інтелекту та машинного навчання дає змогу оперативним підрозділам швидко виявляти кібератаки, аналізувати поведінку злочинців у цифровому просторі та запобігати новим загрозам [4].

Як зазначає В. Телійчук, аналіз нерозкритих корисливо-насильницьких злочинів, скоєних організованими злочинними групами, є невід'ємною складовою оцінки оперативної обстановки та дозволяє своєчасно виявляти нові кримінальні загрози [2].

Однак, незважаючи на ефективність кримінального аналізу, існують певні труднощі у його застосуванні. Однією з основних проблем є недостатня кількість кваліфікованих фахівців, здатних працювати з великими масивами даних та використовувати сучасні аналітичні методи. Також важливим викликом є обмежений доступ до необхідної інформації, що ускладнює повноцінний аналіз злочинної активності. Додатковою проблемою є високий рівень адаптивності злочинних угруповань, що швидко змінюють свої методи роботи та використовують новітні технології для маскуванню своєї діяльності [3].

Отже, у сучасних умовах кримінальний аналіз є одним із найважливіших інструментів оперативних підрозділів, що дозволяє ефективно реагувати на нові виклики, спричинені воєнним станом. Його застосування сприяє підвищенню ефективності правоохоронних органів у боротьбі з незаконним обігом зброї, диверсійною діяльністю, кіберзлочинністю та економічними злочинами. Для подальшого вдосконалення цього напрямку необхідно розширювати можливості використання сучасних технологій, підвищувати рівень підготовки аналітичних кадрів, забезпечувати тісну координацію між різними правоохоронними структурами, а також розробляти нові алгоритми для аналізу злочинної діяльності. Інтеграція кримінального аналізу до оперативної діяльності є запорукою ефективної протидії злочинності та забезпечення національної безпеки у складний період воєнного стану.

1. Кисельов А.О., Анікеєв В.С., Кравченко А.О., Подчасов Д.В. Актуальні питання сприяння громадян підрозділам Національної поліції у протидії незаконному обігу зброї. *Universum Scientifica*. 2023. № 2(13). URL : <https://surl.li/dyektr>.

2. Телійчук В.Г. Аналіз характеру нерозкритих корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами як складовий елемент аналізу оперативної обстановки. *Право і безпека*. 2020. № 3(78). URL : <https://surl.li/hxplsa>.

3. Половніков В.В. Характеристика кримінального аналізу з урахуванням практики його використання в оперативно-розшуковій діяльності Державної прикордонної служби України. Наукові дослідження. № 34. 2017. С. 28–40.

4. Федчак І. А. Основи кримінального аналізу: навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 288с. URL : <https://surl.li/wuvuji>.

5. Цигикал П. Кримінальний аналіз як елемент системи інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер.: *Військові та технічні науки*. 2017. № 2. URL : <https://surl.li/cc/sxiyvz>.

Данило САКОВСЬКИЙ

курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Едуард КОПИЛОВ

викладач кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ

Оперативно-розшукова діяльність (ОРД) є однією з основних складових правоохоронної системи, спрямованою на виявлення, попередження, припинення та розкриття злочинів. Вона здійснюється спеціально уповноваженими державними органами та має важливе значення для забезпечення національної безпеки, громадського порядку та захисту прав громадян. Ключовим елементом ОРД є оперативно-розшукові заходи (ОРЗ) – сукупність спеціальних дій, що проводяться з метою отримання оперативно значущої інформації. Вони використовуються в боротьбі зі злочинністю та дозволяють ефективно реагувати на загрози суспільству. Оперативно-розшукові заходи здійснюються відповідно до законодавства, з дотриманням принципів законності, конфіденційності та прав людини. У правовій науці та практиці ОРЗ поділяють за різними критеріями, такими як об'єкт впливу, методи здійснення та юридичний статус. Вивчення цих заходів, їх класифікації та правове регулювання є необхідним для ефективного застосування оперативно-розшукових методів у правоохоронній діяльності.

Під законодавчо-закріпленими, які проводяться уповноваженими суб'єктами сукупність дій, які засновані на застосуванні гласних і негласних засобів, спрямованих на виявлення фактичних даних, необхідних для вирішення конкретних тактичних завдань, треба розуміти оперативно-розшукові заходи, які можуть бути класифіковані за різними підставами:

- за формою проведення: гласні і негласні;
- за спрямованістю: розвідувальні, контррозвідувальні, оперативно-пошукові, допоміжні;
- за суб'єктами, які беруть участь в їх проведенні: проводяться всіма суб'єктами ОРД і проводяться спеціалізованими суб'єктами;
- залежно від тривалості (часу) проведення: короткочасні (опитування, збір зразків для порівняльного дослідження, ототожнення особистості та ін.); що тривають (контроль поштових відправлень, телеграфних та інших повідомлень, контрольована поставка тощо);
- за ступенем обмеження конституційних прав громадян: обмежують і не обмежують ці права [1, с. 89].

Класифікація оперативно-розшукових заходів відіграє важливу роль у визначенні правових меж їхнього застосування, підборі оптимальних методів для вирішення конкретних завдань та забезпеченні дотримання прав людини в процесі їх реалізації. Гласні заходи, такі як опитування та вивчення документів, спрямовані на отримання інформації відкритими методами, тимчасом як негласні заходи, наприклад оперативне спостереження чи контроль комунікацій, потребують спеціальних дозволів та суворого правового регулювання. Захищаючи інтереси суспільства й окремих осіб, держава, в особі своїх правоохоронних органів, змушена протиставляти прогресуючій злочинності такі засоби протидії, що забезпечують максимальну ефективність виявлення і розкриття протиправних діянь на самих ранніх етапах їх підготовки та вчинення. Переважно ними є оперативно-розшукові заходи та слідчі дії, що проводяться із використанням сучасних технологій у сфері інформатизації та зв'язку. Ужиття правоохоронними органами наведених засобів дає змогу утаємничено, конспіративно вести спостереження за окремими особами та їх спільнотами, що обґрунтовано підозрюються у підготовці чи вчиненні протиправних діянь, не розкриваючи перед ними своєї заінтересованості, що забезпечує максимальну ефективність діяльності у

частині виявлення, запобігання та розкриття злочинів [2, с. 116]. Оперативно-розшукова діяльність залишається невід'ємною складовою системи забезпечення правопорядку та національної безпеки, оскільки дозволяє правоохоронним органам ефективно реагувати на загрози суспільству, виявляти злочинні наміри на ранніх стадіях їх формування та притягати винних до відповідальності. Водночас її проведення потребує суворого дотримання законодавчих норм і гарантій прав людини, що є ключовим аспектом демократичного правопорядку. Оперативно-розшукові заходи, незалежно від виду й тактики їх проведення, треба, насамперед, класифікувати й оцінювати за ступенем обмеження охоронюваних Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3] прав людини, на заходи, що не обмежують конституційні права людини й не потребують судового дозволу, і заходи, що обмежують конституційні права людини й для проведення яких потрібен судовий дозвіл [1, с. 88]. Оперативно-розшукові заходи, що не обмежують конституційні права громадян, включають методи, які можуть застосовуватися без додаткових судових дозволів і не порушують основоположних свобод особи. До таких заходів належать, зокрема, опитування громадян, аналіз відкритих джерел інформації, спостереження за особами у публічних місцях, збір і перевірка інформації з баз даних тощо. Вони є важливими інструментами превентивної діяльності та можуть використовуватися для формування оперативної обстановки без порушення прав людини.

Підсумовуючи, відмітимо, що оперативно-розшукова діяльність відіграє ключову роль у забезпеченні правопорядку, національної безпеки та захисту прав громадян. Вона є ефективним інструментом правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю, оскільки дозволяє своєчасно виявляти, запобігати та розкривати правопорушення. Важливим аспектом ОРД є класифікація оперативно-розшукових заходів, яка сприяє правильному вибору методів і засобів їх здійснення відповідно до законодавчих норм. Значна увага приділяється балансу між необхідністю застосування оперативно-розшукових заходів та дотриманням прав і свобод громадян. Заходи, що не обмежують конституційні права, можуть проводитися без судового дозволу, тоді як ті, що їх обмежують, потребують чітко регламентованого контролю та санкціонування судом. З огляду на сучасні виклики, пов'язані зі зростанням рівня злочинності та розвитком новітніх технологій, подальше вдосконалення нормативно-правової бази оперативно-розшукової діяльності є необхідним. Це сприятиме підвищенню ефективності правоохоронних органів, збереженню демократичних цінностей та дотриманню прав людини у процесі здійснення ОРД.

1. Вівденко К. М., Копилов Е. В. Поняття та класифікація оперативно-розшукових заходів. *Сучасні проблеми оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням*. 2023. № 87. С. 89.

2. Албул С. В., Дроботов С. А., Масяйкін Г. І., Павлов Д. М. Негласні слідчі (розшукові) дії: навч. посібник. К. : Інститут УДО України КНУ ім. Тараса Шевченка, 2022. 472 с.

3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22.

Андрій СТУПНІКОВ

здобувач вищої освіти

ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Анатолій ШИЯН

старший викладач кафедри

кримінально-правових дисциплін

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

(м. Дніпро, Україна)

ЩОДО МЕТОДІВ БОРОТЬБИ З КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ В АСПЕКТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У сучасному світі, де інформаційні технології пронизують усі сфери суспільного життя, кіберзлочинність набуває все більшого масштабу та стає складнішою. Вона охоплює такі протиправні дії, як викрадення персональної інформації, фінансове шахрайство, несанкціонований доступ до комп'ютерних систем, поширення зловмисного програмного забезпечення та інші форми протиправної активності в Інтернеті. Кіберзлочинність – негативне явище, яке кожного року набирає оберти та швидко поширюється в усьому світі [5, с. 712]. Розслідування таких злочинів має свої унікальні особливості – його методи суттєво відрізняються від звичайних методів розслідування під час кримінального провадження.

Кіберзлочини є однією з найсерйозніших загроз сучасного світу. Віртуальний простір став самостійним місцем існування людського інтелекту і, як будь-яка об'єктивна реальність, породив безліч проблем, зокрема і правових [4, с. 203-208]. Вони включають широкий спектр протиправних дій, таких як крадіжка даних, фінансове шахрайство, хакерські атаки, поширення шкідливого програмного забезпечення та кібертероризм. Кожен із цих видів злочинів має свої особливості, але всі вони об'єднуються спільним елементом – використанням інформаційних технологій для досягнення злочинних цілей. Наприклад, крадіжка даних може порушити конфіденційність особистої інформації, тоді як хакерські атаки – паралізувати роботу цілих організацій або навіть державних установ. Як, наприклад, відбулося 20 грудня 2024 р. з державними реєстрами України, які зазнали наймасштабнішої кібератаки. Внаслідок атаки російських хакерів призупинили роботу основні системи Міністерства юстиції України [3]. Тому кібертероризм насамперед становить загрозу для національної безпеки, оскільки може бути спрямований на критичну інфраструктуру, зокрема енергетичні системи або транспортні мережі.

Однією з ключових особливостей кіберзлочинів є їхня анонімність, бо особи, які їх вчинюють, часто діють під прикриттям віртуальних ідентифікаторів, використовуючи складні методи маскування, що ускладнює їх ідентифікацію. Крім того, кіберзлочини часто мають транснаціональний характер, оскільки Інтернет дозволяє кримінальним правопорушникам діяти через кордони. Це створює додаткові труднощі для правоохоронних органів, які змушені координувати свої дії на міжнародному рівні. Технологічна складність кіберзлочинів також є серйозним викликом, адже особи використовують передові технології, такі як штучний інтелект, блокчейн або криптографія, що вимагає від правоохоронців постійного вдосконалення своїх навичок та знань.

Ще однією важливою рисою кіберзлочинів є швидкість їхнього поширення. Завдяки сучасним інформаційним технологіям особи можуть вчинювати тисячі атак одночасно, що робить їхню діяльність надзвичайно масштабною та небезпечною. Наприклад, фішингові атаки або поширення шкідливого програмного забезпечення можуть охопити мільйони користувачів за лічені години. Це вимагає від правоохоронних органів не лише оперативного реагування, але й вживання заходів, спрямованих на запобігання таким кримінальним правопорушенням.

Для ефективної боротьби з кіберзлочинністю необхідно розвивати як правову базу, так і технічні можливості. Важливо, щоб законодавство встигало за темпами розвитку технологій, а правоохоронні органи мали доступ до сучасних інструментів та ресурсів для їх ефективного використання під час встановлення обставин вчиненого кримінального

правопорушення, осіб, які причетні до цього. Крім того, необхідно підвищувати обізнаність громадян про кібербезпеку, оскільки багато кіберзлочинів стають можливими через небережність або незнання користувачів. Лише комплексний підхід, що включає правові, технічні та освітні заходи, дозволить ефективно протидіяти цій сучасній загрозі. Постіндустріальна стадія розвитку людства вимагає переосмислення й уточнення багатьох положень кримінологічної теорії, перегляду традиційних підходів до боротьби зі злочинністю [1, с. 169].

У протидії кіберзлочинності використовують різні інноваційні підходи, які суттєво підвищують ефективність розслідувань. Одним із найважливіших є використання штучного інтелекту та машинного навчання. Ці технології стали незамінними в роботі з великими обсягами даних, дозволяючи автоматизувати процеси аналізу та швидко виявляти підозрілу активність. Наприклад, алгоритми машинного навчання здатні аналізувати мережевий трафік, знаходячи відхилення від норми, які можуть вказувати на кібератаки, витоки даних або інші загрози. Це значно прискорює реакцію на потенційні інциденти та допомагає запобігати серйозним наслідкам.

Ще одним ключовим аспектом у боротьбі з кіберзлочинністю є цифрова криміналістика. Ця галузь охоплює методи збору, збереження, аналізу та надання цифрових доказів, які є невід'ємною частиною сучасного кримінального процесу. Завдяки сучасним інструментам фахівці можуть проводити детальний аналіз файлів, відновлювати навіть видалені дані та реконструювати дії користувачів у цифрових системах. Особливу увагу приділяють аналізу мобільних пристроїв, оскільки останні стали основним інструментом кримінальних правопорушників для організації атак, шахрайства та інших незаконних дій. Крім того, мобільні пристрої часто містять критично важливу інформацію, яка може стати ключем до розкриття кримінального правопорушення.

Важливим елементом успішного протидіяння кіберзлочинності є підготовка висококваліфікованих фахівців. Ефективне розслідування вимагає не лише знань у сфері кібербезпеки, але й глибокого розуміння цифрової криміналістики, правових аспектів кіберзлочинності та сучасних технологічних розробок. Тому спеціалізоване навчання має включати курси з аналізу мережевих загроз, роботи зі шкідливим програмним забезпеченням, а також юридичні аспекти, пов'язані зі збором і використанням цифрових доказів.

Запорукою ефективної боротьби з кіберзлочинністю також виступає постійне підвищення кваліфікації фахівців. У світі, де кіберзагрози постійно еволюціонують, зупинитися на досягнутому неможливо. Участь у міжнародних конференціях, семінарах та тренінгах дозволяє фахівцям обмінюватися досвідом, вивчати новітні методи розслідування та впроваджувати їх у свою роботу. Крім того, співпраця з міжнародними експертами допомагає краще зрозуміти глобальні тенденції в сфері кібербезпеки та адаптувати їх до місцевих умов.

Таким чином, цифрова криміналістика та підготовка кваліфікованих кадрів є двома основними опорами у боротьбі з кіберзлочинністю. Їх ефективне поєднання дозволяє не лише оперативно виявляти та розкривати кримінальні правопорушення, але й запобігати їх повторенню в майбутньому.

Одним із ключових підходів у боротьбі з кіберзлочинністю є налагодження тісної взаємодії між державними установами та приватним сектором. Створення ефективного публічно-приватного партнерства сприяє об'єднанню зусиль, ресурсів і технологій для своєчасного виявлення та запобігання кіберзлочинності. Залучення до співпраці великих технологічних компаній дозволяє швидко виявляти нові загрози, розробляти сучасні методи кібербезпеки та оперативно реагувати на потенційні ризики.

Ще одним важливим кроком є стандартизація міжнародних норм і правових механізмів боротьби з кіберзлочинами. Узгоджена система законодавчих вимог та єдині підходи до розслідування забезпечують ефективну координацію між державами та сприяють підвищенню рівня глобальної безпеки.

Ефективна боротьба з кіберзлочинністю також неможлива і без міжнародної співпраці. Координація між правоохоронними органами різних країн, обмін інформацією через такі організації, як Інтерпол і Європол, значно підвищують ефективність розслідувань. На жаль, цьому не сприяє певна недосконалість чинного законодавства України щодо здійснення міжнародно-правової допомоги. Це насамперед стосується отримання відповідних ухвал щодо тимчасових доступів до інформації та документів [2, с. 619-626].

У зв'язку з цим слід зазначити, що розслідування кіберзлочинів має унікальні особливості, які вирізняють його від традиційного кримінального процесу. Це пов'язане з

тим, що кримінальні правопорушення у цифровому середовищі часто не залишають фізичних слідів, а кримінальні правопорушники використовують складні технологічні методи для приховування своєї діяльності.

Сам процес розслідування можна поділити на такі ключові етапи. Перший – підготовчий, що включає формування спеціалізованих груп із залученням кіберекспертів, аналітиків, юристів та фахівців із цифрової криміналістики. Також на цьому етапі забезпечується доступ до необхідного програмного забезпечення та технічних засобів для проведення слідчих (розшукових) дій.

Другий етап – збір та аналіз цифрових доказів. Він охоплює вивчення мережевого трафіку, аналіз лог-файлів, відновлення видалених даних, ідентифікацію джерел шкідливого програмного забезпечення та застосування спеціальних інструментів для розшифрування зашифрованої інформації. Важливим аспектом є забезпечення автентичності та непорушності доказів, щоб їх можна було використати в судовому процесі.

Окремо варто звернути увагу на виклики, пов'язані з розслідуванням кіберзлочинів. Технічні виклики включають шифрування даних, анонімність кримінальних правопорушників та постійне оновлення їхніх методів. Юридичні виклики пов'язані з відсутністю єдиних міжнародних стандартів, відставанням законодавства від розвитку технологій та юрисдикційними проблемами. Організаційні виклики охоплюють нестачу кваліфікованих кадрів, необхідність координації між різними органами та обмежені фінансові ресурси.

Отже, необхідно зазначити, що злочини у сфері кіберпростору є досить поширеними в сучасних умовах. Кримінальний процес з приводу кіберзлочинів є складним процесом, який вимагає спеціальних знань, технічних засобів та інноваційних підходів. Використання штучного інтелекту, розвиток цифрової криміналістики, підготовка фахівців та міжнародна співпраця є ключовими факторами успіху. Все це у своїй сукупності може мінімізувати вчинення подібних кримінальних правопорушень.

1. Головкін Б. М. Теперішнє і майбутнє кримінології. *Проблеми законності*. 2020. № 149. С. 168-184.

2. Гребенюк А. Міжнародне співробітництво при розслідуванні кіберзлочинів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. Спец. вип. № 2 (115). С. 619-626.

3. Російські хакери зламали державні реєстри України. Що відомо. *BBC News Україна*. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c7ve1298ndgo>.

4. Таволжанський О. В. Сучасні реалії кіберпростору України. *Забезпечення правопорядку в умовах коронакризи*: матер. IV Харків. міжнар. юрид. форуму (м. Харків, 23-24 вересня 2020 р.). Харків, 2020. С. 203-208.

5. Чередниченко К. Ю. Кримінологічна типологія кіберзлочинів. *Злочинці і жертви злочинів*: матер. XX Всеукр. наук. конф. з кримінології для студ., аспірантів та молодих вчених (м. Харків, 16 листопада 2020 р.). Харків, 2020. С. 711-716.

Ілля СУРМІЛО

курсант 2 курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України

Науковий керівник:

Віталій ТЕЛІЙЧУК

професор кафедри оперативно-розшукової діяльності кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

**ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ
ІНФОРМАЦІЇ У ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ**

Сучасний розвиток інформаційних технологій суттєво змінює методи боротьби з наркозлочинністю. Відкриті джерела інформації, такі як соціальні мережі, форуми, бази даних та аналітичні платформи, стають потужним інструментом для виявлення, аналізу та запобігання незаконному обігу наркотиків. Використання відкритих джерел дає змогу правоохоронним органам і дослідникам оперативно отримувати актуальну інформацію про нові загрози, ідентифікувати учасників наркозлочинних схем та прогнозувати тенденції у сфері незаконного обігу наркотичних речовин. Важливим аспектом є також етичні та правові питання, пов'язані з використанням відкритих даних у цій сфері.

Погоджуємося з думкою Я. Ступника, В. Плиски і В. Гецько, що об'єктом інформаційного забезпечення протидії наркозлочинності у широкому сенсі є будь-яка інформація, що становить інтерес при здійсненні кримінологічного впливу і що може бути представлена в різних формах. До таких форм відносять:

- довідкові обліки, які містяться в інформаційних підрозділах органів поліції;
- інформаційні масиви різних державних і недержавних установ і організацій (наприклад, банки даних, що містять відомості про жителів населеного пункту, працівників підприємств і організацій, картотеки медичних установ та ін.);
- регіональні банки даних науково-технічної інформації, розвиток яких є найбільш перспективним напрямом інформаційного забезпечення науково-технічними відомостями практичних працівників правоохоронних органів;
- методичні й практичні рекомендації з організації запобігання наркозлочинам;
- дані кримінальної статистики [1, с. 97].

Оперативно-розшукова протидія незаконному обігу наркотичних засобів залежить від організації якісної та ефективної оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів Національної поліції України, застосування ними відповідних сил, засобів та методів. Однією з основних передумов для ефективної організації оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів є знання співробітниками оперативних підрозділів НПУ особливостей діяльності цієї сфери в умовах ринкових відносин. Як засвідчують дослідження фахівців у галузі оперативно-розшукової діяльності, оперативно-розшукова протидія має свої особливості, зумовлені її структурно-змістовними елементами, зокрема такими, як аналіз та оцінка оперативної обстановки; планування оперативно-розшукових заходів; контроль за оперативно-розшуковою діяльністю [2].

Застосування штучного інтелекту та алгоритмів машинного навчання дозволяє автоматизувати процес збору й аналізу інформації, що суттєво підвищує ефективність діяльності правоохоронних органів. Наприклад, аналітичні програми можуть ідентифікувати ключові слова, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, і визначати підозрілу активність у соціальних мережах або на спеціалізованих онлайн-майданчиках. У процесі кримінального аналізу забезпечуються цілеспрямований пошук, виявлення, фіксація, отримання, систематизація, аналіз та оцінка кримінальної інформації, її представлення (візуалізація), передача та реалізація. Зокрема, в аналітичній роботі використовуються:

- оперативний аналіз (аналіз даних телефонних дзвінків, аналіз злочинних угруповань, аналіз справ, порівняльний аналіз);

- тактичний аналіз (кримінальний аналіз, аналіз кримінальних тенденцій, геопросторовий аналіз, аналіз місць концентрації злочинності, часовий аналіз, МО-аналіз, кримінальні моделі, профілі підозрюваних/жертв);
- стратегічний аналіз (SWOT-аналіз, PEST-аналіз, аналіз моделей/форм злочинності та профілювання, аналіз тенденцій, аналіз з використанням географічного профілювання);
- аналіз даних з відкритих джерел (OSINT);
- аналіз даних з багатьох джерел (Multi Source Analysis) [3, с. 159].

Правоохоронні органи можуть ідентифікувати ключових фігурантів у наркозлочинних схемах, аналізувати їхні соціальні зв'язки та визначати регіони підвищеного ризику. Відкриті джерела інформації також відіграють значну роль у виявленні нових видів наркотичних речовин та методів їх розповсюдження. У мережі активно поширюються дані про синтетичні наркотики, хімічний склад яких постійно змінюється з метою уникнення контролю з боку правоохоронних органів. Завдяки моніторингу онлайн-форумів, маркетплейсів у даркнеті та соціальних мереж OSINT-спеціалісти можуть отримувати інформацію про появу нових небезпечних речовин та передавати її компетентним органам для подальшого реагування.

Крім того, важливим напрямом у використанні відкритих джерел є аналіз кримінальних тенденцій та прогнозування можливих сценаріїв розвитку наркозлочинності. Геопросторовий аналіз, що базується на відкритих даних, дозволяє визначати райони з підвищеним рівнем наркозлочинності, виявляти маршрути постачання наркотиків та оцінювати ефективність заходів правоохоронних органів. Однак використання відкритих джерел у протидії наркозлочинності супроводжується низкою викликів, зокрема правовими та етичними аспектами. Одним із ключових питань є захист персональних даних і дотримання прав людини під час збору та аналізу інформації. Незважаючи на доступність відкритих джерел, їх використання потребує дотримання міжнародних стандартів і національного законодавства, щоб уникнути зловживань та порушень прав громадян.

Таким чином, відкриті джерела інформації є потужним інструментом у боротьбі з наркозлочинністю, вони дозволяють ефективно аналізувати, прогнозувати та запобігати незаконному обігу наркотиків. Проте їх застосування має базуватися на чітких правових та етичних нормах, а також потребує постійного вдосконалення методів аналізу та співпраці між державними структурами, науковими установами та громадськістю.

1. Ступник Я. В., Плискі В. В., Гецько В. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення протидії наркозлочинності. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. № 2. С. 96-103.

2. Телійчук В. Г., Ченчик В. В., Чабаненко Ю. В. Оперативно-розшукова протидія обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів або їх аналогів. *Priority directions of science and technology development*: матер. IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16-18 травня 2021 р.). Київ, 2021. С. 1177-1180.

3. Телійчук В. Г. Оперативний аналіз як важливий елемент аналітичної підтримки оперативно-розшукової протидії корисливо-насильницьким злочинам. *Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального аналізу в правоохоронній системі України*: матер. міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11 серпня 2022 р.). К. : НАВС, 2022. С. 158–162.

Тетяна ХИДЬКО

курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Едуард КОПИЛОВ

викладач кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ РОЗВІДУВАЛЬНОГО ОПИТУВАННЯ

У сучасних умовах інформація відіграє ключову роль у забезпеченні безпеки та стабільності суспільства. Розвідувальне опитування, як одна з форм збору інформації, має особливе значення в системі діяльності правоохоронних органів, розвідувальних і контррозвідувальних служб. Цей метод дозволяє отримати відомості, які неможливо здобути іншими способами, відіграє важливу роль у попередженні, розкритті та розслідуванні правопорушень. Дослідження поняття та значення розвідувального опитування є важливим для розуміння його сутності, принципів проведення, а також етичних та правових аспектів, які супроводжують цю діяльність. У контексті сучасних викликів і загроз актуальним є вивчення ефективності використання цього методу, зокрема з урахуванням принципів законності, прав людини та професійної етики.

У сучасних умовах інформаційного суспільства розвідувальне опитування стає надзвичайно важливим інструментом для отримання цінної інформації з різних сфер діяльності. Організація та тактика проведення розвідувального опитування визначаються низкою ключових аспектів, які вимагають професіоналізму, технічної компетентності та стратегічного мислення. Необхідно орієнтуватися в основних принципах та підходах до організації такого опитування, а також знати важливі тактичні аспекти, які допоможуть забезпечити успішне проведення опитування та отримання якісної інформації. Враховуючи значення розвідувального опитування для ухвалення обґрунтованих рішень у різних сферах діяльності, важливо розуміти, як правильно організувати та впровадити його, щоб досягти поставлених цілей та завдань [1, с. 67]. Загалом опитування – це метод збору інформації про осіб, об'єкти або факти, що становлять оперативний інтерес, який полягає у безпосередньому спілкуванні працівника оперативного підрозділу з особою, яка володіє або може володіти такими відомостями [2, с. 97]. Розвідувальне опитування, будучи інструментом отримання критично важливої інформації, широко застосовується для вирішення завдань, що стосуються безпеки держави, суспільства та окремих громадян. Його ефективність значною мірою залежить від дотримання методологічних і етичних принципів, які забезпечують точність і надійність отриманих даних.

Особливе значення розвідувальне опитування має в умовах протидії новим викликам, таким як зростання кіберзагроз, тероризм, організована злочинність та інші небезпеки сучасного світу. Успіх цього методу значною мірою залежить від здатності оперативного працівника адаптувати підходи до конкретних обставин, враховуючи психологічні особливості опитуваної особи, культурний контекст, а також правові межі, встановлені законодавством. Тактичні аспекти проведення розвідувального опитування включають визначення стратегій та технік збору та аналізу даних, а також прийоми маніпуляції та впливу на респондентів. Важливо враховувати психологічні особливості респондентів, створювати комфортну атмосферу для спілкування, вміти ставити запитання та аналізувати отримані відповіді. Погоджуємося з думкою Ю. Меркулової, О. Смірної, В. Телійчука у цьому аспекті, які зазначають, що володіння працівниками оперативних підрозділів Національної поліції України навичками здійснення візуальної психодіагностики стійких особистісних особливостей та психічних станів вважається обов'язковим для успішного виконання ними своїх службових обов'язків. Необхідність цих навичок виникає від специфіки виконання службових обов'язків, яка, хоча і відрізняється у працівників різних підрозділів, в будь-якому випадку передбачає активну взаємодію з різними соціальними групами громадян [3, с. 111].

Підрозділи Національної поліції України є одним з основних суб'єктів реалізації правоохоронної функції, адже від результатів їх діяльності залежить стан розкриття більшості неочевидних кримінальних правопорушень [4]. Крім того, розвідувальне опитування є важливим елементом оперативно-розшукової діяльності, спрямованої на виявлення та попередження злочинів, забезпечення правопорядку і громадської безпеки. У процесі опитування важливо дотримуватись принципів об'єктивності, повноти та неупередженості, адже отримані відомості повинні відповідати реальним обставинам і мати доказову цінність. Зазначимо, що розвідувальне опитування також потребує гнучкості та адаптації до постійно змінюваних умов інформаційного середовища. У цьому контексті цифрові технології відкривають нові можливості для збору, збереження та аналізу даних, але водночас ставлять нові виклики щодо захисту конфіденційності та дотримання етичних норм.

Отже, розвідувальне опитування є невід'ємним інструментом у діяльності правоохоронних органів, розвідувальних та контррозвідувальних служб, спрямованим на забезпечення безпеки та стабільності суспільства. Його ефективність визначається не лише професіоналізмом та технічною компетентністю виконавців, але й дотриманням принципів законності, прав людини та етичних стандартів. З огляду на зростання сучасних викликів і загроз, таких як тероризм, організована злочинність та кіберзагрози, розвідувальне опитування вимагає постійного вдосконалення методів і підходів до його проведення. Використання новітніх технологій, адаптація до змін інформаційного середовища, а також здатність оперативних працівників аналізувати отримані дані та взаємодіяти з різними соціальними групами громадян є запорукою його успішного застосування. Отож дослідження поняття, значення та тактичних аспектів розвідувального опитування є надзвичайно важливим для формування сучасної системи протидії злочинності, підвищення ефективності роботи правоохоронних органів та забезпечення правопорядку в суспільстві.

1. Бабенко О. С., Телійчук В. Г. Деякі аспекти організаційних та тактичних основ проведення розвідувального опитування. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.): у 2 ч. Дніпро : ДДУВС, 2024. Ч. 2. С. 67-68.

2. Аброськін В. В., Албул С. В., Єгоров С. О. Основи оперативно-розшукової діяльності в Україні: посібник. Одеса : Видавець Букаєв В. В., 2020. 198 с.

3. Телійчук В. Г. Використання навичок здійснення візуальної психодіагностики як ефективний засіб отримання інформації оперативними працівниками. *Правові та організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України*: матер. IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Одеса, 13 жовтня 2023 р.). Одеса : ОДУВС, 2023. С. 111-114. URL : <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5233dfd7-ed0a-44fb-b1e2-1b32908c92e1/content>.

4. Копилов Е. В. Деякі аспекти здійснення прокурорського нагляду за проведенням оперативно-розшукової діяльності підрозділами кримінальної поліції України в умовах воєнного стану. *Colloquium-journal*. 2023. № 17 (176).

Юлія ШЕВЧЕНКО

курсант 2 курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Володимир ЄФІМОВ

доцент кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

ЩОДО КЕРІВНИХ ПРИНЦИПІВ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ БОРОТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Організована злочинність є серйозною загрозою для національної безпеки, економіки та правопорядку. Вона має транснаціональний характер, використовує корупційні зв'язки та сучасні технології, що ускладнює її викриття та ліквідацію. У зв'язку

з цим необхідним є системне бачення проблеми, пов'язане із застосуванням керівних принципів у боротьбі з організованою злочинністю, що закріплені в Стратегії боротьби з організованою злочинністю (далі – Стратегія) [1].

Основна мета Стратегії – створення ефективної системи протидії організованим злочинним угрупованням, зниження їхнього впливу на державні інституції, бізнес та суспільство. Документ визначає ключові напрями роботи правоохоронних органів, органів державної влади та міжнародних партнерів у боротьбі з сектором організованої злочинності. Він забезпечує узгодженість дій, ефективність запобігання кримінальним правопорушенням та притягнення винних до відповідальності.

Враховуючи те, що організована злочинність постійно трансформується, удосконалюючи методи та способи вчинення злочинів, серед іншого активно використовує Інтернет як для «традиційної» злочинної діяльності, так і для кримінальних правопорушень у сфері високих технологій, були розроблені певні керівні принципи підвищення ефективності боротьби з організованою злочинністю.

Основою ефективної боротьби з організованою злочинністю є наявність сучасної та дієвої законодавчої бази, яка дозволяє правоохоронним органам – суб'єктам боротьби з організованою злочинністю – оперативно реагувати на виклики, координувати свої дії та використовувати ефективні механізми боротьби. Одним із ключових принципів у цьому процесі є нормативне регулювання державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю з урахуванням практики країн – членів ЄС.

На сьогодні в Україні єдиним нормативно-правовим актом, що регулює питання запобігання та протидії організованій злочинності, залишається Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». Важливо зазначити, що цей закон був прийнятий ще в 1993 р. й за час свого створення зазнав численних змін. Проте навіть після оновлень він залишається розбалансованим, що значно ускладнює ефективну боротьбу з організованою злочинністю, особливо в умовах воєнного стану. Розділ III цього закону «Повноваження спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю» фактично не містить жодної статті, що свідчить про правову невизначеність [6].

Сучасна організована злочинність вже не обмежується лише традиційними корисливо-насильницькими формами. Виникає необхідність перегляду її концептуальних засад та структури, що має забезпечити зміну системи суб'єктів, відповідальних за боротьбу з організованою злочинністю, а також відповідний перерозподіл їхніх функцій для підвищення ефективності. Тому важливою передумовою забезпечення ефективної боротьби з організованою злочинністю є створення належної нормативно-правової бази [2].

Крім того, державні органи, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю у межах виконання покладених на них основних повноважень, такі як: органи Національної поліції України і Служби безпеки України; органи прокуратури України; органи доходів і зборів, Державна прикордонна служби України та органи державного фінансового контролю; розвідувальний орган Міністерства оборони України; Служба зовнішньої розвідки України; Національне антикорупційне бюро України, активно взаємодіють для підвищення ефективності встановлення контролю над організованою злочинністю, її локалізації, нейтралізації та ліквідації і тим самим реалізують принцип визначення оптимальної системи державних органів, що здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, забезпечення координації та взаємодії між ними та іншими державними органами щодо своєчасного виявлення, запобігання та припинення діяльності організованих злочинних угруповань, осіб, причетних до такої діяльності, і притягнення їх до відповідальності.

Необхідно зазначити, що згадані органи мають можливість співпрацювати з органами безпеки іноземних держав. Відповідно до ст. 16 Закону України «Про Службу безпеки України» Служба безпеки України для виконання покладених на неї завдань може налагоджувати контакти та взаємодіяти з іноземними спецслужбами на основі норм міжнародних права, а також відповідних договорів і угод, втілюючи в життя принцип забезпечення ефективної взаємодії державних органів, що здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, як на національному, так і міжнародному рівнях, зокрема із структурами країн – членів ЄС, міжнародними організаціями відповідної спрямованості [4].

Не менш важливим елементом боротьби з організованими групами та злочинними організаціями є підготовка співробітників державних органів, що здійснюють боротьбу з організованою злочинністю; вона є критично важливою для ефективної протидії цьому явищу. Організована злочинність – складне та багатогранне явище, яке постійно «самовдосконалюється», тому працівники, які борються з нею, повинні мати відповідні

знання, навички та вміння. В Україні підготовку фахівців для підрозділів Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України здійснюють заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання [5].

Підготовка фахівців спеціальності «Стратегічні розслідування» здійснюється за кількома напрямками. Зокрема, здобувачі вищої освіти вивчають такі дисципліни, як кримінальне право, кримінологія, оперативно-розшукова діяльність, організація діяльності підрозділів стратегічних розслідувань, міжнародне право тощо. Крім теоретичних знань, підготовка передбачає проходження стажування в підрозділах Департаменту стратегічних розслідувань, де здобувачі ознайомлюються зі структурою підрозділу, основними функціями, завданнями, а також беруть участь у реальних операціях із протидії організованим злочинності. Важливо відмітити, що протягом усього навчання майбутні офіцери вдосконалюють навички володіння зброєю та рукопашного бою, що є необхідним для успішного виконання службових завдань. Також невід'ємною складовою підготовки є спеціальні тренінги, які допомагають їм розвинути стресостійкість, емоційну рівновагу та вміння працювати в команді [6].

Таким чином, виконується ще один принцип Стратегії – запровадження новітніх підходів і стандартів до професійної освіти та підготовки співробітників (працівників) державних органів, що здійснюють боротьбу з організованою злочинністю.

З огляду на викладене перспективою для нашої країни є безумовне дотримання цих та інших керівних принципів зі Стратегії боротьби з організованою злочинністю, а також подальше їх вдосконалення з огляду на вимоги сьогодення та найкращі світові практики у цій сфері.

1. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 р. № 1126-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>.

2. Єпринцев П. С. Зарубіжний досвід запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються організованими групами. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 698-701. URL : http://lsey.org.ua/4_2021/176.pdf.

3. Про затвердження Положення про Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України: наказ Національної поліції України від 23.10.2019 р. № 1077. URL : <http://tranzit.ltd.ua/nakaz/files/Наказ%20НП%201077%20-%202023102019%20положення%20ДСР.pdf>.

4. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2229-12>.

5. ЗВО зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських. Національна поліція України. URL : <https://osvita.np.gov.ua/index.php?r=site%2Fzvo&sort=url#>.

6. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>.

Володимир ШИНКАРЬОВ
Олександр ДОМЧЕНКО

курсанти 2-го курсу факультету
підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції Національної
поліції України

Науковий керівник:

Віталій ТЕЛІЙЧУК

професор кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник, доцент

ВЗАЄМОДІЯ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

В умовах воєнного стану перед оперативними підрозділами Національної поліції України постає низка нових викликів, які вимагають удосконалення механізмів взаємодії з іншими правоохоронними органами, військовими формуваннями та органами місцевого самоврядування. Забезпечення правопорядку, боротьба зі злочинністю та запобігання диверсіям вимагають ефективного використання правових інструментів та скоординованих дій усіх суб'єктів безпеки.

Правовою основою діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану є Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану», Закон України «Про Національну поліцію» та інші нормативно-правові акти. Згідно із Законом «Про правовий режим воєнного стану» органи Національної поліції отримують додаткові повноваження щодо забезпечення громадського порядку, контролю за переміщенням осіб та транспортних засобів, а також боротьби з мародерством, диверсійною діяльністю та іншими загрозами безпеці держави [2].

Першим ключовим аспектом взаємодії є обмін інформацією між оперативними підрозділами поліції та іншими силовими структурами, зокрема Службою безпеки України, Державною прикордонною службою та підрозділами територіальної оборони. Оперативний обмін даними про можливі загрози, виявлення злочинних угруповань та координація спільних дій дозволяють забезпечити ефективну протидію кримінальним правопорушенням, особливо тим, що можуть впливати на обороноздатність країни [1, с. 293].

Одним з основних завдань у протидії злочинності серед неповнолітніх є забезпечення координації між різними підрозділами поліції, слідчими органами, а також іншими державними установами та організаціями. В умовах воєнного стану це завдання ускладнюється через обмеження ресурсів, зростаючі ризики і нові форми кримінальних правопорушень, які потребують особливої уваги. Тому для того, щоб правоохоронці могли ефективно взаємодіяти, необхідно створювати чітко визначену структуру взаємодії, що дозволяє оперативно обмінюватися інформацією та розв'язувати питання на всіх етапах роботи з правопорушниками [5, с.43].

Важливою складовою цієї роботи є взаємодія між оперативними підрозділами поліції та слідчими органами. В умовах воєнного стану, коли кількість злочинів може збільшуватись, швидке розслідування та документування фактів є критично важливим. Підрозділи повинні працювати в тісному контакті, обмінюватись даними про можливих підозрюваних, а також координувати свої дії, щоб унеможливити будь-які затримки у розслідуванні. Особливу роль відіграє оперативно-розшукова діяльність, яка дозволяє виявляти потенційно небезпечних неповнолітніх правопорушників на ранніх етапах і запобігати тяжким наслідкам.

Не менш важливим є співробітництво з іншими державними структурами, такими як соціальні служби, органи освіти та місцеві органи влади. Таке комплексне

співробітництво дозволяє не тільки виявляти правопорушників, але й здійснювати профілактичні заходи, які допомагають запобігти злочинності серед неповнолітніх. У цьому контексті важливим є взаємодія з психіатричними установами, медичними закладами та іншими організаціями, що займаються роботою з підлітками, котрі можуть бути вразливими до впливу кримінальних елементів [3, с. 104].

Однією з найбільших проблем, з якими стикаються правоохоронці під час виконання своїх обов'язків, є недостатня підготовка персоналу до роботи в умовах воєнного стану. Багато оперативних підрозділів не мають достатнього досвіду роботи у таких екстремальних умовах, що може призвести до помилок або затримок у розслідуваннях. У зв'язку з цим особливу увагу варто приділяти підвищенню кваліфікації співробітників поліції, проведенню тренінгів і навчальних заходів, спрямованих на підготовку до роботи з неповнолітніми правопорушниками в умовах війни.

Наступним важливим аспектом є необхідність забезпечення оперативних підрозділів належним матеріально-технічним оснащенням. Сучасні технології, такі як системи відеоспостереження, електронний моніторинг, а також програми для аналізу значних даних, можуть вагомо підвищити ефективність роботи правоохоронців [2].

Не менш важливим є також залучення міжнародного досвіду та співпраці з іншими правоохоронними органами за кордоном. У сучасних умовах війни багато злочинних схем мають транснаціональний характер, і для протидії таким правопорушенням необхідно використовувати міжнародні інструменти, обмінюватись інформацією та навчатися на найкращих практиках інших країн. Спільні операції та взаємодія з іноземними партнерами дозволяють ефективніше протистояти злочинності серед неповнолітніх та зменшити ймовірність негативних наслідків для громадян [4, с.134].

Ефективна взаємодія оперативних підрозділів Національної поліції в умовах воєнного стану є надзвичайно важливою для забезпечення правопорядку в країні. Протидія кримінальним правопорушенням, що вчиняються неповнолітніми, вимагає чіткої координації між різними правоохоронними та державними органами, а також активної співпраці з громадськими організаціями та міжнародними партнерами. Тільки за умови комплексного підходу можна досягти ефективної боротьби з цією проблемою та забезпечити безпеку неповнолітніх та суспільства в цілому [5, с. 45].

Отже, взаємодія оперативних підрозділів Національної поліції у протидії кримінальним правопорушенням, що вчиняються неповнолітніми в умовах воєнного стану, є надзвичайно важливим аспектом забезпечення правопорядку та безпеки в країні. Незважаючи на численні проблеми, такі як недостатня підготовка персоналу та обмеження ресурсів, ефективна координація між правоохоронними органами, соціальними службами, органами освіти та міжнародними партнерами дозволяє підвищити ефективність роботи та знижує рівень злочинності серед неповнолітніх. Однак для досягнення значних результатів необхідно впроваджувати спеціалізовані тренінги для правоохоронців, удосконалювати технічне оснащення та активно залучати громадські організації до профілактики та реабілітації молоді.

1. Британська О.В. Поняття, напрями та заходи запобігання злочинності неповнолітніх в Україні. 2020. № 5. С. 292–294. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2020/75.pdf

2. Відновне правосуддя щодо неповнолітніх в умовах воєнного стану: як працює Програма та що змінилось. URL: <https://pzmrujust.gov.ua/novyny/4298-vidnovne-pravosuddia-shchodo-nerovnoolitnikh-v-umovakh-voiennoho-stanu-iak-pratsiuie-prohrama-ta-shcho-zminylos>

3. Маркова К., В. Поміщик, А. Кисельов. Особливості протидії злочинам підрозділами Національної поліції в сучасних умовах. *Universum* №9 2024р. 102-107с.

4. Свинаренко Ю.П., Шкута О.О. Нормативно-правове регулювання взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання та досудового слідства. *Правові новели*. № 22 Т. 3/2024 С. 131-136.

5. Свинаренко Ю.П., Шкута О.О. Особливості взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання та досудового слідства. *Держава та регіони*. Серія: Право, 2024 р., № 1 (83), т. 2. С. 42-46.

АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ БЕЗПЕКОВИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

Сергій БУГЕРА

головний науковий співробітник
Міжвідомчого науково-дослідного
центру з проблем боротьби
з організованою злочинністю
при РНБО України,
доктор юридичних наук

<https://orcid.org/0000-0002-3414-0058>

ДО ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРІОРИТЕТІВ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЗА НАПРЯМОМ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Відповідно до Стратегії національної безпеки України реалізація пріоритетів визначених Стратегією забезпечуватиметься, зокрема, за таким напрямом, як захист особи, суспільства та держави від правопорушень, зокрема корупційних, забезпечення відновлення порушених прав, відшкодування заподіяної шкоди [10]. Також в Антикорупційній стратегії на 2021–2025 роки вказуються такі основні принципи антикорупційної політики: 1) оптимізація функцій держави та місцевого самоврядування, реалізація чого передусім передбачає: усунення дублювання повноважень різними органами; тимчасове припинення реалізації малоефективних повноважень, що супроводжуються високим рівнем корупції, до запровадження належних процедур, які мінімізуватимуть відповідні корупційні ризики; усунення випадків реалізації одним і тим самим органом повноважень, поєднання яких створює додаткові корупційні ризики; 2) цифрова трансформація реалізації повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, прозорість діяльності та відкриття даних як основа для мінімізації корупційних ризиків у їх діяльності; 3) створення на протипагу існуючим корупційним практикам більш зручних та законних способів задоволення потреб фізичних і юридичних осіб; 4) забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення, що створює додатковий стримувальний ефект для всіх суб'єктів правовідносин; 5) формування суспільної нетерпимості до корупції, утвердження культури доброчесності та поваги до верховенства права [1].

Метою Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки є досягнення значного прогресу в запобіганні та протидії корупції, забезпечення злагодженості та системності антикорупційної діяльності всіх державних органів та органів місцевого самоврядування, а також належного процесу післявоєнного відновлення України. Оцінка загальної ефективності реалізації Антикорупційної стратегії та виконання Програми здійснюється, зокрема, за такими індикаторами: стан здійснення заходів, передбачених Програмою; підвищення позиції України в рейтингу Індексу сприйняття корупції; збільшення частки населення, яке негативно ставиться до корупційних проявів; зменшення частки населення, яке мало власний корупційний досвід; збільшення кількості громадян, готових повідомляти про факти корупційних проявів, а також громадян, які заявили про факти корупції, що мали стосовно них місце, компетентним органам. Звіт про стан виконання Програми із зазначенням здійснених заходів, заходів, що здійснюються, а також нездійснених заходів і відповідальних за нездійснення та причини нездійснення цих заходів відображається у національній доповіді щодо ефективності реалізації державної антикорупційної політики, підготовка якої проводиться Національним агентством [3].

При цьому, за даними Transparency International Ukraine: 35 балів зі 100 можливих отримала Україна в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) за 2024 рік. Україна посідає 105-е місце поміж 180 країн. Отже, після відчутного приросту на три бали в 2023 р. вже у 2024 р. Україна дещо втратила позиції в антикорупційній боротьбі.

Основними ж драйверами змін залишаються реформи, спрямовані на євроінтеграцію і виконання міжнародних зобов'язань [6].

Відповідно до статистичних даних за результатами досудового розслідування у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією у 2023 році зареєстровано 13495 кримінальних правопорушень, обліковано – 10887, з них за повідомленнями викривачів – 32. Загалом у 2023 році розслідувалось 25791 кримінальне правопорушення (з урахуванням правопорушень, облікованих у 2023 році та у минулі роки). Повідомлено про підозру – 5481 особу. У 2023 році за результатами досудового розслідування ухвалено рішення про звернення до суду стосовно 6296 правопорушень, з них: з обвинувальним актом стосовно 6279 правопорушень, у т.ч. з угодою про визнання винуватості – 885 правопорушень; облікованих за повідомленнями викривачів – 41 правопорушення; стосовно 3919 осіб складено обвинувальні акти [9]. Також відповідно до Звіту Національної поліції України про результати роботи у 2023 році було зареєстровано 2,7 тис. кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Викрито 10,4 тис. службових злочинів, з яких 3 тис. – факти отримання неправомірної вигоди [5].

Отже, корупція залишається однією з найбільших проблем України, тому необхідним є створення дієвої системи запобігання проявам корупції, що базуватиметься на принципах правопорядку, належного управління державними справами та майном, чесності й невідкупності, активного громадського контролю [2].

При цьому суб'єктами запобігання та протидії корупції здійснюється відповідна робота в цьому напрямі. Зокрема, Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) здійснює спеціальні перевірки осіб, які претендують на посади державної служби. Упродовж 2024 року НАЗК здійснило понад 21 тис. спеціальних перевірок. За їх результатами 480 осіб не були призначені на посади у зв'язку з встановленням ознак відображення ними недостовірних відомостей у деклараціях. Спеціальні перевірки відіграють важливу роль у відборі доброчесних кадрів на відповідальні посади в державі. Спецперевірка включає перевірку наявності судимості, корпоративних прав, стану здоров'я та освіти, відношення до військового обліку, перевірку достовірності внесення кандидатами на посади відомостей в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, тощо. Серед іншого, встановлюється відповідність набутих активів як кандидатом на відповідальну посаду, так і членами його сім'ї, доходам, отриманими ними із законних джерел [8].

Необхідно також зазначити, що у звіті 2024 року GRECO (Група держав Ради Європи проти корупції) відзначено прогрес України у виконанні антикорупційних рекомендацій для суддів, прокурорів і парламентарів. При цьому було оцінено виконання 16 рекомендацій, які залишалися невиконаними після ухвалення Проміжного звіту-оцінки відповідності (2023 р.). Зокрема, в межах 4-го раунду оцінювання Україні було надано 31 рекомендацію. GRECO встановило, що Україна задовільно виконала або частково реалізувала 18 із 31 рекомендації 4-го раунду оцінювання. Залишилося 11 частково виконаних і 2 невиконані рекомендації. Чотири рекомендації були визначені GRECO як частково виконані, зокрема: рекомендація щодо критеріїв оцінювання суддів – розроблено проєкт Єдиних індикаторів, перебуває на розгляді Вищої ради правосуддя (ВРП); рекомендація щодо визначення дисциплінарних правопорушень суддів – робочою групою ВРП підготовлено Узагальнення практики розгляду ВРП та її дисциплінарними органами дисциплінарних справ щодо суддів; рекомендація щодо збільшення кількості прокурорів в Кваліфікаційно-дисциплінарній комісії прокурорів (КДКП) – офіс Генерального прокурора підготував законопроект, який передбачає перегляд квоти прокурорів серед членів КДКП; рекомендація щодо збільшення строку давності для ініціювання дисциплінарних проваджень щодо прокурорів та оскарження таких рішень – офіс Генерального прокурора підготував законопроект, який передбачає збільшення строку давності [4].

Важливо також, що у сучасному демократичному суспільстві громадський контроль є запорукою прозорості та підзвітності влади. Його ефективні інструменти сприяють підвищенню дієвості державних установ, зміцнюють демократичні засади та мінімізують корупційні ризики. Тому одним із першочергових завдань державних органів та органів місцевої влади є підвищення обізнаності громадян про наявні інструменти громадського контролю та популяризація успішного досвіду їх застосування. Електронні петиції, громадські консультації, запити на публічну інформацію, контроль за відбудовою через систему DREAM та закупівлями через Prozorro, перевірка законності будівництва через Єдину державну електронну систему у сфері будівництва (ЄДЕССБ) – це лише деякі з

ефективних механізмів, що дозволяють активним громадянам впливати на якість управлінських рішень як на рівні держави, так і на рівні окремих громад [7].

Отже, успішна реалізація пріоритетів Стратегії національної безпеки України за напрямом протидії корупції передбачає використання комплексного підходу, зокрема, щодо удосконалення законодавчого забезпечення діяльності суб'єктів запобігання та протидії корупції, здійснення відповідних заходів на спеціально-кримінологічному та загальносоціальному рівнях, а також використання закордонного досвіду з вказаних питань.

1. Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки : затв. Законом України від 20 червня 2022 року № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>.

2. Боротьба з корупцією. URL: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/verhovenstvo-prava-ta-borotba-z-korupsiyeyu/borotba-z-korupsiyeyu>.

3. Державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text>.

4. Звіт GRECO: відзначено прогрес України у виконанні антикорупційних рекомендацій для суддів, прокурорів і парламентарів. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/zvit-greco-vidznachenoprogress-ukrainy-u-vykonanni-antikoruptsiynyh-rekomendatsiy-dlya-suddiv-prokuroriv-i-parlamentariv-zvit-ukrainskoyu/>.

5. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2023 році. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zvit-natsionalnoi-politsii-ukrainy-pro-rezultaty-roboty-u-2023-rotsi>.

6. Індекс сприйняття корупції – 2024. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattyakorupsiyi-2024/>.

7. Корупція боїться твого контролю: НАЗК реалізувало загальнонаціональну інформаційну кампанію. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/korupsiya-boitsya-tvogo-kontrolyu-nazk-realizovalo-zagalonatsionalnu-informatsiynu-kampaniyu/>.

8. Результати роботи НАЗК за 2024 рік: спеціальні перевірки публічних службовців. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/rezultaty-roboty-nazk-za-2024-rik-spetsialni-perevirky-publichnyh-sluzhbovtiv/>.

9. Статистична інформація про результати роботи спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції та інших державних органів. URL: <https://dap.nazk.gov.ua/kpi/info/1/>.

10. Стратегія національної безпеки України: затверджено Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

Олексій МАКАРЕНКОВ

головний науковий співробітник
Запорізького національного університету
(м. Запоріжжя, Україна),
доктор юридичних наук, професор
<https://orcid.org/0000-0003-0042-165X>

ПОТЕНЦІАЛ ШТУЧНИХ НЕЙРОННИХ МЕРЕЖ ДЛЯ ЕЛІМІНАЦІЇ КОРУПЦІЙНИХ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

Відповідно до визначених ООН Цілей сталого розвитку до 2023 р. цифрові технології можуть полегшити доступ до відповідної інформації, контролювати хід впровадження реформ, сприяти прозорості в державних установах, зміцнювати верховенство права, покращувати механізми боротьби з корупцією та забезпечувати кращий захист основних прав громадян (SDG 16) [9].

Сучасна трансформація людства докорінно змінює те, як ми живемо, працюємо та ставимося одне до одного. Четверта промислова революція – це необмежені можливості підключення мільярдів людей за допомогою мобільних пристроїв, що створює безпрецедентну обчислювальну потужність, можливості зберігання та доступ до знань. Це приголомшливе злиття нових технологічних проривів, що охоплюють такі широкі сфери, як штучний інтелект (AI) (далі – ШІ), робототехніку, Інтернет речей (IoT), автономні транспортні засоби, 3D-друк, нанотехнології, біотехнології, матеріалознавство, накопичення енергії та квантові обчислення тощо. Багато з цих інновацій уже досягають переломної точки у своєму розвитку, оскільки вони будуються та посилюють одна одну в поєднанні технологій у фізичному, цифровому та біологічному світі. Відбуваються глибокі зміни в усіх галузях промисловості, відзначені появою нових бізнес-моделей, зміною системи виробництва,

споживання, транспортування та доставки. У суспільстві відбувається зміна парадигми того, як ми працюємо та спілкуємося, а також як виражаємо, інформуємо та розважаємося. Так само змінюються уряди та правові установи, як і системи освіти, охорони здоров'я та транспорту тощо. Ці перетворення означають, що підприємствам доведеться інвестувати значні кошти в системи кібербезпеки та безпеки даних (конфіденційні корпоративні та клієнтські дані тощо), щоб уникнути прямого збою з боку злочинців, активістів або ненавмисних збоїв у цифровій інфраструктурі. У 2015 р. вартість ринку кібербезпеки становила 75 млрд дол. США, а у 2024 р. – 193,73 млрд дол. США. Очікується її подальше стабільне щорічне зростання до 562,72 млрд дол. США у 2032 р. [8, с. 7, 59; 2].

Окреслений контекст трендів розвитку суспільства вимагає від публічної влади використання адекватних динаміці соціальних змін правових ресурсів, зокрема створених за допомогою нейронних мереж ШІ та інших цифрових інструментів. Штучні нейронні мережі значно перевершують продуктивність людини з пошуку в мережах даних, «покращують корисні функції і зменшують вплив небажаних функцій, таких як шум» тощо [11, с. 25143].

Стратеги оборони, війська та національної безпеки повинні враховувати майже нескінченний і нечіткий всесвіт хакерів, терористів, активістів, злочинців та інших можливих ворогів. Кібервійна може набувати різних форм – від кримінальних дій і шпигунства до руйнівних атак [11, с. 80]. Декодування нейронними мережами у кіберпросторі сказаного і зробленого одними людьми вивільняє ресурси для своєчасних і повноцінних дій інших людей. Результат аналізу доповідей під час публічних виступів і текстів документів являтиме собою змістовні думки, над якими варто зосередитись тому, чиїх інтересів ці думки стосуються. Доступність усім громадянам цих результатів змусить публічну владу спростовувати чи враховувати достовірність висновків нейромереж щодо корупційних, конституційних та інших загроз національній безпеці. У міжнародних відносинах корупційні та інші підслідні Інтерполу і Європолу злочини тільки масштабуються, але набору своїх ознак не змінюють. Якщо масштаб корупції за межами національної юрисдикції не змінюється, тоді специфічною ознакою такої корупції стають правові вимоги зарубіжної юрисдикції, зокрема про конфіденційність інформації стосовно клієнтів фінансових установ в офшорних центрах тощо.

Вулична, адміністративна та політична корупція потребує комплексного підходу, оскільки вона, як і інші питання в кримінології та соціології, страждає від темних цифр, тобто заниження інформації та нерозкритих випадків [7, с. 1275]. На відміну від представників публічної влади, які відповідальні за антикорупційну політику, але самі залучені до корупції або неспроможні виявити корупцію, нейромережі неупереджено роблять висновки про наявність у діяннях особи ознак складу корупційного злочину, у рівні та способі життя – рис незаконного збагачення, в ухиленні від виконання трудових обов'язків – характеристики підкупу керівника, який призначив таку особу на посаду тощо. Штучні нейромережі виявляють тенденцію до зростання власної об'єктивності.

Після появи у 2017–2022 роках глибинно навчених моделей ШІ виявлення корупційних активів та пов'язаних із ними злочинів стало питанням бажання та зусиль публічної влади. До цього логіка історії демонструвала неефективність розслідування корупції транснаціональних масштабів, що здійснюється за рахунок економічної експлуатації і/або використання відсталості правових систем інших націй. Оперативні дані в межах кримінальних переслідувань корупціонерів на транснаціональних стиках юридичних систем дозволяють долати протидію зарубіжних урядів, вирівнювати юрисдикційний потенціал антикорупційної інфраструктури на тлі відсутності економічного, військового і/або духовно-культурного паритету країн, де сильніший експлуатує слабшого, зокрема й корупційним способом. Щирі наміри зберегти здорову конкуренцію націй передбачають елімінацію недоброчесних практик у їхніх відносинах, добросесні оцінки і рішення для яких отримуються від нейронних мереж, що аналізують дані про діяння націй стосовно одна одної тощо. Правила для цього актуально відобразити у конвенціях, договорах та інших джерелах міжнародного антикорупційного права. Зволікання з цим однозначно вигідно організованій злочинності, яка складається з корупціонерів, підприємців-здириків, насильників, терористів та інших недоброчесних людей. «Злочинні угруповання вже використовують готові безпілотники-квадрокоптери, щоб шпигувати за суперниками та атакувати їх» [8, с. 81].

Управління, засноване на технологіях, створює рівні умови між державою та її громадянами, особливо у сфері доступу до інформації та контролю з боку громадськості. Більшість нових підходів сучасного управління наголошує на необхідності розуміння,

впровадження, просування та подальшого розвитку технологій. Розширення та сприяння відкритості та прозорості за допомогою цифрових програм також створює проблеми, коли особисті дані та основні соціальні цінності потребують захисту. Міжнародному співтовариству, урядам і політикам важко розробити нову законодавчу базу для їх вирішення та йти в ногу зі швидкими темпами технологічної революції [3, с. 133, 150, 151].

Поширення великих даних за рахунок цифрового формату і кіберпростору створює цілу низку інноваційних рішень для публічної влади, оскільки змінило ландшафт їх прийняття, створивши потенціал для більш обґрунтованого та раціонального формулювання політики. До ключових елементів цих кіберінновацій зараховуємо наступні цифрові рішення: 1) прогностичні алгоритми, щоб за результатами аналізу і передбачень суспільних тенденцій формувати ефективні рішення для контррозвідки, протидії корупції, нейтралізації тероризму та військових загроз ззовні, а також іншого розподілу ресурсів правоохоронних органів; 2) адміністративний моніторинг оцифрованих даних у режимі реального часу, що дозволяє відстежувати пересування, економічні трансакції та усі інші суспільні показники, що забезпечує більш швидке реагування та адаптивне управління; 3) е-платформи розкриття інформації про лобістську діяльність, фінансові вигоди, умови участі у публічних закупівлях та інші передумови конфлікту інтересів на публічних посадах. Прикладом слугує «Реєстр прозорості ЄС» – це база даних із переліком «представників інтересів» (організацій, асоціацій, груп і самозайнятих осіб), які здійснюють діяльність, щоб впливати на політику ЄС і процес прийняття рішень [6; 10]; 4) інформаційні е-панелі ефективності на сайтах кожного органу публічної влади, що відображають ключові показники їхньої ефективності; 5) цифрові платформи, що створили нові можливості для участі громадян в управлінні, починаючи від консультаційних процесів і закінчуючи спільним виробленням політики (платформи електронних консультацій, інструменти партиципаторного бюджетування, платформи краудсорсингу [5], додатки для громадянських технологій тощо). Наприклад, цифрова та демократична платформа для участі громадян decidim.barcelona [1]; ініціативи відкритих даних, що передбачають надання державних даних у вільному доступі для громадськості, сприяючи прозорості, інноваціям та залученню громадян [4, с. 121, 123, 124].

Перспективним для нейтралізації загроз кібернетичній безпеці в інформаційній сфері залишається також публічний блокчейн. Цифрова технологія розподіленого реєстру (distributed ledger) для створення, передачі і зберігання даних у децентралізованій/горизонтальній/одноранговій/паритетній мережі (peer-to-peer) комп'ютерів та інших технічних пристроїв, де користувачі з'єднуються з реєстром за допомогою безпечних криптографічних протоколів – алгоритмів і, за допомогою алгоритмів консенсусу, – узгоджених математичних правил і функцій (складні математичні рівняння), може додавати нові блоки трансакцій до ланцюга цього реєстру даних. Ця блокчейн-система не вразлива до вад, які характерні для централізованих баз даних з єдиним адміністратором, а саме: 1) у ній неможливо викривити інформацію внаслідок прояву корупційної мотивації адміністратора реєстру даних; 2) вона має 100-відсоткову резистентність до хакерських атак і подібних кіберзлочинів, які вчиняються за допомогою комп'ютерів, де одиницею інформації є біт у значеннях «0» або «1». Однак нові одиниці для обчислення інформації у майбутніх комп'ютерах зможуть з легкістю декодувати коди сучасних блокчейнів, наприклад, це є можливим за допомогою квантових комп'ютерів, де одиниця інформації у кубітах набуває будь-яких значень суперпозицій «0» і «1» (їхніх часток). На сьогодні система блокчейн захищає інформаційну компоненту національної безпеки від кіберзлочинів, зокрема й тих, які стають частиною зовнішньої збройної агресії. Наприклад, вона могла б зберегти недоторканність державних реєстрів, які адмініструють Державне підприємство «Національна інформаційна система» та Міністерство юстиції України, чи мінімізувати втрати для них від масштабної кібернетичної атаки з боку РФ, яка була здійснена 19 грудня 2024 р. Система блокчейн також унеможливила б кібернетичну атаку РФ 27 червня 2017 р. на банки, критичну інфраструктуру та низку інших підприємств в Україні, що виражалось у зараженні вірусом (шифрувальник був заснований на коді шкідливої програми 2016 р. «Petya») під час оновлення програми «М.Е.Дос» – нею на момент зараження користувалось 400 тис. організацій для подання бухгалтерської звітності, що складало 90 % усіх організацій України.

Отже, штучні нейронні мережі спроможні елімінувати корупцію, що загрожує безпеці націй. Стрімке захоплення нейронними мережами правових відносин не означає автоматичного та еквівалентного охоплення свідомості юристів знаннями про сутнісні характеристики цих мереж. Повноцінне усвідомлення цього знання об'єктивно вимагає часу

і адекватних предмету методів пізнання. Онтологічна основа навчання юристів полягає у тому, що нейрон, як первинний елемент, а також принцип взаємодії вхідних даних та формулювання вихідних даних є спільними для антропних нейронних мереж у фізичному й кібернетичному світах. Штучний інтелект – математична деривація принципу роботи нейронів антропної природи. Добре структуровані людиною цифри наразі імітують одну соту частину зі 100 трлн нейронних зв'язків її мислення. Специфікою антикорупційних механізмів у кібернетичному світі є неможливість їх викривлення всередині нейромережі людськими вадами та отримання вхідних даних про корупцію тільки з правових відносин за участю людини, де її природа виявляє відповідні детермінанти людських вад. Антикорупційна політика поза нейронних мереж, як правило, частково зливається з корупцією. Розбіжності у цих зв'язках вимірів корупції та антикорупційної політики виявляються через епістемологічний принцип. Якщо ІІІ діє за принципом поєднання цифр, то людина ще використовує слова, математично струнку природу яких вона може викривити, наполягаючи на тому, що це не є викривленням. З цифрами такої перверсії зробити не можна без наслідків нічого не досягти, оскільки порядок, комбінація цифр були невірними. Швидкість обробки інформації за допомогою нейронних мереж і детерміновані цим зміни у правосвідомості людей означають необхідність перегляду актів законодавства в межах строків, які вказані у них. Цей підхід вже застосовується ЄС та вартий наслідування іншими країнами. Прогресивною залишається кореляція інноваційних даних у свідомості і діяннях людей, які детерміновані використанням ресурсів нейронних мереж, із законодавчими вимогами, що оновлюються не тільки за бажанням членів парламенту, але й за графіком дедлайнів щодо відповідних змін, які вказані безпосередньо в кожному законодавчому акті.

1. Barcelona and Madrid team up to digitise public services. Barcelona Digital City. URL : <https://ajuntament.barcelona.cat/digital/en/news/news/barcelona-and-madrid-team-up-to-digitise-public-services-1468189>.
2. Cybersecurity market analysis – 2032. Fortune Business Insights. URL : <https://www.fortunebusinessinsights.com/industry-reports/cyber-security-market-101165>.
3. Dang M. T., Vu T. L. Good Governance and Anti-Corruption: advantages and challenges in the era of digital technology. *Revista Gestão & Tecnologia*. 2024. Vol. 24. No. 3. P. 128–154.
4. Khaldi A. The Role of Digital Administration in Enhancing Political Rationality and Good Governance: A Comparative Analysis of Different Political Systems for Successful Implementation. *Afak of Science Journal*. 2024. Vol. 9. No. 4. P. 114–134.
5. Makarenkov O. L. Definition of «constitutional crowdsourcing». *Information Technology, Economics and Law : Inter. scient.-pract. conf. young scientists and students* (Chernivtsi, April 14-15, 2016). Chernivtsi : Bukovynian University, 2016. P. 38–39.
6. Interinstitutional Agreement of 20 May 2021 between the European Parliament, the Council of the European Union and the European Commission on a mandatory transparency register. EUR-Lex. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L .2021.207.01.0001.01.ENG>.
7. Pedersen K. H., Johannsen L. When corruption hits the judiciary: A global perspective on access to justice and corruption. *Oñati Socio-legal Series*. 2023. Vol. 13. Issue 4. P. 1258–1280.
8. Schwab K. *The Fourth Industrial Revolution*. Geneva : World Economic Forum, 2016. 172 p.
9. Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. A/RES/70/1. URL : <https://www.un.org/sustainabledevelopment/development-agenda/>.
10. NEW: Transparency Register gets a new feature. European Union. URL : https://transparency-register.europa.eu/find-out-more/news/new-transparency-register-gets-new-feature-2025-01-23_en.
11. Zhang Q., Zeng X., Lo W., Fan B. Enterprise innovation evaluation method based on swarm optimization algorithm and artificial neural network. *Neural Computing and Applications*. 2023. Vol. 35. Issue 36. P. 25143–25156.

Aiganysh ISRAILOVA

Charles University

Faculty of Law

Department of International Law

(Prague, Czech Republic),

Ph.D. Doctor of Law, Professor

(Kyrgyz Republic)

<https://orcid.org/0000-0002-5224-5187>

Ayim ISRAILOVA

Student of Ambis University

Specialty – security management

Program – law and security

(Prague, Czech Republic)

CORRUPTION IN CENTRAL ASIA: A LITERATURE REVIEW OF THE LEGAL ASPECTS

Abstract. Corruption remains one of the key threats of our time, having a devastating impact on state institutions, reducing public trust in government and slowing down economic development. The article explores the importance of international legal instruments, including the United Nations Convention against Corruption (UNCAC), in countering corrupt practices, with a special focus on Central Asian countries. The analysis of academic papers shows that UNCAC and similar international standards serve as an important tool for harmonizing anti-corruption measures, but their effectiveness is directly related to national specificities. In Central Asia, the implementation of such standards is complicated by a number of factors, such as lack of control mechanisms, limited resources and underdeveloped civil society. The experience of the European Union in establishing effective anti-corruption systems may be useful for the region, but needs to be adapted to local conditions. Particular attention is paid to the need to develop the institutional framework and the active participation of civil society in the processes of control over the activities of state bodies. The conclusion is that a successful fight against corruption in Central Asia is possible only if localized strategies are developed that take into account the specificities of the region, and if institutions are strengthened and governance is made more transparent.

Keywords: corruption, strategy, law, prevention, anti-corruption standards, implementation, anti-corruption policy, public authority.

Corruption in today's world is presented as a systemic threat that undermines state institutions, reducing public trust in government and hindering sustainable economic development. In this context, international legal measures against corruption occupy an important place in the global strategy to increase transparency and strengthen the rule of law. According to Brandell and Mastrillo, [2021], the implementation of international standards such as the United Nations Convention against Corruption (UNCAC) is a key tool in harmonizing approaches to fighting corruption. The authors point out that UNCAC allows countries to adapt universal principles of anti-corruption policies to their national contexts, providing flexible mechanisms for legal action and prevention of corrupt practices.

Johnson and Brown, [2018] emphasize that UNCAC and other international anti-corruption conventions play a crucial role in Central Asia, where corruption is systemic and requires not only legal but also institutional solutions. Johnson and Brown highlight several challenges to the implementation of international standards in the region, including the lack of effective monitoring and oversight mechanisms and limited resources for their implementation. The authors note that effective implementation of UNCAC in Central Asian countries is only possible with close cooperation with international organizations and support for anti-corruption initiatives from developed countries.

According to Martinez, [2020], the European Union is a successful example of implementing anti-corruption mechanisms that can be useful for Central Asian countries. Martinez emphasizes that the EU has developed a comprehensive system of controls aimed at preventing corruption at all levels of government and that adapting these mechanisms to the national context can help to improve the effectiveness of anti-corruption measures in Kyrgyzstan and other Central Asian countries. In particular, the EU actively supports transparency and accountability programs, which contribute to the establishment of an effective system for monitoring public expenditures and preventing abuse.

Despite the availability of international legal instruments such as UNCAC and the International Covenant on Civil and Political Rights, the fight against corruption in Central Asia remains challenging due to political, economic and cultural factors affecting the success of their implementation. In their paper, Lee and Petrova, [2021] note that universal international anti-corruption standards often do not take into account the cultural and socio-economic specificities of countries, which reduces their effectiveness. The authors suggest implementing localized strategies that would be based on international experience, but would take into account the unique conditions of each country. This is especially relevant for states with high levels of corruption, where lack of political will and limited resources hinder the effective implementation of anti-corruption programs.

Greenberg and Tylor, [2019] also emphasize that in order to successfully fight corruption in Central Asia, it is necessary to adapt international standards to local realities. The authors argue that one of the main problems in the region is the lack of public scrutiny and the weakness of civil society, which hinders effective monitoring of the activities of state bodies. Greenberg and Taylor emphasize the need to develop institutional structures that ensure proper implementation of anti-corruption measures and allow the public to participate in controlling the authorities.

As Toktosunova and Kaparova, [2019] show, the lack of a clear strategy for interaction between the state and civil society is another significant factor affecting the success of the fight against corruption. In Central Asia, there is a tendency towards a centralized approach in anti-corruption policy, which often excludes the participation of independent civil society organizations and experts. Nevertheless, as the authors argue, international experience shows that an effective fight against corruption is impossible without the active participation of civil society, which can fulfill the function of public control and contribute to increasing transparency in the activities of state structures.

Conclusion

Thus, the analysis of scientific literature allows us to conclude that international legal measures aimed at combating corruption are critical for the creation of a sustainable anti-corruption environment in Central Asia. However, the effectiveness of their implementation depends on the adaptation of international standards to the cultural, political and economic conditions of the countries in the region. The application of localized strategies that take into account the specific characteristics of each state can increase the effectiveness of anti-corruption initiatives and facilitate the integration of national systems into global anti-corruption processes. In this context, institutional reforms and the development of civil society, which ensure public oversight and build public trust in government institutions, also play an important role.

1. Brandell, T., Mastrillo, A. (2021). International standards and their role in the fight against corruption. *SAGE Journals*. URL : <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/092099211038372>.
2. Johnson, M., Brown, D. (2018). International Conventions Against Corruption: Challenges and Opportunities in Central Asia. SpringerLink. URL : https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-52896-9_5.
3. Martinez, R. (2020). The Role of the European Union in Anti-Corruption Policies in Central Asia. Taylor & Francis Online. URL : <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10220461.2020.1478251>.
4. Li, H., Petrova, O. (2021). The Impact of Cultural and Socio-Economic Factors on the Implementation of Anti-Corruption Standards. *SAGE Journals*. URL : <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0308518X211038372>.
5. Greenberg, S., Taylor, R. (2019). International legal frameworks for fighting corruption in Central Asian countries. CyberLeninka. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodno-pravovye-osnovy-borby-s-korrupsiey-v-stranah-centralnoy-azii>.
6. Toktosunova, J., Kaparova, N. (2019). Russian legislation and practice in the fight against corruption. East View Publications. URL: <https://www.eastview.com/russian-federation-anti-corruption-legislation-and-practice/>.

Ірина ДЗЮБА

завідувач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління,
кандидат юридичних наук
<https://orcid.org/0000-0002-3372-043X>

Діана ДАРЧИЧ

студентка ННІ права
та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ВПЛИВ КОРУПЦІЇ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Корупція є однією з найсерйозніших загроз для національної безпеки та оборони України, особливо в умовах воєнного стану. Війна з росією поставила перед Україною численні виклики, що вимагають ефективного використання державних ресурсів, зокрема у сфері оборони, безпеки, логістики та забезпечення військових потреб. Водночас корупційні схеми в державному апараті, включно з правоохоронними органами та структурами, що займаються закупівлею військової техніки та матеріалів, значно підривають здатність держави забезпечувати належний рівень національної безпеки в умовах військового конфлікту.

У межах аналізу особливостей протидії корупції як складової забезпечення національної безпеки першочергове значення має дослідження понятійно-категоріального апарату. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» корупція визначається як використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього закону, наданих їй службових повноважень або пов'язаних із ними можливостей з метою отримання неправомірної вигоди чи прийняття такої вигоди або відповідних пропозицій для себе чи третіх осіб. Крім того, до корупційних дій належить пропозиція або надання неправомірної вигоди відповідним суб'єктам, визначеним законодавством, з метою схвалення їх до зловживання службовими повноваженнями. Законодавство України містить чіткий перелік суб'єктів, на яких поширюються антикорупційні обмеження. До них належать, зокрема, Президент України, народні депутати, члени Кабінету Міністрів України, судді, представники правоохоронних органів, військовослужбовці, посадові особи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також інші особи, уповноважені на виконання функцій держави [1, с. 18].

Попри наявність законодавчого визначення, у науковій літературі спостерігається різноманітність підходів до трактування сутності корупції. Водночас із правової точки зору корупція може розглядатися як неофіційний контракт, що є незаконним і не підлягає судовому захисту, що, своєю чергою, значно підвищує трансакційні витрати. Вчені [1; 3] трактують корупцію як стан, за якого приватні інтереси викривлюють суспільні цілі, підриваючи демократичні процеси та ефективність державного управління. Зважаючи на багатовимірний характер цього явища, визначення корупції є складним завданням, оскільки вона впливає на моральні, соціальні, політичні, економічні аспекти та безпосередньо загрожує національній безпеці.

Одним із головних напрямів корупційного впливу на національну безпеку є нецільове використання бюджетних коштів, виділених на обороноздатність країни. Корупційні схеми, що охоплюють закупівлю зброї, амуніції, техніки, призводять до того, що значні суми державних коштів йдуть не на реальні потреби армії, а на особисті блага посадових осіб або підконтрольних їм бізнесменів. Це може зумовити серйозні проблеми в забезпеченні війська необхідними ресурсами, а отже, підвищити ризики для безпеки країни. Корупція у сфері управлінських процесів також впливає на здатність держави реагувати на загрози. В умовах воєнного стану важливою є оперативність прийняття рішень, ефективне використання інформації та забезпечення стабільності державних інститутів. Коли на високих посадах перебувають корумповані чиновники, прийняття рішень часто відбувається не в інтересах національної безпеки, а в інтересах особистих вигід. Це значно ускладнює швидку адаптацію органів державної влади до змінюваних умов воєнного часу [2, с. 44].

Корупція також має вплив на моральний дух армії та правоохоронних органів, оскільки військовослужбовці та співробітники силових структур часто стикаються з відсутністю належного забезпечення, заниженими зарплатами або нерівними умовами служби. Водночас корупційні практики підривають довіру до командування та державних інститутів у цілому, що, в свою чергу, може вплинути на загальний ефективний захист країни. В умовах воєнного стану важливими є закупівлі та постачання військової техніки, озброєння, медикаментів та інших необхідних ресурсів. За відсутності належного контролю та прозорості в цих процесах корупція може спричинити серйозні проблеми. Зокрема, закупівля низькоякісної техніки або її завищена ціна через корупційні схеми прямо підривають ефективність військових операцій, знижуючи боєздатність армії. Також важливою проблемою є зловживання при постачанні продовольства та інших життєво важливих ресурсів, що ставить під загрозу здоров'я та безпеку військовослужбовців.

У відповідь на корупційні виклики в умовах воєнного стану в Україні необхідно посилити контроль за використанням державних ресурсів та закупівлею оборонних матеріалів. Це передбачає:

- розвиток системи електронних закупівель та прозорих тендерів. Інструменти електронного урядування та прозорості можуть суттєво знизити можливості для корупційних схем, забезпечивши доступність інформації щодо використання коштів;
- судову та правоохоронну реформи. Посилення ефективності боротьби з корупцією шляхом реформування судової системи та правоохоронних органів дасть змогу ефективніше притягати до відповідальності винних у корупційних діях;
- участь громадських організацій та незалежних медіа у виявленні корупційних схем та їх документуванні, що допоможе у боротьбі з корупцією на всіх рівнях державного управління [4, с. 19].

Корупція також має суттєвий вплив на економічний розвиток країни. Вона обмежує інвестиції, гальмує інновації та сприяє нерівному розподілу багатства. Незаконні угоди та підкуп створюють бар'єри для розвитку підприємництва та підривають довіру до ринкових відносин. За результатами теоретичних досліджень, існують дві теорії про вплив корупції на економічне зростання: одна стверджує, що корупція шкодить економіці, а інша вважає, що вона може навіть сприяти розвитку, зменшуючи бюрократичні бар'єри. Однак більшість досліджень підтверджує, що корупція шкодить економічному зростанню. Вона негативно впливає на якість управління в країні та економічне зростання, особливо в державах із низьким рівнем управлінських інститутів; погіршує інвестиційний клімат, зменшує ефективність державних програм і збільшує витрати на їх реалізацію. Це також посилює соціальну нерівність та знижує рівень довіри громадян до уряду [2, с. 18]. Один із негативних аспектів корупції – це її вплив на економічні показники, такі як процентні ставки. Корупція знижує ефективність капіталу і в результаті призводить до високих процентних ставок. Цей ефект більш виражений у країнах, що розвиваються, де корупція є досить поширеним явищем. Протидія тіньовій економіці є важливим кроком у боротьбі з корупцією. Зниження рівня тіньової економіки допоможе зменшити корупційні ризики та сприятиме стабільному економічному розвитку країни.

Отже, корупція в умовах воєнного стану становить серйозну загрозу для національної безпеки та оборони України. Вона підриває ефективність використання державних ресурсів, знижує моральний дух силових структур і ставить під загрозу здатність держави захистити свої інтереси у період війни. Тому боротьба з корупцією, вдосконалення управлінських практик, прозорість у закупівлях та посилення громадського контролю мають стати невід'ємною частиною стратегії національної безпеки України в умовах воєнного стану.

1. Собакарь А. О., Нестерцова-Собакарь О. В. Категоріально-теоретичний вимір національної безпеки України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 107–111.

2. Мазур І. І. Антикоруційна політика в системі детінізації економіки. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 08 груд. 2017 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 133–135.

3. Бондаренко О. С., Миргород В. В. Корупція та національна безпека: виклики та шляхи реформ. *Академічні візії*. 2024. Вип. 28. URL : https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/96358/1/Bondarenko_public_safety.pdf?jsessionid=E7C0A5DF18F0C02FE176AA9138B036A9.

4. Гришко В. І., Лисий В. І. Воєнний стан як чинник зростання корупції в Україні. Аналітично-порівняльне правознавство 2024. № 6. С. 543–549. URL : <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/12/90.pdf>.

Дар'я КІБЛИК

доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Донецького державного університету
внутрішніх справ
(м. Кропивницький, Україна),
доктор філософії

<https://orcid.org/0000-0002-2518-7647>

КОРУПЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах війни особливо важливо, щоб держава функціонувала ефективно, а громадяни довіряли владі. Однак корупція підриває обидва ці аспекти, коли оборонні ресурси розкрадаються, виникає дефіцит боєприпасів, продовольства, якісної техніки для армії. Це безпосередньо впливає на боєздатність держави та її здатність протистояти агресору. Крім того, системна корупція деморалізує суспільство: люди перестають вірити в чесність влади, починають сумніватися в справедливості мобілізації, розподілу допомоги та ефективності управління країною. Це може провокувати соціальну напругу, внутрішню нестабільність і навіть політичний хаос.

Питання корупції в умовах воєнного стану досліджували такі науковці, як Ю. В. Дем'янчук, В. В. Сидоренко, Н. В. Добренька, А. І. Суббот, Г. П. Фердман, А. О. Рибалкін та багато інших. Однак незважаючи на значний науковий аналіз, проблема залишається актуальною та невирішеною.

Слушно зауважує Г. П. Фердман, що корупція є рушієм роздвоєння українського суспільства на офіційне та неофіційне. У своєму дослідженні автор вказує на: «Дві соціальні підсистеми: одна з них базується на правових та моральних засадах, інша – на використанні протиправних засобів. У такому контексті корупцію можна визнати тінною офіційної (легітимної) влади, а частину влади, уражену корупцією, – тіньовою владою» [1, с. 202].

На нашу думку, позиція Г. П. Фердмана щодо поділу суспільства на дві паралельні підсистеми – офіційну (легітимну) та тіньову (корупційну) – є цілком обґрунтованою, оскільки корупція справді створює альтернативні механізми функціонування держави та суспільства.

В Україні ця проблема особливо загострюється через історичні, економічні та політичні чинники. Корупція формує своєрідний «тіньовий порядок», де доступ до благ, послуг та можливостей визначається не законами, а неформальними домовленостями, хабарями та протекцією. Це підриває соціальну справедливість, посилює недовіру до державних інституцій і гальмує реформи. У такій ситуації легітимна влада втрачає контроль над частиною процесів, а громадяни змушені адаптуватися до корупційних реалій як до альтернативної «норми».

Загрозливість цієї ситуації в Україні виявляється в тому, що корупція проникає не лише в економіку чи правоохоронну систему, а й у всі сфери життя – зокрема до військової. Це призводить до соціальної поляризації: одні користуються корупційними схемами для отримання переваг, інші залишаються поза ними, що лише поглиблює нерівність.

За даними, які проводились на початку 2024 року соціологічною компанією Info Sapiens за підтримки НАЗК, було встановлено індекс сприйняття корупції у військовій сфері (використання та розпорядження нерухомим майном і землями, паливно-мастильними матеріалами тощо; питання призову, просування військовослужбовців по службі, забезпечення їх житлом) за 5-бальною шкалою рівень оцінки корупції був оцінений в 4,16 [2, с. 16].

Найбільше корупційних схем за свідченням незалежних експертів Info Sapiens відбувається в публічних закупівлях для потреб оборони і національної безпеки, модернізація військової техніки, торгівля зброєю – загалом відсоткова шкала сягає понад 70 % [2, с. 21]. В умовах воєнного стану корупція у сфері оборони набуває ще більшого значення, оскільки неефективне використання ресурсів може прямо впливати на безпеку країни. Наприклад, нещодавня стаття в новинному журналі POLITICO «Проблеми українських оборонних закупівель загрожують диверсією фронту війни» тільки посилюють недовіру до силового блоку з боку міжнародних партнерів, що також може призвести до зменшення військової

підтримки, що особливо критично для України [3].

Як бачимо, проблеми корупції в секторі безпеки досить глобальні й потребують більш посиленого контролю з боку державних органів, профільних відомств та міжнародних партнерів, оскільки закритість силових структур, відсутність належного контролю та механізмів прозорості сприяють корупційним схемам, таким як хабарництво, кумівство та фінансові махінації.

Враховуючи ці ризики, Міністерство оборони України поступово впроваджує реалізацію стратегічних напрямів протидії зловживанням в оборонному секторі відповідно до Антикорупційної програми, яка розрахована на 2025–2026 роки і передбачає: повну інвентаризацію військового майна та оформлення прав на нерухомість дозволить запобігти незаконному привласненню активів та зробить їх облік прозорішим; запуск електронної системи контролю за використанням пального є ключовим для зменшення розкрадань і підвищення енергоефективності; проведення аудиту об'єктів інтелектуальної власності сприятиме збереженню критично важливих оборонних технологій та уникненню їх несанкціонованого використання [4].

Висновок. Отже, для ефективного подолання корупції необхідний не лише науковий аналіз проблеми, а й імплементація розроблених рекомендацій у державну політику. Важливу роль тут відіграє посилення відповідальності посадових осіб, розширення інструментів громадського контролю, цифровізація державного управління та формування суспільної нетерпимості до корупції.

1. Фердман Г. П. «Корупція як одна з головних загроз національній безпеці України». Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Публічне управління та адміністрування. 2024. Т. 35 (74). № 1. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/1_2024/37.pdf

2. Корупція в Україні 2023: погляд та оцінки експертів – Київ, 2024. URL: <https://nazk.gov.ua/pdfs/?file=/wp-content/uploads/Pages/7f/2c/7f2cd35c7b9306cfa75dff9950b6e2dfdbdc51224dabb89c42d314f704c233e2780115.pdf>

3. POLITICO: «Ukraine's defense procurement problems risk sabotaging war front». URL: <https://www.politico.eu/article/ukraines-defense-problems-warfront-corruption-poland-defense-production-dpa-weapons/>.

4. МО України: «Міноборони комплексно бореться із зловживанням в оборонному секторі – затверджено Антикорупційну програму на 2025–2026 роки». URL: <https://mod.gov.ua/news/minoboroni-kompleksno-boretsya-iz-zlovzhivanniyam-v-oboronnomu-sektori-zatverdzheno-antikorupcijnu-programu-na-2025-2026-roki>.



Віктор ЛУГОВИЙ

заступник начальника Головного управління Національної поліції в Київській області – начальник слідчого управління (м. Київ, Україна), кандидат юридичних наук

<https://orcid.org/0009-0007-7276-2994>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОТРИМАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОБМЕЖЕНЬ ЩОДО СЛУЖБОВОГО СУМІСНИЦТВА

Значна кількість проблем, пов'язаних із створенням в поліції антикорупційного середовища, зумовлює необхідність вжиття комплексу заходів різного цільового спрямування, насамперед спрямованих на запобігання вчиненню корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень. Належне функціонування системи запобігання корупції в Україні, реалізації адміністративно-правового механізму запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією, що вчиняються поліцейськими, має забезпечуватися застосуванням низки превентивних антикорупційних механізмів, одним із яких є система антикорупційних обмежень.

Правове обмеження – це встановлений законодавством спеціальний порядок

реалізації прав і свобод, спрямований на утримання відповідних суспільних відносин в суворо обмежуваних рамках, за межі яких не дозволено виходити, а отже, й порушувати їх.

Призначення цих обмежень полягає в тому, щоб забезпечити ефективну професійну діяльність з виконання повноважень державних органів, встановити перешкоди можливого зловживання поліцейськими, створити умови для незалежності службової діяльності.

Загальні обмеження, пов'язані зі службою в поліції, визначені ст. 61 Закону України «Про Національну поліцію», зокрема встановлено, що на поліцейських поширюються обмеження, визначені Законом України «Про запобігання корупції», цим та іншими законами України [1].

Спеціальні правові обмеження поліцейських обумовлені специфікою виконуваних ними функцій і службових повноважень. Головна мета правових обмежень в діяльності поліцейського – це забезпечення прозорого і ефективного функціонування органів і підрозділів Національної поліції України, встановлення правових бар'єрів перед можливими зловживаннями поліцейськими, створення умов для належного виконання ними посадових повноважень.

Інакше кажучи, антикорупційні обмеження є передумовою формування антикорупційного статусу поліцейського, його належної поведінки, створюють спеціальний правовий режим для реалізації поліцейських завдань і функцій, сприяють зміцненню законності і правопорядку в процесі здійснення оперативно-службової діяльності тощо.

Світова практика до антикорупційних обмежень як найбільш важливих елементів адміністративно-правового механізму запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією, що вчиняються поліцейськими, відносить: обмеження щодо роботи за сумісництвом; декларацію про особисті доходи; декларацію про доходи сім'ї; декларацію особистого майна; декларацію сімейних активів; декларацію подарунків; декларацію приватних інтересів, що мають відношення до управління контрактами; декларацію приватних інтересів, що мають відношення до прийняття рішень; декларацію приватних інтересів, що мають відношення до участі в підготовці або наданні рекомендацій з питань політики; публічне розкриття декларацій про доходи та майно; обмеження і контроль після закінчення трудової діяльності; обмеження і контроль подарунків та інших форм допомоги; обмеження і контроль зовнішніх надходжень (наприклад, з неурядових організацій або державної корпорації); особисті та сімейні обмеження прав власності приватних компаній тощо [2, с. 55].

Відповідно до ст. 25 «Обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності» Закону України «Про запобігання корупції», особам, зазначеним у п. 1 ч. 1 ст. 3 вказаного Закону (серед яких і поліцейські), заборонено, по-перше, займатися іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики зі спорту) або підприємницькою діяльністю, якщо інше не передбачено Конституцією або законами України; по-друге, входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді)), якщо інше не передбачено Конституцією або законами України [3].

Передусім варто з'ясувати зміст поняття службового сумісництва. Його тлумачать як виконання поліцейським, крім основної, регулярної оплачуваної роботи (головне завдання поліції – надання поліцейських послуг), іншої діяльності на умовах окремого трудового договору у вільний від основної роботи час на тому самому (система поліції) або іншому підприємстві, установі [4, с. 286].

З огляду на положення ст. 25 Закону України «Про запобігання корупції» здається, що перелік обмежень до заняття поліцейськими іншими видами діяльності є не остаточним, адже норма містить уточнення – «якщо інше не передбачено Конституцією або законами України». І це зрозуміло, оскільки маємо Закон України «Про Національну поліцію», де у ст. 66 «Службове сумісництво поліцейських» зазначено лише те, що поліцейський не може під час проходження служби займатися іншою оплачуваною діяльністю, крім науково-педагогічної, наукової або творчої. Бачимо певний дисонанс названих вище нормативно-правових актів, оскільки один, як головний антикорупційний закон, дозволяє поліцейським займатися викладацькою діяльністю, інший – робить наголос на науково-педагогічній діяльності, яка принципово відрізняється від викладацької. Останню не можна ототожнювати виключно з педагогічною діяльністю, оскільки вона містить і нетрадиційні (неформальні)

форми навчання, є складовою творчої діяльності особистості, може здійснюватися не лише в межах формалізованого, інституційного навчання та спрямована на поширення нових знань, відпрацювання навичок, рекомендацій щодо їх застосування [5, с. 169].

У правозастосовній практиці під терміном «викладацька діяльність» розуміють діяльність особи як викладача тієї чи іншої навчальної дисципліни в освітньому закладі, що полягає у читанні лекцій, проведенні семінарів, практичних та інших занять, гуртків, секцій, веденні уроків тощо, тобто це та частина педагогічної діяльності, яка пов'язана з наявністю трудових відносин між навчальним закладом та особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що передбачає їх оформлення, а також отримання законної винагороди за виконану роботу [6].

З іншого боку, науково-педагогічна діяльність, згідно із Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» – це педагогічна діяльність в університетах, академіях, інститутах і закладах післядипломної освіти, що пов'язана з науковою та/або науково-технічною діяльністю [7]. Інакше кажучи, це діяльність, виключно пов'язана з наукою, при цьому в самому законі зміст терміна «педагогічна діяльність» не розкривається.

Тому доцільним вбачається внесення змін і доповнень до Закону України «Про Національну поліцію», виклавши ч. 1 ст. 66 у такій редакції: «Поліцейський не може під час проходження служби займатися іншою оплачуваною діяльністю, крім наукової, викладацької і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики зі спорту».

Надання поліцейському законних підстав до повноцінного зайняття викладацькою діяльністю усуне наявні сьогодні проблеми, насамперед щодо залучення фахівців-практиків до освітнього процесу у навчальних центрах первинної професійної підготовки поліцейських.

У цих установах здійснюють первинну професійну підготовку та підвищення кваліфікації поліцейських. Зазначені центри не належать до закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, а отже, науково-педагогічну діяльність тут не здійснюють. Тобто залучати до викладання спеціальних дисциплін поліцейських-практиків на платних засадах цей заклад не може, оскільки поліцейському заборонено здійснювати цю діяльність (відповідно до Закону України «Про Національну поліцію»). Зокрема, її можуть кваліфікувати як правопорушення, пов'язане з корупцією, учинення якого тягне за собою накладення адміністративного стягнення і звільнення з поліції. Причому інших категорій службовців правоохоронної сфери (прокурори, судді, експерти) ця заборона не стосується [4, с. 291].

І такі законопроекти вже були. Зокрема, проектом Закону України № 6450 від 20 грудня 2021 року «Про внесення зміни до статті 66 Закону України «Про Національну поліцію» щодо службового сумісництва поліцейських» пропонувалось ст. 66 Закону України «Про Національну поліцію» викласти в такій редакції:

«Стаття 66. Службове сумісництво поліцейських

1. Поліцейський не може під час проходження служби займатися іншою оплачуваною діяльністю, крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту.

2. Під час проходження служби поліцейські, які мають спеціальні звання молодшого, середнього складу поліції, у вільний від виконання службових обов'язків час можуть за сумісництвом займатися оплачуваною діяльністю в органах поліції охорони в порядку, визначеному Міністерством внутрішніх справ України.

Положення цієї частини не поширюються на курсантів (слухачів) денної форми навчання закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» [8].

Також був схожий проєкт Закону України № 6450-1 від 24 грудня 2021 року «Про внесення змін до статті 66 закону України «Про Національну поліцію» щодо службового сумісництва поліцейських»:

«Стаття 66. Службове сумісництво поліцейських

1. Поліцейський не може під час проходження служби займатися іншою оплачуваною діяльністю, крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту або діяльності пов'язаної із охороною власності або громадян.

2. У випадку зайняття оплачуваною діяльністю пов'язаною з охороною власності або громадян за сумісництвом, поліцейський зобов'язаний повідомити свого керівника в порядку визначеному Міністерством внутрішніх справ України.

3. Під час зайняття оплачуваною діяльністю пов'язаною з охороною власності або громадян за сумісництвом, на поліцейського розповсюджуються всі обов'язки,

повноваження та гарантії передбачені даним законом.» [9].

Однак обидва законопроекти за висновками антикорупційної експертизи, проведеної Національним агентством з питань запобігання корупції, були визнані такими, що містять корупційогенні фактори та потребують доопрацювання.

1. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
2. Діденко І. В. Співвідношення корупції та конфлікту інтересів як правопорушення, пов'язаного з корупцією. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. № 4. С. 48–58.
3. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
4. Пастух І. Д. Службове сумісництво поліцейських. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (15). С. 283–295.
5. Луговий В. О. Дотримання поліцейськими антикорупційних обмежень. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 1. Т. 3. С. 167–171.
6. Постанова Апеляційного суду міста Києва № 760/13989/16-п від 10.02.2017 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64770678>.
7. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.
8. Про внесення зміни до статті 66 Закону України «Про Національну поліцію» щодо службового сумісництва поліцейських : проєкт Закону. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73477.
9. Про внесення зміни до статті 66 Закону України «Про Національну поліцію» щодо службового сумісництва поліцейських : проєкт Закону. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=73508.



Ігор ЛУГОВИЙ

помічник Голови

Національної поліції України,

кандидат юридичних наук, доцент

<https://orcid.org/0000-0002-1758-9240>

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ТА ЇХНІХ ПРОЄКТІВ**

Як свідчить аналіз нормативно-правових актів України, правове регулювання в них здійснюється певною мірою хаотично і безсистемно, що створює передумови для «конструювання» посадовцями вигідних для себе владних повноважень або створення можливостей діяти на власний розсуд. Навіть якщо правове регулювання здійснюється, як може здатися на перший погляд, на належному рівні, воно досить часто містить істотні прогалини, що дозволяє деяким посадовцям зловживати відсутністю повного і однозначного визначення меж їхніх повноважень [1, с. 112]. Антикорупційна експертиза для України – явище відносно нове та таке, що перебуває на етапі свого бурхливого розвитку та наукового дослідження. Незважаючи на законодавче закріплення поняття антикорупційної експертизи, наукова спільнота проводить дослідження та пропонує свої варіанти щодо розуміння цього поняття.

Треба зазначити, що базовими для розуміння антикорупційної експертизи виокремлюються два підходи: діяльнісний та інструментальний. Спираючись на погляди наукової спільноти, вбачається за доцільне навести авторське визначення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та їх проєктів, під яким пропонується розуміти спеціальну правову діяльність, що проводиться особою або групою осіб, за вимогою закону, за запитом уповноваженого органу або за власною ініціативою з метою виявлення можливостей вчинення корупційних діянь та можливого виявлення корупційних ризиків, що можуть міститися в нормах конкретного, оцінюваного нормативно правового акта або його проєкту, або в комплексі з чинними нормативно-правовими актами, що завершується наданням письмового висновку [2, с. 238].

Відповідно до наведеного визначення, ми можемо виділити такі ознаки експертизи, до яких, на нашу думку, можна віднести:

- правова діяльність;
- проводиться особою або групою осіб;
- ґрунтується на нормах закону та підзаконних нормативно-правових актів;
- мета – з'ясування та роз'яснення норм права щодо виявлення корупційних ризиків;
- наявність спеціальної, офіційно затвердженої методології дослідження;
- ґрунтується на нормах діючого законодавства;
- є складовою нормотворчої (правотворчої) діяльності;
- являється засобом удосконалення нормативно-правових актів;
- має підсумком надання спеціального письмового висновку за результатами антикорупційної експертизи.

Характеризуючи антикорупційну експертизу як спеціальну правову діяльність, треба відмітити, що вона повинна відповідати певним критеріям, які дозволять належним чином оцінити ефективність здійснення експертизи спеціально уповноваженими на таку діяльність суб'єктами, зокрема:

1. Повнота експертизи (антикорупційна експертиза повинна здійснюватися щодо всіх законопроектів з усіх сфер правового регулювання).
2. Пріоритетність (насамперед антикорупційна експертиза повинна здійснюватися щодо законопроектів у найбільш корупційно вразливих сферах та тих сферах, які регулюють найважливіші та найзначущіші суспільні відносини, а також щодо законопроектів, які мають реальну перспективу найближчим часом стати законами).
3. Своєчасність (антикорупційна експертиза повинна здійснюватися у строки, які дають змогу в подальшому застосувати рекомендації, надані в результаті її проведення, та не допустити ухвалення законопроектів, у положеннях яких містяться корупційні ризики).
4. Аргументованість (антикорупційна експертиза повинна здійснюватися на підставі та у чіткій відповідності до положень якісної, професійної та науково обґрунтованої методології проведення такої експертизи).
5. Єдність підходів (недопущення корупційних ризиків у нормах законопроекту має бути метою для всіх учасників законотворення).
6. Обов'язковість рекомендацій (законотворець повинен враховувати рекомендації суб'єктів здійснення антикорупційної експертизи, надавати інформацію щодо врахування таких рекомендацій чи обґрунтованих причин їх неврахування).
7. Публічність (діяльність із проведення антикорупційної експертизи законопроектів повинна мати загальнодоступний характер).
8. Прозорість і відкритість (експертна діяльність має бути належним чином урегульована, бути професійною, відповідати високим стандартам якості, бути прозорою та належним чином заохочуватися).
9. Наочність (станданти антикорупційної експертизи потрібно донести до всіх суб'єктів, які здійснюють розроблення законопроектів, а також до громадськості, що здійснює громадську експертизу) [3, с. 6–9].

Вбачається доцільним зауважити, що антикорупційна експертиза нормативно-правових актів та їх проектів сама собою є одним із видів експертиз, які проходять нормативно-правові акти в процесі підготовки.

Наприклад, С. В. Якимова [4] зараховує антикорупційну експертизу нормативно-правових актів до кримінологічної експертизи. С. О. Шатрава [5, с. 110], зазначає, що антикорупційна експертиза є складовою частиною правової експертизи. Проте О. Р. Дашковська [6, с. 20] вважає антикорупційну експертизу складовою частиною єдиного правового моніторингу нормативних правових актів. І. Онищук [7, с. 76] також наголошує, що антикорупційна експертиза доповнює великий перелік експертиз у нормотворчому та правозастосовному процесах і є різновидом правової експертизи законодавства. Такий висновок він робить внаслідок порівняння антикорупційної експертизи з іншими видами експертиз нормативно-правових актів.

Зокрема, відповідно до Регламенту Кабінету Міністрів України, законопроекти, що вносяться в порядку законодавчої ініціативи Кабінетом Міністрів на розгляд Верховної Ради України, проходять такі експертизи, як: експертиза, яка здійснюється заінтересованим органом Кабінету Міністрів України; цифрова експертиза; антикорупційна експертиза; надання висновків регіонами; публічні консультації; правова експертиза [8, с. 51].

Щодо класифікації антикорупційної експертизи, то вона, як і класифікація багатьох інших явищ, може здійснюватися на основі різноманітних критеріїв. Однак, вбачається, що першочерговим, з точки зору правозастосовної діяльності, є виокремлення видів антикорупційної експертизи в залежності від суб'єктів її проведення.

Кожний із суб'єктів антикорупційної експертизи наділяється конкретними повноваженнями, які реалізує в межах своєї компетенції:

1. Міністерство юстиції України обов'язково здійснює антикорупційну експертизу усіх нормативно-правових актів та їх проектів, крім тих, що віднесені до компетенції відповідного комітету Верховної Ради України. Сукупність нормативно-правових актів, які підлягають антикорупційній експертизі Міністерством юстиції України розділяють на дві групи. До першої включені: а) закони України, б) акти Президента України, в) акти Кабінету Міністрів України. До другої – нормативно-правові акти державних органів, які підлягають державній реєстрації.

2. Комітет Верховної Ради України з питань запобігання і протидії корупції обов'язково здійснює антикорупційну експертизу проектів нормативно-правових актів: а) внесених на розгляд Верховної Ради України народними депутатами України; б) за Регламентом Верховної Ради України цей комітет готує експертні висновки про відповідність вимогам антикорупційного законодавства кожного проекту нормативно-правового акта, що вноситься на розгляд Парламенту незалежно від виду акту та суб'єкта ініціювання.

3. Національне агентство з питань запобігання корупції здійснює антикорупційну експертизу проектів нормативно-правових актів, які вносяться на розгляд: а) Верховної Ради України, б) Кабінету Міністрів України. Особливістю такої експертизи є те, що вона проводиться Національним агентством за власною ініціативою, у тому числі у зв'язку із зверненням громадян чи громадських об'єднань.

4. Громадська антикорупційна експертиза.

У нормах, які регламентують питання проведення громадської антикорупційної експертизи, по-перше, визначено суб'єкти, які мають право ініціювати (проводити і замовляти) проведення громадської антикорупційної експертизи. Такими суб'єктами визнані: а) фізичні особи; б) громадські об'єднання, їх члени або уповноважені представники; в) юридичні особи. По-друге, підкреслено, що об'єктами експертної оцінки є: а) нормативно-правові акти і б) проекти нормативно-правових актів. По-третє, встановлені джерела ресурсного забезпечення: а) безпосередньо експертизи і б) оприлюднення її результатів. Такими джерелами є: а) ресурси відповідних фізичних осіб, громадських об'єднань, юридичних осіб і б) інші джерела, які не заборонені законодавством. По-четверте, суб'єктам громадської антикорупційної експертизи надано право: а) подавати за результатами експертизи пропозиції до відповідних органів та б) отримувати від відповідних органів інформацію про врахування поданих пропозицій [9, с. 11].

Отже, удосконалення практики антикорупційної експертизи законопроектів належить до дієвих механізмів протидії корупції, розробка, реалізація та вдосконалення яких є невід'ємною умовою досягнення цілей реформування в Україні у контексті адаптації національного законодавства до вимог Європейського Союзу [10, с. 213].

Наголошується, що антикорупційна експертиза нормативно-правових актів та їх проектів, сама собою є одним із видів експертиз, які проходять нормативно-правові акти в процесі підготовки, зокрема кримінологічної експертизи, правової експертизи, правового моніторингу нормативних правових актів тощо.

Підтримується думка, що невідкладним, з погляду правозастосовної діяльності, є виокремлення видів антикорупційної експертизи залежно від суб'єктів її проведення, а саме: Міністерство юстиції України, Комітет Верховної Ради України з питань запобігання і протидії корупції, Національне агентство з питань запобігання корупції, громадськість.

1. Луговий І. О. Офіційна антикорупційна експертиза проектів нормативно-правових актів. Актуальні проблеми управління правоохоронними органами : зб. матеріалів круглого столу (м. Київ, 3 квіт. 2014 р.) / ред. кол. : В. М. Лозовий, І. М. Охріменко, І. В. Коруля. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 112–113.

2. Луговий І. О., Ярошенко Ю. В. Поняття та види антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та їх проектів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 236–241.

3. Антикорупційна експертиза законопроектів Верховної Ради України IX скликання. Результати, проблеми, перспективи. Аналітичний центр «Інститут законодавчих ідей». Київ, 2021. 56 с.

4. Якімова С. В. Проблемні аспекти нормативно-правової регламентації антикорупційної експертизи в Україні. Протидія корупції: європейський досвід та українські реалії : тези Міжнародної

науково-практ. конф., Львів, 20–21 квітня 2012 р. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 176 с.

5. Шатрава С. О. Антикорупційна експертиза як засіб виявлення корупційних факторів у діяльності суб'єктів публічної адміністрації. *Право і Безпека*. 2012. № 4. С. 109–112.

6. Дашковська О. Р. Антикорупційна експертиза як складова єдиного правового моніторингу нормативних правових актів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 5. С. 18–21.

7. Онищук І. Моніторингова експертиза нормативно-правових актів на наявність корупційних чинників: міжнародний досвід. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 72–81.

8. Гнєзділова Н. В. Види законодавчої експертизи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 49–53.

9. Колпаков В. К. Систематика суб'єктів антикорупційної експертизи. Адміністративно-правове забезпечення діяльності МВС України, Національної поліції України та інших суб'єктів публічної адміністрації : матеріали XIV науково-практичного семінару . (м. Київ, 20 червня 2019 р.) / ред. колегія : І. Д. Пастух (голова), В. М. Дорогих, О. К. Волох. 2019. С. 10–12.

10. Бондаренко В. А. Питання проведення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 212–222.

Ольга МАЛЕЦЬКА

доцент кафедри
обліку і оподаткування,
кандидат економічних наук

<https://orcid.org/0000-0002-0004-7605>

Марія БАСАЛИК

здобувач вищої освіти
Львівського національного
університету природокористування
(м. Львів, Україна)

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТИ БОРЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

У сучасних умовах цифровізації суспільства та зростання обсягів інформації впровадження новітніх технологій стає ключовим елементом у боротьбі з корупцією. Зокрема, штучний інтелект (ШІ), автоматизовані аудити та відкриті бази даних виступають ефективними інструментами для виявлення та запобігання корупційним проявам.

Штучний інтелект здатен аналізувати великі масиви даних, виявляючи приховані закономірності та аномалії, що можуть свідчити про корупційну діяльність. Наприклад, в Україні впроваджуються системи на основі ШІ для моніторингу державних закупівель та фінансових транзакцій, що дозволяє оперативно виявляти потенційні порушення [1].

Крім того, ШІ може ефективно адаптуватися до нових форм корупції, використовуючи навчання на основі даних.

Використання автоматизованих систем аудиту дозволяє підвищити ефективність та швидкість перевірок фінансової діяльності організацій (рис. 1). Такі системи здатні безперервно моніторити операції, виявляючи невідповідності та потенційні ризики. [1]

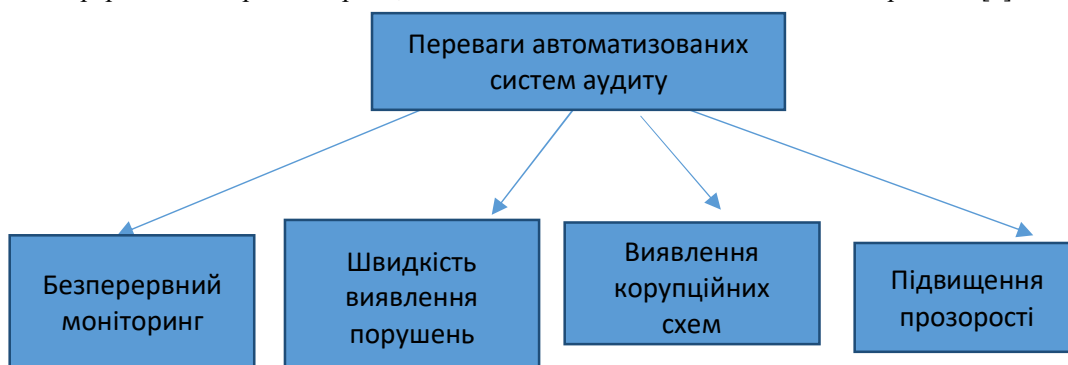


Рис. 1. Переваги автоматизованих систем аудиту

Автоматизовані системи мають здатність здійснювати постійний моніторинг фінансових операцій у реальному часі. Це дозволяє відразу виявляти аномалії або відхилення від норм та стандартів. Зокрема, такі системи здатні аналізувати великі обсяги даних про транзакції та здійснювати перевірку на відповідність внутрішнім політикам і зовнішнім вимогам.

Завдяки алгоритмам штучного інтелекту та машинного навчання автоматизовані системи можуть швидко виявляти потенційні порушення або недоліки в документації та звітності. Це дозволяє не лише зменшити час на перевірку, але й швидше реагувати на ризики, що виникають.

Один із основних аспектів використання корупційних систем – це забезпечення прозорості фінансових операцій. Вони дозволяють організаціям та контролюючим органам отримувати чітку, доступну та зрозумілу інформацію про всі етапи фінансових процесів, що робить їх доступними для громадськості та сприяє зменшенню можливостей для корупційних зловживань.

Автоматизовані системи можуть допомогти у виявленні, підвищенні прозорості складних корупційних схем, які можуть бути приховані серед великих обсягів операцій. Такі системи можуть аналізувати взаємозв'язки між різними суб'єктами, виявляючи неприродні або несанкціоновані транзакції.

В Україні активно розвиваються цифрові інструменти для моніторингу та контролю державних закупівель, зокрема в оборонному секторі. Наприклад, закупівлі безпілотних літальних апаратів (БПЛА) для потреб сил безпеки та оборони стали однією з важливих сфер, де застосовуються цифрові рішення.

Програма державних закупівель Prozorro є яскравим прикладом успішного впровадження електронної платформи для здійснення прозорих і відкритих закупівель. Це інструмент, який дозволяє здійснювати моніторинг усіх етапів закупівельного процесу – від оголошення тендеру до підписання контракту. Prozorro також дає можливість громадськості та контролюючим органам отримувати доступ до інформації про закупівлі, що забезпечує додатковий рівень підзвітності.

Однак для більш глибокого моніторингу та запобігання корупційним схемам, особливо у високовартісних закупівлях, таких як безпілотники, уряд України також активно працює над вдосконаленням цифрових інструментів. Зокрема, планується впровадження автоматизованих аудиторських систем для перевірки транзакцій та закупівель у режимі реального часу, що дозволить вчасно виявляти порушення або підозрілі транзакції.

Ці цифрові інструменти дозволяють ефективно відстежувати ланцюг постачання, аналізувати фінансові операції та порівнювати ціни, що забезпечує рівні умови для всіх учасників ринку. Вони також дозволяють зменшити вплив людського фактору, адже всі операції фіксуються та перевіряються за допомогою автоматичних систем, що знижує ймовірність виникнення корупційних схем або несанкціонованих змін у процесах.

Прозорість є одним з основних факторів у запобіганні корупції. Створення та підтримка відкритих баз даних дають дозвіл громадськості та контролюючим органам отримувати доступ до інформації про державні витрати, контракти та інші аспекти фінансової діяльності. Це забезпечує можливість незалежного контролю та аналізу, знижуючи ризики корупційних дій. В Україні реалізація Національної програми інформатизації сприяє впровадженню таких цифрових технологій, підвищуючи прозорість та ефективність роботи державних органів. Зокрема, впроваджуються цифрові інструменти для моніторингу закупівель безпілотних літальних апаратів (БПЛА) для потреб сил безпеки та оборони, що сприяє прозорості та підзвітності у цій сфері *hedigital*. До завдань Національної програми інформатизації належить:

- розвиток систем електронного документообігу
- впровадження цифрових антикорупційних інструментів
- модернізація системи управління державними фінансами
- здійснення заходів щодо захисту інформації
- побудова електронної комунікаційної мережі
- забезпечення ефективного функціонування інформаційної системи правосуддя
- створення та розвиток автоматизованих інформаційно-аналітичних систем у сферах охорони здоров'я, дорожнього господарства, освіти і науки тощо [2].

Інтеграція цифрових технологій, зокрема штучного інтелекту, автоматизованих аудитів та відкритих баз даних, є важливим кроком у боротьбі з корупцією. Ці інструменти не лише підвищують ефективність виявлення та запобігання корупційним схемам, але й

сприяють формуванню прозорого та підзвітного державного управління. Подальший розвиток та впровадження таких технологій в Україні є необхідним для зміцнення національної безпеки та довіри громадськості до державних інституцій.

1. Впровадження цифрових технологій та боротьба з корупцією. НАБУ та Мінцифри підписали меморандум. *Офіційний сайт НАБУ*. URL: <https://nabu.gov.ua/news/vprovadzhennia-tcifrovikh-tekhnolog-i-ta-borot-ba-z-koruptsiu-nabu-ta-m-ntcifri-p-dpisali-memorandum> (дата звернення: 24.02.2025).

2. Впровадження антикорупційних цифрових інструментів і посилення кіберзахисту: Уряд ухвалив завдання Національної програми інформатизації. *Офіційний сайт Уряду України*. URL: <https://gov.ua/news/vprovadzhennya-antikoruptsiynikh-tsifrovikh-instrumentiv-i-posilennya-kiberzakhistu-uryad-ukhvaliv-zavdannya-natsionalnoi-programi-informatizatsii> (дата звернення: 20.02.2025).

3. Малецька О. Безпекові механізми в бухгалтерському обліку: сучасні підходи та рішення. *Обліково-аналітичний базис управління економічною безпекою в системі сучасних ризиків та загроз: збірник тез учасників науково-педагогічного підвищення кваліфікації* (01 жовтня – 12 листопада 2024 р., м. Київ, ТДВ «Інститут обліку і фінансів» НААН, ННЦ «Інститут аграрної економіки», ГО «Федерація аудиторів, бухгалтерів та фінансистів АПК України»). Київ: ТОВ «ВІПО», 2024. С. 141–142.



Наталія ПУЗИРНА

доцент кафедри публічного

та приватного права

Національного університету

«Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

кандидат юридичних наук, доцент

<https://orcid.org/0000-0002-7297-0829>

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Попри те, що війна в Україні триває понад 10 років, із яких три роки – повномасштабне вторгнення росії в Україну, кількість зафіксованих корупційних правопорушень в нашій країні, на жаль, не зменшується, а навіть продовжує збільшуватися.

Прикрим є той факт, що в цей важкий час більшість населення нашої країни працює задля нашої перемоги, сплачує податки, а також віддає власні кошти та заощадження на потреби військових, проте деякі чиновники не втрачають можливості збагатитися за рахунок корупції. Вчинення таких правопорушень, особливо в умовах воєнного стану, підриває довіру громадян України до влади, зокрема правоохоронних органів, та довіру європейських країн до нашої держави.

Тому досить гостро постає питання посилення саме кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення, що на сьогодні є надзвичайно актуальним.

Українці хочуть бачити Україну суверенною і незалежною, соціальною, демократичною і правовою державою. А для цього необхідно об'єднати рішучість державних діячів, політиків, працівників органів державного управління та забезпечити прозорість їхньої діяльності.

Важливу роль у цьому процесі відіграють також принципи та громадянський статус кожного громадянина. Одна з головних проблем нашого суспільства – корупція, що постійно перебуває в центрі уваги суспільства. Викликає обурення як пересічних громадян, так і наших захисників той факт, що в корупційних діях дуже часто беруть участь ті, хто займають відповідальне чи особливо відповідальне становище. Дуже прикро спостерігати за проявами корупційних правопорушень у нашій державі під час дії воєнного стану, особливо це стосується вражаючих помилок Міністерства оборони України у закупівлях для потреб військовослужбовців.

Ціни на споживчий кошик, тобто на продукти харчування, для військовослужбовців обурили все суспільство. Виявлено значну кількість корупційних правопорушень у діяльності державних органів, митниці, податкової служби та територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП). Нині досить поширеними є випадки перетинання державного кордону чоловіками призовного віку за підробленими документами або надання неправомірної вигоди працівникам ТЦК та

СП з метою ухилення від призову на військову службу.

Непоодинокими є випадки використання гуманітарної допомоги, яку надають наші міжнародні партнери з-за кордону для військовослужбовців Збройних Сил України, для особистого збагачення. Навіть кошти пенсіонерів, зібрані дітьми на потреби армії, привласнюють корупціонери. Відомими є й факти, коли громадяни України, рятуючи своє життя та життя своїх дітей, хотіли залишити контрольовану територію через лінію зіткнення, але наштовхнулися на штучні перешкоди (навмисні помилки в оформленні документів), на яких чиновники заробляли до 2 мільйонів гривень на добу.

Є багато конкретних прикладів корупції, виявлених СБУ, прокуратурою та іншими правоохоронними органами. Так, у серпні 2022 р. місцева окружна прокуратура повідомила про підозру у незаконному використанні благодійних пожертв з метою отримання прибутку під час воєнного стану в Обухівському районі Київської області (ч. 3 ст. 201-2 КК України). Як з'ясувалося пізніше, кошти на потреби наших бійців громада міста збирала на банківську картку помічника міського голови. Сума була досить велика (більш ніж мільйон гривень). З цими грошима перекладач міськради виїхала за кордон і витратила викрадені кошти на свої потреби [1, с. 76].

Кримінально карані діяння, пов'язані з корупційними проявами, можна умовно поділити на дві групи: 1) протиправні діяння, що визнаються корупційними, лише якщо вони вчинені внаслідок зловживання службовим становищем; 2) корупційні правопорушення, встановлені спеціальними статтями Кримінального кодексу України.

Перелік корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, вказаний законодавцем у примітці до ст. 45 КК України. Цей перелік є неповним, оскільки не включає деякі кримінальні діяння, які містять так званий «корупційний ризик» (наприклад, ст. 209, 210, 211 КК України) [2].

Крім того, законодавець, створюючи перелік так званих корупційних правопорушень, частково врахував правопорушення, вчинені «службовою особою з використанням службового становища», а решту залишив без належної уваги [3, с. 170].

Звичайно, покарання залежить від конкретного складу, тобто це може бути штраф або позбавлення волі на строк до 15 років. Також необхідно додати, що за багато корупційних правопорушень може бути передбачено додаткове покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися тією чи іншою діяльністю.

Ситуація в країні вимагає термінових змін, особливо на законодавчому рівні. Так, необхідно посилити кримінальну відповідальність за корупційні правопорушення шляхом внесення змін та доповнень до чинного законодавства. Саме тому ще у 2022 р., зважаючи на показники вчинення корупційних правопорушень, депутати Верховної Ради України підготували проекти двох законів, які стосувалися посилення кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану. Пропонувалось також збільшити мінімальне покарання у вигляді обмеження волі за ч. 2 ст. 210 Кримінального кодексу України з двох до трьох років; збільшити мінімальне та максимальне покарання у вигляді позбавлення волі відповідно з трьох до п'яти та з шести до восьми років згідно з ч. 2 ст. 364 КК України [4].

Крім того, було запропоновано доповнити статті 368-5, 369-2 Кримінального кодексу України новими частинами та встановити кримінальну відповідальність за вчинення відповідних протиправних дій в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Варто зазначити, що 23 червня 2022 р. Україна отримала статус кандидата на членство в Європейському Союзі. На сьогодні європейські партнери вважають, що саме ефективна боротьба з корупцією є ключовим кроком до повноправного членства в ЄС. Подолання корупції у всіх її проявах є ключовим аспектом, який характеризує шлях до євроінтеграції, який наша країна обрала ще у 2014 р.

Навіть зараз, в умовах воєнного стану, багато іноземних держав і організацій підтримують економіку нашої країни, допомагають нашій країні матеріально, тобто коштами. Україна повинна продемонструвати прозорість і цільове використання коштів наших європейських партнерів, щоб не втратити їхню довіру. Тому в нашій державі немає місця корупційним правопорушенням.

Корупція в Україні була завжди, а під час російсько-української війни стало ще більш очевидним, що вона нікуди не зникла. Навпаки, війна створила ще більше можливостей для незаконного збагачення. Корупція послаблює економіку, підриває довіру громадян до влади, формує негативне ставлення в суспільстві, викликає розчарування в іноземних партнерів, які надають допомогу Збройним Силам України і приймають наших біженців.

Отже, корупція під час війни є союзником ворога. Одним із головних завдань є подолання корупційної діяльності. Тому значну увагу слід приділити посиленню кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення, а також ускладненню вчинення таких правопорушень відповідно до вимог сьогодення щодо вдосконалення законодавчої бази для посилення боротьби з корупцією.

Подолання корупції – питання часу. Але коли вона буде вирішена, зміняться настрої громадян у суспільстві, зміниться їхнє ставлення до влади, а особливо – ставлення міжнародних партнерів до нашої держави.

1. Лисько Т., Шпак І. Кримінальна відповідальність за корупційні правопорушення в умовах воєнного стану. Публічне право. 2023. № 1. С. 74–80.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Лисько Т. Д., Репкіна Ю. Є. Проблеми правової визначеності юридичних дефініцій корупційних кримінальних правопорушень: деякі теоретичні та правозастосовні аспекти. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2020. № 4 (57). С. 167–174.
4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення кримінальної відповідальності за корупційні злочини, вчинені в умовах воєнного чи надзвичайного стану». URL : <blob:https://itd.rada.gov.ua/e09f75fd-ff89-4c4c-8308-4ddb259e9fea>.

Олександр САМОЙЛЕНКО

начальник кафедри
прикордонного контролю,
кандидат психологічних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0002-5263-190X>

Дана ЯРОШИНСЬКА

курсант факультету забезпечення
оперативно-службової діяльності
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
(м. Хмельницький, Україна)

**КОРУПЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ:
ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ РИЗИКІВ**

Корупція – один із найсерйозніших викликів, що стоять перед Україною, який не тільки підриває економічний розвиток країни, а й становить пряму загрозу національній безпеці. Ця проблема пронизує різні прошарки суспільства і державні інститути, створюючи вразливі місця, які можуть бути використані внутрішніми і зовнішніми суб'єктами для підриву суверенітету і територіальної цілісності України, як це відбувається в країні зараз.

Системний характер корупції в Україні має історичне коріння, яке сягає радянської епохи, коли неформальні мережі та системи патронажу були основними механізмами виживання. Це історичне коріння продовжує впливати на сучасну корупцію, роблячи її особливо стійкою до реформ. Доцільно у цьому контексті зазначає Т. Головань: «Корупція в Україні – це корупція кризового типу. Вона є продуктом кризи сучасного українського суспільства і здатна поглибити кризу в українському суспільстві та звести нанівець будь-які політичні, економічні, правові та моральні реформи в Україні» [1, с. 54].

Зазначимо, що зв'язок між корупцією та національною безпекою стає особливо очевидним під час вивчення того, як корупція підриває державні інститути. Якщо чиновники мають змогу брати хабарі, може статися витік секретної інформації, стратегічні рішення можуть опинитися під впливом іноземних інтересів, а військовий потенціал може бути підрваний через розкрадання оборонних коштів. Наприклад, корупція у сфері прикордонного контролю безпосередньо загрожує національній безпеці, сприяючи незаконному обігу зброї, контрабанді наркотиків і незаконному перетину державного кордону. Крім того, корупція в правоохоронних органах призводить до вибіркового правосуддя, дозволяючи злочинним співтовариствам діяти безкарно та потенційно

співпрацювати з ворожими іноземними державами.

Вплив корупції в оборонному секторі України на сучасному етапі війни викликає особливу тривогу і є багатограним. «Хоча експерти, говорячи про корупцію, виокремлювали різні аспекти її руйнівного впливу, феномен корупції на всіх рівнях державного управління та адміністративних служб уже розколов українське суспільство, підірвав обороноздатність та економічну стабільність нашої країни, позбавив Україну європейської та євроатлантичної інтеграції, а також перешкоджатиме реалізації якісних інституційних реформ після завершення війни» [3, с. 91].

Наприклад, за умови корупції в процесі закупівель військові можуть отримувати неякісне обладнання або недостатнє постачання, а також стикатися з критичними затримками в поставках. Це безпосередньо впливає на здатність країни захищати себе і піддає ризику життя солдатів. В історичних випадках корупційна практика закупівель призводила до того, що військові підрозділи отримували застаріле або несправне обладнання, що могло завдати шкоди військовим операціям. Крім того, корупція в системі найму і просування по службі призводить до того, що на ключові посади призначаються некваліфіковані кадри, що ще більше послаблює обороноздатність країни.

Економічна безпека, яка є важливим компонентом національної безпеки, значною мірою схильна до впливу корупції різними каналами. Це пов'язано з тим, що «економічна безпека держави є основою режиму національної безпеки, а також матеріальною базою для забезпечення незалежності, суверенітету та достатнього рівня життя громадян. Підприємства, які зіткнулися з корупцією, часто йдуть у тіньову економіку або виїжджають із країни, що знижує податкові надходження і послаблює фінансові можливості держави з підтримки ефективної системи безпеки» [2, с. 145]. Тіньова економіка, на яку припадає значна частина ВВП України, означає значну втрату потенційних ресурсів, які могли б бути спрямовані на потреби національної безпеки. Крім того, корупція на митниці призводить до значних втрат доходів і створює недобросовісну конкуренцію, перешкоджаючи розширенню легальних підприємств.

«Факт корупційних злочинів може бути використаний агресором як інструмент для розпалювання міжгрупового конфлікту та провокування певних груп населення (наприклад, військових). Росія також створила мережу агентів, які мають вплив на український уряд через корупційні стимули» [3, с. 91]. З огляду на це, побоювання щодо корупційних ризиків можуть змусити іноземних інвесторів не наважуватися вкладати кошти в Україну, обмежуючи економічне зростання і технологічний розвиток, які могли б підвищити потенціал національної безпеки. Це особливо важливо в стратегічних секторах, де іноземні інвестиції та передача технологій необхідні для модернізації, таких як енергетика, телекомунікації та оборона. Відсутність інвестицій у ці сектори через проблеми з корупцією безпосередньо впливає на стратегічну автономію та обороноздатність України.

Зазначимо, що Україна почала реалізовувати низку заходів щодо боротьби з корупцією та мінімізації корупційних ризиків, але подальший шлях залишається складним. Важливою подією стало створення спеціалізованих антикорупційних установ, таких як Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура та Вищий антикорупційний суд. Ці установи розпочали низку розслідувань щодо суддів, прокурорів і високопосадовців, зокрема політиків, і почали демонструвати свою ефективність у розслідуванні та судовому переслідуванні у гучних корупційних справах. Повернення вкрадених активів і судове переслідування корумпованих чиновників слугує переконливим сигналом про наслідки корупційної практики.

Цифрова трансформація стала потужним інструментом у боротьбі з корупцією, і Україна домоглася значних успіхів у цій галузі. Зокрема, система державних закупівель ProZorro підвищила прозорість державних закупівель, заощадила мільярди гривень і скоротила можливості для корупції. Впровадження електронних послуг дало змогу скоротити прямі контакти між громадянами і чиновниками та обмежити можливості для хабарництва. Платформа «Дія» для цифрових державних послуг – важливий крок на шляху до зниження адміністративної корупції. Ці технологічні рішення необхідно розширювати й удосконалювати, щоб створити комплексну цифрову екосистему, стійку до корупції, включно з технологією блокчейн для державних реєстрів. Міжнародне співробітництво виходить за межі простої фінансової допомоги і відіграє найважливішу роль у мінімізації корупційних ризиків.

Партнерські відносини з міжнародними організаціями та західними союзниками забезпечують Україну експертними знаннями та ресурсами для підтримки проведення

антикорупційних реформ. Такі організації, як Міжнародний валютний фонд, Світовий банк та Європейський союз, зробили антикорупційні заходи однією з ключових умов своєї підтримки, що допомагає підтримувати темпи антикорупційних реформ в Україні. Така співпраця також допомогла відстежити та повернути активи, викрадені внаслідок корупційних змов, показавши, що корумповані чиновники не можуть легко приховати свої незаконно нажиті доходи за кордоном. Міжнародні програми технічної допомоги сприяли підготовці слідчих, прокурорів і суддів по боротьбі з корупцією та зміцненню інституційного потенціалу для ефективної боротьби з корупцією.

Вважаємо, що саме громадянське суспільство і свобода ЗМІ є найважливішими елементами боротьби з корупцією, виступаючи в ролі спостерігачів і каталізаторів змін. «Якщо процеси ухвалення рішень у секторі безпеки (здебільшого бюджетне планування, державні закупівлі, аудит, добір, атестація та призначення вищих посадовців) будуть максимально широко висвітлені, прозорі та комп'ютеризовані, це допоможе вилучити їх зі сфери корупційних ризиків і позитивно позначиться на загальному іміджі сил безпеки» [5, с. 204]. Незалежні журналісти та організації громадянського суспільства відіграють ключову роль у викритті корупційних змов і підтримці суспільного тиску на користь реформ. Журналістські розслідування виявляють низку гучних корупційних справ, які призвели до розслідувань і судових переслідувань. Організації громадянського суспільства розробляють інструменти для моніторингу корупції та надають експертну допомогу в проведенні антикорупційних реформ. Через це підтримка і захист цих інститутів має вирішальне значення для підтримки ефективної антикорупційної системи.

На наше переконання, для подальшого зниження корупційних ризиків Україні необхідно зосередитися на кількох ключових галузях і вжити конкретних та ефективних заходів. По-перше, необхідно провести комплексні реформи в судовій системі, щоб забезпечити швидке і справедливе притягнення корумпованих чиновників до відповідальності. Це включає впровадження прозорих процедур відбору суддів, створення ефективних механізмів моніторингу та належного захисту суддів, які розглядають справи про корупцію. Тобто необхідно «забезпечити постійний антикорупційний моніторинг секторів, найбільш схильних до корупції, включно із сектором безпеки; запровадити процедури регулярної перевірки чесності та контролю способу життя державних службовців і високопосадовців сектору безпеки, зокрема шляхом зіставлення їхнього способу життя із задекларованим майном та активами» [5, с. 204].

По-друге, система найму і просування по службі державних службовців повинна ґрунтуватися виключно на заслугах, виключаючи патронажні мережі, що сприяють корупції. Для цього необхідно впровадити прозорі конкурсні процедури, регулярні оцінки результатів роботи та ефективні механізми захисту інформаторів. По-третє, зміни в освіті та культурі – це довгостроковий, але важливий компонент антикорупційних зусиль, що потребує системного підходу. Виховання нетерпимості до корупції у молодого покоління починається з включення антикорупційної освіти до шкільних програм, пропагування чесності та невідкупності на державній службі та формування культури законності. Університети повинні включати у свої навчальні програми курси з боротьби з корупцією, особливо для майбутніх державних службовців, співробітників правоохоронних органів і керівників підприємств. Інформаційні кампанії повинні підкреслювати прямий зв'язок між корупцією та національною безпекою і допомагати громадянам зрозуміти, як їхні дії впливають на загальну картину в державі.

Також «одним із способів підвищення ефективності попередження та боротьби з корупцією за допомогою правоохоронних органів є реформування інституційної структури установ, що займаються передачею справ про корупційні злочини, досудовими розслідуваннями та кримінальним переслідуванням» [4, с. 37]. Боротьба з корупцією в Україні невіддільна від питань національної безпеки і вимагає комплексного підходу за участю багатьох зацікавлених сторін. Оскільки Україна продовжує стикатися із зовнішніми загрозами, дедалі важливішим стає зміцнення її внутрішньої стійкості за допомогою антикорупційних заходів. Для досягнення успіху в цій справі необхідні стійка політична воля, активна участь громадян і постійна міжнародна підтримка. При цьому варто зазначити, що реалізація антикорупційних заходів має бути систематичною та послідовною, а стратегії необхідно коригувати на основі регулярних оцінок їхньої ефективності.

Отже, лише завдяки комплексним і наполегливим зусиллям Україна зможе побудувати сильнішу та стійкішу державу, здатну мінімізувати безпекові ризики, пов'язані з корупцією, та ефективно захищати свої національні інтереси. Це вимагає не лише

інституційних реформ і технічних рішень, а й фундаментальних змін у суспільних цінностях і поведінці. Шлях до вільної від корупції України складний, але він необхідний для виживання і процвітання України як суверенної і демократичної держави.

1. Головань Т. Ефективність антикорупційного реформування в контексті євроінтеграції. Правові виклики сучасності : матеріали круглого столу (20 грудня 2022 р.). Харків : Державний біотехнологічний університет, 2022. С. 53–58.
2. Колодяжний В. С. Корупція як загроза національній безпеці України та шляхи її подолання. *Протидія злочинності і корупції: міжнародні стандарти та досвід України* : зб. тез Міжнародної конф. (м. Харків, 22 вересня 2021 р.). Харків : Юрайт, 2021. С. 144–146.
3. Павленко І., Потапенко В., Нагірний В. Внутрішньополітичні загрози під час війни та у повоєнний час: пошук шляхів мінімізації. *Політичні дослідження / Political Studies*. 2023. № 2 (6). С. 87–102.
4. Пашкевич Л. Корупція як загроза національній безпеці України. *Модернізація професійної підготовки державних службовців в умовах глобальних викликів та сучасних змін в суспільстві* : зб. тез Міжнародного круглого столу (Україна–Литовська Республіка, 08 лип. 2021 р., м. Київ). Київ : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2021. С. 36–37.
5. Фердман Г. П. Корупція як одна з головних загроз національній безпеці України. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : *Публічне управління та адміністрування*. 2024. № 35(74). С. 201–205.

Антон СОШНИКОВ

старший науковий співробітник,
кандидат юридичних наук

<https://orcid.org/0000-0003-4998-9713>

Дмитро ЯКУШОВ

аспірант Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова НАН України»
(м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0009-0000-9762-5936>

Костянтин УЛЬЯНЕНКО

студент юридичного факультету
Запорізького національного
університету (м. Запоріжжя, Україна)

ЗАКУПІВЛІ ПОСЛУГ У ОКРЕМИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: АНТИКОРУПЦІЙНИЙ ТА ЕТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Останнім часом органи державної влади, як і окремі суб'єкти господарювання (наприклад, у статутному капіталі яких державна або комунальна частка акцій (часток, паїв) перевищує 50 відсотків), які виступають замовниками в розумінні Закону України «Про публічні закупівлі» [8], все частіше здійснюють закупівлю юридичних, аудиторських та інших послуг, зокрема і в іноземних компаній.

Пунктом 13 Особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування були встановлені майже 20 виключень, хоч очікувана вартість товарів, послуг чи робіт становить чи перевищує порогові суми, але замовник має право придбати такий предмет закупівлі шляхом укладання договору про закупівлю без застосування закупівельних процедур (відкритих торгів та/або електронного каталогу) [7]. Наприклад, коли мова йде про закупівлю юридичних послуг, пов'язаних із захистом прав та інтересів України, у тому числі з метою захисту національної безпеки і оборони, під час врегулювання спорів, розгляду в закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України.

Згадані послуги закуповувались на досить значні кошти в попередні періоди, а з початком повномасштабного вторгнення кількість таких закупівель та обсяги залучених

фінансових ресурсів принципово збільшились. Серед органів влади найбільше таких послуг щорічно закуповує Міністерство закордонних справ України, наприклад, у 2020 р. – на 5,45 млн дол. США [10], у 2021 р. – на 7,550 млн дол. США [11], у 2022 р. – на 1,55 млн дол. США [12], у 2023 р. – на 4,8 млн дол. США [9] та на 4 млн дол. США [13], у 2024 р. – на 3,5 млн дол. США [14]. Всі ці закупівлі проходили без застосування конкурентних процедур, тобто через укладання прямого договору про закупівлю.

Окремо згадаємо і про суб'єктів господарювання. Так, наприклад, АТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» у 2021 р. придбало юридичні послуги на 1,249 млн євро [3], у 2023 р. – на 624 тис. євро [4] та на 7,0 млн дол. США [6], у 2024 р. – на 423 тис. євро [5]; ПАТ «Національна енергетична компанія «Укренерго» у 2003 р. – на 10,99 млн грн. [1], у 2024 р. – 10,1 млн грн. [2].

Розглянемо особливості здійснення таких закупівель органами влади. Так, тільки у 2024 р. Міністерство закордонних справ України уклало договір про закупівлі з надання юридичних послуг щодо захисту прав та інтересів України під час розв'язання міжнародних спорів за участю України та інших суб'єктів міжнародного права на 3,5 млн дол. США [14]. В цій закупівлі обґрунтування незастосування повноцінних тендерних процедур і вибір конкретного надавача послуг ухвалено на рівні директора департаменту міжнародного права Міністерства закордонних справ України. Абсолютно не ставлячи під сумнів доброчесність конкретної посадової особи, варто все ж таки звернути увагу на можливі корупційні ризики. Доречним вбачається в закупівлях на значні кошти (наприклад, понад 10 млн грн.) передбачити додаткові антикорупційні бар'єри в антикорупційних політиках центральних органів виконавчої влади. Своєю чергою, при ухваленні обґрунтування (рішення) про застосування прямої закупівлі (укладання прямого договору про закупівлю) на значні кошти необхідно встановити додаткову вимогу щодо спеціального її погодження з Кабінетом Міністрів України, урядовим комітетом або Національним агентом з питань запобігання корупції, що зменшить корупційні ризики.

Наразі урядом України (на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування) введено заборону на здійснення замовниками закупівель у громадян російської федерації, республіки білорусь, Ісламської Республіки Іран; компаній, які мають афілійованість з цими державами; а також українських компаній, де кінцевим бенефіціарним власником, членом, учасником тощо, що має частку у статутному капіталі 10 і більше відсотків, є ці держави або фізичні чи юридичні особи, пов'язані з цими державами [7]. Держава створює запобіжники, щоб відповідні суб'єкти не мали доступ до публічних коштів, а також не допустити умисного невиконання договору про закупівлю через вплив кінцевих бенефіціарних власників, що може спричинити різні загрози, зокрема і пов'язані з національною безпекою.

Окремо слід відзначити, що діюче законодавство не містить жодних обмежень в частині залучення до закупівель за публічні кошти іноземних суб'єктів господарювання (міжнародних юридичних, консалтингових, аудиторських компаній), які продовжили надання юридичних, аудиторських та інших послуг, зокрема: громадянами, компаніями, афілійованими з російською федерацією після повномасштабного вторгнення, за умови, що афілійовані особи не засудили військову агресію. Тим самим продовжуючи надавати їм юридичний захист і підтримку.

Вбачається за доцільне при проведенні конкурентних процедур, так само і при укладанні прямого договору про закупівлю, вимагати від потенційного надавача послуг декларування про відсутність співпраці або припинення такої співпраці з зазначеними суб'єктами. Своєю чергою, ненадання такої декларації повинно стати підставою для відмови в участі у процедурі закупівлі та/чи укладання прямого договору про закупівлю.

Такі зміни дозволять надати чіткий сигнал бізнес-середовищу, обрати надавача послуг за публічні кошти, який дотримується чи як мінімум проголошує дотримання засад доброчесної і відповідальної поведінки, а також створить передумови для більш ефективного використання публічних коштів.

1. 79110000-8 Послуги з юридичного консультування та юридичного представництва Послуги з юридичного консультування та юридичного представництва інтересів НЕК «Укренерго» у спорі щодо стягнення коштів в ході його розгляду у Арбітра/Міжнародному комерційному арбітражі. Prozorro. URL : <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2023-08-18-010307-a>.

2. 79110000-8 Послуги з юридичного консультування та юридичного представництва Послуги з правничої допомоги для представництва та захисту інтересів НЕК «Укренерго» в Міжнародному Комерційному арбітражі при Європейській Арбітражній Палаті (м. Брюссель, Бельгія).

Prozorro. URL : <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2024-06-13-006701-a>.

3. Послуги з юридичного супроводу фінансування на міжнародних ринках капіталу. Prozorro. URL : <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2021-07-01-009553-c>.

4. Послуги з юридичного супроводу фінансування на міжнародних ринках капіталу. Prozorro. URL : <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2023-07-21-011093-a>.

5. Послуги з юридичного супроводу фінансування на міжнародних ринках капіталу. Prozorro. URL : <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2024-06-21-009407-a>.

6. Послуги юридичні (забезпечення захисту прав та інтересів України під час врегулювання спорів, пов'язаних із втратою або неможливістю використання НАК «Нафтогаз України» майна та неотриманням нею доходів на території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, внутрішніх морських вод і територіального моря України навколо Кримського півострова, території виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України, внаслідок тимчасової окупації Автономної Республіки Крим). Prozorro. URL : <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2023-01-04-005068-a>.

7. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування» : постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2022 № 1178. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-%D0%BF#Text>.

8. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19>.

9. Юридичні послуги зі здійснення захисту прав та інтересів України під час розв'язання міжнародних спорів за участю України та інших суб'єктів міжнародного права, код ДК 021:2015:79110000-8 «Послуги з юридичного консультування та юридичного представництва». Prozorro. URL : <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2023-04-05-011108-a>.

10. Юридичні послуги щодо захисту прав та інтересів України під час розв'язання міжнародних спорів за участю України та інших суб'єктів міжнародного права (код ДК 021:2015:79110000-8 «Послуги з юридичного консультування та юридичного представництва»). Prozorro. URL : <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2020-06-30-005860-a>.

11. Юридичні послуги щодо захисту прав та інтересів України під час розв'язання міжнародних спорів за участю України та інших суб'єктів міжнародного права (код ДК 021:2015:79110000-8 «Послуги з юридичного консультування та юридичного представництва»). Prozorro. URL : <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2021-05-24-015028-b>.

12. Юридичні послуги щодо захисту прав та інтересів України під час розв'язання міжнародних спорів за участю України та інших суб'єктів міжнародного права (відповідно до Державного класифікатора ДК 021-2015 (CPV):79110000-8 «Послуги з юридичного консультування та юридичного представництва»). Prozorro. URL : <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2022-10-07-009468-a>.

13. Юридичні послуги щодо захисту прав та інтересів України під час розв'язання міжнародних спорів за участю України та інших суб'єктів міжнародного права. Prozorro. URL : <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2023-12-08-005470-a>.

14. Юридичні послуги щодо захисту прав та інтересів України під час розв'язання міжнародних спорів за участю України та інших суб'єктів міжнародного права, код ДК 021:2015:79110000-8 «Послуги з юридичного консультування та юридичного представництва». Prozorro. URL : <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2024-06-26-009790-a>.

Анна БЕЙ

т.в.о. директора Фінансово-економічного
департаменту – головного бухгалтера
Адміністрації Державної служби
спеціального зв'язку та захисту
інформації України,
слухач Національного
університету оборони України
(м. Київ, Україна)

**ОБОРОННІ ЗАКУПІВЛІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ
ВІЙНИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ**

Оборонні закупівлі відіграють головну роль у забезпеченні національної безпеки та обороноздатності держави, особливо в умовах воєнного стану. Вони є основним інструментом реалізації державної політики у сфері національної безпеки, визначаючи здатність держави ефективно реагувати на загрози та виклики сучасного воєнного середовища. Враховуючи стратегічну важливість цього процесу, питання державного регулювання оборонних закупівель набуває особливої актуальності, адже від їхньої ефективності залежить не лише якість матеріально-технічного забезпечення сил безпеки та оборони, але й загальна стабільність державного управління в оборонній сфері [8].

Наукове осмислення правового регулювання оборонних закупівель здійснюється вітчизняними та зарубіжними дослідниками, які аналізують ключові аспекти ефективності цього процесу в умовах сучасних викликів. Значний внесок у розвиток правового розуміння оборонних закупівель зробили А. Сошніков, В. Малолітнева, М. Присяжнюк та Т. Швидка. Міжнародний досвід в цій сфері досліджують такі вчені, як Б. Беретин, М. Палєвич і Д. Чугич, які проаналізували системи оборонних закупівель у країнах ЄС та НАТО. Їх праці відображають важливість впровадження європейських стандартів у національне законодавство для підвищення ефективності та прозорості оборонних закупівель [9].

В умовах повномасштабного військового вторгнення Україна змушена оперативного адаптувати систему оборонних закупівель до нових реалій. Це передбачає внесення змін у правове регулювання, спрощення процедур та впровадження механізмів прозорості й контролю за витратами. Однак оборонні закупівлі залишаються чутливою сферою, схильною до корупційних ризиків, що потребує додаткових запобіжних заходів, зокрема використання новітніх технологічних рішень [8]. Важливо зазначити, що питання оборонних закупівель в умовах війни має важливе значення як для теоретичного аналізу, так і для практичного застосування, оскільки забезпечення ефективного механізму закупівель є передумовою для підтримки обороноздатності країни в умовах непередбачуваних ситуацій.

Аналіз особливостей державного регулювання закупівель оборонного призначення у цей період є важливим для розуміння перспектив розвитку правового забезпечення цієї сфери. Сучасні виклики, зокрема потреба в оперативному та ефективному забезпеченні сил безпеки та оборони, вимагають переосмислення підходів до державного регулювання оборонних закупівель. Зокрема, цей процес має поєднувати оперативність, раціональне розподілення ресурсів і антикорупційну прозорість. В умовах воєнного стану особливо важливим є вдосконалення існуючих правових механізмів, адаптація до світових стандартів, зокрема принципів країн НАТО, а також впровадження цифрових технологій, що дозволяють зменшити корупційні ризики та забезпечити більш ефективний контроль за витратами [8-9].

Наукова дискусія щодо вдосконалення правових механізмів оборонних закупівель є надзвичайно важливою, адже інтеграція міжнародного досвіду, зокрема принципів країн НАТО, дозволяє адаптувати систему оборонних закупівель до сучасних світових стандартів. Водночас дослідження юридичних аспектів регулювання, виявлення чільних проблем і пропозицій щодо їх вирішення сприятиме підвищенню ефективності державного управління у сфері оборонних закупівель. Поділяємо думку зарубіжних дослідників щодо того, що одним із таких важливих кроків є цифровізація цього процесу, що дозволить здійснювати більш точний контроль за витратами та мінімізувати можливі зловживання у сфері оборонних закупівель [9].

Таким чином, комплексний аналіз правового регулювання оборонних закупівель в умовах воєнного стану є важливим як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Його результати можуть стати основою для подальшого вдосконалення законодавства, спрямованого на забезпечення національної безпеки та обороноздатності України. Важливим аспектом цього процесу є також вдосконалення національної системи публічних закупівель, у тому числі через впровадження нових цифрових інструментів, що дозволяють забезпечити прозорість і відповідальність у сфері оборонних закупівель [1].

В умовах війни суб'єкти оборонного сектору зазнають особливо великих втрат, оскільки стають першочерговими цілями для ворога. Вони також змушені обмежувати свою діяльність через знищення важливої інфраструктури, зміну логістичних ланцюгів, проблеми із сировиною, матеріалами і комплектуючими, а також дефіцит кваліфікованого персоналу. Крім того, деякі суб'єкти господарювання припинили ведення господарської діяльності через залежність від критичного імпорту. Тому важливо, щоб в умовах воєнного стану відбувалося постійне вдосконалення процесу оборонних закупівель і збереження сталості діяльності в умовах воєнних реалій [1].

Особливості оборонних закупівель в умовах воєнного стану можна розглядати в контексті розвитку системи публічних закупівель в Україні, регулювання яких визначено Законом України «Про публічні закупівлі». Переосмислення цієї сфери в Україні стало можливим завдяки появі електронних майданчиків, таких як Prozorro, що забезпечують високу прозорість у здійсненні закупівель і дають можливість громадськості ефективно контролювати процеси в сфері публічних закупівель. Проте навіть при наявності електронних систем важливо враховувати людський фактор і забезпечувати належний контроль за доброчесністю посадових осіб, які здійснюють ці закупівлі [8].

В умовах триваючої російсько-української війни закупівлі для потреб оборони набувають ще більшої важливості, адже вони забезпечують нашу державу необхідними матеріальними засобами для підтримки обороноздатності. Зокрема, державні органи сектору безпеки та оборони закуповують не лише зброю, техніку та боеприпаси, але й продукти харчування для наших захисників, а також послуги технічного обслуговування для збереження боєздатності техніки. Оборонні закупівлі можуть включати як прості товари, наприклад, канцтовари, так і складне військове обладнання, зокрема літаки, підводні човни, бронетехніку, що потребує спеціальних підходів і контролю.

В Україні питання закупівель в оборонній сфері регулюються низкою нормативно-правових актів, зокрема Законом України «Про оборонні закупівлі» [7], Законом України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» [5], а також постановою Кабінету Міністрів України «Питання оборонних закупівель» [4]. В умовах воєнного стану основний акцент змістився на положення постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану». Згідно з цією постановою, на період дії правового режиму воєнного стану в Україні припиняється дія пунктів 64-67 Порядку планування, формування, особливостей розміщення, коригування оборонних закупівель, а також здійснення контролю та звітування про їх виконання, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 363 «Питання оборонних закупівель» [2; 3; 6].

Аналізуючи закупівлі оборонного призначення, важливо звернути увагу на необхідність комплексного підходу до оборонного планування, яке повинно враховувати не лише поточні потреби військових, а й можливості внутрішнього виробництва та інші зовнішні чинники. Порушення логістичних ланцюгів, проблеми із сировиною та персоналом стають важливими викликами, що значно ускладнюють процес закупівель.

Одним з основних аспектів в аналізі оборонних закупівель є ризик-менеджмент, зокрема корупційні ризики, які на фоні війни можуть значно зростати. У зв'язку з цим особлива увага має бути приділена формуванню морально-етичних цінностей у військовослужбовців та працівників, залучених до оборонної сфери, що є основою для мінімізації корупційних проявів і забезпечення ефективності оборонних закупівель. Підвищення прозорості та підзвітності є запорукою зниження корупційних ризиків і підвищення довіри суспільства до державних інститутів в умовах триваючої російсько-української війни.

Загалом оборонні закупівлі в напружених умовах сьогодення мають стратегічне значення для підтримки обороноздатності держави. Вони потребують комплексного підходу до планування, врахування всіх ризиків, а також використання сучасних цифрових технологій для забезпечення прозорості та контролю.

Таким чином, забезпечення ефективності оборонних закупівель в умовах війни є стратегічним завданням для України, що потребує комплексного підходу, адаптації

законодавства та активного застосування сучасних технологічних рішень для забезпечення прозорості, зниження корупційних ризиків і ефективного використання державних коштів.

1. Гулак О. В., Артеменко О. В., Світличний О. П. Правовий механізм публічних закупівель в оборонній сфері України. *Академічні візії*. 2023. № 17.
2. Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2022 р. № 1275. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2022-%D0%BF#Text>.
3. Падалка А. М. До питання особливостей оборонних закупівель в умовах воєнного стану. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 32(2). С. 730-738.
4. Питання оборонних закупівель: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 363. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/363-2021-%D0%BF#Text>.
5. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання: Закон України від 20.02.2003 р. № 549-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text>.
6. Про затвердження особливостей здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2022 р. № 1275.
7. Про оборонні закупівлі: Закон України від 11.07.2020 р. № 808-IX.
8. Швидка Т. І. Особливості державного регулювання оборонних закупівель. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. № 81(1). С. 308-314.
9. Beretin, B., Paljevic, M., & Cutic, D. (2022). Defense planning in Croatia. Mater. 18th Conference on Interdisciplinary Management Research (IMR) (Opatija, 5-7 May, 2022). Pp. 40-61.

Анатолій КРАВЧУК

в.о. начальника наукової лабораторії
з проактивного забезпечення
стратегічних комунікацій
Національної академії
Служби безпеки України
(м. Київ, Україна)

ВПЛИВ КОРУПЦІЇ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вибрана тема є складною і важливою одночасно. Складність полягає в не бажанні багатьох спеціалістів порушувати її, зважаючи на резонансність та використання її як інформаційного приводу ворожою пропагандою. Важливість полягає в усвідомленні масштабів небезпеки, яку становлять корупційні ризики для національної безпеки та оборони країни, особливо в умовах воєнного стану.

Дослідження вказаної проблематики доцільно розпочати із заяв Президента України, зроблених під час повномасштабного вторгнення щодо корупції в країні.

18 листопада 2022 року у своєму виступі на Bloomberg New Economy Forum Президент України Володимир Зеленський, розповідаючи про наявні в Україні корупційні ризики після повномасштабного вторгнення, зазначив: «Не буде ніякої корупції, її немає зараз, звичайно, тому що ми всі єдині. Багато корупціонерів поїхали разом зі своїми грошима, і ми робитимемо все, щоб вони залишилися там, де зараз перебувають» [1].

17 лютого 2023 року Володимир Зеленський на Мюнхенській конференції, відповідаючи на питання стосовно ефективності боротьби із системною корупцією в Україні, зазначив: «Глибинної корупції в Україні немає... Наше післявоєнне суспільство не пробачить будь-які корупційні кроки, і тому я впевнений, що ми це поборемо. Паралельно з цим є реформи, є антикорупційна система, у нас вона одна з найпотужніших в Європі, у нас багато інституцій... Тобто, незважаючи на війну, ми працюємо. Є ті чи інші моменти. На жаль, люди у світі... знаєте, це було в часи всіх воєн: хтось воює, а хтось користується війною. Я впевнений, що ми це все поборемо» [2].

23 лютого 2024 року в інтерв'ю FoxNews Президент Володимир Зеленський, відповідаючи на питання щодо побоювання американців стосовно корупції в Україні заявив, що «все чисто», а Україна слідує реформам, яких вимагає Європейський Союз. При цьому Президент зазначив, що впроваджувати нові «складні антикорупційні реформи» у воєнний час важко, але Україна це робить і лідери ЄС «підписалися під прозорістю України» [3].

Усі зазначені заяви Президент України робив для іноземних представників, демонструючи, що Україна є демократичною країною, для якої європейські цінності так само важливі, як і для самих європейців та американців. Саме тому боротьба з корупцією є важливим завданням, яке наша держава вирішує і з яким вона неодмінно впорається, незважаючи на перебування в стані відбиття повномасштабної агресії.

Корупція, з якою невтомно бориться весь демократичний світ, з іншого боку, є своєрідною візитівкою тоталітарних спільнот. Тож рівень корупції в країні і намагання влади та суспільства її подолати є тим лакмусовим папірцем, який показує світовій спільноті про вибраний державою курс чи то до панування в ній демократичних цінностей, чи то до існування тоталітарного режиму з усіма негативними його проявами – утисками свободи слова та демократії.

Україна не лише законодавчо задекларувала свій шлях до демократії, але й починаючи з 2014 року, з подій на Майдані, кров'ю власних громадян виборює це право, фактично намагаючись вислизнути з цупких лап радянського минулого і саме цей вибраний країною демократичний напрям і став основною причиною російської агресії. Росія, яка сама з головою поринула не лише у страшенну корупцію, але й є яскравим прикладом державного тоталітаризму, розв'язала криваву війну з метою знищити Україну як незалежну державу та повернути її в поле власних інтересів, повністю підкоривши як політично, так і культурно та економічно.

Корупція сама собою є неприпустимим явищем як у мирний, так і у воєнний час. Але, якщо під час мирного існування держави її наявність, немов важка хвороба роз'їдає державний устрій і суспільну мораль, то під час воєнного стану її загроза значно зростає, перетворюючи корупцію на інструмент реального знищення державності.

Наразі Україна перетнула трирічну межу героїчного спротиву російським окупантам. Але, якщо порівняти ситуацію на фронті на початку бойових дій у 2022 році, коли українці стояли в чергах у ТЦК і виключно своєю мужністю відкинули ворога не лише з під Київщини але й звільнили практично всю Харківщину та правобережжя Херсонщини, то в 2024 році ситуація суттєво змінилась на хоч і повільну, але сталу втрату територій.

Якщо протягом 2022 року українські військові звільнили 40 % окупованих після 24 лютого територій, то лише за один місяць – листопад 2024 року ми втратили майже вп'ятеро більше територій, ніж за весь 2023 рік [4; 5].

Якщо в 2022–2023 роках нам катастрофічно не вистачало зброї, то в 2024–2025 роках нам так само катастрофічно не вистачає людей на фронті, і як виявилось, при нестачі зброї ми перемагали, а от при нестачі людей – втрачаємо нашу землю. Тож людина виявилась куди важливіша на війні за зброю і тут знов-таки на практиці спрацьовують два протилежних світогляди – «Західний», який завжди цінував людське життя, і «Радянський», суть якого – м'ясні штурми бо – баби ще понароджують.

Причин в такій зміні ситуації на фронті декілька, але одна з них – корупція і про це треба говорити, бо замовчування цієї теми обернеться нищівними ударами по національній безпеці і оборони країни в цілому.

Наведемо лише декілька прикладів з того, як корупція впливає на національну безпеку та оборону під час відбиття повномасштабної агресії, коли вирішується доля країни, коли стоїть питання щодо її незалежності, а фактично – щодо її існування.

Розглянемо декілька корупційних скандалів, які трапились в 2023–2024 роках у Міністерстві оборони – головному органі, що відповідає за оборону країни.

Служба безпеки України ліквідувала корупційну схему щодо придбання боєприпасів для ЗСУ на майже 1,5 млрд грн.

Викрита корупційна схема щодо завищення закупівельних цін на продукти харчування для військових Збройних Сил України (далі – ЗСУ). Зокрема, щодо закупівлі курячих яєць по 17 гривень за штуку. Тодішній міністр оборони Олексій Резніков спростовував закиди в закупівлі за завищеними цінами, назвавши це російським ІПСО. Згодом заступник міністра та очільник профільного департаменту, відповідальні за цей напрям, подали у відставку. Невдовзі їх заарештували і оголосили підозру про зловживання, Резнікова – звільнили.

Наприкінці грудня 2023 року Державне бюро розслідувань затримало одного з найбільших постачальників Міноборони – львівського бізнесмена Ігоря Гринкевича, якого звинуватили у махінаціях з контрактами на постачання одягу і харчів, на яких держава втратила щонайменше півтора мільярда гривень. Слідчі додають, що бізнесмен пропонував хабар за допомогу повернути йому майно, вилучене з підконтрольних йому компаній під час

розслідування кримінального провадження.

Служба безпеки України повідомила про підозру в розкраданні 1,5 мільярда гривень на закупівлі снарядів для ЗСУ колишньому і чинному очільникам Департаменту військово-технічної політики Міноборони, директору «Львівського арсеналу» і представнику іноземної фірми-посередника, яка не відправила жодного снаряду, а отримані гроші перевела на рахунки ще однієї афілійованої компанії на Балканах. П'ятеро фігурантів отримали підозри за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчинені організованою групою.

ДБР завершило досудове розслідування стосовно колишнього заступника міністра оборони, який відповідав за тилове забезпечення ЗСУ, В'ячеслава Шаповалова, тимчасового виконувача обов'язків очільника Департаменту державних закупівель Богдана Хмельницького та очільника центрального управління контролю якості Міноборони. Їм повідомили про підозри в розтраті, зловживанні владою за попередньою змовою. Шаповалов, зокрема, лобював укладення договорів про постачання бронежилетів, касок, одягу та інших речей для військових за завищеними цінами та низької якості на суму понад 1,4 млрд грн та 222 млн грн у другому епізоді. Затримувати Шаповалова було не потрібно позаяк той уже перебував під вартою через інший корупційний скандал. Саме він керував закупівлями неякісної військової форми для ЗСУ на майже один мільярд гривень, коли гроші від оборудки пішли росіянам. Тобто цей горе-чиновник буквально розтягнув по своїх із колегами кишеньх 2,5 млрд бюджетних грн.

Але корупція існує не лише у сфері оборони. НАБУ та САП затримали очільника Верховного Суду України Всеволода Князева, якому інкримінували хабар у розмірі 2,7 млн доларів за вирішення питань в інтересах олігарха, для якого «продавлював» у судах потрібні рішення.

А ще тотальна корупція була виявлена у МСЕК та стала відомою після затримання 7 жовтня 2024 року голови Хмельницького обласного центру медико-соціальної експертизи Тетяни Крупи. Під час обшуків у неї вилучили майже 6 млн доларів. Того ж дня затримали й голову однієї з МСЕК Харкова, який, за даними СБУ, разом зі співниками організував схему ухилення від мобілізації. Далі такі ж схеми були виявлені майже у всіх областях [6].

Паралельно з МСЕК корупція неодноразово виявляли у ТЦК та ВЛК. Зокрема, в голови ВЛК Голосіївського РТЦК міста Києва працівники ДБР знайшли 300 тисяч доларів. Сумарно у двох посадовців Голосіївського ТЦК та голови ВЛК вилучили тоді понад 1,2 млн доларів США та 45 тисяч євро готівкою. Також було вилучено 11 автомобілів преміумкласу вартістю понад 100 тисяч доларів кожний.

І це далеко не всі випадки корупційних скандалів, що були зафіксовані правоохоронцями і яким було надано розголосу в медіа під час перебування країни в стані відбиття повномасштабної агресії.

Висновок. Якщо розглядати які загрози несе корупція національній безпеці і обороні, то насамперед треба виділити такі:

- підриває довіру стратегічних партнерів, які відмовляються фінансувати потреби країни, зважаючи на колосальні суми, що осідають в кишнях корупціонерів;
- підриває довіру суспільства до влади, що під час воєнного стану призводить, зокрема, і до зриву мобілізації;
- погіршує морально-психологічний стан військовослужбовців, що призводить до значного збільшення випадків самовільного залишення військової частини або місця служби, і як наслідок, призводить до втрат територій під час ведення бойових дій.

Суб'єктами корупційних правопорушень є особи з владними повноваженнями [7]. Саме ці особи завдяки корупційним схемам отримують «бронь» від мобілізації, і якщо й призиваються в ЗСУ, то відсиджуються в тилкових частинах. Інша ж частина суспільства, що не є суб'єктами, на яких поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції», підпадають під мобілізацію, іноді й примусову, повинні воювати, що утворює штучний розподіл суспільства і викликає неабияке невдоволення. Тож корупція стає причиною виникнення внутрішніх суперечностей у суспільстві, що можуть призвести до соціальних суперечностей, які під час воєнного стану несуть реальну загрозу національній безпеці та обороні держави.

Зважаючи на вищезазначені заяви Президента, для виживання нашої країни обов'язково потрібно здолати наявні корупційні прояви і очистити владні структури від будь-яких корупційних ризиків.

1. В Україні зараз немає корупції, багато корупціонерів виїхали разом з вкраденими грошима – Зеленський. Цензор.НЕТ. URL: <https://bukinfo.com.ua/ekonomika/v-ukrajini-zaraz-nemaye-korupciji-bagato-korupcioneriv-vyihaly-razom-z-vkradenymy-groshyma-zelenskyu> (дата звернення: 26.02.2025).
2. Глибинної корупції в Україні немає, – Володимир Зеленський на Мюнхенській конференції. Судово-юридична газета. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/262357-glubinnoy-korruptsii-v-ukraine-net-vladimir-zelenskiy-na-myunkhenskoj-konferentsii> (дата звернення: 26.02.2025).
3. Зеленський заявив, що в Україні немає корупції. URL: <https://kyiv24.news/news/zelenskyj-zayavyv-shho-v-ukrayini-nemaye-korupcziji> (дата звернення: 26.02.2025).
4. Залужний розповів, скільки території України ЗСУ відвоювали у 2022 році. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zalyzhnyy-povernennya-terytoriy/32204260.html> (дата звернення: 26.02.2025).
5. РФ захопила за листопад майже вп'ятеро більше територій, ніж за весь 2023 рік. ТСН. URL: <https://tsn.ua/ato/rf-zahopila-za-listopad-mayzhe-vp-yatero-bilshe-teritoriy-nizh-za-ves-2023-rik-infografika-2719263.html> (дата звернення: 26.02.2025).
6. Корупція у МСЕК. Що це за орган і чому його так важко реформувати. BBC Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c1d5kw1wk9do> (дата звернення: 26.02.2025).
7. Про запобігання корупції : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 26.02.2025).

Микола МАКАРОВ

суддя Дніпровського апеляційного
суду (м. Дніпро, Україна)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Корупція – це негативне соціальне явище, джерело економічних, політичних і соціальних ризиків для суспільства. Вона є однією з найнебезпечніших загроз правам людини, перешкоджає економічному розвитку держави, має негативні фінансові наслідки як для держави, так і для громадян. Нині в нашій державі вживаються заходи у сфері запобігання та протидії корупції. Одним із основних напрямів у сфері запобігання корупції є виявлення корупційних ризиків, які можуть виникнути в діяльності державних службовців, а також усунення умов та причин виникнення цих ризиків.

Слід зауважити, що законодавче визначення поняття та видів корупційних ризиків відсутнє. Однак ст. 19 Закону України «Про запобігання корупції» (далі – Закон) передбачає необхідність розробки та затвердження в кожному органі державної влади, у тому числі в Державній судовій адміністрації України (далі – ДСА України), антикорупційних програм, складовими яких є: визначення засад загальної відомчої політики щодо запобігання та протидії корупції у відповідній сфері, заходів з їх реалізації, а також з виконання антикорупційної стратегії та державної антикорупційної програми; оцінка корупційних ризиків у діяльності суддів, установи, організації, причин, що їх породжують, та умов, що їм сприяють; визначення заходів щодо усунення виявлених корупційних ризиків, осіб, відповідальних за їх виконання, строків та необхідних ресурсів [1].

На виконання цієї норми в судовій системі діє Антикорупційна програма Державної судової адміністрації України на 2025–2027 роки, затверджена наказом Державної судової адміністрації України від 03.02.2025 № 35 [2], метою якої є подальше удосконалення системи запобігання і протидії корупції в ДСА України, забезпечення злагодженості та системності антикорупційної діяльності структурних підрозділів ДСА України; подальше впровадження механізмів прозорості, доброчесності, зменшення впливу корупційних ризиків на діяльність ДСА України та підвищення рівня довіри суспільства до діяльності ДСА України. Зазначену програму розроблено з урахуванням розпорядження Кабінету Міністрів України від 05 жовтня 2016 р. № 803-р «Деякі питання запобігання корупції в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади» [3], положень Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 04 березня 2023 р. № 220 [4], з дотриманням положень Методології управління корупційними ризиками, затвердженої наказом Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) від 28 грудня 2021 р. № 830/21 [5].

Попри це сучасне антикорупційне законодавство України не повною мірою регулює

систему корупційних ризиків в діяльності публічної служби в цілому та судовій системі зокрема, в ньому насамперед акцентовано на вжитті системних заходів недопущення (мінімізації) корупційних ризиків в окремо взятому органі публічної влади, водночас не визначено тлумачення корупційних ризиків, з якими стикається суддя в повсякденній роботі.

Поняття корупційних ризиків наведено у згаданій вище Методології управління корупційними ризиками [5], відповідно до якої під корупційним ризиком слід розуміти імовірність вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, що негативно вплине на діяльність судді та судової системи взагалі.

Оцінювання корупційних ризиків проводиться з метою встановлення ймовірності вчинення корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень працівниками організації, встановлення причин, умов та наслідків можливого вчинення таких правопорушень, а також аналізу ефективності існуючих заходів контролю, спрямованих на запобігання реалізації корупційних ризиків.

Відповідно до ч. 5 ст. 153 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [6], підпункту 7 п. 2 розділу III Методології управління корупційними ризиками та з метою ідентифікації, аналізу, визначення рівнів корупційних ризиків у діяльності Державної судової адміністрації України утворюється робоча група з оцінювання корупційних ризиків [7]. Аналогічні робочі групи створюються у Верховному Суді відповідно до наказу Верховного Суду від 14 січня 2025 року № 9 «Про проведення оцінювання корупційних ризиків» [8], Вищій кваліфікаційній комісії суддів [9] та в судах різних інстанцій. До складу робочої групи, як правило, включають працівників усіх самостійних структурних підрозділів організації, які за своїми діловими, моральними якостями та професійним рівнем здатні виконувати обов'язки членів робочої групи і забезпечити об'єктивні та неупереджені результати оцінювання корупційних ризиків; представників зовнішніх заінтересованих сторін (у разі надходження відповідних пропозицій), якщо вони володіють знаннями про середовище організації та/або мають досвід роботи у сфері діяльності організації та/або у сфері запобігання та/або протидії корупції; представників інститутів громадянського суспільства, які здійснюють громадський контроль за діяльністю організації; експертів, які володіють спеціальними знаннями у сфері діяльності організації та/або у сфері запобігання та/або протидії корупції. До складу робочої групи не включають зовнішніх заінтересованих сторін та їхніх представників у разі наявності відомостей про них у Єдиному державному реєстрі як про осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення.

Слід зауважити, що наразі прийнято низку роз'яснень НАЗК щодо розуміння поняття та змісту корупційних ризиків в цілому та в діяльності судді зокрема в умовах воєнного стану:

1. Роз'яснення Національного агентства з питань запобігання корупції від 28.02.2022 № 2 щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно заходів фінансового контролю в умовах воєнного стану;

2. Роз'яснення Національного агентства з питань запобігання корупції від 14.03.2022 № 6 щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно дотримання обмежень щодо запобігання корупції під час участі в обороні України;

3. Роз'яснення Національного агентства з питань запобігання корупції від 05.12.2022 № 14 щодо застосування положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно дотримання обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності в умовах воєнного стану.

Таким чином, оцінювання корупційних ризиків проводиться з метою встановлення ймовірності вчинення корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень суддями, встановлення причин, умов та наслідків можливого вчинення таких правопорушень, а також аналізу ефективності існуючих заходів контролю, спрямованих на запобігання реалізації корупційних ризиків.

Аналіз антикорупційного законодавства дає можливість дійти висновку, що до обмежень в діяльності судді, які відповідно до законодавства кваліфікуються як корупційні правопорушення або діяння, пов'язані з корупцією, слід віднести: обмеження щодо використання службових повноважень чи свого становища; утримання від одержання подарунків, які не відповідають загальноновизнаним уявленням про гостинність; обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; обмеження (заборони) щодо зайняття іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю; обмеження щодо входження до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку; обмеження щодо порушення вимог фінансового контролю, недотримання строків або вимог щодо заповнення

декларації та внесення до неї змін.

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
2. Про затвердження Антикорупційної програми Державної судової адміністрації України на 2025–2027 роки : наказ Державної судової адміністрації України від 03.02.2025 № 35. URL : https://court.gov.ua/storage/portal/dsa/normatyvno-pravova%20baza/N_35_2025.pdf.
3. Деякі питання запобігання корупції в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади : розпорядження Кабінету Міністрів України від 05 жовтня 2016 р. № 803-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/803-2016-p#Text>.
4. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 04 березня 2023 р. № 220. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text>.
5. Про вдосконалення процесу управління корупційними ризиками : наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 28 грудня 2021 р. № 830/21. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0219-22#n9>.
6. Про судоустрій і статус суддів : Закон України 02 червня 2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
7. Про робочу групу з оцінювання корупційних ризиків : наказ Державної судової адміністрації України від 31 жовтня 2022 р. № 394. URL : https://kr.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/tu12/Korupziya/nakaz394.pdf.
8. Про проведення оцінювання корупційних ризиків : наказ Верховного Суду від 14 січня 2025 р. № 9. URL : https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/rizne/Nakaz_ocin_kor_ruz_2025_2027.pdf.
9. Про утворення робочої групи з оцінювання корупційних ризиків у діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України : наказ від 26.07.2023 № 16. URL : https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/field/file/nakaz_golovy_pro_utvorenniya_robochoyi_grupy_0.pdf.



Олександр НЕКЛЕСА

викладач кафедри кримінального процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0000-0001-9572-9600>

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ВПЛИВ КОРУПЦІЇ НА ОБОРОНУ УКРАЇНИ

24.02.2022 у зв'язку із військовою агресією російської федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України та відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» Указом Президента України введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 р. строком на 30 діб, який фактично подовжено дотепер.

Військовому командуванню (Генеральному штабу Збройних Сил України, Командуванню об'єднаних сил Збройних Сил України, командуванням видів, окремих родів військ (сил) Збройних Сил України, управлінням оперативних командувань, командирам військових з'єднань, частин Збройних Сил України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Управління державної охорони України) разом із Міністерством внутрішніх справ України, іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування доручено запровадити та здійснювати передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» заходи і повноваження, необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави.

Кабінету Міністрів України невідкладно доручено розпочати план запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в державі та забезпечити

фінансування заходів, пов'язаних із запровадженням правового режиму воєнного стану на території України [1].

Відповідно до норм Конституції України найважливішими функціями держави є захист територіальної цілісності та суверенітету. Оборона держави покладається на Збройні Сили України. Законами України визначається організація та порядок діяльності правоохоронних органів держави та її військових формувань щодо забезпечення захисту державного кордону та безпеки в цілому [2].

Разом з тим належний захист територіальної цілісності та суверенітету має бути відповідно профінансований. Таким чином, органи державної влади, профільні міністерства та їх структурні підрозділи стикаються з різного роду викликами, як-от: вирішення питань закупівель різного виду та призначення зброї, боєприпасів до неї; грошове забезпечення бійців, закупівля однострою та особистого захисного спорядження, послуг із харчування особового складу; створення та ремонт існуючої матеріально-технічної бази (військової інфраструктури); закупівля транспортних засобів, іншого допоміжного обладнання та багато чого іншого [3].

Матеріали правоохоронних органів свідчать про непоодинокі випадки вчинення корупційних кримінальних правопорушень службовими особами (розпорядниками бюджетних грошових коштів) та їх співучасниками в ході закупівель певних товарів, робіт або послуг, необхідних для оборони. Реалізація злочинного умислу здійснюється, зокрема, у такий спосіб: завищення вартості певних товарів (робіт, послуг), закупівля товарів, робіт або послуг низької якості, що не відповідає технічній документації предмета закупівлі; закупівля товарів, робіт або послуг в кількості значно меншій, ніж зазначена в договорі (інших документах щодо предмета закупівлі, його якісних та кількісних характеристик, а також документах, які є підставою для казначейських видатків (платіжні доручення, заявки на видачу, акти приймання виконаних робіт, акти приймання-передачі наданих послуг, акти придбання матеріальних цінностей, накладні тощо)); закупівля дорогого вартісного обладнання через підприємства-прокладки, оминаючи можливості збереження бюджетних коштів шляхом укладання договорів безпосередньо з виробником, та ін.

З метою вжиття належних заходів направлених на захист бюджетних коштів від злочинних посягань окремих організованих груп та злочинних організацій, забезпечення правомірності застосування процедур закупівлі товарів, робіт і послуг та цільового використання бюджетних коштів державою створено та наділено відповідними повноваженнями правоохоронні органи, які за своїми функціональними обов'язками протидіють кримінальним правопорушенням [4].

Вищезазначене дозволяє дійти висновку, що процедура державних закупівель (в тому числі відносини між замовником та виконавцем за договором в процесі виконання останнього та отримання коштів) має бути максимально відкритою для громад. Окрім того, з метою своєчасного запобігання та протидії кримінальним правопорушенням шляхом проведення певних аналітичних заходів компетентні правоохоронні органи повинні мати доступ до таких матеріалів та здійснювати контроль за закупівлями, які мають стратегічне значення для держави та її обороноздатності. Адже вчасне виявлення, реєстрація та здобуті належні докази кримінального правопорушення, що вчинене службовими особами та їх співучасниками, становлять гарантію збереження коштів держави, а у випадках протиправної розтрати – їх вчасного повернення до державного бюджету.

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

2. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

3. Санакоєв Д.Б., Неклеса О.В., Єфімов В.В., Юр'єв Д.С. Виявлення і розслідування злочинів, пов'язаних із привласненням, розтратою, заволодінням чужим майном : метод. рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 39 с.

4. Неклеса О. В., Юр'єв Д. С. Актуальні проблеми боротьби з організованою злочинністю та корупцією. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 4. С. 195–199.

Іван ДОВБЕНКО

аспірант відділу аспірантури
(ад'юнктури) і докторантури
Харківського національного
університету внутрішніх справ
(м. Харків, Україна)

<https://orcid.org/0009-0009-6020-8544>

КОРУПЦІЙНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ: КРИТЕРІЙ КЛАСИФІКАЦІЇ ТА ЇЇ ОБҐРУНТОВАНІСТЬ

Продовження збройної агресії російської федерації проти України жодним чином не вплинуло на розвиток України як незалежної, суверенної, демократичної, соціальної та правової держави, в якій врегулювання існуючих суспільних відносин здійснюється насамперед крізь призму права. Водночас через 77 років після завершення Другої світової війни в Європі вже Україна змушена стояти на порятунку і не лише своєї незалежності, суверенітету та територіальної цілісності, а й усього цивілізованого світу та системи міжнародної безпеки від «рашизму» – псевдоідеології, замішаної на поєднанні ідей фашизму та більшовизму, нацизму та расизму, реваншизму та ксенофобії, що приховуються під личиною «православних скріпів», «величчю росії» та «особливого історичного призначення». Наведене певним чином змінило акценти суспільства та вищого законодавчого органу нашої держави – Верховної Ради України – щодо кримінально-правової протидії та превенції корупційним проявам на протистояння саме викликам, пов'язаним із діями держави-агресора. Водночас корупція в нашій країні нікуди не поділася, а її рівень залишився майже той самий, що і до початку військового вторгнення. В окремих публікаціях навіть наголошується про збільшення її рівня порівняно з довоєнним.

Наведене зумовлює актуальність подальших досліджень механізмів кримінально-правової протидії корупційним проявам, адже у правовій системі нашої держави кримінальне право посідає особливе місце і має своїм призначенням властивими йому засобами забезпечувати захист (правову охорону) благ, цінностей, відносин, урегульованих іншими галузями права [4, с. 58]. Як зазначають Ю. В. Баулін і О. В. Наден, кримінальне право являє собою «охоронувальну підсистему, до якої належать норми, що визначають, які діяння є правопорушеннями та яким стягненням підлягають особи, що їх вчинили» [1, с. 245].

Враховуючи серйозність корупції, її кількісні та якісні показники потреба у кримінально-правовій протидії службовим зловживанням є очевидною навіть в умовах воєнного стану. На виконання зазначених завдань вітчизняний законодавець впродовж останніх десятиліть ратифікував низку міжнародно-правових документів, а також вніс численні зміни до діючого Кримінального кодексу України [7] (далі – КК України), реалізація яких у практичній діяльності, на переконання Верховної Ради України, здатна суттєво послабити корупційну складову у всіх сферах життя, поновити в Україні дієвість принципу верховенства права, підвищити рівень довіри громадян до діяльності представників усіх гілок влади. Незважаючи на те, що численні зміни законодавства нашої держави щодо протидії корупційним проявам поки що не надали очікуваних результатів, хоча були та обґрунтовано залишаються предметом наукової дискусії.

Положення абз. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року встановлюють, що корупційне правопорушення – це діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність. Одночасно в абз. 11 ч. 1 ст. 1 цього Закону наголошується: «Правопорушення, пов'язане з корупцією – діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені цим Законом вимоги, заборони та обмеження, вчинене особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність» [9]. На підставі аналізу наведених законодавчих положень передусім звертає на себе увагу певна невідповідність змісту наведених норм закону домінантам Основного закону нашої держави. Зокрема, п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України наголошує, що виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них [6].

Відповідно до цього положення, у своєму Рішенні від 30 травня 2001 року № 7-рп/2001 Конституційний Суд України встановив, що поділ юридичної відповідальності за галузевою структурою права на цивільно-правову, кримінальну, адміністративну та дисциплінарну є загальновизнаним [11]. Водночас ч. 1 ст. 61 Конституції України містить гарантію забезпечення прав і свобод людини і громадянина, яка полягає в тому, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за те саме правопорушення. Тобто і в абз. 5, і в абз. 11 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» недоречно використовувати сполучник «та/або», бо теж саме корупційне правопорушення, так само як і теж саме правопорушення, пов'язане з корупцією, можуть бути підставами різних видів юридичної відповідальності одночасно, а конституційна заборона поширюється на випадки подвійного (двічі) притягнення за те саме правопорушення до юридичної відповідальності саме одного виду.

По-друге, поділ корупційних проявів на корупційне правопорушення та правопорушення, пов'язане з корупцією, відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» пов'язаний з тим, чи містить або не містить діяння ознаки корупції. А спільним для цих двох форм протиправної поведінки є та обставина, що вони обидві: 1) порушують встановлені цим Законом вимоги, заборони та обмеження; 2) можуть бути вчинені одним і тим самим колом осіб – особами, зазначеними у ч. 1 ст. 3 цього Закону. Наведене й обумовлює встановлення підстав юридичної відповідальності особи: 1) кримінальної, дисциплінарної, цивільно-правової – за корупційне правопорушення; 2) кримінальної, адміністративної, дисциплінарної, цивільно-правової – за правопорушення, пов'язане з корупцією.

Незважаючи на це, чинний закон про кримінальну відповідальність до 21 липня 2021 року містив вказівку виключно щодо корупційних кримінальних правопорушень і в примітці до ст. 45 КК зазначав: «Корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 цього Кодексу», тобто поділяв наведену групу на дві категорії: 1) ті, що за будь-яких умов є корупційними кримінальними правопорушеннями (передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 КК); 2) ті, що вважалися корупційними кримінальними правопорушеннями виключно у разі їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем). Водночас у спеціальній літературі наголошується на тому, що наведений приміткою до ст. 45 КК перелік не охоплює усієї сукупності корупційних кримінальних правопорушень, передбачених Особливою частиною КК України. Наприклад, К. Г. Биков обґрунтовано наголошує, що примітка до ст. 45 КК України не містить у своєму переліку вимагання, вчиненого службовою особою з використанням свого службового становища (ч. 2 ст. 189 КК), незважаючи на те, що за своїм змістом та способом вчинення таке кримінальне правопорушення є корупційним [2, с. 13].

Але 21 липня 2021 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за декларування недостовірної інформації...» № 1576-ІХ, яким, крім іншого, примітка до ст. 45 КК була доповнена абзацом другим: «Кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з корупцією, відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 366-2, 366-3 цього Кодексу». Також абзац перший було доповнено словами «або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією» [8]. Вказані зміни були повністю обґрунтованими, адже ще з моменту набрання чинності Закону України «Про запобігання корупції» з 2014 року підставою кримінальної відповідальності було визначено не тільки вчинення корупційного правопорушення, а й правопорушення, пов'язаного з корупцією. Водночас у пояснювальній записці до цього законопроекту лише зазначається, що ст. 366-2 «Декларування недостовірної інформації» та ст. 366-3 «Неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» КК України не віднесені до корупційних кримінальних правопорушень, визначених у статті 45 КК України, що створює неузгодженість норм [10].

Жодної аргументації щодо віднесення наведених норм саме до кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, не наводиться. Відсутнє таке обґрунтування й у висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України, в якому лише констатується, що діяння, передбачене вищенаведеними складами кримінальних правопорушень (статті 366-2 та 366-3 КК), «не підпадає під визначення «корупційного

кримінального правопорушення», які містяться у відповідних антикорупційних конвенціях, та не характеризується ознаками корупції, що є визначальними для визнання вказаних діянь корупційними кримінальними правопорушеннями (відсутнє використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди, прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції неправомірної вигоди або одержання такої вигоди тощо)» [3]. Водночас зазначається, що аналогічне адміністративне правопорушення передбачене ч. 4 ст. 172-6 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) у главі 13-А з назвою «Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією» [5]. Також наголошується, що зміст цього діяння «майже ідентичним тому, що міститься у ст. 366-2 КК «Декларування недостовірної інформації» (відмінністю є лише розмір суми, на яку мають відрізнятися подані суб'єктом декларування завідомо недостовірні відомості у декларації від достовірних)».

Але, як наголошувалося вище, відповідно до абз. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», корупційне правопорушення як у цілому, так і корупційне кримінальне правопорушення – це діяння, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність. Тобто у КУпАП апіорі відповідальності за будь-яке корупційне правопорушення, як і глави з відповідною назвою, бути не може, адже за корупційне правопорушення адміністративна відповідальність не передбачена. На цій підставі можна зробити висновок, що доповнення примітки до ст. 45 КК другим абзацом відповідного змісту та вказівки на коло кримінальних правопорушень, які пов'язані з корупцією, відбулося за необґрунтованою аналогією з положеннями КУпАП. Наведене дає підстави та зумовлює більш ґрунтовне наукове дослідження класифікації корупційних проявів у законі про кримінальну відповідальність та перегляду наявного на цей час визначення як кола корупційних кримінальних правопорушень, так і кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією.

1. Баулін Ю. В., Наден О. В. Кримінальне право як галузь права. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи. Київ : ВАІТЕ, 2015. С. 221–283.

2. Биков К. Г. До визначення предмету корупційного злочину. *Форум права*. 2017. № 2. С. 10–15. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm 2017 2 4.pdf.

3. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за декларування недостовірної інформації...»: Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України до реєстр. № 4651 від 27.01.2021. URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/7b16a253-e6e3-4216-a528-f4e241ef60ec](https://itd.rada.gov.ua/7b16a253-e6e3-4216-a528-f4e241ef60ec).

4. Житний О. О. Кримінальне право України в міжнародному вимірі (порівняльно-правовий аналіз): монографія; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Одиссей, 2013, 376 с.

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

6. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

7. Кримінальний кодекс України.: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

8. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування : Закон України від 29.06.2021 № 1576-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-20#n11>.

9. Про запобігання корупції : Закон від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

10. Пропозиції Президента України до Закону «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за декларування недостовірної інформації...» № 4651 від 27.01.2021 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=4651&conv=9>.

11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Всеукраїнський Акціонерний Банк» щодо офіційного тлумачення положень п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України, ч. 1, 3 ст. 2, ч. 1 ст. 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб): Рішення Конституційного Суду України від 30.05.2001 № 7-рп/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-01#Text>.

Денис ХРИПУНОВ
аспірант кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ВПЛИВ КОРУПЦІЇ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Корупція (від лат. corrumpere – псувати) – це негативне суспільне явище, яке проявляється в злочинному використанні службовими особами, громадськими і політичними діячами їхніх прав і посадових можливостей з метою особистого збагачення. Боротьба з корупцією по суті полягає у зміні суспільних відносин, які сприятливі для її існування, на суспільні відносини, в яких вона існувати не може. Сприятливими для існування корупції є приватна власність і забюрократизованість системи державного правління. Дієвими підсилювачами боротьби з корупцією є заходи боротьби з корупціонерами.

Найчастіше термін «корупція» застосовують щодо бюрократичного апарату та політичної еліти. Характерною ознакою корупції є конфлікт між діями посадової особи та інтересами її працедавця або конфлікт між діями виборної особи й інтересами суспільства. Багато видів корупції аналогічні шахрайству, що здійснює посадова особа, та належать до категорії злочинів проти державної влади.

До корупції може бути схильна будь-яка людина, що володіє дискреційними повноваженнями – повноваженнями щодо розподілу якихось ресурсів, що їй не належать, на свій розсуд (чиновник, депутат, суддя, співробітник правоохоронних органів, адміністратор, екзаменатор, лікар тощо). Головним стимулом до корупції є можливість отримання економічного прибутку (ренти), пов'язаного з використанням владних повноважень, а головним стримувальним чинником – ризик викриття і покарання.

В Україні корупція не повною мірою розглядається як один із найважливіших факторів, що загрожує національній безпеці держави, негативно впливаючи на ефективність управління з боку державних органів, підриваючи довіру народу до влади. Звичайно, незаперечним є факт, що найбільшим ризиком для будь-якої країни є втрата державності. І це, поза розумним сумнівом, не є перебільшенням, адже, якщо вплив корупції на ключові сфери є визначальним, якщо корупційні способи вирішення державних справ стають домінуючими, тоді держава стає приреченою.

Наслідками корупції можуть бути: втрата країною політичних та економічних позицій на міжнародній арені; погіршення її іміджу; перешкоди у вступі в авторитетні та престижні міжнародні організації або виключення з них; міжнародна ізоляція та застосування міжнародних санкцій; скорочення чи навіть повне припинення зовнішніх інвестицій. Зрештою, країна з високим рівнем корупції «котиться» на узбіччя світового розвитку.

Наслідки від корупції всередині країни є руйнівними і небезпечними, передусім у соціальній сфері, де поглиблюється соціальна нерівність громадян, збільшується соціальна напруга в суспільстві.

Корупція та корупційна злочинність на сучасному етапі державотворення стають не лише одним з основних джерел соціальної напруженості в суспільстві, а й перешкодою на шляху здійснення соціально-політичних та економічних реформ, а отже, реалізації життєво важливих інтересів України загалом. З огляду на складність корупції, її масштабність та надзвичайну різноманітність проявів цей феномен постає як безпосередня загроза національній безпеці. На державному рівні корупція прямо або опосередковано визнається однією з реальних загроз національній безпеці України у наступних основних сферах:

- 1) державної безпеки – через поширення корупції в органах державної влади та зрощення бізнесу і політики;
- 2) внутрішньополітичній – через порушення з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування Конституції України і законів України, прав і свобод людини і громадянина;
- 3) економічній – через переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними.

Водночас, як свідчить практика, корупція є реальною загрозою національній безпеці України і в інших сферах, таких як: зовнішньополітична, науково-технологічна, воєнна, соціальна, гуманітарна, екологічна, інформаційна тощо.

В умовах агресії з боку інших держав особливу загрозу становить корупційний вплив (як прямий зовнішній вплив, так і завуальований, що здійснюється через внутрішніх агентів) на військову безпеку держави, наслідком чого є зростання воєнних видатків держави (через «зайві» витрати в сфері купівлі та продажу зброї або укладання завідомо не вигідних чи нереальних контрактів щодо озброєння збройних сил тощо), розпродаж зброї і військового обладнання, завідомо невдалі «спроби» реформування різних галузей оборонної сфери та доведення до занепаду збройних сил окремими корумпованими посадовцями тощо.

Корупція в секторі безпеки є однією з ключових загроз національній безпеці. Адже недобросовісність та корумпованість людей в погонах підривають рівень довіри суспільства і міжнародних інституцій до усього силового блоку України, не дозволяють ефективно забезпечувати безпеку громадян, загрожують демократичному врядуванню та фундаментальним принципам існування держави у сучасному світі, а отже, посилюють внутрішню вразливість держави від впливу потенційних викликів безпеці.

Крім того, корупція підриває ефективність і економічність збройних сил, стосується співробітників всіх рівнів сектора безпеки і оборони і може виражатися в таких формах, як: крадіжка, вимагання, хабарництво і кумівство. Чинники, такі як: відсутність прозорості (культура секретності), оперативна терміновість, відсутність механізмів контролю та відсутність адекватних правил і нормативів, можуть створити атмосферу, схильну до корумпованої поведінки фінансових та інших джерел.

Як показує практика, саме державний сектор безпеки є особливо вразливим для різного роду корупційних махінацій внаслідок, передусім, своєї «закритості» від прямого громадського та парламентського контролю, а також обмеженого доступу до інформації щодо життєдіяльності останнього. А тому вкрай важливо, щоб будь-які дії керівників структур сектора безпеки, які є потенційно корупційно небезпечними, були максимально прозорими, прогнозованими, ефективними та адекватними.

Удосконалюючи систему протидії корупції в Україні, доцільно враховувати міжнародний досвід боротьби з корупцією в секторі безпеки, який може бути ефективно використаний і в нашій країні. Тому коротко розглянемо досвід боротьби з корупцією в деяких країнах світу.

У США корупціонерам загрожує тюремне ув'язнення до 15 років або штраф, розмір якого утричі перевищує розмір хабаря. Штраф та позбавлення волі чекає на чиновників-корупціонерів у Казахстані, Франції та Данії. У Португалії чиновникам-корупціонерам загрожує до 8 років в'язниці, в Польщі – від 10 до 12 років позбавлення волі, в Канаді – до 14 років в'язниці. В Італії чиновників за корупційні злочини можуть посадити на 4–12 років, конфіскувати в них майно і заборонити займати посади в системі держслужби. Аналогічне покарання, тільки з іншими тюремними термінами, передбачене в Німеччині, Фінляндії. У Великій Британії за корупційні злочини карають позбавленням волі на строк до 7 років, а також позбавленням права займати державні посади на 7 років. У Китаї за корупцію можна потрапити до в'язниці на 10–12 років або довічно, а за корупцію в особливо великих розмірах – якщо сума крадіжки або хабаря перевищує 3 млн юанів – передбачена смертна кара. У Таїланді серед покарань – також тюремне ув'язнення на 5–20 років, за злочини в особливо великих розмірах – смертна кара. У В'єтнамі смертну кару застосовують, якщо сума розкрадань перевищує 500 млн донгів, а сума хабаря складає понад 300 млн. В ОАЕ та Саудівській Аравії чиновників-корупціонерів саджають у в'язницю довічно, в окремих випадках можуть і руки відрубати. В Ірані за корупцію – або смертна кара, або відрубання рук.

Проте головний рецепт у здоланні корупції – не репресії, а цілий комплекс системних заходів, включно з підвищенням зарплат чиновникам (як в Сингапурі), пропагандою у ЗМІ й, головне, відмовою «простих громадян» брати участь в корупційних схемах.

Зараз в Україні йде війна, дуже багато людей виїхали за кордон. Переважно це жінки та діти – майбутнє нашої країни. Після закінчення війни вони повинні мати мотивацію повернутись до дому, в Україну, а це буде можливо лише за створення відповідних умов для відбудови і розвитку держави. Однією з таких головних умов є подолання корупції на всіх рівнях.

Отже, зважаючи на вищезазначене, сформулюємо основні пропозиції щодо ефективного попередження, запобігання та викорінення корупції в Україні:

1. Дієва антикорупційна стратегія повинна бути логічно вибудованою, цілісною системою, яка може складатися із взаємозалежних елементів, серед яких насамперед повинні бути: ефективне антикорупційне законодавство та його безвиняткове виконання; автономний (незалежний) спеціальний державний орган із боротьби з корупцією; сталий економічний розвиток країни; нетерпимість корупції з боку населення, залучення його до участі у реалізації державної антикорупційної політики;

2. З урахуванням того, що корупцію в Україні слід усвідомлювати як загрозу національній безпеці, необхідно переглянути та скоригувати антикорупційну стратегію України;

3. Важливим є забезпечення постійного антикорупційного моніторингу найуразливіших у плані корупції ділянок, в тому числі сектора безпеки, запровадження процедури регулярної перевірки на доброчесність та моніторингу способу життя державних службовців та посадових осіб керівної ланки сектора безпеки, зокрема шляхом співставлення їхнього способу життя із задекларованими майном і статками, а також запровадження якісно нової системи рекрутингу кадрів силових структур;

4. Слід звернутися за досвідом розвинених країн, котрий свідчить, що антикорупційне законодавство повинно передбачати найсуворіші покарання за корупційні злочини, дорівнюючи корупцію до державної зради, максимально великі штрафи і терміни ув'язнення, заборону професійної діяльності на майбутнє, позбавлення пенсії та соціальних пільг, а конфіскація коштів та майна, набутих злочинним шляхом, відбувається незалежно від їхнього кінцевого власника тощо, при цьому відповідальність за вчинення корупційних діянь є невідворотною і не має строку давності;

5. Максимально широке оприлюднення, прозорість та комп'ютеризація окремих процесів прийняття управлінських рішень, у тому числі в секторі безпеки (насамперед щодо бюджетного планування, державних закупівель, аудиту, добору, атестації та призначення керівних кадрів), дозволить вивести їх із зони корупційних ризиків, а також позитивно позначиться на загальному іміджі силових структур;

6. Варто створити стандарти та норми (або регулятори етики) – принципи та механізми, які визначатимуть дії органів державної влади і місцевого самоврядування, їхніх керівників та посадових осіб (закони, кодекси етики тощо). Діяльність цих органів має бути максимально повно і точно визначена, врегульована, регламентована, з тим щоб упередити можливість з будь-яких причин завдати шкоди особі, суспільству або державі;

7. Важливим є досягнення високого рівня патріотизму і професіоналізму державних службовців всіх ланок, які виявляються, зокрема, в їхній діяльності виключно в інтересах суспільства, а не окремих олігархічних кланів, і в умовах максимально допустимої відкритості, формування, розвитку та раціонального використання на всіх управлінських рівнях кадрів з високим рівнем моральної культури, здатних компетентно і відповідально виконувати управлінські функції, впроваджувати новітні технології, сприяти інноваційним процесам відповідно до потреб розвитку держави.

1. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії : монографія. Київ : Атіка, 2001. 304 с.

2. Фердман Г. П. Корупція як одна з головних загроз національній безпеці України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : Публічне управління та адміністрування. 2024. Т. 35 (74). № 1. С. 201–205.

3. Нинюк М., Нинюк І. Корупція як фактор загрози національній безпеці та суспільному ладу України. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 2 (6). С. 71–76.

4. Розвиток культурного потенціалу державних службовців в Україні: наук. праці / за заг. ред. В. А. Ребкала. Київ ; Житомир : Полісся, 2002. 244 с.

5. Шайо А. Клієнтизм та злидство: корупція в перехідному періоді // Політична корупція перехідної доби: Скептичний погляд / за ред. С. Коткіна та А. Шайо. Київ : К.І.С., 2004. 440 с.

Анастасія КІНДЗЕРСЬКА

курсант факультету забезпечення
оперативно-службової діяльності

Науковий керівник:

Віталій ГУЛА

старший викладач кафедри
прикордонного контролю
Національної академії Державної
прикордонної служби України
ім. Б. Хмельницького
(м. Хмельницький, Україна)

ЕВОЛЮЦІЯ КОРУПЦІЙНИХ СХЕМ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ ТА ПРОТИДІЯ ПРИКОРДОННИКІВ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРИКОРДОННОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Від початку повномасштабної війни в Україні у 2022 р. питання національної безпеки та територіальної цілісності набули критичного значення. Державна прикордонна служба України (далі – ДПСУ) відіграє одну із ключових ролей у забезпеченні національної безпеки та оборони держави. Більше того, її складова, прикордонний контроль, спрямована на охорону державного кордону, запобігання незаконному переміщенню осіб, транспортних засобів, вантажів, зброї, наркотиків та інших заборонених предметів, а також на протидію нелегальній міграції і контрабанді.

Відомо, що прикордонний контроль сприяє підтриманню внутрішньої безпеки, економічної стабільності та суверенітету України, адже він забезпечує:

недоторканність державного кордону (запобігає несанкціонованому перетину кордону та контролює законність переміщення через нього);

захист економічних інтересів (протидіє контрабанді, яка завдає значних збитків державному бюджету);

боротьбу з транснаціональною злочинністю (виявляє та запобігає переміщенню через кордон зброї, наркотиків та інших небезпечних предметів);

контроль міграційних процесів (регулює потоки мігрантів, запобігаючи нелегальній міграції та пов'язаним з нею ризикам).

На жаль, у період воєнного стану Україна стикається з новими викликами у сфері міграції та безпеки кордонів. Відповідно, зростання кількості нелегальних мігрантів і згодом активізація корупційних схем вимагають від представників Державної прикордонної служби України впровадження ефективних заходів протидії та адаптації до нових загроз [6].

Найбільш поширеними корупційними схемами, що використовуються зловмисниками під час спроби перетину державного кордону, є:

1. Підrobка паспортних документів: зловмисники виготовляють самостійно або замовляють підроблені документи, що дозволяють нелегальним мігрантам перетинати державний кордон;

2. Фіктивні довідки про непридатність до військової служби: під час воєнного стану деякі особи намагаються уникнути мобілізації, купуючи підроблені медичні довідки;

3. Використання системи «Шлях»: деякі зловмисники використовують систему «Шлях», призначену для водіїв гуманітарних вантажів, задля нелегального виїзду за кордон. За даними НАЗК, було виявлено кілька таких випадків, що свідчить про необхідність посилення контролю за використанням цієї системи.

Більше того, під час спроби нелегального перетину державного кордону України особи можуть вдаватися до корупційних дій, таких як пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі, зокрема прикордоннику, з метою сприяння у незаконному перетині. Такі дії кваліфікуються за ст. 369 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди службовій особі. Відповідальність настає незалежно від того, чи була прийнята ця пропозиція та чи вдалося фактично перетнути кордон. Санкції за такі дії можуть включати штраф або позбавлення волі на строк до 4 років.

Крім того, за сам факт незаконного перетину або спроби незаконного перетину державного кордону передбачена адміністративна відповідальність за статтею 204-1 Кодексу

України про адміністративні правопорушення. Санкції за такі дії включають накладення штрафу від 200 до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або адміністративний арешт на строк до 15 діб з конфіскацією знарядь і засобів вчинення правопорушення [4].

Таким чином, спроби нелегального перетину державного кордону, пов'язані з корупційними діями, тягнуть за собою як адміністративну, так і кримінальну відповідальність залежно від характеру та обставин правопорушення.

Але представники Державної прикордонної служби України, в свою чергу, намагаються якомога активніше протидіяти корупційним схемам, впроваджуючи низку заходів [1].

Одним із основних напрямів покращення рівня професійної підготовки є підвищення кваліфікації персоналу. Варто звернути увагу, що керівництвом прикордонних підрозділів проводяться регулярні тренінги та навчання для військовослужбовців, які працюють у сфері прикордонного контролю, з метою виявлення підроблених документів та інших ознак нелегальної діяльності. Іншим, не менш важливим, фактором, що допомагає у виявленні корупційних злочинів, є використання сучасних технологій. Певна річ, що впровадження біометричних систем паспортного контролю та сканерів документів у пунктах пропуску через державний кордон дозволяє швидко ідентифікувати підробки та запобігти спробі у нелегальному перетині кордону. Більше того, співпраця з іншими правоохоронними органами та викривачами дозволяє отримати актуальні дані щодо можливого вчинення правопорушень [2]. Справді, ДПСУ тісно співпрацює з Національною поліцією України, СБУ та міжнародними партнерами для обміну інформацією та координації дій у боротьбі з корупцією та нелегальною міграцією [3].

Хоча представники Державної прикордонної служби України намагаються забезпечити безпечний перетин громадянами державного кордону та протидіяти незаконному переміщенню транспортних засобів і вантажів через державний кордон, необхідно поступово покращувати систему прикордонного контролю у виявленні корупційних схем. По-перше, посилити внутрішній контроль та впровадити системи ротації персоналу і регулярних перевірок у прикордонників, що відповідають за здійснення прикордонного контролю. По-друге, потрібно настільки, наскільки можливо, залучити громадськість. На нашу думку, дієвим способом стане збільшення кількості гарячих ліній та платформ для повідомлень про корупційні випадки, що сприятиме підвищенню прозорості і довіри до прикордонної служби [5]. По-третє, обмін досвідом та інформацією з прикордонними службами інших країн дозволить впроваджувати передові практики та ефективніше протидіяти транснаціональним корупційним схемам. Для цього необхідно збільшити кількість міжнародних зустрічей прикордонників, впровадити спільні навчальні заходи у виявленні корупційних схем.

Отже, умови воєнного стану створюють додаткові виклики для будь-якої державної служби України, тим більше для ДПСУ. Проте завдяки впровадженню сучасних технологій, підвищенню кваліфікації персоналу та активній співпраці з іншими органами влади і міжнародними партнерами Державна прикордонна служба України успішно протидіє та надалі протидіятиме корупційним схемам, щоб забезпечити безпеку державного кордону.

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

2. Про затвердження Положення про впровадження в Державній прикордонній службі України механізмів заохочення викривачів та формування культури повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» : наказ МВС України від 13.04.2023 № 311. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0763-23#Text>.

3. Про схвалення Стратегії комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.08.2017 № 576-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-2017-%D1%80#Text>.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

5. Державна прикордонна служба України. URL : <https://dpsu.gov.ua/ua>.

6. Антикорупційна програма Міністерства внутрішніх справ України на 2023–2025 роки станом на 12.04.2023. Міністерство внутрішніх справ України. URL : <https://mvs.gov.ua/prevention-corruption/onovlena-antikorupciina-programa-mvs-ukrayini-na-2020-2022-roki/antikorupciina-programa-ministerstva-vnutrisnix-sprav-ukrayini-na-2023-2025-roki>.

Альона КІРІЧЕНКО

курсант 2-го курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Сергій ПЕТРЕНКО

старший викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(и. Дніпро, Україна)

ВПЛИВ КОРУПЦІЇ НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ ТА ОБОРОНУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Питання корупційних проявів на території нашої держави завжди було актуальним та потребувало вирішення та врегулювання, але в умовах воєнного стану це питання ще більш загострилося, тому що корупція є однією з найсерйозніших загроз національній безпеці та обороноздатності України. Вона послаблює державні інститути, підриває довіру суспільства та міжнародних партнерів, а також створює умови для диверсійної діяльності ворога.

На нашу думку, національна безпека завжди становить пріоритет для будь-якої держави, особливо під час збройного конфлікту. Корупція у сфері оборони є серйозною загрозою не лише для безпеки країни, а й для її економічної стабільності та довіри суспільства. Оборонний сектор, що охоплює військову сферу, закупівлю озброєння та суміжні галузі, відіграє ключову роль у захисті суверенітету та безпеки громадян, особливо в умовах воєнного стану. Проте корупційні прояви в цій сфері можуть спричинити значні негативні наслідки, що вплинуть на обороноздатність країни.

На думку О. Бондаренко, однією з основних проблем, пов'язаних з корупцією в оборонному секторі, є компрометація національної безпеки. Такі корупційні дії, як підкуп та розкрадання, можуть послабити обороноздатність країни через погіршення якості та ефективності військового обладнання та послуг [1, с. 323].

На думку деяких науковців, таких як Д. Киблик, В. Кірієнко, В. Коломойцев та ін., до основних напрямів впливу корупції на обороноздатність України можна віднести ослаблення матеріально-технічного забезпечення Збройних Сил України. Наприклад, розкрадання державних коштів, виділених на закупівлю озброєння та техніки, що призводить до дефіциту критично важливих ресурсів, та закупівля неякісного чи застарілого обладнання за завищеними цінами без реальної конкуренції послаблює боєздатність армії [2, с. 62–65].

На нашу думку, корупційні схеми у сфері військово-промислового комплексу можуть призводити до саботажу виробництва сучасної зброї та відповідних технічних засобів. Неефективне управління оборонними підприємствами, призначення некомпетентних керівників через корупційні зв'язки гальмує розвиток галузі, що значно підтриває оборонну промисловість в Україні.

Як зазначає центр національного спротиву, ще одним не менш важливим фактором, що впливає на обороноздатність нашої країни, є деморалізація особового складу, тобто наявність корупції у військових структурах (наприклад, махінації з грошовими виплатами, незаконний продаж гуманітарної допомоги) підриває бойовий дух військовослужбовців [3].

На думку В. Гришко, впровадження воєнного стану, націленого на забезпечення національної безпеки, посилює ризики корупційних зловживань через зростання повноважень державних органів, економічні труднощі та обмежений громадський контроль [4, с. 544].

Подолання корупції є одним із ключових пріоритетів Міністерства оборони України. Відомство прагне створити ефективну та надійну систему запобігання корупційним проявам у своїх структурних підрозділах, Генеральному штабі Збройних Сил України, інших органах військового управління та в Збройних Силах України загалом. Крім того, антикорупційні заходи охоплюють установи, організації, державні підприємства та небюджетні суб'єкти господарювання, що входять до сфери управління Міністерства оборони України.

На нашу думку, міжнародне співробітництво відіграє ключову роль у боротьбі з корупцією в оборонному секторі. Спільний обмін досвідом, розвідувальними даними та

впровадження міжнародних правових стандартів, окреслених у таких, наприклад, документах, як Конвенція ООН проти корупції, сприяють підвищенню прозорості та підзвітності.

Основними напрямками такої співпраці є [5, с. 107]:

Обмін найкращими практиками та розробка єдиних стандартів для мінімізації корупційних ризиків;

Контроль оборонних закупівель і транзакцій для виявлення підозрілих операцій;

Усунення юридичних прогалин і посилення відповідальності за транскордонну корупцію;

Розробка навчальних програм та надання технічної допомоги для покращення внутрішнього контролю;

Напрацювання колективних механізмів оцінки та перевірки, що стимулюватимуть країни до впровадження антикорупційних стандартів;

Координація дій щодо протидії незаконному обігу зброї та фінансовим махінаціям.

На основі вищевикладеного доходимо висновку, що боротьба з корупцією в оборонному секторі потребує комплексного підходу, що охоплює як усунення системних проблем, так і підвищення персональної відповідальності. Забезпечуючи чесність, прозорість і підзвітність, а також зміцнюючи міжнародну співпрацю, держави можуть підвищити рівень національної безпеки, відновити довіру суспільства та гарантувати ефективний розподіл ресурсів для оборонних потреб, що є першочерговим завданням у воєнний час.

1. Бондаренко О. С. Корупційні прояви в оборонному секторі в умовах воєнного стану та післявоєнний період: характеристика та заходи нівелювання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 323–327.

2. Кіблик Д. В. Загально-правове бачення актуальних проблем боротьби з корупцією в умовах воєнного стану в Україні. Актуальні проблеми протидії корупції в умовах воєнного стану : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів ; м. Торунь, 15 лютого 2024 р.). Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 62–65.

3. Деморалізація серед представників РОВ зростає. Центр національного спротиву. URL : <https://sprotyv.mod.gov.ua/demoralizatsiya-sered-predstavnykiv-rov-zrostaє/>.

4. Гришко В. І., Лисий В. І. Воєнний стан як чинник зростання корупції в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 543–549.

5. Буряк М. В. Корупційні ризики в державних оборонних закупівлях: шляхи мінімізації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2 (18). С. 103–115

Руслан ГОРБУНОВ

курсант 2-го курсу

Науковий керівник:

Ірина УМРИХІНА

доцент кафедри

адміністративно-правових дисциплін,

доктор філософії в галузі права

(Донецький державний

університет внутрішніх справ,

м. Кривницький, Україна)

ВПЛИВ КОРУПЦІЇ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Корупція є однією з основних загроз для фінансово-економічної безпеки України, особливо в умовах воєнного стану. Війна значно посилила існуючі проблеми, викликані недоброчесністю та зловживанням владою. В умовах нестабільності та невизначеності корупційні схеми можуть поглиблювати економічну кризу, знижувати ефективність державних витрат та зменшувати довіру до державних інститутів. Це ускладнює забезпечення національної безпеки і відновлення економіки. Тема боротьби з корупцією в період воєнного стану є надзвичайно актуальною, оскільки іноземні держави-партнери відправляють в Україну грошову та військову допомогу, закривають видатки на житло для внутрішньо переміщених осіб, допомагають цим особам як фінансово, так і закуповують для них гуманітарну допомогу, передають її також в державу, тоді як корупція безпосередньо

впливає на здатність держави ефективно реагувати на загрози, мобілізувати ресурси та підтримувати стабільність у критичний період для країни.

Корупція, як феномен, що проникає у всі сфери суспільного життя, від інституційних структур до побутових відносин, суттєво підриває економічну безпеку держави, особливо на період дії воєнного стану. Вона знижує ефективність державного управління, призводить до нераціонального використання державних коштів та ресурсів, що ускладнює реалізацію стратегічних та економічних програм. Корупція є однією з ключових загроз економічній безпеці держави, оскільки вона порушує ефективність державного управління та ускладнює досягнення стратегічних цілей розвитку держави. Вона негативно впливає на розподіл бюджетних ресурсів та якість надання державних послуг, що створює серйозні перешкоди для сталого економічного прогресу [1]. З початком воєнного стану до Верховної Ради України було внесено проєкт Закону від 04.05.2022 р. № 7348 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні діяння під час дії воєнного стану». Цим законопроєктом пропонується доповнити ч. 3 ст. 111 Кримінального кодексу України (яка стосується державної зради) такого змісту: «У період дії воєнного стану та протягом одного року після його припинення чи скасування незаконне збагачення – набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на 6,5 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи, є державною зрадою, – карається позбавленням волі на строк до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна та з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю» [2, с. 107]. Правове регулювання отримання коштів громадянами, які є підозрілими та не відповідають їх доходам, є однією з найважливіших функцій держави та фінансового контролю посадовців. З початком повномасштабного вторгнення, згідно з дослідженням Опендатабот, винесено 6 877 вироків, що суттєво менше за показники до війни, коли щороку фіксувалося приблизно 2,5 тисяч вироків [4].

Зараз безпосередній вплив бойових дій на фінансово-економічну безпеку України значно посилюється через цілеспрямовані атаки на критичну інфраструктуру країни, виснаження фінансових резервів населення та бізнесу, збільшення економічних нерівностей, корупцію у вищих органах влади. Через що іноземні держави-партнери не мають бажання допомагати фінансово Україні та допомагати у відновленні економіки, надавати військову допомогу, оскільки з розслідувань іноземних партнерів впливають факти про нераціональне використання допомоги, про продаж наданої як військової допомоги (форму, плитоноски, бронеплити, каски, прилади нічного бачення тощо), так і гуманітарної для власного збагачення. Для економічної безпеки держави корупціонери становлять найбільшу внутрішню загрозу. Тільки за 2023 рік НАБУ та САП відкрили більше 60 проваджень за фактом розкрадання військової допомоги.

Одна з найбільш поширених корупційних схем на період воєнного стану – це «відкати», коли державним службовцям, які відповідають за проведення закупівлі, компанія учасника торгів обіцяє грошову винагороду в разі, якщо вони забезпечать її перемогу на торгах. Обіцяна грошова винагорода, як правило, компенсується збільшеною вартістю контракту, що, відповідно, тягне за собою надлишкове витрачання державних коштів, наприклад, доцільно навести недавні закупівлі за контрактом Міністерства Оборони України, коли форму для військовослужбовців пошили поганой якості, а продали за завищеними цінами, або ж коли на фронт поставляються боєприпаси поганой якості. Інша корупційна схема в державних закупівлях пов'язана із заниженням ціни учасника, який претендує на перемогу, і в результаті оголошених торгів визначається переможцем претендент з найнижчою ціною, а по факту його ціна не забезпечить відповідне постачання та вимагатиме або в результаті розірвання укладеного з ним договору, або збільшення вартості контракту вже менш прозорими шляхами, ніж це відбувається за конкурентних торгів. У будь-якому випадку державний замовник торгів зазнає надлишкових фінансових витрат, що фактично є збитками, завданими державному бюджету [3, с. 27]. Також однією з не поширених схем відмивання коштів є державні закупівлі через «Prozorro», коли в прифронтових містах через цю систему публічних закупівель виставляють контракт на надання послуг, зокрема ремонт доріг, нанесення розміток на дорожнє покриття, закупівля рослин для висаджування в скверах/парках. У прифронтових містах, від яких до лінії фронту залишаються лічені кілометри, йде закупівля не потрібних для життя/оборони міста речей.

Корупційні практики в державних органах, зокрема у сфері оборонних витрат, закупівель та управління ресурсами, значно знижують ефективність використання державних

коштів, що створює загрозу національній безпеці. В умовах війни корупція призводить до втрат у критичних галузях економіки, уповільнює процеси реформ та розвитку. Це ускладнює залучення міжнародних інвестицій, знижує підтримку з боку міжнародних партнерів і погіршує макроекономічну стабільність. Отже, боротьба з корупцією є невідкладною необхідністю для зміцнення економічної безпеки України в умовах воєнного стану та досягнення довгострокового економічного розвитку.

1. Хаванов А. В. Вплив корупції на економічну безпеку держави: аналіз механізмів та наслідки. *Економіка та суспільство*, 2024. № 62. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-114>.
2. Крупнова Л. В. Актуальні проблеми протидії корупції в Україні в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми протидії корупції в Україні в умовах воєнного стану* : матеріали Міжнародної науково-практ. конф., м. Рівне, 14 березня 2023 року. Рівне, 2023. С. 106–108. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/192/3942/8949-1>.
3. Бланк, М. Е. Вплив корупції на економіку України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 7 (1). С. 25–28. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/12452/1/ВПЛИВ%20КОРУ>.
4. Судово-юридична газета в Україні. URL: <https://sud.ua/ПЦІІ%20НА%20ЕКОНОМІКУ%20УКРАЇНИ.pdf>.

Максим ЛЕВЧЕНКО

курсант 2 курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Марина ВОЙТЮК

викладач кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**ВПЛИВ КОРУПЦІЇ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Корупція є однією з найбільших загроз для національної безпеки та оборони України, особливо в умовах воєнного стану. Вона підриває довіру до державних інституцій, послаблює обороноздатність та створює передумови для зовнішньої агресії. У цьому дослідженні розглядається вплив корупції на оборонний сектор України, аналізуються чинні законодавчі та міжнародні акти, досвід інших держав у протидії корупції, а також пропонуються заходи для мінімізації корупційних ризиків.

Корупція в оборонному секторі призводить до неефективного використання ресурсів, зниження якості військової техніки та послуг, а також до витоку конфіденційної інформації. Це створює прямі загрози для національної безпеки, оскільки послаблює здатність держави протистояти зовнішнім та внутрішнім викликам. За даними дослідження, корупційні дії, такі як підкуп та розкрадання, можуть послабити обороноздатність країни через погіршення якості та ефективності військового обладнання та послуг [1].

Україна має розгалужену законодавчу базу для боротьби з корупцією. Зокрема, Закон України «Про запобігання корупції» визначає правові та організаційні засади запобігання корупції в державі [2]. Крім того, Концепція боротьби з корупцією, затверджена Указом Президента України № 367/98, встановлює основні напрями державної антикорупційної політики [3].

Україна є учасником низки міжнародних договорів, спрямованих на боротьбу з корупцією. Зокрема, Міжамериканська конвенція проти корупції передбачає заходи щодо запобігання, виявлення, покарання та викорінення корупції [4]. Відповідно до Закону України № 1506-VI, Україна здійснює міжнародне співробітництво у сфері запобігання та протидії корупції [5].

Досвід інших країн свідчить про важливість лідерства та прозорості у боротьбі з корупцією. У Збройних силах США проводяться регулярні заходи, відомі як «День

керівника», де вищі посадові особи обговорюють питання запобігання корупції та акцентують її неприйнятність. Це слугує чітким сигналом для всіх рівнів командування про нетерпимість до корупційних проявів [6].

НАТО також активно сприяє боротьбі з корупцією в оборонній сфері. Ініціатива «Розвиток доброчесності і зменшення ризику корупції в оборонних установах» спрямована на впровадження найкращих практик та підходів до оборонного менеджменту, що підвищує прозорість та підзвітність у цій сфері [7].

В умовах воєнного стану корупційні ризики в оборонному секторі зростають. Це пов'язано з великими обсягами державних закупівель, прискореними процедурами та обмеженим контролем. Дослідження показують, що корупція спотворює процеси оборонних закупівель, що призводить до завищених витрат, неякісного обладнання та обмеженої конкуренції [1].

Для зниження корупційних ризиків необхідно впроваджувати комплексні заходи, зокрема:

- посилення прозорості та підзвітності в оборонних закупівлях;
- впровадження ефективних механізмів контролю та аудиту;
- забезпечення належного захисту викривачів корупції;
- Підвищення професійної етики та відповідальності посадових осіб.

Отже, корупція становить серйозну загрозу для національної безпеки та оборони України, особливо в умовах воєнного стану. Ефективна протидія корупції вимагає комплексного підходу, який містить вдосконалення законодавчої бази, впровадження прозорих процедур, врахування міжнародного досвіду та посилення міжнародного співробітництва. Лише за умови системної та послідовної роботи у цьому напрямі можна забезпечити належний рівень національної безпеки.

1. Transparency International. Corruption Perceptions Index 2023. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2023>.

2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

3. Про Концепцію боротьби з корупцією : Указ Президента України від 24.04.1998 № 367/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/367/98>.

4. Inter-American Convention Against Corruption. Organization of American States. URL: <https://www.oas.org/juridico/english/treaties/b-58.html>.

5. Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією : Закон України від 18.10.2006 № 1506-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1506-17>.

6. United States Department of Defense. Combating Corruption and Promoting Integrity in the Department of Defense. URL: <https://www.defense.gov>.

7. NATO Building Integrity Programme. Transparency and Accountability in Defense Institutions. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_68368.htm.

Іван МИХАЙЛОВ

курсант 2-го курсу

Науковий керівник:

Ірина УМРИХІНА

доцент кафедри

адміністративно-правових дисциплін,

доктор філософії в галузі права

(Донецький державний

університет внутрішніх справ,

м. Кропивницький, Україна)

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ ПІД ЧАС ФІНАНСУВАННЯ ОБОРОННОЇ СФЕРИ

В умовах війни забезпечення швидкого та неупередженого фінансування оборонної сфери є одним з головних пріоритетів держави. Під час дії правового режиму воєнного стану ці вимоги виконуються шляхом засекречення оборонних закупівель, переходом до прямих контрактів з контрагентами, певним відступом від складних довгих процедур закупівель, визначених ЗУ «Про оборонні закупівлі». Всі ці фактори на фоні великих грошових надходжень

до українського бюджету від західних партнерів породжують великі корупційні ризики, особливо в межах централізованих тилових закупівель для забезпечення ЗСУ. Проблематика полягає в тому, що це впливає не тільки на обороноздатність країни, а ще на подальшу зацікавленість країн НАТО у фінансуванні українського сектору оборонної промисловості, так і не менш важливі тилові закупівлі для забезпечення ЗСУ. Тобто на фоні великих корупційних ризиків в цій сфері і вже відомих випадків корупції, які знижують обороноздатність, ще сповільнюються і призупиняються надходження до державного бюджету від країн партнерів.

Одна з головних проблем – це відсутність стандартизації законодавчих процедур, що регулюють оборонні закупівлі. Постійні зміни нормативно-правових документів, які регулюють відповідні процеси, дублювання функцій між різними державними органами, перекладання відповідальності з однієї посадової особи на іншу призводять до правового хаосу. Відсутність єдиної методики визначення вартості оборонних закупівель сприяє корупційним змовам та завищенню цін на товари й послуги. Це ускладнює проведення ефективного державного аудиту й контролю за використанням бюджетних коштів. Ще одним вагомим фактором, який підвищує ризик корупції, є надмірна дискреція посадових осіб, що ухвалюють рішення щодо закупівель. Зловживання службовим становищем, маніпуляція технічними специфікаціями та використання неконкурентних процедур призводять до наживання на війні окремих компаній. У багатьох випадках закупівлі здійснюються без відкритого конкурсу, що зменшує прозорість процесу. Використання підстави «нагальної потреби» для укладання контрактів без конкуренції відкриває широкі можливості для корупційних схем. Тобто закупівлі проводяться з певними компаніями по завищеній ціні, з дуже швидкою процедурою укладання контракту. Також відомі факти невиконання укладених договорів, що свідчить про необхідність реформ у сфері нагляду за дотриманням контрактів, щодо сфери оборони. Відсутність механізмів перевірки чи швидкої зміни постачальника, неможливість контролю за якістю товару на початкових стадіях укладання договору чи перед цим призводять до марнотратства державних коштів. Систематичне порушення умов контрактів з боку контрагентів без відповідних санкцій формує атмосферу безкарності та сприяє корупційним зловживанням [1].

Мінімізація корупційних ризиків в оборонній сфері вимагає комплексного підходу. По-перше, необхідне поліпшення правової бази із синхронізацією її з міжнародними стандартами. По-друге, впровадження електронних систем закупівель, створення незалежних, більш ефективних механізмів контролю та розширення участі країн НАТО у моніторингу фінансування оборонної сфери є важливими елементами реформи. По-третє, треба обмежити дискреційні повноваження посадових осіб, забезпечити прозорість процесу ухвалення рішень і впровадити суворі санкції за порушення контрактних зобов'язань. Посилення заходів проти корупційних дій у фінансуванні сфери оборони є важливим аспектом для ефективного використання державних ресурсів. Впровадження прозорих механізмів, незалежного контролю та підзвітності сприятиме збільшенню довіри до влади, зменшенню ризиків корупційних дій, поліпшить обороноздатність країни. У цей нелегкий час реформування всієї системи закупівель у сфері безпеки і оборони є однією з найголовніших цілей для стабільності і миру в країні.

Додатковий важливий напрям – це впровадження міжнародних стандартів та практик, які успішно застосовуються у країнах НАТО. Через застарілість нашої оборонно-фінансової системи нагально потрібне проведення певних реформ: використання новітніх технологій для контролю оборонних контрактів, впровадження автоматизованих систем перевірки постачальників та використання штучного інтелекту для аналізу фінансових транзакцій може значно зменшити ризик корупційних схем. Досвід західних партнерів показує, що ці заходи сприяють поліпшенню ефективного використання бюджетних коштів та запобігав марнотратству.

І все ж таки важливо зосередити увагу на відповідальності посадових осіб, пов'язаних зі сферою безпеки і оборони. Запровадження жорстких покарань за порушення антикорупційного законодавства, збільшення відповідальності за неефективне використання бюджетних коштів та впровадження механізмів стимулювання для добросовісного виконання службових обов'язків можуть бути ключовими кроками у запобіганні корупційним проявам. Систематизація погляду на реформування оборонного сектору дозволить створити прозору і ефективну систему факторингу, яка буде діяти в межах демократичних, справедливих норм.

1. Корупційні ризики під час здійснення централізованих тилових закупівель для Збройних Сил України. Дослідження. Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/pdfiles/?file=/wp-content/uploads/Pages/75/86/75864b28ba53e97ab6be0a8447d58f6a4a7897b1e24a219d36a9b821fd8443314096827.pdf>.

Єлизавета НІКІТІНА

студентка

гуманітарно-правового факультету

Науковий керівник:

Сергій ЛУКАШЕВИЧ

професор кафедри права,

кандидат юридичних наук доцент

(Національний аерокосмічний

університет ім. М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»,

м. Харків, Україна)

АНТИКОРУПЦІЯ ТА ДОБРОЧЕСНІСТЬ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Війна виявилась руйнівним фактором для всіх сфер нашого життя. Загроза для розвитку (та навіть існування) нації зросла ще більше, коли вади домінують у характері людей, яким надано мандат довіри виявляти всі суттєві зміни в природі права, а також своєчасно і повно відображати ці зміни в законодавстві [1]. Сектор безпеки та оборони залишається складовою, яка безпосередньо впливає на захист національної безпеки, а отже, потребує відповідної підтримки та належного законодавчого врегулювання. Боротьба з корупцією в оборонному секторі – це набагато більше, ніж припинення махінацій з отриманням додаткових коштів від продажу озброєнь. Через корупцію в оборонному секторі гинуть цивільні та військові, зростає небезпека, ставиться під загрозу мир та продовжуються війни [2]. Забезпечення прозорості та підзвітності в секторі безпеки та оборони є важливими елементами для запобігання корупції. Це, своєю чергою, потребує впровадження механізмів, що сприяють ефективному контролю та нагляду, щоб мінімізувати ризики зловживань. Крім того, необхідно підвищувати рівень обізнаності щодо антикорупційних практик. Це є особливо критичним для сектора безпеки та оборони, де корупційні ризики можуть підірвати боєздатність армії, ефективність використання ресурсів та довіру суспільства до державних інституцій, що в умовах війни є неприпустимим. Тому значної актуальності набуває посилення антикорупції та формування доброчесності в секторі оборони та безпеки, що стає невід'ємною частиною для забезпечення національної безпеки України та її стійкості в умовах війни.

Вивченню антикорупції та доброчесності в секторі безпеки та оборони приділяли увагу такі дослідники, як О. Макаренков, А. Дем'яно, Г. Фердман та ін. Проте правова дискусія навколо цієї теми залишається відкритою та потребує подальшого дослідження. Особливої важливості набуває питання формування доброчесності та вдосконалення антикорупційних практик, що безпосередньо буде впливати на рівень захищеності національної безпеки нашої країни.

Розглядаючи конкретні прояви корупції в секторі безпеки і оборони, слід звернути увагу на те, що корупційні дії, такі як підкуп і розкрадання, знижують ефективність військового обладнання та послуг, ставлячи під загрозу життя військовослужбовців та безпеку громадян [3]. Неетичні практики, зокрема «відкати» та фаворитизм, викривлюють процеси оборонних закупівель, що призводить до завищених витрат та одержання неякісного обладнання. В умовах зовнішньої агресії корупція посилює військову вразливість через укладання не вигідних контрактів та розпродаж військового майна, створюючи ризики для демократичного врядування та стабільності держави [4].

Аналізуючи основні проблеми у боротьбі з корупцією в оборонному секторі, Т. Тагарев виділяє декілька аспектів. По-перше утаємниченість, що виступає як основний ворог для прозорості, оскільки часто обґрунтовується «інтересами національної безпеки», що, своєю чергою, суттєво обмежує прозорість оборонного сектора, ускладнюючи парламентський та громадський контроль, створюючи умови для корупції, наприклад, у сфері оборонних закупівель. По-друге, підвищення терміновості та уникнення відкритих процедур створюють сприятливе середовище для непрозорого прийняття рішень та, відповідно, корупційних схем, особливо при закупівлях для потреб міжнародних операцій. Застосування термінів «оперативна необхідність» або

«ексклюзивне право на виконання роботи» створює ситуацію, коли відкритість та прозорість ставляться на другий план. По-третє, використання популістських гасел, таких як «закупівля вітчизняного», «турбота про добробут солдатів» або «дія на благо суспільства», може призводити до непрозорих контрактів та корупційних дій, спотворюючи ринкові механізми. Згідно з дослідженнями міжнародної організації Transparency International подібні гасла можуть викликати ситуації, коли інтереси держави або збройних сил ставляться вище за інтереси суспільства [5].

У контексті дії воєнного стану особливого значення набуває концепція доброчесності. Як підкреслює Дем'янюк А., доброчесність є ключовим фактором у зміцненні суспільної довіри до державних інституцій та ефективного використання ресурсів [6]. Це є особливо важливим у той час, коли суспільство об'єднане однією метою – перемогою над ворогом, оскільки це слугує фундаментом, на якому формується довіра до державних установ, військового командування, службовців, відповідальних за закупівлі, та представників судової влади, покликаних притягати до відповідальності осіб, залучених у корупційні схеми. Антикорупційні заходи, засновані на доброчесності, мінімізують зловживання владою та підвищують ефективність оборонного сектора. Для ефективної реалізації антикорупційних заходів та забезпечення доброчесності необхідно розглянути нормативно-правову базу, що регулює ці питання.

Закон України «Про запобігання корупції» є визначальним законодавчим актом, який встановлює правові та організаційні засоби функціонування системи запобігання корупції в Україні, включаючи превентивні механізми та правила усунення наслідків корупційних правопорушень. Стаття 65-1 зазначеного закону встановлює відповідальність за корупційні правопорушення, передбачаючи кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність осіб, зазначених у ст. 3 цього нормативного акта [7].

Окрім Закону України «Про запобігання корупції», важливу роль у боротьбі з корупцією відіграє Кримінальний кодекс України, який регулює відповідальність за корупційні правопорушення, зокрема, Розділ XVII визначає злочини у сфері службової діяльності та надання публічних послуг. До таких злочинів, передусім, належать: декларування недостовірної інформації (ст. 366-1), зловживання владою або службовим становищем (ст. 364), зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2), прийняття пропозиції, обіцянки або неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368), незаконне збагачення (ст. 368-5), підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 354), пропозиція/надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369). Варто зауважити, що примітка до ст. 45 КК України визначає корупційні злочини, вчинені шляхом зловживання службовим становищем, зокрема передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, а також 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368–369-2 КК України[8].

Крім кримінальної відповідальності, у розділі 13А Кодексу України про адміністративні правопорушення визначено адміністративну відповідальність за корупційні правопорушення. У статтях 172-4–172-9-2 описані порушення щодо сумісництва та підозри з іншими видами діяльності (172-4), одержання подарунків (172-5), фінансового контролю (172-6), нежиття заходів щодо протидії корупції (172-9). Також Закон України «Про державну службу» в п. 5 ст. 4 визначає доброчесність як один із принципів державної служби, а п. 9 ст. 8 цього закону зобов'язує державних службовців дотримуватися вимог законодавства у сфері запобігання та протидії корупції [9-10].

На практичному рівні реалізації антикорупційних заходів варто відзначити антикорупційну програму Міністерства оборони України на 2025–2026 роки, яка є кроком у боротьбі з корупцією та утвердженні доброчесності під час війни. Вона включає стратегічні заходи, спрямовані на формування культури підзвітності серед військовослужбовців та державних службовців, вдосконалення оборонного законодавства, інвентаризацію військового майна, запуск електронних систем контролю витрат пального та прозорих механізмів оборонних закупівель. Програма також передбачає навчання з питань антикорупційного законодавства та моніторинг його виконання з боку Департаменту з питань запобігання та виявлення корупції, що забезпечує прозорість та підзвітність антикорупційних ініціатив [11]. Аналізуючи проблему корупції в оборонному секторі, доцільно звернутися до міжнародного досвіду та успішних практик.

Так, міжнародний досвід боротьби з корупцією та забезпечення доброчесності в оборонному секторі свідчить про важливість співпраці між урядом, промисловістю та громадянським суспільством. Засновник Transparency International П. Айген

підкреслював необхідність цього підходу для успішної боротьби з корупцією, що знайшов своє віддзеркалення у програмі TI-DS, спрямованій на боротьбу з корупцією в оборонному секторі. Процес створення Міжнародного форуму з питань ділової та етичної поведінки оборонних та аерокосмічних компаній (далі – IFBEC) вимагав співпраці невеликої групи людей, які представляли різні країни та компанії, і був посилений підтримкою Американської асоціації промисловості (AIA). Ця співпраця привела до створення Загального галузевого стандарту доброчесності для європейських оборонних компаній у 2008 р. та IFBEC – у 2010 році, що свідчить про ефективність механізму підтримки доброчесності та боротьби з корупцією в міжнародній оборонній промисловості [2]. З метою боротьби з корупцією у сфері військових операцій і оборони НАТО ініціювала кампанію «Виховання доброчесності» («Building integrity»). Ця ініціатива має на меті сприяти підзвітності, підвищенню прозорості та розвитку доброчесності в оборонних установах за допомогою методичного підходу. Наприклад, у Варшаві з прийняттям керівних принципів зміцнення етичних рамок відбулися значні зміни, оскільки вони розширили початкову сферу програми. Основні принципи чітко визначають, що запобігання і боротьба з корупцією повинні бути інтегровані в основні місії альянсу – від колективної оборони до реагування на кризи і безпеки на основі співробітництва. Невдовзі за цим був розроблений план посилення етики, спрямований на інтеграцію антикорупційних аспектів у діяльність НАТО.

Для подолання корупції в оборонному секторі доцільно використовувати стратегії Ради євроатлантичного партнерства та НАТО, залучаючи громадські організації та аналітичні центри. Неурядові дослідження, у свою чергу, пропонують такі заходи для зниження рівня корупції, як: створення законодавчої бази для викорінення корупції у військовій галузі, підвищення прозорості закупівель, звільнення армії від фіскальних зобов'язань, відстеження масштабів корупції; створення відповідної правової та процедурної бази для викорінення корупції у військовій промисловості, з пріоритетом на розробку і послідовне використання програмно-цільового методу бюджетування; значне підвищення прозорості процесу закупівель та прийняття обмеження на кількість пропозицій під час тендерних процедур; негайне звільнення від усіх фіскальних зобов'язань військових та міністерства оборони; розробка та порівняння стратегій і підходів до вирішення цих проблем; проведення подальших досліджень проблем, пов'язаних з корупцією в операціях зі стабілізації та реконструкції; розробка та реалізація компенсаційних та пов'язаних з ними програм і проєктів. Також важливим є відслідковувати потенційні масштаби корупції у військовій промисловості, кроки, що вживаються для боротьби з нею виконавчою та законодавчою владою, приватним сектором та неурядовими організаціями [2].

Отже, з огляду на вищезазначене боротьба з корупцією та розбудова доброчесності в секторі безпеки і оборони України є пріоритетними завданнями, особливо в умовах війни. Ефективне вирішення цих проблем вимагає комплексного підходу, що включає вдосконалення законодавчої бази, підвищення прозорості процесів, посилення контролю та підзвітності, а також активну співпрацю між урядом, промисловістю та громадянським суспільством. Міжнародний досвід та ініціативи, такі як програма НАТО «Виховання доброчесності», демонструють важливість інтеграції антикорупційних заходів у всі аспекти оборонної діяльності. Впровадження цих практик та постійний моніторинг їхньої ефективності є ключовими складовими зміцнення національної безпеки, підвищення боєздатності армії та відновлення довіри суспільства до державних інституцій. Тільки шляхом узгоджених та системних зусиль у цьому напрямі Україна зможе забезпечити ефективне використання ресурсів, підвищити обороноздатність та зміцнити позиції на міжнародній арені.

1. Makarenkov O. Means of International law to eliminate corruption threats to national security. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. Vol. 10. No. 2. P. 165–176. URL : <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/2425/2420>.

2. Pyman M. Tackling Defense Corruption // *Ethical Dilemmas in the Global Defense Industry*. New York : Oxford University Press, 2023. 536 p. P. 259–304. URL : https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=J2uxEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA259&dq=Anti-corruption+in+the+defense+sector&ots=PjMSBW-vyn&sig=WXMu3rpVMA4M7bwcEUrRsR4rxuw&redir_esc=y#v=onepage&q=Anti-corruption%20in%20the%20defense%20sector&f=false.

3. Бондаренко О. С. Корупційні прояви в оборонному секторі в умовах воєнного стану

та післявоєнний період: характеристика та заходи нівелювання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 323–327. URL : <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284793/278853>.

4. Фердман Г. П. Корупція як одна з головних загроз національній безпеці України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : Публічне управління та адміністрування. 2024. Т. 35 (74). № 1. С. 201–205. URL : https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/1_2024/37.pdf.

5. Виховання доброчесності та боротьба з корупцією в оборонному секторі. Збірник прикладів (компендіум) позитивного досвіду. Женева ; Київ : Женевський Центр демократичного контролю над збройними силами ; Procon Ltd, 2010. 390 с. URL : https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_topics/20120607_BI_Compensation_UK.pdf.

6. Дем'яненко А. Антикорупція та доброчесність: сучасний стан і напрями реалізації в контексті воєнного стану. 2024. Проблеми реалізації прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права в Україні : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8 жовт. 2024 р.). Київ : КНУТД, 2024. С. 306–310. URL : https://epec.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/28388/1/PRPSZISPU_2024_P306-310.pdf.

7. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

8. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

9. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

10. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.

11. The Ministry of Defence has adopted a comprehensive strategy to combat abuses in the defense sector, with the Anti-Corruption Program for 2025–2026 officially approved. Ministry of Defence of Ukraine. URL : <https://mod.gov.ua/en/news/the-ministry-of-defence-has-adopted-a-comprehensive-strategy-to-combat-abuses-in-the-defense-sector-with-the-anti-corruption-program-for-2025-2026-officially-approved>.

Валерія ПОСМЕТЮХОВА

курсант 2 курсу ННІ підготовки
фахівців для підрозділів
превентивної діяльності
Національної поліції України

Науковий керівник:

Олександр НЕКЛЕСА,

старший викладач кафедри
кримінального процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ВПЛИВ КОРУПЦІЇ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасний розвиток України як незалежної та демократичної держави неможливий без ефективної боротьби з корупцією. В умовах воєнного стану корупційні прояви набувають особливої небезпеки, оскільки послаблюють державні інститути, перешкоджають ефективному управлінню та ставлять під загрозу національну безпеку. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує ст. 368 Кримінального кодексу України (далі – КК України), що передбачає відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Корупція є потужним дестабілізаційним фактором, який послаблює здатність держави до ефективного реагування на військові загрози. Вона має такі негативні наслідки:

- ослаблення обороноздатності – корупційні схеми в оборонному секторі призводять до нецільового використання коштів, закупівлі неякісної військової техніки та амуніції, що безпосередньо впливає на боєздатність Збройних Сил України;

- зменшення довіри до державних інституцій – корупційні правопорушення серед військових та цивільних чиновників підривають довіру суспільства до органів

влади, що може спровокувати внутрішню нестабільність у період воєнного стану;

- фінансова вразливість держави – розкрадання бюджетних коштів у період війни значно ускладнює ефективне функціонування державних органів, що забезпечують безпеку та оборону країни;

- збільшення впливу зовнішніх загроз – корупційні механізми можуть використовуватися ворожими державами для підкупу посадовців, що становить пряму загрозу національній безпеці [2, с. 16].

Стаття 368 КК України передбачає кримінальну відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. В умовах воєнного стану особливого значення набувають такі аспекти:

1. Посилення відповідальності – з огляду на загрози, пов'язані з корупцією в державному секторі під час війни, необхідним є ухвалення змін до КК України щодо збільшення санкцій за корупційні злочини в оборонному секторі [1];

2. Розширення складу злочину – законодавці пропонують прирівняти корупційні діяння, що вчиняються під час воєнного стану, до державної зради, що передбачає суворіші покарання, зокрема довічне позбавлення волі;

3. Запровадження спеціальних заходів контролю – необхідно посилити нагляд за розподілом бюджетних коштів та міжнародної допомоги, спрямованої на підтримку Збройних Сил України та відновлення інфраструктури [3, с. 62].

Для ефективного подолання корупційних загроз в умовах воєнного стану необхідно реалізовувати комплексні заходи:

- зміцнення антикорупційного законодавства – удосконалення механізмів контролю за діяльністю державних органів та підвищення відповідальності за корупційні злочини;

- інституційне посилення антикорупційних органів – надання додаткових повноважень НАБУ, НАЗК та Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі для швидкого розслідування корупційних злочинів в оборонному секторі;

- забезпечення прозорості державних закупівель – запровадження відкритих тендерних процедур у сфері оборони та безпеки, що зменшить ризики корупційних зловживань;

- посилення громадського контролю – залучення громадських організацій та журналістських розслідувань до моніторингу витрат державного бюджету та міжнародної допомоги;

- співпраця з міжнародними партнерами – обмін досвідом та впровадження кращих світових практик у сфері боротьби з корупцією [4, с. 6].

Корупція в умовах воєнного стану становить серйозну загрозу національній безпеці України, оскільки підриває ефективність оборонного сектора, знижує рівень довіри до влади та ускладнює отримання міжнародної допомоги. Посилення відповідальності за корупційні злочини, зокрема за ст. 368 КК України, є необхідним заходом для забезпечення стабільності державного управління та збереження суверенітету нашої держави. Боротьба з корупцією в цей критичний період має стати одним із пріоритетних напрямів державної політики, що дозволить зміцнити безпекову систему та забезпечити ефективну відбудову країни після завершення воєнних дій [1].

Отже, ефективна боротьба з корупцією в Україні під час воєнного стану триває, і для її успішного здійснення, крім наявності політичної волі, необхідне належне законодавче забезпечення. Це включає комплекс нормативно-правових актів, що регулюють механізми запобігання корупції та відповідальність за корупційні правопорушення. Важливим є створення ефективної системи державних органів, забезпечення належної координації в реалізації антикорупційної політики, запровадження превентивних заходів, а також подолання корупції в умовах воєнного стану. Формування цієї інституційної системи має відповідати міжнародним стандартам, зокрема конвенціям ООН та Ради Європи проти корупції, рекомендаціям ГРЕКО, Стамбульському плану дій антикорупційної мережі ОЕСР та передовій світовій практиці з огляду на специфіку української юридичної системи.

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Гребененко І. О. Актуальні проблемні питання запобігання та протидії корупції в умовах воєнного стану в Україні. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VIII Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Дніпро, 15 бер. 2024 р.) : у 2 ч. Дніпро : Дніпроп. держ.

ун-т внутр. справ, 2024. Ч. II. С. 136–138.

3. Кваша О. О. Актуальні проблеми кримінально-правової політики України в умовах війни. *Альманах права*. 2023. Вип. 14. С. 41–47.

4. Шило С. Особливості застосування законодавства щодо запобігання корупції в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2022. № 2 (74). С. 86–93.

Мар'яна РЕДЬКО

курсант 3-го курсу

Валентина КУПЧИШИНА

старший викладач кафедри

психології, педагогіки

та соціально-економічних дисциплін

Національної академії Державної

прикордонної служби України

імені Б. Хмельницького

(м. Хмельницький, Україна)

<https://orcid.org/0000-0003-0937-8029>

ВПЛИВ КОРУПЦІЇ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Корупція в умовах воєнного стану є однією з найсерйозніших загроз для нашої країни, оскільки підриває можливості нашого війська і народу загалом. Розкрадання ресурсів держави, що знаходиться на межі життя і смерті, коли кожен день гинуть, люди є просто неприпустимим. Навпаки, все має бути спрямоване на звільнення території країни від противника. На превеликий жаль, ситуація, пов'язана з корупцією в Україні, є напруженою та такою, що потребує вирішення. Саме актуальність цього питання й обумовила вибір тематики нашого дослідження.

Корупція в умовах воєнного стану виявляється у різних сферах життєдіяльності людини та на різних шаблях влади. Зокрема, в сфері закупівель озброєння, боєприпасів, у розподілі гуманітарної та використанні міжнародної допомоги, котра, як свідчать дані ЗМІ, дуже часто йде не за призначенням.

Від початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну все частіше постає питання розкрадання гуманітарної допомоги, яка надходить від інших держав. Згідно з даними, що надали представники Державної прикордонної служби України, з початком 2023 р. було виявлено 653 випадки, коли військовослужбовці не отримували гуманітарну допомогу, яка їм призначалася. Туди входили такі речі, як бронжилети, пластини до них, прилади нічного бачення, дрони, автотранспорт [1]. Ця інформація призводить до згубних наслідків (як в тилу, так і на полі бою), а також до недовіри до влади. Не отримуючи допомогу від держави, наші воїни мають менші шанси на виживання, як наслідок, це призводить до зменшення можливостей для оборони території країни, в якій ми проживаємо.

До речі, наведена вище інформація стосується також сфери закупівель озброєння та техніки. Щодо цього питання було проведено дослідження від НАЗК «Корупційні ризики під час здійснення оборонних закупівель». У результаті було визначено проблеми, що посилюють вразливість системи до корупційних схем, а також окреслено рекомендації щодо мінімізації цих ризиків. До таких проблем належать: неузгодженні зміни в системі правового регулювання у сфері оборонних закупівель; однакові функції у міністерств, що займаються цією справою; неналежне планування обсягів потрібної продукції та відсутність належної взаємодії органів на цьому етапі; відсутність належної перевірки під час здійснення процесу закупівель та передачі; нечіткі умови перерахування передоплати у розмірі до 100 % від ціни продукту [2]. Корупційні схеми у закупівлях підривають оборонну здатність воїнів ЗСУ та інших формувань, адже через них військові не отримують вчасно належного спорядження. Їхнім головним завданням у зоні бойових дій є захищати землі нашої держави, а якщо це стає неможливим через такі чинники, як недостача чогось, то маємо всі шанси втратити можливість нормально жити.

Попри це, від корупційних схем страждає і мирне населення, особливо ті, хто проживають на окупованій території. Оскільки вони перебувають в таких обставинах, є великий ризик нестачі товарів першої необхідності. Через махінації з гуманітарною допомогою від інших держав більша частина українців не отримує її, адже вона або не надходить до населених пунктів, або не видається представниками влади звичайним людям. Таких випадків по Україні велика кількість. Також є ще один спосіб неправомірного використання допомоги – її продаж, що можна було спостерігати на початку війни, коли на прилавках магазинів знаходилися товари закордонного виробництва, що фігурували у гуманітарній допомозі – це наштовхує на думку про використання таких товарів у корупційних схемах.

Боротьба з корупцією вимагає постійного контролю та розвитку цієї сфери, адже вона дозволяє припинити незаконні махінації в звичайному житті та в умовах воєнного стану. Це значно полегшить життя українцям та військовослужбовцям щодо отримання постійної допомоги та підтримки від держави.

На державному рівні цим питанням приділяють особливу увагу, про що свідчать повідомлення про викриття багатьох корупційних схем. У кожного українського громадянина є можливість зателефонувати на гарячу лінію і повідомити про факти корупції. Ці та інші заходи запобігання корупційним діям сприятимуть очищенню нашого суспільства від негативних проявів окремих осіб, які шкодять усьому українському суспільству.

1. Красіков І. Що відомо про масштаби корупції на гуманітарній допомозі, що надходить в Україну? Еспресо. URL : <https://espresso.tv/shcho-vidomo-pro-masshtabi-koruptsii-na-gumanitarniy-dopomogi-shcho-nadkhodit-v-ukrainu>.

2. Дослідження НАЗК «Корупційні ризики під час здійснення оборонних закупівель». Радник у сфері публічних закупівель. URL : <https://radnuk.com.ua/pravova-baza/koruptsijni-ryzykypid-chas-zdijsnennia-oboronnykh-zakupivel/>.

Володимир СИЧЕВСЬКИЙ

курсант

Науковий керівник:

Наталія СИМОНЕНКО

доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх
справ, м. Київ, Україна)

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Корупція є серйозною загрозою для демократичного розвитку, верховенства права та економічного зростання. Вона підриває суспільну довіру, завдає значних економічних збитків та знижує ефективність державного управління. В Україні боротьба з корупцією є одним з ключових напрямів державної політики, але ефективність кримінальної відповідальності за такі правопорушення залишається недостатньою. Чинне законодавство передбачає серйозні санкції, такі як позбавлення волі, штрафи та конфіскація майна, але застосування цих положень на практиці є неоднозначним.

Ключовими нормативно-правовими актами, що регулюють антикорупційну політику в Україні, є Кримінальний кодекс України (статті 364–370), Закон України «Про запобігання корупції», Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» та Закон України «Про Вищий антикорупційний суд». Однак правозастосовна практика виявила низку проблем, які потребують вирішення. Однією з основних проблем є низький рівень притягнення до кримінальної відповідальності службових осіб, які займають відповідальне становище та службових осіб, які займають особливо відповідальне становище. Згідно з даними Генеральної прокуратури, у 2022 році лише 12,8 % осіб, засуджених за корупційні правопорушення, були державними або місцевими посадовцями, що вказує на низьку ефективність кримінального переслідування представників вищих ешелонів влади. Додатковою системною проблемою є недостатня ефективність судової системи. За

інформацією Вищого антикорупційного суду, у 2024 році було ухвалено 1 758 вироків у справах про корупційні правопорушення, однак значна кількість проваджень затягується через надмірне навантаження на суддів, що створює можливості для уникнення відповідальності підозрюваних осіб. Крім того, суттєвим викликом залишається використання складних корупційних схем, спрямованих на уникнення відповідальності. Зокрема, поширеною є практика залучення підставних осіб для отримання неправомірної вигоди, а також здійснення корупційних правопорушень через фіктивні підприємства. Окремою проблемою є зловживання службовим становищем без безпосереднього одержання неправомірної вигоди, що значно ускладнює доказування відповідних правопорушень у межах кримінального провадження.

Аналіз статистичних даних свідчить про нестабільність антикорупційних показників. Зокрема, у 2020 році було виявлено понад 14 000 корупційних правопорушень із загальними збитками, що перевищують 2 млрд грн, при цьому фактичне відшкодування склало лише 774,5 млн грн. У 2022 році кількість зареєстрованих корупційних правопорушень зросла в 1,5 рази, водночас кількість кримінальних проваджень, переданих до суду, скоротилася удвічі. У 2024 році структура винесених вироків демонструє, що 37,7 % з них стосувалися отримання неправомірної вигоди, 35,4 % – незадекларованих активів, а 16 % – конфлікту інтересів.

Удосконалення кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення має базуватися на кількох ключових напрямках. По-перше, національне законодавство має бути гармонізоване з міжнародними стандартами і, зокрема, має бути посилений захист викривачів корупції. По-друге, треба запровадити обов'язковий мінімальний термін позбавлення волі для державних службовців, щоб уникнути практики умовного засудження та незначних штрафів. По-третє, треба удосконалити систему збору та аналізу статистичних даних про корупційні правопорушення шляхом створення єдиної національної бази даних, яка дозволить об'єктивно оцінювати ефективність антикорупційних заходів. По-четверте, треба розробити систему заохочення викривачів корупції. Вона вже існує, але потребує подальшого вдосконалення. По-п'яте, необхідно ефективно управляти витратами державних службовців, посилити електронне декларування та підвищити прозорість.

Потрібно також приділити увагу впровадженню нових методів боротьби з корупцією, таких як оцифрування державних послуг. Це дозволить мінімізувати контакт між громадянами та посадовими особами і, відповідно, зменшити ризик корупції. Отже, вдосконалення кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення є дуже важливим для забезпечення верховенства права в Україні. Комплексна правова реформа, посилення підзвітності посадових осіб та запровадження сучасних антикорупційних механізмів сприятиме зміцненню державних інституцій та підвищенню довіри суспільства до влади.

1. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 01.02.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 26.02.2025).

2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Дата оновлення: 01.02.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 26.02.2025).

3. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. Дата оновлення: 01.02.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18> (дата звернення: 26.02.2025).

4. Про Вищий антикорупційний суд : Закон України від 07.06.2018 р. № 2447-VIII. Дата оновлення: 01.02.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19> (дата звернення: 26.02.2025).

5. Офіс Генерального прокурора. Статистична інформація. URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika> (дата звернення: 26.02.2025).

6. Вищий антикорупційний суд. Статистичні звіти. URL: <https://hcac.court.gov.ua/hcac/gromadyanam/reports/> (дата звернення: 26.02.2025).

7. Національне агентство з питань запобігання корупції. Корупційна статистика. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/koruptsiyna-statystyka/> (дата звернення: 26.02.2025).

ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ



Лілія ЗОЛУТУХІНА
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор юридичних наук, професор
<https://orcid.org/0000-0002-6045-1511>

МЕДІАЦІЯ ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

У сучасному суспільстві сімейні конфлікти стали однією з найпоширеніших причин правових суперечок. Однак традиційні методи вирішення таких спорів, що включають судові процеси, часто виявляються неефективними через емоційну напруженість, високу вартість і тривалість розгляду справ. У зв'язку з цим медіація, як альтернативний метод вирішення конфліктів, набирає популярності, зокрема в контексті сімейних спорів.

Медіація передбачає участь нейтральної третьої особи – медіатора, яка допомагає сторонам конфлікту знайти компромісне рішення, яке буде задовольняти інтереси всіх учасників. У цьому контексті медіація є не лише ефективним, але й гуманним інструментом, що сприяє збереженню відносин між сторонами, особливо в ситуаціях, що стосуються дітей або спільного майна.

Актуальність медіації в сімейних спорах визначається кількома факторами. По-перше, зростання кількості сімейних конфліктів, зокрема внаслідок розлучень, втрати контакту між батьками та дітьми, а також поділу майна, вимагає розробки альтернативних, менш агресивних і витратних методів вирішення таких спорів. По-друге, медіація може суттєво зменшити навантаження на судову систему, дозволяючи розв'язувати справи швидше та без емоційних травм, яких часто зазнають учасники судових процесів. Окрім того, як правильно зазначає Л. Н. Бондаренко-Зелінська, значний обсяг сімейних конфліктів знаходиться поза межами правового регулювання, тому в ході сімейної медіації основним орієнтиром для примирення виступають не норми права, а норми моралі, в тому числі і суб'єктивні уявлення сторін конфлікту про добро, зло, справедливість тощо [1].

По-третє, медіація, за своєю природою, дає можливість сторонам конфлікту зберегти контроль над результатом і досягти рішення, яке вони самі визнають справедливим.

Медіація – це процес мирного врегулювання конфлікту, в якому незалежний та неупереджений медіатор допомагає сторонам знайти взаємоприйнятне рішення [2]. Медіатор не має права нав'язувати своє рішення, а лише сприяє конструктивному діалогу між сторонами. Основними принципами медіації є: 1) добровільність – участь у медіації є добровільною для обох сторін; 2) конфіденційність – усі деталі, що стосуються медіаційного процесу, залишаються конфіденційними; 3) неупередженість і нейтральність медіатора – медіатор не має права приймати рішення за одну зі сторін і повинен залишатися нейтральним протягом усього процесу; 4) акцент на інтересах сторін – медіатор допомагає сторонам зосередитися не на позиціях, а на їхніх інтересах, що дозволяє знайти рішення, яке задовольняє обидві сторони.

Сімейні конфлікти, зокрема розлучення, поділ майна, визначення місця проживання дітей, є надзвичайно емоційно складними. Часто такі спори спричиняють серйозні наслідки для учасників, зокрема для дітей, які стають свідками або безпосередніми учасниками конфлікту. Варто вказати влучні висловлювання Лариси Гретченко, яка зауважила, що розірвання шлюбу як первинний крок до припинення шлюбно-сімейних відносин, не

вирішений за домовленістю сторін, спричинить подальші непорозуміння з питань: способів утримання, виховання та розвитку дитини, поділу майна та бізнес-інтересів, спадкових відносин, визначення місця проживання дитини [3]. Застосування медіації в таких справах дозволяє значно знизити емоційну напругу та уникнути тривалих і болісних судових процедур.

Медіатор в сімейних спорах виконує кілька важливих функцій: 1) підтримка комунікації – допомагає сторонам вести конструктивний діалог і висловлювати свої потреби та інтереси; 2) ідентифікація спільних інтересів – сприяє розумінню того, що сторони можуть мати спільні цілі, навіть якщо їхні позиції суперечать одна одній. 3) генерація варіантів рішень – допомагає сторонам знаходити можливі варіанти вирішення конфлікту, що влаштовують обидві сторони; 4) забезпечення рівноправності сторін – створює умови для рівної участі обох сторін у процесі медіації, не дозволяючи жодній стороні домінувати.

Згідно з чинним законодавством України, медіація, як спосіб вирішення спорів, розвивається і набуває дедалі більшого застосування, зокрема в рамках сімейних конфліктів. Закон України «Про медіацію», прийнятий у 2021 році, визначає медіацію як альтернативний метод вирішення спорів, що дозволяє уникнути судового процесу і досягти взаємоприйняттого рішення.

Важливо зазначити, що в Україні медіація не є обов'язковою, але її застосування активно заохочується, зокрема в сімейних спорах.

Згідно з нормами цього закону, медіація може бути застосована на будь-якому етапі конфлікту, в тому числі до звернення до суду або після початку судового процесу. Як зазначає А. Дутко, при судовому розгляді сторони є суперниками, котрі жадають виграшу, а при медіації – вони є сторонами, які бажають порозуміння і є рівноправними в своїх інтересах [4; с. 150]. Крім того, у воєнних умовах сімейна динаміка зазнає значних тисків, що може зумовити конфлікти між членами сім'ї. Стрес, обмежені ресурси та загроза безпеки можуть призводити до погіршення міжособистісних відносин та спровокувати конфлікти, які вимагають ефективного вирішення [5; с. 37].

Перевагами медіації в сімейних спорах є: 1) швидкість вирішення конфлікту – медіація зазвичай займає менше часу, ніж судові процеси; 2) низька вартість – медіація є менш затратним процесом порівняно з судовим розглядом; 3) гнучкість – сторони можуть досягти нестандартних рішень, які задовольняють їх інтереси, що неможливо при традиційному судовому розгляді; 4) збереження відносин – медіація дозволяє зберегти конструктивні відносини між сторонами, що особливо важливо у сімейних спорах, де учасники конфлікту продовжують мати зв'язки (наприклад, у разі спільних дітей).

Щодо недоліків медіації як способу вирішення сімейних конфліктів, то можна вказати на: 1) необов'язковість – медіація не гарантує, що сторони досягнуть домовленості, і не всі конфлікти можна врегулювати через медіацію; 2) нерівність сил – у випадку, коли одна зі сторін має більшу юридичну чи економічну перевагу, медіація може бути неефективною; 3) відсутність правового забезпечення – у разі неукладення угоди медіація не має юридичної сили, що може призвести до повторного звернення до суду. Як зазначають С. Дяченко та Н. Колокольна, впровадженню процедури медіації в Україні перешкоджає низка причин, а саме: 1) низька правова культура населення, без якої неможливо провести реформи щодо запровадження певного правового інституту; 2) низький рівень довіри до цієї послуги, пов'язаний із недостатньою обізнаністю населення про переваги медіації як альтернативного способу вирішення спору; 3) бажання однієї зі сторін задовольняти лише свої інтереси, не бажаючи йти на компроміс; 4) добре сформована позиція суспільства, що звернення до суду є єдиним способом вирішення спору; 5) відсутність фінансової підтримки, оскільки будь-які реформи потребують значних витрат [6, с. 121].

Отже, медіація є потужним інструментом для мирного вирішення сімейних конфліктів, особливо в питаннях, що стосуються розлучень, поділу майна та визначення місця проживання дітей. Для того, щоб покращити ефективність розгляду сімейних спорів, вважаю за потрібне вдатись до таких кроків:

1. Інтеграція медіації з іншими методами вирішення спорів. Одним із важливих висновків є необхідність інтеграції медіації з іншими методами вирішення сімейних конфліктів, зокрема з юридичним консультуванням та психологічною підтримкою. Змішаний підхід дозволяє створити більш комплексну стратегію вирішення конфліктів, що враховує як юридичні, так і емоційні аспекти спору. Це дозволить досягти більш стійких і

задовільних для обох сторін результатів, особливо у справах, що стосуються дітей.

2. Застосування медіації на ранніх етапах конфлікту. Важливим напрямом подальшого розвитку медіації є її застосування вже на ранніх етапах конфлікту, ще до судового звернення. Збільшення використання медіації на цьому етапі може значно зменшити навантаження на судову систему і знизити рівень емоційної напруги між сторонами, що дозволяє уникнути ескалації конфлікту. Рекомендація щодо впровадження таких механізмів в Україні стане важливим кроком до створення ефективної правової інфраструктури для вирішення сімейних суперечок.

3. Низька правова обізнаність населення про медіацію. Хоча медіація є ефективним інструментом для вирішення сімейних конфліктів, одна з проблем полягає у низькому рівні обізнаності громадян про цей метод. Проблеми, пов'язані з медіацією, часто не розглядаються як альтернатива судовим процесам через відсутність інформації та належного роз'яснення переваг цього процесу. Тому важливим кроком є проведення освітніх кампаній серед населення, що дозволить підвищити рівень правової обізнаності та стимулювати застосування медіації як першочергового методу вирішення сімейних конфліктів.

4. Необхідність спеціалізації медіаторів у сімейних справах. Враховуючи складність та чутливість сімейних конфліктів, особливо в контексті розлучень, медіатори повинні мати специфічну кваліфікацію для роботи в цій сфері. Розробка та вдосконалення спеціалізованих програм для підготовки медіаторів, які працюватимуть у сімейних справах, дозволяє забезпечити більш високий рівень професіоналізму і ефективності медіаційного процесу. Це важливий крок у розвитку медіації в Україні.

5. Розвиток електронної медіації. Зважаючи на сучасні технологічні тенденції, перспективним напрямом є впровадження електронної медіації для вирішення сімейних спорів. Це дозволить зменшити бар'єри у доступі до медіації для осіб, які з різних причин не можуть брати участь у процесі особисто. Окрім того, електронна медіація може стати більш ефективною в умовах обмеженого часу чи пандемії, коли традиційні форми спілкування можуть бути ускладнені.

Таким чином, перспективи розвитку медіації в Україні потребують подальшого удосконалення законодавчої бази та забезпечення належної кваліфікації медіаторів, що дозволить з максимальною користю застосовувати цей метод для вирішення складних сімейних конфліктів.

1.Бондаренко-Зелінська Н. Л. Окремі аспекти альтернативного вирішення спорів при врегулюванні сімейних конфліктів. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. № 15. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=elsZejsAAAAJ&citation_for_view=elsZejsAAAAJ:qjMakFHDy7sC..

2.Закон України «Про медіацію». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2022, № 7, ст. 51. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text).

3.Гретченко Л. Сімейні та спадкові відносини під час війни: актуальна практика. URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/gretchenko-larysa/articles/simeini-ta-spadkovi-vidnosini-pid-cas-viini-aktualna-praktika>.

4. Дутко А. Нагірняк О. Медіація як спосіб вирішення сімейних спорів. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: "Юридичні науки"*. Т. 7, № 1, 2020. с. 148-152.

5. Маліннікова Д.К. Сімейна медіація як ефективний метод вирішення спорів в умовах воєного стану в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 35 (74). № 1. 2024. с. 36-40.

6. Дяченко С., Колокольна Н. Запровадження медіації для вирішення сімейних спорів у цивільному судочинстві України: судова практика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 118–121.



Костянтин МЕЛЬНИК

професор кафедри цивільного,
трудового та господарського права
Харківського національного
університету внутрішніх справ
(м. Харків, Україна),
доктор юридичних наук, професор

<https://orcid.org/0000-0002-8960-0234>

СФЕРА ПРАЦІ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

Забезпечення національної безпеки, змістом якої є стан захищеності від зовнішніх та внутрішніх загроз людини, суспільства і держави, що дозволяє їм нормально існувати та розвиватися, є пріоритетом державної політики сучасних країн. Одне з центральних місць у національній безпеці посідає економічна складова, у якій особливе значення мають ринок праці, зайнятість населення та трудові ресурси. На належне функціонування зазначеного, передусім, впливає рівень забезпечення умов трудової діяльності людини. Джерелом вищевказаного є місце праці та її оплати у життєдіяльності кожної людини.

Як відомо, праця виступає основною та неодмінною умовою людського буття, забезпечуючи задоволення власних потреб людини та потреб суспільства і держави. І саме проблеми у сфері забезпечення належних умов трудової діяльності людини та реалізації нею права на працю у кінці ХІХ ст. та початку ХХ ст. стали причинами багатотисячних протестів та страйків, а також революцій у багатьох країнах світу, що значно впливало на рівень національної безпеки у державах тих історичних періодів.

З метою протидії стихійному вирішенню суперечностей, що виникали між найманими працівниками та власниками підприємств, насильницьким, революційним шляхом, держави почали здійснювати регулювання умов праці та вирішення розбіжностей між сторонами трудових відносин. Сьогодні можна констатувати, що світовим співтовариством розроблена достатня нормативна база для забезпечення належного існування трудових відносин. Зокрема, право на працю закріплено такими найавторитетнішими міжнародними документами як Загальна декларація прав людини (1948 р.) та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.).

У 1919 р. було створено Міжнародна організація праці (МОП) як спеціалізована установа Ліги Націй, а після Другої світової війни – Організації Об'єднаних Націй для підтримки міжнародного співробітництва у справі забезпечення миру в усьому світі й зменшення соціальної несправедливості за рахунок поліпшення умов праці. За часів своєї діяльності МОП ухвалила 190 конвенцій і 206 рекомендацій [1].

В Україні право на працю закріплено у ст. 43 Конституції України, яка проголошує, що кожен має право на працю, яке включає можливість заробляти собі на життя працею, що він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Галузеве національне законодавство представлено Кодексом законів про працю України та іншими нормативно-правовими актами, що детально регулюють трудові та пов'язані з ними відносини. Норми національного трудового законодавства переважно відповідають нормам міжнародних документів у цій сфері.

Ю. С. Шемшученко справедливо зазначає, що проголошення державою прав та свобод є важливою, але не єдиною ознакою правопорядку в суспільстві. Необхідно також створити умови для реалізації відповідних прав, що може бути забезпечено надійною системою гарантій у цій сфері. Йдеться, зокрема, про соціально-економічні, організаційні, правові, духовні та інші гарантії [2, с. 401].

Українські реалії свідчать про наявність складностей, із якими стикаються громадяни у практичній реалізації трудових відносин при встановленні та зміні умов праці. Це передусім пов'язано з ігноруванням нормативних приписів роботодавцями та неналежною діяльністю уповноважених державних органів з нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства. Ситуацію погіршують воєнні дії на території України, окупація частини території держави, ракетні обстріли інфраструктурних об'єктів, мобілізаційні заходи, внутрішні і зовнішні міграційні процеси, що цим викликані.

Соціологічна служба Центру Разумкова провела опитування з 6 по 12 червня 2024 р. громадян щодо проблем, які існують у сфері праці в Україні. До

основних проблем у цій сфері респонденти віднесли: мобілізацію працівників – 73 %, дефіцит кадрів – 53 %, відтік кваліфікованих кадрів за кордон – 48 %, тінізацію економічних відносин – 26 % та диспропорції у зарплатних очікуваннях кандидатів та фінансовими можливостями бізнесу – 22 %.

Про дефіцит кадрів (кваліфікованих та некваліфікованих фахівців усіх кваліфікацій) на підприємстві де працює респондент повідомили 66 % чоловіків та 55 % жінок, серед них 30 % повідомили про існування суттєвого дефіциту фахівців усіх кваліфікацій, 24 % – про дефіцит кваліфікованих фахівців 32 % відповіли, що дефіциту кадрів немає.

Серед тих хто не працює (за різними причинами) 60 % відповіли, що не планують і не готові в принципі вийти на роботу. Готові до роботи лише 31 % непрацюючих респондентів. 78 % опитаних респондентів навіть не шукають роботу. У розрізі статі серед непрацюючих готові вийти на роботу 34 % чоловіків і 29 % жінок. Шукають роботу серед тих хто зараз не працюють лише 16 % опитаних. Серед них шукають роботу 20,5 % чоловіків і лише 14 % жінок.

На питання, з якими проблемами вони стикаються під час пошуку роботи, 56 % опитуваних відповіли, що головною проблемою є низький рівень заробітної плати за наявними вакансіями, 52 % позначили відсутність роботи за фахом і 34 % – недостатність навичок та компетентностей, які потрібні роботодавцю. Головною вимогою до роботи, для респондентів, які приймали участь в дослідженні, є гідний рівень заробітної плати – на це вказала переважна більшість опитаних – 89 %. Також серед вимог називають бронювання працівників від мобілізації (24 %), додаткові соціальні пільги, привілеї, бенефіти (24 %), стабільність компаній та комфортні умови праці (22 %), зручність розташування – 16 %, кар'єрні перспективи – 14 %, страхування життя працівників – 13 %, дружня атмосфера в колективі – 11 % [3].

Вищевикладене свідчить про існування серйозних проблем на ринку праці та у сфері зайнятості населення, що негативно впливає на стан національної економіки, а в кінцевому підсумку і на забезпеченість національної безпеки, тобто на рівень захищеності людини, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз. Це викликає істотне занепокоєння в умовах зменшення фінансової підтримки з боку держав-партнерів, курсу на закінчення війни та початку відбудови країни.

Вважаю, що з метою поліпшення ситуації у сфері праці необхідно сьогодні системно проводити наступні заходи: 1) знизити мобілізаційний тиск на ринок праці шляхом посилення контрактного, добровільного залучення до військової служби; підвищення ефективності використання особового складу ЗСУ; розширення програм бронювання працівників; посилення контролю за діяльністю ТЦК; забезпечення невідворотності покарання працівників ТЦК за порушення законодавства; 2) започаткувати програми з повернення громадян в Україну та залучення працівників-мігрантів з числа громадян інших країн в національну економіку; 3) посилити роботу із залучення незайнятих громадян до трудової діяльності через безоплатну державну систему пошуку роботи, підготовки та перепідготовки кадрів, а також шляхом надання пільгових кредитів для започаткування власного бізнесу; 4) створити нові робочі місця, залучаючи до цього іноземні інвестиції; 5) послабити податковий тиск на бізнес та вирішити проблему корупції у державі; 6) забезпечити ефективну діяльність уповноважених державних органів та їх посадових осіб із нагляду і контролю за дотриманням гарантій у сфері праці.

1. Міжнародна організація праці: матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародна_організація_праці.

2. Академічна юридична думка / укладачі: І.Б. Усенко, Т. І. Бондарук; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Ін Юре, 1998. 470 с.

3. Трудові ресурси для повоєнного відновлення України (червень 2024 р.). URL : <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/trudovi-resursy-dlia-povoienno-go-vidnovlennia-ukrainy-cherven-2024r>.

Кристина РЕЗВОРОВИЧ

завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Національної поліції України,
доктор юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0003-1183-613X>

Марія БЕРЕДА

курсант факультету підготовки
фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ
ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Цифровізація трудових відносин в умовах воєнного стану стала важливим інструментом для забезпечення прав працівників, підтримки трудових відносин та адаптації до нових умов ведення бізнесу. У цей період підприємства змушені швидко адаптуватися до змін у законодавстві, обмежених ресурсах та зміненої структури робочих процесів. Одним із основних завдань цифровізації є забезпечення прозорості та доступності процесів для працівників, що в умовах воєнного стану сприяє зменшенню бюрократичних бар'єрів і підвищенню рівня захисту їх прав.

Важливою складовою цифровізації є електронні трудові книжки та автоматизовані системи обліку працівників, що дозволяють оперативно вести документацію, зберігати її в електронному вигляді та забезпечити доступ до інформації з будь-якої точки світу. Така система значно спрощує процес укладання, зміни та розірвання трудових договорів, а також забезпечує своєчасне та прозоре нарахування заробітної плати, що є важливим для забезпечення економічної стабільності працівників в умовах кризи. Цифрові платформи для комунікації між роботодавцями та працівниками відіграють ключову роль у швидкому вирішенні спірних ситуацій, особливо коли фізична присутність працівників у офісі або на підприємстві може бути ускладнена через обмеження воєнного стану. Вони забезпечують швидкий обмін інформацією про зміни в умовах праці, відпустках, заробітній платі, а також сприяють кращій організації дистанційної роботи [1, с. 417].

Система електронних підписів дозволяє працівникам безпечно підписувати контракти та інші офіційні документи, зменшуючи ризик шахрайства та забезпечуючи юридичну силу угод. Це особливо актуально в умовах, коли відсутність фізичних зустрічей або обмеження на пересування можуть стати перешкодою для традиційних процедур укладання угод і підписання документів. Невід'ємною частиною цифровізації є також використання електронних платформ для надання юридичних консультацій та правового захисту працівникам. В умовах воєнного стану важливим є доступ до швидкої допомоги у випадку порушення прав працівників, зокрема через спрощення механізму звернення до відповідних органів влади через онлайн-сервіси, що забезпечують швидке реагування на порушення [2, с. 242].

Для упорядкування трудових відносин в умовах воєнного стану в Україні був прийнятий Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 № 2136 [5], що визначає нові підходи до організації праці та забезпечення прав працівників. Однією з важливих новацій цього закону є запровадження дистанційної роботи як нової форми організації праці. Відповідно до ч. 1 ст. 60-2 Кодексу законів про працю (далі – КЗпП) України, дистанційна робота є формою організації праці, за якої працівник виконує свої обов'язки поза робочими приміщеннями або територією роботодавця, з використанням інформаційно-комунікаційних технологій [4]. Це нововведення дозволяє значно підвищити гнучкість працевлаштування в умовах воєнного

стану, де мобільність і безпека є пріоритетами.

Законодавче регулювання дистанційної роботи у новій редакції КЗпП також містить положення щодо укладення трудових договорів для цієї форми роботи. Однак, у ньому є певні прогалини, зокрема щодо укладення та припинення трудових договорів у електронній формі. Відсутність чітких норм, що регламентують ці питання, створює певні юридичні труднощі для роботодавців і працівників, однак існують загальні правила, що можуть бути застосовані за згодою сторін. Для покращення правового регулювання цього процесу був затверджений Типовий трудовий договір про дистанційну роботу [6], що регулює основні моменти, пов'язані з дистанційною працею. В умовах воєнного стану з'являються нові виклики, такі як перебої з електроенергією, необхідність виїзду працівників на робочі місця через технічні проблеми або вимоги безпеки. Наприклад, в умовах частих відключень електрики у деяких регіонах, зокрема в Харкові, роботодавці можуть запровадити змішану форму роботи, поєднуючи дистанційну роботу з виїздами на підприємства для продовження виробничого процесу. Для таких випадків можна видати спеціальний наказ, що регулюватиме порядок таких відвідувань підприємства. Важливо, щоб усі аспекти роботи в такому змішаному форматі були детально прописані в трудовому договорі [3, с. 30].

Застосування дистанційної роботи також передбачає надання працівникам необхідного обладнання, програмного забезпечення, засобів захисту інформації та ін. Умови та порядок компенсації за використання цих ресурсів мають бути визначені в трудовому договорі про дистанційну роботу, що забезпечить прозорість та правову визначеність для всіх учасників трудових відносин. Особливо важливою є організація належного захисту інформації, оскільки під час воєнного стану виникають серйозні ризики для конфіденційних даних, що вимагає впровадження додаткових заходів безпеки. Що стосується електронного документообігу, то в умовах воєнного стану він стає ще більш актуальним, оскільки традиційні паперові документи можуть бути знищені під час обстрілів або інших форс-мажорних обставин. Завдяки розвитку цифрових технологій, стало можливим зберігання та пересилання документів в електронному вигляді, що є особливо важливим у кризових ситуаціях. Проте проблема зберігання електронних документів, зокрема кадрових, залишається актуальною, адже нині існуючі технології не дозволяють забезпечити зберігання документів протягом десятиліть.

Останнім важливим аспектом є забезпечення ефективності дистанційної роботи в умовах стресу та нестабільності, характерних для воєнного стану. Замість того щоб знижувати продуктивність, роботодавці повинні розглядати можливості підтримки працівників, наприклад, через систему мотивації, гнучкий графік роботи або надання психологічної допомоги. У свою чергу, державні органи мають враховувати цей контекст під час розробки законодавчих ініціатив, що мають сприяти стабільності та безпеці праці в умовах воєнного стану. Цифровізація трудових відносин створює сприятливі умови для забезпечення прав працівників навіть в умовах воєнного стану. Вона допомагає підтримувати стабільність у трудових відносинах, забезпечує прозорість та доступність процесів, а також робить їх більш адаптованими до швидких змін в умовах кризових ситуацій [2, с. 243].

Ураховуючи сучасні тенденції розвитку технологій, упровадження електронного документообігу в трудові відносини стає важливим елементом модернізації трудового законодавства та покращення управління на підприємствах, зокрема в умовах воєнного стану.

У зв'язку з цим на особливу увагу заслуговує пропозиція Г. І. Чанишевої про доцільність доповнення КЗпП новою статтею 48-1 «Електронний документообіг у трудових відносинах», яка має закріпити порядок електронного документообігу у трудових відносинах, регламентуючи його на основі чинного законодавства України, зокрема законів «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронні довірчі послуги», а також «Про захист персональних даних» [7, с. 162]. Урахування сучасних цифрових технологій у цій сфері дозволить не лише зменшити адміністративне навантаження, а й підвищити рівень захисту персональних даних працівників та забезпечити надійність трудових відносин. Це дозволить створити чіткі процедури для роботодавців та працівників щодо організації цифрової взаємодії. В умовах воєнного стану, коли фізична присутність працівників може бути обмежена, запровадження таких процедур стає особливо актуальним. Працівники, які працюють віддалено або у різних локаціях, повинні мати доступ до необхідних документів, зберігаючи при цьому високу безпеку та

конфіденційність інформації.

Особливо важливим є питання підготовки персоналу до переходу на електронний документообіг. Оцінка готовності працівників до впровадження цієї системи має бути складовою частиною стратегії управління підприємством у період воєнного стану. Для цього необхідно провести навчання та тренінги, спрямовані на освоєння нових інструментів і технологій, а також на забезпечення кваліфікованим електронним підписом всіх співробітників. Цей підхід дозволяє не лише забезпечити законність і достовірність електронних документів, але й сприяє оптимізації трудових процесів. Цифровізація трудових відносин в умовах воєнного стану відкриває нові можливості для забезпечення безпеки працівників. Фізичні методи контролю і документообігу в умовах військової агресії можуть бути не лише менш ефективними, а й небезпечними. Упровадження електронного документообігу дозволяє зменшити необхідність фізичних контактів і переміщень працівників, що особливо важливо для їх безпеки під час війни [1, с. 430].

Отже, цифровізація трудових відносин є не просто модернізацією, а й важливим кроком для підвищення ефективності управління підприємствами та забезпечення безпеки працівників у складних умовах воєнного стану. Урахування цих змін у трудовому законодавстві має стати пріоритетним напрямком для адаптації до викликів часу та розвитку сучасної інформаційної цивілізації.

1. Швець Н. М., Цифровізація трудових відносин за умов воєнного стану. Transformation of the legal system and human rights protection under the influence of martial law: Scientific monograph. 2024. С.416-437.
2. Мельничук О. Ф., Мельничук М. О., Павліченко І. М. Правове регулювання та особливості застосування дистанційної роботи в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Випуск 70. 2022. С. 242-247.
3. Шляхи імплементації європейської політики впровадження цифрових технологій: монографія / [К. В. Єфремова, О. В. Шаповалова, М.Г. Хаустова та ін.]; за ред. К. В. Єфремової. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2022. 272 с.
4. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 №322. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
5. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 № 2136. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.
6. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України «Про затвердження типових форм трудових договорів про надомну та дистанційну роботу» від 05.05.2021 № 913-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0886-21#Text>.
7. Чанишева Г. І., Розвиток трудового законодавства України в умовах цифрової трансформації економіки: окремі питання. *Правова позиція*. 2023. № 1 (38). С.158-163.



Наталія ОБУШЕНКО

професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0001-7366-915X>

ПРАВОВА ПРИРОДА СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ

Спадковий договір слід трактувати як договір, за якою одна сторона – набувач – зобов’язується виконати вказівки іншої сторони – відчужувача, і після його смерті набуває право власності на його майно. Це один із ключових інститутів цивільного права, який набув популярності в сучасній юридичній практиці завдяки своїй універсальності та можливості уникати багатьох правових суперечок щодо спадкування [1, с. 323]. Історично цей інститут став відомий після інтеграції римського права в європейські правові системи. Однак римське право визнавало лише дві основні підстави для відкриття спадщини: за заповітом або за законом. Спадкові договори у римському праві не існували, а будь-які угоди, що обмежували волю заповідача (наприклад, договори про відмову від спадщини),

вважалися недійсними.

Тим не менше, римське право визнавало інший вид договорів – дарування на випадок смерті, яке, проте, не було обов'язковим і могло бути скасоване до відкриття спадщини. У Стародавньому Римі також зустрічалися угоди з потенційним правом на спадкування (*pacta de successione futura*), але вони не мали юридичної сили.

Цивільний кодекс України введе спадковий договір як новий інститут, який раніше не існував у національному праві. Однак цей тип договору вже використовувався в Україні з 1811 року, коли положення Цивільного кодексу Австрії почали діяти на західноукраїнських землях. Спадкові договори були однією з підстав для спадкування до 1933 року, коли в Польщі вступив в силу Польський кодекс зобов'язань, обмеживши застосування спадкових договорів тільки для угод між подружжям.

Сучасне регулювання спадкових договорів в Україні має суттєві відмінності від норм, що діяли під час перебування західноукраїнських земель в Австрійській імперії. Сьогодні спадковий договір є відомим і регульованим правом, окрім спадкування за заповітом або законом. Спадковий договір включений до шостої книги Цивільного кодексу України, що зумовлює необхідність чіткого визначення його правової природи.

За статтею 1302 Цивільного кодексу України спадковий договір полягає в тому, що набувач зобов'язується виконувати розпорядження відчужувача та після його смерті набуває право власності на майно відчужувача [2]. Важливо, що спадкові правові норми не застосовуються до таких договорів. Тому спадковий договір за своєю суттю є не частиною спадкових правовідносин, а договором про передачу майна, де набувач стає власником лише після смерті відчужувача.

Сторонами такого договору можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, а відчужувачем може бути будь-хто, включаючи подружжя або одного з його членів. При цьому, якщо набувач є спадкоємцем за заповітом чи законом, він зберігає право на спадкування тієї частки майна, що не була включена в договір.

Особливість спадкового договору для подружжя полягає в тому, що його предметом може бути як спільне майно, так і особисте майно одного з подружжя. Спадковий договір може передбачати передачу майна між подружжям: при смерті одного з них майно переходить до іншого, а після його смерті – до набувача за договором.

Згідно зі статтею 1304 Цивільного кодексу, спадковий договір має укладатися в письмовій формі, підлягати нотаріальному посвідченню та реєстрації в Спадковому реєстрі [2]. Спадковий реєстр є електронною базою даних, що містить інформацію про посвідчені спадкові договори. Невиконання вимог щодо форми може призвести до визнання договору нікчемним.

Якщо набувач зобов'язаний виконати певні дії до чи після відкриття спадщини, то він не має права на компенсацію цих витрат за рахунок майна, переданого відчужувачем. Водночас відчужувач може призначити особу стосовно контролю виконання договору, а у разі її відсутності це завдання покладається на нотаріуса.

У разі порушення умов договору будь-яка зі сторін може вимагати його розірвання через суд. Таке розірвання можливе як до, так і після смерті відчужувача. У разі смерті набувача спадковий договір припиняється, але його спадкоємці можуть вимагати відшкодування витрат, понесених до смерті набувача [3, с. 337]. Зобов'язання набувача після його смерті переходять до його спадкоємців, якщо вони були визначені для виконання після смерті відчужувача.

Таким чином, спадковий договір має дві правові природи: він одночасно є розпорядженням на випадок смерті і договором, умови якого визначають його сутність.

1. Andriy Basko, Natalia Hryshyna, Nataliia Obushenko, Ihor Fedorov, Mykola Koteliukh. Principles of law in the legal regulation of social relations in modern conditions: administrative, criminal and constitutional aspects. *Jurnal Cita Hukum – Indonesian Law Journal* Vol 12, No 2 (2024). С. 321-338. <https://journal.uinjkt.ac.id/index.php/citahukum/issue/view/1799>.

2. Цивільний кодекс України: № 435-IV від 16.01.2003, в редакції від 10.01.2025. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

3. Обушенко Н.М. Правова характеристика спільного заповіту подружжя. The 1st International scientific and practical conference “Scientific research: modern challenges and future prospects” (August 26-28, 2024) MDPC Publishing, Munich, Germany. 2024. С.336-338.

Кристина РЕЗВОРОВИЧ

завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Національної поліції України,
доктор юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0003-1183-613X>

Каріна МИРГОРОДСЬКА

курсант факультету підготовки
фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**ДИСТАНЦІЙНА РОБОТА ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Воєнний стан в Україні не лише випробував державу на стійкість, а й засвідчив її здатність до адаптації та інноваційного розвитку. Виклики, спричинені військовими діями, не призупинили технологічний поступ, а, навпаки, стимулювали його активізацію та оптимізацію. З метою врегулювання питань, що стосуються трудових правовідносин у цих умовах, було ухвалено Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 [1]. Із моменту його набуття чинності відбулися суттєві зміни у правових механізмах організації праці, зокрема в регулюванні дистанційної зайнятості. В умовах воєнного стану ця форма трудової діяльності набуває особливої значущості, оскільки сприяє збереженню зайнятості працівників та забезпеченню виконання професійних обов'язків у більш безпечному середовищі.

Ефективне впровадження дистанційної роботи вимагає таких організаційних та програмних рішень, що не обмежували б працівників територіально, а, навпаки, забезпечували можливість виконання професійних функцій з будь-якої локації, включно з територіями поза межами України, за умов наявності доступу до інформаційно-комунікаційних технологій. Водночас, у період воєнного стану значно зростає ймовірність перебоїв у функціонуванні інформаційно-комунікаційної інфраструктури. У Роз'ясненні Міністерства освіти і науки України щодо специфіки застосування норм трудового законодавства в умовах воєнного стану зазначено, що військові дії можуть спричиняти тимчасові збої в роботі критично важливих комунікаційних систем, зокрема електропостачання та доступу до мережі Інтернет. У таких випадках неможливість працівника виконувати свої обов'язки дистанційно не розцінюється як порушення трудової дисципліни [2].

Відповідно до ч. 9 ст. 60-2 Кодексу законів про працю України, особам, які здійснюють трудову діяльність дистанційно, гарантується право на період вільного часу для відпочинку (так званий «період відключення»). У цей час працівник має можливість припиняти будь-який інформаційно-телекомунікаційний зв'язок із роботодавцем без ризику порушення трудового договору чи трудової дисципліни. Параметри цього періоду визначаються індивідуально у трудовому договорі про дистанційну роботу. Важливим є те, що навіть в умовах воєнного стану право працівників на відпочинок залишається гарантованим і не підлягає обмеженню.

Запровадження дистанційної форми організації праці має специфічні особливості для окремих категорій працівників. Зокрема, державні службовці та співробітники державних органів можуть здійснювати трудову діяльність у віддаленому режимі під час воєнного стану виключно в межах території України, що регламентовано постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану» від 12.04.2022 № 440. Робота цієї категорії працівників за межами України дозволяється лише у разі службового відрядження,

оформленого відповідно до встановленого порядку [3].

Аналогічні обмеження поширюються й на працівників державних підприємств. Відповідно до положень постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання організації роботи працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки на період воєнного стану» від 26.04.2022 № 481, виконання трудових функцій у дистанційному режимі допускається виключно в межах території України. Конкретні умови дистанційної роботи визначаються рішенням виконавчого органу або керівника відповідного суб'єкта господарювання [4].

Запровадження дистанційної зайнятості в умовах воєнного стану стало одним із ключових механізмів забезпечення економічної активності держави, особливо на початковому етапі повномасштабного вторгнення. Водночас, за оцінками Кабінету Міністрів України, така форма організації праці не може повністю компенсувати потребу в безперебійному функціонуванні низки підприємств, особливо у державному секторі. Основними факторами, що спричинили обмеження можливостей дистанційної роботи, стали необхідність підтримки економічної стабільності, забезпечення безперервності виробничих процесів та стимулювання повернення громадян в Україну. Аналіз положень Постанови № 481 свідчить про те, що вона фактично виключає можливість дистанційної зайнятості для працівників державного сектору, які перебувають за кордоном без відповідного службового відрядження.

Дистанційна робота в умовах воєнного стану характеризується низкою особливостей і викликів, які вимагають відповідної адаптації та нормативного врегулювання. До основних аспектів, що потребують уваги, належать: забезпечення інформаційної безпеки, організація ефективної комунікації, підтримання продуктивності праці, законодавчі обмеження та регулювання, адаптація до нових умов трудової діяльності, а також координація командної роботи. Однією з ключових проблем запровадження дистанційної форми зайнятості залишається інтеграція цифрових сервісів, здатних гарантувати високий рівень захисту корпоративної інформації.

Як зазначає Ю. Ю. Івчук, попри нормативне закріплення дистанційної роботи в трудовому законодавстві, окремі аспекти її правового регулювання залишаються недостатньо визначеними. Зокрема, подальшого нормативного врегулювання потребують питання, пов'язані з процедурою переведення працівників із дистанційного режиму на традиційну форму організації праці, а також етичні засади здійснення цифрового моніторингу за дистанційними працівниками [5, с. 61–62].

Проблематика співвідношення форми організації праці та істотних умов трудового договору була предметом розгляду у постанові Верховного Суду від 1 червня 2023 року у справі № 723/4239/21. Суд встановив, що перехід від дистанційної роботи до стандартного режиму не є зміною істотних умов праці. Таким чином, якщо роботодавець припиняє застосування дистанційного режиму праці, запровадженого на певний період, це не підпадає під регулювання норм частини третьої статті 32 Кодексу законів про працю України [6]. Відповідно, впровадження дистанційної зайнятості в умовах воєнного стану не може кваліфікуватися як зміна істотних умов трудового договору.

Водночас, зміна організаційної форми праці може бути пов'язана із загальними трансформаціями у виробничому процесі, що потенційно можуть впливати на істотні умови праці, зокрема на режим робочого часу. Відповідно до пункту 10 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами трудових спорів» від 6 листопада 1992 року № 9, до змін в організації виробництва і праці відносяться раціоналізація робочих місць, запровадження нових форм організації трудової діяльності, включаючи перехід на бригадну систему, а також запровадження сучасних методів і технологій [7]. У цьому контексті дистанційну роботу можна розглядати як одну з інноваційних форм організації праці.

Наразі у практиці кадрового адміністрування нерідко спостерігається змішування понять щодо форми зайнятості, що проявляється у формулюваннях на кшталт: «змінити умови праці: перевести ... на дистанційну роботу за місцем проживання». Аналогічна термінологічна невизначеність простежується і в науковій літературі та правозастосовній практиці, де використовуються поняття «загальний режим роботи» та «дистанційний режим роботи», що вимагає уточнення та подальшого нормативного визначення.

Окремій увазі потребує правове співвідношення дистанційної роботи та гнучкого режиму робочого часу, який було закріплено в Кодексі законів про працю України як одну з форм організації трудової діяльності. Уведення цього режиму спричинило додаткову

невизначеність у правовому статусі тимчасової дистанційної зайнятості. Гнучкий режим робочого часу є спеціальною організаційною формою, що передбачає певний порядок розподілу та використання робочого часу в межах встановленого облікового періоду (дня, тижня, місяця тощо). Він також надає працівнику можливість самостійно визначати час початку і завершення роботи, а також тривалість робочого часу протягом робочого дня.

Дистанційна робота, запроваджена в умовах воєнного стану, як було встановлено раніше, передбачає тимчасове виконання працівником своїх трудових обов'язків поза межами стаціонарного робочого місця, зберігаючи при цьому правові засади стандартного трудового договору. У такому випадку на працівника поширюються положення правил внутрішнього трудового розпорядку, а його робочий час регламентується відповідно до встановлених нормативних вимог. Це свідчить про те, що впровадження дистанційної форми зайнятості не змінює режиму роботи, визначеного правилами внутрішнього трудового розпорядку, а лише трансформує організаційну модель праці.

Як зазначено у наукових джерелах [8, с. 125], ключовою відмінністю дистанційної роботи від традиційної форми організації праці є те, що фізичне розташування робочого місця втрачає визначальне значення. Натомість центральну роль відіграють інформаційно-комунікаційні технології та технічні можливості забезпечення безперервного зв'язку з роботодавцем.

Отже, дистанційна зайнятість в умовах воєнного стану стала необхідним механізмом підтримки безперервності трудових відносин та економічної стабільності. Її правове регулювання здійснюється на основі чинного законодавства України, яке адаптується до сучасних соціально-економічних викликів. Основними перевагами дистанційної роботи є її гнучкість, підвищений рівень безпеки працівників та можливість збереження робочих місць. Водночас існують і певні проблеми, пов'язані з технічним забезпеченням, нормативно-правовими аспектами та ефективністю контролю за виконанням трудових обов'язків. Подальший розвиток дистанційної зайнятості вимагає вдосконалення законодавчої бази та розбудови цифрової інфраструктури.

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>. (дата звернення: 10.02.2025).

2. Особливості застосування норм трудового законодавства, дистанційної форми роботи під час дії правового режиму воєнного стану: Роз'яснення МОН. URL: [https://mon.gov.ua/news/rozyasnennya-mon-osoblivostizastosuvannya-norm-trudovogo-zakonodavstvadistantsiynoi-formi-roboti-pid-chas-dii-pravovogorezhimu-voennogo-stanu](https://mon.gov.ua/news/rozyasnennya-mon-osoblivostizastosuvannya-norm-trudovogo-zakonodavstvadistantsiynoi-formi-roboti-pid-chas-dii-pravovogo-rezimu-voennogo-stanu) (дата звернення: 10.02.2025).

3. Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 12 квіт. 2022 р. № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4402022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.02.2025).

4. Деякі питання організації роботи працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки на період воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 26 квіт. 2022 р. № 481. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4812022%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.02.2025).

5. Івчук Ю. Ю. Актуальні проблеми правового регулювання дистанційної праці. *Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення*: тези доп. та наук. повідомл. учасників XIV Міжнар. наук.- практ. конф., присвяч. 220-річчю Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого (м. Харків, 11 жовт. 2024 р.) / уклад. О. Г. Середя, О. М. Ярошенко, О. В. Соловійов; за ред. О. Г. Середи. Харків, 2024. С. 59-62.

6. Постанова Верховного Суду від 01 черв. 2023 р. у справі № 723/4239/21, провадження № 61-111св23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111310455>. (дата звернення: 10.02.2025).

7. Про практику розгляду судами трудових спорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06 лист. 1992 р. № 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v000970092#Text> (дата звернення: 10.02.2025).

8. Вишновецька С. В. Правове регулювання дистанційної роботи за законодавством України: проблемні аспекти. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Київ: НАУ, 2022. № 3 (64). С. 123–129.



Марина ЮНІНА

професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0003-0311-4591>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ДОГОВОРІВ СТРАХУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Страховання являє собою особливий вид цивільних правовідносин, метою виникнення яких є захист майнових інтересів фізичних та юридичних осіб у разі настання страхових випадків, заздалегідь визначених угодою між суб'єктами цих відносин. Способом такого захисту є компенсація збитків, завданих страховим випадком, за рахунок коштів відповідних страхових резервів.

Легальне визначення дефініції «страхування» міститься у п. 69 ст. 1 Закону України «Про страхування», за яким страхування визначається як «правовідносини щодо захисту страхових інтересів фізичних та юридичних осіб (страховий захист) при страхуванні ризиків, пов'язаних з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням, з володінням, користуванням і розпорядженням майном, з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі, у разі настання страхових випадків, визначених договором страхування, за рахунок коштів фондів, що формуються шляхом сплати страхувальниками страхових премій (платежів, внесків), доходів від розміщення коштів таких фондів та інших доходів страховика, отриманих згідно із законодавством» [6].

Метою страхування є мінімізація негативних наслідків від випадкових подій та явищ, передбачити настання яких неможливо. Однак саме ризик настання таких подій або явищ робить необхідним функціонування в суспільстві системи страхових відносин.

Відносини щодо страхування, які виникають між страховою компанією (страховиком) та страхувальником регулюються договором страхування. Відповідно до вказаного договору страхувальник зобов'язується своєчасно вносити страховій компанії встановлені страхові платежі, а страхова компанія, у разі настання страхового випадку, зобов'язується відшкодувати клієнту суму збитків, тобто здійснити страхові виплати [2].

Відповідно до п. 59 ст. 1 Закону України «Про страхування» страховим випадком є «подія, передбачена договором страхування або законодавством, ризик виникнення якої застрахований, з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній у договорі страхування або відповідно до законодавства» [6].

Право на отримання страхового відшкодування виникає лише у випадку, якщо відповідна подія передбачена як страховий випадок у договорі або визначена такою згідно із законодавством.

Введення воєнного стану безумовно вплинуло на всі договірні відносини. Так, у договорах страхування введення воєнного стану значною мірою вплинуло на формулювання договірних умов, зокрема, визначення переліку страхових випадків, настання яких тягне за собою страхові виплати.

Як правило, досить велика кількість договорів страхування як майна, так і життя або здоров'я, містять застереження про те, що збитки, завдані внаслідок воєнних дій, не вважаються страховими випадками. Наприклад, якщо застраховане майно було пошкоджене через влучення ракети або шкода здоров'ю була завдана ДТП, спричиненою воєнними діями.

Однак сьогодні близько 50 українських страхових компаній пропонують своїм клієнтам так зване страхування від воєнних ризиків. Зокрема, це такі компанії як «Рідна», ТАС, ARX, INGO. При цьому пропонується страхування автотранспорту, нерухомості або

рухомого майна, здоров'я, життя, виробництва та бізнесу [7].

Втім страхування у таких випадках має певні обмеження. Зокрема, страхові компанії не страхують майно, що знаходиться на території активних бойових дій або тимчасово окупованій території. Також якщо майно міститься на території, яка надто близько знаходиться від території бойових дій (наприклад, Харків, Дніпро, Запоріжжя), то більшість страхових компаній також відмовляє в укладанні договорів. Обмеження стосуються також і страхових сум, які може отримати страхувальник у разі пошкодження застрахованого майна або шкоди, завданої життю або здоров'ю застрахованої особи. Тобто страхування відбувається не на повну вартість майна. Максимальна сума, яку може отримати страхувальник, визначаються кожним страховиком окремо.

Введення воєнного стану також вплинуло й на можливість виконання договорів страхування, а також на визначення умов притягнення до відповідальності за невиконання чи неналежне виконання контрагентами обов'язків за договором або звільнення від відповідальності за це.

Незважаючи на те, що Торгово-промислова палата України визнала збройну агресію Російської Федерації проти України, що стало підставою введення воєнного стану відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» форс-мажорними обставинами [3], це не звільняє страхові компанії від обов'язків за договором страхування, зокрема, щодо виплати страхового відшкодування.

Також за ст. 617 Цивільного кодексу України наявність форс-мажорних обставин звільняє від відповідальності за невиконання зобов'язання лише у випадку, коли воно (невиконання) стало наслідком непереборної сили. Тобто страхова компанія може бути звільнена від виплати страхового відшкодування лише за умови наявності прямого причинно-наслідкового зв'язку між форс-мажорними обставинами та неможливістю виконання зобов'язань. Наприклад, якщо буде встановлено, що страхова компанія внаслідок проведення бойових дій не мала можливості сплатити клієнту належні йому кошти. Однак це не звільняє страхову компанію від обов'язку здійснити вказану виплату після припинення дії форс-мажорних обставин [9].

Отже слід погодитись з думкою про те, що сам факт запровадження воєнного стану в Україні не є достатньою підставою для відмови у страховій виплаті [8].

Аналогічно вирішується питання і щодо відповідальності страхувальника за неналежне виконання або невиконання ним обов'язків за договором страхування. Так, страхувальник може бути звільнений від відповідальності за несплату страхових внесків за договором, якщо з урахуванням усіх обставин він зможе довести, що в конкретному випадку діяли форс-мажорні обставини.

Тобто наявність форс-мажорних обставин не припиняє автоматично договірні обов'язки контрагентів, а лише надає законну підставу для відстрочення їх виконання до моменту припинення дії таких обставин, звільняючи при цьому від відповідальності за прострочення (зокрема, від штрафних санкцій). Сам факт бойових дій або введення обмежень воєнного часу не звільняє сторону від відповідальності, якщо ці обставини безпосередньо не унеможливають фізичне чи юридичне виконання зобов'язань за договором [4, с. 46]. За цих обставин у будь-якому випадку і страховику, і страхувальнику для звільнення від відповідальності необхідно довести наявність причинно-наслідкового зв'язку між форс-мажорними обставинами та невиконанням ними обов'язків за договором.

Для належного регулювання страхових відносин під час запровадження воєнного стану, зокрема, забезпечення виконання контрагентами за договорами страхування своїх зобов'язань, Національний банк України рекомендував спростити процедуру врегулювання страхових випадків. Зокрема, було запропоновано максимально використовувати електронні документи та копії необхідних документів у разі неможливості або ускладненого доступу до їх оригіналів, а також застосовувати інші дистанційні способи вирішення страхових питань [1].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що сфера страхування сьогодні зазнала значних змін, однак страховий ринок адаптується до реалій воєнного часу, впроваджуючи спрощені процедури укладання, зміни та припинення страхових договорів, удосконалення механізмів врегулювання страхових випадків і розроблення нових страхових програм, що відповідають сучасним викликам.

1. Антонів Р. Страхування під час війни. Що змінюється у страхуванні з введенням

воєнного стану? URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/14/685760/>

2. Калугарь А.В., Кучерівська С.С. Особливості взаємодії учасників страхування в період війни. Економіка та суспільство. 2022. № 46. URL: [file:///C:/Users/user/Downloads/2022-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1946-1-10-20230123%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/2022-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1946-1-10-20230123%20(2).pdf)

3. Лист Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1 URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf>.

4. Міловська Н.В. Правова регламентація страхових відносин у період дії воєнного стану в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 35 (74). № 3. 2024. С. 44-51.

5. Павлова Ю.С. Страхування в умовах воєнного стану. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/22960/>.

6. Про страхування: Закон України від 18 листопада 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#n2315>.

7. Скільки компаній в Україні страхують транспорт та майно від воєнних ризиків. Сайт СК «Рідна». URL: <https://sk-ridna.com.ua/skilky-kompanij-v-ukrayini-strahuyut-vid-voennyh-ryzykiv/>.

8. Терпай О. Відшкодування страховими компаніями збитків, завданих протягом дії воєнного стану та у зв'язку з воєнними діями. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/210301_strakhuvannya-pd-chas-vonnogo-stanu-chi-shansi-na-vdshkoduvannya.

9. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.



Дмитро АНДРІЙВ

асистент кафедри права
Львівського національного
університету ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С. З. Гжицького
(м. Львів, Україна),
кандидат юридичних наук

<https://orcid.org/0009-0006-4622-9697>

ПОГОДЖЕННЯ ПОВЕРНЕННЯ ДІТЕЙ ДО УКРАЇНИ З КОМПЕТЕНТНИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВ ЇХ ТИМЧАСОВОГО ПЕРЕБУВАННЯ

Збройна агресія російської федерації (далі – РФ) проти України породила низку викликів для правової системи, зокрема особливо гостро постало питання повернення до України дітей, які були змушені тимчасово переміститись (евакууватись) за межі її території. Сферою безпосередньої відповідальності держави є повернення до України дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які вимушено її покинули у складі закладів різних типів, форм власності та підпорядкування, в яких діти проживають або зараховані на цілодобове перебування, у супроводі законних представників, за інших обставин, зумовлених війною. Не менш актуальним є питання повернення до України дітей, яких було примусово переміщено або депортовано внаслідок збройної агресії РФ проти України. Не припустимо втрачати з поля зору також інших дітей, які перебувають за межами території України, залишилися без батьківського піклування і також потребують повернення додому.

Реалізація окреслених завдань вимагає системної та злагодженої роботи усіх уповноважених органів та осіб задля якнайшвидшого повернення дітей до місць їх звичайного проживання. Однак, окремі положення законодавства України, що регулює процедури повернення дітей, не зважаючи на низку змін, внесених після початку повномасштабної агресії РФ проти України, потребують подальшого уточнення та деталізації.

Передусім, повернення дітей до України передбачає погодження з відповідними органами держави їх перебування.

Відповідно до п. 2 Порядку повернення до України позбавлених батьківського піклування дітей, які є громадянами України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 23 квітня 2003 року № 569 (далі – Порядок № 569), діти

підлягають поверненню до України у двомісячний строк після погодження цього питання з компетентними органами держави їх перебування. Порядком № 569 не передбачено хто безпосередньо повинен здійснювати це погодження. Пунктом 8 Порядку № 569 передбачено лише, що закордонна дипломатична установа України через МЗС передає інформацію про час та місце прибуття в Україну дитини віком від 14 до 18 років Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевій держадміністрації.

Згідно з п. 1 постанови КМУ від 07 липня 2022 року № 794 «Деякі питання повернення дітей, які тимчасово переміщені (евакуйовані) за межі України з метою отримання тимчасового захисту під час воєнного стану в Україні» (далі – Постанова № 794), закордонною дипломатичною установою України на підставі рішення виконавчого органу міської, селищної, сільської ради, районної, районної у м. Києві державної адміністрації, районної/обласної військової адміністрації/Національної соціальної сервісної служби про повернення переміщених (евакуйованих) дітей – громадян України та призначення уповноваженої особи, яка забезпечуватиме повернення дітей в Україну та здійснюватиме функції законного представника дітей під час їх повернення в Україну, зокрема у разі необхідності отримання у закордонній дипломатичній установі України документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство дитини, здійснюється підготовка документів та забезпечується організація повернення дітей в Україну відповідно до Порядку № 569.

Враховуючи варіативність положень українського законодавства, погодження рішень про повернення дітей до України з компетентними органами держав їх тимчасового перебування здійснюється відповідними закордонними дипломатичними установами України, органами опіки та піклування або державними/військовими адміністраціями залежно від держави перебування дітей, інших обставин кожного окремого випадку, що, звісно, не сприяє уніфікації практики процедури їх повернення, а також необґрунтовано ускладнює її.

Згідно з ст. 5 Конвенції про юрисдикцію, право що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей 1996 року (далі – Конвенція), судові або адміністративні органи Договірної Держави звичайного місця проживання дитини мають юрисдикцію вживати заходів, спрямованих на захист особи чи майна дитини. З урахуванням ст. 7, у разі зміни звичайного місця проживання дитини на іншу Договірну Державу, юрисдикцію мають органи Держави нового звичайного місця проживання. Відповідно до ст. 23 Конвенції, заходи, ужиті органами Договірної Держави, визнаються в силу закону в усіх інших Договірних Державах. Враховуючи згадане, за відсутності підстав для відмови у визнанні, передбачених ст. 23 Конвенції, рішення компетентних органів України про повернення дітей до України повинні безумовно визнаватися на території держав їх перебування.

Таким чином, погодження питання щодо повернення дітей до України має передбачати доведення рішення про повернення дітей до України до відома компетентних органів держави їх перебування, а також вирішення організаційних і логістичних аспектів. Наразі рішення компетентних органів держав перебування дітей можуть пов'язуватись з отриманням додаткової інформації, що стосується обставин випадку (безпечність регіону повернення дитини, її подальше влаштування тощо), а це, по суті, суперечить положенням ст. 23 Конвенції та вимагає додаткових зусиль та взаємодії між компетентними органами України. Згадані питання виникають не зважаючи на те, що безпечність регіону повернення дітей є предметом ретельної перевірки з боку компетентних органів України у кожному випадку, зокрема відповідно до вимог п. 23 Порядку тимчасового переміщення (евакуації) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення за місцем постійного проживання (перебування), а в разі виїзду за межі України – в Україну, затвердженого постановою КМУ від 01 червня 2023 року № 546.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», за умови втрати дитиною батьківського піклування відповідний орган опіки та піклування вживає вичерпних заходів щодо влаштування дитини в сім'ї громадян України – на усиновлення, під опіку або піклування, у прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу. До закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, незалежно від форми власності та підпорядкування, дитина може бути влаштована в разі, якщо з певних причин немає можливості влаштувати її на виховання в сім'ю. Влаштування дитини до

закладу для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, не позбавляє органи опіки та піклування за місцем походження та за місцем перебування дитини від обов'язку продовжувати діяльність щодо реалізації права цієї дитини на сімейне виховання.

Зважаючи на зазначене, а також розширення спроможностей органів опіки та піклування внаслідок реформи децентралізації, доцільним є покладення функції погодження повернення дітей до України, а також прийняття відповідних рішень і забезпечення їх повернення на відповідні органи опіки та піклування (за місцем їх звичайного проживання, інші органи опіки та піклування, визначені у порядку, встановленому законодавством України). Поєднання функцій повернення дітей до України в особі одного суб'єкта (орган опіки та піклування) матиме наслідком істотну оптимізацію процедури, зокрема її пришвидшення та економію зусиль, спрямованих на взаємодію кількох суб'єктів. Отже, потрібно передбачити, що повернення дітей до України забезпечується за рахунок видатків місцевих бюджетів, передбачених органам місцевого самоврядування на відповідний рік, а у випадку їх недостатності – за рахунок коштів Державного бюджету України.

Висловлені пропозиції, однак, не стосуються процедур повернення до України дітей, депортованих або примусово переміщених унаслідок збройної агресії РФ проти України у розумінні Порядку виявлення та повернення дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, затверджено постановою КМУ від 14 травня 2024 року № 551, та дітей, незаконно переміщених або утримуваних у значенні Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року, що потребують інших підходів до прийняття рішень та взаємодії уповноважених суб'єктів.

Нагальність вирішення зазначеного питання обумовлена насамперед небезпекою припинення юрисдикції компетентних органів України щодо захисту дітей, їх фактичного втрату для України у випадку зволікання, за винятком випадків неправомірного переміщення або утримання дітей, передбачених ст. 7 Конвенції. До того ж, уніфікація процедур повернення дітей до України сприятиме зміцненню позиції України у відносинах міжнародного співробітництва з державами тимчасового перебування дітей і вирішенню можливих спорів на її користь, а також в найкращих інтересах дітей.



Олександр БОНДАР

доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0003-4870-9206>

ЧОТИРИДЕННИЙ РОБОЧИЙ ТИЖДЕНЬ В УКРАЇНІ: ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ

Перехід до чотириденного робочого тижня є актуальним питанням для сучасного ринку праці, особливо в умовах глобальних змін у сфері трудових відносин. Досвід різних країн свідчить як про переваги, так і про недоліки, пов'язані зі скороченням робочого часу. Останні десятиліття характеризуються масштабними трансформаціями світового ринку праці, спричиненими автоматизацією, цифровізацією та новими підходами до організації трудового процесу. Одним із провідних трендів є впровадження чотириденного робочого тижня, який уже успішно апробували такі країни, як Ісландія, Нова Зеландія та Велика Британія.

В Україні ця ідея також стає все більш актуальною з огляду на зміни у соціально-економічних умовах, адаптацію до європейських стандартів та прагнення підвищити ефективність праці.

Розвиток цифрових технологій, автоматизація процесів і зміни в соціально-економічних реаліях спонукають до переосмислення традиційних моделей організації праці

та режимів роботи. Чотириденний робочий тиждень уже впроваджено або протестовано в таких країнах, як Велика Британія, Японія, Ісландія, Нова Зеландія, Іспанія, Швеція, Австралія та інших. Сучасний світ активно шукає ефективні моделі організації трудової діяльності, що обумовлено прагненням підвищити продуктивність праці, забезпечити кращий баланс між роботою та особистим життям і знизити рівень стресу серед працівників, що позитивно впливає на їхнє благополуччя та якість життя [1].

Одним із таких рішень є чотириденний робочий тиждень, який набуває популярності у багатьох країнах. Його суть полягає в скороченні кількості робочих днів на тиждень без суттєвого зменшення заробітної плати або зі збереженням її на попередньому рівні. Подібні експерименти в Новій Зеландії, Великій Британії та Ісландії продемонстрували зростання продуктивності праці та зниження рівня професійного вигорання.

Для України, як частини світової економіки, питання впровадження скороченого робочого тижня є актуальним, особливо в контексті соціально-економічних викликів, спричинених пандемією COVID-19, повномасштабною війною та змінами в структурі зайнятості.

Для повноцінного запровадження «чотириденки» в Україні спочатку необхідно внести відповідні зміни до трудового законодавства і таким чином створити відповідний механізм правового регулювання встановлення інших, ніж традиційні, умов праці на підприємствах, в установах та організаціях.

Українське законодавство вже містить норми, що дозволяють запровадження скороченого робочого тижня, зокрема стаття 51 Кодексу законів про працю України (КЗпП) передбачає можливість встановлення скороченого робочого часу [2]. Водночас для масштабного впровадження чотириденного робочого тижня потрібні додаткові законодавчі зміни та механізми соціально-економічної підтримки як для роботодавців, так і для працівників, що сприятиме ефективному впровадженню «чотириденки».

Таким чином, для офіційного закріплення чотириденного робочого тижня необхідно внести зміни до КЗпП та інших нормативно-правових актів. Зокрема, слід доповнити статтю 50 КЗпП положенням про те, що роботодавець може встановлювати скорочений робочий тиждень із чотирма робочими днями (не менше 32 годин на тиждень) без зменшення оплати праці, за умови збереження продуктивності та ефективності роботи.

Також пропонується змінити назву статті 52 КЗпП на «Тривалість робочого тижня та щоденної роботи» та додати норму, яка дозволяє роботодавцю встановлювати чотириденний робочий тиждень як на постійній, так і на тимчасовій основі за домовленістю з працівником або через колективний договір. Крім того, у статті 56 КЗпП необхідно передбачити, що скорочений робочий тиждень не вважається неповним, якщо його тривалість становить 32–36 годин на тиждень при збереженні заробітної плати.

Запровадження цих змін надасть роботодавцям правові підстави для впровадження чотириденного робочого тижня, гарантуватиме збереження рівня оплати праці та дозволить регулювати умови його застосування як на рівні колективних договорів, так і на основі індивідуальних домовленостей між роботодавцем і працівниками.

Також надзвичайно важливо не забувати про соціальний захист, гарантії та дотримання прав працівників, що передбачає обов'язкове забезпечення таких заходів:

- гарантування трудових прав працівників, зокрема заборона звільнень, пов'язаних із запровадженням чотириденного робочого тижня;
- розширення програм перепідготовки та підвищення кваліфікації, щоб допомогти працівникам адаптуватися до змін у виробничих процесах та вимогах до праці;
- запобігання перевантаженню працівників завдяки встановленню чітких норм, які не допускають підвищення інтенсивності роботи для компенсації скороченого робочого тижня.

Позитивні аспекти впровадження чотириденного робочого тижня

Зростання продуктивності праці. Дослідження свідчать, що скорочення робочих годин сприяє підвищенню ефективності та концентрації працівників на виконанні своїх обов'язків [3].

Покращення психоемоційного стану. Чотириденний робочий тиждень знижує рівень стресу, покращує емоційний стан співробітників, надає більше часу для відпочинку, що підвищує загальну задоволеність життям.

Економічні переваги для бізнесу. Збільшення вільного часу у працівників може стимулювати зростання споживання товарів і послуг, що позитивно вплине на внутрішню

економіку. Крім того, зменшення випадків професійного вигорання та лікарняних дозволить компаніям скоротити операційні витрати [4].

Негативні аспекти впровадження чотириденного робочого тижня

Можливе зниження заробітної плати. Не всі компанії здатні зберегти поточний рівень оплати праці при зменшенні кількості робочих годин. Без належної підтримки з боку держави це може призвести до пропорційного скорочення заробітної плати, що негативно позначиться на фінансовому становищі працівників.

Ризик перевантаження працівників. Виконання такого ж обсягу роботи за скорочений час може збільшити рівень стресу та спричинити професійне вигорання, що, своєю чергою, може стати причиною звільнень і зростання кількості лікарняних.

Недостатність правового регулювання. Діюче трудове законодавство України не забезпечує повноцінної підтримки масового впровадження чотириденного робочого тижня, що вимагає внесення відповідних змін до нормативно-правових актів.

Можливий негативний вплив на економіку. У деяких галузях, таких як виробництво та сфера послуг, скорочення робочого часу може призвести до фінансових втрат, оскільки зменшення загальної кількості відпрацьованих годин без суттєвого підвищення продуктивності праці може знизити обсяг виробленого ВВП.

Отже, запровадження чотириденного робочого тижня в Україні є перспективним напрямом розвитку ринку праці, який може позитивно вплинути на продуктивність виробництва та праці, підвищити якість життя працівників і сприяти зростанню економіки країни. Проте для успішної реалізації цієї ініціативи необхідні комплексні заходи, зокрема зміни в трудовому законодавстві, підтримка роботодавців, забезпечення соціального захисту працівників і проведення додаткових досліджень.

Реформа трудового законодавства може стати важливим кроком до модернізації українського ринку праці та має низку потенційних переваг, таких як підвищення продуктивності, поліпшення добробуту працівників і оптимізація витрат для роботодавців. Водночас існують і ризики: можливе зниження заробітної плати та складнощі з адаптацією окремих секторів економіки, зокрема виробництва та сфери послуг. Для ефективного впровадження цієї моделі потрібен детальний аналіз, проведення пілотних проєктів, поступове реформування трудових норм і врахування економічної ситуації в країні. Важливо досягти балансу між інтересами роботодавців і працівників, щоб ця реформа максимально сприяла економічному розвитку. Чотириденний робочий тиждень є перспективною формою організації праці, яка потребує ретельного та зваженого підходу в умовах української реальності. Основними аспектами його впровадження є економічні, соціально-культурні та правові фактори, які можуть як позитивно, так і негативно вплинути на економіку України.

1. Haraldsson, G. D. & Kellam, J. Going Public; Icelands Journey to a Shorter Working Week. Autonomy. 2021. URL: https://autonomy.work/wp-content/uploads/2021/06/ICELAND_4DW.pdf (дата звернення: 12.02.2025).

2. Кодекс законів про працю України : Кодекс від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/conv#Text> (дата звернення: 10.02.2025).

3. Fan, Wen & Schor, Juliet & Kelly, Orla & Gu, Guolin. Does work time reduction improve workers' well-being? Evidence from global four-day workweek trials. 2023. URL: https://www.asanet.org/wp-content/uploads/2023/12/Worktime-Reduction-and-Workers-Well-Being-2023-12-16-4DW_wellbeing.pdf (дата звернення: 12.02.2025).

4. Agustina Carloni Rodriguez, Emilia Dominguez Spandonari. Unravelling the 4-day week: a comprehensive study of its implementation and global impacts, with a focus on Italy. 2023. URL: <https://hdl.handle.net/10589/207013> (дата звернення: 12.02.2025).



Roman KARPENKO

Associate Professor at the Department
of Civil Law Disciplines
of Educational Scientific Institute
of Law and Innovative Education
of Dnipro State University
of Internal Affairs (Dnipro, Ukraine),
Candidate of Legal Sciences, Docent

<https://orcid.org/0000-0001-8484-710X>

**NOTARIAL PROCEEDINGS REGARDING CERTIFICATION
OF UNDISPUTED FACTS UNDER MARITAL LAW**

Notarial proceedings regarding the certification of indisputable facts are an important component of notaries' activity, which is aimed at legally establishing facts that do not cause doubts and are not subject to appeal. This is a special procedure that ensures stability and predictability of legal relations through official confirmation of legally significant circumstances.

Certification of indisputable facts guarantees their legal force and the possibility of use in future legal relations, which is an important tool for protecting the interests of citizens and legal entities. The study of this procedure is relevant from the point of view of improving notarial practice and the development of the notary institution in Ukraine.

Notarization of undisputed facts is one of the main functions of the notary and is a special form of legal activity, which consists in establishing objectively existing circumstances that have legal significance.

The legal nature of such a certificate consists in the creation by a notary of documents that have increased probative value and can be used in judicial and administrative proceedings without the need for additional confirmation. Notarization of indisputable facts is based on the principles of legality, impartiality and objectivity, which ensures a high level of trust in notarial actions and stability of legal relations.

An indisputable right is subject to legal protection in the field of notarial activity, especially regarding the notarial process of certification of indisputable rights. The criterion of indisputable rights can be used to determine the conditions under which such rights can be notarized and the conditions under which judicial intervention is required for their registration.

According to Article 392 of the Civil Code of Ukraine (hereinafter - the Civil Code of Ukraine), according to the rules of which the owner of the property can file a claim for recognition of his ownership right, if this right is disputed or not recognized by another person, as well as in case of loss of a document that certifies his ownership.

Based on the content of this article and the provisions of the law on notary, we consider it expedient to propose the following criteria for the indisputability of rights certified by a notary: the need to ensure state control over the availability of grounds for acquiring these rights provided for by law; availability of documentary evidence required by law, confirming the grounds for notarial act [1].

Establishing the grounds for the acquisition of indisputable rights in notarial proceedings is reflected in the duties of the notary public to observe the general and special rules for notarial actions.

The general ones include, in particular, determining the place and time of notarial acts; identification of participants in civil legal cases; confirmation of legal capacity of individuals and legal entities;

signing of notarial acts, as well as notarial activity; request for information and documents necessary to perform notarial acts; compliance with the requirements established by law for acts and notarial documents;

the possibility of a notary refusing to perform notarial acts; the notary can take measures to prove violations of the law; to register notarial acts, to issue copies of notarial acts, thereby limiting the right to perform certain notarial acts.

Provisions defining the procedure for performing notarial acts, payment for performed notarial acts, the possibility of challenging each notarial act are enshrined in Chapter 4 of the Law of Ukraine «On Notaries».

Special rules of notarial action include: issuance of certificates of the right to inheritance, certificates of property acquisition through public bidding (auction),

certificates of ownership of shares in the joint property of spouses in the event of the death of one of the spouses; peculiarities of the subject composition of the subject;

specific documentary evidence that must be submitted by interested parties or requested by a notary to confirm the facts; requirements for the content of the issued certificate confirming the existence of indisputable property rights [2].

The need to apply the law to specific spheres of social relations depends on the nature and character of these relations.

This is necessary in the following cases: the resulting legal relationship must be managed by the state under the guidance of a competent authority;

establishing a legal relationship requires a special judgment about the presence or absence of certain facts; certain actions must be formally established and formalized as legally significant facts, while their correctness and legality must be verified, this is precisely the activity of a notary [3, p. 43].

Taking into account the above, it can be concluded that the notarization of undisputed facts is an important component of the notary's activity, which contributes to ensuring the stability of legal relations and protection of the rights and interests of participants in civil transactions. This procedure allows you to legally establish the existence of objective facts that do not cause doubts, ensuring their evidentiary value in judicial and administrative proceedings. The main criteria that determine the indisputability of the facts are compliance with the requirements of the law, the availability of appropriate evidence and compliance with the principles of legality and impartiality on the part of the notary.

This procedure allows you to legally establish the existence of objective facts that do not cause doubts, ensuring their evidentiary value in judicial and administrative proceedings. The main criteria that determine the indisputability of the facts are compliance with the requirements of the law, the availability of appropriate evidence and compliance with the principles of legality and impartiality on the part of the notary.

1. Civil Code of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine; official website. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

2. Notarial proceedings regarding certification of indisputable rights: monograph / I. M. Cherevatenko Kharkiv: Pravo, 2017. 200 p.

3. Notary in Ukraine: [textbook] / V.V. Komarov, V.V. Barankova. X.: Pravo, 2011. 84 p.

4. Law of Ukraine "On Notary" dated September 2, 1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>.

Богдан КИРДАН

доцент кафедри

цивільного права та процесу,

кандидат юридичних наук, доцент

<https://orcid.org/0000-0001-9284-9930>

Володимир ШАПОВАЛ

здобувач вищої освіти

Інституту заочного та дистанційного

навчання Національної академії

внутрішніх справ (м. Київ, Україна)

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ КОДИФІКАЦІЇ ІТ-ПРАВА В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ НОВОЇ ЧАСТИНИ В ЦИВІЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Розвиток інформаційних технологій є одним із провідних драйверів сучасної економіки та суспільства, що впливає на всі аспекти людської діяльності. Україна, прагнучи інтегруватися у світове цифрове середовище, стикається з численними викликами, які вимагають адекватного правового врегулювання. Проте зараз у вітчизняному законодавстві відсутня чітка система норм, яка б регламентувала відносини в ІТ-сфері, що спричиняє правову невизначеність. Це стосується питань інтелектуальної власності, обробки персональних даних, електронної комерції, кібербезпеки та багатьох інших аспектів, що стають все більш актуальними.

Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) не містить спеціальної глави (розділу, підрозділу), яка б регулювала інформаційно-технологічні відносини, що ускладнює їх правозастосування.

Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 01.12.2022 № 2807-IX (далі – Національна програма інформатизації) [7] допомагає подолати цифрову нерівність у суспільстві завдяки підвищенню рівня доступу суспільства до технологій та різноманітних можливостей, зокрема, в економічній, соціальній, культурній, освітній галузях. Крім того, закон спрямований на підвищення рівня кіберзахисту, що набуває особливої актуальності під час війни, однак не визначає специфіки цифрових правовідносин.

Прийнятий в подальшому Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги» від 10.08.2023 (далі – Закон № 3321-IX) [4] також не враховує специфіки цифрових правовідносин, що призводить до неоднозначного тлумачення законодавства та створює правові колізії.

Важливо, що з прийняттям зазначеного Закону № 3321-IX, одночасно Законом України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав» від 10.08.2023 № 3320-IX [8], внесені зміни до ЦК України, зокрема ст. 177 ЦК України доповнено об'єктом цивільних прав – цифровою річчю. Статтею 179-1 ЦК України законодавець визначив, що цифровою річчю є благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність. Цифровою річчю є віртуальні активи, цифровий контент та інші блага, щодо яких застосовуються положення частини першої цієї статті. Проте проблема визначення специфіки цифрових правовідносин залишилась у правовому полі не визначеною.

Закон № 3321-IX регулює відносини між виконавцем і споживачем щодо надання цифрового контенту (комп'ютерні програми; мобільні застосунки; відеофайли; аудіофайли; музичні файли; цифрові ігри; електронні книги тощо) та цифрових послуг (електронна пошта; онлайн-служби обміну повідомленнями; обмін відеофайлами, аудіофайлами та інший хостинг файлів; обробка текстів або гри, які пропонуються в середовищі хмарних обчислень і соціальних мережах тощо). І як правильно, на нашу думку, зазначають А. Ходош та А. Медведєва, в деяких випадках використовується термінологія, яка не знайшла свого визначення, що може стати суттєвою проблемою для його застосування на практиці [5].

Так, ч. 3 ст. 6 Закону № 3321-IX визначено, що виконавець не несе відповідальності за недоліки цифрового контенту та/або цифрової послуги, які виникли в результаті відсутності оновлення програмного забезпечення, якщо: виконавець повідомив споживачу про необхідність відповідного оновлення та можливі наслідки його відсутності; відсутність оновлення або «некоректне оновлення» споживачем програмного забезпечення не є наслідком недоліків інструкцій, наданих виконавцем» [4].

Зазначений нами Закон № 3321-IX не уточнює, що саме слід розуміти під «некоректним оновленням» або за якими критеріями це визначається. Це створює дві проблеми: по-перше, виконавець може маніпулювати невизначеним терміном на свою користь, порушуючи права споживача, а по-друге, споживач може зловживати своїми правами, висуваючи необґрунтовані претензії до виконавця.

Згідно із Законом № 3321-IX, виконавець несе відповідальність за «неправильну інтеграцію» цифрового контенту або послуги як у разі, коли інтеграція виконана ним особисто, так і у випадку, якщо це зробив споживач відповідно до наданої інструкції. Однак термін «неправильна інтеграція» також не роз'яснено. Через цю невизначеність виконавець може стикатися з ризиком відповідальності за проблеми, пов'язані з наданим цифровим контентом або послугами.

Тому враховуючи нечіткість формулювань, постачальникам варто максимально уважно складати інструкції з інтеграції цифрового контенту чи послуг, а також оновлень у цифрове середовище споживача.

Закон № 3321-IX зобов'язує виконавця надавати цифровий контент або послугу у термін, погоджений у договорі, або, якщо такий строк не встановлений, – «у розумний строк без невинуватених зволікань». Це формулювання є суб'єктивним і може спричинити суперечності, що негативно вплинуть як на виконавця, так і на споживача.

Поки регулювання цифрових правовідносин не буде удосконалено, важливо уважно та чітко прописувати умови договорів, щоб уникнути можливих ризиків і недоліків чинного законодавства.

Одним із найбільш дискусійних положень зазначеного нами Закону № 3321-IX є вимога, щоб виконавець утримувався від використання контенту, створеного споживачем під час користування цифровими послугами або контентом (за окремими винятками), та забезпечував передачу цього контенту споживачеві.

У контексті положень ст. 179-1 ЦК України цифровий контент розглядається як цифровий об'єкт (річ). Як книга має матеріальну форму (паперовий носій), так і цифровий контент має електронну форму. Проте і книга, і цифровий контент можуть бути об'єктами інтелектуальної власності, виходячи за межі їхньої «матеріальної» природи. Наприклад, якщо придбати електронну книгу, то надається до неї фізичний доступ. Однак авторські права на зміст книги (як результат інтелектуальної діяльності) залишаються за автором або видавцем. Таким чином, є право читати книгу, але копіювати чи поширювати її без дозволу правовласника заборонено.

Зазначений Закон № 3321-IX залишає поза увагою важливий аспект цифрового контенту, створеного споживачем *«у зв'язку з використанням цифрового контенту або послуги, наданих виконавцем»*. Наприклад, якщо споживач придбав ліцензію на Adobe Photoshop і створив за допомогою цієї програми зображення, то відповідно до даного Закону споживач має право отримати це зображення від виконавця, а виконавець не може його використовувати. Проте Закон не враховує можливості, що сторони можуть домовитися про передачу прав на таке створене зображення виконавцю або надання йому права використовувати його, наприклад, у маркетингових цілях.

Додаткові питання виникають щодо контенту, створеного з використанням штучного інтелекту. Якщо споживач дав команду штучному інтелекту згенерувати зображення, правовласником такого зображення може стати власник прав на цей штучний інтелект (тобто виконавець), особливо якщо це передбачено в ліцензійному договорі чи публічній ліцензії. На це вказує також Закон України «Про авторське право і суміжні права» (статті 51, 444, 455) [6].

Отже, Закон № 3321-IX є важливим інструментом регулювання цифрового контенту і послуг, та окремі його положення залишають більше питань, ніж відповідей. Одним із проблемних аспектів даного Закону є невідповідність положенням ЦК України та Закону України «Про авторське право і суміжні права». Крім того, деякі поняття мають нечітке визначення, що створює ризик різного їх тлумачення, а це, у свою чергу, може викликати складнощі в його практичному застосуванні.

У таких умовах потреба у кодифікації ІТ-права стає нагальною, оскільки це дозволить адаптувати правову систему до нових викликів цифрової епохи.

Досвід розвинених країн ЄС, які вже впровадили спеціалізовані норми для ІТ-сфери, свідчить про ефективність таких змін. Враховуючи євроінтеграційні прагнення України, закріплені на конституційному рівні, а також отримання Україною статусу кандидата на членство ЄС, досить важливим є аналіз та приведення у відповідність законодавства України до *acquis* ЄС, зокрема, у сфері захисту персональних даних [1].

Вивчення міжнародного досвіду кодифікації ІТ-права, зокрема в межах таких нормативно-правових актів, як Загальний регламент про захист даних (GDPR), Information Technology Act, 2000 (IT Act) та Personal Information Protection Act (PIPA), є необхідним кроком для адаптації українського законодавства до сучасних реалій.

Загальний регламент про захист даних (GDPR), ухвалений у Європейському Союзі у 2016 році, став новаторським актом у сфері захисту персональних даних. Основними цілями цього регламенту є забезпечення прозорості обробки даних, захист прав суб'єктів даних та посилення відповідальності організацій, які займаються їх обробкою. Громадяни ЄС отримали право вимагати видалення своїх даних або отримувати їх копію в зручному форматі. Згідно з принципом «попередньої згоди», обробка даних дозволяється лише за чітко вираженої згоди користувача. Розмір штрафів за порушення регламенту досягає 20 мільйонів євро або 4% від річного обороту компанії. Підкреслимо, що дія цього нормативно-правового акта поширюється, крім іншого, і на територію України, однак лише опосередковано [2].

Personal Information Protection Act (PIPA) Південної Кореї є прикладом суворого регулювання захисту персональних даних. Закон обмежує збір інформації до необхідного мінімуму, контролює передачу даних за кордон лише за згодою суб'єкта та зобов'язує організації негайно повідомляти про витоки даних. Ці заходи сприяють довірі між бізнесом і споживачами та підвищують конкурентоспроможність компаній на міжнародному ринку.

Впровадження подібних норм в Україні забезпечило б надійний захист прав

громадян, адаптувало б законодавство до міжнародних стандартів, таких як GDPR, і сприяло б розвитку цифрової економіки. Важливим є створення ефективної інституційної бази для моніторингу та підтримки дотримання закону.

Порівнюючи міжнародні акти, такі як GDPR і РІРА, з чинними нормами українського законодавства, зокрема Цивільним кодексом України і Законом України «Про захист персональних даних», помітно, що українські норми значно менш деталізовані й не враховують багатьох сучасних викликів цифрової сфери. Наприклад, GDPR запроваджує строгі вимоги щодо прозорості обробки даних, права на набуття та передачу даних, а також значні штрафи за порушення. РІРА акцентує на мінімізації збору даних і суворому контролі передачі інформації за кордон. Для порівняння, Закон України «Про захист персональних даних» поширюється на діяльність, що здійснюється повністю або частково із застосуванням автоматизованих засобів, а також на обробку персональних даних, що містяться у картотеці чи призначені до внесення до картотеки, із застосуванням неавтоматизованих засобів [3]. Однак законодавство нашої держави не завжди забезпечує дієві механізми для реалізації таких прав та обмежується загальними положеннями.

Таким чином, для покращення законодавства нашої держави варто створити спеціальну главу (розділ, підрозділ) в ЦКУ, яка б детально регулювала цифрові правовідносини. У цьому контексті особливо важливо було б інтегрувати концепцію захисту персональних даних у відповідності до міжнародних стандартів, таких як GDPR. Це дозволить забезпечити більшу юридичну чіткість у відносинах між суб'єктами цифрової сфери та надати громадянам чітке розуміння своїх прав у цифровому середовищі.

1. Дяковський О. С., Кортюкова Т. О. Правове регулювання захисту персональних даних в Європейському Союзі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 266-269.
2. Кульчій І. О. GDPR: зміни режиму в законодавстві України про захист персональних даних: *Матеріали 75-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»* (Полтава, 2 травня – 25 травня 2023 р.). Т. 2. С. 175–176. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/12608/1/75%20T.2-176-177.pdf>.
3. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2297-17#Text>.
4. Про цифровий контент та цифрові послуги: Закон України від 10.08.2023 № 3321-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text>.
5. Ходош А. Новий Закон про цифровий контент та цифрові послуги: регулювання, якого бракувало, чи брак? 22.03.2024 р. https://jurliga.ligazakon.net/analytics/226494_noviy-zakon-pro-tsifroviy-kontent-ta-tsifrov-poslugi-regulyuvannya-yakogo-brakuvalo-chi-brak?utm_source=chatgpt.com.
6. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>.
7. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 01.12.2022 № 2807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text>.
8. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав: Закон України від 10.08.2023 № 3320-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3320-20#n12>.



Володимир КИЯН

завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0002-8517-9876>

ЩОДО ПОРЯДКУ РОЗГЛЯДУ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблема вирішення індивідуальних трудових спорів, особливо в умовах воєнного стану, сьогодні неможлива без аналізу правового регулювання цього питання. Адже саме нормативні акти визначають основні матеріальні та процедурні механізми їх розгляду.

Сучасна трудова законодавча база відзначається постійними змінами та

різноманітним нормативно-правовим актів, які повинні адаптуватися до ситуації, що склалася в Україні. Це спонукає до вдосконалення механізмів і органів, що займаються розглядом індивідуальних трудових спорів. Збройна агресія росії негативно позначилася на однорідності застосування судами не тільки трудового законодавства, що призводить до плутанини в його тлумаченні. Це ускладнює прогнозування правових наслідків для сторін трудових відносин, адже працівники можуть опинитися в невідповідному становищі, якщо їхні права не будуть належно захищені, або виникнуть зловживання з боку роботодавців.

Свого часу дослідження проблем застосування судами законодавства про працю в своїх наукових працях приділяли увагу такі вчені, як: Н. Б. Болотіна, С. Я. Вавженчук, В. С. Венедіктов, Т. А. Занфірова, М. І. Іншин, С. М. Прилипко, Г. І. Чанишева, В. І. Щербина, О. М. Ярошенко та інші.

Разом з тим останні соціально-економічні, політичні чинники, а також російська збройна агресія спонукали як до вдосконалення існуючих, так і появи нових механізмів врегулювання трудових спорів та вирішення конфліктів.

Як відомо, трудові спори до цього часу є одним із найбільш поширених категорій спорів, що виникають у зв'язку з порушення трудових прав працівників, а також необхідністю забезпечення захисту та реалізації останніх.

Зростаюча кількість розбіжностей у трудових відносинах між учасниками трудових відносин спонукали законодавців до знаходження такого балансу, щоб сприяв зменшенню завантаженості на суди. З цією метою було створено та розширено способи і механізми захисту порушених, оспорюваних чи невизнаних прав сторін трудового договору.

У листопаді 2021 року до Кодексу законів про працю України [1] (далі – КЗпП України) (ст. 222¹) була внесена норма, що розширила можливість врегулювання конфлікту (спору) шляхом застосування позасудової процедури медіації.

Термін «медіація» відповідно до ст. 1 Закону від 16.11.2021 р. «Про медіацію» розглядається як позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [2].

Тому сьогодні сторони конфлікту можуть звернутися до медіатора щодо укладання письмового договору про проведення медіації та угоди за результатами медіації у трудових спорах. Це може бути альтернативою при врегулюванні розбіжностей при безпосередніх переговорах між працівником та роботодавцем, щоб не передавати справу на розгляд органів, які мають право розглядати трудові спори. Здійснюватися це може як позасудова добровільна процедура, де сторони добровільно намагаються врегулювати трудові суперечності. І у разі невиконання чи неналежного виконання угоди за результатами медіації сторони мають право звернутися для розгляду трудового спору до комісії з трудових спорів (далі – КТС) чи до суду.

На сьогодні одним із найбільш поширених способів вирішення індивідуальних трудових спорів є досудовий спосіб, що визначається врегулюванням трудового спору у КТС у межах певного підприємства, установи чи організації без звернення до суду.

Відповідно до ст. 224 КЗпП України КТС є обов'язковим первинним органом по розгляду трудових спорів, що виникають на підприємствах, в установах, організаціях [1].

Разом з тим може скластися хибне уявлення про те, що працівник обов'язково має звернутися спочатку до КТС, а вже потім, у разі незадоволення рішенням КТС – до суду. Проте норма статті 224 визначила і певні особливості такого розгляду. Так, у разі розгляду трудових спорів з деякими категоріями працівників (ст. 222) чи у випадках, визначених ст. 232 КЗпП України, спори можуть розглядатися і за іншим порядком, визначеним законодавством.

Також працівник може відразу звернутися до суду без попереднього звернення до КТС, і це не може бути підставою для відмови у прийнятті відповідного позову чи відкритті провадження.

Слід враховувати, що згідно із Законом України «Про організацію трудових відносин в період воєнного стану» [3], відповідно до статей 43 та 44 Конституції України, на період введення воєнного стану встановлюються певні тимчасові обмеження конституційних прав і свобод громадян. Через це в умовах особливого правового режиму КТС не може бути створена і діяти для розгляду порушень та захисту прав та інтересів працівників.

У сучасних умовах правової держави право на судовий захист є одним із фундаментальних прав людини. У цивільному судочинстві порушені трудові права можуть розглядатися у порядку наказного чи позовного провадження. Це залежить від наявності

спірного характеру справи.

Захист трудових прав працівників у порядку наказного провадження застосовується, коли заявлено вимогу про стягнення грошових сум незначного розміру, щодо яких відсутній спір або про його наявність заявнику невідомо. Відповідно до п. 1. ст. 161 Цивільного процесуального кодексу України судовий наказ може бути видано, якщо заявлено вимогу про стягнення нарахованої, але несплаченої працівникові суми заробітної плати та середнього заробітку за час затримки розрахунку [4]. У даній категорії справ відсутній спір про право, але існує відповідне його порушення, що може бути усунуте шляхом відкриття наказного провадження та видачі судового наказу. Цей механізм спрощує процедуру розгляду справи, яка може бути розглянута у набагато сприятливіші строки, ніж у порядку позовного провадження.

Та водночас більшість трудових прав працівників захищається шляхом звернення до суду з позовом у порядку позовного провадження, оскільки наявність спору має переважну більшість правовідносин при виборі форми захисту прав.

Останні зміни до трудового законодавства України внесли окремі корективи щодо строків звернення до суду з трудових спорів, визначених у ст. 233 КЗпП України. Також відбулися зміни щодо поновлення судом строків, пропущених з поважних причин, визначених у ст. 234, де суд сьогодні може поновити ці строки, якщо з дня отримання копії наказу (розпорядження) про звільнення або письмового повідомлення про суми, нараховані та виплачені працівникові при звільненні, минуло не більше одного року.

Таким чином, можна констатувати, що порядок позасудового, досудового та судового вирішення трудових спорів з урахуванням сучасних змін до трудового законодавства, не набув в Україні чіткої інституалізації. Тому новели у законодавстві при розгляді та вирішенні, у тому числі індивідуальних трудових спорів, мають відбуватися систематизовано, з урахуванням вектору сучасної національної правової доктрини.

1. Кодекс законів про працю України : Закон УРСР від 10.12.1971 № 322-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08><https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n1195>.

2. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#top>.

3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15?find=1&text=%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BD%D0%B5#w1_2.



Владислав САКСОНОВ

доцент кафедри

цивільно-правових дисциплін

ННІ права та інноваційної освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

(м. Дніпро, Україна),

кандидат юридичних наук, доцент

<https://orcid.org/0000-0003-2749-7662>

**ПРАВОВІ ОСНОВИ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ
У КОНТЕКСТІ ЗМІН, ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОМ УКРАЇНИ
ВІД 09.01.2025 № 4196-IX**

Загальні засади правового регулювання певних сфер суспільних відносин закріплюються переважно в законах, що мають конституційне значення та кодифікованих законодавчих актах. Згідно з положенням, викладеним у ч. 4 ст. 13 Конституції України, «Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки» [1].

Прийняття та введення в дію нового Цивільного та Господарського кодексів України свого часу назвали «економічною конституцією» нашої держави. Цивільним

кодексом України, відповідно до норм ст. 1 цього кодексу, регулюються «особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників» [2]. Зазначений кодекс є основоположним правовим актом у системі законодавства, що унормовує відносини приватно-правового характеру, а його положення мають застосовуватися не лише до традиційних «суто цивільних» відносин, а й до взаємин суб'єктів інших відносин цивільно-правового характеру.

Водночас основним спеціальним законом, що регулює сферу господарських відносин у нашій державі, є Господарський кодекс України. У його преамбулі зазначено, що цей кодекс «встановлює відповідно до Конституції України *правові основи господарської діяльності (господарювання)*, яка базується на різноманітності суб'єктів господарювання різних форм власності. Господарський кодекс України має на меті забезпечити зростання ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва і на цій основі підвищення ефективності суспільного виробництва, його соціальну спрямованість відповідно до вимог Конституції України, утвердити суспільний господарський порядок в економічній системі України, сприяти гармонізації її з іншими економічними системами» [3].

Зазначене положення відбивається і в численних нормативно-правових актах, зокрема центральних органів державної влади. Так, в листі Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва «Про основні засади господарювання в Україні і регулювання господарських відносин, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності» від 12.06.2007 р. № 4203 вказано – «*Основні засади господарювання в Україні і регулювання господарських відносин*, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання, визначаються в *Господарському кодексі України*» [4]. Наведене положення кореспондується зі змістом статті 1 Господарського кодексу України – «Цей Кодекс визначає *основні засади господарювання в Україні і регулює господарські відносини*, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання» [3].

Проте прийняття Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 09.01.2025 № 4196-IX (Далі – Закон № 4196-IX) започаткувало суттєві, докорінні, глибинні зміни нормативно-правових засад організації та здійснення господарської діяльності в нашій державі. У ч. 3 ст. 17 зазначеного закону вказано – «Визнати Господарський кодекс України... таким, що *втратив чинність, з дня введення в дію цього Закону*». Відповідно до положення ч. 1 цієї ж статті «Цей Закон *набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, та вводиться в дію через шість місяців з дня набрання ним чинності*» (офіційна публікація Закону № 4196-IX: Голос України від 27.02.2025 № 40) [5].

Таким чином, Законом № 4196-IX *передбачено втрату чинності Господарського кодексу України* – основного спеціального закону, який «встановлює відповідно до Конституції України *правові основи господарської діяльності (господарювання)*» (Преамбула ГК України), а також визначає «*основні засади господарювання*» та комплексно «*регулює господарські відносини*» в Україні (ст. 1 ГК) [3]. Наразі як зазначено в преамбулі Закону № 4196-IX, цей нормативно-правовий акт визначає «правові та організаційні засади діяльності юридичних осіб *окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб*». Згідно норми ст. 1 цього закону «перехідний період - трирічний строк, що починається з дня введення в дію цього Закону» [5].

Отже, зважаючи на структуру та зміст Господарського кодексу України, а також Закону № 4196-IX, доходимо висновку, що величезна за обсягом і важливістю сфера господарських відносин, регульовані Господарським кодексом України, з часу втрати цим спеціальним кодифікованим законом, який має комплексний характер, юридичної сили, буде потребувати регулювання іншими спеціальними законодавчими актами.

Зокрема, слід зауважити, що питання правового статусу окремих учасників відносин у сфері господарювання [6; 7], правового режиму майна суб'єктів господарської діяльності [8], правового регулювання господарських зобов'язань [9], господарських договірних відносин [10; 11; 12], господарсько-правової відповідальності [13; 14], а також правова регламентація інших питань у Господарському кодексі нашої держави, суттєво відрізняються від того, як це передбачено в Цивільному кодексі України.

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 28.02.2025).
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 28.02.2025).
3. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 28.02.2025).
4. Про основні засади господарювання в Україні і регулювання господарських відносин, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності: Лист Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 12.06.2007 № 4203. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v4203563-07#Text> (дата звернення: 28.02.2025).
5. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 09.01.2025 р. № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення: 28.02.2025).
6. Саксонов В. Б. Визначення поняття «підприємство» в законодавстві України. *Проблеми застосування цивільного та господарського кодексів України*: матеріали круглого столу кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (21 листопада 2014 р.). Дніпропетровськ: ДДУВС, 2014. С. 55-57.
7. Саксонов В. Б. Споживачі як учасники відносин у сфері господарювання в Україні. *Актуальні питання регулювання цивільних, господарських та трудових правовідносин*: Круглий стіл (м. Дніпро, 11 листопада 2016 р.). Дніпро: ДДУВС, 2016. С. 14-16.
8. Саксонов В. Б. Поняття та зміст правового режиму майна суб'єктів господарської діяльності. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 31 жовтня 2014 р.). Дніпропетровськ: ДДУВС, 2014. С. 298-300.
9. Саксонов В. Б. Соціально-комунальні зобов'язання суб'єктів господарювання як фактор забезпечення права на працю осіб із обмежено працездатністю. *Проблеми трудового права та проходження служби в органах внутрішніх справ*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 28.02.2013). Дніпропетровськ: ДДУВС. С. 96-98.
10. Саксонов В. Б. Строк як істотна умова господарських договорів. *Роль національного права України в умовах євроінтеграції*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (18 листопада 2016 р., м. Дніпро). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 19-20.
11. Саксонов В. Б. Особливості застосування положень національного законодавства до договірних відносин суб'єктів господарювання та не господарюючих суб'єктів – юридичних осіб у сфері відчуження майна. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 січня 2017 р.)*. Дніпро: ДДУВС, 2017. С. 104-106.
12. Саксонов В. Б. Договір поставки у господарському та цивільному законодавстві України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1. С. 129-137.
13. Саксонов В. Б. Принципи господарсько-правової відповідальності в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 107-116.
14. Саксонов В. Б. Особливості неустойки в цивільному та господарському кодексах України. *Тенденції розвитку приватно-правових відносин у сучасних умовах: матеріали «круглого столу»* (м. Дніпропетровськ, 18.04.2014). Дніпропетровськ: ДДУВС, 2014.

Леся ШАПОВАЛ

доцент кафедри цивільного права
та процесу Національної академії
внутрішніх справ (м. Київ, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0003-4503-9075>

ПРО СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ

Інтерес, насамперед, категорія філософська, але її не обминає й теорія права, в тому числі й цивільного права. Більше того, це питання є не лише теоретичним, а й лежить в практичній площині. Так, ст. 15 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) закріплює за кожною особою право на захист свого цивільного права та інтересу [1]. Причому ця стаття передбачає, що захист цивільного права може відбуватись лише у разі його порушення,

невизнання або оспорування, тобто в цій статті йдеться про захист суб'єктивного цивільного права.

Що ж до права на захист свого суб'єктивного інтересу, то особа має таке право лише тоді, коли цей інтерес не суперечить загальним засадам цивільного законодавства. З цього можна зробити висновок, що інтерес лежить поза межами суб'єктивного права, але на дуже близькій від нього відстані. Адже, як видно з названої норми, інтерес не можна порушити, оспорити, не визнати. Якщо він має місце, то можна тільки перевірити, чи не суперечить він загальним засадам цивільного законодавства. А про його наявність свідчить назва ст.15 ЦК – «Право на захист цивільних прав та інтересів» [2, с. 228-229].

Сполучник «та» дає підстави стверджувати, що інтерес є невід'ємним супутником суб'єктивного цивільного права. Це ж саме впливає з назви статей 17, 18 ЦК, в яких йдеться про захист прав та інтересів судом, Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування [1].

Захист інтересів є ключовим елементом правового регулювання, особливо коли йдеться про найуразливіші категорії населення, зокрема, дітей. У цьому контексті принцип якнайкращого забезпечення інтересів дитини виступає фундаментальною засадою міжнародного та національного права, яка гарантує, що всі рішення та дії щодо дітей повинні спрямовуватися на їхній добробут, розвиток і захист. Він закріплений у статті 3 Конвенції ООН про права дитини, яку Україна ратифікувала у 1991 році, а також у законодавстві нашої держави, зокрема в Сімейному [3] та Цивільному [1] кодексах України.

Основна ідея цього принципу полягає в тому, що у всіх питаннях, які стосуються дітей, пріоритет має надаватися забезпеченню їхніх інтересів. Це стосується як державних органів, судів, соціальних служб, так і батьків чи інших законних представників дитини.

Інтереси дитини повинні визначатися індивідуально, з урахуванням її віку, рівня розвитку, особливих потреб та соціального середовища.

У нашої державі принцип якнайкращого забезпечення інтересів дитини реалізується через різні правові механізми, серед яких: 1) сімейне право, за допомогою якого визначається місце проживання дитини у разі розлучення батьків, усиновлення, встановлення опіки та піклування тощо; 2) цивільне право, за допомогою якого регулюються майнові права дитини, її спадкові права та захист від недобросовісних правочинів; 3) кримінальне право, яким забезпечується захист дитини від насильства, експлуатації та торгівлі людьми; 4) адміністративне право, яким визначається діяльність органів опіки та піклування щодо захисту дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Попри наявність розвиненої законодавчої бази, в сучасних умовах наша держава стикається з численними проблемами у забезпеченні найоптимальніших інтересів дитини. По-перше, це зумовлено збройною агресією Російської Федерації, яка спричинила масові порушення прав дітей, їх вимушене переміщення як у межах країни, так і за кордон. Війна суттєво ускладнює реалізацію принципу забезпечення якнайкращих інтересів дитини, оскільки створює загрози їхньому життю, здоров'ю, психологічному стану, доступу до освіти та сімейного середовища. Ведучи мову про переміщення дітей в період дії воєнного стану, варто зазначити, що у багатьох випадках складно простежити подальшу долю дітей після переміщення, особливо якщо це діти без супроводу батьків і якщо їх вивозять на територію Російської Федерації. Діти, які опинилися без батьківського піклування, часто стикаються з труднощами у встановленні їхнього правового статусу та отриманні необхідної допомоги. По-друге, недостатній рівень соціального захисту дітей, матеріальна скрута сімей, в яких проживають діти, обмежений доступ до медичних та освітніх послуг негативно впливають на добробут дітей. По-третє, існують проблеми у правозастосуванні. Рішення судів і органів опіки та піклування не завжди відповідають принципу найкращих інтересів дитини через недостатню підготовку спеціалістів у цій сфері або бюрократичні перепони.

Далі спробуємо розглянути, чи відповідає забезпеченню найкращих інтересів дітей повернення їх з-за кордону в Україну під час дії воєнного стану.

Частина 1 статті 3 Конвенції про права дитини гарантує, що найкращі інтереси дитини повинні оцінюватися та враховуватися як першочерговий пріоритет під час ухвалення будь-яких рішень або вчинення дій, які стосуються дітей чи впливають на них. Це стосується як державних, так і приватних установ соціального захисту, судів, адміністративних і законодавчих органів. У преамбулі Гаазької Конвенції підкреслюється, що інтереси дітей є найважливішими у процесі піклування про них [4].

Щодо примусового повернення дітей з-за кордону, то як Сімейний кодекс України

(абз. 2 ч. 1 ст. 162) [3], так і Гаазька Конвенція (ч. б ст. 13) [4] передбачають, що дитина не може бути повернута лише тоді, коли залишення її за попереднім місцем проживання створюватиме реальну небезпеку для її життя та здоров'я або обставини змінилися так, що повернення суперечить її інтересам.

Питання примусового повернення дітей, які виїхали за кордон через війну, є складним і багатогранним, адже воно стосується безпеки, розвитку, психологічного стану та збереження зв'язку з Батьківщиною. Обставини, чи буде таке повернення відповідати найкращим інтересам дитини, залежать від низки факторів. Розглянемо деякі з них. До аргументів «за» повернення дітей можна віднести:

- збереження національної ідентичності та культурного зв'язку. Тривале перебування за кордоном може призвести до асиміляції та поступової втрати зв'язку з рідною мовою, культурою та традиціями. Освіта в Україні гарантує дитині вивчення історії та культури своєї держави без ризику нав'язування інших наративів;

- єдність сім'ї. Багато дітей виїжджали з матерями, тоді як батьки залишилися в Україні. Довготривала розлука може мати негативний вплив на психоемоційний стан дитини. Повернення дозволить відновити повноцінне сімейне середовище та забезпечити стабільність;

- доступ до нашої (української) системи освіти. Відмінності у навчальних програмах можуть створити труднощі для дітей у разі подальшого повернення до України. Дистанційне навчання або спеціальні освітні програми в нашій країні можуть краще підготувати дітей до життя в нашому суспільстві після війни;

- підготовка до майбутньої відбудови нашої країни. Молоде покоління відіграватиме важливу роль у відновленні України, а виховання в українському соціокультурному просторі сприятиме їхній інтеграції в цей процес.

До аргументів «проти» повернення дітей під час війни можна віднести:

- безпекові ризики. Україна залишається зоною підвищеної небезпеки через ракетні удари, бойові дії та загрозу окупації певних територій. У разі ескалації війни повторне переміщення дітей може бути складним і травматичним;

- медичні та соціальні виклики. Війна спричинила кризу в системі охорони здоров'я, що може ускладнити доступ до якісних медичних послуг для дітей. Соціальні служби та освітня система перевантажені, особливо в регіонах, куди масово переїхали внутрішньо переміщені особи;

- психологічні аспекти адаптації. Діти, які звикли до стабільного життя за кордоном, можуть важко адаптуватися до умов воєнного часу, зокрема сирен, укриттів, відключень електроенергії. Переміщення туди-назад може створити у дитини почуття нестабільності.

З урахуванням зазначеного єдиного рішення щодо примусового повернення дітей в Україну немає, адже воно залежить від індивідуальних обставин кожної сім'ї, віку дитини, рівня безпеки в регіоні, де планується проживання, та психологічного стану дитини. На нашу думку, якщо дитина почувається безпечно, отримує якісну освіту та медичну допомогу за кордоном, доцільно продовжити її перебування там до стабілізації ситуації в нашій державі. Якщо безпекова ситуація в місці повернення контрольована, а дитина має труднощі з адаптацією за кордоном, повернення може бути виправданим, особливо якщо це сприятиме збереженню сім'ї та національної ідентичності. У будь-якому випадку рішення про повернення має ухвалюватися з урахуванням інтересів самої дитини, а не лише бажання дорослих.

Насамкінець хочемо зазначити, що принцип якнайкращого забезпечення інтересів дитини є ключовим у правовій системі нашої держави та міжнародному праві. Його реалізація потребує комплексного підходу, що включає законодавчі зміни, підвищення рівня соціальної підтримки, розвиток системи захисту дітей та активну співпрацю між державними органами, міжнародними структурами та громадським сектором. Лише таким чином можна гарантувати, що кожна дитина зможе реалізувати свої права та можливості для повноцінного життя та розвитку.

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

2. Бірюков І. А. Вибрані праці. Упорядники В. І. Бірюков, Т. І. Бондарук, В. О. Бондарук. Київ – Херсон: САК ЛТД. 2020. 520 с.

3. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

4. Конвенції про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

Владислав САКСОНОВ

доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0003-2749-7662>

Олександра КОВЕРЗАЙ

здобувач вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ПІДПРИЄМСТВО ЯК СУБ'ЄКТ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА ЄДИНИЙ МАЙНОВИЙ КОМПЛЕКС: ПРОБЛЕМА ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ

Поняття «підприємство» є одним із найважливіших, системоутворюючих і міжгалузевих у національному праві України. Питанням визначення відповідної дефініції, суттєвих ознак цього поняття, видам підприємств присвячено чимало наукових студій. Водночас і доктринальні положення спираються передусім на легальні визначення, закріплені в актах законодавства, зокрема в кодексах.

Відтоді, коли з 1 січня 2004 року одночасно набули юридичної сили новий Цивільний [1], Господарський [2] і Митний кодекси України (останній діє у новій редакції) [3], втратив чинність Закон України «Про підприємства в Україні» (відповідно до п. 2 Прикінцевих положень ГК України). У ч. 1 ст. 1 скасованого закону підприємство визначено як «основна організаційна ланка народного господарства України... самостійний господарюючий статутний суб'єкт, який має права юридичної особи та здійснює виробничу, науково-дослідницьку і комерційну діяльність з метою одержання відповідного прибутку (доходу)» [4].

Прийняття та введення в дію нового Цивільного та Господарського кодексів України свого часу деякі фахівці назвали «економічною конституцією» нашої держави. До того ж, саме Господарський кодекс України «встановлює відповідно до Конституції України правові основи господарської діяльності (господарювання), що базується на різноманітності суб'єктів господарювання різних форм власності». Згідно з нормами, викладеними у ст. 62 ГК України «Підприємство як організаційна форма господарювання», підприємство характеризується як «самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому цим Кодексом та іншими законами» (ч. 1 ст. 62 ГК). Також зауважено, що «підприємство є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків та може мати печатки» (ч. 4 ст. 62 ГК) [2].

У пункті 38 ч. 1 ст. 4 Митного кодексу України зазначено – «підприємство – будь-яка юридична особа, а також громадянин-підприємець» [3].

Таким чином, відповідно до положень ст. 62 Господарського кодексу України підприємство має два важливих визначальних статуси – «суб'єкт господарювання» і «юридична особа». Згідно з нормами Митного кодексу України підприємство це *будь-яка юридична особа* (не лише юридична особа, що створена та зареєстрована як суб'єкт господарювання), а також *громадянин-підприємець* (тобто фізична особа, яка здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи). Але у будь-якому разі, і в Господарському, і в Митному кодексі України, підприємство – це *особа, учасник, суб'єкт правовідносин*.

Згідно з нормами ст. 191 Цивільного кодексу України «підприємство є єдиним майновим комплексом, що використовується для здійснення підприємницької діяльності» (ч. 1). Зокрема, зазначено, що «підприємство або його частина можуть бути об'єктом купівлі-продажу, застави, оренди та інших правочинів» (ч. 4) [1].

Отже, якщо у ст. 191 Цивільного кодексу нашої держави підприємство – це *майно*,

єдиний майновий комплекс і об'єкт правовідносин, то в статтях Господарського та Митного кодексів України підприємство позиціонується як *особа, учасник, суб'єкт правовідносин*, що визначено у змісті відповідних норм-дефініцій.

Слід також звернути увагу на те, що, на відміну від норм Цивільного кодексу України, не враховуючи вказані вище норми-дефініції Господарського та Митного кодексів України, у численних статтях інших нормативно-правових актів, передусім законів, підприємство має статус *особи, учасника, суб'єкта правовідносин*. Це впливає з аналізу норм:

Конституції України (ч. 3 ст. 37, ч. 2 ст. 46, ч. 2 ст. 142) [5];

Кримінального кодексу України (ч. 3 і 4 ст. 18, ч. 1 ст. 47, ч. 1 і 2 ст. 96⁴, п. 12 ч. 1 ст. 96¹⁰⁻¹ та ін.; всього – понад 50 норм) [6];

Кодексу України про адміністративні правопорушення (ст. 1, ч. 1 ст. 40, ст. 41 – використання поняття «підприємство» 9 разів; всього в кодексі понад 100 норм містять це поняття) [7];

Податкового кодексу України (статті Розділу III – Податок на прибуток підприємств) [8]; а також інших законів та підзаконних нормативно-правових актів.

Спробою *поетапного скасування статусу підприємств як суб'єктів господарювання, певної організаційно-правової форми юридичних осіб*, стало прийняття Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 09.01.2025 № 4196-ІХ. Так, у ч. 3 ст. 17 зазначеного закону вказано – «Визнати Господарський кодекс України... таким, що втратив чинність, з дня введення в дію цього Закону». В ч. 1 ст. 13 закону зауважено, що *створення юридичних осіб в організаційно-правових формах підприємств (державних, комунальних, приватних та інших) забороняється*. Статтею 14 зазначеного закону передбачено *особливості припинення підприємств у перехідний період*, який визначається як трирічний строк, що починається з дня введення в дію цього закону. Зокрема зазначено, що «*протягом шести місяців з дня введення в дію цього Закону учасники (засновники) підприємства, уповноважений суб'єкт управління об'єктами державної власності приймають рішення про припинення підприємства...*». У ч. 2 цієї статті вказано – «підприємство, єдиним учасником (засновником) якого є держава або територіальна громада (територіальні громади), *припиняється в результаті перетворення або ліквідації*». Перетворення цих підприємств можливе на акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, або на некомерційне товариство (ч. 3 ст. 14 зазначеного закону) [9]. Зокрема, цим законом вносяться відповідні зміни у десятки нормативно-правових актів.

Попри вказане вище, слід зауважити, що в численних національних законах і підзаконних нормативно-правових актах протягом тривалого періоду сформувалася тенденція до позиціонування підприємств саме як *осіб, учасників, суб'єктів правовідносин, окремої організаційної форми господарювання*. Наразі зазначені вище відповідні норми Конституції України, а також Кримінального, Податкового, Митного кодексів, Кодексу України про адміністративні правопорушення, низки інших законів та підзаконних нормативно-правових актів зберігають чинність.

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 28.02.2025).

2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 28.02.2025).

3. Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 28.02.2025).

4. Закон України «Про підприємства в Україні» від 27 березня 1991 р. № 887-XII (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/887-12#Text> (дата звернення: 28.02.2025).

5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 28.02.2025).

6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 28.02.2025).

7. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 28.02.2025).

8. Податковий кодекс України: від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 28.02.2025).

9. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 09.01.2025 р. № 4196-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення: 28.02.2025).



Катерина ШАПОВАЛОВА

доцент кафедри
цивільно-правових дисципліни
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор філософії в галузі права

<https://orcid.org/0000-0003-4027-7576>

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ (ПІДСУДНОСТІ) ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Питання територіальної юрисдикції (підсудності) регулюється параграфом 3 глави 2 розділу 1 Цивільного процесуального кодексу України [13]. Аналізуючи його норми, можна дійти висновку, що територіальна юрисдикція (підсудність) – це «повноваження» конкретного місцевого суду, який має розглядати цивільну справу по суті як суд першої інстанції, щодо здійснення правосуддя у цивільних справах на конкретній території. Г.М. Устінова-Бойченко та О.М. Скрябін вважають, що під підсудністю (територіальною юрисдикцією) слід розуміти не лише повноваження місцевого суду, визначені процесуальним законом щодо здійснення правосуддя у цивільних справах на певній території, а й безпосередньо склад суду [1].

В умовах війни десятки судів у різних областях України, де ведуться бойові дії, вимушено припинили свою роботу. Так, станом на 04.01.2025 р. від початку повномасштабної збройної агресії російської федерації на територію України 149 приміщень 138 судових установ зазнало пошкоджень різного ступеня аж до повного руйнування та розкрадання майна [1].

Задля забезпечення безперервної роботи судів та розгляду судових справ було прийнято низку нормативно-правових актів, які регулюють питання визначення територіальної юрисдикції (підсудності) цивільних справ під час війни. Зокрема, Верховна Рада України 3 березня 2022 року внесла зміни до частини 7 статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо змінення підсудності судів, а саме: у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, воєнними діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду. Відповідне рішення є також підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється [10]. Таким чином, у новій редакції передбачено можливість забезпечення належного функціонування судової системи у випадках виникнення надзвичайних обставин, в тому числі – війни.

Наразі існує вже значна кількість розпоряджень про змінення територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану судів у Харківській, Донецькій, Луганській, Херсонській, Чернігівській, Житомирській, Запорізькій, Київській та інших областях. Наприклад, відповідно до Рішення Вищої ради правосуддя від 19.12.2024 № 3707/0/15-24 з 6 січня 2025 року змінено територіальну підсудність судових справ Дружківського міського суду Донецької області шляхом її визначення Довгинцівському районному суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області [5]; Рішення Вищої ради правосуддя від 21.01.2025 № 96/0/15-25 з 3 лютого 2025 року змінено територіальну підсудність судових справ Мар'їнського районного суду Донецької області шляхом її передачі до Апостолівського районного суду Дніпропетровської області [6].

Водночас є й випадки відновлення підсудності справ деяких судів. Наприклад, Рішенням Вищої ради правосуддя від 18.05.2023 № 493/0/15-23 було відновлено роботу Балаклійського районного суду Харківської області [3], а відповідно – змінено територіальну підсудність судових справ.

Також необхідно звернути увагу на випадки відтермінування початку відновлення роботи судів. Наприклад, у зв'язку із погіршенням безпекової ситуації в регіоні Вища рада правосуддя 31.10.2024 року прийняла рішення № 3197/0/15-24 «Про відтермінування початку відновлення роботи Білозерського районного суду Херсонської області» [4].

Для того щоб визначитися, до якого суду звертатись за захистом своїх прав, можна скористатись інтерактивною мапою територій України, де, у зв'язку з війною, не здійснюється правосуддя судами загальної юрисдикції [2]; переліком судів, територіальну підсудність яких було змінено у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя під час воєнного стану [7] та переліком судів, територіальну підсудність яких відновлено [8], що періодично публікуються на офіційному сайті Верховного Суду України.

Під час війни гостро постала проблема щодо підсудності цивільних справ за участі внутрішньо переміщених осіб. Якщо особа змушена була покинути своє місце проживання через збройний конфлікт, тимчасову окупацію та стала на облік як внутрішньо переміщена особа, то вона звертається з позовом до суду за місцем такої реєстрації. Прикладом є Постанова Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду України від 24 червня 2024 року у справі № 554/7669/21, в якій зазначено, що положення частини 1 статті 28 Цивільного процесуального кодексу України [13] імперативно встановлюють, що визначення територіальної юрисдикції (підсудності) здійснюється з урахуванням зареєстрованого місця проживання або перебування фізичної особи – позивача. Тому позови, наведені в частині 1 статті 28 Цивільного процесуального кодексу України [13], не можуть пред'являтися за фактичним місцем проживання або перебування позивача, відмінним від зареєстрованого [9].

Проте існують випадки, коли суди передають справу за підсудністю на розгляд іншому суду, аргументуючи це тим, що довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи не належить до переліку документів, до якого вноситься інформація про зареєстроване місце перебування особи, оскільки підтверджує лише факт внутрішнього переміщення особи та взяття її на облік; в довідці про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи йде розмежування зареєстрованого місця проживання та фактичного місця проживання. Прикладом є Ухвала Нетішинського міського суду Хмельницької області від 22.02.2023 року по справі № 679/193/23 [12]. У свою чергу, особи, які не стали на облік як внутрішньо переміщені особи, мають звертатись з позовами до судів, на яких була визначена територіальна підсудність судів, які залишаються в зоні бойових дій чи в окупації. Виняток – встановлення фактів народження, смерті, які відбулись на тимчасово окупованій території. Такі позови, відповідно до частини 1 статті 317 Цивільного процесуального кодексу України, подаються у будь-який місцевий суд загальної юрисдикції на території України [13].

Отже, в умовах воєнного стану визначення територіальної юрисдикції (підсудності) цивільних справ набуває особливого значення та складності. Переміщення судів та наявність великої кількості внутрішньо переміщених осіб, а також активні бойові дії вимагають адаптації правових норм та судової практики до реалій сьогодення. Судова система адаптується, змінюючи територіальну підсудність судів, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях, або в місцях, де здійснюються постійні активні обстріли, використовуючи перенесення справ та відрядження суддів до суду, якому буде передано територіальну підсудність судових справ. Визначення територіальної підсудності в цивільному судочинстві є важливим аспектом забезпечення ефективного правосуддя, застосування норм якого на практиці вимагає ретельного дослідження специфічних обставин кожної справи.

1. Аналітична довідка про пошкоджені та зруйновані приміщення судів внаслідок збройної агресії РФ та їх відновлення станом на 4 січня 2025 року. Офіційний сайт судової влади України: веб-сайт. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/courts_buildings/1731947/ (дата звернення: 31.01.2025).

2. Інтерактивна мапа територій України, де, у зв'язку з війною, не здійснюється правосуддя судами загальної юрисдикції: Офіційний сайт судової влади України: веб-сайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/ (дата звернення: 31.01.2025).

3. Про відновлення роботи Балаклійського районного суду Харківської області, територіальну підсудність судових справ якого змінено: Рішення Вищої ради правосуддя від 18.05.2023 року № 493/0/15-23. URL: <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new>.

4. Про відтермінування початку відновлення роботи Білозерського районного суду Херсонської області: Рішення Вищої ради правосуддя від 31.10.2024 № 3197/0/15-24 URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/rizne/3197_31_10_2024.pdf

5. Про зміну територіальної підсудності судових справ Дружківського міського суду

Донецької області, Артемівського міськрайонного суду Донецької області :Рішення Вищої ради правосуддя від 19.12.2024 № 3707/0/15-24 URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/rizne/3707_19_12_2024.pdf.

6. Про зміну територіальної підсудності судових справ Мар'їнського районного суду Донецької області: Рішення Вищої ради правосуддя від 21.01.2025 № 96/0/15-25 URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/rizne/96_21_01_2025.pdf

7. Перелік судів, територіальну підсудність яких було змінено у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя під час воєнного стану: Офіційний сайт судової влади України: веб-сайт. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/rizne/Zagalna_tablica_sudiv_06_01_2025.pdf (дата звернення: 31.01.2025).

8. Перелік судів, територіальну підсудність яких відновлено: Офіційний сайт судової влади України: веб-сайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rozporjadjennya/07_08_2023_Vidnovleno_pidsudnist.pdf (дата звернення: 31.01.2025).

9. Постанова Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду України від 24 червня 2024 року по справі № 554/7669/21. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120029704>.

10. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1402-19> (дата звернення: 31.01.2025).

11. Устінова-Бойченко Г.М., Скрябін О.М. Особливості визначення територіальної юрисдикції (підсудності) справ під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4. 2023. С. 231-233. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/55.pdf.

12. Ухвала Нетішинського міського суду Хмельницької області від 22.02.2023 року по справі № 679/193/23. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109124648>.

13. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6039> (дата звернення: 31.01.2025).



Наталія БРАТИШКО

фахівець групи захисту
інтелектуальної власності
відділу організації наукової діяльності
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0009-0009-5138-0473>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

В сучасних умовах глобалізації та інновацій важко уявити економічні відносини без інституту інтелектуальної власності. Інтелектуальна власність є основою сучасного економічного розвитку кожної країни, а реалізація права особи на вільний розвиток своєї індивідуальності, що виявляється через втілення неповторності свого внутрішнього світу в результатах творчості, є основним і фундаментальним правом людини. Одним із багатьох основоположних завдань держави є забезпечення свободи творчості, гарантування та захист прав, пов'язаних з результатами інтелектуальної та творчої діяльності. З моменту проголошення незалежності в Україні створено відповідну законодавчу базу, яка регулює питання інтелектуальної власності. Ця законодавча база забезпечує власникам можливість безперешкодно реалізовувати свої права та отримувати підтримку від уповноважених у цій сфері державних органів як у повсякденній діяльності, так і під час звернення до суду. Сьогодні в Україні, в умовах особливих обставин, пов'язаних під час дії воєнного стану, дослідження захисту прав інтелектуальної власності є особливо актуальним.

Для забезпечення обороноздатності України, захисту безпеки населення та інтересів держави Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року введено воєнний стан. Відповідно до ч. 3 цього Указу у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості

запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1]. Стаття 55 Конституції України не входить до переліку конституційних норм, що гарантують права, які обмежуються в період дії воєнного стану. Тому право кожного захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами не обмежується в період воєнного стану.

На сьогодні сфера інтелектуальної власності мужньо приймає виклики та долає перешкоди, хоча і зазнала багатьох законодавчих змін. До прикладу, подання реєстраційних заяв. Заяви можна подавати двома способами. Перший – у паперовій формі: надсилати поштою або подавати особисто до відомства. Другий – в електронному вигляді за допомогою спеціального програмного забезпечення.

Саме у період воєнного стану формальні вимоги до подання документів були спрощені: дозволено подавати заяви, клопотання і заперечення через електронні системи або електронною поштою з використанням скан-копій документів, засвідчених електронним підписом.

Передбачається, що електронний формат звернення є більш зручним. Тут не потрібно залучати поштові, друковані документи, крім цього, можна відстежувати заявки з особистого кабінету на сайті відомства. Приємним бонусом є зниження на 25 % збору за подання заявки на торговельну марку [2].

З метою захисту прав власників інтелектуальної власності прийнято Закон України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України». Метою прийняття закону було недопущення втрати прав інтелектуальної власності на період дії воєнного стану, коли можуть бути обмежені права і свободи громадян і запроваджені обмеження для юридичних осіб. Призупинення перебігу встановлених законом строків розпочалося 24 лютого 2022 року і триватиме до скасування правового режиму воєнного стану. Зокрема, зупинено строки на виконання таких дій: подання заперечення проти заявки або дії про міжнародну реєстрацію в Україні; поновлення прострочених строків; оскарження рішення ІР-офісу за заявкою в суді або до апеляційної палати; подання заяви про визнання недійсними прав на винахід та сплата мита.

1 січня 2023 року для сфери інтелектуальної власності знаменувалося важливою подією – набув чинності новий Закон України № 2811-ІХ «Про авторське право і суміжні права». Він став результатом ґрунтовної роботи, спрямованої на:

- гармонізацію українського законодавства з європейськими нормами у цій сфері. Це стало ключовим кроком на шляху виконання зобов'язань України за Угодою про асоціацію з ЄС;
- введення нових, сучасних положень, яких до цього не було в українському законодавстві. Це дозволило краще відповісти на актуальні потреби авторів та правовласників контенту в цифрову епоху;
- уточнення існуючої термінології для забезпечення чіткості та однозначного трактування норм закону;
- виключення застарілих норм, які втратили свою актуальність в сучасних умовах [3, с. 241].

Варто зауважити, що запровадження воєнного стану формально не впливає на процес здійснення судочинства і тому звернення до суду за захистом прав інтелектуальної власності є ефективним, коли: сторонам необхідне імперативне рішення уповноваженого органу; сторони не можуть самостійно врегулювати конфлікт; є необхідність, щоб рішення поширювалось на необмежене коло осіб. Крім того, судовий захист прав інтелектуальної власності в період воєнного стану може бути не ефективним недоліком судового способу захисту, серед яких: довготривалість судового розгляду справи; фінансова затратність судового розгляду; неможливість бути фізично присутнім на судовому засіданні або неможливість долучити необхідні докази через воєнні дії на певних територіях; рішення суду не зможе задовольнити обидві сторони, а тому при вирішенні спору судом конфлікт може тривати або переростати в інший конфлікт та зачіпати більше коло осіб.

На сьогодні суди продовжують працювати у звичайному режимі, але з дотриманням заходів безпеки воєнного часу. Участь у судовому засіданні можлива за особистої присутності сторін, або їх представників, або в режимі відеоконференції. Процесуальні документи можна подати за допомогою сервісу «Електронний суд», а також поштою. Причому законодавством України передбачено використання як звичайних, так й

електронних доказів.

Проаналізувавши статистичні дані місцевих, апеляційних судів та Верховного Суду, можна відмітити спад кількості справ у 2020 та 2022 роках та зростання у 2021 та 2023 роках. Хоча на даний час показники ще не повернулись до рівня довоєнних років.

У місцевих судах більшість спорів стосується справ про авторське право та суміжні права (56 %) та щодо прав на торговельну марку (27 %).

Удвічі менше розглядаються справ про права на винахід, корисну модель, промисловий зразок (13,5 %). Щодо права попереднього користування показник є найменшим (3,5 %) [4].

Стосовно особливості використання способів альтернативного вирішення спорів, то їх перелік не є вичерпним, адже розвиток суспільної свідомості, з однієї сторони, та розвиток інформаційних технологій, з іншої, дають можливість розвивати та розширювати систему альтернативного вирішення спорів. Дані способи є універсальними та гнучкими, що дає можливість говорити про ефективне та безперешкодне використання їх в умовах воєнного стану. Окрім того, способи альтернативного вирішення спорів можуть бути легко переміщені в цифрове середовище. Такі процедури як медіація, фасилітація, переговори та арбітраж вже у всьому світі проводяться на різних комунікаційних платформах в режимі онлайн [5, с. 747-748].

Отже, слід зауважити, що захист об'єктів інтелектуальної власності під час дії воєнного стану є надзвичайно важливими для забезпечення постійного прогресу та розвитку інновацій навіть у важкі часи. Незважаючи на значні проблеми в державі та невизначеність, захист прав інтелектуальної власності стає вирішальним для підтримки успішного навколишнього середовища для творчості, досліджень та винахідництва.

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 11.02.2024).

2. Аспекти захисту інтелектуальної власності в Україні під час війни. URL: <https://unba.org.ua/publications/9042-aspekti-zahistu-intelektual-noi-vlasnosti-v-ukraini-pid-chas-vijni.html> (дата звернення: 11.02.2024).

3. Комарницька І.І., Буцяк М.М. Захист прав інтелектуальної власності під час воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 06. С. 238-242.

4. Показники розслідування та розгляду ІР справ вийшли на рівень до повномасштабного вторгнення, - звіт Центру спостереження IPR. URL: <https://nipo.gov.ua/ipr-zvit-lypen2024/> (дата звернення: 11.02.2024).

5. Галупова Л. І. Захист прав інтелектуальної власності в умовах воєнного стану. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)*: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 17 черв. 2022 р. С. 745-749.



Ганна ГОФЕЛЬД

старший викладач кафедри
цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту № 5
Харківського національного
університету внутрішніх справ
(м. Харків, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-7859-836X>

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПОНЯТТЯ ФРАУДАТОРНОСТІ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ ЮРИДИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Тема фраздаторних правочинів та фраздаторних дій є актуальною в умовах сьогодення для формування судової практики, розбудови юридичних наук та формування таких компетентностей та знань у правничій спільноті України.

Проблемні питання фраздаторних правочинів, фраздаторних дій та поведінки, що направлені на досягнення фраздаторного результату є предметом наукових досліджень та неодноразово вирішувались у справах Касаційного цивільного суду та провадженнях

Касаційного господарського суду, Великої Палати Верховного Суду.

Зловживання цивільними, процесуальними правами та недобросовісність сторони правовідносин, що мають результатом порушення законних прав та нівелювання справедливих очікувань є предметом розгляду цього дослідження.

Відповідно до п.6. ст. 3 Цивільного кодексу України добросовісність – це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою до інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення [1, с. 3].

Розглядаючи принцип доброї совісті як такий, доходимо висновку стосовно справедливого очікування кожної зі сторін правовідносин, на беззаперечне застосування принципу добросовісності.

Розроблення механізмів та конструкцій, у яких низка правочинів або дій, що кожна окремо, або декілька сукупно, можуть бути цілком правомірними, але бути частиною спланованої конструкції, яка кінцевою метою, за умови успішності передуючій низці правочинів, буде мати наслідком або неможливість досягнення певного правового результату, або створення умов для суттєвого ускладнення такого досягнення.

Стабільність цивільного обороту залежить від добросовісності його учасників.

Наслідком недобросовісної поведінки під час правочину є фrawdаторність такого правочину. Способом доведення фrawdаторності правочину є визнання його недійсним у судовому порядку.

Недобросовісна поведінка як активна дія під час укладення правочину є певною юридичною конструкцією. У разі визнання судом правочину фrawdаторним, і тому – недійсним, таким, що укладений на шкоду стороні правовідносин є і предметом розгляду як цивільно правових конструкцій, так і конструкцією кримінального правовідношення, яка може містити склад злочину.

Таким чином, недобросовісна поведінка сторони у цивільному правовідношенні, що має чітку конструкцію та низку дій, містить або має кінцевий результат – унеможливлення досягнення стороною справедливо очікуваної мети або результату; може мати як цивільно правовий наслідок так і кримінально правову кваліфікацію.

Цивільне право та його методи захисту справедливих інтересів сторін має їх гарантувати та мати чіткі механізми реакції на спроби їх порушення.

Для прикладу чіткого регулювання державою відносин між подружжям та передбачуваності і обов'язковості поведінки кожної зі сторін, можна взяти ст. 65 Сімейного кодексу України, якою встановлюються правила поведінки подружжя.

Передбачено таке: дружина, чоловік розпоряджаються майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, за взаємною згодою. Під час укладання договорів одним із подружжя вважається, що він діє за згодою другого з подружжя. Дружина, чоловік має право на звернення до суду з позовом про визнання договору недійсним як такого, що укладений другим із подружжя без її, його згоди, якщо цей договір виходить за межі дрібного побутового. Для укладення одним із подружжя договорів, які потребують нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, а також договорів стосовно цінного майна, згода другого з подружжя має бути подана письмово. Згода на укладення договору, що потребує нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, має бути нотаріально засвідчена. Договір, укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї, створює обов'язки для другого з подружжя, якщо майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї. [2, с. 65].

Таке державне регулювання дає певні гарантії сторонам сімейних правовідносин у розрізі можливих спорів щодо спільного майна, як наявність певної гарантії від держави про неможливість відчуження майна без згоди іншого з подружжя.

Такі висновки містяться у Постанові Верховного Суду від 29.07.2020 р. справа № 127/16354/17, Постанові Верховного Суду від 22.05.2019 р. справа № 523/8319/14-ц.

У постановках досліджується питання наявності письмової згоди одного з подружжя на укладення іншим із подружжя договору купівлі-продажу майна.

Відтак інструмент нотаріального засвідчення є інструментом державного регулювання і гарантування забезпечення майна від ймовірних неузгоджених і спірних дій щодо розпорядження таким майном одним з подружжя.

В інших правовідносинах, де юридичні інструменти гарантування забезпечення задоволення вимог, що можуть із високою ймовірністю виявитись відсутніми, належним способом захисту порушеного права як майнового так і немайнового є визнання правочину недійсним та повернення речей, за можливості, до попереднього до вчинених дій стан.

Таке визнання правочину недійсним має гарантувати інтереси сторони

правовідношення або кредитора.

Метою оспорювання фраздаторного правочину є повернення майна або інших прав до попереднього стану, або для звернення на майно стягнення.

Прикладом такої дії державного інструменту є постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 05 квітня 2023 року в справі № 523/17429/20.

Метою імплементації поняття фраздаторний правочин до обігу правових конструкцій є виявлення дієвих юридичних інструментів, направлених на недопущення недобросовісної поведінки.

1. Огляд судової практики Верховного Суду щодо застосування принципу доброї совісті та доктрини *venire contra factum proprium* у цивільних спорах. Рішення, внесені до ЄДРСР, за 2018–2023 роки / Упоряд.: відділ аналітичної та правової роботи Великої Палати Верховного Суду департаменту аналітичної та правової роботи / Відпов. за вип.: суддя КЦС ВС канд. юрид. наук, доцент В. І. Крат. Київ, 2024. 33 с.

2. Сімейний кодекс від 10.01.2002 р. № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21-22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV// Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.



Inna VLASENKO

Lawyer in private practice,
chairman of the board
Public organization «The Law Has Right»
(Dnipro, Ukraine)

MORTGAGE IN MARRIAGE AND THE CONSEQUENCES OF MARRIAGE DISSOLUTION IN THE PRESENCE OF CREDIT OBLIGATIONS: CURRENT ISSUES

Each of us dreams of our own strong family, in which children will be born, who will continue the family, nurture family customs and traditions.

Most people believe that marriage is a lifelong event.

The Constitution of Ukraine (Article 51) stipulates that marriage is based on the free consent of a woman and a man. Each of the spouses has equal rights and responsibilities in marriage and family [1].

The Family Code of Ukraine (Article 3) establishes that the family is the primary and main unit of society (Part 1). A family consists of persons who live together, are connected by common life, have mutual rights and obligations (part 2).

Article 27 of the Family Code of Ukraine (parts 1, 2) establishes that the state registration of marriage is established to ensure the stability of relations between a woman and a man, to protect the rights and interests of spouses and their children, as well as in the interests of the state and society. The state registration of a marriage is certified by a Marriage Certificate, the sample of which is approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine [2].

The Bible teaches that marriage is a union between one man and one woman (Genesis 2:24). God condemns polygamy, homosexuality, and celibacy (1 Corinthians 6:9; 1 Thessalonians 4:3). His demands have not changed. Therefore, Jesus reminded his followers to continue to observe them (Mark 10:6-8).

God sees marriage as a lifelong union. When a man and a woman get married, they promise to be faithful to each other and stay together until death do them part. This promise is very serious to God, and he expects married couples to keep it (Mark 10:9).

God wants Christians to obey state laws regarding marriage (Titus 3:1). A couple who officially registers their relationship shows that they respect both state authority and God, who wants marriage to be a lifelong union. Husband and wife should love and respect each other (Ephesians 5:33). If they have children, it is the responsibility of both parents to raise them (Proverbs 6:20) [3].

In real life, people do not always manage to save not only marital relationships, but also

relationships in general. Not infrequently, children suffer from misunderstandings between parents, who become a means and method of manipulation, a weapon of revenge.

The topic of the report is complex, because it reveals a fairly common problem in Ukraine - currency lending (mortgage). Foreign currency lending became problematic in 2008, when the global financial crisis took place, the consequence of which for Ukraine was an uncontrolled increase in the exchange rate of the US dollar from 4.65 hryvnias to 1 dollar. In the USA, the dollar rate is still growing.

The boom in foreign currency lending occurred in 2007-2008, when the largest number of loans were issued in foreign currency (US dollar, Swiss francs).

In this article, I will not disclose the legality of foreign currency lending (Article 99 of the Constitution of Ukraine establishes that the national currency of Ukraine is the hryvnia, and the articles of the Constitution of Ukraine are norms of direct effect (Article 8 of the Constitution of Ukraine), but I will disclose the issue of foreign currency lending secured by a mortgage, married [1].

The Civil Code of Ukraine (Part 1, Article 1054) establishes that under a credit agreement, a bank or other financial institution (lender) undertakes to provide funds (credit) to the borrower in the amount and on the terms established by the agreement, and the borrower undertakes to return loan and pay interest [4].

The Law of Ukraine «On Mortgages» (Article 1) establishes that a mortgage is a form of securing the fulfillment of an obligation with immovable property (an indivisible object of unfinished construction, a future real estate object) that remains in the possession and use of the mortgagor, according to which the mortgagee has the right, in case of non-fulfillment by the debtor of the obligation secured by the mortgage, to satisfy his claims at the expense of the subject of the mortgage primarily before other creditors of such debtor in the manner established by this Law [5]. A mortgage related to marriage, or rather, to its dissolution?

The Family Code of Ukraine (Article 60) establishes that the property acquired by spouses during marriage belongs to the wife and husband under the right of joint co-ownership.

Part 3 of Article 61 of the Family Code of Ukraine establishes that if one of the spouses has entered into an agreement in the interests of the family, then the money and other property received under this agreement is the object of the right of joint joint property of the spouses.

Article 65 of the Family Code of Ukraine establishes the right of spouses to dispose of property, which is the object of the right of joint co-ownership of spouses. A contract concluded by one of the spouses in the interests of the family creates obligations for the other spouse if the property received under the contract is used in the interests of the family (Part 4) [2].

Immovable property cannot be mortgaged to one of the spouses without the consent of the other spouse, otherwise the mortgage agreement may be declared invalid under the legislation of Ukraine.

Usually, the mortgage agreement states that the mortgagor's wife/husband gives his/her consent to transfer the property to the mortgage, as evidenced by her/his statement.

A mortgage can be both one's own immovable property purchased in marriage, and property purchased in marriage with credit funds.

The norm of the third part of Article 61 of the Civil Code of Ukraine corresponds to the fourth part of Article 65 of this Code, which provides that the contract concluded by one of the spouses in the interests of the family creates obligations for the second spouse if the property received under the contract is used in the interests family.

When concluding contracts, one of the spouses is considered to be acting with the consent of the other spouse. The wife or husband has the right to appeal to the court with a claim to declare the contract invalid as concluded by the second spouse without her or his consent, if this contract goes beyond the limits of small household.

Under such circumstances, according to the norms of family legislation, the condition for the belonging of the property received under the contract concluded by one of the spouses to the objects of joint co-ownership of the spouses is the legally defined purpose of concluding the contract - the interests of the family, not their own, unrelated with the family, the interests of one of the spouses.

The Grand Chamber of the Supreme Court, in its decision dated June 30, 2020, in case No. 638/18231/15-ts (proceedings No. 14-712ts19), concluded that «the legal regime of joint property of spouses, exceptions to which are expressly established by law, provides for the inseparability of obligations marriage agreement, which in its content testifies precisely to the joint nature of such obligations, testifies precisely to the joint nature of such obligations, despite the absence of a direct indication in the law of the joint liability of spouses for obligations arising from

transactions committed in the interests of the family» [6].

So, as can be seen from the above, credit obligations secured by a mortgage are joint obligations for spouses, because property acquired during marriage or immovable property that is mortgaged is the joint property of the spouses and is subject to division in the event of a divorce.

This means that if one of the spouses concluded a credit agreement secured by a mortgage in the interests of the family, it also creates obligations for the other spouse in the event of a divorce.

That is, if, for example, a husband entered into a credit agreement and purchased real estate in the interests of the family, which he mortgaged, then in the event of a divorce, the husband has the right to divide property and debts in court (if the dispute has not been resolved in pre-trial proceedings) married couple.

1. Constitution of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254k/96-BP. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Family Code of Ukraine dated 10.01.2002 No. 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

3. Biblical teachings URL: <https://www.jw.org/uk/bible-teachings/questions/bible-about-marriage/>.

4. Civil Code of Ukraine dated 16.01.2003 No. 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

5. Law of Ukraine «On Mortgage» dated 06.05.2003 No. 898-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text>.

6. The Grand Chamber of the Supreme Court decision of June 30, 2020 in case No. 638/18231/15-ts (proceedings No. 14-712ts19), URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90458942>.

Євгеній ІГНАТЕНКО

аспірант кафедри
європейського та міжнародного права
юридичного факультету
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0009-0003-8434-9954>

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВПЛИВУ ПРАКТИКИ ЄСПЛ НА ПРАВОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

Значення і роль практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), а також визнання її джерелом права не є універсальною і однаковою для держав учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Таку різницю обумовлюють численні фактори у основі яких – правова система, що і визначає первинні та вторинні джерела права на національному рівні. В державах англо-саксонської правової сім'ї судовий прецедент є традиційно первинним, основним і авторитетним джерелом права, тоді як в державах романо-германської правової сім'ї судова прецедентна практика визнається вторинним, субсидіарним джерелом права. Актуальним є розкриття основних напрямів впливу практики ЄСПЛ на правову систему України.

Практику ЄСПЛ як джерело права вивчали: К. Андріанов, Н. Блажівська, А. Беніцький, В. Буткевич, О. Водяніков, П. Гук, Т. Дудаш, Ю. Зайцев, В. Завгородній, Н. Задирака, С. Велічук, В. Ільков, К. Ісмаїлов, В. Капустинський, І. Карман, І. Каланча, Т. Коваленко, О. Колісник, Т. Комарова, В. Кононенко, О. Константи́й, В. Костицький, О. Кочура, М. Мазур, В. Маляренко, Р. Марусенко, А. Марченко, Л. Москвич, Ю. Попов, В. Пташинська, П. Рабінович, О. Сердюк, В. Стефанюк, С. Тагієв, Ю. Хім'як, О. Чепель, Ю. Щокін, В. Юришин, Д. Ягунов, І. Яковюк та ін. Проте, процес становлення практики ЄСПЛ як джерела права не завершився, а низка проблем формального її застосування не вирішена ні на науковому, ні на практичному рівні. Отож, потребують розкриття ключові напрями впливу практики ЄСПЛ на правову систему України.

ЄСПЛ здійснює важливу інформаційну функцію на користь держав-учасниць ЄСПЛ та має потужний інформаційний вплив, оскільки його рішення формують правові ідеали, впливають на праворозуміння, міжнародні стандарти захисту прав людини та політику

держав у сфері їх забезпечення.

Як зауважує О. Горпинюк, норми ЄКПЛ містять багато оціночних категорій і мають загальний характер. Абстрактність її статей суттєво утруднює її застосування на практиці. Складно без звернення до практики ЄСПЛ вирішити це питання [1, с. 16]. Відтак, практика ЄСПЛ є важливим джерелом інформації не тільки про принципи і зміст Конвенції, а й про високі ідеали механізму захисту прав людини.

Рішення ЄСПЛ сприяють формуванню правової культури населення та обізнаності про права людини. Зміст правових позицій ЄСПЛ стає предметом вивчення в рамках навчальних програми для різних категорій громадян.

Але важливо відзначити, що практика ЄСПЛ є якісним та об'єктивним джерелом інформації для громадянського суспільства про стан та проблеми захисту прав людини в державі.

Важливість належного забезпечення прав і свобод людини, їх гарантій неможливо переоцінити, особливо для держави яка орієнтується на демократичний, цивілізований світ. В умовах відсічі російської агресії, коли суспільство зтикається з масовими щоденними порушеннями прав людини, політика щодо забезпечення їх відновлення є індикатором цивілізаційного вибору України.

А. Кучук влучно зауважив, що «для України, в якій продовжуються державотворчі процеси, визначаються пріоритети розвитку, важливим є обрання відповідної системи цінностей (до того ж, не тільки *de jure*, але і *de facto*): в якій право розуміється як воля держави і, відповідно, визнається пріоритет держави над людиною або іншої – в якій право розглядається як свобода, а відтак, права людини є визначальним фактором прийняття державних рішень» [2, с.15]. В умовах воєнного стану, практика ЄСПЛ та ті високі стандарти і цінності, які відстоює Суд є ключовим орієнтиром розвитку правової системи Української держави.

Глобалізація, єроінтеграція та розбудова стабільних відносин з державами-партнерами є основоположними зовнішньополітичними інтересами України в умовах відсічі російської агресії.

Формування в Україні правової держави та громадянського суспільства привело до необхідності переосмислення ролі України в міжнародному співтоваристві. Саме європейські інтеграційні процеси стали ключовими напрямками подальшого здійснення правової реформи в Україні, реформування системи судоустрою, запровадження основних фундаментальних принципів та стандартів на основі положень ЄКПЛ, реалізації принципів «верховенства права» та «права на справедливий суд», створення ефективного механізму захисту прав свобод та інтересів особи з боку органів публічної влади через застосування судами положень Конвенції та практики ЄСПЛ як джерела права [3, с. 53]. Україна активно готує власну правову систему до «злиття» із правовою системою ЄС. Виконання та застосування рішень ЄСПЛ є ключовою вимогою для зміцнення верховенства права – основоположного принципу права ЄС. Єроінтеграція стимулює приведення українського законодавства у відповідність до стандартів ЄСПЛ.

ЄСПЛ неодноразово ставив під сумнів якість українського законодавства (рішення у справах «Гурепка проти України» від 06 вересня 2005 р., «Волохи проти України» від 02 листопада 2006 р., «Корецький та інші проти України» від 3 квітня 2008 р., «Наталія Михайленко проти України» від 30 травня 2013 р., «Веренцов проти України» від 11 квітня 2013 р., «Шмушкович проти України» від 14 листопада 2013 р., «Зеленчук і Цицюра проти України» від 22 травня 2018 р., «Сукачов проти України» від 30 січня 2020 р. та багато ін.) та своїми рішеннями впливав на його удосконалення. Рішення ЄСПЛ стимулюють реформування українського законодавства, шляхом перегляду положень, що призводять до порушень ЄКПЛ, так і в контексті запровадження нових, провідних підходів до забезпечення прав і свобод людини.

Так, В. Завгородній зазначає, що вплив практики ЄСПЛ на законодавчу діяльність парламенту України є різним і залежить від характеру сформульованих правових позицій, викладених в остаточних рішеннях ЄСПЛ. Вчений виокремлює декілька варіантів такого впливу, а саме: а) суб'єкти законодавчої ініціативи офіційно декларують намір врахувати правові позиції ЄСПЛ в конкретні строки через розробку законопроекту та подання його на розгляд парламенту; б) парламент точно відтворює правову позицію ЄСПЛ при внесенні змін до нормативно-правового акта; в) законодавець частково враховує правову позицію Суду та вносить зміни до нормативно-правового акта, не змінюючи його загальної концепції; г) враховуючи правову позицію Суду, парламент приймає новий нормативно-правовий акт [4, с. 11]. Однак, як вже було зазначено вище, нормотворчий

процес повинен містити більш ефективні і реальні способи контролю за врахуванням практики ЄСПЛ в проєктах нормативно-правових актів.

Ключова мета ЄСПЛ – це уможливлення якісного застосування положень ЄКПЛ, забезпечення дотримання, виконання та використання її положень.

Правові позиції ЄСПЛ справляють вплив на вітчизняну судову практику, головним чином, через: 1) тлумачення положень Конвенції, як міжнародного акта, що є частиною національного законодавства України; 2) тлумачення основоположних конвенційних принципів або термінів, які можуть застосовуватися судами для посилення мотивування або під час тлумачення норм національного законодавства [5, с. 42]. Національні суди та органи державної влади враховують стандарти та правові позиції ЄСПЛ, що покращує систему захисту прав людини в цілому.

М. М. Гультай акцентує на такому напрямі впливу практики ЄСПЛ на національне судочинство як врахування вироблених ним принципів, концептуально-методологічних засад судового захисту прав людини і основоположних свобод при ухваленні судами їх рішень [6, с. 314]. Практика ЄСПЛ має вплив на удосконалення процесуального законодавства, а відтак на гармонізацію правозастосування.

Рішення ЄСПЛ справляють значний вплив як на правозахисну сферу, так і на діяльність правоохоронних органів.

Рішення ЄСПЛ є інструментом для правозахисників, які використовують їх у своїй роботі для підтвердження фактів порушень прав людини; для побудови правової позиції в суді тощо.

Однак, варто підкреслити вплив рішень ЄСПЛ на правоохоронну діяльність. ЄСПЛ встановлює стандарти діяльності поліції, прокуратури та інших правоохоронних органів. Рішення ЄСПЛ змушують правоохоронні органи змінювати методи роботи, впроваджувати механізми захисту прав людини та відповідати європейським стандартам. Водночас вони дають правозахисникам інструменти для протидії порушенням з боку правоохоронних органів та сприяють демократизації суспільства.

Вплив рішень Європейського Суду з прав людини на правову систему України позитивно змінює її не тільки на рівні захисту прав і свобод людини, а й на інституційному рівні. ЄСПЛ став одним з небагатьох доступних інструментів для захисту прав і свобод людини на території України, якщо на національному рівні не вдалося захистити особисті права та інтереси. Разом з тим, необхідно забезпечити належну реалізацію статей та положень Конвенції, дотримання стандартів європейського судочинства в Україні, забезпечити обов'язковість прецедентної практики Європейського суду, що дозволить збільшити вплив рішень ЄСПЛ на правову систему України [7, с. 268]. Інституційний елемент комплексного механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні так, чи інакше розвивається і удосконалюється під впливом практики ЄСПЛ.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна виділити основні напрями впливу практики ЄСПЛ на правову систему України: 1) інформаційний вплив; 2) аксіологічний вплив; 3) вплив на міжнародні відносини, євроінтеграцію та глобалізацію; 4) вплив на правотворчість та гармонізацію чинного законодавства; 5) вплив на правозастосування; 6) вплив на правозахисну та правоохоронну діяльність.

1. Горпинюк О. П. Застосування стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у кримінальних провадженнях в Україні: навч.-метод. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 224 с.

2. Кучук А.М. Практика Європейського суду з прав людини у контексті аксіологічного підходу. *Практика Європейського суду з прав людини як джерело національного права: матеріали круглого столу*. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. С. 12-15.

3. Соболев О. І., Южека Р. С. Сучасний вплив рішень європейського суду з прав людини на розвиток законодавства та судової практики України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 1. С. 48-54

4. Завгородній В. Вплив практики Європейського Суду з прав людини на законодавство України. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2016. № 6. С. 8-12.

5. Лупу Ю.Д. Вплив правових висновків європейського суду з прав людини на формування судової практики в Україні. *Приватне та публічне право*. 2023. № 2. С. 38-43

6. Гультай М. М. Вплив практики Європейського суду з прав людини на здійснення конституційного судочинства: шляхи оптимізації. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини* : зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 вересня 2012 р.). Одеса : Фенікс, 2012. С. 311-324.

7. Раєвський, Р. С. Вплив рішень Європейського Суду з прав людини на правову систему України. *Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті : національна візія та виклики глобалізації* : зб. тез доп. П'ятнадцятої Ювілейної Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Тернопіль, 29-30 берез. 2018 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2018. С. 266-269.

Богдан КОНДРАТЕНКО
аспірант кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ З УРАХУВАННЯМ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ
ПЕВНИХ КАТЕГОРІЙ, ЗОКРЕМА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ, УЧАСНИКІВ
БОЙОВИХ ДІЙ ТА СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ**

В умовах воєнного стану система забезпечення трудових прав громадян зазнала значних змін. Викликані надзвичайною ситуацією обмеження прав працівників стали реальністю для багатьох категорій громадян. Проте не можна забувати, що навіть у кризових умовах важливо зберігати базові принципи захисту прав людини, зокрема трудових прав. Це стосується також осіб з інвалідністю та студентів, які навчаються за заочною формою навчання. Тому важливо знайти способи вдосконалення правових механізмів, щоб у кризові періоди ці категорії осіб не залишалися без належного захисту. Зокрема, стаття 43 Конституції України [1] гарантує право кожного на працю, яку людина вільно обирає, та справедливу винагороду.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини також приділяє увагу особливостям законодавчого регулювання трудових відносин відповідно до Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» у своїх роз'ясненнях [2].

Особи з інвалідністю часто стикаються з додатковими труднощами у трудових відносинах, а під час воєнного стану ці проблеми можуть посилюватися. Уряд України вже має певні ініціативи, спрямовані на полегшення працевлаштування осіб з інвалідністю, зокрема квоти на робочі місця, а також підтримку підприємств, які наймають осіб з інвалідністю. Однак на практиці реалізація цих ініціатив залишається недостатньою.

У період воєнного стану важливим є не тільки створення нових робочих місць для осіб з інвалідністю, а й забезпечення їхніх прав на рівних умовах з іншими працівниками. Однією з головних проблем є відсутність належних умов праці для осіб з інвалідністю, що може призвести до порушення їхніх прав.

Так, частиною другою статті 12 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (далі – Закон 2136) передбачено, що у період дії воєнного стану роботодавець може відмовити працівнику у наданні будь-якого виду відпусток (крім відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку), якщо такий працівник залучений до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури, робіт з виробництва товарів оборонного призначення або до виконання мобілізаційного завдання (замовлення) [3].

Водночас статтею 10 Закону України «Про відпустки» [4] передбачено, що щорічні відпустки за бажанням працівника в зручний для нього час надаються:

- 1) особам віком до вісімнадцяти років;
- 2) особам з інвалідністю;
- 3) жінкам перед відпусткою у зв'язку з вагітністю та пологами або після неї;
- 4) жінкам, які мають двох і більше дітей віком до 15 років або дитину з інвалідністю;
- 5) одинокій матері (батьку), які виховують дитину без батька (матері); опікунам, піклувальникам або іншим самотнім особам, які фактично виховують одного або більше дітей віком до 15 років за відсутності батьків;
- 6) дружинам (чоловікам) військовослужбовців;
- 7) ветеранам праці та особам, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною;
- 8) ветеранам війни, особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, а також членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членам сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України;
- 9) батькам-вихователям дитячих будинків сімейного типу;

9-1) працівникам, які є членами пожежно-рятувальних підрозділів для забезпечення добровільної пожежної охорони не менше року;

10) в інших випадках, передбачених законодавством, колективним або трудовим договором.

Таким чином, усі наведені категорії осіб фактично втратили право на відпустки в зручний для них час, якщо працюють на підприємствах критичної інфраструктури. Водночас доцільність такого обмеження прав цих категорій працівників викликає сумніви, враховуючи досить невеликий відсоток таких працівників на підприємстві. Крім того, ненадання відпустки у зручний час особі з інвалідністю може вплинути на її стан здоров'я.

Також окремої уваги потребує те, що нормальна тривалість робочого часу у період дії воєнного стану може бути збільшена до 60 годин на тиждень для працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури (в оборонній сфері, сфері забезпечення життєдіяльності населення тощо), що передбачено статтею 6 Закону 2136.

У той же час понаднормова робота та робота в нічний час допускається лише за згодою особи з інвалідністю за умови, що це не суперечить медичним рекомендаціям, викладеним у довідці МСЕК (ст. 55, 63 Кодексу Законів про працю України) [5].

Таким чином, Закон 2136 фактично дозволяє залучати осіб з інвалідністю, які працюють на об'єктах критичної інфраструктури, до понаднормових робіт.

Крім того, відповідно до абзацу третього частини першої статті 12 Закону 2136 у період дії воєнного стану надання працівнику будь-якого виду відпустки (крім відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та відпустки у зв'язку з усиновленням дитини) понад щорічну основну відпустку, передбачену абзацом першим цієї частини, за рішенням роботодавця може здійснюватися без збереження заробітної плати [4].

Така норма законодавства дозволяє відмовляти студентам, які навчаються без відриву від виробництва, в оплаті відпусток у зв'язку з навчанням, а учасниками бойових дій – в оплаті додаткової відпустки із збереженням заробітної плати, чим можуть користуватися роботодавці навіть тоді, коли кошти на фінансування таких відпусток є.

Аналіз чинного законодавства та його впливу на працівників в умовах воєнного стану свідчить про наявність значних обмежень трудових прав, особливо для осіб з інвалідністю, студентів заочної форми навчання та інших вразливих категорій. Основні проблеми включають:

- Втрату окремими категоріями працівників права на відпустки в зручний для них час, якщо вони працюють на підприємствах критичної інфраструктури, що є особливо важливим для осіб з інвалідністю, яким може бути необхідний відпочинок для підтримання здоров'я.
- Можливість залучення осіб з інвалідністю до понаднормових робіт на підприємствах критичної інфраструктури, що може суперечити їхнім медичним рекомендаціям.
- Позбавлення працівників додаткових оплачуваних відпусток, зокрема студентів, які навчаються без відриву від виробництва, та учасників бойових дій.
- Загальне послаблення соціальних гарантій, яке може мати довгострокові негативні наслідки як для працівників, так і для економіки в цілому.

Такі обмеження можуть призвести до соціальної несправедливості, зниження рівня захисту працівників та негативного впливу на їхнє фізичне та психологічне здоров'я.

Пропозиції

1. Внести зміни до законодавства, які б гарантували особам з інвалідністю право на відпустку у зручний для них час, навіть якщо вони працюють на об'єктах критичної інфраструктури. Це дозволить уникнути погіршення стану їхнього здоров'я.

2. Обмежити можливість залучення осіб з інвалідністю до понаднормових робіт на підприємствах критичної інфраструктури без їхньої згоди та відповідних медичних висновків.

3. Забезпечити студентам, які навчаються заочно, право на оплачувані відпустки у зв'язку з навчанням навіть під час воєнного стану, щоб не позбавляти їх можливості здобувати освіту.

4. Зберегти для учасників бойових дій право на оплачувані додаткові відпустки, адже вони мають підвищене фізичне та психологічне навантаження, яке вимагає періодичного відпочинку.

5. Посилити державний контроль за дотриманням трудових прав працівників,

особливо вразливих категорій, через інспекцію з питань праці та залучення громадських організацій до моніторингу ситуації.

Запропоновані зміни дозволять зменшити негативні наслідки обмеження трудових прав під час воєнного стану та забезпечити баланс між інтересами працівників і роботодавців.

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Роз'яснення щодо особливостей трудових відносин відповідно до Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/rozyasnennya-shchodo-osoblivostej-trudovih-vidnosin-vidpovidno-do-zu-pro-organizaciyu-trudovih-vidnosin-v-umovah-voyennogo-stanu.
3. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.
4. Закон України «Про відпустки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-вр#Text>.
5. Кодекс законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

Дарина ПЛОТЯН

аспірант науково-дослідної лабораторії
з проблем державотворення
та правозастосування ННІ права
та психології Національної академії
внутрішніх справ (м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0009-0009-9610-136X>

МІЖНАРОДНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ АРБІТРАЖ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ

Розвиток альтернативних способів врегулювання спорів таких як переговори, медіація та арбітражі на практиці показали свою спроможність швидко та ефективно вирішувати поставлені перед ними задачі. Зокрема, міжнародний комерційний арбітраж став найпоширенішим механізмом вирішення спорів у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Останнім часом більшає учасників зовнішньоекономічної діяльності під час виникнення спорів чи навіть ще на стадії укладення зовнішньоторговельного контракту (тобто до моменту виникнення самої суперечки), які звертають увагу на їх подальші альтернативні способи вирішення, зокрема і на комерційний арбітраж [1].

Як влучно підкреслював Г. А. Цірат міжнародний комерційний арбітраж застосовується до вирішення спорів, що виникають із приватноправових відносин з іноземним елементом, які мають комерційний характер [3, с. 16].

Арбітраж вважається альтернативним способом вирішення спорів відносно державного, що здійснюється обраною сторонами юридичного конфлікту особою чи групою осіб на підставі угоди, шляхом винесення рішення, що є обов'язковим до виконання сторонами [2, с. 11]. Зазначення цього способу як «альтернативного» вказує на можливість його застосування за домовленістю сторін міжнародного комерційного спору, не вдаючись до процедури вирішення такого спору в національних судах.

За своєю юридичною природою міжнародний комерційний арбітраж є способом приватного врегулювання спору, що, на відміну від державних судів, є міжнародно визнаним через його більшу ефективність, гнучкість та конфіденційність [4, с. 34]. На підтвердження практичної апробації такої наукової тези, можна звернутися до бачення голови Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України М.Ф. Селівона, який зазначає, що загальноновизнаним і обґрунтованим є висновок про те, що ефективним міжнародний комерційний арбітраж можна назвати тоді, коли його рішення виконуються в будь-якій державі світу, де знаходиться боржник або його майно [6].

Ураховуючи те, що арбітражне рішення може бути примусово виконане у 150 країнах світу, то, як вказує М. Д. Пленюк, інститут міжнародного комерційного арбітражу є надзвичайно зручним інструментом насамперед для бізнесу [5]. І дійсно, з огляду на те, що основною метою контрагентів є якнайшвидше вирішення проблеми, то такий спосіб виявляється доволі прийнятним і, що є основним, законним, позбавляючи можливості бюрократизації процесу розгляду справи.

Звертаючись до практичних аспектів піднятого питання, можемо зазначити, що в Україні уже понад 30 років функціонує Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України. Зокрема, з 2019 по 2023 роки ним було прийнято до провадження 1839 справ. У 2023 році Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України прийняв до провадження 584 справи, що на 56, 6% більше, ніж у 2022 році (373 справи), і майже вдвічі більше, ніж у 2021 році (298 справ). До того ж, 93,4% справ було розглянуто у строк, що не перевищив 6 місяців [7]. Відповідні статистичні дані і є підкресленням того, що такий спосіб урегулювання конфліктів із іноземним елементом є якісним, швидким та ефективним.

Як із цього приводу зазначає В. І. Нагнибіда, одним зі способів зменшення навантаження на судову систему у світовій практиці є передача частини спорів на розгляд і вирішення медіаторів, третейських судів та міжнародних комерційних арбітражів. У більшості держав світу арбітражі з давніх часів зарекомендували себе як ефективний спосіб альтернативного, позасудового врегулювання комерційних спорів. Практика свідчить, що на сьогодні третейські суди дійсно значно розвантажують національні судові системи [4, с. 31].

Відомо, що процедура розгляду комерційних спорів у міжнародних арбітражах спрямована насамперед на забезпечення їх оперативного вирішення. Адже, по-перше, арбітраж, що розглядає спір та приймає рішення у справі є єдиним органом, рішення якого є остаточним і не переглядається іншими органами, а, по-друге, отримавши арбітражне рішення, сторона має можливість його швидко виконати [5].

Отже, арбітражний спосіб вирішення спорів дозволяє забезпечити ефективність, швидкість та конфіденційність, що необхідні на сьогодні суб'єктам господарювання. Міжнародний комерційний арбітраж є визнаним способом вирішення зовнішньоекономічних спорів, що має альтернативний характер порівняно з державним способом судочинства.

1. Волошук О. Т. Гетманцев М.О. Арбітражна угода («*clausula arbitriosa*») в міжнародному комерційному арбітражі: поняття, види та зміст // Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень: 60-річна історія успіху. Збірник доповідей і статей до V Міжнародних арбітражних читань пам'яті академіка І. Г. Побірченка. Київ: 2019. С. 67-82.

2. Подцерковний О. П., Будурова Г. М., Зятіна Д. В., Згама А. О. Міжнародний комерційний арбітраж: навч.-метод. посіб. для здобувачів вищої освіти усіх форм навчання; галузь знань – 08 «Право», спец. – 081 «Право». Електронне видання. Одеса: НУ «ОЮА», 2021. 138 с.

3. Цірат Г. А. Міжнародний комерційний арбітраж: навч. посіб. Київ: Алерта, 2019. 410 с.

4. Нагнибіда В. І. Механізм правозастосування при вирішенні спорів у міжнародному комерційному арбітражі / за наук. ред. проф. О. Д. Крупчана. Київ, 2020. 492 с.

5. Пленюк М. Д. Домовленість сторін як юридичний факт у міжнародному комерційному арбітражі // Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень: 60-річна історія успіху. Збірник доповідей і статей до V Міжнародних арбітражних читань пам'яті академіка І. Г. Побірченка. Київ: 2019. С. 61-66.

6. Селівон М. Ф. Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень: 60-річна історія успіху. Збірник доповідей і статей до V Міжнародних арбітражних читань пам'яті академіка І. Г. Побірченка. Київ: 2019.

7. Статистика МКАС за 2023 рік. URL: <https://icac.org.ua/statystyka-ta-praktyka/statystyka/> (дата звернення: 10.02.2025).

Iryna ASTAFYEVA

a 3-rd year student of the Educational
Scientific Institute of Law
and Innovative Education

Research Supervisor:

Roman KARPENKO

Associate Professor at the Department
of Civil Law Disciplines
of the Educational Scientific Institute
of Law and Innovative Education,
Candidate of Legal Sciences, Docent

*(Dnipro State University of Internal
Affairs, Dnipro, Ukraine)*

FEATURES OF THE PROCEDURE FOR RECEIVING AN INHERITANCE UNDER MARTIAL LAW

Issuance of a certificate of the right to salvage is an important procedure, which confirms the transfer of rights and obligations from the salvage seller to the salvage owner. In the notarial aspect, this process assumes special significance, as it ensures legality, legitimacy and protection of the interests of all participants in legal proceedings.

The notary plays a key role as an authorized person has the right to officially confirm the fact of the landfall and formalize the landfall rights in accordance with the law [1]. A certificate of the right to salvage is a procedural notarial act that certifies the transfer of the right of authority to the property owner to the deeder.

In current legislation, there are two types of right to slaughter: by covenant and by law. Apparently, the rules for issuing a certificate of the right to sedation often differ depending on how the sedation itself is transferred.

When receiving a certificate of the right to deed, the notary must verify:

- the fact of the death of the rescuer;
- the hour and place of the collapse; the availability of bases for extortion before the fall, as this may be the place of falling behind the law;
- acceptance of the recession from the establishment of the law in a way;
- the warehouse of the slump lane on the yak there is a certificate about the right to slump. To confirm these conditions, the recession requires documents that confirm the stated facts.

When obtaining a certificate of the right to be sedated by law, the notary checks the availability of the grounds for registration before complying with the law of those who have submitted applications for the release of the certificate. cherishness. Under the law, the skin of the foot has the right to fall in the following cases:

- the presence of contractions in the frontal muscles;
- removal of the right to recession from the front line workers;
- rejection by recessionists of the previous stage of the recession, or in view of its acceptance.

A certificate of the right to abdication is issued on the basis of an application by the landowners who accepted the abdication after the end of six months from the date of the abatement. In cases defined in part by other Articles 1270 and Article 1276 of the Civil Code of Ukraine [2], the certificate can be issued no earlier than the terms defined in these articles.

When registering a deed for a covenant, the notary must provide a legal assessment of the covenant, verify its presence in the Spadka Registry and its status at the time of the deed's death. If, as he commands, the filing by the decedent does not comply with the law, the notary ensures its acceptance.

Once the commandment is known to the ineffective, remission is required by law. When issuing a certificate of the right to a land plot for a covenant, the notary is obligated to verify what is the right to the land plot in the land plot, according to the overflow installed in Art. 1241 of the Civil Code of Ukraine [2; 3].

The issuance of a certificate of the right to abdication lies in the form of abdication – under the commandment and under the law. Once the commandment is revealed, the descendants

assigned to the new commandment have the right to wrest away the loss of minds of the pre-treasury of the commandment.

In the case of legal inheritance, the inheritance is transferred to the heirs in accordance with the established order. In both cases, to obtain a certificate of the right to inheritance, the heirs must apply to a notary within six months after the opening of the inheritance. The notary checks all the documents and issues a certificate for the shares of the inheritance of each of the heirs.

1. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
3. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>.

Ілона БУЯКОВА

курсант факультету підготовки
фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Марина ЮНІНА

професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Національної поліції України,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

СПАДКОВІ ПРАВА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

В умовах воєнного стану, коли територія України, її незалежність, цілісність та безпека перебувають під загрозою, питання правового захисту громадян набуває особливої актуальності. Змінюється звичний ритм життя, накладаються обмеження на пересування, ускладнюється доступ до базових соціальних послуг. Серед усіх категорій населення особливе місце посідають внутрішньо переміщені особи (ВПО), які вимушено залишають свої домівки через загрозу для життя та здоров'я.

Визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» міститься в ст. 1 ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» – «громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [4].

Одним із важливих аспектів правового захисту ВПО є забезпечення можливості реалізації їх спадкових прав, що є надзвичайно актуальним у воєнний час. Спадкування – це юридичний процес переходу майнових прав від спадкодавця до спадкоємців, регульований Цивільним кодексом України (ЦКУ) та іншими нормативно-правовими актами. У Книзі шостій ЦКУ викладені основні принципи спадкового права, зокрема порядок прийняття спадщини, визначення кола спадкоємців, встановлення строків для заяви про прийняття спадщини (зазвичай – шість місяців від дня відкриття спадщини) та вимоги до оформлення спадкових документів [6].

Однак під час воєнного стану реалізація спадкових прав набуває низки специфічних ускладнень, з якими стикаються ВПО. По-перше, втрата документів, що підтверджують

право на спадщину, є досить поширеним явищем. Паспорт, свідоцтво про народження, свідоцтво про смерть спадкодавця або інші необхідні документи можуть бути втрачені або пошкоджені під час переміщення, що ускладнює процес нотаріального оформлення спадкових прав.

По-друге, внутрішньо переміщені особи стикаються з труднощами через обмеження на пересування та неможливість оперативно звернутися до нотаріальних органів. Хоча Закон України «Про нотаріат» передбачає можливість дистанційного та спрощеного здійснення нотаріальних дій, на практиці їх реалізація ускладнюється через відсутність нотаріусів у місцях тимчасового проживання ВПО або в районах, де тривають бойові дії [3]. Окрім цього, значною проблемою залишається обмежений доступ ВПО до судових установ. У разі виникнення спорів щодо спадкування або необхідності відновлення строків прийняття спадщини, що за законом становить шість місяців від дня її відкриття, внутрішньо переміщені особи можуть зіштовхнутися з труднощами через фізичну неможливість звернутися до суду вчасно.

Під час дії воєнного стану відбувалися зміни у чинному законодавстві. Згідно з пунктом 3 Постанови Кабінету Міністрів України №164 від 28 лютого 2022 року «Про деякі питання нотаріату під час воєнного стану» (зі змінами), було визначено, що строки для прийняття або відмови від спадщини призупиняються на час дії воєнного стану, але не більше ніж на чотири місяці. Зокрема, свідоцтво про право на спадщину видається після завершення цього строку. Однак 9 травня 2023 року Постановою КМУ № 469 цей пункт (п.3) було скасовано. Зазначені зміни набрали чинності через місяць після офіційного опублікування, тобто з 19 червня 2023 року [2].

Таким чином, зміни в законодавстві все ж таки закріпили шестимісячний строк для прийняття спадщини, що починає свій відлік з моменту відкриття спадщини, тобто з дня смерті спадкодавця або оголошення особи померлою. Тобто, спадкоємці, як і раніше мають той самий обмежений період часу для прийняття рішення про вступ у спадщину або її відмову.

З одного боку, встановлення загального шестимісячного строку для прийняття спадщини забезпечує чіткість і передбачуваність у цивільних правовідносинах, що відповідає принципу стабільності та дозволяє уникати тривалої невизначеності. Проте для ВПО цей строк може виявитися недостатнім через об'єктивні складності, такі як відсутність доступу до нотаріусів або проблеми з отриманням документів. Враховуючи те, що війна ще триває, ці зміни можуть бути передчасними. Було б доцільним передбачити механізми продовження строків або пільгові умови для ВПО з метою забезпечення їх права на спадщину та запобігання дискримінації у доступі до спадкових прав.

Водночас у зв'язку з воєнним станом, законодавець передбачив спрощення щодо місця відкриття спадкових справ. Згідно з підпунктом 2.1 пункту 2 розділу 10 глави II Порядку вчинення нотаріальних дій, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України №1118/5 від 11 березня 2022 року, спадкові справи можуть бути відкриті будь-яким нотаріусом, незалежно від того, де саме відкрилася спадщина. Іншими словами, спадкоємці тепер можуть звернутися до будь-якого нотаріуса, що є важливою зміною в умовах війни, коли спадкоємці можуть бути переміщеними особами або перебувати в інших регіонах України чи за її межами [5].

Особлива складність виникає у випадку, коли спадкові справи пов'язані з територіями, що перебувають під окупацією або знаходяться в зоні бойових дій. Тут застосовуються спеціальні положення, які дозволяють нотаріальним органам та судовим установам працювати у співпраці з органами державної влади з метою забезпечення прав громадян, проте реальна практика показує, що ефективність таких заходів залежить від оперативності інформаційного забезпечення, координації між регіонами та доступу до сучасних технологій.

Водночас законодавці активно працюють над удосконаленням нормативно-правової бази, що регулює спадкові права внутрішньо переміщених осіб. Одним із ключових напрямків є впровадження можливості дистанційного оформлення спадкових документів через електронні сервіси, зокрема платформу «Дія» [1]. Цей крок відкриває низку переваг, таких як: спрощення процедур, скорочення строків і зменшення необхідності особистого відвідування нотаріальних установ.

1. Дія – Державні послуги онлайн. *Державні послуги онлайн* | Дія. URL: <https://diia.gov.ua/> (дата звернення: 04.02.2025).

2. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату,

державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану: Постанова Каб. Міністрів України від 09.05.2023 № 469. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469-2023-п#Text> (дата звернення: 04.02.2025).

3. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII: станом на 10 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 04.02.2025).

4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII: станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 04.02.2025).

5. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату: Наказ М-ва юстиції України від 11.03.2022 № 1118/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0325-22#Text> (дата звернення: 04.02.2025).

6. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV: станом на 10 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 04.02.2025).

Ростислав ГАЛУШКО

студент ННІ

права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Володимир КИЯН

завідувач кафедри

цивільно-правових дисциплін

ННІ права та інноваційної освіти,

кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

НАДАННЯ ЧАСУ ВІДПОЧИНКУ ДЛЯ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з російським вторгненням та введенням воєнного стану в Україні з 24 лютого 2022 року постало питання адаптації трудового законодавства до нових умов. Надання права на відпочинок, яке раніше гарантувалося як одна з базових трудових гарантій, стало дуже важливим. Працівники, особливо у секторах, пов'язаних із критичною інфраструктурою, мають обмежений доступ до відпочинку через підвищене навантаження та безперервність виробничого процесу [1]. Метою дослідження є аналіз законодавчих змін 2022–2024 років, що стосуються надання часу відпочинку працівникам в умовах воєнного стану.

До початку воєнного стану право на відпочинок регулювалося Кодексом законів про працю України, а також Законом України «Про відпустки», який визначав порядок надання щорічних відпусток і додаткових перерв для працівників. Введення воєнного стану призвело до ухвалення Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року, №2136-IX, що передбачає особливий режим роботи та обмежує можливості отримання часу для відпочинку у разі виробничої необхідності [3].

Відповідно до вищезазначеного закону у період воєнного стану роботодавець має право обмежити тривалість щорічної основної відпустки працівника до 24 календарних днів за поточний робочий рік. Також згідно зі статтею 12 даного Закону, роботодавець може відмовити у наданні щорічної відпустки або перенести її на інший період, обґрунтовуючи це крайньою необхідністю. Це нововведення забезпечує гнучкість для підприємств, які підтримують роботу критично важливої інфраструктури, але обмежує працівників у можливості реалізувати право на відпочинок [1].

Особливості надання відпочинку в умовах воєнного стану передбачають можливість скорочення або відтермінування відпусток для працівників, діяльність яких важлива для функціонування держави [5]. Водночас ст. 10 Закону №2136-IX надає роботодавцям право на власний розсуд обмежувати тривалість та надання відпусток. Це призводить до випадків, коли працівники не мають можливості відпочити в установленому законом порядку [4].

Аналізуючи цей аспект, можна стверджувати, що такі заходи створюють виклики для працівників, які ризикують втратити фізичне та емоційне здоров'я через підвищене

навантаження. У багатьох випадках, особливо у секторах охорони здоров'я та енергетики, працівники залишаються на робочих місцях без можливості використання права на відпочинок через постійну зайнятість [2].

Реалізація права на відпочинок під час воєнного стану стикається з багатьма труднощами. Зокрема, через підвищені вимоги до робочої сили та постійну небезпеку з боку агресора підприємства не можуть забезпечити всі необхідні відпустки своїм працівникам. Практика показує, що значна кількість працівників не використовує свої відпустки протягом 2022–2024 років, а інколи отримує лише компенсацію замість фактичного часу відпочинку [2].

Відповідно до міжнародних стандартів, рекомендації Міжнародної організації праці (МОП) щодо захисту прав працівників у надзвичайних ситуаціях підкреслюють необхідність збереження права на відпочинок навіть під час війни [6]. Для адаптації українського законодавства до цих стандартів варто розглянути впровадження обов'язкових перерв для працівників, що працюють у небезпечних зонах, а також можливість додаткових днів відпочинку після завершення воєнного стану [7].

В умовах воєнного стану надання права на відпочинок для працівників залишається важливим питанням, хоча законодавство дозволяє певні обмеження з метою забезпечення безперервної роботи критично важливих підприємств. Законодавчі зміни 2022–2024 років забезпечили базові правові гарантії для працівників, проте водночас ввели обмеження, які потребують подальшої адаптації до міжнародних стандартів. Для забезпечення фізичного і психічного здоров'я працівників, особливо тих, хто працює в небезпечних умовах, необхідно продовжити реформування трудового законодавства з урахуванням міжнародного досвіду. Це дозволить забезпечити гідний рівень захисту прав працівників в умовах, коли держава опинилася перед викликом воєнної агресії.

1. Василенко, В. І., Романюк, С. П. Коментар до Кодексу законів про працю України. Київ: Центр учбової літератури, 2023. 280 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/zakonodavstovo/.

2. Дослідження стану трудових відносин в умовах воєнного часу / за ред. Т. М. Андрієнка. Київ: Інститут економічних досліджень, 2023. 150 с. URL: <https://dsp.gov.ua/podolannia-nelehalnoi-zainiatosti/trudovi-vidnosyny-pid-chas-voiennoho-stanu/trudovi-vidnosyny-pid-chas-voiennoho-stanu-v-ukraini-shcho-zminylosia/>.

3. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-IX // Відомості Верховної Ради України. 2022. № 12. Ст. 148. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.

4. Кодекс законів про працю України : офіц. текст із змінами та доповненнями станом на 2023 рік. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

5. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права на відпочинок: Закон України від 01 жовтня 2022 р. № 2600-IX // Відомості Верховної Ради України. 2022. № 14. Ст. 210. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3588-20#Text>.

6. Рекомендації Міжнародної організації праці щодо захисту трудових прав в умовах надзвичайних ситуацій. Женева: МОП, 2022. URL: http://publications.chamber.ua/2016/HR/Ukraine%20Labour%20Law%20draft%20Tech%20Mem_April%202016.pdf.

7. Рекомендації Міжнародної організації праці щодо трудових гарантій у конфліктних зонах. Женева: МОП, 2022. URL: http://publications.chamber.ua/2016/HR/Ukraine%20Labour%20Law%20draft%20Tech%20Mem_April%202016.pdf.

Артем ГЕРАСИМОВ

здобувач вищої освіти

ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Володимир КИЯН

завідувач кафедри

цивільно-правових дисциплін

факультету підготовки фахівців

для підрозділів кримінальної поліції

Національної поліції України,

кандидат юридичних наук, доцент

(Дніпровський державний університет

внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Право на працю в Україні визнається фундаментальною складовою системи трудових прав людини, яке забезпечується складанням трудового договору. Сучасне трудове законодавство України визначає порядок та умови укладання такої угоди, яке регламентує надання спеціальних гарантій, спрямованих на реалізацію права кожного на працю. Трудовий договір визнається важливою частиною низки індивідуальних трудових правовідносин, які забезпечуються безпосереднім дотриманням прав та інтересів сторін цього документа.

Провідним завданням укладання трудового договору є створення відповідних можливостей і умов, за допомогою яких роботодавець здійснює набір працівників. Такі робітники наймаються за вказаною спеціальністю: виконання господарської чи іншої діяльності, пов'язаної із отриманням прибутку та ефективного вирішення інших завдань [1].

Кодексом законів про працю (далі – КЗпП) України визначено таке поняття трудового договору: це договір, що укладається між власником установи, підприємства, організації або уповноваженим ним органом або фізичною особою та працівником, згідно з яким останній зобов'язується виконувати роботи, умови якої визначаються цим договором, а власник, у свою чергу, виплачувати заробітну плату та забезпечувати гідні умови праці [2].

08.11.2019 до Верховної Ради України надійшов проект Трудового кодексу України, який узагальнив та доповнив неврегульовані КЗпП питання трудових правовідносин. Згідно з положеннями проекту цього кодексу, трудовий договір – це письмова угода, яка формується з дотриманням індивідуального процесуального порядку. За умовами цього договору передбачається: обов'язкове виконання працівником роботи, затвердженої угодою; дотримання правил внутрішнього трудового договору підприємства, установи, організації; сплата заробітної плати у межах, визначених договором. Результатом цього є наявність у працівника належних, безпечних і здорових умов, які сприяють його ефективній роботі.

Окремі науковці стверджують про наявність багатьох переваг проекту Трудового кодексу України [3], який у порівнянні з сучасним КЗпП України має більш широке коло критеріїв для класифікації трудових договорів. Але даний законопроект Трудового кодексу України, як і КЗпП України, не має спеціальної норми, яка б визначала види трудового договору, що, на нашу думку, вважається доцільним та потребує свого перегляду.

Існує деяка правова особливість трудових кодексів (далі – ТК) ряду зарубіжних країн. Так, ТК Вірменії, Литовської Республіки містять класифікацію трудових договорів. Ст. 94 ТК Вірменії регламентує існування двох видів трудових договорів: угода, що укладаються на певний строк, та угода, строк укладання якої невизначений. Ст. 95 ТК Вірменії вказує особливі форми трудових договорів, які укладаються на певний строк: 1) робітник виконує певні дії, які несуть особистісний характер щодо роботодавця; 2) робота здійснюється вдома; 3) робота, яка виконується за сумісництвом; 4) виконання тимчасової роботи (до двох місяців). Ст. 102 ТК Вірменії містить положення про «незаконну роботу». Вона характеризується такими основними особливостями: 1) робота виконується за відсутності трудового договору чи на підставі цивільно-правових відносин, пов'язаних з працею, але за наявності рис трудового договору; 2) робота виконується за трудовим договором, що складений з порушенням законодавства та не визнається дійсним [4].

Також трудові кодекси інших зарубіжних країн світу містять норми, які регламентують існування інших видів трудових договорів. Насамперед, про надання послуг особистісного характеру (ТК Вірменії, ТК Литовської Республіки), про роботу дома (ТК Казахстану, ТК Туркменістану), про дистанційну роботу (ТК Казахстану) [5].

Отже, на нашу думку, формування проекту «Трудового кодексу України» є позитивним фактором у сфері трудового права. Сучасний КЗпП має ряд недоліків, які зумовлюють неврегульованість деяких цивільно-правових відносин, що виникають з приводу забезпечення права на працю. Проект Трудового кодексу України врегульовує питання, відповідь на які не надав КЗпП, але все одно цей проект має серйозні вади. Якщо подивитися на практику ТК Вірменії, то можна визнати доцільним впровадження до національного трудового законодавства України поняття «незаконна робота». Ця зміна має призвести до внесення коректив до інших сфер права: по-перше, встановлення відповідальності роботодавців чи представників, які допустили порушення форми та вимог складання трудового договору; по-друге, передбачуваність компенсаційних виплат особам, які не знали, що виконували незаконну роботу.

1. Наньєва М.І.: Поняття та основні ознаки трудового договору за законодавством України та пострадянських країн. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». -2015. № 13. (Т. 1). С. 154-157 (дата звернення: 06.01.2025).

2. Кондрух Н.В.: Трудовий договір та його види. Міністерство юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_38256 (дата звернення: 06.01.2025).

3. Трудовий кодекс України: законопроект від 08.11.2019. № 2410. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331(дата звернення: 06.01.2025).

4. Трудовой кодекс Республики Армения от 14 декабря 2004 года № ЗР-124. <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=2131&lang=rus> (дата звернення: 06.01.2025).

5. Наньєва М.І.: Укладення трудового договору за законодавством України та окремих зарубіжних країн. Національний університет «Одеська юридична академія». URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8481/%D0%9D%D0%B0%D0%BD%D1%8C%D1%94%D0%B2%D0%B0%20%D0%9C.%D0%86.%20%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84..pdf?sequence=6&isAllowed=y> (дата звернення: 06.01.2025).

Микита КИШКАНЬ

здобувач вищої освіти

ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Володимир КИЯН

завідувач кафедри

цивільно-правових дисциплін

ННІ права та інноваційної освіти,

кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО НЕФОРМАЛЬНИХ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Праця складає вагомую частину життя кожної людини, оскільки саме вона гарантує стабільне та комфортне життя, задоволення соціальних та економічних потреб людини. Право на працю має кожний громадянин та іноземець відповідно до статті 43 Конституції України [1]. Обов'язок створення належних умов праці відповідно до конституційних норм покладається на державу, яка створює відповідні законодавчі акти та механізми нагляду та впливу за трудовою діяльністю.

Однак в періоди надзвичайного стану в державі дотримання загальних засад економічної стабільності стає неможливим, що має негативний та майже кризовий вплив на сферу трудових правовідносин. Наслідком такої ситуації стало збройне вторгнення російської федерації на територію України у лютому 2022 року. Доволі великий відсоток населення був змушений внутрішньо мігрувати в інші, більш безпечні області України. А це викликало економічно нестабільний стан в державі. Зараз існує проблема відсутності

забезпечення зайнятості населення, у зв'язку з цим виникають проблеми різних економічних та соціальних категорій.

Державна служба України з питань праці неодноразово звертала увагу на виникнення та загострення проблеми неформальної зайнятості в період воєнного стану в державі. Загалом поняття «неформальних трудових правовідносин», «нелегальної трудової зайнятості», «незадекларованої праці» зустрічаються в різних краях світу та складають значний відсоток серед загального незайнятого населення. З огляду на складну економічну ситуацію, що склалася в державі за останні кілька років, постає нагальне питання, чи є неформальні трудові правовідносини негативним фактором, що стримує нормалізацію ринку праці? Чи, можливо, неформальні трудові правовідносини можуть стати окремим видом трудових правовідносин, розвиток яких є неминучим? Сьогодні дана проблема має глобальний характер. У звіті Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) «Розрив порочних кіл неформальної зайнятості та низькооплачуваної роботи», опублікованому на початку 2024 року, зазначено, що неформальна зайнятість поширена у значних масштабах по всьому світі. Згідно з даними цього звіту, більшість працівників у країнах, що розвиваються, а також у тих, де ще формується ринкова економіка, працює у неформальному секторі за низькі зарплати, і ці явища тісно пов'язані між собою. «Неформальні працівники» складають близько 60% світової робочої сили, а у країнах з низьким рівнем доходу їх частка сягає 90 % [2].

Дослідження даного питання передбачає розгорнутий аналіз основних аспектів, а саме: регулювання норм права, забезпечення соціальних гарантій для працівника, аналіз загальної економічної ситуації в державі.

Актуальність даної проблеми обумовлена тим, що дослідження даної проблеми зацікавило представників правової сфери, серед яких: Плєскун О. В., Варга Н. І., Резнік А., Циганчук І., Остапенко Ю. О., Чуб О. В. та інші.

Перш за все варто надати правову характеристику визначенню поняття «неформальних трудових правовідносин». Слушною позицією при наданні оцінки даних правовідносин надає А. Є. Резнік, вказуючи, що в даному контексті «неформальні працівники виконують діяльність, яка б при своєму належному оформленні підпадала б під чинне законодавство» [3, с. 125]. Тобто це той вид правовідносин, що не містить певної бюрократичної процедури, яка засвідчує дані правовідносини на законодавчому рівні. Варто зазначити, що в момент укладення даного виду правовідносин «неформальний» працівник позбавляється гарантованого державою розміру заробітної плати, також можуть відбуватися порушення в обмеженні робочого часу та незаконних звільненнях, для такого виду правовідносин не передбачений трудовий стаж, можливості користування державними гарантіями та пільгами. А тому шанси отримати правовий захист мінімальні.

З огляду на ряд негативних факторів впливу на неформального працівника, низка з них передбачає саме позитивний характер для самого роботодавця, який при укладанні з працівником неформальної угоди позбавляє себе обов'язку забезпечувати працівника певними соціальними гарантіями, передбаченими законодавством, сплачувати податки та соціальні відрахування, нести відповідальність у випадках, передбачених законом.

Як показує статистика, неформально зайняті особи – це особи працездатного віку та особи, що навчаються. Оскільки в кожній людині існують певні фінансові потреби, серед молоді є дуже розповсюджений неформальний заробіток, що може реалізовуватися як під час навчання, так і в період канікул. Наразі Кодекс законів про працю має доволі звужену характеристику регулювання трудових правовідносин між роботодавцем та неповнолітньою особою. Наприклад, відповідно до статті 187 КЗпП, «права неповнолітніх осіб прирівнюються до прав повнолітніх осіб, та на них розповсюджуються певні пільги, передбачені законодавством» [4]. Однак встановлені законодавством гарантії та пені пільги для неповнолітніх працівників, такі як: норми виробітку, заборона працювати на надурочних роботах, встановлення скороченої тривалості щоденної роботи, встановлення відпустки у зручний для працівника час, є економічно не вигідним становищем для роботодавця. Тому, як показує практика, більшість підлітків вимушена ставати тіньовими працівниками, як того вимагає роботодавець.

На нашу думку, врегулювання даної проблеми можливе лише завдяки законодавчим змінам. Перш за все варто переглянути процедуру оподаткування неповнолітніх осіб, зробити систему оподаткування більш гнучкою. Дана пропозиція передбачає створення пільг, субсидій та грантів для обох сторін трудових відносин. По-друге, в таких складний для держави час варто спрямувати міжнародну допомогу на

створення соціальних програм для пошуку та працевлаштування за спеціалізацією студента. Даний спосіб допоможе розглядати напрям спеціалізації студента на практичному рівні, а роботодавцям допоможе знайти молодих та потенційних працівників.

Однак ситуація має більш складний характер для повнолітніх осіб, які через різні економічні, соціальні та юридичні фактори шукають спосіб неформального працевлаштування. Як вже згадувалось, для більшості осіб важливе значення має система оподаткування, оскільки податок зобов'язані сплачувати як працівники, так і роботодавці. Як зауважує А. Резнік, «збільшення податків в умовах воєнного стану, коли підприємницька діяльність перебуває у стані вирішення постійних викликів, є неможливим, воно навпаки буде посилювати перехід працівників до неформальності» [5, с. 128]. Тому оподаткування повинно мати не такий вагомий відсоток в існуванні трудових правовідносин, оскільки фактичне існування неформальних правовідносин знижує показники збору податків до загального державного бюджету України, що має набагато гірший показник, ніж при умові зниження податку.

Іншим чинником, що впливає на розвиток неформальних правовідносин, є доволі складна бюрократична система прийняття працівника на роботу, збір медичної документації, укладання трудового договору який повинен задовольняти потреби обох сторін договору. Міжнародна організація праці підкреслила, що вирішення проблеми неформальної зайнятості тісно пов'язане з «підвищенням рівня правової обізнаності як роботодавців, так і працівників, з метою інформування їх про права, обов'язки та можливості захисту своїх трудових прав» [6]. Варто зауважити, що перелік зазначених проблем є взаємопов'язаним, оскільки висока вартість ліцензування, оподаткування або складність відкриття бізнесу може спонукати людей до ведення неформальної діяльності. Тому на законодавчому рівні варто врегульовувати проблему надмірної бюрократії та великих витрат на ліцензування бізнесу, створити систему більш доступною як на рівні фінансових внесків, так і на рівні правової освіченості громадян.

Однак навіть при врегулюванні вказаних проблем на фоні глобальних економічних проблем в державі основною та типовою підставою вступу в неформальні трудові правовідносини є низький рівень заробітної платні. Офіційна робота не може забезпечувати достатній дохід для гідного життя та задоволення базових потреб людини, змушуючи шукати додаткові або нелегальні джерела доходу. Тому, перш за все, для підтримання легальних та формальних трудових правовідносин потрібно встановити гідний рівень оплати праці, що буде забезпечувати потреби людини не тільки на рівні загальних потреб, а також особистих. Оскільки врегулювання проблеми низького рівня заробітної плати вимагає комплексного підходу, що включає економічні, політичні та соціальні заходи, потрібно створити гнучку систему продуктивності через модернізацію виробництва, інвестиції в інновації та навчання працівників, що може сприяти зростанню заробітної плати, бо ж роботодавці отримують більше прибутків.

Саме при здійсненні певних заходів врегулювання даної проблеми можливо запобігти подальшому розвитку неформальних трудових правовідносин та збільшити попит на працевлаштування на офіційне трудове місце.

1. Конституція України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 06.01.2025).
2. Державна служба статистики в Україні. Неформально зайняте населення за статтю, типом місцевості та статусом зайнятості. 2022. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/gr/eans/eans_u/arch_nzn_smpsz_u.htm (дата звернення: 06.01.2025).
3. Проблема неформальних трудових відносин в Україні – Східне міжрегіональне управління. *Східне міжрегіональне управління Державної служби України з питань праці*. URL: <https://smu.dsp.gov.ua/news/problema-neformalnykh-trudovykh-vidnosyn-v-ukraini/> (дата звернення: 06.01.2025).
4. Кодекс законів про працю України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 06.01.2025).
5. Резнік А. Неформальна зайнятість: поняття та шляхи подолання проблеми неформальних трудових правовідносин. *Наука і техніка сьогодні* 8 (36) (2024).
6. Informal economy. ILO. URL: <https://www.ilo.org/projects-and-partnerships/projects/partnership-improving-prospects-forcibly-displaced-persons-and-host/themes/informal-economy> (дата звернення: 06.01.2025).

Валерій КРАСІЛЬНИКОВ

курсант факультету підготовки
фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Марина ЮНІНА

професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Національної поліції України,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ СПАДКОВИХ ПРАВ ІНОЗЕМНИМИ ГРОМАДЯНАМИ ТА ОСОБАМИ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ

Здійснення спадкових прав іноземними громадянами та особами без громадянства в Україні регулюється національним законодавством та міжнародними договорами. Відповідно до норм цивільного законодавства, такі особи мають рівні права зі спадкування з громадянами України, однак законодавчі обмеження можуть застосовуватися щодо окремих категорій майна, зокрема земель сільськогосподарського призначення. До того ж, питання оподаткування спадщини для іноземців регулюється окремими нормами Податкового кодексу, що передбачають диференційовані ставки податку для резидентів та нерезидентів.

Земельний кодекс України визначає порядок набуття іноземцями права власності на земельні ділянки. Відповідно до частини 4 статті 81 Земельного кодексу України, іноземні громадяни та особи без громадянства можуть набувати у власність лише земельні ділянки несільськогосподарського призначення в межах населених пунктів, а також ті земельні ділянки за їх межами, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві приватної власності. Однак земельні ділянки сільськогосподарського призначення, отримані у спадок, повинні бути відчужені протягом одного року з моменту набуття права власності. У разі невиконання цього зобов'язання відповідні органи можуть ініціювати примусове припинення права власності через судові рішення [1].

Окрему увагу слід приділити питанню оподаткування спадщини, отриманої іноземними громадянами та особами без громадянства. Згідно з положеннями Податкового кодексу України, нерезиденти, які успадковують майно в Україні, сплачують податок на доходи фізичних осіб за ставкою 18 % від вартості отриманого спадкового майна. Також додатково застосовується військовий збір у розмірі 1,5 % [2]. Таким чином, загальне податкове навантаження на іноземних спадкоємців складає 19,5 % від вартості успадкованого майна, що є важливим аспектом, який вони повинні враховувати при прийнятті спадщини.

Процедура прийняття спадщини для іноземних громадян та осіб без громадянства в Україні не відрізняється від загальних положень, передбачених цивільним законодавством. Спадкоємець зобов'язаний подати заяву про прийняття спадщини протягом шести місяців з дня відкриття спадщини, після чого оформлюється свідоцтво про право на спадщину. Водночас, варто зазначити, що іноземні спадкоємці можуть зіткнутися з певними труднощами, пов'язаними з підтвердженням свого правового статусу, необхідністю легалізації або апостилювання документів, виданих за межами України, а також із обов'язком отримання дозволу на інвестування в Україну у разі набуття у власність нерухомого майна.

Важливим аспектом є правове регулювання спадкових відносин відповідно до норм міжнародного приватного права. Закон України «Про міжнародне приватне право» встановлює, що спадкові відносини регулюються правом держави, в якій спадкодавець мав

останнє місце проживання, якщо інше не передбачено заповітом. Водночас спадкування нерухомого майна регулюється правом держави, на території якої це майно знаходиться [3]. Отже, якщо нерухомість розташована в Україні, порядок її спадкування здійснюється виключно за нормами українського законодавства, що може мати значення для спадкоємців-іноземців.

Здійснення спадкових прав іноземними громадянами та особами без громадянства в Україні є складним і багатоаспектним процесом, що потребує врахування як національного законодавства, так і норм міжнародного права. Особливу роль мають обмеження щодо спадкування певних категорій майна, зокрема земель сільськогосподарського призначення, а також специфіка оподаткування для нерезидентів [4]. Наразі іноземним спадкоємцям потрібно пройти процедуру підтвердження своїх прав, що включає легалізацію документів та можливу взаємодію з консульськими установами. Усе це свідчить про необхідність підвищення рівня правової обізнаності іноземців, які планують прийняти спадщину в Україні, а також про важливість удосконалення вітчизняного законодавства у сфері спадкових правовідносин. Запровадження більш прозорих і спрощених механізмів оформлення спадщини для іноземців сприятиме не лише захисту прав спадкоємців, а й залученню інвестицій та міжнародній інтеграції правової системи України.

Ураховуючи складність процесу реалізації спадкових прав іноземними громадянами та особами без громадянства, важливу роль відіграє консульська правова допомога. Згідно з положеннями Віденської конвенції про консульські зносини 1963 року, консульські установи можуть надавати сприяння своїм громадянам у питаннях спадкування, включаючи представництво їх інтересів перед державними органами України. Це особливо актуально у випадках, коли спадкоємці не можуть особисто прибути для оформлення спадщини та потребують дистанційного врегулювання правових питань через уповноважених представників або довірених осіб [5].

Ще одним важливим аспектом є можливість спадкоємців звернутися до суду у разі виникнення спорів щодо спадкових прав. Зокрема, судова практика України містить численні приклади розгляду справ, пов'язаних із визнанням права власності на спадкове майно іноземцями, поновленням пропущеного строку прийняття спадщини та вирішенням питань щодо дійсності заповітів, складених за межами України. Вирішення таких справ відбувається з урахуванням норм як національного законодавства, так і міжнародних правових актів, ратифікованих Україною.

З огляду на тенденції гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами, у майбутньому можливе запровадження більш гнучких механізмів реалізації спадкових прав іноземцями. Зокрема, одним із перспективних напрямів удосконалення законодавства може стати розширення прав іноземців щодо володіння земельними ділянками, а також спрощення процедур визнання та виконання рішень іноземних судів у спадкових справах.

Отже, подальше вдосконалення правового регулювання спадкових правовідносин в Україні є важливим завданням для забезпечення ефективного захисту прав іноземних громадян та осіб без громадянства. Гармонізація українського законодавства з міжнародними стандартами, усунення бюрократичних бар'єрів і спрощення процедур прийняття спадщини сприятимуть підвищенню довіри іноземних інвесторів та інтеграції України до світової правової спільноти.

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 05.02.2025).

2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 04.02.2025).

3. Оформлення спадщини іноземцями в Україні. Адвокат. Юрист. Нерухомість. Спадкування. Сімейні спори. Місто Київ. URL: <https://www.dom-pravo.kiev.ua/oformlennya-spadshhini-inozemcem-v-ukrayini/> (дата звернення: 04.02.2025).

4. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15> (дата звернення: 04.02.2025).

5. Віденська Конвенція про консульські зносини. Від 27 грудня 2016 року URL: <https://naples.mfa.gov.ua/normativno-pravovi-akti/4978-vidensyuka-konvecija-pro-konsulysyky-znosini> (дата звернення 04.02.2025 року)

Victoria KUZMYCH
higher education applicant

Roman KARPENKO
Associate Professor at the Department
of Civil Law Disciplines
of the Educational Scientific Institute
of Law and Innovative Education,
Candidate of Legal Sciences, Docent
*(Dnipro State University of Internal
Affairs, Dnipro, Ukraine)*

LEGAL NATURE OF NOTARY JURISDICTION

The level of development of notarial activity is an important indicator of the degree of law and order and social freedom in the state. The appearance of the notary as an element of legal culture was primarily preceded by the need to legalize legally significant events (cases) of various types.

In general, no state, no natural organization, no legal entity can exist without a notary. Because notaries are a connecting link between citizens in matters of civil rights and the relationship between civil rights and duties.

The problem of applying the concept of «notarial process» to the legal field, legislation and practice belongs to the category of problems that cannot be solved immediately, but the following decision will enrich not only the court, but also the judicial practice of Ukrainian law.

A notary is a special law enforcement and judicial body, and its activity can be considered a special type of activity carried out according to certain procedural rules.

Relations between a notary and an individual (legal entity) that arise in connection with the conduct of notarial activities regarding the attestation (reconciliation) of facts, the issuance of a certificate of inheritance, the adoption of measures to protect the notary, etc., are procedural in nature and aimed at solving material legal issues.

Aimed at solving important issues and legal issues. All this indicates that the content of the notarial process is carried out according to a certain system of regulation regarding the procedural law [1, c. 80].

S. Fursa and E. Fursa prove that the notarial process is a set of notarial proceedings (in the narrow sense) or jurisdictional activity of persons authorized by law, which is carried out in accordance with the procedure defined by law and other requirements of the legislation of Ukraine for the protection and protection of indisputable rights and interests as individuals and legal entities, and states (in a broad sense) [2].

Thus, the notarial process is a legal form of activity of state bodies and their authorized officials. Notarial actions are performed by a clearly defined list of persons, the scope of powers is determined by law.

Violation of the rules for determining the legal capacity of a person authorized to perform a notarial act leads to an unfavorable procedural result - recognition of the notarial act as invalid. In other words, «notarial process» is a scientific term that has acquired a special meaning in jurisprudence and is considered commonly used.

Having systematized the research of Ukrainian scientists, we came to the conclusion that now scientists are united in the fact that notarial procedures must be studied as a legal, jurisprudential and academic sphere.

The source of notarial procedural law is the law that regulates the organization of activities of notarial institutions and the procedure for performing notarial actions. The main provisions regulating the activities of notarial institutions that perform notarial acts are regulated by the Law of Ukraine «On Notaries», adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on September 2, 1993 and entering into force on January 1, 1994.

Another law is also a source of notarial process law, in particular the Law of Ukraine «On Private International Law», the Law of Ukraine «On Mortgages» and the Law of Ukraine «On Payments for Land». Important decisions of the Verkhovna Rada of Ukraine, resolutions and orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine, as well as the order of the Ministry of Justice of Ukraine [3, p. 392].

Please note that the notarial process is characterized by a clear division of functions

between its participants. The notary, who is responsible for the outcome of the procedure, as well as individuals and legal entities who applied for the protection of their rights and interests.

The results of notarial activities are formalized by relevant procedural documents, such as certificates of legal rights to inheritance, a resolution on refusal to perform notarial acts, a power of attorney, a will, etc. These documents are official not only because they are issued by notaries, but also because their structure is laid down in legislative acts.

The notarial process has features characteristic of legal procedures. First, the notarial process is an investigation of a specific legal case. Secondly, the procedure of notarization is a type of law enforcement measure, for which relevant state bodies or officials must directly apply legal norms to resolve a specific legal case.

Thirdly, the notarial process is a legal form of activity of authorized state bodies and officials, the scope of which is determined by law. Fourthly, the notarial process is an activity, the results of which are reflected in procedural actions, while non-compliance with the legally established notarized form entails the recognition of such agreements as invalid.

Fifth, the notarial process is an activity related to the use of legal funds. Sixth, the notarial process is an activity consisting of subjects, stages and proceedings [4]. It is worth noting that the process of notarial activity is an event that consists of several stages. This process is regulated by the norms included in procedural law, in connection with which the notarial process is directly regulated by special legislation, since procedural law unites all notaries, regardless of the form of notarial organization. In Ukraine, the development and formation of the notarial process as a legal phenomenon takes place under the influence of national legislation and legal changes in the European context. Currently, the term «notarial process» as a legal concept does not give a clear meaning and is formed by various scientists based on the characteristics that, in their opinion, clarify the essence and role of the notarial process.

The legal nature of the notarial procedure is determined by the fact that the notary, as the main subject of the notarial process, must directly comply with the legal norms for the performance of individual notarial actions. The notarial process as a special type of legal activity includes complex legal processes necessary to ensure the activity of a notary.

1. Бондарева М. В. Гарантії нотаріальної діяльності. *Університетські наукові записки*. 2010. № 2 (34). С.80.

2. Фурса С.Я. Теорія нотаріального процесу: науково-практичний посібник. Київ : Алерта ; Центр навчальної літератури, 2012. 920 с.

3. Коротюк О.В. Науково-практичний коментар до Закону України «Про нотаріат». Харків : Право, 2012. 648 с.

4. Поняття та особливості нотаріального процесу. URL: <https://lawbook.online/protses-ukrajini-tsilivniy/ponyattya-zmist-notarialnogo-58149.html>.

5. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. № 3425-ХП. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. ст. 383.

Kateryna KUCHERYAVA

a 3-rd year student of the Educational
Scientific Institute of Law
and Innovative Education

Research Supervisor:

Roman KARPENKO

Associate Professor at the Department
of Civil Law Disciplines
of the Educational Scientific Institute
of Law and Innovative Education,
Candidate of Legal Sciences, Docent

FUNCTIONS OF NOTARIAL JURISDICTION: APPROACHES TO UNDERSTANDING

Notarial jurisdiction is an important part of the legal system of any country. It will ensure legal reliability and confirmation of legal acts, avoiding possible disputes in the future. In Ukraine, the notary is an independent institution, which is subject to the law and is intended to protect the rights and legitimate interests of citizens and legal entities.

The main legal act that regulates the activities of notaries is the Law of Ukraine “On Notaries”, adopted in 1993, and other legislative acts that ensure the order of notarial activities.

Notarial jurisdiction transfers a complex of obligations and obligations that are negotiated by notaries within the limits of their competence. The won is officially certified property, assets, agreements and other legally significant documents.

Notaries are persons who have the right to carry out actions that may have legal significance, and confirm the legality of the crimes being carried out. Their activity is aimed at eliminating conflicts and eliminating legal ambiguities between the parties.

The key aspect of the jurisdiction of notaries is the territoriality of their activities. Notaries can only act within their district, which is designated by the state, subject to certain offenses required by law. Also, notaries have the right to act as public authorities and private individuals, acting in accordance with the law and protecting the interests of the parties to the law. The activity of notaries is limited by the singing territory. In Ukraine, the territorial competence of a notary is determined between the notarial district in which he is practicing.

This means that the notary can sign notarial acts only within his district. However, there are problems when notaries can go beyond the boundaries of their territorial competence, for example, in accordance with the rules of law established in another region. Notaries can also act as intermediaries in the balance of justice between the parties, helping the parties reach a legal consensus without going to court. This means a reduced impact on the ship system and greater operational security of conflicts.

Notarial jurisdiction is not limited by national boundaries. In today's world, if there is a lot of legal information on the international level, notaries are often faced with the need to legalize documents for their appearance in other countries.

For this purpose, the main procedure is apostille and consular legalization, which allows you to recognize the legal force of documents outside Ukraine. Notaries act as key figures in this procedure, ensuring the reliability of documents.

Notarial jurisdiction is an important warehouse legal system that will ensure legal significance and protection of the rights and interests of citizens and legal entities. The functions of notaries cover a wide range of legal actions, including the certification of contracts, legal rights, protection of the interests of minors and minors. Regardless of territorial boundaries, notarial jurisdiction is a key element of the legal system, ensuring stability and order in the legal system.

1. Kondratyeva T. G., “Notary in Ukraine: Pidruchnik”. Kiev: "Yurinkom Inter", 2018.
2. Yurchenko E. V., "Notarial activity: Handler". Kharkiv: "Pravo", 2019.
3. Tymoshchuk V. P., “Notary in Ukraine: Basic handbook”. Kiev: "Alerta", 2020.

Олександра ЛАЗАРСВА

курсант 3 курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Кристина РЕЗВОРОВИЧ

завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)
доктор юридичних наук, доцент

ОБМЕЖЕННЯ ТА ГАРАНТІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ І ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Воєнний стан, який запроваджується в країні в разі зовнішньої агресії або іншої загрози національній безпеці, є винятковою правовою ситуацією, що має значний вплив на всі сфери життєдіяльності держави, зокрема на трудові відносини. В умовах воєнного стану

держава намагається збалансувати необхідність забезпечення національної безпеки та збереження соціальних і трудових прав громадян. Водночас, в надзвичайних умовах, право на працю може бути обмежене або змінене, що викликає потребу в аналізі існуючих правових механізмів та пошуку шляхів вдосконалення трудового законодавства.

В Україні під час дії воєнного стану право на працю регулюється низкою нормативно-правових актів, зокрема Конституцією України, Законом України «Про правовий режим воєнного стану», Кодексом законів про працю України, а також численними постановами Кабінету Міністрів України. Під час воєнного стану можуть вводитися тимчасові обмеження прав і свобод, зокрема у сфері трудових прав. Такими можна віднести змінення порядку організації роботи, роботи окремих підприємств, а також можливості звільнення, змін умов праці тощо [2, 3]. Додатково забороняється проведення страйків, що прямо зазначено в Законі України «Про правовий режим воєнного стану». Зокрема, у статті 19 цього закону йдеться про заборону страйків, масових зібрань та акцій. Це положення відповідає Конституції України, яка допускає обмеження права на страйк виключно на підставі закону. Також, безперечно, зазнало змін право на відпочинок, зокрема на відпустки.

Незважаючи на можливі обмеження прав, законодавство передбачає й певні гарантії для працівників, які не можуть бути порушені навіть в умовах воєнного стану. Умови оплати праці мають залишатися в межах, визначених трудовим договором або колективним договором. За умов воєнного стану можуть бути змінені тільки умови виплати, що обумовлені специфікою роботи в умовах екстрених заходів. Кодекс законів про працю забороняє звільнення працівників без достатньо вагомих підстав, навіть під час воєнного стану, за винятком випадків, коли це передбачено спеціальними нормами закону. Якщо працівника тимчасово перевели на іншу посаду чи на інші умови праці, він має право повернутися до виконання своїх обов'язків після завершення воєнного стану або після того, як ситуація стабілізується [1, с. 110].

Зважаючи на розвиток обставин у країні, є потреба в удосконаленні правових норм, які регулюють трудові відносини в умовах воєнного стану. Запровадження програм або компенсацій, що зможуть компенсувати втрати від тимчасових обмежень прав на відпустки або зміну умов праці. Потрібно більше уваги приділяти правовому визначенню та документації змін у трудових договорах працівників, щоб уникнути зловживань з боку роботодавців. Розробка ефективних механізмів для захисту прав працівників в умовах екстрених ситуацій через створення робочих груп та швидких консультаційних центрів для захисту прав громадян [4, с. 95].

Особливу актуальність набувають зміни умов трудового договору, які стосуються переведення працівників на іншу роботу, переміщення на інше робоче місце, або внесення інших істотних змін в організацію праці. Оскільки трудове законодавство України, зокрема Кодекс законів про працю (КЗпП), забороняє зміну умов трудового договору без згоди обох сторін, питання змін в умовах трудових договорів стало важливим для розв'язання. Зокрема, ст. 32 Кодексу законів про працю регулює переведення на іншу роботу, визначаючи зміни спеціальності, кваліфікації чи посади. Проте в умовах воєнного стану та економічної нестабільності з'являється потреба в дозволі на односторонні зміни умов трудового договору роботодавцем, зокрема переміщення працівників на інші робочі місця або зміна графіка роботи. Ці зміни повинні відповідати вимогам сучасних умов, що диктуються воєнною ситуацією [1, с. 115].

З введенням воєнного стану в Україні, закони і нормативно-правові акти в сфері праці зазнали істотних змін. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (2022) визначає особливості трудових відносин під час війни, зокрема на період дії воєнного стану. Це включає тимчасові обмеження на певні права працівників, зокрема щодо звільнення, відпусток і змін умов трудового договору. Такі обмеження були необхідні для забезпечення стабільності на ринку праці та для підтримки підприємств, які зіткнулися з труднощами у зв'язку з бойовими діями. Крім того, впровадження нового механізму трудових відносин дозволило зберегти кадровий потенціал і забезпечити гнучкість у роботі підприємств [2, 3].

Значну роль у регулюванні трудових відносин відіграло запровадження воєнного стану. Саме ця сфера вимагала негайних змін і реагування з боку парламенту, що й було зроблено, зокрема прийнято спеціальний закон «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Положення зазначеного закону дозволяють більш гнучко регулювати трудові відносини, запроваджено нові норми (наприклад, призупинення

трудового договору), передбачено низку гарантій для працівника (можливість розірвання договору у зазначений термін у заяві тощо) і роботодавця (можливість звільнення працівника навіть під час його тимчасової непрацездатності тощо) [4, с. 94].

Отож процес адаптації трудового законодавства до нових умов триває, і вже вносяться зміни, що стосуються організації робочого часу, оплати праці та застосування нефіксованого робочого часу. Така організація праці дозволяє роботодавцям зберігати трудові ресурси і швидко адаптуватися до змінних умов. Водночас, ці зміни повинні забезпечувати захист прав працівників, оскільки важливо уникнути ситуацій, коли їх права будуть порушені в умовах воєнного стану.

Запровадження воєнного стану ставить перед державою завдання збалансувати забезпечення безпеки та збереження трудових прав громадян. Хоча обмеження прав є необхідними для підтримання національної безпеки, вони повинні бути чітко врегульовані законом і підлягати належному контролю. Подальше вдосконалення законодавства, спрямоване на забезпечення прав працівників, допоможе зберегти соціальну стабільність та ефективність у сфері трудових відносин в умовах воєнного стану.

1. Киян, В. Я. Щодо перспектив та особливостей зміни трудового договору в період воєнного стану. Збірник наукових праць ХНПУ імені ГС Сковороди Право 39 2024. С. 109-118.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом: від 18 липня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2421-20#n6>. (16.02.2025)

3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>. (16.02.2025)

4. Прогонюк Л.Ю. Нововведення у трудових відносинах в умовах дії режиму воєнного стану. 2024. С. 94-95

Жанна ЛИСЕНКО

курсант факультету
правоохоронної діяльності

Віталій ГУЛА

старший викладач кафедри
прикордонного контролю
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
(м. Хмельницький, Україна)

<https://orcid.org/0000-0001-5090-6095>

ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Забезпечення захисту прав людини в Україні є фундаментальним елементом функціонування демократичної правової держави, в якій гарантується свобода вільного пересування, рівність усіх перед законом і дотримання міжнародно-правових принципів у сфері надання основних гарантій, що у мирний період часу забезпечуються конституційними положеннями, міжнародними договорами, внутрішнім законодавством тощо. Утім, в умовах військового конфлікту, питання прав людини отримують нові випробування. Воєнний стан в Україні, запроваджений у зв'язку з російською агресією, суттєво позначився на правовому регулюванні перетину кордону, здійснення міграційного контролю і статусу громадян, які виїжджають або в'їжджають на територію держави. Зазначені процеси передбачають посилення державного регулювання, що несе в собі як позитивні, так і неоднозначні моменти з точки зору гарантування дотримання прав громадян.

Основні засади прикордонного регулювання визначаються Законом України «Про Державну прикордонну службу України», що відповідає безпосередньо перед органами державної влади за проведення державної політики у сфері охорони державного кордону, гарантування національної безпеки, дотримання конституційних прав осіб, які перетинають

український кордон. Законодавством врегульовано процедури проходження прикордонного контролю, встановлено перелік категорій осіб, яким необхідно пройти перевірку, визначено порядок перетину кордону, передбачено необхідність застосування обмежувальних заходів у випадку виникнення якої-небудь загрози для національної безпеки [6].

Відповідно до вимог Шенгенського кодексу про кордони [3] та низки інших міжнародно-правових угод, Україна втілює в життя сучасні стандарти прикордонного нагляду, що спрямовані як на ідентифікацію осіб, так і на попередження нелегальної міграції з метою боротьби з міжнародною злочинністю. Йдеться насамперед про використання біометричних паспортів, електронних баз даних для верифікації фізичних осіб, автоматизованих інформаційних систем обміну відомостями між державними установами.

Як учасника міжнародних договорів, зокрема Європейської конвенції з прав людини [4], Україна взяла на себе зобов'язання гарантувати рівність всіх осіб перед законом і не допускати жодної дискримінації за ознакою національної приналежності, громадянства, раси, соціального становища. Усі рішення прикордонних органів про обмеження виїзду або в'їзду на територію держави мусять дотримуватися принципу пропорційності, тобто бути обґрунтованими та виправданими з точки зору захисту національної безпеки.

Так само законодавством встановлюються підстави щодо відмови у перетинанні державного кордону. Згідно із Законом України «Про Державну прикордонну службу України» [6], працівники прикордонних органів уповноважені не пропускати осіб, якщо вони допустили порушення встановлених правил перетину кордону, не мають при собі необхідних документів чи становлять небезпеку для суспільства. Наразі подібні рішення можна оскаржити в адміністративному або судовому порядку, що є досить важливим інструментом у захисті прав людини. Насамперед йдеться про ті ситуації, коли обмеження на виїзд чи в'їзд застосовуються до громадян України.

Воєнний стан істотно видозмінив нормативно-правове регулювання виїзду громадян за кордон, передусім військовозобов'язаних, у зв'язку з необхідністю підтримання мобілізаційної готовності країни. Відповідно до постанов Кабінету Міністрів України і наказів Генерального штабу Збройних Сил України, чоловікам віком від 18 до 60 років забороняється виїжджати за територію України. Разом з тим, законом передбачається ряд винятків для осіб:

- які здійснюють супроводження осіб з інвалідністю;
- які мають відстрочку від мобілізації;
- які перебувають на лікуванні за кордоном;
- які є багатодітними батьками [2].

Але реалізація на практиці досить часто спричиняє певні ускладнення, адже порядок отримання дозволів ускладнений, а самі механізми перевірки документів на кордоні можуть супроводжуватися затримками і випадками неоднозначного тлумачення правових положень.

За статтею 12 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, кожна людина наділяється правом вільного пересування, яке включає право залишати будь-яку країну, в тому числі і свою власну. Встановлення окремих обмежень на це право може бути виправдане тільки у виняткових ситуаціях, передбачених законодавством, спрямованих на досягнення легітимної цілі (забезпечення національної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я або прав інших осіб) та будучи обґрунтованим з огляду на їх пропорційність. Тимчасові обмеження на пересування під час збройного конфлікту в міжнародній практиці практикувались в різних країнах, однак їх легітимність обумовлена правомірністю і наявністю ефективного механізму оскарження [5].

Актуальним прикладом слугує ізраїльська практика в контексті тривалого режиму безпеки, за якого тимчасові обмеження на вільне пересування запроваджуються для громадян, які підлягають обов'язковому призову на військову службу та для окремих категорій осіб з огляду на наявність загрози здійснення терористичних актів. Під час загострення ситуації в секторі Газа адміністративні органи Ізраїлю почали активно використовувати систему перепусток на виїзд, що містить чіткі механізми апеляції для оскарження рішень стосовно заборони на виїзд з території. У випадку України відсутність чітко сформульованих критеріїв на рівні законів і складність судового оскарження таких рішень спричинили дискусії про потребу в підвищенні рівня транспарентності [9].

Значне занепокоєння спричиняють питання справедливості й недопущення дискримінації. Є непоодинокі випадки, коли особи, які за всіма параметрами підпадають під

винятки, безпідставно отримують необґрунтовані відмови у виїзді або ж зіштовхуються з бюрократичними перепонами при отриманні необхідних для оформлення документів. Трапляються і суперечливі приклади, коли люди отримують спеціальні дозвільні документи на основі корупційних схем чи особистих зв'язків, чим самим підривають довіру суспільства до державних інституцій.

Першим кроком до вирішення проблеми захисту прав людини в умовах воєнного стану має стати гармонізація українського законодавства з нормами ЄС стосовно біженців, переселенців, трудових мігрантів. В умовах повномасштабного вторгнення мільйони громадян України вимушено покинули країну і отримали тимчасове місце проживання в країнах Європейського Союзу. Така ситуація зумовлює необхідність приведення вітчизняних нормативно-правових норм у відповідність до Регламент Ради (ЄС) № 1053/2013 [3], яким встановлюються критерії щодо надання міжнародного захисту, а також до Директиви 2001/55/ЄС про надання тимчасового захисту [1]. Особливо нагальним завданням залишається удосконалення процедур ідентифікації та визначення правового статусу осіб, які повернулися в Україну чи продовжили термін свого перебування за її межами. Варто розробити чіткі схеми реінтеграції, включно зі спрощеними процедурами оформлення документів, поновлення соціальних гарантій і доступу на ринок праці.

Другим пріоритетним аспектом вбачається впровадження цифрових технологій. Використання електронних реєстраційних систем, автоматизації, дистанційного керування, біометричних технологій зменшить час на перетин кордону, знизить ймовірність корупції та дозволить оперативно обмінюватися необхідною інформацією з різними контролюючими службами. Перспективним рішенням для України є інтеграція українських інформаційних мереж з Європейською системою в'їзду/виїзду (EES) і Європейською інформаційною системою з питань подорожей та авторизації (ETIAS). Також потрібно максимально розширити спроможності онлайн-платформ із попередньої реєстрації осіб, котрі мають намір перетнути границю. Такий крок сприятиме розвантаженню черги і підвищенню рівня прозорості перевірок [8].

У третьому випадку необхідно вдосконалити юридичні механізми оскарження дій прикордонної служби у випадках порушень прав людини. Чинне законодавство України передбачає можливість звернутися до адміністративних чи судових органів, однак як показує практика, дані процедури достатньо складні. Для підвищення ефективності необхідно створити окремий незалежний орган для моніторингу і розгляду скарг на дії співробітників прикордонної служби. За умови цього фактора, підвищення відкритості процедури сприятиме кращому захисту прав громадян, а це є критично важливим моментом у рамках забезпечення верховенства закону навіть за умов воєнного стану [7].

Питання захисту прав людини під час здійснення прикордонного контролю лишаються надзвичайно значущими, особливо в умовах воєнного стану. Запроваджувані державою обмежувальні заходи мають відповідати міжнародним стандартам, бути справедливими і мати зрозумілі процедури їх оскарження. Водночас треба враховувати приватно-правові відносини, які виникають у процесі перетину кордону, зокрема у сфері захисту прав біженців, трудових мігрантів і переміщених осіб. Гармонізація законодавства з нормами ЄС, впровадження сучасних цифрових технологій для спрощення процедур контролю, забезпечення прозорості рішень прикордонних служб набувають пріоритетного характеру з огляду на це. Важливо не просто гарантувати правомірність зазначених заходів, а й одночасно виробити ефективні механізми правового захисту громадян, які зіштовхуються з труднощами при перетині кордону. Підхід, що базується на повазі до прав людини, зміцненні правових гарантій, інтеграції найкращого міжнародного досвіду, допоможе поліпшити результативність прикордонної політики держави і сприятиме врегулюванню приватно-правових відносин у сфері прикордонного контролю навіть у складних умовах сьогодення.

1. Директива про тимчасовий захист у країнах ЄС та Рішення про її активацію для українців. URL: https://protocol.ua/ua/direktiva_pro_timchasoviy_zahist_u_krainah_es_ta_rishennya_pro_ii_aktivatsiyu_dlya_ukraintsiv_pereklad_ukrainskoyu/ (дата звернення: 06.02.2025).

2. До кого з чоловіків, громадян України віком від 18 до 60 років, не застосовується обмеження виїзду за кордон. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/32155-Do-kogo-z-cholovikiv-gromadyan-Ukraini-vikom-vid-18-do-60-rokiv-ne-zastosovutsya-obmezhennya-viizdu-za-kordon-> (дата звернення: 06.02.2025).

3. Законодавство ЄС та найкращі європейські практики щодо контролю на зовнішніх кордонах Шенгенської зони. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/zakonodavstvo-yes-ta-najkrashi-yevropejski->

praktiki-shodo-kontrolyu-na-zovnishnih-kordonah-shengenskoyi-zoni (дата звернення: 06.02.2025).

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950: станом на 1 серп. 2021 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 06.02.2025)

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 06.02.2025).

6. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 № 661-IV : станом на 19 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 06.02.2025).

7. Саладрай Є. Дослідження державної політики у сфері безпеки державного кордону України. *Економіка та суспільство*. 2024. № 65. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-99> (дата звернення: 06.02.2025).

8. Слободян І. А. Щодо напрямів та шляхів удосконалення політики у сфері захисту державного кордону України. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2022. Вип. 1 (61). С. 72-77.

9. Формула миру та гарантії безпеки: з досвіду Ізраїлю для України. URL: <https://hvylyya.net/uk/analytics/268155-formula-mira-i-garantii-bezopasnosti-iz-opyta-izrailya-dlya-ukrainy> (дата звернення: 07.02.2025).

Анастасія ЛІСНЯК

курсант факультету підготовки
фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Марина ЛОГІНОВА

викладач кафедри цивільно-правових
дисциплін факультету підготовки
фахівців для підрозділів кримінальної
поліції Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0000-0001-5608-9911>

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан в Україні спричинив суттєві зміни у правовому регулюванні трудових відносин, що стало відповіддю на нові виклики для ринку праці, підприємств та працівників. Адаптація трудового законодавства до умов воєнного часу є необхідною для підтримки економічної стабільності, забезпечення гнучкості трудових відносин та гарантування прав найманих працівників. У цьому контексті ключовими напрямками розвитку трудового права стали спрощення процедур найму та звільнення, посилення соціальних гарантій, гнучкість робочого часу та умов праці, а також особливості регулювання трудових відносин в умовах кризових ситуацій.

На думку Логінової М. В., період воєнного стану призводить до значних змін у трудовому законодавстві, зокрема, щодо прав та обов'язків працівників і роботодавців. Законодавчі зміни надають право роботодавцям здійснювати ряд дій, які раніше були неможливими або обмеженими, в той час як працівникам надаються певні додаткові гарантії [1, с. 654].

На думку Марченко О. В., здійснення чіткого правового регулювання зможе забезпечити якісне існування трудових відносин в умовах воєнного стану в Україні, але враховуючи це, слід не забувати про сучасні проблеми законодавчого регулювання відносин, пов'язаних із працею громадян, котрі в свою чергу є доволі поширеними [2, с. 34].

Першим важливим напрямом розвитку трудового права під час воєнного стану є запровадження певних обмежень та особливих умов організації трудових відносин із забезпеченням мінімальних трудових гарантій. Це стосується норм Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року, що переважно регулюють питання індивідуальних трудових відносин [3].

Другим етапом є посилення захисту трудових прав працівників та гарантій їх реалізації. Незважаючи на обмеження, держава забезпечує мінімальні соціальні стандарти та захист прав працівників, зокрема щодо оплати праці та умов роботи.

Третій етап розвитку трудових відносин зосереджений на підвищенні гнучкості правового регулювання та мобільності працівників. Це означає, що законодавство дає можливість змінювати умови праці, зокрема робочий час та місце роботи, за згодою сторін трудового договору. Така гнучкість дозволяє швидко реагувати на змінені обставини, що є важливим у сучасних умовах швидких змін на ринку праці, а також підвищує адаптивність до економічних чи соціальних викликів. Це може включати перегляд умов робочого часу (наприклад, можливість введення гнучкого графіка роботи), можливість зміни місця роботи (наприклад, перехід на віддалену роботу чи в інший офіс) та легше внесення змін до трудового договору без необхідності затвердження через трудові спори [4, с. 170].

Розширення договірних засад регулювання трудових відносин є ще одним важливим етапом. Це означає надання роботодавцям та працівникам більшої свободи у визначенні умов праці через укладання колективних та індивідуальних договорів. Такий підхід дає змогу враховувати специфіку конкретних підприємств, організацій та галузей, а також забезпечує більшу гнучкість у регулюванні трудових відносин. Отже, розглянемо переваги розширення договірних засад: по-перше колективні договори – укладаються між роботодавцями та профспілками або іншими представниками працівників, що дозволяє встановлювати спільні умови для всіх працівників підприємства або галузі по-друге, індивідуальні договори – дозволяють врахувати індивідуальні потреби та особливості працівників, встановлюючи умови роботи, що найбільше підходять конкретній особі (наприклад, робочий графік, умови оплати праці); по-третє, гнучкість у застосуванні – такі договори дозволяють швидше адаптуватися до змін в економічних умовах, технологіях, ринку праці та інших факторів, що впливають на робочі процеси [5, с. 94].

Це також дозволяє створювати більш інклюзивну та адаптовану систему трудових відносин, де враховуються інтереси обох сторін, і кожна з них має можливість впливати на визначення умов праці.

В умовах воєнного стану трудове право залишається гарантом забезпечення трудових прав працівників і роботодавців. Слід зазначити, що зміни політичного та соціального характеру, що проходять останніми роками в Україні, зумовили розширення сфери договірного регулювання, тому класичні інструменти приватного права, як договір, проникли навіть у сферу публічного права, що дає змогу більш ефективно вирішувати поставлені завдання у відносинах і управлінні. Справді, те, що в один історичний період належить до сфери публічноправового регулювання, іншим разом може опинитися у сфері приватного права й навпаки. Наразі доцільно здійснити аналіз трудового права як галузі права з позицій співвідношення публічно-правових і приватноправових засад у регулюванні трудових відносин [2, с. 37].

Важливо зазначити, що ці зміни мають тимчасовий характер і діють лише під час періоду воєнного стану. Основною метою є забезпечення стабільності трудових відносин та підтримка економічної діяльності в умовах надзвичайних обставин.

Отже, розвиток трудового права в умовах воєнного стану має бути спрямований на забезпечення гнучкості трудових відносин, посилення правової захищеності працівників, а також на підтримку соціального миру і стабільності в суспільстві. Основним завданням є збереження балансу між необхідністю оперативних змін у трудових відносинах та забезпеченням основних прав і свобод працівників у складний період.

1. Розумний Ю. В. Логінова М. В. Обмеження трудового законодавства в Україні протягом дії воєнного стану. In: The 7 th International scientific and practical conference "Science and society: modern trends in a changing world"(June 10-12, 2024) MDPC Publishing, Vienna, Austria. 2024. 670 p. 2024. p. 654.

2. Заворотченко Д. О. Основні напрями розвитку трудового права в умовах воєнного стану. Організаційний комітет. 2024. С. 47.

3. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 р. № 2136-IX, поточна редакція від 24.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 27.02.2025 р.)

4. Менджул М. Калько А. Окремі проблеми реалізації права на працю в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 2022, 5: 168-171.

5. Ровінська В. В. Тенденції розвитку трудового права в умовах упровадження концепцій гідної праці та сталого розвитку. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*, 2022, 2.14: С. 93-97.

Владислава МАКАРЕНКО

курсант факультету підготовки
фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Кристина РЕЗВОРОВИЧ

завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Національної поліції України,
доктор юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

ПРИЗУПИНЕННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАВОВІ РИЗИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ

Військові конфлікти мають значний вплив на всі сфери суспільного життя, зокрема на ринок праці та трудові відносини. В умовах війни підприємства стикаються з необхідністю оптимізації своєї діяльності, що часто призводить до призупинення трудових відносин із працівниками. Такі ситуації створюють правові ризики як для роботодавців, так і для найманих осіб, оскільки питання збереження робочих місць, виплати заробітної плати та соціальних гарантій набувають критичного значення.

Законодавство України передбачає механізми регулювання призупинення трудових відносин, однак їхня практична реалізація викликає низку правових та соціально-економічних викликів. Основними проблемами є недосконалість правового регулювання, можливі порушення прав працівників та складнощі у відновленні трудових відносин після закінчення воєнного стану. Початок збройної агресії та запровадження воєнного стану суттєво вплинуло на регулювання трудових відносин. Водночас військовий конфлікт вимагав негайних змін і відповідного реагування з боку парламенту. Відповідно до цих потреб, був прийнятий спеціальний закон «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136-ІХ від 15 березня 2022 року. Зокрема, стаття 13 цього закону передбачає можливість призупинення дії трудового договору у зв'язку з військовою агресією. Призупинення означає тимчасове припинення роботодавцем виплати заробітної плати та виконання працівником своїх обов'язків. Водночас обов'язок компенсації відповідних виплат покладається на державу-агресора. Окрім цього, стаття 2 визначає, що у період воєнного стану роботодавець має право змінювати істотні умови праці, а стаття 3 регулює можливість розірвання трудових договорів у спрощеному порядку. Також у статті 12 встановлюються особливості переведення працівників та зміни режиму їх роботи. За допомогою цього Закону було встановлено особливості регулювання трудових відносин, також було введено такі як можливість призупинення дії трудового договору.

Зокрема, у законі передбачено низку гарантій як для працівника, так і для роботодавця. Зокрема, стаття 5 визначає гарантії щодо виплати заробітної плати у випадку призупинення діяльності підприємства, а стаття 6 регулює право працівників на відпустку під час воєнного стану. Стаття 8 встановлює можливість дистанційної роботи та гнучкого режиму праці як додаткові гарантії забезпечення зайнятості. Таким чином, у працівників є можливість розірвати трудовий договір у строк, зазначений в заяві [1, с. 170]. Однак, попри передбачені законодавством механізми, практика їхнього застосування виявила низку проблем, зокрема відсутність чітких процедур компенсації заробітної плати та соціальних виплат у разі призупинення трудових відносин. Це створює правові колізії та підвищує ризики порушення трудових прав найманих працівників. Зокрема, законодавство не встановлює чітких гарантій щодо збереження робочого місця працівника після призупинення дії трудового договору, що може призводити до його фактичного звільнення без відповідних компенсацій. До того ж, роботодавці, особливо ті, що ведуть діяльність у зонах активних бойових дій, часто змушені діяти в умовах невизначеності, що ускладнює виконання ними своїх обов'язків щодо персоналу. Насамперед суттєвих законодавчих змін

заснала система організації трудових відносин у розрізі таких складових як укладання трудового договору, зміни істотних умов праці та переведення, звільнення з ініціативи працівника та роботодавця, призупинення трудового договору, робочого часу, часу відпочинку, оплати праці, застосування норм колективних договорів тощо. Запровадження новий інструмент регулювання трудових відносин – тимчасове призупинення трудового договору – відповідно до статті 13 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136-IX. Це тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором у зв'язку із збройною агресією проти України, що виключає можливість обох сторін трудових відносин виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором (без припинення трудових відносин). Відповідно до статті 13 цього закону, призупинення дії трудового договору можливе за ініціативи однієї зі сторін на строк не більше ніж період дії воєнного стану. У разі ухвалення рішення про скасування призупинення дії трудового договору до припинення або скасування воєнного стану роботодавець повинен за 10 календарних днів до відновлення дії трудового договору повідомити працівника про необхідність стати до роботи [2, с. 263-264]. Разом із запровадженням механізму призупинення дії трудового договору постало питання щодо фінансових зобов'язань роботодавця та гарантій соціального захисту працівників. Відповідно до законодавства, у період призупинення дії трудового договору обов'язок виплати заробітної плати покладається не на роботодавця, а на державу-агресора, що фактично робить отримання компенсацій малоімовірним. Це створює значний фінансовий тиск на працівників, особливо в умовах зростання рівня безробіття та економічної нестабільності.

Додатковим викликом стало правове врегулювання випадків, коли підприємства після закінчення воєнного стану або внаслідок тривалого простою не можуть відновити свою діяльність. У таких ситуаціях працівники, трудові договори яких були призупинені, фактично залишаються без роботи, а механізм їхнього звільнення та подальшого працевлаштування залишається неврегульованим. Це може призводити до порушення їх прав на соціальний захист, зокрема щодо отримання статусу безробітного та відповідних виплат. У київських бюро правової допомоги спостерігається збільшення кількості звернень, пов'язаних з трудовими правами. Під час консультування українці висловлюють своє обурення щодо нечесних дій деяких роботодавців, які, скориставшись ситуацією воєнного стану, незаконно відправляють своїх працівників у неоплачувану відпустку, намагаються змусити їх піти з роботи або навіть примушують перейти на неповну ставку. Також існують протилежні ситуації, коли роботодавець не звільняє працівника за його власним бажанням, незважаючи на його заяву [3]. Дуже важливим у вирішенні цього питання було прийняття Закону «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», який набрав чинності 24 березня 2022 року [4]. Із урахуванням цього нормативного акту роботодавцям дозволяється здійснювати наступні заходи: переведення працівника на дистанційну роботу; оформлення відпустки в тому числі без збереження заробітної плати.

У мирний період, строки таких відпусток мають обмеження призупинення трудового договору, за умови неможливості надання або виконання роботи. Зокрема, трудові відносини не припиняються повністю, незалежно від ініціатора (працівника або роботодавця). Вони зобов'язані повідомити одне одного про це в будь-який можливий спосіб. Протягом цього періоду зарплата та інші компенсації не виплачуються, а відповідні витрати покладаються на державу-агресора. Однак, деталі щодо фактичної реалізації цього наразі не зовсім зрозумілі [5].

Отже, військові конфлікти суттєво впливають на трудові відносини, змушуючи законодавство адаптуватися до нових реалій. Запровадження механізму призупинення трудового договору стало вимушеним кроком у відповідь на виклики воєнного стану, проте його реалізація супроводжується низкою проблем, зокрема відсутністю чітких механізмів компенсації заробітної плати та гарантій збереження робочого місця. Попри ухвалення спеціального законодавства, на практиці залишаються значні правові колізії, що створюють ризики для найманих працівників і роботодавців. Важливим завданням держави є подальше вдосконалення трудового законодавства, зокрема щодо соціального захисту працівників, механізмів виплати компенсацій та відновлення трудових відносин після завершення воєнного стану. Лише комплексний підхід дозволить мінімізувати негативні наслідки війни для ринку праці та забезпечити стабільність трудових відносин у майбутньому.

1. Менджул М.В., Калько А.І. Окремі проблеми реалізації права на працю в умовах воєнного стану. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2022. № 5. С. 168-171.
2. Samoliuk, N., & Yurchyk, H. (2024). Регулювання трудових відносин в умовах війни: законодавчі зміни. *Bulletin National University of Water and Environmental Engineering*, 1(105), 261-276.
3. Захист трудових прав під час війни. Безоплатна правова допомога 2022 р. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/zahyst-trudovyh-prav-pid-chas-vijny/>.
4. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Законодавство України: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.
5. Трудові відносини в умовах війни. Юридична компанія «Санкам». URL: <https://aw-sankam.com.ua/bloh/trudovi-vidnosyny-v-umovakh-viiny>.

Лола НЕМОНОВА

курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України

Марина ЛОГІНОВА

викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0000-0001-5608-9911>

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАЦЮ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Право на працю є одним із фундаментальних прав людини, закріпленим у Конституції України та міжнародних правових актах. В умовах воєнного стану його реалізація зазнає певних обмежень і змін, спрямованих на забезпечення національної безпеки, функціонування економіки та підтримку обороноздатності держави. Наразі, звертаючись до положень чинної Конституції України, а саме до статті 43, можемо зазначити, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1].

Реалізація права на працю в умовах воєнного стану регулюється Конституцією України, Кодексом законів про працю України, Законом України «Про правовий режим воєнного стану» та Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану».

Унаслідок військової агресії російської федерації проти України, відповідно до Указу Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», було запроваджено воєнний стан. Це призвело до обмеження окремих конституційних прав громадян, зокрема пов'язаних із реалізацією права на працю, включаючи право на страйк, право на відпочинок та саме право на працю.

На думку Логінової М. В. період воєнного стану призводить до значних змін у трудовому законодавстві, зокрема, щодо прав та обов'язків працівників і роботодавців. Законодавчі зміни надають право роботодавцям здійснювати ряд дій, які раніше були неможливими або обмеженими, в той час як працівникам надаються певні додаткові гарантії [2, с. 654].

Отже, на нашу думку, слід звернутися до положень Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», який визначає особливості проходження державної служби, служби в органах місцевого самоврядування, особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні, а також осіб, які працюють за трудовим договором, укладеним з фізичними особами, у період дії воєнного стану, введенного

відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3]. Тому в умовах воєнного стану при укладенні трудового договору випробувальний термін може встановлюватися для будь-якої категорії працівників. Для швидкого залучення нових співробітників, подолання кадрового дефіциту та нестачі робочої сили, що виникла через евакуацію працівників, їх перебування у відпустці, простої, тимчасову непрацездатність або невідоме місцезнаходження, роботодавець має право укласти строкові трудові договори на період дії воєнного стану або на час заміщення тимчасово відсутнього працівника.

Щодо питання трудових договорів в умовах воєнного стану, то можемо зазначити, що допускається зміна істотних умов праці без згоди працівника у зв'язку з воєнною необхідністю, можливе тимчасове призупинення дії трудового договору у разі неможливості виконання трудових обов'язків через бойові дії.

Запровадження воєнного стану спонукало законодавців надати роботодавцям право переводити працівників на іншу роботу без їхньої згоди, якщо це не передбачено трудовим договором, за умов наявності загрози їхньому життю чи здоров'ю. Важливо, щоб така зміна роботи не суперечила медичним показанням працівника, а оплата праці здійснювалася відповідно до виконаної роботи, але не нижче середнього заробітку за попереднім місцем роботи. Водночас це положення не поширюється на працівників, які виконували свої обов'язки в районах ведення бойових дій.

На думку Грабар Н.М., саме з підстав безпечної праці, збереження життя та здоров'я працюючи в зоні ведення бойових дій, працівник може з власної ініціативи розірвати трудовий договір, а строк розірвання вказати в самій заяві і в такому випадку, письмове інформувати роботодавця за два тижні про звільнення не потрібно [4, с. 150].

Ще однією суттєвою зміною в законодавстві є надання відпусток. Зокрема, відповідно до статті 12 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», у період дії воєнного стану надання працівнику щорічної основної відпустки за рішенням роботодавця може бути обмежено тривалістю 24 календарні дні за поточний робочий рік. Якщо тривалість щорічної основної відпустки працівника становить понад 24 календарних днів, надання не використаних у період дії воєнного стану днів такої відпустки переноситься на період після припинення або скасування воєнного стану [3]. За рішенням роботодавця невикористані дні такої відпустки можуть надаватися без збереження заробітної плати. Відповідно до статті 26 Закону України «Про відпустки», за сімейними обставинами та з інших причин працівнику може надаватися відпустка без збереження заробітної плати на термін, обумовлений угодою між працівником та власником або уповноваженим ним органом, але не більше 30 календарних днів на рік [5].

Отже, попри складні обставини воєнного стану, Україна продовжує забезпечувати право на працю, адаптуючи трудове законодавство до нових викликів. Гнучкість, державна підтримка та соціальний діалог між роботодавцями й працівниками є ключовими факторами для збереження стабільності ринку праці та економіки країни.

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, поточна редакція від 01.01.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4174> (дата звернення: 27.02.2025 р.)

2. Розумний Ю. В. Логінова М. В. Обмеження трудового законодавства в Україні протягом дії воєнного стану. In: *The 7 th International scientific and practical conference "Science and society: modern trends in a changing world" (June 10-12, 2024) MDPC Publishing, Vienna, Austria. 2024. 670 p. 2024. p. 654.*

3. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 № 2136-IX, поточна редакція від 24.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 27.02.2025 р.)

4. Газдун М. І.; Грабар Н. М. Реалізація права на працю в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні*. С. 149-152.

5. Закон України «Про відпустки» від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР, поточна редакція від 24.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#n11> (дата звернення: 27.02.2025 р.)

Валерія ОЛЕКСЕНКО

студентка

Науковий керівник

Тетяна ХУДОЛІЙ

викладач циклової комісії

правових фундаментальних

та професійно-практичних дисциплін

Полтавського фахового коледжу

Національного юридичного

університету імені Ярослава Мудрого

(м. Полтава, Україна)

ФУНКЦІЇ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї

Сучасна сім'я – це люди, пов'язані між собою спільним проживанням, побутом, взаємними правами та обов'язками. Сім'я є первинним та основним осередком суспільства [1].

Вивчення сучасних функцій сім'ї допомагає нам краще зрозуміти її роль у суспільстві та підтримувати її розвиток.

Наразі ця тема завжди є актуальною, оскільки стосується кожного, адже сім'я відіграє важливу роль у житті кожної людини.

Мета полягає в тому, щоб виявити, які функції сім'я виконує в сучасному суспільстві.

Сучасна сім'я виконує безліч важливих функцій, що допомагають нам рости та розвиватися. Ось декілька з них:

1. Виховна функція: виховна функція родини особливо важлива, вона вчить нас бути добрими, чесними та відповідальними. Передає нам важливі цінності, такі як повага, любов, дружба. Дослідження сучасних функцій сім'ї корисне тим, що допомагає зрозуміти, як змінюється роль сім'ї в суспільстві, і розробити ефективні соціальні програми. Ця тема цікава слухачам, оскільки стосується кожного, адже сім'я відіграє важливу роль у житті кожної людини.

2. Репродуктивна функція: містить біологічне відтворення суспільства, підтримку та збереження репродуктивного здоров'я. Задоволення потреби мати дітей, планувати їх народження.

3. Господарсько-економічна функція: значною мірою зумовлює реалізацію трудового виховання дітей, бо в її основу покладено працю і особистий приклад батьків. Відповідно до ч. 3 ст. 150 СК України, батьки зобов'язані готувати дитину до самостійного життя. У розпал серйозного економічного спаду економічна роль сім'ї набрала значного значення. На ринку економічний вимір сімейного життя зазнає значної трансформації - питання сімейних фінансів стає все більш важливим [3].

4. Емоційна функція: відіграє важливу роль у розумінні процесів формування шлюбної пари, динаміки розвитку партнерів і внутрішньосімейної ситуації в цілому, у встановленні гармонійних дитячо-батьківських стосунків та стилів виховання [4].

5. Функція соціалізації: часом відбувається зміна навчальної ролі сім'ї – встановлюється новий набір цінностей, очікувань та поведінкових рекомендацій. Наразі роль релігії та церкви у формуванні морального та етичного розвитку людей знову підкреслюється. На додаток до своїх навчальних цілей, рекреаційна функція має вирішальне значення для зростання та розвитку членів сім'ї. Ця функція є особливо важливою в часи соціальної напруги, коли спостерігається збільшення стресових ситуацій як у професійних, так і в особистих сферах. Відповідальність членів сім'ї за поведінку її членів у суспільстві, їх діяльність; орієнтуючу основу становлять цінності й елементи культури, визнані в усьому суспільстві або в соціальних групах [3].

6. Рекреаційна функція: має вирішальне значення для зростання та розвитку членів сім'ї. Ця функція є особливо важливою в часи соціальної напруги, коли спостерігається збільшення стресових ситуацій як у професійних, так і в особистих сферах. Отже, значення психологічної терапії та емоційної стабільності підвищується. Сім'я охоплює поєднання сімейних, подружніх, батьківських та дитячих емоцій. Серце – це місце, де людина переживає радість, розуміння, комфорт, полегшення психологічного стресу,

відновлення психіки, виконання особистого щастя та любові.

Отже, сучасна сім'я, незважаючи на трансформації залишається фундаментом суспільства. Виконуючи їх основні природні, біологічні вимоги, сім'я, одночасно, дозволяє людям досягти конкретних цілей у спілкуванні, як особистих, так і духовних.

Розуміння та підтримка цих функцій є ключем до створення здорового та гармонійного суспільства, де кожна людина відчуває себе захищеною.

1. Сімейний кодекс України: Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 24.02.2025).

2. Мелеш К. Ю. Сучасна сім'я: стан, проблеми та перспективи розвитку : thesis. 2018. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/11332> (дата звернення: 24.02.2025).

3. Байрачна М.І. Функції сім'ї у сімейному праві України. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2019/15.pdf (дата звернення: 24.02.2025).

Андрій ПАВЛЮК

курсант факультету підготовки
фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Марина ЮНІНА

професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Національної поліції України,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

ВИЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ДИТИНИ, НАРОДЖЕНОЇ З ДОПОМОГОЮ ДОПОМІЖНИХ РЕПРОДУКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Сучасна медицина зробила величезний крок вперед у галузі репродуктивних технологій, що дозволило багатьом людям відчути радість батьківства, навіть у випадках, коли природне зачаття є неможливим. Допоміжні репродуктивні технології (ДРТ) – методики лікування безпліддя, під час застосування яких маніпуляції з репродуктивними клітинами, окремі або всі етапи підготовки репродуктивних клітин (сперматозоїди або ооцити (яйцеклітини), процеси запліднення і розвитку ембріонів до перенесення їх в організм жінки здійснюються в лабораторних умовах (in vitro), або у процесі застосування яких в організм жінки переноситься ембріон людини [2].

У ХХІ столітті проблема безпліддя стала серйозним викликом для багатьох країн. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, близько 15% подружніх пар у світі стикаються з труднощами у зачатті дитини. В Україні цей показник також залишається високим, що створює необхідність розвитку та впровадження ефективних методів лікування безпліддя [5].

Демографічна ситуація у світі, а особливо в Україні, залишається нестабільною. Низька народжуваність і старіння населення вимагають нових підходів до підтримки сімей, що прагнуть мати дітей. ДРТ дають змогу реалізувати репродуктивні права кожної людини та сприяють підвищенню народжуваності.

Зокрема, ДРТ відіграють важливу роль у запобіганні передачі спадкових захворювань, оскільки використання передімплантаційної генетичної діагностики дозволяє виявити та виключити генетичні мутації.

Наразі визначені Наказом МОЗ «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» такі технології ДРТ:

– екстракорпоральне запліднення (ЕКЗ) – його суть полягає в тому, що запліднення

відбувається поза організмом жінки – у лабораторних умовах. Після запліднення ембріон переноситься до матки жінки, де він продовжує розвиватися природним чином;

- внутрішньоматкова інсемінація – спермою чоловіка або спермою донора є однією з форм лікування безпліддя і може бути проведена шляхом введення підготовлених (капацитованих) спермій у порожнину матки в період овуляції;

- донорство яйцеклітини та сперматозоїдів – у випадку, коли один із партнерів має серйозні генетичні або репродуктивні проблеми. Використання донорського матеріалу регулюється законодавством і передбачає анонімність або можливість відкритого донорства залежно від країни;

- сурогатне материнство – метод, за якого жінка (сурогатна мати) виношує і народжує дитину для іншої людини або пари. У цьому випадку використання генетичного матеріалу біологічних батьків (ЕКЗ), сурогатна мати не має генетичного зв'язку з дитиною, та інші [2].

Сучасні допоміжні репродуктивні технології відкрили нові можливості для людей, однак їх використання породжує низку правових питань, пов'язаних із визначенням походження дитини, інноваційним батьківством та регулюванням відносин між біологічними батьками, донорами та сурогатними матерями.

У різних країнах світу питання походження дітей, народжених за допомогою ДРТ, регулюється неоднозначно. В Україні існує низка законодавчих норм, що виконують права та обов'язки всіх сторін цього процесу: Цивільний кодекс України, Сімейний кодекс України, Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (регулює використання ДРТ), Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 787 (визначає порядок застосування ДРТ).

Питання визначення походження дитини, зачатой за допомогою ДРТ, врегульовані у ст. 123 Сімейного кодексу України з урахуванням різних допоміжних репродуктивних технологій. У цій статті закріплено порядок встановлення походження дитини, яка народилася в результаті трьох різновидів репродуктивних технологій: штучного запліднення, сурогатного материнства та імплантації ембріона. Частина другу цієї статті, що визначає визначення походження дитини, народженої сурогатною матір'ю, було змінено, зокрема конкретизовано, що під подружжям у цій нормі маються на увазі чоловік і жінка [3].

Згідно з українським законодавством, батьками дитини, народженої з використанням ДРТ, визнаються особи, які дали згоду на застосування цих технологій. Якщо у процесі запліднення використовувалися донорські яйцеклітини або сперматозоїди, то донор не має жодних юридичних прав на дитину. У випадках сурогатного материнства законодавство України передбачає, що батьками дитини є біологічні батьки, які уклали договір із сурогатною матір'ю. Сурогатна мати не має жодних прав на народжену дитину, а оформлення документів відбувається відразу на генетичних батьків без необхідності процедури усиновлення.

Україна є однією з небагатьох країн, де сурогатне материнство дозволене, що спричиняє активне залучення іноземних пар до цієї практики. Це створює міжнародні правові колізії, проти яких у багатьох країнах, таких як Німеччина, Франція, Італія чи Іспанія, заборонено сурогатне материнство, а тому визнання батьківства іноземними органами може бути ускладненим. Відомо про випадки, коли діти, народжені в Україні від сурогатних матерів для іноземних громадян, опинились в юридичному вакуумі через відмову країни їхніх батьків визнавати їх походження [7].

Однак, окрім України сурогатне материнство дозволене в інших розвинутих державах. Наприклад, Великобританія дозволяє сурогатне материнство відповідно до Закону «Про сурогатне материнство» 1990 року, там діє Департамент штучного запліднення і ембріології, що регулює застосування репродуктивних технологій. Індія є одним із світових центрів сурогатного материнства, що пояснюється достатньою низькою вартістю послуг та спрощеними процедурами для іноземців. У США ситуація змінюється залежно від штату. Лише у восьми штатах сурогатне материнство дозволене офіційно, в інших – рішення приймається індивідуально. Водночас є певні вимоги до сурогатних матерів, зокрема щодо віку, сімейного стану та стану здоров'я [6].

Щодо донорства яйцеклітин, сперми та ембріонів, українське законодавство передбачає як анонімне, так і відкрите донорство, проте права дитини на доступ до інформації про біологічних батьків наразі не врегульовані. Це питання активно обговорюється в міжнародній правовій площині, після чого в деяких країнах (наприклад, у Великій Британії) дитина має право знати дані про донора після досягнення певного віку.

Законодавство України у сфері ДРТ потребує подальшого вдосконалення, особливо щодо міжнародних аспектів сурогатного материнства, прав дитини на знання про своє походження та механізми захисту інтересів усіх сторін. У перспективі необхідна гармонізація українського законодавства з міжнародними нормами, щоб уникнути правових колізій та забезпечити захист прав як батьків, так і дітей, народжених із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій.

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я. Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення 11.02.2025).
2. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні. Наказ МОЗ України від 09.09.2013 № 787. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text> (дата звернення 11.02.2025).
3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення 11.02.2025).
4. Цивільний кодекс України. Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n706> (дата звернення 11.02.2025).
5. Антонюк О. Проблемні питання визначення походження дитини, народженої сурогатною матір'ю, URL: <https://blog.liga.net/user/eantonuk/article/31409> (дата звернення 11.02.2025).
6. Юніна М. П. Загальна характеристика зарубіжного законодавства у сфері правового регулювання походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №1. С. 86-88.
7. Pravo.UA: Сурогатне материнство для іноземців в Україні під час війни: погляд юриста. URL: <https://pravo.ua/surohatne-materynstvo-dlia-inozemtsiv-v-ukraini-pid-chas-viiny-pohliad-iurysta/> (дата звернення 13.02.2025).
8. WikiLegalAid: Сурогатне материнство. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%A1%D1%83%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%B0%D1%82%D0%BD%D0%B5_%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE (дата звернення 11.02.2025).

Ілля ПАНЧЕНКО

курсант факультету підготовки
фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Дмитро АНІСІМОВ

доцент кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ
ТА ПРАКТИЧНІ ВИКЛИКИ**

Приватно-правові відносини, що охоплюють сфери цивільного, господарського та трудового права, мають важливе значення для забезпечення та захисту прав людини в правовій системі. Ці відносини дозволяють суб'єктам приватного права реалізовувати свої інтереси та права через механізми, що регулюють їх взаємодію. Однак важливість приватно-правових відносин не обмежується лише забезпеченням прав та інтересів учасників таких відносин. Вони є також важливим інструментом захисту прав людини, оскільки дають можливість особам звертатися до суду для захисту своїх прав, застосовувати різноманітні механізми для відновлення порушених прав та надають правову базу для вирішення спірних ситуацій [4].

Приватно-правові відносини є тим середовищем, у якому реалізуються численні права людини, зокрема право на власність, право на працю, право на свободу договору, а також право на захист від незаконних посягань. Вони сприяють розвитку правових механізмів, які дозволяють особам ефективно захищати свої інтереси в різних сферах життя. У цьому контексті важливо зазначити, що приватно-правові відносини в Україні, як і

в багатьох інших країнах, не є обмеженими лише внутрішньо національними правовими нормами. Вони тісно переплітаються з міжнародними стандартами, зокрема з міжнародними договорами, що регулюють захист прав людини, такими як Європейська конвенція з прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та інші [5].

У сучасному українському праві основним законодавчим актом, що регулює приватно-правові відносини, є Цивільний кодекс України. Цей нормативний акт є основним інструментом для захисту прав громадян у сфері приватних відносин, і він забезпечує основні принципи цивільного права, серед яких – свобода договору, рівність сторін, захист прав і законних інтересів громадян, а також відновлення порушених прав. Наразі згідно з частиною першою статті 1 Цивільного кодексу України, «...цивільне законодавство регулює майнові та особисті немайнові відносини між фізичними та юридичними особами». Цей принцип свободи цивільного обігу є основою для захисту прав людини, оскільки дає можливість кожному суб'єкту приватного права вільно вирішувати питання, що стосуються його особистих і майнових інтересів [2].

Одним із основних інструментів, за допомогою яких приватно-правові відносини можуть бути використані для захисту прав людини, є судовий захист прав. В Україні кожна особа має право звертатися до суду для захисту своїх прав, свобод та інтересів, що є основоположним принципом, закріпленим у статті 55 Конституції України. Більше того, відповідно до статті 16 Конституції України, «...права і свободи людини і громадянина, гарантовані Конституцією України, є невідчужуваними та непорушними». У цьому контексті приватно-правові відносини відіграють важливу роль, оскільки дозволяють людині захищати своє право на власність, на недоторканність житла, на свободу договору та інші важливі права [1].

Проте, незважаючи на значення приватно-правових відносин у сфері захисту прав людини, існують і певні практичні виклики. Одним із основних є забезпечення доступу до правосуддя для всіх осіб, незалежно від їх соціального статусу, майнового становища або інших факторів. Цивільний процес, передбачений цивільно-процесуальним законодавством, має бути відкритим і доступним для кожного, однак на практиці громадяни часто стикаються з проблемами, пов'язаними з високою вартістю судових витрат, тривалістю процесу та недоліками правової допомоги.

Також одним із серйозних викликів є ефективність механізмів захисту прав у приватно-правових відносинах у випадках, коли одна зі сторін порушує свої зобов'язання [3]. Це особливо актуально в контексті договорів, що регулюють цивільні відносини. Нерідко громадяни стикаються з проблемами невиконання зобов'язань контрагентами, а ефективність захисту прав через суди може бути обмежена через процедури примусового виконання рішень, складність отримання компенсації за завдані збитки або через недосконалість нормативного регулювання [4].

Ще одним викликом є те, що у випадку порушення прав людини в сфері приватних відносин відсутність належної правової допомоги та доступу до кваліфікованих адвокатів може значно обмежити можливості громадян для захисту своїх прав [4]. Поширеність правової неграмотності серед населення також сприяє тому, що не всі громадяни знають, які механізми вони можуть використовувати для захисту своїх прав. У таких ситуаціях велике значення має підвищення правової освіти населення, а також доступність послуг юристів, адвокатів та інших правозахисників.

Не менш важливою проблемою є проблема ефективного виконання судових рішень у цивільних справах, що пов'язані з приватно-правовими відносинами. Проблеми невиконання рішень судів часто стають серйозною перешкодою для реального захисту прав людини. В Україні існують випадки, коли після виграних справ стягувачі не можуть отримати компенсацію через фінансові труднощі боржників або через відсутність достатньої правової підтримки для примусового виконання рішень [5].

У підсумку, приватно-правові відносини є важливим інструментом захисту прав людини, оскільки надають особам можливість реалізовувати свої права та захищати інтереси через цивільні та трудові договори, звертання до суду і застосування інших механізмів. Однак для того, щоб ці відносини могли виконувати свою функцію в повному обсязі, потрібно удосконалювати процеси доступу до правосуддя, покращувати механізми виконання рішень, а також забезпечити належну правову підтримку для кожного громадянина. Лише в такому випадку приватно-правові відносини зможуть стати ефективним інструментом не лише для захисту інтересів окремих осіб, але й для зміцнення правової держави в цілому.

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Цивільний кодекс України : Закон України № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. №№ 40-44, ст.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
3. Подковенко Т. Приватно-правові відносини: міжнародно-правові стандарти. Актуальні проблеми правознавства. 2019. Вип. 4 (12).
4. Костецька О. Приватно-правові відносини: проблеми реалізації. Цивільне право України: проблеми становлення та розвитку: матер. І Всеукр.наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 квіт. 2017). С. 173–178.
5. Школьна Н. Право на тасмницю про стан здоров'я. Практика управління закладом. 2022. № 1. С. 34–40.
6. Анісімов, Д. О. (2023). Окремі питання правового забезпечення затримання уповноваженою службовою особою. *Актуальні питання професійної підготовки майбутніх правоохоронців*, 98-101.
7. Анісімов, Д. О. (2014). Окремі питання дотримання прав та свобод людини під час законного затримання. *Стан дотримання прав людини в умовах сучасності: теоретичні та практичні аспекти*, 171.

Стор РОГОЖКІН

здобувач вищої освіти

ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Володимир КИЯН

завідувач кафедри

цивільно-правових дисциплін

ННІ права та інноваційної освіти,

кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

ТРУДОВИЙ ДОГОВІР ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

На сьогодні трудовий договір має велике значення як у науково-правовій, так і в практичній площині. Оскільки трудовий договір є головним правовим механізмом, який регулює відносини між роботодавцем і працівником. Саме через договір фіксуються всі права, обов'язки та відповідальність сторін. Це забезпечує юридичну визначеність та стабільність трудових відносин, особливо в умовах постійних змін на ринку праці. Загалом трудовий договір як підстава виникнення трудових правовідносин є актуальним дослідженням через його чільну роль саме у виникненні, оформленні та регулюванні трудових правовідносин. У сучасних умовах економічних і правових реформ в Україні, гнучкості ринку праці та необхідності захисту прав працівників дана тема залишається на передовій у сфері трудового права як для практиків, так і для науковців.

Питання реалізації права на працю шляхом укладання трудового договору було предметом дослідження багатьох відомих вчених. Розглядаючи підстави виникнення трудових правовідносин, аналізуючи зміст нормативних актів стосовно процедури укладання трудового договору та оформлення трудових правовідносин, висновки вчених не завжди співпадають, а в окремих випадках містять суперечності. Проте варто виокремити українських вчених, які займалися дослідженням даного питання. Серед таких науковців були: Л. А. Савченко, В. В. Жернаков, П. Д. Пилипенко, Д. В. Приймаченко, В. С. Стефанюк, В. В. Єрмоєнко, К. Ю. Мельник та інші.

Варто зазначити, що трудові правовідносини виникають у результаті укладання між роботодавцем і працівником трудового договору з приводу застосування праці та її оплати [1, с. 16]. Законодавство визнає трудовий договір підставою виникнення трудових правовідносин, а отже і юридичним фактом, з яким пов'язано їх виникнення.

Як зазначав В. В. Жернаков, у ряді випадків для виникнення трудових правовідносин з окремими категоріями працівників потрібний юридичний склад із

декількох актів. Юридичними елементами фактичних складів, поряд із трудовим договором, на його бачення можуть виступати такі юридичні акти: акт обрання на виборну посаду; акт призначення на посаду; акт вступу в члени кооперативу чи товариства, де особиста праця є обов'язковою умовою членства; акт направлення на роботу при працевлаштуванні молодих фахівців, підготовка яких здійснювалася за державним замовленням; рішення суду про працевлаштування при необґрунтованій відмові у прийнятті на роботу тощо [2, с. 22-23].

В. В. Єрмоєнко до підстав виникнення трудових правовідносин відносить: укладання трудового договору (контракту); обрання на посаду; обрання за конкурсом; призначення на посаду; прийняття на роботу молодих фахівців; направлення на роботу в рахунок броні (квоти); прийом (вступ) у члени, якщо членство обумовлено обов'язковістю особистої праці [3, с. 68-78, 170].

Враховуючи норми цивільного законодавства, під трудовим договором варто розуміти дії працівника і роботодавця, спрямовані на набуття трудових прав та обов'язків. Наслідком передбачених законодавством дій працівника і роботодавця є виникнення трудових правовідносин. Особливості виконання трудової функції працівником у трудових правовідносинах обумовлюють диференціацію дій суб'єктів, необхідних для виникнення трудових правовідносин. В одних випадках для виникнення трудових правовідносин достатньо спільного волевиявлення працівника і роботодавця, а в інших – передбачається спеціальна процедура (конкурс, вибори, погодження, рекомендація тощо). Власне, необхідність вчинення комплексу дій для виникнення трудових правовідносин, зумовила відмінності наукових тверджень щодо підстав виникнення трудових правовідносин.

Відповідно до чинного законодавства роботодавець зобов'язаний укласти трудовий договір з: особою, запрошеною на роботу в порядку переведення з іншого підприємства, установ, організації за погодженням між керівниками підприємств, установ, організацій (ч. 4 ст. 24 КЗпП); вагітними жінками і жінками, котрі мають дітей віком до 3-х років, а одинокими матерями – за наявності дитини віком до чотирнадцяти років або дитини з інвалідністю (ч. 1 ст. 184 КЗпП); працівниками після закінчення їх повноважень за виборною посадою (ст. 118 КЗпП); працівником, у разі поворотного прийняття на роботу (ст. 421 КЗпП) та іншими. У випадку невиконання роботодавцем зазначеного обов'язку працівник має право звернутися до суду, а суд, при обґрунтованості позову, зобов'язує роботодавця укласти трудовий договір [4]. Отже, підставою виникнення трудових правовідносин у даному випадку є не рішення суду, а трудовий договір, який зобов'язаний укласти роботодавець з працівником за рішенням суду. Особливості вступу у трудові правовідносини суддів, прокурорів, державних службовців та інших осіб, наділених владними повноваженнями, передбачено Конституцією України та спеціальними законами. Так, ст. 128 Конституції України і ст. 80 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачають, що призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за конкурсом [5].

Наведені норми законодавства ще раз підтверджують, що для вступу у трудові правовідносини необхідним є вчинення суб'єктами певної послідовності дій, які в сукупності призведуть до виникнення цих правовідносин. Призначення на посаду є завершальним етапом цих дій та їх належним оформленням.

Також доречно зауважити, що в Україні тривають реформи трудового законодавства, що спрямовані на спрощення механізму укладання та розірвання трудових договорів. Головна мета реформ у галузі трудового права полягає у створенні сучасної, гнучкої та конкурентоспроможної системи трудових відносин, яка відповідає європейським стандартам праці; задовольняє інтереси обох сторін трудового процесу – як роботодавців, так і працівників; створює умови для зростання економіки, підвищення продуктивності праці та захисту прав працівників. Реформування трудового законодавства в Україні є складним, але необхідним процесом. Воно має на меті адаптувати ринок праці до сучасних економічних умов, створити умови для легалізації зайнятості та сприяти розвитку гнучких форм працевлаштування. Проте важливо зберегти баланс між інтересами роботодавців та захистом прав працівників, щоб реформи не призвели до послаблення трудових гарантій та соціального захисту. Тому майбутнє трудового законодавства залежатиме від того, наскільки успішно буде враховано всі сторони трудових відносин, і як держава зможе адаптувати свої підходи до сучасних викликів.

Отже, можна констатувати, що трудовий договір є центральною ланкою у виникненні та регулюванні трудових правовідносин, яка забезпечує як правовий захист

працівників, так і належне функціонування трудового ринку. Його розвиток і вдосконалення є ключовими елементами у створенні ефективної, справедливої і збалансованої системи трудових відносин в Україні. А підставою виникнення трудових правовідносин є саме трудовий договір, незалежно від його форми (письмової чи усної) і виду (контракт, трудовий договір про роботу за сумісництвом, трудовий договір про виконання тимчасових чи сезонних робіт). Процедура укладання трудового договору може передбачити вчинення суб'єктами деяких дій, що лише в сукупності призведуть до укладання трудового договору. Кожна окрема дія сама по собі не призводить до виникнення трудових правовідносин. Однією з обов'язкових умов трудового договору, без якої трудовий договір не може вважатися укладеним, є вказівка про трудову функцію працівника відповідно до Класифікатора професій.

Оформлення трудового договору відбувається шляхом видачі наказу, у якому зазначається посада, на яку призначається працівник, або робота, яку він буде виконувати. Не менш важливим є і те, що трудовий договір є важливим інструментом у боротьбі з неофіційною зайнятістю, яка залишається значною проблемою для українського ринку праці. Формалізація трудових відносин через укладання договорів підвищує прозорість ринку праці, збільшує податкові надходження до державного бюджету та зменшує тіньовий сектор економіки.

1. Трудове право України. Академічний курс. П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, З. Я. Козак та ін. За ред. П. Д. Пилипенка. Київ: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2010. С. 536.
2. Трудове право: підручник. В. В. Жернаков, С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко та ін. За ред. В. В. Жернакова. Харків: Право, 2012. С. 496.
3. Єрьоменко В. В. Підстави виникнення трудових правовідносин: дис. канд. юрид. наук: 12.00.05 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків. 1998. С. 195.
4. Про практику розгляду судами трудових спорів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.1992 р. № 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92>.
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

Катерина РОМЕНСЬКА

здобувач вищої освіти

ННІ права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Володимир КИЯН

завідувач кафедри

цивільно-правових дисциплін

ННІ права та інноваційної освіти,

кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

СУДОВА ПРАКТИКА ТА ЇЇ РОЛЬ У ЗАСТОСУВАННІ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Актуальність теми полягає у важливості забезпечення ефективного та справедливого правозастосування у сфері трудових відносин. Трудове законодавство охоплює широке коло питань, від умов праці та її оплати до прав працівників на захист від дискримінації і незаконного звільнення. Однак на практиці трудове законодавство часто стикається з такими проблемами, як неоднозначність норм, законодавчі прогалини та складність їх імплементації. Судова практика відіграє важливу роль у подоланні цих проблем, оскільки вона допомагає роз'яснити законодавчі норми, усунути правові колізії та заповнити прогалини у регулюванні трудових відносин. Судові рішення, особливо рішення вищих судів, формують стандарти, що забезпечують єдність правозастосування і захист прав та інтересів сторін трудових відносин.

Судова практика є одним із основних інструментів тлумачення норм трудового права, що сприяє єдності та передбачуваності у застосуванні законодавства в цій сфері. Зокрема, в Україні, як і в багатьох інших країнах, судова практика не є офіційним джерелом

права, однак вона має значний вплив на тлумачення законодавчих норм, особливо в умовах, коли певні положення є неоднозначними або містять прогалини. Трудове законодавство часто використовує загальні формулювання, що потребують конкретизації в процесі застосування. Судова практика дозволяє чіткіше окреслити зміст норм, визначити, як саме вони мають діяти у конкретних ситуаціях [1]. Наприклад, поняття «істотні зміни умов праці» або «незаконне звільнення» вимагають конкретного тлумачення, яке часто формується на основі рішень Верховного Суду чи судів інших інстанцій. У випадках, коли трудове законодавство не дає прямої відповіді на певні питання, судова практика може допомогти у вирішенні подібних ситуацій. Наприклад, у питаннях, пов'язаних із застосуванням трудового договору, компенсацією за понаднормову роботу або захистом від дискримінації, суди часто розробляють певні принципи чи стандарти, що заповнюють наявні прогалини. Суди, зокрема, Верховний Суд, своїми рішеннями встановлюють загальні підходи до розгляду трудових спорів, що створює прецедентну практику, якою користуються суди нижчих інстанцій. Це сприяє однаковості тлумачення та застосування норм трудового права, забезпечуючи рівні права для всіх учасників трудових відносин незалежно від регіону чи суду, в якому розглядається справа. Через судову практику здійснюється не тільки тлумачення норм трудового права, але й вироблення певних «балансуючих» механізмів між інтересами працівників та роботодавців [2, с. 45-52]. Судові рішення допомагають забезпечити справедливість у таких питаннях, як звільнення, оплата праці, умови праці тощо.

Судова практика відіграє досить важливу роль у забезпеченні захисту трудових прав працівників, оскільки вона забезпечує інструмент для більш ефективного застосування трудового законодавства, сприяє вирішенню трудових спорів та формує єдині стандарти правозастосування. У сучасному суспільстві, де трудові права часто порушуються через економічні, соціальні та інші фактори, судова практика стає надійною опорою для захисту прав працівників. Завдяки судовій практиці встановлюються конкретні стандарти для різних аспектів трудових відносин, таких як умови звільнення, тривалість робочого часу, оплата праці та компенсації. Це сприяє тому, що всі працівники, незалежно від місця роботи, отримують захист відповідно до єдиних норм і стандартів, закріплених у судових рішеннях [3, с. 87-94]. Трудове законодавство не завжди охоплює всі можливі ситуації або містить прогалини та неоднозначності. У таких випадках судова практика допомагає розширити правовий захист працівників, заповнюючи ці прогалини, наприклад, у питаннях компенсацій при недотриманні умов праці або у випадках мобінгу і дискримінації. Одним з найбільш поширених порушень трудових прав є незаконні звільнення або зміни умов праці без згоди працівників. Судова практика надає чіткі критерії, які мають дотримуватись роботодавці, щоб уникнути порушень прав працівників. Рішення Верховного Суду та інших судів допомагають захистити працівників від необґрунтованих звільнень, незаконних переведень або змін умов праці [4, с. 73-80].

Неоднорідність судової практики в Україні є суттєвою проблемою, яка впливає на правову визначеність і передбачуваність рішень у трудових та інших правових відносинах. Ця проблема спричиняє низку труднощів як для працівників, так і для роботодавців, оскільки однакові ситуації можуть вирішуватись по-різному залежно від суду, що розглядає справу. Трудове законодавство часто містить нечіткі або загальні положення, які суди можуть тлумачити по-різному. Це особливо актуально у питаннях звільнення, оплати праці, визначення обов'язків роботодавців та працівників тощо. Відсутність чіткого тлумачення призводить до того, що однакові правові питання можуть мати різні рішення в різних судах. В Україні, на відміну від країн англосаксонської правової системи, судові прецеденти офіційно не визнаються джерелом права [5, с. 56-64]. Хоча рішення Верховного Суду мають значний авторитет, вони не завжди обов'язкові для виконання судами нижчих інстанцій, особливо в разі, коли ситуація не має прецеденту або є новою. Це призводить до виникнення різних підходів до розгляду подібних справ і посилює неоднорідність. Через відсутність усталеної судової практики і єдиного підходу до тлумачення норм, схожі або навіть ідентичні випадки можуть вирішуватись по-різному. Наприклад, в трудових спорах щодо незаконного звільнення або переведення працівників різні суди можуть приймати різні рішення на основі різного розуміння законодавства, що призводить до непередбачуваності судового захисту [6, с. 102-109]. Надмірне навантаження на суди та брак суддів, що спеціалізуються на трудових спорах, також сприяють неоднорідності судової практики. Судді можуть не мати можливості глибоко вивчити кожну справу або належним чином врахувати вже існуючі рішення у схожих випадках, що також сприяє відмінностям у практиці. В Україні досі існують проблеми із

систематизацією судових рішень та зручним доступом до них для широкого загалу [7]. Недостатня інформаційна підтримка та брак належних систем обліку рішень судів, зокрема у трудових спорах, створюють труднощі для суддів та адвокатів, які хочуть звернутися до попередніх рішень у схожих справах.

Трудове законодавство містить багато загальних понять, таких як «істотні зміни умов праці», «дискримінація на робочому місці», «незаконне звільнення». Їх тлумачення судовою практикою показує, що ці поняття потребують більш чіткого визначення на законодавчому рівні для запобігання неоднорідності у рішеннях. Законодавець може врахувати тлумачення Верховного Суду та закріпити стандарти, що визначають ці терміни. Судова практика свідчить про зростання кількості трудових спорів, пов'язаних з мобінгом та дискримінацією [8, с. 33-41]. Рекомендовано розробити окремі положення, що передбачають чіткі критерії виявлення дискримінації та мобінгу, а також процедуру їх доведення. Це забезпечить ефективніший захист працівників від утисків на робочому місці та сприятиме уніфікації судових підходів. У зв'язку з численними трудовими спорами про незаконне звільнення доцільно більш детально врегулювати порядок звільнення, зокрема підстави для звільнення, процедуру повідомлення та обґрунтування рішень роботодавця. Судова практика свідчить, що часто спори виникають через відсутність чітких критеріїв або неналежне оформлення документів [9, с. 15-21]. Законодавче закріплення таких критеріїв допоможе знизити кількість спорів і забезпечити захист прав працівників. Для підвищення рівня компетенції суддів, особливо на місцевому рівні, варто розробити методичні рекомендації та курси підвищення кваліфікації з розгляду трудових спорів. Це допоможе уніфікувати підходи до вирішення типових справ і підвищити якість судових рішень. Вдосконалення трудового законодавства на основі судової практики сприятиме правовій визначеності та зниженню навантаження на судову систему, одночасно забезпечуючи ефективніший захист прав працівників і баланс інтересів працівників та роботодавців.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що вдосконалення трудового законодавства на основі судової практики є необхідним кроком для забезпечення правової визначеності та ефективного захисту трудових прав працівників в Україні. Судова практика дозволяє виявити прогалини та суперечності в законодавстві, які стають основою для численних спорів та неоднорідності судових рішень. Врахування досвіду, накопиченого судами, у розробці нових норм та внесенні змін до чинних актів допоможе уникнути правових колізій та підвищити рівень передбачуваності правозастосування. Зокрема, необхідно закріпити єдині стандарти для ключових понять трудового права, забезпечити правові механізми захисту від дискримінації та мобінгу, удосконалити процедуру звільнення і розширити можливості для колективного захисту трудових прав. Уніфікація судової практики, зокрема визнання прецедентів Верховного Суду обов'язковими для нижчих інстанцій, допоможе зменшити неоднорідність судових рішень та зміцнить довіру до судової системи. Запровадження цих рекомендацій сприятиме правовій стабільності, забезпечить вищий рівень захисту прав працівників, знизить конфліктність у трудових відносинах і підвищить відповідальність роботодавців за дотримання норм трудового права.

1. Буряк, В. С. Трудове право України: навчальний посібник. Київ: Знання, 2020. 210 с.
2. Агеева, І. М. Роль судової практики у вирішенні трудових спорів в Україні. - Юридичний журнал «Право України», 2019. № 5. С. 45-52.
3. Венедиктова, І. В., Кулик, О. М. Судова практика як джерело тлумачення норм трудового права. - *Вісник Верховного Суду України*, 2021. № 10. С. 87-94.
4. Романов, В. М. Судові прецеденти у трудовому праві України: питання обов'язковості. - Науковий журнал «Право та суспільство». 2022. № 3. С. 73-80.
5. Курсак, А. В. Неоднорідність судової практики у трудових спорах та шляхи її подолання. - Юридична наука. 2021. № 8. С. 56-64.
6. Омельченко, Т. Г. Застосування судової практики у трудових відносинах: теоретичний та практичний аспекти. - *Трудове право*. 2020, № 6, С. 102-109.
7. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з питань трудового права. - *Офіційне видання Верховного Суду*. Київ. 2019.
8. Соболев, Є. В., Гуцол, Л. П. Особливості правозастосування у трудових відносинах. - *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2021. № 4. С. 33-41.
9. Грошевський, Ю. М. Проблеми практики розгляду трудових спорів у судах. - *«Юридичний вісник України»*. 2022. № 2. С. 15-21.

Богдан СТЕПАНЕНКО

курсант факультету підготовки
фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Володимир РОГАЛЬСЬКИЙ

старший викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАХОДІВ ФІЗИЧНОГО ВПЛИВУ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ

Система правових відносин у суспільстві складається з публічно-правових і приватно-правових елементів. У контексті забезпечення прав людини особливу увагу слід приділяти ситуаціям, коли державні органи, зокрема поліція, застосовують заходи фізичного впливу, що можуть зачіпати приватні права громадян. Баланс між необхідністю підтримання правопорядку та непорушністю прав людини є важливим аспектом правової держави. Приватно-правові відносини визначаються як сукупність юридичних зв'язків між рівноправними суб'єктами, що регулюються цивільним, трудовим та іншими галузями права. Взаємодія громадян із поліцейськими у випадках, коли останні застосовують заходи фізичного впливу, на перший погляд здається публічно-правовою, однак такі дії можуть мати приватно-правові наслідки.

Застосування фізичної сили з боку правоохоронців регулюється національним законодавством та міжнародними стандартами, такими як Європейська конвенція з прав людини та практика Європейського суду з прав людини. Основним критерієм законності таких дій є їх пропорційність і необхідність. Поліцейські мають право використовувати силу лише тоді, коли це неминуче для захисту громадської безпеки, затримання правопорушника або припинення злочину (Закон України «Про Національну поліцію»). Будь-яке перевищення необхідних меж застосування сили може розглядатися як порушення прав людини [1].

Незаконне застосування сили може призвести до відповідальності як у публічно-правовій, так і у приватно-правовій площині. Зокрема, потерпілі можуть звертатися до суду з вимогами про відшкодування моральної шкоди, матеріальних збитків, а також вимагати визнання дій поліції незаконними (ст. 23 Цивільного кодексу України). У деяких випадках судова практика визнає відповідальність не лише держави як роботодавця поліцейських, а й окремих посадових осіб.

Для забезпечення належного балансу між правопорядком і правами громадян важливо впроваджувати ефективні механізми контролю за діями поліції, зокрема незалежні розслідування випадків застосування сили. Посилювати правову освіту як правоохоронців, так і громадян щодо їх прав та обов'язків у подібних ситуаціях. Розвивати альтернативні методи вирішення конфліктів, щоб мінімізувати потребу у застосуванні фізичного впливу. Покращувати механізми компенсації жертвам неправомірних дій поліції.

Останнім часом в інтернеті з'являється все більше відео та інформації про випадки застосування фізичної сили поліцейськими до громадян. Щоб краще розуміти правові аспекти цього питання, необхідно звернутися до Закону України «Про національну поліцію». Відповідно до ст. 42 цього Закону, застосування фізичної сили є одним із заходів примусу, якими уповноважена користуватися поліція під час виконання своїх обов'язків [3].

Фізичний вплив включає будь-яке використання сили, а також спеціальні прийоми боротьби, спрямовані на припинення протиправних дій правопорушників. Водночас існують певні правила та обмеження щодо застосування фізичної сили, що закріплені в ст. 43 Закону. Поліцейський зобов'язаний попередити особу про можливе застосування сили, надавши їй можливість виконати законні вимоги. Винятки становлять ситуації, коли зволання може призвести до загрози життю чи здоров'ю людей або інші серйозні

наслідки, а також якщо попередження є неможливим або недоцільним. Попередження може здійснюватися голосом або за допомогою гучномовців.

Важливим є положення щодо залежності характеру і ступеню застосування сили від конкретної ситуації, типу правопорушення та індивідуальних особливостей особи, щодо якої застосовується примус. Наприклад, використання сили проти людей похилого віку, осіб з інвалідністю чи тих, хто не становить загрози, є неправомірним. Якщо внаслідок перевищення сили особа зазнала ушкоджень, поліцейські зобов'язані надати їй невідкладну медичну допомогу.

Заборонено застосовувати фізичну силу, спецзасоби чи вогнепальну зброю стосовно вагітних жінок, малолітніх дітей, людей із явними ознаками інвалідності або похилого віку, за винятком випадків, коли вони вчиняють збройний або груповий напад чи чинять збройний опір, загрожуючи життю чи здоров'ю інших людей.

Відповідно до ст. 44 Закону, поліцейські можуть застосовувати фізичну силу, зокрема прийоми рукопашного бою, для забезпечення безпеки себе та інших, припинення правопорушень і затримання осіб, якщо інші засоби не дають змоги виконати покладені на них обов'язки.

Хоча застосування сили є оціночним і залежить від рішення поліцейського, у деяких ситуаціях перевищення повноважень є очевидним. Наприклад, якщо водія зупиняють для перевірки документів, а він вимагає пояснень щодо законності вимог, це не є підставою для застосування сили. Проте деякі поліцейські можуть розцінити таку поведінку як злісну непокору (ст. 185 КУпАП), розбити скло автомобіля, витягнути водія, застосувати фізичний вплив, наручники або завдати фізичного болю.

Якщо внаслідок застосування сили особа отримала тілесні ушкодження, згідно з ч. 2 ст. 44 Закону "Про національну поліцію", поліцейський зобов'язаний письмово повідомити керівника, який, у свою чергу, повідомляє про це прокурора [2].

Перевищення повноважень підпадає під ст. 365 Кримінального кодексу України. Якщо такі дії завдали істотної шкоди громадянам чи державі, це може призвести до обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на строк від двох до п'яти років із заборогою обіймати певні посади до трьох років. Якщо перевищення супроводжувалося насильством, погрозами, застосуванням зброї або приниженням гідності потерпілого, покарання може сягати від трьох до восьми років позбавлення волі. Якщо ж такі дії спричинили тяжкі наслідки, покарання передбачає від семи до десяти років ув'язнення.

Таким чином, застосування фізичної сили поліцейськими базується на критеріях своєчасності та пропорційності. Важливо знати свої права, фіксувати всі факти порушень і негайно звертатися до відповідних органів у разі перевищення працівниками поліції своїх повноважень.

1. Анісімов, Д. О. (2023). Окремі питання правового забезпечення затримання уповноваженою службовою особою. *Актуальні питання професійної підготовки майбутніх правоохоронців*. С. 98-101.

2. Анісімов, Д. О. (2014). Окремі питання дотримання прав та свобод людини під час законного затримання. *Стан дотримання прав людини в умовах сучасності: теоретичні та практичні аспекти*. С. 171.

3. Бахчеван Є. Ф., Дулгер В. В., Покайчук В. Я. Деякі питання застосування спеціальних засобів Національною поліцією в умовах воєнного стану. *Maritime security of the baltic-black sea region: challenges and threats*. 2022. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-266-1-20> (дата звернення: 27.02.2025).

4. Верховний Суд пояснив, коли застосовані поліцейським заходи примусу є пропорційними. Судово-юридична газета. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/317960-verkhovnyy-sud-obyasnil-kogda-primenennye-politseyskim-mery-prinuzhdeniya-proportsionalny> (дата звернення: 27.02.2025).

5. Застосування фізичної сили поліцейськими. <http://4ua.co.ua/>. URL: <http://4ua.co.ua/pravo/politseyske/zastosuvannya-fizichnoyi-sili-politseyskimi.html> (дата звернення: 27.02.2025).

Маріанна СИДОРІНА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Катерина ШАПОВАЛОВА
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти,
доктор філософії в галузі права

*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРАКТИЧНІ НЮАНСИ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан суттєво впливає на функціонування судової системи та виконання судових рішень, оскільки під час воєнного стану значно ускладнюється доступ до судів, порушуються комунікаційні зв'язки, а органи державної влади, що займаються примусовим виконанням судових рішень, стикаються з обмеженнями ресурсів і безпековими ризиками.

У 2023 році на розгляд судів усіх юрисдикцій надійшло майже 4,5 млн справ і матеріалів. Це на 55% більше, ніж у 2022 році. На розгляд місцевих загальних судів надійшло у 2023 році 3,8 млн справ і матеріалів (перевищення показників 2022 року на 55%). Надходження справ в суди апеляційної інстанції зросло на 63% у порівнянні з минулим роком (і навіть 2021 роком). Місцеві загальні суди у 2023 році розглянули 2,9 млн справ, окружні адміністративні суди – близько 590 тисяч справ, місцеві господарські суди – 179 тис. справ. Всі апеляційні суди разом розглянули 537 тис. справ [6].

Враховуючи різноманітність наслідків, з якими зіткнулися громадяни, підприємства, органи влади та органи місцевого самоврядування, уряд України вжив оперативних заходів, адаптуючи національне законодавство до нових умов. О. Кочина зазначає, що зміни, які сталися в цивільному та господарському праві під час воєнного стану, включають такі основні напрями: зміни у строках виконання прав та обов'язків; створення спрощеного порядку виконання зобов'язань; звільнення від відповідальності за неможливість виконання зобов'язань; надзвичайні обов'язки та обмеження прав осіб [2].

Відповідно до статті 617 Цивільного кодексу України особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили [7]. До таких випадків відноситься і впровадження режиму воєнного стану.

Одним із найбільш радикальних кроків стало покладання певних обов'язків на фізичних і юридичних осіб, а також обмеження їх прав. Під час воєнного стану, запровадженого в Україні 24 лютого 2022 року, було прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на обмеження діяльності підприємств, пов'язаних з державою-агресором. Зокрема, 3 березня 2022 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» № 2116-ІХ. Цей закон визначає правові засади примусового вилучення з мотивів суспільної необхідності об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів на користь держави України. Відповідно до статті 3 цього Закону, рішення про примусове вилучення об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів приймається Радою національної безпеки і оборони України та вводиться в дію указом Президента України. Відповідно до статті 4, примусово вилучені об'єкти передаються у господарське відання спеціалізованим державним підприємствам або в управління суб'єктам господарювання, 50 і більше відсотків акцій яких належать державі [5]. Відповідно до цього закону підприємства, які є резидентами держави-агресора, втрачали свої цивільні та господарські права на території України через примусове вилучення їхнього майна без жодної компенсації. Такі дії включали примусове відчуження майна для забезпечення потреб оборони та національної безпеки. Ці заходи були спрямовані на зміцнення національної безпеки та обороноздатності країни, певною мірою і обмежували звичне функціонування ринку.

Слушно зауважує О. Омельчук, що важливою особливістю цих змін є їх

тимчасовий характер. Вони мають на меті забезпечення стабільності економіки та правопорядку в умовах надзвичайного стану, але з урахуванням того, що після завершення воєнного стану має бути повернення до нормальної правової ситуації [3, с. 648].

У випадках, коли судові рішення стосуються майна, необхідного для виконання, може виникнути потреба у його переміщенні з небезпечних регіонів. Це вимагає координації між органами та військовими адміністраціями. Виконання судових рішень щодо осіб, які перебувають на військовій службі, регулюється Законом України «Про виконавче провадження». Зокрема, стаття 34 цього Закону передбачає можливість зупинення виконавчих дій у випадках, коли боржник проходить військову службу та виконує бойові завдання в бойовій обстановці або в районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони. У таких ситуаціях виконавець може зупинити виконавчі дії до завершення участі боржника в бойових діях. Щодо представництва інтересів мобілізованих осіб у виконавчому провадженні, то стаття 16 Закону України «Про виконавче провадження» дозволяє сторонам реалізовувати свої права та обов'язки самостійно або через представників. Особиста участь фізичної особи у виконавчому провадженні не позбавляє її права мати представника, за винятком випадків, коли боржник зобов'язаний вчинити певні дії особисто [4]. Таким чином, мобілізована особа може призначити представника для захисту своїх прав у виконавчому провадженні на підставі належним чином оформленої довіреності. Додатково, Міністерство юстиції України надало роз'яснення щодо особливостей здійснення виконавчих дій стосовно боржників-військовослужбовців. Зокрема, тимчасове обмеження боржника у праві керувати транспортними засобами не застосовується під час проходження ним військової служби за призовом під час мобілізації або виконання бойових завдань у бойовій обстановці [1].

Військові або інші надзвичайні обставини можуть суттєво обмежувати роботу органів правопорядку та виконавчої служби в звичайному режимі, оскільки їх ресурси спрямовуються на завдання, пов'язані з національною безпекою. У таких умовах пріоритет надається забезпеченню обороноздатності країни, що може призводити до відкладення виконання окремих судових рішень на користь використання ресурсів для захисту держави.

Отже, виконання судових рішень у період воєнного стану є непростим, але вкрай важливим для підтримки функціонування правової держави навіть у складних умовах. Успіх цього процесу залежить від злагодженої роботи всіх причетних органів, чіткого законодавчого регулювання та впровадження сучасних технологій. Щоб ефективно вирішувати проблеми, спричинені невиконанням зобов'язань у таких умовах, варто надати судовим органам і арбітражу можливість враховувати обставини форс-мажору, значні зміни ситуації або неможливість виконання зобов'язань. Це дозволить оперативно реагувати на виклики, відновлюючи правопорядок і стабільність у країні.

1. Гришанова М. Мін'юст пояснив особливості здійснення виконавчих дій щодо боржників-військовослужбовців. *Liga Zakon*. 2022.: веб-сайт. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/210976_mnyust-poyasniv-osoblivost-zdysnennya-vikonavchikh-dy-shchodo-borzhnikov-vyskovoslužbovtsv?utm_source.

2. Кочина О. С. Вплив воєнного стану на цивільні правовідносини. *Нове українське право*. 2022. № 2. С. 53–58. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/232>.

3. Омельчук О. С. Реєстрація цивільних прав в умовах воєнного стану: проблеми та перспективи. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): матеріали Міжнар.наук.-практ. конф.: у 2 т. (м. Одеса, 17 черв. 2022 р.). Одеса, 2022. Т. 2. С. 648-650. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/9a701be4-6bcb-4d7e-a090-8a5790a06946>.

4. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення: 31.01.2025).

5. Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів: Закон України від 03.03.2022. № 2116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text> (дата звернення: 31.01.2025).

6. Хрипун В. Як пройшов перший у 2024 році Пленум Верховного Суду: відомі рішення. *Судово-юридична газета*. 09.02.2024. : веб-сайт. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/292763-kak-proshel-pervyy-v-2024-godu-plenum-verkhovno-suda-izvestny-resheniy-a?utm_source.

7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>. (дата звернення: 31.01.2025).

Ганна ТЕРЕХОВА

курсант факультету підготовки
фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Кристина РЕЗВОРОВИЧ

завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Національної поліції України,
доктор юридичних наук, доцент

<https://orcid.org/0000-0003-1183-613X>

(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ЗАХИСТ ПРАВ МОБІЛІЗОВАНИХ ПРАЦІВНИКІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан вимагає від держави мобілізації значної частини населення, включно з працівниками різних сфер. Однак, разом із військовими обов'язками важливо забезпечити дотримання їх трудових, соціальних і правових гарантій. Захист прав мобілізованих працівників є ключовим аспектом державної політики, оскільки від нього залежить не лише добробут самих військовослужбовців, але й стабільність економіки та правової системи. У цьому контексті особливу роль відіграє законодавче врегулювання питань збереження робочих місць, соціального забезпечення та правових механізмів захисту мобілізованих осіб. Роботодавцям довелося приймати важливі рішення в умовах воєнного стану, що може призвести до трудових спорів. Проте, нові правила та судова практика надають основи для вирішення конфліктів, адаптуючись до умов воєнного часу [1].

Особливості впливу робочого часу на працівників. Працівникам, які залучаються до виконання обов'язків, передбачених законами України «Про військовий обов'язок і військову службу» [7], «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [8] надаються гарантії та пільги відповідно до цих законів. Відповідно до статті 119 КЗпП України за працівниками, призваними на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період або прийнятими на військову службу за контрактом, зокрема шляхом укладення нового контракту на проходження військової служби, під час дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення зберігаються місце роботи і посада на підприємстві, в установі, організації, фермерському господарстві, сільськогосподарському виробничому кооперативі незалежно від підпорядкування та форми власності і у фізичних осіб - підприємців, у яких вони працювали на час призову. Таким працівникам здійснюється виплата грошового забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [9]. Згідно з КЗпП, робочий день складає 8 годин, а тривалість робочого тижня не може перевищувати 40 годин. Стаття 52 Кодексу законів про працю України передбачає, що працівники працюють п'ять днів на тиждень і мають два вихідні на тиждень [2]. За домовленого робочого тижня тривалість щоденної роботи визначається правилами внутрішнього трудового розпорядку або графіками, які затверджуються адміністрацією або уповноваженими нею органами первинної профспілкової організації підприємства, установи, організації і відповідає встановленій тривалості робочого часу[3]. Відтак під час мобілізації важливими аспектами залишаються питання збереження робочих місць та фінансової підтримки працівників, які були призвані на військову службу. Відповідно до законодавства, мобілізовані особи мають право на збереження робочого місця, середнього заробітку та соціальних гарантій на період проходження служби. Наразі воєнний стан вніс корективи в трудові відносини, зокрема у можливість переведення працівників на дистанційну роботу, зміну умов праці та порядок

надання відпусток. Держава намагається підтримати баланс між забезпеченням обороноздатності країни та захистом прав працівників, що підтверджується оновленням нормативно-правової бази та практикою судових рішень у справах про незаконні звільнення або порушення трудових гарантій мобілізованих осіб. Виклики для працівників під час війни. Під час війни працівники стикаються з надзвичайними викликами, які впливають не лише на характер їхньої професійної діяльності, а й на всі аспекти їхнього життя. У цьому розділі розглядаються та аналізуються основні виклики, які трапляються з працівниками у воєнний [4, с.30].

Одним із основних викликів є збереження зайнятості та доходу, оскільки воєнний стан часто спричиняє економічну нестабільність, закриття підприємств та скорочення робочих місць. Працівники, особливо в зонах активних бойових дій, можуть втрачати роботу через руйнування інфраструктури, призупинення діяльності підприємств або вимушену евакуацію. У таких умовах важливими стають державні програми підтримки безробітних, зокрема виплати допомоги, перенавчання та працевлаштування в інших регіонах. Для виникнення, формування та ефективного функціонування ринку праці необхідне забезпечення правових умов, що включають: вільне пересування громадян на ринку праці, право вільного вибору роботи (юридична свобода працівника) та можливість самостійно розпоряджатися своєю здатністю працювати. Важливою умовою становлення та функціонування ринку праці є відповідність працівника вимогам конкретного робочого місця, а також узгодження інтересів працівника з умовами запропонованої вакансії [5, с. 12].

Ще одним суттєвим викликом є психологічне навантаження та емоційне вигорання. Війна створює постійний стрес, що впливає на продуктивність праці, взаємовідносини в колективі та загальне самопочуття працівників. Для подолання цих проблем багато компаній запроваджують програми психологічної підтримки, гнучкі графіки роботи та можливість дистанційної зайнятості, що дозволяє зменшити навантаження та забезпечити більш комфортні умови праці. Якщо фахівець протягом довгого часу займається професійною діяльністю, не відчувачи свого особистого зв'язку з нею, тобто не бачить внутрішньої цінності, не може їй дійсно віддатися, то неминуче виникає внутрішнє спустошення, тому що не відбувається діалогічного обміну, в якому людина не лише віддає, але й одержує. Як наслідок, розлад набуває характер депресії [6, с. 11]. Також значний виклик становить дотримання трудових прав у воєнний час. В окремих випадках роботодавці можуть зловживати ситуацією, порушуючи законодавчі норми, зокрема щодо виплати заробітної плати, тривалості робочого часу або незаконних звільнень. У зв'язку з цим посилюється роль профспілок, державних органів контролю та правозахисних організацій у моніторингу дотримання трудових гарантій та відновленні порушених прав працівників. Не менш важливим аспектом є адаптація умов праці до воєнних реалій. Це включає можливість гнучкого графіка роботи, дистанційної або змішаної форми зайнятості, організацію безпечних умов праці в регіонах, що знаходяться під загрозою бойових дій. Також важливим залишається питання матеріального забезпечення працівників, зокрема компенсацій за ризики, пов'язані з роботою в умовах війни, та соціальних виплат для їхніх сімей.

Отже, ефективний захист прав мобілізованих працівників потребує комплексного підходу, що включає правові, соціальні та економічні механізми. Спільні зусилля держави, роботодавців і громадських організацій сприятимуть забезпеченню балансу між обороноздатністю країни та правами працівників, що є необхідною умовою стійкості суспільства у воєнний час. В умовах воєнного стану забезпечення прав мобілізованих працівників є надзвичайно важливим аспектом державної політики. Збереження робочих місць, соціальних гарантій і правового захисту мобілізованих осіб сприяє підтримці стабільності економіки та суспільства в цілому. Попри виклики, що виникають у сфері трудових відносин, держава вживає заходів для вдосконалення законодавчої бази, що регулює права мобілізованих працівників, а також сприяє розв'язанню трудових спорів.

1. Щонайменше 5 мільйонів людей в Україні втратили роботу через війну (20.11.2022р.). Аналітичний портал «Словом і Ділом». URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/20/novyna/ekonomika/-5-miljoniv-lyudej-ukrayini-vtratyly-robotu-cherez-vijnu>.

2. Кодекс законів про працю України : Закон від 10.12.1971 № 322-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

3. Жураківська В. Норми робочого часу: встановлення та тривалість. Бухгалтер.іа – сайт для бухгалтерів. URL: <https://buh.ligazakon.net/aktualno/9653-normi-robochogo-chasu-vstanovlennya-ta-trivalist>.

4. Шершень, В. Р., Коваль, А. В., & Немцев, А. І. (2023). Legal features of the working conditions of employees during the war. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, (40), 17-22.

Retrieved from URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1010>.

5. Булат, Іван Володимирович. «Оцінка сучасного стану вітчизняного ринку праці та основні тенденції його розвитку». (2025).

6. Матахнюк, Олександр Олександрович. «Особливості емоційного вигорання фахівців, які надають психологічну допомогу постраждалим під час воєнної агресії». (2024).

7. Закон України «Про військовий обов'язок та військову службу». № 2232-XII (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.

8. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.

9. України, Закон. «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». *Відомості Верховної Ради України* 15 (1992): 190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.

Тетяна ХИДЬКО

курсант факультету підготовки
фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Кристина РЕЗВОРОВИЧ

завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Національної поліції України,
доктор юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

**ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ ТА ЇХ ЗАХИСТ**

Воєнний стан створює значні виклики для реалізації та захисту трудових прав працівників. В умовах збройного конфлікту держава змушена запроваджувати особливі правові режими, що можуть обмежувати певні права та свободи, зокрема у сфері трудових відносин. Зміни в законодавстві, військові мобілізаційні заходи, економічна нестабільність і масові переміщення населення впливають на правовий статус працівників, умови їхньої праці та соціальні гарантії. У зв'язку з цим постає необхідність комплексного аналізу забезпечення трудових прав у період воєнного стану, механізмів їх захисту та ролі держави у збереженні балансу між національною безпекою та соціальною справедливістю. Дослідження цієї теми є актуальним, оскільки ефективний захист трудових прав працівників сприяє стабільності ринку праці та соціальній згуртованості суспільства навіть у кризових умовах.

Низку питань щодо трудових відношень під час воєнного стану між роботодавцем та працюючими врегулював прийнятий у березні цього року Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (Закон) [1]. Законодавець мав невідкладно реагувати та пристосовувати трудове законодавство до складних умов, у яких опинилася економіка країни, зберегти можливість забезпечувати роботою підприємства, зайнятість населення, цим підтримати економіку. У Законі наголошено, право працівника на розірвання трудового договору без двотижневого строку попередження у зв'язку з веденням бойових дій. Згідно статті 4 Закону у зв'язку з веденням бойових дій у районах, у яких розташоване підприємство, установа, організація, та існування загрози для життя і здоров'я працівника він може розірвати трудовий договір за власною ініціативою у строк, зазначений у його заяві (окрім випадків примусового залучення до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану, залучення до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури) [2]. Через воєнні дії допускається відтермінування виплати заробітної плати до моменту відновлення можливості підприємства здійснювати основну діяльність. Через ведення бойових дій чи інших обставин непереборної сили роботодавець не несе відповідальності за порушення строків виплати заробітної плати. Але навіть під час таких

умов він має зробити все можливе для своєчасної виплати заробітної плати [3]. Якщо роботодавець після простою підприємства під час воєнного стану не надав розумних строків робітнику для повернення з-за кордону з евакуації, то невихід останнього на робоче місце не є прогулом. Таке рішення ухвалив Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду. Судову практику з трудових спорів в умовах воєнного стану за 2023 рік зібрав у дайджест Комітет НААУ з питань трудового права. Наразі за обставинами справи, через бойові дії підприємство на Сумщині перебувало у простої з 21 березня по 20 квітня 2022 року. Наказом від 20 квітня роботодавець викликав свого працівника на роботу з наступного дня. Проте робітник на той час перебував за кордоном і не мав змоги так швидко повернутися, про що попередив роботодавця. Але той звільнив свого підлеглого. Суд встановив, що невихід працівника на роботу внаслідок ведення воєнних дій та пов'язаних із ними обставин є поважною причиною відсутності на роботі, оскільки зазначене обумовлене необхідністю збереження життя та здоров'я таких працівників, а також їх сімей, а тому в такому випадку за такими працівниками зберігаються робоче місце та посада. Працівника було поновлено на роботі. Також у дайджесті відображені правові позиції Верховного Суду з питань звільнення за прогул, скорочення працівників, звільнення у зв'язку з нез'явленням на роботі протягом понад чотирьох місяців поспіль унаслідок тимчасової непрацездатності, зміни істотних умов праці, призупинення дії трудового договору тощо [6].

Водночас Закон передбачає можливість призупинення дії трудового договору, що означає тимчасове припинення виконання обов'язків як працівником, так і роботодавцем. Це рішення може бути ухвалене у зв'язку з неможливістю надання та виконання роботи через бойові дії, руйнування підприємства або інші надзвичайні обставини. Проте важливо зазначити, що призупинення дії трудового договору не означає його розірвання, а отже, працівник зберігає своє місце роботи та право на відновлення трудових відносин після нормалізації ситуації. Зокрема, під час воєнного стану спрощено процедуру залучення працівників до роботи в умовах зміни істотних умов праці. Роботодавець має право змінювати режим роботи, умови оплати праці та навіть місце виконання роботи без обов'язкового погодження з працівником, якщо це викликано обставинами воєнного часу. Такий підхід спрямований на забезпечення гнучкості трудових відносин і підтримку безперервного функціонування підприємств, зокрема у критичних сферах економіки. Однак впровадження цих змін супроводжується ризиками порушення прав працівників. Відсутність чітких механізмів контролю за діями роботодавців та обмеження можливостей для судового захисту можуть призвести до зловживань, зокрема щодо звільнень, примусової праці або затримки виплат. Тому держава має забезпечувати ефективні механізми захисту трудових прав, у тому числі через посилення нагляду, створення компенсаційних програм для працівників, які втратили роботу, та надання правової допомоги особам, чий трудові права були порушені. Закон надає право роботодавцю у зв'язку з військовою агресією, в разі неможливості забезпечення працівника роботою, тимчасово призупинити дію трудового договору, він залишається чинним, та не припиняє свою дію. В таких умовах виконання зобов'язань за ним призупиняється: роботодавець не зобов'язаний забезпечувати працівника роботою, та нараховувати йому заробітну плату, робітник не має обов'язку із виконання будь-якої трудової функції. Після усунення обставин, що зумовили необхідність призупинення дії трудового договору, роботодавець повинен забезпечити працівника роботою та виплачувати йому заробітну плату згідно умов трудового договору [4]. Окрім цього, воєнний стан впливає на реалізацію права працівників на відпочинок, відпустки та соціальні гарантії. Законодавством передбачено можливість обмеження щорічних оплачуваних відпусток, а також зміни у наданні соціальних виплат у зв'язку з нестабільністю економіки та бюджетних ресурсів. Важливо також враховувати, що особливі умови трудових відносин у воєнний період можуть мати довгострокові наслідки. Тому потрібно не лише оперативно адаптувати законодавство до викликів воєнного часу, а й закладати підґрунтя для відновлення повноцінного функціонування ринку праці після завершення бойових дій. Вирішення цих питань потребує зваженого підходу, що поєднує інтереси працівників, роботодавців та держави.

Таким чином, воєнний стан значно впливає на трудові права працівників, змушуючи державу адаптувати законодавство до нових викликів. Прийняті зміни спрямовані на забезпечення гнучкості трудових відносин, збереження зайнятості та підтримку економіки, проте вони також створюють ризики щодо дотримання соціальних гарантій і прав працівників. Важливою є роль держави у забезпеченні балансу між

інтересами роботодавців і працівників, зокрема шляхом контролю за дотриманням трудового законодавства, розробки компенсаційних механізмів та правового захисту найманих працівників. До того ж, необхідно враховувати довгострокові наслідки таких змін і закладати основи для подальшого відновлення ринку праці після завершення війни. Отже, ефективне правове регулювання трудових відносин у воєнний період має не лише враховувати реалії військового часу, а й створювати умови для соціальної стабільності та економічного відновлення країни.

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. №2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.

2. Костюк А. С. Бізнес у воєнний час: як змінилося законодавство Актуальні проблеми трудових відносин під час воєнного стану: тези доповідей здобувачів вищої освіти інженерно-енергетичного факультету та інших учасників освітнього процесу за результатами тематичного «круглого столу» на інженерно-енергетичному факультеті, м. Миколаїв, 27 квітня 2022 року. Миколаїв: МНАУ, 2022. С. 21-24. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/11726>.

3. Курепін В. М. Забезпечення трудових прав в умовах воєнного стану. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 травн. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 315-318.

4. Іваненко В. С., Курепін В. М. Управління розвитком персоналу та його конкурентоспроможністю. Актуальні проблеми безпеки життєдіяльності людини в сучасному суспільстві: матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції, м. Миколаїв, 24 листопада 2021 р. *Актуальні проблеми безпеки життєдіяльності людини в сучасному суспільстві: матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції, м. Миколаїв, 24 листопада 2021 р.* Миколаїв: МНАУ, 2021. С. 104-107. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/10509>.

5. Іваненко В. С. Фактори дотримання кадрової безпеки на підприємствах аграрного профілю. *Економіко-правові дискусії : матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції студентів, аспірантів та науковців, м. Кропивницький, 30 квітня 2022 р.* Кропивницький: ЛА НАУ, 2022. С. 71-74. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/11709>.

6. Національна асоціація адвокатів України. URL: <https://unba.org.ua/news/8742-trudovi-prava-pid-chas-voennogo-stanu-sudova-praktika-vs.html>.

Єлизавета ШЕВЧЕНКО

курсант факультету підготовки
фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Марина ЮНІНА

професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Національної поліції України,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

ОСББ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА УПРАВЛІННЯ БАГАТОКВАРТИРНИМИ БУДИНКАМИ

Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку (ОСББ) є особливою формою юридичної особи, що може створюватися виключно власниками квартир і нежитлових приміщень багатоквартирного будинку. Статус ОСББ визначається Законом України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку», що надає правову основу для його діяльності, захисту прав співвласників і виконання обов'язків щодо спільної власності.

Основна мета ОСББ – це створювати якісно нові та енергоефективні умови життя та господарювання мешканців багатоквартирних будинків. Таке об'єднання забезпечує утримання будинку у належному стані, вирішує питання благоустрою, дотримується всіх необхідних нормативів для захисту прав співвласників, а також організовує своєчасне надходження коштів на

сплату необхідних платежів, передбачених законодавством і статутом об'єднання [1].

Щодо правового статусу ОСББ, він спирається на Закон України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» як було зазначено вище. ОСББ є юридичною особою або органом, що створюється для сприяння використанню та утриманню спільного майна. Такими органами є будинкові, вуличні, квартальні комітети, комітети мікрорайонів, комітети районів у містах, сільські, селищні комітети і їх завданнями є створення умов для участі жителів у вирішенні питань місцевого значення; задоволення соціальних, культурних, побутових та інших потреб жителів шляхом сприяння у наданні їм відповідних послуг, а також участь у реалізації соціально-економічного, культурного розвитку відповідної території, інших місцевих програм.

П'ята частина статті 4 цього Закону надає ОСББ можливість здійснювати господарську діяльність для забезпечення власних потреб, як безпосередньо, так і шляхом укладення договорів з іншими особами [2].

Для утворення ОСББ обов'язково проводяться установчі збори. Ініціатором зборів виступає ініціативна група з не менше трьох власників. На установчих зборах приймається рішення про заснування об'єднання, вибір відповідальної особи для підписання та подання документів на державну реєстрацію, а також затверджується статут. Під час цих зборів обирається організаційна структура ОСББ, тобто перший склад правління та голова, проводиться розробка та затвердження статуту об'єднання, який є основним документом, що регулює внутрішні питання організації, зокрема порядок прийняття рішень, обов'язки органів управління, правила фінансової діяльності, процедуру внесення змін до статуту тощо. Рішення зборів оформлюються протоколом, що розсилається кожному співвласнику. Приймаються рішення щодо створення об'єднання, обрання керівного органу (правління) та обрання відповідальної особи для подання документів на державну реєстрацію [3].

Управлінські функції об'єднання виконують загальні збори, правління та ревізійна комісія, при цьому загальні збори є вищим органом управління, а правління — виконавчим, підзвітним зборам. Управління будинком ОСББ здійснює через власні органи управління, проте функції можуть передаватися управителю або асоціації за рішенням зборів. Об'єднання також самостійно визначає порядок управління та може змінювати його відповідно до законодавства та статуту.

Реєстрація ОСББ здійснюється після проведення установчих зборів, що надає новоутвореному об'єднанню юридичний статус. Реєстрація ОСББ є важливим кроком для забезпечення правової підстави діяльності організації, що дає їй можливість діяти як юридична особа, укладати угоди, проводити господарську діяльність і забезпечувати правовий захист інтересів своїх членів [4].

Кожне ОСББ має власну назву, печатку, розрахункові рахунки в банках, а також інші необхідні реквізити, що надають йому правовий статус юридичної особи. ОСББ має право набувати майнові та немайнові права, виступати позивачем та відповідачем у суді та несе відповідальність за своїми зобов'язаннями виключно своїм майном, а не майном своїх членів. Як неприбуткова організація, ОСББ не переслідує мети отримання прибутку для розподілу серед своїх членів. Усі доходи, отримані ОСББ від господарської діяльності, мають використовуватися лише на утримання та ремонт будинку. Такий статус надає об'єднанням певні податкові пільги, зокрема щодо податків на прибуток та додану вартість.

У багатоквартирних будинках часто співіснують різні типи власників: приватні власники квартир, власники нежитлових приміщень, а також муніципальні та державні структури. Наразі будинки пов'язані із земельними ділянками, спорудами та іншими об'єктами інфраструктури, такими як гаражі, дитячі майданчики, інженерні мережі. ОСББ створюються для управління всім цим комплексом спільного майна [5].

До основних функцій правління ОСББ входить чимало завдань. Оскільки, правління є виконавчим органом, яке підзвітне загальним зборам, воно здійснює безпосереднє управління справами ОСББ, виконує всі рішення загальних зборів і має право приймати рішення в межах своєї компетенції. Ревізійна комісія, у свою чергу, здійснює контроль за фінансовою діяльністю ОСББ, перевіряючи правильність витрачання коштів і забезпечення прозорості діяльності організації. Організація поточного обслуговування будинку, догляд за інженерними мережами, контроль за станом будинку, благоустрій території, забезпечення прибирання та інших необхідних послуг, збір внесків від співвласників, об'єднання та своєчасного проведення необхідних ремонтних робіт — це є обов'язком ОСББ. Окрім того, ОСББ має право укладати договори з підрядними організаціями для виконання ремонтних та інших робіт, необхідних для належного

утримання будинку, що дозволяє оперативно реагувати на потреби співвласників та забезпечувати належний рівень комфорту [6].

Одним із важливих аспектів діяльності є фінансова сфера. ОСББ регулюється на основі статуту об'єднання, який визначає джерела надходжень та витрат. Основним джерелом фінансування є внески співвласників, що збираються для покриття витрат на утримання та ремонт будинку, благоустрій прибудинкової території та інші необхідні роботи. Витрати ОСББ мають бути доступними для кожного, і всі співвласники повинні бути поінформовані про планові витрати та фактичні видатки [6].

Однією з основних переваг ОСББ є податкові пільги. ОСББ є неприбутковою організацією, тому воно має право на звільнення від податку на прибуток та податку на додану вартість на доходи, що надходять від діяльності, спрямованої на утримання спільного майна. Ці пільги дозволяють знизити фінансове навантаження на ОСББ і сприяють ефективному управлінню ресурсами.

Отже, об'єднання співвласників багатоквартирних будинків забезпечує належний рівень обслуговування спільного майна та підвищує якість життя мешканців. ОСББ сприяють формуванню ефективних механізмів управління багатоквартирними будинками, а також надають співвласникам можливість безпосередньо впливати на прийняття рішень, що стосуються їх житла.

Подальший розвиток ОСББ тісно пов'язаний із впровадженням інноваційних технологій, таких як електронне голосування, що дозволить залучити більше співвласників до участі в управлінні. Це не лише підвищить зручність прийняття рішень, а й оптимізує процеси управління, зменшуючи бюрократичні перешкоди. Зокрема, удосконалення правової бази та тісніша взаємодія з органами місцевого самоврядування сприятимуть подальшому поширенню ОСББ та зростанню їх ефективності. Таким чином, ОСББ мають всі передумови для того, щоб стати ключовими суб'єктами в управлінні житловим фондом України.

Для досягнення цих цілей важливо забезпечити підтримку з боку держави, розробляючи програми розвитку ОСББ та стимулюючи залучення ресурсів для покращення матеріально-технічної бази. Тільки через комплексний підхід до розвитку ОСББ можна досягти ефективного управління житловим фондом країни.

1. Паливода Ю. Фактори, що впливають на рішення про створення осбб. актуальні питання права та соціально-економічних відносин. *Актуальні питання права та соціально-економічних відносин: Збірник наукових статей*. Кропивницький: ЦІРол, 2023. 419 с.

2. Колпаков А.В. Адміністративно-правові основи управління багатоквартирним будинком. *Наука і техніка сьогодні*. Науково-дослідний інститут публічного права. № 1(29) 2024. 106 с.

3. Міністерство розвитку громад та територій України. Офіційний вебсайт Міністерства розвитку громад та територій України. URL: <https://minregion.gov.ua/>

4. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: закон України від 29 листопада 2001 року № 2866-14. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-14>.

5. Proosbb.info. Порядок створення та діяльності ОСББ. URL: <https://proosbb.info/node/790>.

6. Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку: закон України від 14 травня 2020 року № 417-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417-19-03>.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Svitlana KRAVCHENKO

Leading Researcher
at the Department of Entrepreneurship,
Cooperation and Agro-Industrial Integration
of the National Scientific Centre
«Institute of Agrarian Economics»
of the National Academy
of Agrarian Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine),
Sc.D., professor

THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF BUSINESS ENTITIES IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY IN WARTIME CONDITIONS

Economically secure is the stable state of business entities in the agricultural sector of the economy, which ensures continuous reproductive processes due to stable organizational and managerial procedures for access and combination of resources of the production and commercial process, which allows achieving economic results corresponding to the main objectives of the enterprise. Systematization of elements of economic security and use of a systemic approach allow creating an effective management structure that provides comprehensive control and protection of the agricultural sector from internal and external threats, contributing to its sustainable development and effective functioning. The system of economic security of business entities in the agricultural sector of the economy includes interconnected subsystems that work together to ensure sustainable development, effective activity and protection of the agricultural industry from internal and external threats [1, p. 211-219].

The structural components of the economic security management system of business entities in the agrarian sector of the economy include environmental, resource, financial and credit, integration, monitoring, information, production, technical and technological, personnel, marketing elements, components of scientific and innovative support, inventory management, insurance support and state regulation. The economic security of business entities in the agrarian sector of the economy in wartime is a complex multi-level system that belongs to the class of large and complex economic systems. Its structure includes various elements and subsystems that interact with each other to ensure the stability and development of the agrarian sector. The main principles of the economic security system of business entities in the agrarian sector of the economy are self-sufficiency, independence, accessibility and quality.

The components of economic security of business entities in the agricultural sector of the economy include the following:

- food security: providing the population with a sufficient amount of quality food;
- environmental security: environmental protection and conservation of natural resources;
- biological (resource) security: preservation and effective use of biological resources, such as land, plants and animals;
- financial and credit security: ensuring access to financial resources and effective management of finances;
- social security: supporting social stability in rural areas, ensuring proper working and living conditions for workers in the agricultural sector;
- management and inventory management: effective management of production processes and product stocks to ensure uninterrupted functioning;
- system of social indicators: monitoring social indicators, such as the standard of living and employment of the population;

- insurance coverage: insurance of property and crops to protect against unforeseen risks;
- state regulation: implementation of state measures to support the agricultural sector, including tax policy, subsidies and market regulation;
- agricultural cooperation: cooperation between agricultural enterprises to achieve common goals and increase efficiency;
- monitoring: constant monitoring of the state of the agricultural sector for timely identification and response to potential threats;
- agricultural information: collection and analysis of information necessary for making management decisions;
- agriculture and winemaking: basic production processes in the agricultural sector that ensure food security;
- machinery: use of modern technology to increase the efficiency of agricultural production;
- employment of the population: provision of jobs in the agricultural sector to maintain social stability;
- trade and wholesale food markets: organization of sales of agricultural products to ensure access of the population to food;
- scientific support: implementation of scientific achievements and innovations to increase the productivity and sustainability of the agricultural sector [2, p. 60-70].

Thus, in the process of research it was established that the structure of economic security of business entities in the agricultural sector of the economy is complex and multifaceted. It includes the following components: investment security, production security, scientific and technological security, raw material and resource security, financial security, energy security, personnel security, legal security and environmental security. The economic security management system of business entities in the agricultural sector of the economy is a structured and interconnected set of management elements that combines monitoring and identification of dangerous conditions, as well as tools for managing changes in the internal environment of the enterprise and in relations with external entities.

1. Malik, M., Kravchenko, S., & Malik, L. (2022). Forms of agro-industrial integration of agricultural business entities in the process of adaptation to competitive and cooperative interactions. *Theoretical Foundations in Economics and Management*: collective monograph. USA, Boston : Primedia eLaunch, 211-219. URL : <http://www.isg-konf.com/theoretical-foundations-in-economics-and-management>.

2. Shpykuliak, O., Malik, M., Kravchenko, S., & Zaburanna, L. (2024). Organizational and Economic Support for the Development of Business Entities in Agriculture in a State of War. *Ekonomika APK*, 31(2), 60-70. URL : https://eapk.com.ua/web/uploads/pdf/%E2%80%9CEkonomika%20APK%E2%80%9D,%20Vol.%2031,%20No.%202,%202024_-60-70.pdf.



Валентин М'ЯЧИН

професор кафедри
соціально-економічних дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор економічних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0002-1491-5100>

**СВІТОВИЙ ДОСВІД ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ДЕРЖАВ:
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДЛЯ УКРАЇНИ**

Післявоєнна відбудова є складним і багатограним процесом, що охоплює економічні, соціальні та політичні аспекти розвитку держави. Досвід повоєнної реконструкції країн Західної Європи, особливо в рамках Плану Маршалла, став одним із найвідоміших прикладів ефективного відновлення економіки. Враховуючи сучасні виклики, які постали перед Україною через масштабні руйнування, вивчення світового досвіду післявоєнної відбудови є надзвичайно актуальним.

Теоретичні дослідження свідчать, що успішна реконструкція країни після війни

залежить від таких ключових факторів:

- інституційна спроможність: наявність ефективних державних органів, здатних управляти процесом відбудови;
- фінансова підтримка: залучення міжнародної допомоги, інвестицій та кредитів;
- модернізація інфраструктури: відновлення транспортних шляхів, комунікаційних мереж і промислових потужностей;
- стимулювання економічного зростання: розвиток малого та середнього бізнесу, підтримка національного виробника;
- міжнародна інтеграція: кооперація з міжнародними організаціями та залучення до глобальних ринків.

Одним із найуспішніших прикладів післявоєнної відбудови є План Маршалла, реалізований у Західній Європі в період 1948-1952 років. Програма охоплювала фінансову допомогу, структурні реформи та технологічну модернізацію. Основні аспекти цього плану включали [1]:

- фінансову допомогу: 13,3 млрд дол. (еквівалент 143 млрд у сучасних доларах);
- інвестиції в інфраструктуру: модернізація транспортних мереж, електроенергетики, комунального господарства;
- підтримку промисловості: кредитування підприємств, сприяння розвитку технологій;
- соціальні програми: розвиток систем освіти, охорони здоров'я, підвищення рівня життя населення.

Велика Британія та Франція були найбільшими отримувачами допомоги за Планом Маршалла. Велика Британія отримала майже 24 % загального обсягу фінансування, що допомогло стабілізувати її економіку після значних воєнних втрат. Основні напрями використання коштів у Великій Британії включали:

- закупівлю продовольства та сировини – значна частина коштів пішла на імпорт продовольства, енергетичних ресурсів (вугілля, нафти) та промислової сировини, необхідної для стабілізації виробництва;
- відновлення інфраструктури – модернізація залізничного транспорту, портів, комплексів та енергетичних потужностей;
- реструктуризацію боргу – кошти використовувалися для сплати воєнних боргів і стабілізації фінансової системи країни.

Франція отримала приблизно 20 % загального обсягу допомоги. Основні напрями використання фінансування охоплювали:

- індустріалізацію – відновлення промислового потенціалу країни, особливо металургії, машинобудування та автомобільної промисловості;
- аграрний сектор – модернізація сільського господарства, збільшення механізації та використання добрив;
- енергетичний сектор – відновлення гідроелектростанцій, розвиток нових джерел енергії для забезпечення стабільного економічного зростання.

Економічні реформи у Великій Британії та Франції сприяли підвищенню рівня зайнятості, зростанню добробуту населення та заклали основу для майбутньої європейської інтеграції. Використання коштів у цих країнах мало стратегічне значення та дозволило прискорити післявоєнну реконструкцію.

Італія стала одним із найбільших отримувачів допомоги за Планом Маршалла, отримавши значні фінансові ресурси на реконструкцію інфраструктури та модернізацію економіки. Загальна сума допомоги, наданої Італії, становила приблизно 1,3 млрд дол., що зробило її третьою за обсягами підтримки після Великої Британії та Франції.

Ключові напрями фінансування включали:

- відновлення громадської інфраструктури – 74 % усіх коштів було спрямовано на реконструкцію транспортних шляхів, мостів, залізничних вузлів та енергетичних об'єктів;
- субсидії у натуральній формі – 24 % допомоги надавалося у вигляді продовольства (борошно, пшениця), медичних препаратів, сировини (вугілля, нафта, бавовна) та обладнання;
- прямі позики для приватного сектора – 2 % коштів було виділено для великих італійських компаній, що стимулювало розвиток промисловості та підприємництва.

Модернізація транспортної інфраструктури стала вирішальним фактором економічного відновлення Італії [2]. Перед війною та в її ході значна частина залізничних колій та доріг була зруйнована внаслідок бомбардувань. Дослідження свідчать, що 77 % доріг та 44 % залізничних шляхів стали непридатними для використання. Завдяки фінансуванню за

Планом Маршалла вдалося провести реконструкцію та модернізацію транспортної мережі, що сприяло економічному зростанню.

Важливим наслідком цієї модернізації стало зростання сільськогосподарського виробництва. Покращена логістика дозволила фермерам швидше та ефективніше транспортувати продукцію, що сприяло її збільшенню. Також значні інвестиції були вкладені у механізацію сільського господарства – використання тракторів зросло у чотири рази, що привело до скорочення ручної праці та підвищення продуктивності.

Економічний ефект від Плану Маршалла проявився і в промисловому секторі. Провінції, що отримали більше фінансування, спостерігали стрімке зростання кількості підприємств та створення нових робочих місць. Особливо активно розвивалися невеликі компанії (до 10 працівників), які сприяли прискоренню процесу індустріалізації країни.

Контроль за витрачанням коштів здійснювався спільно італійським урядом та американською адміністрацією. Для цього проводилися детальні дослідження економічного стану країни та щорічно розроблялися програми фінансування з чітким квартальним поділом. Кожен проєкт проходив погодження, а кошти виділялися лише після затвердження відповідних програм.

Повоєнна відбудова Японії спиралася на чітку стратегічну концепцію та інституційні механізми, які дозволили країні здійснити феноменальну модернізацію. Головну роль у цьому процесі відіграла Спеціальна дослідницька комісія Міністерства закордонних справ Японії. Ця комісія була створена у серпні 1945 р. та функціонувала до березня 1946 р. Вона стала аналітичним центром, що розробляв концепцію економічної реконструкції країни, сприяв визначенню національних пріоритетів і механізмів їх реалізації.

Японія змогла ефективно відновити свою економіку завдяки наступним ключовим заходам [3]:

- реформуванню промисловості: переходу від військового виробництва до мирних галузей, зокрема машинобудування, автомобілебудування та електроніки;
- аграрній реформі: ліквідація великих земельних латифундій і передача землі дрібним фермерам забезпечили продовольчу безпеку;
- модернізації управління підприємствами: реформа фінансово-промислових груп дзайбацу в кейрецу сприяла ефективнішому корпоративному управлінню;
- підтримці експорту: орієнтація на зовнішні ринки дозволила залучити іноземну валюту та забезпечити економічний розвиток;
- інвестиціям у технології та освіту: створення потужної системи наукових досліджень і впровадження передових технологій сприяло появі японського «економічного дива».

Японія одержала значну підтримку від США та міжнародних організацій, що дозволило швидко відновити економіку. Програма економічної допомоги та реформи сприяли інтеграції Японії у світову економічну систему. Важливим аспектом стало входження Японії до системи міжнародної торгівлі, що забезпечило стабільне економічне зростання.

Попри схожість, існують і суттєві відмінності між історичним Планом Маршалла та сучасним підходом до відновлення України через:

- геополітичний контекст – План Маршалла реалізовувався в умовах початку Холодної війни, коли США мали на меті зміцнити демократичні уряди Західної Європи. Україна, зі свого боку, прагне не лише відновитися, а й інтегруватися до європейської спільноти;
- формат допомоги – у межах Плану Маршалла значна частина допомоги надавалася у вигляді грантів. Для України більшість ресурсів можуть бути залучені у формі кредитів та інвестицій;
- тривалість відновлення – після Другої світової війни європейські країни мали відносно стабільну геополітичну ситуацію. В Україні війна все ще триває, що ускладнює реалізацію багатьох ініціатив.

Війна в Україні спричинила значні руйнування інфраструктури, промислових об'єктів та житлового фонду. За оцінками, загальні прямі збитки країни становлять понад 150 млрд дол. Основні напрями відбудови України можуть включати:

- міжнародну фінансову допомогу: залучення кредитів і грантів для інфраструктурних проєктів;
- реконструкцію транспортної мережі: будівництво нових доріг, мостів, відновлення залізничного сполучення;
- розвиток енергетичної незалежності: інвестиції у відновлювану енергетику, модернізацію газотранспортної системи;

- підтримку малого та середнього бізнесу: створення сприятливих умов для підприємницької діяльності;
- інтеграцію з ЄС: адаптацію законодавства, відкриття нових ринків, розширення економічного співробітництва;
- гармонізацію законодавства: адаптацію українських норм до стандартів ЄС у сферах економіки, права, безпеки та екології;
- підтримку реформ: боротьбу з корупцією, прозорість фінансової системи, впровадження ефективного державного управління;
- залучення інвестицій: створення умов для міжнародного бізнесу, зміцнення торговельних зв'язків з країнами ЄС;
- формування безпекового союзу: тіснішу співпрацю з НАТО, розширення оборонних можливостей України.

Світовий досвід післявоєнної відбудови демонструє, що ефективне відновлення країни можливе лише за умови стратегічного планування, залучення міжнародної допомоги та модернізації ключових секторів економіки. Для України важливо використати уроки Плану Маршалла, адаптувавши їх до сучасних реалій та забезпечивши стале економічне зростання в умовах післявоєнної реконструкції. Післявоєнне відновлення України безпосередньо пов'язане з перспективами європейської інтеграції. Як і у випадку Плану Маршалла, відновлення економіки сприятиме політичній стабільності та відкриє шлях до поглиблення інтеграції з ЄС.

Загалом, як і План Маршалла, відновлення України матиме далекосяжні наслідки для її економічного зростання та міжнародного позиціонування. Економічне відродження буде ключовим фактором інтеграції країни в європейський простір, а стабільний розвиток сприятиме зміцненню політичних і економічних відносин із ЄС.

1. Пошедін О. І. План Маршалла як передумова євроатлантичної інтеграції. *Наукові записки. Серія : Історичні науки*. 2010. № 104. С. 47-51.

2. Нестор О. Важливість Плану Маршалла для післявоєнного економічного відновлення регіонів: досвід Італії та уроки для України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 53.

3. Піляєв І. С. Роль спеціальної дослідницької комісії в повоєнній відбудові Японії. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2023. № 56. С. 9-23.

Олена СТОЛЯРЕНКО

професор кафедри
фінансово-економічної безпеки,
доктор економічних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0003-3134-3201>

Анастасія ЦВИК

здобувач вищої освіти
Національної академії
Служби безпеки України
(м. Київ, Україна)

КРИПТОВАЛЮТИ І ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ: РИЗИКИ ТА РЕГУЛЯТОРНІ ПІДХОДИ

В умовах сьогодення криптовалюти набули значного поширення як важливий елемент фінансових ринків і цифрової економіки. Криптовалютам притаманні певні особливості, що вирізняють їх від традиційних фінансових активів, та надають певні переваги, які можуть мати важливе значення для фінансової безпеки держави.

Головною особливістю віртуальних активів є їх децентралізованість, тобто функціонування через мережу комп'ютерів без централізованого контролю. Це мінімізує ймовірність державного втручання, відкриваючи як нові можливості для розвитку, так і виклики у сфері регулювання, зокрема в Україні.

Відсутність належного контролю за використанням криптовалют та усвідомлення можливих ризиків може спричинити нестабільність у фінансовій сфері, знизити прозорість фінансових транзакцій і створити нові загрози для фінансової безпеки держави. Водночас

раціональне впровадження цих технологій здатне значно розширити доступ до фінансових послуг і підвищити ефективність фінансових операцій.

Лише раціональний підхід до регулювання криптовалютної діяльності на рівні держави забезпечить створення безпечних та законних криптовалютних відносин у майбутньому та розвиток криптовалютної галузі в цілому. Згідно з міжнародним досвідом, регуляторами фінансових ринків, як правило, виступають національні банки або державні фінансові установи, що регулюють торгівлю, обмін і зберігання цифрових активів. Розвиток криптоіндустрії створює нові виклики для спецслужб, адже можуть бути негативні наслідки для економічного потенціалу будь-якої держави. Можуть поширюватися шахрайські дії, пов'язані з фінансовими операціями, тому спецслужби різних країн використовують нейромережі для відстеження криптовалютних платежів. Правоохоронні органи використовують відповідні алгоритми відслідковування криптовалютних транзакцій.

Україна є в числі тих країн світу, що зіштовхнулися з викликами регулювання криптовалют, тож її стратегія полягає в розробці спеціального законодавства, що регулюватиме ринок віртуальних активів. Чітке врегулювання здійснюваних операцій на законодавчому рівні дозволить знизити ризики негативного впливу на фінансову безпеку держави, збільшить шляхи поповнення державного бюджету та вирішить питання юридичної відповідальності за операції криптовалютами.

Попри різке поширення віртуальних активів серед українців, правовий статус цифрових активів залишався невизначеним до 2022 року. У березні 2022 року Президентом України було підписано Закон України «Про віртуальні активи», який створив законодавчу основу для правового регулювання віртуальних активів, зокрема криптовалютного ринку. Закон розкриває термінологію та правовий статус криптовалют, встановлює правила для учасників криптовалютного ринку. У відповідності до цього закону віртуальний актив – це нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Законом України «Про віртуальні активи» також передбачено регулювання криптовалютного ринку через державні органи, а саме Національного комісією з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), яка здійснюватиме нагляд за ринком віртуальних активів, Національним банком України (НБУ), який формує політику щодо використання криптовалют у платіжних системах, а також Службою фінансового моніторингу України, яка здійснює контроль за фінансовими операціями з метою протидії відмиванню коштів [4].

Регулювання криптовалют може посприяти виведенню економіки з тіні. Оскільки відсутність регулювання відкривала можливості для використання віртуальних активів у нелегальних схемах та сумнівній діяльності. Встановлення конкретних норм та правил для учасників ринку здатне мінімізувати ризики відмивання грошей та фінансування тероризму.

Україна має достатні перспективи розвитку ринку криптовалют, їх чітке регулювання може посприяти прогресу як передових технологій так і підприємницьких проєктів. Українська нація достатньо адаптована до новітніх технологій, що може сприяти ширшому використанню криптовалют у повсякденному житті. Україна має могутній технологічний потенціал та велику кількість висококваліфікованих ІТ-працівників, які здатні запропонувати нові рішення для різних секторів економіки, що, своєю чергою, формує сприятливі умови для розвитку блокчейн-індустрії, тому легалізація криптовалют відкриває можливості для розвитку блокчейнстартапів.

Правильне регулювання криптовалют збільшуватиме притік іноземних вкладів у країну. Тепер інвестори, які раніше не були впевнені в українському ринку через недостатність правової визначеності, матимуть більшу впевненість у безпеці своїх капіталів. Очікується, що втручання «великих гравців» та інвесторів вагомо посилить оборотність ринку криптовалют.

На думку радника Міністра цифрової трансформації України М. Дем'янюка, можна виокремити наступні підходи до регулювання віртуальних активів:

- 1) обмежений підхід, коли існуючі криптовалюти та криптоіндустрії сприймаються як загроза фінансовому становищу держави, та вимагає повного або часткового блокування;
- 2) підхід до зменшення ризиків, який характеризується створенням та прийняттям мінімальної кількості правових норм з метою контролю віртуальних активів, та одночасно підтримки їх розвитку;
- 3) підхід спостереження застосовується через формування спеціальних правових

зон для роботи криптовалют, що дозволяє здійснювати контроль та спостереження за розвитком та роботою криптобізнесу;

4) економічно орієнтований підхід, який передбачає впровадження криптовалют у фінансово-економічну систему та створює належні умови для їх розвитку [1].

До вищезгаданих підходів можна також додати метод регулювання, коли держава проявляє власну ініціативу та є суб'єктом створення криптовалютних відносин.

Оцінюючи дії держав, які намагаються врегулювати цей відносно новий феномен криптовалют, їх співвідношення та місце в національній фінансовій системі, можна виділити, як мінімум, два основних контрастних підходи.

Перший підхід використовується серед держав із розвинутою економічною системою та стабільною власною грошовою одиницею. Підхід обумовлює використання криптовалют як платіжний засіб або фінансовий актив.

Друга стратегія притаманна слабким економічно та з нестабільною валютою країнам. У цих країнах обіг криптовалюти оцінюється як серйозна загроза фінансовій безпеці та державному суверенітету [3].

З початком повномасштабної війни Україна стала першою країною, в якій офіційно збиралися донати для допомоги постраждалим під час війни та для оборонних потреб. Голова Комітету з питань фінансів, податкової та митної політики Данило Гетманцев заявив, що до літа 2025 року в Україні буде офіційно легалізована криптовалюта. Він зазначив, що основна частина законопроекту про легалізацію криптовалюти вже готова повністю й зараз ведуться дискусії щодо фінансового моніторингу операцій та щодо оподаткування [2].

Отже, перспективи розвитку врегулювання обігу криптовалют в Україні доволі позитивні, хоч і потребують значних зусиль у регулюванні та закріпленні. Зокрема, необхідно прийняти відповідні зміни до Податкового кодексу, які дозволять набрати чинності Закону України «Про віртуальні активи», що, у свою чергу, створить можливість для ліцензування діяльності, пов'язаної з криптовалютами, та забезпечить умови для захисту прав користувачів і забезпечення фінансової безпеки України.

1. Дем'янюк М. Як у світі регулюють криптовалюти і коли цього очікувати в Україні. *Економічна правда*. URL : <https://epravda.com.ua/columns/2020/12/01/668690/>.
2. Мирончук Р. В Україні криптовалюту планують легалізувати до літа 2025 року – Гетманцев. URL : <https://minfin.com.ua/ua/2025/02/07/144909245/>.
3. Наконечний С. Криптовалюти в Україні. *Юридична газета – онлайн версія*. URL : <https://jur-gazeta.com/publications/practice/informaciye-pravo-telekomunikaciyi/kriptovalyuti-v-ukrayini-.html>.
4. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.
5. Про е-гривню – цифрові гроші Національного банку. URL : <https://bank.gov.ua/ua/payments/e-hryvnia>.



Мирослав ТРЕЦОВ
професор кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор наук з державного
управління, доцент
<https://orcid.org/0000-0001-9599-4332>

ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ЯК ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ

Тіньова економіка в Україні є однією з ключових проблем забезпечення національного суверенітету, оскільки вона напряму впливає на фінансову, соціальну та політичну стабільність країни, що в контексті України набуває критичної важливості через військову агресію росії та перманентні економічні виклики.

Результати досліджень, проведених експертами Міністерства економіки України, свідчать, що рівень тіньового сектора економіки в Україні з 2022 р. має тенденцію до різкого зростання і складає на поточний момент 40 % від обсягу офіційного ВВП проти 32 % у 2021 р. Зазначимо, що дані класичних методів, які є загальноновизнаними багатьма експертами щодо оцінки обсягів тіньової економіки, показали значення тіньового сектора в діапазоні від 27 % ВВП (електричний метод) до 33 % ВВП (монетарний метод) [4].

За оцінками Комітету з питань фінансів, податкової та митної політики Верховної Ради України, обсяг тіньового сектора економіки сягає понад 50 % офіційного ВВП, а втрати доходів державного та місцевих бюджетів від незадекларованих податків становлять 500-600 млрд грн – ці кошти є конче необхідними для модернізації Збройних Сил України та впровадження сучасних технологій у військову сферу [3].

Факт існування надзвичайно великого тіньового сектора економіки в умовах російсько-української війни, по-перше, змушує уряд поступово збільшувати фіскальне навантаження на суб'єкти легального бізнесу та громадян в рамках реалізації проєктів забезпечення фінансових потреб Збройних Сил України та соціального сектора, а по-друге, викривляє умови конкурентного середовища, надаючи фіскальні преференції суб'єктам, які застосовують схеми ухилення від оподаткування, що додатково посилює тренд до тінізації економіки. На фоні цих явищ збереження суверенітету України та необхідність забезпечення відновлення і сталого соціально-економічного розвитку країни вимагає консолідації зусиль органів публічного управління, політикуму та громадянського суспільства з мінімізації практик застосування схем ухилення від оподаткування як за допомогою заходів адміністративного характеру, зокрема державного примусу, так і за рахунок спрощення державного регулювання і зниження податкового навантаження на добросовісних платників.

Сферами, де тіньовий сектор набув найбільшого поширення в Україні, згідно з дослідженням CASE Ukraine, Інституту соціально-економічної трансформації та Економічної експертної платформи, стали:

- галузь торгівлі, в якій до 70 % становлять незареєстровані продажі товарів і послуг;
- надання послуг з перевезення, транспортних і кур'єрських послуг, в тому числі таксі, рівень легалізації яких сягає в ліпшому разі 10 %;
- аграрна галузь, для якої характерними є масова незадекларована оренда землі, нелегальна підприємницька діяльність і реалізація нелегальної продукції;
- будівництво, де широко використовуються схеми неофіційних або напівофіційних трудових відносин та ухилення від реєстрації об'єктів будівництва;
- галузь ІТ – через використання псевдофрилансерських схем для ухилення від оподаткування;
- галузь енергетики з усталеними схемами контрабанди палива, виробництва і продажу контрафактної продукції та махінацій з акцизами [2].

Зазначимо, що в Україні значна частина фіскального потенціалу втрачається через наймасштабніші інструменти ухилення від сплати податків, агресивне податкове планування та суспільне небажання трансформації спрощеної системи оподаткування, які масово застосовуються суб'єктами підприємницької діяльності, що завдяки неформальним зв'язкам з представниками органів публічного управління отримують значні можливості для мінімізації чи взагалі уникнення фіскальних платежів.

Економічний аспект впливу тіньової економіки на державу полягає в тому, що недостатність коштів державного бюджету змушує Україну збільшувати обсяги зовнішніх запозичень, що, окрім обґрунтованого невдоволення платників податків країн-донорів високим рівнем корумпованості українського суспільства, обмежує економічну самостійність України в ухваленні рішень стратегічного характеру. Нелегальна торгівля, зокрема енергоресурсами, тютюном, алкоголем та іншими товарами, створює можливості для фінансування терористичних чи антидержавних угруповань, а контрабанда нівелює заходи митного контролю, що є критично важливим чинником для захисту економічного простору країни.

З політичного погляду тіньова економіка призводить до автоматичного посилення корупції як в суспільстві загалом, так і в органах публічної влади зокрема, що знижує рівень спроможності інститутів публічної влади забезпечувати захист державного суверенітету.

Висока частка сектора тіньової економіки, яка, на відміну від країн розвинутої демократії, історично є характерною для України, сформувала чіткий тренд низького рівня довіри громадян до владних інституцій, який створює передумови для прояву в будь-який момент соціальних протестів та переростання в політичну і суспільну нестабільність, що на поточний момент набуває, на нашу думку, критично важливого значення для утримання

національної єдності в умовах російсько-української війни, що перетворилася на довготривале ресурсне протистояння. При цьому сектор тіньової економіки в українських реаліях став одним із провідних каналів впливу РФ, яка ефективно використовує незаконні фінансові потоки для дестабілізації України.

Соціальний аспект впливу сектора тіньової економіки проявляється у відсутності соціальних гарантій для працівників, які не отримують належних соціальних виплат та медичного страхування, а також у створенні високого тиску на Пенсійний фонд України, що призвело до його фактичного банкрутства, оскільки, за даними аналітичної інформації Українського інституту майбутнього (UIF), з 11,7 млн економічно активних громадян офіційно працевлаштованими є лише 9,3 млн осіб, або 79 %. При цьому з-поміж числа офіційно працевлаштованих 1,4 млн осіб отримують мінімальну заробітну плату, а 2 млн складають фізичні особи – підприємці, що є квазіухиленням від оподаткування, тобто без порушення чинного законодавства та застосування агресивних схем ухилення від оподаткування працює лише половина українців. Як результат, тіньова економіка сприяє формуванню значної соціальної нерівності, оскільки суб'єкти підприємницької ініціативи та фізичні особи, які застосовують податкові маніпуляції, отримують незаконні переваги перед добросовісними платниками [1].

Крім того, тиск тіньової економіки на суспільно-правові відносини призводить до виникнення так званого ефекту ерозії правопорядку, оскільки масштабна тіньова економіка нівелює верховенство права, що ускладнює боротьбу з внутрішніми загрозами, такими як організована злочинність чи сепаратистські настрої.

Забезпечення обороноздатності держави вимагає серед інших ключових чинників належного рівня мобілізації фіскальних платежів, які в Україні значною мірою втрачаються через високий рівень тінізації економіки.

Крім того, виокремимо декілька додаткових негативних наслідків існування значного сектора тіньової економіки в Україні:

- тіньові схеми в енергетиці, зокрема контрабанда пального та нелегальний видобуток енергоносіїв, підривають енергетичну незалежність країни, що є критично важливим чинником економічної стійкості в умовах війни;
- контрабанда послаблює державний контроль, що створює ризики для обороноздатності країни та національної безпеки;
- тіньові потоки капіталу унеможливають здійснення заходів ефективного контролю за стратегічними галузями економіки, такими як оборонна промисловість, аграрна галузь чи інфраструктурне забезпечення.

Зниження питомої ваги тіньового сектора економіки залежить від ефективності проведення фіскальних реформ, активного впровадження електронного урядування, використання технологій блокчейн для відстеження фінансових потоків, посилення відповідальності за корупційні злочини, енергетичної реформи, боротьби з контрабандою та посилення прикордонного контролю, формування культури доброчесності та довіри до держави тощо [5, с. 22-25].

На підставі вищезазначеного констатуємо, що тіньова економіка є суттєвою загрозою для національного суверенітету України, яка підриває засади економічної безпеки, обмежує інституційну спроможність органів публічної влади, знижує спроможність забезпечення належного фіскального ресурсу для фінансування сфер оборони та національної безпеки. Збереження державного суверенітету вимагає впровадження системних реформ, спрямованих на легалізацію економічної діяльності, боротьбу з корупцією та підвищення прозорості публічного управління. Лише за умов масштабного зниження питомої ваги тіньової економіки Україна зможе повноцінно реалізувати свій потенціал як суверенна та незалежна держава.

1. В Україні 11,7 млн економічно активних осіб, з них працюють близько 9,3 млн – дослідження. *Forbes*. URL : <https://forbes.ua/news/v-ukraini-117-mln-ekonomichno-aktivnikh-osib-pratsuyut-blizko-93-mln-doslidzhennya-06072023-14650>.

2. Дубровський В., Гетман О., Черкашин В. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні. К.: Інститут соціально-економічної трансформації; CASE Україна; Економічна експертна платформа, 2024. 45 с. URL : <https://iset-ua.org/images/Shemi-2024-final.pdf>.

3. Скільки грошей в Україні перебуває в тіні, – Гетманцев назвав цифри. *Finance.ua*. URL : <https://news.finance.ua/ua/skil-ky-hroshey-v-ukraini-perebuyaye-v-tini-hetmancev-nazvav-cyfr>.

4. Тенденції тіньової економіки. *Міністерство економіки України*. URL : <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkononomiki>.

5. Трещов М. М. Фінансове забезпечення відновлення та реконструкції України у повоєнний період. *Науковий вісник: Державне управління*. 2023. № 2 (14). С. 19-40.



Світлана ХАМІНІЧ
професор кафедри
соціально-економічних дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор економічних наук, професор
(м. Дніпро, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-2221-5550>

КЛЮЧОВІ ІМПЕРАТИВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

Національна безпека є ключовим пріоритетом для будь-якої держави. Сучасні загрози суверенітету та стабільності держав обумовлені геополітичними, економічними, технологічними та інформаційними чинниками. Одним із першочергових завдань є визначення стратегічних підходів до забезпечення національної безпеки на основі аналізу міжнародного досвіду та внутрішніх потреб держави.

У сучасному світі процеси глобалізації значно впливають на політичні, економічні та соціальні аспекти розвитку держав. Національна безпека стає все більш комплексною категорією, яка охоплює не лише військовий аспект, а й інформаційний, економічний, екологічний та гуманітарний виміри.

Аналіз ключових імперативів національної безпеки в умовах глобалізаційних викликів та вироблення стратегічних напрямів її забезпечення обумовлені реаліями сьогодення – військовою агресією та нападом росії на нашу державу.

В умовах глобалізації виникають нові виклики, які потребують адекватних стратегій реагування. Ці виклики пов'язані з економічною, політичною, військовою та інформаційною сферами, що потребує комплексного підходу до забезпечення безпеки.

Основними імперативами національної безпеки є такі:

- політична та економічна стабільність;
- воєнна безпека та обороноздатність;
- інформаційна безпека;
- енергетична безпека;
- соціальна безпека та гуманітарний вимір.

Глобалізація приводить до зростання взаємозалежності держав, що може бути як перевагою, так і загрозою. Важливим імперативом є забезпечення стабільної політичної системи, ефективного державного управління та економічної незалежності.

В умовах зростання геополітичної напруги держава повинна мати сильну армію, сучасне озброєння та ефективні оборонні стратегії. Значущим аспектом є розвиток міжнародного військового співробітництва, особливо з країнами-партнерами [1].

Кіберзагрози, інформаційні війни та дезінформація є ключовими проблемами сучасного світу. Захист національного інформаційного простору, протидія пропаганді та розвиток цифрових технологій є важливими складовими національної безпеки.

Залежність від зовнішніх енергоресурсів може бути використана як інструмент тиску. Тому критично важливим є розвиток власних енергетичних потужностей, диверсифікація постачальників та впровадження альтернативних джерел енергії.

Глобалізація впливає на соціальну стабільність через міграційні процеси, культурні трансформації та економічні кризи. Значущими є підтримка національної ідентичності, розвиток освіти, медицини та соціального забезпечення.

Національна безпека в умовах глобалізаційних викликів вимагає комплексного підходу та координації зусиль усіх державних інституцій.

Необхідно враховувати нові загрози, адаптувати стратегії захисту та впроваджувати сучасні технології для зміцнення національної безпеки. Лише та держава, яка зможе ефективно реагувати на виклики сучасного світу, забезпечить стабільний розвиток та добробут своїх громадян [2].

Глобалізаційні виклики є фактором загроз національній безпеці. Глобалізація створює як нові можливості, так і значні ризики для національної безпеки. До основних викликів належать:

- геополітична нестабільність: зростання кількості конфліктів, поширення гібридних загроз, економічний та енергетичний тиск на держави;
- економічні ризики: фінансова нестабільність, залежність від зовнішніх ринків, нерівномірний розподіл ресурсів;
- технологічні загрози: кібератаки, маніпулювання інформаційними потоками, розвиток штучного інтелекту з можливими наслідками для безпеки;
- інформаційна небезпека: вплив дезінформації, втручання у внутрішні процеси держави через медіа та соціальні мережі.

Для ефективного реагування на виклики глобалізації необхідно реалізовувати такі стратегічні імперативи, як:

- зміцнення обороноздатності (модернізація армії, розвиток технологічних можливостей оборони, посилення кіберзахисту);
- економічна стійкість (диверсифікація економіки, енергетична незалежність, підтримка інноваційного розвитку);
- інформаційна безпека (розвиток національного інформаційного простору, боротьба з пропагандою, підвищення цифрової грамотності населення);
- геополітична стратегія (активна дипломатія, інтеграція до міжнародних безпекових альянсів, балансування зовнішньополітичних інтересів) тощо.

Війна в Україні як виклик глобальній та національній безпеці створює негативні умови для розвитку держави у всіх напрямках. Агресія росії проти України стала серйозним випробуванням не лише для української державності, а й для світової системи безпеки. Основними аспектами впливу війни на національну безпеку є:

- військовий аспект: Україна змушена здійснювати масштабну мобілізацію ресурсів, зміцнювати оборонний потенціал, впроваджувати новітні технології у військовій сфері;
- економічний вплив: значні руйнування інфраструктури, втрати в промисловому секторі, скорочення ВВП та необхідність залучення міжнародної фінансової допомоги [3];
- інформаційна війна: протистояння масованій дезінформації з боку росії, захист цифрового простору, боротьба з пропагандою та кібератаками;
- гуманітарні виклики: мільйони внутрішньо переміщених осіб, біженці, психологічні наслідки війни для населення, необхідність відновлення соціальної сфери;
- міжнародний аспект: зміцнення стратегічного партнерства України з НАТО, ЄС та іншими міжнародними організаціями, отримання військової та фінансової допомоги.

У сучасному цифровому середовищі технологічний чинник відіграє ключову роль у зміцненні безпеки держави.

Основними напрямками є розвиток національної системи кіберзахисту, зокрема:

- створення спеціалізованих державних агентств з кібербезпеки;
- інвестування у високотехнологічні розробки, включаючи штучний інтелект, квантові технології та блокчейн;
- забезпечення цифрового суверенітету шляхом розробки власних технологічних рішень у стратегічно важливих секторах економіки.

Глобальний характер загроз вимагає посилення міжнародного співробітництва, де основними напрямками є участь у міжнародних організаціях, таких як ООН, НАТО, ОБСЄ, з метою координації безпекової політики; обмін інформацією та спільні навчання з партнерами для підвищення готовності до потенційних криз; впровадження міжнародних стандартів у сфері кібербезпеки, що забезпечить ефективнішу боротьбу з цифровими загрозами.

Роль громадянського суспільства у забезпеченні національної безпеки безперечна.

Ефективна національна безпека неможлива без активної участі громадян на засадах підвищення рівня громадянської освіти щодо безпекових питань; формування культури інформаційної стійкості та критичного мислення; залучення громадських організацій до процесів аналізу та вироблення рішень у сфері безпеки та посилення громадського контролю над діяльністю державних органів у сфері безпеки.

Таким чином, глобалізаційні процеси значно впливають на систему національної безпеки, вимагаючи гнучких підходів та адаптивних стратегій.

Війна в Україні продемонструвала необхідність зміцнення обороноздатності, мобілізації економічних і технологічних ресурсів, а також розширення міжнародної підтримки. Державам необхідно інвестувати в технологічні інновації, розширювати міжнародне співробітництво та посилювати стійкість власних інституцій до новітніх викликів. Важливим чинником є залучення громадянського суспільства до процесів

забезпечення безпеки, що сприятиме зміцненню демократичних інституцій та підвищенню рівня національної стійкості.

1. Хамініч С. Ю. Імперативи економічної безпеки у сучасному світі: стратегії і загрози. *Вісник Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України. Економічні науки*. 2024. № 1 (09). С. 46-55.
2. Ільченко О. В., Ільченко Б. О. Засоби та способи забезпечення економічної безпеки України: правові аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. С. 274-278. URL : <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/07/52.pdf>.
3. Литвиненко О. С. Економічна безпека України: аналіз та оцінка. *Інтернаука*. 2022. № 1. С. 53-56.

Валентин М'ЯЧИН

професор кафедри
соціально-економічних дисциплін,
доктор економічних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0002-1491-5100>

Роман ШЕВЄЛЄВ

студент ННІ права
та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**ВПЛИВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ЕФЕКТИВНІСТЬ
ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД**

Ефективність підприємств у повоєнний період залежить, окрім іншого, і від здатності враховувати зовнішні фактори у стратегічному плануванні. Важливими стають швидке реагування на зміни у трудовому законодавстві, впровадження нових комунікаційних стратегій і врахування соціально-економічних потреб працівників. Успішна соціальна політика підприємства, включаючи поліпшення житлово-побутових умов, охорону здоров'я та підтримку вразливих верств працівників, забезпечує стабільний розвиток навіть у кризових умовах. Комплексний підхід до соціального розвитку сприяє підвищенню соціальної активності персоналу, що позитивно позначається на загальній ефективності роботи підприємства.

Зовнішнє середовище суттєво впливає на ефективність діяльності підприємств у повоєнний період, особливо з огляду на швидкі зміни економічних, політичних і соціальних факторів. Війна змусила компанії адаптуватися до кризових умов, зокрема враховувати економічну нестабільність, дефіцит ресурсів та зміни споживчих настроїв. Для досягнення стійкості підприємства необхідно проводити глибокий аналіз зовнішніх і внутрішніх факторів, визначати больові точки бізнесу та прогнозувати ризики. Використання технологій для моніторингу ринку та економічного середовища допомагає підприємствам краще планувати свої дії. Орієнтація на зовнішні дані дозволяє не лише адаптувати бізнес-процеси, але й створювати довгострокові стратегії для підвищення конкурентоздатності. Відсутність швидкої реакції на зміни у зовнішньому середовищі може спричинити зниження рентабельності та втрату ринку.

Однією з ключових складових ефективного реагування є стратегічне управління інвестиціями, яке враховує вплив зовнішніх змін на економічну діяльність підприємства. Промислові компанії використовують інноваційні підходи для модернізації виробничих потужностей та оптимізації витрат, орієнтуючись на стратегічні перспективи. Підприємства повинні приділяти увагу превентивному управлінню, що включає оцінку потенційних загроз і розроблення гнучких управлінських рішень. В умовах післявоєнного відновлення важливим є швидке реагування на динамічні зміни, які впливають на доступність ресурсів, транспортну інфраструктуру та технологічний розвиток. Використання імітаційного моделювання для оцінки ризиків і прогнозування економічної стійкості підприємств стає необхідним для запобігання кризовим ситуаціям. Стратегічне управління, спрямоване на врахування змін у

зовнішньому середовищі, дозволяє зберегти та наростити економічний потенціал.

Зовнішнє середовище також визначає потребу підприємств у створенні нових інноваційних продуктів і розширенні ринків збуту. Ефективність бізнесу значною мірою залежить від здатності адаптуватися до змін споживчих уподобань і нових вимог ринку. І. Тарасенко підкреслює важливість інтеграції сучасних технологій і впровадження інновацій у стратегічне управління. Підприємства, які швидко реагують на зміну факторів зовнішнього середовища, таких як ціни на сировину чи регуляторні вимоги, демонструють кращі результати. Застосування комплексного підходу до аналізу ринкових змін та врахування ризиків дозволяє досягти стабільного економічного розвитку. Це забезпечує не лише короткострокову адаптацію, але й створює умови для довгострокового зростання в умовах повоєнного відновлення [1].

Зовнішнє середовище суттєво впливає на ефективність підприємств у повоєнний період через масштабні руйнування інфраструктури, зміну ринкових умов і дефіцит ресурсів. Постійні обстріли та знищення об'єктів критичної інфраструктури, таких як енергосистема, значно ускладнюють виробничі процеси навіть у регіонах, де не ведуться бойові дії. В. Стадник і О. Каштальян зазначають, що війна зменшила економічний потенціал України на третину, а щоденні втрати активів у 2022 р. складали майже 4 млрд. дол. Зокрема, у металургії виробництво скоротилося на 70 %, а експорт – на 62 %. Ці обставини змушують підприємства адаптуватися до нових умов шляхом скорочення витрат, переходу на виробництво товарів першої необхідності та пошуку нових ринків збуту. Відсутність стабільного доступу до ресурсів і порушення логістичних ланцюгів значно знижують ефективність діяльності бізнесу [2].

Зовнішні фактори, такі як втрата людського капіталу через масову міграцію, також суттєво впливають на продуктивність підприємств. Майже 7,8 млн українців, серед яких багато кваліфікованих працівників, виїхали за кордон, що створює дефіцит робочої сили в ключових галузях. Крім того, споживчий попит залишається на мінімальному рівні через зниження купівельної спроможності населення. У цих умовах підтримання діяльності підприємств залежить від зовнішньої фінансової допомоги, яка забезпечує соціальні витрати та підтримує базові економічні процеси. Наприклад, міжнародна допомога покрила 60 % фінансування бюджету України у 2022 р. Водночас підприємства, що орієнтуються на експорт, стикаються зі зростанням вимог міжнародних ринків, таких як адаптація до «зеленого» переходу, що вимагає значних інвестицій у модернізацію.

Відновлення економічної ефективності вимагає стратегічного врахування змін у зовнішньому середовищі, зокрема інтеграції у глобальні тренди та розвитку інноваційних підходів. В. Стадник і О. Каштальян акцентують увагу на важливості використання інструментів державної підтримки, таких як індустріальні парки, які забезпечують пільги для релокованих підприємств. Це створює умови для залучення інвестицій та розвитку високотехнологічних виробництв. Крім того, значний вплив на ефективність має доступ до міжнародних ринків, який потребує відповідності продукції новим регуляторним вимогам, зокрема мінімізації вуглецевих викидів. Загалом адаптація до впливу зовнішніх факторів, таких як зміни у споживчих настроях, міжнародній політиці та технологічному прогресі, є ключовим чинником для забезпечення стійкого економічного розвитку підприємств у повоєнний період [2].

І. Грищенко зазначає, що інтегровані бізнес-структури є важливим елементом у процесі відновлення економіки після війни завдяки їхній здатності досягати значних результатів в інноваційній діяльності. Залежно від рівня інтеграції підприємства можуть отримувати переваги, наприклад, на низькому рівні – через координацію досліджень, обмін інформацією та правовий захист інтелектуальної власності. На високому рівні інтеграції можливе розподілення ризиків, залучення капіталу та фінансування найбільш перспективних інноваційних проєктів. Таким чином, синергія цих структур забезпечує їхню конкурентоспроможність навіть у складних економічних умовах [3].

Зовнішнє середовище продовжує створювати виклики для українських підприємств у повоєнний період. Ризики інвестиційної непривабливості, руйнування логістичної інфраструктури та високий рівень конкуренції ускладнюють економічне відновлення. У цьому контексті критично важливими залишаються заходи з покращення співпраці між державою та бізнесом, залучення іноземних інвестицій та розвиток інноваційної інфраструктури. Лише системний підхід із акцентом на цифровізацію та модернізацію зможе забезпечити відновлення підприємств і сталий розвиток економіки.

Отже, проаналізувавши наукову літературу щодо впливу зовнішнього середовища

на ефективність діяльності підприємств у повоєнний період, можна виділити ключові фактори, що визначають успішність бізнесу в умовах відновлення економіки. У таблиці 1 наведено основні зовнішні чинники та їхній вплив на діяльність підприємств у цей період.

Табл. 1 демонструє, як різні аспекти зовнішнього середовища впливають на діяльність підприємств у повоєнний період. Наприклад, економічна нестабільність, яка характеризується зниженням рентабельності та дефіцитом ресурсів, змушує компанії оптимізувати витрати та диверсифікувати джерела постачання, що підвищує їхню стійкість до ринкових коливань. Політичні зміни, включаючи нові законодавчі вимоги та регуляторні зміни, вимагають від підприємств гнучкості та своєчасного реагування для збереження конкурентних позицій.

Таблиця 1

**Вплив зовнішнього середовища на ефективність діяльності підприємств
у повоєнний період**

<i>Фактор зовнішнього середовища</i>	<i>Вплив на ефективність</i>	<i>Приклади адаптаційних стратегій</i>
Економічна нестабільність	Зниження рентабельності, дефіцит ресурсів	Оптимізація витрат, диверсифікація джерел постачання
Політична ситуація	Зміни в законодавстві, регуляторні вимоги	Вчасне реагування на законодавчі зміни, лобіювання інтересів
Соціальні фактори	Втрата робочої сили через міграцію, зміни споживчих уподобань	Інвестування в навчання персоналу, маркетингові дослідження
Технологічний розвиток	Потреба в модернізації виробництва, інноваціях	Впровадження новітніх технологій, розвиток R&D
Логістична інфраструктура	Порушення ланцюгів постачання, затримки доставки	Розвиток альтернативних маршрутів, партнерство з логістичними компаніями
Міжнародні ринки	Вимоги до експортних стандартів, зростаюча конкуренція	Адаптація продукції до міжнародних стандартів, розширення ринків збуту

Крім того, соціальні фактори, такі як масова міграція кваліфікованих працівників, створюють дефіцит робочої сили, що змушує підприємства інвестувати в навчання персоналу та проводити маркетингові дослідження для адаптації до змін споживчих уподобань. Технологічний розвиток стимулює бізнес до впровадження інновацій та модернізації виробництва, що покращує продуктивність та конкурентоспроможність. Логістичні виклики, пов'язані з порушенням ланцюгів постачання, вимагають розвитку альтернативних маршрутів та укладання партнерських угод з логістичними компаніями для забезпечення безперебійної доставки товарів. Нарешті, вихід на міжнародні ринки, зважаючи на вимоги до експортних стандартів та зростаючу конкуренцію, спонукає підприємства адаптувати продукцію до міжнародних стандартів та розширювати канали збуту, що сприяє зростанню обсягів продажів та зміцненню позицій на глобальному рівні.

Таким чином, проведення комплексного аналізу зовнішнього середовища дозволяє підприємствам ефективно адаптуватися до викликів повоєнного періоду, впроваджувати стратегії, що підвищують конкурентоспроможність та забезпечують стійкий розвиток у мінливих умовах ринку. Врахування економічних, політичних, соціальних, технологічних, логістичних та міжнародних факторів є ключовим для досягнення успіху та стабільності підприємств у період відновлення економіки після війни.

1. Тарасенко І., Олефіренко К., Полозова Т., Мурзабулатова О. Стратегічне управління стійким розвитком промислових підприємств в умовах післявоєнного відновлення України. *Economics. Finances. Law*. 2023. № 7. С. 73-77.

2. Стадник В., Каштальян О. Технології і ресурси розвитку конкурентоспроможності економіки України в процесах повоєнного відновлення. *Scientific Trends and Trends in the Context of Globalization: the Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference (Umeå, Sweden, February 19-20, 2023)*. 2023. С. 52-69.

3. Грищенко І., Ганущак-Єфіменко Л., Гнатенко І., Ребілас Р. Управління дизайном середовищем розвитку інноваційного підприємництва в інтегрованих структурах в умовах післявоєнного відновлення. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2023. № 52(5). С. 341-352.

Людмила ШЕМАЄВА

головний науковий співробітник

Науково-організаційного центру

Національної академії

Служби безпеки України

(м. Київ, Україна),

доктор економічних наук, професор

<https://orcid.org/0000-0002-2989-0823>

СТАН ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: БОРГОВА СФЕРА

В Україні з початку війни у 2022 році внаслідок стрімкого зростання дефіциту бюджету суттєво збільшився обсяг державного боргу та видатків на його обслуговування, а також відбулося збільшення частки зовнішнього боргу у його загальній структурі.

Упродовж 2024 р. порівняно з 2023 р. у півтора раза зріс **обсяг державних запозичень (як внутрішніх, так і зовнішніх)**, у структурі яких:

- *запозичення із внутрішніх джерел* – 638,4 млрд грн (проти 552,6 млрд грн – у 2023 р.). Протягом 2024 року Міністерство фінансів України провело 201 аукціон з розміщення ОВДП, залучивши 640 млрд грн на покриття дефіциту державного бюджету. Відсоток рефінансування ринкових облігацій внутрішньої державної позики станом на 31 грудня 2024 року становив 167 %, при цьому відсоток рефінансування ОВДП, номінованих у гривні – 200 %, в доларах США – 115 %, в євро – 83 %;

- *із зовнішніх джерел* у 2024 р. залучено 1874,4 млрд грн (проти 1 151,6 млрд грн у 2023 р.), отже, обсяг зовнішніх запозичень у гривневому еквіваленті зріс майже на 39 %. Основні кредитори: ЄС (сума кредитів – 17,3 млрд дол. США), МВФ (5,3 млрд дол. США), Японія (4,3 млрд дол. США), Світовий банк (3,3 млрд дол. США), Канада (1,8 млрд дол. США), Велика Британія (0,99 млрд дол. США).

Чисте позичкове фінансування дефіциту становило 255 млрд грн із внутрішніх джерел і 1175 млрд грн із зовнішніх джерел. Тобто зовнішні кредитори на нетто-основі надали в розпорядження держави вп'ятеро більше коштів, ніж внутрішні кредитори [1].

Обсяги погашення державного боргу та видатки на його обслуговування і виплати за державними деривативами в 2024 р., порівняно з попереднім роком, збільшилися на близько 20 %. За функціональною класифікацією статей видатків у січні – грудні 2024 року вони склали 307,4 млрд грн проти 247,6 млрд грн у 2023 р. та 157,9 млрд грн у 2022 р. [2]. Одним із каналів непродуктивного витрачання ресурсів стали аномально високі видатки на обслуговування внутрішнього боргу – 212,9 млрд грн у 2024 р. У відносному вимірі такі видатки досягли 2,8 % ВВП [1].

Водночас вагому позитивну роль у скороченні обсягів погашення зовнішнього державного боргу та видатків на його обслуговування зіграло те, що Мінфін здійснив реструктуризацію комерційного боргу за тринадцятьма серіями державних єврооблігацій та гарантованих державою єврооблігацій, випущених Укравтодором на суму близько 20,5 млрд дол. США (приблизно 24 млрд дол. США з урахуванням капіталізованих відсотків). В результаті цієї угоди державний та гарантований державою борг України скорочено на близько 9 млрд дол. США. Це означає номінальне зниження вартості боргу на 37 % з першого дня дії угоди і зниження чистої приведеної вартості боргу на близько 60 % (при ставці дисконтування 14 %). Боргові виплати зменшуються на 93 %, що призведе до економії 11,4 млрд дол. США протягом наступних трьох років. Окрім цього, витрати на обслуговування і погашення боргу до 2033 року зменшаться на 77 %, що дозволить заощадити загалом 22,8 млрд дол. США.

Загалом обсяг державного та гарантованого боргу України станом на кінець 2024 р. суттєво збільшився – до 6 980,93 млрд грн (166,06 млрд дол. США), а саме: державний та гарантований державою зовнішній борг – 5 048,44 млрд грн (72,32 % загальної суми державного та гарантованого державою боргу), або 120,09 млрд дол. США; державний та гарантований державою внутрішній борг – 1 932,49 млрд грн (27,68 %), або 45,97 млрд дол. США. Протягом 2024 року сума державного та гарантованого державою боргу України збільшилась у гривневому еквіваленті на 1461,30 млрд грн і в доларовому еквіваленті державний та гарантований державою борг збільшився на 20,74 млрд дол. США.

Станом на початок 2025 р. державний і гарантований борг досяг рівня 90,7 % ВВП. Відносно довоєнного рівня він підвищився на 40,2% ВВП. За попередніми розрахунками, державний борг України до очікуваного ВВП у 2024 році становить 87,9 %.

Основним чинником зростання заборгованості стало кредитування від міжнародних партнерів, також заборгованість зросла за рахунок курсових змін протягом року.

Продовжилася тенденція щодо перевищення граничних критичних значень індикаторів економічної безпеки в сфері держборгу, зокрема: співвідношення державного боргу до ВВП (граничне значення – 60 % ВВП) у 2024 р. склало близько 92 % ВВП проти 85 % у 2023 р., 71,6 % у 2022 р. і 43,3 % у 2021 р. [3]. Співвідношення валового зовнішнього боргу до ВВП при його граничному значенні 70 % ВВП, у 2024 р. (за останніми даними на кінець II кварталу 2024 р.) склало 91,0 % ВВП проти 90,4 % у 2023 р., 81,6 % у 2022 р. та 64,9 % у 2021 р., у тому числі зовнішні зобов'язання сектору загального державного управління збільшилися до 107,5 млрд дол. США [4].

Продовжилося зростання касових видатків на обслуговування державного боргу та виплати за державними деривативами за зведеним бюджетом: за функціональною класифікацією статей видатків у січні – грудні 2024 року (порівняно з січнем – груднем 2023 року) вони склали 307,4 млрд грн проти 247,6 млрд грн у 2023 р. та 157,9 млрд грн у 2022 р. [2].

Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» граничний рівень державного боргу визначено в обсязі 8 210, 5 млрд грн [5]. Обсяг державного боргу на кінець 2025 р. залежатиме від таких чинників:

- надходжень кредитів (позик) від міжнародних партнерів, зокрема надходження фінансової допомоги у вигляді грантів;
- відхилення фактичного обмінного курсу національної валюти порівняно з прогнозним, що застосовувався під час здійснення розрахунків показників Державного бюджету України на 2025 р.;
- здійснення реструктуризації виплат за державними деривативами (ВВП-варантами), гарантованими державою облігаціями Укренерго та зовнішніми комерційними кредитами від комерційних кредиторів, що було частиною периметру реструктуризації, затвердженого в березні 2023 року;
- проведення капіталізації банків державного сектору, державних компаній та ФГВФО (Фонду гарантування вкладів фізичних осіб).

Загальні виплати у 2025 р. за державним боргом з урахуванням планових позик у 2025 р. становитимуть 1 172,2 млрд грн, з яких майже половина (562,0 млрд грн) – виплати на погашення державного внутрішнього боргу.

При цьому обсяг платежів з обслуговування державного боргу може відрізнятися від прогнозного у разі зміни динаміки плаваючих ставок (EURIBOR, SOFR, індексу інфляції тощо), а також зміни курсу гривні до іноземних валют. Вплив коливань обмінного курсу гривні до долара на державний бюджет посилюється високим ступенем кореляції з іншими основними валютами, в яких номіновані боргові зобов'язання України. *Це підвищує валютний ризик державного боргу України.*

Оцінюючи майбутні перспективи, слід враховувати, що МВФ прогнозує, що до квітня 2027 року Україна отримає 148 млрд дол. США зовнішнього офіційного фінансування (за час дії програми EFF). Підготований план зовнішнього фінансування на 2025 рік надає підстави для оптимістичних очікувань щодо повного покриття оцінених Урядом потреб України у цьому році і, вірогідно, в 2026 р. Однак надалі рівень підтримки України з боку міжнародних партнерів помітно знизиться: МВФ передбачає, що з 2027 року він становитиме лише 5-12 млрд дол. на рік.

Отже, прогнозовані на сьогодні обсяги зовнішнього офіційного фінансування України після 2026 року не забезпечуватимуть покриття очікуваного дефіциту поточного рахунку і є недостатніми для покриття потреб України у фінансуванні відновлення й відбудови (600-800 млрд дол. США) [1].

З урахуванням цього, у борговій сфері Україні доцільно забезпечити:

- продовження співпраці з МВФ у рамках механізму розширеного фінансування (EFF) до 2027 р. та неухильне виконання Україною взятих зобов'язань за результатами переглядів;
- проведення переговорів із зарубіжними донорами щодо розширення залучення грантової допомоги та пільгового кредитного фінансування у рамках реалізації структурних реформ у найуразливіших галузях української економіки;

- продовження розвитку систематичних та довгострокових відносин з інвесторами (розширення кола інвесторів з точки зору географії та типів інвесторів), регулярне ознайомлення інвесторів з інформацією щодо ключових показників макроекономічної та фінансової сфер, поширення щомісячних оглядів основних подій в економіці України тощо;
- активну взаємодію з рейтинговими агентствами для подальшого підвищення суверенних кредитних рейтингів для поліпшення інвестиційної привабливості суверенних боргових інструментів України;
- підготовка спільно із зовнішніми фінансовими радниками та проведення реструктуризації вимог, пов'язаних із ВВП-варантами; гарантованими державою облігаціями Укренерго;
- іншими зовнішніми комерційними кредитами від комерційних кредиторів, що було частиною периметру реструктуризації, затвердженого в березні 2023 року програмою EFF;
- продовження співпраці з міжнародними партнерами щодо залучення коштів, що будуть забезпечені майбутніми доходами від заморожених активів РФ у межах G7 ERA Mechanism (обсягом 50 млрд дол. США), а також щодо можливості повної конфіскації заморожених активів російського центрального банку для використання Україною;
- забезпечення безперервного функціонування внутрішнього боргового ринку, продовження розвитку внутрішнього ринку капіталу, зміцнення відносин з інвесторами-резидентами на внутрішньому ринку капіталу та повернення інвесторів-нерезидентів, поліпшення ринкової інфраструктури, процедур розрахунків і клірингу;
- створення ліквідних ринків фінансових інструментів та механізмів зниження їх ризику, розробку нормативно-правової бази для випуску і обігу нових класів цінних паперів;
- забезпечення модернізації, консолідації та розвитку біржової й депозитарної інфраструктури ринків капіталу (заснування Фонду гарантування приватних інвестицій, створення вторинного ринку ОВДП).

1. Богдан Т. Хто найбільше допомагав Україні грошима і чи збережеться ця підтримка у наступні роки? URL : <https://www.growford.org.ua/hto-najbilshe-dopomagav-ukrayini-groshyma-i-chy-zberezhetsya-tsya-pidtrymka-u-nastupni-roky/>.

2. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2022-2024 pp. URL : https://www.mof.gov.ua/uk/budget_2022-538.

3. Понадпланові 20 % видатків і мінус 100 млрд грн від ОВДП. Сім цікавих фактів і чотири графіки про виконання бюджету-2024 від Forbes Ukraine. URL : <https://forbes.ua/money/ponadplanovi-20-vidatkiv-i-minus-100-mlrd-grn-vid-ovdp-sim-tsikavikh-faktiv-i-chotiri-grafiki-pro-vikonannya-byudzhetu-2024-vid-forbes-ukraine-09012025-26138>.

4. Зовнішній борг України на кінець III кварталу 2024 р. (за методологією шостого видання Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції). НБУ. URL : https://bank.gov.ua/files/ES/ExDebt_y.pdf.

5. Бюджет 2025 року: оборону країни буде забезпечено. URL : https://www.mof.gov.ua/uk/budget_of_2025-770.

Валентин М'ЯЧИН

професор кафедри
соціально-економічних дисциплін,
доктор економічних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0002-1491-5100>

Валерія ЛОЗОВИЦЬКА

студентка ННІ права
та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ЕКОНОМІЧНА КРИЗА В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Економічна криза в Україні, що виникла під час повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році, має глибокі і багатогранні наслідки. Ця криза не лише дестабілізувала економіку країни, але й створила нові виклики для державного управління, бізнесу та

населення [1].

Війна спричинила значні руйнування інфраструктури, втрату людських життів та вимушену міграцію мільйонів українців. Бойові дії безпосередньо вплинули на виробничі потужності, транспортні артерії та енергетичну інфраструктуру, що призвело до серйозних економічних втрат [2].

Економічна криза в Україні мала значні наслідки для всіх сфер суспільства. Основними з них є [3]:

1) зниження ВВП. За оцінками, ВВП України у 2022 році знизився на 30-40 %, що є найбільшим падінням з часів незалежності. Це спричинило значне зниження рівня життя населення та зростання бідності;

2) інфляція та знецінення гривні: військові витрати, зменшення виробництва та порушення логістичних ланцюгів призвели до високої інфляції та знецінення національної валюти. Це збільшило ціни на основні товари та послуги, що ще більше ускладнило життя українців;

3) безробіття: втрата робочих місць через руйнування підприємств і зупинку виробництва призвела до значного зростання безробіття. Багато людей втратили джерела доходу і змушені були шукати роботу в інших регіонах або за кордоном;

4) державний борг: зростання військових витрат і падіння доходів призвели до збільшення державного боргу. Україна змушена була звертатися за фінансовою допомогою до міжнародних організацій, що збільшило залежність від зовнішніх кредиторів.

Для подолання економічної кризи в Україні необхідно здійснити комплекс заходів, спрямованих на стабілізацію економіки та відновлення зруйнованої інфраструктури. Основні кроки включають:

1) міжнародну допомогу: залучення міжнародної фінансової та гуманітарної допомоги для підтримки економіки і відновлення інфраструктури. Це включає кредити, гранти та технічну допомогу від міжнародних фінансових інституцій та донорських країн;

2) економічні реформи: проведення структурних реформ для підвищення ефективності економіки, зменшення корупції та покращення інвестиційного клімату. Особливу увагу слід приділити реформам у сфері державного управління, судової системи та боротьбі з корупцією;

3) відновлення інфраструктури: реконструкцію зруйнованих об'єктів інфраструктури, зокрема доріг, мостів, енергетичних об'єктів та житлових будівель. Це допоможе відновити нормальне функціонування економіки та створити нові робочі місця;

4) підтримку бізнесу: створення умов для відновлення діяльності підприємств, зокрема через податкові пільги, субсидії та кредитні програми. Особливу увагу слід приділити підтримці малого та середнього бізнесу, який є основою економіки країни;

5) соціальний захист: забезпечення соціального захисту для найбільш вразливих верств населення, включаючи безробітних, пенсіонерів та внутрішньо переміщених осіб. Це включає соціальні виплати, програми зайнятості та доступ до медичних послуг;

6) розблокування чорноморських портів України. що послаблює кризу продовольчої безпеки, але є лише частковим рішенням. Індекс цін на зернові ФАО, який досяг піку в травні в 173,5 пункта, в липні 2022 р. становив 147,3 пункта, що на 11,5 % менше, ніж у червні. Це значення все ще перевищує рівень липня 2021 року на 16,6 %.

Очевидно експерти не наважуються робити оптимістичні прогнози, оскільки ціни на енергоносії продовжують стрімко зростати, що призведе до зростання витрат на транспортування та експлуатацію сільськогосподарської техніки, а також матиме хвиловий вплив на витрати на добрива. До проблеми додають наслідки сільськогосподарської протекціоністської політики в усьому світі та зміну клімату, які створюють ще більше продовольчої небезпеки та дефіцит у глобальних ланцюгах постачання продовольства [4, с. 312].

Напередодні вторгнення в Україну росія заборонила експорт аміачної селітри за межі блоку Євразійського економічного союзу. Цей захід нагадає попередню реакцію на спалах COVID-19, коли росія запровадила експортну квоту на пшеницю, жито, ячмінь і кукурудзу, незважаючи на загрозу кризи. Ще в квітні 2020 року росія також утрималася від підписання спільної декларації, поширеної в СОТ основними експортерами сільськогосподарської та агропродовольчої продукції, які погодилися вести відкриту та передбачувану торгівлю в умовах пандемії. Ціни на добрива зросли більш ніж удвічі з початку війни в Україні, а ціни на енергоносії стрімко зростають.

За даними Світового банку, поточна енергетична криза відрізняється від енергетичного цінового шоку 1970-х років тим, що простір заміщення між різними видами ключових

енергетичних продуктів обмежений, оскільки ціни на всі ці продукти зростають. COVID-19 спричинив зростання цін на нафту та вугілля, але нинішня енергетична криза спричинена війною, оскільки росія є найбільшим у світі експортером природного газу та основним постачальником сирої нафти й вугілля [1].

За оцінками Світового банку різке зростання цін на енергоносії через війну може скоротити світове виробництво на 0,8 % за два роки, вплинувши в основному на харчовий, будівельний, нафтохімічний і транспортний сектори.

Отже, економічна криза в Україні, спричинена повномасштабним вторгненням росії, є складним і багатограним явищем. Вона вимагає злагоджених дій з боку уряду, бізнесу та міжнародної спільноти для подолання наслідків війни та відновлення економічної стабільності. Тільки через ефективну співпрацю і рішучі реформи Україна зможе подолати кризу і відновити своє економічне зростання.

1. Війна в Україні вже вплинула на 25 % світової торгівлі зерновими. URL : <https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/23/686154/>

2. Вплив війни в Україні на торгівлю та розвиток. URL : <https://unctad.org/fr/news/limpact-de-la-guerren-ukraine-sur-le-commerce-et-le-developpement>.

3. Російська агресія проти України: наслідки для світової торгівлі після 7 місяців війни. URL : <https://www.iisd.org/fr/node/16862>.

4. Пічкурова З. В. Ризики та загрози війни в Україні для світової економіки. *Трансформація національної, закордонної моделей економічного розвитку та законодавства в умовах воєнного часу*: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 27-29 червня 2022 р.). Луцьк : БНУ ім. Лесі Українки, 2022. С. 311-314.



Olena VARYANYCHENKO

Associate Professor
at the Department of Management
of the National Technical University
«Dniprovskaya Politehnika»
(Dnipro, Ukraine),
Candidate of Economic Sciences
<https://orcid.org/0000-0002-1331-9673>

STRATEGIC MANAGEMENT OF THE EXPORT POTENTIAL OF A GLOBAL PRODUCT MANUFACTURER IN THE BEEKEEPING INDUSTRY AS A FACTOR OF UKRAINE'S ECONOMIC AND FOOD SECURITY

The dynamics of positive development and sustainable economic growth, the enhancement of enterprises' competitiveness, their expansion into international markets, and the strengthening of national security are largely achieved through the implementation of an effective export policy and depend on the level of excellence in processes related to the strategic management of export potential. The development of the export sector contributes to increasing the financial stability of the state, reducing the risks of economic decline, and ensuring resource autonomy.

In Ukraine, security issues have become particularly relevant under conditions of military aggression and economic instability. Ukrainian enterprises operate under challenging wartime conditions, which impose significant constraints. However, the strategic development of export-oriented enterprises facilitates Ukraine's integration into the global economy, which, in turn, strengthens international support. Given this, there is a need to study the export potential of specific industries and sectors, as each has its own characteristics and impact on the development of Ukraine's export potential.

The export potential of an enterprise is a part of its overall economic potential and reflects the efficiency of producing goods oriented toward foreign markets in accordance with established standards, with the goal of sales and profit generation. In other words, it determines the volume of competitive products that are in demand abroad and can be manufactured and marketed by business entities within the modern international environment.

Sustainable development, the efficiency of economic activity, and the ability to adapt to the conditions of the modern global economy largely depend on the presence of so-called global products. An important component of the export potential of Ukraine's agricultural sector and a promising international product is beekeeping products, particularly honey. Ukraine ranks among the world's leading countries both in terms of production volume and consumption levels of this product.

Recent scientific studies by domestic researchers dedicated to the exploration of export potential have highlighted the following:

- «the concept of an enterprise's export potential is quite complex, as it integrates interpretations of such economic categories as «competitive potential», «production potential», «export activity potential», and «financial potential» [7];

- «a means and source of achieving sustainable competitive advantages in the market over the long term is the strategic potential of an enterprise, which includes the resources and competencies that the organization possesses or may acquire. Therefore, managing the strategic potential of an enterprise in the context of forming an optimal goal structure and developing and implementing the company's overall strategy involves shaping a corresponding structure of the enterprise's strategic potential» [4];

- «a comprehensive analysis of the export potential of Ukraine's agro-industrial complex under wartime conditions, with particular attention to regional differences and development prospects, has demonstrated that over the past two years, Ukraine's agro-industrial complex has undergone significant changes. These changes have been a response to global challenges and internal transformations influenced by economic, geopolitical, and market factors affecting the development of export opportunities for enterprises in the agricultural sector» [3];

- «opportunities for increasing agricultural exports from Ukraine through reducing uncertainty and risks, utilizing modern technologies, improving product quality, and diversifying export markets; the advantages of state programs and support; the necessity of investments in infrastructure and technology; the importance of international partnerships for the development of export potential; as well as the negative impacts of reduced agricultural exports on Ukraine's social and economic development» [2];

- «the strategic priorities for the development of agricultural exports under martial law include establishing a framework for building relations with European Union countries on mutually beneficial terms for the sale of domestic products and the restoration of existing agricultural production capacities. Additionally, they aim to strategically adapt the state regulatory mechanism of the agricultural market to European standards, taking into account domestic specificities and ensuring effective interaction between market self-regulation and state governance to support domestic demand and competitiveness in the international market» [5].

The author O. Yatsenko in his work summarized the research on honey as a global product: «A global agri-food product is understood as a set of parametric characteristics of a specific industry's products, taking into account the country of origin's features, which are standardized and unified to meet global consumer needs» [8]. «The products with the highest chances of entering the global market are those that have a globally recognized brand name and possess the following characteristics:

- they are produced by well-known companies operating worldwide;
- they offer universal usefulness for modern consumers;
- they can be adapted to the market regardless of socio-cultural differences;
- they hold competitive advantages over other products;
- they are of high quality;
- they are priced at a level acceptable to consumers in various countries» [8].

Ukraine is actively engaged in the global market and offers twenty types of agri-food products that meet global demand requirements. Among the promising sectors, beekeeping holds particular significance, playing a crucial role in ensuring food security, developing related agricultural industries, preserving agroecosystems, and supporting rural communities. Due to its significant export potential, this sector can supply high-quality products to the global market. One of the most widespread beekeeping products is honey, which occupies an important place in Ukrainian exports [8].

Strategic management of the export potential of a beekeeping industry producer is based on the following key aspects. Ukraine holds a leading position among the largest honey producers both in terms of production volume and domestic consumption. Ukrainian honey is highly valued in the

international market due to its excellent taste and high quality standards. The demand for natural honey and beekeeping products is growing globally, while competition in international markets remains moderate, creating opportunities for export. The global beekeeping industry is actively evolving, with a strong focus on organic and environmentally friendly products. Ukrainian honey has significant export potential, competitive advantages, and all the prerequisites to secure a strong position in the global market as a high-quality product and a recognized global commodity [8].

Researcher T. Dudar notes that to create a competitive global product in the beekeeping sector, it is essential to follow advanced international practices [1]. Global experience demonstrates that key competitive advantages can be ensured through:

- defining beekeeping as a strategically important industry;
- forming an effective agricultural policy and creating a favorable institutional environment;
- implementing modern industrial production methods;
- utilizing new equipment, technologies, and beekeeping inventory;
- developing a product distribution system and introducing effective marketing strategies;
- adopting a comprehensive approach to responding to local and global industry challenges;
- implementing state support programs.

The primary mission of Ukrainian enterprises engaged in the production, processing, and packaging of honey for further sale is to convey the value and benefits of honey to consumers. This cannot be achieved without maintaining high product quality. In 2016, Ukrainian honey passed international certification and now complies with the FSSC 22000 international food safety standard, which enhances its reputation among importers, especially considering that the EU has adopted regulatory acts regarding the quality of this product.

Research on the state and prospects for the development of the honey market has established the following:

- the global honey market was valued at \$8.17 billion in 2021 and is expected to grow to \$12.69 billion by 2029, increasing 1.5 times in 7 years, with an average annual growth rate of 5.83 %. This growth rate surpasses the GDP growth of many countries, driven by the rising demand for organic and healthy sugar alternatives, which stimulates the expansion of the honey market [6];
- beekeeping is an important component of Ukraine's agricultural sector, and Ukrainian honey enjoys stable demand while continuing to strengthen its market potential;
- over 90 % of honey production in Ukraine comes from household farms;
- honey consumption per capita in Ukraine has increased to over 1 kg, though this remains below the recommended norm of 2.5 kg;
- the highest honey yields are obtained from Ukrainian regions with extensive sunflower cultivation, as sunflower honey accounts for the largest share of production;
- with the onset of the war, the regions of Ukraine where beekeeping is most developed have suffered significant damage due to hostilities or have fallen under temporary occupation, restricting access to forests and other crucial beekeeping areas;
- during the war, Ukrainian beekeeping has faced a growing dependence on imported components for the production process. At the same time, new challenges have emerged, affecting production costs – inflation, currency exchange rate instability, rising logistics expenses, and increased costs of raw materials for packaging production, including glass, cardboard, paper, and ink;
- honey exports from Ukraine are increasing, but a further decline in its selling price has been observed;
- the largest share of Ukrainian honey exports goes to EU countries – 27 % to Germany, 18 % to Poland, and the United States is also among the top ten importers of Ukrainian honey;
- in 2024, the EU set an export quota of 44.4 thousand tons for Ukrainian honey; however, by mid-year, exports had already exceeded this limit, leading to the reinstatement of tariffs. For 2025, a new quota of 18.5 thousand tons has been set for six months, which is significantly lower than the actual demand in Europe;
- China positions itself as the world's largest honey producer and exporter, showing aggressive market activity, with an annual honey yield of around 500 thousand tons;
- the United States is the largest honey importer globally, but it does not purchase Chinese honey, considering it to be counterfeit; its import is officially banned. The U.S. only meets 25 % of its domestic honey demand through local production;
- the rise in global honey prices is a result of long-term efforts to combat honey adulteration at the global level and anti-dumping measures in the U.S. market;

- apimondia, the International Federation of Beekeeping Associations, plays a key role in regulating the honey market. It unites scientists, industry experts, and beekeepers to develop new honey testing methods, combat honey adulteration and smuggling, and implement anti-dumping duties;

- food fraud involving honey is a widespread global issue, an EU investigation revealed that nearly half of the honey imported into the EU could be «fraudulent», with 60% containing added sugars or other adulterants;

- there is a movement toward the development of a culture of honey consumption, a better understanding of this product by consumers who are increasingly interested in dietary diversity and seeking healthier alternatives to sugar;

Thus, the activities of beekeeping industry producers can be considered a factor in Ukraine's economic and food security. Their activities:

- contribute to the development of the agricultural sector and small farms, stimulating the growth of agricultural production and expanding cooperation opportunities between beekeepers and farmers;

- provide jobs, especially in rural areas, creating additional employment opportunities and improving the well-being of the population;

- generates foreign currency revenue through the export of high-quality products, contributing to the country's economic growth and strengthening its position in the global market;

- supports biodiversity and ecosystems by pollinating agricultural crops, which increases yields and helps maintain the natural balance;

- plays an important role in food security by providing the population with a nutritious natural product rich in vitamins, microelements, and antioxidants that promote health.

1. Дудар Т. Багаторівневе стратегічне планування в системі інституційних механізмів управління в Україні. *Вісник економіки*. 2020. № 2. С. 36-49.

2. Корженівська Н. Л., Осадчук І. О., Сидорак Я. І. Експортний потенціал аграрної галузі України в умовах невизначеності та ризиків. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2024. № 43. С. 142-147.

3. Коровій В. В., Шкурат М. Є., Самойлов Є. С. Експортний потенціал агропромислових підприємств України в умовах економічної та геополітичної нестабільності. *Актуальні проблеми економіки*. 2024. № 10 (280). С. 92-102.

4. Кравченко М. С., Будагян А. С., Ревякін О. О. Управління конкурентними потенціалом та стратегією промислових підприємств. *Економічний вісник Донбасу*. 2024. № 1-2 (75-76). С. 92-97.

5. Миськів Г., Миськів О., Коломієць О., Слудніков М. Стратегічні пріоритети розвитку експорту агропродовольчої продукції України в умовах воєнного стану. *Сталий розвиток економіки*. 2024. № 1 (48). С. 189-195.

6. Світовий ринок меду. Поточний фінансовий стан і перспективи розвитку глобального ринку меду. *Бджільництво Миколи Горніча*. URL : https://gornich.com.ua/post/svitovyi-rynok-medu-potochnyi-finansovyi-stand-i-perspektvy-rozvytku-hlobalnoho-rynku-medu?utm_source=chatgpt.com.

7. Федотова Ю. В. Сутність та кількісна оцінка експортного потенціалу підприємства. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2021. № 4 (74). С. 47-53.

8. Яценко О. М. Отримання конкурентної переваги за рахунок створення глобальних продуктів (на прикладі меду натурального). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 15. С. 170-180.



Olena HROSHELEVA

associate professor
of Department of Management
of Dnipro University
of Technology (Dnipro, Ukraine),
PhD in Economics

<https://orcid.org/0000-0003-0928-8111>

HOUSEHOLDS' FINANCIAL SECURITY: ESSENCE, CURRENT SITUATION, DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT

In our minds, security is associated with such categories as the absence of threat, protection, a state of calm, a sense of confidence. Financial security, as an element of economic security; it can be considered in relation to various entities, ranging from an individual household to the state and supranational levels. It is worth noting that the financial security of the household itself, as a vulnerable participant in economic relations, is a basic element of the country's financial security at the micro level.

In [1], based on a critical analysis of existing approaches to defining the essence of the term "household", the authors propose to understand it as: "an economic entity consisting of one or more persons, related or unrelated by family ties, who live in the same residential premises, lead a common life, supply various resources to the market and jointly make economic decisions, that is, jointly carry out economic activities and maintain a common budget." In [2] it is noted that households, as subjects of market relations, perform important functions: they are suppliers of factors of production; directly take an active part in the production of products and provision of services; consume and save part of the income received. The system of functions performed by households forms the basis for the development of their finances, which, in turn, plays an important role in the financial system of the state, since the development of the entire society is significantly subordinated to ensuring the interests of citizens, their groups and associations. It is worth noting that in the future the role of households as subjects of financial relations is increasing, therefore the issues of their security in the economic and financial spheres require in-depth research.

According to [3], the financial security of households includes "a set of socio-economic and legal relations that ensure such a state of household finances, in which they are resistant to external threats and risks, independent in the effective formation and rational use of financial resources to implement their functions". That is, a household is in a state of financial security if it is resistant to the influence of internal and external threats and has the opportunity, realizing the financial interests of its members, to provide them with a decent standard of living. Figure 1 systematizes the factors that in modern conditions form internal and external threats to the financial security of a household.

The objects of financial security are financial resources and assets of the household in monetary and property form, the security of which must be ensured by improving financial capabilities and financial stability.

The basis of management is objective and relevant information about the current state and dynamics of key indicators that characterize the financial security of the household. This emphasizes the importance of choosing a qualitative system of metrics that will provide the necessary information. As noted in [5], most of the existing methods rely on various indicators, which, in turn, are based on elements of the mechanism for ensuring financial security. Qualitative assessment involves the use of a system of indicators that can provide a comprehensive assessment of the current state of financial security, track the dynamics of changes, and identify reserves. It should be noted that the indicators included in the assessment should be not only quantitative but also reflect qualitative changes in the financial sphere.

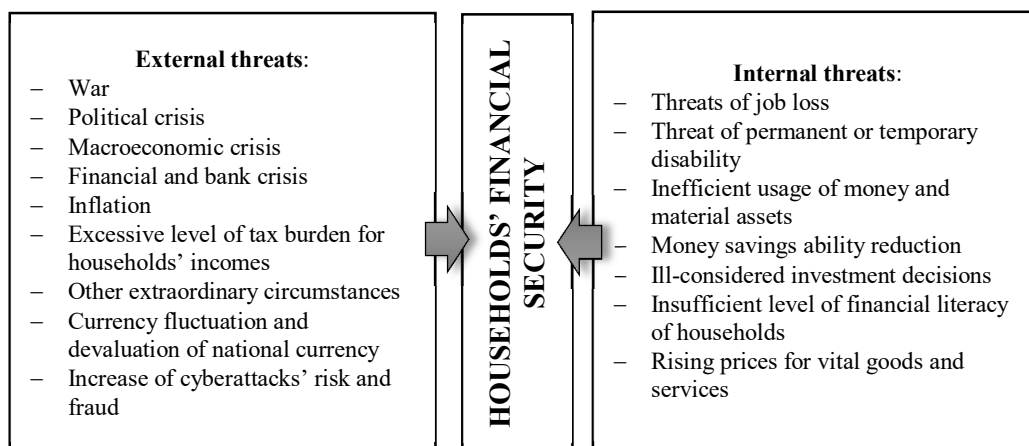


Figure 1 – External and internal threats for households' financial security [4]

One of the important indicators that characterizes the level of well-being is GDP per capita. The dynamics of this indicator are unstable: in the pre-war year 2021, per capita income was \$4,827.8, in 2022 this figure decreased to \$4,576, and in 2024 it increased to \$5,600, which allowed Ukraine to take 141st place in the ranking of the richest countries (for comparison, Luxembourg takes first place, where per capita income is \$131,000). The increase in our country's rating was the result of the resumption of economic growth along with a decrease in the population (exact data on the population during martial law are not published, but according to World Bank estimates, it decreased by more than 15%). Experts explain the real growth of the economy by active construction activity associated with recovery from the destruction. [6] GDP growth indicates increased economic activity, which contributes to an increase in the level of financial security of households.

An important assessment metric is also the average wage level. The dynamics of this indicator are positive [7]: from 2021 to 2024, the average wage increased by 35%, with the most noticeable increase in 2021 (+26%) and 2024 (+22%), and the least in 2022 (+3%). At the same time, for the period 2021-2024, the average inflation index was 113% (the minimum value was reached in 2023 - 105.1%, and the maximum - in 2022 - 126.6%) (see Figure 2).

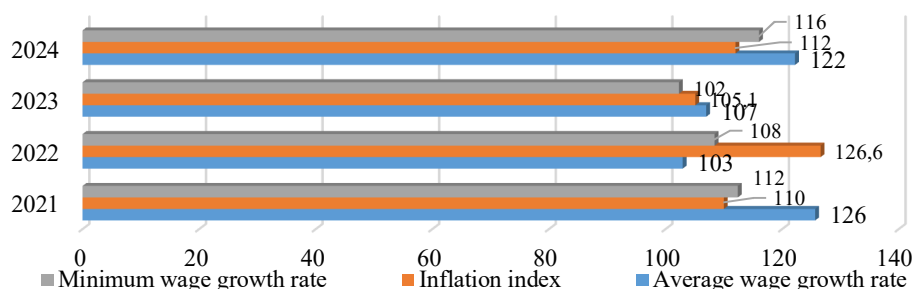


Figure 2 – Comparative characteristics of growth rates of average and minimum wages as well as Inflation index

Thus, the real purchasing power of money in 2022 decreased by almost 20%, but in 2024 the situation improved, and real purchasing power increased by almost 10%. An additional factor that characterizes the level of financial security of a household is the share of the subsistence minimum in the average wage. According to the definition of the essence of the subsistence minimum contained in the current legislation, it represents the value of a basket containing minimum sets of food products, non-food goods and services necessary to ensure human health and ensure their vital activities. In pre-war 2021, the share of the subsistence minimum was 17.3%, in 2022 it increased to 18.4%, and in 2024 it decreased to 16.7%. However, it is worth noting that the average indicators do not fully reflect the real picture, since they do not consider the actual distribution of the population by income level: if in 2021 the share of households with an average per capita equivalent income below the subsistence minimum was 20.6%, then in 2023 this figure

reached 35.5%. The results of the self-assessment of consumer capacity show that in 2023 41.1% of households were unable to provide themselves with enough food or had to deny themselves the most necessary things except food (the share of food expenses in the total household budget exceeds 50%).

According to [8], the largest share of household income (61.7% in 2023) is formed by income from wages, 15.5% - by pensions, scholarships and state social assistance payments, 6.4% - by income from self-employment and income from entrepreneurial activity, 5.6% - by using savings and loans. That is, incomes significantly depend on the employment of the population and the ability of employers to pay wages on time and in full. The reduction in the unemployment rate from 10.6% in 2021 to 6.8% in 2023 is a positive factor, but taking into account the reduction in the working-age population by 15.3%, it is unlikely to significantly improve the financial security of households.

The dynamics of real household incomes negatively affect their saving behavior. As noted in [9], 69% of Ukrainians form savings for various reasons: older people - for a "rainy day", the younger age group - to ensure their own independence, some - for a specific purpose. Unorganized savings remain a painful problem for the domestic economy, since a significant part of household funds is withdrawn from circulation, it does not work and does not participate in the expanded reproduction of the domestic economic system. The increase in savings can mainly be explained by the increase in balances on the accounts of the military and recipients of social benefits. As noted, more than 50% of household expenses are directed at the purchasing of food, while in developed countries this figure is no more than 30%, which also does not add a positive impact on the saving function.

In general, we can agree with [3] that the priority areas for ensuring the financial security of households are:

- increasing income by finding a higher-paying job in your specialty, starting your own business by raising loans, diversifying sources of income, using profitable financial instruments to generate income from property;
- balancing income and expenses through careful planning, drawing up a weekly budget, auditing existing expenses and cutting out those that are not urgent, and strategic planning for the use of savings;
- use of self-insurance by forming a reserve of own financial funds, use of savings financial instruments, making rational financial decisions regarding the allocation of financial resources, refusal of financial decisions burdened with a high level of risk;
- insurance using the capabilities of insurance organizations.

1. Фінансова безпека домогосподарств в Україні: сучасні проблеми та механізм забезпечення. Монографія / ред. Б. Пшик. Львів : СПОЛОМ, 2020. 273 с.
2. Білоус І.І. Сутнісна характеристика поняття фінансової безпеки домогосподарств. *Держава та регіони*. 2020. № 4 (115). С. 33 – 37. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-4-6>.
3. Коваленко В.В., Мацедонська Н.В. Сутність фінансової безпеки домогосподарств та напрями її забезпечення. *Економічний простір*. 2021. № 167. С. 111 – 114. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/167-20>.
4. Ситник Н.С., Фольтович Д.Р. Стан фінансової безпеки домогосподарств України в умовах війни. *Бізнес-інформ*. 2024. № 4. С. 230 – 237. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-4-230-237>
5. Коцюрубенко Г.М., Шикіна Н.А. Оцінювання фінансової безпеки домогосподарств: методичний та аналітичний аспекти. *Економіка та суспільство*. 2021. № 25. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-40>.
6. Хаджирадєва В. Як Україні минулого року вдалося вийти на рекордний ВВП на душу населення. *Кореспондент.net*. 20.01.2025. URL: <https://surl.li/cablne> (дата звернення: 26.02.2025)
7. Мінфін. URL: <https://minfin.com.ua/> (дата звернення: 26.02.2025).
8. Шишкін В.С. Зміни рівня та структури доходів домогосподарств України під впливом повномасштабної війни. *Економіка та суспільство*. 2024. № 22. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-166>
9. Заяць В. Фінансова поведінка домогосподарств у контексті їх резильєнтного розвитку. *Демографія та соціальна економіка*. 2024. № 1 (55). С. 41–58. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2024.01.041>.



Олена ГУЗЕНКО

доцент кафедри господарсько-правових
дисциплін та економічної безпеки
Донецького державного
університету внутрішніх справ
(м. Кропивницький, Україна),
кандидат економічних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0003-4002-2629>

**МІЦНІСТЬ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ СЕГМЕНТ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО
СЕКТОРУ УКРАЇНИ**

Підприємницький сектор України відіграє доволі помітну роль в фінансово-економічному розвитку країни, котра потерпає від наявних воєнних викликів. В умовах повномасштабної війни спостерігаємо зниження потенціалу та втрати вітчизняного підприємницького сектору, частина майна якого була знищена, розірвані ділові зв'язки з партнерами, мобілізовані до українського війська професійні кадри, релокацію із зони бойового протистояння, зниження платоспроможності потенційних покупців, значний тиск на ціновий сегмент через значні інфляційні коливання, ріст курсу валют та стрибки цін на комунальні платежі, рівень зношуваності основних фондів досяг критичної межі. Такі явища не лише чинять негативний вплив на результативність діяльності підприємницького сектору, а й породжують постійне виникнення ризиків та загроз. Тому сьогодні гостро стоїть питання зміцнення фінансово-економічної безпеки підприємницької діяльності, які на базі адаптування пакету заходів здатних знизити, а в окремих випадках взагалі нівелювати існуючі ризики та загрози. Окрім цього, нагальним для вирішення є питання подальшого стимулювання розвитку фінансово-економічної діяльності представників підприємницького сектору економіки на основі дієвих правових важелів, які зможуть забезпечити створення умов безпекової діяльності суб'єктів господарювання та сприятимуть можливості посилення національної безпеки і забезпечення подальшого ефективного протистояння та перемоги у війні. Все окреслене вказало на вибір теми дослідження та підкреслює її сучасність.

Проблематичні та методологічні аспекти фінансово-економічної безпеки представників підприємницького сектору постійно знаходяться в зоні уваги наукової еліти, результати їх наукових розробок викладаються в дисертаційних та монографічних дослідженнях, обговорюються на різних дискусійних платформах. Значний внесок у розвиток теорії і практики забезпечення фінансово-економічної безпеки представників підприємницького сектору зробили такі науковці як З. Варналій [1], Г. Ситник, Г. Блакита, Н. Гуляєва [2], Т. Зубко [3], С. Мельник [4], Л. Яструбецька [5] та інші. Незважаючи на широке висвітлення у наукових розробках вчених проблем, пов'язаних із забезпеченням фінансово-економічної безпеки на рівні підприємства, не всі аспекти з'ясовані, а окремі з них залишаються недостатньо розробленими й потребують подальших наукових досліджень – пошуку шляхів зміцнення та протидії зовнішнім загрозам фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в умовах широкомасштабної війни.

Нагадаємо, у більшості випадків фінансово-економічна безпека підприємств трактується як такий фінансово-економічний стан підприємства, який сприяє забезпеченню захищеності його фінансово-економічних інтересів від негативних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища і створенню необхідних фінансово-економічних умов для безперервної успішної діяльності та сталого розвитку підприємства. Як показує досвід практичної діяльності для фінансово-економічної безпеки, важливе значення мають як показники, так і їхні граничні значення, недотримання яких може перешкодити нормальній роботі підприємства та призвести до формування негативних, руйнівних тенденцій.

О. Базик [6, с. 173] вважає, що «...фінансово-економічна безпека передбачає наявність механізмів і інструментів, які дозволяють підприємству своєчасно виявляти та реагувати на потенційні ризики, що можуть вплинути на його фінансовий стан і операційну діяльність». Ризики та загрози рівню фінансово-економічній безпеці підприємства мають не лише зовнішній вплив, який викликаний активними воєнними діями в країні, а й виникають в системі проблем управлінського змісту. Зокрема, неефективне управління виробничими,

людськими та фінансовими ресурсами, низька продуктивність праці, невідповідність кваліфікаційного рівня управлінського сектору та низька якість продукції через відсутність дієвої системи відтворення основних фондів, низької оборотності оборотних фондів, перевищення позикових грошових коштів над наявними власними фінансовими ресурсами.

У свою чергу, С. Фойт та А. Крупка [7] вважають, що «...до внутрішніх загроз відносяться:

- відсутність фінансової дисципліни на підприємстві;
- порушення встановленого режиму захисту конфіденційної інформації;
- порушення встановлених на підприємстві внутрішніх правил;
- протиправні чи інші негативні дії персоналу, що загрожують функціонуванню підприємництва;
- низька економічна ефективність інвестицій;
- низька кваліфікація менеджменту підприємства;
- відсутність стратегічного планування та антикризового менеджменту тощо.

Цілком зрозумілим є той факт, що в умовах повномасштабної війни в Україні представники підприємницького сектору мають розраховувати на вирішення питань зміцнення фінансово-економічної безпеки за рахунок вдосконалення власної системи управління. Мова йде про ефективне використання ресурсного потенціалу, який вважається одним з ключових сегментів захисту від ризиків та загроз. На базі такої дії відбудеться забезпечення стабільного функціонування підприємства, що призведе до підвищення його платоспроможності, ліквідності, фінансовій стійкості, а на цій основі – до результативності його діяльності.

З цього приводу ми поділяємо позицію С. Фойт та А. Крупка [7] стосовно того, що «...організація ефективного управління фінансово-економічною безпекою підприємства має здійснюватися відповідно до погодженої власниками бізнесу Концепції фінансово-економічної безпеки підприємства, а також згідно із затвердженим на підприємстві Положенням про основи фінансово-економічної безпеки.

У сучасних надзвичайних умовах розвитку представників підприємницького сектору постає питання впровадження програми антикризового управління з урахуванням індикаторів оцінки фінансово- економічної безпеки.

І. Ладунка та О. Андрюшина [8, с. 278] звертають увагу на той факт, що «...антикризове управління має ґрунтуватися на ранній діагностиці кризових явищ і розробленні запобіжних антикризових заходів як інструментарію запобігання банкрутству». У той же час В. Шевчук [9, с. 265] пропонує впровадити превентивне антикризове управління, котре представляє собою «...підсистему антикризового управління підприємством, в якій на основі використання засобів і методів раннього виявлення змін внутрішнього і зовнішнього середовища розробляються та реалізуються управлінські рішення в плановому порядку і на постійній основі у всіх сферах діяльності підприємства спеціально підготовленим фахівцем в умовах невизначеності, недостатнього інформаційного забезпечення та різноманітності альтернативних варіантів управлінських рішень з метою своєчасного реагування на можливі загрози та створення сприятливих умов для подовження стабільного функціонування та розвитку підприємства» [9, с. 265].

Враховуючи отримані результати вивчення порушеної проблеми, доцільно зробити ряд висновків. По-перше, фінансово-економічна безпека представників підприємницького сектору економіки України суттєво впливає на рівень національної безпеки, обороноздатність країни, дотримання національних інтересів. Підприємницький сектор, який має відповідний рівень фінансово-економічної безпеки виступає потужним носієм надходжень до бюджетів різних рівнів. По-друге, представники підприємницького сектору економіки країни в надзвичайних умовах розвитку для зміцнення фінансово-економічної безпеки мають спиратися на внутрішні управлінські механізми антикризового спрямування з обов'язковим включенням її індикаторів оцінки. По-третє, ключовим питанням зміцнення фінансово-економічної безпеки має стати розробка Концепції фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання з обов'язковим затвердженням на кожний звітний період Положення про фінансово-економічну безпеку, котре містить обґрунтовані величини нормативів її дотримання.

1. Варналій З. С. Економічна та фінансова безпека України в умовах глобалізації: монографія. К. : Знання України, 2020. 423 с.

2. Ситник Г. В., Блакита Г. В., Гуляєва Н. М. та ін. Економічна безпека підприємництва в Україні: монографія. К. : ТЕМ, 2020. 284 с.

3. Зубко Т. Л. Економічна безпека підприємства: виклики XXI сторіччя: монографія. К. :

КНТЕУ, 2021. 420 с.

4. Мельник С. І. Управління фінансовою безпекою підприємств: теорія, методологія, практика: монографія. Львів : Растр-7, 2020. 384 с.

5. Яструбецька Л. С. Фінансова безпека суб'єктів підприємництва в Україні в умовах гібридних загроз: монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2022. 320 с.

6. Базик О. В. Фінансово-економічна безпека у забезпеченні стабільності економічного розвитку підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 15. С. 172-177.

7. Фойт С., Крупка А. Фінансово-економічна безпека підприємств в кризових умовах. URL : https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/39295/2/FMNESCPs_2022_Foit_S-Financial_and_economic_security_162-164.pdf.

8. Ладунка І. С., Андрушина О. І. Антикризове управління підприємством. *Економіка і суспільство*. 2017. № 8. С. 278-281.

9. Шевчук В. В. Використання превентивного антикризового управління для стабілізації ринкової позиції підприємства. *Бізнес Інформ*. 2015. № 5. С. 264-268.

Любов ДРАНУС

доцент кафедри менеджменту,

кандидат економічних наук

<https://orcid.org/0000-0002-6427-1315>

Вероніка МАТВЄЄВА

здобувач вищої освіти

Чорноморського національного

університету імені Петра Могили

(м. Миколаїв, Україна)

НАСЛІДКИ ЗМІНИ КЛІМАТУ ДЛЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Аграрний сектор є одним із ключових елементів економіки України, що забезпечує значну частку валового внутрішнього продукту (далі – ВВП), експортних надходжень та зайнятості населення. Однак зміна клімату становить серйозну загрозу для економічної безпеки країни, оскільки впливає на продуктивність сільського господарства, стабільність виробництва та конкурентоспроможність на світових ринках. Основні наслідки зміни клімату для аграрного сектора стосуються зміни температури, прояву екстремальних погодних явищ, нестачі водних ресурсів, погіршення якості ґрунтів, зміни умов та технологій для вирощування сільськогосподарських культур.

З огляду на забезпечення національної безпеки існує потреба значних інвестиційних вкладень в оновлення матеріально-технічної бази, застосування новітніх технологій, розширення відтворення виробничого потенціалу, інвестування розвитку людського капіталу на селі, а це зумовлює необхідність пошуку додаткового інвестиційного забезпечення [1, с. 124].

Аграрний сектор є надзвичайно важливою складовою частиною економіки України, адже виробництво сільськогосподарської продукції становить приблизно 15 % ВВП країни, понад 20 % вартості всього експорту Україна цілком гарантує свою продовольчу безпеку, є найбільшим виробником і експортером соняшникової олії, третім світовим експортером кукурудзи, четвертим – ячменю, шостим – соєвих бобів, сьомим – курятини. За оцінками ФАО, виробництво й експорт сільськогосподарської продукції могли б бути значно більшими за умови кращого використання наявного агроресурсного потенціалу. Недостатній рівень його реалізації обмежується цілою низкою чинників, головним із яких є неоптимальні умови природного забезпечення вологою на більш ніж 2/3 території України, а саме дефіцит вологи в зоні Степу та Лісостепу, її надлишок у зоні Полісся [2, с. 59].

Розвиток аграрного сектора економіки держави як основи перетворення України на конкурентоспроможного світового продовольчого донора в умовах глобальних змін клімату вимагає першочергового вирішення завдання відновлення й ефективного використання наявного фонду меліорованих земель.

Аграрний сектор є однією з ключових галузей економіки України, яка забезпечує продовольчу безпеку, значну частку експорту та формує робочі місця для мільйонів людей. Зміна клімату, однак, створює серйозні виклики для сільського господарства, що має низку економічних наслідків.

По-перше, кліматичні зміни, зокрема нерівномірні опади, зростання температур та часті посухи, знижують врожайність основних культур, таких як пшениця, кукурудза та соняшник. Це впливає на доходи фермерів і зменшує експортний потенціал України, яка є одним із найбільших постачальників зернових на світовий ринок.

По-друге, збільшуються витрати на адаптацію до кліматичних змін. Фермери змушені інвестувати в нові технології, такі як системи зрошення, впровадження кліматично стійких сортів культур та модернізація сільськогосподарської техніки. Це підвищує собівартість продукції та вимагає значних фінансових ресурсів.

Третім важливим аспектом є деградація ґрунтів. Через екстремальні погодні умови, ерозію та зменшення природної родючості ґрунтів аграрний сектор стикається зі скороченням продуктивних площ. Це загрожує довгостроковій перспективі розвитку сільського господарства.

Нарешті, нестабільність клімату впливає на ціни на продукти харчування всередині країни. Неврожай або зменшення обсягів виробництва спричиняє зростання цін на базові продукти, що створює додатковий економічний тиск на населення. Для мінімізації наслідків зміни клімату Україні необхідно впроваджувати комплексну стратегію адаптації. Це включає розвиток кліматично стійких технологій, раціональне використання водних ресурсів, підтримку наукових досліджень і залучення міжнародних інвестицій. Тільки таким чином аграрний сектор зможе залишатися конкурентоспроможним та забезпечувати економічну стабільність у мінливих кліматичних умовах [3, с. 54].

Отже, зміна клімату суттєво впливає на аграрний сектор України, створюючи як екологічні, так і економічні виклики, загрожуючи безпеці країни. Зменшення врожайності, зростання витрат на адаптацію та деградація ґрунтів є основними наслідками, що загрожують продовольчій безпеці та експорту країни. Для мінімізації цих ризиків необхідно впроваджувати інноваційні технології, вживати адаптаційних заходів та залучати міжнародну підтримку. Лише комплексний підхід дозволить аграрному сектору зберегти свою продуктивність і стабільність у нових кліматичних умовах.

1. Давиденко Н. М. Залучення іноземних інвестицій в аграрний сектор економіки України. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. 2015. № 1 (45). С. 124-127.

2. Ромащенко М. І. Сталий розвиток меліорації земель в Україні в умовах змін клімату. *Науковий вісник Національної академії аграрних наук України. Серія: Меліорація, землеробство, рослинництво*. 2021. С. 59-60.

3. Жовтоног О. І., Поліщук В. В., Філіпенко Л. А. та ін. Методичні рекомендації з планування зрошення на територіях з урахуванням змін клімату та моделей аграрного виробництва. Київ, 2015. 55 с.



Roksolana IVANOVA

Professor of the Department
of International and European Law
of the Leonid Yuzkov Khmelnytskyi
University of Management and Law
(Khmelnyskyi, Ukraine),
Ph.D. in Law, Associate Professor
<https://orcid.org/0000-0001-8257-4486>

THE INFLUENCE OF THE CLUB OF ROME'S ANALYTICAL RESEARCH AND FINANCIAL FORECASTS ON UKRAINIAN ECONOMIC REFORMS

The analysis presented in this paper elaborates the Ukraine economic policies focusing on the role of the Club of Rome as a prominent initial source when formulating economic policies within Ukraine. The research delves into the proposed models and policies of the Club of Rome which encompass resource management, their limit to growth, and sustainable development. To what extent did these provide the foundation for Ukraine sustainable development policies economic reforms in regard to Ukraine financial stability, economic growth, and development. This paper focuses on major recommendations by the Club of Rome and expenditures made to those recommendations within Ukraine.

The mechanisms through which the Club of Rome influences global economic affairs extend beyond merely issuing policy recommendations. The breakthroughs include economic analysis, forecasting, and providing extensive research. After publication of the report *The Limits to Growth* in 1972, the organization's focus has shifted to studying the sustainability of the economy, environmental challenges, and the sustainability of the finances of the world.

The combination of economic restructurings, global financial issues, and the need to develop Ukraine in the long run makes the country's economy extremely multifaceted. To develop sustainably, Ukraine can learn a lot from the Club of Rome. The aim of this paper is to analyze the impact of the organization's research on the economic reforms that took place in Ukraine, especially on the aspects of financial provision, macroeconomic regulation, and green economy interventionism.

Club of Rome works on global issues for the future, paying particular attention to economics, sustainability, and governance. Its research results have been used for international financial policies and economic reforms via:

- diagrams forecasting future global threats to finance and resources;
- economically sound models based on controlled development and ecological preservation;
- advisory programs to achieve financial stability or mitigate economic crises.

The most well known reports provided by the Club of Rome include the following:

1. *The Limits to Growth* (1972) – prediction on dire consequences resulting from economic growth becoming uncontrollable;
2. *Beyond the Limits* (1992) – unlimited growth strategies redefined towards elevation to new sustainable boundaries;
3. *Reinventing Prosperity* (2016) – elevating new alternative frameworks of the economy firmly underlying equality in wealth distribution.

These reports still inform policy choices at all levels of the government around the world, especially in the developing ones such as Ukraine.

Sustainable and innovative approaches are fundamental for Ukraine's economic change. The Club of Rome's principles have been applied in several of its focuses:

1. Financial stability and forecasting at the macroeconomic levels.

Ukraine's monetary policies are focusing on long term financial sustainability which corresponds with the Club of Rome's suggestions on systemic risks and resource constraints.

The National Bank of Ukraine (NBU) undertakes the same macroeconomic modeling as the international sustainability forecasts;

2. The Green Economy and sustained expansion.

Sustainable development by the Club of Rome also tackles sustainable policies and therefore influenced Ukrainian environmental policies concerning energy efficiency, green finance, and European Green Deal plus adaptation policies.

Supporting policies for investment in renewable energy and carbon neutrality targets are supportive of the organization's suggestions and make economic sense;

3. Sustainability of economies relevant during the time of crisis and strategies of reform.

Ukraine's post-war economic recovery strategy adopts some of the Club of Rome approaches on crisis management, in this case, resilience building of the economy to external shocks.

There is a shift towards socioeconomic impact assessment approach in fiscal policymaking. This is caused by the trend of increased global sustainability.

What remains to be done considering the Club of Rome's economic projections regarding Ukraine's reforms is:

- Ukraine, as with other places, faces implementation gaps where has struggled in integrating with long term sustainability goals into the financial strategies;
- some of the economic reforms are resisted due to political or financial short term interests;
- Ukraine is still a developing country where the funds needed for the transition to a sustainability driven economy are significant.

In order to increase the effectiveness of the influences of the Club of Rome's ideas, the following steps need to be taken by Ukraine:

- create additional institutional economic forecasting planners for expansion;
- facilitate new public private partnership initiatives for the purposes of the green economy;
- foster international collaboration for implementing new financial viability frameworks.

It has been noted that the Club of Rome's analytical research and financial forecasts have helped Ukraine profoundly when shaping its economic policies. Many of them, however, remain recommendations have been more than self-sustaining reforms. Strengthening Ukrainian's economic

reforms self-sustainability will help Ukraine gain better alignment with global sustainability approaches.

Reinforcing Ukraine's long-term economic forecasting and self-sustainability foster policies and practices highlights the need for more internally and externally oriented strategies in research and development for the purposes of ensuring economic social stability, continuity, and sustained growth.

1. Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., & Behrens, W. W. (1972). *The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. New York : Universe Books, 205 p.
2. Randers, J. (2012). *2052: A Global Forecast for the Next Forty Years*. New York : Chelsea Green Publishing, 416 p.
3. Maxton, G., & Randers, J. (2016). *Reinventing Prosperity: Managing Economic Growth to Reduce Unemployment, Inequality, and Climate Change* (David Suzuki Institute). New York : Springer, 272 p.
4. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року (припинена у 2023 році). Національний банк України. URL : <https://bank.gov.ua/ua/about/develop-strategy/develop-strategy2023>.



Віталій КАДАЛА

доцент кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки
Донецького державного
університету внутрішніх справ
(м. Кропивницький, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0002-6868-9487>

**ПРАВОВИЙ БАЗИС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ**

Фінансово-економічна безпека виступає потужним регулятором розвитку економічного сектору країни. Дотриманню відповідного рівня фінансово-економічної безпеки сприяє дієве законодавче поле, котре постійно осучаснюється, виходячи з надзвичайних умов розвитку України. Фінансово-економічна безпека за класичним розумінням традиційно вважається важливою якісною характеристикою фінансово-економічної системи, яка визначає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності громадян країни, розвиток національної економіки, стабільне ресурсне забезпечення, а також послідовну реалізацію національних і державних інтересів. Проте активні воєнні дії в Україні породжують масштабні зовнішні та внутрішні загрози і навіть реальні збитки, завдані фінансово-економічній безпеці країни. Зниження рівня загроз та ризиків у системі фінансово-економічної безпеки країни, котра розвивається в надзвичайних умовах, можливо за умови наявних дієвих правових регуляторів, які здатні забезпечити впровадження заходів по їх нівелюванню. Таке явище вказало на вибір напрямку дослідження та його актуальність.

Очевидним є те, що проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки України привертають все більшу увагу політиків, науковців і широких верств населення. Ця увага зовсім не випадкова в умовах широкомасштабної війни, розв'язаної російською федерацією. Інтерес науковців до поставленої проблеми підкріплюється тим, що як предмет дослідження вона обирається в монографічних та дисертаційних дослідженнях, оприлюднюється на конференціях різних рівнів фахового спрямування. Науковий аналіз проблематики різних аспектів забезпечення фінансово-економічної безпеки держави розглядався в дослідженнях, наприклад, таких науковців як О. Бригінець [1], І. Заїчко [2], А. Балабаниць, О. Гапонюк, М. Горбашевська, Л. Кислова[3], З. Варналій[4], О. Ілляшенко [5] та інші. Віддаючи належне науковим розробкам вчених, їх результативності, питання правового регулювання порушеної проблеми потребує додаткового дослідження з огляду на умови сьогодення.

Нагадаємо, важливою складовою національної безпеки України є її економічна безпека, котра має у своєму складі виокремлений сегмент, фінансова безпека, яка забезпечується Конституцією України, яка закріплює, що це завдання всього українського народу та одна з

ключових функцій держави [6]. В Україні фінансово-економічна безпека має шість рівнів регулювання:

- перший – Конституція України, яка гарантує створення умов розвитку громадян суспільства;
- другий – кодекси України, котрі безпосередньо торкаються функціонування фінансово-економічного сектору України;
- третій – Закон України «Про основи національної безпеки України», котрий розкриває правові норми збереження національних інтересів та сприяє життєдіяльності громадян країни;
- четвертий – інші закони з питань безпеки чи з питань діяльності суб'єктів забезпечення відповідного рівня фінансово-економічної безпеки;
- п'ятий – підзаконні нормативні документи, котрі деталізують використання правових норм в системі вирішення питань фінансово-економічної безпеки на різних економічних рівнях;
- шостий – локальні нормативно-правові акти місцевих органів, які сприяють вирішенню питань нівелювання загроз фінансово-економічній безпеці регіону, міст, територіальних селищних громад.

Особливості нормативно-правового регулювання фінансово-економічної безпеки доцільно визначити на підставі аналізу норм Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII [7] та Стратегії економічної безпеки на період до 2025 року [8]. Вивчення змістовності зазначених правових норм надає змогу встановити той факт, що фінансово-економічна безпека виступає складовим елементом поняття «національна безпека», який має доволі потужний вплив на дотримання її рівня.

Зокрема, у п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» [7] законодавець надає тлумачення поняття «національна безпека України» – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз та поняття «національні інтереси України» – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян. Разом з тим, законодавець у нормах зазначеного Закону надає визначення понятійній категорії «фінансово-економічні можливості держави».

Цінність Стратегії економічної безпеки на період до 2025 року [8] визначається чітким окресленням законодавцем змісту загроз, які порушують фінансово-економічні критерії розвитку країни, («... економічну кризу, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення». Проте, як зазначають В.Мельник та О. Андрющенко [9, с. 345], «... законодавець не визначає відповідальний державний орган у сфері економічної безпеки, не розробляє програму протидії загрозам, не забезпечує належне фінансування заходів протидії загрозам».

Ми вважаємо, що одним із ключових сегментів, визначених Стратегією економічної безпеки на період до 2025 року [8], є рішення законодавця про інтеграцію до Європейського економічного простору та Північноатлантичного альянсу. Прийняття рішення ґрунтувалося на існуючій Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої [10]. Головними сегментами Угоди стали [10]:

- встановлення стратегічних орієнтирів проведення системних політичних і соціально-економічних та фінансово-економічних реформ в Україні;
- проведення широкомасштабної адаптації законодавства України до норм і правил Європейського Союзу з метою демократичного розвитку, економічного та фінансового добробуту суспільства;
- впровадження заходів зміцнення безпеки в контексті її структурних елементів.

Важливо зазначити, що оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки відбувається на базі критеріїв, які встановлені Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [11]. Зокрема, Міністерство економіки України за підсумками 2022-2023 років не здійснювало оцінку інтегрального рівня економічної безпеки України у зв'язку з відсутністю в органів державної статистики можливості забезпечити збір, аналіз та поширення статистичної інформації в умовах введення в Україні воєнного стану...» [12].

Підсумовуючи усе викладене, можна аргументовано стверджувати, що:

- по-перше, законодавча площина регулювання питань фінансово-економічної

безпеки включає ключові правові норми таких актів як Закон України «Про національну безпеку України», Указу Президента України «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року», Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України»;

– по-друге, значний вплив на формування правового базису з питань фінансово-економічної безпеки України має ратифікована Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, пріоритетом якої є формування ключових передумов, необхідних для набуття Україною членства в Європейському Союзі як гарантії демократичного розвитку, економічного добробуту та зміцнення всіх рівнів безпеки;

– по-третє, вимірювання рівня фінансово-економічної безпеки відбувається з урахуванням правових аспектів, котрі викладені в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України;

– по-четверте, покращення ситуації правового забезпечення фінансово-економічної безпеки потребує переосмислення та вдосконалення з огляду на надзвичайні умови розвитку країни.

1. Бригінець О. О. Правове забезпечення фінансової безпеки України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2017. 36 с.

2. Заїчко І. В. Бюджетна політика в системі забезпечення фінансової безпеки: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Чернігів, 2020. 265 с.

3. Балабаниць А. В., Гапонюк О. І., Горбашевська М. О. та ін. Управління фінансово-економічною безпекою держави та шляхи запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам: монографія. Маріуполь: Маріупольський державний університет, 2020. 223 с.

4. Варналій З. С. Зміцнення соціальної безпеки людини в період війни та повоєнної відбудови України: монографія. К.: Знання України, 2024. 272 с.

5. Ілляшенко О. В. Механізми системи економічної безпеки підприємства: монографія. Харків: ВД «Мачулін», 2016. 504 с.

6. Конституція України від 01.01.2020 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

7. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. №2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2469-19>.

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11.08.2021 р. «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року»: Указ Президента України № 347/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3472021-39613>.

9. Мельник В., Андрущенко О. Нормативно-правове регулювання економічної безпеки. *Молодий вчений*. 2019. № 12 (76). С. 343-346.

10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угоду ратифіковано із заявою Законом від 16.09.2014 р. № 1678-VII. URL : https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

11. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> 8.

12. Щодо запиту на інформацію: лист Міністерства економіки України від 23.02.2024 р. № 3021-06/14055-09. URL : https://dostup.org.ua/request/123958/response/397511/attach/4/0.pdf?cookie_passthrough=1.

Дар'я КОРОБЦОВА

професор кафедри правового
забезпечення підприємницької
діяльності та фінансової безпеки,
кандидат юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0002-4753-7433>

Сергій П'ЯНОВ

здобувач вищої освіти
Харківського національного
університету внутрішніх справ
(м. Харків, Україна)

**БОРОТЬБА З ШАХРАЙСТВОМ У СФЕРІ СПІЛЬНОГО
ІНВЕСТИВАННЯ: РІЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

У сучасному світі фінансові ринки стрімко розвиваються, тому дедалі більше людей залучаються до процесу інвестування. Одним із найпопулярніших механізмів акумуляції та розподілу капіталу є інститути спільного інвестування (далі – ІСІ). Такі інститути дозволяють інвесторам вкладати кошти у спільні фонди, які керуються професійними управліннями. Це сприяє залученню широких верств населення до інвестування, розширенню фінансових можливостей, а також зростанню економіки загалом. Однак разом із розвитком інвестиційних технологій зростає і кількість правопорушень у цій сфері. Шахрайські схеми, маніпуляції з активами, махінації з фінансовими звітами, кібератаки та незаконні схеми розподілу коштів – усе це створює серйозні загрози для інвесторів та фінансової стабільності країни. Шахраї використовують новітні технології для обману громадян, а також знаходять лазівки у законодавстві. Це ускладнює їх виявлення та притягнення до відповідальності.

Важливу роль у запобіганні фінансовим злочинам та підвищенні прозорості інвестиційного ринку відіграють інформаційні технології. Вони дозволяють автоматизувати процеси моніторингу, аналізу та контролю транзакцій, виявляти підозрілі фінансові операції, підвищувати рівень безпеки та довіри до спільного інвестування. Використання технологій блокчейну, штучного інтелекту, машинного навчання, біометричної ідентифікації та кібербезпеки стає ключовим інструментом у боротьбі з шахрайством у цій сфері. Україна, як країна з динамічним фінансовим ринком, що розвивається, стикається з викликами в регулюванні та захисті інвестиційних фондів. Органи державної влади, зокрема фінансові установи та правоохоронні органи, активно працюють над створенням сучасних механізмів боротьби з шахрайством, розробляють законодавчі ініціативи та впроваджують нові технологічні рішення.

Розглянемо основні загрози у сфері спільного інвестування, сучасні методи використання інформаційних технологій для запобігання фінансовим злочинам, а також ініціативи, спрямовані на підвищення захисту інвесторів в Україні.

ІСІ в Україні регулюються Законом України «Про інститути спільного інвестування» від 05 липня 2012 р. [1]. Проте з огляду на швидкий розвиток фінансових технологій та інтеграцію України у міжнародний економічний простір виникає потреба у модернізації вітчизняного законодавства. Застарілі норми можуть не враховувати сучасні ризики та виклики, пов'язані з цифровізацією фінансових послуг [2].

Інформаційні технології відіграють ключову роль у запобіганні та виявленні шахрайства у сфері спільного інвестування. Основні напрями їх застосування, на нашу думку, включають:

1. Моніторинг та аналіз трансакцій (використання спеціалізованого програмного забезпечення для відстеження підозрілих операцій та аномалій у поведінці інвесторів);
2. Смарт-контракти (автоматизація виконання умов договорів за допомогою блокчейн-технологій забезпечує прозорість та знижує ризик шахрайства) [3];
3. Системи управління ризиками (використання алгоритмів машинного навчання для прогнозування та виявлення потенційних загроз).

В Україні реалізуються інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності громадян щодо онлайн-шахрайства. Наприклад, кампанія #ШахрайГудбай, ініційована Національним банком України та Департаментом кіберполіції Національної поліції України, об'єднала партнерів для інформування населення про правила безпеки під час безготівкових

розрахунків. Крім того, кіберполіція активно співпрацює з представниками приватного сектора для профілактики та викриття онлайн-шахраїв, узгоджуючи спільні заходи та стратегії протидії [4].

Інформаційні технології надають потужні інструменти для протидії шахрайству у сфері спільного інвестування. Проте впровадження технологій – це лише частина вирішення проблеми. Для ефективної боротьби з фінансовими злочинами потрібен комплексний підхід, який, на нашу думку, насамперед повинен передбачати:

- удосконалення законодавчої бази;
- підвищення рівня фінансової грамотності громадян;
- посилення співпраці між державними органами, фінансовими установами та ІТ-сектором;
- розвиток кібербезпеки.

У майбутньому роль інформаційних технологій у забезпеченні прозорості та безпеки інвестиційного ринку лише зростатиме. Використання інноваційних рішень разом із посиленням регулювання та активною співпрацею між державою та бізнесом сприятиме формуванню надійної фінансової екосистеми. Це забезпечить захист інтересів інвесторів, а також стабільність ринку спільного інвестування в Україні.

1. Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05.07.2012 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17#Text>.

2. Спільне інвестування: яких інновацій потребує застаріле законодавство та що запропонувала Нацкомісія. *Hubs*. URL : <https://hubs.ua/business/spil-ne-investuvannya-yakih-innovatsij-potrebuye-zastarile-zakonodavstvo-ta-shho-zaproponuvala-natskomisiya-273932.html>.

3. Смарт-контракти – ефективний захист від шахрайства. *Крипто Інвестиції*. URL : https://investstart.com.ua/vikoristannya-smart-kontraktiv-dlya-zapobigannya-shaxrajstvu/?utm_source=chatgpt.com.

4. Кіберполіція. URL : <https://cyberpolice.gov.ua/>.



Галина МАРКІВ

доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Львівського національного
університету ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С. З. Гжицького
(м. Львів, Україна),
кандидат економічних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0001-5292-0982>

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА БАНКІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Банківська сфера займає важливе місце в забезпеченні стабільності економічного розвитку України. Однак на сучасному етапі українські банки зіштовхуються з низкою системних проблем, що вимагають детального аналізу та пошуку дієвих шляхів їх подолання.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну докорінно змінило умови діяльності вітчизняного банківського сектора. Фінансові установи опинилися перед безпрецедентними викликами, спричиненими руйнівним впливом бойових дій, вимушеною релокацією бізнесу, порушенням логістичних ланцюгів та економічною нестабільністю. У таких умовах першочерговими завданнями стали забезпечення безперервності банківських операцій, захист активів клієнтів і персоналу.

Однак тривалість війни та масштаб її наслідків створюють нові виклики для банківського сектора, особливо в контексті цифрової трансформації та впровадження інноваційних технологій. Це викликає нагальну потребу в підвищенні ефективності, безпеки та конкурентоспроможності банків у повоєнний період.

З метою забезпечення безпеки банківської діяльності здійснюються заходи для запобігання можливим збиткам і втратам перспективних можливостей, а також гарантується ефективність операцій та угод. Основними завданнями безпеки банків є захист законних інтересів установи та її персоналу, профілактика й запобігання правопорушенням

і злочинним посяганням на майно та співробітників, своєчасне виявлення реальних і потенційних загроз, впровадження заходів для їх усунення, а також оперативне реагування на ризики та негативні тенденції у внутрішньому та зовнішньому середовищі.

Серед інших важливих завдань – ідентифікація внутрішніх і зовнішніх факторів, які можуть спричинити збитки для банківської установи, її персоналу, клієнтів та акціонерів. Важливе значення має навчання та підвищення обізнаності співробітників у питаннях безпеки, мінімізація негативних наслідків від дій конкурентів чи злочинних угруповань, що загрожують стабільності банку. Крім того, ключовим аспектом є ефективне управління фінансовими, матеріальними та інформаційними ресурсами банківської установи.

З метою точнішого врахування сучасних тенденцій економічного розвитку та можливих загроз пропонується ідентифікувати фактори, що можуть впливати на фінансову безпеку як окремих банківських установ, так і банківської системи загалом (рис. 1).

Інтенсивне впровадження інформаційних технологій у поєднанні з глобальним поширенням швидкісного доступу до Інтернету та онлайн-сервісів суттєво трансформують процес надання послуг, зокрема фінансових.

Завдяки автоматизованим алгоритмам, відсутності витрат на забезпечення клієнтів доступом до банківських онлайн-послуг та спрощеному залученню нових користувачів фінансові установи отримують значні конкурентні переваги перед тими, хто не застосовує такі технології. На сучасному етапі цифрова трансформація сприяє створенню нових інноваційних продуктів і сервісів, які підвищують зручність та доступність банківських послуг для клієнтів.

Сучасні банківські інновації охоплюють широкий спектр напрямів, зокрема цифрові технології, фінансові продукти, ризик-менеджмент і безпеку. Вони спрямовані на підвищення якості обслуговування клієнтів, ефективності управління ризиками та оптимізацію операційних процесів. Інноваційні рішення відіграють ключову роль у забезпеченні фінансової безпеки банків, сприяючи захисту від кіберзагроз, удосконаленню системи ризик-менеджменту, підвищенню ефективності моніторингу та гарантуванню безпеки фінансових операцій. Розглянемо основні аспекти інноваційної діяльності банків, які мають суттєвий вплив на їхню фінансову стійкість:

1. Цифровізація бек-офісних операцій. Бекофіс – це підрозділи банків або окремі відповідальні особи, які виконують реєстрацію, перевірку, звірку, облік операцій та контроль за ними без прямої взаємодії з клієнтами [1]. Впровадження інноваційних технологій у цій сфері сприяє зниженню витрат, удосконаленню банківських продуктів, спрощенню дотримання нормативних вимог і зміцненню довіри клієнтів;

2. Технології електронних платежів. Електронні платежі скорочують використання готівки, що зменшує ризик крадіжок і злочинів, пов'язаних із передаванням грошових коштів. Крім того, вони залишають цифровий слід, що полегшує моніторинг фінансових операцій, сприяє виявленню підозрілих трансакцій і підвищує рівень фінансової безпеки;

3. Хмарні технології. Хмарні платформи надають банкам можливість безпечно зберігати та обробляти дані, використовуючи передові методи шифрування та інформаційного захисту. Це гарантує конфіденційність і цілісність фінансової інформації. Крім того, хмарні сервіси забезпечують автоматичне резервне копіювання даних та здатність швидко відновлювати інформацію у разі непередбачуваних ситуацій, таких як кібератаки чи технічні збої;

4. Використання чат-ботів на базі штучного інтелекту. Чат-боти з підтримкою штучного інтелекту здатні миттєво відповідати на запити користувачів і допомагати у вирішенні їхніх проблем без залучення людських операторів. Це підвищує рівень клієнтської задоволеності та скорочує час обробки запитів. Крім того, чат-боти можуть застосовувати алгоритми машинного навчання для аналізу поведінки клієнтів, що дає змогу виявляти підозрілі чи незвичні трансакції та своєчасно запобігати фінансовим шахрайствам;

5. P2P (Peer-to-Peer) кредитування. P2P-кредитування – це фінансовий інструмент, що дає змогу отримувати позики безпосередньо від інших осіб без участі традиційних фінансових посередників. У деяких випадках платформою для таких кредитних операцій може виступати й банківська установа [2];

6. Біометричні способи ідентифікації. Використання біометричних технологій, зокрема відбитків пальців, розпізнавання обличчя та голосу, значно ускладнює можливість шахрайства і підробки, тим самим знижуючи ризики фінансових махінацій та кібератак.

Біометрична ідентифікація забезпечує швидкий і зручний доступ до банківських сервісів, підвищуючи комфорт користувачів та рівень довіри до банку. Врахування унікальних фізичних характеристик клієнтів сприяє покращенню ідентифікації, захисту персональних даних та загальному зміцненню безпеки фінансових трансакцій, зменшуючи ризики як для банку, так і для його клієнтів;

7. Використання BankID. Електронна дистанційна ідентифікація фізичних осіб через Систему BankID НБУ здійснюється шляхом передачі персональних даних користувача від банку, у якому відкрито його рахунок, до надавача послуг. Цей процес відповідає вимогам законодавства України та є безпечним для клієнтів, оскільки інформація передається у зашифрованому вигляді [3]. Запровадження цієї технології значно знижує ризик несанкціонованого доступу до банківських рахунків, допомагає запобігати шахрайству та атакам, пов'язаним з підrobкою ідентифікаційних даних. Крім того, BankID підвищує зручність для користувачів, оскільки дозволяє швидко та безпечно отримувати доступ до фінансових послуг без необхідності проходження додаткових процедур ідентифікації;

8. Мобільний та інтернет-банкінг. Сучасні сервіси інтернет- та мобільного банкінгу надають клієнтам можливість у режимі реального часу переглядати стан рахунків, здійснювати трансакції та аналізувати історію платежів. Для забезпечення безпеки ці платформи використовують багаторівневу аутентифікацію, зокрема паролі, одноразові коди або біометричні ідентифікатори;

9. QR-банкінг. Ця інноваційна технологія забезпечує швидку та зручну оплату рахунків, товарів і онлайн-покупок за допомогою QR-коду та безконтактної банківської технології. Користувачу достатньо відсканувати код камерою смартфона, після чого система автоматично перенаправляє його на сторінку оплати, де необхідно лише підтвердити трансакцію, ввівши пароль. Основною перевагою QR-банкінгу є відсутність необхідності носити з собою пластикову карту, що спрощує фінансові операції, зокрема покупки, зняття готівки та оплату послуг. Це значно прискорює процес здійснення платежів і підвищує рівень зручності для користувачів [4];

10. Блокчейн. Блокчейн є передовою технологією, що забезпечує надійну та захищену базу даних, у якій інформація зберігається у блоках, що не можуть бути змінені без згоди всіх учасників мережі. Це дозволяє вести повний і прозорий облік трансакцій, забезпечуючи довіру між сторонами без залучення посередників. Технологія блокчейн застосовує потужні криптографічні методи для захисту даних і фінансових операцій, що запобігає несанкціонованому доступу до активів та конфіденційної інформації. Завдяки цьому блокчейн сприяє підвищенню безпеки банківських операцій і мінімізації ризиків фінансового шахрайства.

Таким чином, банківські інновації відіграють важливу роль у зміцненні фінансової безпеки банківських установ, підвищуючи ефективність операцій, рівень захисту даних та зручність обслуговування клієнтів. Однак поряд із численними перевагами їх впровадження супроводжується певними ризиками та викликами, серед яких:

- високі витрати на реалізацію інноваційних рішень;
- недосконалість законодавчої бази, що регулює фінансові технології;
- недостатній рівень досвіду та технологічних знань персоналу у сфері фінтех;
- нерівномірний розвиток ІКТ-інфраструктури в різних регіонах України;
- ризики втрати конфіденційності даних;
- зростання рівня фінансових шахрайств через удосконалення незаконних схем;
- скорочення кількості робочих місць через автоматизацію процесів;
- нестабільність економічної та політичної ситуації в країні.

Попри ці виклики, належне управління ризиками та адаптація до сучасних технологічних змін сприятимуть сталому розвитку банківського сектора та підвищенню його конкурентоспроможності.



Рис. 1. Фактори впливу на фінансову безпеку банків

Отже, впровадження банківських інновацій є ключовим фактором зміцнення фінансової безпеки банківських установ. Попри існуючі загрози, сучасні технології дають змогу створювати ефективні механізми контролю та моніторингу фінансових операцій, що дозволяє вчасно виявляти й усувати ризики. Завдяки автоматизації процесів та використанню штучного інтелекту банки можуть запобігати шахрайським діям і кібератакам, підвищуючи рівень безпеки фінансових трансакцій. Більшість інновацій спрямовані на оптимізацію банківських послуг, що не лише покращує їхню ефективність і надійність, а й сприяє зміцненню довіри клієнтів. У підсумку банківські інновації не тільки посилюють фінансову безпеку, але й сприяють сталому розвитку банківської системи, допомагаючи їй адаптуватися до викликів сучасного фінансового середовища.

1. Матвійчук Н. М., Теслюк С. А. Основні тенденції розвитку банківських інновацій в Україні. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2021. № 1 (25). С. 79-87.
2. Про Систему BankID Національного банку. *Національний банк України*. URL : <https://bank.gov.ua/ua/bank-id-nbu>.
3. ПриватБанк. URL : <https://privatbank.ua/>.
4. Рейтинг надійних банків України 2025 (січень). *Forinsurer*. URL : <https://forinsurer.com/rating-banks>.



Микола МАТЮХА
доцент кафедри фінансів
та бізнес-консалтингу
Київського національного
університету технологій та дизайну
(м. Київ, Україна),
кандидат економічних наук
<https://orcid.org/0000-0002-7968-3777>

ФІНАНСОВА РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ПОПЕРЕДЖЕННЯ КРИЗИ

Протягом здійснення підприємницької діяльності приватні структури іноді втрачають економічну стійкість, стикаються з протиріччями функціонування та розвитку, що провокують початок занепаду, кризи. Фактори кризової ситуації у підприємництві можна поділити на дві загальні групи:

1. об'єктивні, пов'язані з потребою модернізації та реструктуризації,
2. суб'єктивні, які є наслідком непрофесійного менеджменту, дій персоналу.

Об'єктивні фактори першої групи відображають закономірності циклічного розвитку компанії, в діяльності якої можна виділити економічні цикли, що переплітаються і накладаються один на одного: від макроекономічних (інвестиційна активність у країні, зміна структури національного ринку тощо) до поточних (нормативні терміни служби обладнання, планово-попереджувальні ремонти обладнання та ін.). Дослідження природи діяльності процесів, що відбуваються у корпорації, є основою керованості кризою, тобто дає можливість здійснювати прогноз та аналіз, нейтралізувати чи розвинути, а також ліквідувати чи звести до мінімуму його негативні наслідки [1-2].

Другорядні фактори безпосередньо пов'язані з організаційною структурою управління компанії, основною суперечністю якої можна назвати невідповідність бізнес-процесів потребам у реальному масштабі часу.

Якщо розглянути життєвий цикл приватної компанії незалежно від її специфіки діяльності можна виділити фактори дестабілізації, які розмежовують фази виникнення (заснування), стійкого розвитку, стабільного функціонування і т. д. Розуміння того, що кожен із цих моментів може стати точкою початку кризи, дозволяє вчасно спланувати зміни в організаційній структурі та адаптувати бізнес-середовище. Саме вивчення дестабілізаторів має дати основу фінансової безпеки компанії. Аналіз найбільш стабільних дестабілізаторів розвитку компанії дозволяє констатувати їх виявлення при здійсненні таких процесів господарської діяльності:

- залучення кредитних та інвестиційних ресурсів;
- пошук бізнес-партнерів;
- розширення та зміцнення основного процесу;
- оптимізація оподаткування;
- впровадження нових технологій;
- диверсифікація діяльності;
- поділ майнового комплексу;
- досягнення балансу інтересів власників;
- реалізація спільних проєктів тощо.

Саме такі внутрішні процеси породжують та є причиною нестабільності розвитку підприємства. Моделюючи структуру компанії, необхідно враховувати відносини між виконавчими елементами виробничо-господарської системи, а також інші фактори, що виражаються у функціях, технологіях, ресурсах, продукції [3].

Окремо слід виділити сучасну цифровізацію фінансів компаній, яка в цілому забезпечує раціональне використання ресурсів, але, з іншого боку, вимагає додаткової уваги для залучення і використання новітніх технологій.

Саме врахування організаційної структури при проведенні реструктуризації дасть змогу забезпечити фінансову безпеку компанії на практиці. Досвід вітчизняних підприємств виявляє негативні наслідки перетворень (руйнуються конструктивні зв'язки, виникає соціальна напруженість тощо), тому більшість компаній вибирає еволюційний шлях проведення реструктуризації, зберігаючи принципову схему діяльності, що склалася, і обмежуючись локальними змінами у складі функціональних підрозділів і керівництва.

1. Балацький Є. О., Шпіцглюз С. О. Бюджетні ризики як дестабілізатор фінансової безпеки обласного бюджету. *Фінансовий простір*. 2015. № 2. С. 270-276.

2. Бунда О. М. Сутність і класифікація віртуальних активів. *Імперативи економічного зростання в контексті реалізації глобальних цілей сталого розвитку*: матер. III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Київ, 10 червня 2022 р.): у 2 т. К. : КНУТД, 2022. Т. 1. С. 294-297.

3. Тарасенко О. С., Тарасенко І. О. Проблеми забезпечення економічної безпеки вищої освіти України на сучасному етапі. *Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, менеджменту, обліку та права*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 14 серпня 2018 р.): у 3 ч. Полтава : ЦФЕНД, 2018. Ч. 2. С. 11-14.



Зоряна МИРОНЧУК

доцент кафедри обліку і оподаткування
Львівського національного
університету природокористування
(м. Львів, Україна),
кандидат економічних наук
<https://orcid.org/0000-0002-7044-6695>

**ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У БУХГАЛТЕРСЬКОМУ
ОБЛІКУ НА ЕКОНОМІЧНУ ТА НАЦІОНАЛЬНУ
БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ**

У сучасному світі бухгалтерський облік виконує не лише функцію фінансового контролю, а й відіграє провідну роль у забезпеченні національної безпеки. Використання цифрових технологій у бухгалтерії підвищує ефективність управління фінансами, запобігає економічним злочинам і сприяє прозорості фінансової системи країни. Водночас цифровізація бухгалтерського обліку створює нові виклики, пов'язані з кіберзагрозами, шахрайством і економічною безпекою держави.

Бухгалтерський облік є основою фінансової стабільності держави, оскільки забезпечує контроль за рухом капіталу, податковими надходженнями та державними витратами. Від точності фінансової звітності залежить прогнозування економічної політики, боротьба з корупцією та ефективність роботи правоохоронних органів.

Загрози, пов'язані з бухгалтерським обліком:

△ *фінансове шахрайство* – маніпуляції з обліковими даними можуть спричинити втрати для бізнесу та держави;

△ *корупція та тіньова економіка* – відсутність прозорості у фінансових операціях може сприяти ухиленню від податків та нелегальним грошовим потокам;

△ *кіберзагрози* – хакерські атаки на бухгалтерські системи можуть призвести до витоку важливої фінансової інформації та порушення роботи державних установ.

Сучасні технології дозволяють зробити бухгалтерський облік більш ефективним, безпечним і стійким до зовнішніх загроз. Розвиток цифрових технологій докорінно змінює

бухгалтерський облік, роблячи його більш ефективним, точним і прозорим. Завдяки автоматизації, штучному інтелекту, блокчейну та хмарним технологіям компанії можуть скорочувати витрати, зменшувати ризики помилок і підвищувати безпеку фінансових даних.

Розглянемо основні цифрові технології у бухгалтерії та їх вплив на безпеку (таблиця).

Таблиця

Вплив ключових технологій, які використовуються в бухгалтерському обліку, на безпеку фінансових даних

№ п/п	Цифрові технології	Результат від використання цифрових технологій
1.	Блокчейн	Забезпечує незмінність бухгалтерських записів, що унеможлиблює підробку фінансових документів та сприяє боротьбі з корупцією
2.	Штучний інтелект (ШІ)	Здатний виявляти підозрілі фінансові операції, що допомагає боротися з шахрайством
3.	Хмарні технології	Забезпечують доступ до фінансових даних у режимі реального часу, що підвищує ефективність державного контролю за фінансовими потоками
4.	Автоматизація облікових процесів	Знижує ризик людських помилок та підвищує прозорість фінансової звітності

Уряди розвинених країн впроваджують електронні системи контролю податків і фінансових операцій (наприклад, *e-аудит*, *електронні податкові декларації*), що допомагає зменшити рівень тіньової економіки.

Зі зростанням цифровізації бухгалтерського обліку зростає й ризик кібератак. Зловмисники можуть викрадати фінансові дані підприємств, маніпулювати бухгалтерськими записами або атакувати державні системи фінансового контролю.

Методами, які можна використати для захисту фінансових даних, є:

✚ використання *шифрування* для захисту конфіденційної інформації;

✚ регулярні *аудити безпеки* бухгалтерських систем;

✚ впровадження *механізмів двофакторної автентифікації* для запобігання несанкціонованому доступу;

✚ створення *резервних копій* даних для відновлення інформації у разі кібератаки.

Так, наприклад, у 2021 році хакери атакували фінансові установи України, використовуючи шкідливе програмне забезпечення для викрадення бухгалтерських даних. Такі випадки показують необхідність посилення кіберзахисту бухгалтерських систем.

Що стосується державних фінансів, то це стратегічний ресурс країни, а отже, цифровізація бухгалтерії у державних органах повинна сприяти економічній безпеці. Для гарантування цієї безпеки необхідно на державному рівні ініціювати використання таких заходів:

1. Впровадження *автоматизованих систем контролю державних витрат*.
2. Використання *електронного документообігу* для мінімізації корупційних ризиків.
3. Оцифровування *бюджетних процесів* для підвищення прозорості управління державними фінансами.

До прикладу, уряди країн ЄС активно використовують систему *e-Invoicing* (електронні рахунки-фактури) для боротьби з ухиленням від податків та корупцією.

Хоча розвиток цифрових технологій у бухгалтерії є незворотним процесом, який дозволяє країнам підвищувати фінансову прозорість, захищати економіку та боротися з шахрайством, попри це цифровізація бухгалтерського обліку пов'язана також з викликами, серед яких:

- висока вартість впровадження сучасних технологій. Сюди відносять витрати, пов'язані з придбанням ліцензійного програмного забезпечення, яке забезпечує автоматизацію бухгалтерських процесів;

- недостатній рівень підготовки фахівців у сфері кібербезпеки та цифрових фінансів. Нові технології вимагають від бухгалтерів не лише знань у фінансах, а й розуміння принципів роботи сучасного програмного забезпечення, тому це передбачає затрати із навчання персоналу в цій сфері;

- можливі збої у роботі цифрових систем через технічні несправності або хакерські атаки. Технічні несправності можуть бути спричинені апаратними збоями, програмними помилками або помилками під час оновлення програмного забезпечення, а хакерські атаки можуть спричинити витік фінансових даних, блокування доступу до системи або навіть втрату важливої інформації.

Тож сучасний бухгалтерський облік – це не лише про цифри, а й про економічну безпеку країни. Цифрові технології відіграють ключову роль у бухгалтерському обліку, роблячи його не лише ефективнішим, а й більш безпечним для держави та бізнесу. Використання блокчейну, штучного інтелекту, автоматизації та кіберзахисту дозволяє мінімізувати корупційні ризики, покращити контроль за фінансовими потоками та захистити національні економічні інтереси.

1. Мирончук З., Ціцька Н., Андрушко Р., Малецька О. Трансформація системи бухгалтерського обліку в умовах розвитку цифрових технологій. Вісн. ЛНУП: економіка АПК. 2022. 29. 50-58.

2. Романюк Д., Мудрик І. Вплив сучасних технологій на бухгалтерський облік. Матеріали XII наук.-техн. конф. «Інформаційні моделі, системи та технології» Тернопільського національного технічного університету ім. Івана Пулюя (Тернопіль, 18–19 грудня 2024 р.). Тернопіль : Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, 2024. С. 188-189 URL: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/47323>.

3. Панасюк В., Бурденюк Т., Мужевич Н. Особливості цифрової трансформації обліку. Галицький економічний вісник, 2021, 68(1), 70-76.

4. Ярошук О. Блокчейн у системі бухгалтерського обліку. *Перспективи розвитку освіти, науки і бізнесу в глобальному середовищі : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 23 жовтня 2020 р.)*. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2020. 292 с., С. 99-100.



Анна МУНЬКО

доцент кафедри менеджменту,
публічного управління та адміністрування
Дніпровського державного
аграрно-економічного університету
(м. Дніпро, Україна),
кандидат наук з державного управління
<https://orcid.org/0000-0001-6651-9970>

РИЗИКИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ ТА ПОДОЛАННЯ

Україна наразі перебуває в ситуації, коли безпекові питання постали критичною проблемою, посилюючись необхідністю збалансування уваги до різних галузей та сфер. Однією із головних визначаємо фінансово-економічну безпеку держави, розробка заходів щодо забезпечення якої повинна базуватися на аналізі відповідних ризиків.

Війна є найбільш ймовірним і найбільш масштабним ризиком фінансово-економічної безпеки України. Прямий вплив бойових дій на економіку, руйнування критичної інфраструктури та дестабілізація ринків – ключові фактори, що визначають економічні перспективи України. Окупація частини територій України позбавляє економіку значної частки промислового потенціалу та природних ресурсів.

Руйнування транспортної інфраструктури та блокада портів обмежують торговельну активність та збільшують витрати бізнесу, тобто має місце ризик порушення внутрішніх логістичних зв'язків.

Повномасштабне вторгнення РФ спричинило масове руйнування виробничих потужностей, скорочення експорту та міграцію працездатного населення. Це суттєво обмежує потенціал економічного зростання та посилює ризик зниження економічної активності. Руйнування підприємств, знищення логістичних зв'язків, скорочення виробництва – все це суттєво обмежує можливості економічного відродження.

Вагомим ризиком є тінізація економіки, адже в умовах війни частина бізнесу

переходить у «сіру зону» через бюрократичні перепони та фіскальний тиск.

Україна значною мірою залежить від імпорту енергоносіїв, мінеральних добрив, критичних матеріалів для оборонної та промислової сфер. У час війни та глобальної турбулентності ця залежність стає критичною, що посилює ризики економічного шантажу та ускладнює забезпечення стратегічної автономії. Це актуалізує ризик зовнішньої ресурсної залежності.

Водночас значна частка імпорту у структурі внутрішнього споживання створює ризики валютної нестабільності та торговельного дефіциту, посилює ризик імпортозалежності.

Бачимо й тенденції щодо деіндустріалізації економіки та переорієнтації її на аграрний та сервісний сектор – країна ризикує втратити промисловий потенціал. Також Україна ризикує закріпитися у ролі постачальника сировини без створення високотехнологічних виробництв, тобто ризиком є провадження політики «сировинного прирідку».

Масштабні втрати національної економіки з одночасним збільшенням видатків на оборону та соціальні програми створює хронічний дефіцит державного бюджету, що може загрожувати макроекономічній стабільності. А фінансова стійкість значною мірою підтримується завдяки міжнародній допомозі та кредитуванню [2].

Часті коригування бюджету через форс-мажорні обставини та політичні зміни ускладнюють стратегічне управління фінансами. Невизначеність щодо джерел доходів і витрат послаблює інвестиційну привабливість країни.

Великий бізнес зберігає контроль над стратегічними галузями, що обмежує конкуренцію та інноваційний розвиток. В умовах війни та економічної нестабільності цей ризик зростає.

Децентралізація створила можливості для місцевих бюджетів, але недостатня компетентність управлінців та корупційні фактори гальмують їх ефективне використання. Отже, актуальним залишається ризик низької ефективності діяльності органів місцевого самоврядування у фінансово-економічній сфері. Сюди додається ризик неякісного управління активами, що перебувають у власності громади. Через корупцію та неефективне управління комунальне майно часто використовується нерентабельно або залишається у занепаді.

Велика кількість українців виїхала за кордон, що послаблює внутрішній ринок праці, знижує споживчий попит та ускладнює процеси відновлення економіки [1]. Тому міграція так само є потужним ризиком для фінансово-економічної безпеки.

Попри антикорупційні реформи корупція залишається системною проблемою, яка стримує економічний розвиток та послаблює довіру міжнародних партнерів.

Україна перебуває у групі високоризикових держав через війну, що обмежує доступ до міжнародного фінансування на вигідних умовах. Це, у свою чергу, знижує інвестиційну та інноваційну активність. Витрати на науку та технології скорочуються, що знижує конкурентоспроможність країни у довгостроковій перспективі. Відновлення потребує значних інвестицій, яких наразі немає у повному обсязі, а міжнародна допомога не завжди є прогнозованою.

Не можна ігнорувати й інші ризики, як-от природні катастрофи, екологічні кризи, світові кризи, дефолт та навіть втрату незалежності.

Хоча Україна не є сейсмічно активною країною, зміни клімату можуть спричинити екстремальні погодні явища, які впливатимуть на економіку. Війна призводить до значних екологічних руйнувань, що створює ризики для здоров'я населення та потребує значних фінансових ресурсів на відновлення. Глобальні рецесії можуть скоротити попит на український експорт, що вплине на платіжний баланс.

Україна поки що уникає дефолту завдяки міжнародній допомозі, але високий рівень боргового навантаження робить цей ризик актуальним у майбутньому.

Найгірший сценарій, який залишається малоймовірним, – втрата незалежності, що вимагає всебічної мобілізації ресурсів для запобігання загрозам національному суверенітету.

Отже, фінансово-економічна безпека України перебуває під впливом широкого спектра ризиків, які мають як внутрішнє, так і зовнішнє походження. Ключові загрози пов'язані з війною, макроекономічною нестабільністю, ресурсною залежністю та зниженням економічного потенціалу [4]. Для мінімізації ризиків потрібна ефективна державна політика, яка поєднує структурні реформи, антикризові заходи та міжнародне партнерство.

Отже, сформулюємо пропозиції щодо мінімізації та/або уникнення наведених вище ризиків:

- зовнішня ресурсна залежність: розвиток внутрішніх альтернативних джерел енергії (воднева енергетика, малогабаритні модульні АЕС, глибока геотермальна енергетика), підтримка підприємств, які модернізують виробництво під стандарти енергоефективності ЄС;
- дефіцит державного бюджету [3]: запровадження «стратегічного бюджету»

як багаторівневої системи бюджетного планування з прив'язкою до макроекономічних сценаріїв, розширення податкової бази через дерегуляцію шляхом стимулювання малого бізнесу за рахунок зниження бюрократичного навантаження при реєстрації та спрощення доступу до фінансування;

- відсутність довгострокового бюджетного планування: розробка не тільки середньострокових, а й довгострокових бюджетних планів, закріплення мінімальних норм фінансування критичних секторів, тобто законодавче визначення обов'язкових бюджетних статей на 5-10 років уперед (освіта, інфраструктура, оборона);

- зниження економічної активності: стимулювання повернення українських мігрантів шляхом створення умов для малого підприємництва та роботи в експортно-орієнтованих галузях, тимчасове зниження податкового навантаження для підприємств, що відновлюють виробництво на деокупованих територіях;

- монополізація внутрішнього ринку: запровадження законодавчої вимоги до бізнесу щодо публічного розкриття кінцевих бенефіціарів, а також надання податкових пільг для компаній, які виходять на ринки, де домінують олігархічні структури;

- низька ефективність місцевого самоврядування: запровадження системи автоматичного моніторингу ефективності використання коштів та розвиток міжмуніципального партнерства шляхом створення кластерів між громадами для спільного фінансування інфраструктурних проєктів;

- міграція: створення системи грантів для українських учених і підприємців, що повертаються з-за кордону та розвивають бізнес або науку в Україні, та спеціальних економічних зон у деокупованих регіонах із пільговими умовами для підприємництва;

- зниження кредитних рейтингів: проведення переговорів про конвертацію боргу, тобто щодо його часткового списання в обмін на інвестиції у відновлення, отримання страхових механізмів для зовнішніх інвесторів від МВФ та Світового банку;

- тінізація економіки: стимулювання безготівкових розрахунків, розширення державної підтримки для підприємств, що працюють у «білу»;

- деіндустріалізація: спрямування цільових інвестицій в технологічне переоснащення ключових галузей промисловості;

- порушення логістичних зв'язків: розвиток мультимодальних перевезень через побудову логістичних центрів для поєднання залізничних, автомобільних та водних шляхів;

- брак ресурсів для відновлення: випуск спеціальних цінних паперів для фінансування реконструкції, у тому числі облігацій місцевої позики;

- екологічна криза: впровадження «зеленої економіки», розвиток екологічного страхування та екоподатку для підприємств із високими викидами;

- дефолт: забезпечення фінансового резерву стабільності у вигляді резервного валютного фонду для покриття зовнішніх зобов'язань;

- війна (в частині фінансово-економічних питань): розвиток економіки подвійного призначення, тобто стимулювання виробництва товарів і технологій, що мають як цивільне, так і військове застосування, а також міжнародна координація безпекового страхування у вигляді фонду страхування інвестицій від воєнних ризиків у партнерстві зі світовими фінансовими організаціями.

Україна має унікальну можливість перетворити кризові явища на точку економічного зростання шляхом проведення комплексних реформ та стратегічного управління ресурсами. Запропоновані заходи базуються на сучасних глобальних трендах, але адаптовані до специфіки країни. Головний акцент – на диверсифікації економіки, розвитку інновацій та створенні умов для залучення капіталу.

1. Трещов М. М. Модернізація енергетичного сектору як пріоритетний напрям повоєнного відновлення України. *Науковий вісник: Державне управління*. 2024. № 1 (15). С. 28-45.

2. Трещов М. М. Фінансове забезпечення відновлення та реконструкції України у повоєнний період. *Науковий вісник: Державне управління*. 2023. № 2 (14). С. 19-40.

3. Мунько А. Ю. Політика фінансової безпеки територіальних громад: розробка, реалізація, оцінювання. *Таврійський науковий вісник*. 2022. № 1. С. 66-72.

4. Kryshtanovych, M., Vartsaba, V., Kurnosenko, L., Munko, A., & Chepets, O. (2023). Development of public management of financial and economic security in modern conditions. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 1 (48), 258-267.



Василь НАМОНЮК

доцент кафедри міжнародних фінансів
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна),
кандидат економічних наук
<https://orcid.org/0000-0002-9454-6658>

**ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ФАКТОР
ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ІННОВАЦІЙНОГО
РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Військово-технічне співробітництво (далі – ВТС) виступає одним із базових інструментів зміцнення національної безпеки та створення драйверів інноваційного розвитку економіки України в умовах безпрецедентних геополітичних викликів. В епоху динамічної глобалізації оборонних технологій та розширення міжнародних коопераційних зв'язків формуються новітні механізми технологічного трансферу, що забезпечують синергію військового та цивільного секторів. Для України, яка протистоїть збройній агресії з боку потужнішого супротивника, стратегічний підхід до ВТС стає не лише засобом модернізації оборонно-промислового комплексу (далі – ОПК), але й каталізатором технологічного оновлення всієї економічної системи.

Актуальність даного дослідження визначається необхідністю комплексного аналізу триєдиного взаємозв'язку між ВТС, посиленням обороноздатності та інноваційним розвитком національної економіки в умовах перманентного зростання безпекових загроз. Метою дослідження є ідентифікація та систематизація ключових механізмів, що забезпечують трансформацію ВТС у чинник зміцнення національної безпеки та драйвер економічного зростання.

Методологічною основою дослідження виступає інтегративний підхід до аналізу складних взаємозв'язків між оборонною сферою та економічним розвитком. Концептуальну основу становить теорія відкритих інновацій [4], що передбачає активну взаємодію держави, приватного сектора та наукових установ для розвитку новітніх технологій.

Сучасний стан ОПК України характеризується структурною дихотомією. З одного боку, спостерігається технологічна асиметрія порівняно з провідними оборонними комплексами світу, що є наслідком довготривалої недостатності інвестицій та структурної деформації економіки. Кількісні показники свідчать, що витрати на дослідження та розробки в українському ОПК становлять лише 0,5 % від обсягів світових інвестицій у цю галузь [2], що створює суттєві обмеження для швидкого технологічного прориву та інтеграції у глобальні інноваційні екосистеми. З іншого боку, після 2014 р. спостерігається пришвидшена трансформація ОПК України, що проявляється у формуванні нових інституційних механізмів управління, розширенні міжнародних партнерств та активізації приватної ініціативи [6]. Рівень інноваційної активності підприємств ОПК зріс від 17,3 % у 2014 р. до 41,2 % у 2023 р., що корелює з інтенсифікацією міжнародного військово-технічного співробітництва [10].

Структурні зміни в ОПК України супроводжуються формуванням галузевих технологічних кластерів, що сприяє оптимізації інноваційних процесів та підвищенню їхньої ефективності. Емпірично підтверджено, що підприємства, інтегровані в регіональні оборонно-промислові кластери, демонструють на 23 % вищу продуктивність праці та на 31 % вищу інноваційну активність порівняно з ізольованими виробництвами [1].

Технології подвійного призначення становлять особливий інтерес з позиції інноваційного розвитку економіки, оскільки забезпечують максимізацію економічного ефекту від оборонних інвестицій. Трансфер таких технологій структурується за трьома основними векторами, що формують специфічну типологію інноваційних процесів. Військово-цивільний трансфер (spin-off) передбачає адаптацію військових технологій для цивільного використання. В історичній перспективі такий трансфер призвів до появи фундаментальних технологій, що трансформували цивільну економіку, включаючи Інтернет (DARPANET), GPS-навігацію, мікрохвильові технології та композитні матеріали [3]. В українському контексті перспективними

напрямами spin-off виступають:

- системи радіоелектронної розвідки та моніторингу, що можуть бути адаптовані для потреб екологічного моніторингу та геодезії;
- технології кібербезпеки, що знаходять застосування у фінансовому секторі та критичній інфраструктурі;
- безпілотні технології, що інтегруються у сільське господарство, логістику та інфраструктурні проекти.

Другий вектор – цивільно-військовий трансфер (spin-in), що включає імплементацію цивільних інновацій у оборонній сфері [3]. Цей напрям особливо актуальний для ОПК України, враховуючи обмеженість оборонного бюджету та потребу у швидкій модернізації збройних сил. Згідно з аналітичними даними Міністерства оборони України, залучення ІТ-компаній до розробки систем управління та штучного інтелекту для військових потреб дозволило скоротити цикл розробки на 30-40 % та зменшити вартість рішень на 25-35 % порівняно з традиційними підходами.

З іншого боку, гібридний трансфер передбачає одночасну розробку технологій для обох секторів з урахуванням їхніх специфічних потреб. Емпірично доведено, що такий підхід максимізує економічну ефективність інвестицій у дослідження та розробки. Наприклад, розробка передових матеріалів з підвищеною стійкістю до екстремальних умов одночасно задовольняє потреби військового приладобудування та цивільної енергетики, що створює синергетичний ефект та прискорює окупність інвестицій.

Військово-технічне співробітництво здійснює багатовимірний вплив на розвиток ОПК України через різні стратегічні механізми. Міжнародні оборонні контракти, за якими українські підприємства укладають угоди на розробку та постачання високотехнологічного озброєння для закордонних партнерів, не лише забезпечують фінансові надходження, але й стимулюють трансфер технологій, модернізацію виробництва та впровадження міжнародних стандартів якості [2]. Статистичні дані свідчать, що після 2014 р. обсяг міжнародних контрактів українських оборонних підприємств зріс у 3,7 рази, досягнувши 1,2 млрд доларів США у 2023 р. [9].

Спільні дослідження та розробки в рамках міжнародних програм відіграють не менш важливу роль. Участь України у програмах НАТО, як-от «Наука заради миру і безпеки», та кооперація з країнами ЄС відкривають доступ до найсучасніших технологій та методологій досліджень. За період 2014-2023 рр. українські науково-дослідні установи та підприємства ОПК взяли участь у 87 міжнародних дослідницьких проєктах, що сприяло інтеграції вітчизняної науки у глобальний дослідницький простір [8]. Значним потенціалом відзначається формування регіональних військово-технологічних кластерів, що об'єднують підприємства ОПК, науково-дослідні установи та інноваційні стартапи. Харківський кластер, що спеціалізується на розробці бронетехніки та систем захисту, Дніпровський – на ракетних технологіях та авіаційній техніці та Львівський – на програмному забезпеченні для військових систем та кібербезпеці дозволяють максимально ефективно використовувати наявний науково-технічний потенціал та створювати конкурентоспроможні інноваційні продукти [1; 6].

Для ефективного використання потенціалу ВТС у трансформації національної економіки потрібне вдосконалення інституційних механізмів, що забезпечують координацію дій стейкхолдерів та оптимізацію процесів трансферу технологій. Державно-приватне партнерство у сфері розробки та виробництва оборонної продукції дозволяє інтегрувати ресурси держави та приватного сектора, забезпечуючи синергетичний ефект. Емпіричні дослідження демонструють, що проєкти, реалізовані в рамках державно-приватного партнерства, показують на 23 % вищу інноваційність та на 31 % кращу комерціалізацію технологій порівняно з проєктами, що реалізуються виключно державним або приватним сектором [6].

Важливим інституційним механізмом є створення інноваційних хабів, що функціонують як екосистеми для розвитку технологій подвійного призначення. В Україні діють сім спеціалізованих оборонних інноваційних хабів, що охоплюють різні технологічні напрями: від кібербезпеки до безпілотних систем [7]. Фінансові інструменти стимулювання інновацій включають венчурні фонди для фінансування оборонних стартапів, податкові пільги для підприємств, що інвестують у розробку технологій подвійного призначення, та механізми «передзамовлення», що дозволяють інноваторам отримувати авансове фінансування під конкретні технічні рішення. Регуляторне середовище для трансферу технологій потребує балансу між вимогами національної безпеки та необхідністю стимулювання інновацій через гармонізацію українського законодавства у сфері експортного контролю з міжнародними нормами [10].

Ефективність військово-технічного співробітництва України стримується низкою системних викликів. Недостатня інтеграція у глобальні виробничі ланцюги через геополітичні ризики та регуляторні бар'єри обмежує міжнародну співпрацю – 67 % керівників підприємств ОПК визначають саме регуляторні перешкоди як ключовий бар'єр для розвитку. Гострою проблемою залишається кадровий дефіцит: відтік спеціалістів та слабка підготовка нових інженерів створили прогалину у майже 12 тис. фахівців в оборонних технологіях. Фінансування R&D залишається критично недостатнім – лише 2,1 % загальних оборонних витрат проти 6-8 % у країнах НАТО [8]. Додатковим викликом постає недостатня захищеність інтелектуальної власності, що відображається у мізерній кількості патентів у сфері оборонних технологій – лише 3,4 % від загальної кількості [5].

Подолання цих викликів потребує стратегічної трансформації системи ВТС шляхом створення міжнародних альянсів для спільної розробки критичних технологій, як демонструє українсько-польський проєкт з розробки протитанкових комплексів. Гармонізація зі стандартами НАТО (STANAG) здатна суттєво посилити експортні можливості – дослідження фіксують зростання експортної активності на 42 % у підприємств, які здійснили таку адаптацію. Інноваційні моделі фінансування через державно-приватні ініціативи та створення спеціалізованого фонду оборонних інновацій за прикладом американської Defense Innovation Unit забезпечать стабільну фінансову підтримку довгострокових проєктів, а цифрова трансформація за допомогою розвитку інтегрованих платформ, таких як Українська оборонна технологічна платформа, оптимізує координацію інноваційних процесів [6].

Військово-технічне співробітництво виступає ключовим каталізатором інноваційного розвитку економіки України, одночасно зміцнюючи національну безпеку та створюючи економічні переваги. Ефективний трансфер технологій через механізми ВТС долає технологічне відставання, модернізує виробничу базу та розширює експортний потенціал, особливо у сфері технологій подвійного призначення з їхнім мультиплікативним ефектом. Стратегічний розвиток ВТС потребує системної модернізації інституційних механізмів, поглиблення міжнародної інтеграції та формування динамічної екосистеми відкритих інновацій, що дозволить Україні трансформувати оборонні виклики у можливості для технологічного прориву та сталого економічного зростання.

1. Єршова О., Гончаренко І., Ганущак-Сфіменко М. Кластерооб'єднані підприємства як інноваційна форма розвитку бізнесу. *Журнал стратегічних економічних досліджень*. 2023. № 3 (14). С. 16-26.
2. Arsenal of Democracy: Integrating Ukraine Into the West's Defense Industrial Base. *Carnegie China*. URL : <https://carnegieendowment.org/research/2023/12/arsenal-of-democracy-integrating-ukraine-into-the-west-defense-industrial-base?center=china>.
3. Bruyère, E., & Picarsic, N. (2021). Defusing Military-Civil Fusion. Need to Identify and Respond to Chinese Military Companies. Washington, DC, 2021. 36 p.
4. Chesbrough, H. (2003). Open Innovation: The New Imperative for Creating and Profiting from Technology. Harvard Business School Press, 2003. 227 c.
5. Doing Business in Ukraine: The Future of Ukraine's Defense Industrial Base. CSIS. URL : <https://www.csis.org/events/doing-business-ukraine-future-ukraines-defense-industrial-base>.
6. How Ukraine Rebuilt Its Military Acquisition System Around Commercial Technology. CSIS. URL : <https://www.csis.org/analysis/how-ukraine-rebuilt-its-military-acquisition-system-around-commercial-technology>.
7. Ukraine Aspires to Become Arsenal to the West. *The Jamestown Foundation*. URL : <https://jamestown.org/program/ukraine-aspires-to-become-arsenal-to-the-west/>.
8. Ukraine Attracts More Western Defense Collaboration. *The Defense Post*. URL : <https://the-defensepost.com/2024/10/09/ukraine-western-defense-collaboration/>.
9. Ukraine's Defense Industry Evolution: A Gateway for Innovative Cooperation? *UkraineWorld*. URL : <https://ukraineworld.org/en/articles/stories/ukraines-defense-industry>.
10. Ukraine's innovative defense industry can play a key role in Western security. *Atlantic Council*. URL : <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraines-innovative-defense-industry-can-play-a-key-role-in-western-security/>.



**Олександра
НЕСТЕРЦОВА-СОБАКАРЬ**
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0003-0712-4076>

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ У ЗАХИСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ

Значущість фінансової стабільності держави у сучасних умовах є незаперечною. Світова фінансова криза, пандемія, спричинена поширенням вірусу COVID-19, збройна агресія РФ проти України наочно продемонстрували, що руйнування фінансових ринків неминуче спричиняє кризові явища в реальному секторі економіки. У зв'язку з цим дослідження питань економічної безпеки держави неможливе без аналізу механізмів забезпечення належного рівня фінансової безпеки України.

Фінансова безпека є ключовим елементом економічної стабільності та національної безпеки України. В умовах сучасних викликів, таких як збройний конфлікт, економічні санкції, глобальна фінансова нестабільність та макроекономічні дисбаланси, Україна має розвивати комплексну систему фінансової безпеки для захисту своїх національних інтересів.

Фінансова безпека виступає запорукою незалежності та цілісності країни, стабільності соціально-економічної ситуації, а також забезпечує ефективність функціонування суспільства. Тому її підтримка є одним із ключових національних пріоритетів у більшості країн світу. Досвід інших держав свідчить, що забезпечення фінансової безпеки на рівні національної економіки значною мірою визначає міжнародний авторитет країни. Отже, адаптація найкращих зарубіжних практик у цій сфері має стати невід'ємною частиною довгострокової стратегії економічного розвитку України.

Зарубіжні експерти трактують фінансову безпеку як здатність держави ефективно управляти внутрішніми та зовнішніми ризиками у процесі фінансового розвитку, забезпечуючи недоторканність фінансового суверенітету, стабільність фінансової системи та її безперерйне функціонування [1]. Фінансову безпеку визначають як такий стан фінансової сфери, що характеризується збалансованістю інструментів, технологій та послуг, стійкістю до загроз, здатністю забезпечувати національні фінансові інтереси, достатністю ресурсів для всіх суб'єктів економіки, а також сприяння ефективному розвитку економіки та соціальної сфери [2, с. 33].

Фінансова безпека визначається як здатність держави забезпечувати стійкість фінансової системи, протидіяти кризовим явищам і підтримувати економічний розвиток. Вона включає такі основні компоненти, як:

- бюджетна безпека – забезпечення збалансованості державного бюджету та ефективності фіскальної політики;
- банківська безпека – стабільність банківської системи та її здатність протидіяти зовнішнім та внутрішнім загрозам;
- валютна безпека – захист національної валюти від девальваційних ризиків;
- інвестиційна безпека – залучення та ефективне використання іноземних і внутрішніх інвестицій;
- державний борг та його управління – контроль за рівнем заборгованості та недопущення критичного зростання боргових зобов'язань.

Дослідження показують, що економічна незалежність країни напряму пов'язана з її фінансовою безпекою. Як зазначають Л. Карпенко та Д. Попович, ефективне державне регулювання інвестиційної безпеки є важливим фактором стабільності економіки України [3, с. 199-201].

Фінансова безпека відіграє важливу роль у забезпеченні ключових національних інтересів України, серед яких:

- захист економічного суверенітету – недопущення фінансової залежності від

зовнішніх кредиторів. Україна має підтримувати незалежну фінансову політику, що не допускає критичної залежності від міжнародних кредиторів та фінансових організацій;

- фінансова підтримка армії та оборонного комплексу, адже в умовах війни фінансова стабільність необхідна для забезпечення Збройних Сил України сучасним озброєнням та військовою технікою;

- інтеграція до ЄС та міжнародних фінансових структур – зокрема, стабільність фінансової системи сприяє відповідності України критеріям членства в ЄС та отриманню доступу до міжнародних ринків капіталу;

- енергетична незалежність (фінансові механізми забезпечення енергетичної безпеки);

- захист від економічного шантажу, адже, наприклад, РФ неодноразово використовувала економічні методи тиску, такі як газовий шантаж, у зв'язку із чим фінансова безпека дозволяє мінімізувати вплив таких факторів;

- збільшення міжнародної фінансової допомоги шляхом залучення коштів міжнародних організацій для відновлення країни;

- протидія корупції шляхом здійснення ефективного контролю за фінансовими потоками. Сприяти цьому може фінансовий моніторинг як сукупність заходів, спрямованих на аналіз фінансових потоків, виявлення підозрілих транзакцій та запобігання незаконним фінансовим операціям. Він відіграє ключову роль у регулюванні економічної діяльності та захисті фінансової системи країни.

Попри прогрес у зміцненні фінансової системи, Україна стикається з численними загрозами, серед яких:

- зростання державного боргу, адже війна змусила Україну залучати значні міжнародні кредити, що створює ризик надмірного боргового навантаження [4, с. 74-84];

- макроекономічна нестабільність, а саме інфляція, девальвація гривні та дефіцит бюджету є ключовими ризиками для економіки;

- корупційні загрози, оскільки саме фінансова система України залишається вразливою до корупційних схем, які підривають її стійкість;

- відтік інвестицій – війна спричинила втечу капіталу, що ускладнює залучення нових інвестицій.

Серед основних загроз фінансовій безпеці України можна також виділити:

- зростання зовнішнього боргу та ризик загострення фінансової кризи;

- бюджетний дефіцит та неефективність податково-бюджетної політики;

- тінізацію економіки та корупцію у владних структурах;

- законодавчу нестабільність та військовий конфлікт на сході країни;

- недостатню інвестиційну активність і нестабільність національної валюти;

- низьку технологічність експортної продукції;

- зниження купівельної спроможності населення;

- посилення залежності від зовнішніх кредитів;

- відсутність чіткої зовнішньоекономічної стратегії;

- імпортозалежність економіки тощо.

Світова практика пропонує низку заходів для боротьби з «тіньовими» фінансовими схемами, серед яких: посилення державного контролю та податкової дисципліни, удосконалення механізмів виявлення ухилень від оподаткування, спрощення процедур притягнення до відповідальності, моніторинг податкового коефіцієнта на мікрорівні, створення умов для збільшення легальних доходів у державному секторі, інформаційні кампанії щодо негативних наслідків нелегальної зайнятості, підтримка добросовісної конкуренції та роботодавців [5].

Забезпечення фінансової безпеки України передбачає: контроль за цільовим використанням бюджетних коштів, дотримання прогностичних показників держбюджету на середньострокову перспективу, припинення державної підтримки монополій, підвищення фінансової грамотності населення, зниження вразливості фінансової системи до коливань на ринках, підвищення прозорості діяльності фінансових установ та органів державного регулювання.

Для зміцнення фінансової безпеки необхідно вжити таких заходів, як:

- реформування бюджетної політики шляхом скорочення неефективних витрат, забезпечення прозорості бюджетного процесу та ефективного управління державним боргом;

- стимулювання економічного зростання шляхом підтримки малого та середнього бізнесу, створення привабливого інвестиційного клімату;

- розвиток цифрових фінансових технологій, зокрема використання блокчейн-

технологій для контролю за фінансовими потоками та зменшення корупційних ризиків;

- диверсифікація фінансових ресурсів шляхом використання різних джерел фінансування – міжнародних грантів, інвестицій, державних фондів розвитку тощо;
- посилення співпраці з міжнародними фінансовими організаціями через ефективне використання фінансової підтримки ЄС, МВФ, Світового банку.

Фінансова безпека є ключовим фактором національної безпеки та сталого розвитку України. Вона визначає здатність держави реагувати на внутрішні й зовнішні виклики, підтримувати макроекономічну стабільність і забезпечувати добробут громадян. У сучасних умовах Україна має посилювати фінансовий сектор, впроваджувати антикорупційні реформи, розширювати міжнародне фінансове співробітництво та зменшувати боргову залежність.

Тільки ефективна політика фінансової безпеки дозволить Україні вийти з війни з сильнішою економікою, інтегруватися до ЄС і забезпечити стабільний розвиток у майбутньому.

Підсумовуючи, доходимо висновку, що в умовах воєнного стану особливу увагу слід приділити фінансовій підтримці критично важливих секторів економіки, зокрема оборонної промисловості, енергетики, транспорту та аграрного сектора. Необхідно посилити державний контроль за використанням бюджетних ресурсів, а також забезпечити своєчасне фінансування військових потреб і соціальних програм. З метою зниження залежності від зовнішніх запозичень слід розширювати внутрішній ринок державних облігацій та створювати умови для залучення довгострокових інвестицій.

Також важливо зміцнювати банківську систему та посилювати її стійкість до фінансових ризиків. Підвищення прозорості у діяльності державних фінансових установ, запровадження антикорупційних заходів та цифровізація фінансових процесів сприятимуть ефективному використанню бюджетних коштів. Впровадження стратегічного планування економічного відновлення дозволить не лише мінімізувати негативні наслідки війни, але й забезпечити стабільне економічне зростання у післявоєнний період.

Таким чином, забезпечення фінансової безпеки в умовах воєнного стану є надзвичайно складним завданням, яке потребує системного підходу, ефективної координації між державними органами та залучення міжнародної допомоги. Комплексне впровадження запропонованих заходів сприятиме зміцненню національної економіки, збереженню фінансової стабільності та закладе основу для подальшого економічного розвитку України.

1. Yong, J. (2009). Financial Security Is at the Heart of National Economic Security. *English Edition of Qiushi Journal*, 1(1).

2. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення: монографія. К. : КНТЕУ, 2001. 350 с.

3. Karpenko, L., & Popovich, D. Current issues of state influence on the investment development region in the coordinates of economic security. *Забезпечення стійкості системи публічної влади та управління в умовах спеціальних адміністративно-правових режимів та відновлення України*: матер. Міжнар. наук.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 травня 2024 р.). Одеса : НУ «ОП», 2024. С. 199-201.

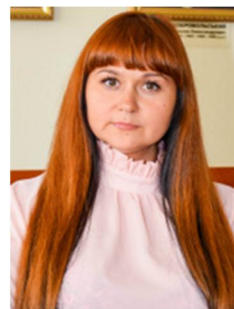
4. Круп'як І., Круп'як Л. Управління державним боргом України в контексті збалансування економічного розвитку. *Світ фінансів*. 2024. № 1. С. 74-84.

5. Акімова: Навіть без кредиту МВФ Україні дефолт не загрожує. *УНІАН*. URL : <https://www.unian.ua/society/609120-akimova-navit-bez-kreditu-mvf-ukrajini-defolt-ne-zagrojue.html>.



Оксана ПРОКОПИШИН
доцент кафедри
обліку і
оподаткування
Львівського
національного
університету
природокористування
(м. Львів, Україна),
кандидат
економічних наук

<https://orcid.org/0000-0002-7027-3499>



Ольга ЛЕГА
професор
кафедри обліку
і оподаткування
Полтавського
державного
аграрного
університету
(м. Полтава,
Україна),
кандидат
економічних наук

<https://orcid.org/0000-0002-0989-8000>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Справжнім викликом для нашої країни, та й усього світу, стала кровопролитна війна, розв'язана росією. За цих умов зросли зовнішні й внутрішні загрози національній безпеці, зокрема фінансовій безпеці держави. Як вважають експерти, ця війна призведе до глобальної економічної і фінансової кризи.

В умовах посилення впливу на вітчизняну економіку глобалізаційних процесів та в період повоєнного відновлення і реформування господарської системи України, зміцненню фінансової безпеки держави українському уряду необхідно приділяти значну увагу. Для забезпечення фінансової безпеки необхідне збільшення ефективності фінансової сфери держави, що сприяє інноваційному соціально-економічному розвитку України і являє собою сукупність заходів: здійснення ефективної грошової політики, реформування фінансових ринків та банківської системи.

Фінансову безпеку можна визначити як «здатність фінансової системи зберігати захищеність, стабільність і стійкість своїх фінансових інтересів за негативного впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, що становлять загрозу фінансовій безпеці» [5, с. 137].

Фінансова безпека держави характеризується складністю і охоплює взаємопов'язані компоненти. Що стосується компонентів фінансової безпеки, необхідно виділяти такі основні елементи, як об'єкт, суб'єкт, напрями, принципи, загрози (зовнішні і внутрішні). Усі ланки фінансової безпеки взаємопов'язані, взаємозумовлені одна одною та зорієнтовані на забезпечення фінансової стійкості держави.

В умовах воєнного часу зросли загрози фінансовій безпеці держави. На думку О. Власюка, «загрози фінансовій безпеці України – це сукупність наявних і потенційно можливих явищ і чинників, що дестабілізують фінансову сферу, проявами чого є різке падіння ВВП, порушення процесу формування та розподілу централізованих фондів держави, дестабілізація банківської системи, знецінення національної валюти й дефолт за суверенними боргами; зростання рівня тінізації економіки» [2, с. 34].

Сьогодні в національній економіці простежується негативна динаміка рівня дефіциту державного бюджету відносно ВВП, який суттєво збільшився у 2023-2024 роках, що є наслідком нестачі державних доходів для покриття бюджетних витрат унаслідок значного зростання видатків на оборону країни. За таких умов продовжує зростати обсяг державного внутрішнього і зовнішнього боргу та загострюється проблема постійного пошуку коштів для його обслуговування [3].

Необхідно підкреслити, що з початком повномасштабної війни показник ВВП поступово спадає і на кінець 2023 року рівень доларизації економіки становить приблизно 31,9 % [4].

Як зазначає Л. Акімова, «загрози фінансовій безпеці доцільно розглядати як наявні та потенційно можливі явища й чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України у фінансовій та економічній сферах» [1, с. 229].

Рівень фінансової безпеки держави оцінювати доцільно відповідно до таких принципів:

- реальності фінансових показників, які відображають динаміку безпеки;
- виокремлення ключових складових реальних чи можливих загроз;
- системності (аналіз всіх факторів, під впливом яких виникають певні ризики або

формується загрози);

- розробка алгоритму реалізації заходів у сфері аналізу загроз;
- обґрунтування спроможності реалізації попереджувальних і страхових заходів щодо нейтралізації ризиків і загроз у майбутньому.

Для здобуття перемоги у війні потрібно багато ресурсів, зокрема й фінансових. Перед початком широкомасштабної війни скоротилися доходи бюджету, у зв'язку з пандемією COVID-19 погіршилася фінансова ситуація в країні. Зі збільшенням тривалості війни загострюватиметься питання фінансової безпеки. Рівень фінансової безпеки держави характеризують такі основні показники: внутрішній валовий продукт, бюджетний дефіцит, обсяг державного боргу та міжнародні валютні резерви. Розглядаючи ці індикатори, важливо знайти компроміс стосовно забезпечення витрат на оборону країни, дотримання показників дефіциту бюджету, обслуговування державного боргу, соціального захисту населення.

Перемога України у війні є першою умовою зміцнення фінансової безпеки. Однак стратегію фінансової безпеки необхідно розробляти вже під час воєнного стану. Під цією стратегією розуміють економічний і політичний курс в діяльності фінансових органів державної влади, а також економічних і фінансово-банківських структур, що спрямований на створення умов та ресурсів фінансової стабілізації й економічного зростання за збереження і зміцнення цілісності України, її фінансової системи та економічного простору.

Важливе значення під час воєнного стану має своєчасне визначення загроз фінансовій безпеці України, що дасть змогу мінімізувати їх і розробити практичні заходи щодо стратегії зміцнення фінансової безпеки, проведення дієвої й виваженої політики стосовно забезпечення стійкості фінансової системи держави.

Для забезпечення фінансової безпеки країни в умовах воєнного стану необхідні ефективні трансформаційні заходи з боку суб'єктів господарювання та державних регуляторів. Такі заходи допоможуть підвищити рівень фінансової безпеки, фінансову стабільність держави, зменшити ризики фінансових криз і забезпечити економічне зростання.

1. Акімова Л. М. Методологічні підходи щодо оцінювання фінансової безпеки на рівні державних установ. *Ефективність державного управління*. 2018. № 1(54). С. 225-232. URL : http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/edu_54/fail/28.pdf.

2. Власюк О. С. Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації: монографія. К. : НІСД, 2014. 432 с.

3. Макаренко У. Б., Гоцій М. І., Драла Р. І. Фінансова безпека України в умовах воєнного стану. *Ефективна економіка*. 2024. № 6. URL : <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/4038>.

4. Офіційний сайт Національного банку України. URL : <http://www.bank.gov.ua>.

5. Ситник Н. С., Стефанків Б. О. Фінансові аспекти складників економічної безпеки держави. *Бізнес-навігатор*. 2018. № 1-2 (44). С. 136-140.



Олександр СИДОРОВ

доцент кафедри
соціально-економічних дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат економічних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0003-3923-6611>

СУТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПІДПРИЄМСТВА ВІД РЕЙДЕРСТВА

Рейдерство в Україні, як і в інших державах, становить одну з найсерйозніших загроз для бізнесу. Це явище, яке виникає під впливом юридичних, економічних і соціальних чинників, може завдати суттєвої шкоди не лише окремим підприємствам, а й національній економіці загалом. З огляду на динамічні зміни ринку, нові виклики та загрози для підприємств необхідність ефективного захисту бізнесу від рейдерських атак стає дедалі актуальнішою.

Рейдерство передбачає незаконне захоплення контролю над підприємством з метою подальшого використання в інтересах рейдерів. Для цього застосовуються різноманітні

схеми, зокрема підроблення документів, залучення корумпованих посадовців або маніпулювання корпоративними правами.

В своїх дослідженнях науковець М. Артюх зазначає, що «рейдерство часто супроводжується примусовим тиском на керівництво підприємства та маніпуляціями з акціями компанії» [1].

Рейдерство може набувати різних форм залежно від використовуваних методів та цілей захоплення підприємства. Основні його види включають:

- фінансове рейдерство – передбачає заволодіння контрольним пакетом акцій компанії шляхом скупівлі акцій за заниженими цінами, нерідко із застосуванням маніпулятивних схем або інформаційного тиску для зниження вартості активів;

- правове рейдерство – базується на використанні юридичних механізмів і прогалин у законодавстві з метою отримання контролю над підприємством. Це може включати сфальсифіковані судові рішення, незаконні зміни в установчих документах компанії або маніпуляції з реєстраційними даними;

- адміністративне рейдерство – здійснюється за підтримки або під тиском державних органів, коли підприємство стає об'єктом необґрунтованих перевірок, санкцій або арештів активів, що зрештою призводить до його примусового захоплення;

- силове рейдерство – передбачає фізичне захоплення підприємства шляхом незаконного проникнення, блокування роботи, застосування охоронних структур або навіть залучення кримінальних елементів для встановлення контролю;

- інформаційне рейдерство – реалізується шляхом поширення дезінформації, компрометуючих матеріалів або маніпулювання громадською думкою з метою підризу довіри до керівництва компанії та створення умов для її захоплення.

Кожен із цих видів рейдерства становить серйозну загрозу для бізнесу та потребує комплексних механізмів захисту, зокрема посилення правового регулювання, впровадження ефективної системи корпоративної безпеки та підвищення рівня прозорості бізнес-процесів.

Згідно з дослідженням І. Відловської, рейдерські атаки в Україні спричиняють втрату активів, зменшення ринкової вартості компаній та погіршення їхньої репутації [2]. Крім того, підприємства, що стали жертвами рейдерства, часто стикаються з відтоком висококваліфікованих працівників, оскільки ті прагнуть уникнути нестабільності та потенційних ризиків.

Держава відіграє ключову роль у захисті підприємств від рейдерства через механізми правового регулювання та законодавчі ініціативи. Основним нормативно-правовим актом, що визначає корпоративні відносини, є Господарський кодекс України, який зобов'язує державні органи гарантувати належний рівень захисту прав власників підприємств [4].

Окрім цього, Закон України «Про акціонерні товариства» містить правові інструменти, спрямовані на захист акціонерів від недобросовісних дій, що може стати важливим засобом запобігання рейдерським атакам [5].

Проте, попри існуючі законодавчі положення, ефективність їх реалізації залишається недостатньою через поширену корупцію та недосконалість судової системи, що ускладнює боротьбу з незаконним захопленням бізнесу.

Захист підприємства від рейдерських атак потребує всебічного підходу, що поєднує юридичні та організаційні заходи. Важливим кроком є проведення своєчасного юридичного аудиту діяльності компанії для виявлення слабких місць у структурі власності. До пріоритетних дій відносять належне оформлення прав власності на активи, укладання угод щодо запобігання рейдерському захопленню та реєстрацію прав власності на нерухоме майно [6].

Запровадження ефективних механізмів корпоративного управління є ще одним важливим інструментом у протидії рейдерству. Кодекс корпоративного управління України передбачає дотримання прозорих процедур ухвалення рішень на рівні підприємства, що сприяє мінімізації ризиків незаконного захоплення бізнесу [7].

Контроль за фінансовими потоками підприємства відіграє ключову роль у запобіганні ризикам фінансового рейдерства. У своїй навчальній праці І. Зайцева наголошує на важливості створення фінансово-економічних механізмів для захисту підприємств від недружніх поглинань [3]. Взаємодія бізнесу з державними органами, зокрема Антимонопольним комітетом України, є важливим кроком для отримання консультаційної та юридичної підтримки.

Сучасні технології можуть значно посилити безпеку підприємств у боротьбі з рейдерством. Використання електронного документообігу, блокчейн-технологій та інших цифрових рішень сприяє підвищенню прозорості та надійному захисту прав власності. Однак, незважаючи на заходи, спрямовані на протидію незаконним захопленням бізнесу, існує низка проблем, що ускладнюють цей процес:

- корупція у державних органах залишається серйозною перешкодою, оскільки

рейдери нерідко використовують корумпованих чиновників для реалізації своїх схем [8];

– нечіткість та суперечливість законодавства створює труднощі у правозастосуванні, незважаючи на наявність нормативних актів, що регулюють захист підприємств від рейдерських атак [9];

– непередбачуваність судової практики у справах, пов'язаних із рейдерством, підриває довіру бізнесу до правової системи та ускладнює ефективний захист підприємств.

Для подолання цих викликів необхідні комплексні зміни, що включають вдосконалення законодавства, посилення антикорупційних заходів та реформування судової системи з метою забезпечення прозорості та неупередженості розгляду справ.

Таким чином, захист підприємства від рейдерських атак є вкрай важливим завданням, що потребує комплексного підходу. Для ефективного протистояння цьому негативному явищу компанії повинні застосовувати правові, фінансові та організаційні механізми захисту. Взаємодія з державними інституціями, дотримання принципів корпоративного управління та впровадження інноваційних технологій значно посилюють безпеку бізнесу. Проте досягнення реальних результатів можливе лише за умови подолання корупційних ризиків та зміцнення правової системи.

1. Артюх М. О. Поняття та сутність рейдерства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 3. С. 52-54.

2. Відловська І. В. Рейдерські захоплення в Україні: судова практика та схеми. *Ліга: Закон*. URL : https://biz.ligazakon.net/analytics/201231_reydersk-zakhopleniya-v-ukran-sudova-praktika-ta-skhemi.

3. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

4. Зайцева І. Ю. Фінансово-економічні основи захисту підприємств від недружніх поглинань: навч. посібник. Харків : УкрДУЗТ, 2018. 318 с.

5. Про акціонерні товариства: Закон України від 27.07.2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text>.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права власності: Закон України від 03.10.2019 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-20#Text>.

7. Кодекс корпоративного управління: ключові вимоги і рекомендації. 48 с. URL : https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2020/03/corporate-governance-code_final_ukr.pdf.

8. Котько К. І. Зловживання корпоративним правом та шляхи вирішення проблеми. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (56). С. 63-68.

9. Кучмієнко О. В. Зловживання правом у корпоративних правовідносинах: зарубіжний досвід в українських реаліях. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 205-211.



Любов СИНЯВСЬКА

доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Львівського національного
університету природокористування
(м. Львів, Україна),
кандидат економічних наук
<https://orcid.org/0000-0002-2723-9551>

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПОДАТКОВОЇ БЕЗПЕКИ

Податкова безпека є важливою складовою економічної безпеки держави та підприємницького середовища, оскільки визначає стабільність податкової системи, ефективність адміністрування податків і можливість суб'єктів господарювання виконувати свої зобов'язання перед бюджетом без надмірного фіскального навантаження. Прикладні аспекти податкової безпеки охоплюють такі ключові напрями:

1. Податкова безпека на макрорівні.

У першу чергу це забезпечення стабільності податкової політики, що включає передбачуваність змін у податковому законодавстві, мінімізацію законодавчих ризиків та усунення правових прогалин, які можуть сприяти ухиленню від сплати податків, мінімізацію законодавчих ризиків та усунення прогалин, що можуть спричиняти ухилення від сплати податків. Не менш важливим є оптимізація фіскального навантаження з метою забезпечення балансу між наповненням бюджету та створенням сприятливих умов для

бізнесу, що запобігає надмірній податковій централізації. Актуальним на сьогодні є контроль за рівнем тіньової економіки з метою зменшення нелегального сектору через цифровізацію податкового адміністрування (е-декларування, автоматичний обмін податковими даними).

Міжнародна податкова безпека є важливим елементом глобальної фінансової стабільності, що забезпечує ефективну співпрацю між країнами у сфері оподаткування, запобігає ухиленню від сплати податків і сприяє економічній інтеграції держав у світовий ринок. Вона охоплює широкий спектр питань, включаючи гармонізацію податкового законодавства, боротьбу з агресивним податковим плануванням, запобігання фінансовим махінаціям та забезпечення справедливого розподілу податкових надходжень.

2. Податкова безпека на мезорівні.

На регіональному рівні важливим є формування сприятливого інвестиційного клімату через податкові стимули та преференції для залучення інвесторів у регіональні проекти; розвиток спеціальних економічних зон (СЕЗ) – надання податкових пільг для стимулювання підприємницької діяльності в окремих регіонах; контроль за розподілом податкових надходжень для забезпечення рівномірного розподілу податків між центральним та місцевими бюджетами; зниження рівня податкової корупції шляхом боротьби з фіскальними зловживаннями через впровадження прозорих механізмів адміністрування.

3. Податкова безпека на мікрорівні.

На рівні суб'єктів господарювання неабияке значення має оптимізація податкового навантаження, тобто використання легальних механізмів зниження податкових витрат, зокрема спеціальних режимів оподаткування (єдиний податок, податкові канікули, пільги для агросектору). Автоматизація податкового адміністрування є ключовим фактором підвищення ефективності податкової системи, оскільки вона сприяє зменшенню помилок, оптимізації витрат часу на облік та забезпеченню прозорості фінансових операцій. Використання ERP-систем та онлайн-інструментів дозволяє підприємствам своєчасно виконувати податкові зобов'язання, знижувати ризики штрафних санкцій і покращувати взаємодію з фіскальними органами.

Контроль податкових ризиків є важливим елементом фінансової стратегії як для держави, так і для бізнесу, оскільки він сприяє зниженню невизначеності, мінімізації фінансових втрат та забезпеченню стабільності економічного середовища.

Для держави ефективний контроль податкових ризиків допомагає запобігати ухиленню від оподаткування, посилює податкову дисципліну та забезпечує прогнозовані надходження до бюджету. Це також сприяє підвищенню довіри до фіскальної системи та зменшенню рівня тіньової економіки.

Для бізнесу управління податковими ризиками дозволяє уникати фінансових санкцій, податкових перевірок і репутаційних втрат, забезпечуючи стабільність господарської діяльності. Чітке дотримання податкових норм також сприяє залученню інвесторів та полегшує взаємодію з банківськими установами. Податкові ризики слід розглядати виходячи із загального підходу до розуміння їх сутності, відповідно до якого категорія «ризик» – це можливість настання подій, у тому числі несприятливих, які зазвичай викликають втрати різного роду.

Податкові ризики є правовою категорією. Виникнення податкових ризиків обумовлено наявністю певної моделі взаємовідносин між усіма учасниками податкових правовідносин (платником податків, податковим агентом і державою) та різною спрямованістю інтересів у сфері оподаткування кожного з них. З цього погляду факторами виникнення податкових ризиків може бути як рішення платника податків, так і рішення держави, а негативні наслідки їх здійснення мають фінансово-правовий характер.

Об'єктивною причиною виникнення податкових ризиків є діалектичне протиріччя, внутрішньо властиве фіскальній функції податків. З позиції держави ефективна реалізація перерахованих функцій – це гарантоване та максимально повне забезпечення податкових надходжень до бюджетної системи, а з позиції платника податків – це оптимізація (а на практиці – мінімізація) витрат та відтоку коштів, яких останній постійно прагне.

Тож податковий ризик для держави лежить в площині недонадходження фактичних сум, запланованих на звітний період.

Основними формами прояву податкових ризиків платника податків є:

- пряме порушення законодавства про податки та збори;
- некоректне оформлення підтверджуючої документації та податкових реєстрів;
- здійснення угод, спрямованих на зменшення податкового навантаження та схильних до особливо пильну увагу податкових органів;
- технічні помилки під час бухгалтерського та податкового обліку.

Виділимо, на наш погляд, основні податкові ризики:

Податкові ризики

податковий ризик економічної кризи
податковий ризик інфляції
податковий ризик зниження платоспроможності платників податків
податковий ризик зміни правової бази
податковий ризик затримки податкових та інших перерахунів
податковий ризик помилки в плануванні
операційні ризики адміністрування податків

Рис. 1. Види податкових ризиків

На наш погляд, визнання податкових ризиків виключно фінансовою категорією на підставі того, що «вони мають грошовий вираз і спричиняють підвищення витрат», є певним спрощенням ситуації. Оцінюючи наслідки реалізації будь-якого ризику (екологічного, політичного, технологічного і т.д.), аналітики завжди вдаються до вартісних оцінок.

Система управління податковими ризиками (TRS) – це система, яка на макрорівні визначається як сукупність контрольно-перевірочних заходів контрольних органів у сфері справляння податків з метою проведення документальних перевірок, спрямована на встановлення ступеня надійності підконтрольного суб'єкта, а на мікрорівні застосовується підприємствами для управління ними. Вона включає в себе процеси та процедури, які спрямовані на виявлення, оцінку, управління та зниження податкових ризиків.

Система управління податковими ризиками повинна включати в себе:

- *політику і процедури*, які визначають, як підприємство буде управляти податковими ризиками. Ці політики і процедури повинні бути документовані і доступні для всіх співробітників, які відповідають за податкові питання;
- *процес оцінки* податкових ризиків, який повинен включати в себе виявлення всіх потенційних податкових ризиків, які можуть вплинути на підприємство;
- *процес управління* податковими ризиками повинен включати в себе розробку заходів, спрямованих на зниження податкових ризиків;
- *процес контролю*, який спрямований на забезпечення того, щоб заходи, спрямовані на зниження податкових ризиків, були ефективними.

Система управління податковими ризиками охоплює сукупність методів, заходів і контрольних дій, що спрямовані на усунення або мінімізацію податкових ризиків.

В основі оцінки ймовірності реалізації ризику лежить використання, по-перше, експертних оцінок фахівців, що дозволяють встановити ймовірність виникнення претензій податкових органів, та, по-друге, аналіз арбітражної практики, що дозволяє припустити ймовірність програшу спору в суді у разі виникнення претензій податкового органу.

Зниження рівня ризику передбачає розробку та здійснення заходів, спрямованих на зменшення ймовірності реалізації ризику, зниження величини негативних фінансових наслідків або того чи іншого разом. Зниження рівня ризику досягається на основі:

- розроблення довгострокової податкової стратегії організації платника податків, що виражає її загальну позицію щодо допустимості рівня податкових ризиків та методів управління ними;
- запровадження податкового планування як одного з інструментів виконання у тактичному періоді прийнятої податкової стратегії;
- систематичного моніторингу змін податкового законодавства та арбітражної практики з актуальних для платника податків питань.

Особливе значення в управлінні податковими ризиками займає їх моніторинг, здійснення якого передбачає збирання та аналіз максимально повної інформації, що характеризує актуальні зміни законодавства, динаміку податкових ризиків та дозволяє оцінити ефективність управління ними.

Отже, прикладні аспекти податкової безпеки охоплюють заходи щодо забезпечення стабільності податкової системи як на рівні держави, так і на рівні підприємств. Важливими напрямками її зміцнення є цифровізація податкового адміністрування, боротьба з ухиленням від оподаткування, створення сприятливих умов для ведення бізнесу та гармонізація податкової політики з міжнародними стандартами. Тільки за умови комплексного підходу

до управління податковими ризиками можна досягти балансу між фінансовою ефективністю та сприянням економічному розвитку.

1. Викилюк М. Економічний зміст податкової безпеки та її складові. *Світ фінансів*. 2013. № 3. С. 126-134. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/svitfin_2013_3_16.
2. Крамаренко К. М., Сахно І. В. Податкова безпека в управлінні фінансовою безпекою держави. *Ефективна економіка*. 2020. № 4. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7763>.
3. Податковий кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

Антон СМІРНОВ

докторант кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат медичних наук, доцент

НЕВИРОБНИЧА СФЕРА ЯК АКТУАЛЬНИЙ НАПРЯМ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Сфера послуг сьогодні – це одна з найперспективніших галузей економіки, що швидко розвивається. Вона охоплює торгівлю і транспорт, фінанси і страхування, комунальне господарство, освітні та медичні установи, шоу-бізнес тощо. У розвинутих країнах сфера послуг є найбільшим сектором економіки. У ній працює в середньому 65-75 % зайнятого населення, на неї припадає 50 % обсягів капіталовкладень, 63-74 % валового внутрішнього продукту (далі – ВВП). Активно розвивається сфера послуг і в Україні (частка послуг у ВВП перевищує 40 %), де працює понад 55 % зайнятих в економіці людей [1, с. 7].

Деякі вчені пояснюють привабливість сфери послуг в Україні, зокрема:

- 1) скороченням державного фінансування, переходом надання послуг на платну основу, появою багатьох нових видів послуг (фінансово-кредитних і консалтингових, аудиторських, брокерських, трастових та ін.);
- 2) привабливістю ринку послуг для підприємців, оскільки надання окремих видів послуг практично не потребує наявності значного стартового капіталу;
- 3) посиленням конкуренції між підприємствами сфери послуг [2, с. 161].

Все це робить сьогодні сферу послуг особливо привабливою для вчинення кримінальних правопорушень, насамперед корупційного характеру.

Проте в сучасному світі в цілому, не тільки в Україні, корупція поширюється у всіх сферах життя суспільства: політиці, економіці, суспільних відносинах. Крім того, О. Царевич наголошує, що з огляду на зростання кількості проявів і масштабів поширення корупційних дій, що підривають як економічний потенціал держави, так і довіру громадян до органів державної влади, дозріла реальна необхідність прийняття невідкладних і дієвих заходів щодо боротьби з цими негативними явищами. У сучасному світі корупція виходить за межі кордонів окремих держав і лише акумуляцією спільних зусиль можна їй протидіяти. У зв'язку з цим, переконана автор, багато держав, що входять в Організацію об'єднаних націй і Раду Європи, обговорили і прийняли ряд міжнародних конвенцій, які сприяють боротьбі з корупцією посадових осіб органів влади. До таких документів вчена відносить, зокрема: Конвенцію Ради Європи «Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом» 1990 р. (ратифіковану Україною 17 грудня 1997 р.), Конвенцію Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію 1999 р. (ратифіковану в Україні 18 листопада 2006 р.), Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. (ратифіковану Україною 04 лютого 2004 р.), Конвенцію ООН проти корупції 2003 р. (ратифіковану Україною 18 листопада 2006 р.) тощо [3, с. 42].

Забезпечення законності у невиробничій сфері України насамперед охороняється Конституцією України, а також законами та підзаконними нормативно-правовими актами.

Так, згідно зі ст. 41 Конституції України проголошено, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом. Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної

та комунальної власності відповідно до закону. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їхньої вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їхньої вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом. Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі [4].

Ба більше, згідно із ст. 42 Основного закону держава повинна захищати права споживачів, здійснювати контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяти діяльності громадських організацій споживачів [4].

З цього виходить, що невиробнича сфера в Україні є невід'ємним елементом господарювання приватного та публічного права. Так чи інакше, всі громадяни України можуть вступати в суспільні відносини в сфері послуг. Це є правом кожної людини, що забезпечується Конституцією України та державою, зокрема в межах політики у сфері боротьби зі злочинністю.

1. Моргулець О. Б. Менеджмент у сфері послуг: навч. посібник. К. : ЦУЛ, 2012. 384 с.
2. Конах С. С. Роль сфери послуг у формуванні ВВП. *Молодий вчений*. 2014. № 12 (15). С. 159-162.
3. Царевич О. Зарубіжний досвід запобігання корупційних ризиків у сфері надання публічних послуг. *Law. State. Technology*. 2022. № 3. С. 41-46.
4. Конституція України від 28.06.1996 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.



Olena SOVA

Associate Professor of the Institute
for Demography and Life Quality Problems
of the National Academy of Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine),
PhD (Economics), Associate Professor
<https://orcid.org/0000-0001-6386-6432>

**STRATEGIC DIRECTIONS FOR HUMAN CAPITAL
DEVELOPMENT IN THE KNOWLEDGE ECONOMY**

The modern economy is increasingly characterized by knowledge-intensive industries, rapid technological advancements, and the growing importance of human capital. The transition from traditional industrial economies to knowledge-based economies has elevated human capital as the key driver of productivity, innovation, and sustainable economic growth. Strategic development of human capital requires a holistic approach that integrates education, continuous learning, digital skills, and adaptability to ensure economic resilience and competitiveness.

Human capital, first of all, is a set of natural and acquired abilities, skills, experience, knowledge, information culture, motivation and mobility of individuals, which are invested and used in the economic sphere to obtain higher incomes at various levels [1, p. 80]. To remain competitive in the future, Ukraine must invest today in developing competencies in artificial intelligence (AI), the Internet of Things, data analytics, and cybersecurity. As digital technologies become more prevalent, these fields are emerging as key trends, demanding new skills and abilities from the workforce [2].

Let's look into key strategic directions for human capital development in the knowledge economy, focusing on education reform, workforce upskilling, digital transformation, and policy recommendations to create a more dynamic and adaptive labor market. A fundamental pillar of human capital development in the knowledge economy is a strong and adaptive education system. To meet the evolving needs of the global labor market, education must not only equip individuals with technical knowledge but also foster problem-solving abilities, adaptability, and interdisciplinary thinking. The following strategic priorities must be emphasized:

1. Curriculum Modernization – traditional education systems must be restructured to focus on critical thinking, creativity, digital literacy, and interdisciplinary skills. Integrating STEM (Science, Technology, Engineering, and Mathematics) education with social sciences and humanities fosters a well-rounded skillset essential for the knowledge economy.

2. Lifelong Learning and Reskilling Programs – rapid technological change requires continuous learning. Governments and private institutions must invest in lifelong education programs that allow workers to update their skills and remain competitive in the labor market.

3. Industry-Academia Collaboration – strengthening partnerships between educational institutions and industries ensures that curricula align with real-world labor market demands, reducing skill gaps and enhancing employability.

In addition to strengthening formal education, it is crucial to create accessible learning opportunities for individuals at all career stages. This will allow professionals to continuously adapt to shifting market trends and technological advancements.

So, one of the key characteristics of the knowledge economy is the high role of knowledge as strategic resource. In today's world, knowledge is becoming the main factor production, surpassing in importance traditional material resources. To them include scientific discoveries, technological innovations, management skills and professional experience [4].

As automation, artificial intelligence and digitalization reshape job markets, workforce development strategies must evolve to prepare employees for new professional realities. Organizations must invest in training initiatives that emphasize both technical proficiency and adaptability. The key areas of focus include: Upskilling and Reskilling Initiatives – governments and businesses should collaborate to provide targeted training programs in emerging fields such as data science, cybersecurity, and artificial intelligence to enhance workforce adaptability.

1. Soft Skills and Leadership Development – in addition to technical skills, employers increasingly value problem-solving, emotional intelligence, teamwork, and leadership capabilities. Investing in training that fosters these competencies is essential for sustainable career growth.

2. Remote and Hybrid Work Models – the shift toward flexible work arrangements requires new approaches to workforce management, digital collaboration, and performance evaluation.

Organizations that embrace these strategies will be better positioned to build a resilient workforce, capable of responding to rapid economic and technological changes.

The knowledge economy thrives on digital transformation, necessitating a proactive approach to integrating technology in human capital development. Governments and businesses must work together to ensure that digital innovations translate into meaningful advancements in skills and productivity. This requires attention to the following priorities:

1. Digital Literacy for All – ensuring universal digital literacy is critical to bridging the digital divide and providing equal opportunities for employment and entrepreneurship.

2. Smart Learning Platforms and E-Learning – online education platforms and AI-driven personalized learning enable individuals to acquire new skills efficiently and cost-effectively.

3. Encouraging Innovation and Entrepreneurship – supporting startups, research institutions, and incubators fosters an innovation-driven workforce that can contribute to economic growth and technological advancement.

By embracing digital transformation, societies can unlock new opportunities for economic growth and create an environment where human capital flourishes in the face of technological disruption.

To ensure a successful transition to a knowledge-based economy, policymakers must implement comprehensive strategies that support education, workforce development, and technological adaptation. The following policy measures are particularly crucial:

1. Investment in Education and Training – increased funding for educational institutions, vocational training centers, and digital learning infrastructure is vital for human capital enhancement.

2. Public-Private Partnerships – collaboration between governments, businesses, and academic institutions facilitates knowledge-sharing, research, and the creation of employment opportunities.

3. Incentives for Lifelong Learning – financial incentives, tax benefits, and grants for individuals and businesses investing in continuous education can accelerate skill development.

By implementing these policies, governments can build a strong foundation for sustainable human capital development, ensuring long-term economic resilience.

A scientific solution to a number of problems is necessary for national science, namely:

- clarification of the category «knowledge economy»;
- analysis of information on Ukraine's place in international global rankings;
- the state of the information and telecommunications industry, etc. [3].

Particular attention should be paid, in particular, to the activation of the digitalization of the educational process, the modernization of the content of education, the improvement of the

material and technical base of educational institutions by improving their resource provision, the professional development and self-improvement of teachers and lecturers, the optimization of the network of educational institutions, the development of public-private partnerships [5, p. 95].

In the era of the knowledge economy, human capital development must be a strategic priority to sustain economic growth, innovation, and social progress. A forward-looking approach that integrates modern education, continuous skill development, and digital transformation will empower individuals and organizations to thrive in an increasingly competitive global landscape. Through coordinated efforts by governments, businesses, and educational institutions, societies can build resilient and future-ready human capital that drives long-term economic prosperity.

1. Алексеев А., Бикова А., Дадченко В. Теоретико-методологічні основи інвестування у розвиток людського капіталу. *Економіка і організація управління*. 2024. № 1(53). С. 78-89.
2. Голубев О. Розвиток людського капіталу в контексті сучасних викликів для української економіки. *Ефективна економіка*. 2024. № 7.
3. Кравчук О., Лебедченко В., Луців Р. Економіка знань, сучасні інформаційно-комунікаційні технології. *Економіка та суспільство*. 2023. № 51.
4. Семчук Ж., Соколов О., Шав'як О. та ін. Економіка знань як фактор конкурентоспроможності національної економіки. *Академічні візії*. 2024. № 31.
5. Ясінська Т. Розвиток людського капіталу як основа соціально-економічного відновлення України. *Освітня аналітика України*. 2022. № 2(18). С. 88-98.



Ірина УМРИХІНА

доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Донецького державного
університету внутрішніх справ
(м. Кропивницький, Україна),
доктор філософії

<https://orcid.org/0009-0003-9041-5831>

ПОДАТКОВИЙ КОМПЛІАНС ЯК ЗАХІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Ефективне забезпечення фінансово-економічної безпеки є однією з передумов необхідної стійкості всієї національної економічної системи та гарантія її поступального розвитку. Економічна безпека надає спроможність національній економіці зберігати стійкість та вразливість до внутрішніх і зовнішніх загроз.

Наразі, критично важливу роль у складовій дохідної частини держави відіграє міжнародна допомога у підтримці економічної безпеки України в умовах воєнного стану. Вона впливає на різні аспекти економіки, допомагаючи країні вистояти перед викликами війни. За даними Міністерства фінансів України у 2024 році було залучено 41,7 млрд доларів зовнішнього фінансування, але незважаючи на це найбільшими драйверами зростання доходів держави є податкові надходження.

Незважаючи на це, податки є головним джерелом фінансових ресурсів, що централізуються державою для забезпечення суспільно необхідних і законодавчо встановлених потреб. У сучасних умовах розвитку ринкової економіки, поглиблення процесів інтеграції та глобалізації значення податків у забезпеченні національної економічної безпеки зростає в багато разів. Надання державою суспільних благ і послуг, пов'язаних із створенням нових робочих місць і підтриманням загальної зайнятості, соціальним забезпеченням і соціальним захистом, освітою та охороною здоров'я, правоохоронною діяльністю, фінансується переважно за рахунок податкових надходжень. З податковою системою та податковою політикою пов'язані інтереси не тільки держави, а й усіх громадян, верств і груп населення, підприємств і організацій. Податки та податкова політика в сучасних умовах є одним із найважливіших об'єктів ринкових реформ. Податки впливають на стан економіки, бюджетної системи, фінансове забезпечення органів місцевого самоврядування, від них залежить здатність держави виконувати свої функції [1, с. 112].

Покращення податкової дисципліни платників податків, а також мінімізації ненадходжень до державного бюджету є ключовими в умовах реформи податкової системи,

адже пріоритетним є підхід для змін відповідно до потреб платників податків, тому Державна податкова служба впроваджує систему податкового комплаєнсу. Це процес, коли платник податків консультується з податковими експертами, щоб правильно скласти звітність і сплатити податки. Це допомагає максимально зменшити податкові ризики. Комплаєнс включає не тільки своєчасну сплату податків, але й аналіз того, як платник податків виконує всі інші податкові вимоги.

Зміни в податковому законодавстві, що відбуваються постійно, створюють невизначеність для платників податків. Тому важливо, щоб вони вміли ефективно керувати податковими ризиками, дотримуючись встановлених правил. Через це платникам податків потрібно добре розуміти всі зміни і виконувати свої податкові зобов'язання, за для мінімізації ризиків, які є частиною негативного впливу на економічну безпеку.

Ризик зазвичай вживається в однині, хоча видів ризику може бути багато і відносини між ними характеризуються різною силою і спрямованістю впливу. Тому в управлінні ризиками рекомендується комплексний підхід, заснований на розгляді всіх видів ризику одночасно.

Необхідно діяти на випередження, щоб ефективно управляти ризиками. Це означає не лише запобігати негативним наслідкам, але й шукати та використовувати потенційні переваги.

Особливої нагальності це питання набуває для України, економіка якої вже достатньо тривалий період знаходиться на «воєнних рейках». Відтак, з метою мобілізації надходжень до державного бюджету, а також оптимізації та раціонального використання фінансових ресурсів України, зусилля держави направлені, в тому числі, на збільшення доходів через податкову політику та адміністративні реформи.

Запровадження податкового комплаєнсу забезпечить системність та єдиний підхід до управління ризиками, дотримання податкового законодавства в роботі органів Державної податкової служби України, зосередження зусиль податкових органів на найбільш проблемних питаннях в адмініструванні податків і зборів.

Метою запровадження податкового комплаєнсу в компанії є:

1) дотримання податкового законодавства, що гарантує податкову безпеку та мінімізує пов'язані з цим ризики для компанії та її посадових осіб. Крім того, це захищає їх від фінансових і нефінансових санкцій;

2) податковий комплаєнс дозволяє здійснювати моніторинг і постійний контроль за всіма процесами, що відбуваються в компанії та реагувати на можливі порушення. Це також дозволяє мінімізувати ризик за допомогою відповідних профілактичних заходів;

3) податковий комплаєнс сприяє уникненню подібної помилки в майбутньому та забезпечує постійний нагляд за функціонуванням системи, а також зміною норм податкового законодавства[3].

Податковий комплаєнс не встановлює жодних нових обов'язків або обмежень для платників податків. Для більшості платників, які прагнуть дотримуватися податкового законодавства, Державна податкова служба зосередить зусилля на спрощенні виконання податкових обов'язків – вжитті проактивних заходів впливу (роз'яснення норм податкового законодавства, аналіз і спрощення за необхідності форм податкової звітності, активна взаємодія з представниками платників податків та експертним середовищем). Реактивні заходи впливу (зокрема, контрольна - перевірна робота) будуть застосовуватися лише для платників з найбільш вагомими податковими ризиками, які визначатимуться централізовано за єдиними правилами в межах, передбачених нормами Податкового кодексу України. Варто зазначити про те, що податковий комплаєнс є ефективним лише тоді, коли його правильно впроваджено.

Не залишається осторонь і той момент, що заходи реформації державної податкової політики на найближчу перспективу зосереджені також на подальшій гармонізації українського законодавства із законодавством ЄС, впорядкуванні податкових пільг та зосередженні на розбудові довіри громадськості до Державної податкової служби, а також розробці сучасних практик для управління комплаєнс-ризиками.

На виконання вимог Меморандуму про економічну та фінансову політику від 17 червня 2024 року, що укладено між Міжнародним валютним Фондом та Україною та виходячи з положень Національної стратегії доходів до 2030 року, Кабінетом Міністрів України прийнята Постанова № 854 від 25.07.2024 року [2], якою Уряд погодився з пропозицією Міністерства фінансів України стосовно реалізації експериментального проекту щодо функціонування системи управління податковими ризиками (комплаєнс-ризиками) в Державній податковій службі. Відповідно урядом запроваджено комплексний план покращення комплаєнсу, що охоплює виявлення, аналіз, оцінку та мінімізацію ризиків

за основними видами податкових ризиків.

Дотримання податкових процедур допомагає платнику податків постійно контролювати свій податковий стан і запобігати порушенням. Це також дозволяє платникам податків адаптуватися до змін в законодавстві, що впливає на її ефективність, репутацію і можливість законно оптимізувати податки та досягати своїх цілей.

Отже, податковий комплаєнс є невід'ємною частиною економічної безпеки. Його дотримання сприяє стабільності державних фінансів, зменшенню ризиків для підприємств, боротьбі з тіньовою економікою та корупцією, а також покращенню інвестиційного клімату.

1. Касьяненко Л.М. Податково-правове стимулювання розвитку економіки. Фінансова безпека України: сучасний стан правового регулювання та перспективи розвитку: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої науковій школі заслуженого юриста України, професора, д.ю.н. Віктора Тарасовича Білоуса. м. Ірпінь, 26.10.2022. Ірпінь, 2023. С. 112-117. URL: <https://api-ir.dpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e35037fa-5b3e-4daa-95b2cb14a93e0211/content>.

2. Про реалізацію експериментального проекту щодо функціонування системи управління податковими ризиками (комплаєнс-ризиками) в Державній податковій службі: постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2024 року №854. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/854-2024-%D0%BF#Text>.

3. Податковий комплаєнс – чому це важливо? URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/230337_podatkoviyy-komplans-v-kompan---chomu-tse-vazhливо.



Надія ФІСУНЕНКО

доцент кафедри
соціально-економічних дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат економічних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0003-3985-7813>

АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ ДЛЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РИНКУ ТОВАРІВ

Фінансово-економічна безпека є визначальним фактором стійкості та конкурентоспроможності підприємств в сучасних ринкових відносинах. У сучасному глобалізованому середовищі, де зміни відбуваються стрімко, компанії стикаються з численними загрозами та ризиками, що можуть вплинути на їх фінансову стабільність і довготривале функціонування. Фінансово-економічна безпека передбачає захист бізнесу від внутрішніх і зовнішніх загроз, здатних спричинити фінансові втрати чи дестабілізувати діяльність. Вона охоплює оцінку ризиків, аналіз зовнішнього середовища та розробку стратегій управління для забезпечення стійкого розвитку підприємства.

Забезпечення фінансово-економічної безпеки відіграє провідну роль у:

- підтримці конкурентоспроможності – допомагає підприємствам утримувати свої ринкові позиції;
- забезпеченні інвестиційної привабливості – фінансова стабільність сприяє залученню інвесторів;
- підвищенні операційної ефективності – сприяє оптимізації бізнес-процесів [3, с. 112].

Фінансово-економічна безпека підприємств є визначальним чинником їх успішної діяльності. У сучасних реаліях компанії стикаються з численними загрозами та ризиками, що можуть негативно позначитися на фінансових результатах, репутації та конкурентних перевагах. Усвідомлення основних ризиків та загроз дає змогу підприємствам своєчасно впроваджувати заходи з їх мінімізації, забезпечуючи стійкий розвиток (табл. 1).

Таблиця 1

Основні загрози для фінансово-економічної безпеки

Тип загрози	Характеристика загрози	Потенційні наслідки
Економічні	Макроекономічні фактори, такі як інфляція, нестабільність валютного ринку, коливання відсоткових ставок, кризи в економіці	Зниження купівельної спроможності споживачів, збільшення витрат на сировину, логістику, зарплати та кредитні зобов'язання
Політичні	Політична нестабільність, зміни в податковій та регуляторній політиці, введення санкцій, торговельні обмеження	Ризик націоналізації, зміни в умовах ведення бізнесу, необхідність перегляду бізнес-стратегії, підвищені витрати на відповідність новим нормам
Соціальні	Зміни у споживчих вподобаннях, демографічні зрушення, зростання соціальної відповідальності бізнесу, рівень безробіття	Зміна попиту на товари та послуги, необхідність адаптації продуктового асортименту, зміни в підходах до маркетингу та комунікацій
Конкурентні	Поява нових компаній на ринку, агресивні цінові війни, впровадження інновацій конкурентами, зміна попиту на товари й послуги	Втрата частки ринку, необхідність перегляду бізнес-моделі, зниження прибутковості, витрати на маркетинг та оновлення продукції
Технологічні	Стрімкий розвиток технологій, застарівання існуючих технологічних рішень, загрози кібербезпеки	Витрати на модернізацію виробництва, загроза витоку конфіденційних даних, необхідність у постійному оновленні програмного забезпечення

*Джерело: побудовано на основі [1, с. 14]

У сучасних умовах підприємства функціонують в нестабільному середовищі, що супроводжується різними загрозами, які можуть суттєво вплинути на їх фінансовий стан та операційну діяльність. Розуміння цих загроз дає змогу вчасно вживати заходи для їх мінімізації та розробляти стратегії адаптації. Розглянемо основні типи загроз, їх характеристики та можливі наслідки для підприємств.

Основні загрози для фінансово-економічної безпеки підприємств на сучасному ринку товарів і послуг є багатограними та можуть мати значний вплив на їхню діяльність. Для забезпечення стійкості та конкурентоспроможності компаніям необхідно усвідомлювати ці ризики та впроваджувати ефективні стратегії їхнього зниження. Економічні загрози, зокрема фінансові кризи та інфляція, можуть істотно дестабілізувати бізнес:

- фінансові кризи спричиняють скорочення споживчого попиту, коливання валютних курсів і загальну ринкову нестабільність;
- інфляційні процеси знижують купівельну спроможність населення, що ускладнює прогнозування витрат і довгострокове планування підприємств [6, с. 143].

Політичні чинники можуть суттєво впливати на діяльність бізнесу:

- зміни в законодавстві нерідко вимагають перегляду стратегій розвитку та додаткових фінансових витрат;
- політична нестабільність спричиняє невизначеність на ринку, що може знижувати рівень інвестиційної активності та уповільнювати економічний розвиток.

Соціальні трансформації, зокрема зміни у поведінці споживачів, також становлять потенційні ризики:

- зміна споживчих вподобань може призвести до різкого зменшення попиту на окремі товари чи послуги;
- активізація соціальних рухів може впливати на імідж компаній, спричиняти громадські бойкоти та змушувати підприємства адаптовувати маркетингові стратегії.

Технологічний розвиток також формує нові виклики для бізнесу:

- кіберзагрози можуть спричинити витік конфіденційної інформації, що підриває довіру клієнтів і партнерів;
- стрімкий прогрес у сфері технологій змушує компанії регулярно інвестувати в оновлення обладнання та програмного забезпечення, щоб залишатися конкурентоспроможними [5, с. 49].

Підприємства стикаються з різними видами ризиків, які можуть впливати на їхню діяльність, фінансову стійкість і репутацію. Розуміння цих ризиків та їх наслідків дає змогу компаніям розробляти ефективні стратегії управління й уникати значних втрат (табл. 2).

Основні ризики, з якими стикаються підприємства на ринках товарів і послуг,

можуть суттєво вплинути на їхню фінансову стабільність. Тому важливо здійснювати систематичний аналіз ризиків та впроваджувати ефективні заходи для їх зниження.

Таблиця 2

Основні ризики для фінансово-економічної безпеки

Тип ризику	Характеристика ризику	Потенційні наслідки
Фінансові	Нестабільність банківського кредитування, підвищення відсоткових ставок, зростання боргового навантаження, нестабільність валютного ринку	Зниження ліквідності, проблеми з виплатами за кредитами, ризик дефолту, банкрутство
Операційні	Перебої у ланцюгах постачання, технічні несправності, неефективні бізнес-процеси, збої у виробництві, людський фактор	Зниження продуктивності, затримки у виконанні замовлень, зростання витрат на виробництво, втрати доходу
Ризики репутації	Негативні відгуки, публічні скандали, етичні порушення, невдалі маркетингові кампанії, витоки конфіденційної інформації	Втрата клієнтів, зниження довіри до бренду, падіння продажів, зменшення ринкової вартості компанії
Ризики відповідності (комплаєнс-ризики)	Недотримання законодавчих вимог, порушення податкового та трудового законодавства, невідповідність стандартам якості	Високі штрафи, судові позови, репутаційні збитки, ризик припинення діяльності

*Джерело: побудовано на основі [1, с. 14]

Фінансові ризики охоплюють:

- по-перше, кредитні ризики, що виникають у випадку неплатоспроможності контрагентів, що може призвести до касових розривів і фінансових втрат;
- по-друге, валютні ризики, пов'язані з коливаннями обмінних курсів, які безпосередньо впливають на витрати підприємств, що займаються імпортом або експортом продукції. Наприклад, різке знецінення національної валюти може значно збільшити собівартість імпортованої сировини.

Операційні ризики є наслідком внутрішніх управлінських та виробничих процесів, які розкриваються через:

- неефективні управлінські рішення можуть призвести до збитковості, втрати конкурентних переваг та зниження продуктивності;
- збої у виробництві, спричинені поломками обладнання або проблемами в ланцюгах постачання, можуть призвести до зупинки виробництва та суттєвого зростання витрат.

У свою чергу, репутаційні ризики можуть мати тривалий негативний вплив на діяльність компанії через негативну інформацію в засобах масової інформації та соціальних мережах, здатні знизити рівень довіри споживачів, що, своєю чергою, може призвести до скорочення продажів та фінансових втрат. Наприклад, публічний скандал або звинувачення у використанні неякісної сировини можуть суттєво нашкодити іміджу бренду [2, с. 341].

Отже, системний підхід до управління ризиками допомагає підприємствам зменшувати негативні наслідки, підвищувати стійкість до змін у ринковому середовищі та забезпечувати довгострокову стабільність.

Водночас необхідно окреслити адаптацію підприємств до змін у зовнішньому середовищі. Розробка ефективних стратегій адаптації до динамічних змін у зовнішньому середовищі є ключовим фактором зменшення впливу загроз на бізнес. Для цього необхідно здійснювати системний моніторинг економічних, політичних, соціальних та технологічних чинників, що впливають на діяльність підприємств. Регулярний аналіз цих факторів допомагає виявляти потенційні ризики та формувати превентивні заходи для їх мінімізації.

Основними напрямками підвищення фінансово-економічної безпеки є:

по-перше, впровадження системи управління ризиками. Застосування сучасних методів аналізу ризиків дозволяє виявляти загрози на ранніх стадіях і розробляти ефективні механізми їх нейтралізації:

- по-перше, прогнозування валютних коливань дає змогу підприємствам заздалегідь хеджувати фінансові ризики та мінімізувати втрати;
- по-друге, інвестиції в кібербезпеку та захист даних. У сучасному цифровому середовищі кіберзагрози стають серйозним викликом для бізнесу. Впровадження передових технологій безпеки, зокрема багаторівневої аутентифікації, шифрування даних та постійного моніторингу інформаційних систем, допомагає мінімізувати ризики витоку конфіденційної інформації та кібератак;

– по-третє, автоматизація та цифрова трансформація бізнес-процесів. Використання інноваційних технологій та цифрових рішень сприяє підвищенню ефективності операційної діяльності. Наприклад, впровадження ERP-систем дозволяє оптимізувати управління ресурсами, покращити контроль фінансових потоків та знизити витрати на логістику та виробництво;

– по-четверте, гнучкість стратегічного планування. Підприємства, які швидко адаптуються до змін у макроекономічному середовищі, мають вищі шанси на збереження конкурентних позицій. Використання сценарного планування дозволяє бізнесу підготуватися до різних варіантів розвитку подій і швидко реагувати на кризові ситуації, такі як зростання інфляції чи зміни в податковому законодавстві.

Фінансово-економічна безпека є одним із першочергових елементів стабільного розвитку підприємств на ринках товарів і послуг. Усвідомлення основних загроз та їх потенційного впливу дозволяє бізнесу розробляти ефективні стратегії мінімізації ризиків, підвищуючи його стійкість до зовнішніх викликів.

У сучасних умовах, коли макроекономічна ситуація, законодавче поле та споживчі тенденції змінюються надзвичайно швидко, підприємства повинні постійно адаптувати свої бізнес-моделі. Лише завдяки проактивному управлінню ризиками, цифровій трансформації та стратегічному плануванню компанії можуть зберігати свою конкурентоспроможність та забезпечувати сталий розвиток у довгостроковій перспективі [4].

Таким чином, загрози та ризики для фінансово-економічної безпеки підприємств на ринках товарів і послуг є багатоаспектними та динамічними. Вони можуть мати як короткостроковий, так і довгостроковий вплив на діяльність компаній, створюючи виклики для їхньої стійкості та конкурентоспроможності.

Для забезпечення стабільного функціонування підприємств необхідно своєчасно ідентифікувати та аналізувати потенційні ризики, оцінювати їх ймовірний вплив і впроваджувати ефективні заходи управління.

Одним із ключових інструментів зменшення загроз є системи управління ризиками, які дозволяють не лише мінімізувати потенційні втрати, а й своєчасно адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі. Впровадження таких систем сприяє:

- розробці превентивних стратегій, які дозволяють бізнесу підготуватися до можливих викликів;
- підвищенню гнучкості підприємства, що дає змогу швидко реагувати на ринкові зміни;
- використанню нових можливостей, зокрема завдяки інноваціям та цифровій трансформації.

Зрештою, управління ризиками має бути не лише засобом захисту від загроз, а й інструментом для зростання та розвитку підприємства в умовах жорсткої конкуренції. Поєднання аналізу ризиків, стратегічного планування та впровадження сучасних технологій дозволить компаніям забезпечити фінансово-економічну безпеку та досягати довгострокового успіху.

1. Небава М. І., Міронова Ю. В. Економічна безпека підприємства: навч. посібник. Вінниця : ВНТУ. 2017. 73 с.

2. Бабінська С. Я. Обліково-аналітична інформація – важливий елемент інформаційного забезпечення фінансово-господарської діяльності підприємства. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 5 (16). С. 340-344.

3. Власюк О. С. Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації: монографія. К. : НІСД, 2014. 432 с.

4. Гринкевич С., Когут М., Станкевич М. Еволюція теоретичних концепцій економічної безпеки підприємства. *Економіка та суспільство*. 2023. № 50.

5. Євдокимов В. В. Вплив військових конфліктів на національні економіки країн постсоціалістичного простору. *Бізнес Інформ*. 2017. № 4. С. 48-54.

6. Коробцова Д. В. Правове забезпечення фінансової безпеки держави в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 141–146.



Лілія ФОКША

доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0002-8930-083X>

**МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ФІНАНСОВОЇ
ПРОЗОРОСТІ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ
БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ**

Міжнародні стандарти фінансової прозорості є важливим елементом забезпечення економічної безпеки держави. У сучасному світі глобалізації фінансових потоків, інтеграції економік та активного розвитку цифрових технологій необхідність уніфікації підходів до фінансової звітності, моніторингу та боротьби з фінансовими злочинами є нагальною потребою. Міжнародні стандарти фінансової прозорості не лише сприяють зниженню ризиків фінансових криз, але й забезпечують стійкість економічних систем до зовнішніх і внутрішніх загроз. В той час як відсутність прозорості може призвести до зниження кредитного рейтингу країни, послаблення інвестиційного клімату та зростання фінансових злочинів.

Міжнародні стандарти фінансової прозорості включають низку нормативів і рекомендацій, розроблених провідними міжнародними організаціями. До них належать:

- міжнародні стандарти фінансової звітності (IFRS) – розроблені для уніфікації підходів до бухгалтерського обліку та фінансової звітності компаній [5];
- стандарти FATF (Financial Action Task Force) – спрямовані на боротьбу з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму та розповсюдженням зброї масового знищення [2];
- Базельські стандарти банківського регулювання – забезпечують стійкість банківської системи шляхом управління ризиками;
- стандарти Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) щодо обміну податковою інформацією та протидії ухиленню від сплати податків [6];
- глобальні ініціативи з прозорості – такі організації, як Світовий банк і Міжнародний валютний фонд, сприяють розвитку стандартів прозорості в управлінні державними фінансами, включаючи бюджетну прозорість та доступність інформації для громадськості.

Міжнародні організації, такі як МВФ, ОЕСР, FATF, відіграють ключову роль у формуванні глобальних стандартів фінансової прозорості. Їхня діяльність спрямована на розробку рекомендацій, які стають основою для національного законодавства держав.

Загалом міжнародні стандарти фінансової звітності (далі – МСФЗ) призначені для застосування у багатьох країнах і регіонах з метою сприяння спільному розумінню та взаємодії стандартів. Хоча міжнародні стандарти часто не є обов'язковими, вони використовуються з метою досягнення міжнародної сумісності та сприяння гармонізації підходів у різних країнах і галузях [3].

Впровадження міжнародних стандартів має позитивний вплив на економічну безпеку країни через кілька ключових механізмів:

- зменшення корупції та фінансових злочинів: використання міжнародних стандартів сприяє зменшенню тіньового сектора економіки та протидії незаконним фінансовим операціям;
- зміцнення довіри до фінансової системи: прозорість у звітності сприяє підвищенню довіри з боку міжнародних та вітчизняних інвесторів та партнерів;
- покращення доступу до міжнародних ринків капіталу: відповідність міжнародним стандартам полегшує залучення зовнішніх інвестицій та кредитів;
- підвищення стійкості до фінансових криз: завдяки прозорості знижується ризик раптових економічних потрясінь;
- забезпечення ефективності державного управління: прозорість у державних фінансах дозволяє оптимізувати витрати та боргову політику.

Вітчизняні науковці та практики зазначають, що процес впровадження міжнародних стандартів обліку не лише сприяє гармонізації вітчизняних стандартів зі світовими, але й

створює основу для збалансованої та прозорої фінансової звітності, що забезпечує надійну основу для прийняття управлінських рішень [1].

Впровадження стандартів FATF та обміну податковою інформацією дозволило Україні підвищити ефективність боротьби з відмиванням коштів і фінансовими злочинами. Зокрема, імплементація плану BEPS сприяла зменшенню ухилення від сплати податків.

При всіх перевагах впровадження в Україні міжнародних стандартів фінансової прозорості процес імплементації стикається з цілою низкою труднощів та викликів, серед яких виділяють наступні:

- недостатній рівень підготовки фахівців: брак кваліфікованих бухгалтерів та аудиторів, які мають досвід роботи з міжнародними стандартами фінансової звітності, є значною перешкодою. Необхідно проводити навчання та підвищення кваліфікації фахівців для забезпечення належного рівня знань та навичок;

- технічні та технологічні труднощі: багато підприємств потребують оновлення програмного забезпечення для ведення обліку відповідно до вимог міжнародних стандартів. Це може вимагати значних витрат фінансів і часу на адаптацію систем;

- відсутність єдиного підходу до регулювання: різноманітність національних стандартів та їхня невідповідність міжнародним вимогам можуть ускладнити процес переходу. Це включає необхідність узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами;

- корупційні ризики: високий рівень корупції в Україні впливає на довіру до фінансової звітності. Це може призводити до недовіри з боку інвесторів і ускладнювати залучення капіталу;

- політична та економічна нестабільність: непередбачувані зміни в політичному та економічному середовищі можуть негативно впливати на реалізацію реформ, пов'язаних із впровадженням МСФЗ. Це є особливо актуальним в умовах воєнного конфлікту та економічної кризи;

- витрати на впровадження; перехід на МСФЗ потребує значних фінансових витрат на навчання, модернізацію систем обліку та адаптацію бізнес-процесів [4].

Для успішного впровадження МСФЗ в Україні необхідно здійснити низку законодавчих змін щодо:

- законодавства про бухгалтерський облік: необхідно чітко визначити правила застосування МСФЗ для всіх підприємств, особливо для тих, що становлять суспільний інтерес, таких як публічні акціонерні товариства, банки та страхові компанії;

- регулювання контролю за дотриманням МСФЗ: важливо створити або делегувати повноваження контролюючому органу, який буде відповідати за контроль за дотриманням МСФЗ. Це може бути новий спеціальний орган або Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку;

- адаптації податкового законодавства: узгодження бухгалтерського обліку за МСФЗ з податковими вимогами.

- гармонізації національних стандартів: проведення гармонізації національних стандартів бухгалтерського обліку з МСФЗ;

- створення механізму звітності: важливо розробити чіткий механізм звітності для підприємств, що переходять на МСФЗ, включаючи вимоги до подання фінансової звітності та її аудиту.

Отже, міжнародні стандарти фінансової прозорості є важливим інструментом забезпечення економічної безпеки, оскільки вони сприяють зменшенню ризиків, підвищенню довіри до фінансових систем та зростанню інвестиційної привабливості держав. Проте їх успішне впровадження вимагає подолання численних викликів, серед яких виділяються правові та технічні бар'єри. Для підвищення ефективності використання міжнародних стандартів необхідно забезпечити їх адаптацію до національних умов та стимулювати співпрацю між державними та міжнародними організаціями.

1. Григорів О., Дутчак І., Гордієнко М. Впровадження міжнародних стандартів обліку в державному секторі України. *Економіка та суспільство*. 2024. № 59.

2. FATF. URL : <https://www.fatf-gafi.org>.

3. Демко І. І., Марущак В. В. Порівняння національних та міжнародних стандартів (положень) бухгалтерського обліку щодо оформлення фінансової звітності підприємств. Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2022. С. 87-88. URL : https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/39916/2/RSESGP_2022_Demko_I_I-Comparpson_of_national_and_87-88.pdf.

4. Микієвич О., Тивончук О. Виклики та перспективи переходу до міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні та світі. *Acta Academiae Beregsiensis. Economics*. 2023. № 4. С. 109-122.

5. IFRS. URL : <https://www.ifrs.org>.

6. OECD. URL : <https://www.oecd.org/>.

Надія ЦІЦЬКА

доцент кафедри обліку і оподаткування
Львівського національного
університету природокористування
(м. Львів, Україна),
кандидат економічних наук
<https://orcid.org/0000-0003-4413-074X>

Павло ЦІЦЬКИЙ

аспірант
Національного університету водного
господарства та природокористування,
(м. Рівне, Україна)
<https://orcid.org/0009-0003-8781-5834>

**МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ
ЯК ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Економічну безпеку та міць будь – якої держави світу, в тому числі і України, забезпечують ряд провідних галузей, що займають вагомую частку у величині внутрішнього валового продукту. Такою важливою, вагомою та ідентичною галуззю для України є сільське господарство.

Як аргументують дослідники United States Agency International Development (USAID) «аграрний сектор України відіграє важливу роль у забезпеченні добробуту майже 13 млн українців, які мешкають у селах. Він також є великим постачальником продовольчої продукції як на внутрішній, так і на зовнішні ринки» [1].

Проте аграрна галузь стикається нині з низкою проблем: брак і недостатність інвестицій; застаріла інфраструктура та корупція; невідповідність міжнародним стандартам безпеки і якості продукції; неузгодженість діючого національного законодавства з вимогами ЄС, а особливо надзвичайні руйнівні втрати і виклики, як наслідок повномасштабного вторгнення РФ (зменшення посівних площ; зростання цін на паливо, мінеральні добрива і засоби захисту рослин; руйнування майна; дефіцит робочої сили тощо). Незаперечним є той факт, що одним із шляхів подолання цих труднощів є чітко налагоджена, своєчасна та достовірна система бухгалтерського забезпечення господарської діяльності будь-якого суб'єкта господарювання, яка б забезпечувала потрібною і корисною інформацією як внутрішніх, а особливо і зовнішніх користувачів. Саме тому з метою гарантування прозорості, доступності, зрозумілості інформації широкому спектру споживачів, а особливо іноземним інвесторам, українські товаровиробники впроваджують у свою практику організації бухгалтерського обліку та формування фінансової звітності міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ).

Стосовно ЗУ «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» (ст.1) Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) – прийняті Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку документи, якими визначено порядок складання фінансової звітності [2].

Мета введення цих стандартів – забезпечити порівняність і зрозумілість для міжнародних інвесторів звітів суб'єктів господарської діяльності різних країн світу. Стандарти мають певну гнучкість, що дозволяє враховувати особливості національних економік: вони містять не чітко прописані форми і правила, а лише загальні принципи і підходи до відображення операцій і розкриття інформації.

У міжнародному трактуванні МСФЗ – це набір стандартів і інтерпретацій, що регламентують правила складання фінансової звітності. Міжнародні стандарти фінансової звітності, у широкому розумінні цього терміна, включають:

- міжнародні стандарти фінансової звітності (International Financial Reporting Standards – IFRS). Це стандарти формування і подання фінансової звітності, які були розроблені і затверджені після 2001 року Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Станом на 01.01.2024 року таких діючих стандартів фінансової звітності налічувалося 16;

- міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (International Accounting Standards – IAS). Це стандарти, які були розроблені і затверджені до 2001 року Комітетом з

міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Станом на 01.01.2024 року таких діючих стандартів бухгалтерського обліку було 25;

- тлумачення міжнародних стандартів (Interpretations), розроблені Комітетом з тлумачень міжнародної фінансової звітності (IFRIC), станом на 01.01.2024 року – 15 діючих, та колишнім Постійним комітетом з тлумачень (SIC), яких діючих на початок 2024 р. є п'ять;

- практичні керівництва (їх 2, один – щодо Звіту про управління і другий – Про суттєвість у звітності). Доступні ці практичні керівництва лише англійською мовою, Мінфіном на українську вони не перекладались.

На даний час в Україні засвідчено, що частка суб'єктів господарювання, які складали фінансову звітність відповідно до МСФЗ, становить лише близько 1 % від їх загальної кількості. Решта підприємств застосовують П(С)БО і не мають достатніх фінансових можливостей, кваліфікованого персоналу та необхідної мотивації для складання фінансової звітності за МСФЗ [5, с. 83].

23 червня 2022 року країни члени Європейського Союзу проголосували за надання Україні статусу країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу. Незважаючи на всі негативні події, що відбуваються зараз в Україні, потенціал вітчизняної економіки отримує позитивні оцінки на міжнародному рівні. Інвестиції не лише будуть, вони вже є, особливо у тих сферах, які можуть похвалитися високими темпами росту, зокрема сільське господарство. Проте для ще більшого залучення іноземних інвестицій та капіталу з метою стабілізації і розвитку сільськогосподарських підприємств, слід досягти уніфікації та гармонізації у джерелах інформації щодо їх фінансового стану.

Слід відмітити, що Міністерство фінансів України поступово вносить зміни до Національних стандартів обліку, наближаючи їх до міжнародних, тим самим зменшуючи прогалину між вітчизняною системою обліку та європейською. Тому впровадження МСФЗ в Україні – це лише питання часу. Підтвердженням цього є законопроект України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо запровадження звітності із сталого розвитку» (далі – законопроект).

Законопроект розроблено з метою гармонізації національного законодавства у сфері бухгалтерського обліку та фінансової звітності з вимогами європейського законодавства і оприлюднено на вебсайті Міністерства фінансів України (<https://www.mof.gov.ua/>) у підрубриці «Проекти нормативно-правових актів у 2025 р.» рубрики «Проекти нормативно-правових актів» розділу «Законодавство».

Як стверджує О. Харламова, «цей законопроект є черговим етапом гармонізації національного законодавства у сфері бухгалтерського обліку та фінансової звітності з європейськими стандартами. Основною зміною є впровадження в Україні обов'язкової звітності із сталого розвитку, що поступово стане частиною загальної фінансової звітності для окремих категорій підприємств. Серед ключових змін:

- запровадження обов'язкової звітності із сталого розвитку;
- перегляд критеріїв класифікації підприємств;
- зміни у вимогах до головного бухгалтера;
- розширення кола підприємств, зобов'язаних застосовувати МСФЗ;
- посилення ролі Мінфіну в частині звітності зі сталого розвитку [4].

Впровадження таких масштабних змін під час воєнного стану стане серйозним викликом для бізнесу, який зіткнеться з необхідністю адаптуватися до нових вимог у складних економічних умовах. Додаткове навантаження на персонал, пов'язане з підготовкою звітів про сталий розвиток, переглядом організаційних підходів до бухгалтерського обліку та переходом «нових» підприємств на МСФЗ, вимагатиме значних ресурсів, але одночасно стане одним із реальних та оптимальних шляхів адаптації підприємств виробничої сфери до вимог Європейського Союзу.

1. Аграрний сектор. Загальний огляд. URL: <https://www.usaid.gov/uk/ukraine/fact-sheets/jul-29-2022-agriculture#> (дата звернення: 19.03. 2024)

2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. Закон України № 996-XIV 16 липня 1999 року (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>

3. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо запровадження звітності із сталого розвитку. Законопроект Кабінету Міністрів України, 2025 р. URL: https://mof.gov.ua/uk/draft_normative_legal_acts_in_2025-821

4. Харламова О. Масштабні зміни в бухгалтерському обліку: аналіз законопроекту. URL: <https://amsfo.com.ua/masshtabni-zminy/>

5. Ціцька Н., Мирончук З., Ціцький П., Малецька О. Міжнародні стандарти обліку та звітності як необхідність бухгалтерського забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах. *Вісник Львівського національного університету природокористування. Серія «Економіка АПК»*. 2024. № 31. С.80-86.

Олена ГАЛУШКО

старший викладач кафедри
девелопменту нерухомості,
фінансів, обліку та маркетингу
Українського державного університету
науки і технологій, ННІ ПДАБА
<https://orcid.org/0000-0002-4578-5820>

Юрій ВОРОБІЙОВ

аспірант
Українського державного університету
науки і технологій, ННІ ДІПТ

Єлизавета СОКОЛОВА

студентка 4 курсу
економічного факультету
Українського державного університету
науки і технологій, ННІ ПДАБА

**РОЛЬ КОНТРОЛІНГУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
МАРКЕТИНГОВОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ**

Контролінг – це ключова складова системи управління, спрямована на забезпечення досягнення мети організації. В управлінні бізнесом загалом контролінг відіграє роль системи раннього попередження, інструменту для прийняття обґрунтованих рішень, механізму координації та інтеграції планів, інструменту підвищення ефективності та результативності, забезпечення прозорості та відповідальності, інструмент стратегічного управління. Контролінг пронизує всі рівні управління та охоплює всі функціональні галузі бізнесу, включаючи, звичайно ж, і маркетинг. Він забезпечує системний підхід до планування, контролю та аналізу, дозволяє приймати обґрунтовані рішення, підвищувати ефективність використання ресурсів та досягати поставлених цілей [1–4].

Фундаментальні основи та прикладні аспекти контролінгу досліджували різні зарубіжні та українські вчені. Серед них: П. Хорват, Є. Майер, К. Друрі, А. Дайле, Х. Фольмут, Р. Манн, С. Фалько, А. Кармінський, С. Данілочкіна, Ю. Аніскін, С. Петренко, М. Лучко та інші [1–4; 10–11]. Питання впровадження контролінгу в маркетингову діяльність досліджували в своїх роботах М. Базь, В. Корієв, Н. Грабко, О. Шепарська, Х. Обельницька та інші [5–9]. Роль контролінгу в забезпеченні економічної безпеки розглядали у своїх працях В. Бойко, В. Вінник, В. Васи́лега [10, 11]. Але в сучасних нестабільних умовах питання маркетингової безпеки та інструментів, що її забезпечують, вимагають подальшого дослідження.

У динамічному конкурентному середовищі сучасного бізнесу маркетинг відіграє головну роль у забезпеченні зростання та стійкості компанії. Однак ефективний маркетинг – це не тільки креативні ідеї та масштабні кампанії, але й систематичне управління та оптимізація маркетингової діяльності, чого можна досягти завдяки впровадженню системи контролінгу. Контролінг маркетингу виступає в ролі стратегічного інструменту, що забезпечує прозорість, керованість і, як наслідок, підвищення ефективності маркетингових заходів.

Контролінг маркетингу виходить за рамки простого обліку витрат і доходів. Це комплексна система управління, інтегрована в маркетингові процеси та спрямована на досягнення стратегічних цілей компанії за допомогою ефективного використання маркетингових ресурсів. Він являє собою цикл управління, що включає в себе [5–9]:

1) Планування маркетингових цілей і стратегій. Маркетингові цілі чітко визначаються та узгоджуються із загальними бізнес-цілями компанії. Це включає розробку деталізованих маркетингових планів, визначення цільових показників (KPI) і бюджетів. Контролінг допомагає забезпечити реалістичність і досяжність намічених цілей, що ґрунтуються на аналізі ринку, конкурентного середовища та внутрішніх можливостей компанії.

2) Вимірювання та аналіз маркетингової діяльності. Ключовим елементом контролінгу є систематичний збір та аналіз даних про маркетингову діяльність. Це включає

в себе відстеження основних показників ефективності (KPI), аналіз маркетингових каналів та інструментів, оцінку ефективності рекламних кампаній, моніторинг клієнтської лояльності та задоволеності. Контролінг забезпечує об'єктивну картину поточного стану маркетингу, виявлення сильних і слабких сторін, а також можливостей для покращення.

3) Виявлення відхилень і причини їх виникнення. Порівняння фактичних результатів із запланованими дозволяє оперативно виявити відхилення та проаналізувати причини їх виникнення. Причини можуть бути пов'язані з неефективністю обраних маркетингових інструментів, зміною ринкової ситуації, діями конкурентів або внутрішніми організаційними проблемами. Глибокий аналіз причин відхилень дозволяє запобігти повторенню помилок і своєчасно скоригувати маркетингову стратегію.

4) Розробка і реалізація коригуючих дій. На основі аналізу відхилень контролінг забезпечує розробку і реалізацію коригуючих дій, спрямованих на усунення виявлених проблем і досягнення запланованих завдань. Це може включати в себе перерозподіл ресурсів, зміну маркетингових стратегій, оптимізацію процесів, навчання персоналу та інші заходи. Контролінг забезпечує гнучкість і адаптивність маркетингової діяльності до змін зовнішнього та внутрішнього середовища.

5) Оцінка ефективності коригуючих дій і циклу управління. Основою контролінгу є постійний моніторинг і оцінка ефективності реалізованих коригуючих дій, а також циклу управління в цілому. Це дозволяє постійно вдосконалювати маркетингові процеси, підвищувати ефективність маркетингових заходів і досягати стійких конкурентних переваг.

До переваг впровадження контролінгу в маркетингову діяльність можна віднести: прозорість та вимірність маркетингових витрат, поліпшення якості прийняття управлінських рішень в маркетингу та їх узгодженості, оптимізація маркетингових процесів, підвищення відповідальності та мотивації співробітників маркетингового відділу.

Контролінг маркетингу є необхідною умовою для досягнення сталого успіху в сучасному конкурентному середовищі. Він є потужним стратегічним інструментом, що дозволяє компаніям максимізувати віддачу від маркетингових заходів, поліпшити якість управлінських рішень і забезпечити узгодженість маркетингової діяльності із загальними бізнес-цілями. Впровадження та ефективне використання контролінгу в маркетингу є провідним фактором для підвищення конкурентоспроможності та досягнення довгострокового процвітання компанії.

Сучасна маркетингова діяльність у значній мірі залежить від інформаційних систем, значних баз даних і складних цифрових екосистем, що створює різноманітні загрози безпеці, починаючи від кібератак та витоку даних до фінансового шахрайства та втрати репутації. Щоб орієнтуватися в цьому складному і нестабільному середовищі, підприємства повинні перейти до проактивних, інтегрованих систем контролінгу маркетингової діяльності. Механізми контролінгу не просто підтримують, але й забезпечують маркетингову безпеку, тим самим захищаючи бізнес-активність, репутацію і, в кінцевому підсумку, стійкий розвиток підприємства.

Маркетингова безпека – це невід'ємна частина загальної системи безпеки підприємства, що фокусується на захисті маркетингової діяльності від внутрішніх та зовнішніх загроз. Її основна мета – забезпечити стабільність та ефективність маркетингових процесів, захистити репутацію бренду та конкурентні переваги, а також запобігти фінансовим та репутаційним втратам. У сучасному цифровому світі, де маркетинг відіграє ключову роль, маркетингова безпека стає критично важливою для сталого розвитку та успіху бізнесу. Маркетингова безпека тісно пов'язана з наступними компонентами економічної безпеки [12–15]:

- Інформаційна безпека спрямована на захист конфіденційних даних, клієнтських баз, маркетингових стратегій та цифрових каналів від витоків, кібератак та несанкціонованого доступу.

- Правова безпека забезпечує відповідність маркетингової діяльності законодавству про рекламу, захист персональних даних та інтелектуальної власності, мінімізуючи юридичні ризики та можливі штрафи.

- Фінансова безпека пов'язана з контролем маркетингових бюджетів, запобіганням шахрайству та забезпеченням безпеки онлайн-платежів.

- Технологічна безпека захищає IT-системи, мобільні пристрої та хмарні послуги, що використовуються в маркетингу.

Також важливим елементом маркетингової безпеки є репутаційна безпека, яка пов'язана з управлінням репутацією, кризовим управлінням та захистом від наклепів та

чорного PR, забезпечуючи позитивний імідж бренду та довіру клієнтів.

Контролінг забезпечує системний підхід, необхідний для досягнення та підтримки маркетингової безпеки. Необхідність контролінгу виникає через динамічний і складний характер маркетингових ризиків безпеки. Загрози змінюються та ускладнюються, вимагаючи постійного моніторингу, адаптації та вдосконалення заходів безпеки. Впровадження механізмів контролінгу в маркетинговій безпеці дає значні переваги для бізнесу, сприяючи:

- Зменшенню інцидентів безпеки через проактивне управління ризиками та запобіжні заходи. Контролінг мінімізує ймовірність і вплив порушень безпеки, витоку даних, фінансового шахрайства та репутаційної шкоди, безпосередньо зменшуючи відповідні фінансові та операційні втрати.

- Підвищенню довіри та лояльності клієнтів. Контролінг забезпечує відповідальне ставлення до інформації та кращий захист даних, що сприяє більшій довірі клієнтів до компанії і зміцнює лояльність до бренду.

- Покращенню репутації бренду та конкурентним перевагам. Міцна репутаційна безпека та високі етичні стандарти маркетингових заходів створюють конкурентні переваги, оскільки споживачі стають дедалі більш чутливими до таких питань. Контролінг сприяє формуванню цієї репутації та підвищенню вартості бренду.

- Підвищенню ефективності та дієвості маркетингових заходів. Запобігання порушенням безпеки забезпечує безперервність маркетингових кампаній і дозволяє уникнути дорогих зусиль з відновлення, що дозволяє зосередити маркетингові ресурси на стратегічних цілях.

- Стабільній ефективності бізнесу. Контролінг сприяє довгостроковій стійкості та ефективності компанії, створюючи систему, що сприяє захисту активів, репутації та відносини з клієнтами.

Отже контролінг – не просто допоміжна функція управління, а фундаментальна передумова забезпечення маркетингової безпеки в сучасному бізнес-середовищі. Завдяки систематичному аналізу і оцінці ризиків, реалізації відповідних політик, моніторингу ефективності та коригувальних дій, контролінг створює проактивну та комплексну систему, що сприяє економічній та маркетинговій безпеці. З огляду на те, як маркетинг стає все більш цифровим і керованим великими даними та штучним інтелектом, важлива роль контролінгу в запобіганні багатогранним загрозам безпеки лише посилюватиметься.

1. Лучко М. Р., Десятнюк О. М. Контролінг: теоретичні основи організації : монографія. Тернопіль : Тер Аудит. 2010. 393 с.
2. Галушко О.І., Іванов С.В. Роль і задачі контролінгу в управлінні проектами. *Економіка: проблеми теорії та практики* : зб. наук. праць : в 3 т. Дн-ськ : ДНУ. 2007. Вип. 230. Т. І. С. 147–153.
3. Галушко О. І. Роль контролінгу в управлінні підприємствами. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Організаційно-технологічні та економічні аспекти управління в сучасних умовах». Дн-вськ, ПДАБА. 2008.
4. Черкас В.О., Галушко О.І. Контролінг як шлях підвищення ефективності «зелених» проектів. Двадцять треті економіко-правові дискусії: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (21 грудня 2017р.). Львів: Наукова спільнота. 2017. С. 30–31.
5. Обельницька Х. В. Передумови впровадження концепції контролінгу маркетингової діяльності на підприємствах з виготовлення меблів. *Приазовський економічний вісник*. 2020. Вип. 6 (23). С. 114–121. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2020-6-20>.
6. Базь М. О., Сакун А. О. Роль контролінгу в маркетинговій діяльності промислових підприємств. URL: https://economy.kpi.ua/files/files/52_kpi_2009.pdf.
7. Грабко Н.О. Контролінг маркетингу на підприємствах з виробництва та переробки молока. *Аграрний вісник Причорномор'я. Серія: Економічні науки*. 2009. Вип. 49. URL: <http://lib.osau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1014/1/Grabko%20N.O..pdf>
8. Корінев В. Л. Контролінг у системі управління маркетингом на підприємстві. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємство*. 2013. № 3 (72). С.113-116. URL : http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2013/3_2013/22.pdf.
9. Шепарська О. О., Полішук І. І. Особливості контролінгу маркетингової діяльності підприємства. *Молодий вчений*. 2015. № 9 (24). Ч. 2. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/9/51.pdf>.
10. Бойко В. В., Вінник В. О. Інструменти контролінгу в системі економічної безпеки підприємства. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*, 2021. № 9. С. 40–47. DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.9.5>.
11. Василега В. Контролінг в системі забезпечення економічної безпеки підприємства в процесі адаптації до умов циклічної економіки. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 66. DOI:

<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-17>.

12. Дячков Д., Бурик В. Сутність та значення маркетингової безпеки підприємства в умовах діджитал-середовища. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-25>.

13. Романчик Т. В., Романчик А. В. Маркетингова складова економічної безпеки підприємства. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*. 2017. № 24 (1246). С. 153–158. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/fadc6927-1c3f-4505-b03e-28d2a95014f0/content>.

14. Марценюк Л., Батмангліч К. Економічна безпека українських залізниць: шляхи виходу з кризи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3. С. 304–311. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2021-3-304-311>.

15. Марценюк Л. В., Файфер С. М. Напрями забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання в умовах воєнного стану. The 2nd International scientific and practical conference “Science in the modern world: innovations and challenges”(October 24–26, 2024) Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2024. 730 p.



Анна СУШКОВА

старший викладач кафедри правового забезпечення підприємницької діяльності та фінансової безпеки Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків, Україна)
<https://orcid.org/0009-0009-7264-9865>

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА РЕАЛІЇ СУЧАСНОСТІ

За сучасних умов Україна стикається з низкою проблем, які стають справжніми загрозами для безпеки держави. Однією з основних є повномасштабна війна, яка спричинила низку негативних наслідків для держави у багатьох сферах. Насамперед, війна стала причиною погіршення стану економіки України, оскільки наразі існує низка економічних проблем, пов'язаних зі зниженням ВВП, масштабними руйнуваннями інфраструктури, підприємств, проблемами у контексті експорту та порушення логістичних зв'язків. Окрім цього, війна спричинила скорочення виробничих потужностей, значний дефіцит бюджету та високий рівень міграції робочої сили. У результаті цього сучасний стан розвитку економіки України є негативним. Крім того, нестабільною та негативною є фінансова ситуація в країні. Так, спостерігаються високі темпи інфляції, постійне коливання валютного курсу, збільшення навантаження на бюджет, враховуючи зростаючі витрати на військову та соціальну сфери тощо. У зв'язку з цим усі ці проблеми стають справжніми загрозами для фінансово-економічної безпеки України. Окрім цього, враховуючи додаткові проблеми у зовнішньому середовищі, світову економічну та політичну нестабільність, Україна стикається з низкою викликів, які потребують ефективних рішень для їх подолання.

У першу чергу важливо звернутись до визначення поняття фінансово-економічної безпеки України. Підкреслимо, що фінансово-економічна безпека є складовою національної безпеки держави. Національна безпека визначається як захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави у різних сферах життя від певних зовнішніх та внутрішніх загроз, завдяки чому забезпечується стійкий розвиток держави. Окрім цього, під поняттям національної безпеки розуміють також здатність нації задовольняти власні потреби, які є важливими для її самозбереження, самовідтворення та самовдосконалення, при цьому маючи мінімальний ризик збитку для базових цінностей та актуального стану. Крім того, національна безпека є стабільністю, що може бути підтримана протягом тривалого проміжку часу, є станом розумної динамічної захищеності держави від певних реально існуючих загроз та небезпек, а також здатністю розпізнавати певні виклики і вчасно запроваджувати заходи для того, щоб їх нейтралізувати [1]. Особливо важливо звернути увагу на трактування поняття «національна безпека» у Законі України «Про національну безпеку України». Згідно з цим законом, національна безпека України є захищеністю державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від певних реальних та ймовірних загроз [2].

Відповідно до положень Закону України «Про національну безпеку України», варто відмітити, що економічна безпека є невід'ємною складовою національної безпеки країни, тому саме від її стану залежить обороноздатність країни, її військовий потенціал, спроможність захищати власні національні інтереси та забезпечувати соціальний захист громадян. Фінансова безпека – складова економічної безпеки, адже вона охоплює усі галузі матеріального виробництва та при цьому забезпечує обіг грошей. Складовими фінансової безпеки, у свою чергу, є бюджетна безпека, грошово-кредитна безпека, валютна безпека, інвестиційна безпека, банківська безпека, безпека небанківського фінансового сектору тощо [3].

Чіткого визначення поняття фінансово-економічної безпеки держави у наукових колах немає. У загальному фінансово-економічну безпеку розуміють як «стан захищеності фінансово-економічних прав та інтересів особистості, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, що забезпечується наявністю юридичних приписів, заборон, обмежень, встановленням стандартів, нормативів в умовах здійснення різних видів господарської діяльності та контролю за нею». Відповідно до цього, фінансово-економічна безпека держави є основною та невід'ємною частиною національної безпеки, яка заснована на підтримці необхідного рівня її виробничого, науково-технічного потенціалу, передбачає недопущення зниження рівня життя населення до порогових значень, що може стати причиною соціальної напруженості. У такому випадку забезпечується ефективне функціонування економічної системи держави, досягається стабільний розвиток національної економіки, її стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, здатність ефективно функціонувати в умовах криз та глобальних змін [4-5].

Основними ознаками фінансово-економічної безпеки держави в цілому, відповідно до положень нормативно-правових актів та аналізу наукових досліджень, є [3-4]:

- стійкість фінансової системи держави, відповідно до чого в ній відсутні кризові явища, також банківський та бюджетний сектор здатний стабільно функціонувати;
- макроекономічна стабільність держави, яка передбачає контроль держави над рівнем інфляції, наявність стабільного валютного курсу та оптимальний рівень державного боргу;
- наявність резервів – золотовалютних запасів, які держава може використати для покриття можливих ризиків;
- енергетична незалежність держави, у контексті чого вона здатна самостійно забезпечувати себе необхідними енергетичними ресурсами;
- низький рівень корупції, тобто держава забезпечує прозорість економічних процесів, забезпечується ефективне управління державними фінансами;
- наявність розвиненої та конкурентоспроможної економіки, завдяки чому держава має можливість виробляти необхідні товари та послуги для внутрішніх та зовнішніх споживачів, тим самим забезпечуючи власне економічне зростання.

Водночас варто підкреслити, що до початку повномасштабної війни та від 24 лютого 2022 року Україна має чимало проблем, пов'язаних з фінансово-економічною безпекою. Більшість з тих ознак, які є характерними для фінансово-економічної безпеки держави, які були згадані вище, не є у повній мірі характерними для України. Пов'язано це як із внутрішніми проблемами, які підкреслюють неефективність реалізації фінансової політики, що не відповідає сучасним потребам держави, так і з зовнішніми проблемами та загрозами, а також повномасштабною війною та її наслідками. З огляду на це, варто підкреслити, що наразі фінансово-економічна безпека України супроводжується низкою загроз та викликів, які негативно впливають на стан держави, розвиток її фінансової та економічної сфер [6].

Загалом в умовах повномасштабної війни на стан національної безпеки України, відповідно, і на стан її фінансово-економічної безпеки, впливають наступні проблеми:

- повномасштабна війна та окупація значної частини України, що є загрозою для державної цілісності та суверенітету – прямою загрозою для національної безпеки України;
- руйнування електростанцій та пошкодження електромережі, що негативно впливає на енергетичну безпеку;
- руйнування економіки держави внаслідок повномасштабної війни та постійних обстрілів, що стає загрозою для економічної безпеки України, зокрема призводить до скорочення експорту та зменшення обсягів прибутків до державного бюджету тощо.

Враховуючи це, варто додати, що зараз існує низка як внутрішніх, так і зовнішніх загроз фінансово-економічної безпеки. Серед внутрішніх загроз можна виокремити такі [6]:

- монополізація та олігархія, які є характерними для економіки та фінансової сфери України;
- недостатня технологічність виробництва та високий рівень витрат ресурсів під час виробництва товарів, насамперед – експортного спрямування;

– відсутність чітких цілей та стратегій, які б забезпечили соціально-економічний та науково-технічний розвиток України;

– недосконалість бюджетної політики, неефективне та нецільове використання бюджетних коштів;

– безробіття, що є дуже актуальною проблемою в умовах повномасштабної війни. Попри наявність пропозицій на ринку праці, працівники не погоджуються працювати через низьку заробітну плату та недостатньо сприятливі умови праці, які пропонують роботодавці;

– високий рівень корупції, це не вдалося вирішити навіть в умовах повномасштабної війни, у результаті чого фінансово-економічна сфера не функціонує у повній мірі, що стає прямою загрозою для фінансово-економічної безпеки;

– втрата територій та людського потенціалу в умовах повномасштабної війни. Через окупацію Україна втрачає цінні території, які відігравали важливу роль у функціонуванні економіки, оскільки тут зосереджені одні з найважливіших підприємств видобувної та переробної промисловості. Втрата людського потенціалу відбувається через масштабну еміграцію українців, через участь чоловіків у бойових діях, які у мирний час були цінними фахівцями на підприємствах.

Серед зовнішніх загроз фінансово-економічної безпеки України виокремимо наступні:

– неостаточна визначеність становища України у сучасному геополітичному просторі через нестабільну політичну ситуацію на міжнародному рівні;

– процеси інтеграції, які вимагають від держави постійного реформування фінансової сфери, що не завжди є ефективним та призводить до можливих загроз у даному спрямуванні;

– обмежений доступ до міжнародних фінансових ринків через повномасштабну війну;

– обмеження в експорті продукції через порушення логістичних зв'язків та інші складнощі;

– накопичення зовнішнього державного боргу, насамперед – в умовах повномасштабної війни;

– суттєва залежність від зовнішніх інвесторів та кредиторів;

– нестабільна політична та економічна ситуація на міжнародному рівні.

Внутрішні загрози є прямими загрозами для фінансово-економічної безпеки України. Більшість з них проявлялась до початку повномасштабної війни, однак їх вплив особливим чином активізувався саме у сучасних умовах. Зовнішні загрози також мали місце і до початку війни, проте їх вплив продовжується і досі, враховуючи нестабільну економічну ситуацію в країні та в усьому світі.

Серед основних викликів фінансово-економічної безпеки України в умовах воєнного стану зазначимо наступні:

– військовий конфлікт та його наслідки. Війна призвела до масштабних руйнувань інфраструктури та підприємств, супроводжується вимушеним скороченням виробничих потужностей, значним дефіцитом бюджету, високим рівнем міграції робочої сили;

– зовнішній борг та дефіцит бюджету. Наразі для того, щоб ліквідувати дефіцит бюджету, Україна використовує міжнародні кредити та гранти. У такому випадку обслуговування державного боргу спричиняє додаткове навантаження на вітчизняну економіку. Крім того, для відновлення бюджету важливим є реформування податкової системи, що не завжди позитивно сприймається громадянами та бізнесом;

– інфляція і девальвація гривні. Через високі витрати на оборону та зниження виробництва на початку війни спостерігався високий рівень інфляції, який зараз зменшився, проте ще є суттєвим. Крім того, має місце постійне коливання валютного курсу;

– відтік інвестицій та нестача капіталу;

– розвиток тіньової економіки та корупція. Зараз в Україні розвивається тіньовий бізнес, що стає причиною зниження податкових надходжень. Також проявляються корупційні схеми у державних закупівлях та в господарській діяльності в цілому.

Варто підкреслити, що у сучасних умовах Україна не має достатньо можливостей для належної реалізації фінансової політики та забезпечення стабільного економічного розвитку, оскільки усі ресурси спрямовуються саме на боротьбу з ворогом. Через це існує потреба у впровадженні дієвих заходів для забезпечення фінансово-економічної безпеки та подолання усіх загроз та викликів, які окреслені вище. Для цього важливо реформувати податкову та бюджетну політику, забезпечити стимулювання економічного зростання, впроваджуючи програми підтримки бізнесу, впровадити дієві кроки для боротьби з корупцією та тіньовою економікою. Також особливо важливо зміцнити енергетичну незалежність та сучасний стан фінансового сектору [3; 6].

Таким чином, за сучасних умов стан фінансово-економічної безпеки України не є позитивним. Низка загроз та викликів негативно впливають на фінансову та економічну

сферу, створюючи додаткову небезпеку для розвитку держави. Тому існує нагальна потреба у впровадженні дієвих заходів, які зможуть допомогти стабілізувати стан фінансової та економічної сфери, покращити рівень розвитку економіки, тим самим забезпечуючи посилення фінансово-економічної безпеки України. Саме це дозволить створити умови для стабільного розвитку держави у часи повоєнного відновлення.

1. Павленко Д. Г., Семенюк Ю. В., Лисецький Ю. М. Національна безпека: поняття, складники, чинники впливу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2021. № 32 (71). С. 102-107.
2. Про національну безпеку України: Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
3. Кириченко Ю. М., Кириченко Є. В. Фінансово-економічна безпека як складова національної безпеки України. 2021. URL : https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20211210/article/view/kyrychenko/pdf.
4. Фінансово-економічна безпека. URL : http://moodle.nati.org.ua/pluginfile.php/37825/mod_resource/content/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0%204.pdf.
5. Соломонова Л. В., Кириченко Є. В. Фінансово-економічна безпека як складова національної безпеки України. *Причорноморські економічні студії*. 2018. № 27. С. 193-198.
6. Балабанець А. В., Мацука В. М. Сучасна парадигма механізму управління фінансово-економічною безпекою держави. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39.



Денис ЮР'ЄВ

старший викладач кафедри
кримінального процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-7251-9114>

ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗКРАДАНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Металургійна промисловість є однією з ключових галузей економіки України, що забезпечує значний внесок у валовий внутрішній продукт та зайнятість населення. Водночас підприємства цієї галузі часто стають об'єктами злочинних посягань, зокрема розкрадань, що вчиняються службовими особами. Ця проблема набуває особливої гостроти в умовах воєнного стану та економічної нестабільності, коли збитки від розкрадань можуть мати критичне значення для функціонування підприємств та галузі в цілому.

Тобто металургійна промисловість, будучи одним із основних секторів світової економіки, часто стає місцем для скоєння злочинів з міжнародним виміром. Виробництво та експорт металів і металургійної продукції на світові ринки створюють значні можливості для незаконних операцій, таких як відмивання грошей та інші фінансові правопорушення, пов'язані з корупційними схемами. Розслідування таких злочинів є дуже складним через необхідність тісної співпраці між різними країнами та відповідними правоохоронними органами [2].

Розкрадання на металургійних підприємствах можуть охоплювати широкий спектр зловживань – від банальної крадіжки металу до складних фінансових махінацій з використанням службового становища. Учасниками таких злочинів можуть бути як окремі працівники, так і цілі злочинні групи, що діють за попередньою змовою осіб. Згідно зі ст. 191 Кримінального кодексу України кримінальним правопорушенням визнається привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем [1].

У п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 06.11.2009 № 10 предметом злочинів проти власності визначено майно, яке має певну вартість і є чужим для винної особи: речі (рухомі й нерухомі), грошові кошти, цінні метали, цінні папери тощо, а також право на майно та дії майнового характеру, електричну та теплову енергію [3].

Розкрадання, що вчиняються службовими особами на підприємствах металургійної промисловості, мають кілька специфічних ознак, зумовлених характером і масштабом виробничих процесів.

Доцільно звернути увагу на основні характеристики таких кримінальних правопорушень:

1) використання власного службового становища, як правило, з причин доступу до фінансових і матеріальних ресурсів підприємства, зокрема до металевих виробів, сировини, готової продукції, а також до інформації про виробничі процеси, для скоєння кримінального правопорушення, зокрема крадіжки або присвоєння майна підприємства;

2) невідповідність кількості та якості продукції – підприємства металургійної промисловості часто мають складні виробничі ланцюги та великі обсяги продукції, а саме розкрадання може включати як конкретні фізичні предмети (метали, матеріали), так і деякі фінансові махінації, пов'язані з фальшуванням звітності або корупційними схемами;

3) масштаб та організованість – полягають у тому що такі кримінальні правопорушення можуть розглядатися не лише як індивідуальні дії, а і як частина діяльності організованих злочинних груп, до яких можуть входити не лише службові особи, а й сторонні особи, які мають доступ до підприємства. У таких випадках діяти можуть не тільки безпосередні працівники (зокрема, керівники підрозділів або начальники змін), але й зовнішні постачальники, контрагенти чи інші партнери;

4) методика і способи скоєння кримінального правопорушення зосереджуються на крадіжці металів, підробці документів та нецільовому використанні ресурсів;

5) фінансові махінації (схеми) та корупція;

6) завдання масштабних збитків підприємству;

7) складність виявлення та розслідування цього виду кримінального правопорушення.

Отже, враховуючи все вищезазначене, виходить, що розкрадання, які вчиняються службовими особами на підприємствах металургійної промисловості, є серйозною загрозою для стабільного функціонування цієї галузі. Вони мають складний характер, охоплюючи як індивідуальні правопорушення, так і діяльність організованих злочинних груп, що вчиняють крадіжки, фінансові махінації та реалізують корупційні схеми. Враховуючи масштаби виробництва та складність розслідування таких злочинів, необхідно посилити контроль за діяльністю службових осіб, а також забезпечити більш ефективне співробітництво між правоохоронними органами на міжнародному рівні. Для запобігання розкраданням важливо вдосконалювати внутрішній контроль на підприємствах, а також впроваджувати механізми, які дозволяють вчасно виявляти аномалії у фінансових та матеріальних потоках. Зважаючи на стратегічну важливість металургійної промисловості для економіки країни, такі кроки можуть суттєво знизити рівень злочинності в цій галузі та сприяти її стабільному розвитку.

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Неклеса О., Юр'єв Д. Типові слідчі ситуації та планування розслідування розкрадань, що вчиняються службовими особами на підприємствах металургійної промисловості. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 2. С. 299-304.

3. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 10. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>.

Дмитро БРИНЗЕЛО
аспірант кафедри
соціально-економічних дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)
<https://orcid.org/0009-0004-5776-9141>

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У сучасному світі національна безпека залежить не лише від військової могутності, а й від рівня інтелектуального потенціалу нації. Інформаційна епоха висуває нові виклики, вимагаючи від держав розумного використання своїх інтелектуальних ресурсів. Знання, інновації та технології стають ключовими чинниками, що визначають рівень незалежності та безпеки країни.

Значення інтелектуального потенціалу для сьогодення актуальне та формується

під впливом суспільної думки, базуючись на сучасних досягненнях як науки і техніки, так і людського капіталу.

Інтелектуальний потенціал – це сукупність знань, наукових досягнень, освітнього рівня громадян, інноваційного розвитку та технологічних можливостей країни. Він відіграє критичну роль у формуванні конкурентоспроможності держави на світовій арені. Суспільство з високим рівнем інтелектуального розвитку здатне створювати нові технології, удосконалювати економіку та зміцнювати безпеку держави через наукові дослідження та стратегічне мислення.

Інтелектуальний потенціал відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки, адже саме завдяки розвитку науки, технологій та освіти країна може ефективно реагувати на внутрішні та зовнішні загрози. Основні переваги інтелектуального потенціалу у національній безпеці:

- розвиток інноваційних технологій (високий інтелектуальний рівень суспільства сприяє створенню передових оборонних систем, систем кібербезпеки, штучного інтелекту та раннього попередження);
- економічна стійкість (розвиток науки та технологій сприяє економічному зростанню, що забезпечує стабільність держави та знижує залежність від зовнішніх ресурсів);
- кібербезпека та інформаційний захист (інтелектуальний потенціал допомагає виявляти та нейтралізувати кіберзагрози, дезінформацію, а також захищати критичну інфраструктуру країни);
- підвищення рівня освіти та свідомості громадян (висока освіченість населення сприяє розвитку патріотизму, критичного мислення та здатності протистояти інформаційним атакам);
- міжнародний вплив та дипломатія (розвиток науки та технологій підвищує авторитет країни на міжнародній арені, сприяючи налагодженню стратегічних партнерств та забезпеченню безпеки через дипломатію).

Роль інтелектуального потенціалу у національній безпеці полягає в:

- розробці стратегій безпеки, де інтелектуальні ресурси сприяють прогнозуванню ризиків та розробці ефективних заходів реагування;
- контролі інформаційного простору, де існує запобігання інформаційним війнам, фейковим новинам та маніпуляціям через розвинуту медіаграмотність суспільства, та захисті критичної інфраструктури, де використання інтелектуальних розробок сприяє забезпеченню енергетичної, транспортної та фінансової безпеки держави.

Інтелектуальна безпека є частиною національної безпеки. Вона передбачає захист наукових розробок, запобігання витоку інновацій та боротьбу з інтелектуальним шпигунством. Держави, що не приділяють уваги цьому аспекту, ризикують втратити стратегічні переваги. Саме тому розвинені країни активно підтримують свої наукові інституції, розробляють програми з кібербезпеки та стимулюють розвиток високотехнологічних галузей.

Вплив інтелектуального потенціалу на економічну та військову безпеку безперечний. Високий рівень інтелектуального потенціалу сприяє зростанню економіки, адже інноваційні технології підвищують продуктивність праці та створюють нові робочі місця [1].

Також інтелектуальний розвиток є основою для створення сучасних систем оборони, кібербезпеки та штучного інтелекту, що можуть забезпечити стратегічну перевагу у воєнних конфліктах. Військові розробки, штучний інтелект, безпілотні технології та кіберзахист відіграють важливу роль у сучасній війні.

Незважаючи на позитивні сторони формування інтелектуального потенціалу в сучасних реаліях, інтелектуальний потенціал піддається глобалізаційним викликам. Глобалізаційні виклики мають двоякий вплив на інтелектуальний потенціал країни: з одного боку, вони сприяють його розвитку, а з іншого – створюють загрози та виклики.

Позитивний вплив глобалізації на інтелектуальний потенціал обумовлений такими напрямками:

- обмін знаннями та технологіями (доступ до міжнародного досвіду, інновацій та наукових розробок сприяє зростанню рівня освіти та науки, а співпраця з міжнародними науковими центрами прискорює технологічний прогрес);
- освітня мобільність (студенти та науковці мають можливість навчатися та стажуватися за кордоном, здобуваючи нові компетенції, а також впровадження передових освітніх програм покращує рівень підготовки фахівців);
- розвиток цифрових технологій (глобальний доступ до цифрових ресурсів: онлайн-курси, дистанційна освіта, наукові бази даних – сприяє саморозвитку та підвищенню кваліфікації, а також використання штучного інтелекту та автоматизації покращує ефективність

наукової та освітньої діяльності);

– міжнародні партнерства (розширення наукових і технологічних альянсів сприяє створенню інноваційних продуктів, а спільні проекти дозволяють залучати фінансування та підтримку від міжнародних організацій).

Негативний вплив глобалізаційних викликів має такі прояви:

– «витік мізків» (висококваліфіковані кадри виїжджають за кордон у пошуках кращих умов праці, що призводить до втрати інтелектуального потенціалу, а конкуренція між країнами може призвести до браку фахівців у стратегічно важливих сферах);

– культурна уніфікація та втрата національної ідентичності (поширення глобальних освітніх стандартів може витіснити національні наукові школи та традиції, а молодь все частіше орієнтується на міжнародні тренди, що може знижувати інтерес до розвитку власної країни);

– залежність від глобальних корпорацій (використання іноземних технологій та продуктів може знижувати потребу у власних розробках, а домінування транснаціональних компаній у сфері освіти та науки – впливати на політику знань і досліджень);

– кіберзагрози та інформаційні війни (глобалізація сприяє поширенню фейкової інформації та дезінформації, що призводить до маніпулювання громадською думкою та зниження рівня критичного мислення; зростання кіберзлочинності загрожує науковим розробкам і стратегічно важливій інформації).

Глобалізація відкриває значні можливості для розвитку інтелектуального потенціалу, проте водночас створює виклики, які можуть послабити науковий та освітній сектори країни. Для ефективного використання переваг глобалізації необхідно розвивати власну науково-освітню базу, підтримувати таланти та впроваджувати державні програми для запобігання «витоку мізків».

Україна має значний інтелектуальний потенціал, проте стикається з проблемами відтоку кадрів, недостатнього фінансування науки та слабкого захисту інтелектуальної власності. Вирішення цих проблем можливе через реалізацію державних програм підтримки освіти, розвитку технологічного сектора та стимулювання наукової діяльності. Лише так можна забезпечити національну безпеку в умовах глобальних викликів [2].

Для максимального використання інтелектуального потенціалу необхідно вжити таких заходів:

- зміцнити науково-дослідницьку базу та забезпечити її фінансування;
- розширити співпрацю між вищими навчальними закладами, науковими центрами та бізнесом;
- впроваджувати державні програми для підтримки молодих науковців та винахідників;
- забезпечити ефективний захист інтелектуальної власності;
- активно розвивати цифрові технології та кібербезпеку;
- сприяти розвитку високотехнологічних стартапів та венчурного капіталу;
- підвищити престиж наукової та освітньої діяльності в суспільстві.

Таким чином, інтелектуальний потенціал є важливим фактором національної безпеки, що визначає рівень розвитку країни та її здатність до самостійного прийняття рішень. Інтелектуальний потенціал є фундаментом національної безпеки, оскільки він визначає здатність країни до самозахисту, розвитку та адаптації до нових викликів. Інвестування в освіту, науку та технології – це стратегічний шлях до забезпечення стабільності та суверенітету держави. Тому Україна повинна активно розвивати свою інтелектуальну сферу, щоб забезпечити стійкість перед сучасними загрозами та викликами. Виконання стратегічних ініціатив допоможе країні не лише зберегти свій потенціал, а й стати лідером у сфері інноваційних технологій на міжнародній арені.

1. Хамініч С. Ю. Імперативи економічної безпеки у сучасному світі: стратегії і загрози. *Вісник Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України. Економічні науки*. 2024. № 1 (09). С. 46-55.

2. Бринзело Д. О. Формування інтелектуального потенціалу в системі національного господарства. *Бухгалтерський облік, контроль та аналіз в умовах інституційних змін: матер. VI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 26 жовтня 2023 р.)*. Полтава, 2023. С. 119-121.

Вадим ВАРФАЛЮК

аспірант кафедри обліку

і оподаткування Львівського

національного університету

природокористування

(м. Львів, Україна)

<https://orcid.org/0009-0009-8410-3798>

РОЛЬ ВЕЛИКОТОВАРНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Збереження виробництва сільськогосподарської продукції та безперервності експорту є важливими умовами для запобігання голоду в світі, оскільки українське продовольство є джерелом їжі для 400 млн людей у світі. Сьогодні через блокаду морських шляхів у Чорному морі, безпрецедентний стрибок міжнародних цін на пшеницю, мінування українських сільськогосподарських земель вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники зазнають величезних збитків. Водночас українські аграрії зберігають виробництво аграрної продукції, відновлюють логістику та експорт. Попри те, структура глобальної та державної продовольчої безпеки все ще є крихкою, адже росія продовжує атаки на інфраструктуру, зерносховища та енергетичну систему.

Під структурою продовольчої безпеки розуміємо сукупність елементів та механізмів, які забезпечують стабільний доступ населення до якісних і безпечних продуктів харчування в достатній кількості. Структура продовольчої безпеки об'єднує кілька компонентів:

1. Доступність продовольства – реалізується через виробництво сільськогосподарської продукції та імпорт продовольства, якщо країна не виробляє в достатній кількості. Цей компонент також втілюється через стратегічні запаси, тобто резерви продовольства на випадок кризових ситуацій.

2. Економічна доступність продовольства – реалізується через купівельну спроможність населення, тобто його здатність купувати продукти за прийнятними цінами. На цей компонент впливають такі чинники:

- рівень доходів населення (зарплати, пенсії, соціальні виплати);
- ціни на продукти харчування (регулювання ринку, конкуренція, дотації для сільськогосподарських товаровиробників);
- інфляція та валютний курс, які помітно впливають на вартість імпортованих продуктів харчування та добрив для виробників.

3. Якість і безпечність харчових продуктів – реалізується через контроль за якістю та відповідністю продуктів міжнародним і національним стандартам; дотриманням санітарно-гігієнічних норм на виробництві, в логістиці та зберіганні; маркуванням та сертифікацією продуктів відповідно до стандартів безпеки.

4. Фізична доступність продуктів – реалізується через логістику та інфраструктуру, зокрема налагодження транспортних маршрутів для доставки продуктів у всі регіони країни; організацію зберігання сільськогосподарської продукції (будівництво елеваторів, складів, холодильних камер тощо); облаштування майданчиків для оптової та роздрібної торгівлі.

5. Державне регулювання та політика – реалізується через субсидії та дотації для аграріїв, створення державних резервів продовольства, контроль за цінами на критично важливі продукти, розвиток аграрної науки та освіти для підвищення ефективності виробництва, підтримку експорту та імпорту для балансування внутрішнього ринку.

Ключову роль у забезпеченні глобальної та державної продовольчої безпеки відіграють великотоварні сільськогосподарські підприємства (агрохолдинги, великі фермерські господарства, кооперативи). Вони сприяють стабільному виробництву сільськогосподарської продукції, розвитку економіки та підтримці експорту. Можна виділити кілька способів позитивного впливу великотоварного сільськогосподарського виробництва на продовольчу безпеку:

1. Завдяки масштабному виробництву харчових продуктів (зернових, олійних культур та тваринницької продукції) великі підприємства забезпечують зовнішній та внутрішній ринок продовольством. Великі підприємства впроваджують інновації та сучасні агротехнології: точне землеробство, зрошувальні системи, автоматизацію процесів, що підвищує врожайність і зменшує ризики неврожаю.

2. Великі господарства сприяють у регулюванні цін на основні продукти харчування, зменшуючи залежність від імпорту та створюючи запаси у випадку кризових ситуацій, тим самим забезпечуючи стабільність цін та наповнення ринку.

3. Агрохолдинги забезпечують надходження валюти в країну, що зміцнює економіку та дозволяє закуповувати критично важливі товари (паливо, техніку, добрива тощо). Так, Україна є одним із світових лідерів у постачанні зерна та олійних культур.

4. Великотоварні сільськогосподарські підприємства підтримують аграрну інфраструктуру через будівництво переробних цехів, елеваторів, логістичних хабів. Така політика сприяє збереженню та ефективному розподілу продукції, забезпеченню сільського населення робочими місцями, стимулюючи тим самим місцеву економіку та покращуючи рівень життя селян.

Під час війни багато аграрних компаній передають продукти харчування для військових та населення в регіонах, що постраждали від бойових дій. Проте існують і виклики, зокрема монополізація ринку, залежність від зовнішніх факторів (клімат, ціни на добрива та паливо), а також ризики, пов'язані з війною та окупацією частини територій. Загалом великотоварні сільськогосподарські підприємства є стратегічними гравцями у збереженні продовольчої безпеки України, і їх розвиток має важливе значення для майбутнього аграрного сектору країни.

В умовах сучасних викликів, таких як війна, зміна клімату, економічні коливання та глобальні продовольчі кризи, великотоварне сільськогосподарське виробництво має розвиватися у стратегічних напрямках, які найперше забезпечать продовольчу безпеку країни. На сьогодні для України головним пріоритетом забезпечення належного рівня продовольчої безпеки є насичення ринку власною сільськогосподарською та продовольчою продукцією.

Ми вважаємо, що слід подолати тенденцію, за якої значна частка доходу від реалізації сільгосппродукції кінцевому споживачеві (особливо це стосується експорту) осідає у торговельно-посередницькому секторі та не використовується для розвитку виробництва. Цьому сприятимуть стимулювання експорту продуктів сільськогосподарського походження з максимальним рівнем доданої вартості, зменшення кількості посередників у процесах оптової та роздрібної реалізації продукції, спрощення можливостей укладання експортних контрактів безпосередньо сільгоспвиробниками. Усе це сприятиме активізації інвестиційної діяльності у сільськогосподарському виробництві для оновлення матеріально-технічної бази підприємств, розвитку аграрної інфраструктури, запровадження новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції, поліпшення логістики, оптимізації використання природних ресурсів та зменшення пестицидного навантаження.

Для врегулювання структури продовольчої безпеки великотоварні сільськогосподарські підприємства повинні сприяти добросовісній конкуренції та підтримувати внутрішній ринок, зокрема через скорочення залежності від імпорту основних продуктів, таких як молочна продукція. Розвиток великотоварного сільськогосподарського виробництва має базуватися на технологічних інноваціях, ефективному використанні ресурсів, підтримці внутрішнього ринку, розвитку інфраструктури та адаптації до сучасних викликів, зокрема війни та зміни клімату. Екологізація сільського господарства через застосування науково обґрунтованих сівозмін, скорочення використання хімікатів та альтернативні джерела енергії забезпечать важливий чинник продовольчої безпеки – якість продукції. Це дуже важливо для продовольчої безпеки України та її стійкості в умовах глобальних криз.

1. Жаліл Я. А. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України: аналіт. доп. К. : НІСД, 2011. 104 с.

2. Свобода судноплавства і безперервність постачань – головні умови для забезпечення світової продовольчої безпеки. URL : <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=b5af80c5-8c1c-45e5-8372-4d1ca318b052&title=ProdovolchoiBezpeki>.

Роман ГОРОБКО

аспірант кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Державного біотехнологічного університету
(м. Харків, Україна)
<https://orcid.org/0009-0004-5776-9141>

**БЕЗПЕКОВИЙ МЕХАНІЗМ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА:
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ**

Конкурентоспроможність підприємства визначає його здатність ефективно функціонувати та розвиватися на ринку в умовах постійних змін та жорсткої конкуренції. Одним із основних чинників, що впливає на рівень конкурентоспроможності, є фінансова та економічна безпека підприємства. Сучасні умови бізнес-середовища характеризуються високим рівнем невизначеності та ризиків, що робить забезпечення безпеки підприємства невід'ємною частиною його стратегії розвитку. У цьому контексті важливу роль відіграє безпековий механізм, який допомагає підприємству зберігати свою фінансову стабільність та конкурентоспроможність.

Безпековий механізм підприємства включає сукупність заходів, методів і інструментів, які забезпечують захист підприємства від різноманітних внутрішніх і зовнішніх загроз, таких як фінансові, економічні, правові та інформаційні ризики. Він спрямований на зниження ймовірності негативних впливів, що можуть призвести до фінансових втрат, зниження ефективності виробничих процесів чи втрати конкурентних переваг [1, с. 94-95].

Безпековий механізм підприємства зазвичай включає такі елементи (рис. 1):



Рис. 1. Безпековий механізм підприємства

1. Фінансову безпеку – забезпечення стійкої фінансової ситуації підприємства через управління грошовими потоками, борговими зобов'язаннями та активами;
2. Економічну безпеку – охоплює стратегії для захисту підприємства від економічних ризиків, таких як коливання ринкових цін, інфляція та зміни в економічній політиці держави;
3. Інформаційну безпеку – зберігання та захист важливої інформації, що використовується в управлінні підприємством, для забезпечення її конфіденційності й цілісності.

Фінансово-економічна безпека є однією з ключових складових безпекового механізму підприємства, оскільки фінансова стабільність являє собою основу для реалізації стратегії розвитку та досягнення конкурентних переваг. Основними аспектами, що визначають фінансово-економічну безпеку підприємства, є (рис. 2):



Рис. 2. Основні аспекти фінансово-економічної безпеки [1-2]

1. Управління фінансовими ризиками. Ризики, пов'язані з коливаннями валютних курсів, змінами процентних ставок або нестабільністю фінансових ринків, можуть значно вплинути на фінансову стабільність підприємства. Управління цими ризиками є важливим завданням для забезпечення безпеки підприємства;

2. Оптимізація фінансових потоків. Ефективне управління фінансовими потоками, такими як грошові надходження та витрати, є основою для забезпечення ліквідності підприємства та своєчасного виконання фінансових зобов'язань. Підприємства, які можуть стабільно генерувати прибуток та контролювати витрати, мають кращі шанси на підтримку конкурентоспроможності;

3. Розвиток фінансових резервів. Наявність фінансових резервів дає підприємству можливість покривати непередбачені витрати та адаптуватися до змінюваних умов ринку. Це сприяє стабільності підприємства та допомагає знизити ризики, пов'язані з кризовими ситуаціями;

4. Диверсифікація джерел фінансування. Залучення різноманітних джерел фінансування, таких як власні кошти, банківські кредити, інвестори та венчурне фінансування, дозволяє знизити залежність від одного джерела і забезпечити стабільний доступ до капіталу для реалізації інвестиційних проєктів;

5. Економічна стійкість. Підприємства повинні бути здатні адаптуватися до економічних змін, таких як коливання ринкових цін на сировину, зміни в податковій політиці або державному регулюванні. Це дозволяє зберігати стабільність і забезпечувати конкурентні переваги на ринку.

Безпековий механізм є важливим інструментом, що допомагає підприємствам підтримувати і підвищувати свою конкурентоспроможність, знижуючи рівень ризиків і забезпечуючи стабільність на ринку. Основними механізмами, які сприяють підвищенню конкурентоспроможності, є (рис. 3):

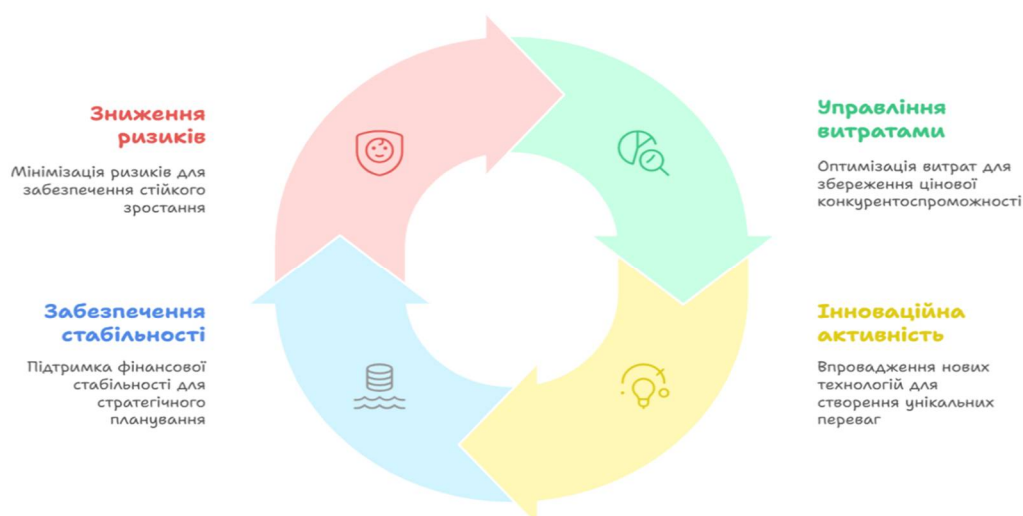


Рис. 3. Основні механізми підвищення конкурентоспроможності підприємства

1. Управління витратами та ресурсами – оптимізація витрат та ефективне використання ресурсів допомагає підприємству знижувати собівартість продукції, що дозволяє забезпечити конкурентоспроможність на ринку за рахунок більш привабливих цін;

2. Інноваційна активність – впровадження новітніх технологій та продуктів допомагає підприємствам підтримувати технологічне лідерство та створювати унікальні конкурентні переваги, що є важливим фактором у боротьбі за ринкові позиції;

3. Забезпечення стабільності – стабільність фінансової та економічної ситуації підприємства дозволяє йому ефективно планувати свою стратегію розвитку, залучати інвестиції та співпрацювати з партнерами на довгостроковій основі;

4. Зниження ризиків – безпековий механізм допомагає підприємству мінімізувати ризики, пов'язані з зовнішніми і внутрішніми факторами, що дозволяє зберігати стабільність і сприяє стійкому зростанню підприємства.

Отже, безпековий механізм є важливим інструментом підвищення конкурентоспроможності підприємства, оскільки він забезпечує стабільність, знижує фінансові та економічні ризики, а також сприяє ефективному використанню ресурсів і інновацій. Фінансово-економічна безпека становить основу для реалізації стратегії розвитку підприємства, що дозволяє зберігати конкурентні переваги на ринку і адаптуватися до змінюваних умов. У сучасному економічному середовищі підприємства, які здатні ефективно управляти безпековими аспектами, мають більші шанси на успіх та стійкий розвиток.

1. Микитась А. В. Типологія механізмів дотримання економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2019. № 1. С. 91-96.

2. Равлінко З. Засади створення організаційно-економічного механізму управління безпековою діяльністю торговельного підприємства. *Економіка та суспільство*. 2024. № 64. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4330/4256>.

Андрій ДАНЬКО

аспірант Науково-дослідного центру
індустріальних проблем розвитку
НАН України (м. Харків, Україна)
<https://orcid.org/0000-0001-6442-8012>

РОЛЬ ГАЛУЗІ БПЛА У ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІЙ, ІНФОРМАЦІЙНІЙ ТА МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Галузь безпілотних літальних апаратів (БПЛА) є однією з найбільш динамічних галузей сучасності, що демонструє стрімке зростання у військовому, комерційному та цивільному секторах [1]. Попит на БПЛА спричинений їх широким застосуванням у військових операціях, логістиці, сільському господарстві, а також у системах моніторингу та спостереження.

Ринок безпілотних технологій характеризується високими темпами зростання, що підтверджується збільшенням державного фінансування наукових досліджень та розробок у цій сфері [2]. Зокрема, світовий ринок БПЛА оцінювався у \$22,5 млрд у 2020 році та, за прогнозами, досягне \$ 42,8 млрд до 2025 року [3].

БПЛА активно застосовуються у сфері інформаційної безпеки, однак супроводжуються загрозами кібератак та потенційного втручання в системи управління [5]. Дослідження показують, що сучасні дрони можуть бути вразливими до злому, що дозволяє зловмисникам перехоплювати передані дані або змінювати маршрут польоту [6].

Безпілотні літальні апарати стали важливим елементом сучасних військових стратегій, використовуючись для розвідувальних операцій та високоточних ударів [8]. Використання БПЛА у воєнних конфліктах, таких як війна в Україні, показало їхню ефективність у розвідці та бойових діях [9].

Таким чином, розвиток галузі БПЛА створює нові можливості у фінансовій, інформаційній та міжнародній безпеці, проте також породжує значні ризики. Для забезпечення стабільного розвитку необхідно:

- розробити ефективні механізми державного регулювання ринку БПЛА;
- впровадити сучасні технології кіберзахисту для зменшення ризиків інформаційних атак;
- активізувати міжнародне співробітництво у сфері безпекового використання БПЛА.

1. Данько А. Т. Стан і прояви динамічності світової зароджуваної галузі БПЛА. *Проблеми економіки*. 2024. № 3. С. 5-14.
2. Unmanned Aerial Vehicle (UAV) Market Size & Share Report. *Grand View Research*. 2023.
3. Clarity from Above: The global economic impact of drones. *PwC*. 2020.
4. Regulation (EU) 2019/947 on the rules and procedures for the operation of unmanned aircraft. *Official Journal of the European Union*, 2019.
5. Kostopoulos, G. (2017). *Cybersecurity: Threats and Responses for Government and Business*. CRC Press.
6. Singh, K., & Sharma, P. (2022). Security threats in UAV communication networks: A survey. *Journal of Cyber Security*.
7. ISO/IEC 27001:2022. Information Security Management Systems.
8. Byman, D. (2013). Why Drones Work: The Case for Washington's Weapon of Choice. *Foreign Affairs*.
9. Clarke, R. (2014). The regulation of civilian drones' impacts on public safety. *Computer Law & Security Review*, 30, 263-285.
10. The Role of Unmanned Aerial Vehicles in Contemporary Warfare. *UNIDIR*. 2023.

Світлана ІЩЕНКО, аспірант
<https://orcid.org/0000-0002-5308-5445>,

Віталій ТКАЧ, аспірант
<https://orcid.org/0009-0005-3433-672X>

Владислав МАРТИНОВ
здобувач вищої освіти
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського
(м. Кременчук Полтавської обл., Україна)

РОЗВИТОК МОЛОКОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Війна в Україні загострила питання забезпечення продовольчої безпеки в нашій державі, особливо після початку повномасштабного вторгнення російської федерації на початку 2022 року. Перші проблеми продовольчої безпеки держави сталися одразу після анексії Криму та окупації певної частини Донецької та Луганської областей, а після 22.04.2022 року проблема масштабувалась на значно більші території та державу в цілому.

Внаслідок активних воєнних дій було знищено значну кількість сільськогосподарських та агропромислових активів, були зруйновані налагоджені ланцюги постачання, внаслідок глибокої економічної кризи та вимушеної міграції значно знизилася купівельна спроможність населення, зруйновані іригаційні системи внаслідок підризу Каховської ГЕС, на окупованих територіях та в зоні активних воєнних дій населення зіштовхнулося з проблемами фізичного доступу до продуктів харчування – це не повний перелік наслідків воєнної агресії РФ, що негативно вплинуло на рівень продовольчої безпеки України.

За даними Кластеру продовольчої безпеки та засобів до існування в Україні, ще до підризу Каховської ГЕС 11,1 млн людей потребували допомоги в задоволенні своїх основних потреб у харчуванні. І ця цифра продовжує зростати [5].

Після початку активних воєнних дій отримали пошкодження або опинились в окупації молокопереробні підприємства східних та південних областей України. Так, постраждав Малороганський молочний завод, значний час перебували під окупацією Куп'янський молочноконсервний завод та Балаклійський молочний завод [3], до сьогодні знаходиться в окупації Мелітопольський молокозавод, Маріупольський міський молочний завод та завод «Данон Дніпро» у Херсоні.

Внаслідок воєнних дій значних втрат зазнав і ринок молочної сировини. Так, протягом лютого-травня 2022 року в окупації або в зоні активних бойових дій перебували 10 областей, на які сукупно припадало 43,2 % промислового поголів'я великої рогатої худоби в Україні [7]. У цих областях вироблялося 42,3 % валового обсягу молока. В цілому за 11 місяців 2022 року поголів'я ВРХ в Україні скоротилося на 14 %, а обсяги закупівлі сирого молока молокопереробними підприємствами за 9 місяців 2022 року скоротилися на 15,3 % порівняно з аналогічним періодом попереднього року [4].

За таких умов питання забезпечення продовольчої безпеки стає одним із першочергових безпекових питань на національному рівні.

У доповіді групи експертів високого рівня з питань продовольчої безпеки та харчування «Продовольча безпека та зміна клімату» Комітету зі світової продовольчої безпеки зазначається, що говорити про продовольчу безпеку можна тоді, коли все населення має фізичний доступ і економічні можливості для отримання достатнього за обсягами, рівнем безпеки та живильними властивостями продовольства, що дозволяє забезпечувати повноцінне задоволення потреб в харчуванні відповідно до власних вподобань для здорового та активного життя [6].

У Законі України «Про продовольчу безпеку України», прийнятому Верховною Радою у 2011 році, надається наступне визначення терміна «продовольча безпека»: «здатність держави задовольняти потреби населення в харчуванні на рівні не нижче медичних обґрунтованих норм, гарантована наявністю відповідних ресурсів, потенціалом внутрішнього виробництва, незалежно від внутрішніх і зовнішніх умов (погроз) спроможність забезпечити сприятливу демографічну динаміку, збереження генофонду нації, сталість розвитку, інтеграцію країни у світовий економічний простір, суверенітет і незалежність» [1].

Г. Колісник визначає продовольчу безпеку на макрорівні як гарантоване забезпечення членів суспільства повним набором необхідних продуктів для повноцінного харчування незалежно від обставин, що складаються або можуть скластися, або як такий еколого-економічний стан держави, за якого досягається забезпечення всіх громадян країни продуктами харчування в необхідній кількості, асортименті та якості для підтримки найвищого рівня їх фізичного та психічного здоров'я [2].

Автор виділяє чотири основні складові продовольчої безпеки:

- наявність продовольства, що характеризується кількістю, якістю і різноманіттям харчових продуктів;
- фізична та економічна доступність (перша визначається ефективністю логістики та рівнем інфраструктурного розвитку, друга – платоспроможністю населення та цінами на продукти харчування);
- стабільність (враховує політичну нестабільність, коливання пропозиції на ринку продовольства тощо);
- використання (враховує можливості використання продовольства, доступ до води, забезпечення санітарно-гігієнічних умов зберігання та використання продуктів харчування тощо).

У світовій практиці для вимірювання рівня продовольчої безпеки використовують глобальний індекс продовольчої безпеки, який враховує чотири складові:

- наявність продовольства;
- доступність продуктів харчування;
- якість та безпечність продовольства;
- сталість виробництва та адаптивність [5].

За даними досліджень Economist Impact, що проводились у квітні-липні 2022 року, за індексом продовольчої безпеки Україна посідає 71 місце в світі і останнє місце, 26-е, серед країн Європи [5].

Результати порівняння значень глобального індексу продовольчої безпеки України з середньоєвропейським рівнем наведено на рис. 1.

Результати проведеного порівняння свідчать, що за критерієм якості та безпечності продовольства Україна найбільше наблизилася до середньоєвропейських показників, за іншими критеріями спостерігається суттєве відставання.

Важливим чинником підвищення якості та безпечності продуктів харчування в Україні стало прийняття у 2015 році та реалізація вимог Закону України № 4179-а «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів», який запровадив в Україні нову європейську модель забезпечення якості продуктів харчування та їх безпечності для споживача. Основа функціонування цієї моделі передбачає дотримання принципу «від лану до столу», який передбачає забезпечення та контроль якості і безпечності продовольчих товарів на всіх стадіях їх виробництва. Так, відповідно до європейських стандартів забезпечення якості молочних продуктів починається з якісних кормів для дійного поголів'я великої рогатої худоби, якісного ветеринарного обслуговування, дотримання санітарно-гігієнічних умов утримання корів тощо.

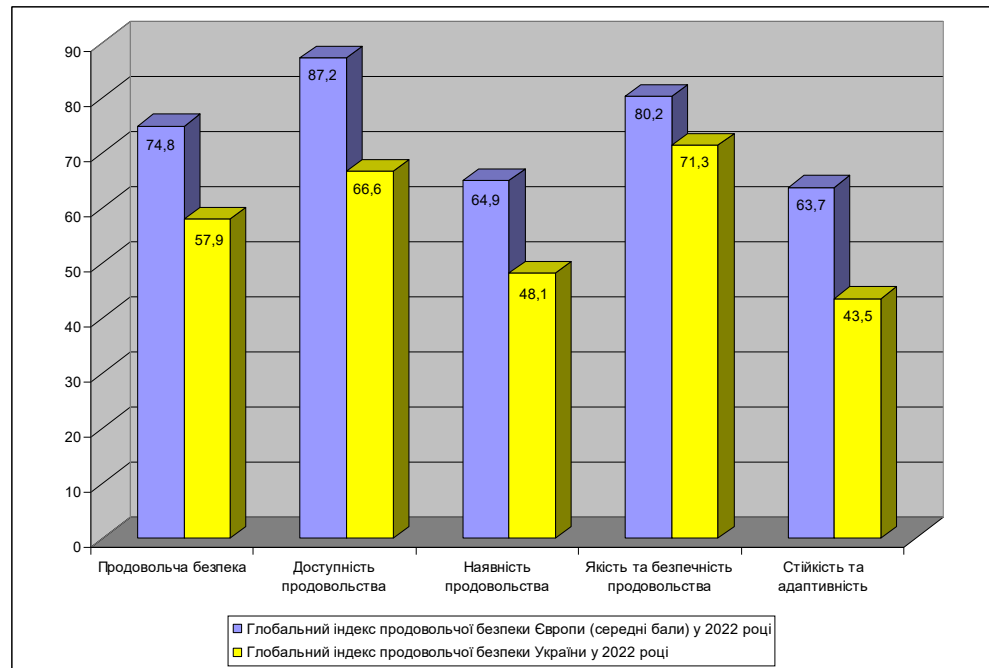


Рис. 1. Результати порівняння значень глобального індексу продовольчої безпеки України із середньоєвропейським рівнем [5]

Без дотримання цих вимог шляхи на європейські ринки для українських молокопереробників були б закритими, що змушувало їх шукати нові форми інтеграції з підприємствами тваринництва задля підвищення якості молочної сировини, розвивати власну сировинну базу, здатну забезпечити виробництво сировиною екстра-гатунку тощо. Така модель взаємодії між виробниками молока та його переробниками притаманна економікам США та Європейського Союзу, де виробники молочної сировини об'єднані в кооперативи з її переробниками.

Україна здатна посісти чільне місце в системі світової продовольчої безпеки не лише як один з найбільших постачальників зернових, а й як один з ключових постачальників на світовий ринок тваринного білка, який зараз є дефіцитним. Так IFC, одна з інституцій Групи Світового банку, у прогнозах розвитку молочної галузі на світовому рівні розглядає Україну як одного з основних потенційних гравців на світовому ринку, здатних забезпечити вирішення проблеми дефіциту білка в рамках глобального вирішення питання забезпечення продовольчої безпеки світу [5].

Головною організаційною проблемою на шляху забезпечення продовольчої безпеки України на сьогодні є відсутність відповідної національної стратегії. Певні напрацювання, які були зроблені до повномасштабного вторгнення РФ в Україну в цій сфері, в умовах воєнного стану втратили свою актуальність, бо умови реалізації стратегії суттєво змінились, як і ризики, які необхідно враховувати в умовах сьогодення і на майбутнє.

Молокопродуктовий підкомплекс потребує в умовах воєнного стану створення та реалізації механізмів державної інституційної та фінансової підтримки на основі розробки та дотримання чітких стратегічних орієнтирів розвитку. Лише за умови комплексного підходу до вирішення проблем галузей, що входять до молокопродуктового підкомплексу, існують перспективи вивести цей сектор національної економіки в розряд ключових з точки зору забезпечення продовольчої безпеки не тільки на національному, а й на світовому рівні.

1. Про продовольчу безпеку України: Закон України від 22.12.2011 №8370-І. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/JF6GI01G?an=3>.

2. Колісник Г. М. Продовольча безпека України та особливості її розвитку. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. № 5. С. 72-76. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2015_5_19.

3. Молокозаводи знищені. Ціни на молочну продукцію на Харківщині зростатимуть. *Тваринництво сьогодні*. URL : <https://ait-magazine.com.ua/news/molokozavodi-znishcheni-cini-na-molochnu-produkciyu-na-harkivshchini-zrostatimut>.

4. Молочна галузь вистояла і продовжує працювати на перемогу. *MilkUA.info*. URL : <http://milkua.info/uk/post/molocna-galuz-vistoala-i-prodovzue-pracuvati-na-peremogu>.

5. Продовольча безпека і молочна галузь України. *Спілка молочних підприємств України*.

URL : <https://uadairy.com/prodovolcha-bezpeka-i-molochna-galuz-ukrayiny/>

6. Продовольча безпека та зміна клімату. Комітет зі світової продовольчої безпеки. Доповідь групи експертів високого рівня з питань продовольчої безпеки та харчування. 2012. URL : <https://www.fao.org/3/me421r/me421r.pdf>.

7. Як війна-2022 змінює ринок молока в Україні. *Земляк: сайт для всіх, хто любить землю*. URL : <https://zemliak.com/biznes/2590-yak-viyna-2022-zminyuye-rinok-moloka-v-ukrajini>.

Сергій КІСЕЛЬОВ

аспірант кафедри
соціально-економічних дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)
<https://orcid.org/0009-0008-5860-3484>

**ОЦІНЮВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ
ЗА КОМПЕТЕНТНІСНИМ ПІДХОДОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ**

Більша частина підприємств, які лише почали адаптуватися до дистанційної системи управління після негативних наслідків, спричинених COVID-19, стикнулися з новим викликом – воєнною агресією, яка спричинила руйнації, втрату майна, втрату кадрів. Фактично підприємства опинились у ситуації, коли необхідність налагодження дистанційного процесу в діяльності стала не спробою розширення бізнесу, а вимогою виживання. Функціонувати повністю у режимі дистанційного керівництва мають можливість не всі підприємства. Підприємства, які займають великі площі, мають значні потужності та розвинену внутрішню інфраструктуру, потребують і надалі реальних активів та забезпечення виробничого процесу на місцях. Такі підприємства були вимушені релокуватися із зон бойових дій у нові для них частини країни, у невідомі конкурентні умови та інтегруватися у сформоване роками у цих більш безпечних регіонах бізнес-середовище. Частина компетентних працівників залишила країну, частина була мобілізована, а частина, з різних причин, залишилась на місцях. Тому з'явилась необхідність аналізу та формування кадрового потенціалу у нових умовах функціонування. Отже, методи оцінки окремих працівників, такі як: метод анкетування, метод класифікації, метод порівняння парами, метод інтерв'ю, метод оцінки вирішальною ситуацією, метод ділових ігор, метод 360 градусів та ін., потребують адаптації до умов воєнного стану.

Одним із найважливіших ресурсів кожного підприємства є персонал. Тільки кваліфікований персонал, працюючи в сприятливих умовах, допомагає підприємству досягати своїх запланованих цілей. Управління персоналом входить до функцій керівника підприємства, що орієнтовані на виконання загальних цілей самого підприємства та базуються на загальних принципах та методах менеджменту, визначених ще у роботах класиків менеджменту, зокрема А. Маслоу [8], А. Файоля [6], Ф. Герцберга [7], а також забезпечують задоволення потреб працівників, дотримання соціальних гарантій, надання соціальних послуг та соціальний захист. Якщо економіка стабільна, наявність гнучкої системи управління персоналом, яка базується на економічних стимулах та соціальних гарантіях, є базисом для стійкого розвитку підприємств і спрямована на зближення інтересів власників та працівників, формуючи корпоративну культуру, що розвиває у співробітників необхідний рівень відповідальності за результати своєї праці. В умовах війни ця система потребує змін.

Серед проблем, з якими стикнулися підприємства, слід назвати такі, як:

- втрата постачальників;
- проблеми з логістикою;
- дефіцит обігових коштів;
- зниження попиту;
- руйнування або пошкодження активів, так званий кадровий голод, спричинений відтоком за кордон персоналу, що роками працював на одному підприємстві та мав величезний досвід, зростання плинності кадрів;
- соціальне відчуження;
- дискримінація на робочому місці;
- зниження мотивації, психологічний стан працівників та умови зайнятості [1, с. 213].

Наслідки цих проблем позначилися на кадрових рішеннях. Так, зменшення кількості замовлень та обсягів виробництва продукції зумовили скорочення персоналу в середньому на 20 % (понад 1 млн осіб загалом в країні); 20 % персоналу було відправлено у тимчасову відпустку; 27 % працює на умовах скорочення заробітної плати [5, с. 102]. Рішення цієї проблеми покладається на менеджерів підприємства. Для стабілізації виробничого процесу, на думку окремих дослідників, як-от С. Назарко, І. Канцур, І. Познанська, можуть бути здійснені такі кроки: пошук нових постачальників та укладення з ними нових угод, зміна логістики, скорочення асортименту, забезпечення оперативності ухвалення рішень, освоєння іноземних ринків, встановлення гнучких графіків роботи, перехід на дистанційну роботу тощо. Важливими є також пошук варіантів мотивації персоналу, індивідуальний підхід до виявлення потреб працівника з огляду на його емоційний стан. Зважаючи на зазначене, ще однією особливістю управління персоналом в умовах воєнного періоду слід назвати розширення комунікації з урахуванням підтримки морального та психологічного стану працівників, забезпечення умов їхнього фізичного захисту та надання психологічної допомоги. Прояв турботи до працівників та членів їхніх родин за таких мотиваційних підходів стає важливою складовою управління персоналом в умовах війни, що дає змогу зберегти наявний кадровий склад та потенціал для подальшої продуктивної роботи.

В сучасних умовах керівництво підприємства стикається з проблемою плинності кадрів. Зараз на роботу приймають осіб віком від 18 років. Молоді працівники зазвичай не мають якоїсь кваліфікації чи досвіду, тому необхідно проводити оцінку нових працівників при прийомі на роботу та наступний аналіз їхньої праці після навчання задля продуктивного функціонування підприємства.

Оцінка та аналіз потенціалу працівників здійснюються за допомогою таких методів, як:

1. Метод анкетування. Кадровий потенціал працівника оцінюється на основі заповнених ним самим анкет, розроблених оцінювачем, де фіксуються всі істотні позитивні та негативні характеристики;

2. Метод класифікації. Кадровий потенціал окремого працівника визначається на основі ранжування всіх працюючих на підприємстві за визначеним критерієм, а також вибору трудових характеристик найкращого з них як еталона;

3. Тестування. Кадровий потенціал працівника визначається за результатами вирішення психологічних, фізіологічних та кваліфікаційно-освітніх завдань (тестів);

4. Метод ділових ігор. Кадровий потенціал працівника визначається на основі спостережень та результатів його участі в імітаційних (ситуаційних) іграх, змодельованих під конкретну організацію;

5. Метод інтерв'ю. Кадровий потенціал працівника визначається на основі його усних відповідей на запитання компетентних експертів-оцінювачів, які виносять суб'єктивні судження щодо коректності чи некоректності відповідей на вузькоспеціалізовані запитання;

6. Метод 360 градусів. Кадровий потенціал працівника оцінюється на основі суджень його професійно-трудового оточення (співробітниками, які з ним працюють);

7. Метод порівняння парами. Кадровий потенціал окремого працівника визначається через багатоступеневе зіставлення продуктивності, освітньо-культурних та інших його характеристик з аналогічними параметрами інших працівників підприємства, які виконують схожі роботи;

8. Метод оцінки за вирішальною ситуацією. Кадровий потенціал працівника визначається на основі його поведінки чи вирішення основних виробничо-господарських ситуацій, змодельованих чи ініційованих оцінювачем у рамках конкретної організації;

9. Метод оцінки кадрового потенціалу за компетентнісним підходом [4].

Особливістю компетентнісного підходу до оцінювання кадрового потенціалу, що відрізняє його від інших методів, є здійснення оцінки рівня компетентності за складовими кадрового потенціалу (професійно-кваліфікаційна, трудова, соціальна, психофізіологічна). Метод ранжування кадрового персоналу за складовими дає змогу об'єктивно здійснювати оцінювання кадрового потенціалу та отримати загальний результат, який можна порівняти з еталонним. Особливу увагу приділяють соціальним та психофізіологічним складовим кадрового потенціалу.

У процесі оцінки кадрового потенціалу за компетентнісним підходом виявляються такі основні компетенції працівників: особистісні, професійні, інструментальні, міжособистісні, системні. Кожна з груп компетентностей передбачає певний перелік якостей чи інших характеристик працівника.

Особистісні компетентності – це відповідальність, організованість, цілеспрямованість, здатність та готовність до саморозвитку тощо [3, с. 147]. Професійні полягають у здатності організовувати свою діяльність на основі власного досвіду роботи, знань, умінь та здібностей під час вирішення поставлених виробничих завдань. Інструментальні компетентності

передбачають когнітивні здібності, лінгвістичні й технологічні вміння та навички. Міжособистісні компетентності передбачають наявність у працівника індивідуальних характеристик, таких як уміння висловлювати почуття і будувати взаємовідносини, критичне мислення і здатність до самокритики. В нових умовах існування підприємств з виходом на іноземні ринки в межах міжособистісних компетентностей треба виокремлювати міжкультурні компетентності, пов'язані зі здатністю персоналу підприємства успішно комунікувати з представниками інших культур [3, с. 148].

Зважаючи на умови воєнного стану та інші виклики сучасності, для забезпечення якості кадрового потенціалу необхідно використовувати компетентнісний підхід, адаптований до цих умов. Працівники мають навчитися самостійно управляти своїми компетентностями, відповідально вести професійну діяльність, підвищити власну конкурентоспроможність, що позитивно вплине на конкурентоспроможність підприємства.

1. Деркач М. С., Мізіна О. В. Актуальні питання управління персоналом підприємства в умовах війни. *Українське сьогодні – 2022: реалії війни та перспективи відновлення країни*: матер. Всеукр. наук. конф. (м. Луцьк, 20-21 жовтня 2022 р.). Луцьк : ДВНЗ «ДонНТУ», 2022. С. 212-214.

2. Назарко С., Канцур І., Познанська І. Управління людським капіталом в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41.

3. Панченко В. А., Панченко О. П. Управління кадровим потенціалом торгового підприємства в умовах кризового стану. *Вчені записки Університету «Крок»*. 2016. № 2 (54). С. 145-152.

4. Федонін О. С., Репіна І. М., Олексик О. І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. К. : КНЕУ, 2005. 261 с.

5. Шацька З. Я. Актуальні підходи до управління персоналом підприємства в умовах воєнного стану. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2022. № 10 (257). С. 100-105.

6. Fayol, H. (1917). *Administration industrielle et générale*. Paris : Dunod et Pinat, 174 p.

7. Herzberg, F. Mausner, B., & Snyderman, B. (1993). *The Motivation to Work*. New Jersey : Transaction Publishers, 180 p.

8. Maslow, A. H. (1970). *Motivation and Personality* (2nd ed.). New York : Harper & Row, 394 p.

Oleh LAPIN

Graduate Student

of Dnipro State University

of Internal Affairs (Dnipro, Ukraine)

THE IMPACT OF INFORMATION TECHNOLOGY ON ENSURING COMPLIANCE WITH THE LEGAL REQUIREMENTS OF OFFICIALS SYSTEMS OF TAX AUTHORITIES

The intricacies of Ukraine's tax legislation can, at times, create conditions that require a significant amount of time for information exchange between taxpayers and tax authorities to take place without the use of modern communication technologies. However, the introduction of electronic services is gradually resolving these issues, reducing the administrative and financial burden on the controlling authorities and transitioning from paper-based communication.

The State Tax Service of Ukraine, as part of the Tax Service Modernization Programme, is thoughtfully introducing modern information systems into its work, with the aim of automating tax administration processes and introducing new forms. In 2023, the government approved the National Revenue Strategy for 2024-2030, which is expected to play a key role in strengthening the economy and financial system in Ukraine. The Strategy's primary goal is to strengthen Ukraine's fiscal capacity, align its tax and customs legislation with EU standards, and establish incentives for post-war recovery and economic growth. Achieving this goal will require the creation of a reliable, transparent, and customer-oriented system in the tax and customs areas, ensuring the trust of citizens and businesses in state institutions [2].

Today, the tax service is introducing new Internet technologies, modern methods of explanatory work, including video seminars, improving the process of accepting electronic reporting, the integrated automated information system «Tax Block», the «Electronic Card» system, the unified web portal of the State Tax Service of Ukraine, taxpayer service centers, and the information and telecommunications system «Electronic Cabinet». The e-service initiated by the tax service is intended to minimize contacts between tax authorities and taxpayers, eradicate corruption in the STS, and create convenient conditions for taxpayers to calculate taxes. All of the above suggests that the measures will improve the efficiency of taxpayers' compliance with the legal requirements of the tax authorities.

The Tax Bloc information system consists of four segments of the tax service's

operations: taxpayer registration, processing of tax reports and payments, payment accounting, tax audit in the form of modernized procedures (forms), software, job descriptions, and training.

The Taxpayer Registration subsystem is aimed at simplifying the registration procedure through electronic data exchange with other state authorities. This will ensure that complete and accurate information on taxpayers and taxable objects is obtained, which will contribute to more effective tax control.

The Tax Reporting and Payments Processing subsystem, using scanning technology, will allow for prompt and error-free entry and processing of tax reports in real time. This approach minimizes the risk of mistakes on the part of taxpayers and eliminates the need for repeated appeals to the tax authorities. In the area of tax payment, the Bank plans to introduce a single account to which taxpayers will be able to transfer all their tax liabilities.

The Tax Audit subsystem will expand tax control capabilities, allowing for the identification of tax evaders. The use of electronic resources and built-in algorithms will help to minimize technical errors in fulfilling tax requirements.

Ukraine is also planning to introduce electronic cards as a universal means of payment with multi-level protection against unauthorized reading, forgery and fraud. This will make the tax payment process more convenient across the country, allowing taxpayers to fulfil their tax obligations remotely, with access to personalized services and expert advice.

In particular, a taxpayer using a personal computer/smartphone (at home, at work, on the road, abroad) will be able to conduct online operations with his/her personal Electronic Account using an electronic digital signature, such as obtaining consultations, submitting registration data, submitting reports in electronic form, receiving services and information on the status of settlements with the budget on a personal account.

The Electronic Cabinet information and telecommunication system consists of:

- a hardware and software complex;
- a portal solution for taxpayer users, which operates online (via the Internet in real time) and does not require the use of a specialized client application;
- a portal solution for users – governmental authorities, including controlling authorities;
- a software interface (API) that allows the full functionality of the Electronic Cabinet to be implemented;
- other means of information, telecommunication and communication.

In the course of its operation, the Electronic Cabinet interacts with other information and telecommunication systems of the SFS. The E-Cabinet provides an electronic form of interaction between taxpayers and state authorities with controlling bodies, provision/receipt of documents, information and services provided for by the Tax Code of Ukraine [5].

However, taxpayers, legal practitioners and academics point out that the taxpayer's electronic account is not currently functioning perfectly, with constant problems and interruptions in its operation, cases of failure to save information in completed reports, errors in user identification, delays in sending documents or failure of this function, lack of service updates, disappearance of information from already completed declarations, late receipt of tax claims, etc. being among the problems.

In order to provide quality e-services to taxpayers, the State Tax Service and the State Customs Service are integrating their information and telecommunication systems and other information resources. For example, to facilitate the maintenance of the Register of Persons Conducting Transactions with Goods by the State Customs Service, which is part of the Unified Automated Information System of the State Customs Service, the Register is currently interfaced in an automated manner with the Unified Bank of Data on Legal Entity Taxpayers and the State Register of Individual Taxpayers maintained by the State Tax Service. The Procedure for Interaction of Information Systems of the State Tax Service of Ukraine and the State Customs Service of Ukraine regarding the Exchange of Information Necessary for the Administration of Taxes, Duties and Other Mandatory Payments, the Implementation of Control Procedures for Compliance with Tax and Customs Legislation was approved by Order of the Ministry of Finance of Ukraine No. 286 dated 10.06.2020 [3].

Such processes of intensification of information services in the work of the revenue and duties authorities allowed to introduce the process of changing the procedure for sending tax claims to taxpayers by the controlling authorities, namely, to introduce informing taxpayers about the existence of tax debt by sending tax claims generated in the information and telecommunication systems of the State Tax Service in electronic form to the electronic cabinet [4].

In this regard, it is necessary to support the proposals of experts on the areas of improvement of the electronic office of the taxpayer [1]:

- 1) to simplify tax administration and interaction with the revenue and duties authorities as much as possible;
- 2) to solve technical problems by updating simple, logical software, the rights to which

will belong to the state;

3) to minimise the interference of officials of controlling authorities and the possibility of establishing artificial algorithms;

4) to guarantee the taxpayer a stable and high-quality service;

5) to expand the functions:

5.1) access to and control over the management of integrated card data and information on desk audits;

5.2) real-time reconciliation of settlements with the budget, including debt, penalties and fines;

5.3) real-time offsetting of erroneously paid amounts of monetary obligations;

5.4) access to and control over data on the payment of all taxes and fees;

5.5) registering and de-registering a taxpayer for special taxation regimes;

5.6) appealing against inspection reports, filing complaints and monitoring their consideration;

5.7) submitting appeals, inquiries, obtaining certificates;

5.8) checking the VAT payer's counterparties and debts;

5.9) informing about the existence of tax debt by sending tax claims, etc.

The above proposals should be implemented not only at the organisational and technical levels, but should be regulated at the legislative level in the first place. Implementation of the proposed changes will increase the efficiency of taxpayers' compliance with the legal requirements of the tax authorities.

1. Електронний кабінет платника податків: від зародження ідеї до втілення її на практиці. *KMP.UA*. URL : <http://kmp.ua/uk/analytics/exclusive/e-cabinet-of-the-taxpayer/>.

2. Національна стратегія доходів до 2030 року. 147 с. *Міністерство фінансів України*. URL : https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf.

3. Податкова та митна служби інтегрують інформаційно-телекомунікаційні системи для якісного надання е-послуг. *Урядовий портал*. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/podatкова-ta-mitna-sluzhbi-integruyut-informacijno-telekomunikacijni-sistemi-dlya-yakisnogo-nadannya-e-poslug>.

4. Податкові вимоги надсилатимуть в електронній формі. *uteka.ua*. URL : <https://uteka.ua/ua/publication/news-14-novosti-zakonodatelstva-1-nalogove-trebovaniya-budut-napravlyat-v-elektronnoj-forme>.

5. Про затвердження Порядку функціонування Електронного кабінету: наказ Міністерства фінансів України від 14.07.2017 р. № 637. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0942-17#Text>.

Дмитро МАНІЧЕВ
здобувач Науково-дослідного
інституту публічного права
(м. Київ, Україна)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ТОВАРІВ, РОБІТ І ПОСЛУГ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану видатки Державного бюджету України зі спеціального та загального фондів на Міністерство оборони обґрунтовано збільшуються, що привертає увагу правопорушників і потребує своєчасного реагування зі сторони правоохоронних органів. Вчені, аналізуючи матеріали судово-слідчої практики, встановили найпоширеніші способи протиправної діяльності у бюджетній сфері залежно від змісту вчинених протиправних діянь. В умовах сьогодення вони характеризуються вчиненням протиправної діяльності, пов'язаної з проведенням публічних закупівель, зокрема, постачання невідповідного товару; розробка тендерної документації із специфікацією з дискримінаційними вимогами; оплата товару до його постачання; підроблення документації з приймання будівельних робіт; змова учасників торгів; відхилення найбільш вигідної пропозиції, запропонованої учасниками закупівлі тощо [1].

Прикладом тому є наступне кримінальне провадження щодо членів злочинної організації, які постачали неякісний військовий одяг для потреб Збройних Сил України на понад 1 млрд гривень. Очолив обладки підприємець зі Львова, який залучив до неї свого сина та інших осіб. Підконтрольні їм компанії уклали у 2023 році договори з Міноборони на постачання військового одягу на суму понад 1,8 млрд грн. Протягом 2023 року за зазначеними договорами Міноборони отримало одягу на суму майже 1,2 млрд грн. Поставлене майно, відповідно до висновків експертиз, не відповідало технічним вимогам договорів через свою низьку якість та не могло використовуватися за своїм цільовим призначенням. Через це збитки держави склали 1 млрд 167 млн гривень [2].

В умовах воєнного стану Законодавець запроваджує нові нормативно-правові акти,

які тією чи іншою мірою змінюють усталений порядок закупівель товарів, робіт і послуг, визначений законодавством про здійснення публічних закупівель [4], що іноді використовується правопорушниками для вчинення протиправних дій, що мають ознаки кримінально караних правопорушень за статтями КК України, серед яких ст. ст. 191, 190, 209, 358, 366 КК України та ін.

Зокрема, у зазначений період не поширюються загальні законодавчі вимоги щодо здійснення закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення для забезпечення потреб сектору безпеки і оборони, а також інших товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб безпеки і оборони. Такі законодавчі акти, як Закон України «Про оборонні закупівлі» [5], постанова КМУ № 169 від 28.02.2022 року «Деякі питання здійснення оборонних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану» [3] встановлюють особливі процедури закупівлі.

В умовах воєнного стану: 1) державні замовники у сфері оборони та служби державного замовника здійснюють закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення без застосування видів (процедур) закупівель, визначених Законом України «Про оборонні закупівлі»; 2) переліки та обсяги закупівель товарів, робіт і послуг оборонного призначення визначаються рішеннями державних замовників у сфері оборони, що здійснюють такі закупівлі. Такі закупівлі не включаються до річного плану закупівель. За результатами здійснення таких закупівель в електронній системі закупівель за умови, що вартість закупівлі становить або перевищує 50 тис. гривень, державний замовник у сфері оборони оприлюднює звіт про договір про закупівлю, укладений без використання електронної системи закупівель, договір про закупівлю, а також всі додатки та зміни до нього після його укладення, але не пізніше ніж через 70 днів з дня припинення чи скасування воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях. Вимога щодо оприлюднення не застосовується до договорів, які містять інформацію з обмеженим доступом [3].

Придбання державними замовниками товарів, робіт і послуг може здійснюватися шляхом застосування однієї з таких закупівель: 1) закрыта закупівля: переговори та поетапні переговори; 2) торги з обмеженою участю; 3) спрощені торги із застосуванням електронної системи закупівель [5].

При цьому товари оборонного призначення досить різноманітні. Це як зброя і боеприпаси, засоби індивідуального захисту, так і транспортні засоби; комп'ютерна техніка; формений одяг, інші товари, які закуповуються державними замовниками, регламентованих Законом України «Про оборонні закупівлі», зокрема, це державні замовники визначені Кабінетом Міністрів України а саме центральні органи виконавчої влади, інші державні органи, військові формування, утворені відповідно до законів України [5].

Наприклад, у серпні-грудні 2023 року заступник командира військової частини разом з начальником їдальні підробили накладні щодо нібито постачання до військової частини продуктів на 4,6 млн гривень. Міністерство оборони України відповідно до поданих документів перераховувало гроші підприємству-постачальнику за уявну продукцію. Менеджери підприємства легалізували гроші та розділили їх між учасниками схеми. Самі «продукти» списували як такі, що їх начебто з'їли солдати [2].

Таким чином, законодавче забезпечення в сфері публічних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану складає низка нормативно-правових актів, що встановлюють особливу процедуру, що покликана сприяти більш ефективному забезпеченню потреб сектору безпеки і оборони. Водночас, правопорушники, користуючись зазначеним, вигадують нові механізми і способи заволодіння державними коштами, що підтверджується непоодинокими випадками судово-слідчої практики.

1. Діденко В. Л. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у бюджетній сфері: дис... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.09 (081 – Право). Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2024. 236 с.

2. Державне бюро розслідувань. URL :<https://dbr.gov.ua/news/dbr-zavershilo-rozsliduvannya-shhodo-kolishnogo-zastupnika-ministra-oboroni-ta-jogo-poplichnikiv-yaki-kupili-neyakisni-bronezhileti-na-majzhe-2-mlrd-griven>.

3. Деякі питання здійснення оборонних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 28.02.2022 № 169. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/169-2022-%D0%BF#Text>.

4. Про публічні закупівлі: Закон України від 19.04.2020 № 922-VIII, URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19?find=1&text=%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD#w1_2.

5. Про оборонні закупівлі : Закон України від 17.07.2020 № 808-IX URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#n2>.

Олександр МІЛЮТІН

аспірант кафедри
соціально-економічних дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-4620-6093>

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ФАКТОР ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Цифрова трансформація економіки є вирішальним чинником сучасного розвитку та невід'ємною складовою конкурентоспроможності держави. Використання цифрових технологій сприяє підвищенню рівня фінансово-економічної безпеки держави та забезпечує прозорість фінансових потоків, автоматизації управлінських процесів, розвитку нових бізнес-моделей та оптимізації державного регулювання. Впровадження штучного інтелекту, блокчейн-технологій та великих масивів даних дозволяє підвищити ефективність управління ресурсами, зменшити рівень корупції та прискорити інтеграцію країни у світову економіку. Водночас впровадження цифрової трансформації супроводжується низкою викликів, таких як кіберзагрози, недостатній розвиток цифрової інфраструктури, недосконалість нормативно-правового регулювання, які потребують ефективних механізмів регулювання. Подолання цих викликів вимагає стратегічного підходу, який би включав відповідні інституційні механізми, ефективну державну політику щодо цифрових перетворень та використання досвіду інших держав через міжнародну співпрацю.

У загальному розумінні під цифровою трансформацією переважно розуміють перетворення різних галузей економіки, моделей ведення бізнесу, управлінських парадигм, економічних відносин і соціальних практик за рахунок використання сучасних цифрових технологій [2].

Штучний інтелект дозволяє швидко обробляти великі обсяги даних для прогнозування тенденцій і ризиків у фінансах, допомагаючи приймати ефективні управлінські рішення. Коректно налаштовані процеси збору, обробки даних та налагодженні ланцюгів їх автоматизації підвищує можливість персоналізації відповідних послуг, що, своєю чергою, підвищує довіру і задоволеність клієнта.

Використання блокчейн-технологій дає можливість забезпечити високий рівень безпеки та прозорості фінансових операцій, що сприяє зниженню ризиків шахрайства та підвищенню довіри до фінансової системи. Крім того, блокчейн підвищує ефективність фінансових операцій, сприяє оптимізації процесів обробки та верифікації даних.

Використання великих масивів даних (Big Data) дозволяє здійснювати аналіз ринкових тенденцій, поведінки споживачів та сприяє прийняттю обґрунтованих стратегічних рішень на рівні держави та окремих підприємств. Крім того, практика використання великих масивів даних забезпечує більш точне визначення та управління фінансовими ризиками, що підвищує загальну стабільність фінансової системи країни.

Використання відповідних технологій є запорукою фінансової стабільності, оскільки останні дають змогу оптимізувати фінансові процеси, знизити ризики їх протікання та забезпечити ефективність ухвалення рішень. Крім того, зазначені технології стимулюють інноваційний розвиток фінансового сектора, сприяючи розробці та впровадженню нових фінансових інструментів і послуг. Однак для їх ефективного застосування необхідно забезпечити високу якість даних, дотримуватись етичних принципів використання штучного інтелекту та відповідати вимогам чинного законодавства.

Значну роль у розвитку економічних процесів відіграють платформи відкритих даних, такі як *Edata* та *Data.gov.ua*, які надають громадянам можливість моніторингу фінансових операцій держави в режимі реального часу. Розвиток платформи «Дія» підвищує доступність державних послуг та сприяє спрощенню підприємницької діяльності. Ці системи підвищують ефективність громадського контролю за бюджетним процесом та сприяють зміцненню довіри до державних інституцій.

Автоматизація адміністративних процесів через цифрові платформи є важливим напрямом розвитку державного регулювання, оскільки сприяє спрощенню бюрократичних процедур, підвищенню ефективності управління та зменшенню витрат [1]. Впровадження електронного документообігу, інтеграція баз даних і автоматизація рутинних завдань

дозволяють знизити адміністративні витрати як для державного сектора, так і для суб'єктів господарювання. Водночас цифрові платформи забезпечують відкритість інформації, що сприяє зменшенню корупційних ризиків, підвищенню підзвітності органів влади та зміцненню довіри громадян до державних інституцій.

Ефективне функціонування цифрових платформ у державному управлінні потребує належної інфраструктурної готовності та вдосконалення нормативно-правової бази. Розвиток сучасних мереж зв'язку та підвищення рівня цифрової грамотності населення є першочерговими факторами успішної цифрової трансформації. Крім того, необхідне адаптування законодавства до вимог цифрової економіки, що забезпечить безпеку даних, регулювання електронних державних послуг і контроль за використанням цифрових платформ у державному секторі.

Іншим важливим напрямом є впровадження електронного урядування, що передбачає автоматизацію управління державними фінансами. Використання цифрових систем знижує ризики корупційних дій, оскільки мінімізує особистий вплив чиновників на ухвалення фінансових рішень, підвищуючи об'єктивність і контрольованість бюджетних операцій.

Таким чином, цифрова трансформація визначатиме у найближчому майбутньому конкурентоспроможність держав і бізнесу як на національному, так і світовому рівнях, про що свідчать численні дослідження у галузі цифрових технологій. Вплив процесів цифровізації вплине на основні сфери життєдіяльності суспільства, а саме економіку, соціальний захист, оборону, освіту та науку. Доречно зазначити, що цифрові трансформаційні процеси матимуть значний вплив не лише на економіку держави, а й спричинять кардинальні зміни на рівні суспільства взагалі та кожної особистості зокрема, змінюючи соціальну структуру та моделі поведінки громадян.

Цифрова трансформація є ефективним інструментом у боротьбі з корупцією, сприяючи автоматизації фінансових процесів, підвищенню прозорості операцій та ефективності податкового адміністрування. Автоматизація зменшує вплив людського фактора, мінімізуючи корупційні ризики та забезпечуючи контроль за бюджетними коштами. Впровадження електронного документообігу та відкритих даних підсилює підзвітність державних фінансів, дозволяючи оперативно виявляти корупційні схеми. Крім того, цифрові технології сприяють збільшенню податкових надходжень та зниженню рівня тіньової економіки, що зміцнює фінансову стабільність держави.

Зростання цифровізації економіки та суспільства супроводжується низкою викликів [3], серед яких особливу увагу привертають питання кібербезпеки. Залежність від цифрових технологій збільшує ризики кібератак, витоку конфіденційної інформації та цифрового шахрайства, що потребує комплексного підходу до захисту даних. Впровадження ефективних механізмів кібербезпеки, зокрема багаторівневого шифрування, автентифікації користувачів та розробки нормативно-правових актів, є необхідним для забезпечення безпечного функціонування цифрової інфраструктури.

Варто підкреслити, що цифрова трансформація економіки є не лише інструментом модернізації державного управління, а й важливим фактором забезпечення фінансово-економічної безпеки. Вона сприяє прозорості фінансових потоків, автоматизації бізнес-процесів та розвитку нових економічних моделей, що зміцнює конкурентоспроможність держави на міжнародному рівні.

1. Кисельов М. С., Євсюкова О. В. Цифрові платформи як інструмент трансформації економіки і публічних послуг. *Трансформаційні зміни національної економіки в умовах євроінтеграції*: матер. VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 4-5 грудня 2024 р.). Львів, 2024, С. 143-145.

2. Мельник Л., Карінцева О., Калініченко Л., Харченко М., Тарасенко С. Цифрова трансформація бізнес-процесів в Україні: кращі практики вітчизняного бізнесу та сучасні виклики. *Mechanism of an economic regulation*. 2024. № 2(104). С. 54-60.

3. Череп О. Г., Дашко І. М., Бехтер Л. А., Підлісний Р. О. Переваги та виклики цифровізації економіки України. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. № 1(9). С. 131-135.

Микола МІРОШНІЧЕНКО

аспірант кафедри

соціально-економічних дисциплін

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0009-0005-0983-1147>

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПРОМИСЛОВОЇ ГАЛУЗІ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сучасному етапі розвитку української економіки в умовах воєнного стану спостерігається значний спад промислового виробництва, що обумовлює нові виклики для керівництва країни. Серед таких викликів доречно відзначити руйнування інфраструктури, скорочення обсягів діяльності усіх секторів економіки, зниження трудового потенціалу через великий рівень смертності, численність внутрішньо переміщених осіб, відтік кадрів за кордон, мобілізацію та інші несприятливі обставини, з якими стикнулася наша країна. Саме тому питання забезпечення економічної безпеки держави в цілому та в окремих галузях економіки, зокрема промисловій, потребує особливої уваги та є одним з найбільш пріоритетних завдань національної безпеки.

Аналіз наукових джерел свідчить про численні напрацювання щодо теоретичних основ економічної безпеки. Доречно зазначити, що більшість робіт присвячено комплексному дослідженню економічної безпеки, хоча ряд авторів акцентує увагу на різних рівнях економічної безпеки.

Економічна категорія «економічна безпека» є багатовимірним та багатоаспектним поняттям.

У Концепції економічної безпеки України, представленій інститутом економічного прогнозування НАН України, було узагальнено сутність економічної безпеки, яку трактують як здатність національної економіки забезпечити свій вільний, незалежний розвиток, стабільність громадянського суспільства, достатній оборонний потенціал країни за всіляких несприятливих варіантів розвитку подій, а також здатність Української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз [4, с. 56].

Економічна безпека держави зазвичай описується як сукупність рівнів економічної безпеки, серед яких виділяють державний (макрорівень), регіональний (мезорівень), рівень економічної безпеки підприємства. У ряді досліджень автори додатково розглядають міжнародний (глобальний), галузевий та особистісний рівень економічної безпеки.

На нашу думку, галузевий рівень економічної безпеки є найменш дослідженим, оскільки вивчається науковцями як складова державної або регіональної безпеки. Галузевий рівень економічної безпеки розглядають такі автори, як І. Баланюк, М. Максимюк, О. Коба та О. Денисов.

Так, І. Баланюк та М. Максимюк вважають економічну безпеку своєрідним «перехідним» поняттям, яке охоплює економічну безпеку країни та підприємств за галузевим спрямуванням [1].

У роботі автора О. Коба економічна безпека галузі розглянута як сукупність відповідних умов, які забезпечують підприємствам галузі економічний розвиток, конкурентоспроможність та захист економічних інтересів [3].

У своєму дисертаційному дослідженні О. Денисов описує поняття «економічна безпека галузі» як «комплекс умов, за яких відбувається економічний розвиток, підвищення рівня підприємств, що функціонують в умовах посиленої дії загроз та дають змогу сформувати принципово нове бачення процесу забезпечення економічної безпеки галузі» [2].

Дослідження останніх тенденцій функціонування промислової галузі свідчить про те, що діяльність промислових підприємств Україні відбувається в умовах нових викликів та загроз, пов'язаних з воєнним станом, серед яких:

- посилення нових загроз у зв'язку із веденням бойових дій;
- погіршення умов роботи підприємств через окупацію територій, військове вторгнення та фізичне знищення підприємств;
- руйнування інфраструктури;
- зменшення кількості економічно активного населення, залученого до роботи на

підприємствах промислової галузі;

- відсутність можливостей релокації підприємств із зони бойових дій та прилеглих територій;
- пошкодження техніки та обладнання;
- зменшення попиту в регіонах ведення бойових дій та через відтік населення;
- погіршення або порушення логістичних сполучень;
- прискорення темпів інфляції та зростання цін на сировину;
- розбалансування фінансової системи;
- зростання транспортних ризиків тощо.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що діяльність промислових підприємств в одних регіонах країни зруйнована повністю, в інших – поновлена частково, але важливість пошуку шляхів забезпечення економічної безпеки промислової галузі і досі актуальна, оскільки роль цієї галузі у процесі сучасного функціонування та відновлення країни є вкрай важливою. Саме тому одним із стратегічних напрямів розвитку країни є розробка дієвих механізмів та заходів щодо забезпечення належного рівня функціонування промислової сфери. До переліку відповідних заходів мають увійти такі:

- створення дієвих механізмів управління економічною безпекою на державному та регіональному рівнях;
- модернізація промислової галузі;
- впровадження передових технологій та матеріалів у промисловість, розширення інфраструктури промислового виробництва в інвестиційній, науково-інноваційній та інституційній сферах;
- залучення іноземних фахівців для посилення рівня кадрового потенціалу промислових підприємств;
- удосконалення стандартів виробництва промислової продукції, тощо.

1. Баланюк І. Ф., Максимюк М. М. Види економічної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2016. № 1 (47). С. 142-145.
2. Денисов О. Є. Економічна безпека галузей промисловості в системі економічної безпеки держави: дис. ... д-ра. екон. наук: 21.04.01. Київ, 2019. 496 с.
3. Коба О. В. Поняття та значення економічної безпеки галузі. *Розвиток транспортної інфраструктури як драйвер економічного зростання галузей економіки*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 березня 2023 р.). Львів; Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 59-62.
4. Концепція економічної безпеки України. К. : Логос, 1999. 56 с.

Антон ОГІЄНКО

аспірант кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Державного біотехнологічного університету
(м. Харків, Україна)
<https://orcid.org/0009-0004-6153-8469>

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК ОСНОВА УПРАВЛІННЯ СТІЙКИМ РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Сільське господарство є однією з основних галузей економіки, що забезпечує продовольчу безпеку країни та сприяє розвитку інших секторів економіки. Однак сільськогосподарські підприємства стикаються з численними викликами, такими як коливання ринкових цін, природні катастрофи, зміни в кліматичних умовах, а також нестабільність економічної ситуації в країні. Для забезпечення стійкого розвитку підприємств цієї галузі важливим аспектом є фінансово-економічна безпека, яка дозволяє знижувати вплив ризиків і забезпечити сталість економічних результатів.

Фінансово-економічна безпека сільськогосподарського підприємства – це стан, за якого підприємство здатне ефективно функціонувати в умовах економічної нестабільності, зберігаючи достатню ліквідність, платоспроможність і рентабельність. Вона охоплює низку факторів, таких як управління фінансовими ризиками, створення резервів для покриття

непередбачених витрат, забезпечення стійкості до коливань ринкових цін та зміни зовнішніх умов, а також ефективне використання ресурсів для досягнення економічних і соціальних цілей.

Стійкий розвиток сільськогосподарських підприємств передбачає не лише досягнення економічної стабільності та прибутковості, а й здатність адаптуватися до умов зовнішнього середовища, яке динамічно змінюється, забезпечуючи збереження та відтворення природних ресурсів. У цьому контексті фінансово-економічна безпека виступає основою для реалізації стратегії стійкого розвитку підприємства, яка забезпечує [1, с. 109-112]:

1. Захист від економічних ризиків – сільськогосподарські підприємства піддаються впливу численних ризиків, таких як коливання цін на сільськогосподарську продукцію, мінливість погодних умов, зміни в податковій та регуляторній політиці. Відсутність управління цими ризиками може призвести до зниження прибутковості або навіть банкрутства. Фінансово-економічна безпека дозволяє створювати резерви, диверсифікувати джерела доходів і забезпечувати стійкість до зовнішніх шоків;

2. Ефективне управління фінансами – управління фінансами в сільськогосподарському підприємстві є важливим аспектом для забезпечення стійкості. Для цього потрібно застосовувати різноманітні методи фінансового планування, контролю за витратами, а також стратегічне управління капіталом. Тільки при належному фінансовому управлінні підприємство може зберігати стабільність і здійснювати інвестиції в модернізацію виробничих процесів, що є основою стійкого розвитку;

3. Створення інвестиційної привабливості – сільськогосподарські підприємства часто потребують великих капіталовкладень для розвитку інфраструктури, впровадження новітніх технологій та покращення виробничих процесів. Забезпечення фінансової безпеки дозволяє залучати інвестиції, підтримувати довгострокове фінансування та забезпечувати розвиток інновацій, що є необхідним для досягнення стійкості на ринку;

4. Підвищення конкурентоспроможності – в умовах високої конкуренції на внутрішньому та зовнішньому ринках сільськогосподарські підприємства повинні бути здатними швидко реагувати на зміни, ефективно адаптуватися до нових умов. Фінансово-економічна безпека дає змогу зберігати достатню фінансову стійкість для реалізації стратегій підвищення конкурентоспроможності, таких як зниження витрат, покращення якості продукції та введення нових технологій.

У таблиці 1 представлені основні компоненти фінансово-економічної стабільності сільськогосподарських підприємств [2-3].

Таблиця 1

Основні складові фінансово-економічної безпеки сільськогосподарських підприємств

<i>Складові фінансово-економічної безпеки</i>	<i>Опис</i>
Управління фінансовими ризиками	Захист від коливань цін, змін у податковій політиці, природних катастроф.
Забезпечення ефективного управління фінансами	Фінансове планування, контроль витрат, управління капіталом та забезпечення ліквідності.
Створення інвестиційної привабливості	Залучення інвестицій для розвитку, модернізація виробництва та впровадження інновацій.
Підвищення конкурентоспроможності	Зниження витрат, покращення якості продукції, адаптація до ринкових змін.

Управління фінансовими ризиками включає в себе страхування, фінансові деривативи для хеджування цінних ризиків, а також регулярний фінансовий аналіз для виявлення потенційних проблемних зон. Для зниження залежності від одного джерела капіталу необхідно застосовувати різні форми фінансування: власні кошти, банківські кредити, лізинг, а також залучення інвесторів або державних субсидій для розвитку аграрного сектора. Важливим кроком є оптимізація витрат на виробництво та логістику, покращення енергоефективності, використання новітніх технологій для зниження собівартості продукції, так як ці заходи дозволяють збільшити маржу та підвищити прибутковість підприємства. Стійкий розвиток сільськогосподарських підприємств неможливий без ефективного управління природними ресурсами – впровадження ресурсозберігаючих технологій, збереження родючості ґрунтів, оптимальне використання водних ресурсів і енергії є необхідними умовами для стабільного і сталого розвитку.

Фінансово-економічна безпека являє собою важливу складову управління стійким розвитком сільськогосподарських підприємств. Забезпечення фінансової стабільності та економічної стійкості дозволяє підприємствам знижувати ризики, підвищувати ефективність виробництва та конкурентоспроможність, а також сприяє сталому розвитку аграрного сектора. Оскільки сільське господарство є важливою частиною економіки, ефективне управління фінансово-економічною безпекою становить запоруку не лише стійкого розвитку окремих підприємств, а й забезпечення продовольчої безпеки та економічної стабільності країни в цілому.

1. Борисенко В. О., Борисенко Д. В. Оптимізація використання ресурсів та виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2023. № 10 (43). С. 107-114.

2. Коломієць Т. В., Фурдик О. А. Напрями стратегічного управління витратами сільськогосподарських підприємств. *Економіка та суспільство*. 2024. № 62. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3993/3919>.

3. Микитась А. В. Типологія механізмів дотримання економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2019. № 1. С. 91-96.

Катерина РЕМЕЗ

аспірант кафедри

адміністративного права і процесу

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0009-0001-9842-7816>

СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СТАН ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ

Система оподаткування є основним джерелом наповнення бюджету країни, забезпечуючи фінансування державних програм, соціальних гарантій та інфраструктурних проєктів. В умовах воєнного стану, запровадженого в Україні внаслідок широкомасштабного вторгнення РФ у 2022 році, податкова система зазнала значних змін. Основною метою цих трансформацій є забезпечення стійкості економіки, підтримка бізнесу, а також забезпечення надходжень до бюджету для фінансування оборонного сектору та гуманітарних потреб.

Податкові зміни, впроваджені під час війни, регулюються низкою законів України, постанов Кабінету Міністрів України, а також наказами Державної податкової служби України. Основними нормативно-правовими актами, що визначають податкову політику у період війни, є: Податковий кодекс України, Закон України від 15 березня 2022 р. № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», Закон України № 2142-IX від 24 березня 2022 р. «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану», Закон України № 3050-IX від 13 червня 2023 р. «Про скасування податкових пільг у воєнний час», постанова КМУ № 522 від 27 травня 2022 р. «Про підтримку платників податків у період воєнного стану», наказ ДПС № 408 від 30 серпня 2022 р. «Про тимчасові зміни у податковому контролі» тощо.

З початком війни український уряд запровадив низку змін у податковій системі, спрямованих на полегшення податкового тягаря для бізнесу та населення, а також на підтримку економіки під час кризи. Основні зміни включають:

- запровадження спеціального режиму оподаткування для малого та середнього бізнесу. Зокрема, було введено можливість переходу на спрощену систему оподаткування з податковою ставкою 2 % від обороту замість ПДВ та податку на прибуток. Ця норма діяла до 1 серпня 2023 року, після чого були повернуті звичні податкові правила [1];

- скасування штрафних санкцій та спрощення податкової звітності. Зокрема, було тимчасово зупинено застосування штрафів за несвоєчасну сплату податків і подання звітності для підприємств, що постраждали від війни. Це дало змогу зменшити адміністративний

тиск на бізнес [2];

- скасування податку на імпорт товарів. Для підтримки економіки та забезпечення внутрішнього ринку товарами уряд тимчасово скасував імпорتنі мита та ПДВ на ввезення низки товарів, зокрема пально-мастильних матеріалів [3];

- підвищення значущості військового збору та його ролі у фінансовій системі. Військовий збір став основним додатковим джерелом надходжень до бюджету. Його ставка становить 1,5 % від доходу фізичних осіб. Оскільки військовий збір спочатку запроваджувався як тимчасовий, у період війни він набув постійного характеру, що викликає дискусії щодо його доцільності після закінчення бойових дій [4, с. 37-39]. З одного боку, військовий збір є відчутним навантаженням на доходи громадян і бізнесу. Він збільшує загальний рівень податкового навантаження, що може призводити до зниження споживчих витрат й інвестиційної активності. Однак у період воєнного стану більшість населення розуміє необхідність такого збору, оскільки це прямо впливає на спроможність держави захищати свої території. Для бізнесу військовий збір також є важливим фактором відповідальності за національну безпеку. Парламентом України 10 жовтня 2024 р. схвалено в другому читанні законопроект №11416-д, що передбачає істотне збільшення підвищення ставки військового збору з 1,5 до 5 % [5]. Даним законопроектом також передбачено встановлення обов'язку сплати військового збору у розмірі 1 % від доходу для платників єдиного податку 3-ї групи; для фізичних осіб-підприємців платників єдиного податку 1, 2 і 4 групи ставка військового збору передбачається в розмірі 10 % від розміру мінімальної зарплати [5].

Незважаючи на спрощення податкової системи, залишаються численні виклики реалізації податкової політики в умовах війни, серед яких:

- зниження податкових надходжень, адже через руйнування підприємств та скорочення ділової активності значно зменшився обсяг надходжень до бюджету. За оцінками експертів, у 2023 році податкові надходження скоротилися на 30 % у порівнянні з 2021 роком [6];

- збільшення дефіциту бюджету, оскільки війна вимагає значних витрат, зокрема на оборону, фінансування пенсій та соціальних виплат, уряд змушений компенсувати податкові втрати зовнішніми запозиченнями та грошовою емісією;

- контрабанда та ухилення від сплати податків. Через часткову дезорганізацію контролюючих органів зросли ризики ухилення від податків та контрабандної діяльності, що створює додаткові виклики для податкової служби.

Після завершення війни Україна зіткнеться з численними викликами, серед яких відбудова зруйнованої інфраструктури, повернення внутрішньо переміщених осіб, стабілізація економіки та інтеграція до Європейського Союзу. Важливу роль у цьому процесі відіграватиме податкова система, яка має адаптуватися до нових умов та забезпечити необхідні бюджетні надходження для розвитку країни. Очікувані зміни в податковій політиці можна поділити на кілька основних напрямів:

- 1) відновлення довоєнних ставок та структурних елементів оподаткування. Оскільки багато податкових послаблень та спрощень були запроваджені як тимчасові заходи, після війни вони можуть бути скасовані або скориговані. При цьому основні кроки включатимуть:

- скасування спеціального режиму єдиного податку 2 % (що вже було зроблено у серпні 2023 р., але можливе його повторне використання для окремих секторів економіки в перехідний період);

- відновлення податкового контролю та перевірок. Під час війни податкові перевірки були тимчасово обмежені (Закон № 2120-IX). Очікується їх повне повернення після стабілізації ситуації;

- повернення звичайного режиму сплати ПДВ на імпорт. У воєнний час багато категорій товарів звільнялися від податку (Закон № 2142-IX), але після війни це може бути переглянuto;

- 2) запровадження прогресивного оподаткування, зокрема Україна може перейти на прогресивну шкалу оподаткування доходів фізичних осіб, що є загальною практикою в розвинених країнах. У зв'язку із цим правильним видається:

- введення диференційованих ставок ПДФО залежно від рівня доходів (наприклад, 18 % для доходів до певного рівня та 25-30 % для високих доходів);

- збільшення податкового навантаження на великі корпорації та монополії, що може включати нові акцизи або підвищення корпоративного податку;

- посилення контролю за офшорними операціями та трансфертним ціноутворенням;

- 3) європейська інтеграція та гармонізація податкового законодавства, що включатиме:

- приведення Україною своєї системи ПДВ у відповідність до Директиви Ради ЄС 2006/112/ЄС, що включає уніфікацію ставок і механізмів адміністрування;
- впровадження податку на цифрові послуги – для великих технологічних компаній (Google, Meta, Amazon);
- адаптацію акцизного законодавства – поступове підвищення ставок акцизів на тютюнові вироби та алкоголь (відповідно до вимог ЄС);
- 4) посилення контролю за податковими надходженнями, що включатиме:
 - автоматизацію та діджиталізацію податкового адміністрування (запровадження електронного чекінгу, онлайн-звітування, штучного інтелекту для аналізу ухилення від оподаткування);
 - запровадження електронного обміну даними між податковими органами України та ЄС (автоматичний обмін податковою інформацією для контролю офшорних схем);
 - боротьбу з тіньовою економікою – поступове виведення нелегального бізнесу з тіні через спрощення адміністрування та зниження корупційних ризиків.

Таким чином, система оподаткування України в умовах воєнного стану зазнала значних змін, спрямованих на підтримку бізнесу та населення, а також забезпечення фінансування оборонних витрат. Після завершення війни податкова система України має бути гнучкою та ефективною, щоб усе робити для відновлення країни. Від того, наскільки ефективно будуть впроваджені ці зміни, залежатиме не лише швидкість економічного відновлення, але й майбутній розвиток країни.

1. Руднік Т. О. Податкова система України в умовах воєнного стану. URL : <https://econom.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/11/Rudnik-T.pdf>
2. Руденко С. В., Ругаль Д. П., Севагін І. І. Податкова система України: сучасний стан конвергенції з податковою системою Європейського Союзу. URL : https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/60703/1/Materialy_konf_Transformatsiya_obliku_2024_236-238.pdf
3. Пакуліна А. А., Трухонь К. С. Розвиток вітчизняного бізнесу в умовах воєнного часу. URL : <https://eprints.kname.edu.ua/67716/1/%D0%97%D0%B12024-263-266.pdf>
4. Осадчук С. В., Брюховецька А. О. Роль військового збору у фінансовій системі України в умовах воєнного стану. *Дослідження фінансових інституцій та інструментів розвитку держави, територій та суб'єктів господарювання: теоретичні, методологічні та практичні аспекти: матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 жовтня 2024 р.)*. Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2024. С. 37-39.
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану: Проект Закону від 18.07.2024 р. № 11416. URL : <https://itd.rada.gov.ua/bill/Info/Bills/Card/44809>
6. Звіти про виконання бюджету та податкові надходження. URL : <https://tax.gov.ua/>

Сергій РИБАЛЬЧЕНКО

аспірант кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Державного біотехнологічного університету
(м. Харків, Україна)
<https://orcid.org/0009-0002-1255-7765>

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ІННОВАЦІЙНО-АКТИВНИХ ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

В умовах глобалізації та посилення конкурентного середовища забезпечення фінансово-економічної безпеки стає важливим аспектом для кожного виробничого підприємства, зокрема для тих, які активно впроваджують інноваційні технології та стратегії. Інноваційно-активні підприємства стикаються з численними ризиками, які можуть мати серйозний вплив на їхню фінансову стійкість і економічну безпеку. У цьому контексті ефективне управління фінансово-економічною безпекою є важливим елементом стратегії розвитку таких підприємств.

Фінансово-економічна безпека підприємства – це стан, за якого забезпечено стабільне функціонування організації в умовах динамічного економічного середовища, збереження й ефективне використання фінансових ресурсів для досягнення стратегічних

цілей. Вона містить такі складові, як стабільність грошових потоків, контроль за витратами, управління борговим навантаженням, забезпечення ліквідності та рентабельності [1, с. 92-94].

Інноваційно-активні підприємства характеризуються високим рівнем технологічних змін, інвестицій у нові продукти та послуги, а також прагненням до створення конкурентних переваг за допомогою інновацій. Однак впровадження інновацій часто пов'язане з високими фінансовими та економічними ризиками, які включають:

1. Ризик невдачі інвестицій у нові технології – невизначеність у виборі правильної технології або невдача в її комерціалізації можуть призвести до великих фінансових втрат;
2. Фінансову нестабільність – інноваційні проекти потребують значних капіталовкладень, що може вплинути на фінансову стабільність підприємства, особливо якщо відсутні достатні резерви або ефективна система управління фінансами;
3. Конкурентний ризик – висока швидкість інновацій може призвести до того, що технологія, яку впроваджує підприємство, стане застарілою, що негативно позначиться на його фінансових показниках.

Ефективне управління фінансово-економічною безпекою в умовах інноваційного розвитку підприємства вимагає комплексного підходу, що охоплює такі основні аспекти [2, с. 112-114]:

1. Формування фінансових резервів – задля забезпечення безпеки підприємства необхідно створювати резерви для фінансування інноваційних проєктів, що дозволяє знизити залежність від зовнішніх джерел фінансування та зменшити ризики, пов'язані з дефіцитом грошових коштів;
2. Оцінку інвестиційних ризиків – важливо здійснювати ретельну оцінку інвестиційних проєктів перед їх впровадженням, використовуючи методи фінансового аналізу, включаючи аналіз чутливості, сценарний аналіз та інші інструменти для визначення можливих фінансових втрат;
3. Диверсифікацію джерел фінансування – підприємства, що активно займаються інноваціями, повинні використовувати різноманітні джерела фінансування, зокрема власні кошти, позики, венчурне фінансування та державні субсидії, щоб зменшити залежність від одного джерела фінансування;
4. Управління фінансовими ризиками – для зниження фінансових ризиків важливим є застосування методів хеджування, страхування та створення фінансових інструментів, які забезпечать стабільність підприємства при виникненні несприятливих ситуацій.

Інноваційний розвиток може стати потужним інструментом для зміцнення фінансово-економічної безпеки підприємства за допомогою наступних заходів:

- оптимізації витрат – інноваційні технології та процеси дозволяють скоротити витрати, зокрема на енергозбереження, логістику та виробничі процеси, що знижує економічні ризики;
- розширення ринків збуту – нові продукти та послуги можуть відкрити доступ до нових ринків, що збільшить доходи підприємства та дозволить стабілізувати фінансові показники;
- покращення конкурентоспроможності – інновації допомагають підприємствам створювати унікальні конкурентні переваги, що знижує ризик втрати ринкової позиції.

Отже, фінансово-економічна безпека є важливою складовою управління розвитком інноваційно-активних виробничих підприємств. Інновації можуть стати як джерелом підвищення фінансової стабільності підприємства, так і фактором ризику. Для ефективного управління безпекою підприємства необхідно застосовувати комплексний підхід, що включає стратегії управління фінансовими ризиками, диверсифікацію джерел фінансування та ретельну оцінку інвестиційних проєктів. Забезпечення фінансово-економічної безпеки на основі інновацій дозволяє підприємствам не тільки вижити в умовах економічної нестабільності, але й досягти стійкого розвитку та конкурентних переваг.

1. Микитась А. В. Типологія механізмів дотримання економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2019. № 1. С. 91-96.

2. Ткаченко О., Єрмілов Р., Чернуха О. Фінансово-економічна безпека як складова системи управління підприємством. *Сталий розвиток економіки*. 2024. № 4 (51). С. 110-115.

Anastasiia TERENDII

PhD Student

(Ivan Franko National University
of Lviv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0003-4476-5585>

FOOD SECURITY OF UKRAINE IN TODAY'S CONDITIONS

In the modern world, the issue of food security is extremely relevant. It affects the functioning and life activity of both developed and developing countries. Food security is a key element of socio-economic development and an important element of the economic and national security of the state. The issue of food security is especially relevant in conditions of social upheaval and uncertainty. For Ukrainian society and households in particular, this problem has become particularly relevant with the beginning of the full-scale invasion.

The food security of the state reflects the degree to which households in the country are provided with ecologically clean and healthy food products according to scientifically based standards at affordable prices. After all, food products play a particularly important role in human life.

The following are the main indicators of food security [2]:

- sufficiency of state food grain reserves;
- capacity of the domestic food production market;
- food independence of the state for each product;
- differentiation of food costs by different social groups;
- daily energy value of a person's diet;
- availability of consumption of basic food products;
- economic availability of food products for households.

Food security in countries around the world is assessed using the Global Food Security Index (GFSI), developed by the research unit of The Economist (Economist Intelligence Unit). It has been used since 2012. This index takes into account the following four components: economic and physical availability of food, quality and safety, natural resources, and sustainability. Using this index makes it possible to assess the strengths, weaknesses, and threats to the national food systems of countries around the world. According to data, in 2022, Ukraine ranked 71st among 113 countries in the world. At the same time, in the pre-full-scale war period, Ukraine ranked 58th in the world [1; 3]. Data on the Global Food Security Index and its components for 2021-2022 are presented in Figure 1.

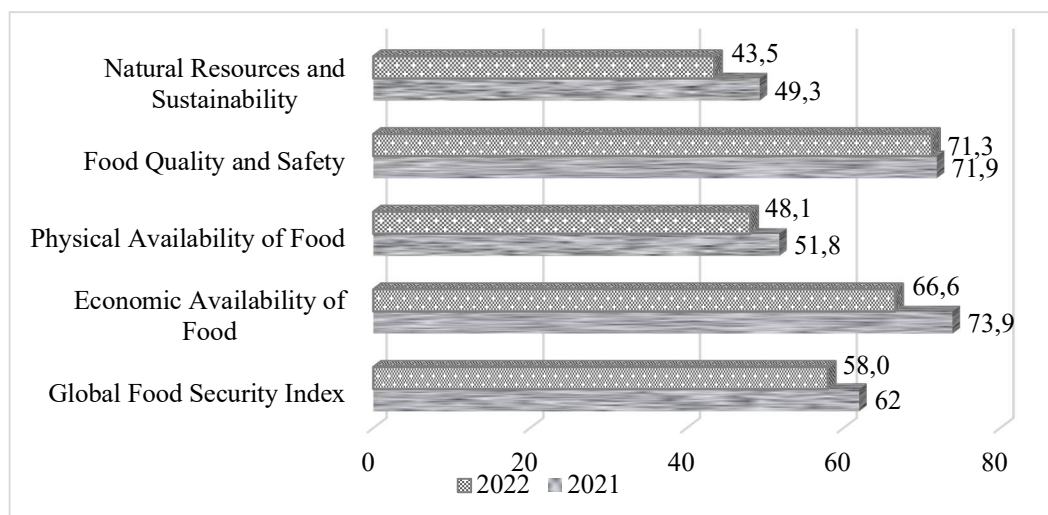


Fig. 1. Dynamics of the Global Food Security Index and its main components in Ukraine during 2021-2022

Source: constructed by the author based on [1; 3].

The data presented indicate a deterioration in the value of both the Global Food Security Index and its components in 2022 compared to the pre-full-scale war period. In particular, the level of economic accessibility decreased the most, from 73.9 in 2021 to 66.6 in 2022. Ukraine ranked 65th in the world in this indicator in 2022 [1; 3].

With the beginning of the full-scale invasion, the problem of local food shortages in certain settlements located close to the combat zone has become more acute. The physical food availability index in Ukraine decreased by 3.7 points in 2022 (from 51.8 to 48.1 in 2022; according to this indicator, Ukraine ranked 93rd in the world).

Of course, under martial law, Ukraine's food security is under threat, as many food industry enterprises, agricultural enterprises, and agricultural lands have been damaged or are under occupation. The destruction of grain and other agricultural storage facilities in various regions, particularly in southern Ukraine, has become a serious problem for the country's food security.

It is obvious that in the current conditions of martial law, it is important to promptly investigate and solve the problems of providing the country's regions with food to improve the country's food security.

Thus, among the priority areas for ensuring stability and food security in Ukraine, should be noted:

- regulating the possibility of disruption of sowing campaigns and harvesting in front-line regions and other territories due to hostilities;
- improving logistics and food supply chains;
- restoring the infrastructure of the agricultural sector;
- developing mechanisms to improve the export/import of products, which is due to the blockade of ports.

1. Завгородня С. Економічна нерівність серед населення України в контексті забезпечення стійкості. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-02/az_eknerivnist_19022024.pdf.

2. Кваша С. М., Павленко О. М., Вакуленко В. Л. Продовольча незалежність України за окремими товарними групами споживання в умовах сьогодення. *Економіка та суспільство*. 2024. № 60. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3572/3504>.

3. Global Food Security Index 2022. *Economist Impact*. URL : <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/>

Василь ХАНАС

аспірант кафедри

обліку і оподаткування

Львівського національного

університету природокористування

(м. Львів, Україна)

<https://orcid.org/0009-0002-9145-3584>

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Інновації в сільському господарстві є фундаментальними для зміцнення продовольчої безпеки України. Вони допомагають підвищити врожайність, зменшити втрати, покращити якість продукції, зробити її доступнішою та безпечнішою. Дотримання парадигми сталого розвитку вимагає від сільськогосподарських підприємств підвищення рівня соціальної відповідальності та врахування інтересів зацікавлених сторін. У даному контексті особливу роль відіграє якість сільськогосподарської продукції, високий рівень якої безпосередньо дозволяє забезпечувати досягнення цілей продовольчої безпеки. Особливо в умовах війни та глобальних криз технологічний розвиток аграрного сектору стає стратегічним пріоритетом для держави.

Наші спостереження є підставою вважати, що інноваційні процеси у діяльності сільськогосподарських підприємств є головним напрямом забезпечення зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства, формування потужного експортного потенціалу, розширення внутрішнього і зовнішнього ринків і, відповідно, збільшення надходжень до держбюджету. Усе перелічене є атрибутами глобальної та національної

продовольчої безпеки.

Оскільки сільське господарство є основною сировинною базою сфери виробництва продуктів харчування та кормів для тваринництва, то саме на цьому рівні відбувається розроблення і впровадження базових для функціонування сучасного агропромислового комплексу інновацій. Однією з проблем недостатнього рівня інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств, яка негативно впливає на структуру продовольчої безпеки, є нерозвиненість інфраструктури інноваційного підприємництва в галузі. Питання її створення повинно розв'язуватися паралельно з подоланням низького рівня технологічного розвитку аграрного сектору. Інноваційне підприємництво в аграрному секторі ґрунтується на впровадженні нових технологій, сучасних підходів до виробництва, переробки та зберігання продукції. Для його успішного функціонування необхідна розвинена інфраструктура, яка включає науково-дослідні установи, фінансові інструменти, технологічні парки, стартап-екосистему та державну підтримку.

Основними компонентами інфраструктури інноваційного підприємництва в агросекторі є:

1. Науково-дослідні установи та аграрні університети, які виконують фундаментальні та прикладні дослідження у сфері агротехнологій, готують спеціалістів та підприємців у сфері інноваційного сільського господарства тощо.

2. Технологічні парки та бізнес-інкубатори, які допомагають розробникам та стартапам комерціалізувати свої інновації, забезпечують сільськогосподарських товаровиробників лабораторіями та експертною підтримкою, проводять акселераційні програми для агротехнічних стартапів.

3. Цифрова інфраструктура (AgTech, Smart Farming), котра включає системи точного землеробства, використання Big Data, IoT, AI для оптимізації агропроцесів; інтеграцію дронів, супутниковий моніторинг, датчики вологості; розвиток платформ для цифрової торгівлі сільгосппродукцією (маркетплейси для фермерів).

4. Фінансові інструменти та інвестиційні фонди у формі кредитів, дотацій, грантів на розвиток інноваційного фермерства. Сюди ж віднесемо агрофінансові стартапи та платформи для краудфандингу агропроектів, а також співпрацю з міжнародними інвесторами та венчурними фондами.

5. Логістична та транспортна інфраструктура передбачає розвиток сучасних елеваторів, холодильних складів, зернових терміналів, оптимізацію логістичних маршрутів, альтернативні шляхи експорту через ЄС, а також автоматизовані системи збереження продукції (розумні склади, холодильні камери).

6. Державна підтримка та регулювання – це програми грантів, субсидій, податкових пільг для агроінновацій; розвиток законодавства для регулювання органічного виробництва, Smart Farming, цифрових платформ та співпраця з міжнародними організаціями (FAO, Світовий банк, ЄС).

Інноваційні процеси у діяльності сільськогосподарських підприємств та загалом інноваційний розвиток аграрного сектору економіки націлений на розв'язання проблем продовольчого забезпечення. Умовно цей шлях можна розділити на кілька етапів. Перший етап – це за рахунок інноваційності досягти такого рівня виробництва, яке потрібне для повного забезпечення населення продуктами харчування. На цьому етапі важливим є інституційний вплив, оскільки доцільно сформулювати аграрну стратегію та розробити необхідну нормативно-правову базу. Другий етап передбачає забезпечення стійкого і стабільного розвитку сільськогосподарських підприємств за рахунок власного виробництва, потрібного для забезпечення збалансованості внутрішнього ринку. Третій етап – це створення умов для розвитку мультифункціонального сільського господарства як галузі економіки, конкурентоспроможність якої є головною рушійною силою зміцнення стратегічних позицій на внутрішньому і світовому аграрних ринках для забезпечення глобальної та національної продовольчої безпеки.

Урахування специфіки актуальних тенденцій розвитку як світової, так і національних економічних систем, що зумовлені поширенням постіндустріального суспільства та економіки знань, сучасні підходи до забезпечення продовольчої безпеки повинні розроблятися і впроваджуватися в руслі інноваційних процесів на мікро- та макrorівні. Для досягнення позитивних результатів щодо реалізації інноваційних процесів у діяльності сільськогосподарських підприємств для забезпечення продовольчої безпеки, система менеджменту цих сільськогосподарських підприємств повинна бути узгоджена з механізмами управління продовольчою безпекою на мезо- та макrorівнях та спроможною відповідати на інституційні і технологічні виклики. Менеджмент інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств

має зосереджувати увагу на джерелах, формах та механізмах впровадження інноваційних технологій у виробництво агропродукції. Використання високопродуктивних сортів і гібридів сільськогосподарських культур, продуктивних порід тварин у поєднанні із сучасними методами обробітку ґрунту, технологіями утримання худоби, інтегрованими системами захисту рослин та відгодівлі сприяє ефективному управлінню виробничими процесами. Це, своєю чергою, забезпечує зростання продуктивності, покращення виробничих показників, стабільність і якість продовольчого забезпечення, а також мінімізацію негативного впливу на довкілля. Рациональна ринкова поведінка сільськогосподарських підприємств має відповідати трендам парадигмальних змін у філософії господарювання і зосереджуватися на заходах організації виробництва шляхом впровадження інноваційних технологій з акцентом на екологізацію виробничих процесів, що забезпечить продовольчу безпеку як в короткостроковому періоді, так і в довгостроковій перспективі.

Організаційно-економічний механізм поширення інноваційних процесів у діяльності сільськогосподарських підприємств в системі дотримання продовольчої безпеки повинен представляти взаємозалежний вплив чинників, генерування яких включено до функціональних сфер внутрішнього та зовнішнього середовища підприємств, а саме модернізацію виробничих процесів, вдосконалення технологій ресурсозбереження та циркулярної економіки, зміну підходів у менеджменті на основі використання можливостей діджиталізації. Забезпечення продовольчої безпеки потребує як створення сприятливих умов для ведення аграрного бізнесу, так і прийняття належних управлінських рішень сільськогосподарськими підприємствами, що вимагає розробки інноваційної політики на рівні топ-менеджменту підприємства. Реалізація цілей інноваційного розвитку сільськогосподарського підприємства можлива лише шляхом ефективного стратегічного управління. На попередніх стадіях оцінюються стратегічні позиції сільськогосподарського підприємства на ринках в розрізі фінансових, ринкових, інформаційно-технологічних, кадрових та управлінських параметрів, а на наступних – обирається тип інноваційної стратегії з існуючого пулу (стратегія радикальних інновацій, стратегія помірних інновацій, стратегії часткового поліпшення) на основі методу аналізу ієрархії в розрізі вигод, витрат, можливостей і ризиків. Реалізація стратегії передбачає її декомпозицію на окремі проекти із подальшим моніторингом та контролем їх виконання.

1. Чорна Н. П. Інноваційний розвиток сфери виробництва продуктів харчування та ризики продовольчої безпеки : монографія. Львів : Ліга-Прес, 2012. 296 с.

Денис ЯШИН
аспірант кафедри
соціально-економічних дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)
<https://orcid.org/0009-0008-6866-0132>

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА МАРКЕТИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК І ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Національна безпека є однією з ключових категорій державного управління, що охоплює політичну, економічну, інформаційну, екологічну та інші сфери. Водночас маркетингові дослідження традиційно розглядаються як інструмент комерційного успіху, спрямований на вивчення споживацької поведінки, аналіз ринку та створення ефективних стратегій просування товарів і послуг. Проте в умовах глобалізації, цифровізації та зростання інформаційних загроз маркетингові дослідження набувають нового значення, впливаючи на питання національної безпеки.

Взаємозв'язок маркетингових досліджень та національної безпеки для сьогодення очевидний.

Сучасний інформаційний простір значною мірою формується на основі даних, отриманих за допомогою маркетингових досліджень. Корпорації та державні установи активно застосовують методи аналізу великих масивів даних (Big Data) для прийняття стратегічних рішень. Водночас зростає ризик використання цих досліджень для впливу на

економічну, політичну та соціальну стабільність держави.

Одним із ключових аспектів є інформаційна безпека. Наприклад, маркетингові дослідження, що охоплюють аналіз поведінки громадян у цифровому середовищі, можуть використовуватися для дезінформації, маніпуляцій та кібератак. Крім того, аналіз ринку може виявити слабкі місця в економічній безпеці країни, котрими можуть скористатися конкуренти або навіть ворожі держави.

Маркетингові дослідження можуть бути інструментом зміцнення національної безпеки за умови їх правильного застосування. Зокрема, аналіз споживацької поведінки дозволяє прогнозувати соціально-економічні кризи, що може допомогти урядам приймати своєчасні рішення щодо стабілізації ситуації. Крім того, маркетингові методи аналізу можуть застосовуватися для боротьби з дезінформацією, ідентифікації загроз у кіберпросторі та прогнозування потенційних загроз державній стабільності.

Одним із прикладів є використання маркетингових досліджень у стратегічних комунікаціях держави. Застосовуючи аналіз сприйняття інформації населенням, можна ефективніше формувати державну політику, підвищувати рівень довіри до державних інституцій та мінімізувати вплив зовнішніх загроз.

Попри потенційні переваги, маркетингові дослідження також породжують ряд викликів для національної безпеки. Основними серед них є такі:

- загроза витоку конфіденційних даних: недостатній рівень захисту персональних даних може призвести до їх використання ворожими суб'єктами з метою маніпуляцій або кібератак;
- дезінформація та маніпуляції: аналіз споживацької поведінки може використовуватися для створення фальшивих наративів, спрямованих на дестабілізацію суспільства;
- економічна вразливість: неправильне використання маркетингових досліджень може створювати економічні ризики, пов'язані з залежністю від іноземних корпорацій чи зміною ринкової кон'юнктури [1].

Війна змінює маркетингове середовище, оскільки пріоритети компаній, держави та суспільства зміщуються у бік безпеки та стійкості. Одним із основних впливів війни на маркетингові дослідження виявляється як зміна поведінки споживачів. Війна впливає на купівельні звички громадян, що змушує компанії адаптувати свої стратегії та підходи до досліджень.

Наступним впливом війни на дослідження є фокус на кризовий маркетинг. Бренди змінюють свої комунікаційні стратегії, наголошуючи на підтримці населення, гуманітарній допомозі та соціальній відповідальності [2].

Посилення інформаційних загроз є негативним фактором впливу війни на маркетингові дослідження. В умовах війни маркетингові дослідження можуть використовуватися для ідентифікації дезінформаційних кампаній та розробки контрзаходів.

Реорганізація ринків, де багато компаній змушені змінювати регіональну стратегію, вимагає проведення нових досліджень для адаптації до сучасних умов.

Розвиток технологій відкриває нові можливості для поєднання маркетингових досліджень і національної безпеки. Зокрема, використання штучного інтелекту та машинного навчання дозволяє більш точно прогнозувати загрози та реагувати на них у режимі реального часу. Інноваційні методи аналізу даних можуть сприяти підвищенню стійкості економіки та суспільства до зовнішніх впливів.

Важливим напрямом є розвиток національних центрів кібербезпеки, які інтегруватимуть маркетингові дослідження для ідентифікації потенційних загроз. Також перспективним є впровадження регулювання у сфері збору та аналізу маркетингових даних, що допоможе захистити громадян від зловживань.

Крім того, значну роль у майбутньому відіграватиме міжнародна співпраця в аналізі ринків, протидії інформаційним загрозам, співпраця в галузях кібербезпеки та регулювання використання персональних даних. Спільні ініціативи держав та міжнародних організацій допоможуть знизити ризики неправомірного використання маркетингових досліджень на шкоду національній безпеці.

Створення спільних платформ обміну даними між державами допоможе швидше ідентифікувати загрози та реагувати на них комплексно.

Таким чином, національна безпека та маркетингові дослідження тісно взаємопов'язані в сучасному глобалізованому світі. Хоча маркетингові дослідження традиційно застосовуються у комерційній сфері, їхнє значення у забезпеченні національної безпеки постійно зростає. Держави повинні активно впроваджувати стратегії захисту даних, розвивати інформаційну

безпеку та використовувати маркетинговий аналіз для прогнозування загроз і реагування на виклики.

Гармонійне поєднання маркетингових досліджень та заходів національної безпеки сприятиме створенню більш стійкої та захищеної держави у ХХІ ст.

1. Хамініч С. Ю. Імперативи економічної безпеки у сучасному світі: стратегії і загрози. *Вісник Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України. Економічні науки*. 2024. № 1 (09). С. 46-55.

2. Яшин Д. О. Роль маркетингу в забезпеченні національної безпеки. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.)*. Дніпро : ДДУВС, 2024. С. 286-289.

Карина БАЛАЧУК

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Ксенія КОСЯЧЕНКО

доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПЛАТНИКА ПОДАТКІВ: ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ

У сучасних умовах, коли держава прагне забезпечити стабільність фінансової системи, важливо, щоб платники податків мали чітке розуміння своїх прав і обов'язків, що, відповідно, сприятиме підвищенню їхньої відповідальності та активності в дотриманні податкового законодавства. Знання про права та обов'язки дозволяє платникам податків ефективніше взаємодіяти з податковими органами, що є важливим аспектом забезпечення справедливого та прозорого податкового процесу. В умовах постійних змін у податковій системі, а також на тлі глобалізації та цифровізації економіки актуальність теми стає ще більш очевидною, адже платники податків повинні бути готовими до нових викликів та змін, які виникають у правовому полі.

Ст. 67 Конституції України передбачено, що кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом [1].

Відповідно до ст. 1 Податкового кодексу України (далі – ПК України) цей кодекс регулює відносини, пов'язані зі сплатою податків і зборів, визначаючи перелік податків, що справляються в Україні, порядок їх адміністрування, а також права та обов'язки платників податків і контролюючих органів. Основним принципом податкового законодавства є загальність оподаткування, тобто обов'язок кожної особи сплачувати податки згідно з цим кодексом. Платниками податків визнаються фізичні та юридичні особи, резиденти й нерезиденти, а також їх підрозділи, що мають об'єкти оподаткування або здійснюють діяльність, яка підлягає оподаткуванню [2]. Обов'язки платника податків визначено ст. 16 ПК України [2].

Причини виникнення податкових обов'язків можуть бути різноманітними:

- обов'язок сплатити податок виникає на основі юридичного факту наявності об'єкта оподаткування;
- подання інформації до податкового органу ґрунтується на законній вимозі цього органу;
- обов'язок вищого податкового органу розглянути скаргу платника податків з'являється після своєчасного подання скарги його уповноваженим представником.

Податковий обов'язок – це передбачена податковим правом міра належної поведінки суб'єкта податкових правовідносин. Він є частиною юридичного змісту цих відносин та

включає різні похідні обов'язки, спрямовані на виконання основних фінансових правовідносин. Серед них: обчислення податку, подання інформації про права на майно, надання документів для податкових відрахувань тощо. Основним податковим обов'язком є сплата податку, що має конституційно-правову основу. Податкові обов'язки виникають у різних сферах, включаючи податковий контроль, оскарження дій податкових органів та інформаційний обмін. У науковій літературі їх поділяють на гарантуючі та охоронні, основні та факультативні, а також на родові, видові та конкретні обов'язки, з особливим поділом щодо обов'язків податкових органів [3, с. 128].

Платники податків у межах податкових правовідносин мають певні права, які визначені ПК України. Ці права надають можливість впливати на дії державних органів. У теорії податкового права існує кілька критеріїв для класифікації прав суб'єктів податкових правовідносин. Їх можна поділити на категорії відповідно до конкретних сфер: виконання обов'язків зі сплати податків, податкового контролю, процедури притягнення до податкової відповідальності, а також оскарження актів та дій. У зв'язку з різноманітністю податкових правовідносин зміст прав, включаючи суб'єктивні права та юридичні обов'язки, істотно варіюється залежно від конкретного виду правовідносин.

На сьогодні податкове законодавство України відзначається високою динамічністю, оскільки до ПК України, а також інших нормативно-правових актів, що регулюють податкові правовідносини, регулярно вносяться зміни. Це зумовлено потребою адаптувати податкову систему до нових економічних реалій, а також до викликів, що постали в умовах війни та інших кризових ситуацій. Постійні зміни в податковому законодавстві вимагають від платників податків особливої уважності, адже неправильне трактування нових норм або ігнорування останніх змін може призвести до фінансових втрат або юридичних проблем. Особливо це стосується платників податку на додану вартість, акцизного податку, рентних платежів, екологічного та земельного податку, а також податку на майно, відмінне від земельної ділянки. До того ж, особливо вразливими є ті платники, які ведуть свою діяльність на тимчасово окупованих територіях або мають відокремлені підрозділи, майно чи майнові права на таких територіях. В умовах нестабільності й непередбачуваності багато з цих платників фактично залишаються без правового захисту. Відсутність практики Верховного Суду щодо практичного застосування змін до Податкового кодексу України в період воєнного стану лише посилює цю ситуацію.

Проблемне питання полягає в тому, що виникаючі спори між платниками податків і контролюючими органами не можуть бути чітко врегульовані через брак правових прецедентів щодо нововведень. У свою чергу, це може призвести до правової невизначеності та ще більшого ускладнення ситуації для платників податків, особливо у важкі часи. Відсутність правових механізмів захисту змушує платників шукати альтернативні шляхи вирішення своїх проблем, використовуючи попередні висновки Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, які були винесені раніше. Однак слід зауважити, що норми права і судові висновки постійно змінюються, що може ускладнити використання старих рішень у нових справах. Така ситуація вимагає комплексного підходу з боку держави щодо вдосконалення правового захисту платників податків, особливо в умовах війни, коли бізнес і платники податків зазнають додаткового тиску. Забезпечення правової визначеності, створення прозорих механізмів захисту та підготовка чітких рекомендацій щодо дотримання податкового законодавства стануть важливими кроками до стабілізації податкової системи і підвищення довіри платників податків до держави. Важливо, щоб платники податків мали доступ до актуальної інформації про зміни в законодавстві, а також до механізмів захисту своїх прав, щоб у разі виникнення спірних ситуацій вони могли спиратися на надійні юридичні позиції [4, с. 583].

Отже, правовий статус платника податків є важливим елементом стабільності та ефективності податкової системи України. Сучасні виклики, зокрема економічні кризи, війна та глобалізація, ставлять перед платниками податків нові вимоги, які вимагають глибокого розуміння їхніх прав і обов'язків. Відповідно до Конституції України та Податкового кодексу України платники податків зобов'язані виконувати свої обов'язки, проте також мають права, що дозволяють їм захищати свої інтереси у відносинах з державою. Зміни в податковому законодавстві, що відбуваються в умовах високої динаміки, вимагають від платників особливої уваги, оскільки неправильне розуміння чи ігнорування нововведень може призвести до серйозних наслідків. Платники податків, які ведуть діяльність на тимчасово окупованих територіях або мають підрозділи в таких зонах, опиняються у ще більш вразливому становищі, адже їхній правовий захист є недостатнім. Платники податків

повинні мати доступ до актуальної інформації та механізмів захисту своїх прав, щоб у разі виникнення конфліктів мати можливість спиратися на надійні юридичні позиції.

Таким чином, для забезпечення справедливого та прозорого податкового процесу необхідно вдосконалити правовий захист платників податків, створити зрозумілі механізми для реалізації їхніх прав і обов'язків, а також підготувати чіткі рекомендації щодо дотримання податкового законодавства. Відповідно, це сприятиме підвищенню довіри платників податків до держави, а також забезпечить стабільність і ефективність податкової системи в цілому.

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

3. Єсімов С. С. Особливості та зміст податкових правовідносин в умовах цифровізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. № 2. С. 127-134.

4. Татяниченко О. А. Проблеми податкового законодавства в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. № 1. С. 582-587.

Anastasiia BOIKO

3rd-year Student at the Faculty of Training
Specialists for Pre-trial Investigation
Bodies of the National Police of Ukraine

Scientific Supervisor:

Hanna DEKUSAR

Senior Lecturer at the Department
of Language Studies
of Dnipro State University
of Internal Affairs (Dnipro, Ukraine)

FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY

Financial and economic security is an important factor in the stable development of states, businesses and households. It determines the ability of the economic system to withstand external and internal threats, maintain the stability of the financial system and ensure sustainable development. In the context of globalization, the economic crisis and growing financial risks, the issue of financial and economic security is of particular importance.

Financial and economic security is a state of the economic system that ensures resilience to internal and external threats, stability of financial flows, and the ability to function and develop effectively in an unstable environment. It is one of the elements of national security and covers all levels of economic activity - from the national level to the level of an enterprise and an individual [2]. The essence of financial and economic security is to create effective mechanisms to prevent financial crises and reduce the risks associated with currency fluctuations, inflation, debt burden and other destabilizing factors. This includes maintaining an optimal level of public debt, ensuring the reliability of the banking system, the stability of the capital market, and the effective management of the budget and tax system. The importance of financial and economic security lies in creating conditions for sustainable economic development, increasing the country's investment attractiveness, strengthening confidence in financial institutions and ensuring social stability. It is the basis for improving the welfare of the population, formulating an effective financial policy and maintaining international competitiveness. Insufficient financial and economic security can lead to crises, lower living standards, and weakening of the economic sovereignty of the state.

Financial and economic security can be negatively affected by both external and internal factors. The main threats can be divided into macroeconomic, financial, socioeconomic, political and foreign economic risks. Their combination determines the overall level of sustainability of the economic system and its ability to develop in an unstable environment [2]. One of the main threats is macroeconomic instability, which is manifested in high inflation, currency volatility, budget deficits, and rising public debt. The inability of states to effectively manage economic processes can lead to financial crises, undermine confidence in their currencies and worsen the business environment. Financial instability includes threats related to the banking sector crisis, reduced solvency of companies, insufficient liquidity in financial markets and increased credit risk.

Uncontrolled processes in the banking sector, capital outflows, unresolved debts, and the shadow economy, which undermine confidence in financial institutions, pose a particular danger. Socio-economic threats include high unemployment, declining incomes, uneven distribution of resources, and social tensions. Insufficient financial literacy and low purchasing power of the population may lead to a crisis in consumer demand, which will negatively affect the domestic market and business development [3]. Political risks, such as government instability, inefficient economic management, corruption and lack of transparency in government decisions, also pose a serious threat to financial and economic security. Political conflicts and the lack of a coherent economic strategy can lead to investment outflows, a decline in business activity, and a decrease in confidence in the state's monetary policy. External economic threats include dependence on energy imports, volatility in global commodity prices, sanctions pressure, and trade wars. The process of globalization makes the economy more vulnerable to external shocks, such as global financial crises, international market crashes, and changes in the geopolitical situation.

Financial and economic security is a key element of the stable development of the state, enterprises and households. It ensures the resilience of the economic system to internal and external threats, contributes to the welfare of the population and strengthens national competitiveness. In the current environment of globalization and economic instability, the issues of financial and economic security are of particular importance. An analysis of the main threats shows that financial and economic security depends on a number of factors, including macroeconomic instability, financial crises, socioeconomic problems, political risks, and external economic challenges. High levels of public debt, inflation, exchange rate volatility, corruption, and insufficient financial literacy are important issues that need to be addressed as a matter of urgency [1]. To improve financial and economic security, comprehensive measures should be taken to strengthen financial stability, effectively manage economic risks, develop the banking sector, and create a favorable investment climate. Other important areas include improving financial literacy of the population, fighting the shadow economy and corruption, and improving state policy in the financial and economic sphere. Thus, ensuring financial and economic security is a strategic task that requires concerted action by the state, business and citizens. Only a comprehensive approach and effective management of economic processes can lead to stability, economic growth and a high level of social welfare.

1. Dekhtyar, N. A, Deyneka, O. V. (2015). Financial and Economic Security of the Enterprise: Essence and Mechanism of Ensuring. Lviv : Vydavnytstvo Helvetica.
2. Ivashchenko, O. V. (2013). Financial and economic security of the enterprise. *Bulletin of Odesa National University. Economics*, 8(1), 142-145.
3. Vasylytsiv, T. G. (2012). Financial and Economic Security of Ukrainian Enterprises: Strategy and Mechanisms of Ensuring: monograph. Lviv : Vydavnytstvo Helvetica.

Артем БОНДАРЕНКО

курсант 2 курсу

Науковий керівник:

Ірина УМРИХІНА

доцент кафедри

адміністративно-правових дисциплін,

доктор філософії в галузі права

(Донецький державний

університет внутрішніх справ,

м. Кропивницький, Україна)

ІСТОРИЧНІ ПАРАЛЕЛІ ПІСЛЯВОЄННОГО ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

З огляду на історичний аспект будь-яка війна завершується і постає нагальне питання щодо відновлення країни в економічному плані. Без сумніву можна зазначити, що відновлення економічного вектору для нашої країни є нагальним. Причиною цього є безліч обставин, враховуючи такі аспекти, як знищення або ж критичне пошкодження війною первинного і вторинного сектору економіки, а також блокування й мінування морських шляхів, знищення всіх видобувних підприємств на тих територіях, де проводяться бойові

дії, тощо. Враховуючи всі попередні умови, постає закономірне питання: а яка ж в Україні стратегія післявоєнного відновлення?

Варто акцентувати увагу на такий момент як міжнародна підтримка. Станом на сьогодні і протягом всього конфлікту Україна отримує від союзників допомогу, в тому числі й на підтримання економічного рівня нашої країни. Крім цього, чуємо заяви від європейських лідерів про зобов'язання допомогти Україні у загальному відновленні. Окремо це стосується й економіки. І тут не можна не згадати про так званий план Маршалла. Сьогодні словосполучення «План Маршалла» (ПМ) вживають досить часто. У контексті повоєнного розвитку України так називають певну фінансову суперпотугу, котра має забезпечити стрімке відновлення економіки нашої держави (аналогічно до відродження країн Західної Європи, які були реципієнтами ПМ у 1948-1951 рр.). Відповідно набула поширення практика ототожнювання двох проєктів: ухваленого в середині ХХ ст. «Плану Маршалла» та нинішнього урядового проєкту – Національного плану відновлення України. Тож план Маршалла щодо України багато хто з експертів сприймає дуже механістично – як певний грошовий потік, що рине в країну. Важливо наголосити, що саме він допоміг досягти найбільшого успіху в країнах, де він був доповнений комплементарними цілісними національними стратегіями відбудови [1].

Позитивну роль в економічному відновленні відіграватимуть певні вітчизняні стратегії (в комбінації з деякими частинами історичного плану Маршалла):

- 1) повноцінне відновлення роботи чорноморських портів України;
- 2) продовження активної міжнародної фінансової підтримки, для фінансування потреб бюджету та закриття розривів платіжного балансу;
- 3) вибір стратегії реалізації активної економічної політики, зокрема повернення до ринкових механізмів залучень для покриття дефіциту бюджету за рахунок встановлення належної їх доходності, проведення фінансової консолідації та скорочення квазіфінансових дисбалансів, а також повернення до традиційних засад режиму інфляційного таргетування з плаваючим курсоутворенням із поступовим припиненням емісійного фінансування потреб бюджету;
- 4) сповільнення інфляції (хоча реалії сьогодення визначають, що її рівень за результатами 2022 року перевищить 30 %, а імовірність приведення показника до рівня у 5 %, як встановлено НБУ, занадто низька);
- 5) часткове нівелювання втрат економіки у 2023-2024 роках.

Проте дане припущення має гіпотетичний характер, що пов'язано із неможливістю реальної оцінки втрат виробничого та людського потенціалу в умовах збереження часткової окупації території України, а також існування безпекових ризиків. Відповідно, орієнтовні темпи післявоєнного відновлення економіки НБУ оцінює у 5-6 % на рік. Крім цього, є 3 основні мінімальні базові вектори щодо післявоєнного відновлення:

- 1) за 12 місяців з моменту завершення війни відновити безпечне середовище для комфортного життя людей та ведення бізнесу в Україні;
- 2) забезпечити зростання ВВП України з 200 млрд доларів у 2021 році до 500 млрд у 2032 році та подальшу здатність економіки генерувати високі темпи економічного зростання;
- 3) досягти повної відповідності економічному критерію членства в ЄС, стати повноправним членом ЄС. Максимально поглибити економічні відносини з державами G8 поза межами ЄС [2].

Тож, як бачимо, незважаючи на здавалося б критичну ситуацію з приводу повоєнного економічного сектору України, держава має певні напрацювання стратегії щодо швидкого й найбільш базового відновлення економіки у найкоротший час. Але такий позитивний аспект з висвітленням стратегій й певних сподівань є досить серйозною проблематикою, і про неї теж варто зауважити, а саме: ЄС не сформував єдиної політики щодо України. Кращим свідченням є незадоволеність у ставленні до санкційної політики щодо РФ та нещодавні конфлікти щодо завезення до країн ЄС українського продовольства та агросировини. Відсутня артикуляція конкретного значення співпраці з Україною для європейського бізнесу. Звідси – брак послідовної адвокації євроінтеграційного процесу України та збереження досить сильних сподівань на повернення до business-as-usual з росією. Суттєві запитання викликає цілісність і вичерпність завдань самого урядового Національного плану відновлення України від наслідків війни для досягнення збалансованості повоєнної відбудови. Національний план спершу базувався на суто проєктному підході, і лише тепер цей документ набуває формату певної стратегії.

Й найголовнішою проблемою є геополітична позиція як європейських лідерів, так і

лідера Сполучених Штатів. Проблема ця – в залежності Європи від американських інвестицій і торгівлі, що прямо вказує на значний вплив Америки на європейські рішення. Іншим негативним аспектом є політика США стосовно абсурдних й обурливих заяв щодо угоди про корисні копалини. Крім цього, неузгодженість європейських країн і потурання політиці росії призводять до затримок допомоги. У подальшому закрадаються сумніви з приводу погодження й взагалі мови про якусь допомогу з боку Європи.

Таким чином, варто зазначити, що стратегії відновлення економіки України вже готові. Вони є прогресивними і реалістичними, що дає надію на їх мобільну й раціональну реалізацію. Але, крім цього, є багато вимог і умов, які треба враховувати задля можливості їх застосування у післявоєнний час.

1. «План Маршалла» для України: хибні історичні аналогії та реальні потреби України. Національний інститут стратегічних досліджень URL : <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/plan-marshalla-dlya-ukrayiny-khybni-istorychni-analogiyi-ta-realni-potreby>.

2. Хмарська І. А., Кучерява К. Я., Клімова І. О. Особливості післявоєнного відновлення економіки України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42.

Катерина БУТ

здобувач другого

(магістерського) рівня вищої освіти

ННІ права та інноваційної освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0009-0008-4871-6039>

ПРИЧИНИ ЗЛОЧИННОГО ДОХОДУ В ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНАХ

Поняття «економічна злочинність» (або «злочинність у сфері економіки»), поряд із такими поняттями, як «організована злочинність» та «легалізація (відмивання) злочинними кримінальних доходів», міцно увійшла до поняттєвого апарату кримінологів і практичних працівників правоохоронних органів.

Перш ніж говорити на цю тему, важливо відзначити, що злочинний дохід – це отримані злочинним шляхом гроші, цінні папери, інші матеріальні, інтелектуальні цінності або права на них, а також нематеріальні блага. Існує безліч мотивів скоєння економічних злочинів. Найпоширеніші причини утворюють «трикутник шахрайства»:

1) можливість чи здатність вчинити економічний злочин. Зрозуміло, що тут важливо виявити слабкі місця у бізнес-процесах компанії та посилити контроль там, де може статися витік. Також цей аспект свідчить про психологічну незрілість деяких співробітників. У цьому контексті можна порадишити провести діагностику колективу, щоб виявити слабкі та сильні сторони кожного співробітника, а також попрацювати над посиленням мотивації та підвищенням лояльності працівників до компанії-роботодавця;

2) певна мотивація чи зовнішній тиск. Оскільки деякі причини шахрайства неможливо обчислити, для керівництва правильним варіантом буде посилити контроль усіх відділів компанії. Не в тому сенсі, щоб почати тиснути на співробітників, а зробити всі бізнес-процеси більш зрозумілими та прозорими;

3) можливість обґрунтувати дію (самовиправдання). Здебільшого цей мотив використовують ті співробітники, які вважають, що їхнє керівництво несправедливе стосовно них. Отже, керівництву потрібно час від часу переглядати систему бонусів та інші заходи стимулювання працівників [1].

Не лише в Україні, а й по всьому світу 46 % респондентів відзначили, що серед осіб, які вчинили економічні злочини, основна частка припадає на співробітників компанії. Як правило, шахрай виглядає так: це чоловік (77 %), у віці від 31 до 40 років (62 %), має вищу освіту (72 %) і працює в компанії від 3 до 5 років (62 %). Такий співробітник зазвичай перебуває поза підозрами, але підводить саме він [2].

Під легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом, в українському законодавстві розуміють вчинення дій, спрямованих на надання правомірного

виду володінню, користуванню та розпорядженню грошовими коштами та іншим майном, придбаним свідомо незаконним шляхом та отриманим від таких видів злочинів, як незаконне створення фірм на один день, фінансові шахрайства та інші дії [1].

Легалізація злочинних доходів є складним процесом, що включає безліч різноманітних угод, що здійснюються різноманітними методами. Таке явище сприяє подальшому зростанню злочинності як економічної спрямованості, так й іншої, зокрема організованої (відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, що є одним з елементів організованої злочинної діяльності та виступає фінансовим важелем терористичної діяльності).

Таким чином, легалізація грошових коштів, одержаних злочинним шляхом (відмивання грошей), руйнує цінності не лише підприємців, а й суспільства загалом. Це сприяє скоєнню економічних злочинів та аморальних дій, таких як корупція, тероризм, ухилення від сплати податків, наркоторгівля та торгівля людьми. Ці злочини скоюються внаслідок зберігання чи переказування необхідних коштів. Легалізація таких коштів може завдати шкоди компанії та вплинути на підсумкові результати її діяльності. За оцінками дослідження, обсяг грошових коштів, отриманих злочинним шляхом, у всьому світі становить від 2 до 5 % світового ВВП, тобто близько 1-2 трлн доларів США щорічно. При цьому, згідно з даними ООН з наркотиків і злочинності, владі вдається перехопити менше ніж 1 % нелегальних фінансових потоків у світі [3].

Підсумовуючи вищесказане можна зробити висновок, що легалізація грошових коштів, одержаних злочинним шляхом є одним з найпоширеніших видів економічних злочинів і способи його скоєння з кожним разом удосконалюються. Пропозиціями щодо боротьби з економічною злочинністю виступають: по-перше, для боротьби з економічною злочинністю всередині компанії керівникам слід завжди проявляти пильність і бути дуже уважними; по-друге, якісно ставитися до підготовки та перепідготовки кадрів, здатних успішно діяти та приймати правильні рішення у зв'язку з ситуацією, що склалася.

1. Русанов Г. О. Злочини у сфері економічної діяльності. К. : Вид-во «Проспект». 2023. С. 187.
2. Злоченко Я. М. Основи методики розслідування та міжнародного співробітництва щодо протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Київ, 2021. С. 234.
3. Крепишева С. К. Формування прогностичної методики розслідування злочинів, пов'язаних із легалізацією злочинних доходів. Харків, 2023. С. 89.

Діана ГРЕБЕНЮК
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:
Ксенія КОСЯЧЕНКО
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

ПОДАТКОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Податкова система відіграє важливу роль у державному регулюванні. Податки – це обов'язкові платежі до бюджету від юридичних та фізичних осіб. Вони є одним із найважливіших видів державних доходів, що надходять у розпорядження держави.

Виходячи з того, що оподаткування є необхідним елементом для концентрації частини національного продукту в бюджеті суспільних благ і засобом перерозподілу цієї вартості, можна виділити три функції оподаткування:

- 6) фіскальну;
- 7) регулюючу;
- 8) контрольну.

Фіскальна функція спрямована на формування фінансових ресурсів держави шляхом підвищення податків. Вона забезпечує об'єктивні умови для створення матеріальної основи функціонування суспільства.

Регулююча функція означає, що держава може регулювати різні аспекти соціального та економічного життя на всіх рівнях економіки за допомогою оподаткування.

Контрольна функція проявляється в тому, що податки сигналізують про якісні та кількісні співвідношення, які формуються в соціально-економічному житті суспільства в результаті розподілу та перерозподілу ВВП. Це створює можливості для використання податків як інструменту контролю. Контрольну функцію виконують податкові органи.

Податкова система України характеризується досить складною структурою, яка включає широкий спектр податків та зборів. Найбільшу частку у загальних податкових надходженнях державного бюджету складають податок на додану вартість, податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб та акцизний податок. Ці податки є основними джерелами фінансування державних видатків. Однак існує також значна кількість інших податків та зборів, які ускладнюють податкову систему і створюють додаткові обтяження для платників податків.

Податкове адміністрування в Україні здійснюється Державною податковою адміністрацією України. Цей орган відповідає за контроль за дотриманням податкового законодавства, обчислення та стягнення податків, а також надання податкових консультацій. В останні роки спостерігається тенденція до вдосконалення системи адміністрування податків, зокрема шляхом активного використання електронних сервісів. Запровадження електронних податкових декларацій спростило процес подання податкової звітності, дозволивши платникам податків подавати податкові декларації в електронному вигляді. Однак, незважаючи на певні досягнення, система адміністрування податків все ще потребує вдосконалення, зокрема у сфері боротьби з ухиленням від сплати податків та корупцією.

Однією з найсерйозніших проблем податкової системи України є високе податкове навантаження, що негативно впливає на економічну активність та інвестиційну привабливість країни. Іншою серйозною проблемою є складність податкового законодавства, що створює додаткові труднощі для платників податків та сприяє ухиленню від сплати податків. Корупція в податковій сфері є ще однією серйозною проблемою, яка підриває довіру до держави та негативно впливає на бізнес-середовище. Ухилення від сплати податків є поширеним явищем в Україні та призводить до значного зменшення податкових надходжень до бюджету [1].

Податкова система в Україні перебуває у стані постійних змін і потребує подальшого вдосконалення. Для визначення перспектив розвитку необхідно враховувати як внутрішні чинники, так і світові тенденції розвитку податкової системи.

Світовий досвід, зокрема практика Європейського Союзу, свідчить про тенденції до спрощення податкової системи, зниження ставок податків на доходи та прибуток і підвищення ролі непрямих податків. Ці тенденції спрямовані на стимулювання економічного зростання, залучення інвестицій та підвищення конкурентоспроможності національних економік.

Зниження податкового навантаження є важливим напрямом реформ. Високе податкове навантаження негативно впливає на інвестиційну привабливість країни та стримує економічне зростання. Зниження податкових ставок, особливо на доходи фізичних осіб та прибуток підприємств, може стимулювати економічну активність та збільшити податкові надходження за рахунок розширення бази оподаткування.

Посилення податкового адміністрування є передумовою ефективного функціонування податкової системи. Сучасні інформаційні технології надають нові можливості для проведення податкових перевірок та виявлення порушень податкового законодавства. Розвиток електронних сервісів також сприяє підвищенню прозорості та ефективності адміністрування податків.

Однією з найсерйозніших проблем податкової системи України є тіньова економіка. Для боротьби з нею необхідно вжити низку заходів, спрямованих на легалізацію економічної діяльності, спрощення процедур реєстрації бізнесу та зменшення адміністративного тиску на підприємств.

Реалізація цих заходів дозволить створити більш справедливую, прозору та ефективну податкову систему, яка сприятиме залученню інвестицій, розвитку бізнесу та підвищенню добробуту населення [2].

1. Андрієнко К., Артюх О. Проблемні аспекти сучасної податкової системи України. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2023. № 4(2). С. 1-10. URL : <https://isg-journal.com/isjmef/article/view/461/253>.

2. Нечипоренко А. В., Панченко І. В., Мороз Л. О. Стан і перспективи розвитку податкової політики України. *Бізнес Інформ*. 2021. № 5. С. 348-354. URL : https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2021-5_0-pages-348_354.pdf.

Владислава ГУЛЯ
студентка факультету
менеджменту та маркетингу

Олена КОРОГОДОВА
доцент кафедри міжнародної економіки,
кандидат економічних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0003-2338-365X>
(Національний технічний університету
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»
(м. Київ, Україна)

ПРОТЕКЦІОНІЗМ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ: ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ, ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ, ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ТА ТРАНСФОРМАЦІЮ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В умовах глобалізації, коли ринки стають дедалі більш відкритими, а конкуренція між країнами зростає, уряди змушені застосовувати різні економічні стратегії для зміцнення власних позицій на міжнародній арені. Одним із головних механізмів підтримки національної економіки є протекціонізм, який спрямований на захист вітчизняних виробників та стимулювання економічного зростання.

Протекціоністська політика відіграє важливу роль у забезпеченні економічної безпеки держави, сприяючи розвитку національних галузей промисловості, зменшенню залежності від імпорту та створенню нових робочих місць. Водночас її вплив на трансформацію міжнародної діяльності є неоднозначним: з одного боку, вона може сприяти зниженню ризиків економічної нестабільності, а з іншого – стати причиною торговельних конфліктів та зниження конкурентоспроможності на світовому ринку. Некоректне застосування протекціоністських заходів може призвести до зменшення економічної активності, обмеження інноваційного розвитку та уповільнення інтеграційних процесів у глобальній економіці.

Метою цього дослідження є аналіз інструментів політики протекціонізму, її вплив на національну економіку, економічну безпеку та трансформацію міжнародної діяльності, а також визначення потенційних ризиків і наслідків для економічного зростання. Для кращого розуміння цього явища ми проаналізуємо історичні приклади використання протекціонізму різними державами та визначимо оптимальні шляхи балансу між захистом вітчизняного виробника та відкритістю ринку.

Протекціонізм – це економічна політика держави, яка використовується для захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції. Головна її ціль – це підтримка та розвиток вітчизняного виробника. Зазначена політика виникає в епоху початкового накопичення капіталу у Великій Британії (епоха меркантилізму), коли держава активно втручалася в торговельні відносини для зміцнення національної економіки. Першими відомими теоретиками протекціонізму були А. Монкретьєн, У. Стаффорд та Т. Мен. Політика протекціонізму заклала основу економіки Великобританії, Португалії, Італії, а також в подальшому стала базою для формування економічної могутності США, Китаю, Японії.

Науковці виділяють декілька основних форм протекціонізму за об'єктом захисту (табл. 1).

Також варто розглянути такий вид політики протекціонізму як автаркія. Це найжорсткіша форма протекціонізму, яка застосовується з метою створення замкнутого внутрішнього ринку, який здатен повністю самостійно забезпечити населення всіма необхідними товарами і послугами. Іншими словами, уряд вводить повну заборону на експорт та імпорт. Яскравими прикладами автаркії є економічні моделі фашистських режимів в Європі: (1) економічна політика Третього Рейху (Німеччина) під керівництвом Адольфа Гітлера; (2) режим Муссоліні в Італії; (3) режим Франсіско Франко в Іспанії.

Таблиця 1

Форми протекціонізму за об'єктом захисту

Назва	Визначення	Приклад
Селективний (захисний)	Захист окремих галузей національної економіки, що потребують захисту	Підписання президентом США Дональдом Трампом 10 лютого 2025 року Указу про введення 25 % мита на весь імпорт сталі та алюмінію в США. Обмеження почнуть діяти з 12 березня
Наступальний (агресивний)	Застосовується для галузей економіки, які за умов протекціоністських заходів здатні вже сьогодні або найближчим часом здійснити наступ (агресію) на відповідні світові товарні ринки	Політика Японії після Другої світової війни, яка була спрямована на відновлення економіки. Одним з пріоритетних напрямів було машинобудування. Уряд Японії активно підтримував компанії Toyota, Honda, Nissan, обмежуючи імпорт іноземних автомобілів та надаючи пільгові кредити. Як результат, японські автовиробники посіли стабільні позиції на американському та європейському ринках
Тотальний (суцільний)	Рівномірний захист всіх галузей національної економіки	Політика ЄСРП, спрямована на обмеження імпорту та стимулювання розвитку вітчизняного виробництва.

Джерело: розроблено на основі [2]

Для глибшого розуміння функціонування політики протекціонізму варто розглянути її основні інструменти, які поділяються на тарифні (мита: адвалерне, специфічне та комбіноване) та нетарифні (квоти, ліцензії, субсидії, демпінг), що обмежують імпорт і експорт без прямого оподаткування.

Зазвичай уряди країн намагаються поєднувати і тарифні, і нетарифні інструменти, тобто змішаний протекціонізм. У кожній країні існують різні мотиви для застосування обмежень в зовнішній торгівлі [1].

Важливо зазначити, що країни з високорозвинутою економікою активно користуються політикою протекціонізму й по цей день, незважаючи на власні заклики до лібералізації міжнародної торгівлі. Особливо це помітно у взаємовідносинах між Сполученими Штатами і Китаєм. Саме тому впровадження певних протекціоністських заходів є важливою умовою економічного зростання країн, що розвиваються, особливо в сучасних умовах.

Ефективність застосування політики протекціонізму залежить від того, наскільки її заходи є збалансованими та адаптованими до економічних умов країни. У короткостроковій перспективі протекціонізм може давати позитивні результати, проте у довгостроковій надмірний захист внутрішнього ринку може призвести до негативних наслідків.

Для початку розглянемо позитивні наслідки від протекціоністських заходів:

1. Захист національного виробника та створення робочих місць завдяки встановленню високих мит та обмеження імпорту. Такі заходи дають змогу вітчизняним виробникам уникати жорсткої конкуренції з іноземними компаніями. Це надає можливість підприємствам стабільно працювати, нарощувати виробничі потужності та створювати додаткові робочі місця;
2. Зменшення торговельного дефіциту шляхом введення обмежень на імпорتنі товари та стимулювання внутрішнього виробництва. Такі заходи сприяють збереженню валютних резервів країни, зміцненню національної валюти та економічному зростанню;
3. Стимулювання розвитку внутрішніх галузей через субсидії та державні замовлення, що надає можливість розширювати виробництво, підвищувати рівень впровадження інновацій та вдосконалювати продукцію;
4. Підвищення рівня економічної безпеки, знижуючи залежність країни від постачання іноземних товарів, що буде гарантувати стабільність внутрішнього ринку.

Якщо розглядати негативні наслідки, то можна виділити наступні:

1. Зростання цін на імпорتنі товари через застосування мита, які збільшують їх кінцеву вартість для споживачів;
2. Зниження конкуренції, застій інновацій, зниження якості товарів і послуг через відсутність конкуренції з боку іноземних виробників;
3. Можливість виникнення торговельних війн, оскільки протекціоністські заходи однієї країни часто викликають відповідні дії з боку інших держав. Наприклад, якщо США

вводять мита на сталь з Європейського Союзу, ЄС у відповідь може запровадити аналогічні мита на американські товари. Такі дії можуть призвести до ескалації торговельних конфліктів, що негативно позначається на економіці обох сторін;

4. Негативний вплив на споживачів через обмеження імпорту. Споживачі будуть змушені купувати дорожчі або менш якісні місцеві товари, оскільки доступ до більш якісних і дешевих імпортованих аналогів обмежений.

Різні країни використовували протекціонізм у своїй економічній політиці, досягаючи як позитивних, так і негативних результатів. Успішні приклади демонструють, що за умов грамотного регулювання та стратегічного підходу протекціоністські заходи можуть сприяти економічному зростанню, покращенню міжнародної діяльності, розвитку національних галузей та зміцненню ринку праці. Однак існують також випадки, коли жорсткий контроль за імпортом та обмеження вільної торгівлі призводили до стагнації, зростання цін та соціально-економічних криз.

Розберемо невдалі приклади застосування протекціоністських заходів.

Так, Радянський Союз активно застосовував заходи по обмеженню імпорту і був націлений на масштабну індустріалізацію. Однак з роками почали накопичуватися певні недоліки, які призвели до глобальних проблем, а саме:

1) відсутності мотивації у вітчизняних виробників через відсутність конкуренції з іноземними виробниками, що в подальшому призвело до погіршення якості та асортименту продукції;

2) крім того, що товар був не зовсім якісним, він був ще й у дефіциті;

3) дефіцит товарів спровокував пошук тіншової економіки та утворення чорного ринку, активно вирувала корупція;

4) водночас, коли інші країни активно отримували іноземні інвестиції та розвивалися, учасники в СРСР були обмежені в цьому. Ці фактори стали одними з багатьох, що спричинили економічний занепад та розпад Радянського Союзу [3].

Інший приклад – КНДР, країна з найзакритішою економікою. Її уряд проводить жорстку протекціоністську політику, роблячи країну ізольованою від зовнішнього світу. Північна Корея суворо обмежує імпорт товарів та жорстко контролює експорт. Але все ж таки країна має партнерів, з якими у неї укладені офіційні торговельні відносини – це Росія та Китай. Однак протекціоністські заходи не є єдиною проблемою КНДР. Крім того, що країна сама накладала великі обмеження на свою міжнародну торгівлю, вона перебуває під жорсткими міжнародними санкціями з боку ООН та США у зв'язку з тим, що активно проводить ядерні випробування. Незважаючи на міжнародні санкції, Північній Кореї вдається експортувати свою продукцію через «чорний ринок». Зазвичай КНДР продає свої товари у країни Африки. Також не варто забувати про те, що Північна Корея постачає ракети та зброю в Росію. Зазначені дії з боку північнокорейського уряду призвели до того, що більше половини населення знаходиться поза межею бідності. Поки світ активно розвивається, індустріалізується та впроваджує нові інновації, економіка КНДР деградує [4].

Зазначимо успішний приклад застосування політики протекціонізму в Південній Кореї. Після Другої світової та Корейської війни (1950-1953 рр.) країна перебувала на межі бідності – економіка була залежною від міжнародної допомоги. Тоді уряд країни розробив ряд заходів, а саме політику керованого протекціонізму: впроваджувались обмеження на імпорт разом з високими митами на іноземні товари, а також проводилась активна підтримка національного виробника в поєднанні з жорстким контролем за корупцією. Такі заходи допомогли відновити та зміцнити національну економіку країни, що в подальшому зробило Південну Корею однією з провідних індустріальних держав світу.

Отже, політика протекціонізму відіграє ключову роль у розвитку національної економіки, впливаючи на економічне зростання, економічну безпеку та трансформацію міжнародної діяльності. Проте її наслідки можуть бути кардинально різними: успіх Південної Кореї контрастує з економічним занепадом СРСР і КНДР. Аналіз цих прикладів свідчить, що ефективність протекціонізму залежить від наявності потужного промислового потенціалу, чіткої стратегії розвитку, відповідного інституційного забезпечення, ефективного державного управління, розвиненого внутрішнього ринку та збалансованої зовнішньої торгівлі. Водночас країни, що залежать від критичного імпорту, потерпають від корупції та діють без стратегічного бачення, ризикують опинитися в економічній кризі. Таким чином, агресивний протекціонізм без гнучких ринкових механізмів посилює нестабільність. Виважене поєднання протекціоністських заходів із принципами лібералізму дозволяє державі зміцнити економіку, забезпечити її безпеку та залишатися конкурентоспроможною на міжнародній арені.

1. Гуцул І., Крисовата К., Титор В. Актуальні тенденції митно-тарифного регулювання зовнішньої торгівлі України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 44.
2. Кузнецова К. О., Чорній В. В., Ченуша О. С. Міжнародна торгівля: консп. лекцій: навч. посібник для студ. перш. (бакалавр.) рівня спец. 073 «Менеджмент». К. : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 191 с. URL : <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/0f2e3db5-a1a3-4e22-a8df-c9847daccdf0/content>.
3. Феофанов Л. К. Неринкові теорії розвитку економіки СРСР. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2014. № 6 (81). URL : http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2014/6_2014/4.pdf.
4. Soumak, R. (2022). The dark economy of North Korea. URL : <https://www.wionews.com/world/the-dark-economy-of-north-korea-490588>.

Аліна КОВАЛЬ

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Ксенія КОСЯЧЕНКО

доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

ЗАГАЛЬНОНАУКОВІ ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ІЗ ВРАХУВАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Сукупність загальнодержавних та місцевих податків і зборів, що справляються в установленому Податковим кодексом України порядку, становить податкову систему України. Ця система будується відповідно до визначених принципів, які прийняті для реалізації функцій оподаткування. Податкова система країни має ґрунтуватися на наукових принципах, що дозволяє забезпечити її ефективність та справедливість.

Згідно зі статтею 4 Податкового кодексу України, основними засадами податкового законодавства є:

- кожна особа зобов'язана сплачувати податки та збори, встановлені Податковим кодексом України, відповідно до статусу платника;
- забезпечення однакового підходу до всіх платників податків, незалежно від соціальної, расової, національної, релігійної приналежності, форми власності юридичної особи, громадянства фізичної особи чи місця походження капіталу;
- встановлення чіткої відповідальності за порушення податкового законодавства;
- у випадку неоднозначності в законодавстві рішення повинні прийматися на користь платника податків;
- податки і збори повинні бути встановлені з урахуванням необхідності забезпечення збалансованості бюджетних витрат і надходжень;
- встановлення податків відповідно до платоспроможності платників податків;
- податки повинні забезпечувати надходження до бюджету, які перевищують витрати на їх адміністрування;
- податкова система не повинна впливати на конкурентоздатність платників податків;
- зміни до податкового законодавства повинні вноситися не пізніше ніж за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, а також не можуть змінюватися протягом бюджетного року;
- встановлення строків сплати податків, що забезпечує своєчасне надходження коштів до бюджету;
- законодавче визначення всіх обов'язкових елементів податку [1, с. 7].

Принципи побудови податкової системи України формувалися під впливом

багатьох факторів і були випробувані в різних країнах. Серед цих принципів особливо важливим є принцип стабільності. Він передбачає сталість податкового законодавства в часі та заборону зворотної сили законів, що є критично важливим для забезпечення прогнозованості та довіри платників податків до системи. Справжня стабільність податкової системи може сприяти не лише зростанню довіри серед платників податків, але й покращенню інвестиційного клімату в Україні [2, с. 36].

Коли бізнес і громадяни можуть чітко передбачати свої податкові зобов'язання, це стимулює економічний розвиток та підвищує ефективність використання фінансових ресурсів. Податкова система України, заснована на вищезазначених принципах, сприяє реалізації фіскальних функцій держави, забезпечуючи одночасно соціальну справедливість та економічну ефективність.

Протягом останніх років в Україні спостерігається постійне внесення змін до податкового законодавства, що, своєю чергою, викликає численні запитання щодо принципу стабільності, закріпленого в пункті 4.1.9 Податкового кодексу України. Аналізуючи зміни, що вносяться щороку, можна констатувати, що принцип стабільності носить більше декларативний характер. Це призводить до того, що платники податків не можуть ефективно здійснювати податкове планування [3, с. 53].

Регулярні та суттєві зміни в податковій системі унеможливають формування виправданих очікувань платників податків щодо майбутніх податкових платежів. Як наслідок, це не лише призводить до фінансових втрат для підприємств та фізичних осіб, але й посилює негативне ставлення до податкової системи в цілому. Зокрема, за статистикою, Україна є одним із лідерів за кількістю позовів до Європейського суду з прав людини проти України. Недотримання принципу стабільності може бути підставою для позову щодо відшкодування збитків, завданих платнику податків змінами в податкових нормах.

Для того щоб отримати позитивне рішення в суді, платнику податків необхідно довести наявність додаткових витрат, що виникли внаслідок порушення його законних очікувань. Це свідчить про те, що податкове законодавство має не лише функціонувати, але й забезпечувати певний рівень стабільності для бізнесу та населення. З огляду на це реформування податкової системи України в подальшому має спиратися на класичні принципи, закріплені в пункті 6.3 Податкового кодексу України. Однак зазначені принципи не повинні залишатися лише гаслами без реального втілення. Важливо, щоб розбудова адміністративно простого оподаткування не затягувалася на десятиліття [4, с. 63].

Зараз багато науковців підкреслюють необхідність подальшого реформування податкової системи України. Проте при детальному аналізі публікацій за останні двадцять років виявляється, що риторика залишається незмінною. Терміни «реформування» та «удосконалення» постійно вживаються науковцями та політиками для характеристики податкової системи України.

Таким чином, за наявності в законодавстві України принципів побудови податкової системи, як основних засад її функціонування, необхідно досягти суспільного консенсусу. Впровадження такої моделі податкової системи, котра не викликатиме у переважної більшості суспільства бажання кардинальних змін, є основним завданням для забезпечення економічної стабільності та підвищення довіри до державних інститутів. Розробка та реалізація стабільної та передбачуваної податкової системи допоможе не лише зменшити кількість судових позовів, але й створить позитивний імідж держави у сфері оподаткування, що є важливим для інвестиційної привабливості України.

1. Гетманцев Д. Ретроподатковорчість. «Помилки» держави, за які відповідальність несе платник податків. URL : https://dt.ua/business/retropodatkovorchist-pomilkiderzhavi-za-yaki-vidpovidalnist-nese-platnik-podatkov-_html.

2. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. База даних «Законодавство України». URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

3. Правдіна Є. С. Особливості формування та напрями розвитку бюджетної системи України в умовах війни. 2024. С. 59.

4. Прокопенко М. О. Український і зарубіжний досвід управління бізнес-процесами на промислових підприємствах. *Академічні візії*. 2023. С. 84.

Bohdan KOZHUSHKO

3rd-year Cadet

Research Supervisor:

Olena SERAFYMOVA

Lecturer at the Department
of Language Studies of Dnipro State
University of Internal Affairs
(Dnipro, Ukraine)

FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY AS A TOOL FOR COMBATING ECONOMIC CRIMES

In the modern globalized economy, the issues of financial and economic security have become increasingly critical for the sustainable development of states and businesses. Economic crimes, including fraud, money laundering, corruption, and tax evasion, pose significant threats to financial stability, public trust, and the efficient functioning of markets. The dynamic and complex nature of these crimes demands the development of comprehensive strategies and tools aimed at their prevention and mitigation. Financial and economic security serves as a fundamental mechanism in combating economic crimes. By ensuring the integrity of financial systems, implementing effective risk management practices, and fostering regulatory compliance, it strengthens resilience against illicit activities. Furthermore, advancements in technology, such as artificial intelligence and blockchain, are creating new opportunities to detect and address economic crimes more efficiently.

Assessment of the influence of the digital economy on the national and global economy, and also inevitably on the entire social sphere, is very important due to the increase in crime problems, which is also upgraded by the electronization and digitalization of society. In special literature, it is noted that cybercrime can be associated not only with the problems of information security, but also with the threats of statehood, the military-industrial and production complex, the infrastructure of life support [1, p. 122]. In addition, having established the substantive essence of economic security, forming a system of its management and provision becomes relevant. In our opinion, the system of governance and ensuring economic security should be based on its empirical evaluation. The quantitative assessment of any economic category allows not only to establish the level of achievement of the required quality but also to form a set of necessary tools to improve it. Thus, we analyze the existing methodological principles of creating an integrated indicator of the characteristics of economic security of the national economy and ratings, which are used for its quantitative assessment [2, p. 23]. Moreover, the integration of digital technologies into the financial and economic sectors introduces both opportunities and vulnerabilities. While technological advancements facilitate real-time financial monitoring, fraud detection, and regulatory compliance, they also create new channels for sophisticated economic crimes. Cyberattacks, data breaches, and digital money laundering schemes have highlighted the urgent need for robust digital security measures within the framework of financial and economic security.

One of the critical challenges in this domain lies in balancing innovation with security. Governments and businesses must develop adaptive policies that encourage technological growth while safeguarding systems against exploitation. For instance, blockchain technology and artificial intelligence offer promising solutions for tracking financial transactions and identifying irregularities, but their adoption requires careful consideration of ethical, legal, and operational risks. Furthermore, the globalization of economic activity necessitates international cooperation to combat cross-border financial crimes. Harmonizing regulatory frameworks and sharing intelligence across jurisdictions are vital steps in addressing economic crimes on a global scale. Institutions such as the Financial Action Task Force play a key role in setting international standards for anti-money laundering and counter-terrorism financing measures, which contribute to strengthening economic security worldwide. The European Anti-Fraud Office operates in Europe [3-4]. The Council of Europe provides member states with support in the implementation of international standards for combating corruption and money laundering through bilateral interventions and multilateral cooperation treaties. Reforms in the field of combating economic crimes in EU include the implementation of the concept of good governance, the fight against corruption, the financing of terrorism, conflicts of interest, organized crime. The Economic Crimes Division of the Council of Europe uses the tools, methodologies for implementing standards and recommendations from

experts in its activities [5-6]. At the national level, many countries are actively reforming their legal and institutional frameworks to address the growing complexity of economic crimes. Legislative measures are being introduced to tighten controls on financial transactions, enforce stricter reporting requirements, and enhance the transparency of economic activities. Central banks and financial regulators are playing a pivotal role in this process by implementing supervisory mechanisms to detect and prevent fraudulent activities, as well as promoting compliance with international best practices. In addition, public-private partnerships are increasingly recognized as a critical element in strengthening financial and economic security. Collaboration between governmental institutions, private enterprises, and non-governmental organizations allows for the pooling of resources, expertise, and data to develop more effective countermeasures against economic crimes. Financial institutions, for example, are instrumental in identifying suspicious transactions through advanced monitoring systems, while governments provide the necessary regulatory frameworks and enforcement capabilities.

Financial and economic security is essential for combating economic crimes that threaten stability and trust in the globalized economy. The rise of digitalization introduces both opportunities, such as advanced fraud detection tools, and challenges like cybercrime. Effective solutions require collaboration between governments, businesses, and international organizations to harmonize regulations, leverage technology, and implement robust governance systems. By addressing these issues, societies can enhance resilience, ensure transparency, and promote sustainable economic growth.

1. Vasylychshyn, O., Harkava, V., Sheremet, O., & etc. (2021). Financial crimes in the context national economic security. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, Special Issue 11/02-XXII, 119-123. URL : https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110222/papers/A_21.pdf.
2. Lieonov, S. V., Boiko, A. O., Koibichuk, V. V. (2021). Strengthening the economic security of the country: optimization of the financial monitoring procedure: monograph. Szczecin : Centre of Sociological Research, 178 p.
3. Commission Anti-Fraud Strategy: enhanced action to protect the EU budget. *OLAF*. URL : https://anti-fraud.ec.europa.eu/policy/policies-prevent-and-deter-fraud/european-commission-anti-fraud-strategy_en.
4. The OLAF report 2017. *OLAF*. URL : https://ec.europa.eu/antifraud/sites/antifraud/files/olaf_report_2017_en.pdf.
5. Economic Crime and Cooperation Division. URL : <https://www.coe.int/en/web/corruption>.
6. Action against Economic Crime. Cooperation Highlights 2018. The Council of Europe, 2019. 63 p. URL : <https://rm.coe.int/eccd-highlight-2018/1680946158>.

Іван КОТОВ

студент 3 курсу факультету
суспільних наук і міжнародних
відносин Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
(м. Дніпро, Україна)

**ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ І ВАЛЮТНО-МОНЕТАРНОЇ
КОНСТЕЛЯЦІЇ НІМЕЧЧИНИ ЗА КОН'ЮНКТУРИ ІНКОРПОРУВАННЯ
РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ГІБРИДНО-ЕНЕРГЕТИЧНИХ МАНІПУЛЯЦІЙ
ТА ІНТЕРВЕНЦІЇ НА ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ**

Ініціювання російського аналізу в Україну 24 лютого 2022 року призвело до значної інфляції, рецесії в галузі міжнародних економічних відносин, виникнення потреби в формуванні нових ланцюгів постачання продукції, а також в форсованому переміщенні виробничого потенціалу компаній, що прийняли рішення припинити свою діяльність та території РФ та продали власні активи в цій країні, на територію інших держав для нівелювання загрози дефіциту товарів загального або вузького вжитку та повного покриття попиту неопітків консюмеризму.

Як засоби для врегулювання кризових явищ в національній економіці та її стабілізації Соціал-демократична партія Німеччини, яку очолює канцлер Олаф Шольц, почала розробляти нові програми економічного розвитку, що мали ліквідувати залежність Берліна від нафти та газу Москви, а також забезпечити повернення показників економічного

зростання на докризовий рівень. Саме тому урядам держав світу необхідно вивчати та враховувати досвід Німеччини в сфері врегулювання рецесивних явищ в економіці, для коректування власної політики в галузі розвитку національного господарства і, як наслідок, формування механізмів для зменшення деструктивного впливу на нього у випадку світових економічних криз.

Для зменшення внутрішньодержавної суспільної напруженості та нівелювання загрози погіршення фінансового положення громадян країни Християнсько-демократичний союз Німеччини, а також Соціал-демократична партія Німеччини (СДПН), що сьогодні є правлячим політичним об'єднанням, очолюваним Олафом Шольцом, запровадили 4 вересня 2022 р. програму надання населенню дотацій та валютно-фінансової підтримки.

Найбільший пакет соціальної та комерційної допомоги з боку уряду у друкованому вигляді, необхідному для його парламентського затвердження та декларування як головного напрямку подальшого розвитку та стабілізації економіки держави, складався з 13 сторінок та отримав назву «Німеччина разом». У ньому були прокламовані тези про проведення одноразової акції щодо трансферу на банківські рахунки пенсіонерів та студентів (300 і 200 євро відповідно) у грудні 2022 р. Також було передбачено державне покриття додаткових витрат груп населення, які знаходяться на соціальному забезпеченні, отримуючи субсидії на послуги централізованого опалення, починаючи з 1 січня 2023 р. До того ж, регламент максимальної кількості отримувачів державних дотацій, що сплачують менші суми за комунальні послуги, було дилатовані з 700 тисяч до 2 млн осіб. Для виконання пунктів плану «Німеччина разом» державний уряд у грудні 2022 р. виплатив 415 євро на одно субсидіанта, а також 540 євро на родину, яка отримує державну допомогу та складається з двох осіб, при цьому за кожного наступного члена сім'ї виплати збільшувалися на 100 євро.

Доволі важливим фактором для ліквідації економічної загрози країни, що могло призвести до погіршення фінансового забезпечення населення, відтоку висококваліфікованих робочих кадрів у інші держави ЄС та, в результаті, скорочення економіки Німеччини, було декларування адміністративним апаратом ФРН офіційних гарантій на обов'язкову індексацію всіх державних видів соціальної підтримки відповідно до подальшої інфляційної кон'юнктури для біженців, в тому числі й українських, які були змушені виїхати за кордон через російську агресію проти України, людей з інвалідністю та безробітних. При цьому стандартна ставка для вищезазначених категорій населення згідно з програмою уряду склала 500 євро на повнолітню особу, а з 1 січня 2023 р., своєю чергою, фінансові виплати на перші дві дитини в сім'ї закріплювалися в сумі 237 євро на місяць, а для родин, представники якої не мають постійного робочого місця або є малозабезпеченими, аналогічні виплати на осіб, віком до 18 років, на законодавчому рівні визначалися в діапазоні 250 євро.

В урядовій програмі «Німеччина разом» також було передбачено потреби українських біженців, більшість з яких працювала на підприємствах з виробництва продукції загального вжитку, що не потребували необхідної кваліфікації. Через це максимальна заробітна платня, яку мали право отримувати українці, з 1 жовтня 2022 р. була збільшена із 1,3 тис. до 1,6 тис. євро, а з 1 січня 2023 р. становить 2 тис. євро.

Аналізуючи вирішення Берліном проблем зі значною залежністю від паливно-енергетичного комплексу рф, слід виділити, що у вересні 2022 р. було остаточно вирішено питання стосовно подальшого функціонування та форми власності над енергетичним концерном та, за сумісництвом, найбільш важливим імпортером газу до Німеччини – компанією Uniper SE, яка перебувала у передбанкротному стані після початку зменшення об'єму постачання газу до держав ЄС, а особливо на тлі повної відмови від імпорту даного ресурсу з росії Латвією, Литвою та Естонією. Підкреслюючи залежність ФРН від ресурсів росії, необхідно зауважити, що до становлення повноцінного російсько-українського конфлікту рф задовольняла 50 % імпортних потреб газу організації Uniper SE. До того ж, саме за допомогою співробітництва соціал-демократичного уряду Німеччини з компанією, вона займала провідні позиції як головного постачальника енергетичних ресурсів до держави та забезпечувала 40 % від загального попиту Берліна на газ. Як впровадження антикризових заходів для поступового збільшення капіталізації й виведення активів компанії з кризового стану, 21 вересня 2022 р. уряд ФРН на декларативному рівні заявив, що для протекції національної безпеки країни, особливо в галузі її енергетичного сектору, держава експропріює контрольний пакет акцій компанії, а саме 99 %, чим фактично проведе націоналізацію промислового підприємства.

Надаючи характеристику подальшим діям органів влади Німеччини для зменшення економічних ризиків, потрібно відзначити, що на початку вересня 2022 р. газова компанія

Verbundnetz Gas AG (VNG), яка входить до енергетичної групи EnBW, аналогічно з Uniper SE знаходилася в кризовому стані, а її керівництво надіслало німецькому уряду запит на організацію консультацій з питань розширення співробітництва та залучення державного фінансування для недопущення дефолту. Початок пертурбацій в сфері комерційної діяльності VNG був спричинений значним скороченням попиту на газову продукцію рф в державах Європи, оскільки дана компанія була афільована з російським «Газпромом», зменшенням експорту газу через «Північний потік-1» та, як наслідок, виникнення потреби в придбанні його в інших акторів міжнародних економічних відносин за більшими цінами та неможливістю формування альтернативи європейському ринку і представлення іншим країнам-покупцям певних пропозицій, у зв'язку з практично повною відсутністю асигнацій з боку головного концерну EnBW у власності якого перебувала VNG, а також через дефіцит високотехнологічного обладнання, яке використовується для будівництва відповідної інфраструктури, а саме нафтопотоків та газопотоків.

Однак в цей же час рада директорів компанії EnBW, що контролювала VNG, основною умовою подальшого розширення двосторонніх економічних відносин, в тому числі в інтересах Німеччини, що полягали в стабілізації внутрішньоенергетичного сектору держави, висувала необхідність надання урядом ФРН першочергового фінансування для підтримки виключно материнського концерну EnBW на суму 8 млрд євро, який також переживав доволі деструктивні процеси, пов'язані зі зменшення обсягів валютних надходжень через поступове скорочення експорту російського газу до ЄС, що призвело до його відмови від виділення матеріальних ресурсів для нівелювання загрози банкрутства дочірньої компанії VNG. У результаті переговорного процесу вимоги EnBW, як компанії-вендора блакитного палива в Німеччину, були задоволені.

Необхідно зазначити, що міністр економіки Німеччини Роберт Хабек не ініціював використання методики, яка була впроваджена в рамках поправок до Закону про енергетичну безпеку, що дозволило встановити контроль над діяльністю регіональних філіалів «Роснафти» та «Газпрому» для зменшення фактору махінацій з боку РФ в галузі її політичного впливу на прийняття адміністративним апаратом ФРН рішень в галузі подальшого санкційного тиску на Москву, через воєнне вторгнення в Україну.

Водночас Німеччина планує в подальшому використовувати програми співробітництва в межах ЄС, такі як Фонд справедливого розвитку (JTF), що передбачає виділення додаткових асигнувань країнам-членам Євросоюзу для пришвидшення їхнього переходу до енерговиробництва, яке не спричиняє негативні кліматичні зміни, та Механізм стратегічного інвестування (SIF), в рамках якого планується залучення в структуру національного господарства держав ЄС 150 млрд євро для розвитку технологій виробництва відновлювальної енергії, а саме сонячної-, вітрової- та гідроенергетики.

Характеризуючи економічний розвиток Німеччини та формування ризиків через початок російсько-українського конфлікту, слід зазначити, що в першій чверті 2022 року зростання ВВП Німеччини перебувало на рівні 0,8 %, що було також пов'язано зі значними карантинними обмеженнями через пандемію COVID-19, після початку збройної російської агресії показники розвитку економіки через значну інфляцію та енергетичну кризу впали на рекордний рівень і в другій чверті року склали 0,1%, а в третій, своєю чергою, за допомогою введення антикризових заходів та державних асигнацій на підтримку бізнесу та населення, а також збільшення контролю за газовими компаніями, рівень зростання ВВП збільшився на позначку 0,3 %. Потрібно зауважити, що німецькі економісти та дослідники мали найбільш песимістичні прогнози щодо розвитку економіки в останні три місяці 2022 року, висуваючи аналітичні праці, в якій зростання ВВП складало 0 %, а в далекосяжній перспективі подальше зростання національного господарства мало тенденції до переходу у стадію рецесії та демонстрування від'ємного коефіцієнта.

Виходячи з цього, на кінець 2022 року ФРН мала негативну статистику щодо розвитку всіх галузей економіки в 2023 році. Це було пов'язано з високим ризиком дефіциту газу для покриття потреб населення та індустриальних підприємств, працездатність яких була генезисом економіки країни, незважаючи на те, що на момент початку російсько-українського конфлікту підземні сховища газу були практично повністю заповненими, а 17 грудня 2022 р. до порту міста Вільгельмсхафен увійшов плавучий термінал зі зберігання та регазифікації зрідженого природного газу. Внаслідок значного зростання світових цін на енергоресурси, що було викликано початком активної фази бойових дій між Україною та росією і поступовим скороченням державами Європи використання нафтопродукції та газу з рф через економічні ризики, пов'язані з використанням цих ресурсів Москвою як гібридної

зброї для тиску на демократичні країни Європи з метою послаблення санкцій, інфляція в Німеччині в жовтні досягла найвищого в 2022 р. показника і склала 10,4 %, однак у листопаді ситуацію вдалося частково нормалізувати та попередити подальше поглиблення кризи (показник в цей місяць знизився до 10 %). За результатом щомісячного аналізу економічного розвитку Німеччини, річний рівень інфляції в країні в 2022 р., згідно з брифінгом Моніки Шнітцер, що займає посаду Голови Експертної ради, діяльність якої спонсорувалася апаратом влади ФРН, становив 7,4 %.

Через підвищення цін на товари паливно-енергетичного комплексу дані сфери економіки переходили в режим економії, що призводило до істотного обмеження обсягів виробництва певних товарних груп та збільшення показника безробіття, який, за інформацією Федерального агентства зайнятості (BA), в лютому 2023 р. склав 2,62 млн осіб. При цьому потрібно зауважити, що для ліквідації швидкого зростання безробіття, відновлення штатного функціонування підприємств та збільшення робочих місць уряд ФРН використовує пакети фінансової допомоги, прийняття яких почалося в 2020 р. для боротьби з наслідками COVID-19, однак вони зберегли свою релевантність в умовах енергетичної кризи та початку російської війни проти України. Дана підтримка регламентована та організована з боку програми REACT-EU, до юрисдикції якої входить надання фінансів, що виділяються Європейським фондом регіонального розвитку, Європейським соціальним фондом та Європейським фондом допомоги малозабезпеченим, країнам-членам ЄС у розмірі 55 млрд євро, в тому числі для стабілізації внутрішнього ринку праці й залучення населення до процесу розвитку господарства держави.

Характеризуючи економічний розвиток Німеччини в 2023 р. на фоні російського вторгнення в Україну, потрібно зазначити, що подальші прогнози виходу національного господарства країни з кризового стану з точки зору різних аналітичних інституцій відзначаються значною біфуркацією. Таким чином, у 2023 р. відбулася стабілізація цін на енергоресурси, що призвело до зменшення інфляції, яка тепер становила 6 %, замість 7,4 % у 2022 р. На кінець 2022 року за рахунок діяльності аналітичних відділів центрального банку Німеччини – Бундесбанку, Йоахім Нагель, який є його керівником, прогнозував, що економіка ФРН буде мати тенденції до скорочення, особливо на фоні падіння ВВП держави на 0,4 % в четвертому кварталі 2022 р. у зв'язку з паливно-енергетичною кризою.

Однак за допомогою грамотно впроваджених антикризових заходів, зменшення цін на нафтопродукти і газ, що призвело до регресу економічних ризиків для країни, та формування нових імпорتنих потоків цих ресурсів до держави, економіка Німеччини не зазнала найбільш деструктивної варіації подальшого скорочення та змогла поступово стабілізуватися. Таким чином, Інститут економічних досліджень ifo, Кільський інститут світової економіки, Інститут економічних досліджень у Галле та Інститут економічних досліджень RWI Лейбніца прогнозують зростання ВВП в 2023 році на 0,3 %. До того ж, у своїх наукових роботах науковці акцентують увагу на значному збільшенні в квітні 2023 р., в порівнянні з березнем, попиту на німецьку промислову продукцію, що за статистичними даними продемонструвала розширення кількості іноземних та внутрішньодержавних замовлень на 4,8 %. Даний процес пояснюється активним будівництвом нових інфраструктурних об'єктів з метою зменшення світового дефіциту, що виробляють компоненти, необхідні для розробки високотехнологічної продукції зі значною доданою вартістю при експорті. Симультанно необхідно позитивно відзначити діяльність Інструменту для попередження банкрутства (SSI), що функціонує на базисі Європейського фонду стратегічних інвестицій (EFSI), діяльність якого спрямована на валютну підтримку підприємств, що мають фінансові проблеми і, як наслідок, нівелювання загрози скорочення потенціалу подальшого випуску продукції та її реалізації на ринках. На основі виходу зі стану редукції німецької промисловості та отримання необхідних обсягів сировини, аналітичні видання висували думку про можливість істотного підвищення показників зростання ВВП країни до 1,5 % у 2024 р.

Однак позиція Дослідницького інституту Handelsblatt (HRI) стосовно подальшого економічного розвитку ФРН у 2023 р. детермінується як доволі негативна. Аналітики даної організації визначають падіння ВВП держави на 0,2 % в 2023 р., формуючи прогноз на основі скорочення господарства на 0,4 % за останні три місяці 2022 р. Згідно з тезами президента HRI Берта Рюрупа, національна економіка залишається у стані рецесії, і це становище буде характерним господарству країни протягом 5 місяців 2023 р., що пов'язано з глибокими економічними наслідками дестабілізації цін на нафтопродукти та газ, яка призвела до формування спектру економічних ризиків подальшого розвитку держави після початку російсько-українського протистояння. Ця точка зору є головною відмінністю між

HRI та іншими дослідницькими інститутами, які в інформаційному просторі лобіюють зростання економіки на 0,3 % в 2023 р. Спеціалісти HRI відзначають, що у випадку обмежено позитивних тенденцій до поступового покращення кон'юнктури національного господарства Німеччини весною поточного року, обсяги виробництва у близькій перспективі, а саме протягом півроку, не повернуться до докризового стану. Водночас необхідно зазначити, що в четвертому кварталі 2023 р. дослідники організації декларують досягнення показників виробничої потужності країни, які фігурували в економічній моделі розвитку ФРН до розгортання світової пандемії COVID-19 в 2020 р.

Резюмуючи усе вищезазначене, потрібно констатувати, що вторгнення Російської Федерації на територію України і накладання на державу-агресора економічних санкцій виявило значний дисбаланс в галузі спільних дій з боку країн-членів ЄС, спрямованих на обмеження доступу РФ до геофінансової сфери та торгівлі з високорозвинутими ліберальними демократіями Європи, через порушення Москвою норм міжнародного права та недотримання багатьох постулатів Женевських конвенцій, цілеспрямовано атакуючи цивільне населення українських міст.

Таким чином, значний спектр акторів міжнародних відносин, а саме Польща та країни Балтійського регіону, намагалися не допустити можливість отримання Росією перемоги у воєнному зіткненні з нашою країною, а також декларували метою своєї зовнішньої політики суттєво зменшити надходження до бюджету РФ дивідендів за рахунок експорту нафтопродуктів та газу до країн Євросоюзу, які в короткостроковій перспективі були б використані в якості додаткових дотаційних засобів для потреб збройних сил, з метою підтримки їх стратегічного наступального потенціалу. При цьому, у зв'язку з втратою Москвою преференцій для військової імплементації політико-адміністративного та торговельно-економічного патерналізму над Києвом, а також через дипломатичний тиск з боку країн Євросоюзу і США, дії уряду Німеччини переформатувалися з пасивної зовнішньополітичної діяльності на детермінацію необхідності надання Україні фінансової, військової та гуманітарної допомоги для захисту нашої країною суверенітету та територіальної цілісності, відстоюючи при цьому європейські демократичні цінності.

В умовах затяжного конфлікту в Україні, після початку кризових явищ на світових товарних ринках, економіка Німеччини увійшла в найбільш деструктивну фазу рецесії. Та за допомогою створення сегменту універсальних антикризових механізмів, вдалої соціальної політики, виділення додаткових асигнацій для стимулювання економічного розвитку та підтримки приватних підприємств, а також через акселеровані зовнішньополітичні дії, головним вектором яких було підписання економічних договорів з альтернативними постачальниками нафти та газу, ФРН вдалося стабілізувати внутрішній енергетичний ринок та економіку, уникнувши найбільш песимістичних прогнозів, що стосувалися показників розвитку національного господарства в 2023-2024 роках.

Тож досвід ФРН може бути використаний іншими країнами ЄС та Україною для створення механізму превентивних дій щодо недопущення інкорпорування регресу господарства та внутрішньої енергетичної кризи, шляхом адаптації комерційної моделі до глобальної валютно-фінансової та торговельної волатильності, підписання контрактів на закупівлю паливних ресурсів зі значним спектром більш надійних, у порівнянні з Росією, експортерів, а також створення регламенту дій для зменшення негативного впливу дефіциту або значного підняття цін на енергоносії. Тож імплементувавши дані елементи, Україна зможе забезпечити стабільний економічний розвиток, форсовану інтеграцію в Євросоюз та зменшення впливу на власне господарство майбутніх процесів світових економічних криз і рецесії.

1. Квасова Д. С. Розвиток третинного сектору економіки в розвинених країнах. *Праці БДТУ. Серія 5: Економіка та управління*. 2018. № 2(214). С. 85-92.
2. Калаварян Р. Економіко-географічна та соціальна характеристика Німеччини на сучасному етапі. 2022. С. 78.
3. Сидорова О. Подолання наслідків COVID-19 в ЄС: наднаціональний фінансовий аспект. *Світова економіка та міжнародні відносини*. 2021. № 1(65). С. 24-32.
4. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Німеччиною. *Сайт Посольства України у Федеративній Республіці Німеччина*. 2021. URL : <https://germany.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/torgovelfno-ekonomichne-spivrobitnictvo#:~:text=Серед%20країн%20Європи%20Німеччина%20посідає,дол>.
5. Демонстрація статистичних даних галузевої характеристики показника ВВП держав світу на сучасному етапі розвитку. URL : <https://w3.unece.org/PXWeb/ru/Table?IndicatorCode=8>.
6. Outlook for the German economy for 2023 to 2025. Deutsche Bundesbank Monthly Report. 2022. URL : <https://www.bundesbank.de/resource/blob/901990/90afad2737f689d42ac53510149cc0de/mL/2022-12-prognose-data.pdf>.

Анастасія ЛЕМІШ
студентка 4 курсу ННІ
права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Лілія ФОКША
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

ВІЙСЬКОВІ ОБЛІГАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Від початку збройної агресії РФ проти України у 2022 році країна зіткнулася з численними викликами, серед яких одним з найбільш важливих є забезпечення фінансової спроможності держави в умовах воєнного стану. У цьому контексті важливим елементом фінансової політики стали військові облигації, які дозволяють державі залучати необхідні ресурси для покриття витрат на забезпечення національної безпеки та оборони, стабільності національної економіки, а також підтримки соціальних виплат та інших важливих державних функцій. Військові облигації стали основним інструментом мобілізації фінансових ресурсів у період надзвичайної ситуації, сприяючи збереженню стабільності державних фінансів та забезпеченню функціонування критичних секторів економіки.

Аналіз правового регулювання військових облигацій дозволяє визначити ключові підходи до цього питання, сформовані науковцями та практиками. Значний внесок у дослідження цієї теми зробили такі вчені, як Петренко Г., Довгань Б., Бунік Ю., Кулик М., Чубка О., Скоропад І. та інші. Їх праці слугують основою для глибшого розуміння правової природи військових облигацій і їхнього значення в сучасних українських умовах. Водночас ця проблема потребує подальшого вивчення з метою вдосконалення правового регулювання та підвищення ефективності залучення коштів через цей фінансовий інструмент.

Актуальність дослідження військових облигацій як елемента підтримки фінансової спроможності держави в умовах воєнного стану обумовлена низкою факторів, що мають критичне значення для забезпечення національної безпеки та економічної стабільності України в період збройної агресії РФ. В умовах війни, коли традиційні канали фінансування державних витрат через податкову систему та інші фінансові механізми стали недостатньо ефективними, особливо важливим є забезпечення безперервного та оперативного залучення ресурсів на потреби оборони та соціальних програм. У цьому контексті військові облигації виступають важливим аспектом внутрішньої мобілізації фінансів, що дозволяє залучати кошти від фізичних та юридичних осіб, від широкого загалу громадян, що може значно зменшити залежність від зовнішніх позик і фінансових ринків.

З огляду на специфічні умови воєнного стану військові облигації стають важливим інструментом не лише для покриття бюджетних дефіцитів, а й для підтримки фінансової стабільності та захисту національної економіки. Тому вивчення їхнього функціонування, а також механізмів залучення коштів та управління цими ресурсами є надзвичайно важливим для розробки ефективних політик і стратегій у цій сфері.

Оскільки процес випуску та обігу військових облигацій є важливим компонентом державної фінансової стратегії, дослідження механізмів, нормативно-правового забезпечення, а також економічного впливу цього інструменту на національну економіку дозволяє створити цілісне розуміння того, як цей інструмент може сприяти стабільності фінансової системи в умовах надзвичайних ситуацій. Тому вивчення ролі військових облигацій є актуальним не лише з теоретичної, а й практичної точки зору для розробки стратегічних рекомендацій щодо покращення державного управління в умовах війни.

Так, одним із найважливіших завдань, з якими зіткнулася Україна в умовах війни, є мобілізація фінансових ресурсів для підтримки економіки та армії. За даними Міністерства фінансів, найбільшим джерелом фінансування державного бюджету в період війни став

викуп військових облігацій уряду Національним банком за рахунок емісії гривні. Іншим найбільшим джерелом стали гранти від уряду США. Третім за обсягом джерелом надходжень стали розміщення облігацій внутрішньої державної позики, зокрема військових облігацій, а на четвертому місці – допомога від ЄС [6].

Військові облігації, як різновид облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП), є державними цінними паперами, емітованими Міністерством фінансів України. Вони отримали назву «військові» через їх розміщення під час війни, залучені кошти спрямовуються на фінансування Збройних Сил України та інших ключових потреб держави в умовах воєнного часу [7].

Існує два види військових облігацій: купонні – зі строком погашення більше року та купонними платежами; дисконтні – зі строком погашення менше року, продаються за ціною нижче номіналу.

Відповідно до ч. 3 ст. 16 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», ОВДП – це цінні папери, що розміщуються виключно на внутрішніх ринках капіталу і підтверджують зобов'язання України щодо відшкодування пред'явникам цих облігацій їх номінальної вартості з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облігацій. Номінальна вартість облігацій внутрішньої державної позики України може бути визначена в іноземній валюті [5].

На законодавчому рівні термін «військові ОВДП» поки що не отримав чіткого визначення та офіційної класифікації як різновид облігацій внутрішньої державної позики. Згадка цього терміна з'являється здебільшого в постановах Кабінету Міністрів України, зокрема в постановах «Про випуск облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації» № 101 та № 156 [3-4]. Ці документи були прийняті на тлі початку бойових дій на території України й пов'язані з необхідністю наповнення державного бюджету для підтримки економіки та боротьби з агресором.

Отже, назва «військові облігації» вказує на те, що кошти, отримані від їх розміщення, призначені для фінансування потреб у військовій сфері. Це зумовлено введенням воєнного стану та Указом Президента України №64/2022 від 24 лютого 2022 року [2], яким уряду доручено оперативно забезпечити фінансування всіх необхідних заходів. Попри те, що термін «військові облігації» ще не отримав чіткого визначення у законодавстві, їх правовий статус визначається загальними нормами, які регулюють обіг облігацій внутрішньої державної позики, що свідчить про необхідність вдосконалення нормативно-правової бази, яка забезпечила б прозорість і ефективність використання коштів.

Механізм випуску військових облігацій передбачає їх розміщення серед фізичних та юридичних осіб, а також інституційних інвесторів. Для цього використовуються традиційні канали, такі як банки та фінансові установи, а також нові цифрові платформи, зокрема платформи, інтегровані з державними сервісами, такими як додаток «Дія» [1]. Це дозволяє залучати як внутрішніх інвесторів, так і громадян України, які перебувають за кордоном, до придбання облігацій, таким чином забезпечуючи широку участь населення у фінансуванні державних витрат на оборону.

Що стосується нормативно-правового забезпечення, то випуск та обіг військових облігацій регулюється рядом законодавчих актів, серед яких норми Бюджетного кодексу України, Закони України «Про державний бюджет на поточний рік», «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів», а також відповідні постанови Кабінету Міністрів України таких, як постанова Кабінету Міністрів України від 25.02.2022 № 156 «Про випуск облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації», Постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2001 № 80 «Про розміщення (емісію) облігацій внутрішніх державних позик» та інші.

Зокрема, законодавчі норми визначають порядок випуску облігацій, їх обіг на вторинному ринку, а також права та обов'язки інвесторів. Військові облігації, хоча і є частиною внутрішньої державної позики, мають певні особливості, зокрема наявність спеціальних умов для їх придбання у період воєнного стану. У цьому сенсі важливою є робота Міністерства фінансів України, яке організовує та координує випуск цих цінних паперів, а також здійснює моніторинг та регулювання їх обігу.

Особливістю військових облігацій є те, що вони є одним з найбільш доступних інструментів для інвестування для громадян. Придбати облігації можна не тільки через фінансові установи, а й через державні цифрові платформи, що забезпечує зручність для інвесторів. Це сприяє не лише залученню внутрішніх фінансів, а й підтримці економічної

активності населення в складних умовах воєнного стану. Тож на фоні нестабільної ситуації на ринку фінансів військові облігації можуть стати привабливим варіантом інвестицій для фізичних осіб, оскільки вони часто пропонують гарантовану відсоткову ставку та певний рівень безпеки, зокрема в частині відшкодування вартості облігацій у разі їх погашення.

Тому військові облігації стали важливим елементом фінансової стратегії України в умовах воєнного стану, адже вони дозволяють залучати необхідні ресурси для забезпечення обороноздатності країни, підтримки економічної стабільності та фінансування соціальних програм. Попри значні труднощі, з якими стикається економіка в умовах війни, військові облігації залишаються одним із найбільш ефективних інструментів мобілізації ресурсів для потреб держави. Однак для підвищення ефективності цього інструменту необхідно вдосконалювати нормативно-правову базу та знижувати бар'єри для участі інвесторів у випуску таких цінних паперів. Військові облігації мають потенціал стати не лише інструментом фінансування, але й важливим елементом економічної мобілізації та солідарності в умовах війни.

1. Ізвєков В. Військові облігації – можливість кожному підтримати країну. *Юридична газета*. URL : <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/viyskovi-obligaciyi-mozhlivist-kozhnomu-pidtrimati-krayinu.html>.

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022. № 64/2022: станом на 06.02.2025 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

3. Про випуск облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації»: постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 101. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/101-2014-p#Text>.

4. Про випуск облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації»: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.02.2022 р. № 156: станом на 09.06.2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-2022-p#Text>.

5. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV: станом на 23.01.2025 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.

6. Чубка О. М., Скоропад І. С. Роль військових облігацій у фінансуванні державного бюджету у воєнний період. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2023. № 7.

7. Military bonds – we support Ukraine together. *BDO*. URL : <https://www.bdo.ua/en-gb/news-1/2022/military-bonds-we-support-the-armed-forces-of-ukraine-and-the-state-together>.

Руслана ОТКИДАЧ

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Ксенія КОСЯЧЕНКО

доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

ПРОЦЕСИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КРИПТОВАЛЮТ ТА ЇХ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

Криптовалюти стали важливою складовою сучасної світової економіки, оскільки вони пропонують новий децентралізований спосіб управління фінансами. В основі системи криптовалют лежить технологія блокчейн, яка забезпечує прозорість, безпеку та швидкість фінансових операцій. Завдяки своїм перевагам, серед яких відсутність контролю з боку центральних банків та можливість міжнародних трансакцій без посередників, криптовалюти стали привабливими для інвесторів, підприємців та простих користувачів.

У сучасному світі криптовалюти відкривають нові можливості для розвитку фінансових ринків, сприяють інноваціям у сфері фінансових технологій та змінюють звичні підходи до платежів, інтегруючись в економічні системи як на національному, так і наднаціональному рівнях (багато країн вже почали створювати національну криптовалюту: Emcash – Дубай, El Petro/Petro Moneda – Венесуела, Estcoin – Естонія, E-Krona – Швеція,

J-Coin – Японія) [3, с. 136]. Зокрема, криптовалюти полегшують доступ до фінансових послуг для людей у регіонах з обмеженими можливостями доступу до банківської системи, а найважливішою їх перевагою є насамперед анонімність користування ними, завдяки чому реалізується низка перспективних ринкових механізмів [1, с. 2-3].

Криптовалюти виникли на тлі зростаючої потреби в альтернативних фінансових системах, що могли б функціонувати без контролю з боку урядів або банків. Першою і найбільш відомою криптовалютою став біткойн (Bitcoin), який було створено у 2008 р. анонімною особою або групою осіб під псевдонімом «Сатоші Накамото». В основі біткойна лежить технологія блокчейн, яка дозволяє зберігати й передавати дані про транзакції децентралізовано, без потреби у довірених третіх сторонах [3, с. 137-138].

Протягом кількох років після створення біткойн поступово здобував популярність серед ентузіастів, а згодом і серед інвесторів. У 2010 р. була здійснена перша комерційна транзакція з використанням біткойна – покупка піци за 10 000 BTC. З того часу криптовалюти почали розвиватися шаленими темпами; з'являлися нові цифрові валюти, такі як Ethereum, Litecoin, Ripple та ін. Різноманітні криптовалютні проєкти стали основою для нових фінансових ідей та рішень, таких як смарт-контракти, децентралізовані додатки (dApps) і децентралізовані фінанси (DeFi).

На глобальному рівні криптовалюти з часом перетворилися з інструмента для вузького кола ентузіастів на важливий компонент фінансових ринків і цифрової економіки. Вони привернули увагу великих компаній, інвесторів та урядів, що стимулювало розвиток регуляторних ініціатив у різних країнах світу [4, с. 37].

Важливим аспектом легалізації криптовалют є питання їх оподаткування. Різні країни мають власні підходи до того, як оподатковувати доходи від операцій з криптовалютами:

1. США: у Сполучених Штатах криптовалюти класифікуються як майно. Це означає, що при кожній операції з криптовалютою (продаж, обмін тощо) повинна бути сплачена податкова ставка на приріст капіталу. Якщо криптовалюта була продана з прибутком, цей дохід оподатковується. Податкова служба США (IRS) вимагає детального звітування про всі криптовалютні операції;

2. Європейський Союз: у країнах ЄС підходи до оподаткування криптовалют дещо різняться. Наприклад, у Німеччині прибуток від криптовалют, які були у володінні понад рік, звільняється від податку. Водночас у Франції доходи від криптовалют оподатковуються як приріст капіталу. Крім того, Європейська комісія працює над уніфікацією правил щодо оподаткування криптовалют на рівні ЄС;

3. Велика Британія: у Великій Британії криптовалюти також класифікуються як майно, і приріст капіталу від їх продажу підлягає оподаткуванню. Крім того, особи та компанії, які отримують доходи від майнінгу або надання послуг з використанням криптовалют, також зобов'язані декларувати свої доходи для оподаткування;

4. Японія: Японія була однією з перших країн, які офіційно визнали біткойн як законний платіжний засіб. Доходи від криптовалютних операцій в Японії оподатковуються як «різний дохід» – це означає, що до них може застосовуватися прогресивна шкала податків з максимальною ставкою до 45 %;

5. Китай: хоча Китай і заборонив більшість операцій з криптовалютами та закрив місцеві біржі, інтерес до криптовалют все ще існує, особливо в контексті блокчейн-технологій. Однак криптовалютні операції тут не обкладаються податком через заборону їх використання.

Таким чином, підходи до оподаткування криптовалют відрізняються залежно від правового статусу криптовалют у кожній країні, а також від специфіки національних податкових систем. Водночас глобальний ринок поступово рухається до посилення регулювання та уніфікації правил оподаткування криптовалют.

Для України криптовалюти стали важливим елементом економічних трансформацій. У часи фінансової нестабільності, коли традиційні банки та фінансові установи можуть бути порівняно менш надійними, криптовалюти пропонують альтернативний спосіб зберігання та передачі капіталу. Вони також дозволяють здійснювати міжнародні операції без високих комісій та валютних обмежень, що наразі є особливо актуальним для малого та середнього бізнесу в Україні [2, с. 153].

Також важливо додати, що криптовалюти є однією з найбільш рушійних сил у розвитку ІТ-сектора в Україні, оскільки сприяють створенню нових робочих місць та залученню інвестицій у високотехнологічні проєкти, а також розвитку фінансових інновацій та підвищенню конкурентоспроможності української економіки на міжнародній арені.

Зважаючи на всі ці фактори, легалізація та належне регулювання криптовалют

може стати своєрідним каталізатором для економічного зростання України, залучення іноземних інвесторів і підвищення довіри до української фінансової системи.

Питання легалізації криптовалюти в Україні та її оподаткування на законодавчому рівні почали розглядати відносно нещодавно. Одним із серйозних кроків у цьому напрямі можна назвати прийняття Верховною Радою України Закону України «Про віртуальні активи» 17 лютого 2022 року та його підписання Президентом України 15 березня того ж року після врахування Парламентом пропозицій. Загальними засадами зазначеного закону окреслено визначення поняття віртуальних активів, їх поділ на забезпечені та незабезпечені, визначено види послуг з віртуальними активами та врегульовано питання операцій з ними тощо [5]. Нині даний закон постійно редагується та доповнюється, адже ринок криптовалют є неймовірно активним і динамічно розвивається; також зазначений закон ще не набрав чинності, адже для того, щоб він почав працювати, необхідно внести відповідні зміни до Податкового кодексу України, що досі не було зроблено.

Згідно з найбільш актуальною на момент написання тез інформації, повноцінна легалізація криптовалюти в Україні може відбутися в першому або другому кварталі 2025 р. Про це повідомив голова Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики Д. Гетманцев, підкресливши, що питання оподаткування віртуальних валют планується реалізувати за моделлю оподаткування операцій з цінними паперами, згідно з якою оподатковується саме інвестиційний прибуток [7].

Зараз діє загальний порядок оподаткування доходів фізичних осіб від криптовалют. Якщо криптовалюта була у власності понад рік, ставка податку на прибуток становить 5 % плюс 1,5 % військового збору. Якщо актив перебував у володінні менше року, податкова ставка становить 18 % [6, с. 202-204].

Позиція податкових органів України щодо оподаткування криптовалюти ще перебуває на стадії формування. Як вже було зазначено вище, Україна планує легалізувати криптовалюту у 2025 р. з метою створення чітких правил для ринку віртуальних активів. Однак для повноцінної роботи цього ринку необхідно внести зміни до Податкового кодексу України, щоб врегулювати порядок оподаткування доходів від криптовалютних операцій. Очевидно, що в умовах сьогодення зазначені процеси вимагатимуть дещо більших часових витрат. Але всі ці зміни є необхідними, як мінімум з метою того, щоб відповідати європейським стандартам, оскільки Україна орієнтується на регулювання крипторинку за моделлю ЄС, зокрема в рамках регламенту MiCA [8].

1. Плиса В., Дзямка М. Криптовалюти у фінансовій системі України: виклики та можливості. *Економіка та суспільство*. 2024. № 65. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4415/4345>.
2. Логойда В. М. Перспективи врегулювання правового статусу криптовалюти в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. № 63. С. 152-157.
3. Шкурат М. Є., Завидовська А. О. Дослідження детермінант впливу на механізм функціонування криптовалют в умовах світової економічної невизначеності. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. 2023. № 25. С. 135-146.
4. Arroyo, J. C. T., Dum Dumaya, C. E., & Delima, A. J. P. (2020). Polybius Square in Cryptography: A Brief Review of Literature. *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering*, 9 (3), 3798-3808.
5. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.
6. Грицай С. О. Порівняльна характеристика правових засад оподаткування віртуальних активів в Україні: до їх легалізації та законодавчі перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України. Проблеми публічного права*. 2023. № 4(30). С. 197-227.
7. В Україні легалізація криптовалюти може відбутися у 2025 році. *Судово-юридична газета*. URL : <https://sud.ua/uk/news/ukraine/312769-v-ukraine-legalizatsiya-kriptovalyuty-mozhet-proizoyti-v-2025-godu>.
8. НКЦПФР про оподаткування криптовалют в Україні та зміни до закону про віртуальні активи – інтерв'ю. *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку*. URL : <https://www.nssmc.gov.ua/nktsprf-pro-opodatkuvannia-kryptovalyut-v-ukraini-ta-zminy-do-zakonu-pro-virtualni-aktyvy-interv-iu/>.

Анастасія ПИВОВАРОВА

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Ксенія КОСЯЧЕНКО

доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

СИСТЕМА ПОДАТКОВИХ ПІЛЬГ, ЇХНІ ВИДИ ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Податкові пільги є важливим елементом сучасної податкової системи, спрямованим на стимулювання економічного розвитку, підтримку окремих категорій громадян та підприємств, а також забезпечення соціальної справедливості. В умовах ринкової економіки податкові пільги можуть слугувати інструментом для регулювання економічної активності, створення умов для розвитку пріоритетних галузей економіки, а також для забезпечення соціального захисту.

Відповідно до ст. 30 Податкового кодексу України податкові пільги являють собою передбачені податковим та митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплату ним податку та збору в меншому розмірі за наявності законодавчо визначених підстав. При цьому до таких підстав віднесено особливості, що характеризують певну групу платників податків, вид їхньої діяльності, об'єкт оподаткування або характер та суспільне значення здійснюваних ними витрат [1].

Таке твердження вбачається доволі дискусійним з огляду на те, що у п. 30.9 ст. 30 Податкового кодексу України передбачено, що пільги можуть надаватися шляхом не лише звільнення від сплати податків та зборів, а й:

- а) податкового вирахування (знижки), що зменшує базу оподаткування до нарахування податку та збору;
- б) зменшення податкового зобов'язання після нарахування податку та збору;
- в) встановлення зниженої ставки податку та збору.

Окрім того, навряд чи слушною є думка, що податкові пільги стосуються лише «прибуткових податків». Вважаємо, що податкові пільги у формі, встановленій законодавчо, визначаються не лише за вказаними податками, а й за всіма податками і зборами, які включено до податкової системи нашої держави

Податкові пільги можуть застосовуватися як для фізичних, так і юридичних осіб, вони мають різні форми. Основна мета пільг полягає в тому, щоб знизити податкове навантаження на певні категорії платників або операції, що, у свою чергу, сприяє розвитку економіки або вирішенню соціальних питань.

Податкові пільги класифікуються за різними критеріями, залежно від їхньої природи та цілей:

1. За видом податку [2]:
 - пільги з податку на прибуток – надаються підприємствам, зокрема малому та середньому бізнесу, у вигляді звільнення від податку на певний період або зниження ставки податку;
 - пільги з ПДВ – звільнення від сплати ПДВ або застосування зниженої ставки для окремих категорій товарів чи послуг, що мають важливе соціальне або економічне значення;
 - пільги на майнові податки – можуть включати зменшення ставки податку на нерухомість або землю для певних категорій осіб, таких як ветерани, інваліди, пенсіонери;
 - акцизні пільги – надаються для стимулювання виробництва окремих товарів або зниження їхньої вартості для споживачів;
2. За категорією платників [3]:

- пільги для юридичних осіб – застосовуються для підприємств, що працюють у пріоритетних галузях (інновації, енергозбереження тощо);

- пільги для фізичних осіб – надаються у вигляді звільнення від оподаткування доходів певних категорій населення (пенсіонери, малозабезпечені, інваліди);

3. За механізмом реалізації:

- звільнення від сплати податку – повне або часткове звільнення платника від обов'язку сплати певного податку;

- зниження ставки податку – зменшення стандартної ставки податку для окремих категорій платників або видів діяльності;

- податкові кредити – право на відкладення сплати податку або отримання знижки на податок за умови виконання певних умов (наприклад, інвестування у певні галузі);

- податкові знижки – повернення частини сплаченого податку на основі виконання визначених державою умов (наприклад, витрати на освіту чи медицину).

Правове регулювання податкових пільг здійснюється на підставі Податкового кодексу України, а також ряду законодавчих актів, які регулюють порядок їх надання. Основним документом, що визначає систему пільг, є Податковий кодекс України, який містить норми щодо [3]:

- підстав для надання пільг;

- категорій осіб, які можуть користуватися пільгами;

- порядку застосування пільг та контролю за їх наданням.

Законодавство України передбачає пільги для таких категорій платників податків, як:

- підприємства, які займаються науково-дослідною діяльністю;

- підприємства, що працюють у сфері енергозбереження та екології;

- аграрні підприємства;

- підприємства малого бізнесу (в межах спрощеної системи оподаткування);

- фізичні особи, які мають низькі доходи або належать до соціально незахищених категорій.

Основною проблемою системи податкових пільг в Україні є їх нераціональне використання. Часто пільги надаються без належного економічного обґрунтування, що призводить до втрат бюджету. Також спостерігаються випадки зловживання пільгами з боку великих компаній. Однією з основних причин є недостатні прозорість та контроль за їх використанням.

Реформування системи пільг має включати перегляд критеріїв надання, впровадження прозорих механізмів контролю та моніторингу їхньої ефективності, а також оптимізацію процедури скасування пільг, що втратили свою актуальність.

У багатьох країнах світу податкові пільги є важливим інструментом податкової політики. Наприклад, у країнах Європейського Союзу існує широка практика застосування податкових пільг для підтримки малого бізнесу та стимулювання інноваційної діяльності. У США активно використовуються податкові кредити для стимулювання науково-дослідної діяльності, а також пільги для інвесторів у стартапи [2].

Податкові пільги є важливим інструментом державної податкової політики, який сприяє стимулюванню економічного розвитку, підтримці соціально незахищених верств населення та реалізації інших державних цілей. Проте їхня ефективність залежить від чіткого правового регулювання, належного контролю та обґрунтованого надання.

Для України актуальним є вдосконалення системи податкових пільг, зокрема посилення контролю за їх використанням, забезпечення прозорості процесу надання пільг та їх оптимізація відповідно до сучасних економічних реалій.

1. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

2. Кобильнік Д. А. Правове регулювання пільг при оподаткуванні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2002. 206 с.

3. Шаптала Є. Ю. Податкові пільги як різновид податково-правових стимулів. *Право та інновації*. 2018. № 3 (23). С. 68-74.

Павло ПЛАХТІЙ

курсант 2 курсу

Науковий керівник:

Ірина УМРИХІНА

доцент кафедри

адміністративно-правових дисциплін,

доктор філософії в галузі права

(Донецький державний

університет внутрішніх справ,

м. Кропивницький, Україна)

ВПЛИВ ВІЙНИ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК І БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

Російська агресія проти України спричинила масштабні економічні втрати, значні людські жертви, руйнування інфраструктури та деградацію соціально-економічної системи. Війна суттєво змінила вектор економічної політики держави, спричинивши перед урядом нові проблеми у сфері безпеки, фінансової стабільності, зайнятості населення, функціонування промислового комплексу та залучення іноземних інвестицій.

В умовах тривалої війни економічна безпека України зазнає значних трансформацій. Після фази стабілізації та адаптації до початкового шоку від повномасштабного вторгнення економічні механізми держави почали поступовий перехід до економіки воєнного часу. Це зумовлює як обережно-оптимістичні експертні прогнози відновлення економіки, так і нові виклики та загрози національній економічній безпеці. У кінці 2024 р. й на початку 2025 року виклики та загрози економічній безпеці переважно зумовлені прямим руйнівним впливом воєнних дій на економічний розвиток (зокрема, на основні об'єкти економічної інфраструктури, фізичні руйнування, неможливість ведення господарської діяльності в умовах бойових дій у сільській місцевості, ракетні та безпілотні обстріли тощо), дефіцитом кваліфікованої робочої сили та потенціалом посилення макроекономічних дисбалансів. На тлі невизначеності щодо масштабів збитків, завданих війною, та можливості їх компенсації, час та фінансові перспективи відновлення економічного потенціалу України в багатьох сферах діяльності залишаються одним з головних питань економічної безпеки країни. Збитки, завдані війною, продовжують збільшуватись. У цілому, за такий довгий період воєнного стану в Україні, стан економічної безпеки держави стабілізувався, хоча затяжна війна й погіршила можливості економічного зростання та посилила залежність національної економіки від зовнішніх джерел розвитку [1].

Реальний сектор України зазнав значних втрат через окупацію територій, руйнування інфраструктури, порушення логістики та високі ризики, проте завдяки підтримці бюджету, адаптивності бізнесу й населення, а також стійкості енергосистеми демонструє несподівано високу витривалість у кризових умовах. Ринок праці України переживає серйозні виклики через масштабну внутрішню та зовнішню міграцію, суттєве зростання безробіття та посилення диспропорцій між попитом і пропозицією робочої сили. Інфляція в Україні зросла через скорочення пропозиції товарів і послуг, підвищення витрат бізнесу та девальваційний тиск, але завдяки заходам Національного банку України, фіксації курсу, тарифів і податковим змінам вдалося частково стабілізувати ситуацію, хоча попит залишався нерівномірним, із підвищенням на окремі товари та послуги. Падіння економіки України у 2022 році внаслідок повномасштабної війни було найглибшим за всю історію України. Утім, воно було меншим, ніж очікувалося на початку вторгнення, завдяки високій здатності бізнесу до адаптації, а також стійкості енергетичної системи. З огляду на це та зростання обсягів очікуваної міжнародної допомоги Національний банк поліпшив прогноз зростання ВВП у 2023 році – з маржинальних 0.3 % до 2.0 %. Суттєвих дефіцитів електроенергії надалі не передбачається, за винятком можливих локальних та ситуативних дефіцитів у другому півріччі через ремонтні роботи. Але стрімкішому відновленню економіки перешкоджатимуть збереження все ще високих безпекових ризиків, що пригнічують інвестиційні та споживчі настрої. Логістичні обмеження для експорту та слабкі темпи повернення вимушених мігрантів з-за кордону також стримуватимуть відновлення. У 2024 та 2025 роках очікується прискорення темпів економічного зростання до 4-6 %, насамперед завдяки закладеному в прогноз припущенню щодо зниження безпекових ризиків з початку наступного року та все ще м'якій

фіскальній політиці. Завдяки послідовній монетарній політиці та фіксації курсу Національного банку вдалося зберегти контроль за інфляційною динамікою, попри повномасштабну війну та високу світову інфляцію. З початку 2023 року інфляція сповільнювалася швидше, ніж очікувалося. Зниженню інфляції сприяли, зокрема, достатня більша пропозиція продовольства та пального, а також стабільна ситуація на валютному ринку та поліпшення інфляційних очікувань завдяки вчасним ефективним заходам Національного банку. Інфляція знижуватиметься й надалі – до 14.8 % на кінець 2023 року, 9.6 % на кінець 2024 року та 6 % – 2025 року. Цьому сприятиме здешевлення енергоносіїв на світових ринках, стриманий внутрішній попит, а також заходи монетарної політики [2].

Основною метою економічної політики є збереження темпів зростання ВВП та досягнення економічної самодостатності через реалізацію наступних стратегічних напрямів:

- 1) залучення інвестицій у реальний сектор економіки – створення сприятливих умов для інвесторів, розширення фінансових можливостей для підприємств;
- 2) збільшення несировинного експорту – переорієнтація економіки на продукцію з високою доданою вартістю;
- 3) розвиток переробної промисловості – стимулювання переробки сировини всередині країни для збільшення її частки у ВВП;
- 4) покращення ситуації на ринку праці – підтримка зайнятості, створення нових робочих місць та підтримка вразливих категорій населення.

Для досягнення цих цілей використовується чіткий набір інструментів, що включає діджиталізацію, фінансові механізми підтримки бізнесу та державне сприяння розвитку підприємництва. Щодо відновлення економіки під час війни та діджиталізації державних послуг можна зазначити, що мінекономіка активно працює над спрощенням бюрократичних процесів та цифровізацією послуг через:

- 1) платформу «Дозвіл», що дозволяє отримувати дозвільні документи онлайн (зокрема висновки для подовження строків розрахунків за експортно-імпортними операціями);
- 2) платформу Пульс, яка забезпечує зворотний зв'язок бізнесу з держорганами, голосування за актуальні проблеми та сприяє прозорості комунікацій;
- 3) інтеграцію штучного інтелекту до державних сервісів для автоматизації прийняття рішень та мінімізації корупційних ризиків.

Також можна зазначити важливу тему, яка стосується підтримки малого та середнього підприємництва, а саме: Стратегію відновлення МСП до 2027 року, яка передбачає:

- 1) відновлення зруйнованих підприємств за принципом «build back better» (відбудова на якісно новому рівні);
- 2) перехід до «зеленої економіки», що передбачає впровадження екологічно сталих технологій у виробництво;
- 3) цифрову трансформацію бізнесу, яка включає автоматизацію, використання цифрових платформ та онлайн-сервісів;
- 4) підтримку вразливих груп населення – ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, жінок та осіб з інвалідністю, що сприятиме інклюзивності економічного розвитку.

Важливо зазначити, що Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями для залучення фінансових та технічних ресурсів задля врегулювання економіки в країні. USAID підтримує малий і середній бізнес, забезпечуючи доступ до фінансування, інвестуючи у підвищення ефективності виробництва та розширюючи експортні можливості. UKAid сприяє запуску цифрових платформ для бізнесу та підтримує освітні програми для підприємців (зокрема, «Зростає 2.0» для жінок). ЄС та ОЕСР надають аналітичну підтримку та допомагають інтегрувати економічну політику України до європейських стандартів [3].

Війна створила безпрецедентні проблеми для економіки України, проте одночасно відкрила можливості для трансформації економічної моделі країни. Успішне відновлення залежатиме від ефективної політики держави, залучення міжнародної допомоги, розвитку військово-промислового комплексу та інтеграції у світові економічні процеси.

Для забезпечення довгострокової стабільності Україні необхідно продовжити структурні реформи, підвищувати рівень економічної безпеки та створювати умови для сталого розвитку.

1. Економічна безпека України в умовах довготривалої війни. *Експертно-аналітична доповідь*. К. : НІСД, 2024. 71 с.

2. Економіка України в умовах війни. *Національний банк України*, 2023. URL : <https://surl.li/rndmhi>.

3. Економічна політика України. Відновлення під час війни. Міністерство економіки України. 2024. URL : <https://surl.li/gywegd>.

Максим П'ЯНКІВСЬКИЙ

курсант факультету забезпечення
оперативно-службової діяльності

Андрій МОСТОВИЙ

доцент кафедри
прикордонного контролю,
доктор філософії в галузі
освітніх, військових наук
<https://orcid.org/0000-0003-4328-2848>

*(Національна академія Державної
прикордонної служби України
імені Б. Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна)*

ОСНОВНІ ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ

Фінансово-економічна безпека – це стан економічної та фінансової системи, за якої забезпечується її стабільність, ефективність використання ресурсів, стійкість до внутрішніх та зовнішніх подразників та довгострокового розвитку.

Фінансово-економічна безпека є ключовим елементом загальної національної безпеки, оскільки визначає рівень добробуту населення, конкурентоспроможність економіки та стійкість до кризових явищ. Вона включає такі аспекти, як стабільність фінансової системи, контроль за інфляцією, належне управління державним боргом, забезпечення стабільного притоку інвестицій, розвиток національного виробництва та ефективне використання природних і людських ресурсів.

Її основними загрозами є наступні фактори.

Першим фактором є економічна криза, коли з'являється значний спад в економічній активності, який, у свою чергу, викликає зниження ВВП, збільшення безробіття, характеризується фінансовим потрясінням та банкрутством підприємств. Для прикладу можемо взяти фінансову кризу 2008 року, яка стала однією з наймасштабніших фінансових криз сучасності та, своєю чергою, вплинула на світову фінансову систему, спад у багатьох країнах світу та призвела до кардинальних фінансово-економічних змін. Причинами цієї кризи є те, що американські банки почали занадто активно видавати кредити навіть тим клієнтам, у яких була низька кредитоспроможність. Також до 2006 року ставки за іпотечними кредитами зросли, через що клієнти, які позичали у банку, більше не могли його виплатити, внаслідок чого ринок нерухомості «лопнув», ціни почали стрімко падати та банки вже не могли повернути видані кредити.

Наслідками фінансової кризи 2008 року стало стрімке збільшення безробіття з 4,4 % у 2007 році до 10 % у 2009 році, через кризу деякі країни ЄС, такі як Греція, Португалія, Іспанія, потрапили у боргову пастку та потребували допомоги від МВФ та ЄС. Економіка розвинених країн скоротилась, наприклад, ВВП у США впало на 2,5 %, а у ЄС на 4,5 %.

Другим фактором є корупція та тіньова економіка, яка є доволі серйозною загрозою для фінансово-економічної безпеки усіх країн. Вона впливає на управління державою, зменшує надходження податків до державного бюджету та підвищує соціальну нерівність. Прикладом буде «Ера корупції» у США в XIV ст. Тоді майже у всіх містах, а особливо у Нью-Йорку та Чикаго процвітала корупція. Вона проникла у всі сфери життя (від політики до бізнесу) та мала важкі наслідки для суспільства. Міські бюджети були розграбовані, що спричинило погіршення життя цивільного населення. Через зловживання чиновників страждали різні сфери, такі як освіта, медицина, інфраструктура. Також це спричинило підрив довіри до влади народу, ускладнення політичних реформ, зростання злочинності та погіршення якості життя. Важливо зазначити, що боротьба з корупцією в США триває вже багато років, і принесла певні результати. Однак корупція, хоч і в невеликих масштабах, існує й досі, що свідчить про складність і довготривалість боротьби з цим явищем.

Третім фактором є кіберзагрози у фінансовому секторі. Фінансові установи, такі як банки, біржі та державні установи, є привабливими цілями для кіберзлочинців через великі обсяги грошей та конфіденційної інформації, що обробляються в їхніх системах. Прикладом

є атака на Центральний банк Бангладеш у 2016 році. Зловмисники зламали систему SWIFT та намагались викрасти 1 мільярд доларів із рахунків Центрального банку Бангладешу у Федеральному резервному банку Нью-Йорка. Через помилку в написанні слова в одному з переказів банк-одержувач помітив аномалію, і більшість транзакцій вдалося заблокувати, але злочинці все ж викрали 81 мільйон доларів.

Четвертим фактором є нестабільність банківської системи. Основними причинами нестабільності в банківській системі є банкрутство фінансових установ, банківські кредитні кризи, недостатні валютні резерви та неефективне банківське регулювання. Банкрутство банків спричинене неефективним управлінням активами, високим рівнем неповернення кредитів та кризою ліквідності. Банкрутство банків викликає ефект доміно, коли банкрутство одного банку спричиняє банкрутство інших фінансових установ. Криза довіри до банків виникає тоді, коли відбувається масове вилучення депозитів фізичних осіб і виникає дефіцит ліквідності. Відсутність належного страхування депозитів поглиблює кризу і сприяє паніці, а спекуляції на нестабільності банків можуть спричинити різкі коливання національної валюти. Брак валютних резервів робить країну вразливою до зовнішніх економічних шоків, що може призвести до девальвації національної валюти, зростання цін на імпортовані товари та загальної інфляції. Міжнародні інвестори втрачають довіру до вітчизняної економіки, що обмежує зовнішнє фінансування. Слабкий державний контроль, корупція в банківському секторі та непрозорість фінансових установ можуть призвести до неефективного банківського регулювання, що спричинить кризову ситуацію. Нестабільність банківської системи призводить до масового відтоку капіталу, девальвації національної валюти, соціальних потрясінь та зниження рівня життя. Інвестори виводять гроші з країни, підриваючи економіку та валютний ринок, бізнес не має доступу до кредитів на розвиток, а економічне зростання сповільнюється. Втрата довіри до банківської системи призводить до зростання попиту на іноземну валюту, що змушує центральний банк витрачати резерви для підтримки валютної стабільності. Соціальні заворушення виникають через втрату банківських депозитів, громадське невдоволення та можливі протести. Різке зростання безробіття через призупинення корпоративного кредитування погіршує ситуацію, а інфляція та подорожчання кредитів роблять товари та послуги менш доступними, що ускладнює життя населення.

П'ятим фактором є державний та корпоративний борг, який відіграє важливу роль в економіці, але надмірний рівень боргу може створювати серйозні фінансові ризики. Високий рівень зовнішнього боргу робить країну залежною від міжнародних кредиторів та обмежує її економічну незалежність. Якщо уряди змушені регулярно позичати кошти для фінансування бюджетних видатків, їхня вразливість до змін у світовій фінансовій системі зростає. Умови кредитування стають жорсткішими, а кредитори можуть впливати на економічну політику країни, вимагаючи проведення структурних реформ, підвищення податків і скорочення соціальних витрат. Якщо борг зростає до критичного рівня, зростає ризик боргової кризи, яка може призвести до дефолту, знецінення валюти та економічного спаду. Крім того, високий рівень державного боргу може знизити кредитний рейтинг країни, ускладнити залучення нових інвестицій та збільшити вартість запозичень. Надмірна кредитна заборгованість фірм та домогосподарств є однаково небезпечною. Коли компанії мають велику заборгованість, вони стикаються з фінансовими труднощами, а це може знизити їхню конкурентоспроможність і призвести до банкрутства. Це, у свою чергу, призводить до скорочення та зменшення кількості робочих місць та уповільнення економічного зростання.

Ситуація також є небезпечною для банківської системи. Зростання частки проблемних кредитів може призвести до фінансової нестабільності та зниження доступності кредитів. Якщо домогосподарства витрачатимуть значну частину своїх доходів на погашення боргів, споживчий попит знизиться, що матиме негативні наслідки для економіки в цілому. Надмірне боргове навантаження на підприємства та домогосподарства може призвести до фінансової кризи, оскільки значна кількість боржників стане неплатоспроможною, що спричинить каскадний негативний вплив на всю економічну систему. Таким чином, державний та корпоративний борг може бути важливим інструментом економічного розвитку, але його надмірне зростання спричинює значні ризики. Для запобігання фінансовим кризам уряди повинні проводити ефективну боргову політику, контролювати рівень запозичень, сприяти відповідальному кредитуванню та підтримувати фінансову стабільність у банківському секторі.

Тому фінансово-економічна безпека країни є ключовим фактором її стабільного розвитку та добробуту громадян. Загрози, такі як економічні кризи, інфляція, корупція,

фінансові махінації, державний борг, нестабільність банківської системи, геополітичні ризики та кіберзлочинність, можуть серйозно підірвати економічну стабільність. Забезпечення фінансово-економічної безпеки потребує тісної взаємодії держави, бізнесу та громадян. Тільки комплексний підхід дозволить зберегти економічну стабільність і забезпечити сталий розвиток країни.

1. Світовий банк (World Bank). URL : <https://www.worldbank.org>.
2. Міжнародний валютний фонд (IMF). URL : <https://www.imf.org>.
3. Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD). URL : <https://www.oecd.org>.
4. Річні звіти Національного банку України. URL : <https://bank.gov.ua>.
5. Аналітичні матеріали Європейського центрального банку. URL : <https://www.ecb.europa.eu>.

Софія СУХАЧ

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Валентина ЧЕРНОБУК

старший викладач
кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнні події на території України суттєво підірвали економічну безпеку країни. Необхідність адаптації до нових реалій та зосередження ресурсів на забезпеченні воєнної економічної безпеки ставить перед українським урядом низку складних завдань. Метою цієї роботи є аналіз поточного стану економіки України під впливом воєнних дій, визначення проблем у цій сфері та шляхів їх вирішення.

Нині беззаперечною є роль економічної науки у застосуванні концептуальних засад економічної безпеки. Зокрема, потребують наукового обґрунтування прояви та ідентифікація існуючих загроз, пошук ефективних інструментів й методів їх нейтралізації та усунення. Вказаною проблематикою займалися такі провідні вітчизняні науковці, як: В. Антошкін, А. Бесчастний, З. Варналій, О. Власюк, Я. Жаліло, В. Похилук та ін. Теоретико-методологічні та практичні питання економічної безпеки досліджували А. Гріненко та О. Новікова.

До початку воєнних дій українська економіка вже стикалася з низкою проблем, що значно впливали на її безпеку, а саме:

- надмірна заборгованість держави створювала значний тиск на економічну систему;
- відсутність привабливих умов для інвесторів стримувала розвиток економіки;
- високий рівень корупції спричиняв розподіл ресурсів невідповідним чином, заважаючи ефективному функціонуванню ринку;
- відтік висококваліфікованих спеціалістів погіршував інноваційні можливості економіки;
- слабка соціальна інфраструктура та низький рівень життя створювали додаткові виклики.

Після початку війни економіка зазнала серйозних втрат. Збитки в економіці України від війни перевищили 108 мільярдів доларів, переважно через знищення соціальних та інфраструктурних об'єктів. Зупинка роботи багатьох підприємств призвела до втрати доходів, зниження виробництва та міграції робочої сили.

Для подолання викликів економічній безпеці в умовах воєнних дій пропонуються такі заходи:

- зменшення податкового та митного тиску на бізнес, що сприятиме збільшенню його спроможності;
- запровадження податкових стимулів для підприємств для їхнього відновлення та розвитку;

– використання міжнародних норм та санкцій для впливу на економіку агресора – сприятиме зміцненню позицій країни [1, с. 60].

Однією з ключових стратегій для відновлення України є створення плану повоєнного розвитку економіки. Цей план передбачає залучення фінансової підтримки з різних джерел, включаючи кошти державного бюджету та кошти країн-партнерів. У цьому контексті розглядаються можливості використання онлайн-платформи U24 та фонду відновлення майна та інфраструктури для реалізації програм відновлення.

Україна активно працює над залученням міжнародної фінансової підтримки. Це включає позики, грантову допомогу та інші форми допомоги від Цільового фонду Світового банку з підтримки, відновлення, відбудови та реформування України (URTF), Агентства США та інших організацій. На конференції в Лугано було досягнуто домовленості щодо підтримки від різних країн та міжнародних організацій [3, с. 53].

Однак важливо забезпечити ефективну координацію та прозорість використання залучених коштів. Створення координаційного центру у Києві сприятиме цій меті та дозволить забезпечити ефективне використання фінансових ресурсів.

Україна також розглядає можливість використання інших джерел фінансової підтримки, таких як конфісковані активи, заморожені валютні активи агресора та майбутні російські репарації. Події, пов'язані зі вторгненням, ставлять під сумнів ефективність раніше прийнятих стратегій розвитку. Зокрема, важливо переглянути підходи до розвитку приватного підприємництва, лібералізації бізнесу та вирішення бюрократичних перешкод [4, с. 60]. Релокація підприємств з окупованих територій та заохочення міжнародних інвесторів є також важливими стратегічними напрямками. Економічна безпека України в умовах воєнного конфлікту вимагає комплексного та стратегічного підходу. Плани на повоєнний період, залучення міжнародної підтримки та прозорість у використанні коштів є критичними складовими успішного відновлення економіки країни [2, с. 21]. Також важливо провести структурні реформи, спрямовані на підтримку приватного підприємництва та залучення інвестицій для подальшого розвитку.

Український аграрний сектор продовжує функціонувати в умовах непростого геополітичного конфлікту. Незважаючи на це, його представники продовжують забезпечувати внутрішній ринок продукцією та виявляють готовність до експорту. Зокрема, їм необхідна пролонгація морського «зернового коридору», оскільки сухопутні шляхи для експорту є значно витратнішими. За прогнозами, Україна може найближчим часом збільшити обсяг експорту сільськогосподарської продукції до 5.5-6 млн тонн, наблизившись до докризового рівня [3].

Логістична сфера також піддається великим викликам. Зупинка авіаційного руху, блокування морських портів та перешкоди у залізничному сполученні через активні бойові дії обмежують можливості транспортування. Особливо проблемним є блокування морських портів, оскільки альтернатив морській логістиці немає. Крім того, обмежена кількість пропускних пунктів на кордоні з ЄС ускладнює перевезення зерна [4].

Попри ці виклики, відокремлення обсягів поставок зерна від росії є складним завданням, яке навряд чи буде реалізовано через високий світовий попит, залежність від обсягів, які постачають Україна та росія, та відсутність інших альтернативних постачальників [4]. Санкції обмежили росію фінансово, але також створили проблеми з логістикою. Експерти передбачають, що Китай може збільшити закупівлю пшениці у росії [1].

Війна створила серйозні виклики і для вітчизняного поштово-логістичного сектора. Загроза ракетних ударів та бойові дії обмежують діяльність логістичних компаній. Проте це також відкриває нові можливості для розвитку, оскільки воєнні умови стимулюють покращення якості доставки як в Україні, так і за її межами [1].

Наприклад, міграція великої кількості українців за кордон поставила перед представниками логістичної сфери серйозні завдання. З початку березня 2022 р. обсяги щомісячних відправлень з України до країн Європи та Північної Америки зросли на 30 %. Найпопулярнішими напрямками є Польща, Німеччина та Чехія. Змінюються також товари, що доставляються з українського ринку до Європи [1].

Початок нового етапу військової агресії Росії проти України з кінця лютого 2022 р. викликав серйозні руйнування не лише у військовій, а й у транспортній, енергетичній та виробничій інфраструктурі. Це призвело до масової евакуації та міграції населення за кордон та створило безпрецедентні виклики для вітчизняної економіки. У цих надзвичайних умовах вітчизняна економіка стикається з великими викликами, але й відкривається шлях до перегляду та покращення відповідних структур і механізмів функціонування в майбутньому.

Економічна безпека України в умовах воєнних дій потребує комплексного підходу

та впровадження ефективних заходів. Лише за умови активного залучення ресурсів та використання стратегічних інструментів країна зможе подолати наявні виклики та зміцнити свою економічну позицію.

1. Блакита Г., Богма О., Сілакова Г. Конфліктологія в концепції економічної безпеки підприємств в умовах війни. *SCIENTIA FRUCTUOSA*. 2022. № 3(143). С. 50-58.
2. Блохін П. В. Економічні наслідки війни та їх вплив на економічну безпеку як передумови формування механізмів миротворчості держави. *Конкурентні стратегії розвитку України в умовах альтерглобалізму*: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 9 квітня 2021 р.). К. : УВОІ «Допомога» УСІ», 2021. С. 119-122.
3. Кравець К. П., Скибенко В. І. Економічна безпека України в умовах воєнного стану. Аналіз наявних загроз та шляхи їх вирішення. *Science and technology: problems, prospects and innovations: Proceedings of I International scientific and practical conference (Osaka, Japan, 19-21 October, 2022)*. Osaka : CPN Publishing Group, 2022. С. 428-433.
4. Пустовійт Р. Ф. Військово-економічна безпека держави. *Економіка та держава*. 2016. № 7. С. 23-28.

Юлія ТОЛМАЧОВА

курсант 2 курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Михайло ФРОЛОВ

доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Національної поліції України,
кандидат юридичних наук
<https://orcid.org/0000-0001-8513-6844>

(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)

**ДЕЯКІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО
ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ**

З початком повномасштабного військового вторгнення важливим питанням для нашого суспільства постала проблема контролю фінансових асигнацій та боротьби з їх незаконним освоєнням. Проблематика контролю фінансових ресурсів завжди є пріоритетним напрямом політики держави в будь-якому часі, оскільки поряд з розвитком фінансової системи з'являються нові загрози їх розподілу в середині держави.

На сьогодні державний фінансовий контроль є важливим інструментом забезпечення законності, фінансової дисципліни та раціонального використання державних ресурсів. Він спрямований не тільки на виявлення порушень, а й на попередження правопорушень та стимулювання дотримання законодавства.

В сучасній юридичній літературі фінансовий контроль розглядається як діяльність органів державної влади, яка включає перевірку виконання вимог законодавства щодо використання державних фінансових ресурсів.

Слід визначити сутність самого поняття «державний фінансовий контроль» та наукові погляди з цього питання. В сучасній юридичній літературі контроль зазвичай трактують як одну з функцій державних органів. Одним із основних завдань цього контролю є не лише притягнення до відповідальності винних осіб, а й запобігання правопорушенням у майбутньому, а також стимулювання всіх зацікавлених осіб до дотримання законності.

Водночас, на думку Г. Дмитренко, державний фінансовий контроль визначається як «регламентована нормами права діяльність органів державної влади та управління, що полягає в контролі за своєчасністю та точністю фінансового планування, обґрунтованістю і

повнотою надходжень і руху державних фінансових та матеріальних ресурсів, а також за правильністю і ефективністю їх використання» [2, с. 33].

Л. Лисяк зазначає, що державний фінансовий контроль – це система моніторингу діяльності контролюючих органів щодо використання державної власності, бюджетних і позабюджетних ресурсів, а також своєчасного виявлення відхилень від законодавчих вимог [4, с. 203].

Т. Жадан вважає, що це сукупність форм, методів та інструментів, що дозволяють контролюючим органам оцінювати ефективність використання державних фінансових ресурсів, виявляти відхилення від норм та вживати заходів для їх усунення [3, с. 166].

З огляду на ці погляди, можна визначити державний фінансовий контроль як діяльність органів влади, що ґрунтується на законності та спрямована на захист фінансових інтересів держави, суб'єктів господарювання та громадян. Суб'єктами такого контролю є органи, уповноважені здійснювати перевірки та контролювати фінансові процеси на всіх рівнях [7, с. 47].

Поряд з теоретичними аспектами важливим є також визначення правового статусу суб'єктів державного фінансового контролю, які здійснюють контроль за фінансовими процесами на всіх рівнях державного управління.

Суб'єкт державного фінансового контролю бере участь у публічних фінансових правовідносинах і має владні повноваження, які включають права і обов'язки при здійсненні контролю.

Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» не визначає конкретно суб'єктів цього контролю, а лише зазначає права органів контролю та обов'язки їх службовців. Причому регламентовано, що державний фінансовий контроль забезпечується органом державного фінансового контролю через проведення державного фінансового аудиту, інспектування, перевірки закупівель та моніторингу закупівлі [8]. І хоча в правоохоронній практиці переважно використовують результати інспектування (ревізії), вчені В. Бідняк, Г. Бідняк, К. Чаплинський зауважують, що недооціненими залишаються такі форми державного фінансового контролю як фінансовий аудит, перевірка закупівель та моніторинг закупівлі, хоча вони і застосовуються правоохоронними органами в меншій мірі [1, с. 86].

Органи фінансового контролю класифікуються за кількома критеріями. За компетенцією такі органи поділяють на три групи: загальної, галузевої та спеціальної компетенції, до яких належать й органи міжгалузевої компетенції. До органів загальної компетенції відносяться Президент України, Верховна Рада, Кабінет Міністрів, органи місцевого самоврядування, а також бюджетно-фінансові комісії та комітети. До органів спеціальної та міжгалузевої компетенції – Міністерство фінансів, Державна аудиторська служба, Державна фіскальна служба, Рахункова палата України та інші. Президент України як глава держави здійснює загальне керівництво фінансовою діяльністю.

У свою чергу, Президент України може реалізувати контрольні повноваження у фінансовій сфері через укази, що регулюють фінансові відносини. Верховна Рада визначає основні орієнтири розвитку фінансової системи країни через закони, від яких залежить діяльність органів спеціальної компетенції. Кабінет Міністрів контролює фінанси під час реалізації фінансової та податкової політики, складання та виконання Державного бюджету, а також керує різними фондами, як-от державним резервним фондом. Його діяльність регламентується Законом України «Про Кабінет Міністрів України» і пов'язана з управлінням державними фінансами. Міністерство фінансів України є центральним органом, відповідальним за формування та реалізацію державної фінансової та бюджетної політики, контролює виконання бюджетного законодавства й казначейське обслуговування. Державна аудиторська служба здійснює моніторинг та контроль за дотриманням законодавства про державні закупівлі.

Аналіз світової практики фінансового контролю доцільно провести на прикладі Казахстану, Чехії, Польщі та Франції. Державний фінансовий контроль у Казахстані регулюється Бюджетним кодексом, який визначає його сутність, види, органи та принципи. В Україні ж Бюджетний кодекс зосереджений на правових засадах функціонування бюджетної системи, бюджетному процесі та відповідальності за порушення [5, с.108]. У Чехії головним органом фінансового контролю є Головне Управління Аудиту, яке як незалежний конституційний орган контролює ефективність використання державного майна та бюджету. В Україні цю функцію виконує Рахункова палата, яка додатково перевіряє державні закупівлі, фінансову звітність установ і дотримання бюджетної дисципліни [6]. У

Польщі головним органом фінансового контролю є Вища Контрольна Палата, яка сприяє ефективному управлінню державними ресурсами. Її підхід, орієнтований на довгостроковий результат, який може бути корисним для України, оскільки сприятиме економічному зростанню. У Франції ключову роль у фінансовому контролі відіграє Рахункова Палата, заснована ще в 1256 році, яка має великий досвід у перевірці бюджетних витрат. Її діяльність змінюється відповідно до сучасних вимог, що забезпечує ефективний контроль [9].

Сьогодні для виконання завдань державного фінансового контролю органи перевіряють фінансові та бухгалтерські документи, кошториси, звіти, що підтверджують надходження та витрати коштів і матеріальних цінностей, законність процедур державних закупівель, а також наявність цінностей, таких як кошти, сировина, устаткування тощо. Рахункова палата, як вищий орган фінансового контролю, здійснює контроль за надходженням та використанням коштів Державного бюджету від імені Верховної Ради України.

Враховуючи вищевикладені наукові погляди, доходимо висновку, що державний фінансовий контроль є діяльністю органів влади, що регулюється фінансово-правовими нормами і спрямованій на захист фінансових інтересів держави, суб'єктів господарювання та громадян. Для реалізації курсу на європейську інтеграцію важливим є реформування системи органів фінансового контролю та пристосування до умов сьогодення, особливо коли в нашій державі відбуваються процеси критичного спрямування, пов'язані з воєнними діями на українській землі.

1. Бідняк В. А. Теоретичні, правові та праксеологічні засади використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням в галузі охорони здоров'я: монографія. Одеса : ВД «Гельветика», 2021. 206 с.
2. Дмитренко Г. В. Організація і здійснення державного контролю в Україні (фінансово-економічні аспекти): дис. д-ра наук з держ. управління: 25.00.02. Київ, 2011. 480 с.
3. Жадан Т. А. Економічна сутність та зміст поняття «державний фінансовий контроль». *Причорноморські економічні студії*. 2017. № 16. С. 161-168.
4. Лисяк Л. В. Розвиток державного фінансового контролю в Україні. *Економічний вісник університету*. 2015. № 26(1). С. 200-206.
5. Натарева О. В. Оцінка стану фінансового контролю державного сектору. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит*. 2015. № 1. С. 106-109.
6. Олексій У. О. Фінансово-правовий аспект парламентського контролю за публічними фінансами: дис. ... д-ра філософії за спец. 081 «Право». Одеса : НУ «ОЮА», 2020.
7. Піхоцький В. Ф. Система державного фінансового контролю в Україні: концептуальні засади теорії та практики: дис. ... док. екон. наук: 08.00.08. Львів, 2015. 530 с.
8. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26.01.1993 р. № 2939-XII. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/T293900?an=1>.
9. Сайт Рахункової Палати Республіки Франція. URL : <https://www.ccomptes.fr/en/institutional-relations/institutional-relations>.

Софія ТРЕТЯК

курсант 2 курсу

Науковий керівник:

Ірина УМРИХІНА

доцент кафедри

адміністративно-правових дисциплін,

доктор філософії в галузі права

(Донецький державний

університет внутрішніх справ,

м. Кривницький, Україна)

ФІНАНSOVA БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ

У сучасних умовах воєнного стану українська економіка проходить через надзвичайно складний період, який формує нові реалії функціонування як держави в цілому, так і окремих суб'єктів господарювання. Комплекс загроз зовнішнього та внутрішнього характеру посилює необхідність трансформації системи управління, яка

повинна забезпечувати швидке реагування на динамічні зміни у зовнішньому середовищі. Особливо важливим аспектом нинішньої ситуації є проблема забезпечення національної безпеки, що в умовах воєнної агресії з боку РФ стала одним із головних пріоритетів. Національна безпека охоплює всі сфери життя суспільства, при цьому економічна безпека держави виступає її фундаментальним компонентом, адже саме вона формує основу для реалізації й захисту національних інтересів. У зв'язку з цим дедалі більшого значення набуває ефективне управління економічною діяльністю як на рівні держави загалом, так і в межах окремих галузей чи суб'єктів господарювання.

Серед найважливіших елементів економіки будь-якої країни ключову роль відіграє фінансовий сектор. Він не лише забезпечує фінансування суб'єктів реального сектору економіки, але й виконує функцію посередника між державними органами, комерційними та некомерційними організаціями, населенням, а також надає широкий спектр фінансових послуг. Стабільна та ефективна діяльність інституцій фінансового сектору є запорукою реалізації стратегічних інтересів держави, бізнесу, громадських структур та громадян. Таким чином, питання економічної безпеки фінансових інституцій у контексті воєнного стану стає актуальним – як ніколи раніше. Забезпечення стійкості й збалансованості цього сектору є критично важливим для стабільного функціонування всієї економічної системи [5, с. 111].

Суб'єктами, які забезпечують фінансову безпеку держави, є, в першу чергу, органи державної влади, управління та самоврядування:

- Президент України;
- Верховна Рада України;
- Кабінет Міністрів України;
- Рада національної безпеки і оборони України;
- міністерства та інші центральні органи виконавчої влади;
- Державна казначейська служба України;
- Національний банк України;
- Державна податкова служба України;
- Національна поліція України, суди загальної юрисдикції;
- місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування та інші.

Окремо доцільно виділити Службу державного фінансового моніторингу, на яку покладено виконання функцій фінансової розвідки і яка є національним центром для отримання та аналізу повідомлень про підозрілі операції та іншої інформації про відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом. У 2021 році створено новий орган, який можна віднести до суб'єкта економічної й фінансової безпеки – Бюро економічної безпеки. Це орган, на який покладено завдання протидіяти правопорушенням, які посягають на фінансову безпеку держави [1, с. 141].

Відповідно до Стратегії економічної безпеки України до 2025 року, рівень фінансової безпеки за останнє десятиліття оцінено як незадовільний, середня оцінка за цей період становить лише 42 %. Це зумовлено хронічним дефіцитом державного бюджету, великим борговим тягарем, недостатнім розвитком довгострокових інвестиційних кредитів в економіці та фондовому ринку. Структурні проблеми у фінансовій системі призвели до її неспроможності відповісти на виклик збройної агресії та тимчасової окупації частини України російською федерацією, що призвело до кризового стану, який тривав кілька років [6, с. 183].

Основними викликами та загрозами у сфері фінансової безпеки є:

- 1) низький рівень бюджетної дисципліни, низька інституційна спроможність розпорядників бюджетних коштів розробляти плани діяльності більш як на один рік, обмежені зв'язки між бюджетним плануванням та пріоритетними напрямками розвитку держави;
- 2) значний обсяг дефіциту державного бюджету, що перевищує визначені Бюджетним кодексом України 3 відсотки прогнозованого номінального обсягу валового внутрішнього продукту України на відповідний рік, що за фактичної відсутності неборгових джерел його фінансування спричиняє зростання державного боргу та відповідного навантаження на державний бюджет;
- 3) недостатній рівень фінансової інклюзії;
- 4) невирішені питання щодо активів та фінансових зобов'язань на тимчасово окупованих територіях України;
- 5) високий рівень тінізації економіки;
- 6) втрата доходів бюджету внаслідок поширених явищ «сірого» імпорту та

контрабанди, схем ухилення від оподаткування, розмивання бази оподаткування шляхом використання «низькооподатковуваних» юрисдикцій;

7) непослідовність правового регулювання відносин у податковій сфері;
8) недостатній розвиток довгострокового кредитування;
9) значна частка непрацюючих кредитів у кредитному портфелі банків, у тому числі державного сектору;

10) функціонування системи пенсійного забезпечення в умовах високого демографічного навантаження;

11) низький рівень ліквідності фондового ринку, захисту прав інвесторів поряд із недостатньою спроможністю регулятора протидіяти зловживанням на ринку;

12) поширення явища легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом [7].

Доцільно відзначити й те, що основними елементами Стратегії розвитку фінансового сектору України є:

1) злагоджені дії щодо безпечного завершення робіт з ліквідації наслідків війни;
2) діагностика кількісної оцінки вартості активів банків та пріоритетності вирішення проблемних кредитів;

3) розроблення та впровадження механізмів безпечного усунення потенційних вразливостей;

4) розроблення плану пріоритетних дій для моніторингу та вирішення проблемних кредитів;

5) розроблення планів на випадок надзвичайних ситуацій для реагування на можливі майбутні потрясіння;

6) пріоритетне перенесення банківських правил ЄС;

7) розроблення та впровадження механізмів координації дій між основними зацікавленими сторонами.

Виконання завдань Стратегії розвитку фінансового сектору України дозволить забезпечити макрофінансову стабільність, сприяти сталому економічному зростанню України, підвищити надійність та технологічність фінансової системи, впроваджувати європейські стандарти на фінансовому ринку України, підвищити довіру до фінансового ринку, а також забезпечити виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і низки інших міжнародних документів України. Окрім того, забезпечення цілісності фінансової системи України, достатнього рівня міжнародних резервів, стабільності обмінних курсів, відповідного рівня ліквідності та стабільності фінансових установ, а також збалансованого захисту кредиторів, споживачів та їхніх прав є теж пріоритетністю виконання положень Стратегії розвитку фінансового сектору України [3, с. 36].

Розвиток малого підприємництва, збереження державних промислових і сільськогосподарських підприємств з власною виробничою базою, особливо на неокупованих і неворожих територіях, є основоположним для запобігання руйнації економіки воєнного часу та протидії конкретним загрозам фінансовій системі. Враховуючи фактори фінансової системи, що впливають на забезпечення фінансової безпеки: бюджетну систему, банківську систему, податкову систему, фінансову безпеку підприємств, що працюють у різних країнах у воєнний час, на забезпечення фінансової безпеки в умовах воєнного стану мають бути спрямовані такі заходи:

1) систематичне бюджетне фінансування ключових галузей національної оборони за рахунок простих, але стабільних правових механізмів оподаткування державних і приватних підприємств;

2) проведення стабільної грошово-кредитної політики;

3) забезпечення правової основи для систематичного стягнення податку на доходи населення;

4) забезпечення прозорості фінансової звітності банків і небанківських організацій тощо [2, с. 23].

У відповідності до національних фінансових інтересів України доцільно реалізувати такі заходи, які допоможуть зміцнити фінансову безпеку держави:

– сприяти досягненню стійкого фінансового стану вітчизняних суб'єктів господарювання та стимулювати нарощення їхньої конкурентоздатності на міжнародному рівні;

– забезпечити високу ефективність функціонування бюджетної системи з метою зниження рівня її дефіцитності, підвищення результативності та цільової спрямованості

державних видатків;

- удосконалити систему справляння податків з метою запобігання значному виведенню фінансових ресурсів за межі країни одночасно з ухиленням від оподаткування;
- створити передумови для зростання культури у податковій сфері суспільства загалом та активізації підприємницької діяльності; поліпшити податкову привабливість вітчизняної господарської системи з метою нарощення обсягу інвестиційних ресурсів;
- стримувати зростання боргів по оплаті праці та інших обов'язкових виплатах населенню;
- мінімізувати розміри тіньового сектору економіки та викоринити корупцію з фінансової сфери; унеможливити рейдерське захоплення бізнесу;
- підвищувати довіру до гривні й не допускати необґрунтованих коливань її ринкового курсу, забезпечити дотримання ступеня доларизації грошової маси у допустимих межах, проводити ефективну монетарну політику;
- організувати дієвий моніторинг за результативним вкладенням мобілізованих інвестиційних ресурсів з метою перетворення їх на головний чинник інтенсивного зростання вітчизняної економіки;
- утримувати позитивний платіжний баланс в країні та нарощувати золотовалютні резерви в умовах значного боргового навантаження;
- проводити ефективну політику державних запозичень та створити передумови для зниження частки урядової заборгованості у валовому продукті;
- сприяти пришвидшенню темпів розвитку національного фінансового та страхового ринку як важливих чинників мобілізації капіталовкладень;
- підвищувати довіру до банківської системи України та підтримувати її стабільність на високому рівні [4, с. 25].

Таким чином, в умовах воєнного стану українська економіка стикається зі значними викликами, що потребують адаптації системи управління та фінансового сектору. Національна безпека, зокрема, економічна, є критично важливою для стійкості держави. Основними загрозами фінансовій безпеці є бюджетний дефіцит, високий рівень тінізації економіки, проблеми з кредитуванням та боргове навантаження. Стратегія розвитку фінансового сектору передбачає заходи щодо стабілізації економіки, запровадження європейських стандартів та посилення контролю за фінансовими потоками. Реалізація цих кроків сприятиме макрофінансовій стабільності та відновленню економічного потенціалу України.

1. Будник Л., Ронська О., Лісецька Л. Фінансова безпека держави в умовах воєнного стану. *Галицький економічний вісник*. 2022. № 4 (77). С. 138-147. URL : <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/77/1100.pdf>.
2. Войтенко К., Дроботенко В. Фінансова безпека в умовах воєнного стану. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2023. № 5. С. 18-26. URL : <https://pa.journal.in.ua/index.php/pa/article/view/83/97>.
3. Груб З., Палагусинець Р. Особливості фінансової безпеки в умовах воєнного стану. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2023. № 4. С. 31-40. URL : <https://pa.journal.in.ua/index.php/pa/article/view/72/76>.
4. Макаренко У. Б., Гоцій М., І., Драла Р. І. Фінансова безпека України в умовах воєнного стану. *Ефективна економіка*. 2024. № 6. URL : <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/4038/4073>.
5. Москвін Б. Ю. Економічна безпека фінансових інституцій в умовах воєнного стану в Україні. *Економіка і організація управління*. 2022. № 2(46). С. 110-119. URL : <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/12549/12448>.
6. Ситник Н. С., Кравченко Б. О. Фінансова безпека держави : загрози та виклики в умовах війни. *Modern Economics*. 2024. № 44. С. 181-189. URL : <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/44-2024/sytnyk.pdf>.
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року»: Указ Президента України від 11.08.2021 р. № 347/2021. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3472021-39613>.

Костянтин ЧЕРНЯВСЬКИЙ

курсант 2 курсу

Науковий керівник:

Дмитро ІВАНЕНКО

доцент кафедри господарсько-правових

дисциплін та економічної безпеки,

кандидат юридичних наук

(Донецький державний

університет внутрішніх справ,

м. Кривий Ріг, Україна)

ПОНЯТТЯ «ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ» В НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВОВОМУ ПОЛІ УКРАЇНИ

Розвиток цифрових технологій та фінансових інструментів призвів до появи нової економічної категорії – віртуальних активів. Вони поступово набувають важливого значення в глобальній економіці, створюючи нові можливості для підприємницької діяльності, інвестування та фінансових операцій.

Цифрова природа віртуальних активів потребує відповідного правового регулювання, яке дозволило б захистити права власників, встановити механізми оподаткування, запобігти використанню віртуальних активів у незаконних цілях. Україна перебуває на шляху створення відповідного законодавства у цій сфері. Важливим кроком було ухвалення Закону України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 № 2074-ІХ. Закон врегулював правовідносини, що виникають у сфері обороту віртуальних активів, визначив права та обов'язки учасників ринку, засади державної політики [1].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про віртуальні активи», віртуальний актив – нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав [1].

Існуюча редакція Закону України «Про віртуальні активи» передбачає можливість використання таких активів як предмет купівлі-продажу, обміну та інвестування. Проте віртуальні активи не можуть бути засобом платежу. Закон прямо забороняє обмін кріпти на майно, роботи чи послуги [1].

Закон розрізняє два основні види віртуальних активів: забезпечені та незабезпечені. Забезпечені активи становлять собою віртуальний актив, що посвідчує майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Незабезпечені активи становлять собою віртуальний актив, що не посвідчує жодних майнових або немайнових прав [1].

Ринок віртуальних активів в Україні включає різні категорії учасників. Основними є фізичні та юридичні особи, які володіють цифровими активами та здійснюють з ними операції. Крім того, важливу роль відіграють постачальники послуг, пов'язаних із віртуальними активами, зокрема криптовалютні біржі, онлайн-гаманці, сервіси обміну та зберігання цифрових активів. Регулювання ринку віртуальних активів в Україні здійснюють Національний банк України та Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Ці органи контролюють фінансові операції, запобігають незаконному використанню цифрових активів та впроваджують заходи фінансового моніторингу [1].

Питання оподаткування віртуальних активів в Україні залишається неврегульованим на законодавчому рівні. Наразі відсутні чіткі норми, які регулюють порядок оподаткування операцій із цифровими активами. Запропоновані законодавчі ініціативи передбачають встановлення спеціального податкового режиму для віртуальних активів. На практиці це створює правову невизначеність для власників цифрових активів, інвесторів та підприємств. Відсутність єдиного механізму оподаткування призводить до ухилення від сплати податків, відсутності державного контролю за фінансовими потоками [2].

Через ризики використання віртуальних активів для відмивання грошей та

фінансування тероризму, національне законодавство передбачає заходи фінансового моніторингу. Основна увага приділяється верифікації осіб, які здійснюють значні операції з цифровими активами, контролю підозрілих фінансових транзакцій. Законодавство адаптується до міжнародних вимог, стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), зокрема. Це сприяє прозорості фінансових операцій, мінімізує ризики незаконного використання цифрових активів. Попри законодавчі ініціативи в Україні, регулювання ринку віртуальних активів стикається з низкою проблем. Основними з них є невизначеність правового статусу цифрових активів у контексті їх використання в повсякденних фінансових операціях, відсутність ефективних механізмів захисту прав власників, складнощі з оподаткуванням і необхідність посилення фінансового моніторингу. Очікується, що найближчим часом будуть ухвалені законодавчі зміни, які уточнять порядок оподаткування, запровадять механізми ліцензування компаній, що працюють із цифровими активами, та посилять заходи фінансового контролю. Гармонізація українського законодавства з європейськими стандартами сприятиме розвитку ринку цифрових активів і залученню іноземних інвесторів [3].

Отже, віртуальні активи стали важливим елементом сучасної цифрової економіки та вимагають належного законодавчого регулювання. Закон України «Про віртуальні активи» є важливим кроком щодо створення правового механізму регулювання ринку віртуальних активів. Окрім того, таке законодавство є основою фінансового законодавства для оподаткування віртуальних активів.

1. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#n6>.

2. Проєкт Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами № 7150 від 13.03.2022 URL : <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/39211>.

3. Цимбалюк А. І. Регулювання віртуальних активів в Україні: адаптація до глобальних стандартів та внутрішні виклики. URL : <https://law.chnu.edu.ua/rehuliuвання-virtualnykh-aktiviv-v-ukraini/>.

Ігнат ШИЛО

курсант 2 курсу

Науковий керівник:

Ірина УМРИХІНА

доцент кафедри

адміністративно-правових дисциплін,

доктор філософії в галузі права

(Донецький державний

університет внутрішніх справ,

м. Кривий Ріг, Україна)

ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ

У 2022 році економіка України зазнала найглибшого падіння за історію – реальний ВВП впав на 29,1 %, а його рівень повернувся до початку 2000-х років [1]. Збройний конфлікт є одним з найбільш потужних чинників, що спричиняють економічну турбулентність. В умовах війни країни стикаються з численними економічними проблемами, серед яких – зниження виробничої активності, зростання рівня безробіття, скорочення інвестицій, дефіцит бюджету та падіння валютного курсу. Однак, крім безпосередніх економічних втрат, збройний конфлікт може мати глибокі і тривалі наслідки для економіки, впливаючи на всі сфери суспільного життя.

Збройний конфлікт безпосередньо впливає на економіку через руйнування виробничих потужностей, транспортної та енергетичної інфраструктури, що призводить до скорочення валового внутрішнього продукту. Багато підприємств припиняють діяльність через знищення виробничих об'єктів, неможливість постачання сировини або відтік робочої

сили. Зниження рівня виробництва та експорту безпосередньо впливає на доходи державного бюджету, що ускладнює фінансування не лише військових, а й соціальних витрат.

Окрім фізичного знищення інфраструктури, збройний конфлікт спричиняє значні фінансові потрясіння. Валютний курс зазнає різких коливань, оскільки інвестори масово виводять капітал через невизначеність та ризики. Інфляція набирає обертів через збільшення державних витрат на оборону, падіння довіри до національної валюти та зменшення обсягів виробництва, що обмежує пропозицію товарів і послуг. Центральні банки часто змушені проводити екстрені заходи для стримування фінансової кризи, такі як підвищення облікових ставок, жорстка монетарна політика або валютні інтервенції [1].

Ринок праці також зазнає значних змін унаслідок збройного конфлікту. Масові звільнення, скорочення бізнесів та зупинка виробництва ведуть до зростання рівня безробіття. Водночас багато фахівців залишають країну через небезпеку або втрату можливостей для професійного розвитку, що призводить до «відтоку мізків» та послаблення інтелектуального потенціалу держави. Велика кількість працездатного населення змушена переходити до неформального або тіньового сектору економіки, що зменшує податкові надходження та ускладнює фінансування державних витрат.

Окрім економічних втрат, збройний конфлікт спричиняє соціальні потрясіння, які впливають на рівень добробуту населення. Вимушене переселення мільйонів людей призводить до демографічних дисбалансів, перевантаження соціальних систем та зростання потреби у державній підтримці. Держави, які приймають біженців, стикаються зі збільшеним навантаженням на соціальні служби, що може спричинити політичну та економічну нестабільність у сусідніх країнах. Водночас на територіях, що зазнали бойових дій, формується дефіцит робочої сили, що уповільнює економічне відновлення після завершення конфлікту.

Зростання державного боргу стає неминучим наслідком ведення воєнних дій, оскільки витрати на оборону різко зростають. Держава змушена запозичувати кошти як у внутрішніх кредиторів, так і в міжнародних фінансових установах, що в довгостроковій перспективі створює загрозу бюджетній стабільності. Нерідко для фінансування воєнних витрат уряди вдаються до надмірної емісії грошей, що лише посилює інфляційні процеси та девальвацію національної валюти.

Торговельні зв'язки країни, яка перебуває у стані війни, суттєво змінюються. Частина традиційних партнерів може припинити економічну співпрацю через політичні або безпекові ризики, водночас держава змушена перебудовувати систему постачання критично важливих товарів. Санкції, економічна блокада або ускладнена логістика зменшують обсяги зовнішньої торгівлі, що додатково ускладнює відновлення економіки. Водночас можуть активізуватися сірі ринки та контрабанда, що сприяє зростанню корупції та послабленню контролю держави над фінансовими потоками.

Після завершення активної фази конфлікту держава стикається із завданням відновлення економіки, що потребує значних ресурсів та продуманих стратегічних рішень. Успішне економічне відновлення можливе лише за умов комплексного підходу, який включає відновлення інфраструктури, стимулювання внутрішніх інвестицій, залучення міжнародної допомоги та реформування фінансової системи. Особливу увагу слід приділити відновленню ключових галузей економіки, таких як промисловість, енергетика та сільське господарство, що дозволить створити нові робочі місця та відновити виробничий потенціал.

Залучення іноземних інвестицій відіграє провідну роль у подоланні економічних наслідків війни. Однак для цього необхідно створити сприятливі умови, включаючи правові гарантії захисту капіталу, боротьбу з корупцією та стабілізацію політичної ситуації. Міжнародні фінансові організації можуть надати необхідні ресурси для відновлення, але їх ефективне використання залежить від внутрішньої економічної політики держави.

Фінансова стабілізація є одним із першочергових завдань після завершення війни. Контроль над інфляцією, стабілізація валютного курсу та реформа банківського сектору є критично важливими для відновлення довіри бізнесу та громадян до економічної системи країни. Важливою є також розробка програм з підтримки малого та середнього бізнесу, який відіграє значну роль у створенні робочих місць та стимулюванні економічного зростання.

Економічне відновлення після збройного конфлікту потребує тривалого часу та комплексного підходу. Однак грамотне управління фінансовими ресурсами, стратегічне планування та залучення міжнародної допомоги можуть сприяти швидшій стабілізації

економічної ситуації та закладенню основ для довгострокового розвитку [1].

Збройний конфлікт є одним із найпотужніших чинників економічної турбулентності, що призводить до масштабного руйнування виробничих потужностей, фінансової нестабільності, зростання безробіття та загострення соціальних проблем. Втрата капіталу, скорочення інвестицій і порушення торговельних зв'язків формують довгострокові проблеми для розвитку держави.

Проте ефективна економічна політика, стратегічне планування та міжнародна підтримка можуть значно прискорити відновлення. Насамперед, необхідно зосередитися на відбудові критичної інфраструктури, створенні сприятливого бізнес-клімату та стимулюванні інвестицій. Ключовим завданням є фінансова стабілізація, контроль інфляції та розвиток секторів економіки, здатних забезпечити швидке зростання, зокрема промисловості, ІТ та «зеленої» енергетики.

Державна політика має бути спрямована на підтримку малого та середнього бізнесу, створення нових робочих місць і стимулювання експорту. Важливу роль відіграє інтеграція до міжнародних ринків, отримання фінансової та технологічної допомоги від партнерів, а також запровадження структурних реформ, що забезпечать довготривалу економічну стійкість.

Таким чином, хоча збройний конфлікт створює серйозні загрози для економіки, проте завдяки виваженій політиці та ефективним механізмам відновлення (нормативна база, державні програми підтримки, міжнародна фінансова допомога, стимулювання інвестицій та інші) країна може не лише подолати кризу, а й закласти основу для сталого розвитку, економічної модернізації та підвищення конкурентоспроможності на міжнародній арені.

1. Українська економіка під час війни: стан, виклики та перспективи. *Національний банк України*. URL : https://events.bank.gov.ua/uchallenge2023/src/files/1_Pogarska.pdf.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРАХ

Василь ДАНИЛЕНКО

професор кафедри філософії,
доктор історичних наук, професор
<https://orcid.org/0000-0003-3535-9980>

Сергій ШУЛЬМІН

старший викладач кафедри філософії
Національної академії СБ України
(м. Київ, Україна),

АКТУАЛІЗАЦІЯ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Мета, завдання, форми і засоби забезпечення інформаційної безпеки як важливої складової національної безпеки динамічно розвиваються і потребують постійного вдосконалення. Внаслідок цього змінюються підходи до організації навчально-методичної та науково-дослідної діяльності в закладах вищої освіти та наукових установах. На базі нових технологій опрацьовуються надійні системи технічного захисту інформації і визначається релевантність досліджень з використанням джерел закритого і відкритого характеру. Звідси впливає актуальність вибору оптимальних методів опрацювання інформаційних ресурсів і використання їх для відвернення загроз національній безпеці України.

Опубліковані в Україні протягом останніх десятиліть підручники й посібники з методології наукових досліджень ґрунтовно розкривають історію і філософію науки, класифікацію й сутність методів дослідження, організацію та проведення теоретичних і прикладних досліджень. Близькими до інтересів фахівців правоохоронних органів і спецслужб є навчальний посібник «Основи методології та організації наукових досліджень» для студентів, курсантів, аспірантів та ад'юнктів за редакцією А. Конверського [7], підручник і навчальний посібник О. Данильяна та О. Дзьобаня [2; 3]. У Національній академії СБ України для науковців сектора безпеки та оборони видано підручник за загальною редакцією Л. Компанцевої [5], практикум В. Даниленка [1], навчальний посібник укладачів М. Пальчика та О. Полонської [6].

У минулі роки праці зарубіжних філософів українською мовою системно не видавалися. Українські науковці для висвітлення вагомих надбань з методології наукових досліджень за кордоном використовували перекладені на російську мову твори, зокрема англійського філософа І. Лакатоса («Методологія дослідницьких програм», 1977), епістемологічні надбання П. Фейєрабенда («Проти методологічного примусу. Нарис анархістської теорії пізнання», 1975), британсько-австрійського філософа, логіка і соціолога К. Поппера, американського філософа й історика науки Т. Куна, одного з основоположників історичного напрямку в філософії науки й автора оригінальної концепції пізнавальної діяльності М. Полані та ін. Значно більшу увагу привернули до себе в українському науковому світі перевидані праці французького філософа, засновника філософії деконструкції Ж. Дерріда.

У рамках співпраці з країнами ЄС і НАТО українські науково-педагогічні працівники переймають кращий досвід організації захисту інформації з обмеженим доступом і переносять його на національні освітні платформи. Крім інших актуальних питань, які становлять спільний інтерес, мають місце запозичення міжнародних практик наукових досліджень і впровадження сучасних технологій у навчально-освітній процес. Важливим орієнтиром для опанування компетентностями фахівця з інформаційної безпеки може бути приклад Оксфордського університету, де практичні вправи і задачі становлять 70 відсотків усіх освітніх програм. За спостереженнями українських фахівців, європейські заклади освіти орієнтуються на кейс-метод, який в Україні досі називали практикумом [4].

Кейс-метод як спосіб опрацювання певної ситуації справедливо набирає популярності

серед здобувачів освіти зі спеціальностей «Національна безпека» (освітньо-професійні програми «Організація захисту інформації з обмеженим доступом», «Забезпечення державної безпеки в інформаційній сфері», «Кіберзахист у сфері інформаційних технологій та кіберпросторі»), «Державна безпека» і «Право». Ситуаційний аналіз (кейс-стаді) було започатковано ще на початку ХХ ст. в Гарвардському університеті (США). Нині він активно впроваджується в Україні при розробленні дослідницької тематики з актуальних питань забезпечення інформаційної безпеки держави, оборони держави, захисту державного суверенітету й конституційного ладу, територіальної цілісності України, прав і свобод громадян. Аналітичні дослідження щодо удосконалення оперативно-службової діяльності органів державної безпеки тісно пов'язані з необхідністю врахування всіх обставин, в яких реально відбуваються ті чи інші події за участю підрозділів сектора безпеки і оборони.

У межах кейсів ефективнішим є засвоєння і використання методів моделювання й експерименту, прогнозування. Відомо, наприклад, що стратегії національної безпеки, інформаційної безпеки, державної безпеки розроблялись і до повномасштабного вторгнення росії в Україну. Стрімкі зміни воєнного та політичного змісту спонукають до адекватного реагування в інформаційній сфері, проведення досліджень із активним залученням методів герменевтики, імагології, контент-аналізу, деконструктивізації. Намагання російських політиків обґрунтувати війну проти України необхідністю повернення «історичних територій», захисту так званого «руського міра» і боротьбою з нацизмом, лицемірне поширення цих наративів на міжнародній арені переконують у глибокому закорінненні імперської ідеології в російському суспільстві. Протидія таким інформаційним операціям передбачає наявність відповідних історичних знань, умінь користуватися історичними методами дослідження: історико-генетичним, історико-порівняльним, синхронним та діахронним, методом аналогії тощо.

Отже, організація навчального процесу та проведення досліджень у сфері інформаційної безпеки в умовах російсько-української війни дедалі більше залежать не тільки від швидкості отримання, перевірки й систематизації інформації, але й від спрямування її на практичні потреби національної безпеки України. Едукація цілком корелюється з використанням новітніх методів наукових досліджень та вимогами дотримання академічної доброчесності. Для відстоювання інтересів національної ідентичності у здобувачів освіти має формуватися ініціативний, наступальний характер наукових досліджень, які б працювали на випередження.

Поширення наукової інформації крізь призму російських видань мимоволі сприяє вивіщенню російської мови, може призвести до стагнації наукової думки в Україні. Обмежена кількість у науковому обігу україномовних видань сучасних мислителів зарубіжжя – це наслідки реальних недоліків освітньої, мовної і наукової політики, яка в попередні роки недостатньо забезпечувала ефективну інтеграцію науковців і освітян у світовий академічний простір.

Новітня методична література, адаптована до потреб фахівців у сфері національної безпеки, із запізненням імплементує наукові ідеї європейських колег. Поєднувати глибокі знання з філософії, права, історії, військової справи, іноземних мов, мати доступ до спеціальної літератури – це проблема, яку важко розв'язати на індивідуальному рівні. Можливо, у співпраці з країнами-партнерами доцільно було б реалізувати гуманітарний проєкт взаємообміну спеціалістами, а також щодо перекладу на українську мову і публікації окремою серією праць провідних вчених – філософів, правознавців, істориків, соціологів, які викладають в освітніх центрах країн Європейського Союзу та НАТО.

1. Даниленко В. М. Методологія наукових досліджень у сфері забезпечення державної безпеки : практикум. Київ : Нац. акад. СБУ, 2018. 120 с.

2. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Методологія наукових досліджень : підруч. Харків : Право, 2023. 488 с.

3. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Науково-дослідницька діяльність у сфері правознавства : навч. посібник. Харків : Право, 2024. 342 с.

4. Кейс-метод як сучасний важливий елемент навчання. *Національна академія Служби безпеки України*. URL : <https://www.nasbu.edu.ua/ua/news-1-8-345-keys-metod-yak-suchasniy-vazhliiviy-element-navchannya>.

5. Методологія досліджень та використання інтернет-ресурсів (для науковців сектору безпеки та оборони) : підруч. / за заг. ред. Л. Ф. Компанцевої. Київ : Нац. акад. СБУ, 2015. 344 с.

6. Методологія правових наукових досліджень : навч. посібник / уклад. М. Л. Пальчик, О. І. Полонська. Київ : Нац. акад. СБУ, 2023. 76 с.

7. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. / За ред. А. Є Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.



Віта КОНОНЕЦЬ

провідний науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор юридичних наук, професор
<https://orcid.org/0000-0003-4433-3731>

**ЩОДО ПИТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО -АНАЛІТИЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДРОЗДІЛІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

В умовах воєнного стану завданням процесу інформатизації військ є забезпечення інформаційних потреб центральних органів влади, органів місцевого самоврядування і навіть усього населення на основі єдиного джерела інформації.

Інформаційно-аналітична підтримка підрозділів Збройних Сил України в умовах воєнного стану, попри свою критичну важливість, стикається з низкою серйозних проблем, які потребують постійного вирішення.

В умовах бойових дій лінії зв'язку часто пошкоджуються, що ускладнює оперативний обмін інформацією. Електронні системи зв'язку також можуть бути атаковані противником. Велика кількість неправдивої інформації, яка поширюється противником, ускладнює аналіз обстановки. Необхідно постійно перевіряти та верифікувати дані з різних джерел. Інформаційні системи ЗСУ є постійною мішенню для кібератак.

Необхідно забезпечити надійний захист від кібершпionaжу та кіберсаботажу.

Окремим важливим аспектом є робота з відкритими джерелами інформації (OSINT), що вимагає високої кваліфікації та досвіду. OSINT може надати інформацію про розташування військ, пересування техніки, втрати противника, а також про соціально-політичну ситуацію в зоні конфлікту, що відкриває можливості для отримання інформації ЗСУ. Аналітикам необхідно обробляти величезні обсяги даних, що вимагає використання спеціалізованих інструментів та методів, оскільки інформація з соціальних мереж та інших джерел може надходити в режимі реального часу. І відповідним фахівцям необхідно вміти відрізнати достовірну інформацію від фейків та пропаганди.

Тому через призму дослідженого вважаємо за доцільне створити єдиний інформаційний простір для ефективної взаємодії. Великі обсяги даних, які надходять з різних джерел, потрібно обробляти дуже швидко, що вимагає потужних обчислювальних ресурсів, необхідність швидкого аналізу та прийняття рішень в умовах динамічної зміни обстановки.

Автоматизація всього комплексу космічних, адміністративно-господарських процесів, використання сучасних засобів автоматизованого управління, соціально-економічного моніторингу, електронного документообігу, аналітичної обробки даних та підтримки прийняття військових рішень. Реалізація цих завдань потребує, перш за все, визначення стратегії підтримки ІТ-телекомунікацій та інформаційно-аналітичної діяльності Збройних Сил, формування основних принципів автоматизації всіх їхніх військових та управлінських функцій з використанням сучасного електронного документообігу, засобів управління, секретних військових документів усіх галузей військового документообігу в рамках правового режиму військового законодавства в Україні та автоматичного управління для вирішення технічних або військово-економічних та інших завдань у сферах діяльності Збройних Сил.

Необхідність прогнозування, виявлення та прогнозування тенденцій розвитку ситуацій потребує використання різноманітних аналітичних прийомів обробки вихідної інформації в сучасних умовах життя.

Для з'ясування можливих шляхів розвитку ситуації необхідно не лише узагальнити оприлюднену інформацію, а й дати їй оцінку.

Потреба в інформаційно-аналітичних дослідженнях зумовлена не лише наявністю інформаційних бар'єрів, що перешкоджають збору необхідної інформації, а й браком часу для усвідомлених дій споживача.

Суб'єкти управління як споживачі інформації мають дефіцит часу, тому перед ними

поставлено завдання постійного моніторингу інформації, виділення необхідної інформації із загальної інформації та збору інформації відповідно до виявлених інформаційних потреб. Необхідний перехід до спеціальних інформаційних сервісів; трансформуючий аналіз інформації та інтеграція; джерела інформації відповідно до потреб споживачів.

Виконання цих завдань потребує побудови системи інформаційного забезпечення споживачів інформації. У цій системі споживач інформації виступає вирішальним елементом у створенні інформаційно-аналітичних документів.

В Україні також був створений чат-бот у Telegram для пошуку даних про захисників, які не виходять на зв'язок з певних причин. Наприклад, за допомогою чат-боту "Розшук по даних Національного інформаційного бюро" створили спеціальні інструменти, за допомогою яких рідні та близькі українських оборонців, які потрапили у полон до ворога або зникли безвісти за особливих обставин, можуть здійснити швидкий пошук даних про них. Для того щоб родич міг визначити статус військовослужбовця, який перебуває в розшуку, необхідно надати наступну інформацію: ідентифікаційний код, прізвище, ім'я та по батькові, номер телефону та дата народження розшукуваної особи, прізвище, ім'я та по батькові, дата народження та ідентифікаційний код особи, яка розшукується. У результаті пошуку рідні та близькі зможуть отримати у чат-боті один із поточних статусів полоненого: про особу немає даних у реєстрі НІБ. Якщо їх не вносили, чат-бот запропонує додати ці відомості; дані є, але в базі даних НІБ немає відомостей, чи перебуває особа в полоні; дані є, особа, ймовірно, перебуває в полоні (бракує підтвердження від Міжнародного комітету Червоного Хреста – МКЧХ); дані про особу є в базі НІБ, перебування в полоні підтверджено МКЧХ; полонена особа звільнена під час обмінів.

Враховуючи вищевикладене, хочемо зробити висновок, що в активну фазу війни на території України метою є підтримання на високому рівні всієї розвідувально-аналітичної діяльності, а також злагодженої роботи всіх напрямів.

У сфері штучної зброї з часом з'являється багато нових технологій, які завжди вимагають кваліфікованих працівників для їх дотримання, тому необхідно постійно підвищувати кваліфікацію всіх працівників технічної сфери.

Якщо говорити про технічну складову інформаційно-аналітичної діяльності Збройних Сил України в теперішній час дії правового режиму воєнного стану на території України [1], потрібно створювати та розвивати ці бази даних та накопичувати й зберігати інформацію у різних сферах аналітичного військового процесу. А це потребує забезпечення технічними приладами і засобами європейського зразка.

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

2. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. №1932-XII. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t193200?an=1&ed=2023_03_21.

3. Про розвідувальні органи України: Закон України від 22.03.2001 р. № 2331-III. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t012331?an=ul-120&ed=2008_06_03.



Роман ОПАЦЬКИЙ

доцент кафедри адміністративного права і процесу

Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна),

доктор юридичних наук, доцент

<https://orcid.org/0000-0002-8658-8153>

ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Війни програються спочатку в головах, а потім на полі бою – це загальновідома фраза, яка отримала багаторазове підтвердження в історії. Кожного разу країна, народ якої втрачав віру в свою армію, неодмінно зазнавала поразки, і ворог святкував перемогу.

Спочатку гібридна війна, а потім і повномасштабне вторгнення російської федерації

показали, що бойові дії супроводжуються шаленим інформаційним тиском, вкидом неправдивої, фейкової інформації, спрямованої на підрив волі народу, знецінення віри у Збройні Сили України та знищення довіри до влади.

Дезінформація є не менш небезпечним інструментом ведення війни, ніж зброя, який часто використовує державу чи недержавні суб'єкти для досягнення своїх стратегічних цілей. Вона має багатоплановий вплив: створення паніки, розпалювання міжетнічних чи релігійних конфліктів, формування негативного іміджу країни на міжнародній арені, маніпулювання громадською думкою під час виборчих процесів тощо. Саме тому протидія дезінформації стала важливою складовою забезпечення національної безпеки України.

Ефективна протидія дезінформації передбачає комплексний підхід, що включає як технічні, так і соціальні інструменти. З одного боку, це розвиток сучасних технологій моніторингу та аналізу інформації, штучного інтелекту для виявлення фейкових новин, а також посилення кібербезпеки. З іншого – підвищення рівня освіченості населення у сфері медіа. Громадяни повинні вміти критично оцінювати інформацію, розпізнавати фейкові новини, перевіряти джерела та усвідомлювати, що ними можуть маніпулювати.

Протидія дезінформації повинна забезпечуватися на рівні держави за наступними напрямками:

- правове забезпечення. На сьогодні в Україні існує ціла система нормативних актів, які певною мірою убезпечують країну від негативного впливу дезінформації, зокрема Закон України «Про інформацію», в якому встановлено, що «інформація не може бути використана для закликів до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини» [1]; Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України», яким передбачено функціонування Центру протидії дезінформації як робочого органу Ради національної безпеки і оборони України. Відповідно до Закону України від 05 жовтня 2017 р. «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» державні органи та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, особи, громадяни та об'єднання громадян зобов'язані сприяти суб'єктам забезпечення кібербезпеки, повідомляти відомі їм дані щодо загроз національній безпеці з використанням кіберпростору або будь-яких інших кіберзагроз об'єктам кібербезпеки, кібератак та/або обставин, інформація про які може сприяти запобіганню, виявленню і припиненню таких загроз, протидії кіберзлочинам, кібератакам та мінімізації їх наслідків [3]. Це лише основні нормативні акти, що регулюють протидію дезінформації, із загального масиву. Однак на сьогодні доцільним є прийняття спеціалізованого Закону України «Про протидію дезінформації», який би цілеспрямовано регулював організацію протидії цьому небезпечному явищу;

- міжнародна взаємодія. Важливим компонентом боротьби з дезінформацією є міжнародна співпраця. Дезінформаційні кампанії часто виходять за межі однієї країни, тому міжнародні організації, такі як НАТО, ЄС чи ООН, відіграють важливу роль у розробці спільних підходів до протидії інформаційним загрозам. Україна, яка вже тривалий час є об'єктом агресивних інформаційних атак, може поділитися відповідним досвідом з іншими країнами тощо;

- взаємодія із засобами масової інформації. Особливу увагу слід приділити ролі засобів масової інформації у протидії дезінформації. Незалежні медіа, які підтримують журналістські стандарти, можуть стати бар'єром для поширення фейкових новин. Журналісти повинні відповідально ставитися до перевірки фактів, уникати маніпулятивних формулювань та працювати над підвищенням довіри;

- формування інформаційної культури в споживача інформаційного продукту. На сьогодні масовий та легкий доступ до всесвітньої мережі Інтернет вимагає від кожного споживача відповідального ставлення до спожитої інформації. Перш ніж прийняти отриману інформацію за правдиву, повірити в неї та, як результат, репродуктувати її, особа повинна спочатку перевірити її за допомогою декількох незалежних і бажано антагоністичних джерел, щоб не стати черговим «інфоциганом»;

- активна антидезінформація. З метою дієвої протидії проявам дезінформації держава через органи та посадові особи спільно з засобами масової інформації та громадськими об'єднаннями повинна активно займатися «фактчекінгом» (англ. fact-checking), тобто відслідковувати дезінформацію (фейки) та оперативно реагувати на неї шляхом її спростування через, як правило, ті самі ресурси, де її було оприлюднено.

Отже, протидія дезінформації – це багатогранний процес, який потребує злагоджених дій державних органів, громадянського суспільства, медіа та міжнародних партнерів. У сучасному світі деінформація стала потужною зброєю, і здатність держави захищати свій інформаційний простір є вирішальним фактором забезпечення національної безпеки. Для України, яка перебуває в умовах гібридної війни, це завдання має особливе значення, адже саме інформаційна стійкість допоможе зміцнити незалежність, суверенітет та стабільність держави.

1. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05 жовтня 2017 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>.



Катерина ПИЛИПЕНКО
професор кафедри економіки та готельно-ресторанного бізнесу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (м. Запоріжжя, Україна), доктор економічних наук



Ольга МАЛЕЦЬКА
доцент кафедри обліку і оподаткування Львівського національного університету природокористування (м. Львів, Україна), кандидат економічних наук

<https://orcid.org/0000-0003-3170-1208>

<https://orcid.org/0000-0002-0004-7605>

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

У сучасних умовах цифрової трансформації інформаційні технології дедалі активніше інтегруються до всіх сфер діяльності підприємств, включаючи бухгалтерський облік. Цей процес відкриває нові можливості для підвищення ефективності управління фінансами, проте одночасно створює нові виклики, пов'язані із забезпеченням безпеки даних. Захист фінансової інформації набуває критичного значення, оскільки вона є цінним активом компанії, а її компрометація може мати серйозні фінансові та репутаційні наслідки.

Бухгалтерський облік традиційно є однією з найбільш вразливих систем, оскільки містить конфіденційні дані про фінансовий стан підприємства, його господарські операції, розрахунки з контрагентами та персоналом. Основні загрози, з якими стикаються компанії у цьому контексті, включають несанкціонований доступ до інформації, втрату чи знищення даних, кібератаки, фальсифікацію фінансової звітності та внутрішнє шахрайство. Наслідки таких порушень можуть варіюватися від фінансових збитків і юридичних санкцій до підриву довіри інвесторів, партнерів і клієнтів:

1) Несанкціонований доступ до інформації: отримання доступу до конфіденційних даних особами, які не мають на це права.

2) Втрата або знищення даних: випадкове або навмисне видалення інформації, що може призвести до втрати важливих фінансових записів.

3) Кібератаки: зловмисні дії, спрямовані на порушення роботи системи або крадіжку даних.

4) Фальсифікація фінансової звітності: навмисне спотворення фінансових показників з метою введення в оману користувачів звітності.

5) Внутрішнє шахрайство: недобросовісні дії співробітників, спрямовані на

особисте збагачення за рахунок підприємства.[2]

Наслідки таких порушень можуть варіюватися від фінансових збитків і юридичних санкцій до підриву довіри інвесторів, партнерів та клієнтів.

Для мінімізації ризиків та забезпечення надійного захисту облікових даних сучасні підприємства впроваджують комплексні безпекові механізми (табл. 1).

Таблиця 1

Безпекові механізми для застосування в бухгалтерському обліку

Категорія	Механізм безпеки	Опис
Аутентифікація та контроль доступу	Двофакторна аутентифікація (2FA)	Захист облікових записів за допомогою додаткового рівня ідентифікації (пароль + код підтвердження).
	Рольовий доступ (RBAC)	Надання прав доступу відповідно до посадових обов'язків користувачів.
Шифрування та збереження даних	Шифрування фінансових даних	Захист конфіденційної інформації шляхом її перетворення в закодований формат.
	Захищені сервери та хмарні сховища	Використання безпечних серверів з резервним копіюванням даних.
Моніторинг та аудит	Системи журналювання та аудиту	Фіксація всіх дій користувачів для подальшого аналізу та виявлення підозрілої активності.
	Автоматизовані системи моніторингу	Використання спеціального ПЗ для виявлення аномалій та шахрайських операцій.
Новітні технології	Блокчейн	Децентралізоване зберігання бухгалтерських записів із неможливістю їх підробки.
	Штучний інтелект та машинне навчання	Аналіз фінансових транзакцій для виявлення шахрайських схем.

Метод двофакторної аутентифікації додає додатковий рівень безпеки під час входу до облікової системи, вимагаючи підтвердження особи за допомогою пароля та одноразового коду. Навіть якщо зловмисники отримають пароль, їм знадобиться другий фактор для доступу, що значно ускладнює несанкціонований вхід. Використання 2FA є ефективним засобом захисту облікових записів від атак. [1]

Розмежування прав доступу користувачів до інформаційних ресурсів відповідно до їх посадових обов'язків є ключовим аспектом безпеки. Використання рольових моделей доступу (Role-Based Access Control, RBAC) дозволяє мінімізувати ризик несанкціонованого доступу до критично важливих даних. Це забезпечує, що кожен співробітник має доступ лише до тієї інформації, яка необхідна для виконання його функцій.

Шифрування забезпечує захист конфіденційної інформації шляхом її перетворення на закодований формат, що неможливо прочитати без відповідного ключа. Це гарантує, що навіть у разі перехоплення даних зловмисниками, вони не зможуть їх використати. Сучасні системи бухгалтерського обліку впроваджують шифрування для захисту даних як під час передачі, так і при зберіганні.

Аудит та журналювання відповідає за автоматичний запис усіх дій користувачів у системі дозволяє відстежувати та аналізувати активність, виявляти підозрілі операції та потенційні загрози. Регулярний аудит цих журналів допомагає своєчасно виявляти та реагувати на інциденти безпеки, а також забезпечує відповідність нормативним вимогам.

Використання спеціалізованого програмного забезпечення для моніторингу системи в режимі реального часу дозволяє ідентифікувати аномальну активність та потенційні загрози. Такі системи можуть автоматично реагувати на підозрілі дії, блокуючи їх та

повідомляючи відповідальних осіб.

Блокчейн-технології забезпечують децентралізоване зберігання бухгалтерських записів, що унеможливорює їх несанкціоновану зміну. Кожна транзакція фіксується в окремому блоці, пов'язаному з попередніми, що забезпечує прозорість та цілісність даних. Це особливо корисно для запобігання фальсифікації фінансової звітності та забезпечення довіри з боку зовнішніх користувачів інформації.

Штучний інтелект і машинне навчання – це сучасні алгоритми штучного інтелекту, що здатні аналізувати великі обсяги фінансових даних, виявляючи нетипові або підозрілі транзакції. Це дозволяє своєчасно виявляти потенційні випадки шахрайства або помилок в обліку, підвищуючи точність та надійність фінансової інформації.

У сучасних умовах цифрової трансформації питання безпеки бухгалтерського обліку набувають стратегічного значення. Використання інформаційних технологій підвищує ефективність облікових процесів, але водночас створює нові ризики, пов'язані з несанкціонованим доступом, кібератаками, втратою даних та внутрішнім шахрайством.

Захист фінансової інформації є критично важливим для забезпечення стабільності та репутації підприємства. Сучасні підходи до безпеки бухгалтерського обліку базуються на комплексному впровадженні технологій, таких як двофакторна аутентифікація, шифрування даних, контроль доступу, аудит та моніторинг діяльності користувачів. Інноваційні рішення, зокрема блокчейн та штучний інтелект, дозволяють мінімізувати ризики шахрайства та маніпуляцій з фінансовими даними.

Отже, важливо, щоб підприємства дотримувалися принципу проактивного управління ризиками, впроваджуючи найкращі практики кібербезпеки та регулярно оновлюючи заходи захисту відповідно до нових викликів. Поєднання технічних рішень із належною корпоративною культурою безпеки дозволить забезпечити надійність бухгалтерського обліку та зберегти довіру до фінансової інформації.

1. Міцна основа: захист облікових записів і пристроїв. Cybersecurity Handbook. URL : <https://cso.cyberhandbook.org/uk/topics/securing-accounts-devices/zakhyshcheni-oblikovi-zapysy-paroli-ta-dvofaktorna>.

2. Малецька О. Безпекові механізми в бухгалтерському обліку: сучасні підходи та рішення. *Обліково-аналітичний базис управління економічною безпекою в системі сучасних ризиків та загроз: збірник тез учасників науково-педагогічного підвищення кваліфікації* (01 жовтня – 12 листопада 2024 р., м. Київ, ТДВ «Інститут обліку і фінансів» НААН, ННЦ «Інститут аграрної економіки», ГО «Федерація аудиторів, бухгалтерів та фінансистів АПК України»). Київ : ТОВ «ВІПО», 2024. С. 141-142.

3. Попівняк Ю. М. Кібербезпека та захист бухгалтерських даних в умовах застосування новітніх інформаційних технологій. *Бізнес Інформ*. 2019. №8. С. 150–157. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-8-150-157>.

Віталій БОНДАРЧУК

професор кафедри
фінансово-економічної безпеки

Національної академії

Служби безпеки України

(м. Київ, Україна),

кандидат юридичних наук, доцент

<https://orcid.org/0000-0002-5145-8631>

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН

В умовах глобалізації, цифрової трансформації та гібридних загроз інформаційна безпека набуває особливого значення для національної безпеки держави. Сучасні технологічні досягнення сприяють розвитку інформаційного суспільства, водночас створюючи нові виклики у сфері захисту інформаційного простору.

Україна, як держава, що перебуває в умовах гібридної війни, постійно стикається з кіберзагрозами, інформаційними атаками та дезінформаційними кампаніями, що спрямовані на дестабілізацію суспільства й становлять реальну загрозу стабільності державних інституцій, правам людини та національному суверенітету.

Стратегію інформаційної безпеки регламентовано, що інформаційна безпека України –

це складова частина національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом [2].

У ч. 1 ст. 17 Конституції України забезпечення інформаційної безпеки розглядається як одна з найважливіших функцій держави [1], що охоплює такі ключові аспекти, як кібербезпека (забезпечення захисту інформаційних систем від кібератак та несанкціонованого втручання), захист інформаційної інфраструктури (охорона державних реєстрів, енергетичних систем, фінансових установ тощо), протидія дезінформації та гібридним загрозам (запобігання поширенню фейкових новин, маніпуляціям у медіапросторі та соціальних мережах).

Проте звертаємо увагу, що ефективність інформаційної безпеки значною мірою залежить від здатності держави і суспільства протидіяти загрозам, які постійно еволюціонують. Чинним законодавством України визначено, що інформаційні загрози – це потенційно або реально негативні явища, тенденції і чинники інформаційного впливу на людину, суспільство і державу, що застосовуються в інформаційній сфері з метою унеможливлення чи ускладнення реалізації національних інтересів та збереження національних цінностей України і можуть прямо чи опосередковано завдати шкоди інтересам держави, її національній безпеці та обороні [2].

Стратегією інформаційної безпеки України передбачено поділ загроз та викликів інформаційній безпеці на дві групи: глобальні та національні.

До глобальних викликів та загроз віднесено наступні:

- збільшення кількості глобальних дезінформаційних кампаній;
- інформаційна політика російської федерації – загроза не лише для України, але й для інших демократичних держав;
- соціальні мережі як суб'єкти впливу в інформаційному просторі;
- недостатній рівень медіаграмотності (медіакультури) в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій.

До національних викликів та загроз належать:

- інформаційний вплив російської федерації як держави-агресора на населення України;
- інформаційне домінування російської федерації як держави-агресора на тимчасово окупованих територіях України;
- обмежені можливості реагувати на дезінформаційні кампанії;
- несформованість системи стратегічних комунікацій;
- недосконалість регулювання відносин у сфері інформаційної діяльності та захисту професійної діяльності журналістів;
- спроби маніпуляції свідомістю громадян України щодо європейської та євроатлантичної інтеграції України;
- доступ до інформації на місцевому рівні;
- недостатній рівень інформаційної культури та медіаграмотності в суспільстві для протидії маніпулятивним та інформаційним впливам [2].

Аналіз сучасних викликів інформаційній безпеці України засвідчує, що вказані вище глобальні та національні загрози є частиною гібридної війни, що ведеться проти України, та мають системний характер.

В умовах сьогодення Україна регулярно стає мішенню масштабних кібератак з боку іноземних спецслужб та злочинних угруповань. Зловмисники зламують державні реєстри, знищують та викрадають дані, здійснюють атаки на енергетичні підприємства, а також використовують різні фішингові схеми.

Розглядаючи дезінформаційні кампанії як загрозу інформаційній безпеці, зауважимо, що основним джерелом дезінформації проти України є російська федерація, яка активно використовує фейки та пропаганду у соціальних мережах, месенджерах, розповсюджує інформаційні вкиди з метою дискредитації органів влади, міжнародних партнерів, військових

та здійснює маніпуляції в медіапросторі шляхом використання бот-мереж і підкupu окремих засобів масової інформації.

Отже, інформаційна безпека є одним із ключових елементів національної безпеки України, особливо зважаючи на умови сучасних викликів, пов'язаних із збройною агресією Російської Федерації проти України, гібридними війнами, кібератаками та дезінформаційними кампаніями.

Аналіз сучасного стану інформаційної безпеки України демонструє значний прогрес у цій сфері, зокрема було прийнято низку законодавчих актів, створено спеціалізовані органи кіберзахисту, посилено міжнародну співпрацю. Водночас країна залишається вразливою перед новими видами загроз, які постійно змінюються та адаптуються.

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>.



Алла ГИРМАН

доцент кафедри
міжнародних відносин
Університету митної справи
та фінансів (м. Дніпро, Україна),
кандидат політичних наук

<https://orcid.org/0000-0003-0165-3700>

КІБЕРБЕЗПЕКА У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Кіберпростір, який є глобальним та транскордонним середовищем, створює унікальні виклики для міжнародного права. Традиційні принципи та норми, розроблені для фізичного світу, часто є недостатніми або потребують адаптації для ефективного регулювання відносин у кіберпросторі.

Особливо проблемними та нагальними є питання, що пов'язані з відсутністю єдиного міжнародного договору, проблемами юрисдикції та атрибуції, розробкою міжнародних норм поведінки у кіберпросторі тощо.

Наразі існують окремі конвенції та угоди, що стосуються певних питань, таких як кіберзлочинність (наприклад, Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність), але вони не охоплюють всієї проблематики. Це створює правову невизначеність та ускладнює міжнародне співробітництво у сфері кібербезпеки. Оскільки кібератаки можуть здійснюватися з будь-якої точки світу, важко встановити, яка держава має право розслідувати кіберзлочин та притягати винних до відповідальності. Крім того, не менш важливим є встановлення того, хто саме стоїть за атакою. У кіберпросторі зловмисники часто використовують різні методи маскування та приховування своєї ідентичності, що ускладнює їх ідентифікацію. Без надійної атрибуції важко застосовувати заходи реагування та притягати винних до відповідальності.

Проте слід зауважити, що наразі існує дискусія щодо того, як застосовувати існуючі норми міжнародного права, такі як принцип невтручання у внутрішні справи, принцип суверенітету та право на самооборону, до кіберпростору. Наприклад, чи можна вважати кібератаку актом агресії, що дає право на самооборону відповідно до статті 51 Статуту ООН.

Тож в українському інформаційному просторі проблеми кібербезпеки стають дедалі більш актуальними, оскільки сучасні тенденції зростання ролі та кількості інформації розвиваються з небувалою швидкістю. Особливий акцент на ці проблеми роблять кризові ситуації, серед яких пандемія COVID-19 та, особливо, російська агресія проти України. Остання не лише порушила питання захисту демократичних засад українського суспільства, але й загострила саме існування незалежної української держави. Інформаційний простір кожної держави є відображенням її перспектив та рівня демократичного розвитку. Тому

інформаційний простір України як середовище для формування, збору, збереження та поширення інформації регулюється правовими засадами, що зафіксовані в актах інформаційного законодавства країни.

Натомість механізми і засоби ворожого впливу на цю сферу з кожним роком вдосконалюються і стають більш агресивними. Хакерські угруповання, особливо ті, що підтримуються державами, стають дедалі серйознішою загрозою, оскільки все частіше атакують об'єкти критичної інфраструктури. Зі зростанням рівня кіберзахисту та переходом все більшої кількості організацій до проактивної стратегії запобігання атакам, зловмисники адаптують свої тактики [2].

Ситуація значно ускладнюється під час війни, коли державні кібервійська противника здійснюють дедалі складніші кібератаки, намагаючись залишитися непоміченими і досягати стратегічних цілей. Кіберзлочинці почали активно використовувати нові можливості автоматизації та хмарні технології. Відомо, що Microsoft видалила понад 10 000 доменів, які використовувалися для кіберзлочинної діяльності [3].

У зв'язку з цим важливо відзначити, що забезпечення високого рівня кіберстійкості вимагає комплексного, адаптивного підходу для протидії постійним загрозам, спрямованим на критичні служби та інфраструктуру. Більшість успішних кібератак можна було б попередити, дотримуючись базових правил кібергігієни. Тому модернізація систем і архітектури є ключовою для ефективного управління загрозами у тісно взаємопов'язаному світі.

Пандемія у поєднанні зі стрімким розвитком різноманітних пристроїв, підключених до Інтернету, прискорила цифрову трансформацію, але одночасно значно збільшила обсяг атак у цифровому просторі. Зростає кількість нападів на пристрої віддаленого керування.

Хоча рівень безпеки апаратного та програмного забезпечення зріс за останні роки, безпека пристроїв Інтернету речей та операційних технологій відстає. Зловмисники використовують ці пристрої для отримання доступу до мереж та латерального руху, щоб влаштувати пастку в ланцюжку поставок або підірвати цільову організацію операційних технологій.

Найкраще, що можна зробити у таких випадках, це дотримуватись базових правил та розгорнути сучасні рішення безпеки від будь-якого провідного постачальника.

На сьогодні для того, щоб посилити вплив пропаганди, підірвати довіру, впливати на громадську думку та посилювати поляризацію – як усередині країни, так і на глобальному рівні, хакери використовують високоефективні методи.

Саме тому основними чинниками запобігання кібератакам є співпраця та спільні зусилля. Лише так можна досягти успіху завдяки цілісному, системному підходу до захисту основних служб та інфраструктури держави.

Ефективне регулювання кіберпростору потребує багатостороннього підходу з участю держав, міжнародних організацій, приватного сектору та громадянського суспільства. Необхідно забезпечити відкритий та інклюзивний діалог між усіма зацікавленими сторонами для досягнення консенсусу щодо ключових питань.

Тому регулювання кіберпростору на міжнародному рівні є складним та багатогранним процесом, що потребує постійного розвитку та адаптації до нових викликів. Важливо продовжувати діалог та співпрацю між державами та іншими зацікавленими сторонами для створення стабільного та безпечного кіберпростору.

1. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>.

2. Кіберексперти про головні тенденції кібербезпеки 2023, до яких варто підготуватися.(2023). URL: <https://10guards.com/ua/articles/cisos-top-cybersecurity-trends-2023-to-prepare-for/>.

3. Технології захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: навч. посібн. / А. В. Жилін, О. М. Шаповал, О. А. Успенський ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 213 с.

4. NATO cyber command to be fully operational in 2023.(2023). REUTERS. URL: <https://www.reuters.com/article/us-nato-cyber-idUSKCN1MQ1Z9/>.

5. A Strategic Compass for Security and Defence, EEAS.(2022). URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/strategic_compass_en3_web.pdf.

Андрій ЄРЕМЕНКО

докторант відділу бюджетної політики
та фінансів інституційних секторів
економіки ДННУ «Академія
фінансового управління»
(м. Київ, Україна),
кандидат економічних наук

<https://orcid.org/0009-0008-5857-0037>

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ТА НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ

Інформаційна безпека та нематеріальні активи є одними з ключових аспектів сучасного цифрового світу, де інформація стала не лише ресурсом, а й цінним активом, що визначає успіх компаній, країн і навіть окремих осіб. У XXI ст. нематеріальні активи, такі як інтелектуальна власність, бази даних, програмне забезпечення, репутація бренду та конфіденційна інформація, часто перевищують за вартістю фізичні ресурси. Водночас їхня вразливість до кіберзагроз робить інформаційну безпеку невід'ємною частиною управління такими активами. У цьому контексті важливо зрозуміти, як пов'язані ці два поняття, які виклики стоять перед суспільством у їхньому захисті та які стратегії можуть бути застосовані для забезпечення безпеки.

Нематеріальні активи є основою економіки знань, яка домінує в сучасному світі. Вони включають не лише патенти чи торгові марки, а й цифрові продукти, такі як алгоритми, клієнтські бази даних і навіть корпоративні секрети. Багато фахівців вказують на зростаючу важливість і цінність нематеріальних активів через часто цитовану статистику, згідно з якою вартість нематеріальних активів зросла з 17 % від вартості S&P 500 у 1975 р. до приблизно 90 % у 2022 р. [1]. Ця тенденція демонструє, що саме інформація та її ефективне використання визначають конкурентоспроможність. Проте зростання залежності від цифрових технологій одночасно підвищує ризики, пов'язані з кібератаками, витоками даних і шпигунством. Наприклад, хакери можуть викрасти конфіденційну інформацію, яка становить основу бізнес-моделі компанії, або ж зловмисники можуть використати фішингові атаки для доступу до інтелектуальних розробок.

Інформаційна безпека, у свою чергу, виступає механізмом захисту цих активів. Вона охоплює набір заходів, інструментів і політик, спрямованих на запобігання несанкціонованому доступу, використанню, розголошенню, знищенню чи спотворенню інформації. Важливість цього аспекту підкреслюється статистикою: за даними звіту Cybersecurity Ventures, у 2025 р. глобальні збитки від кіберзлочинності можуть сягнути 10,5 трлн дол. США щорічно [2]. Ці цифри свідчать про те, що кіберзагрози є не просто технічною проблемою, а стратегічним викликом, який впливає на економічну стабільність і довіру до компаній. У контексті нематеріальних активів інформаційна безпека набуває особливого значення, адже втрата даних може призвести не лише до фінансових збитків, а й до втрати репутації, клієнтів і ринкових позицій.

Одним із прикладів взаємозв'язку між інформаційною безпекою та нематеріальними активами є захист інтелектуальної власності в цифровому середовищі. Компанії, які розробляють програмне забезпечення чи інноваційні технології, часто стають мішенями для кібератак. Так, у 2019–2020 роках компанія SolarWinds зазнала масштабного зламу, коли хакери проникли в її системи та використали оновлення програмного забезпечення для поширення шкідливого коду серед клієнтів, включаючи урядові установи США [3]. Цей інцидент не лише завдав фінансових збитків, а й підірвав довіру до компанії, що є прикладом того, як порушення інформаційної безпеки може зруйнувати нематеріальний актив – репутацію. Такі випадки підкреслюють необхідність впровадження комплексних систем захисту, які включають шифрування, регулярні аудити безпеки та навчання персоналу.

Ще одним важливим аспектом є захист персональних даних як нематеріального активу. У сучасному світі інформація про клієнтів – це цінний ресурс для бізнесу, який використовується для персоналізації послуг, маркетингу та аналізу ринкових тенденцій. Проте витік такої інформації може мати катастрофічні наслідки. Наприклад, у 2018 р. скандал із Cambridge Analytica засвідчив, як дані мільйонів користувачів Facebook були використані без їхньої згоди для політичної реклами. Цей випадок не лише призвів до штрафів для компанії, а й змусив переглянути підходи до регулювання даних у всьому світі, зокрема

шляхом впровадження Загального регламенту захисту даних (GDPR) у Європейському Союзі [4]. GDPR встановлює суворі вимоги до обробки персональних даних, що є прикладом того, як інформаційна безпека стає частиною правового захисту нематеріальних активів.

На рівні країн інформаційна безпека також відіграє критичну роль у захисті нематеріальних активів, таких як національні бази даних, технологічні розробки чи навіть культурна спадщина в цифровому форматі. Уряди дедалі частіше стикаються з кібератаками, спрямованими на викрадення стратегічної інформації. Наприклад, протягом останніх років російські хакери постійно атакують українські державні ресурси, намагаючись знищити чи викрасти дані, які є частиною національної інфраструктури. Такі дії демонструють, що інформаційна безпека є не лише питанням технологій, а й геополітики, де нематеріальні активи стають об'єктом боротьби за вплив.

Для ефективного захисту нематеріальних активів необхідний комплексний підхід. По-перше, компанії мають інвестувати в сучасні технології безпеки, такі як штучний інтелект, для виявлення загроз у реальному часі. По-друге, важливим є підвищення рівня освіченості працівників, адже людський фактор залишається однією з головних причин успішних кібератак. За даними IBM, 95 % інцидентів із безпеки пов'язані з людськими помилками, такими як відкриття фішингових листів чи використання слабких паролів [5]. По-третє, необхідна співпраця між приватним сектором і державою для створення єдиних стандартів і швидкого реагування на загрози. Такі заходи дозволяють не лише захистити нематеріальні активи, а й забезпечити їхній розвиток у довгостроковій перспективі.

Економічний аспект також не можна ігнорувати. Витрати на інформаційну безпеку часто сприймаються як додаткове навантаження, але насправді вони є інвестицією в збереження вартості нематеріальних активів. Наприклад, компанії, які зазнали витоку даних, у середньому втрачають 8 % своєї ринкової капіталізації протягом першого місяця після інциденту. Водночас ті, хто заздалегідь інвестує в кібербезпеку, можуть уникнути таких втрат і навіть підвищити довіру клієнтів. Це підтверджує, що інформаційна безпека є не лише захисним механізмом, а й фактором конкурентної переваги.

У глобальному контексті інформаційна безпека та нематеріальні активи дедалі більше переплітаються з питаннями етики та соціальної відповідальності. Компанії, які нехтують захистом даних своїх клієнтів, стикаються не лише з юридичними санкціями, а й із суспільним осудом. Водночас організації, які демонструють високий рівень захисту інформації, отримують репутаційні бонуси. Це є особливо актуальним в епоху цифрової трансформації, коли споживачі стають більш обізнаними щодо своїх прав на приватність.

Отже, інформаційна безпека та нематеріальні активи є двома сторонами однієї медалі в сучасному світі. Їхній взаємозв'язок визначає не лише економічний успіх окремих компаній, а й стабільність цілих суспільств. Уміння захищати цифрові ресурси від загроз стає ключовою компетенцією, яка вимагає постійного вдосконалення технологій, підвищення кваліфікації та адаптації до нових викликів. У майбутньому значення цього зв'язку лише зростатиме, адже цифрова економіка продовжуватиме розширюватися, а нематеріальні активи залишатимуться основою інновацій і прогресу.

1. Haigh A. How much value is there in intangible assets? Brand Finance. URL : <https://brandfinance.com/insights/how-much-value-is-there-in-intangible-assets>.
2. Predictions 2025: What's Next in Cybersecurity? Cybersecurity Ventures. URL : <https://cybersecurityventures.com/predictions-2025-whats-next-in-cybersecurity/>.
3. Solar Winds Cyber Attack. Fortinet. URL : <https://www.fortinet.com/resources/cyberglossary/solarwinds-cyber-attack>.
4. General Data Protection Regulation (GDPR). Intersoft consulting. URL : <https://gdpr-info.eu/>.
5. Ahola M. The Role of Human Error in Successful Cyber Security Breaches. usecure. URL : <https://blog.usecure.io/the-role-of-human-error-in-successful-cyber-security-breaches>.



Наталія ЖИДОВСЬКА

доцент кафедри обліку і оподаткування
Львівського національного
університету природокористування
(м. Львів, Україна),
кандидат економічних наук

<https://orcid.org/0000-0002-1883-5992>

ЗАХИСТ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: НАУКОВА ПРОБЛЕМАТИКА

Забезпечення стабільного та максимально ефективного функціонування й розвитку будь-якого підприємства є ключовою метою захисту його економічної інформації. Найбільш цінною серед економічних даних є облікова інформація, яка відображає всі аспекти його господарської діяльності. Сучасні підприємства здебільшого використовують комп'ютеризовані системи бухгалтерського обліку, що базуються на спеціалізованому програмному забезпеченні та технічних засобах. У таких системах зберігається та обробляється значний обсяг облікової інформації, а будь-який збій може призвести до фінансових втрат, зниження доходів, втрати активів або санкцій. Тому головним завданням у сфері захисту облікових даних є розробка заходів, спрямованих на їх збереження у комп'ютерних базах підприємства.

Захист даних бухгалтерського обліку в сучасному бізнес-середовищі став критично важливим питанням для підприємств будь-якого розміру та галузі. Несанкціонований або неправомірний доступ до інформаційної системи бухгалтерського обліку або неспроможність встановлювати та підтримувати внутрішній контроль ускладнюють забезпечення реєстрації, обробки та подання достовірних і точних транзакцій [4].

Дослідження С. Бардаш та І. Грабчук [1] висвітлює актуальні аспекти застосування цифрових технологій у бухгалтерському обліку. Науковці вказують на те, що такі технології сприяють скороченню часу на збір та обробку інформації, а також розширюють можливості ведення даних. По суті, дослідження відзначає і переваги, і ризики впровадження цифрових технологій у сфері бухгалтерського обліку. На думку науковців, хоча вони можуть зробити процес бухгалтерського обліку більш ефективним та зручним, потрібно бути готовими до виникнення нових викликів і ризиків, таких як забезпечення кібербезпеки та правової відповідності.

С. Вітер та І. Світличин [2] також звертають увагу на проблему захисту облікової інформації в контексті кібербезпеки. Автори обґрунтовують актуальність питання організації системи кібербезпеки облікової інформації на підприємствах, зокрема в контексті зростання загроз; визначають принципи і заходи, необхідні для ефективного захисту облікової інформації, а також наводять деякі аспекти організації цього процесу. Стаття важлива для розуміння не лише теоретичних аспектів кібербезпеки облікової інформації, а й для практичного застосування принципів та заходів щодо її захисту на підприємствах.

С. Гаркуша [3] у своєму дослідженні вивчає особливості зберігання, архівування та захисту інформації у контексті бухгалтерського обліку. Автор робить акцент на важливості збереження електронних документів на електронних носіях інформації та наголошує на необхідності дотримання встановлених законодавством термінів зберігання. Зокрема, автор підкреслює, що забезпечення безпеки облікової інформації є складним завданням, яке потребує значних витрат не лише на технічні засоби захисту, але і на розробку та впровадження відповідних політик і процедур безпеки. Автор наголошує на тому, що облікова інформація є нематеріальною і не існує окремо, тому потрібно докладати спеціальні зусилля для її збереження та захисту. Це означає, що наряду з технічними заходами, необхідно також розвивати і впроваджувати ефективні політики безпеки, залучати кваліфікованих спеціалістів та вдосконалювати процеси управління ризиками.

С. Легенчук, І. Вигівська та О. Григорєвська [5] акцентують увагу на необхідності захисту інформації, яка формується в системі бухгалтерського обліку, та небезпеках, пов'язаних із її неправомірним використанням. Автори підкреслюють, що безпека цієї інформації є пріоритетом для багатьох компаній, оскільки втрата даних або їх неправильне введення може мати серйозні наслідки. Дослідники наголошують на важливості контролю несанкціонованого доступу до бухгалтерських записів та наводять приклади заходів

контролю, таких як політика доступу і паролів, шифрування, блокування дисків та інші. Окрім того, науковці обґрунтовують, що захист облікової інформації та уникнення кібератак можливі лише за умови комплексних заходів та спільних дій різних структур, таких як керівництво, бухгалтерія, аудитори та навчальні заклади для підготовки майбутніх фахівців. Ця стаття є важливою для розуміння проблеми захисту інформації в бухгалтерському обліку та пропонує практичні рекомендації для її вирішення.

Питання забезпечення кібербезпеки облікової інформації висвітлює також й Ю. Попівняк [6]. Стаття ґрунтується на аналізі статистичних даних та вітчизняних та зарубіжних досліджень: описує ситуацію з кібербезпекою в світі та аналізує ситуацію з кіберзлочинністю в Україні. На основі аналізу автор обґрунтовує систему заходів забезпечення кібербезпеки бухгалтерської інформації на підприємстві, яка базується на використанні загальних та специфічних засобів захисту організаційного, технічного, кадрового та юридичного характеру. Автор закликає до подальших досліджень у напрямку пошуку критеріїв та оцінки успішності впровадження заходів забезпечення кібербезпеки бухгалтерської інформації, що є важливим кроком для забезпечення безпеки та надійності облікової інформації.

О. Старенька [7] розглянувши переваги і недоліки безпекових заходів пропонує впроваджувати в бухгалтерський облік хмарні технології та технології блокчейн, що відповідає вимогам сьогодення, які продиктовані розвитком інформаційних технологій. Окрім того, автор зазначає, що застосування новітніх технологій вимагає реорганізації бухгалтерського обліку на підприємстві, призводить до автоматизації окремих сфер професійної діяльності бухгалтерів і ставить завдання щодо здобуття ними нових навичок і вмінь.

Проте постійні трансформації бізнес-середовища під впливом факторів економічної турбулентності зумовлюють і визначають нові виклики та загрози в сфері кібербезпеки, тому потрібно постійно проводити нові дослідження для розуміння їх впливу на бухгалтерський облік та розробляти стратегії захисту.

1. Бардаш С. В., Грабчук І. Л. Цифрові технології в сфері бухгалтерського обліку: основні можливості та ризики. *Ефективна економіка*. 2021. № 9. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.9.18>.

2. Вітер С. А., Світличин І. І. Захист облікової інформації та кібербезпека підприємства. *Економіка та суспільство*. 2017. № 11. С. 497–502. URL: <http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/9969> (дата звернення: 05.03.2024).

3. Гаркуша С. А. Особливості зберігання, архівування та захисту інформації в процесі організації бухгалтерського обліку. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 30. С. 478–485. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/30_2019_ukr/75.pdf (дата звернення: 05.03.2024).

4. Жидовська Н.М., Дроздова О.Г., Фурса Т.П. Застосування мультифакторної аутентифікації для забезпечення безпеки бухгалтерського обліку в епоху цифрової економіки України. *Економіка. Фінанси. Право*. № 4. 2024. № 4. С. 16–23. URL: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.4>.

5. Легенчук С. Ф., Вигівська І. М., Григоревська О. О. Захист облікової інформації в умовах забезпечення кібербезпеки. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2022. № 2 (52). С. 40–46. DOI: [https://doi.org/10.26642/pbo-2022-2\(52\)-40-46](https://doi.org/10.26642/pbo-2022-2(52)-40-46).

6. Попівняк Ю. М. Кібербезпека та захист бухгалтерських даних в умовах застосування новітніх інформаційних технологій. *Бізнес Інформ*. 2019. № 8. С. 150–157. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-8-150-157>.

7. Старенька О. М. Стан використання сучасних інформаційних технологій для бухгалтерського обліку на підприємствах. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2022. 75. № 1-2 (80-81). С. 61. URL: <http://vsed.oneu.edu.ua/collections/2022/80-8>.



Юлія КАЛЮЖНА

доцент кафедри політології,
соціології і культурології
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
(м. Харків, Україна),
кандидат політичних наук

<https://orcid.org/0000-0002-7344-410X>

**ВПЛИВ DEERFAKE-ТЕХНОЛОГІЙ НА СТАН
ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ**

Від епохи парових двигунів до цифрової революції, кожен технологічний прорив породжує нові виклики перед суспільством [5]. Сьогодні, з поширенням генеративного штучного інтелекту, ми стикаємося з ситуацією, що вимагає ретельного аналізу, де потенційні переваги співіснують з екзистенційними ризиками для суспільств, держав та глобальної безпеки. Особливу тривогу викликає технологія deepfake, що стрімко еволюціонувала від простих розважальних фільтрів до інструменту, здатного створювати гіперреалістичні, але повністю штучні сфабриковані відео- та аудіоматеріали. Розвиток технології deepfake ускладнив ідентифікацію справжнього контенту від фейкового [2, р. 62]. Фактично сучасний світ опинився у ситуації, коли будь-який контент ставить під сумнів саму природу реальності, оскільки межа між автентичним та підробленим стає все більш розмитотою.

Технологія deepfake, що генерує гіперреалістичні фальсифікації, актуалізує проблему ерозії довіри в політичному дискурсі. Як зазначають дослідники «продукти та послуги, засновані на технології штучного інтелекту, можуть підрвати права людини, демократію та верховенство права» [6, р. 125], створюючи умови для маніпуляції громадською думкою та дестабілізації політичних процесів. Deepfakes вже використовувалися для нападу на громадських діячів, створення суперечливих наративів і компрометації національної безпеки, викликаючи занепокоєння щодо їх потенціалу підривати демократичні процеси та розпалювати соціальні конфлікти [4]. Технологія deepfake дозволяє не тільки скопіювати чиєсь обличчя, але й імітувати чийсь голос. Зазнають ризику не лише окремі особи, різні компанії та фінансові установи, а й цілі країни [8, р. 1457]. Яскравим прикладом є deepfake-відео президента В. Зеленського, на якому він наказує своїм солдатам здати зброю та відмовитися від боротьби з Росією [1].

Технологія deepfake є легкодоступною, а витрати на її використання залежать переважно від мотивації та знань зловмисника, що робить її особливо небезпечною в політичному контексті. До того ж, як зазначають R. Chesney & C. Danielle оскільки ці алгоритми постійно тренуються один з одним, вони швидко вдосконалюються, дозволяючи GAN (generative adversarial networks) створювати дуже реалістичні, але фальшиві аудіо та відео [3]. Пересічній людині важко розпізнати, коли її вводять в оману за допомогою deepfake технологій, зокрема дослідження показують, що люди точно ідентифікують deepfakes лише приблизно в 50 % випадків – по суті, не краще, ніж випадкове вгадування. Виявлення стає ще важчим, коли відео мають розмитість і блокові спотворення від стиснення, що часто використовується в соціальних мережах [7]. Проблема боротьби з deepfakes ускладнюється зростанням нефільтрованого контенту на платформах соціальних мереж, де дезінформація поширюється швидко. Оскільки deepfakes постійно вдосконалюються, розробка регуляторних заходів і надійних інструментів виявлення є важливою для збереження цілісності інформації в епоху цифрових технологій [4].

Технологія deepfake як інструмент когнітивної війни стирає межі між правдою та ілюзією, перетворюючи інформаційний простір на арену маніпуляцій та каталізатором дестабілізації. Здатність до безшовного синтезу візуальної та аудіальної інформації створює прецедент для неконтрольованої підміни особистості, що несе загрозу не лише для конкретної людини, але й для стабільності політичних систем. Deepfakes, використовуючись як зброя інформаційного терору, можуть провокувати соціальний хаос, підривати довіру до інститутів влади та дестабілізувати міжнародні відносини [9]. Отже, виникає нагальна потреба в розробці міждисциплінарних стратегій, які б поєднували технологічні рішення,

правове регулювання, освіту та міжнародне співробітництво для протидії цьому явищу.

Аналізуючи стрімке поширення технологій deepfakes та їхній деструктивний потенціал, ми, поділяючи думку провідних сучасних науковців, наполягаємо на тому, що концепція Digital Citizenship має бути визначена як пріоритетна у стратегії національної безпеки сучасних демократій. В умовах гібридних загроз, коли інформаційний простір стає полем битви за суспільну свідомість, саме формування цифрової громадянської компетентності є ключовим фактором стійкості та безпеки держави. У цифровому лабіринті, де кожен куток таїть у собі пастки дезінформації, де кожне відеозвернення президента чи прем'єр-міністра може виявитися deepfake, а кожен аватар – фальшивим, Digital Citizenship стає не просто набором правил, а стратегічним активом держави. Саме формування цифрової громадянської компетентності, що включає критичне мислення, медіаграмотність, етичну поведінку, цифрову безпеку та громадську активність, є ключовим фактором стійкості демократичних інститутів та політичної системи. Лише озброєні знаннями громадяни здатні протистояти маніпуляціям та дезінформації. У цифрову еру кожен громадянин стає потенційним розповсюджувачем інформації, що може мати наслідки для національної безпеки. Усвідомлення відповідальності за поширення інформації, повага до прав інших користувачів та дотримання етичних норм стають ключовими елементами Digital Citizenship, що сприяють зміцненню соціальної єдності. Digital Citizenship передбачає активну участь у цифровому житті суспільства, включаючи протидію дезінформації та захист демократичних цінностей. Громадяни повинні використовувати цифрові інструменти для захисту національних інтересів та боротьби з гібридними загрозами, що поширюються в цифровому просторі.

Відтак, Digital Citizenship – це не просто набір правил, а філософія національної безпеки в цифрову еру. Це усвідомлення відповідальності кожного громадянина за захист інформаційного простору держави та прагнення до створення безпечного та етичного цифрового середовища. У цьому цифровому лабіринті, де кожен з нас є потенційним захисником національної безпеки, Digital Citizenship стає ключовим елементом стратегії виживання демократичних держав в епоху постправди та deepfakes.

1. Battista, D. (2024). Political Communication in the Age of Artificial Intelligence: An Overview of Deepfakes and Their Implications. Questa Soft. URL : <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1251211>.

2. Botha, J. & Pieterse, H. (2020). Fake News and Deepfakes: A Dangerous Threat for 21st Century Information Security. Proceedings of the 15th International Conference on Cyber Warfare and Security, 57-67. Norfolk, Virginia, USA. URL : <https://researchspace.csir.co.za/server/api/core/bitstreams/908bed55-7ba7-4409-a922-69d4e079f770/content>.

3. Chesney, R., & Citron, D. (2019). Deepfakes and the New Disinformation War: The Coming Age of Post-Truth Geopolitics. Foreign Affairs, 89(1), 147–155. URL : <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/fora98&div=18&id=&pag>.

4. DEEPFAKES: THE NEW FRONTIER IN POLITICAL DISINFORMATION. The Security Distillery. URL : <https://thesecuritydistillery.org/all-articles/deepfakes-the-new-frontier-in-political-disinformation>.

5. Herke, C. (2023). Deepfake: a Blessing or a Curse? Legal Regulatory Aspects ; Deepfake: áldás vagy átok? Jogi szabályozási szempontok. Pro Futuro; Vol. 13 No. 1 (2023); 157-178 ; Pro Futuro; Évf. 13 Szám 1 (2023); 157-178 ; 2063-2754 ; 2063-1987. URL : <https://ojs.lib.unideb.hu/profuturo/article/view/13334>.

6. Prlja, D., Gasmi, G. & Korać, V. (2022). Human rights and artificial intelligence [e-book]. Belgrade: Institute of Comparative Law) (in Serbian). URL : <http://ricl.iup.rs/1295/1/Ljudska%20prava%20i%20ve%C5%A1ta%C4%8Dka%20inteligencija-Prlja-Gasmi-Korac.pdf> ISBN: 978-86-80186-82-5.

7. Rössler, A., Cozzolino, D., Verdoliva, L., Riess, C., Thies, J., & Nießner, M. (2018). FaceForensics: A Large-scale Video Dataset for Forgery Detection in Human Faces. arXiv (Cornell University), January 1, 2018. URL: <https://doi.org/10.48550/arxiv.1803.09179>.

8. Veljković, S. Z., Ćurčić, M. T., & Gavrilović, I. P. (2024). Dark sides of deepfake technology. Vojnotehnički glasnik/Military Technical Courier, 72(3), 1441-1463. URL : https://www.researchgate.net/publication/384568279_Dark_sides_of_deepfake_technology

9. Wang, S., & Kim, S. (2022). Users' emotional and behavioral responses to deepfake videos of K-pop idols. Computers in Human Behavior, 134, art.number:107305. URL : <https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107305>.



Mariia KVAK
Associate Professor
at the Department
of Economy of Ukraine,
(Ivan Franko National University
of Lviv, Ukraine),
PhD in Economics
<https://orcid.org/0000-0001-5079-3895>

SECURITY THREATS TO THE STATE'S MEDIA INDUSTRY AT THE CURRENT STAGE OF FUNCTIONING

Information security is a fundamental attribute of national security and defence, especially in times of war. The hybrid war waged by Russia against Ukraine has provoked such threats to the functioning of the state, its defence capability, economic stability and the development of society as cyberattacks on critical infrastructure, spreading manipulative disinformation, spreading fake news, etc. Therefore, the most vulnerable to such influence is the media sector, which has an important social mission - the formation of a dynamic, independent, national information space. It is this space that affects the fair coverage of Russia's hybrid war against Ukraine in global communications, the implementation of an effective national socio-economic policy with a democratic and European orientation, and the satisfaction of the national and international needs of the population for communication services provided by various types of media.

The current landscape of the media industry in our country is very heterogeneous and in crisis, as evidenced by the analysis of the World Press Freedom Index, which is ranked by the international non-governmental organization Reporters Without Borders. During the 11 years of Russia's war against Ukraine, our country's highest score in the World Press Freedom Index was only 69 points. This indicates that, according to the press freedom map [1], our country is in the light orange problem area.

In our opinion, it is expedient to analyze the dynamics of the Press Freedom Index of Ukraine in terms of its elements among 180 countries of the world during the years of the full-scale Russian-Ukrainian war (Table 1). The overall index score increased from 56 to 65 points between 2022 and 2024, but it still shows significant problems in the media industry. While the economic, security and political components of the index have increased in recent years, the legal and socio-cultural components have declined slightly. It should be noted that, despite the increase, the security component of the index remains very low (only 41 points), indicating a very difficult situation in this area.

Table 1

**Dynamics of the World Press Freedom Index of Ukraine in terms
of its elements among 180 countries in 2022-2024**

Indicator	2022	2023	2024
Total index value, points	55,76	61,19	65
Political component of the index	61,21	60,63	67,15
Legal component of the index	79,45	80,66	78,61
Economic component of the index	42,86	63,48	62,24
Socio-cultural component of the index	76,43	80,4	75,89
Security component of the index	18,84	20,78	41,11

Source: compiled by the author based on data [2].

The value of this index is a quick reaction to the launch of new military actions by countries, the emergence of new coups d'état, repressions in the media industry, which in turn affects the change of a country's place in the ranking, so it is advisable to analyze the dynamics of changes in Ukraine's place in the World Press Freedom Index ranking in terms of its elements over the past three years.

In general, Ukraine's position among the 180 countries improved from 106 to 61 during this period (Table 2), which indicates that the country has moved into the upper half of the ranking and that it needs to address the accumulated problems of the economic, socio-cultural, legal, political

and security context, mainly related to the war, in the media sphere in order to reach the level of the Scandinavian countries leading the ranking.

Table 2

**Dynamics of changes in Ukraine's place in the World Press Freedom Index
ranking by its elements (2022-2024)**

Indicator	2022	2023	2024
Ukraine's position in the ranking	106	79	61
by political component of the index	70	65	36
by legal component of the index	36	26	28
by economic component of the index	86	30	32
by socio-cultural component of the index	62	40	39
by security component of the index	165	179	142

Source: compiled by the author based on data [2].

According to Table 2, Ukraine's position in the ranking of the security component of the Index is the worst (from 165th to 142nd place out of 180 countries), which is explained by the full-scale phase of the russian-Ukrainian war in the period analyzed. It should be noted that there are direct security threats to the media industry, such as threats to the lives and health of media professionals, destruction of media infrastructure, working in the area of active hostilities, and indirect threats, such as changes in the media landscape, lack of shelter, evacuation plans, focus on women's work, staff turnover, use of inefficient business models[3], need for adaptation of war veterans, medical training, lack of access to heroes of reports and complete information about the war. All this led to a decrease in the number of reports, the efficiency of the media industry and the loss of a large number of audiences.

Despite the crisis in the state's media industry, the following media businesses are successfully operating and developing in the West during the war [4]: the Panorama multimedia platform (Mukachevo), the RAI media holding (Ivano-Frankivsk), Radio Halychyna (Lviv), and others.

Therefore, in order to improve the situation in the media industry, Ukraine needs to win the war with russia, introduce media start-ups, expand digitalization of all processes, switch to Western media industry standards, attract grant resources, apply new effective business models and strategic planning that will compensate for some of the losses in the media industry and meet information security requirements.

1. *Press freedom map*. Reporters Without Borders. 2024. URL: https://rsf.org/en/methodology-used-compiling-world-press-freedom-index-2024?year=2024&data_type=general.
2. Europe-Central Asia. Ukraine. 2024. URL: <https://rsf.org/en/index?year=2024>.
3. Бізнес-модель медіабізнесу. 2020. URL: <https://www.tot.com.ua/post/biznes-model-mediabiznesu>.
4. «Адаптуватися до викликів часу»: успішні медіапроекти на Заході України виживають і навіть розвиваються під час війни. 2024. URL: <https://nsju.org/novini/adaptuvatsya-do-vyklykiv-chasu-uspishni-mediaproyekty-na-zahodi-ukrayiny-vyzyvayut-i-navit-rozvyvayutsya-pid-chas-vijny/>.

Yuliia KOVALENKO

Associate Professor
at the Department of Cybersecurity
Ph.D. (Pedagogics)

<https://orcid.org/0000-0002-6714-4258>

Olena KOVALCHUK

student

*(State Non-Commercial Company
State University «Kyiv Aviation Institute»,
Kyiv, Ukraine)*

ZERO TRUST SECURITY: TREATS TO INFORMATION SECURITY IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY

Information security is a key element of national security, as modern states are heavily dependent on digital technologies, information systems and communication networks. Threats in this area can have a critical impact on the functioning of government agencies, the economy, defence capabilities and social stability.

Implementation of the Zero Trust Security concept is becoming critically important in today's environment, as the level of threats that directly affect national security is constantly growing. The modern world is facing the active use of cyberattacks as a tool of hybrid warfare, in particular for espionage, sabotage and destabilisation of political and economic systems of adversaries [1]. State and non-state actors use technologically sophisticated penetration methods to compromise critical information resources.

Critical vulnerabilities in state information systems remain one of the biggest threats. The use of outdated technologies, lack of proper access control and weak authentication methods create favourable conditions for unauthorised intrusion. A successful cyberattack on the state IT infrastructure can lead to the leakage of confidential data, undermine strategic decisions and destabilise the functioning of important institutions [2].

In addition, attacks on critical infrastructure, including energy systems, transport hubs and financial institutions, pose a significant risk. The consequences of such attacks can be catastrophic, ranging from power outages and paralysis of transport systems to financial crises and economic destabilisation [3]. In the case of coordinated attacks, key government functions may be disrupted, which could jeopardise national security.

Another important aspect is the protection of confidential information. Leaks of government or military data can have serious consequences, including the disclosure of strategically important information, undermining trust between allies, and threatening the country's defence capability [4]. In today's environment, when technologies for collecting, analysing and processing data are developing extremely rapidly, it is critical to ensure multi-level information protection and implement effective control mechanisms.

Given these challenges, the Zero Trust Security approach is becoming a necessary component of the national cybersecurity strategy. The main principle of 'never trust, always verify' allows us to create a more adaptive and resilient security system that takes into account modern threats and prevents unauthorised access to critical resources.

Let's highlight the main principles of ZTS:

- minimising trust – refusal to automatically trust any entity or object in the network;
- identification and authentication – multi-factor authentication (MFA), verification of the identity of users and devices;
- least privilege access control – providing access only to the necessary resources;
- micro-segmentation – dividing the network into small zones to limit the possibility of horizontal spread of threats;
- continuous monitoring and behavioural analysis – the use of artificial intelligence (AI) and machine learning to detect anomalies.

Security assessment table based on the Zero Trust approach:

Factor	Impact on security	Risk assessment (1-5)
Multi-factor authentication	High	1
Micro-segmentation	Middle	2
Threat monitoring	High	1
Protecting endpoints	Middle	3

After analysing the methods of protecting national information security, the following diagram was obtained:

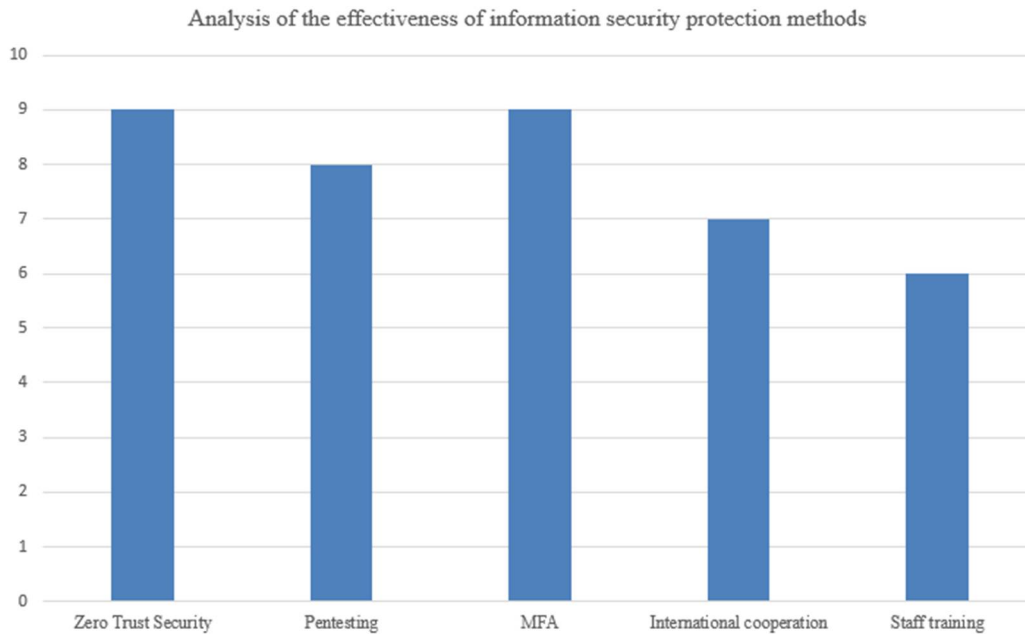


Table 1

The table below compares protection methods by their advantages and disadvantages:

Method of protection	Advantages	Disadvantages
Zero Trust Security	Minimises the risk of unauthorised access, protects against credential compromise, and has flexible access control.	High complexity of implementation, causes significant administration costs, slows down work processes.
Audits and pentests	Identify vulnerabilities to their exploitation, improve security, and maintain compliance with standards.	High cost of quality testing, needs to be carried out regularly, does not prevent attacks between tests.
Multi-factor authentication (MFA)	Protects against password theft, flexibility in choosing authentication methods.	It makes access difficult for users and is vulnerable to some attacks (phishing, code sniffing).
International cooperation	Access to global threat analytics, exchange of experience and new security methods, support for international standards.	Differences in legislation in different countries, risks of confidential data leakage, difficulty in coordination.
Personnel training	Reduces the risk of data breaches due to human error, raises awareness of threats.	Requires time and resources, requires regular knowledge updates.

As well as the impact on productivity, compliance and effectiveness against modern threats:

Method of protection	Impact on productivity	Compliance with regulatory requirements	Effectiveness against modern threats
Zero Trust Security	Medium (requires constant access verification, which can slow down workflows a bit).	Compliant with NIST, ISO 27001. It is considered one of the best approaches to security in accordance with modern cyber security standards.	High (minimises the risk of insider threats, protects even when credentials are compromised, and creates strict access rules).
Audits and pentests	Low (does not affect daily operations as it is carried out periodically).	Compliant with GDPR, NIST. Important for confirming the compliance of information systems with security requirements.	High (allows you to detect potential threats before they are exploited, but does not provide permanent protection).
Multi-factor authentication (MFA)	Medium (may slow down the login process, but significantly increases security).	Compliant with NIST, PSD2. It is mandatory for many sectors working with sensitive data.	High (makes it difficult to compromise even if the password is stolen).
International cooperation	Low (does not affect internal workflows, but requires time to exchange information).	Supports cybersecurity standards and allows you to adapt to changes in the global threat environment.	High (provides access to information about threats, which allows for a faster response to potential attacks).
Personnel training	High (raises employee awareness, which can reduce the risk of phishing attacks and human error).	Compliant with NIST, ISO 27001. It is a mandatory component of many cybersecurity standards.	High (reduces the risk of attacks due to the human factor? Increases the organization's resistance to social engineering).

- Zero Trust Security and MFA are the most effective methods because they directly affect access control and user authentication;
- Penetration testing is necessary to identify vulnerabilities, but it is not a complete defense without further measures;
- International cooperation is important but limited by political and organizational factors;
- Personnel training is a key element of cyber hygiene, but it does not replace technical methods of protection.

Let's calculate the risk assessment in Zero Trust Security using the probability of a successful attack function:

$$P(A) = \frac{1}{1 + e^{-(\alpha X + \beta Y + \gamma Z)}},$$

Where:

X – authentication level; Y – access control; Z – threat monitoring; α , β , γ – weighting factors that determine the influence of each factor.

– Thus, Zero Trust Security is not only an advanced approach to cybersecurity, but also a strategic direction for the development of critical information infrastructure protection systems. The rejection of traditional trust models allows us to adapt to the dynamic threats of the modern

digital environment, minimising the risks of system compromise and data leakage. Scientific research confirms that ZTS implementation significantly reduces the likelihood of successful attacks through the use of multi-factor authentication, micro-segmentation and continuous threat monitoring.

– At the same time, the implementation of Zero Trust requires significant financial and organisational resources, including infrastructure upgrades, staff training and the creation of adaptive access policies. This underscores the need for cross-sectoral cooperation, in particular between government agencies, the private sector and academia, which will synergistically strengthen cyberspace resilience at the national level.

– Further research should be aimed at improving behavioural analysis algorithms and evaluating the effectiveness of Zero Trust Security in specific critical infrastructure sectors. In the long run, this concept will become the basis for global cyber defence standards, which will help minimise threats in the global digital space.

1. National Institute of Standards and Technology (NIST). Zero Trust Architecture: Special Publication 800-207. 2020. 60 c.

2. Kindervag J. No More Chewy Centers: Introducing the Zero Trust Model of Information Security. Forrester Research, 2010. 16 c.

3. Zero Trust Deployment Guide for Microsoft Azure Active Directory. *Microsoft Security Blog*. URL : <https://www.microsoft.com/security/blog/zero-trust-deployment-guide>.

4. Zero Trust Maturity Model. *Cybersecurity & Infrastructure Security Agency (CISA)*. URL : <https://www.cisa.gov/zero-trust-maturity-model>.



Андрій КОРЕНЕВ

доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук

<https://orcid.org/0000-0001-8611-8998>

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки в Україні є складною системою, яка містить нормативно-правові акти, інституційні механізми та державну політику, спрямовану на захист інформаційного простору країни. Ця система регулює правові відносини, що виникають у сфері створення, обробки, зберігання та поширення інформації, а також протидію кіберзагрозам і дезінформації. Основою правового регулювання сфери інформаційної безпеки є Конституція України, яка закріплює принципи захисту державного суверенітету та територіальної цілісності, а також гарантує свободу слова та доступ до інформації. У ст. 17 Основного закону визначено, що забезпечення інформаційної безпеки є невід'ємною складовою національної безпеки, а ст. 34 передбачає можливість обмеження інформаційних прав громадян у випадках, пов'язаних із загрозою національній безпеці або громадському порядку.

Ключову роль у правовому забезпеченні інформаційної безпеки відіграють спеціальні законодавчі акти, які регулюють цю сферу. Зокрема, Закон України «Про національну безпеку України» встановлює стратегічні засади державної політики у сфері безпеки, включаючи інформаційну безпеку; Закон України «Про інформацію» визначає правові основи інформаційних відносин, регулює доступ до інформації та встановлює механізми її захисту; Закон України «Про доступ до публічної інформації» гарантує громадянам право отримувати інформацію, яка перебуває у розпорядженні державних органів; Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» визначає правові та організаційні основи державної політики у сфері кібербезпеки, регламентує заходи

із запобігання та протидії кіберзлочинності, встановлює основні принципи функціонування національної системи кіберзахисту [1, с. 345–349].

Окрім законодавчих актів, важливу роль у забезпеченні інформаційної безпеки відіграють державні органи, які здійснюють контроль та координацію заходів у цій сфері. Центральним органом державного управління, відповідальним за координацію діяльності у сфері національної безпеки, є Рада національної безпеки і оборони України, яка розробляє та реалізує державну політику в інформаційній сфері. Значну роль відіграє Служба безпеки України, яка займається контррозвідувальним захистом у сфері інформаційної безпеки, а також здійснює оперативні заходи щодо виявлення та нейтралізації загроз у кіберпросторі.

Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України відповідає за технічний захист інформації та безпечне функціонування державних інформаційних ресурсів. Національна поліція України, зокрема підрозділи кіберполіції, здійснює заходи щодо протидії кіберзлочинності та несанкціонованому доступу до інформації [2, с. 65–70]. У 2021 р. в межах Міністерства культури та стратегічних комунікацій України було створено Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, який займається аналізом інформаційного середовища, протидією дезінформації та забезпеченням координації державних органів у сфері стратегічних комунікацій.

Незважаючи на сформовану систему адміністративно-правового регулювання інформаційної безпеки, Україна стикається з низкою викликів, які ускладнюють реалізацію державної політики в цій сфері. Одним із головних викликів є стрімкий розвиток інформаційних технологій, що створює нові загрози для кібербезпеки та інформаційного суверенітету держави. Недостатня адаптація законодавства до сучасних викликів та цифрових загроз може призводити до прогалин у правовому регулюванні та недостатньої ефективності заходів із захисту інформації [3, с. 167–172].

Іншою проблемою є слабка координація між державними органами, відповідальними за інформаційну безпеку. Відсутність єдиної політики, дублювання повноважень і розрізненість дій органів державної влади ускладнюють реалізацію ефективних заходів з управління інформаційною безпекою. Також існує проблема забезпечення балансу між захистом національних інтересів та дотриманням прав людини, зокрема права на свободу вираження поглядів та доступу до інформації. Неправильне або надмірне обмеження доступу до інформації може призводити до порушення демократичних стандартів та викликати суспільний резонанс [4, с. 50–58].

Перспективи розвитку адміністративно-правового регулювання інформаційної безпеки в Україні пов'язані з необхідністю вдосконалення законодавчої бази з урахуванням сучасних загроз і міжнародних стандартів. Важливим напрямом є розробка та впровадження нових законодавчих актів, які б комплексно регулювали відносини у сфері кібербезпеки та інформаційної безпеки. Особливо актуальним є питання гармонізації українського законодавства із законодавством Європейського Союзу та стандартами НАТО, що дозволить ефективніше інтегрувати Україну у світову систему кіберзахисту та інформаційної безпеки.

Посилення інституційної спроможності державних органів у сфері інформаційної безпеки також є необхідним кроком. Це включає запровадження єдиної системи управління інформаційною безпекою, розподіл функцій між органами державної влади, а також забезпечення ефективної взаємодії між ними. Необхідно впровадити прозорі механізми моніторингу та оцінки ефективності заходів у сфері інформаційної безпеки, що дозволить своєчасно виявляти ризики та загрози та оперативно реагувати на них.

Одним із перспективних напрямів є підвищення цифрової грамотності населення та забезпечення належного рівня освіти у сфері кібербезпеки. Це дозволить громадянам та організаціям краще захищати свої інформаційні ресурси та зменшить ризики кібератак. Крім того, необхідно посилити міжнародну співпрацю у сфері інформаційної безпеки, оскільки кіберзагрози мають глобальний характер, і ефективна боротьба з ними потребує спільних зусиль міжнародної спільноти.

Таким чином, для ефективного забезпечення інформаційної безпеки в Україні необхідно здійснити комплекс заходів, спрямованих на вдосконалення адміністративно-правового регулювання, посилення інституційної спроможності державних органів, розширення міжнародної співпраці та підвищення рівня цифрової безпеки громадян. Вирішення цих питань сприятиме зміцненню інформаційного суверенітету держави, створенню ефективної системи кіберзахисту та забезпеченню балансу між національними інтересами та демократичними цінностями у сфері інформаційної безпеки.

1. Бліхар М. М. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки в інтернет-просторі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2021. № 67. С. 345–349.
2. Олійник О. В. Адміністративно-правові засоби забезпечення інформаційної безпеки. *Юридичний вісник*. 2015. № 1 (34). С. 65–70.
3. Остапенко О., Байк О. Адміністративно-правова природа інформаційної безпеки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2021. № 3 (31). С. 167–172.
4. Баран М. В. Інформаційна безпека як предмет адміністративно-правового регулювання. *Соціально-правові студії*. 2021. № 3 (13). С. 50–58.



Ксенія КОСЯЧЕНКО

доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук
<https://orcid.org/0000-0002-1380-218X>

**ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ПОДАТКОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ:
ВПЛИВ НА АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКІВ
ТА ПІДВИЩЕННЯ ПРОЗОРОСТІ**

Податкова система є однією з фундаментальних складових економічної системи будь-якої держави, а її мобільність та відповідність вимогам сучасності виступають невід'ємним фактором зовнішнього розвитку. Діджиталізація податкових послуг являє собою ключовий етап реформування податкової системи України. Впровадження цифрових технологій у сфері адміністрування податків спрямоване на підвищення ефективності роботи державних органів, зменшення бюрократичного навантаження на платників податків та створення прозорих умов для ведення бізнесу. Цифрові інструменти, серед яких електронний кабінет платника податків, автоматизовані системи обліку та електронні звіти, дозволяють не лише полегшити процес податкового адміністрування, але й мінімізувати ризики корупції, сприяючи зростанню рівня довіри до держави. У тезах досліджується вплив діджиталізації на податкове адміністрування в Україні та її роль у підвищенні прозорості фінансових процесів.

Зосереджуючись на темі дослідження, спочатку слід окремо проаналізувати поняття діджиталізації, адміністрування податків та концепцію підвищення прозорості податкових процесів в Україні.

Цифрові технології та цифровізація права, зокрема в Україні, є важливою темою, яка активно обговорюється серед юристів та науковців через значний вплив таких технологій на економічні та суспільні правовідносини. Цей процес охоплює не лише правові аспекти, а й соціальні, економічні та політичні трансформації, пов'язані з використанням новітніх технологій [3, с. 70–71]. Докладніше розглядаючи дефініцію діджиталізації, зазначимо, що це поняття є неологізмом, що увійшов в українську мову відносно нещодавно і є транслітерацією англійського слова «digitalization». Зазначений термін почав активно використовуватися в українській мові протягом останніх десяти років на тлі світового технологічного прогресу. Зростання обсягів використання інформаційних технологій, Інтернету, смартфонів та інших цифрових пристроїв сприяло необхідності впровадження цифрових рішень у сфері державного управління, бізнесу та освіти [1, с. 128].

Офіційне використання терміна набуло популярності після запуску проєкту «Дія» («Держава і я») у 2019 р., метою якого стало спрощення доступу громадян до державних послуг через цифрові платформи [2]. Поняття діджиталізації стало ключовим в контексті реформ, спрямованих на впровадження електронного урядування та цифрової економіки в Україні.

Щодо адміністрування податків, відповідна термінологія чітко окреслена на законодавчому рівні у підпункті 14.1.1-1 п. 14.1.1 ст. 14 Податкового кодексу України:

«адміністрування податків, зборів, митних платежів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – єдиний внесок) та інших платежів відповідно до законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи (далі – податків, зборів, платежів) – це сукупність рішень та процедур контролюючих органів і дій їх посадових осіб, що визначають інституційну структуру податкових та митних відносин, організовують ідентифікацію, облік платників податків і платників єдиного внеску та об'єктів оподаткування, забезпечують сервісне обслуговування платників податків, організацію та контроль за сплатою податків, зборів, платежів відповідно до порядку, встановленого законом» [4].

Підвищення прозорості податкових послуг в Україні є важливою складовою реформи державного управління та економічного розвитку країни. Це питання актуальне як для бізнесу, так і для громадян, адже прозорість і передбачуваність податкової системи сприяють зменшенню рівня корупції, покращенню інвестиційного клімату та підвищенню рівня довіри громадян до державних інституцій.

Власне, діджиталізація податкових послуг є одним із найважливіших і найбільш пріоритетних напрямів реформ у процесі підвищення рівня прозорості фінансових процесів. За останні роки було розроблено та реалізовано низку проєктів та ініціатив, спрямованих на досягнення зазначеної мети, застосовано найкращі світові практики у цьому питанні. Серед них насамперед слід виокремити «Електронний кабінет платника податків», концепцію створення якого було затверджено ще у 2012 р., а дію реалізовано в два етапи у 2013 та 2014 роках відповідно [6, с. 132–133]. Даний сервіс став одним із найбільш ранніх та ключових інструментів діджиталізації податкових послуг, яким наразі щомісяця користується понад 5 млн платників податків та яким було запроваджено низку нововведень: можливість здійснювати практично всі податкові операції онлайн, надавати широкий перелік документів, отримувати необхідну інформацію про свої податкові зобов'язання. Впровадження електронного документообігу з податковими органами значно скоротило час на подачу звітності та знизило бюрократичні витрати [7].

Також як успішні приклади діджиталізації податкової системи України можна навести наступні проєкти та ініціативи:

Програмні реєстратори розрахункових операцій (далі – ПРРО) – сприяє підвищенню прозорості та спрощенню ведення бізнесу. На відміну від традиційних фіскальних реєстраторів, ПРРО є програмними рішеннями, що дозволяють реєструвати операції з продажу товарів та послуг за допомогою звичайних комп'ютерів, смартфонів або планшетів. Це значно полегшує процес звітності для підприємців, особливо малого та середнього бізнесу. Однією з ключових переваг ПРРО є зниження витрат на купівлю та обслуговування дорогого фіскального обладнання. Бізнес тепер може використовувати доступні програмні рішення, що робить процес реєстрації операцій більш зручним та мобільним. Крім того, всі операції, зареєстровані через ПРРО, автоматично передаються до податкових органів в електронній формі, що підвищує прозорість фінансових потоків та зменшує можливості для зловживань [8]. Ця технологія також зменшує корупційні ризики, оскільки знижує кількість необхідних контактів між бізнесом та податковими органами. Таким чином, впровадження програмних РРО є важливим кроком у модернізації податкової системи України, спрямованим на поліпшення умов для підприємництва та підвищення прозорості податкового контролю;

Автоматичне відшкодування податку на додану вартість (далі – ПДВ) – значною мірою сприяє підвищенню прозорості та ефективності податкової системи України. Завдяки автоматизації процесу заявки на відшкодування ПДВ обробляються без втручання чиновників, що суттєво знижує корупційні ризики і можливість людських помилок. Автоматичне відшкодування також забезпечує прозорість, оскільки платники податків можуть у режимі реального часу відслідковувати статус своїх заявок через електронні системи [5, с. 131];

Система моніторингу критеріїв оцінки ризиків (далі – СМКОР) – це автоматизована система, запроваджена в Україні для контролю та моніторингу операцій, пов'язаних із ПДВ. Її головна мета полягає у боротьбі з ухиленням від сплати податків, запобіганні незаконному відшкодуванню ПДВ і мінімізації кількості фіктивних операцій. СМКОР автоматично аналізує всі операції з ПДВ на основі визначених критеріїв ризику, що дозволяє виявляти підозрілі трансакції, пов'язані з фіктивним підприємництвом або схемами мінімізації податків. Однією з ключових функцій системи є можливість тимчасового зупинення реєстрації податкових накладних у разі виявлення ризикових операцій. Це дає податковим

органам час на проведення додаткових перевірок і запобігає зловживанням у сфері ПДВ. Завдяки автоматизації процесів СМКОР підвищує прозорість та ефективність податкового контролю, що є важливим кроком у покращенні адміністрування ПДВ в Україні [7].

Отже, впровадження цифрових технологій у податкову систему суттєво підвищує ефективність і прозорість податкового адміністрування. Основними елементами діджиталізації є електронний кабінет платника податків, автоматичне відшкодування ПДВ, програмні реєстратори розрахункових операцій та система моніторингу критеріїв оцінки ризиків.

Електронні сервіси значно полегшують доступ платників податків до державних послуг, зменшуючи потребу у фізичній взаємодії з податковими органами та скорочуючи часові витрати. Автоматизація процесів, зокрема у сфері відшкодування ПДВ, сприяє зниженню корупційних ризиків і підвищенню прозорості. Програмні РРО спрощують процедуру реєстрації розрахункових операцій, зменшуючи витрати на фіскальні реєстратори та забезпечуючи прозорість грошових потоків. Система СМКОР дозволяє ефективно виявляти фіктивні операції, що знижує ризики ухилення від сплати податків.

1. Міхровська М. С. Діджиталізація, діджиталізація, цифрова трансформація: зміст та особливості. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2021. № 1. С. 128–130.
2. Дія. Цифрова держава. URL : <https://plan2.diia.gov.ua/>.
3. Федосенко Н. А. Використання цифрових технологій у цивільних правовідносинах. *Часопис цивілістики*. 2022. № 45. С. 69–74.
4. Податковий кодекс України : Закон України від 02 грудня 2010 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
5. Єсімов С. С. Особливості та зміст податкових правовідносин в умовах цифровізації. *Науковий вісник УжНУ. Серія ПРАВО*. 2024. № 81. С. 127–134.
6. Для діджиталізації податкових сервісів використовуватимуться найкращі світові практики. Державна податкова служба України. URL : <https://www.tax.gov.ua/media-tsentr/novini/print-397718.html>.
7. СМКОР: актуальна інформація для платників ПДВ від податківців. Головне управління ДПС у Чернівецькій області. URL : <https://cv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/422313.html>.
8. ПРРО – це альтернатива класичним РРО. Державна податкова служба України в Одеській області. URL : <https://od.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/print-526257.html>.



Вадим КУДІНОВ
завідувач кафедри,
кандидат
фізико-математичних
наук, доцент*



Олег ГРИЩЕНКО
старший викладач
кафедри



Микола ШВЕЦЬ
викладач кафедри
інформаційних технологій
ННІ права та психології**

*<https://orcid.org/0000-0002-5299-0590>

** <https://orcid.org/0000-0002-8489-4659>

(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ «ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОРТАЛ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ»

Міністерство внутрішніх справ (далі – МВС) України протягом останнього часу вживає заходи щодо удосконалення функціонування її єдиної інформаційної системи (далі – ЄІС). ЄІС МВС – це інтегрована інформаційна система, що безпосередньо забезпечує

реалізацію функцій її суб'єктів, інформаційну підтримку та супроводження їх діяльності і становить сукупність взаємозв'язаних функціональних підсистем, сервісів, програмно-інформаційних комплексів, програмно-технічних та технічних засобів електронної комунікації, які забезпечують логічне поєднання та інтеграцію електронних інформаційних ресурсів єдиної інформаційної системи МВС, обробку та захист інформації, внутрішню та зовнішню інформаційну взаємодію шляхом використання функціональної підсистеми єдиної інформаційної системи МВС із спеціальними функціями [1].

Структура ЄІС МВС складається з: 1) центральної підсистеми; 2) функціональних підсистем; 3) функціональних підсистем із спеціальними функціями; 4) електронних інформаційних ресурсів суб'єктів ЄІС МВС; 5) транспортної мережі передачі даних; 6) центрів обробки даних, електронних комунікаційних мереж суб'єктів ЄІС МВС; 7) комплексних систем захисту інформації підсистем ЄІС МВС з підтвердженою в установленому законодавством порядку відповідністю [1].

Серед функціональних підсистем ЄІС МВС однією з найпотужніших є інформаційно-комунікаційна система «Інформаційний портал Національної поліції України» (далі – ІПНП) [2]. Це сукупність технічних і програмних засобів, призначених для обробки відомостей, що утворюються у процесі діяльності Національної поліції України та її інформаційно-аналітичного забезпечення. Інформаційними ресурсами системи ІПНП є інформація, що утворена в процесі діяльності поліції та використовується: 1) для наповнення та підтримки в актуальному стані баз (банків) даних, які входять до ЄІС МВС та визначені статтею 26 Закону України «Про Національну поліцію» [3]; 2) для формування баз даних у сфері управлінських відносин, необхідних для виконання покладених на поліцію повноважень; 3) для формування баз даних, необхідних для забезпечення щоденної діяльності поліції, у сфері трудових відносин, фінансового забезпечення, документообігу [2].

В інформаційних ресурсах системи ІПНП обробляється інформація, що належить до державних інформаційних ресурсів та не підлягає поширенню та передачі іншим особам, окрім випадків, передбачених законодавством. Адміністратор системи ІПНП забезпечує захист інформації від несанкціонованого доступу, знищення, модифікації та блокування доступу до неї шляхом здійснення організаційних і технічних заходів, впровадження засобів та методів технічного захисту інформації [2]. Таким чином, вирішення питання щодо забезпечення належної інформаційної безпеки інформаційних ресурсів ІПНП є актуальним. Одним із важливих шляхів його вирішення є створення та використанні відповідного нормативно-правового забезпечення.

Метою даної роботи є проведення аналізу сучасного стану нормативно-правового забезпечення інформаційної безпеки ІПНП та надання пропозицій щодо його удосконалення.

Для початку треба визначитись з терміном «інформаційна безпека». Розділ «Термінологія законодавства» веб-порталу Верховної Ради України, який станом на 28 лютого 2025 року містить 100 195 термінів [4], надає три визначення зазначеного поняття, а саме: 1) «інформаційна безпека» – це комплекс організаційних заходів банку, програмних і техніко-технологічних засобів, що функціонують на всіх організаційних рівнях банку та забезпечують захист інформації від випадкових та/або навмисних загроз, наслідком реалізації яких може стати порушення доступності, цілісності, конфіденційності інформації щодо діяльності банку або його клієнтів [5]; 2) «інформаційна безпека» – це збереження конфіденційності, цілісності та доступності інформації [6]; 3) «інформаційна безпека» – це стан захищеності, за якого забезпечуються функціональність, безперервність роботи, відновлюваність, цілісність і стійкість інформаційних, електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем та/або технологічних систем, конфіденційність, цілісність та доступність електронних інформаційних ресурсів, а також забезпечується своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз штатного режиму функціонування таких систем і ресурсів, несанкціонованого втручання в їх роботу [7].

Як зазначено в Положенні про ІПНП [2], комплексна система захисту інформації з підтвердженою відповідністю – це взаємопов'язана сукупність організаційних та інженерно-технічних заходів, засобів і методів захисту інформації. А її завданням є забезпечення конфіденційності (у разі обробки інформації з обмеженим доступом), цілісності, доступності інформації в системі ІПНП шляхом здійснення заходів, спрямованих на захист інформації від несанкціонованих дій (у тому числі з використанням комп'ютерних вірусів), що можуть призвести до її випадкової або умисної модифікації чи знищення.

Таким чином, створення комплексної системи захисту інформації з підтвердженою відповідністю в ІПНП повинно забезпечити її належну інформаційну безпеку.

Станом на сьогодні функціонування ПНП відповідно до свого Положення [2], Положення про ЄС МВС [1], Типового положення про функціональну підсистему ЄС МВС [8] передбачає дотримання положень Законів України «Про Національну поліцію», «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», «Про Національну програму інформатизації», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронні довірчі послуги», «Про електронні комунікації», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних», «Про публічні електронні реєстри», «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», Положення про єдину інформаційну систему Міністерства внутрішніх справ, окремих нормативно-правових актів МВС або організаційно-розпорядчих актів Національної поліції України. Зокрема, протягом останніх років було затверджено наказами МВС України 12 Інструкцій з формування та ведення основних інформаційних підсистем ПНП [9].

Протягом 2016-2019 років нами в низці робіт зазначено, що подальший розвиток інтегрованих інформаційно-пошукових систем МВС та Національної поліції України повинен передбачати створення Положення про комплексну систему захисту інформаційних ресурсів МВС та центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України [10-12]. Отже: 1) проблеми нормативно-правового забезпечення функціонування окремих існуючих інтегрованих інформаційно-пошукових систем МВС України та Національної поліції проаналізовані нами у роботі [10]; 2) питанням щодо правонаступника інтегрованих інформаційно-пошукових систем органів внутрішніх справ України та організації їх інформаційної безпеки присвячена робота [11]; 3) удосконалення нормативно-правової бази у сфері охорони службової інформації ЄС МВС розглянуто у роботі [12].

Станом на сьогодні наказом МВС України затверджений Порядок організації та проведення первинної та додаткової експертизи комплексної системи захисту інформації в інформаційно-комунікаційних системах органів і підрозділів Національної поліції України [13]. Вважаємо, що Положення про комплексну систему захисту інформаційних ресурсів МВС та центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України також потребує свого затвердження.

Висновки. У роботі проаналізовано сучасний стан нормативно-правового забезпечення інформаційної безпеки інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» та запропоновані шляхи його удосконалення.

1. Про затвердження Положення про єдину інформаційну систему Міністерства внутрішніх справ та переліку пріоритетних електронних інформаційних ресурсів її суб'єктів : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 лист. 2018 р. № 1024. Урядовий кур'єр від 12 груд. 2018 р. № 235. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.02.2025).

3. Про затвердження Положення про інформаційно-комунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України» : Наказ МВС України від 03 серп. 2017 р. № 676. Офіційний вісник України від 26 вер. 2017 р. № 75. Стр. 385. Ст. 2306. Код акта 87310/2017. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1059-17#Text> (дата звернення: 27.02.2025).

4. Про Національну поліцію : Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40-41. Ст. 379. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 27.02.2025).

5. Термінологія законодавства. Верховна Рада України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/termin> (дата звернення: 28.02.2025).

6. Про затвердження Положення про організацію системи внутрішнього контролю в банках України та банківських групах : Постанова Правління Національного банку України від 02 лип. 2019 р. № 88. Офіційне інтернет-представництво Національного банку України від 04 лип. 2019 р. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0088500-19/ed20190702#n25> (дата звернення: 28.02.2025).

7. Про затвердження Положення про захист інформації та кіберзахист учасниками платіжного ринку : Постанова Правління Національного банку України від 19 трав. 2021 р. № 43. Офіційне інтернет-представництво Національного банку України від 28 трав. 2021 р. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0043500-21#Text> (дата звернення: 28.02.2025).

8. Деякі питання проведення незалежного аудиту інформаційної безпеки на об'єктах критичної інфраструктури : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 берез. 2023 р. № 257. Урядовий кур'єр від 28 берез. 2023 р. № 61. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2023-%D0%BF/ed20230324#n21> (дата звернення: 28.02.2025).

9. Про затвердження Типового положення про функціональну підсистему єдиної

інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квіт. 2021 р. № 324. Офіційний вісник України від 21 трав. 2021 р., № 38, стор. 108, стаття 2300, код акта 104793/2021. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0609-21#Text> (дата звернення: 27.02.2025).

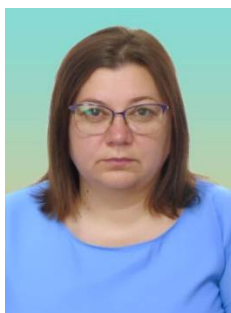
10. Кудінов В. А., Шляхова В. О. Правове забезпечення основних інформаційних підсистем інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України». Актуальні проблеми кібербезпеки в Україні в умовах воєнного стану: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, НАВС, 25 квіт. 2024 р.); за заг. редакцією В. А. Кудінова, К. В. Ярового. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 134–139.

11. Кудінов В. А. Проблеми нормативно-правового забезпечення функціонування інтегрованих інформаційно-пошукових систем Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції. Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 жовт. 2016 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2016. С. 330–332.

12. Кудінов В. А. До питання щодо правонаступника інтегрованих інформаційно-пошукових систем органів внутрішніх справ України та організації їх інформаційної безпеки. Економічна та інформаційна безпека: проблеми та перспективи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 14 квіт. 2017 р.). Дніпро : Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 94–97.

13. Кудінов В. А. Удосконалення нормативно-правової бази у сфері охорони службової інформації єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ. Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави: зб. матеріалів X Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 04 квіт. 2019 р.). Київ : Нац. акад. СБ України, 2019. С. 172–174.

14. Про затвердження Порядку організації та проведення первинної та додаткової експертизи комплексної системи захисту інформації в інформаційно-комунікаційних системах органів і підрозділів Національної поліції України : Наказ МВС України від 30 берез 2016 р. № 228. Офіційний вісник України від 17 травня 2016 р. № 36, стор. 278, стаття 1412, код акта 81836/2016. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0614-16#Text> (дата звернення: 27.02.2025).



Людмила КУЗНЕЦОВА

доцент кафедри історії та права
Черкаського державного
технологічного університету
(м. Черкаси, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0001-6810-1017>

ПРОТИДІЯ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ ОПЕРАЦІЇ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Ключову роль наразі відіграє інформаційна війна, ціллю якої є досягати протистояння між групою осіб чи певним регіоном. Вона складається із компонентів, що взаємопов'язані між собою та забезпечують інформаційно-наступальні дії як в мирний час, так і в умовах воєнного стану. За допомогою методів впливу інформаційна війна панує над інформаційним простором, захопивши всі інформаційні ресурси і тим самим спрямувавши зусилля на підвищення рівня інформаційної безпеки у себе та послаблення його у ворога.

Термін «інформаційна війна» має два значення. По-перше, це вплив на громадянське суспільство або військовослужбовців іншої держави шляхом поширення певної інформації. Термін «інформаційно-психологічна» війна був запозичений з воєнної термінології США. Переклад його з англійської мови («information and psychological warfare») може звучати і як «інформаційне протиборство», і як «інформаційно-психологічна війна» залежно від контексту конкретного офіційного документа чи наукової публікації [1].

Взагалі інформація та інформаційно-психологічні операції мають давню історію – вони використовувалися ще за часів античності як інструмент впливу на людину. Найвидатніші полководці та воєнні лідери усвідомлювали рівновагу застосування зброї та інформації. Наприклад, для послаблення морального духу противника використовувалися демонстративні дії, спрямовані на створення загрозливого враження про власну бойову спроможність. Такі методи, зокрема, передбачали підсилення візуальних ефектів, що мали на меті дезорієнтацію ворога, підрив його впевненості у власних силах і деморалізацію.

Традиційно ІПСО, як і феномен інформаційних воєн, розглядаються в рамках парадигми державної безпеки. Базовими цілями ІПСО офіційно визначено «послаблення волі цільової аудиторії супротивника або потенційно супротивника; зміцнення прихильності дружньої цільової аудиторії; забезпечення підтримки та співпраці аудиторії, яка не має зобов'язань або не визначилася» [2].

Найбільш вдалою вважається та інформаційна операція, яка змінює поведінку людини в протилежну сторону. Головні місії спецпідрозділів ІПСО розподіляються на:

- вплив інформацією. Місії військової інформаційної підтримки (MISO) передбачають обмін конкретною інформацією з іноземною аудиторією для впливу на емоції, мотиви, міркування та поведінку іноземних урядів і громадян. Це може включати кібервійну та передові методи комунікації в усіх формах медіа;
- навмисне повідомлення неправди. Місії військового обману використовують психологічну війну, щоб навмисно ввести ворожі сили в оману під час бойової ситуації;
- поради уряду. Міжвідомчі та урядові місії підтримки формують і впливають на прийняття іноземних рішень і поведінку на підтримку цілей держави;
- забезпечення зв'язку для рятувальних зусиль. Місії інформаційної підтримки цивільних органів влади (CAIS) допомагають цивільному населенню під час ліквідації наслідків стихійних лих, забезпечуючи обмін важливою інформацією для підтримки рятувальних заходів.

Перетворення будь-якої інформації на ресурс стратегічного значення забезпечує можливості для розвитку інформаційного суспільства, що також сприяє встановленню та розвитку нових економічних відносин. Тож питання щодо інформаційно-комунікативних стратегій набуває сьогодні все більшої актуальності, адже вибір комунікативних стратегій визначається основними цілями впливу на свідомість мас. Ефективність такого впливу залежить від правильного вибору комунікативних стратегій та засобів їх реалізації [3].

Інформаційно-психологічна війна є найгострішою формою протистояння в інформаційно-психологічній сфері, здійснюваного шляхом впливу на цю сферу противника з метою вирішення стратегічних завдань. Серед іншого це передбачає цілеспрямоване і планомірне використання інформаційно-психологічних інструментів та інших засобів (дипломатичних, військових, економічних) для впливу на думки, настрої і зрештою на поведінку противника з метою змусити його діяти в бажаному напрямі. Таким чином, інформаційно-психологічний вплив (далі – ІПВ) – це застосування інформаційно-психологічних засобів для впливу на психіку людини з метою коригування в потрібному для суб'єкта впливу напрямі і внесення змін до поведінки та світогляду. Головним критерієм успішності ІПВ виступає результат цього процесу, що може виражатися у вигляді зміни настанов, поведінки, намірів та оцінок конкретного індивіда або групи осіб [4].

Таким чином, інформація, інформаційний та медіапростір залишаються актуальними складовими підтримання безпекового середовища в країні.

1. Кучківський А. В., Войтович О. П. Засіб для проведення інформаційно-психологічних операцій під час інформаційної війни. Матеріали ІІ науково-технічної конференції підрозділів БНТУ (м. Вінниця, 31 трав. 2022 р.). Вінниця, 2022. URL : <https://surl.li/ftdnj>.

2. Allied joint doctrine for psychological operations. 106 p. URL : <https://info.publicintelligence.net/NATO-PSYOPS.pdf>.

3. Арабаджиев Д. Ю., Сергієнко Т. І. Інформаційно-психологічна війна як спосіб впливу на громадянське суспільство. Тиждень науки-2020. Юридичний факультет : зб. тез доп. щорічної наук.-практ. конф. серед студентів, викладачів, науковців, молодих учених і аспірантів (м. Запоріжжя, 13-17 квіт. 2020 р.). Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2020. С. 120–121. URL : <https://surl.li/yzvcar>.

4. Лепіш Н. Я. Інформаційно-психологічне протистояння як елемент інформаційної безпеки України. Захист прав, свобод і безпеки людини в інформаційній сфері в сучасних умовах : матеріали другої наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 трав. 2020 р.). Київ, 2020. С. 226–229. URL : https://ippi.org.ua/sites/default/files/verstka_tezu.pdf.



Дмитро ЛЕЩЕНКО
доцент кафедри
адміністративно-правових
дисциплін та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
адвокат (м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0009-0000-8955-8892>

КІБЕРБЕЗПЕКА ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ: РЕГУЛЯТОРНІ РІШЕННЯ, СУДОВА ПРАКТИКА ТА ЗАХИСТ В УКРАЇНІ Й ЗА КОРДОНОМ

19.12.2024 відбулася наймасштабніша зовнішня кібератака на державні реєстри України, внаслідок якої було призупинено роботу єдиних та державних реєстрів, які перебувають у компетенції Міністерства юстиції України.

Відповідальність за кібератаку взяла на себе російська хакерська група HakNet Team, яка заявила, що зламала інфраструктуру ДП «Національні інформаційні системи», що керує реєстрами Міністерства юстиції України. У своїх телеграм-каналах вони стверджували, що завантажили понад мільярд рядків даних і видалили їх разом із резервними копіями. За даними СБУ, за атакою стояли російські спецслужби, зокрема угруповання, пов'язані з ГРУ [1].

Через зупинення роботи реєстрів частково припинили працювати деякі державні сервіси, які були зав'язані на роботі реєстрів. Зокрема, сервіси платформи «Дія», як-от: перереєстрація авто, бронювання працівників, «Відновлення», витяги з ЄДР та ін. Також тимчасово недоступним стало оформлення відстрочок у застосунку «Резерв+». Крім того, викликані кібератакою збої зупинили реєстрацію нових компаній, унеможливили видачу ліцензій, ускладнили перевірку керівників і заблокували взаємодію бізнесу з державою. Розмір збитків в межах країни ще не підраховано, але він, беззаперечно, чималий.

Згідно з доповіддю Cybersecurity Ventures, збитки внаслідок дій кіберзлочинців у 2023 р. сягнули 8 трлн дол. У 2025 р. ця цифра може зрости до вражаючих 10.5 трлн дол. Кібератаки не обмежуються лише державними інституціями чи великими корпораціями. В поле зору хакерів потрапляє критична інфраструктура (яскравий приклад – масована атака на телеком-оператора «Київстар»), МСБ, неурядові організації. Цей сплеск зумовлений дедалі складнішими кібератаками, інцидентами з програмами-вимагачами та витоками даних, що збільшуються щороку в усьому світі [2].

Не становлять винятку і криптобіржі, що використовують блокчейн-технологію, яка пропонує безпечну архітектуру збереження та передачі даних та базується на принципах криптографії, децентралізації та консенсусу.

Одна з найгучніших та найбільших історій – це злам FTX у 2022 р., який призвів до краху однієї з найбільших криптовалютних бірж. Він особливо цікавий тим, що показав уразливість навіть найбільших гравців ринку і важливість правильного зберігання віртуальних активів. Внаслідок кібератаки було викрадено понад 477 млн дол. у віртуальній валюті. Подія викликала паніку на крипторинку та обвал цін. Як наслідок, посилювався нагляд за криптобіржами, до яких багато інвесторів втратили довіру, та почалося розслідування з боку FBI і SEC (слідство все ще триває, і досі не знайдено всіх вкрадених коштів).

Збанкрутіла криптобіржа FTX подала в суд на Binance та її колишнього гендиректора Ч. Чжао, вимагаючи повернути майже 1,8 млрд дол. Позов проти Binance – один із багатьох, поданих FTX проти колишніх інвесторів, партнерів та клієнтів у суді штату Делавер. Серед інших відповідачів – колишній співробітник Білого дому Е. Скарамуччі, криптобіржа Crypto.com та політичні організації, включаючи засновану М. Цукербергом FWD.US.

У 2023 р. і сама криптобіржа Binance зазнала кібератаки, що призвела до викрадення понад 100 млн дол. у криптовалюті. Після атаки уряди США та ЄС посилювали вимоги до безпеки криптобірж. Binance частково компенсувала втрати користувачів через страхові фонди. А Інтерпол та Європол активізували зусилля з пошуку кіберзлочинців.

У цілому за період з 2020 до 2025 р. кіберзлочинці значно активізували атаки на криптовалютні гаманці та криптобіржі, що призвело до суттєвих втрат для інвесторів та викликало необхідність посилення правового регулювання у цій сфері.

Інтеграція віртуальних валют у світову фінансову систему створила нові виклики для правового регулювання, особливо щодо захисту віртуальних активів у різних юрисдикціях.

Станом на 2025 рік правовий статус криптоактивів варіюється залежно від юрисдикції:

1) у США криптоактиви класифікуються або як цінні папери, або як товари (відповідно до визначення Комісії з торгівлі товарними ф'ючерсами, CFTC) [3];

2) в ЄС Регламент Markets in Crypto-Assets (MiCA) класифікує криптоактиви як фінансові інструменти особливого типу, встановлюючи вимоги до їхнього випуску та обігу [4];

3) в Україні закон «Про віртуальні активи» (який ще так і не набрав чинності) визнає віртуальні активи нематеріальними благами, що є об'єктами цивільних прав, мають вартість та виражені сукупністю даних в електронній формі. Віртуальні активи можуть посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги щодо інших об'єктів цивільних прав [5].

Відсутність уніфікованого законодавства в світі ускладнює боротьбу з кіберзлочинністю та захист прав криптоінвесторів.

Показовими судовими прецедентами є:

I. Рішення Верховного Суду США у справі SEC v. Ripple Labs (2023) [6], де суд вперше визнав необхідність диференційованого підходу до регулювання різних видів криптоактивів;

II. Рішення Федерального суду Південного округу Нью-Йорка у справі United States v. Johnson (2024) [7], де суд встановив, що фішингова атака на криптогаманці підпадає під дію закону про шахрайство з цінними паперами, що створило важливий прецедент для подібних справ (шахрайство з використанням електронних засобів відповідно до § 1343, 18 U.S.C.).

За даними міжнародної юридичної фірми Clifford Chance, кількість судових справ, пов'язаних із кібератаками на криптоактиви, демонструє стійке зростання:

- 1) 2020 р. – 234 справи;
- 2) 2021 р. – 387 справ;
- 3) 2022 р. – 456 справ;
- 4) 2023 р. – 612 справ;
- 5) 2024 р. – 589 справ [8].

Ця тенденція свідчить про зростаючу активність кіберзлочинців та необхідність удосконалення правових механізмів захисту віртуальних активів.

Аналіз судової практики свідчить, що успішність повернення викрадених активів залежить від:

- юрисдикції криптобірж або платформ: у різних країнах діють різні правові режими щодо криптоактивів, що впливає на можливість повернення коштів;
- наявності страхового покриття: деякі криптобіржі забезпечують страхування віртуальних активів користувачів, що підвищує шанси на компенсацію втрат;
- швидкості реагування правоохоронних органів: оперативні дії можуть запобігти виведенню коштів за межі досяжності;
- міжнародної співпраці у розслідуванні: спільні дії правоохоронних органів різних країн підвищують ефективність розслідувань.

Станом на 2025 р. у світі діють такі ключові законодавчі ініціативи щодо захисту віртуальних активів:

а) у США ініційовано прийняття Digital Asset and Cyber Security Act (2024), який вимагає від криптобірж дотримання жорстких стандартів безпеки;

б) у ЄС розширено регламент MiCA, який зобов'язує криптоплатформи впроваджувати системи KYC (Know Your Customer) та AML (Anti-Money Laundering).

Щоб підвищити ймовірність повернення втрачених криптоактивів, інвесторам рекомендується:

- фіксувати всі трансакції та зберігати дані про операції на криптобіржах;
- оперативно звертатися до правоохоронних органів у разі підозрілих дій потенційних кіберзлочинців;
- використовувати міжнародні юридичні механізми, такі як арбітражні суди та адвокатські розслідування.

Юридичні аспекти кібербезпеки у сфері захисту віртуальних активів залишаються складними та динамічними. З кожним роком держави посилюють регулювання, але проблеми, пов'язані з кібербезпекою, все ще існують.

Основними тенденціями, які потребуватимуть посиленої уваги та ретельного дослідження у короткостроковій перспективі, будуть збільшення кількості судових справ

щодо кіберзлочинів у криптосфері, посилення міжнародного регулювання та координації між правоохоронними органами, а також підвищення юридичної грамотності інвесторів для захисту своїх віртуальних активів.

Правове регулювання віртуальних активів – це сфера, що постійно розвивається. Ефективний юридичний захист інвесторів потребує не лише удосконалення чинного законодавства України, ЕС, США та інших країн, а й активної взаємодії з державними та приватними ініціативами щодо забезпечення кібербезпеки віртуальних активів у всьому світі.

1. Жахалов Я. Кібератака на реєстри Мін'юсту: чому це могло статися і які наслідки DOU.ua. URL : <https://dou.ua/lenta/articles/cyberattacks-on-registries-and-vendor-locks/>.
2. Боянжи В. Основні тенденції у кібербезпеці на 2024 рік: які виклики стоять перед бізнесом. ISSP. URL : <https://www.issp.ua/post/main-cybersecurity-trends-in-2024>.
3. Crypto Assets. Investor.gov. <https://www.investor.gov/additional-resources/spotlight/crypto-assets>.
4. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. EUR-Lex. URL : <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj/eng>.
5. Про віртуальні активи : Закон України від 17 лютого 2022 р. (не набрав чинності). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.
6. SEC v. Ripple Labs, Inc. (2023). Case 1:20-cv-10832-AT-SN Document 874 Filed 07/13/23. URL : <https://www.nysd.uscourts.gov/sites/default/files/2023-07/SEC%20vs%20Ripple%207-13-23.pdf>.
7. United States v. Johnson, 383 U.S. 169 (1966). Justia. U.S. Supreme Court. URL : <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/383/169/>.
8. Clifford Chance. Cyber security in the crypto-asset sector. 18 U.S.C. § 1343 – Fraud by wire, radio, or television.

Микола ПОЛІЩУК

доцент кафедри,
кандидат технічних наук
<https://orcid.org/0000-0002-1218-5925>

Лілія ПОЛІЩУК

асистент кафедри
комп'ютерної інженерії та безпеки
Луцького національного технічного
університету (м. Луцьк, Україна)

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах російсько-української війни інформаційна безпека набуває критичного значення, оскільки комунікаційний простір стає полем бою, де ворог використовує дезінформацію, кібератаки та психологічний тиск для досягнення своїх цілей.

У сучасних умовах інформаційна безпека України постала як критично важливий елемент національної безпеки. Сучасні конфлікти характеризуються активним використанням інформаційних технологій для досягнення військових та політичних цілей, що вимагає нових підходів до забезпечення захисту інформаційного простору держави.

Таким чином, постає необхідність у розробці нових методологічних підходів, які б враховували специфіку сучасних інформаційних загроз та забезпечували ефективний захист національних інтересів. Це включає дослідження взаємодії між технологічними, соціальними та психологічними аспектами інформаційної безпеки, а також розробку комплексних стратегій протидії інформаційній агресії.

У наукових дослідженнях значна увага приділяється таким аспектам, як дослідження базових концепцій та підходів до забезпечення інформаційної безпеки держави, особливо в умовах збройних конфліктів [2], аналіз ролі державних та недержавних інституцій у формуванні та реалізації політики інформаційної безпеки в контексті гібридної війни [4] та вивчення новітніх загроз, таких як кібератаки, дезінформація та інформаційно-психологічні операції, а також розробка стратегій протидії цим загрозам [3].

Наукові джерела не лише узагальнюють теоретико-методологічні основи інформаційної безпеки, але й аналізують сучасні виклики та загрози в інформаційній сфері, пропонуючи практичні рекомендації для їх подолання.

Методологічні підходи до формування інформаційної безпеки в умовах інформаційної війни передбачають системний аналіз загроз та розробку комплексних стратегій протидії. Зокрема, важливо враховувати як зовнішні, так і внутрішні фактори, що впливають на інформаційний простір держави, а також забезпечувати адаптивність захисних механізмів до швидкозмінних умов сучасного світу [1].

На нашу думку, одним із ключових аспектів є розвиток інституційних механізмів забезпечення інформаційної безпеки. Це включає чітке визначення ролей та відповідальності державних та недержавних суб'єктів у сфері інформаційної безпеки, а також створення ефективної системи координації між ними. Особливої уваги потребує питання взаємодії між військовими структурами, органами державної влади та громадянським суспільством у протидії інформаційним загрозам.

Сучасні підходи до забезпечення інформаційної безпеки також акцентують увагу на необхідності підвищення стійкості суспільства до інформаційних впливів. Це досягається шляхом розвитку критичного мислення, медіаграмотності та формування культури відповідального споживання інформації серед громадян. Такі заходи сприяють зниженню вразливості суспільства до дезінформації та маніпуляцій.

Важливим напрямом є впровадження проактивних заходів у сфері інформаційної безпеки. Це передбачає не лише реагування на вже існуючі загрози, але й прогнозування потенційних ризиків та розробку превентивних стратегій їх нейтралізації [5]. Зокрема, створення систем раннього виявлення інформаційних атак та механізмів швидкого реагування на них є ключовим елементом сучасної стратегії інформаційної безпеки.

Одним із прикладів таких систем є рішення класу EDR (Endpoint Detection and Response), які забезпечують моніторинг та аналіз активності на кінцевих точках мережі для виявлення та протидії складним загрозам. Зокрема, науковці аналізують архітектуру EDR-систем та їхніх агентів з точки зору механізмів виявлення комплексних атак на інформаційно-комунікаційні системи та протидії загрозам. Вони працюють над розробленням методу підвищення ефективності використання EDR-систем для зниження ризиків компрометації інформаційних, промислових та інфраструктурних об'єктів шляхом ефективного перерозподілу та використання механізмів EDR, команди з кібербезпеки та інших ресурсів для забезпечення безпеки на підприємстві, в установі чи організації [6].

Такі системи не лише дозволяють виявляти підозрілу активність у реальному часі, але й забезпечують можливості для швидкого реагування, що є критично важливим для мінімізації потенційних збитків від кібератак.

Не менш важливим є міжнародний аспект забезпечення інформаційної безпеки. Співпраця з міжнародними партнерами, обмін досвідом та впровадження кращих практик сприяють підвищенню ефективності національних заходів у цій сфері. Участь у міжнародних ініціативах та організаціях, що займаються питаннями інформаційної безпеки, дозволяє Україні зміцнити свої позиції та отримати додаткові ресурси для протидії сучасним загрозам.

Отже, технологічні заходи, такі як кіберзахист та моніторинг інформаційних систем, а також розробка комплексних стратегій протидії інформаційній агресії, повинні поєднуватися з розумінням соціальних динамік та психологічних впливів, які використовуються в інформаційних атаках. Такий інтегрований підхід дозволяє не лише виявляти та нейтралізувати технічні загрози, але й протидіяти дезінформації та маніпуляціям, спрямованим на підрив суспільної довіри та морального стану населення.

1. Борисов В. В., Лапшина І. С., Лупінович С. М. Методологічні підходи до формування інформаційної безпеки в умовах інформаційної війни // *Exploring the Digital Landscape: interdisciplinary Perspectives* : monograph. Katowice : Academy of Silesia, 2024. P. 907–933.

2. Гбур З. В. Основи інформаційної безпеки держави в умовах війни. *Publishing House «Baltija Publishing»*. С. 868–872. URL : <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/237/6325/13361-1>.

3. Калетнік В. В., Калетнік Н. В. Кібератаки як ключові елементи «інформаційної війни» російської федерації. *Молодий вчений*. 2022. № 1 (101). С. 37–42. URL : <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3119/3088>.

4. Мінченко Є. С. Розвиток інститутів інформаційної безпеки сучасної України як чинник суспільно-політичної стабільності : дис. ... д-ра філос. : 052 Політологія / Український державний університет імені Михайла Драгоманова. Київ, 2024. 256 с.

5. Поліщук М., Семенюк О., Поліщук Л., Ломакін М. Можливості авторизації та захисту даних користувачів під час розробки хмарних веб-додатків для IoT. *Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво*. 2023. № 52. С. 94–103.

6. Шуліка К., Балагура Д., Смірнов А. та ін. Метод використання сучасних систем захисту кінцевих точок (EDR) для убезпечення від комплексних атак. *Сучасний стан наукових досліджень та технологій в промисловості*. 2024. № 2 (28). С. 182–195.



Олександр ТАЛДИКІН

доцент кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0001-8681-5523>

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І БЕЗПЕКА КІБЕРСОЦІАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ МЕРЕЖЕВОГО СУСПІЛЬСТВА

Проблематика безпеки співіснування штучного інтелекту і людини має логічну обумовленість та видається надзвичайно актуальною в умовах стрімкого перебігу технологічної революції, коли питання кіберсоціалізації розглядається як одна з невід'ємних складових мережевого суспільства.

В попередніх роботах автор вже робив спроби розгляду окремих аспектів вищезначеної проблематики в контексті розвитку влади мережі – нетократії [5], [6], [7]. Разом з тим сьогодні внаслідок розвитку нейромереж на перший план виходять питання, пов'язані з впливом штучного інтелекту на сучасне суспільство.

Властивістю штучного інтелекту є спроможність одночасно зчитувати та обробляти інформацію, приймати рішення в незнайомій ситуації на основі попереднього досвіду, використовуючи знання, які отримані в результаті навчання за аналогією людини [8]. Разом з тим відсутність єдиного підходу до інтерпретації штучного інтелекту ускладнює його регуляторну спроможність, а масове розповсюдження штучного інтелекту дає підстави стверджувати про утворення низки загроз та нових викликів внаслідок його використання.

Забезпечення контролю за розвитком та функціонуванням штучного інтелекту неможливе без його належної правової регуляції, яка, у свою чергу, також містить низку відкритих питань, серед яких вагомими постають проблеми юридичної відповідальності та правосуб'єктності штучного інтелекту. На думку М. Стефанчука, існують три основні підходи до визначення правового статусу штучного інтелекту: 1) сприйняття його виключно як об'єкта цивільного права; 2) сприйняття його виключно як суб'єкта цивільних правовідносин, носія суб'єктивних прав і обов'язків, який здатний діяти самостійно, усвідомлювати й оцінювати значення своїх дій і дій інших осіб; 3) диференційоване визначення його місця у структурі цивільних правовідносин, коли він може бути як суб'єктом цивільних відносин, так і об'єктом [4, с. 411–412]. М. Великанова вважає доречною також розробку норм, які б передбачали можливість відшкодування шкоди, заподіяної використанням штучного інтелекту [2, с. 196].

На думку О. Бусол, існування реальних та потенційних небезпек, пов'язаних зі стрімким впровадженням штучного інтелекту в звичайне життя людини, ускладнюється не проблемою у створенні ефективних систем штучного інтелекту, адже таких розробок у світі вже достатньо, а відсутністю нових підходів до створення системи контролю, причому насамперед етичного характеру [1, с. 127].

В. Гайдук зазначає, що потенційними ризиками використання штучного інтелекту є наступні: здатність допустити помилку, що призведе до прийняття неправильних рішень; порушення приватності; роботизація, внаслідок якої може утворитись безробіття та інші соціальні проблеми; утворення залежності від технологій; виникнення випадків шахрайства, кібератак та використання зловмисниками; ризики, пов'язані з використанням в військовій сфері, передусім ігнорування людського фактора [3, с. 124].

В таких умовах кіберсоціалізація набуває необхідності існування в широкому спектрі її інтерпретації. В найбільш загальному розумінні кіберсоціалізація постає як процес отримання навичок користування Інтернетом, спроможність за допомогою різних програм до комунікації в мережі, а також віртуальна соціалізація особистості. За умов розвитку в нетократичному суспільстві кіберсоціалізація повинна передбачати та враховувати безпекову складову співіснування Homo Cyberus з продуктом його розвитку – штучним інтелектом.

На наш погляд, питання штучного інтелекту та пов'язаної з ним безпеки кіберсоціалізації в контексті розвитку мережевого суспільства деталізується в площині наступних напрямів:

- утворення в процесі використання штучного інтелекту загроз порушення

основних прав людини;

- здатність людини контролювати розвиток штучного інтелекту;
- проблема «самовтручання» – неконтрольованого розвитку та поширення впливу штучного інтелекту;
- етична складова, насамперед питання дотримання штучним інтелектом принципу аксіологічного антропоцентризму;
- питання авторських прав та доброчесності;
- питання приватності людини;
- надійність отриманої інформації та проблема довіри штучному інтелекту;
- відсутність дезінформації;
- здатність прогнозувати наслідки використання штучного інтелекту;
- правосуб'єктність штучного інтелекту;
- можливість нормативно-правового регулювання розвитку та використання штучного інтелекту;
- спроможність та необхідність створення табу-сфер з урахуванням тих аспектів особистого людського життя та певних видів суспільних відносин, де використання штучного інтелекту вимагає обмежень або взагалі вбачається доречним заборонити його («проблема межі та свободи розвитку»).

Таким чином, проблема кіберсоціалізації в умовах мережевого суспільства сьогодні вимагає необхідності вирішення низки етичних, правових та технологічних питань, пов'язаних зі специфікою розповсюдження штучного інтелекту майже в усіх сферах людського життя.

1. Бусол О. Ю. Потенційна небезпека штучного інтелекту. *Інформація і право*. 2015. № 2 (14). С. 121–128.
2. Великанова М. М. Штучний інтелект: правові проблеми та ризики. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2020. Vol. 27. № 4. Р. 185–198.
3. Гайдук В. Небезпека штучного інтелекту та алгоритмів. Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання : матеріали VI Міжнар. студ. наук.-техн. конф. (м. Тернопіль, 27-28 квіт. 2023 р.). Тернопіль : ТНТУ, 2023. С. 124–125.
4. Стефанчук М. О. Цивільна правосуб'єктність фізичних осіб та особливості її здійснення: монографія. Київ : Артєк, 2020. 479 с.
5. Талдикін О. В. Кібервійна в контексті загрози інформаційному суверенітету держави. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 бер. 2024 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. Ч. II. С. 328–330.
7. Талдикін О. В. Нетократія в інформаційному суспільстві: спроба класифікації в контексті теорії влади. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 135–142.
8. Талдикін О. В. Нетократія як черговий фактор кризи інституту національної держави: передумови виникнення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 136–149.
9. Шевченко А.І. Світові тенденції й практичні досягнення у проблемі штучного інтелекту. Стан та перспективи розвитку інформатики в Україні : монографія. Київ : Наукова думка, 2010. 1006 с. С. 561–572.

Андрій ТОЛБАТОВ

доцент кафедри кібербезпеки,
кандидат технічних наук

<https://orcid.org/0000-0002-9785-9975>

Олександр КОТИК

аспірант Державного університету
«Київський авіаційний інститут»
(м. Київ, Україна)

АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

Аналіз законодавства у сфері захисту персональних даних є актуальним для України з огляду на інтеграцію до європейського правового простору та розвиток цифрової економіки. В умовах кіберзагроз та активного використання цифрових технологій вдосконалення правового регулювання допомагає запобігти витоку даних та неправомірному їх використанню. Також це сприятиме залученню інвестицій та співпраці з міжнародними компаніями, які працюють за сучасними стандартами безпеки.

Метою роботи є дослідження законодавчих актів у сфері захисту персональних даних в Україні, Європейському Союзі та США, визначення їхніх основних принципів, відмінностей і спільних рис.

Законодавство України у сфері захисту персональних даних ґрунтується на Законі України «Про захист персональних даних» [1], ухваленому у 2010 р. Він визначає основні принципи обробки персональних даних, права суб'єктів персональних даних, обов'язки володільців і розпорядників цих даних та визначає відповідальність за порушення законодавства про захист персональних даних.

Окрім цього, захист персональних даних також регулюється низкою інших нормативно-правових документів, які встановлюють додаткові вимоги до обробки, зберігання та використання конфіденційної інформації, як-от:

- Конституція України [2]. Гарантує право кожного на невтручання в особисте життя; забороняє збір, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом (ст. 32);

- Цивільний кодекс України [3]. Визначає право фізичної особи на недоторканність приватного життя (ст. 270); встановлює, що фізична особа може вимагати спростування недостовірної інформації про себе (ст. 277); регулює право особи на збереження в таємниці інформації про своє особисте життя (ст. 280);

- Кримінальний кодекс України [4]. Передбачає кримінальну відповідальність за незаконне збирання, зберігання, використання або поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (ст. 182);

- Закон України «Про інформацію» [5]. Встановлює правовий режим інформації про особу (ст. 11); визначає порядок доступу до інформації з обмеженим доступом, включаючи персональні дані (ст. 21);

- наказ Уповноваженого Верховної Ради України прав людини від 08 січня 2014 р. № 1/02-14 «Про затвердження документів у сфері захисту персональних даних» [6]. Регулює питання, що стосуються захисту персональних даних, зокрема процедури їх обробки та охорони. Він містить документи, що визначають механізми забезпечення конфіденційності, збереження та захисту інформації про фізичних осіб.

Ці та інші нормативні акти формують комплексну систему регулювання обробки персональних даних в Україні, але їх гармонізація з Регламентом ЄС GDPR залишається актуальним викликом.

Законодавство Європейського Союзу щодо захисту персональних даних є одним із найбільш розвинених у світі і містить ряд ключових актів, основним з яких є Регламент (ЄС) 2016/679 Європейського парламенту та Ради від 27 квітня 2016 р., відомий як Загальний регламент про захист даних (далі – GDPR) [7]. GDPR регулює обробку персональних даних як на території ЄС, так і поза його межами, якщо це стосується осіб у ЄС. GDPR надає суб'єктам даних розширені права, включаючи доступ, виправлення, видалення та

переносимість даних. Він також визначає принципи обробки даних, такі як законність, прозорість та обмеження зберігання. У разі порушень GDPR передбачає обов'язкове повідомлення наглядових органів протягом 72 годин, а також накладання великих штрафів, які можуть досягати 4 % річного обороту компанії.

Директива 2002/58/ЄС (ePrivacy Directive) [8] регулює конфіденційність в електронних комунікаціях, зокрема обробку персональних даних у контексті електронної пошти, мобільного зв'язку та інших комунікаційних послуг. Законодавство ЄС забезпечує високий рівень захисту персональних даних і має велике значення для міжнародних компаній, які працюють з громадянами ЄС, оскільки його вимоги мають екстериторіальну дію.

Законодавство США щодо захисту персональних даних значно відрізняється від європейського підходу, оскільки в США не існує єдиного всеосяжного закону про захист персональних даних. Замість цього в країні застосовуються численні спеціалізовані закони, які регулюють конкретні аспекти захисту даних залежно від галузі чи типу організації.

Проаналізуємо основні нормативно-правові акти та аспекти регулювання, що стосуються захисту персональних даних в США:

- CCPA [9] – один із найважливіших законів у сфері захисту персональних даних на рівні штату, який надає жителям Каліфорнії певні права щодо доступу, коригування та видалення їхніх персональних даних, а також права на відмову від продажу своїх даних. Закон встановлює обов'язки для бізнесу щодо збору, використання та продажу даних споживачів;

- HIPAA [10] – встановлює вимоги щодо захисту медичних даних, що зберігаються організаціями в сфері охорони здоров'я. Закон зобов'язує зберігати конфіденційність і безпеку медичних записів та іншої особистої інформації пацієнтів;

- GLBA [11] – регулює захист персональних фінансових даних, вимагає, щоб фінансові організації дотримувалися строгих заходів для захисту конфіденційності фінансової інформації своїх клієнтів;

- FERPA [12] – захищає приватність освітньої інформації, що зберігається навчальними установами. Закон надає студентам контроль над доступом до їхніх освітніх записів та регулює, хто може отримувати доступ до цих даних;

- COPPA [13] – регулює обробку персональних даних дітей до 13 років в Інтернеті. Закон вимагає отримання батьківської згоди на збір даних про дітей, а також накладає обов'язки на вебсайти та онлайн-сервіси щодо забезпечення безпеки особистої інформації дітей;

- ECPA [14] регулює, як уряд може отримувати доступ до електронних комунікацій, включаючи електронну пошту, телефонні дзвінки та інші види комунікацій. Він визначає обмеження щодо доступу до особистої інформації без дозволу або розпорядження суду;

- FISMA [15] – цей закон вимагає, щоб федеральні агентства та їхні контрагенти впроваджували системи кібербезпеки та захищали інформаційні системи, включаючи персональні дані, від несанкціонованого доступу чи витоку.

Захист персональних даних в США здійснюється через множину специфічних законодавчих актів, що охоплюють різні сфери діяльності. Проте, на відміну від Європи, в США немає єдиного загального закону про захист персональних даних, що створює певні складнощі для регулювання цієї сфери на національному рівні. Замість цього США покладаються на галузеві закони та документи, які зобов'язують організації забезпечувати конфіденційність та безпеку персональних даних у конкретних галузях, таких як охорона здоров'я, фінанси, освіта та ін. Слід зазначити, що в США останнім часом активно почали обговорювати ухвалення загальнонаціонального закону про захист персональних даних, який був би аналогом закону Європейського Союзу GDPR.

Наведемо порівняльну таблицю законодавства Європейського Союзу, США та України щодо захисту персональних даних за основними параметрами у табл. 1.

Таблиця 1

**Порівняльний аналіз законодавства Європейського Союзу, США та України
щодо захисту персональних даних**

Параметр	Європейський Союз	США	Україна
Основний закон	Загальний регламент захисту даних (GDPR)	Відсутність єдиного закону, численні галузеві закони (CCPA, HIPAA, GLBA, FERPA, COPPA)	Закон України «Про захист персональних даних»
Мета	Захист прав осіб на їхні персональні дані	Захист конфіденційності та безпеки персональних даних в різних сферах	Забезпечення прав громадян на захист їхніх персональних даних
Обсяг застосування	Всі організації, що обробляють персональні дані громадян ЄС	Залежить від галузі (медицина, фінанси, освіта, споживачі тощо)	Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, приватні організації
Основні принципи	Прозорість, законність, мінімізація даних, обмеження зберігання	Законність обробки даних, право на відмову, специфічні вимоги для певних секторів	Законність обробки даних, забезпечення конфіденційності та безпеки
Дозвіл на обробку даних	Обов'язкове отримання згоди на обробку даних	Залежно від галузі та закону (згода або правовий інтерес)	Згода суб'єкта персональних даних
Санкції	Великі штрафи до 20 млн євро або 4 % від річного доходу	Штрафи залежно від порушень і галузі (наприклад, HIPAA, CCPA)	Штрафи за порушення вимог щодо обробки персональних даних
Міжнародний обмін даними	Обмеження передачі даних за межі ЄС без відповідних гарантій	Залежно від закону (наприклад, HIPAA дозволяє міжнародну передачу за відповідних умов)	Регулюється угодами, якщо передача здійснюється за кордон
Контроль і нагляд	Європейські органи захисту даних (наприклад, EDPS)	Федеральні та державні органи залежно від галузі (FTC, FCC, OCR, та ін.)	Державна служба з питань захисту персональних даних
Особливості	Загальноприйнятий єдиний стандарт на всій території ЄС	Велика різноманітність законів для різних секторів та штатів	Справедливе регулювання, але потребує вдосконалення на рівні законодавства

Отже, у роботі проаналізовано законодавство щодо захисту персональних даних в Україні, ЄС та США з акцентом на відмінності в підходах. ЄС використовує єдиний регламент GDPR, що надає високий рівень захисту та розширені права громадянам. Натомість США мають низку галузевих актів, що ускладнює централізований нагляд. У нашій державі Закон України «Про захист персональних даних» потребує адаптації до міжнародних стандартів, зокрема GDPR, для покращення захисту даних та інтеграції в міжнародне правове середовище. Гармонізація законодавства з європейськими стандартами підвищить безпеку даних, ефективність нагляду та сприятиме залученню інвестицій.

1. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.
2. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

6. Про затвердження документів у сфері захисту персональних даних : наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 08.01.2014 № 1/02-14. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1_02715-14#Text.

7. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text.

8. Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council of 12 July 2002 concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector (Directive on privacy and electronic communications). EUR-Lex. URL : <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2002/58/oj/eng>.

9. California Consumer Privacy Act (CCPA). State of California Department of Justice. URL : <https://oag.ca.gov/privacy/ccpa>.

10. The HIPAA Privacy Rule. HHS. URL : <https://www.hhs.gov/hipaa/for-professionals/privacy/index.html>.

11. Gramm-Leach-Bliley Act. Federal Trade Commission. URL : <https://www.ftc.gov/legal-library/browse/statutes/gramm-leach-bliley-act>.

12. FERPA. Protecting Student Privacy. URL : <https://studentprivacy.ed.gov/ferpa>.

13. Children's Online Privacy Protection Act («COPPA»). Federal Trade Commission. URL : <https://www.ftc.gov/legal-library/browse/rules/childrens-online-privacy-protection-rule-coppa>.

14. Electronic Communications Privacy Act of 1986 (ECPA). Bureau of Justice Assistance. URL : <https://bja.ojp.gov/program/it/privacy-civil-liberties/authorities/statutes/1285>.

15. Federal Information Security Modernization Act. CISA. URL : <https://www.cisa.gov/topics/cyber-threats-and-advisories/federal-information-security-modernization-act>.

Ольга БУРБЕЛА

старший викладач кафедри

<https://orcid.org/0009-0004-8598-2601>

Ольга КРИВОКУЛЬСЬКА

асистент кафедри кібербезпеки

Державного університету

«Київський авіаційний інститут»

(м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0009-0003-8518-6915>

ВПЛИВ КІБЕРЗАГРОЗ НА ІНФОРМАЦІЙНУ БЕЗПЕКУ ТА СТАБІЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ

Інформаційна безпека (далі – ІБ) держави є однією з найважливіших складових національної безпеки, яка набуває все більшого значення в сучасному збалансованому світі. Цифровізація суспільства та зростання ролі інформаційних технологій створюють нові виклики національній безпеці. Україна, як держава в стані гібридної війни, щоденно стикається з кіберзагрозами державним органам, критичній інфраструктурі, фінансовій системі та суспільній свідомості.

Інформаційна безпека стала однією з основних складових обороноздатності, так як кібератаки можуть паралізувати діяльність стратегічно важливих виробництв, викликати паніку серед населення та сприяти дезорієнтації суспільства.

Мета даного дослідження полягає в визначенні основних кіберзагроз для України, можливості протидії їм, а також можливості розвитку кіберзахисту держави.

Інформаційна безпека забезпечує захист національних інтересів держави шляхом запобігання інформаційній агресії з боку інших країн чи недержавних суб'єктів. Це включає протидію спеціальним інформаційним операціям (ІПСО), які можуть підривати політичну та економічну стабільність країни [1–3]. Захист інформації від несанкціонованого доступу або витоку дозволяє зберегти державний суверенітет і територіальну цілісність України [4; 5]. У сучасному світі інформація є одним із найцінніших стратегічних ресурсів. Від її захисту залежить не лише стабільність державних інституцій, а й економічна безпека, обороноздатність та довіра громадян до влади. Інформаційна безпека охоплює захист даних, кібербезпеку, боротьбу з дезінформацією та протидію інформаційним атакам [6]. Держава, яка нехтує цими аспектами, стає вразливою перед зовнішніми і внутрішніми загрозами. Україна є яскравим прикладом країни, що постійно стикається з інформаційними загрозами.

Дезінформація, хакерські атаки на урядові ресурси, витоки конфіденційних даних – усе це може послабити владу зсередини, зруйнувати довіру громадян і навіть вплинути на політичну стабільність (табл. 1).

Таблиця 1

Види кіберзагроз та їхній вплив на інформаційну безпеку держави

Вид кіберзагрози	Вплив на ІБ	Реалізація та наслідки
DDoS-атаки: масові атаки, спрямовані на перевантаження серверів і мереж, що робить їх недоступними.	Порушення роботи державних установ, банків та критичної інфраструктури, що призводить до економічної дестабілізації.	Атаки на вебсайти Міністерства оборони та банків, що викликали тимчасову недоступність онлайн-сервісів.
Шкідливе програмне забезпечення (далі – ПЗ): програми, створені для несанкціонованого доступу (далі – НСД), пошкодження або викрадення даних (віруси, трояни, тощо).	Витік конфіденційної інформації, руйнування даних та порушення роботи критичних систем, що впливає на обороноздатність та економіку.	Атака у лютому 2022 р. з використанням зловмисного ПЗ (HermeticWiper), що знищувало дані в українських організаціях.
Кібершпигунство: несанкціонований доступ до інформаційних систем з метою викрадення державних, військових або корпоративних даних.	Ризик розкриття секретної інформації, що може послабити обороноздатність, міжнародний авторитет та здатність приймати своєчасні рішення.	У 2023 р. інциденти з НСД до систем державних органів, які загрожують витоком конфіденційної інформації, зросли приблизно на 16%.
Атаки на критичну інфраструктуру: цілеспрямовані кібератаки на такі об'єкти, як: енергетика, транспорт, зв'язок та ін.	Перебої в роботі життєво важливих систем можуть призвести до серйозних соціально-економічних наслідків та загрожувати стабільності держави.	Атаки на енергетичний сектор, які у квітні 2022 р. призвели до перебоїв у постачанні електроенергії, що вплинуло на критичну інфраструктуру.
Фішинг: шахрайські спроби отримати конфіденційну інформацію через підроблені електронні листи, вебсайти чи повідомлення.	Викрадення банківських даних та особистої інформації, що може знизити довіру користувачів до електронних сервісів і фінансових установ.	У 2023 р. приблизно на 10–15 % зросли фішингові атаки, через які було вкрадено конфіденційні дані користувачів та організацій, що спричинило фінансові збитки.
Соціальна інженерія: методи психологічного впливу на користувачів для отримання доступу до конфіденційної інформації або систем.	Збільшення ризику витоку інформації через маніпуляцію людьми, що може негативно впливати на безпеку організацій та державних установ.	У 2023 році інциденти соціальної інженерії зросли на 20 %. Атаки через соціальні мережі та телефонні дзвінки дали змогу зловмисникам отримати доступ до систем компаній та установ.
Zero-day атаки: використання невідомих або ще не виправлених вразливостей програмного забезпечення для несанкціонованого доступу до систем.	Підвищений ризик компрометації систем, що створює серйозну загрозу для критичної інфраструктури.	Останнім часом спостерігається загальносвітове зростання кількості таких атак. Хакери використовують невідомі вразливості для доступу до державних систем, що ускладнює оперативну реакцію експертів з кібербезпеки.
Кібертероризм: використання кіберсередовища для організації терористичних актів, спрямованих на створення хаосу та паніки.	Створення загрози для життєдіяльності населення, дестабілізація суспільного порядку та роботи державних служб.	Кібератаки на критичну інфраструктуру з метою створення соціального хаосу, які можуть супроводжуватися терористичними повідомленнями.

Вид кіберзагрози	Вплив на ІБ	Реалізація та наслідки
Атаки на державні установи та адміністративні системи: цілеспрямовані атаки на урядові портали та інформаційні системи з метою порушення їхньої роботи.	Порушення роботи державних інституцій, ускладнення процесу прийняття рішень, зниження довіри громадян до державних сервісів.	За статистичними даними, у 2023 р. на 15–20 % збільшилася кількість подібних атак саме на портали державних послуг, що призвело до тимчасового зниження доступності критичної інформації для громадян.
Розповсюдження дезінформації (кіберпропаганда): маніпуляція інформацією в цифровому просторі з метою впливу на суспільну думку та підриву довіри до державних інституцій.	Підрив політичної стабільності, створення соціальної розбіжності та недовіри до офіційних джерел інформації, що може впливати на внутрішню безпеку держави.	Спостерігається суттєве зростання обсягів дезінформації в умовах інформаційної війни.
Атаки на мережі IoT та промислові системи: використання вразливостей пристроїв «Інтернету речей» та автоматизованих систем для доступу до управлінських та виробничих процесів.	Ризик зупинки виробництва, фінансові втрати та перебої в роботі промислових підприємств, що впливає на економічну стабільність та критичну інфраструктуру.	Дані обмежені, але існує тенденція до зростання подібних атак, що спостерігається у світовій практиці. Атаки на виробничі системи, які призводили до простоїв та значних економічних збитків через зупинку виробничих процесів.

Кіберзагрози можуть використовувати подібні технічні засоби (наприклад, DDoS, шкідливе програмне забезпечення, експлойти тощо), але їх класифікація відбувається не лише за технологією атаки, а й за цілями, масштабом, контекстом та наслідками [7; 8].

Головні моменти, що показують різницю в класифікації:

Ціль і стимул. Кібертероризм, наприклад, має ціль викликати страх, руйнувати уряди і порушувати суспільний порядок. Напади на державні органи та фінансові системи можуть ставити за мету те ж саме, але мають ціль зруйнувати особливі частини для здобуття політичної або фінансової вигоди;

Наслідки для національної безпеки. Напади на важливі об'єкти інфраструктури та державні установи можуть мати великий вплив на роботу держави. З іншого боку, поширення неправдивої інформації має на меті підривати довіру до офіційних джерел та викликати інформаційні проблеми;

Правова класифікація. Згідно з українським законодавством, кібертероризм та інші специфічні види атак мають окремий правовий статус. Це дозволяє впроваджувати спеціалізовані заходи реагування та профілактики залежно від характеру атаки.

Таким чином, хоч технічні засоби можуть бути схожими, поділ на категорії є необхідним для кращого аналізу ризиків, розробки стратегії захисту та правового врегулювання кіберзагроз. Українські експерти підкреслюють, що саме цілі та наслідки атак визначають їх класифікацію, а не лише застосовані технології.

Для протидії кібератакам в Україні діють такі структури: Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Кіберполіція України, Служба безпеки України, Міністерство цифрової трансформації України – ці органи займаються моніторингом загроз, розслідуванням кібератак, а також розробкою законодавчих ініціатив. Україна співпрацює з НАТО, ЄС, США та іншими партнерами для посилення кіберзахисту. Зокрема, діє Центр кіберзахисту України, створений за підтримки західних союзників, Збройні Сили України активно розвивають підрозділи кіберзахисту. Інформаційна безпека є критично важливою складовою обороноздатності України, оскільки: захищає державні дані від зовнішніх загроз, запобігає втручанням у роботу критичної інфраструктури, протидіє дезінформації, що руйнує суспільну довіру, допомагає армії зберігати конфіденційність стратегічних рішень.

Україна має значний потенціал у сфері кібербезпеки, і завдяки співпраці з міжнародними партнерами та розвитку власних технологій може суттєво посилити свій кіберзахист.

Проблемами у сфері кібербезпеки є недостатнє фінансування державних програм

кіберзахисту, брак кваліфікованих кадрів, відсутність ефективної координації між державними та приватними структурами.

З-поміж перспектив розвитку слід зазначити збільшення фінансування на кібербезпеку, розвиток спеціалізованих освітніх програм для підготовки кіберфахівців, створення нових технологій у сфері кіберзахисту.

Отже, кібербезпека сьогодні є не просто технічним питанням, а невід'ємною частиною національної безпеки. Кібератаки можуть дестабілізувати роботу держави, впливати на суспільну думку та підривати економіку. Щоб ефективно протидіяти загрозам, Україні необхідно: інвестувати в кібероборону, посилювати міжнародну співпрацю, навчати громадян кібергігієни.

Зміцнення інформаційної безпеки допоможе Україні захистити свої національні інтереси та забезпечити стабільний розвиток у цифрову епоху. Висновки про вплив інформаційної безпеки на державу свідчать про її стратегічне значення для національної безпеки України як складової частини державної політики у сфері захисту державного суверенітету й територіальної цілісності країни. Отже, інформаційна безпека є невід'ємною частиною функціонування сучасної держави. Її забезпечення вимагає комплексного підходу: від розвитку кіберзахисту до підвищення медіаграмотності населення та координації зусиль на міжнародному рівні. Без цього держава стає вразливою до внутрішніх і зовнішніх загроз.

1. Ломака І. І., Липчук О. І., Кобець Ю. В. Інформаційна безпека держави: теоретико-методологічні засади та особливості в умовах збройного конфлікту. *Регіональні студії*. 2022. № 31. С. 113–118.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>.
3. 2023 року кількість зареєстрованих кіберінцидентів зросла на 62,5%: звіт оперативного центру реагування на кіберінциденти ДЦКЗ. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. URL : <https://cip.gov.ua/ua/news/2023-roku-kilkist-zareyestrovanih-kiberincidentiv-zroslo-na-62-5-zvit-operativnogo-centru-reaguvannya-na-kiberincidenti-dckz>.
4. Ніколаєнко С. О. Кібербезпека: основи та сучасні виклики. Київ : Видавництво «Техніка», 2020. 320 с.
5. Clarke R. A., Knake R. K. *Cyber War: The Next Threat to National Security and What to Do About It*. New York : Ecco, 2010. 304 p.
6. Шнурков О. В. Інформаційна безпека в цифровому світі. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018. 250 с.
7. Козлов І. В. Кіберзагрози та їх класифікація в умовах цифрової трансформації. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. 280 с.
8. Singer P. W., Friedman A. *Cybersecurity and Cyberwar: What Everyone Needs to Know*. Oxford : Oxford University Press, 2014. 320 p.

Олена ГАЛУШКО

старший викладач
кафедри девелопменту нерухомості,
фінансів, обліку та маркетингу
<https://orcid.org/0000-0002-4578-5820>

Софія КАБАНОВА

студентка 4-го курсу
економічного факультету
Українського державного університету
науки і технологій, ННІ ПДАБА
(м. Дніпро, Україна)

ІНФОРМАЦІЙНА ТА ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ РОЗВИТКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Інформаційна безпека (InfoSec) підприємства є основною складовою його фінансової безпеки (FinSec) та однією з найбільш актуальних та стратегічно важливих тем у сучасному світі.

Компанія Microsoft визначає інформаційну безпеку як: «... набір процедур та інструментів, які захищають усю делікатну корпоративну інформацію від неправомірного

використання, несанкціонованого доступу, псування або знищення. InfoSec включає безпеку на фізичному й корпоративному рівні, керування доступом і кібербезпеку» [1].

Системний підхід до інформаційної безпеки вимагає створення та підтримки комплексної системи контролю збору, використання, поширення та захисту комерційної інформації на підприємстві. Питанням інформаційної безпеки в цілому та у підприємницькій діяльності зокрема присвячені роботи таких вчених, як: В. Богуш, В. Горник, С. Домбровська, М. Зубок, В. Кицюк, С. Кравченко, І. Ковальчук, О. Панченко, Т. Шевченко, М. Шевчук, В. Шульга та багатьох інших [2–6; 16–17].

У багатьох країнах інформаційна безпека регулюється законодавством через закони і нормативні акти, а також через міжнародні стандарти, зокрема:

1) законодавство України (Закон «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 2003 р., Закон «Про персональні дані» від 2010 р., Закон «Про кібербезпеку» від 2017 р.);

2) нормативні акти Національного банку України (Постанова НБУ № 196 «Про затвердження Положення про інформаційну безпеку в банківській системі України» від 2020 р., Постанова НБУ № 95 «Про затвердження Положення про організацію заходів із забезпечення інформаційної безпеки в банківській системі України» від 2017 р.) та інші;

3) міжнародні стандарти (ISO/IEC 27001 – встановлює вимоги до систем управління інформаційною безпекою, ISO/IEC 27002 – містить настанови для управління інформаційною безпекою та рекомендації щодо контролю за доступом до інформаційних ресурсів, PCI DSS – стандарт безпеки даних платіжних карт, який є обов'язковим для фінансових установ, які обробляють або зберігають дані платіжних карток).

Фінансова безпека підприємства означає його надійну та стійку здатність виконувати свої фінансові зобов'язання, протистояти економічним коливанням і досягати своїх стратегічних фінансових цілей. Дослідження фінансової безпеки підприємства наведені в роботах таких вчених, як: І. Барановський, О. Батієвська, М. Бердар, І. Бланк, Т. Васильців, В. Вудвуд, В. Геєць, М. Єрмошенко, Г. Козаченко, Н. Лисенко, І. Манцуров та багатьох інших [7–11].

До фінансової безпеки підприємства належить: здатність виконувати короткострокові та довгострокові фінансові зобов'язання в міру настання терміну їх погашення, забезпечуючи безперервність операцій і запобігаючи фінансовим труднощам (платоспроможність та ліквідність); здатність постійно отримувати доход, достатній для покриття витрат, реінвестування в зростання та забезпечення прибутку для зацікавлених сторін, сприяючи довгостроковому фінансовому здоров'ю (рентабельність); здатність захищати матеріальні і нематеріальні активи від втрати, пошкодження або знецінення; здатність ефективно визначати, оцінювати та пом'якшувати фінансові ризики, включно з ринковими, фінансовими, операційними ризиками та, що важливо, кіберризики; здатність демонструвати стабільні і передбачувані фінансові результати в тривалій перспективі, утримувати довіру інвесторів і доступ до капіталу [7–11].

По суті, фінансова безпека являє собою загальну фінансову стійкість підприємства та його здатність працювати та процвітати в динамічному та часто непередбачуваному економічному ландшафті. Йдеться не лише про поточну прибутковість, а радше про цілісну оцінку фінансової потужності організації та майбутніх перспектив. Фінансова безпека підприємства містить 4 основні компоненти [8, 9]:

1) грошова, тобто безпека грошових операцій. Цей компонент зосереджений на забезпеченні цілісності, конфіденційності та доступності всіх грошових розрахунків, які проводить підприємство. Він охоплює безпечний потік коштів як всередині, так і ззовні, захист від шахрайства, крадіжок і операційних збоїв. Надійна безпека грошових операцій має першочергове значення для підтримки операційної ліквідності та запобігання прямим фінансовим втратам;

2) кредитна безпека стосується здатності підприємства ефективно управляти кредитними ризиками як позичальника, так і як кредитора. Це передбачає забезпечення доступу до необхідних кредитних ліній, одночасно пом'якшуючи ризики, пов'язані з наданням кредитів клієнтам або зіткненням з кредитними обмеженнями з боку кредиторів. Надійна система кредитного забезпечення захищає фінансовий стан підприємства та доступ до позикового капіталу;

3) інвестиційна безпека зосереджується на захисті інвестицій підприємства, як фінансових, так і капітальних, щоб забезпечити збереження капіталу, досягнення цільових прибутків і пом'якшення ризиків, пов'язаних з інвестиціями. Цей компонент має вирішальне

значення для довгострокового фінансового зростання та створення стійкої бази активів;

4) податкова безпека передбачає забезпечення дотримання всіх відповідних податкових законів і нормативних актів, легальну оптимізацію податкових зобов'язань та пом'якшення податкових ризиків і штрафів. Ефективна податкова безпека має вирішальне значення для максимізації прибутку після сплати податків, уникнення фінансових санкцій і підтримки позитивної корпоративної репутації.

Поняття «інформаційна безпека у фінансах» та «фінансова безпека» являють собою взаємопов'язані, але не ідентичні концепції. Фінансова безпека є ширшою та фундаментальнішою категорією, що охоплює всі аспекти стійкості фінансової системи підприємства. Інформаційна безпека у фінансах є головним елементом та інструментом забезпечення фінансової безпеки підприємства в умовах цифрової економіки.

Питання інформаційного забезпечення фінансової безпеки та забезпечення фінансової безпеки в умовах цифровізації економіки досліджували такі вчені, як: В. Мельник, Т. Жук, С. Онищенко, А. Глушко, Н. Метеленко, Ф. Сіліна та інші [12–15]. Але питання впливу штучного інтелекту на інформаційну та фінансову безпеку підприємства вимагають подальшого дослідження.

Цифрова трансформація економіки та бізнесу характеризується експоненційним зростанням обсягів даних та ускладненням інформаційних систем, що призводить до збільшення напрямів атак та розширення спектру загроз для інформаційної та фінансової безпеки підприємства. Штучний інтелект (ШІ) є потужним інструментом, що здатний кардинально змінити парадигму забезпечення безпеки. З одного боку, ШІ пропонує безпрецедентні можливості для автоматизації та посилення захисних функцій, з іншого – відкриває нові горизонти для зловмисників, створюючи нові типи загроз.

ШІ-керовані атаки характеризуються підвищеною складністю, швидкістю та адаптивністю, значно перевершуючи можливості традиційних методів кіберзлочинності. Це створює принципове зрушення у ландшафті загроз, що потребує переосмислення існуючих парадигм захисту та врахування специфічних уразливостей, зумовлених природою ШІ.

У контексті фінансової безпеки ШІ породжує специфічні ризики для різних аспектів. Для безпеки грошових потоків зростає загроза витонченого шахрайства та маніпуляцій з транзакціями, що здійснюються в режимі реального часу та важко виявляються традиційними системами моніторингу. У кредитній безпеці виникають ризики, пов'язані з алгоритмічною упередженістю кредитних скорингових моделей, які потенційно призводять до помилкових рішень та фінансових втрат, а також можливістю маніпулювання цими моделями зловмисниками. Інвестиційна безпека піддається загрозам трейдингу, керованого ШІ, та алгоритмічних маніпуляцій ринками, здатних дестабілізувати інвестиційні портфелі та створювати штучні фінансові бульбашки. Податкова безпека стикається з викликами створення складних схем ухилення від податків, оптимізованих ШІ для обходу існуючих механізмів контролю та аудиту, а також можливістю автоматизації легалізації незаконно отриманих коштів.

До системних загроз треба віднести проблему «чорної скриньки» алгоритмів ШІ, що ускладнює аудит та верифікацію їх роботи в контексті безпеки. Крім того, ШІ може бути використаний для автоматизації регуляторного арбітражу та створення принципово нових форм фінансового шахрайства, що експлуатують складність та непрозорість сучасних фінансових систем. Ці загрози вимагають від підприємств не тільки впровадження ШІ-орієнтованих захисних заходів, а й формування проактивної та адаптивної стратегії безпеки, здатної оперативно реагувати на нові ризики, що динамічно розвиваються.

Для ефективного захисту від нових загроз, пов'язаних з ШІ, необхідний комплексний підхід, що поєднує розробку та впровадження ШІ-систем для виявлення шахрайства та аномалій, посилення кібербезпеки ШІ-інфраструктури, забезпечення прозорості та зрозумілості алгоритмів («біла скринька»), а також боротьбу з алгоритмічною упередженістю для гарантії справедливості. Регуляторний контроль, навчання персоналу та проактивна адаптація стратегій безпеки також відіграють вирішальну роль.

Отже, штучний інтелект є потужним інструментом, здатним кардинально змінити ландшафт інформаційної та фінансової безпеки підприємства [17-18]. ШІ відкриває нові можливості для автоматизації, передиктивної аналітики та посилення захисних механізмів, але одночасно створює нові загрози та виклики. Для успішного використання ШІ у сфері інформаційної та фінансової безпеки необхідно усвідомлювати всебічні аспекти його впливу, активно розвивати та впроваджувати позитивні можливості, мінімізувати негативні наслідки та дотримуватись комплексного, етично обґрунтованого підходу до управління ризиками.

Тільки в цьому разі підприємства зможуть повною мірою скористатися перевагами ІІІ для забезпечення стійкої та надійної інформаційної та фінансової безпеки в умовах цифрового середовища, що динамічно розвивається.

1. Microsoft Security. Що таке інформаційна безпека? URL: <https://www.microsoft.com/uk-ua/security/business/security-101/what-is-information-security-infosec>.
2. Горник В. Г., Кравченко С. О. Механізми забезпечення інформаційної безпеки підприємницької діяльності як складника інформаційної безпеки держави. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2020. № 2. С. 206–212. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2020.2/34>.
3. Шевчук М. О. Основні аспекти механізму забезпечення інформаційної безпеки підприємницької діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2024. Вип. 85. Ч. 3. С. 181–186. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.28>.
4. Кищук В. М., Пупинін О. С. Інформаційна безпека підприємства: теоретичний аспект. *Сучасний захист інформації: науково-технічний журнал*. 2024. № 2. С. 103–108. DOI: <https://doi.org/10.31673/2409-7292.2024.020012>.
5. Шульга В. І. Сучасні підходи до трактування поняття інформаційна безпека. *Ефективна економіка*. 2015. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5514>
6. Зубок М. І. Інформаційна безпека в підприємницькій діяльності. Київ : ГНОЗІС, 2015. 216 с.
7. Вудвуд В. В., Батієвська О. В. Фінансова безпека підприємства: сутність, цілі, принципи та шляхи забезпечення. *Entrepreneurship and Trade*. 2019. № 25. С. 89–93. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1256-2019-25-12>.
8. Барановський О. І. Фінансова безпека. Ін-т екон. прогнозування. Київ : Фенікс, 2015. 338 с.
9. Бланк І. А. Управління фінансовою безпекою підприємства. Київ : Ніка-Центр, 2014. 784 с.
10. Бердар М. Забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Економіка*. 2016. № 125. С. 73.
11. Клочко Т. Фінансова безпека як умова фінансової стійкості підприємства. *Економіка та суспільство*. 2021. № 23. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-23-17>.
12. Мельник В. В., Жук Т. В. Інформаційне забезпечення як складова фінансової безпеки підприємства. *Ефективна економіка*. 2021. № 6. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.6.80>.
13. Онищенко С. В., Глушко А. Д. Інформаційно-аналітичне забезпечення фінансової безпеки підприємств у сучасних умовах. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2023. № 7–8 (308–309). С. 145–154. DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2023-7-8-308-309-145-154>.
14. Galushko O., Ciobanu G. Information systems in finance: challenges and perspectives. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2023. Special Is. № 1. S. 259–265. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-5-259-265>.
15. Метеленко Н., Сіліна Ф., Попова А., Афанов Р. Оптимізація фінансової безпеки промислового підприємства в епоху цифровізації за допомогою інформаційно-аналітичних технологій. *Humanities Studies*. 2024. № 18 (95). С. 163–175. DOI: <https://doi.org/10.32782/hst-2024-18-95-17>.
16. Левченко В. Ф., Галушко О. І., Скрипова М. М. Актуальні проблеми визначення та мінімізації ризиків українських підприємств. *Економічний простір*. 2008. № 20/2. С. 200–206.
17. Галушко О., Селівьорстова Т. Кібербезпека в управлінні ланцюгами постачань (SCM). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спец. вип. № 2 (121). С. 537–542. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-6-537-542>.
18. Марценюк Л. Вплив штучного інтелекту на розвиток туристичної індустрії. The 3th International scientific and practical conference “Theoretical aspects of education development” (January 24–27, 2023). Warsaw, Poland. International Science Group. 2023. P. 561.

Юлія КОСЕНКО

заступник директора
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК АСПЕКТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Більшість сучасних авторів, які досліджують окремі аспекти національної безпеки – економічну безпеку, соціальну безпеку, політичну стабільність тощо, – розглядають ці аспекти як частину загальнолюдської діяльності, в якій породжуються ризики та загрози національній безпеці [2]. Одним із таких аспектів є інформаційна безпека, аналізу якої присвячено цю роботу.

З точки зору загального поняття безпеки термін «національна безпека» позначає стан нації, громадянина та держави, в якому ризикам та загрозам їхньому існуванню та розвитку протистоїть надійна система (система національної безпеки) [1].

Примітно також, що більшість сучасних авторів, які досліджують окремі аспекти національної безпеки, розглядають їх як частину загальнонародської діяльності, в якій генеруються ризики та загрози безпеці й національній безпеці зокрема [4].

Те, що сьогодні визначається як національна безпека, протягом століть розумілося як здатність – відбивати агресію. Закрите суспільство очікує і знаходить причини своєї нестабільності ззовні. Війна є кінцевою еманациєю цього зовнішнього конфлікту.

Нове розуміння безпеки – це також питання зміни менталітету, чого досягти надзвичайно важко [3].

Наприклад, нерідко дослідники, які поділяють так зване широке розуміння безпеки, використовують фразу «безпека та оборона», зважаючи на те, що це поняття, які відображають різний ступінь узагальнення. Без сумніву, воєнний аспект безпеки є надзвичайно важливим, але це один із аспектів національної безпеки. Також часто зустрічаємо вислів «внутрішній порядок і безпека», який знову ж таки представляє ці два поняття рівноправними в плані узагальнення, а в умовах глобалізації «внутрішнє» і «зовнішнє» мають цілком умовний характер і навряд чи є продуктивними для проведення аналізу [3].

Це дає нам можливість визначити поняття «середовище безпеки». Загалом це сукупність процесів у суспільстві, у контексті яких у певній публічній сфері генеруються ризики та загрози.

Система національної безпеки – це фактично все суспільство, організоване для протидії ризикам і загрозам безпеки. Його можна трактувати через призму основних органів влади та їхньої ролі в процесі управління, а також розглядати як взаємодію інститутів парламенту, президента, уряду, підкреслюючи їхні повноваження у визначенні та проведенні політики безпеки. Очевидно, що держава має місце в такій визначеній системі, але вона не є єдиним суб'єктом політики безпеки.

Держава в системі безпеки реалізує численні галузеві політики – досягнення економічної безпеки, соціальної безпеки, духовної цілісності, екологічної безпеки, інформаційної безпеки тощо.

Що дає підстави визначати інформаційну безпеку як один із найважливіших аспектів національної безпеки?

Ключовою характеристикою сучасного суспільства є якісно нове ставлення до інформації як наслідок великих технічних досягнень у створенні та розвитку комунікаційних і комп'ютерних технологій.

В результаті масового надходження інформації та використання технологій, які полегшують доступ до інформації, люди опинилися в «інформаційному потоці». Людські здібності та навички поводження й корисного використання такого величезного ресурсу виявилися обмеженими. Доступ до занадто великої кількості інформації, яку люди не можуть зрозуміти і з якої вони не можуть отримати корисні знання протягом розумного періоду часу, має той самий ефект, що й брак інформації.

На початку ХХІ ст. стало зрозуміло, що чим більш інноваційним, що швидко змінюється шляхом генерування безперервного потоку нових і нових знань, стає суспільство, і в цьому сенсі чим більше воно рефлексивне, тим більше воно завантажено небезпеками, ризиками, конфліктами та невизначеністю. Це призводить до епістемологічних збоїв у процесі рефлексії, які порушують функціонування соціальних систем [3].

Людський вимір змін не менш важливий, ніж технологічний, економічний чи політичний. Соціальна дезінтеграція окремої людини або певної соціальної групи може призвести до серйозних наслідків для всієї соціальної системи.

Світ вступає в нову еру якісних змін у конфліктах. Невелике локальне насильство може легко набути глобальних масштабів, невеликі загрози – призвести до глобальних наслідків. У сучасному світі насильство реалізується через різні типи мереж із різними акторами.

Базове уявлення про інформаційну цивілізацію пов'язане з розумінням того, що це черговий якісний еволюційний етап у розвитку суспільних відносин і суспільних практик. Він характеризується не тільки тотальним домінуванням інформації, але насамперед авангардними технологіями її використання в глобальній соціальній практиці. Трансформації та радикальні зміни, які відбуваються на сучасному етапі розвитку суспільства, охоплюють

усі сфери життя і впливають як на людину, так і на всю цивілізацію.

Розвиток Інтернету найкраще демонструє синергетичний ефект реалізації переходу, за якого економічні та соціальні функції переміщуються від капіталу до інформації (будь-який матеріальний ресурс зрештою може бути перетворений в інформацію); рівень знань поступово, але назавжди витісняє власність як чинник соціальної диференціації, і виникає симбіоз між соціальними організаціями та інформаційними технологіями. Кожна подія являє собою ланцюжок трансакцій, а не простий причинно-наслідковий зв'язок. У суспільстві вже не існує класичного поділу сфер людської діяльності в чистому вигляді. Інформаційна сфера, безсумнівно, стає однією з головних складових соціальної системи, а інформація – найважливішим стратегічним ресурсом [3].

Інформація, у всьому розмаїтті, в якому вона проявляється, є цінним ресурсом, як і фінансові, матеріальні та людські ресурси. Тобто слід визначити інформаційну безпеку як аспект національної безпеки, як стан нації, її громадян і держави.

Інформаційна безпека – це здатність держави, суспільства, соціальної групи, особистості забезпечити необхідний інформаційний ресурс, оптимальну соціальну ентропію та інформаційне середовище для підтримки життєдіяльності та сталого розвитку суспільства, а також протистояти інформаційним загрозам та негативним інформаційним впливам на індивідуальну та суспільну свідомість, а також на критичну інформаційну інфраструктуру [2].

Можна визначити інформаційну безпеку і як стійкий стан інформаційної сфери, який забезпечує її цілісність і гарантує захист об'єктів від несприятливих внутрішніх і зовнішніх впливів, що базується на цінностях, потребах і цілях розвитку соціальних суб'єктів [4].

З точки зору визначення національної безпеки, де незмінно присутня держава, додаткові аргументи для розгляду інформаційної безпеки як аспекту національної безпеки знаходимо у такому визначенні: «Інформаційна безпека – це захист держави на стратегічному, оперативному та тактичному рівнях».

Надзвичайно важливо при визначенні інформаційної безпеки звернути увагу на ризики та загрози, а також систему захисту інформації. У сучасному світі інформаційна безпека піддається різноманітним загрозам, включаючи кібератаки, соціальну інженерію, віруси та шкідливі програми. Ці загрози не знають кордонів і можуть стосуватися як державних установ, так і приватних компаній і громадян. Тому для забезпечення ефективної інформаційної безпеки країни повинні розробити комплексні стратегії та політику, які охоплювали б усі аспекти цієї проблеми.

Важливо підкреслити відмінність змісту поняття «інформаційна безпека» від таких категорій, як «захист інформації», «таємна інформація», «захист секретної інформації». Побудова системи захисту інформації базується на домінуванні технологічної складової. Наприклад, побудова державної системи захисту секретної інформації, сертифікація її засобів і формування дієвих механізмів її захисту є невід'ємною частиною досягнення інформаційної безпеки країни.

На початку ХХІ ст. сформувалися два конкуруючі сек'юритизаційні дискурси у сфері інформаційної безпеки. У межах цих дискурсів виділяються два основні типи інформаційної безпеки: інформаційно-технічна та інформаційно-психологічна (також використовується термін «політична та ідеологічна безпека») [3].

Забезпечення інформаційно-технічної безпеки включає захист, контроль, дотримання закону, застосування правового порядку та дотримання правил у сфері телекомунікацій (захист від несанкціонованого доступу, злову комп'ютерних мереж і сайтів, логічних бомб, комп'ютерних вірусів і шкідливого програмного забезпечення, несанкціонованого використання частот, електронних атак тощо).

Забезпечення інформаційно-психологічної безпеки також включає захист психологічного стану суспільства та держави від негативного інформаційного впливу.

Що стосується поняття «кібербезпека», то воно міститься в загальному визначенні поняття «інформаційна безпека».

Таким чином, значущість захищених національних інтересів, необхідність адекватного та своєчасного реагування на темпи та динаміку в процесі розвитку суспільних відносин у глобальному масштабі визначають пріоритети діяльності із забезпечення ефективного функціонування та вдосконалення системи захисту інформації як стратегічного ресурсу.

1. Кононенко В. П., Здоровко С. С., Корольова А. Є. Інформаційна безпека як стан. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2023. Вип. 76. Ч. 2. С. 244–251.

2. Панченко О. Інформаційна складова національної безпеки. *Вісник Національної академії*

Державної прикордонної служби України. 2021. Вип. 3. С. 8–11.

3. Dobak I. Thoughts on the evolution of national security in cyberspace. *Security and Defence Quarterly*. 2021. № 33 (1). С. 75–85. URL : <https://securityanddefence.pl/Thoughts-on-the-evolution-of-national-security-in-cyberspace,133154,0,2.html>.

4. Holdsworth J., Kosinski M. What is information security? IBM. URL : <https://www.ibm.com/think/topics/information-security>.



Наталія ПРОТОПОПОВА

старший викладач кафедри
соціально-економічних дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-0207-9301>

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Інформаційна безпека є важливим аспектом діяльності будь-якого підприємства, особливо в умовах воєнного стану. Малі підприємства стають вразливими до кіберзагроз через обмежені ресурси та недостатню обізнаність у сфері кіберзахисту. В умовах війни в Україні зростає ризик кібератак, витоків конфіденційної інформації, фінансових шахрайств та інших загроз, що можуть паралізувати роботу бізнесу.

Основними загрозами інформаційній безпеці малих підприємств є:

1. Кібератаки – зловмисники можуть використовувати фішинг, віруси, шкідливе програмне забезпечення для доступу до корпоративних даних;
2. Соціальна інженерія – маніпулювання співробітниками для отримання важливої інформації або доступу до внутрішніх систем;
3. Витоки даних – ненавмисне або навмисне розголошення конфіденційної інформації через необережність персоналу чи недоліки в системах захисту;
4. Фізичні загрози – втрата або крадіжка носіїв інформації, руйнування серверів унаслідок бойових дій;
5. Несанкціонований доступ до хмарних сервісів – уразливість облікових записів у разі ненадійних паролів або недостатніх заходів безпеки;
6. Шахрайство та фінансові махінації – кібершахраї можуть створювати фальшиві рахунки та підробляти фінансові документи.

Основними методами забезпечення інформаційної безпеки можна визначити наступні:

1. Захист IT-інфраструктури:
 - використання оновлених антивірусних програм і брандмауерів;
 - регулярне оновлення програмного забезпечення та операційних систем;
 - налаштування багатофакторної автентифікації для всіх критичних систем;
2. Контроль доступу:
 - обмеження доступу співробітників до важливих даних;
 - використання VPN для захисту з'єднання під час віддаленої роботи;
 - створення резервних копій критично важливих даних;
3. Захист від соціальної інженерії:
 - навчання персоналу основам інформаційної безпеки та розпізнавання фішингових атак;
 - перевірка автентичності запитів, що стосуються фінансових операцій;
4. Захист фізичних носіїв інформації:
 - використання шифрування для захисту файлів і носіїв інформації;
 - організація безпечного зберігання паперових документів;
 - контроль над використанням особистих USB-носіїв у корпоративних мережах;
5. План дій у разі кіберінцидентів:
 - розробка алгоритму дій для відновлення роботи у разі кібератаки;
 - регулярне тестування систем безпеки та вразливостей;

– взаємодія з державними структурами кібербезпеки (наприклад, CERT-UA) для отримання актуальних рекомендацій.

В Україні діє низка ініціатив щодо підтримки бізнесу в сфері кібербезпеки:

1. Національний координаційний центр кібербезпеки при РНБО України;
2. Рекомендації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України;
3. Міжнародні програми підтримки кіберзахисту малого бізнесу.

Інформаційна безпека є критично важливою для збереження стабільності малих підприємств в умовах воєнного стану. Використання комплексного підходу до кіберзахисту, навчання персоналу, застосування сучасних технологій і дотримання рекомендацій державних структур допоможе підприємцям мінімізувати ризики та забезпечити безперебійну діяльність. Малі підприємства повинні усвідомлювати свою роль у загальній системі інформаційної безпеки та активно працювати над підвищенням рівня захисту своїх даних та активів.

Роман ШТОНДА

начальник науково-дослідного відділу

<https://orcid.org/0000-0002-0207-9301>

Ірина МАЛЬЦЕВА

старший науковий співробітник

Військового інституту телекомунікацій

та інформатизації імені Героїв Крут

(м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0001-6073-4637>

ПІДХОДИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ВИНИКНЕННЮ КІБЕРЗАГРОЗ В КРИТИЧНІЙ ІНФРАСТРУКТУРІ ДЕРЖАВИ

Інформаційна безпека та кібербезпека є невід'ємною складовою національної безпеки будь-якої держави. Потенційні кіберзагрози, що можуть виникнути на об'єктах критичної інфраструктури, несуть серйозні наслідки для всієї держави. Це пов'язане з тим, що будь-який об'єкт критичної інфраструктури залежить від інформаційних технологій [1].

Згідно із Річним аналітичним оглядом [2] глобальне протистояння в кіберпросторі набуває все більших обертів, залучаються нові учасники. Активність хакерів (далі – кіберзлочинці) в усьому світі зростає. З метою отримання інформації про зовнішньополітичні ініціативи та критичну інфраструктуру держав набуває широкого значення кібершпигунство. Відслідковується зростання тенденції кібервпливу на об'єкти критичної інфраструктури та особисті мобільні пристрої військовослужбовців і співробітників сектора безпеки. Кіберзлочинці в своїй діяльності активно використовують нові технології (штучний інтелект та машинне навчання) для розробки більш дієвих кібератак та кібероперацій, що дає можливість впливати на політичне, військове керівництво та критичну інфраструктуру держав.

Наслідки таких кібервпливів на критичну інфраструктуру держав можуть бути катастрофічними та призвести до:

- людських жертв – шляхом зламу електронних комунікаційних мереж, транспортних та медичних інформаційно-комунікаційних систем, інформаційно-комунікаційних систем енергетичних об'єктів тощо;
- виникнення паніки та соціальної напруги – шляхом обмеження електропостачання, збоїв в наданні послуг операторами Інтернет та зв'язку, відключення банківських систем;
- економічних втрат – шляхом завдання мільярдних збитків через втрати даних, зупинку підприємств, що належать до критичної інфраструктури, а також з огляду на необхідність відновлення критичної інфраструктури після цих кібервпливів;
- політичних наслідків, які спроможні будуть підірвати довіру до влади атакованих держав та дестабілізувати міжнародні відносини.

Для зменшення ризиків виникнення кібервпливів на критичну інфраструктуру слід

реалізувати комплексний підхід шляхом:

- ухвалення нових законів та нормативних актів, що зобов'язують власників об'єктів критичної інфраструктури захищати свої інформаційно-комунікаційні системи;
- упровадження систем виявлення та реагування на кіберінциденти, управління та контролю засобами кіберзахисту (далі – Security Operations Center);
- упровадження автоматизації процесів у роботу Security Operations Center;
- упровадження штучного інтелекту для виявлення кіберзагроз на ранніх етапах;
- упровадження не лише сучасної багатофакторної автентифікації, а й служб каталогів для визначення групових політик та їх реалізації на пристроях мережі;
- упровадження стратегій для швидкого відновлення після кібератак;
- упровадження кіберзахисту хмарних технологій;
- належного фінансування навчання та підвищення кваліфікації персоналу, а також проведення регулярних тренінгів та здійснення симуляції кібератак;
- налагодження постійного обміну інформацією та досвідом із партнерами;
- участі в міжнародних глобальних програмах кіберзахисту.

Ключовою складовою національної безпеки держави є критична інфраструктура. Вразливість критичної інфраструктури до кіберзагроз робить державу вразливою до гібридних загроз. Держави повинні постійно розвивати системи кіберзахисту. Запропонований комплексний підхід дозволить забезпечити кіберзахист критичної інфраструктури держави, стабільність та безпеку суспільства.

1. Паламарчук С., Хусаїнов П., Штонда Р. Інформаційна безпека та кібербезпека галузевого сектору: пріоритетні напрями розвитку. Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 21 лист. 2024 р.). Хмельницький, 2024. С. 1169–1171. URL : https://dpspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/4767/3/НАДПСУ_21.11.2024.pdf.

2. Річний аналітичний огляд: жовтень 2023 – вересень 2024. URL : https://www.rnbo.gov.ua/files/2024/NATIONAL_CYBER_SCC/20250109/Year%20in%20review_UKR_upd.pdf.

Олексій БЕРВЕНО

аспірант кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Інформаційна безпека – це стан захищеності систем обробки і зберігання даних, за якого забезпечено конфіденційність, доступність і цілісність інформації, використання її розвиток в інтересах громадян, або комплекс заходів, спрямованих на забезпечення захищеності інформації особи, суспільства і держави від несанкціонованого доступу, використання, оприлюднення, руйнування, внесення змін, ознайомлення, перевірки запису чи знищення (у цьому значенні частіше використовують термін «захист інформації»).

Інформаційна безпека держави характеризується ступенем захищеності і, отже, стійкістю основних сфер життєдіяльності (економіки, науки, техносфери, сфери управління, військової справи, суспільної свідомості та ін.) до небезпечних (дестабілізаційних, деструктивних, суперечних інтересам країни тощо) інформаційних впливів, причому як до впровадження, так і до вилучення інформації.

Поняття інформаційної безпеки не обмежується безпекою технічних інформаційних систем чи безпекою інформації у чисельному чи електронному вигляді, а стосується усіх аспектів захисту даних чи інформації, незалежно від форми, у якій вони перебувають.

У сучасних умовах, передусім в умовах воєнного стану, інформаційна складова національної безпеки держави відіграє надзвичайно важливу роль з огляду на наявні в ній

ризика та загрози, до яких доцільно відносити кібертероризм, кіберзлочинність, агресивну пропаганду, поширення антиконституційних та антидержавних гасел, обмеження доступу населення до публічної інформації тощо.

В Україні регулювання інформаційної безпеки здійснюється за допомогою таких нормативно-правових актів, як: Конституція України, закони України «Про інформацію», «Про Національну програму інформатизації», рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Доктрину інформаційної безпеки України», «Про Стратегію національної безпеки України».

26 серпня 2021 р. Президент України підписав указ, яким увів в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 р. «Про Стратегію кібербезпеки України». У концепції зазначається: «Економічна, науково-технічна, інформаційна сфера, сфера державного управління, оборонно-промисловий і транспортний комплекси, інфраструктура електронних комунікацій, сектор безпеки і оборони України стають все більш уразливими для розвідувально-підривної діяльності іноземних спецслужб у кіберпросторі. Цьому сприяє широка, подекуди домінуюча, присутність в інформаційній інфраструктурі України організацій, груп, осіб, які прямо чи опосередковано пов'язані з Російською Федерацією».

Для реалізації державної політики щодо захисту в кіберпросторі державних інформаційних ресурсів та інформації прийнятий Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017. Цей закон став основою розвитку державної системи захисту від мережових погроз.

На підставі Закону України «Про національну безпеку України» та з метою захисту інформаційного простору України у липні 2023 р. Національний центр оперативнотехнічного управління мережами телекомунікацій України видав розпорядження № 461/1292 про блокування списку доменних імен.

Важливим наслідком поширення інформаційних та комунікаційних технологій і їх впровадження у всі сфери суспільного життя стало створення правових, організаційних та технологічних передумов для розвитку демократії, що забезпечує громадянам можливість вільного пошуку, отримання, передачі, створення та поширення інформації.

Однак із новими можливостями участі громадян у політиці, формування нового виміру реалізації національних інтересів можна спостерігати й підвищення ймовірності появи нових загроз, джерела яких можуть мати як природний (помилки, стихійні лиха, випадкові події), так і умисний характер (умисне та цілеспрямоване використання ЗМІ, спеціальних програм для здійснення кібератак та ін.).

В умовах науково-технічного прогресу можна виокремити такі групи інформаційно-технічних загроз інформаційної безпеки та розвитку держави в цілому.

Перша група пов'язана з розвитком новітньої інформаційної зброї, здатної впливати як на психіку та свідомість людей, так і на інформаційно-технічну інфраструктуру суспільства. Йдеться про поширення пропаганди та дезінформації, що може призводити до маніпуляції даними або їх фальсифікації, що впливає на політичні процеси, сприяє дестабілізації режимів тощо.

Друга група загроз стосується нового класу соціальних злочинів, що базуються на використанні сучасних ІКТ, таких як махінації з електронними коштами та комп'ютерне хуліганство. Особливо актуальним стає питання інформаційної безпеки в контексті зростання транснаціональної кіберзлочинності та кібертероризму. У цьому випадку під загрозою опиняється конфіденційність, оскільки кібератаки можуть бути спрямовані на різні джерела конфіденційної інформації з метою шпигунства, крадіжки персональних даних, шахрайства або «крадіжки особистості».

Третя група загроз пов'язана із використанням ІКТ у політичних цілях на національному та міжнародному рівнях, що обумовлено зростанням впливу ЗМІ на процес розроблення, прийняття та реалізації політичних рішень, функціонування механізму політичної влади та розвиток політичного процесу.

Сучасні загрози інформаційній безпеці як важливому елементу національної безпеки вимагають комплексного підходу до формування єдиного механізму забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки в ЄС. Так, у 2004 році було створено Агентство Європейського Союзу з мережевої та інформаційної безпеки (ENISA). Місія ENISA полягає в підвищенні обізнаності про мережеву та інформаційну безпеку, а також у розвитку та просуванні культури мережевої та інформаційної безпеки в суспільстві на благо громадян, споживачів, підприємств та організацій державного сектора в Союзі.

У 2013 р. було висловлено ідею про Стратегію кібербезпеки Європейського Союзу, а у 2016 р. – ухвалено Директиву 2016/11481 про безпеку мережевих та інформаційних систем (далі – NIS), що передбачає заходи для досягнення високого загального рівня безпеки мережевих та інформаційних систем у рамках ЄС з метою поліпшення функціонування внутрішнього ринку. Кожна держава-член ЄС має ухвалити національні рамки, що охоплюватимуть національну стратегію щодо забезпечення безпеки мережевих та інформаційних систем і призначення органів, для успішного виконання положень Директиви NIS.

У 2019 р. було ухвалено Закон про кібербезпеку, спрямований на досягнення високого рівня кібербезпеки, кіберстійкості та довіри в Європейському Союзі.

У 2020 р. Європейська комісія презентувала нову стратегію ЄС у сфері безпеки на період 2020–2025 рр., зосередивши увагу на пріоритетних галузях, у яких ЄС може зробити свій внесок у підтримку держав-членів у зміцненні безпеки для всіх, хто живе в Європі. Від боротьби з тероризмом та організованою злочинністю, запобігання та виявлення гібридних загроз і підвищення стійкості критичної інфраструктури до просування кібербезпеки та сприяння дослідженням та інноваціям – стратегія визначає інструменти й заходи, які необхідно розробити впродовж наступних 5 років для гарантування безпеки в нашому фізичному та цифровому середовищі. Дана стратегія визначає 4 стратегічні пріоритети для дій на рівні ЄС:

- стійке до майбутнього середовище безпеки – люди покладаються на ключові інфраструктури, онлайн і офлайн, і для їхнього забезпечення запропоновано нові правила ЄС щодо захисту та забезпечення стійкості критичної інфраструктури, фізичної та цифрової. Визначено необхідність створення Об'єднаного кіберпідрозділу як платформи для структурованого і скоординованого співробітництва, а також наголошено на необхідності міжнародного партнерства для подальшого запобігання, стримування і реагування на кібератаки, просування стандартів ЄС для підвищення рівня кібербезпеки країн-партнерів;

- боротьба із загрозами, що розвиваються, що передбачає зміцнення потенціалу правоохоронних органів у сфері цифрових розслідувань;

- захист європейців від тероризму та організованої злочинності, що передбачає ініціювання кроків зі зміцнення законодавства про безпеку кордонів і більш ефективного використання наявних баз даних. Співпраця з країнами, що не входять до ЄС, і міжнародними організаціями також матиме ключове значення в боротьбі з тероризмом;

- сильна європейська екосистема безпеки, яка має формуватися на основі зміцнення мандату Європолу, та подальший розвиток Євроюсту для тіснішого зв'язку між судовими та правоохоронними органами.

Зміцнення інформаційної безпеки визначається як пріоритетний напрям формування національної безпеки і в Україні. Національний інформаційний простір України зазнає суттєвих загроз, які становлять небезпеку для функціонування держави, її політичного та економічного розвитку, інтеграції у європейські та євроатлантичні структури.

Повертаючись до визначення інформаційної безпеки в нормативних актах України, слід зауважити, що в Законі України «Про національну безпеку України» встановлено: «державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями». Отже, інформаційна безпека розглядається в контексті національної безпеки.

Таким чином, електронні послуги, нові технології, інформаційні системи та мережі міцно увійшли в наше повсякденне життя, а навмисні інциденти, що призводять до порушення роботи ІТ-сервісів і критично важливої інфраструктури, являють собою серйозну загрозу для її функціонування.

У міру розвитку інформаційно-комунікаційних технологій поняття «інформаційна безпека» стало набувати дедалі виразнішого технічного змісту. Під нею розуміють захищеність інформаційного середовища, яке, своєю чергою, трактують як сукупність інформаційних ресурсів, систем розповсюдження, формування і використання інформації та інформаційної інфраструктури.

Європейська модель інформаційної безпеки формується на основі концепції захисту інформаційних систем, що переважно охоплює сфери діяльності, які безпосередньо пов'язані з використанням технічних засобів збирання, оброблення, захисту, розповсюдження та використання інформації. Тому в межах цієї платформи оперують такими поняттями, як «кібербезпека», «кіберзагрози», «кібератаки». Однак необхідно звернути увагу й на інший бік інформаційної безпеки: деструктивний інформаційний вплив на свідомість населення та

замовчування про сучасні інструменти кібервпливу (ботнети, спам, фішинг тощо).

Інформаційна безпека виступає інтегративною складовою національної безпеки та має формуватися на захисті інтересів особистості, суспільства і держави. А найважливішим завданням системи забезпечення національної інформаційної безпеки є вдосконалення правового регулювання, включно з детальнішим врегулюванням захисту інформації; використання найефективніших сучасних методів і способів захисту інформації; удосконалення системи інформаційної безпеки; впровадження сучасних інформаційних технологій в управлінську діяльність; пріоритетність розвитку інформаційних технологій (програмне забезпечення, інновації та застосування нанотехнологій в інформаційній безпеці, а також в інформаційній сфері).

1. Боднар І. Р. Інформаційна безпека як основа національної безпеки. *Mechanism of an Economic Regulation*. 2014. № 1 (63). С. 68–75.
2. Милосердна І. М. Інформаційна безпека як елемент національної безпеки: теоретичний вимір та особливості впровадження. *Політикус*. 2024. Вип. 4. С. 179–185.
3. Ільницька У. Інформаційна безпека України: сучасні виклики, загрози та механізми протидії негативним інформаційно-психологічним впливам. *Humanitarian vision*. 2016. Vol. 2. Num. 1. P. 27–32.
4. Олійник О. В. Принципи забезпечення інформаційної безпеки України. *Юридичний вісник*. 2016. Вип. 4 (41). С. 72–78.
5. Ліпкан В. А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України. Київ : Текст, 2003. 600 с.
6. Гуцалюк М. В. Організація захисту інформації : навч. посібник. Київ : Альтерпрес, 2012. 224 с.

Олександра БІЛОЦЕРКІВСЬКА

аспірант Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(м. Харків, Україна)

<https://orcid.org/0009-0001-1329-9553>

ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ ТА ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА: ФАКТОРИ СТІЙКОСТІ ІНСТИТУТІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Сучасний світ характеризується зростаючою складністю та динамічністю геополітичних процесів. У цих умовах гібридні загрози, що поєднують військові та невійськові методи впливу, стають дедалі актуальнішими. Вони спрямовані на підлив національної безпеки, дестабілізацію суспільства та девальвацію фундаментальних цінностей демократичного світу. Особливого значення набуває інформаційна безпека, адже саме інформаційний простір є однією з ключових дискусивних площин у гібридній війні.

Інститути публічної влади, такі як органи державної влади, місцевого самоврядування, судові та правоохоронні органи, є фундаментом будь-якої демократичної держави. Саме вони забезпечують реалізацію волі народу, захист прав громадян, підтримання громадського порядку та стабільність суспільства. Проте, в умовах сучасних гібридних загроз, ці інститути опиняються під особливим прицілом. Гібридні загрози спрямовані, перш за все, на підлив легітимності влади та дестабілізацію суспільства. Інформаційний простір відіграє ключову роль у цих гібридних операціях. Дезінформація, пропаганда, кібератаки та інші форми інформаційного впливу можуть бути використані для дискредитації інститутів влади, поширення паніки та хаосу, створення штучних конфліктів та розколів у суспільстві [1; 2; 6].

У цих умовах стійкість інститутів публічної влади, їх здатність ефективно функціонувати в умовах інформаційного тиску та маніпуляцій є критично важливою для забезпечення національної безпеки та збереження демократичних цінностей. Стійкі інститути влади здатні протистояти інформаційним атакам, зберігати довіру громадян, забезпечувати стабільність та правопорядок, а також ефективно реагувати на виклики, що постають перед суспільством. Необхідність адаптації системи владних інституцій до нових викликів, розробка ефективних механізмів протидії гібридним загрозам та забезпечення інформаційної безпеки зумовлюють високу актуальність дослідження факторів стійкості інститутів публічної влади в умовах гібридних загроз. Про це свідчать численні праці

сучасних науковців, зокрема С. Аткинсона [1], С. Бахманн [2], Р. Джонсона [4], В. Лози [5], А. Міссіролі [6], Ф. Хоффмана [3] та ін.

Дослідження факторів, що визначають стійкість інститутів публічної влади в умовах гібридних загроз, є не лише актуальним, але й критично важливим для забезпечення національної безпеки та сталості держави. Стійкість інститутів публічної влади перед лицем гібридних загроз є складним завданням, оскільки залежить від низки взаємопов'язаних факторів. Серед них першочергового значення набувають:

Інституційна стійкість є однією з ключових компонентів загальної стійкості інститутів публічної влади в умовах гібридних загроз. Вона охоплює широкий спектр аспектів, що стосуються ефективності, незалежності, професіоналізму та адаптивності інституцій. Перш за все, інституційна стійкість передбачає ефективність системи державного управління. Це включає в себе чіткий розподіл повноважень та відповідальності між різними гілками влади, ефективне функціонування механізмів прийняття рішень, а також здатність органів влади оперативно та адекватно реагувати на виклики, що постають перед суспільством. Важливим є також забезпечення прозорості та підзвітності діяльності органів влади, що сприяє підвищенню довіри громадян та зміцненню легітимності влади. Незалежність судової влади є критично важливим елементом інституційної стійкості. Судова система має бути незалежною від політичного впливу та тиску з боку інших гілок влади, а також від впливу з боку бізнесу та інших зацікавлених груп. Незалежний і справедливий суд є гарантом верховенства права та захисту прав громадян, що є необхідною умовою для забезпечення стабільності та соціальної злагоди в суспільстві. Здатність інституцій публічної влади до адаптації та реагування на кризові ситуації є критично важливою в умовах гібридних загроз. Інституції повинні бути здатними швидко та ефективно адаптуватися до змін, що відбуваються в інформаційному просторі та інших сферах суспільного життя. Важливим є також наявність чітких планів дій на випадок кризових ситуацій, а також механізмів координації діяльності різних органів влади та інших суб'єктів. Окрім зазначених аспектів, інституційна стійкість також передбачає наявність ефективних механізмів протидії корупції. Корупція є однією з найбільших загроз для інституційної стійкості, оскільки вона підриває довіру громадян до влади, сприяє поширенню зловживань та неефективному використанню ресурсів.

Соціальна стійкість, як фундаментальний компонент національної безпеки, є критично важливим фактором успішного подолання гібридних загроз. Вона детермінується єдністю суспільства, високим рівнем громадянської свідомості та активності, підтримкою демократичних цінностей, а також здатністю протистояти маніпулятивним практикам та деструктивним процесам. Підтримка соціальної згуртованості передбачає створення сприятливих умов для інтенсифікації взаємодії та налагодження співпраці між різноманітними соціальними групами як на локальному рівні, так і в масштабах країни. Важливо, щоб кожен член суспільства відчував себе невід'ємною частиною єдиного цілого, був готовий до взаємодопомоги та колективного вирішення актуальних проблем. Залучення громадян до процесу прийняття рішень, стимулювання розвитку волонтерського руху та підтримка суспільно значущих ініціатив сприяють формуванню відчуття спільності та підвищенню рівня відповідальності за майбутнє громади. Усвідомлення власної значущості та можливості впливати на життя громади сприяє активізації громадянської позиції та зацікавленості у її розвитку. Єдність та соціальна згуртованість повинні трансливатися від рівня окремих територіальних громад до загальнонаціонального консенсусу та консолідації навколо національної ідеї. Саме за умови досягнення національної єдності та згуртованості суспільство здатне ефективно протистояти будь-яким зовнішнім і внутрішнім викликам, забезпечуючи побудову сильної та незалежної держави.

Інформаційна стійкість інститутів публічної влади в умовах гібридних та інформаційних загроз є критично важливим аспектом забезпечення національної безпеки та стабільного функціонування демократичного суспільства. Вона охоплює широкий спектр заходів, спрямованих на захист інформаційного простору від зовнішнього впливу, розвиток критичного мислення та медіаграмотності в суспільстві, а також здатність протистояти дезінформації та пропаганді. Захищеність інформаційного простору від зовнішнього впливу передбачає комплексний підхід, що включає: а) технічні засоби захисту: використання сучасних технологій для захисту інформаційних систем від кібернетичних атак, несанкціонованого доступу та інших видів зовнішнього втручання; б) законодавче регулювання: розробка та впровадження ефективного законодавства, що регулювало б діяльність у інформаційному просторі та забезпечувало відповідальність за порушення

інформаційної безпеки; в) міжнародне співробітництво: активна участь у міжнародних організаціях та проєктах, спрямованих на боротьбу з кіберзлочинністю, дезінформацією та іншими видами інформаційних загроз; г) розвиток критичного мислення та медіаграмотності в суспільстві є важливим елементом протидії дезінформації та пропаганді. Це передбачає: упровадження спеціальних курсів та програм, спрямованих на розвиток критичного мислення та медіаграмотності у школах, університетах та інших навчальних закладах; проведення інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення рівня обізнаності громадян про загрози дезінформації та пропаганди, а також на розвиток навичок критичного аналізу інформації; забезпечення умов для функціонування незалежних засобів масової інформації, що могли б надавати громадянам об'єктивну та достовірну інформацію; створення спеціальних механізмів та інституцій, які займались би виявленням та спростуванням дезінформації та пропаганди; своєчасне та ефективне інформування громадян про загрози дезінформації та пропаганди, а також про способи протидії цим загрозам; використання експертного потенціалу для аналізу та оцінки інформаційних загроз, а також для розробки ефективних стратегій протидії.; створення умов для функціонування громадського телебачення та радіомовлення, яке б могло надавати громадянам різноманітну та збалансовану інформацію; розробка систем раннього оповіщення населення про загрози надзвичайних ситуацій, а також про інші види небезпек; регулярне проведення навчань та тренінгів з цивільного захисту, а також надання інформації про правила поведінки в надзвичайних ситуаціях. Ефективна комунікація між владними інституціями та суспільством є запорукою зміцнення довіри до влади та забезпечення підтримки її діяльності. Реалізація цих заходів сприятиме зміцненню інформаційної стійкості інститутів публічної влади, що є запорукою успішної протидії гібридним та інформаційним загрозам, забезпечення національної безпеки та стабільного розвитку демократичного суспільства.

Міжнародна співпраця є критично важливим елементом забезпечення інформаційної безпеки та протидії гібридним загрозам в умовах глобалізації та транснаціонального характеру сучасних викликів. Вона передбачає широкий спектр діяльності, спрямованої на обмін інформацією, досвідом, технологіями та ресурсами між різними країнами та міжнародними організаціями. Обмін інформацією та досвідом з міжнародними партнерами є необхідним для своєчасного виявлення та аналізу нових загроз, розробки ефективних стратегій протидії, а також обміну кращими практиками у сфері інформаційної безпеки. Важливим є також обмін розвідувальною інформацією, що дозволяє своєчасно ідентифікувати та попереджати можливі атаки. Участь у міжнародних організаціях та проєктах з питань інформаційної безпеки є важливим механізмом залучення до розробки міжнародних стандартів та норм у сфері інформаційної безпеки, а також отримання експертної допомоги та фінансової підтримки для реалізації національних програм з інформаційної безпеки. Залучення міжнародної підтримки для зміцнення інформаційної безпеки та протидії гібридним загрозам є критично важливим для країн, що мають обмежені ресурси або зазнають значного зовнішнього тиску. Міжнародна підтримка може включати надання фінансової допомоги, технічної допомоги, експертної допомоги, а також допомогу у підготовці кадрів. Ефективна міжнародна співпраця у сфері інформаційної безпеки є запорукою успішної протидії гібридним загрозам та забезпечення національної безпеки в умовах сучасного інформаційного простору.

Отже, у сучасному світі, де гібридні загрози стають все більш складними та небезпечними, зміцнення стійкості інститутів публічної влади є критично важливим завданням. Це вимагає не просто окремих заходів, а й глибокого, системного підходу, що охоплює різні аспекти державного управління та суспільного життя [4; 6]. Насамперед, необхідно вдосконалити законодавство, чітко визначивши повноваження та відповідальність органів влади у сфері протидії гібридним загрозам. Закони мають бути не лише сучасними, але й гнучкими, здатними адаптуватися до швидко змінюваних умов. Розвиток інформаційної інфраструктури та кібернетична безпека є ще одним ключовим елементом. Захист від кібернетичних атак, створення національної системи кібербезпеки, забезпечення стабільної та безпечної роботи інформаційних систем – це запорука стійкості влади в цифровому просторі. Важливою складовою є також підвищення рівня грамотності населення, розвиток критичного мислення та медіаграмотності. В умовах інформаційної війни, коли дезінформація та пропаганда стають потужним інструментом впливу, здатність громадян критично оцінювати інформацію та розрізняти фейки від правди є надзвичайно важливою. Нарешті, ефективна протидія гібридним загрозам є неможливою без посилення співпраці між органами державної влади, громадянським суспільством та міжнародними партнерами.

Таким чином, обмін інформацією, координація дій, спільні навчання та операції – це запорука успіху у боротьбі з цими складними та багатогранними загрозами. Лише такий комплексний та системний підхід дозволить зміцнити стійкість інститутів публічної влади та забезпечити стабільне функціонування держави в умовах гібридних загроз.

1. Atkinson, C. (2018). Hybrid warfare and societal resilience implications for democratic governance. *Information & Security*, 39(1), 63-76.
2. Bachmann, S. (2015). Hybrid wars: The 21st-century's new threats to global peace and security. *Scientia Militaria: South African Journal of Military Studies*, 43(1), 77-98.
3. Hoffman, F. (2009). Hybrid threats: Reconceptualizing the evolving character of modern conflict.
4. Johnson, R. (2018). Hybrid war and its countermeasures: a critique of the literature. *Small wars & insurgencies*, 29(1), 141-163.
5. Loza, V., Myronenko, V., Myronenko, P., Smolianiuk, V., & Chelak, O. (2024). The escalation of military threats as a reality of modern geopolitics. *Multidisciplinary Science Journal*, 6, 2024ss0223. URL : <https://doi.org/10.31893/multiscience.2024ss0223>
6. Missiroli, A. (2024). From hybrid warfare to cybrid threats and back? Concepts, challenges, responses. In *Addressing Hybrid Threats* (pp. 40-56). Edward Elgar Publishing.

Ірина ВАСНЯТІНА

ад'юнкт кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗНАЧЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Інформація – це невід'ємна частина розвитку та життєдіяльності людини. Забезпечення національної безпеки в контексті інформаційної безпеки – це гарант захищеності кожного громадянина країни. Саме законодавство є найбільш ефективним засобом захисту інформаційної безпеки держави та суспільства.

Говорячи про необхідність внесення поточних правок у чинне законодавство з питань інформаційної безпеки, потрібно адекватно оцінювати технологічний аспект, а саме діджиталізацію більшості сфер суспільного життя, що вимагає в недалекій перспективі докорінного перегляду галузевих нормативно-правових актів, які покладені в основу відносин використання баз даних і обміну інформацією [3, с. 35].

В умовах сьогодення для будь-якої держави інформація виступає стратегічно важливим ресурсом, від раціонального використання якого залежить безпека країни та перспективи формування демократичного суспільства, де реалізуються всі конституційні права та свободи громадян [2, с. 64].

Вивченню питання інформаційної безпеки приділяли увагу багато науковців та дослідників, зокрема: П. Біленчук, С. Білько, С. Гнатюк, М. Гончаров, М. Григорчук, О. Дзюбань, О. Довгань, С. Здоровко, О. Золотар, В. Кононенко, О. Косілова, А. Лаутар, В. Ліпкан, О. Логінов, В. Лук'янова, Н. Новицька, В. Петрик, О. Тихомиров, Т. Ткачук, В. Цимбалюк, А. Шевченко, О. Ярема та ін.

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про інформацію» інформацією є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [6].

В свою чергу, у п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про інформацію» вказано, що захист інформації – це сукупність правових, адміністративних, організаційних, технічних та інших заходів, що забезпечують збереження, цілісність інформації та належний порядок доступу до неї [6].

В. Шульга пропонує вибудовувати зміст поняття «інформація» на двох рівнях:

1) макрорівень, коли інформація впевнено займає позиції головного фактора могутності держави, адже здатність держави мати у своєму розпорядженні найсучасніші інформаційні технології дозволяє ефективно управляти інформацією. Володіння державою такою здатністю – шлях до подальшого нарощування своєї політичної та економічної

міцності;

2) мікрорівень, де обсяг, достовірність, цілісність, якість обробки інформації визначає ефективність дій менеджменту підприємства, а отже, актуалізує використання інформаційних технологій в управлінні грошово-кредитними, фінансовими, соціально-економічними процесами даного підприємства [8].

В. Лук'янова та А. Лаутар зазначають, що інформаційна безпека – це стан захищеності інформаційного середовища суспільства, який забезпечує його формування, використання і розвиток в інтересах громадян, організацій, держави. Під інформаційним середовищем розуміють сферу діяльності учасників інформаційних відносин, пов'язану зі створенням, зміною і споживанням інформації. Дане середовище умовно поділяється на три основні предметні частини: створення і розповсюдження первинної та вторинної інформації; формування інформаційних ресурсів, підготовка інформаційних продуктів, надання інформаційних послуг; споживання інформації та дві забезпечувальні предметні частини: створення і застосування інформаційних систем, інформаційних технологій і засобів їх забезпечення, а також забезпечення недоторканності інформації (інформаційної безпеки) [4, с. 97].

З погляду В. Петрика інформаційна безпека – це стан захищеності особи, суспільства і держави, при якому досягається інформаційний розвиток, технічний, інтелектуальний, соціально-політичний, морально-етичний, за якого сторонні інформаційні впливи не завдають їм суттєвої шкоди [5, с. 50]. Вважаємо, що В. Петрик найбільш точно визначив поняття інформаційної безпеки.

Отже, зазначимо, що інформаційна безпека є невід'ємною частиною національної безпеки. Стан національної безпеки можна досягти за допомогою правильного тлумачення та використання законодавства, а також функціонування всіх державних установ, які створено для захисту інформації на національному рівні.

Положеннями Закону України «Про національну безпеку України» вводяться поняття воєнної, громадської і державної безпеки, що формують цілісне поняття «національна безпека», котре, у свою чергу, розглядається як узагальнююча категорія в системі провадження заходів із захисту державного суверенітету, цілісності і неподільності території, встановлених конституційних гарантій демократичного вектора розвитку суспільства, а також створення ефективних механізмів нейтралізації джерел загроз українській державності [7].

З вищевикладеного слідує, що законодавство виділяє три види безпеки, а саме:

- 1) воєнну (захист державних кордонів, суверенітету);
- 2) громадську (захист конституційних прав, свобод та інтересів людини і громадянина, яких необхідно дотримуватися в демократичному суспільстві);
- 3) державну (забезпечення механізму захисту національних інтересів).

Українські науковці в процесі дослідження поняття інформаційної безпеки як частини національної безпеки виділили перелік завдань, які необхідно виконати для забезпечення інформаційної безпеки України, а саме:

- забезпечення постійного об'єктивного моніторингу інформаційного простору (внутрішнього та зовнішнього), систематичний аналіз результатів моніторингу;
- чітке визначення єдиного загальнодержавного стратегічного наративу та особливостей його трактування різними державними інституціями України;
- створення механізмів унеможливлення відхилення від наративу при здійсненні інформаційної діяльності різними державними інституціями;
- скоординована діяльність в інформаційному просторі всіх державних інституцій України;
- реалізація принципів та методології стратегічних комунікацій всіма державними інституціями, які здійснюють інформаційну діяльність;
- виявлення, оцінювання та прогнозування наслідків загроз національним інтересам та національній безпеці України в інформаційній сфері;
- протидія зовнішнім інформаційним впливам на населення України, зокрема на воєнно-політичне керівництво, особовий склад всіх складових сектора безпеки і оборони України; захист об'єктів критичної інформаційної інфраструктури України (зокрема від кібератак);
- підвищення медіаграмотності населення [1].

Таким чином, нами у повному обсязі досліджено значення інформації для суспільства та держави, а також встановлено, що інформаційна безпека являє собою

невід'ємну частину національної безпеки, стан якої можна досягти за допомогою виконання окреслених у науковій роботі завдань.

1. Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави : зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 бер. 2021 р.). Київ : НА СБУ, 2021. 346 с. URL : <https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/7238/document.pdf>.
2. Віннічук О. В. Медіа-віруси як загроза інформаційній безпеці в умовах російсько-української війни. Інформаційна безпека: сучасний стан, проблеми та перспективи : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кам'янець-Подільський, 03 лист. 2022 р.). Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. С. 64–69.
3. Гончаров М. В. Дослідження поняття «інформаційна безпека». *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2024. № 1 (82). С. 34–37.
4. Лук'янова В. В., Лаутар А. Ю. Інформаційна безпека в умовах розвитку інформаційної системи. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2013. № 2. Т. 3. С. 97–101.
5. Петрик В. М., Галамба М. В. Інформаційна безпека України: поняття, сутність та загрози. *Юридичний журнал*. 2006. № 11. С. 49–52.
6. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
7. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
8. Шульга В. І. Сучасні підходи до трактування поняття інформаційна безпека. *Ефективна економіка*. 2015. № 4. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5514>.

Артем ДОРОФЕЄВ

аспірант Національної академії

Служби безпеки України

(м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0009-0008-5400-4070>

НЕОБХІДНІСТЬ СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ СТРАТЕГІЧНОГО СТРИМУВАННЯ ЗАГРОЗ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ

В умовах збройної агресії, яка триває проти України, особливого значення набуває інформаційна складова державної безпеки. Інформаційний простір є не лише середовищем поширення даних, а й важливим інструментом впливу на свідомість та поведінку громадян, формування суспільної думки, а також засобом провокування соціальних і політичних конфліктів. Як наслідок, забезпечення захисту та безпеки інформаційного простору стає одним із пріоритетних завдань держави [1; 2]. З огляду на це постає потреба у формуванні дієвої системи стратегічного стримування, яка б дозволила своєчасно ідентифікувати, оцінювати й нейтралізувати інформаційні загрози. Така система має базуватися на комплексному підході та включати правові, організаційні, технічні, освітні й комунікаційні елементи [3].

В умовах розвитку сучасних інформаційних технологій, загального науково-технічного прогресу держав постають інноваційні загрози, пов'язані з поширенням мілітаризації засобів штучного інтелекту (машинного навчання), квантових технологій, соціальної інженерії та когнітивних операцій тощо, які проводяться у кіберпросторі та/або з його використанням.

Основними інноваційними ризиками та загрозами в інформаційному просторі для забезпечення державної безпеки України слід вважати:

1. Дезінформацію та ворожу пропаганду. Гібридна війна, що ведеться проти України, супроводжується масованою інформаційною кампанією, спрямованою на поширення фейкових новин, маніпулятивних матеріалів, прокремлівських наративів. Дезінформація використовується для нагнітання паніки, підризу довіри до державних інститутів і створення розколу в суспільстві [4];
2. Кібератаки та кіберзагрози. Зростає кількість цілеспрямованих кібератак на державні установи, енергетичний сектор, об'єкти критичної інфраструктури, медіаресурси та інші важливі сфери. Кіберзлочинці та ворожі спецслужби використовують широкий спектр технік – від фішингу до складних програм-шкідників, що призводить до витоку або

блокування важливої інформації [5];

3. Недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази. Незважаючи на прийняття низки законів і підзаконних актів, нормативно-правова база ще не повною мірою відображає сучасні потреби в інформаційній безпеці. Існують проблеми з узгодженістю положень, відсутністю чітких механізмів імплементації та відповідальності за порушення в інформаційній сфері [2; 6];

4. Недостатній рівень інформаційної культури та медіаграмотності суспільства. Маніпулювання суспільною свідомістю є ефективним там, де громадяни не вміють критично сприймати й аналізувати інформацію. Низький рівень медіаграмотності сприяє поширенню пропаганди та фейків [7];

5. Брак координації між державними органами, приватним сектором і громадянським суспільством. Для ефективної протидії загрозам в інформаційному просторі необхідна системна взаємодія між різними структурами. Часто відсутність єдиної стратегії, слабка координація та дублювання функцій призводять до зниження ефективності заходів із забезпечення інформаційної безпеки [3].

У зв'язку із наведеними вище положеннями, авторами визначено необхідність формування системи стратегічного стримування (далі – Системи) цих загроз. Передусім мають бути створені передумови у вигляді нормативно-правового забезпечення реалізації формування Системи, що передбачає, зокрема:

- розроблення та ухвалення комплексної державної стратегії інформаційної безпеки, яка визначатиме цілі, принципи й механізми протидії інформаційним загрозам, а також роль кожного з органів державної влади;
- гармонізацію українського законодавства з відповідними нормами ЄС і НАТО щодо захисту інформаційного простору;
- удосконалення інструментів контролю за виконанням законодавчих норм і впровадження чіткого механізму притягнення до відповідальності за порушення в медіасфері.

Інституціональне забезпечення організації Системи слід покласти на державний спеціалізований орган, який відповідатиме за формування та реалізацію публічної політики із створення та функціонування Системи. Такий орган може функціонувати при вже наявних державних органах, що є суб'єктами забезпечення національної безпеки і оборони України (в частині інформаційної та кібербезпеки).

Технічна реалізація задуму може відбуватися через створення інтегрованої державної системи моніторингу та аналізу інформаційних загроз (зокрема на основі технологій штучного інтелекту), а також налагодження ефективної системи кіберобміну даними між державними структурами та приватними компаніями для швидкого реагування на кібератаки.

Важливою складовою функціонування такої системи є комунікаційна діяльність. В державі немає належної платформи для оперативного інформування громадян про актуальні загрози та ситуацію в країні; в окремих випадках, в умовах воєнного стану функціонування єдиного національного телемарафону не забезпечує усунення цієї прогалини. У системі освіти слід передбачити запровадження програм, спрямованих на формування критичного мислення й розвиток медіаграмотності: проведення тренінгів, семінарів, інформаційних кампаній. Автори зазначають, що левову частку уваги слід приділити розвиткові системи стратегічних комунікацій, що передбачає узгодженість дій державних органів, військових структур та громадських організацій у сфері інформаційної діяльності.

З метою ефективного функціонування Системи виникає потреба у встановленні чітких каналів координації між складовими сектора безпеки і оборони України, громадянським суспільством та розширенні міжнародної співпраці з країнами ЄС і НАТО в напрямі обміну досвідом, інформацією та технологіями захисту від інформаційних загроз. При цьому слід усвідомити надзвичайну важливість наукових інституцій, що полягає у забезпеченні якісної аналітики, R&D-розробок та розвитку наукових досліджень у сфері інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій.

Таким чином, інформаційний простір перетворився на ключовий фактор, від якого значною мірою залежить безпека та стабільність держави. У контексті триваючої гібридної агресії проти України формування системи стратегічного стримування загроз стає життєво важливим завданням. Для забезпечення національної безпеки необхідно здійснювати комплексні заходи у цій сфері, спрямовані на удосконалення законодавчої бази, підвищення рівня кіберзахисту, запровадження ефективних комунікаційних стратегій, розвиток

міжнародної кооперації та формування високого рівня інформаційної культури суспільства.

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
3. Радченко О. В. Система інформаційної безпеки України: напрями розвитку та виклики. *Безпекові студії*. 2020. № 2 (5). С. 17–25.
4. Шульга Н. П., Волошин Г. О. Дезінформація як інструмент сучасних гібридних конфліктів: виклики для України. *Інформаційна безпека*. 2021. № 1. С. 42–48.
5. Петренко Ю. М. Захист критичної інфраструктури в умовах кібервійни: досвід України. *Технології та безпека*. 2020. № 2. С. 6–10.
6. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
7. Ніколаєнко І. А. Медіаграмотність як складова інформаційної безпеки держави. *Освітні горизонти*. 2021. № 3. С. 15–19.

Nuraddin MEHDIYEV

PhD candidate

*(The Academy of Public Administration
under the President of the Republic
of Azerbaijan, Baku)*

<https://orcid.org/0000-0003-4366-8580>

CYBERTERRORISM AND NATIONAL SECURITY

Introduction. Cyberterrorism can be defined as terrorist activities against states and societies, carried out through the use of information technologies and the internet. Cyberterrorists exploit vulnerabilities in digital infrastructure to launch attacks on critical state and economic systems. These attacks threaten national security through data theft, disruption of network infrastructure, and other forms of digital damage. One of the most significant characteristics of cyberterrorism is its ability to transcend physical borders; cyberattacks can be launched from anywhere in the world without geographic limitations.

The impact of cyberterrorism on national security significantly alters modern security strategies and policies. Various aspects of cyberattacks pose a serious threat to national security. Analyzing these threats helps to understand the changes and developments in both physical and virtual security domains. The four main areas outlined below explain the effects of cyberterrorism on national security in detail.

Infrastructure Security

The threat posed by cyberterrorism to critical infrastructure is one of the most vulnerable aspects of national security. Infrastructure security includes the protection of energy, transportation, financial, and communication systems. By attacking these infrastructure sectors, cyberterrorists can disrupt a state's economy, halt public services, create societal difficulties, and cause social unrest. For example, a cyberattack could disrupt a country's electricity grid or water supply, leading to the suspension of essential services and resulting in widespread societal chaos. Furthermore, such attacks can weaken a state's governance capabilities, as relevant institutions may lose control over these infrastructures, leading to a broader social crisis.

Protecting critical infrastructure with cybersecurity is a priority issue for states. The scale and impact of cyberattacks surpass the boundaries of traditional military power and require more complex approaches to combat the threats posed by non-state actors in the cyber realm. These attacks also demand new approaches in national security strategies, particularly to ensure the effectiveness of information warfare and digital counterattacks [1, 73].

Information Security

The threats posed by cyberattacks to information security have a wider impact by penetrating sensitive state information in strategic, diplomatic, and security areas. As a result of cyberattacks, states may lose sensitive data, ranging from communications of heads of state to military operations and intelligence information. This not only threatens security but also creates

distrust in international relations and poses a potential threat to global cooperation. The theft or alteration of information can disrupt political relations with other states, weakening a country's security and diplomatic position [4, 44].

Information protection is one of the most critical issues of the modern era, and states need to create strong cybersecurity infrastructure in this area [2, 93]. International law links cyberattacks not only with damage to physical infrastructure and property but also with the theft and manipulation of information. Therefore, states must strengthen both their internal legal frameworks and enhance international cooperation.

Social and Economic Sabotage

The social and economic effects of cyberterrorism create widespread public concern and instability. Information manipulation, fake news, propaganda conducted through social media and other digital platforms, threatens social stability. Cyberattacks, by manipulating public opinion, may attempt to influence election processes, undermine government legitimacy, and create widespread public unrest. Simultaneously, damage to the economy, particularly in the financial sector, due to cyberattacks, may erode investor confidence, leading to market instability [3, 55]. The power of cyberterrorism to create social and economic sabotage aims to alter the global order and create new forms of social organization. This highlights not only the threat of physical attacks but also the power of psychological and social manipulation. States must also consider cybersecurity measures and counter-propaganda actions to protect social and economic stability.

Hybrid Warfare and Multinational Threat

Cyberterrorism, unlike traditional military power, can be easily executed by non-state actors, leading to more complex and difficult-to-manage forms of interstate conflicts. While cyberattacks may be less impactful compared to physical weapons, they can offer numerous strategic advantages. For example, in the context of hybrid warfare, cyberattacks can replace traditional military operations and introduce a new dimension to conflicts. Although such attacks may have less physical impact than conventional military actions, they can lead to long-term social, economic, and political consequences [7, 88].

Cyberattacks have the potential to replace traditional warfare and give rise to new forms of hybrid warfare. States should not only prepare technologically but also strategically and politically to combat these types of threats. This will become the dominant approach in future conflicts and reshape the structures of international security [5, 125].

Cyberterrorism, from a national security perspective, is a new, complex, and multifaceted threat. The broad impact areas, which include infrastructure, information, social and economic security, as well as the concept of hybrid warfare, pose serious risks to states. Countering cyberattacks will require not only technological approaches but also legal, strategic, and international cooperation. Assessing the impacts of cyberattacks in each domain is crucial for states to formulate their security policies and effectively combat future threats [6, 211].

Conclusion. Cyberterrorism remains one of the most serious and complex challenges in international security. The scale and nature of this threat require states to adopt new, advanced, and multifaceted approaches. To prevent cyberterrorism and formulate effective defense strategies, states must not only strengthen their technological infrastructure but also expand international cooperation and fortify their legal frameworks. Cyberterrorism is not merely a technological issue; it is also a broad-scale threat with deep legal, political, and social implications.

For this reason, the strategies implemented to combat cyberterrorism must be based on multidisciplinary approaches. The integration of various fields, such as law, technology, international relations, and social measures, provides more systematic and effective solutions to address this threat. In the future, innovative approaches in cybersecurity and enhanced international collaboration will lead to broader and more comprehensive measures in the fight against cyberterrorism.

This article highlights the importance of more advanced, efficient, and progressive approaches in addressing the potential impacts of cyberterrorism on national security and the measures that should be implemented to combat it. In the future, the use of modern technologies, the development of legal frameworks, and the strengthening of international cooperation will contribute to reinforcing the fight against cyberterrorism. The application of sustained, coordinated, and multifaceted approaches to this threat will enhance the effectiveness of the fight against cyberattacks at both national and international levels.

1. Anderson, Thomas, and Elizabeth Thomas. «Cyberattacks' Social and Cultural Impacts: A

National Security Perspective». *Social Impact Studies*, vol. 8, no. 7, 2016, pp. 65-88.

2. Brown, Robert, and Linda White. «Cyberterrorism and Social Stability: The Role of Information Manipulation». *International Journal of Cybersecurity*, vol. 12, no. 4, 2021, pp. 89-112.

3. Doe, John, and Jane Smith. «The Impact of Cyberattacks on National Security». *Cybersecurity Review*, vol. 15, no. 2, 2023, pp. 45-67.

4. Harris, William, and Patricia Martinez. «The Legal and Ethical Aspects of Cyberattacks: A National Security Context». *Journal of Cyber Law and Ethics*, vol. 19, no. 2, 2019, pp. 34-56.

5. Johnson, Michael, and Emily Davis. «Defending Critical Infrastructure from Cyberattacks: A National Security Perspective». *Journal of National Security Studies*, vol. 28, no. 1, 2022, pp. 123-145.

6. Lee, David, and Susan Clark. «Hybrid Warfare and Cyberattacks: Emerging Security Challenges». *Global Security Journal*, vol. 30, no. 3, 2020, pp. 201-223.

7. Wilson, James, and Maria Garcia. «The Impact of Cyberattacks on International Relations: Security and Trust Issues». *International Relations and Security*, vol. 22, no. 5, 2018, pp. 78-101.

Сергій МОХОНЬКО

аспірант Класичного приватного
університету (м. Запоріжжя, Україна)

АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЮ БЕЗПЕКОЮ: ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА ПРОПАГАНДИ

Інформація в сучасному світі стала зброєю, здатною впливати на суспільства, дестабілізувати держави та змінювати хід історичних подій. Дезінформація та пропаганда, поширювані через соціальні мережі, медіа чи кібератаки, загрожують національній безпеці не менше, ніж військові дії. Управління інформаційною безпекою вимагає комплексного підходу, щоб захистити суспільство від маніпуляцій і зберегти довіру до державних інституцій. Розглянемо, чому інформаційна безпека є ключовою в умовах глобальних викликів, яким загрозам вона протистоїть, а також які стратегії та інструменти застосовуються для боротьби з дезінформацією та пропагандою.

Інформаційна безпека охоплює захист інформаційного простору держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, таких як маніпуляція громадською думкою чи підриг стабільності. У цифрову епоху інформація впливає на всі сфери життя: вибори, економіку, соціальну згуртованість. Дезінформація може спровокувати паніку, як це було під час пандемії COVID-19 із фейками про вакцини, або розпалити конфлікти, як у випадку з пропагандою перед референдумом у Криму 2014 року. Захист інформаційного простору забезпечує стійкість суспільства до зовнішнього втручання, зберігає довіру до влади та запобігає хаосу. Таким чином, інформаційна безпека стала стратегічним пріоритетом у системі національної безпеки.

Серед ключових викликів інформаційній безпеці виділяються кілька напрямів. Дезінформація — це навмисне поширення неправдивих відомостей, які вводять в оману населення чи дискредитують державні інституції. Пропаганда використовується для формування викривленого сприйняття реальності, як це робить Росія через канали типу RT. Кібератаки, спрямовані на злам урядових сайтів чи витік даних, підривають довіру до систем. Соціальні мережі, де фейки поширюються миттєво завдяки алгоритмам, стали головним полем для інформаційних війн. Усе це ускладнює здатність суспільства розрізняти правду від брехні, що загрожує стабільності держави.

Для протидії цим загрозам країни розробляють стратегії, що поєднують превентивні та реактивні заходи. Одним із підходів є моніторинг інформаційного простору для раннього виявлення дезінформації через аналіз медіа, соцмереж і кібердіяльності. Друга стратегія — контрпропаганда, яка передбачає створення достовірного контенту та спростування фейків через офіційні канали. Третій напрямок — підвищення медіаграмотності населення, щоб люди могли самостійно розпізнавати маніпуляції. Міжнародна співпраця також відіграє важливу роль: країни обмінюються даними про інформаційні кампанії та координують зусилля, наприклад через структури ЄС чи НАТО. В Україні Стратегія інформаційної безпеки 2021 року визначила пріоритетом боротьбу з російською пропагандою та захист національного інформаційного простору.

Управління інформаційною безпекою спирається на низку інструментів. Технології, такі як штучний інтелект і аналіз великих даних, допомагають виявляти фейкові акаунти чи

автоматизовані боти в соцмережах. Законодавство встановлює відповідальність за поширення дезінформації, як це зроблено в ЄС через Digital Services Act. Державні комунікації – сайти, пресконференції, телебачення – використовуються для швидкого реагування на фейки. Освітні кампанії, як-от проєкти з медіаграмотності в школах, формують критичне мислення у громадян. Співпраця з приватними платформами (Facebook, Twitter) дозволяє блокувати шкідливий контент. В Україні проєкт «StopFake» став прикладом ефективного інструменту для спростування російських наративів.

Протидія дезінформації та пропаганді стикається з серйозними труднощами. Швидкість поширення фейків у цифровому світі випереджає можливості реагування, адже спростування часто запізнюється. Баланс між свободою слова та цензурою викликає суперечки, адже надмірні обмеження можуть підірвати демократію. Низький рівень медіаграмотності, особливо в країнах, що розвиваються, ускладнює боротьбу з маніпуляціями. Фінансування дезінформаційних кампаній, часто приховане через офшори чи криптовалюту, важко відстежити. Нарешті, міжнародна координація ускладнюється через різні підходи до свободи інформації – те, що в одній країні вважається пропагандою, в іншій може бути законним висловленням думки.

Інформаційні загрози зростатимуть із розвитком технологій, тому управління безпекою потребує вдосконалення. Інвестиції в технології моніторингу та аналізу допоможуть випереджати дезінформацію. Розширення програм медіаграмотності, особливо для молоді, підвищить стійкість суспільства. Міжнародна співпраця має включати угоди про обмін даними та спільні кампанії проти пропаганди. Для України ключовими є створення єдиного координаційного центру з інформаційної безпеки, залучення приватного сектору та посилення комунікації з громадянами. Лише поєднання технологій, освіти та політики може захистити інформаційний простір.

Управління інформаційною безпекою в умовах глобальних викликів є критично важливим для національної безпеки, адже дезінформація та пропаганда здатні підірвати стабільність держави зсередини. Стратегії моніторингу, контрпропаганди та освіти, підкріплені технологіями та співпрацею, дозволяють протистояти цим загрозам. Україна, перебуваючи в епіцентрі інформаційної війни, демонструє як виклики, так і можливості цього процесу. Успіх залежить від швидкості реакції, довіри суспільства та готовності адаптуватися до цифрових реалій. Інформаційна безпека – це не лише захист від фейків, а й основа для міцної держави.

Олександр ПИСЬМЕННИЙ

аспірант кафедри

адміністративного права і процесу

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0009-0009-1065-3922>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ В ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ ЯК ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Держава створює різного роду реєстри та бази даних з метою забезпечення ефективного функціонування різних сфер суспільного життя. Ці реєстри та бази даних є важливим інструментом для збору, зберігання та обробки інформації, яка потрібна для прийняття рішень, контролю та надання різного роду послуг громадянам. Однією з головних причин створення реєстрів та баз даних є забезпечення ефективного контролю над різними процесами всередині державного механізму. Наприклад, державні реєстри дозволяють вести облік громадян, встановлювати їхні права та обов'язки, а також забезпечувати їхній доступ до соціальних послуг та допомоги. Такі реєстри також допомагають уникнути подвійного обліку, шахрайства та незаконного заволодіння майном громадян.

Крім того, державні реєстри та бази даних допомагають забезпечити ефективне функціонування систем охорони здоров'я, освіти, соціального захисту та інших галузей. Завдяки цим реєстрам можна вести облік медичних даних, освітніх досягнень, соціальних

пільг та інших важливих показників, що дозволяє забезпечити якісне надання послуг та аналізувати стан суспільства для прийняття ефективних рішень. Також реєстри та бази даних є важливим інструментом для забезпечення взаємодії між різними державними органами та організаціями. Вони дозволяють обмінюватися інформацією, координувати дії та виконувати різні адміністративні процедури швидко та ефективно. Таким чином, створення реєстрів та баз даних є важливим елементом державного управління, який допомагає забезпечити ефективну роботу державних структур, контроль за процесами та надання послуг громадянам.

На жаль, не можна назвати точну кількість реєстрів та баз даних, що існують в Україні, оскільки вона постійно змінюється і залежить від різних факторів, таких як законодавчі зміни, реформи та потреби державних органів.

Зі збільшенням кількості реєстрів та дій, які відбуваються у віртуальному полі щодо запитуваної послуги, без попереднього паперового оформлення заяви чи клопотання, паралельно збільшується і кількість незаконних дій. Такі дії здійснюються або умисно особами, що мають сертифікований доступ до вказаних баз даних, або не навмисно особами, які через неухважність або необізнаність порушили правила ведення відповідного реєстру, і ці дії кваліфікуються за ст. 362 Кримінального кодексу України як злочин.

Так, на прикладі Державного реєстру речових прав на нерухоме майно маємо наступну структуру: є спеціальний Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», якому відповідає Порядок державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 1127 від 25.12.2015. З метою контролю діяльності державних реєстраторів було утворено Колегію з розгляду скарг у сфері державної реєстрації, діяльність якої регламентується Положенням про Колегію з розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного реєстратора, суб'єктів державної реєстрації, територіальних органів Міністерства юстиції, затвердженим наказом Міністерства юстиції України № 71/5 від 09.01.2020.

Зупинимось більш детально на організації захисту даних, що містяться у реєстрах. Відповідно до наказу Міністерства внутрішніх справ України № 988 від 30.10.2012 «Про організацію діяльності Управління боротьби з кіберзлочинністю МВС України та підрозділів боротьби з кіберзлочинністю ГУМВС, УМВС» основним завданням зазначеного управління є: участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики щодо попередження та протидії кримінальним правопорушенням, механізм підготовки, вчинення або приховування яких передбачає використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, а також іншим кримінальним правопорушенням, учиненим з їх використанням [3].

Проаналізувавши опубліковані звіти про результати роботи Департаменту кіберполіції Національної поліції України за 2022 та 2023 роки, хочемо навести наступні статистичні дані та окреслити виявлену динаміку.

У 2022 р. припинено діяльність 23 організованих груп і злочинних організацій, що діяли в кіберпросторі. До складу зазначених угруповань входив 81 учасник (23 організатори та 51 активний виконавець), якими вчинено 269 кримінальних правопорушень (у тому числі 240 тяжких та особливо тяжких), з яких: 178 шахрайств, 59 – у сфері використання електронно-обчислювальних машин, 12 – у сфері обігу наркотичних засобів, 3 – за ст. 255 Кримінального кодексу України (створення, керівництво злочинною спільнотою, а також участь у ній), 2 крадіжки, 3 – у сфері господарської діяльності (легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом), 1 – привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Також, у 2022 р. кіберполіцейськими здійснювалось супроводження 5 тис. кримінальних правопорушень, виявлено 2,3 тис. кіберзлочинів, повідомлено про підозру 1 тис. осіб за вчинення 2,3 тис. кримінальних правопорушень. Затримано понад 100 кіберзлочинців, задокументовано та притягнуто до відповідальності 30 педофілів та 10 хакерів. До суду з обвинувальними актами скеровано 2,7 тис. кримінальних проваджень за обвинуваченням 840 осіб [4].

У 2023 р. скеровано до суду кримінальні провадження щодо протиправної діяльності 42 організованих груп і злочинних організацій, що діяли в кіберпросторі. До складу зазначених угруповань входив 191 учасник; ними вчинено 731 кримінальне правопорушення (у тому числі 547 тяжких та особливо тяжких), з яких: 438 шахрайств, 20 крадіжок, 12 – за ст. 255 КК України (створення, керівництво злочинною спільнотою, а також участь у ній), 11 сутенерств, 3 – привласнення, розтрата майна, 46 – у сфері господарської діяльності, 33 – у

сфері використання електронно-обчислювальних машин, 14 – у сфері службової діяльності, 7 – у сфері обігу наркотичних засобів, 147 – інші. Також у 2023 р. кіберполіцейськими здійснювалось супроводження понад 6,4 тис. кримінальних проваджень, виявлено 3,6 тис. кіберзлочинів, повідомлено про підозру 1,7 тис. особам за вчинення 3,7 тис. кримінальних правопорушень. До суду з обвинувальними актами скеровано 4 тис. кримінальних проваджень за обвинуваченням 1,3 тис. осіб [5].

Логічним є факт, що з розвитком комп'ютерних технологій кількість злочинів стає дедалі більшою. Навіть стовідсоткове розкриття злочинів не зменшить їхню кількість, бо статистика розкриття злочинів не є протидією їх скоєнню.

Завданням держави є забезпечити безпеку громадян; з цим завданням держава частіше не справляється, ніж навпаки, оскільки кожен має приклад ошукування людей шляхом розсилки фішингових листів. Так, наприклад, щодня від Нотаріальної палати України надходять повідомлення про фішингову розсилку на офіційні електронні поштові скриньки нотаріусів листів зі шкідливими програмним вкладенням, метою якого є отримання несанкціонованого доступу до реєстрів, що перебувають у користуванні нотаріусів. Трохи дивним є рекомендація для нотаріусів не відкривати дивні листи, або відкривати їх спочатку на мобільному пристрої, або не переглядати пошту на комп'ютерах, на яких встановлено реєстри. Тобто замість вирішення питання захисту реєстрів від фішинга фаєрволом нотаріусам рекомендують просто придбати окремий комп'ютер для реєстрів. Тобто вирішити саму проблему не можуть, а лише радять ситуативні методи, якими нотаріус сам себе повинен захищати від дій правопорушників, хоча згідно з Законом України «Про нотаріат» такі функції у нотаріусів відсутні.

З огляду на проблеми сучасності в Україні на кожний новий електронний реєстр чи державну базу даних створюється свій керівний чи контролюючий орган, що ніяк не покращує кримінальний простір в цифровому полі, тому неминучим стає утворення на базі Міністерства цифрової трансформації України багаторівневої Національної служби цифрового простору з аналітичною, контролюючою та правозахисною метою, щоб усім цифровим простором держави опікувався один орган. Створення одного працюючого органу, який займатиметься вирішенням різних питань в окресленій сфері, може мати декілька переваг для громадян.

Саме тому одним із можливих способів захисту інформації у державних реєстрах є впровадження сучасних технологій криптографічного захисту даних. Це включає використання шифрування для збереження конфіденційності даних та електронних підписів для забезпечення цілісності та автентичності інформації. Криптографічні алгоритми можуть ускладнити доступ до даних для несанкціонованих осіб та зменшити ризик незаконних змін.

Крім того, важливо забезпечити фізичну безпеку серверів та баз даних, де зберігається інформація реєстру. Це може включати використання контрольно-пропускних систем, відеоспостереження та обмеження доступу до приміщень з серверами, а саме надання його лише для авторизованих осіб.

Також необхідно регулярно проводити аудит безпеки, щоб виявляти потенційні вразливості та вживати заходів для їх усунення. Це може включати перевірку наявності оновлень програмного забезпечення та відповідних політик доступу, а також проведення незалежних перевірок зовнішніми експертами.

Отже, захист інформації у державних реєстрах вимагає комплексного підходу. Впровадження сучасних технологій криптографічного захисту, фізична безпека, регулярний аудит та освіта співробітників можуть сприяти забезпеченню надійного захисту реєстру та запобіганню незаконному доступу до нього.

1. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01 липня 2004 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>.

2. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : постанова Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 р. № 1127. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-2015-п#Text>.

3. Про організацію діяльності Управління боротьби з кіберзлочинністю МВС України та підрозділів боротьби з кіберзлочинністю ГУМВС, УМВС : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 30.10.2012 № 988. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0988320-12#Text>.

4. Звіт про результати роботи Департаменту кіберполіції у 2022 році. Кіберполіція. URL : <https://cyberpolice.gov.ua/news/zvit-pro-rezultaty-roboty-departamentu-kiberpolicziyi-u--rocz-969/>.

5. Звіт про результати роботи Департаменту кіберполіції Національної поліції України у 2023 році. Кіберполіція. URL : <https://cyberpolice.gov.ua/news/zvit-pro-rezultaty-roboty-departamentu-kiberpolicziyi-nacizionalnoyi-policziyi-ukrayiny-u--rocz-4792/>.

Антон РЯПОЛОВ

аспірант кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0009-0007-1693-507X>

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА ЯК СКЛADOVA НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ: ЗАГРОЗИ ТА ВИКЛИКИ

В умовах посилення зовнішніх загроз інформаційна безпека для України постає критично важливою частиною публічного управління. Національна концепція інформаційної безпеки значно розвинулася протягом останніх десятиліть, увібравши в себе заходи технічного захисту, соціально-правові та політичні аспекти. Безпека особистої інформації, як підгрупа інформаційної безпеки, стосується захисту прав особи в контексті кіберзагроз, дезінформації та несанкціонованого порушення даних. Тому цілком очевидним є розгляд та розв'язання актуальних питань інформаційної безпеки людини та громадянина як частини національної безпеки держави.

Російська агресія, інші дестабілізуючі фактори зовнішнього та внутрішнього характеру змушують державу постійно шукати способи підвищення інформаційної безпеки людини та громадянина як частини національної безпеки держави. Взаємопов'язаний характер сучасних інформаційних систем означає, що окремі вразливі місця можуть потенційно перерости в загрози національній безпеці [1, с. 75]. Забезпечення цілісності, конфіденційності та доступності персональних даних має важливе значення для збереження суспільної довіри та стабільності держави. Враховуючи все більшу залежність держав від цифрових технологій, порушення безпеки особистої інформації можуть призвести до дестабілізації на національному рівні.

Структура інформаційної безпеки побудована на трьох основних стовпах: конфіденційність, цілісність і доступність. Безпека особистої інформації зосереджена насамперед на захисті конфіденційності, водночас гарантуючи, що права доступу збалансовані відповідно до принципів прозорості та підзвітності в діяльності державних органів. Так, Солмс і В. Нікерк зауважують на тому, що безпека індивідуальних даних формує фундаментальний рівень інформаційної стійкості держави [2, с. 99]. Особиста інформація є важливим активом для людей, і будь-які недоліки в її захисті безпосередньо впливають на суспільний добробут і довіру до державних установ.

У сучасному цифровому світі межі між особистою та національною безпекою стають дедалі більш розмитими, формуючи певний зв'язок між безпекою особистої інформації та національною безпекою. З одного боку, надійна система захисту особистої інформації підвищує стійкість держави, зменшуючи такі ризики, як кібершпигунство, викрадення особистих даних і масштабні витоки даних. З іншого боку, проблеми у захисті індивідуальних даних можуть підірвати національну безпеку, про що свідчать випадки з російським гібридним впливом, коли витік персональних даних використовується як зброя для політичної дестабілізації.

Концепція безпеки особистої інформації охоплює кілька вимірів, зокрема конфіденційність даних, цифрові права та обізнаність щодо кібербезпеки. Роль особи в національній безпеці еволюціонувала від пасивного суб'єкта до активного учасника екосистеми інформаційної безпеки [3, с. 132]. Ця зміна парадигми вимагає всебічного вивчення того, як механізми захисту особистої безпеки впливають на результати національної безпеки. Нові загрози, такі, наприклад, як кібератаки на основі штучного інтелекту, вимагають постійних інновацій у заходах кібербезпеки.

Водночас у правовій державі ці аспекти підлягають належному нормативно-правовому регулюванню. Україна зробила значний крок у цьому напрямі завдяки прийняттю Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» та затвердженню Стратегії кібербезпеки України. Зокрема, у вказаній стратегії наголошується на захисті критичної інформаційної інфраструктури та персональних даних [4, с. 10]. Дійсно, технологічний прогрес створив як можливості, так і проблеми для безпеки особистої

інформації. Шифрування, безпечні методи автентифікації та системи виявлення вторгнень є важливими інструментами для запобігання несанкціонованому доступу до конфіденційних даних.

Природа цифрових загроз, що розвивається, вимагає нового розуміння безпеки особистої інформації. Інформаційна безпека людини та громадянина як частина забезпечення національної безпеки держави, на думку Т. Подорожної, має включати такі основні форми, як:

- 1) інформаційно-технічна безпека;
- 2) інформаційно-ідеологічна безпека;
- 3) інформаційно-психологічна безпека та
- 4) інформаційно-правова безпека [5, с. 505].

Інформаційно-технічна безпека передбачає захист даних і допоміжної інфраструктури від навмисних і випадкових технологічних загроз. Інформаційно-ідеологічна безпека спрямована на захист людей як від навмисного, так і від випадкового інформаційного впливу, який може порушити етичні норми чи завдати шкоди суспільним цінностям. Інформаційно-психологічна безпека стосується захисту психічного здоров'я та обізнаності людей від несприятливого інформаційного впливу, що дозволяє їм зберігати раціональну соціальну поведінку та особистий розвиток навіть за складних обставин. Інформаційно-правова безпека гарантує реалізацію прав особи на пошук, отримання, виробництво та поширення інформації, а також захист приватної інформації від несанкціонованого доступу або розголошення.

Не можна не помітити соціально-політичний контекст інформаційної безпеки. Довіра суспільства до державних інституцій значною мірою залежить від сприйняття ефективності механізмів захисту персональних даних. Крім того, поширення кампаній з дезінформації та розповсюдження фейкових новин підкреслило важливість навчання громадян інформаційної гігієни та розвитку цифрової грамотності. Взаємодія між урядом, інститутами громадянського суспільства та приватним сектором має вирішальне значення для досягнення комплексної інформаційної безпеки.

Концепція персональної інформаційної безпеки набуває чіткості, пропонуючи цілісний підхід до протидії сучасним інформаційним викликам. Одним із визначальних компонентів у створенні безпечного інформаційного середовища є становлення електронної держави. Це вимагає надійної інтеграції міжнародної правової бази з національним законодавством для розв'язання критичних проблем, таких як транскордонна передача даних і етичне використання технологій. Системи електронного врядування мають бути розроблені так, щоб гарантувати захист прав людей і водночас підтримувати довіру до цифрових взаємодій [6]. Успіх електронної держави залежить від її здатності врівноважувати інновації з безпекою особистої інформації.

Таким чином, роль інформаційної безпеки людини та громадянина в забезпеченні національної безпеки багатогранна і незамінна. Захищаючи права особи на конфіденційність і персональні дані, держави не тільки підтримують демократичні цінності, але й зміцнюють свою стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз. Для України належне правове регулювання цієї сфери, впровадження передових технологій і залучення суспільства є важливими для досягнення стійкої інформаційної безпеки людини та громадянина як складової національної безпеки держави. Зовнішня агресія вимагає постійного вдосконалення та адаптації до нових викликів, а також якісного захисту інформаційних прав людини та громадянина.

1. Золотар О. О. Інформаційна безпека людини: теорія і практика : монографія. Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018. 446 с.
2. Solms R., Niekerk J. V. From information security to cyber security. *Computers & Security*. 2013. No. 38. P. 97–102.
3. Ткачук Т. Ю. Правове забезпечення інформаційної безпеки в умовах євроінтеграції України : монографія. Київ : НА СБУ, 2018. 440 с.
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text>.
5. Подорожна Т. С. Інформаційна безпека людини в системі національної безпеки: виклики та загрози. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 500–506.
6. Nalyvaiko L. State System Guarantees: Theoretical and Legal Characteristics // *The issues of improving legal knowledge in the XXI century: the unity of theory and practice : collective monograph*. Lviv ; Toruń : Liha-Pres, 2019. P. 131–150.

Владислав УДАКОВСЬКИЙ
аспірант Класичного приватного
університету (м. Запоріжжя, Україна)

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ТА ПРОТИДІЯ ВОРОЖІЙ ПРОПАГАНДИ

Інформаційна безпека є ключовим елементом національної безпеки в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій і глобалізації інформаційного простору. У ХХІ ст. ворожа пропаганда стала одним із найефективніших інструментів гібридної війни, спрямованих на маніпуляцію громадською думкою, підлив довіри до державних інституцій, дестабілізацію соціальної згуртованості та ослаблення обороноздатності країни. Згідно з визначенням НАТО ворожа пропаганда – це систематичне поширення дезінформації, маніпулятивного контенту або спотворених фактів із метою впливу на політичні процеси, суспільні настрої чи поведінку населення. Для України проблема інформаційної безпеки є особливо актуальною через тривалу інформаційну агресію з боку РФ, яка розпочалася до анексії Криму в 2014 році та посилилася під час повномасштабного вторгнення. Метою цієї доповіді є аналіз загроз, пов'язаних із ворожою пропагандою, оцінка її впливу на національну безпеку та розробка стратегій протидії для забезпечення інформаційної стійкості України.

Інформаційна безпека як концепція охоплює захист інформаційного простору держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, що можуть дестабілізувати суспільство чи державні інститути. Згідно з дослідженнями Wardle та Derakhshan дезінформація поділяється на три категорії: *misinformation* (ненавмисне поширення неправди), *disinformation* (навмисна дезінформація) та *malinformation* (спотворення правди з метою шкоди). Ворожа пропаганда, як правило, належить до другої категорії, вона використовує цілеспрямовані наративи для досягнення геополітичних цілей. Теоретична модель протидії пропаганді базується на трьох основних принципах: медіаграмотності населення, стратегічній комунікації з боку держави та технологічному моніторингу інформаційного простору. У контексті України ці принципи набувають особливого значення через інтенсивність і системність інформаційних атак.

Ворожа пропаганда створює багатогранні ризики, які впливають на різні аспекти національної безпеки:

Підлив довіри до державних інституцій. Поширення фейкових новин про корупцію, некомпетентність чи зраду всередині влади послаблює легітимність уряду та знижує суспільну підтримку його дій. У 2022 р. російські медіа активно просували наратив про «таємні домовленості» української влади із Заходом щодо «здачі територій», що було спростовано офіційними джерелами;

Соціальна поляризація та розкол суспільства. Пропаганда використовує етнічні, релігійні чи регіональні відмінності для розпалювання конфліктів і створення внутрішньої нестабільності. У 2014 році дезінформація про «утиски російськомовного населення» на сході України стала каталізатором сепаратистських рухів на Донбасі;

Деморалізація населення та армії в кризових ситуаціях. У воєнний час пропаганда спрямована на створення паніки, поширення чуток про поразки чи катастрофи, що підриває бойовий дух і довіру до влади. Звіт Центру протидії дезінформації при РНБО України 2023 р. фіксує, що в перші місяці повномасштабного вторгнення було виявлено понад 700 фейків про «неминучу поразку» Збройних Сил України;

Економічний тиск через інформаційні атаки. Поширення неправдивих даних про фінансову нестабільність, дефіцит ресурсів чи колапс інфраструктури може дестабілізувати ринки та підірвати довіру інвесторів. У лютому 2022 р. фейки про «неможливість України виплатити зовнішній борг» спричинили тимчасове падіння курсу гривні;

Втручання у демократичні процеси. Пропаганда може впливати на вибори чи референдуми через дезінформаційні кампанії, спрямовані на маніпуляцію електоратом.

Окремо зупинимося на методах поширення ворожої пропаганди. Так, сучасні технології значно розширили можливості пропагандистських кампаній:

Кібератаки та злами. Хакерські атаки на урядові сайти чи медіаресурси супроводжуються дезінформацією для підсилення ефекту;

Культурні та історичні наративи. Використання спотвореної історичної пам'яті (наприклад, міфів про «єдиний народ») для легітимізації агресії.

Для забезпечення інформаційної безпеки необхідний комплексний підхід, який

охоплює державні, суспільні та технологічні заходи:

Розвиток медіаграмотності населення. Освітні програми з медіаграмотності допомагають громадянам розпізнавати фейки та критично оцінювати інформацію. В Україні з 2019 року діє проєкт «Фільтр» від Мінкультури, який станом на 2023 р. охопив понад 300 тисяч учнів і вчителів;

Стратегічна комунікація держави: швидке реагування на дезінформацію через офіційні канали, створення єдиної інформаційної платформи та координація між відомствами. У 2021 р. створено Центр протидії дезінформації при РНБО, який у 2022 р. спростував понад 1,5 тис. фейків;

Технологічний моніторинг і блокування: використання штучного інтелекту для виявлення дезінформаційних кампаній у реальному часі та співпраця з платформами (Meta, Google) для видалення шкідливого контенту. Так, у 2022 р. Facebook видалив понад 200 акаунтів, пов'язаних із російською пропагандою, що діяли в Україні;

Міжнародна співпраця: обмін досвідом і розвіданими з партнерами, такими як ЄС і НАТО, для протидії транскордонним інформаційним загрозам. Україна є учасником EUvsDisinfo з 2015 р., що допомагає виявляти та спростовувати російську дезінформацію;

Правове регулювання: розробка законів для боротьби з дезінформацією без обмеження свободи слова. У 2020 р. в Україні було подано законопроект «Про протидію дезінформації», однак його критики вказують на ризик цензури.

Інформаційна безпека та протидія ворожій пропаганді є критично важливими для національної безпеки України в умовах гібридної війни. Ворожа пропаганда загрожує стабільності через підлив довіри до влади, соціальну поляризацію, деморалізацію населення та економічний тиск. Її ефективність посилюється сучасними технологіями, такими як соціальні мережі та кібератаки, що вимагає від держави багатопланового підходу до захисту інформаційного простору. Стратегії протидії, включаючи медіаграмотність, стратегічну комунікацію, технологічний моніторинг, міжнародну співпрацю та правове регулювання, здатні значно знизити вплив пропаганди. Однак для їх успішної реалізації потрібні додаткові ресурси, координація між державними органами та підвищення рівня довіри суспільства до влади. Подальші дослідження мають зосередитися на розробці прогностичних моделей інформаційних атак і оцінці ефективності протидії в довгостроковій перспективі.

1. NATO. Strategic Communications and Countering Propaganda. Brussels : NATO Strategic Communications Centre of Excellence, 2022. 45 p.
2. Wardle C., Derakhshan H. Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework. Strasbourg : Council of Europe, 2017. 67 p.
3. Спростування дезінформації про капітуляцію: офіційне повідомлення Міністерства оборони України від 15 березня 2022 року. Київ : Міноборони України, 2022. 2 с.
4. EUvsDisinfo. Disinformation Review: Ukraine Case Studies. Brussels : East StratCom Task Force, 2015. 32 p.
5. Звіт про діяльність за 2022–2023 роки / Центр протидії дезінформації при РНБО України. Київ : ЦПД, 2023. 28 с.
6. Звіт про стабільність фінансової системи за 2022 рік / Національний банк України. Київ : НБУ, 2022. 54 с.
7. Mueller R. Report on the Investigation into Russian Interference in the 2016 Presidential Election. Washington, DC : U.S. Department of Justice, 2019. 448 p.
8. Atlantic Council. Digital Forensic Research Lab: Telegram in Hybrid Warfare. Washington, DC : Atlantic Council, 2022. 19 p.
9. Звіт про кіберінциденти в Україні за 2022 рік / CERT-UA. Київ : Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, 2022. 15 с.
10. Проєкт «Фільтр»: підсумки реалізації / Міністерство культури та інформаційної політики України. Київ : МКІП, 2023. 12 с.
11. Meta. Transparency Report: Coordinated Inauthentic Behavior. Menlo Park, CA : Meta, 2022. 25 p.
12. Законопроект «Про протидію дезінформації» № 2693 від 27 січня 2020 року / Верховна Рада України. Київ : Верховна Рада України, 2020. 18 с.

Олексій ЮРЧЕНКО

аспірант Науково-дослідного центру
індустріальних проблем розвитку
НАН України (м. Харків, Україна)

<https://orcid.org/0009-0008-4112-6247>

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Сучасний глобалізований світ відзначається широким впровадженням електронно-цифрових пристроїв, систем і технологій у всі сфери діяльності, в тому числі в діяльність сучасних підприємств, що забезпечує в їхній діяльності ефективний електронний комунікаційний обмін, цифровізацію бізнес-процесів та появу нових бізнес-моделей. Це явище отримало назву цифрової трансформації [2]. Проте цифрові інновації, які активно впроваджуються в підприємницьку діяльність, стають привабливою мішенню для кіберзлочинців у всьому світі. Це зумовлює необхідність впровадження ефективних заходів інформаційної безпеки, зокрема щодо суб'єктів малого та середнього підприємництва (далі – МСП) [3], які відіграють важливу роль у розвитку держави та суспільства в сучасних умовах.

Інформаційні загрози можуть виникати на будь-якому етапі взаємодії з Інтернетом. Кіберзлочинці можуть отримати доступ до конфіденційних даних за допомогою фішингових електронних листів, кібератак, мережних підривок або через пошкоджене обладнання. Ризик витоку комерційної або конфіденційної інформації значно зростає зі збільшенням кількості підключених пристроїв, а також із поширенням хмарних технологій у бізнесі. Застосування інформаційних технологій, таких як аналіз великих даних, штучний інтелект, блокчейн, квантові обчислення, робототехніка, віртуальна реальність тощо, створює додаткові передумови для виникнення інформаційних загроз і вимагає належного захисту даних. Інформаційна безпека є ключовою складовою економічної безпеки підприємства поряд із фінансовою, політико-правовою, інтелектуальною, кадровою, екологічною та силовою [1].

У зв'язку з цим забезпечення інформаційної безпеки стає критично важливим завданням для підприємств. Це передбачає розробку та впровадження необхідних заходів захисту, а також дотримання відповідних правил і стандартів. Впровадження таких заходів є запорукою стабільної та безперервної роботи сучасних підприємств, в тому числі МСП, в умовах цифрової економіки.

Розуміння інформаційної безпеки в контексті цифрової трансформації для МСП є багатограним викликом, який охоплює технологічні, організаційні та стратегічні аспекти. Оскільки МСП все частіше застосовують цифрові технології для вдосконалення своїх бізнес-процесів, продуктів і послуг, вони також наражаються на безліч загроз кібербезпеці, що можуть підірвати їхню діяльність, фінансову стабільність та репутацію [6].

Метою даного дослідження є визначення напрямів забезпечення інформаційної безпеки МСП в процесі їхньої цифрової трансформації на основі аналізу підходів різних авторів.

Z. Wang [9] в своєму дослідженні систематизував підходи до управління ризиками МСП, які зазнають цифрової трансформації, та визначив ключові проблемні сфери, яким необхідно приділяти особливу увагу. Він підкреслив необхідність впровадження комплексної стратегії управління ризиками, окремо визначивши важливість управління інформаційними ризиками та забезпечення кібернетичної безпеки. M. Khan та ін. [7] запропонували модель оцінки рівня кібербезпеки (CSEM) МСП на основі визначення проблем, з якими стикаються підприємства, що працюють у віртуальному середовищі. Серед ключових проблем МСП було названо підвищену їхню вразливість від кібератак та залежність від персональних пристроїв робітників, що працюють віддалено, а також хмарних мереж. Запропонована модель CSEM має на меті допомогти МСП оцінити свій портфель кіберризиків та запровадити рекомендації для пом'якшення їхньої дії [7].

F. Zawaideh та ін. [10] для підвищення кібербезпеки для МСП досліджують потенціал технології блокчейн для захисту онлайн-транзакцій та цілісності даних, а також забезпечення автентичності цифрових активів. Дослідження, проведене цими авторами, підкреслює важливість розуміння конкретних загроз кібербезпеці, з якими стикаються МСП у сфері електронної комерції, і того, як технологію блокчейн можна адаптувати для вирішення цих проблем. Використовуючи блокчейн, МСП можуть покращити свою інформаційну безпеку,

зміцнити довіру клієнтів та покращити свої конкурентні позиції на цифровому ринку.

Z. Belkhamza [5], досліджуючи наслідки цифрової трансформації в контексті інформаційної безпеки, визначив важливість розвитку цифрових технологій та необхідності впровадження комплексного підходу до управління кіберризики, що охоплює технологічні, людські, організаційні та процесні складові. Автор підкреслює необхідність інвестування в передові технології безпеки, а також наголошує на обов'язковому навчанні співробітників передових практик кібербезпеки та розробці надійних планів реагування на загрози.

A. Alarifi [4] акцентує на необхідності прийняття цілісних рішень щодо забезпечення інформаційної безпеки МСП, які передбачають співпрацю між підприємцями, державним сектором та розробниками нових технологій. Крім того, в дослідженні автора визначаються такі технологічні рішення, що зменшують рівень кіберзагроз, як-от: передові протоколи безпеки, регулярні системні аудити та використання штучного інтелекту (AI) та машинного навчання (ML) для виявлення загроз і реагування на них. Ці технології можуть значно підвищити здатність МСП виявляти вразливі місця, відстежувати потенційні загрози та швидко й ефективно на них реагувати. H. Salvi та S. Surve [8] в своїй роботі, присвяченій аналізу останніх досягнень в галузі інформаційної безпеки, надають перевагу AI, ML та квантовим обчисленням, які мають потенціал у виявленні та нівелюванні кіберзагроз в діяльності МСП. Ці технології забезпечують проактивне виявлення загроз, автоматизоване реагування на них та розширені можливості прогнозування, тим самим підвищуючи рівень кібербезпеки МПС для передбачення та пом'якшення майбутніх ризиків [8]. Впровадження цих інновацій може дати можливість МСП випереджати кіберзлочинців і захистити свої цифрові екосистеми від складних кібернетичних атак.

Проведене дослідження літературних джерел [3–10] показало, що МСП стикаються з різноманітними інформаційними ризиками, насамперед через обмежені ресурси, недостатній рівень компетентності співробітників та невідповідні заходи кібербезпеки. Основними кібернетичними ризиками в діяльності МСП є такі: фішингові атаки, невідповідне програмне забезпечення, кібератаки, витік даних, програми-вимагачі, які можуть мати руйнівний вплив на операційні, фінансові та репутаційні аспекти МСП.

Ефективними стратегіями пом'якшення наслідків від кіберзагроз є [9]: застосування багаторівневого підходу до кібербезпеки, регулярні програми навчання цифрової компетентності співробітників, впровадження сучасних технологічних рішень, а саме: брандмауерів, антивірусного програмного забезпечення та шифрування. Також важливим для МСП є розробити політику інформаційної безпеки, яка буде адаптованою до конкретних потреб і можливостей бізнесу.

Майбутнє інформаційної безпеки МСП формується з огляду на декілька тенденцій, які включають [8; 9]: збільшення використання хмарних сервісів, розповсюдження пристроїв Інтернету речей (IoT), проактивність у виявленні загроз та реагування на них за рахунок розвитку AI та ML, виникнення нових типів кіберзагроз з розвитком цифрових технологій. Крім того, очікується зростання співпраці між МСП та спеціалізованими фірмами з кібербезпеки для посилення кіберзахисту. Деякі зарубіжні автори зазначають, що МСП дедалі більше визнаватимуть кібербезпеку критичним компонентом своєї бізнес-стратегії [6].

Разом з тим підвищується значення державної політики щодо забезпечення інформаційної безпеки [8; 9]. Уряди країн світу, в тому числі України, мають розробляти та впроваджувати нормативно-правові документи, які заохочуватимуть МСП не тільки впроваджувати цифрові технології, але й покращувати свою позицію щодо кібербезпеки. Державні програми, спеціально розроблені для МСП, можуть включати фінансові стимули, гранти на впровадження технологічних рішень щодо забезпечення кібербезпеки та встановлення стандартів інформаційної безпеки. Крім того, уряди країн світу мають сприяти державно-приватному партнерству, щоб надати МСП доступ до відповідних ресурсів та забезпечити поширення позитивного досвіду з кібербезпеки.

Створення культури інформаційної безпеки МСП має фундаментальне значення для підвищення їхньої кіберстійкості [6]. Це передбачає розвиток організаційної культури, де інформаційна безпека розглядається як відповідальність кожного співробітника. Для МСП слід запровадити регулярні програми навчання та підвищення рівня цифрової компетентності, які мають включати вивчення найкращого досвіду підприємств у забезпеченні кібербезпеки та аналіз найбільш важливих та нових кіберзагроз.

Таким чином, проведене дослідження доводить критичну важливість інформаційної безпеки для МСП та дозволяє визначити поточні виклики, стратегії та майбутні напрями

розвитку системи інформаційної безпеки МСП в контексті їхньої цифрової трансформації. Застосовуючи розглянуті стратегії та розвиваючи культуру кіберстійкості, МСП можуть більш безпечно та впевнено орієнтуватися в складнощах цифрового середовища.

1. Гордянська Л., Цюкало Л. Інформаційна безпека суб'єктів малого підприємництва в умовах цифровізації. Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2021. № 70. С. 105–114.
2. Решетняк О. І., Белікова Н. В., Юрченко О. К., Калашнікова К. Ю. Особливості процесів цифровізації малого та середнього бізнесу в Україні. Бізнес Інформ. 2024. № 6. С. 79–93.
3. Шопіна І. М. Інформаційна безпека цифрової трансформації. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2023. № 1. С. 28–35.
4. Alarifi A. Strengthen of Cybersecurity in the Organizations: Challenges and Solutions. *International Journal of Computer Applications*. 2019. Vol. 182. No. 39. P. 41–45.

Євген ЯЦЕНКО

аспірант Класичного приватного
університету (м. Запоріжжя, Україна)

КІБЕРБЕЗПЕКА ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімкою діджиталізацією, що робить кіберпростір невід'ємною складовою функціонування економічних, соціальних та оборонних систем держави. Кіберзагрози, які еволюціонують у своєму масштабі та складності, становлять одну з ключових небезпек для національної безпеки, оскільки їхній вплив може охоплювати критичні інфраструктури, такі як енергосистеми, транспортні мережі та фінансові установи, а також персональні дані громадян. За даними Міжнародного союзу електрозв'язку (ITU) 2023 р., щорічні економічні втрати від кібератак у світі перевищують 1 трлн доларів США, що свідчить про масштабність проблеми. В умовах гібридної війни кіберпростір трансформується у стратегічне поле протистояння, де анонімність, швидкість та низька вартість атак дозволяють противникам досягати значного ефекту з мінімальними ресурсами. Таким чином, кібербезпека виходить за межі суто технічної сфери, стаючи фундаментальним елементом національної безпеки, що потребує системного підходу та інтеграції з іншими аспектами оборонної політики.

Кіберзагрози є багатокомпонентними та динамічними, що ускладнює їх прогнозування та нейтралізацію. Основні категорії ризиків включають:

Зломи державних та корпоративних серверів. Ці атаки спрямовані на урядові портали, бази даних та інфраструктуру приватних компаній, таких як банки чи енергетичні підприємства;

Фішинг та соціальна інженерія. Методи соціальної інженерії, зокрема фішинг через електронні листи чи підроблені вебсайти, використовуються для отримання доступу до конфіденційної інформації. Згідно з дослідженням Verizon 2022 р. 91 % кібератак розпочинаються саме з фішингових атак, що підкреслює їхню поширеність та ефективність як інструменту кіберзлочинності;

Витік даних та шкідливе програмне забезпечення. Використання шифрувальників (ransomware), вірусів та шпигунських програм дозволяє виводити з ладу системи або викрадати дані;

Деструктивний вплив на вибори та громадську думку. Кібератаки на виборчі системи та дезінформаційні кампанії в соціальних мережах спрямовані на підрив демократичних процесів;

Атаки на критичну інфраструктуру. Такі атаки мають потенціал спричинити суспільний хаос через порушення роботи енергосистем, водопостачання чи транспортних мереж.

Ефективна протидія кіберзагрозам вимагає системного підходу, який охоплює державний, корпоративний та індивідуальний рівні:

Законодавче регулювання кіберпростору. Розробка та імплементація нормативно-правових актів є необхідною умовою для встановлення відповідальності за кібератаки та визначення стандартів захисту даних;

Розвиток національної стратегії кібербезпеки. Створення захищених інформаційних систем для державних установ та критичної інфраструктури є пріоритетом. Впровадження центрів реагування на кіберінциденти (CERT) дозволяє оперативно виявляти та нейтралізувати загрози. Наприклад, CERT-UA в Україні активно співпрацює з міжнародними партнерами для моніторингу кіберпростору;

Підготовка кадрів у сфері кібербезпеки. Забезпечення достатньої кількості кваліфікованих спеціалістів через спеціалізовані програми у вищих навчальних закладах та професійні тренінги є критично важливим. У країнах НАТО щорічно готують тисячі кіберфахівців у рамках програм Cyber Defence Education, що може слугувати моделлю для інших держав;

Використання штучного інтелекту для моніторингу кіберзагроз: системи на основі штучного інтелекту (далі – ШІ) дозволяють автоматизувати виявлення аномалій у мережах та прогнозувати потенційні атаки. Дослідження Gartner 2021 р. свідчать, що ШІ може скоротити час реагування на кіберінциденти на 30–40 %, підвищуючи ефективність кіберзахисту;

Міжнародна співпраця: обмін інформацією про кіберзагрози з міжнародними партнерами, такими як ЄС та НАТО, посилює здатність держав протистояти глобальним викликам. Участь України в програмі NATO Cyber Defence Trust Fund з 2014 р. сприяла модернізації кіберзахисту та інтеграції з європейськими стандартами.

Кібербезпека є невід’ємною складовою національної безпеки в епоху цифрових трансформацій та гібридних конфліктів. Інвестиції в інфраструктуру кіберзахисту, стратегічне планування та підготовку кадрів формують основу для стійкості держави до кіберзагроз. Комплексний підхід, який інтегрує законодавчі ініціативи, технологічні інновації та міжнародну співпрацю, дозволяє не лише реагувати на інциденти, а й запобігати їм, мінімізуючи потенційні ризики. У контексті ескалації гібридних війн кіберпростір залишається ареною стратегічного значення, що вимагає від держав постійного вдосконалення механізмів захисту та адаптації до нових викликів. Подальші дослідження у цій сфері мають зосередитися на розробці прогнозних моделей кібератак та оптимізації систем раннього попередження.

Діана ВЕРГУН

студентка спеціальності
«Соціальна робота»

Іванна ПАРФАНОВИЧ

професор кафедри психології
і соціальної роботи,
доктор педагогічних наук, професор

<https://orcid.org/0000-0002-5300-7092>

(Кременецька обласна
гуманітарно-педагогічна академія,
м. Кременець Тернопільської обл., Україна)

ВЗАЄМОДІЯ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ З ПИТАНЬ ПРОФІЛАКТИКИ ІНФОРМАЦІЙНИХ РИЗИКІВ

Соціологічний підхід до структури особистості враховує передусім особливості її механізми її соціальної поведінки. Вона має певні спонукальні чинники, до яких належать потреби та інтереси. Дослідження особистості вимагає визначення ціннісних орієнтацій, що в кінцевому рахунку визначаються суспільними ціннісними критеріями. Фактично це можна назвати скороченою схемою соціальної регуляції девіантної поведінки [9, с. 189]. Зауважимо, що потреба в самореалізації може мати як позитивні форми, так і негативні – наслідком чого є девіантна поведінка – поведінка з відхиленнями негативного характеру.

Інформаційні ризики в середовищі неповнолітніх набувають дедалі більшого значення, починаючи від розвитку індивідуальної свідомості й завершуючи кібербулінгом та формуванням адиктивних (наприклад, комп’ютерна залежність) чи суїцидальних намірів. Тобто, засоби масової комунікації сьогодні характеризуються неоднозначністю. Визначено позитивний і негативний їх впливи.

Позитивний вплив. До позитивних результатів належать підвищення поінформованості, допитливості, покращення мовних навичок, зростання великодушності, дружельності, стриманості, суворого дотримання соціальних норм, а також зменшення тривоги та страхів. Після перегляду гуманістично-орієнтованих фільмів у дітей покращуються навички спілкування з однолітками, взаєморозуміння з ними, активізується бажання допомагати іншим людям [8, с. 54]. Відбір найбільш важливої інформації та її подання в доступній масовій аудиторії формі й коментування – важливе завдання засобів масової комунікації.

Негативний вплив. Ще десяток-два років тому ситуація описувалася так: «Опитування 58 підлітків показало, що 3,4 % майже не цікавляться телевізором, 17,2 % проводять перед телеекраном 2-3 години щоденно, а 79,3 % – 4-6 годин [10, с. 119]. Сьогодні ж констатується таке: «Кожен третій підліток (у групі з асоціальною спрямованістю) зміг пригадати ситуацію, коли він здійснював якісь вчинки під враженням від побаченого на екрані. А 35 % підлітків, котрі належать до цієї групи зізнавалися, що хоча таких ситуацій не було, вони не виключають можливості їх [5, с. 19]. Узагальнюється, що: «Дуже часто засоби масової комунікації зловживають своєю владою» [8, с. 52] і спостерігається створення інформаційного простору, насиченого яскравими і практично готовими до вжитку образами, що через легкість для сприймання спричинює зниження репродуктивної спроможності психіки, своєрідну її «лінивість», яка виявляється у втраті здатності продукувати власні образи (поява так званої «інформаційно-образної наркоманії» [6, с. 57].

Тобто, профілактика має неоднозначний характер. Може бути спрямованою як на підтримку та сприяння, так і на попередження інформаційних, комунікативних ризиків. Через багатоаспектність та різні напрями профілактика має здійснюватися всебічно, комплексно й системно, що може забезпечити взаємодія соціальних інститутів та структур.

Взаємодія соціальних інститутів із питань соціальної профілактики інформаційних ризиків основою має розвиток медіа-педагогіки, що, зокрема, включає педагогічний колектив, соціально-психологічну службу школи, потенціал учнівського середовища, внутрішніх ресурсів особистості. А також заклади, установи, організації, що відповідальні за профілактику інформаційних ризиків за сферами: охорони здоров'я, освіти, культури, спорту, юрисдикції, захисту населення, розвитку моральності й духовності (Рис 1.). Загальні тенденції профілактики інформаційних ризиків визначає соціальна політика і профілактика в державі, а також громадська свідомість, традиції та звичаї, культура народу.

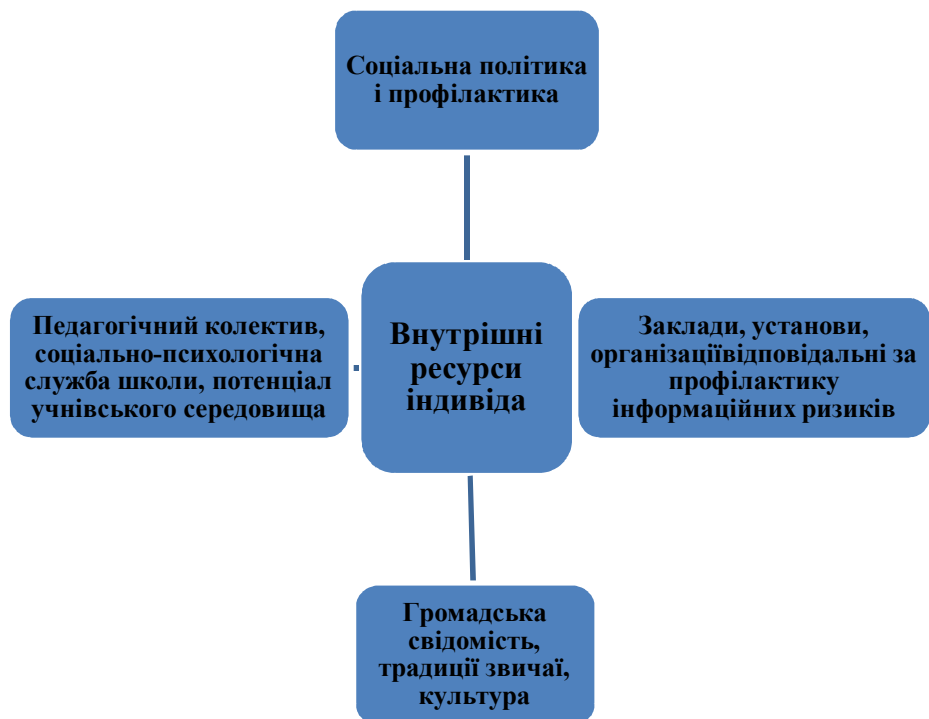


Рис. 1. Соціальні інститути з питань профілактики інформаційних ризиків

Насамперед розвитку потребує медіа-педагогіка. На межі століть без медіа не можна уявити соціальний розвиток практично у всіх сферах, ураховуючи освіту. Починаючи з 60-х років, у розвинутих країнах світу (Великобританія, Сполучені Штати Америки, Канада, Франція, Японія та ін.) у педагогічній науці сформувався специфічний напрямок – медіа-педагогіка, призначення якої допомогти школярам та студентам краще адаптуватися у світі медіа-культури, засвоїти мову засобів масової комунікації, навчитися аналізувати так звані медіатексти. Наразі медіа-педагогіка є тим засобом, що можна використовувати не лише для боротьби з негативними наслідками впливу засобів масової комунікації (агресивність, страх перед навколишнім світом, стебреотипізація деяких груп населення, купування нав'язаних рекламою речей), але й для профілактики девіантної та делінквентної поведінки [8, с. 55].

Як базова структура профілактики інформаційних ризиків загальноосвітній заклад здійснює такі заходи: створення умов для позитивного навчання, розвитку та соціалізації молодшої людини; створення умов для соціально-психологічної реабілітації дітей; проведення соціальними працівниками, психологами заходів щодо інформування дітей про їх права та обов'язки, захист від протиправної поведінки стосовно них інших осіб; допомога кваліфікованими працівниками закладу (педагогами, соціальними педагогами, психологами, соціальним працівниками) в адаптації дітей у колективі та налагодження їх співпраці з ровесниками, а також адаптація до соціуму.

Активізації потребує діяльність соціально-психологічної служби школи [3]. Метою діяльності такої служби школи є забезпечення доступності послуг у сфері соціальної роботи, практичної психології, спрямованих на підвищення адаптивних можливостей, створення умов для повноцінного і гармонійного розвитку дітей. Соціально-психологічна служба школи покликана забезпечувати психічне здоров'я учнів, гармонійний розвиток особистості, здатної до свідомого вибору в суспільстві, вільного саморозвитку особистості. До профілактики потрібно залучати батьків, засоби масової інформації. Діяльність служби повинна здійснюватися на основі індивідуальної роботи з дітьми, з їхнім мікросередовищем, за допомогою бесід, ігор, тренінгів, відеолекторіїв. А також – постійний нагляд за дітьми з проблемних сімей, сиротами та ін. з метою попередження виникнення девіацій. Отже, діяльність соціально-психологічної служби школи з профілактики інформаційних ризиків в учнівському середовищі спрямована на виправлення особи, формування і засвоєння норм і правил поведінки, певних позитивних настанов і цінностей. Основні напрями діяльності: організація тематичних заходів; проведення інформаційних зустрічей, повідомлення про шкідливість того чи іншого фактору; ведення обліку учнів, постійна робота з ними. Дієвість цієї служби школи визначається: співпрацею з органами охорони здоров'я, соціального захисту, сім'ї та молоді, органами внутрішніх справ, з різноманітними благодійними організаціями; сприянням повноцінному особистому, інтелектуальному розвитку дітей на кожному віковому етапі; повноцінним застосуванням діагностики, корекції, реабілітації, профілактики, консультативно-методичної допомоги, виконанням прогностичної функції; просвітницької роботи, превентивного виховання; формування в учнів орієнтирів на здоровий спосіб життя; проведення психологічної експертизи. Для ефективної діяльності служби слід забезпечити ефективну взаємодію з органами влади та соціальними службами.

Методика «рівний-рівному» – це вид роботи, коли допомагають знайти оптимальний шлях вирішення проблеми, створити суб'єкт-суб'єктні відносини між педагогами, фахівцями соціальної роботи та особами кризових категорій. Ця методика полягає у співпраці осіб на рівних засадах, без переваг один над одним, і користування однаковими можливостями. Під час застосування методики всі члени групи мають однакові права і обов'язки. У процесі здійснення методики має місце співпереживання, існування єдиної емоційної атмосфери. Людина, якій намагаються допомогти повинна почуватися комфортно. Методика «рівний-рівному» застосовується при наданні соціальної допомоги; проведенні соціально-профілактичної роботи, коли інформацію про те чи інше негативне соціальне явище поширює близька особа, колишні алкоголіки, наркомани. Застосовується також для зменшення бар'єрів у спілкуванні та визначається створенням відповідних рівних умов.

На думку учнів, для попередження інформаційних ризиків необхідно: створити центри для допомоги постраждалим; ввести у школах спеціальні курси задля побудови навичок позитивного спілкування, основ конфліктології; створити консультативно-реабілітаційні центри психологічної допомоги дітям; активізувати діяльність психологів, соціальних педагогів; спілкуватися з підлітками, щоб знати реальність шкільного і позашкільного життя; посилення ролі співпраці педагогів та батьків; створення телефонів довіри, гарячих ліній взаємодія школи та церкви [1, с. 187].

З огляду на зростання негативізму засобів масової комунікації особливу роль відіграє розвиток духовності, підвищення свідомості на противагу. На відміну від соціального досвіду духовний досвід людства має ту особливість, що інтеріоризується з вищим ступенем ідеалізації, абстрагування та символізації в процесі його включення в механізми саморозвитку особистості. Духовність є способом індивідуального світопізнання і світовідношення у складному поєднанні з механізмом саморефлексії, тобто ставлення людини до самої себе [2, с. 9]. Говорячи сьогодні про нігілістичне ставлення сучасної молоді до духовних цінностей, про її соціально-психологічні особливості, варто підкреслити характерні для молодих підвищений нейротизм, загостреність світосприйняття, чітку орієнтацію на думку референтної групи, якою для більшості учнів є їх ровесники; відому конфронтаційність стосовно старших, скептичне ставлення до загальноновизнаних духовних цінностей; водночас – недостатньо високий рівень самосвідомості, рефлексії; відсутність здатності вловлювати тонкі психологічні нюанси людських взаємин; загострення почуття соціального часу [7, с. 31].

Взаємодія загальноосвітнього закладу з іншими структурами має такі форми і методи роботи: проведення семінарів, круглих столів, робочих нарад; виявлення дітей, які не отримують належного батьківського піклування; надання психологічної підтримки дітям, які потребують допомоги; виявлення дітей з відхиленнями у психічному чи розумовому розвитку; профілактика та корекція відхилень у поведінці дітей; проведення семінарів, тренінгів із суб'єктами профілактики; розробка та реалізація профілактичних програм; розробка заходів щодо посилення контролю за змістом діяльності культурно-розважальних заходів; налагодження співпраці з громадськими організаціями; проведення діагностики проблемних дітей; розробка форм та методик роботи; проведення психологічної допомоги, програм корекції та реабілітації поведінки.

Отже, взаємодія соціальних інститутів з питань профілактики інформаційних ризиків охоплює рівні: загальнодержавний із визначенням змісту й напрямів профілактики, загальносупільний із урахуванням громадської свідомості, культури, духовності, традицій, звичаїв), місцевого – залучення як школи (педагогічний колектив, соціально-психологічна служба школи, потенціал учнівського середовища), так і інших соціальних структур до профілактики інформаційних ризиків як негативного явища, серед яких – заклади, установи, організації різних сфер – правової, освітньої, соціального захисту населення, охорони здоров'я, культури, розвитку моральності й духовності.

1. Кизима І. Насильство в учнівському середовищі: дані соціологічних досліджень. 2014. Рідна школа. № 5. С. 78–88.
2. Лавриченко Н. Категорії «соціальність», «духовність» і «моральність» в сучасній педагогічній науці. Шлях освіти. Київ, 2003. № 1. С. 7–11.
3. Парфанович, І. І. Теоретико-методичні засади профілактики девіантної поведінки дівчат загальноосвітніх шкіл: дис. ... д-ра пед. наук. Київ : Інститут проблем виховання НАПН України. 2014. 474 с.
4. Пилипенко В. Підліткова агресія у контексті сучасної соціокультурної ситуації. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2004. № 4. С. 5–23.
5. Пилипенко В., Волянська О. Підліткова агресія у контексті сучасної соціокультурної ситуації. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2004. № 4. С. 5–23.
6. Підласий І. П., Трипольська С. Формування професійного потенціалу як мета підготовки вчителя. Рідна школа. 1998. № 1.
7. Рєпа Н. О., Субачов Ю. Є. Виховання морально-соціальної зрілості учнів засобами народної педагогіки. Рідна школа. 2001. № 8. С. 29–52.
8. Смоляна Я. В. Негативний вплив засобів масової комунікації на особистість і медіа-педагогіка як засіб його мінімізації. *Соціальна педагогіка : теорія і практика*. 2004. № 1. С. 49–57.
9. Соціологія : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. В. Г. Городяненка. Київ : Академія, 2005. 560 с.
10. Тур О. Взаємодія школи і сім'ї у подоланні негативного впливу телебачення на здоров'я дітей та підлітків. *Освіта і управління*. Київ, 2007. № 1. С. 116–119.

Леонід ГАВРИЛЕНКО

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Віталій КАДАЛА

доцент кафедри

господарсько-правових дисциплін

та економічної безпеки,

кандидат юридичних наук, доцент

(Донецький державний університет

внутрішніх справ, м. Донецьк, Україна)

ПРИНЦИПИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ЗМІСТОВНІСТЬ ТА ДІЄВІСТЬ У ПРОЦЕСАХ ЗМІЩЕННЯ

В сучасних надзвичайних умовах розвитку України гостро постало питання дотримання встановленого рівня інформаційної та національної безпеки. Очевидним є те, що з розвитком інформаційних технологій та поширенням мобільних пристроїв підхід до забезпечення інформаційної безпеки суттєво змінився, як наслідок, вже не можна гарантувати збереження та конфіденційності даних лише шляхом обмеження фізичного доступу. Враховуючи участь та вплив інформаційної безпеки на стан національної безпеки, постає питання визначення принципів зазначених сегментів з метою вдосконалення захисних функцій, котрих вони потребують. На законодавчому рівні окреслено основні принципи як інформаційної, так і національної безпеки, проте плінність часу, надзвичайні умови розвитку України вказують на доцільність перегляду їх змістовності з встановленням рольового аспекту в процесах гарантування відповідного рівня безпеки країни, регіону, міст та селищних територіальних громад. Беззаперечним є той факт, що, незважаючи на наявні воєнні виклики, впровадження процесів цифровізації в Україні продовжується, зростають і обсяги даних, які необхідно захищати від несанкціонованого доступу. Саме тому ефективна система забезпечення інформаційної та національної безпеки повинна мати дієвий сегмент, котрим виступають принципи впровадження ключових правових аспектів, що і сприяло визначенню напрямку дослідження та свідчить про його актуальність.

Проблемні питання впровадження принципів інформаційної та національної безпеки не нові з позиції вивчення їх науковою спільнотою, проте не втрачають своєї актуальності. Така теза підкріплюється тим, що на сьогодні доволі часто поставлена проблема обговорюється на різних наукових дискусійних платформах, а також обирається предметом монографічних та дисертаційних вітчизняних досліджень. Серед них доцільно звернути увагу на розробки таких науковців, як Н. Уханова [1], О. Баранов [2], В. Борисов, М. Карчевський, М. Шепітько [3], П. Біленчук, Л. Борисова, І. Неклонський, В. Собина [4] та ін. У своїх працях вчені доволі змістовно розкривають проблемні аспекти інформаційної та національної безпеки, проте обмежено висвітлюють принципи процесів їх впровадження та захисту, що підкреслює доцільність проведення більш поглиблених досліджень окреслених питань.

Поділяємо позицію С. Бевз стосовно того, що «...в умовах розвитку цифрової економіки досить актуальним стає такий напрям державного управління у сфері господарської діяльності, як забезпечення інформаційної безпеки в цій сфері». Науковець вважає, що саме «...адміністративно-правове регулювання має забезпечити принципи, дотримання яких є запорукою інформаційної безпеки в умовах побудови інформаційного суспільства» [5, с. 9].

Вчені мають різні позиції щодо переліку та змістовності принципів інформаційної безпеки. Так, О. Олійник вважає, що «...принципи інформаційної безпеки є вихідними положеннями, нормами і правилами поведінки, спрямованими на формування й забезпечення функціонування системи забезпечення інформаційної безпеки» [6, с. 77]. За результатами проведених досліджень О. Олійник пропонує наступні принципи інформаційної безпеки [6, с. 77–78]:

- забезпечення інформаційної безпеки: пріоритет прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина;
- верховенство права, рівність усіх суб'єктів правовідносин перед законом;

- відповідальність держави перед людиною за свою діяльність;
- комплексний підхід до вирішення завдань забезпечення інформаційної безпеки та єдність і взаємозв'язок напрямів її зміцнення;
- розмежування сфер відповідальності й повноважень державних органів та органів місцевого самоврядування з питань забезпечення інформаційної безпеки;
- участь у міжнародних і регіональних системах інформаційної безпеки;
- оперативність, своєчасність, превентивність та адекватність заходів щодо запобігання зовнішнім інформаційним загрозам і захисту від зовнішніх інформаційних загроз та нейтралізації джерел внутрішніх інформаційних загроз.

Цілком погоджуємося з позицією вченого, проте зауважимо, що до безпосередніх принципів забезпечення інформаційної безпеки доцільно зарахувати лише останнє положення, а попередні твердження можна включити до переліку принципів національної безпеки, так як інформаційна безпека виступає її складовою.

Звернення до наукових розробок Ю. Когут [7] та Ю. Лісовської [8] надало змогу встановити тотожність позицій авторів щодо видової характеристики та змістовності принципів інформаційної безпеки. На їхню думку, основними принципами забезпечення інформаційної безпеки виступають: по-перше, конфіденційність – з метою збереження особистої інформації та забезпечення її видимості й доступу лише для тих осіб, які нею володіють або потребують її для виконання своїх організаційних функцій; по-друге, цілісність, котра включає захист від несанкціонованих змін даних та гарантує, що дані є точними і надійними та не змінюються неправильно, випадково чи зловмисно; по-третє, доступність, тобто захист здатності системи робити програмні дані повністю доступними, коли це потрібно користувачеві або у визначений час.

Нагадаємо, що у ст. 5. проекту Концепції інформаційної безпеки України [9] законодавець надав повний перелік принципів, які відповідають інформаційній сфері та доводять тотожність з національною безпекою України, а саме: верховенство права; пріоритетність захисту прав і свобод людини і громадянина в інформаційній сфері; своєчасність і адекватність заходів захисту життєво важливих національних інтересів України від реальних і потенційних загроз інформаційній безпеці; захист інформаційного суверенітету України; свобода думки і слова та вільне вираження своїх поглядів і переконань; свобода збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію; розмежування повноважень, взаємодія та відповідальність державних і недержавних суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки; пріоритетність розвитку та поширення національних інформаційних технологій, ресурсів, продукції та послуг, а також політика постійного поліпшення кількості та технічної якості каналів передачі інформації тощо.

Зокрема, І. Милосердна пропонує до складу основних принципів формування інформаційної безпеки додати: законність, баланс інтересів особи, суспільства та держави, комплексність, системність, економічну ефективність та інтеграцію з міжнародними системами безпеки. Автор вважає, що «...зміцнення інформаційної безпеки визначається як пріоритетний напрямок формування національної безпеки, впровадження принципів їх дієвості, що підкріплено в Законі України «Про національну безпеку України»» [10, с. 182]. На нашу думку, таке твердження є слушним, так як саме в Законі України «Про національну безпеку України» законодавець наголосив на тому, що «...державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України» та на інших її напрямів [11], що підтверджує розгляд інформаційної безпеки, її принципів та правил захисту в контексті національної безпеки.

На підставі вищевикладеної інформації доцільно зробити висновок, що принципи інформаційної та національної безпеки мають тісний взаємозв'язок, оскільки визначають єдину мету – захистити суспільство від викривлення інформаційних потоків, забезпечити продовження розвитку, освоєння та контролю за впровадженням цифрових технологій, що позитивно позначиться на формуванні технологічних сфер впливу та глобального цифрового порядку.

В надзвичайних умовах розвитку України доцільним є аналіз основних механізмів формування та забезпечення інформаційної безпеки як елемента національної безпеки, що сприятиме їх зміцненню в майбутньому. Окрім цього, першочерговим завданням в сфері зміцнення інформаційної та національної безпеки має стати постійне проведення моніторингу своєчасності впровадження заходів, націлених на нівелювання загроз, з

обов'язковим наглядом щодо їхнього впливу на рівень як інформаційної, так і національної безпеки.

1. Уханова Н. Проблеми протидії негативним інформаційним впливам та захисту інформаційної безпеки людини і суспільства : монографія / за заг. ред. В. Пилипчука. Київ ; Одеса, Фенікс, 2022. 140 с.
2. Баранов О. А. Соціальні та цифрові трансформації: нова парадигма кібербезпеки : монографія. Київ, 2021. 86 с.
3. Міжнародні стандарти та національна кримінально-правова політика у сфері охорони інформаційної безпеки : монографія / за заг. ред. В. І. Борисова, М. В. Карчевського, М. В. Шепітька. Харків : Право, 2023. 152 с.
4. Біленчук П. Д., Борисова Л. В., Неклонський І. М., Собина В. О. Правові засади інформаційної безпеки України : монографія. / за ред. П. Д. Біленчука. Харків, 2018. 289 с.
5. Бевз С. І. Принципи державного управління в адміністративно-правовому регулюванні державного управління у сфері господарської діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2019. Вип. 57. Т. 2. С. 7–10.
6. Олійник О. В. Принципи забезпечення інформаційної безпеки України. *Юридичний вісник*. 2016. № 4 (41). С. 72–78.
7. Когут Ю. І. Цифрова трансформація економіки та проблеми кібербезпеки : практ. посібник. Київ : «СІДКОН», 2021. 368 с.
8. Лісовська Ю. П. Кібербезпека: ризики та заходи: навч. посібник. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2019. 272 с.
9. Концепція інформаційної безпеки України : проект. URL : <https://www.osce.org/files/f/documents/0/2/175056.pdf>.
10. Милосердна І. М. Інформаційна безпека як елемент національної безпеки: теоретичний вимір та особливості впровадження. *Політикус*. 2024. Вип. 4. С. 179–185.
11. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

Анастасія ДЕМБИЦЬКА

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Лілія МЕЖЕВСЬКА

заступник директора
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Інформаційна безпека є критично важливим елементом національної безпеки в сучасному світі, а особливо в період дії воєнного стану. Вона охоплює захист інформації та інформаційних систем від загроз, які можуть завдати шкоди національним інтересам та є елементом національної безпеки. Тому як захист критичної інфраструктури багато критично важливих об'єктів, таких як енергетичні системи, транспорт і фінансові установи, залежать від інформаційних технологій. Кібератаки на ці системи можуть призвести до серйозних наслідків, включно з відключенням електроенергії, зупинкою транспорту та фінансовою кризою. Кібератаки на інфраструктуру можуть завдати значної шкоди, впливаючи на різні аспекти життя суспільства. Інформація стала ключовим стратегічним ресурсом у сучасному суспільстві. «Інформаційний потоп», спричинений розвитком технологій, вимагає від суспільства нових навичок і здібностей для ефективного використання інформації. В умовах глобалізації, коли межі між внутрішнім і зовнішнім стають розмитими, інформаційна безпека набуває особливого значення, а інформаційне середовище є сукупністю процесів, де виникають ризики та загрози.

Сучасні дослідники національної безпеки, розглядаючи її різні аспекти

(економічний, соціальний, політичний), визнають, що ризики та загрози виникають у процесі загальнолюдської діяльності. Одним із таких критичних аспектів є інформаційна безпека.

Важливо виділити наслідки інформаційної безпеки: економічні збитки, соціальні наслідки, національна безпека, екологічні катастрофи, втрата персональних даних.

Якщо брати до уваги економічні збитки, то перерва в роботі критично важливих об'єктів (енергетичних, транспортних, фінансових) призводить до величезних фінансових втрат, а це має наслідки до втрати довіри з боку інвесторів та партнерів, що є компонентом економічних процесів. Відновлення пошкоджених систем вимагає значних витрат.

Наступне не менш важливе – це соціальні наслідки: перебої в електропостачанні, водопостачанні та інших життєво важливих послугах, порушення роботи медичних закладів, що ставить під загрозу життя людей та спонукає до паніки та дестабілізації суспільства.

Екологічні катастрофи спричинені кібератаками на хімічні підприємства, атомні електростанції можуть призвести до катастрофічних екологічних наслідків.

Загрози інформаційної безпеки:

1. Втрата персональних даних.
2. Витік конфіденційної інформації, такої як дані банківських рахунків, медичні записи та особисті дані.
3. Крадіжка особистих даних та фінансові махінації.

Кібератаки можуть використовуватися для шпигунства та збору розвідувальної інформації. Вони можуть бути частиною гібридної війни, спрямованої на дестабілізацію країни. Порушення роботи військових систем.

Важливо розуміти, що кібератаки стають все більш складними та витонченими, тому захист критичної інфраструктури є пріоритетним завданням для кожної держави. Тому пріоритетним є захист державної таємниці, зокрема військові плани та дипломатична інформація повинні бути захищені від несанкціонованого доступу. Витік цих даних може завдати серйозної шкоди національній безпеці. Дезінформація може використовуватися для маніпулювання громадською думкою та підриву довіри до державних інституцій. Захист від дезінформації є важливим елементом інформаційної безпеки. Персональні дані громадян повинні бути захищені від несанкціонованого доступу та використання. Витік цих даних може призвести до крадіжки особистих даних, фінансових втрат та інших негативних наслідків.

Кібервійна є новою формою конфлікту, яка може завдати серйозної шкоди національній безпеці. Захист від кібератак є важливим елементом інформаційної безпеки.

Заходи щодо забезпечення інформаційної безпеки:

Законодавство: ухвалення законів, які регулюють використання інформаційних технологій та захист інформації.

Технічні засоби: використання брандмауерів, антивірусного програмного забезпечення та інших технічних засобів для захисту інформаційних систем.

Освіта та навчання: підвищення обізнаності громадян про загрози інформаційній безпеці та способи захисту від них. Підвищення обізнаності громадян про загрози інформаційній безпеці та способи захисту від них є ключовим елементом у формуванні стійкого до кіберзагроз суспільства. Для цього необхідно використовувати різноманітні підходи та канали комунікації.

Ось кілька ключових напрямків: Освітні програми повинні включати теми з кібербезпеки до шкільних та університетських програм. Організація курсів та тренінгів для різних вікових груп. Створення онлайн-курсів та інтерактивних матеріалів.

Інформаційні кампанії: проведення регулярних інформаційних кампаній у ЗМІ та соціальних мережах. Розробка та розповсюдження інформаційних буклетів та плакатів. Організація публічних лекцій та семінарів.

Співпраця з громадськими організаціями: залучення громадських організацій до проведення інформаційних кампаній. Створення волонтерських програм з кібербезпеки.

Використання сучасних технологій: розробка мобільних додатків з порадами з кібербезпеки. Використання ігрових форматів для навчання. Створення інтерактивних платформ для тестування знань.

Підвищення рівня цифрової грамотності: навчання громадян основам користування комп'ютером та Інтернетом. Пояснення принципів роботи соціальних мереж та інших онлайн-сервісів. Навчання розпізнаванню фішингових атак та інших видів шахрайства.

Взаємодія з державними установами: створення гарячих ліній та онлайн-сервісів для консультацій з питань кібербезпеки. Проведення регулярних опитувань та досліджень

для оцінки рівня обізнаності громадян.

Публікація офіційних рекомендацій та попереджень про актуальні загрози.

Важливо, щоб інформація була подана в доступній та зрозумілій формі, з урахуванням особливостей різних цільових аудиторій. Також необхідно постійно оновлювати інформацію, враховуючи нові загрози та технології.

Міжнародна співпраця: співпраця з іншими країнами для боротьби з кіберзлочинністю та іншими загрозами інформаційній безпеці. Міжнародна співпраця у боротьбі з кіберзлочинністю є критично важливою, оскільки кіберзлочини часто мають транснаціональний характер. Злочинці можуть діяти з однієї країни, спрямовуючись на жертв в іншій, що ускладнює їхнє виявлення та переслідування. Міжнародні угоди, такі як Будапештська конвенція про кіберзлочинність, встановлюють межі для співпраці у боротьбі з кіберзлочинністю. Ці угоди сприяють гармонізації законодавства, обміну інформацією та екстрадиції кіберзлочинців. Міжнародні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй (ООН) та Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), відіграють важливу роль у сприянні міжнародній співпраці у сфері кібербезпеки. Вони сприяють обміну інформацією, встановленню стандартів і наданню допомоги країнам у розвитку їх потенціалу кібербезпеки. Організації, такі як Інтерпол та Європол, відіграють важливу роль у координації цієї співпраці.

Ефективна міжнародна співпраця вимагає довіри, взаємної поваги та готовності ділитися інформацією. Вона також вимагає гармонізації законодавства та процедур, щоб забезпечити ефективне переслідування кіберзлочинців.

Співпраця правоохоронних органів: правоохоронні органи різних країн співпрацюють у розслідуванні кіберзлочинів. Це містить обмін доказами, проведення спільних операцій та екстрадицію злочинців.

Отже, значущість захищених національних інтересів, необхідність адекватного та своєчасного реагування на темпи та динаміку в процесі розвитку суспільних відносин у глобальному масштабі визначають пріоритети в діяльності щодо забезпечення ефективного функціонування та вдосконалення системи захисту інформації як стратегічного ресурсу.

Національна безпека – це стан захищеності нації, громадян і держави від ризиків і загроз, що забезпечується відповідною системою. Система національної безпеки, включно з державними інституціями, має протидіяти цим загрозам. Ефективне функціонування системи захисту інформації як стратегічного ресурсу є пріоритетом для держави.

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45.

2. Про Національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31.

Сергій ЗУБЕНКО

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Віталій КАДАЛА

доцент кафедри

господарсько-правових дисциплін

та економічної безпеки,

кандидат юридичних наук, доцент

(Донецький державний університет

внутрішніх справ, м. Донецьк, Україна)

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В НАДЗВИЧАЙНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

На сьогодні Україна знаходиться в зоні активних бойових дій, що негативно впливає на питання національної безпеки. Національна безпека виступає одним з головних критеріїв виконання конституційних прав розвитку громадянського суспільства, створення придатних умов для його життєздатності. В умовах воєнних викликів дотриманню рівня національної безпеки сприяє якісно захищений інформаційний простір, відповідальне ставлення громадян

до його використання. Безумовно, мається на увазі, в умовах війни слід переосмислити значення дотримання відповідного рівня інформаційної безпеки, котра також знаходиться під впливом негативних факторів зовнішнього та внутрішнього змісту. Постає питання не лише зміцнення інформаційної безпеки, відповідального ставлення кожного громадянина суспільства до маніпулювання його свідомістю, а й розуміння її впливу на дотримання національних інтересів країни, яка воює. Питанням зміцнення інформаційної та національної безпеки в інтересах України мають займатися не лише політики, а й наукова спільнота, котра здатна аналізувати та впроваджувати досвід провідних країн світу, що спромоглися в умовах війни втримати рівень інформаційної безпеки та забезпечити збереження їх національних інтересів. Усе викладене вказало на вибір теми дослідження та підкреслює його актуальність.

Тематика інформаційної безпеки не є новою у наукових розробках, проте продовжує становити інтерес для вчених різних галузей знань, часто обирається предметом дисертаційних та монографічних досліджень. Доволі змістовними науковими доробками з окресленої проблеми відзначились такі науковці, як Н. Уханова, В. Пилипчук [1], О. Панченко [2], І. Доронін [3], О. Панфілов, І. Каріх, О. Соснін, Г. Куц [4] та ін. Наукові доробки зазначених вчених зробили помітний внесок у вирішення проблеми інформаційної безпеки країни, проте у них обмежено висвітлено взаємозв'язок інформаційної безпеки у складі національної в умовах сьогодення, що підкреслює актуальність обраного напрямку вивчення.

Цілком зрозумілим є той факт, що в умовах сьогодення основний акцент в сучасній війні, що стосується проведення силових операцій, змінюється в бік досягнення цілей боротьби несиловими способами, так званими «гібридними», а саме шляхом проведення інформаційних, психологічних та цивільних, цивільно-військових операцій. Таке явище підкреслює необхідність вирішення проблем забезпечення національної безпеки в цілому та інформаційної безпеки держави зокрема, які є основою розуміння збереження національних інтересів та комерційної таємниці.

Погоджуємося з О. Тихомировим [5, с. 70] стосовно того, що «...забезпечення інформаційно-психологічної безпеки полягає в мінімізації негативних впливів на свідомість людини (як громадян, так і державних посадових осіб) та суспільства, пов'язаних передусім із маніпулюванням свідомістю з різною метою, зокрема терористичною, і поширенням суспільно небезпечної ідеології (культу насильства та жорстокості, расизму, радикального націоналізму, порнографії тощо)». Одним із напрямків зміцнення національної безпеки в контексті інформаційного простору науковець вважає «...посилення роботи з протидії дезінформації та іншими негативними явищами шляхом формування навиків критичного мислення й аналітики, адже аналітичні навички роботи з інформацією є одним із способів протидії дезінформації та маніпулювання нею» [5, с. 72].

Зважаючи на те, що інформаційна безпека знаходиться в тісному взаємозв'язку з національною безпекою, більшість країн усього світу приділяють цьому напрямку безпеки особливу увагу та розробляють комплексні заходи для її забезпечення, зазначає А. Нашинець-Наумова [6, с. 80]. У зв'язку із зазначеним доречно згадати про наукові дослідження О. Скочиляс-Павлів [7], котрий, вивчаючи питання загроз інформаційній безпеці, не лише звернув увагу на її вплив на рівень національної безпеки країни, а й запропонував скористатися пропозицією законодавця, яка викладена в Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року [8].

Зокрема, законодавець звернув увагу на те, що для досягнення цілей у сфері зміцнення інформаційної безпеки варто посилити такий ключовий елемент національної безпеки, як кібербезпека, в контексті інформаційного протистояння. З цього приводу нагадаємо, що у 2021 р. було прийнято Стратегію кібербезпеки України, в якій законодавець підкреслив: «...російська федерація залишається одним з основних джерел загроз національній та міжнародній кібербезпеці, активно реалізує концепцію інформаційного протистояння, базовану на поєднанні деструктивних дій у кіберпросторі та інформаційно-психологічних операцій, механізми якої активно застосовуються у гібридній війні проти України. Така деструктивна активність створює реальну загрозу вчинення актів кібертероризму та кібердиверсій стосовно національної інформаційної інфраструктури» [9]. З метою вирішення зазначеної проблеми та покращення рівня національної безпеки в її інформаційній складовій законодавець запропонував проведення наукових досліджень у сфері кібербезпеки, реформування системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрів, а також розгортання навчальних програм, курсів, тренінгів з кібернавчання для всіх верств

населення «шляхом розроблення Загальнонаціональної програми кіберграмотності, спрямованої на підвищення рівня цифрової грамотності населення України» [9].

Важливо також звернутися до наукових розробок І. Шопіної [10, с. 31], яка, вивчаючи питання принципів цифрової трансформації України крізь призму досвіду Європейського Союзу, дійшла висновку про її тісний зв'язок з інформаційною безпекою, а як наслідок, і з національною безпекою країни загалом. Вчена аргументовано обґрунтовує свою позицію та надає авторське бачення змісту категорії «інформаційна безпека цифрової трансформації», котру пропонує розуміти як «...ідеальну модель позбавленого інформаційних загроз середовища, в якому динамічно відбувається впровадження інформаційних (цифрових) технологій у всі сфери функціонування та життєдіяльності фізичних і юридичних осіб з метою найбільш повної реалізації ними своїх інформаційних та інших прав, свобод та інтересів» [10, с. 34].

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, варто зробити низку висновків. По-перше, інформаційна безпека виступає ключовим елементом національної безпеки країни, що вказує на існування взаємозалежності між зазначеними сегментами. По-друге, в умовах активних воєнних дій в Україні питання національної безпеки загострюється, що впливає негативно на всі складові елементи її структури. По-третє, зміцнення інформаційної безпеки тісно пов'язане з національною безпекою, так як позитивно впливає на її рівень шляхом адаптації заходів нівелювання загроз та ризиків у сучасному інформаційному просторі.

1. Уханова Н., Пилипчук В. Проблеми протидії негативним інформаційним впливам та захисту інформаційної безпеки людини і суспільства : монографія. Київ ; Одеса : Фенікс, 2022. 140 с.
2. Панченко О. Інформаційна безпека в епоху турбулентності: державно-управлінський аспект : монографія. Київ : КВІЦ, 2020. 332 с.
3. Доронін І. М. Національна безпека України в інформаційну епоху: правові аспекти : монографія. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2019. 434 с.
4. Панфілов О. Ю., Каріх І. В., Соснін О. В., Куц Г. М. та ін. Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади : монографія / за заг. ред. О. П. Дзьобаня. Харків : Право, 2021. 776 с.
5. Тихомиров О. О. Права людини: інформаційний вимір : монографія. Одеса : Вид-во «Юридика», 2023. 304 с.
6. Нашинець-Наумова А. Ю. Інформаційна безпека: питання правового регулювання : монографія. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 168 с.
7. Сковчилюк-Павлів О. В. Сучасні загрози інформаційній безпеці України в умовах правового режиму воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 263–266. URL : http://lsej.org.ua/9_2023/65.pdf.
8. Про схвалення Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1467-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-p#Text>.
9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text>.
10. Шопіна І. М. Принципи цифрової трансформації України крізь призму досвіду Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Ч. 3. С. 29–34.

Катерина КАМЕНЕЦЬКА

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Дар'я ЛАВРЕНКО

старший викладач кафедри

теорії держави та права

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

(м. Дніпро, Україна)

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабної агресії російської федерації проти України питання інформаційної безпеки набуло критичного значення. Інформаційна війна стала невід'ємною частиною сучасних збройних конфліктів, а маніпуляції, фейкові новини та кібератаки використовуються як інструменти впливу на суспільну свідомість, військову тактику та міжнародну підтримку. Ключовими факторами, які можуть впливати на інформаційну безпеку, є:

1. Гібридний характер війни: росія веде не лише збройну агресію, а й інформаційну війну, використовуючи пропаганду;

2. Масштабні кібератаки на критичну інфраструктуру: хакерські угруповання, пов'язані з РФ, здійснюють атаки на державні установи, банківську систему, енергетичну інфраструктуру, що може спричинити хаос і дестабілізацію. Відомі атаки на сайти уряду, «Дію», енергетичні підприємства та банківську систему;

3. Захист персональних даних та оперативної інформації: у воєнний час особливо небезпечним є витік військових або стратегічних даних, які можуть використовуватися противником. Суспільство потребує підвищеної обізнаності щодо безпеки публікації фото/відео військових об'єктів, пересування техніки, розташування блокпостів тощо;

4. Роль міжнародної підтримки в інформаційній безпеці: Україна співпрацює з міжнародними партнерами для зміцнення кіберзахисту та протидії російській пропаганді. Важливу роль відіграють санкції проти російських ЗМІ, підтримка незалежних журналістів та технологічна допомога від міжнародних ІТ-компаній;

5. Формування інформаційної стійкості суспільства: українці стали більш обізнаними у сфері медіаграмотності, однак ворог постійно адаптує свої методи інформаційного впливу. Держава повинна посилювати освітні ініціативи щодо кібербезпеки, фактчекінгу та розвитку критичного мислення.

Національні інтереси України сьогодні невіддільно пов'язані з необхідністю забезпечення сприятливих умов політичного розвитку країни. Це означає реальне забезпечення політичних прав і свобод громадян, зміцнення демократії та ефективний захист конституційного ладу, суверенітету та територіальної цілісності держави. У сучасному інформаційному середовищі ці завдання набувають особливого значення через виклики, які ставлять перед країною спеціальні інформаційні операції держави-агресора. Стратегія інформаційної безпеки України, затверджена Указом Президента України 28 грудня 2021 р., визначає сім основних стратегічних цілей у цій сфері. Одна з них – протидія дезінформації та інформаційним операціям, спрямованим на порушення суверенітету та територіальної цілісності держави, поширення військової пропаганди та провокацій, а також національної, расової та релігійної ворожнечі [1].

Важливо враховувати, що успішна боротьба проти дезінформації потребує не лише активної роботи владних структур, але й включення громадянського суспільства. Медіакультура та медіаграмотність суспільства стають ключовими елементами в цьому процесі. Ефективна інформаційна політика, спрямована на захист національних інтересів України, вимагає комплексного підходу, що враховує не лише дії державних органів, але й активну участь громадськості. Тільки у такий спосіб можна забезпечити інформаційну безпеку країни в умовах воєнного стану [3].

Українська культура і мистецтво є обличчям країни перед світом, і в цьому контексті ініціатива Міністерства культури та стратегічних комунікацій України спільно з Державним

агентством з питань мистецтв та мистецької освіти та партнерами щодо запуску проєкту «Ukraine Now and Forever» є кроком у вірному напрямі. Основна мета цього проєкту полягає у привертанні уваги світової спільноти до української культури і мистецтва та у зміцненні міжнародного спротиву російській агресії. Проєкт передбачає два стратегічні завдання: заклик до світу продовжувати культурні санкції проти росії та поглиблення знань зарубіжної аудиторії про українські культурні проєкти та мистецькі події [2].

Ефективна інформаційна діяльність в сучасному світі стала ключовим інструментом для забезпечення мирного вирішення кризових ситуацій. Інформаційні чинники можуть суттєво поліпшити зусилля держави у вирішенні конфліктів, проте їх ігнорування або навмисне спотворення можуть спровокувати негативні наслідки, включаючи радикальні настрої, спалахи ворожості та катастрофічні наслідки.

Застосування інформаційних технологій у військовій сфері відкрило нові можливості для забезпечення оборони держави. Володіння інформаційними ресурсами та їх захист стали так само важливими, як і озброєння, боєприпаси та транспорт. У цьому контексті успішне ведення інформаційного протистояння може суттєво сприяти досягненню стратегічних цілей держави, зокрема в умовах конфлікту з росією. Стратегія інформаційної безпеки України відображає ключові інтереси держави, серед яких необхідність ефективного захисту конституційного устрою, суверенітету та територіальної цілісності. Аналіз реалізації цієї стратегії в умовах воєнного стану підтверджує, що, незважаючи на труднощі, процес захисту та підтримки ключових політичних інститутів продовжується.

Отже, інформаційна безпека в умовах воєнного стану є не просто важливим, а й життєво необхідним елементом національної безпеки. Україна має продовжувати зміцнювати кіберзахист, боротися з дезінформацією та підвищувати рівень інформаційної грамотності населення, щоб ефективно протистояти сучасним загрозам.

1. «Ukraine Now and Forever»: Держава презентує об'єднаний бренд української культури в світі #StandWithUkraine. Черкаська обласна державна адміністрація. URL : <https://ck-oda.gov.ua/novyny-cherkaskoyi-oblasti/ukraine-now-and-forever-derzhava-prezentuye-obyednaniy-brend-ukrayinskoyi-kulturi-v-sviti-standwithukraine/>.

2. Богданович В. Ю., Воронич Б. О., Марко Є. І. Інформаційна безпека як основа воєнної безпеки держави та суспільства. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. 2018. № 3. С. 44–48.

3. Котерлін, І. Б. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану у аспекті забезпечення інформаційних прав та свобод. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 150–155.

Андрій КОЛЯДА

курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Олена МАРЧЕНКО

професор кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор філософських наук, професор

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЦИФРОВОЇ БЕЗПЕКИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВІДНОСИН

У сучасній правовій науці формується потреба в активному дослідженні впливу цифровізації на еволюцію правосвідомості і правовідносин, правову дійсність, механізми правового регулювання. Окреслена проблематика є предметом дискусій правників та інших науковців. У багатьох країнах світу триває пошук моделі нормативно-правового регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з переходом до цифрових технологій.

Зрозуміло, що класичні права та свободи людини трансформуються, наповнюються новим змістом, розгалужуються на такі, що пов'язані саме з процесом цифровізації.

Наслідки цифровізації багатьох сфер життя спонукають до переосмислення та розробки адекватного механізму регулювання з метою сталого соціально-економічного розвитку, забезпечення реалізації та захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. У центрі уваги – нові права, зокрема право на анонімність, право на захист персональних даних, право на цифрову освіту та доступ до цифрових знань; права, пов'язані із захистом генетичної інформації; права на участь в обігу майна в цифровій сфері [1, с. 29].

Сьогодні кожна людина усвідомлює, що у процесі використання вебтехнологій можуть виникнути проблеми, пов'язані з порушенням її прав. Перед державою та суспільством постали важливі завдання: утвердити нові права і визначити перспективи розвитку традиційних прав. Запропонувати концептуальні і прийнятні варіанти вирішення цих завдань покликані законодавці, науковці, фахівці у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Зауважимо, що будь-який аналіз впливу нових технологій на права людини є надзвичайно складним. Цифровізація призводить до стирання меж між традиційними галузями права. Інформація та технології вже присутні в кожній галузі, вони стають спільним знаменником і здатні визначати єдину логіку права. Категорія цифрових прав отримує поступове визнання в глобальному, регіональному і національному контекстах. Іноді це відбувається в порядку регулювання конкретних прав людини, які прийнято відносити до цифрових, комунікаційних.

Правовідносини у сфері ІТ-права – це особливий вид правових відносин, що виникають, змінюються та припиняються між різними суб'єктами з приводу набуття, здійснення та захисту прав інтелектуальної власності, права на інформацію та інших прав в інформаційному середовищі.[4, с. 127]. Упорядкування правовідносин інформаційного суспільства можливе за допомогою ІТ або шляхом правового регулювання, внаслідок чого виникає ІТ-право та ІТ-правовідносини зокрема. Особливістю правовідносин у сфері ІТ-права є їхня опосередкованість і необмежений простір для їх застосування. Переважна частина таких правовідносин виникає та існує у мережі Інтернет.

Більша частина правовідносин у сфері ІТ-права підпадає під цивільно-правове регулювання такого виду відносин, як-от: надання послуг програмного забезпечення або його розробки; комунікація із фізичними особами-підприємцями або програмістами; юридичний супровід фрілансерів; правовий аудит ІТ-компаній; правовий захист вебсторінок і контенту; оформлення та захист авторських прав і торгової марки у мережі Інтернет; оформлення договору купівлі-продажу сайту, домену тощо; правове забезпечення діяльності інтернет-магазинів; створення і реєстрація суб'єктів господарювання в сфері ІТ-права; захист прав інтелектуальної власності, захист інформації, ліцензійні угоди тощо [3, с. 134].

Цифровізація сприяє розвитку електронного врядування та правової культури суспільства, надаючи громадянам швидкий і зручний доступ до адміністративних послуг, судових процесів та реєстраційних процедур. Впровадження сучасних технологій у правову сферу дозволяє автоматизувати процеси правозастосування, що знижує рівень бюрократії та покращує ефективність правових механізмів. Водночас це потребує надійних заходів безпеки для захисту персональних даних, забезпечення правової визначеності електронних документів та вдосконалення цифрової інфраструктури. Загалом же подальший розвиток правового регулювання цифрових відносин сприятиме зміцненню демократичних інститутів, підвищенню рівня правової захищеності громадян та формуванню стабільної цифрової правової системи.

1. Вінник О. Нормативно-правове регулювання відносин у сфері цифрової економіки. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 2. С. 124–135. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2018_2_15.

2. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 386-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-r#Text>.

3. Мукомела І. В. Правові засади інформаційного суспільства: загальнотеоретичний аналіз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2016. 23 с.

4. Петришин О. В., Гиляка О. С. Права людини у цифрову епоху: виклики, загрози та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Т. 28. № 1. С. 33–35.

Valeriy KRASILNIKOV

a 2nd year Cadet of the Faculty of Training
Specialists for Pre-trial Investigation
Bodies of the National Police of Ukraine

Research Supervisor:

Hanna DEKUSAR

Senior Lecturer of the Language Training
Department of Dnipro State University
of Internal Affairs (Dnipro, Ukraine)

SOME ASPECTS OF COUNTERING CYBER THREATS IN THE SPHERE OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

Cyber threats have become an integral part of modern challenges to Ukraine's national security. The evolution of digital technologies has led to an increase in the number of attacks on state information systems, infrastructure and the private sector. According to researchers, cyber attacks are multi-vector in nature and include destructive actions aimed at disrupting the work of critical infrastructure facilities, such as energy, transport, and the financial sector [1].

Recent studies show that 60% of cyberattacks are aimed at damaging databases of state institutions, in particular management systems, which creates significant risks for the country's sovereignty and economy [4]. Such actions are part of the modern hybrid war, which is actively used by unfriendly states to destabilize Ukraine.

A key aspect of countering cyber threats is the creation of an effective legislative framework. The Law of Ukraine "On the Basic Principles of Ensuring Cybersecurity of Ukraine" defines the concept of "cybersecurity" and establishes mechanisms for interaction between state authorities. According to the Law, the main subjects of cyber protection are the State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine, the Security Service of Ukraine, the National Police and other bodies that must coordinate their activities.

However, legal mechanisms are only part of a comprehensive countermeasure against threats. In practice, it turns out that most attacks become possible due to the human factor, in particular, non-compliance with basic information security rules. An important task of the state is to raise the level of awareness of citizens and government employees about the basics of cyber hygiene [2].

In addition, significant attention should be paid to the development of technical capabilities for detecting and preventing cyberattacks. This includes the creation of cyber defense centers equipped with modern traffic monitoring and data analysis tools. This approach allows not only to respond to incidents, but also to implement preventive measures.

Ukraine's participation in international organizations, such as NATO and the European Union, contributes to the implementation of best practices in the field of cybersecurity. In particular, technical assistance programs allow Ukrainian specialists to gain access to advanced technologies and tools [3]. An important step is the implementation of joint exercises and training to practice interaction between state bodies and partners in the event of cyber incidents [3].

To strengthen cyber defense, it is also advisable to implement modern encryption algorithms and use artificial intelligence to analyze threats. In the future, the development of technologies will allow creating more effective early warning and response systems to threats that will take into account the specifics of Ukraine's cyberspace [4].

Thus, countering cyber threats is a multifaceted process that requires coordinated actions in the legal, technical, organizational and international spheres. Increasing the level of protection of Ukraine's information systems is a critically important task that requires constant improvement and investment in the development of cybersecurity infrastructure.

The existing legal framework of Ukraine in the field of cybersecurity needs further improvement. In particular, there is a need to expand the regulation of liability for cyberattacks and strengthen the protection of citizens' personal data. Today, the mechanisms for bringing to justice for crimes in cyberspace are not effective enough, which creates the prerequisites for impunity for violators [1].

Particular attention should be paid to issues of interagency cooperation. Despite the fact that the main subjects of cybersecurity are defined by law, their cooperation is insufficiently coordinated.

For example, the exchange of information between law enforcement agencies responsible

for monitoring and responding to cyberattacks often occurs with delays, which reduces the effectiveness of countering threats [5].

An equally important aspect is the issue of financing measures in the field of cybersecurity. Budgetary restrictions often hinder the introduction of modern technologies and personnel training.

An analysis of budgets in recent years indicates insufficient funding for cyberdefense programs, which negatively affects the level of state readiness to counter attacks in the digital space.

In addition, it is important to take into account the growing level of threats arising from the use of artificial intelligence in cybercrime. In particular, the automation of phishing attacks and the development of malware using machine learning algorithms complicate the task of law enforcement agencies to detect criminals. Accordingly, it is necessary to implement the latest methods for detecting such threats, in particular, the development of algorithms based on artificial intelligence to analyze anomalous activity in information systems.

Additional emphasis should be placed on cooperation with the private sector. Most of the critical information systems in Ukraine belong to private companies, which are also potential targets for attacks. The introduction of state support programs for such enterprises, in particular, subsidizing the costs of protecting their information resources, can be an effective measure in combating cyber threats [5].

At the international level, Ukraine can use the experience of EU countries in forming a unified cyber defense system. For example, the model of operational information exchange between EU countries, implemented with the help of the European Cybersecurity Agency, allows for a rapid response to new types of threats. This approach can be adapted to Ukrainian realities, taking into account the specific challenges facing the state.

Thus, the key areas for improving the cybersecurity system in Ukraine are strengthening interdepartmental cooperation, strengthening legislative regulation, ensuring adequate funding, and integrating with international initiatives. Only a systematic approach to addressing these issues will allow us to effectively counter modern cyber threats and ensure the stability of national security in the digital age

1. Гудзь О.Є. Інформаційна безпека України: виклики та загрози. Науковий вісник Національного університету внутрішніх справ. 2023. № 2. С. 14–21.

2. Дубов Д. В. Критична інфраструктура та її захист: теоретичні основи. Інформаційна безпека. 2022. № 1. С. 5-11.

3. Закон України «Основні засади розвитку кібербезпеки України». Відомості Верховної Ради України. 2017. № 45. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Текст> (дата звернення: 22.01.2025)

4 Ковальчук С. М., Олійник М. П. Ідеальний шлях кібербезпеки в державних установах України. Економіка та безпека держави. 2023. № 3. С. 23–28.

5 Петренко А. О. Визначення національних правоохоронних органів за відсутності кібербезпеки України. Вісник КНУ ім. 2023. № 1. С. 32-39.

Владислав КУДРИЦЬКИЙ
курсант факультету безпеки
державного кордону

Юрій СИЧЕВСЬКИЙ
заступник начальника кафедри
прикордонного контролю,
кандидат педагогічних наук, доцент

*(Національна академія Державної
прикордонної служби України
ім. Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна)*

ПЕРСОНАЛЬНІ ДАНІ ТА ЇХ ЗАХИСТ У КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У сучасному інформаційному суспільстві персональні дані стали стратегічно важливим ресурсом, що впливає на економічну, соціальну та політичну сфери. Вони використовуються не лише для ідентифікації особи, а й для надання різноманітних послуг,

ухвалення управлінських рішень, забезпечення національної безпеки та у маркетингових стратегіях.

Персональні дані включають інформацію про особу (ім'я, дату народження, адресу, контакти), біометричні дані (відбитки пальців, розпізнавання обличчя), фінансову інформацію, історію активності в Інтернеті, геолокацію тощо. У цифрову епоху вони є активом, який злочинні групи можуть використати у власних інтересах. Особливу важливість набуває збір та захист даних під час збройних конфліктів, коли персональні дані стають критично важливим ресурсом, адже їх використання може впливати на військові операції, безпеку населення, гуманітарну допомогу та інформаційну боротьбу. У таких умовах правильне збереження та захист персональних даних є питанням національної безпеки. Витоки чи маніпуляції з такими даними можуть призвести до дестабілізації державних процесів. Під час війни зростає ризик кібератак, спрямованих на отримання персональних даних військових, держслужбовців, волонтерів та цивільного населення. Т. Перун підкреслює, що відсутність міжнародних угод і взаємних зобов'язань держав щодо заборони використання інформаційної зброї та демілітаризації світового інформаційного простору створює сприятливі умови для спеціальних служб і збройних сил, які можуть застосовувати інформаційні технології на шкоду міжнародній безпеці, миру та стабільності [5].

Вже давно основним середовищем для зберігання, обробки та передавання особистих даних, включаючи ідентифікаційні дані, фінансову інформацію, історію пошуку, місцезнаходження та інші цифрові сліди користувачів, став Інтернет. Втрата або неправомірне використання цієї інформації може призвести до фінансових збитків, порушення приватності та навіть загроз національній безпеці. В умовах сучасної інформаційної епохи свій значний потенціал як інструмент самоорганізації та мобілізації громадянського суспільства продемонстрували соціальні мережі, сприяючи переходу політичної активності з віртуального простору в реальну сферу. Водночас вони слугують ефективним засобом маніпулятивного впливу, особливо в умовах інформаційних і гібридних війн, сприяючи поширенню дезінформації, провокуванню соціальних конфліктів та загостренню суспільних протистоянь [4].

На думку науковців Н. Лесько та М. Малець, однією з ключових особливостей Інтернету є відсутність впливу географічних кордонів [4]. Це значно ускладнює правове регулювання цифрового простору, оскільки наразі не існує єдиного систематизованого законодавства, що врегульовує всі аспекти діяльності у глобальній мережі. Додаткові труднощі створюють специфічні особливості функціонування Інтернету, які унеможливають повний контроль з боку окремих держав. Таким чином, питання забезпечення законності у кіберпросторі нерозривно пов'язане з проблемою державного контролю за процесами, що відбуваються у мережі.

Головним викликом є розробка дієвих стратегій і правових механізмів для захисту персональних даних, збереження конфіденційності та відновлення контролю над особистою інформацією в умовах кібератак, кібершпиунства та інших загроз, пов'язаних із використанням цифрових технологій під час воєнних дій.

Слід зазначити, що історично національні системи правового регулювання захисту персональних даних ґрунтувалися на двох основних підходах: 1) універсальному – передбачає створення всеохоплюючого закону про захист персональних даних, який регулює інформаційні відносини та встановлює загальні правила обробки даних. Проте цей метод потребує постійного оновлення, оскільки нові цифрові загрози швидко змінюють інформаційний ландшафт; 2) галузевому – ухвалення окремих законів для кожної сфери, де існують ризики порушення конфіденційності (банківська система, телекомунікації, медіа тощо). Хоча цей метод дозволяє враховувати специфіку кожної сфери, він часто призводить до дублювання норм, суперечностей у законодавстві та відсутності єдиного регулювання. На практиці обидва підходи виявили низьку ефективність [2], оскільки вони не забезпечують достатньої гнучкості в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій, зростання кіберзагроз та активного використання персональних даних у сучасних інформаційних війнах.

З початком дії воєнного стану в Україні відповідно до Указу Президента від «Про введення воєнного стану в Україні» у засобах масової інформації почали з'являтися повідомлення про випадки незаконного збору персональних даних. Воєнний стан спричинив скоєння нових правопорушень у цій сфері та ускладнив вже існуючі. Такі дії вчинялися не лише з метою шахрайства, а й для стеження за волонтерами, публічними службовцями та цивільним населенням [3]. Серед найпоширеніших випадків можна виділити: умисне

передавання правоохоронним органам персональних даних осіб разом із неправдивою інформацією про їхню нібито співпрацю з державою-агресором; розголошення персональних даних військовослужбовців, журналістів, громадських активістів і членів їхніх сімей для їх подальшої ідентифікації та переслідування з боку ворожих агентів; створення фейкових вебсайтів, що пропонують матеріальну допомогу громадянам України, проте насправді використовують їхні персональні дані для незаконного поширення та зловживань.

Для ефективного захисту персональних даних необхідний комплексний адаптивний підхід, який поєднує універсальне регулювання з гнучкими механізмами оновлення та адаптації до нових викликів. Основними кроками можуть стати: впровадження динамічного законодавства з можливістю швидкої модифікації норм у відповідь на нові загрози (наприклад, шляхом регулярного оновлення нормативних актів, видання підзаконних актів або за допомогою автоматизованих механізмів адаптації); створення єдиної національної стратегії кібербезпеки персональних даних, яка координуватиме державний та приватний сектори, створюючи ефективну систему реагування на загрози; використання технологічних рішень для захисту даних, таких як блокчейн, для верифікації достовірності інформації, шифрування та анонімізації даних; міжнародна співпраця та гармонізація законодавства з урахуванням світових стандартів, зокрема Загального регламенту про захист даних (GDPR). Запровадження GDPR є важливим кроком у зміцненні захисту персональних даних як у ЄС, так і за його межами [1]. Європейська реформа у цій сфері спрямована на відновлення довіри користувачів до процесів збору, аналізу та обробки їхньої особистої інформації. Водночас головну роль у захисті персональних даних відіграє сам користувач. Важливо уважно стежити за тим, які саме дані він надає під час використання цифрових технологій. Також важливу роль в цьому процесі відіграє підвищення цифрової грамотності громадян щодо безпечного використання персональних даних, включаючи відповідальність державних та приватних суб'єктів.

Одним із ключових напрямів у сфері захисту персональних даних є модернізація законодавства, яка передбачає його регулярний перегляд та оновлення відповідно до розвитку технологій і нових загроз. Важливим кроком є також посилення відповідальності за порушення, зокрема збільшення штрафів та запровадження кримінальної відповідальності за найбільш серйозні правопорушення [1].

Важливим елементом сучасної стратегії кіберзахисту є співпраця між державними структурами та приватним сектором. Оскільки кіберзлочинці часто діють у складі міжнародних угруповань, координація зусиль на глобальному рівні є необхідною для ефективного протистояння загрозам. Об'єднання зусиль урядів, корпорацій і міжнародних організацій сприяє створенню комплексних рішень для боротьби з кіберзлочинністю, що включають обмін інформацією про загрози, розробку сучасних стандартів безпеки та оперативне реагування на кризові ситуації. Запровадження такого підходу дозволить не лише ефективніше захищати персональні дані, а й забезпечити адаптивність правової системи до нових викликів у сфері інформаційної безпеки.

Також ключову роль у протидії сучасним загрозам у сфері кібербезпеки відіграє міжнародна співпраця. У світі, де кіберзлочинність не знає кордонів, ефективна боротьба з нею потребує злагоджених дій між урядами, міжнародними організаціями та приватним сектором. Це є особливо актуальним для прикордонної служби, яка виконує стратегічну роль у захисті державних рубежів, зокрема у сфері обміну розвідувальними даними, виявлення спроб нелегального проникнення та протидії контрабанді, що може фінансувати ворожі кібератаки. Об'єднані зусилля в розробці стандартів безпеки, обміні інформацією про нові загрози та створенні дієвих механізмів реагування сприятимуть зміцненню колективного захисту, посиленню цифрової безпеки на кордонах і зниженню ризиків для державних та приватних систем.

Захист персональних даних є невід'ємною складовою національної безпеки. Для мінімізації загроз необхідно поєднувати правові, організаційні та технологічні заходи, спрямовані на забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності персональної інформації. Важливим залишається питання підвищення рівня обізнаності громадян щодо ризиків, пов'язаних із обробкою персональних даних, та необхідності дотримання кібергігієни.

1. Биков О., Савченко В. Захист персональних даних у сучасному законодавстві. *Legal Bulletin*. 2024. № 4 (14). С. 67–72.

2. Брижко В. М. Захист персональних даних: реалії та практика сучасності. *Інформація і право*. 2013. № 3 (9). С. 25–34.

3. Кокарча Ю. А., Лалуєва А. О. Особливості захисту персональних даних в соціальних мережах: вплив воєнного стану. Current issues of science, prospects and challenges : III International Scientific and Theoretical Conference (Sydney, Australia, November 25, 2022). Sydney, Australia, 2022. С. 70–74.

4. Лесько Н. В., Малець М. Р. Правова характеристика глобальної мережі Інтернет. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 186–189. URL : http://www.lsej.org.ua/1_2021/46.pdf.

5. Перун Т. С. Забезпечення інформаційної безпеки в зоні бойового конфлікту. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. № 5. С. 131–138.

Михайло КУЦІЙ

курсант 2 курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України

Науковий керівник:

Віталій ТЕЛІЙЧУК

професор кафедри оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Інформаційна безпека відіграє ключову роль у загальній системі національної безпеки держави, оскільки пронизує всі її складові, водночас набуваючи самостійного значення. Будь-які виклики чи загрози, що стосуються національної безпеки країни, безпосередньо пов'язані з інформаційним фактором. Сучасний стан соціально-економічного розвитку України, недосконалість державного управління та механізмів громадянського суспільства створюють значний спектр внутрішніх загроз для інформаційної безпеки [1]. Особливо актуальним залишається питання формування та підтримки надійного середовища інформаційного обміну, яке відповідало б державним правилам і політиці безпеки. Інформація вже давно вийшла за межі своєї допоміжної функції та стала потужним стратегічним ресурсом із визначеними характеристиками й економічною цінністю. Водночас існує ризик збитків для власників інформації через несанкціоноване втручання в інформаційну структуру та її елементи.

Безпека завжди була і залишається фундаментальною потребою та пріоритетною метою як для окремої особи, так і для суспільства загалом. Процес становлення й еволюції людської цивілізації безпосередньо пов'язаний із подоланням численних загроз, що походять із природного середовища, від супротивників, техногенних об'єктів та інших факторів. Відтак забезпечення безпеки є ключовою умовою стабільного функціонування та розвитку суспільства.

Ефективна національна безпека потребує комплексного підходу, що включає врахування соціально-політичних, економічних, правових, геополітичних, екологічних, техногенних та багатьох інших аспектів. Важливу роль у цьому процесі відіграє інформаційне забезпечення безпеки держави.

Цілком згодні з позицією О. Матети, що інформаційна безпека, як невід'ємна складова національної безпеки, означає стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, коли унеможливорюється заподіяння шкоди через: нестачу, несвоєчасність чи недостовірність використовуваної інформації; деструктивний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване поширення, використання, а також порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформаційних ресурсів [2]. Регулювання інформаційної безпеки відбувається на основі низки міжнародних стандартів і норм, серед яких: CoBiT (Control Objectives for Information and Related Technology), ITIL (Information Technology Infrastructure Library),

ISO/IEC 27001:2005, ISO/IEC 17799, ISO/IEC 15408.

В Україні регулювання інформаційної безпеки здійснюється шляхом ухвалення низки нормативно-правових актів, як-от: Конституція України, Закон України «Про інформацію», Закон України «Про Національну програму інформатизації», Указ Президента України «Про Доктрину інформаційної безпеки України», а також Стратегія національної безпеки України.

Закон України «Про національну безпеку України» визначає інформаційну безпеку як одну з ключових складових загальної системи національної безпеки. Важливість цієї сфери зумовлена кількома факторами. По-перше, реалізація національних інтересів, управління ризиками та протидія загрозам здійснюється насамперед у межах інформаційного простору. По-друге, людина та її права, інформація та інформаційні системи разом із правами на них є не лише основними об'єктами безпеки в інформаційній сфері, а й ключовими елементами всіх секторів безпеки загалом. По-третє, інформаційна складова є невід'ємною частиною будь-якої сфери суспільного життя. Основними об'єктами інформаційної безпеки виступають особа, суспільство та держава, а її головне завдання – забезпечення їхніх інтересів.

Механізми управління інформаційною безпекою наразі значно відстають від темпів розвитку інформатизації, що спричиняє зростання рівня кіберзлочинності. Це, своєю чергою, може мати серйозні, а в окремих випадках і незворотні наслідки як для держави, так і для бізнесу, суспільства та окремих громадян. У світовому масштабі кіберзлочинність охоплює широкий спектр правопорушень: від злочинів, спрямованих на отримання фінансової вигоди, до незаконного використання інформації, що зберігається на комп'ютерах, планшетах і мобільних пристроях. Окрему загрозу становлять злочини, спрямовані проти конфіденційності, цілісності та доступності інформаційних систем [3, с. 34]. Закон України «Про національну безпеку України» у частині, що стосується загроз національній безпеці, визначає ключові потенційні та реальні ризики для стабільності суспільства та безпеки держави в інформаційній сфері. На сучасному етапі до основних викликів відносять: несанкціоноване розголошення конфіденційної інформації, що належить державі та спрямована на захист її національних інтересів і задоволення потреб як суспільства, так і державного управління; обмеження доступу громадян до інформації, що суперечить принципам свободи слова та відкритості суспільства; поширення через засоби масової інформації ідеології насильства, жорстокості та інших деструктивних явищ; зростання рівня комп'ютерної злочинності та розвиток кібертероризму; витік інформації, що містить державну та інші види таємниць, захищені чинним законодавством; маніпулювання громадською свідомістю шляхом розповсюдження викривленої, неповної або недостовірної інформації з метою дестабілізації суспільства.

Ці загрози потребують комплексного підходу до їх нейтралізації та вдосконалення механізмів забезпечення інформаційної безпеки держави.

Останнім часом інформаційна безпека посідає одну з ключових позицій у структурі національної безпеки. У сучасному світі жодна держава не може забезпечити собі стратегічну чи тактичну перевагу у військово-технічній та економічній сферах, ефективно прогнозувати розвиток новітніх технологій, військової техніки та озброєння без лідерства у сфері інформації. Вирішальне значення мають розвинені засоби збору, аналізу та передачі інформації, а також організація ефективної системи інформаційної боротьби, включаючи здатність успішно протистояти загрозам інформаційної війни [4]. Інформація сьогодні є ключовим інструментом у глобальному суперництві провідних країн за світове домінування в інформаційному просторі. Від її оперативності, повноти, якості та точності значною мірою залежить розвиток таких стратегічно важливих галузей, як оборонна промисловість, енергетика, зв'язок, наука, медицина, транспорт та виробництво загалом.

Загальна система національної безпеки охоплює кілька взаємопов'язаних підсистем, серед яких: державно-політична, екологічна, економічна, соціальна та інформаційна. При цьому підсистема інформаційної безпеки відіграє особливу роль, оскільки: інформаційні процеси та відносини пронизують усі інші сфери життєдіяльності суспільства, що робить інформаційну безпеку важливою складовою всіх підсистем національної безпеки; у сучасних умовах масового впровадження інформаційних технологій і засобів обчислювальної техніки в різних сферах діяльності людини питання інформаційної безпеки набувають самостійного значення в суспільстві; загрози та ризики, що впливають на інформаційну безпеку, мають комплексний характер, охоплюючи як зовнішні, так і внутрішні фактори [5]. До основних джерел зовнішніх ризиків належать: встановлення іноземними державами обмежень щодо

поширення інформації та новітніх інформаційних технологій в Україні; діяльність розвідувальних органів і спецслужб інших країн; протиправна активність зарубіжних організацій та окремих осіб, що зачіпає інтереси України; природні катаклізми та техногенні катастрофи.

З-поміж основних внутрішніх загроз можна виділити: відсутність науково обґрунтованої державної політики у сфері інформаційної безпеки; недосконалість нормативно-правової бази, що регулює інформаційні відносини та захист інформаційного простору; неефективність або слабкість державної системи забезпечення інформаційної безпеки; протиправні дії представників державних органів, політичних та економічних структур, а також окремих громадян у сфері інформації; виникнення нестандартних, неконтрольованих ситуацій у процесах, що базуються на використанні інформаційних технологій, що підвищує ризики нанесення шкоди та збільшує її масштаб; недостатність або повна відсутність надійних механізмів забезпечення інформаційної безпеки.

З огляду на це інформаційна безпека є критично важливим елементом загальної національної безпеки, що вимагає комплексного підходу до її гарантування.

Один із ключових аспектів національної безпеки є інформаційна складова, яка має прямий вплив не лише на державу, а й на кожного громадянина. Реалізація певних загроз може завдати шкоди як суспільству в цілому, так і окремим особам – у матеріальному, моральному чи навіть фізичному аспекті.

В умовах сучасного розвитку технологій інформаційний вимір національної безпеки набуває критичного значення. Серед найбільш актуальних загроз варто виділити кіберзлочинність, кібертероризм, маніпулятивну пропаганду, розповсюдження антиконституційних і антидержавних ідей, а також обмеження доступу громадян до суспільно важливої інформації [6].

Слід погодитися з В. Телійчуком, що у зв'язку з розвитком сучасних комп'ютерних технологій, насамперед всесвітньої електронної мережі Інтернет, в міжнародному законодавстві з'явився новий термін «кіберзлочинність». Комп'ютерні (мережеві) злочини можна поділити на дві групи: 1) злочини, що безпосередньо посягають на безпеку комп'ютерних систем та комп'ютерної інформації; 2) злочини проти особистості, власності, порядку управління та інших об'єктів, які вчиняються з використанням комп'ютерів, комп'ютерних систем і сучасних мережевих технологій. Для досягнення ефективності оперативної роботи в мережі Інтернет правоохоронні органи мають широко взаємодіяти з різними установами, наприклад інтернет-провайдерами (для обміну конфіденційною інформацією) або фармацевтичними організаціями. Таке співробітництво має бути процесуально закріплене, що сприятиме проведенню ефективної профілактичної роботи правоохоронними органами [7].

Отже, на нашу думку, для ефективного забезпечення інформаційної безпеки необхідно:

- гарантувати доступ громадян, підприємств, установ та організацій до достовірної, об'єктивної інформації;
- зберігати та розвивати духовні, культурні та моральні цінності українського народу; сприяти підвищенню рівня медіаграмотності населення та розвитку соціально відповідального інформаційного середовища; формувати ефективну правову систему захисту особистості, суспільства та держави від шкідливих інформаційних впливів; розробляти та впроваджувати механізми захисту від негативних зовнішніх інформаційно-психологічних впливів, спираючись на міжнародні правові норми; сприяти розвитку інформаційного суспільства та створювати умови для його безпечного функціонування.

З огляду на це інформаційна безпека є одним із ключових елементів стабільності та стійкості держави в сучасних реаліях.

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

2. Матета О. А. Категорія «національні інтереси» як складова національної безпеки України. Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 лист. 2020 р.). Харків : ХНУВС, 2020. С. 315–317.

3. Белай С. В., Корнієнко Д. М. Інформаційна безпека сьогодення – невід'ємна складова воєнної безпеки. Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави. Київ : Національна академія Служби безпеки України, 2018. 408 с.

4. Войціховський А.В. Кібербезпека як важлива складова системи захисту національної

безпеки європейських країн. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 53. С. 26–37.

5. Гуржій Т. Інформаційне право: виклики гібридної війни. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 4. С. 16–26.

6. Дмитренко М. А. Проблемні питання інформаційної безпеки України. Міжнародні відносини. Серія : Політичні науки. 2017. № 17. С. 236–243.

7. Телійчук В. Г. Оперативно-розшукова протидія наркозлочинності в мережі Інтернет як стратегія протидії наркозлочинності в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 115–122.

Олена КУЧАЙ

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Олена ГУЗЕНКО

доцент кафедри

господарсько-правових дисциплін

та економічної безпеки,

кандидат економічних наук, доцент

(Донецький державний

університет внутрішніх справ,

м. Кропивницький, Україна)

ПРОБЛЕМАТИЧНІ ТА СУТНІСНО-ПРАВОВІ СЕГМЕНТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ

Сучасність доводить: інформаційна безпека охоплює інструменти та процеси, які використовують для захисту інформації. Окрім того, інформаційна безпека виступає впливовим сегментом захищеності національних інтересів країни. Особливо чітко рольовий сегмент інформаційної безпеки простежується в умовах повномасштабних воєнних дій, котрі спровоковані на території України російською федерацією. Загострюються питання не лише встановлення ризиків та загроз інформаційній безпеці країни, а й переосмислення її сутнісного змісту з огляду на сучасні реалії розвитку України. Окрім того, інформаційна безпека, як один із пріоритетних елементів національної безпеки, вважається пріоритетним напрямом збереження інтересів країни. Виходячи з того, що інформаційна безпека являє собою галузь, що розвивається й охоплює широкий спектр сфер – від безпеки мережі та інфраструктури до тестування та аудиту, – переосмислення її ролі, встановлення існуючих проблематичних сегментів та осучаснення її сутнісного змісту в надзвичайних умовах розвитку набуває актуального значення, що вплинуло на вибір предмета вивчення.

Проблематичні питання забезпечення інформаційної безпеки, її взаємозв'язку з національною безпекою є об'єктом принципового інтересу для законодавця, вітчизняних науковців і практиків, зокрема таких, як: І. Боднар [1], А. Нашинець-Наумова [2], О. Данільян, О. Дзьобань, М. Панов [3], М. Криштанович, Я. Пушак, М. Флейчук, В. Франчук [4], А. Михненко, Н. Грущинська, Ю. Нестеряк, Я. Жовнірчик [5] та ін. Проте надзвичайно актуальним залишається дослідження проблем та процесів забезпечення інформаційної безпеки України в умовах повномасштабного російського вторгнення.

На погляд І. Боднар [1], А. Нашинець-Наумової [2], А. Гребенюк та Л. Рибальченко [6], у надзвичайних умовах розвитку України основними проблематичними аспектами дотримання відповідного рівня інформаційної безпеки виступають:

- по-перше, незахищені або погано захищені інформаційні системи. Така ситуація викликана швидкістю технологічного розвитку, який несе певні інноваційні зміни в обробці інформаційних потоків, що не відповідають існуючій системі подання інформації, виникає необхідність пошуку компромісів у заходах безпеки;
- по-друге, атаки в соціальних мережах, що призводять до розповсюдження зловмисного програмного забезпечення через повідомлення в соціальних мережах або опосередковано, шляхом використання інформації, отриманої з цих сайтів, для аналізу користувачів і організацій та подальшого планування атаки;
- по-третє, проблеми соціальної інженерії, котра використовується зловмисників,

які надсилають електронні листи та повідомлення, що обманом змушують користувачів виконувати дії, які можуть поставити під загрозу їхню безпеку або розкрити особисту інформацію. Такі події надають можливість злодіям маніпулювати користувачами за допомогою психологічних тригерів, таких як цікавість, терміновість або страх;

- по-четверте, зловмисне програмне забезпечення на кінцевих точках, де основною загрозою є зловмисне програмне забезпечення, яке може передаватися різними способами та може призвести до компрометації кінцевої точки, а також до ескалації привілеїв для інших організаційних систем. Це пов'язане з тим, що традиційного антивірусного програмного забезпечення недостатньо, щоб заблокувати всі сучасні форми зловмисного програмного забезпечення;

- по-п'яте, нехтування процесами шифрування, які здатні кодувати дані так, що їх зможуть декодувати лише користувачі з секретними ключами.

Безумовно, зазначений перелік не є вичерпним, проте він вказує на наявність низки проблемних аспектів, які негативно впливають на рівень інформаційної безпеки і, як наслідок, зачіпають національні інтереси України, котра знаходиться в зоні воєнних викликів.

Тлумачення інформаційної безпеки як понятійної категорії висвітлено в законодавчій площині України. Так, в проєкті Концепції інформаційної безпеки України автори пропонують розглядати інформаційну безпеку як «...стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, при якому запобігається завдання шкоди через неповноту, несвоєчасність і недостовірність поширюваної інформації, порушення цілісності та доступності інформації, несанкціонований обіг інформації з обмеженим доступом, а також через негативний інформаційно-психологічний вплив та умисне спричинення негативних наслідків застосування інформаційних технологій» [7].

В свою чергу, в Стратегії інформаційної безпеки [8] законодавець надає більш розширене тлумачення сутності категорії «інформаційна безпека України», котра чітко окреслює взаємозв'язок з національною безпекою. Для характеристики понятійної категорії «інформаційна безпека України» законодавець використовує декілька ключових сегментів:

- складова частина національної безпеки України;
- стан захищеності державного суверенітету та територіальної цілісності країни;
- наявність демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави;
- забезпечення дотримання конституційних прав і свобод людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації;
- доступ до достовірної та об'єктивної інформації;
- наявність ефективної системи захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій;
- несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом.

Важливо звернути увагу на той факт, що національні інтереси в інформаційній сфері законодавець виклав у Доктрині інформаційної безпеки України [9]. До їх складу законодавець включив життєво важливі національні інтереси особи, суспільства і держави, а саме [9]:

- життєво важливі національні інтереси особи в інформаційній сфері: забезпечення конституційних прав і свобод людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації; забезпечення конституційних прав людини на захист приватного життя; захищеність від руйнівних інформаційно-психологічних впливів;
- життєво важливі національні інтереси в інформаційній сфері суспільства і держави: захист українського суспільства від агресивного впливу деструктивної пропаганди, від агресивного інформаційного впливу російської федерації, спрямованого на пропаганду війни, розпалювання національної і релігійної ворожнечі, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету і територіальної цілісності України; забезпечення вільного обігу інформації, крім випадків, передбачених законом; розвиток та захист національної інформаційної інфраструктури; формування ефективної правової системи захисту особи, суспільства та держави від деструктивних пропагандистських впливів; безпечне функціонування і розвиток національного інформаційного простору та його інтеграція у європейський і світовий інформаційний простір; забезпечення розвитку

інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційних ресурсів України тощо.

З огляду на вищевикладене доходимо висновку, що наразі Україна потерпає від негативного агресивного впливу деструктивної пропаганди, від агресивного інформаційного впливу російської федерації, спрямованого на пропаганду війни, розпалювання національної і релігійної ворожнечі, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету і територіальної цілісності України. Такі явища знижують рівень інформаційної безпеки та негативно впливають на процеси дотримання національних інтересів. Постає питання активізації процесів впровадження заходів зміцнення інформаційної безпеки, що, в свою чергу, позитивно вплине на збереження національних інтересів і на рівні окремо взятої особи, і на рівні суспільства та держави в майбутньому.

1. Боднар І. Р. Основні критерії інформаційної політики України : монографія. Львів : Вид-во Львів. торг.-екон. ун-ту, 2023. 144 с.
2. Нашинець-Наумова А. Ю. Інформаційна безпека: питання правового регулювання : монографія. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 168 с.
3. Данільян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації : монографія. Харків : Фоліо, 2020. 285 с.
4. Криштанович М. Ф., Пушак Я. Я., Флейчук М. І., Франчук В. І. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення : монографія. Львів : Сполом, 2020. 418 с.
5. Михненко А. М., Грушинська Н. М., Нестеряк Ю. В., Жовнірчик Я. Ф. та ін. Публічне управління та національна безпека : монографія / за ред. А. М. Михненка, Н. М. Грушинської. Київ : НАУ, 2019. 340 с.
6. Гребенюк А. М., Рибальченко Л. В. Основи управління інформаційною безпекою : навч. посібник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 144 с.

Ірина МЕТАШОП

здобувач вищої освіти

Науковий керівник:

Олена ГУЗЕНКО

доцент кафедри

господарсько-правових дисциплін

та економічної безпеки,

кандидат економічних наук, доцент

*(Донецький державний
університет внутрішніх справ,
м. Кривий Ріг, Україна)*

ЗМІСТОВНІСТЬ ДЕФІНІЦІЇ «ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА»: НАУКОВІ ПОЗИЦІЇ, ОСУЧАСНЕННЯ ТА ЗВ'ЯЗОК З НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ УКРАЇНИ

Рольовий та пріоритетний сегмент інформаційної безпеки в контексті інтегративної складової національної безпеки не викликає сумнівів. Головне призначення інформаційної безпеки полягає в формуванні та захищеності національних інтересів особистості, суспільства і держави. Водночас найважливішим завданням системи забезпечення національної інформаційної безпеки виступає вдосконалення правового регулювання, включно з детальнішим врегулюванням захисту інформації, використання найефективніших сучасних методів і способів захисту інформації, удосконалення системи інформаційної безпеки, а також впровадження сучасних інформаційних технологій. Незважаючи на названі сегменти, єдиної позиції щодо змісту дефініції «інформаційна безпека» у науковців немає. Проте потрібно віддати належне законодавцю, котрий запропонував тлумачення поняття «інформаційна безпека України», наголошуючи на тому, що вона виступає складовою частиною національної безпеки України, є станом захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави. Проте плінність часу, надзвичайні умови розвитку країни вказали на доцільність не лише переосмислення рольового сегмента дефініції «інформаційна безпека», а й осучаснення її змісту відповідно до існуючих реалій, що вказало

на вибір напряму дослідження та актуальність останнього.

Важливо звернути увагу на те, що вітчизняні вчені аналізували різні проблемні аспекти інформаційної безпеки, розкривали причини необхідності вдосконалення правового регулювання, визначали рольовий сегмент в національній безпеці та надавали доволі змістовні пропозиції. Значна увага наукової спільноти до питань інформаційної безпеки простежується також з огляду на обрання інформаційної безпеки предметом вивчення на рівні дисертаційних та монографічних досліджень. Тему інформаційної безпеки як складової організаційно-правового захисту національних інтересів розглядали такі вчені: С. Домбровська, А. Помаза-Пономаренко, О. Крюков, С. Порока [1], В. Гур'єв, Д. Мехед, Ю. Ткач, І. Фірсова [2], І. Жиленко, А. Ярова, С. Бреннер, О. Іщенко, О. Бондаренко [3], О.Панченко [4], Н. Уханова [5] та ін. Незважаючи на великий обсяг досліджень за вказаною тематикою, виникає необхідність у подальших розвідках, результати яких сприятимуть підвищенню міцності інформаційної безпеки у сучасних складних умовах розвитку країни.

Важливо наголосити на тому, що в колі вітчизняних вчених не існує єдиного узгодженого доктринального підходу до визначення дефініції «інформаційна безпека». Тому виникає необхідність дослідження наукових позицій, котрі найбільш предметно розкривають сутнісний зміст цієї дефініції. Так, Л. Кочубей зазначає, що під інформаційною безпекою слід розуміти «...стан захищеності життєво важливих інтересів, а отже, й інформаційної озброєності держави, суспільства, особистості, за якого жодні інформаційні впливи на них неспроможні викликати деструктивні думки і дії, що призводять до негативних відхилень на шляху стійкого прогресивного розвитку названих суб'єктів» [6, с. 221–222]. В свою чергу, О. Ніщименко [7, с. 19] вказує, що інформаційна безпека – це «...стан захищеності національних інтересів України в інформаційній сфері, що складаються з сукупності збалансованих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, що відповідає принципу забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері».

На погляд Н. Дідик [8, с. 55], дефініція «інформаційна безпека» являє собою «...стан захищеності особи, суспільства та держави в інформаційному просторі, захист інформації, інформаційних ресурсів і інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури від можливих внутрішніх і зовнішніх загроз». Доволі змістовно дефініцію «інформаційна безпека» розкриває Т. Ткачук [9, с. 78]: «...стан, за якого в умовах дії реальних і потенційних загроз забезпечується самозбереження, сталий та прогресивний розвиток інформаційної сфери, в тому числі захищеність інформаційної інфраструктури, інформаційного простору, інформаційних ресурсів, інформаційних процесів та їх суб'єктів, а також досягнення відповідних національних цілей та реалізація національних інтересів в інформаційній сфері».

Погоджуємося з позицією М. Шевчука [10, с. 138] стосовно того, що при дослідженні сутності дефініції «інформаційна безпека» доцільно виділити кілька підходів:

- статичний (розглядає безпеку як стан захищеності інформаційного середовища або інформації, а також систему гарантій);
- діяльнісний (визначає безпеку як процес її забезпечення, здатність держави ефективно захищати національні інтереси та цінності);
- комплексний (поєднує безпеку як стан і процес).

При цьому варто зазначити, що М. Шевчук пропонує авторське бачення змісту дефініції «інформаційна безпека», котре полягає в наступному: «...безперервний процес діяльності компетентних органів, спрямований на запобігання та протидію загрозам в інформаційній сфері, застосування активних заходів інформаційного впливу, а також сукупність умов для цієї діяльності, які можуть бути реалізовані та контрольовані в довгостроковій перспективі» [10, с. 138].

В результаті аналізу наукових позицій вітчизняних вчених стає зрозумілим, що дефініція «інформаційна безпека» означає захист інформації та інформаційних систем від несанкціонованого доступу, використання, розкриття, порушення, модифікації або знищення з метою забезпечення:

- 1) цілісності, що означає захист від неправомірної зміни або знищення інформації та включає забезпечення безвідмовності й достовірності інформації;
- 2) конфіденційності, що означає збереження дозволених обмежень на доступ та розкриття, включно із засобами захисту особистого життя і службової інформації;
- 3) доступності.

У цілому, на наш погляд, дефініція «інформаційна безпека» в сучасних складних умовах розвитку країни являє собою комплекс заходів, націлених на захист інформації та

інформаційних систем від несанкціонованого доступу, використання, розкриття, порушення, модифікації або знищення з метою забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності, котрі надають можливість досягти такого стану захищеності суспільства, який повністю відповідає встановленому рівню національної безпеки та сприяє збереженню національних інтересів країни в надзвичайних умовах розвитку. Зазначений підхід до розкриття сутнісного змісту дефініції «інформаційна безпека» має низку переваг, котрі враховують взаємозв'язок з національною безпекою та надзвичайними умовами розвитку країни.

Підсумовуючи зазначене, сформулюємо висновки. По-перше, інформаційна безпека виступає інтегративною складовою національної безпеки та має формуватися на захищеності інтересів особистості, суспільства і держави в надзвичайних умовах їхнього розвитку. По-друге, нарізла нагальна потреба переосмислення та осучаснення сутнісного змісту дефініції «інформаційна безпека» шляхом введення сегментів «національна безпека», «національний інтерес» та «надзвичайні умови розвитку». По-третє, доцільно провести заходи щодо вдосконалення правового регулювання інформаційної безпеки з метою посилення та впровадження найефективніших сучасних методів і способів захисту інформації, зокрема на базі інноваційних інформаційних технологій, котрі відповідають сучасному стану розвитку країни.

1. Домбровська С. М., Помаза-Пономаренко А. Л., Крюков О. І., Порока С. Г. Інформаційні загрози та комунікативна інфраструктура в державному секторі : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2024. 244 с.
2. Гур'єв В., Мехед Д., Ткач Ю., Фірсова І. Інформаційна безпека держави. Ніжин : ТПК «Орхідея», 2018. 166 с.
3. Жиленко І., Ярова А., Бреннер С. та ін. Українська Інформаційна Безпека: філологічний складник : монографія / за заг. ред. В. О. Садівничого. Суми : Сумський державний університет, 2024. 180 с.
4. Панченко О. Інформаційна безпека в епоху турбулентності: державно-управлінський аспект : монографія. Київ : КВІЦ, 2020. 332 с.
5. Уханова Н. С. Проблеми протидії негативним інформаційним впливам та захисту інформаційної безпеки людини і суспільства : монографія / за заг. ред. В. Пилипчука. Київ ; Одеса : Фенікс, 2022. 120 с.
6. Кочубей Л. О. Інформаційна безпека держави: інструменти захисту українського інформаційного поля. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса. 2015. Вип. 3. С. 220–237.
7. Нішценко О. А. Інформаційна безпека України на сучасному етапі розвитку держави і суспільства. *Наше право*. 2016. № 1. С. 17–23.
8. Дідик Н. І. Нормативно-правові аспекти забезпечення інформаційної безпеки держави. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності підрозділів кримінальної поліції : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Львів, 23 бер. 2018 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2018. С. 53–60.
9. Ткачук Т. Ю. Правове забезпечення інформаційної безпеки в умовах євроінтеграції України : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.07. Ужгород, 2019. 487 с.
10. Шевчук М. О. До питання генези поняття інформаційної безпеки як складової національної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2023. Т. 2. № 78. С. 134–139.

Зорина МУХАМЕДОВА

здобувач вищої освіти першого рівня спеціальності «Міжнародні відносини»

Науковий керівник:

Артур МАРГУЛОВ

професор кафедри міжнародних відносин, доктор історичних наук, професор

(Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро, Україна)

КІБЕРБЕЗПЕКА: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Сучасний світ опинився перед викликами, які виникли внаслідок сучасних науково-технічних зрушень. В умовах пришвидшеної інформатизації та цифровізації соціально-економічних процесів виникають нові безпекові виклики. Спроба кримінального світу вийти

у цифровізований формат спричинила трансформацію кримінального процесуального регулювання. Світове кримінальне законодавство поступово адаптується до цифрової реальності та намагається знайти гідну відповідь таким викликам. Держава України знаходиться у стадії визначення власної процесуальної законодавчої ініціативи у даному контексті. Отже, дослідження окресленої тематики є актуальним у форматі національної доктрини безпеки.

Кіберзлочинці намагаються діяти поза межами існуючої юрисдикції, а боротьба з цим видом злочинів потребує ефективних механізмів міжнародного співробітництва, єдиних стандартів та єдиного законодавчого поля. Одним з основних міжнародних документів, що регулюють кіберзлочинність, є Будапештська конвенція 2001 р., яка охоплює різні види кіберзлочинів. Статті 2–4 цієї конвенції регламентують відповідальність за неправомірне використання інформації та підробку програмного забезпечення. Конвенція визначає напрями міжнародного співробітництва у справі розслідування злочинів. Іншим юридичним документом, що регулює зазначену діяльність, є Директива 2013/40/EU Європейського парламенту та Ради Європи про атаки на інформаційні системи, Директива 2017/541 про боротьбу з тероризмом, зокрема використанням інформаційних технологій у терористичних цілях. Країни світу розробляють національні законодавства в сфері боротьби з кіберзлочинністю.

Практичну складову боротьби країн ЄС з кіберзлочинністю можна дослідити за конкретними прикладами:

справа німецького хакера, що шантажував політиків викраденими особистими даними [6];

засудження адміністратора сайту iSpoof [8].

В свою чергу, Україна у боротьбі з кіберзлочинами керується ч. 1, 2 ст. 361, ст. 362 Кримінального Кодексу України, а також Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки в Україні», котрий передбачає активну співпрацю України з ЄС, Європолем, ФБР та іншими організаціями в боротьбі з хакерськими атаками.

Проблем у боротьбі з кіберзлочинністю додає складна система ідентифікації таких злочинів, але попри це є приклади позитивної міжнародної комунікації в цій галузі:

- полювання на REvil (утрупування кіберзлочинців), де хакерів із утрупування притягнули до відповідальності не тільки за кіберзлочини, а і за відмивання грошей [1];
- викриття утрупування, що за допомогою програми Clor надсило заражені файли у співпраці з правоохоронними органами Південної Кореї та США [1].

Отже, хоч правоохоронні органи України і співпрацюють з колегами з-за кордону, наявний брак досвіду у попередженні цих злочинів дозволяє злочинцям користуватися вразливим становищем, яке утворилося через недосконалість правового поля України. На часі – інформаційне технологічне переоснащення відповідних правоохоронних структур в Україні відповідно до вимог часу. На наш погляд, доречними були б такі заходи:

- спрощення системи екстрадиції – для прискорення передачі злочинців до відповідних юрисдикцій;
- підвищення технологічних інструментів виявлення та запобігання кіберзлочинам;
- створення кіберпідрозділів для швидшого реагування на загрози.

1. Хакнути хакера. Покарання за кіберзлочинність: судова практика. *Юридична Газета*. URL : <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/haknuti-hakera-pokarannya-za-kiberzlochinnist-sudova-praktika.html>.

2. The Convention on Cybercrime (Budapest Convention, ETS No. 185) and its Protocols. Council of Europe. URL : https://www.coe.int/en/web/cybercrime/the-budapest-convention?utm_source.

3. Cybercrime. Eurojust. URL : https://www.eurojust.europa.eu/crime-types-and-cases/crime-types/cybercrime?utm_source.

4. Cybercrime. Europol. URL : https://www.europol.europa.eu/crime-areas/cybercrime?utm_source.

5. Cybercrime. European Commission. URL : https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/cybercrime_en?utm_source.

6. German hacker on trial for spying on politicians. DW. URL : <https://www.dw.com/en/germany-hacker-goes-on-trial-for-spying-on-politicians/a-55026366>.

7. Hack blotter, vol. 4, No. 3: Cybercriminal Arrests And Convictions. Cybercrime Magazine. URL : <https://cybersecurityventures.com/q4-2020-hack-blotter-cybercriminal-arrests-and-convictions/>.

8. Main administrator of iSpoof website sentenced to 13 years. Eurojust. URL : <https://www.eurojust.europa.eu/news/main-administrator-ispoof-website-sentenced-13-years>.

Тетяна НЕКЛЕСА

курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Борис ЛОГВИНЕНКО

професор кафедри
адміністративного права і процесу,
доктор юридичних наук, професор

*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

ЕФЕКТИВНІ ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ У БОРОТБІ З ФЕЙКАМИ

У сучасному світі, зокрема в умовах глобалізації та розвитку технологій, проблема дезінформації набуває все більшого значення. Останнім часом особливої актуальності набуває боротьба з фейковими новинами та дезінформацією, що може спричинити серйозні негативні наслідки як для окремих осіб, так і для суспільства в цілому. Для України проблема дезінформації набуває невідкладного значення у зв'язку з триваючою дією воєнного стану, обумовленого відкритою збройною агресією, розв'язаною російською федерацією.

Під дезінформацією прийнято розуміти навмисне поширення неправдивих або викривлених відомостей з метою маніпулювання громадською думкою, спонукання до певних дій або емоцій. До основних інструментів дезінформації можна віднести пропаганду, фейки, джінсу, упереджені новини, сатиру та клікбейт. Кожен із наведених методів має своє специфічне призначення, але всі вони сприяють створенню хибних уявлень у громадськості, що може вплинути на політичні, економічні чи соціальні процеси. Дезінформація може бути спрямована на маніпулювання думкою, обман конкретної групи осіб або на створення певного громадського наративу, який підтримує потрібну політичну чи соціальну позицію. Водночас, існує ще одна форма – мізінформація, що стосується ненавмисного поширення неточної інформації [1, с. 16].

Особливо активно дезінформація використовується під час гібридних воєн, де поєднуються як військові, так і інформаційні методи боротьби. В таких умовах фейки та маніпуляції часто використовуються для дестабілізації внутрішньої ситуації в країнах-ворогах, зокрема для створення хаосу серед населення та деморалізації його. В умовах сьогодення Європейський Союз став одним із лідерів у сфері боротьби з дезінформацією, розробивши низку механізмів та інструментів для ефективного протидії поширенню фейків. Одним із основних органів, що займаються такими питаннями, є Оперативна робоча група зі стратегічних комунікацій (ESTF). Цей підрозділ Європейської служби зовнішньополітичної діяльності відповідає за виявлення та нейтралізацію дезінформаційних атак, що спричиняються зовнішніми акторами, зокрема Російською Федерацією [2, с. 18].

Одним із основних напрямків роботи ESTF є виявлення фальшивих новин та їх спростування через спеціалізовані вебсайти, як, наприклад, EUvsDisinfo.eu. У межах цього вебсайту надається інформація про найбільші маніпуляції з боку РФ, зокрема ті, що були спрямовані на підтримку вторгнення в Україну. Європейський Союз також розробив конкретні правила для онлайн-платформ, що допомагають боротися з дезінформацією. Зупинимось на них детальніше:

А. Співпраця з фактчекерами – надання підтримки організаціям, що займаються перевіркою фактів;

Б. Прозорість політичної реклами – введення маркування рекламних матеріалів, щоб користувачі могли легко розпізнати політичну рекламу;

В. Розширення прав користувачів – захист громадян від дезінформації через створення інструментів для її виявлення;

Г. Демонетизація поширення дезінформації – позбавлення фінансових стимулів для осіб, які займаються поширенням фейків;

Ґ. Покращення доступу до даних для дослідників – надання вченим доступу до даних

для покращення досліджень у сфері дезінформації [3, с. 51].

Найбільші онлайн-платформи також активно працюють над боротьбою з дезінформацією. Наприклад, Google і Meta розширили свої зусилля у боротьбі з фейками, зокрема за допомогою перевірки фактів на різних мовах Європейського Союзу. Однак, соціальна мережа X (колишній Twitter) залишається однією з найбільших платформ, де поширюється неправдива інформація, що викликає занепокоєння у багатьох правозахисників.

Відповідно до ч. 4 статті 32 Конституції України, кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації [3].

Зокрема, законодавством України передбачено юридичну відповідальність за поширення недостовірної інформації. Наприклад, Розділ VIII Закону України «Про медіа» від 13.12.2022 № 2849-IX присвячений відповідальності за порушення законодавства у сфері медіа [4].

Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за публічні заклики до повалення державного ладу організованими групами, зокрема через «ботоферми». Згаданий вище Закон України «Про медіа» також містить заборони на поширення недостовірної інформації, зокрема щодо пропаганди держави-агресора. Суб'єктам у сфері медіа заборонено поширювати інформацію, передбачену статтями 36, 42, 119 цього закону. У 2023 році Європейський Союз ухвалив Закон про цифрові послуги, який набув чинності у 2023 році. Цей закон має на меті сприяти безпечнішому онлайн-середовищу, зокрема шляхом зобов'язання онлайн-платформ надавати користувачам інструменти для боротьби з дезінформацією [5, с. 16].

Для України важливо використовувати досвід Європейського Союзу у боротьбі з дезінформацією, створюючи відповідні механізми на національному рівні. Одним із таких механізмів є Центр протидії дезінформації, утворений в 2021 році. Зазначений Центр займається виявленням та аналізом загроз інформаційній безпеці країни та координує заходи щодо нейтралізації дезінформаційних атак, що здійснюються як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні.

Отже, у боротьбі з фейками та дезінформацією важливо застосовувати комплексний підхід, включаючи правові механізми, співпрацю з медіа-організаціями, розвиток медіаграмотності серед населення та ефективну взаємодію з міжнародними організаціями. Використання досвіду Європейського Союзу у цій сфері має сприяти Україні покращити можливості для захисту від інформаційних загроз та забезпечення стабільності в умовах воєнного стану та у повоєнний період.

1. Андрушків Б. Культосвітня компонента в сфері управління як засіб попередження вульгаризму у взаємовідносинах та поширення фейків в ЗМІ або важелі посилення економічної безпеки в державі. Б. Андрушків, Н. Кирич, О. Погайдак, О. Гагалюк. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 2 (37). С. 214-222.

2. Гребенюк М. В., Леонов Б. Д. Проблеми протидії поширенню деструктивної пропаганди та дезінформації напередодні виборів: аналіз досвіду ЄС. *Правова інформатика*. 2019. № 2 (29) С. 82-89.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

4. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#n2350>.

5. Черниш Р. Правовий досвід країн Європейського Союзу у сфері протидії поширенню фейкової інформації. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 123-128.

Дмитро НЕКРАСОВ
курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:
Сергій ПРОКОПОВ
старший викладач кафедри
інформаційних технологій
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОРГАНІВ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У реаліях сьогодення набуває актуальності питання інформаційної безпеки територіальних підрозділів Національної поліції України, особливо у зв'язку зі збройною агресією, яка триває вже довгий час. На Україну постійно здійснюються кібератаки, в тому числі на інформаційні бази даних поліції.

Оперативне та ефективне забезпечення діяльності Національної поліції України потребує комплексного використання оперативно-технічних засобів, інформаційно-розшукових систем та інформаційно-комунікаційних засобів і технологій, що зумовлює необхідність впровадження новітніх технологій. Процес інформатизації діяльності територіальних органів Національної поліції України надає широкі можливості доступу до інформаційних ресурсів, що використовуються в діяльності поліції для забезпечення охорони прав і свобод людини, суспільних та національних інтересів, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Таким чином, ефективність діяльності Національної поліції України може бути підвищена шляхом впровадження надійних систем захисту інформації.

Інформаційна безпека є ключовим аспектом загальної системи інформаційного забезпечення особи, держави та суспільства. Вона спрямована на захист інформаційних ресурсів і законних інтересів їхніх власників. Поняття «інформаційна безпека» уточнюється у процесі практичної діяльності, наукових досліджень і нормативного регулювання: це стан захищеності систем обробки та зберігання даних, що гарантує конфіденційність, доступність і цілісність інформації, а також включає комплекс заходів, спрямованих на її захист від несанкціонованого доступу, використання, розголошення, знищення та інших загроз [1].

На думку О. Красікова, інформаційна безпека правоохоронних органів України – це організаційна (організація правоохоронних органів, визначення завдань, пов'язаних з розподілом, збиранням, обробкою, зберіганням і використанням інформації, взаємодія працівників правоохоронних органів щодо забезпечення інформаційної безпеки) та правова (видання наказів та інструкцій, розробка правил та інструкцій, планів тощо) безпека [2].

Система інформаційної безпеки має бути спрямована на запобігання втраті, спотворенню, несанкціонованому доступу та використанню інформації на всіх етапах – від проєктування до впровадження та експлуатації інформаційних підсистем.

На сьогодні основним способом захисту від витоку даних є забезпечення як фізичної (технічні засоби, лінії зв'язку, персонал), так і логічної (операційні системи, додатки, дані) безпеки інформаційних ресурсів української поліції. Захист інформації забезпечується шляхом застосування апаратних і програмних засобів, методів шифрування, спеціалізованих заходів безпеки, а також комплексу організаційних рішень.

Безпека та захист інформаційної системи Національної поліції України повинні ґрунтуватися на комплексному підході до побудови системи захисту, що включає концентрацію в єдиному комплексі заходів і засобів, необхідних для захисту інформації на всіх рівнях системи інформаційного забезпечення [3].

Однак незважаючи на значні досягнення у сфері інформатизації та впровадження сучасних інформаційних технологій в поліцейську діяльність, кінцевий результат інформаційної безпеки не завжди відповідає сучасним вимогам. Сучасні системи безпеки мають сильні характеристики лише в окремих сферах безпеки. Для вирішення цієї проблеми

створення окремих систем безпеки для кожної інформаційної системи є неефективним і недоцільним на всіх рівнях (фінансові обмеження, операційні та координаційні труднощі). Логічним виходом з цієї ситуації є інтеграція окремих інформаційних систем та систем безпеки.

Інформаційна безпека в поліцейській діяльності означає, що інформація доступна лише визначеним особам і не може бути витоком до третіх осіб. Досвід зарубіжних поліцейських сил показує, що діяльність вітчизняних правоохоронних органів можна поділити на внутрішні та зовнішні реформи. Інформаційна безпека є важливим питанням для регіональних органів поліції України, і для забезпечення захисту оперативно-розшукової та правової діяльності поліції необхідна інтеграція систем захисту інформації та безпеки, а також уніфікація внутрішнього та міжнародного інформаційних середовищ.

Підсумовуючи все вищевикладене, необхідно виділити важливість новітніх технологій, які забезпечать більшу та надійну безпеку для інформаційних баз даних правоохоронних підрозділів з огляду на те, що постійно оновлюються способи та методи здійснення кібератак, що загрожують національній безпеці, на підрозділи Національної поліції України з метою заволодіння захищеною інформацією.

1. Мирошниченко В. О., Прокопов С. О., Рижков Е. В. Впровадження сучасних систем цифрового радіозв'язку у підрозділах Національної поліції : наук.-практ. рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 29 с.

2. Красіков Д. О. Правове забезпечення інформаційної безпеки в діяльності органів внутрішніх справ України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 20 с.

3. Гавриш О. С., Махницький О. В., Прокопов С. О., Рижков Е. В. Захист інформаційних ресурсів підрозділів Національної поліції місцевого рівня : метод. рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ, 2021. 34 с.

Валерія НІКІТІНА

курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Сергій ПРОКОПОВ

старший викладач кафедри
інформаційних технологій
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Стрімкість цифровізації всіх сфер життєдіяльності сучасного суспільства, зокрема й українського, невинно формує нові виклики, пов'язані з впливом інформаційних технологій на процес здійснення як буденних, так і професійних потреб населення нашої держави. Особливої актуальності в умовах сьогодення набуває забезпечення у належний спосіб інформаційних та телекомунікаційних систем, завдяки яким і функціонують вищезгадані сфери суспільного життя, зокрема, такі системи не лише зберігають персональну інформацію, без перебільшення, щодо всього населення нашої держави, а й містять такі відомості, витік яких може стати загрозою як внутрішньодержавній, так і національній безпеці.

Забезпечення кібербезпеки – це фундаментальний напрям діяльності держави у формі уповноважених та компетентних державних інституцій, зокрема й правоохоронних, метою якої є запобігання існуючим загрозам, які здатні вплинути на інформаційні, телекомунікаційні та інші джерела, що функціонують невідривно від комп'ютерних систем, з метою убезпечення відомостей, які в таких джерелах зберігаються. Нормативно питання забезпечення кібербезпеки в нашій державі визначені у Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», який визначає правові та організаційні основи

забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України у кіберпросторі, основні цілі, напрями та принципи державної політики у сфері кібербезпеки, повноваження державних органів, підприємств, установ, організацій, осіб та громадян у цій сфері, основні засади координації їхньої діяльності із забезпечення кібербезпеки [1].

Інформаційне суспільство, до якого неухильно прагне людство, докорінно змінює статус інформації, розширюючи її потенціал як позитивного ресурсу та виявляючи її різко негативні можливості. Інформація завжди оточувала людину, тому будь-яке суспільство можна вважати інформаційним. Однак вивчення інформації як стратегічного ресурсу розвитку людства довело, що вона може бути достовірною та актуальною, новою та застарілою, але вона не може бути передана, прийнята або збережена в чистому вигляді. Будь-яка інформація має свого носія і передається каналами комунікації [2].

Запропонована думка підкреслює необхідність формування якісної організаційно-правової платформи, адже наразі, без перебільшення, велика частина всіх процесів життєдіяльності людини міститься в цифрових джерелах, серверних сховищах, на електронних носіях інформації тощо; тобто, маючи доступ до таких даних, зловмисники, спеціальні служби, інші організації або окремі особи, які такий доступ отримали, мають можливість безпосередньо впливати на людину, використовувати її дані та відомості щодо неї як у злочинних цілях, так і з метою створення загрози для національної безпеки нашої держави.

Проблеми організаційно-правового характеру знаходять свій вияв у відсутності успішного досвіду створення системи законодавчого врегулювання кібербезпекових заходів та неможливості здійснення впливу на ставлення пересічних громадян та здійснення таких заходів, зокрема щодо своїх персональних даних. Міністерство цифрової трансформації України та Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України проводять роботу щодо посилення захисту від кіберзлочинності шляхом оновлення та реформування законодавчої бази, вдосконалення механізму кіберзахисту органів державної влади, їх інформаційно-телекомунікаційних систем, проведення аналізу стану кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури [3]. Водночас, як зазначено вище, держава спрямовує свою діяльність на забезпечення реалізації заходів з метою посилення захисту інформаційних систем, аби попередити злочинність у кіберсфері.

До об'єктів кібербезпеки належать конституційні права і свободи людини й громадянина; суспільство, сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища; держава, її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність; національні інтереси в усіх сферах життєдіяльності особи, суспільства та держави; об'єкти критичної інфраструктури [4]. Перераховані суспільні відносини, на які можливе посягання з боку тих, хто втручається в діяльність інформаційних та телекомунікаційних мереж, що містять цифрові дані, належать до визначених та пріоритетних суспільних цінностей, що визнано безпосередньо законодавцем, зокрема у Конституції України.

Отже, підсумовуючи зміст нашого дослідження, зауважимо, що до основних проблем в питанні належного забезпечення кібербезпеки в нашій державі слід віднести: неможливість впливу ані з боку законодавця, ані з боку органів державної влади чи органів місцевого самоврядування на волевиявлення особи, яке полягає у власному виборі певної поведінки щодо захисту своїх персональних даних або інших відомостей щодо себе в контексті інформаційних технологій та захисту облікових сторінок; труднощі законодавчого врегулювання та створення механізму всеосяжного впливу компетентних державних інституцій на всі галузі, які потребують кіберзахисту; відсутність ефективного «консорціуму» владних інституцій, уповноважених на здійснення діяльності, пов'язаної з кібербезпекою, та відповідної мережі їх комунікації й чітко обумовленого напрямку роботи, який в комплексі має забезпечувати належну систему кіберзахисту нашої держави.

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05 жовтня 2017 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>.

2. Котляров С. О., Прокопов С. О. Інформаційне забезпечення захисту персональної інформації в суспільстві. Глобалізаційні виклики сучасності : матеріали Регіон. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 17 черв. 2020). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 70–71.

3. Рибальченко Л. В. Кіберзлочинність та її вплив на економічну безпеку країни. Економічна та інформаційна безпека: актуальні питання та інновації : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 4 лист. 2021 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 198–200.

4. Омелченко А. В. Організаційно-правові засади забезпечення кібербезпеки України. Київський часопис права. 2022. № 3. С. 140–145.

Артем ПАРФИЛО

здобувач вищої освіти

факультету дизайну

Київського національного університету
технологій та дизайну (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0009-0009-6392-0684>

ПРОТИДІЯ ДИПФЕЙКАМ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ІНТЕРЕСАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У сучасному світі технології штучного інтелекту (англ. AI) набули широкого розповсюдження, відкриваючи нові горизонти для створення мультимедійного контенту, зокрема фальсифікованих відео та зображень, відомих як «дипфейки» або «діпфейки» (англ. deepfake, утвореного від слів deep learning - «глибоке навчання» та fake - «підrobка»). Ці технології стають все більш досконалими, що ускладнює процес їх виявлення та створює нові виклики для забезпечення інформаційної безпеки. Агресія РФ в Україні, яка розпочалася у 2014 році та переросла у повномасштабне збройне вторгнення у 2022 році, виявила нові загрози, пов'язані з використанням AI технологій, зокрема дипфейків, у контексті інформаційної війни. Використання фальшивих відео та зображень з метою дезінформації та маніпуляції громадською думкою стало однією з основних загроз для національної безпеки.

Ця доповідь спрямована на ґрунтовне дослідження технологій AI щодо протидії дипфейкам, зокрема методам їх виявлення, а також аналізу можливостей ідентифікації та компрометації дипфейків за допомогою цих технологій у контексті забезпечення інформаційної безпеки держави.

Штучний інтелект (ШІ) та глибоке навчання (deep learning) значно вплинули на розвиток технологій дипфейків, що дозволяє створювати високоякісні фальсифіковані відео та зображення. Основними архітектурами нейронних мереж, які використовуються для цього, є згорткові нейронні мережі (CNN) та рекурентні нейронні мережі (RNN). Серед основних інструментів для створення дипфейків можна виділити Generative Adversarial Networks (GANs), Autoencoders, Variational Autoencoders (VAEs) та алгоритми заміни обличчя (face-swapping). GANs, наприклад, складаються з двох нейронних мереж – генератора та дискримінатора, які змагаються між собою, що дозволяє генератору створювати все більш реалістичні зображення та відео. Autoencoders та VAEs стискають та відновлюють зображення, створюючи нові зображення на основі вхідних даних.

Дипфейки можуть класифікуватися за різними критеріями, такими як тип контенту або ціль використання. За типом контенту виділяють відео дипфейки, зображення дипфейки та аудіо дипфейки. Відео дипфейки включають фальсифіковані відео, де змінюється обличчя, голос або рухи людей. Зображення дипфейки мають фальсифіковані фотографії, де змінюється обличчя або інші елементи зображення. Аудіо дипфейки – це фальсифіковані аудіозаписи, які імітують голоси відомих людей. За ціллю використання дипфейки можуть бути розважальними, політичними, комерційними або злочинними. Розважальні дипфейки використовуються у кіноіндустрії та відеоіграх, політичні – для дезінформації та маніпуляції громадською думкою, комерційні – у рекламі та бізнесі, злочинні – для шантажу та вимагання [7].

З розвитком глибоких нейронних мереж у 2010-х роках дипфейки стали більш реалістичними та важчими для виявлення. Важливу роль у цьому зіграли згорткові нейронні мережі та генеративно-змагальні мережі. Розвиток апаратного забезпечення, такого як графічні процесори (GPUs), прискорив процес створення дипфейків та дозволив робити їх у режимі реального часу.

Огляд методів виявлення

Виявлення AI дипфейків є важливим аспектом забезпечення інформаційної безпеки та боротьби з дезінформацією. Існує кілька методів та підходів для виявлення фальсифікованих відео та зображень, які базуються на різних технічних і алгоритмічних принципах, серед яких:

Аналіз метаданих

Метадані зображень: фальсифіковані зображення часто мають зміни в метаданих (EXIF-дані), які можуть вказувати на їхню обробку за допомогою спеціалізованих програм.

Метадані відео: аналіз метаданих відеофайлів може допомогти виявити ознаки монтажу або використання AI для створення дипфейків.

Фізіологічні ознаки

Мікроекспресії: аналіз мікроекспресій обличчя може допомогти виявити фальсифікацію, оскільки AI може не завжди точно відтворювати тонкі зміни в міміці [1].

Зміни в частоті моргання: дипфейки можуть мати нереалістичні частоти моргання, що відрізняються від природних рухів очей.

Аналіз артефактів

Візуальні артефакти: фальсифіковані зображення та відео часто містять артефакти, такі як розмиття, неправильне освітлення або неприродні переходи між фрагментами.

Аудіоартефакти: аналіз аудіозаписів може виявити неприродні зміни в голосі або фоні, які вказують на використання AI.

Аналіз поведінки

Рухи голови та тіла: аналіз рухів голови та тіла на відео може виявити фальсифікацію, оскільки AI може не завжди точно відтворювати природні рухи.

Координація губ та мови: аналіз координації губ та мови може виявити фальсифікацію, оскільки AI може не завжди точно синхронізувати рухи губ із звуками мови.

Методи машинного навчання та глибокого навчання

Для виявлення AI дипфейків використовуються різні методи машинного навчання та глибокого навчання, які дозволяють автоматизувати процес аналізу та підвищити точність виявлення [2], зокрема:

CNN використовуються для аналізу зображень та виявлення візуальних артефактів, які можуть вказувати на фальсифікацію [4];

RNN використовуються для аналізу відео та аудіо, дозволяючи виявляти неприродні зміни в мові або рухах. GANs використовуються для створення фальшивих зображень та відео, але також можуть бути використані для їх виявлення, створюючи моделі, здатні розпізнавати дипфейки;

моделі на основі трансформерів, такі як BERT чи GPT, використовуються для аналізу тексту та аудіо, дозволяючи виявляти ознаки фальсифікації мовних даних [6].

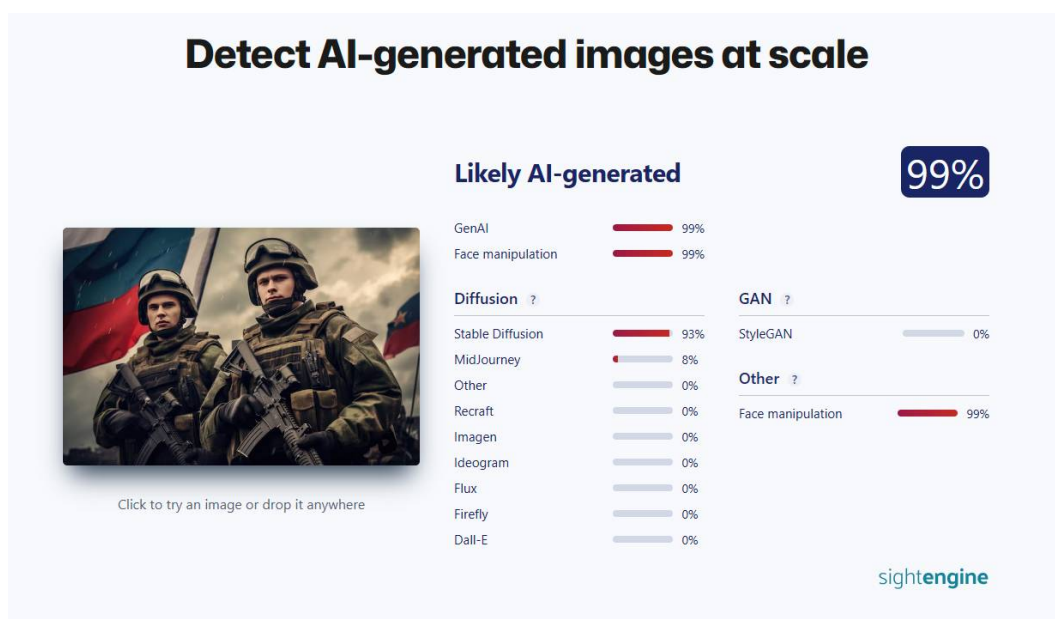


Рис. 1.1

Програмне забезпечення (ПЗ) для виявлення дипфейків

Деякі компанії, включно з Reality Defender і Deep Media, розробили інструменти для виявлення дипфейків на основі базової технології, яку використовують генератори зображень ШІ.

Показуючи алгоритму штучного інтелекту десятки мільйонів зображень, позначених як фальшиві або справжні, модель починає розрізняти їх, будуючи внутрішнє «розуміння» того, які елементи можуть видавати зображення як фальшиве. Зображення проходять через

цю модель, і якщо вона виявляє ці елементи, вона оголошує, що зображення створено ШІ.

На сьогодні є безліч варіантів спеціалізованого ПЗ у вільному доступі в форматі десктопних застосунків або онлайн-сервісів, де кожен бажаючий може завантажити підозріле зображення та перевірити на наявність слідів генерації. Для прикладу був використаний сервіс «Sight Engine» [5] куди було завантажено згенероване за допомогою алгоритму «Stable Diffusion» зображення російських солдатів, за декілька секунд цей сервіс виявив метод, вид та алгоритм генерації.

Те саме стосується і виявлення відео та аудіо з дипфейками. На сьогодні існує декілька дієвих онлайн-сервісів із загальним доступом для виявлення ознак генерації та застосування технології зміни голосу (DeepWare, Resemble.AI, deepfake-detect тощо). Для прикладу роботи було використано сервіс Resemble.AI [3] та відео з реалістичним відео-дипфейком Ілона Маска яке було створене за допомогою найбільш сучасного програмного забезпечення. Втім, як можна помітити, єдина функція подібних безкоштовних сервісів це саме визначення наявності фейку в матеріалі. Недоліком є те, що більш докладна інформація про методику або алгоритми заміни обличчя чи голосу не надається.

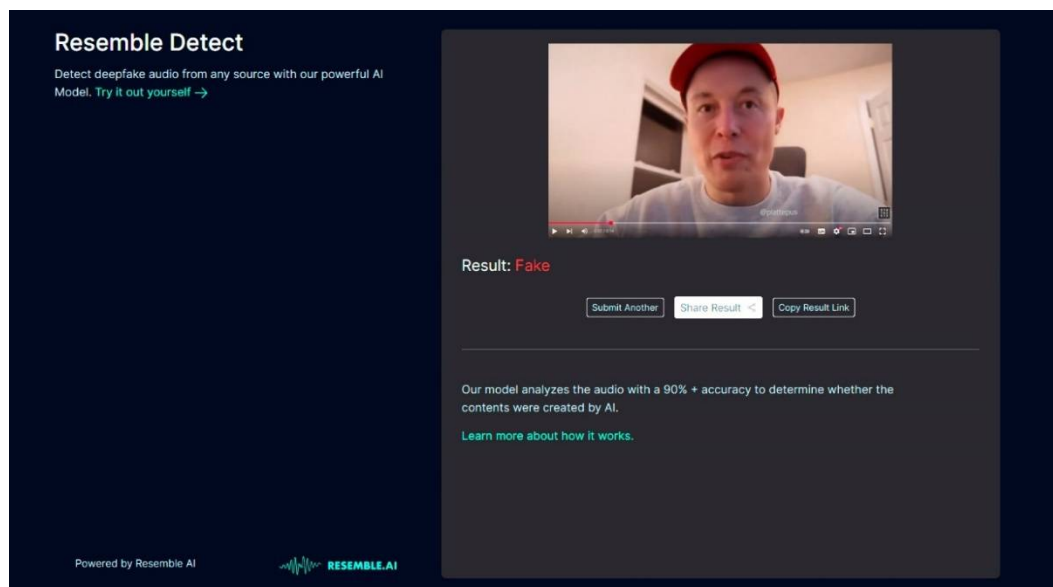


Рис. 1.2

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що взяття противником на озброєння сучасних розробок для створення дипфейків становлять значну загрозу для інформаційної безпеки держави, оскільки можуть використовуватися для дезінформації та маніпуляції громадською думкою. Інструменти для їх виявлення, які були описані в доповіді, навчаються на великих наборах даних та допомагають ідентифікувати фальшиві зображення й відео. Важливо продовжувати розвиток таких технологій та робити їх доступними для загального користування, заради захисту суспільства від шкідливого контенту.

1. Dang, H. V., Liu, F., Stehouwer, J., Liu, X., & Jain, A. K. On the Detection of Digital Face Manipulation. Proceedings of the IEEE/CVF Conference on Computer Vision and Pattern Recognition (CVPR), 2020, p. 5781-5790.
2. Mirsky, Y., & Lee, W. The Creation and Detection of Deepfakes: A Survey. ACM Computing Surveys (CSUR), 2021, p. 1-41.
3. Resemble AI website. URL: <https://www.resemble.ai> (25.02.2025).
4. Rössler, A., Cozzolino, D., Verdoliva, L., Riess, C., Thies, J., & Nießner, M. FaceForensics++: Learning to Detect Manipulated Facial Images. IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence, 2020, p. 2482-2495.
5. Sightengine website. URL: <https://sightengine.com> (25.02.2025).
6. Tolosana, R., Vera-Rodriguez, R., Fierrez, J., Morales, A., & Ortega-Garcia, J. DeepFakes and Beyond: A Survey of Face Manipulation and Fake Detection. Information Fusion, 2020, p. 200-221.
7. Vaccari, C., & Chadwick, A. Deepfakes and Disinformation: Exploring the Impact of Synthetic Political Video on Deception, Uncertainty, and Trust in News. Social Media + Society, 2020, p. 1-13.

Захар РЕПІН

курсант факультету безпеки
державного кордону

Артем ЧОРНИЙ

доцент кафедри
прикордонного контролю,
кандидат психологічних наук

*(Національна академія Державної
прикордонної служби України
ім. Б. Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна)*

ЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Сьогодні, коли країни переживають складний час геополітичних відносин, безпека держави є основним критерієм стабільності життя громадян.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій, поширення глобальних мереж та інтенсивна цифровізація всіх сфер суспільного життя створюють безпрецедентні умови для виникнення нових загроз, що можуть вплинути як на економічну стабільність, так і на політичну та соціальну єдність країни. У сучасних умовах, коли інформація є стратегічним ресурсом, її захист стає ключовим завданням держави, адже від здатності своєчасно виявляти, аналізувати та нейтралізувати кіберзагрози залежить не лише збереження критично важливої інформаційної інфраструктури, але й підтримка демократичних процесів, захист конституційних прав громадян та збереження національного суверенітету. Згідно з результатами досліджень 47 % охоронюваних відомостей у світі добувається за допомогою технічних засобів промислового шпигунства, що свідчить про високий рівень кіберзагроз, які не обмежуються лише технічним аспектом, а охоплюють і політичні, економічні та соціальні компоненти загальної безпеки держави.

В Україні забезпечення інформаційної безпеки сьогодні, під час війни з РФ, є дуже актуальним завданням. Національний інформаційний простір стає ареною для ведення гібридних воєн, дезінформаційних кампаній та пропагандистських атак. Вітчизняна законодавча база, зокрема Конституція України та Закон України «Про національну безпеку України», чітко визначають забезпечення інформаційної безпеки як одну з головних функцій держави, адже саме через ефективний захист інформаційного простору забезпечуються стабільність конституційного ладу, територіальна цілісність та економічна стійкість країни. Так, Стратегія національної безпеки України, затверджена у 2020 р., наголошує, що інформаційна складова не може існувати поза межами загальної безпеки, а її недосконалість створює умови для потенційних кризових ситуацій [2].

За даними досліджень компанії Microsoft, до 58 % кіберзлочинних атак, здійснених протягом 2020–2021 років, були пов'язані з діями Росії, при цьому 46 % атак було спрямовано проти Сполучених Штатів, 19 % – проти України, 9 % – проти Великої Британії. Ці цифри свідчать про масштабність загроз у цифровому просторі та необхідність постійного вдосконалення систем захисту, які повинні включати не тільки технічні заходи, але й правові, організаційні та соціально-психологічні аспекти. В умовах гібридних воєн інформаційна агресія часто проявляється через маніпулювання громадською думкою, спотворення фактів та створення фейкових новин, що може призвести до політичної дестабілізації та розколу суспільства [1].

Також слід приділяти увагу розвитку інституційних механізмів захисту інформаційного простору. У 2021 р. в Україні було створено Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, який є одним із ключових елементів державної системи протидії дезінформації. Центр займається моніторингом інформаційного середовища, аналізом загроз, організацією пресконференцій та взаємодією з міжнародними партнерами. За даними цього центру, перший тираж брошури «У разі надзвичайної ситуації або війни» було налічував понад 100 тис. примірників, що свідчить про високий рівень уваги держави до питань захисту населення від інформаційних атак.

Крім того, для забезпечення інформаційної безпеки необхідно інвестувати в

підготовку висококваліфікованих фахівців у галузі кібербезпеки. За оцінками експертів, у розвинених країнах Європейського Союзу на кібербезпеку витрачається від 2 до 3 % ВВП, що є показником високої державної відповідальності за захист інформаційного простору. Україна ж, незважаючи на проведені реформи, потребує значних фінансових і кадрових ресурсів для модернізації своєї інфраструктури та адаптації до нових викликів цифрової епохи. Ефективна система протидії кіберзагрозам повинна включати створення спеціалізованих аналітичних центрів, що займаються прогнозуванням ризиків, координацією дій між різними державними структурами та розробкою стратегії національної інформаційної безпеки [5].

Інформаційна безпека держави також тісно пов'язана з питаннями захисту прав громадян. В умовах масового поширення персональних даних та постійних кібератак важливо забезпечити законодавчий контроль за обробкою, зберіганням та розповсюдженням інформації, що стосується особистого життя. Наприклад, Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 р. підтвердило, що реалізація права на недоторканність особистого та сімейного життя гарантується кожній особі, що підкреслює важливість створення правових механізмів для захисту персональних даних. Таким чином, захист інформації набуває не лише технічного, але й правового виміру, який гарантує суспільству можливість отримувати достовірну та об'єктивну інформацію [4].

Значення інформаційної безпеки в контексті загальної безпеки держави також визначається її впливом на міжнародний імідж країни. В умовах глобальної конкуренції та інформаційних війн держави змушені демонструвати свою здатність ефективно захищати критично важливу інформацію, що впливає на довіру міжнародних партнерів та інвесторів. Сучасна практика свідчить, що країни з високим рівнем захисту інформаційного простору займають провідні позиції у світових рейтингах, тоді як недосконала система захисту може призвести до економічних втрат та ослаблення національної безпеки. Саме тому забезпечення інформаційної безпеки є важливим чинником формування позитивного іміджу держави на міжнародній арені та сприяє залученню інвестицій [3].

Отже, інформаційна безпека має надзвичайно важливе значення в контексті загальної безпеки держави, оскільки вона не лише забезпечує захист інформаційних ресурсів, а й сприяє стабільності економічних, політичних та соціальних процесів. Інтеграція технічних, правових та організаційних заходів дозволяє створити ефективну систему, яка здатна протидіяти як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам, забезпечуючи збереження національної ідентичності, захист прав громадян та суверенітету держави. В умовах сучасних глобальних викликів питання інформаційної безпеки повинні бути пріоритетом державної політики, що передбачає постійний моніторинг інформаційного простору, розвиток інфраструктури кібербезпеки, підвищення рівня професіоналізму фахівців та вдосконалення законодавчої бази.

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.

3. National Security Strategy of the United States of America. December 2017. The White House. URL : <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.

4. Holmes K. R. What Is National Security? The Heritage Foundation. URL : https://www.heritage.org/sites/default/files/2019-10/2015_IndexOfUSMilitaryStrength_What%20Is%20National%20Security.pdf.

5. Стратегія національної безпеки Республіки Польща – 2020. ОПК. URL : <http://opk.com.ua/стратегія-національної-безпеки-респ/>.

Анастасія РУКОСУЄВА

курсант 2 курсу ННІ підготовки
фахівців для підрозділів превентивної
діяльності Національної поліції України

Науковий керівник:

Олександр НЕКЛЕСА

старший викладач кафедри
кримінального процесу Дніпровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна)

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Інформаційна безпека – це багатогранна сфера діяльності, яка охоплює широкий спектр заходів і стратегій, спрямованих на захист інформаційних ресурсів та забезпечення стабільності функціонування інформаційних систем. У її основі лежить комплексний підхід, що передбачає інтеграцію різних аспектів захисту, таких як доступність, цілісність та конфіденційність даних. В умовах глобалізації та розвитку цифрових технологій інформаційна безпека набуває особливого значення, оскільки уразливість інформаційних систем стає одним із найбільших ризиків для національної безпеки.

Захист від несанкціонованого доступу до інформаційних ресурсів є лише однією зі складових інформаційної безпеки. Однак сучасні загрози не обмежуються лише кібератаками, а охоплюють і системні збої, що можуть призвести до серйозних наслідків, таких як втрата доступу до критичних даних або зупинка роботи інфраструктури. Система управління інформаційною безпекою повинна враховувати ці фактори, забезпечуючи надійний захист усіх елементів інформаційної інфраструктури. Особливу увагу слід приділити питанням інформаційної безпеки в умовах війни. Військові конфлікти, зокрема війна в Україні, висвітлюють важливість єдиної інформаційної політики, яка дозволяє ефективно координувати дії державних органів і організацій з захисту інформаційних активів. У цьому контексті Президент України підписав Указ № 152/2022 від 19 березня 2022 р., яким було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 р. «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану». Основною метою цього документа є створення ефективної системи інформаційного захисту, здатної нейтралізувати загрози з боку ворога, зокрема інформаційні атаки, пропаганду та маніпуляції [1, с. 89].

Війна в Україні стала не лише військовим конфліктом, але й виявом важливості інформаційно-технічного протистояння. Інформаційна перевага визначає успіх у сучасних бойових умовах, де на кону не лише стратегічні ресурси, але й моральний дух населення та військ. Масштабні інформаційні атаки, дезінформація, фейкові новини та пропаганда є ефективними інструментами для маніпулювання громадською думкою, що використовуються як ворогом, так і союзниками для досягнення своїх цілей. Особливу роль у захисті інформації в умовах війни відіграють сучасні технології, зокрема використання ботів, алгоритмів машинного навчання та штучного інтелекту для поширення маніпуляційних повідомлень і створення фейкових новин. Ці інструменти можуть ефективно заплутувати та залякувати населення, змушуючи його приймати рішення на основі спотвореної реальності.

В умовах таких викликів Україна має створити нову модель інформаційної безпеки, яка не лише забезпечуватиме захист від зовнішніх загроз, але й стимулюватиме розвиток демократичних інститутів та підвищення інформаційної грамотності серед громадян [2, с. 51]. Важливим є розроблення та впровадження ефективних механізмів захисту, зокрема на основі сучасних нормативних актів та міжнародного досвіду, а також проведення фундаментальних наукових досліджень у сфері захисту інформації. Необхідно розуміти, що інформаційна безпека є складовою національної безпеки держави. Тому роль державних органів, які забезпечують правове, організаційне та матеріально-технічне забезпечення політики інформаційної безпеки, є надзвичайно важливою. Рішення, прийняті на рівні державних структур, повинні бути оперативними та ефективними, адже лише за таких умов можна забезпечити належний захист національних інтересів у інформаційній сфері.

Інформаційна безпека є невід'ємною складовою національної безпеки будь-якої держави, оскільки вона охоплює захист інформації, технологій та інформаційних систем від внутрішніх і зовнішніх загроз. Вона є основою для стабільного функціонування державних інститутів, забезпечення прав і свобод громадян, а також сприяє підтримці економічної, політичної та соціальної стабільності країни [3, с. 11].

Інформаційна безпека визначається як стан захищеності інформаційних ресурсів і систем від негативного впливу факторів, що можуть викликати їх пошкодження, втрату або несанкціоноване використання. Вона включає всі аспекти захисту даних і комунікацій від кіберзагроз, інформаційних атак, маніпуляцій з інформацією, а також забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності даних. Забезпечення інформаційної безпеки вимагає створення ефективної системи захисту інформаційних технологій, а також юридичної та інституційної підтримки, що не обмежується тільки захистом від зовнішніх атак, а й охоплює контроль за використанням внутрішніх ресурсів, їхню надійність і правильне функціонування. Інформаційна безпека є важливим елементом національної безпеки, оскільки сучасні війни все частіше відбуваються в інформаційному просторі. Стратегічні конфлікти сьогодення часто спрямовані на використання інформації як знаряддя впливу та маніпуляції. Тому національна безпека держави залежить від ефективності її інформаційної політики та здатності захистити свої інформаційні ресурси [4, с. 16].

Інформаційні війни, кібернапади, хакерські атаки – це лише кілька прикладів загроз, що можуть дестабілізувати економіку, політику та суспільство. У цьому контексті інформаційна безпека охоплює захист не лише від зовнішніх загроз, а й від внутрішніх проблем, таких як фальсифікація даних, неправомірний доступ до інформаційних ресурсів та корупція.

Для забезпечення ефективної інформаційної безпеки необхідна комплексна стратегія, яка передбачає інтеграцію з іншими компонентами національної безпеки, зокрема з військовою, економічною, соціальною та правовою безпекою [3, с. 11]. Сучасний інформаційний простір є надзвичайно динамічним і таким, що постійно змінюється, – це вимагає від держави адаптації до нових викликів і загроз. Одним із важливих аспектів є розвиток системи національних органів і структур, відповідальних за забезпечення інформаційної безпеки, а також належне регулювання питань кібербезпеки, інформаційних воєн та протидії дезінформації. Важливим кроком є також розвиток інформаційної грамотності населення, що дозволяє мінімізувати можливості для маніпуляцій та дезінформаційних кампаній. Інформаційна безпека є ключовим елементом національної безпеки, що забезпечує стабільність і процвітання держави. Враховуючи значення інформаційних технологій і комунікацій у сучасному світі, її роль буде лише зростати. Держава повинна постійно вдосконалювати свою стратегію у цій сфері, щоб бути здатною ефективно реагувати на нові загрози та захищати свої національні інтереси в інформаційному просторі.

Отже, інформаційна безпека стає не лише технічним завданням, а й важливим аспектом стратегічного управління державою в умовах сучасних геополітичних реалій. Зважаючи на важливість інформації як стратегічного ресурсу, забезпечення її захисту повинно стати одним із пріоритетів для кожної країни, зокрема для України в умовах війни.

1. Анішук В. Інформаційна безпека як об'єкт посягання злочинів проти основ національної безпеки України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2023. Т. 2. № 77. С. 139–143.

2. Бондаренко В. О., Литвиненко О. В. Інформаційна безпека сучасної держави: концептуальні роздуми. *Стратегічна панорама*. 1999. № 1–2. С. 127–133.

3. Войціховський А. В. Інформаційна безпека як складова системи національної безпеки (міжнародний і зарубіжний досвід). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2020. Вип. 29. С. 281–288.

4. Горулько В. В. Роль і місце інформаційної безпеки в загальній системі національної безпеки держави. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2022. Вип. 34. С. 103–108.

Рената ТАРАСОВА

курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Сергій ПРОКОПОВ

старший викладач кафедри
інформаційних технологій
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У цифрову епоху, коли технології дозволяють збирати, обробляти та зберігати величезні обсяги особистих даних, захист персональних даних та приватності громадян стає найбільш актуальною та важливою проблемою. Особливе значення це питання набуває у контексті діяльності правоохоронних органів, зокрема поліції. Забезпечення ефективного захисту персональних даних громадян у процесі діяльності поліції має вирішальне значення для збереження довіри громадськості до правоохоронних органів та забезпечення конституційних прав та свобод громадян.

Посилення захисту персональних даних і гарантування права на недоторканність приватного життя є одним із ключових напрямів розвитку України. Дотримання основоположних прав і свобод людини в сфері обробки персональних даних безпосередньо впливає на міжнародний авторитет держави та її спроможність реалізовувати ефективну внутрішню і зовнішню політику у сфері прав людини.

Згідно зі ст. 32 Конституції України втручання в особисте і сімейне життя особи заборонене, за винятком випадків, передбачених Основним законом. Збір, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди не допускається, крім випадків, встановлених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та захисту прав людини [1].

У 2015 р. був прийнятий Закон України «Про Національну поліцію», який надає поліції розширені повноваження у формуванні та використанні інформаційних ресурсів у безпрецедентному масштабі [2]. Сучасні інформаційні технології та законодавство створюють нові можливості для правоохоронних органів щодо обробки значної кількості даних, що значно полегшує роботу співробітників. Однак необхідно враховувати, що використання цих технологій без дотримання вимог законодавства може призвести до серйозних наслідків.

Обробка персональних даних суб'єктами, залученими до відповідних правовідносин, повинна здійснюватися виключно в межах їхніх професійних, службових або трудових обов'язків. Особи, які мають доступ до таких даних, зобов'язані забезпечувати їхню конфіденційність і не розголошувати будь-яким способом інформацію, що була їм довірена або стала відома під час виконання посадових обов'язків, за винятком випадків, передбачених законом. Таке зобов'язання чинне і після припинення ними діяльності, пов'язаної з персональними даними, крім випадків, установлених законом [3].

До поширених порушень у сфері збереження персональних даних можна віднести: доступ до персональних даних осіб за відсутності законної підстави, обґрунтованої мети чи відсутності повноважень певного працівника [4]. Також до порушень належать витребування певних даних про осіб, що знаходяться на обліку в закладах охорони здоров'я чи опублікування записів з нагрудних бодікамер поліцейських у мережі Інтернет без збереження права на захист персональних даних осіб. Також не можемо не згадати таке проблемне питання, як передача персональних даних незахищеними каналами зв'язку. Всі ці проблемні питання потрібно врегулювати на законодавчому рівні.

Для підвищення рівня захисту персональних даних у базах Національної поліції України необхідно: встановити чіткий порядок захисту, збереження, обробки та накопичення персональних даних у відповідній постанові, інструкції чи наказі; визначити уповноважений

орган, відповідальний за захист персональних даних; а також передбачити механізм притягнення до відповідальності за незаконну обробку останніх чи доступ до них без письмової згоди.

Отже, забезпечення адекватного захисту персональних даних громадян у діяльності Національної поліції України визнається надзвичайно важливою складовою в сучасному правовому та соціальному контексті. Право на приватність та захист персональних даних є одним із основних конституційних принципів, які забезпечуються державою. У зв'язку з цим поліція має зобов'язання здійснювати свою діяльність у відповідності з принципами законності, прозорості та захисту особистих прав громадян. З огляду на швидкий розвиток технологій та зростання обсягу збору та обробки даних, особливо в електронному форматі, виникає необхідність постійного оновлення та удосконалення нормативно-правового забезпечення захисту персональних даних. Зокрема, важливо розробити та впровадити ефективні механізми контролю за дотриманням вимог закону у сфері обробки та зберігання особистих даних громадян. Крім того, невід'ємною складовою захисту персональних даних в діяльності поліції є професійна етика та дотримання вимог конфіденційності. Запобігання несанкціонованому доступу до особистих даних та використанню їх у цілях, що не передбачені законом, є обов'язком кожного працівника поліції.

Підсумовуючи, зазначимо, що ефективний захист персональних даних у діяльності Національної поліції України є не лише вимогою сьогодення, але й важливим фактором для збереження довіри громадськості до правоохоронних органів та забезпечення конституційних прав та свобод громадян.

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.
3. Костенко І. В. Проблеми правового захисту персональних даних у діяльності Національної поліції. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (15). С. 296–303. URL : <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/14d9d0c7-a36e-4ea3-9ffe-4be782cd3114/content>.
4. Рекомендації щодо захисту персональних даних в умовах воєнного стану. Омбудсман України. URL : https://ombudsman.gov.ua/news_details/rekomendaciyi-shchodo-zahistu-personalnih-danih-v-umovah-voyennogo-stanu.

Андрій УГРІН

курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Сергій ПРОКОПОВ

старший викладач кафедри
інформаційних технологій
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

КІБЕРБЕЗПЕКА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА

У сучасному світі, де інформаційні технології стають неодмінною складовою практично будь-якої професійної діяльності, питання кібербезпеки та захисту інформації є дуже актуальними. Збільшення обсягів даних, зростання швидкості обміну ними та кількості кіберзагроз створюють серйозні виклики для організацій у всіх сферах діяльності. В контексті цього розуміння принципів кібербезпеки та вміння ефективно захищати інформацію стає необхідністю для успішного функціонування сучасних правоохоронних органів.

Кіберзагрози мають місце всюди, де використовуються інформаційні технології, тому в своїй професійній діяльності поліцейський може стикатися зі спамом, вірусами, зламами комп'ютерів та іншими кіберпроблемами. Важливо не лише швидко реагувати на

такі загрози, а й володіти навичками їх попередження [1]. В сучасних реаліях комп'ютерні технології використовуються у всіх закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання та практичних підрозділах. Тому важливо покращувати сучасну професійну підготовку майбутніх поліцейських у галузі інформаційних технологій, зокрема в сфері кібербезпеки. У сучасному професійному середовищі поліцейські стикаються з різноманітними викликами, пов'язаними з кібербезпекою та захистом інформації. Поліцейські органи зберігають та обробляють великі обсяги конфіденційної інформації, яка може бути цільовою метою для кібератак, включаючи особисті дані громадян, оперативну інформацію, внутрішні документи та інші важливі дані. Оскільки кіберзлочинність постійно еволюціонує, поліцейським необхідно невинно вдосконалювати свої знання та навички у сфері кібербезпеки.

Одним із головних завдань поліції є забезпечення захисту особистих даних громадян та конфіденційної інформації, збереженої в базах даних. Якщо виникають підозри щодо кіберзагроз, слід звертатися до кіберполіції, що спеціалізується на боротьбі зі злочинністю в Інтернеті. Цей підрозділ Національної поліції України розслідує правопорушення, пов'язані з використанням електронно-обчислювальної техніки, та допомагає іншим поліцейським підрозділам у їх розкритті [2].

Щоб захиститися від кіберзлочинів, правоохоронці рекомендують:

- уникати передоплати під час онлайн-покупок;
- замовляти товари лише на перевірених сайтах;
- не вводити дані банківської картки на сумнівних ресурсах;
- використовувати сайти з захищеним протоколом <https://> для онлайн-платежів;
- активувати SMS-банкінг і контролювати фінансові операції;
- регулярно перевіряти комп'ютери та смартфони на віруси та використовувати

антивірусні програми.

Також кіберполіція радить не заходити в онлайн-банкінг чи інші сервіси, що потребують введення логіна та пароля, підключаючись до відкритих WiFi-мереж. Варто звертати увагу на репутацію закладу та офіційну реєстрацію юридичної особи [3]. Крім того, слід враховувати, що правоохоронці забезпечують захист інформації у сучасному професійному середовищі шляхом впровадження комплексних стратегій і технологічних рішень.

Основні заходи можуть включати розробку ефективних політик безпеки, використання методів шифрування, контроль доступу та навчання персоналу. Кіберполіція активно співпрацює з іншими силовими структурами та правоохоронними органами для обміну інформацією та координації дій, спрямованих на забезпечення кібербезпеки.

Підсумовуючи, підкреслимо, що в сучасному професійному середовищі кібербезпека та захист інформації стають ключовими складовими успішної діяльності будь-яких організацій. Запобігання кіберзагрозам і захист конфіденційної інформації вимагає комплексного підходу, який включає розробку ефективних політик безпеки, використання передових технологій, постійне навчання персоналу та співпрацю з іншими структурами. Впровадження найкращих практик кібербезпеки сприяє збереженню надійності та довіри як серед співробітників, так і поміж клієнтів чи громадськості. Тому кібербезпека в сучасному професійному середовищі є невід'ємною складовою будь-якого практичного підрозділу.

1. Гончарова І. П. Кібербезпека в цифровому освітньому середовищі закладів професійної освіти : електрон. навч. курс. Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН УКРАЇНИ, 2022. 80 с. URL : <https://binpo.com.ua/wp-content/uploads/2022/12/%D0%9A%D0%91%D0%95%D0%A0%D0%91%D0%95%D0%97%D0%9F%D0%95%D0%9A%D0%90.pdf>.

2. Що потрібно знати про кібербезпеку та коли звертатися в кіберполіцію. ГЛУЗД. URL : <https://gluzd.org.ua/articles/shcho-potribno-znaty-pro-kiberbezpeku-ta-koly-zvertatysia-v-kiberpolitsiiu/>.

3. Кібербезпека дітей: ювенальні поліцейські вчать обачності в Інтернеті. Міністерство внутрішніх справ України. URL : <https://mvs.gov.ua/news/kiberbezpeka-ditei-iuvenalni-policeiski-vcat-obacnosti-v-interneti>.

Аліна ЧУБЕНКО

курсант

Науковий керівник:

Роман ОПАЦЬКИЙ

доцент кафедри

адміністративного права і процесу,

доктор юридичних наук, доцент

(Дніпровський державний університет

внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У сучасному глобалізованому світі, де інформація є основним рушієм розвитку та функціонування держав, питання забезпечення інформаційної безпеки набуває особливої важливості. Інформація стала стратегічним ресурсом, який може впливати на політичні, економічні та соціальні процеси як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. В умовах інформаційних війн та кіберзагроз роль інформаційної безпеки в системі національної безпеки країни стає ключовою. Інформаційна безпека забезпечує захист від шкідливих впливів, збереження цілісності та доступу до достовірної інформації, а також сприяє підтримці національного суверенітету, територіальної цілісності та стабільності держави. Завдяки ефективним заходам у цій сфері можна забезпечити стійкість країни до зовнішніх і внутрішніх загроз, що є особливо важливим в умовах сучасних глобальних викликів та технологічних змін. У зв'язку з цим необхідно детально розглянути роль інформаційної безпеки як невід'ємної частини національної безпеки, її завдання, принципи та механізми реалізації.

Незважаючи на різні підходи до визначення інформаційної безпеки, в Україні існує офіційне визначення, наведене в Стратегії інформаційної безпеки [1]. Згідно з цим документом інформаційна безпека – це складова національної безпеки України, що гарантує захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу, а також прав і свобод людини на збирання, зберігання та поширення інформації. Вона також передбачає ефективний захист від негативних інформаційних впливів, зокрема недостовірної інформації та несанкціонованого поширення даних.

З урахуванням цього підходу можна виділити три основні групи національних інтересів у контексті інформаційної безпеки [2, с. 116]:

1. Для людини: реалізація прав людини на доступ до інформації, захист від маніпуляцій, охорона інтелектуальної власності та енергоінформаційної безпеки;
2. Для суспільства: створення інформаційного суспільства, забезпечення плюралізму ЗМІ, захист від маніпуляцій масовою свідомістю та розвиток духовних і моральних засад;
3. Для держави: забезпечення інформаційного суверенітету, захист від монополізації інформаційного простору, розвиток національних технологій та боротьба з інформаційною злочинністю.

Ключову роль у забезпеченні інформаційної безпеки відіграє держава, яка виступає головним агентом цієї діяльності через політичні інституції [3, с. 214]. Серед основних політичних заходів, спрямованих на забезпечення інформаційної безпеки, дослідники виділяють такі [4, с. 47]:

- виявлення інтересів шляхом обміну інформацією та переговорів;
- об'єктивне висвітлення конфліктів і кризових ситуацій через ЗМІ;
- створення умов для роботи ЗМІ в зонах небезпеки для отримання та поширення достовірної інформації на міжнародному рівні;
- інформаційний супровід політичних та виборчих процесів з дотриманням прав людини;
- контакти з опозиційними групами та НУО для досягнення миру.

Ці заходи здійснюються державними органами, а також громадянами та організаціями з відповідними повноваженнями відповідно до законодавства. Системний аналіз наукових досліджень свідчить, що для забезпечення інформаційної безпеки важливими є принципи, форми та методи. Серед основних принципів виділяють: законність, баланс інтересів особи, суспільства і держави, взаємну відповідальність суб'єктів забезпечення безпеки та інтеграцію національної і міжнародної систем безпеки.

Форми та способи забезпечення інформаційної безпеки є інструментами для

вирішення завдань захисту важливих інтересів людини, суспільства та держави. Їх ефективне використання має відбуватись на постійній основі, оскільки національний інформаційний простір України сьогодні піддається серйозним загрозам, що можуть призвести до дестабілізації держави та перешкоджати її інтеграції в міжнародний простір. Загрози інформаційній безпеці охоплюють умови та фактори, що небезпечно впливають на життєво важливі інтереси через можливі негативні інформаційні впливи на громадян, а також на інформаційні ресурси та інфраструктуру [5, с. 29].

Стратегія інформаційної безпеки визначає ключові цілі та завдання, покладаючи головну роль у їх реалізації на органи законодавчої та виконавчої влади. У межах своїх повноважень ці органи виконують такі завдання.

Рада національної безпеки і оборони України координує діяльність органів виконавчої влади в сфері інформаційної безпеки, зокрема через Центр протидії дезінформації.

Кабінет Міністрів України формує і реалізує інформаційну політику, забезпечує інформаційний суверенітет, фінансування програм з інформаційної безпеки та координує роботу міністерств у цій сфері.

Органи державної влади у співпраці з місцевим самоврядуванням, Центром протидії дезінформації та громадськими інститутами реалізують стратегію відповідно до затвердженого Кабінетом Міністрів України плану заходів.

Центральні органи виконавчої влади здійснюють нормативно-правове регулювання інформаційної безпеки, визначають перспективи розвитку цієї сфери, а також разом із Міністерством закордонних справ України сприяють формуванню позитивного іміджу України на міжнародних інформаційних ресурсах для захисту її інтересів і зміцнення національної безпеки.

Міністерство оборони України та Сили оборони здійснюють моніторинг і прогнозування інформаційних загроз у воєнній сфері, координують інформаційні заходи оборони, розвивають систему стратегічних комунікацій і забезпечують інформаційну безпеку Збройних Сил України, у тому числі захист їхнього інформаційного середовища.

Служба безпеки України моніторить ЗМІ та Інтернет для виявлення загроз національній безпеці, протидіє спеціальним інформаційним операціям, спрямованим на підриз суверенітету та стабільності країни.

Розвідувальні органи сприяють захисту національних інтересів України в інформаційній сфері за кордоном і протидіють зовнішнім загрозам.

Національна рада з питань телебачення і радіомовлення захищає український інформаційний простір від пропаганди держави-агресора та сприяє поширенню українського мовлення на тимчасово окупованих територіях.

Окрім вищезгаданих органів влади, для реалізації цілей згаданої стратегії можуть залучатися наукові та науково-дослідні установи, які надають науково-аналітичну та експертну підтримку у процесі формування і реалізації державної інформаційної політики. Загалом виконання завдань у рамках окремих цілей інформаційної безпеки має здійснюватися на основі принципів стійкості, взаємодії та єдності.

Підсумовуючи, варто підкреслити, що на тлі глобальних інформаційних конфліктів та військової агресії з боку російської федерації національний інформаційний простір України є недостатньо захищеним від зовнішніх пропагандистських і психологічних впливів. Тому захист інформаційного суверенітету, створення ефективної системи інформаційної безпеки та розробка стратегії протидії медіазагрозам повинні стати пріоритетними завданнями для держави та недержавних організацій. Лише виконання цих заходів дозволить захистити інформаційний простір окремої особи, суспільства, держави та міжнародної спільноти в умовах безмежних і майже неконтрольованих інформаційних потоків.

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>.

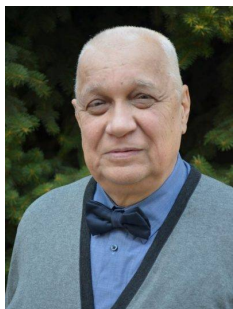
2. Сагайдак О. В. Інформаційна безпека України в умовах глобалізаційних викликів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки*. 2010. № 12. Т. 2 (2). С. 110–125.

3. Захаренко К. Основні суб'єкти та інститути інформаційної безпеки. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія*. 2017. Вип. 48 (1). С. 212–219.

4. Макаренко Є. А. Політичні доктрини глобальної інформаційної безпеки. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2007. № 2. С. 41–51.

5. Ільницька У. Інформаційна безпека України: сучасні виклики, загрози та механізми протидії негативним інформаційно-психологічним впливам. *Політичні науки*. 2016. № 1. Вип. 2. С. 27–32.

УПРАВЛІНСЬКО-ТЕХНІЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА ЛЮДИНИ, СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ



Олександр ДІСКОВСЬКИЙ

професор кафедри
інформаційних технологій
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор технічних наук, професор
<https://orcid.org/0000-0003-1673-6437>

МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ КЕРУВАННЯ РУХОМ МАНІПУЛЯТОРА М'ЯКОГО РОБОТА, ЗДАТНОГО ДО ВИКОНАННЯ РОБІТ ІЗ РОЗМІНУВАННЯ

Розвиток м'якої робототехніки відкриває нові можливості для виконання складних і небезпечних завдань, зокрема у сфері розмінування. Традиційні жорсткі маніпулятори мають обмеження в гнучкості, адаптивності та безпечній взаємодії з об'єктами, що робить їх менш ефективними у складних умовах, наприклад, під час знешкодження вибухонебезпечних предметів.

Математичне моделювання керування рухом м'якого маніпулятора дозволяє створювати ефективні алгоритми управління, які забезпечують високу точність, адаптивність та безпечність виконання завдань. Використання сучасних методів оптимізації, штучного інтелекту та чисельних методів дозволяє вдосконалити системи управління такими роботами, підвищуючи їхню ефективність у реальних умовах.

Дослідження в цій сфері сприятимуть підвищенню безпеки та автоматизації процесів розмінування, що є особливо важливим для зменшення людських втрат і покращення ефективності гуманітарного розмінування в зонах конфліктів.

Ця тему досліджували українські науковці, як-от: Н. В. Здолбіцька, С. М. Костючко, П. Є. Ковальчук, В. Ю. Пашук, Н. В. Ащепкова.

М'які роботи відрізняються від традиційних жорстких механізмами керування рухом маніпулятора, що приводить до більшої надмірності простору конфігурацій, в якому наконечник маніпулятора може досягати кожної точки тривимірного робочого простору. М'які роботи мають додаткову перевагу перед жорсткими в тому, що вони створюють незначний опір стисненню. Це дозволяє за допомогою м'яких роботів виконувати делікатні роботи з розмінування. При цьому важливо мати автоматизовану схему керування рухом маніпулятора такого робота.

Математичне моделювання рухом маніпулятора м'якого робота проводиться за допомогою двох фізичних моделей: неперервної консольної балки, на яку діють функціонально-градієнтні моменти, величинами яких можна керувати, та розрізної балки з пружними шарнірами, в яких діють функціонально-градієнтні крутильні моменти.

За допомогою математичного методу гомогенізації вдалося знайти оптимальну функцію розподілу величин цих моментів яка забезпечує шукану форму руху маніпулятора.

До основних перспективних напрямів математичного моделювання керування рухом маніпулятора м'якого робота для розмінування потрібно віднести: розробку адаптивних моделей динаміки руху; оптимізацію керування за допомогою штучного інтелекту; застосування методів зворотної кінематики для м'яких роботів; моделювання взаємодії з вибухонебезпечними об'єктами; інтеграцію з мультисенсорними системами; моделювання енергоспоживання та автономної роботи; розробку матеріалів з пам'яттю форми симуляцію і верифікацію моделей у віртуальних середовищах.

Розробка адаптивних моделей динаміки руху містить у собі: використання методів

нелінійної динаміки для опису поведінки м'яких маніпуляторів; врахування взаємодії з нерівними або нестабільними поверхнями.

Водночас оптимізацію керування за допомогою штучного інтелекту потрібно розглядати як використання нейромережових алгоритмів для адаптивного керування та реалізацію алгоритмів підкріпленого навчання для оптимального виконання завдань у змінних умовах [3].

Наступним перспективним напрямом розвитку цієї наукової теми може бути: застосування методів зворотної кінематики для м'яких роботів, що включає в себе розробку ефективних алгоритмів для точного позиціонування маніпулятора та впровадження механізмів компенсації деформацій матеріалу.

Також потрібно відмітити наступний напрям перспективного розвитку цієї наукової теми, а саме: моделювання взаємодії з вибухонебезпечними об'єктами, який містить у собі: аналіз сили контакту та мінімізація механічного впливу та розробку алгоритмів дистанційного маніпулювання для безпечного розмінування.

До перспективних напрямів дослідження також потрібно віднести інтеграцію з мультисенсорними системами, що містить у собі використання комп'ютерного зору та тактильних датчиків для покращення точності виконання завдань та об'єднання даних з різних сенсорів для корекції руху маніпулятора в реальному часі.

Водночас потрібно відмітити і моделювання енергоспоживання та автономної роботи, що містить у собі: оптимізацію рухів для зменшення енергетичних витрат та використання біоінспірованих алгоритмів для підвищення ефективності автономних операцій.

Ще один перспективний напрям розвитку цієї наукової теми – розробка матеріалів з пам'яттю форми, яка містить у собі дослідження нових композиційних матеріалів, здатних змінювати свою форму під дією електричних або магнітних полів та впровадження самовідновлюваних структур для підвищення довговічності маніпуляторів.

Зрештою не можемо не згадати про симуляцію і верифікацію моделей у віртуальних середовищах, які містять у собі використання цифрових двійників для тестування алгоритмів керування перед реальним впровадженням та розробку системи навчання оператора на основі віртуальної реальності.

Ці напрями є критично важливими для підвищення безпеки та ефективності м'яких роботизованих маніпуляторів у сфері розмінування, що сприятиме зменшенню ризиків для людського персоналу та поліпшенню технологій гуманітарного розмінування.

1. Здолбіцька Н. В., Костючко С. М., Ковальчук П. Є., Пашук В. Ю. Система керування роботом-маніпулятором. *Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво*. Луцьк, 2020. Вип. № 40. С. 37–43.

2. Ащепкова Н. В., Капера С. С., Моделювання рухів робота навантажувача. *Теоретичні та прикладні аспекти радіотехніки і приладобудування* : матеріали III всеукр. науково-техн. конф. Дніпро, 2017. С. 36–37.

3. Синиціна Ю. П. Методології моделювання систем безпеки на основі штучного інтелекту. *Ретроспектива військової агресії РФ в Україні: злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в сучасному вимірі* : Міжнар. науково-практ. круглий стіл (22–23 червня 2023 року). Київ : Алерта, 2023. С. 233–239.



Ярослав ДОРОГИЙ
завідувач кафедри
прикладної
математики
та інформатики
Донецького
національного
технічного
університету
(м. Дрогобич
Львівської обл.,
Україна),
доктор технічних
наук, професор



Ірина БЕРДИЧЕНКО
старший викладач
кафедри цивільного
та кримінального
права і процесу
Чорноморського
національного
університету імені
Петра Могили
(м. Миколаїв,
Україна),
кандидат
юридичних наук

<https://orcid.org/0000-0003-3848-9852>

ЗАХИСТ КРИТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЯК НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРІОРИТЕТ

Вступ. Розвиток інформаційних технологій та їх інтеграція у всі сфери життєдіяльності суспільства зумовлює нові виклики для національної безпеки. Зокрема, КІП стає однією з основних цілей кібератак, що можуть мати катастрофічні наслідки для функціонування держави. Порушення роботи фінансових систем, енергетичного сектору, транспортної та телекомунікаційної інфраструктури може призвести до економічної нестабільності, соціальної кризи та навіть загрози державному суверенітету.

В Україні проблема захисту КІП набуває особливої актуальності в умовах військової агресії та постійного впливу з боку ворожих кібероператорів. Це вимагає комплексного підходу до забезпечення кібербезпеки, включаючи розробку ефективного законодавчого регулювання, впровадження міжнародних стандартів та посилення співпраці з міжнародними партнерами.

Метою цієї роботи є аналіз основних елементів критичної інформаційної інфраструктури та їхньої вразливості, дослідження державної політики України щодо захисту КІП, а також огляд міжнародного досвіду у сфері кіберзахисту стратегічно важливих об'єктів.

Основні елементи критичної інформаційної інфраструктури та їхня вразливість. КІП є основою національної безпеки, оскільки охоплює всі ключові сфери життєдіяльності держави. Однією з основних проблем КІП є її вразливість до кібератак, які стають дедалі складнішими та різноманітнішими. Наприклад, атаки на енергетичний сектор можуть спричинити відключення електроенергії, що матиме ланцюговий ефект на інші критичні галузі. Фінансові установи постійно піддаються загрозам у вигляді хакерських атак, фішингу та витоків даних, що може підірвати довіру до банківської системи. У сфері транспорту атаки на системи навігації чи диспетчеризації можуть викликати збої у функціонуванні аеропортів, залізниць чи автотранспортної інфраструктури.

Не менш важливою є безпека охорони здоров'я, адже атаки на медичні інформаційні системи можуть призвести до витоку персональних даних пацієнтів або збоїв у роботі медичного обладнання. Сфера телекомунікацій також є вразливою, оскільки порушення її роботи може паралізувати засоби зв'язку, що критично важливо як для цивільного населення, так і для військових структур. Державні органи та оборонний сектор особливо часто стають мішенню для кібершпигунства та інформаційних атак, спрямованих на компрометацію стратегічних даних або дестабілізацію роботи ключових установ.

Основні причини вразливості КІП пов'язані як із технологічними факторами, так і з людським фактором. Використання застарілого обладнання та програмного забезпечення, відсутність системи централізованого моніторингу загроз, нестача кваліфікованих фахівців у сфері кібербезпеки – все це робить КІП потенційною мішенню для зловмисників. До цього додається фактор інсайдерських загроз, коли співробітники, свідомо чи несвідомо, сприяють витоку інформації або порушенню роботи систем.

Підсумовуючи наведене, констатуємо, що захист критичної інформаційної інфраструктури вимагає комплексного підходу. Державна політика повинна передбачати

модернізацію технологій, посилення контролю над інформаційними потоками, впровадження міжнародних стандартів кібербезпеки та активну співпрацю з міжнародними партнерами. Тільки так можна створити ефективну систему захисту, здатну протистояти сучасним кіберзагрозам.

Державна політика України щодо захисту критичної інфраструктури від кіберзагроз. Захист КІ є одним із пріоритетних завдань національної безпеки України. У зв'язку з постійною кіберзагрозою з боку ворожих держав, хакерських угруповань та кримінальних кіберструктур, держава активно розробляє та впроваджує нормативно-правові акти, створює відповідні інституції та зміцнює міжнародну співпрацю у сфері кібербезпеки.

На законодавчому рівні питання кіберзахисту КІ регулюється низкою ключових документів. Основою є Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», який визначає критичну інформаційну інфраструктуру як об'єкт стратегічного значення та встановлює правові механізми її захисту [1]. Крім того, в Україні діє стратегія кібербезпеки, яка передбачає розвиток державної політики в цій сфері на основі міжнародних стандартів та кращих практик [2].

Одним із головних органів, що координує кіберзахист критичної інфраструктури, є Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України (Держспецзв'язку). Вона відповідає за впровадження державної політики у сфері захисту інформаційних систем, розробку стандартів безпеки та реагування на кіберінциденти. Важливу роль у сфері кібербезпеки відіграє також Національний координаційний центр кібербезпеки (НКЦК) при Раді національної безпеки і оборони України, який здійснює стратегічне планування та контроль за реалізацією заходів кіберзахисту.

У межах державної політики важливу роль відіграє створення системи реагування на кіберінциденти. У цьому контексті функціонує Комп'ютерна команда реагування на надзвичайні події в Україні (CERT-UA), що працює над моніторингом кіберзагроз, виявленням атак та координацією заходів з їхнього усунення. Також діють спеціалізовані центри кібербезпеки при силових структурах, зокрема в Міністерстві оборони та СБУ.

Ключовим напрямом розвитку державної політики є імплементація міжнародних стандартів та розширення міжнародного співробітництва. Україна активно взаємодіє з Європейським Союзом, НАТО, США та іншими партнерами у сфері кіберзахисту. Важливими є проєкти, що спрямовані на обмін інформацією про кіберзагрози, навчання спеціалістів та впровадження технологічних рішень для зміцнення стійкості критичної інфраструктури.

Важливим у цьому напрямі є також удосконалення національного законодавства та імплементація європейського законодавства. Наразі розроблено проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення процедур нагляду за кібербезпекою та запровадження європейських схем сертифікації кібербезпеки». У проєкті пропонується узгодити національне законодавство з тристороннім Україною зобов'язанням у межах Компоненту I Регламенту (ЄС) 2024/792 від 29 лютого 2024 року, який ухвалено Європейським Парламентом та Радою, що засновує Ukraine Facility в частині імплементації Директиви (ЄС) 2022/2555 Європейського Парламенту та Ради від 14 грудня 2022 року про заходи для високого спільного рівня кібербезпеки на території Союзу, внесення змін до Регламенту (ЄС) № 910/2014 і Директиви (ЄС) 2018/1972, а також про скасування Директиви (ЄС) 2016/1148 (Директива NIS 1) (далі – NIS2) та Регламенту (ЄС) 2019/881 Європейського Парламенту та Ради щодо прийняття Європейською спільнотою схеми сертифікації кібербезпеки на основі критеріїв (EUCS) (далі – Регламент 2019/881). Зокрема, пропонується зміни до законів України: «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [1], «Про національну безпеку України», «Про публічні електронні реєстри», «Про електронні комунікації», «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України», «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків», «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», «Про стандартизацію» та «Про хмарні послуги». Його новелами визначатимуться підходи та організаційні засади створення та функціонування національної системи кібербезпеки відповідно до NIS2 та встановлюватимуться можливості використання продуктів, послуг та процесів інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення кібербезпеки.

Незважаючи на значні успіхи у сфері кібербезпеки, Україна продовжує стикатися з викликами. Зокрема, проблемами залишаються недостатнє фінансування, нестача кваліфікованих фахівців та складність впровадження сучасних технологій у державному

секторі. Водночас завдяки розробці нових законодавчих ініціатив, розвитку державних структур кіберзахисту та міжнародній підтримці Україна поступово зміцнює свою кіберстійкість та підвищує рівень захисту критичної інформаційної інфраструктури.

Міжнародний досвід у сфері кіберзахисту критично важливих об'єктів. Кібербезпека критично важливих об'єктів є одним із пріоритетних напрямів державної політики багатьох країн світу. З огляду на зростаючу кількість кібератак, уряди розвинених держав впроваджують комплексні стратегії, розвивають національні агентства з кібербезпеки, впроваджують стандарти захисту та розширюють міжнародну співпрацю для забезпечення стійкості КІІ.

США є однією з провідних країн у сфері кіберзахисту. У країні діє Агентство з кібербезпеки та безпеки інфраструктури (CISA), яке координує зусилля з охорони КІІ. Уряд США впроваджує підхід Zero Trust, що передбачає максимальний рівень контролю за всіма мережами, пристроями та користувачами [3]. Також відповідно до законодавства США, компанії критичної інфраструктури повинні повідомляти про кіберінциденти протягом 72 годин.

Європейський Союз активно розвиває політику кібербезпеки через Агентство ЄС з кібербезпеки (ENISA) та Директиву NIS2, яка встановлює суворі вимоги до захисту КІІ у країнах-членах. У ЄС діє система обміну інформацією про кіберзагрози, а також проводяться регулярні навчання з моделювання атак на критичні об'єкти [4].

Велика Британія має Національний центр кібербезпеки (NCSC), який працює над захистом урядових і приватних об'єктів від атак. Британська стратегія передбачає створення кіберрезерву та активну співпрацю державного та приватного секторів у розробці засобів захисту [5].

Ізраїль є одним із лідерів у сфері кібербезпеки. У країні діє Національна дирекція кібербезпеки (INCD), що впроваджує жорсткі стандарти для захисту КІІ. Одним із ключових підходів Ізраїлю є принцип active defense, який передбачає проактивне виявлення та нейтралізацію загроз ще до того, як вони можуть спричинити шкоду.

Південна Корея розвинула потужну систему кіберзахисту через Агентство з питань безпеки Інтернету (KISA), яке координує заходи щодо протидії атакам на державні та комерційні об'єкти. Стратегія країни базується на впровадженні штучного інтелекту для автоматичного аналізу загроз.

Загалом міжнародний досвід демонструє, що ефективний захист критичної інфраструктури базується на державному регулюванні, створенні спеціалізованих агентств, співпраці між державою та бізнесом, впровадженні міжнародних стандартів кібербезпеки та використанні новітніх технологій, зокрема штучного інтелекту та Big Data. Україні доцільно враховувати ці практики, адаптуючи їх до своїх потреб і реалій кіберзагроз.

Висновки. Забезпечення кібербезпеки КІІ є ключовим аспектом національної безпеки України, адже критичні сектори, такі як енергетика, фінанси, транспорт, медицина, зв'язок і державне управління, залишаються вразливими до кіберзагроз. Основними викликами є технологічна застарілість, людський фактор та зростаюча складність атак. Державна політика спрямована на зміцнення кіберзахисту через законодавчі ініціативи, діяльність Держспецзв'язку, CERT-UA, НКЦК та впровадження міжнародних стандартів. Проте Україні необхідно активізувати модернізацію інфраструктури, підготовку кадрів і міжнародну співпрацю. Комплексний підхід, що містить проактивне виявлення загроз, використання штучного інтелекту та взаємодію держави й бізнесу, сприятиме підвищенню кіберстійкості КІІ.

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України, 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII. Верховна Рада України. URL: <http://surl.li/ouqbyur> (дата звернення: 15 листопада 2024).

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 26.08.2021 року № 447/2021. URL: <http://surl.li/cbyuys> (дата звернення: 27 лютого 2025).

3. Cybersecurity and Infrastructure Security Agency. Zero Trust Maturity Model. URL: <https://surl.li/tioewf> (дата звернення: 27.02.2025).

4. European Union. Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union. URL: <https://surl.li/ljuhwn> (дата звернення: 27.02.2025).

5. United Kingdom Government. Adapting to Evolving Threats: A Summary of Critical 5 Approaches to Critical Infrastructure Security and Resilience. URL: <https://surl.li/wycjff> (дата звернення: 27.02.2025).



Людмила ПРИХОДЧЕНКО

професор кафедри публічного управління та регіоналістики Національного університету

«Одеська політехніка»

(м. Одеса, Україна),

доктор наук з державного

управління, професор

<https://orcid.org/0000-0002-6454-6729>

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Глобальні тенденції щодо посилення загроз природного та техногенного характеру, підвищення рівня терористичних загроз, збільшення кількості й ускладнення кібератак, а також пошкодження інфраструктурних об'єктів в Україні внаслідок збройної агресії російської федерації актуалізують потребу у нагальному розв'язанні проблемних питань захисту систем, об'єктів і ресурсів, які є критично важливими для функціонування суспільства, соціально-економічного та екологічного розвитку держави, в цілому для забезпечення національної безпеки. Питання інформаційної безпеки та культури в умовах війни є питанням виживання людини, суспільства та держави. З розвитком засобів та новітніх технологій передавання інформації суттєво змінюється зміст взаємодії під час спільної діяльності та й конкуренція за досягнення інформаційної переваги, що відкриває можливості контролю над інформаційним ресурсом держави.

Інформацією та інформаційними технологіями потрібно управляти, як і будь-яким іншим ресурсом. Такий підхід зумовлює потребу розгляду інформаційних ресурсів в єдності: як засіб підвищення ефективності і водночас інструмент, за допомогою якого відбувається систематична оцінка діяльності. Органи публічної влади покликані ефективно формувати інформаційні потоки та управляти ними, оскільки обмеження джерел інформації не забезпечує формування потрібного владі інформаційного поля, а має наслідком його створення за рахунок неофіційних джерел, що є наслідком розширення горизонтальних зв'язків у суспільстві [10].

Для захисту інформації та забезпечення інформаційної безпеки, критичної інформаційної інфраструктури органи публічної влади, державні структури здійснюють низку заходів, які можна виокремити у дві великі групи [7, с.117]: захист інформаційних систем від пошкодження та інформації від витоку та перехоплення та захист психіки особового складу від цілеспрямованого інформаційно-психологічного впливу. Відповідно, для того, аби така діяльність була ефективною та результативною, вказані заходи мають здійснюватися комплексно, на основі нових наукових розробок і програмних продуктів. Органи місцевого самоврядування, як найнижчий рівень врядування, є найбільш наближеними до відповідного об'єкта критичної інфраструктури та займаються вирішенням проблемних питань, що виникають. саме на місцевому рівні, який представляють територіальні громади та місцеві державні адміністрації, органи публічної влади наділені значним комплексом повноважень щодо розпорядження коштами й залучення третіх осіб до процесу врядування. Оскільки консолідація зусиль усіх зацікавлених сторін шляхом посилення багаторівневого діалогу, застосування консультативного механізму сприяють розбудові сталості системи захисту об'єктів критичної інфраструктури у протистоянні численним викликам та загрозам, обумовлених війною Росії проти України.

Крім того, органи публічної влади покликані повинні забезпечувати безпосередній та безперервний доступ громадян до інформації у будь-який час, реалізуючи їх конституційні права на отримання в законний спосіб інформації для розвитку фізичної, духовної та інтелектуальної сфер життя а також захист інформації, яка може гарантувати їх особисту безпеку [3, ст. 34]. Тобто, на забезпечення інформаційних прав та свобод суспільства, з врахуванням захисту інформаційної безпеки держави в умовах воєнного стану, впливає налагодженість системи зв'язку (стратегічні комунікації як система внутрішніх відносин) з громадськістю країни та високий рівень інформаційної взаємодії із усіма зацікавленими сторонами публічно-приватного партнерства. Водночас, друга частина

вказаної статті зазначає: «здійснення цих прав може бути обмежено законом у інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку для запобігання заворушенням або злочинам, для збереження здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших осіб, для уникнення розголошення конфіденційної інформації або для підтримання авторитету та неупередженості правосуддя». Відтак, забезпечення інформаційної безпеки визначається не тільки інтересами держави, а й інтересами особи в контексті забезпечення її прав і свобод.

Аналізуючи сучасну структурно-функціональну складову державної політики у сфері захисту критичної інфраструктури в Україні, відзначимо, що на практиці маємо ряд паралельно функціонуючих систем [4]: Єдина державна системи цивільного захисту, Єдина державна система запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків, Державна система фізичного захисту, Національна система кібербезпеки. По суті, вони діють паралельно, вирішуючи низку нагальних проблемних питань через те, що відомчі підходи до розв'язання безпекових проблем на всіх рівнях врядування домінують [8, с. 116]. В наявності маємо не тільки неузгодженість та нескоординованість дій, що неминуче позначається на розподілі відповідальності за захист об'єктів та систем, критично важливих для існування держави, захисту національних інтересів, забезпечення безпеки населення та довкілля. Але, також і досить часто паралелізм і дублювання функцій уповноважених органів, відповідно, і неефективність використання всіх видів ресурсів, що є у розпорядженні.

Якщо взяти для прикладу розгляд функціонування критичної інформаційної інфраструктури в умовах воєнного стану, то в галузі інформаційних технологій було продемонстровано дуже сталу стійкість під час війни, яка й досі «працює» на забезпечення національної безпеки, а саме інформаційної. Так, зокрема, ІТ-сфера дуже швидко адаптувалась до умов воєнного стану, здійснивши релокацію персоналу та забезпечивши безперебійність робочого процесу та робочого місяця через створення безпечних умов праці для робітників цієї сфери [5]. Інтеграція нових сучасних інформаційних технологій у вітчизняні бізнес-процеси на всіх рівнях при формування глобальної цифрової економіки з іншими країнами як Європи так і країнами світу, є відображенням тенденції, що проявилася в останні п'ять років. Вона обумовлена тим, що сучасні інформаційні та цифрові технології повинні впроваджуватись до економіки країни на всіх рівнях та підкріплюватись нормативно-правовими актами, які б дозволили реалізовувати нові технології [2]. В умовах постійних ударів та руйнувань енергетичної інфраструктури все-таки вдалося забезпечувати доступ до електроенергії та практично безперебійного Інтернет зв'язку, зокрема, за допомогою використання послуг супутникової мережі «Старлінку» та великої кількості генераторів та павербанків.

На відміну від руйнівної, летальної спрямованості традиційних воєн, інформаційна відрізняється гуманним характером ведення, оскільки безпосередньо не пов'язана із кровопролиттям та руйнуваннями. І це, підчас, призводить до певного ігнорування та безпечності, хоча акцент при її веденні робиться саме на цілеспрямованості інформаційно-психологічного впливу, маніпулюванні свідомістю суспільства, прагненні примусити змінити світосприйняття та отримати повний контроль. Результатом таких дій є погіршення владно-громадських відносин, що призводять до активізації дій громадянського суспільства проти власних урядів. Прикладом є хоча б історія з вибухами в ТЦК та нападками на поліцейських, як частина операцій, які проводять головне розвідувальне управління та ФСБ росії. З однієї сторони, це робиться для того, аби вселити страх у співробітників Національної поліції та ТЦК, збурити суспільство та сформувати думку про неправомірність їх дій, а з іншої – надати підстави для російської пропаганди про нібито наявність певних громадянських конфліктів.

Мова не тільки про захист психіки від цілеспрямованого інформаційно-психологічного впливу, а й про свідому дезінформацію противника, запобігання навмисного психологічного впливу та корекцію інформації, тощо. Це не тільки про створення окремих підрозділів, що працюють у сфері інформаційної безпеки (на часі існують інститути і відповідні аналітичні центри), але й про те, що повномасштабна війна актуалізувала горизонтальні зв'язки між громадянами, оскільки зростає нагальна потреба прискореного обміну актуальною інформацією. І зміни, які були внесені до нормативно-правових актів з урахуванням реалій війни, стосуються регулювання окремих аспектів інформації, правовідносин щодо заборони розповсюдження певної інформації з урахуванням її суспільно небезпечного характеру. А також врегулювання важливих моментів щодо технічного запису інформації в умовах воєнного стану; встановлення або посилення відповідальності за поширення певної інформації та

регламентування процесуальних дій щодо отримання інформації.

Вони покликані регулювати суб'єктів діяльності, які мають стабільні інтереси в інформаційному просторі суспільства. В першу чергу це органи державної влади які формують і контролюють національний інформаційний простір, створюють структурні підрозділи, у функції і завдання яких входить ведення інформаційної війни. До них долучаються міжнародні організації, які теж беруть участь у формуванні інформаційного простору, використовуючи національні структури, інтегровані в міжнародні організації та створюючи власний науково-технічний потенціал. В той же час, недержавні організації створюють власний сегмент інформаційного простору із використанням свого науково-технічного потенціалу та потенціалу союзників, виконуючи завдання ведення інформаційного протиборства, що надає їм можливість розробляти і закріплювати на рівні своєї офіційної ідеології певні цінності та ідеали. Є ще медіа-корпорації, основна функція яких поширення знань, ідей і цінностей, формування певних поглядів, уявлень і емоційних станів, людей, за посередництвом яких можна впливати на їх поведінку.

Так, кремль працює над розвитком своїх пропагандистських каналів, витрачаючи значні кошти, мільйони доларів. Відповідно до дослідження аналітиків проєкту Debunk, у 2022 році Кремль витратив на пропаганду 1,9 млрд доларів, хоча в бюджеті заклали 1,5 млрд доларів, а на 2023 році у держбюджеті закладено 1,6 млрд доларів США. Більшість коштів на медіа (понад 51%) знову припало на три основні агентства: Всеросійська державна телевізійна і радіомовна компанія, RT (Russia Today) і «Россия сегодня» [6]. Росія підтримує фінансування пропагандистських кампаній (частина йде по закритих бюджетах Міноборони). Є студія «Крылья», яка знімає відеоролики на різні тематичні сюжети, зокрема, про військових в українській формі, щороку отримуючи понад \$2 млн. бюджету [1]. І таких проєктів, з трохи меншим річним бюджетом, є не менше семи.

Зокрема, росія послідовно заперечує суверенітет України та виправдовує агресію пропагандою про так звані «історичні землі», а останнім часом з'являється все більше «вкидів» у інформаційний простір про розподіл українських земель поміж росією та країнами Європи, що межують з територією нашої країни. Велика інформаційна кампанія російської пропаганди вже понад місяць намагається показати звірства ЗСУ на зайнятих територіях Курщини, проте навіть низка російських медіа регулярно вказують на суперечності у версії, яку вибудовують державні ЗМІ та правоохоронці. І таких випадків чимало, до їх створення залучаються всі можливі та доступні канали, достатньо вказати про фінансування кампанії з дискредитації ЗСУ через російські та білоруські ЗМІ чи поширення Ілоном Маском фейкового відео (яке цілком могло бути створене в межах російської пропаганди), в якому USAID звинувачують у підкупі знаменитостей для відвідування України, але знаменитості спростовують ці твердження.

На успішність інформаційної пропаганди та дезінформацію, як не дивно, але «працюють» і наші народні депутати, поширюючи неперевірену інформацію щодо мобілізації та ситуації у війську. Слова депутатів часто використовуються як аргумент для ворожої пропаганди, а частина озвучених ними фактів є «вкидом» російських пропагандистів, працюючи на деморалізацію українського населення та шкодячи інформаційній безпеці України. Так, було промоніторено частоту цитування чинних нардепів, які регулярно критикують процес мобілізації та ситуацію в Збройних силах України, в проросійських медіа та телеграм-каналах впродовж 5 місяців – з вересня 2024 по січень 2025 року включно [9]. Згідно отриманого рейтингу, Олексій Гончаренко (партія «Європейська солідарність») виявився найбільш «популярним» в прокремлівських ЗМІ: за визначений період його цитували аж 1009 разів, а загальне охоплення цих заяв – понад 14,1 мільйонів читачів. Чого тільки варта його заява з трибуни Верховної Ради про викрадення мобілізованим 27 тисяч євро з кабінету начальника ТЦК, хоча днем раніше вона була офіційно спростована у Закарпатському ОТЦК. У позафракційної Мар'яни Безуглої 594 (згадки одіозних заяв щодо мобілізації, ТЦК чи ЗСУ) в афільованих з росією ЗМІ, загальне охоплення таких публікацій становить аж 25,9 мільйонів читачів, що займає першість у рейтингу. Тож мова на разі про відповідальність за поширення неправдивої інформації, яка засмічує не тільки інформаційний простір, але й свідомість людей, формуючи відповідну громадську думку та розколюючи суспільство, замість його об'єднання проти спільного ворога.

Таким чином, зміни, які були внесені до нормативно-правових актів з урахуванням реалій війни і покликані регулювати суб'єктів діяльності, які мають стабільні інтереси в інформаційному просторі суспільства, на разі не охоплюють весь спектр заходів, необхідних для створення стійкого захисту від інформаційного впливу, який здатний посилити

напруженість або дестабілізувати суспільно-політичну обстановку. Тому видається доцільним вести мову про необхідність синхронізації дій органів публічної влади на всіх рівнях, державних структур та інститутів громадянського суспільства, приватного сектору. Формат телемарафону та сприяння розвитку окремих Telegram-каналів не здатні забезпечити стійкий та виважений зворотній зв'язок між територіальними громадами, органами державної виконавчої влади і громадянами, що змушує останніх шукати альтернативні джерела інформації із поглибленням та розширенням горизонтальних зв'язків через брак виваженої і правдивої інформації з офіційних джерел. І на прикладі результатів соціологічних опитувань ми спостерігаємо загальне зменшення довіри до влади. І це вкотре переконує в тому, що кордонів для ведення інформаційної війни не існує.

1. Ворог щорічно інвестує понад \$100 мільйонів у пропаганду в соціальних мережах та залучення українських блогерів, повідомив керівник ЦПД. Унікальне інтерв'ю з Андрієм Коваленком, директором Центру протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України, для агентства «Інтерфакс-Україна». URL: <https://eramedia.com.ua/content/vorog-vitrachae-ponad-100-mln-schorichno-na-propagandu-v-socmerezah-i-verbovku-ukrayinskih-blogeriv-kerivnik-cpd/>.
2. Дзямулич М. І. Вплив сучасних інформаційних систем і технологій на формування цифрової економіки. *Економічний форум*, Луцьк, 2022. С. 2–9 URL: http://e-forum.lntu.edu.ua/index.php/ekonomichnyy_forum/article/view/300/288.
3. Конституція України: прийнята на V сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. № 254к/96 ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Приходченко Л.Л., Дуліна О.В., Лесик О.В. Забезпечення стійкості критичної інфраструктури та інформаційної безпеки на рівні територіальних громад в умовах воєнного стану крізь призму багаторівневості. *Національні інтереси України*. 2024. № 5(5), URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/17639/17701>.
5. Русакевич А. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану у аспекті захисту інформаційних прав громадян. *Law. State. Technology*, 2024, Вип. 2, 58 – 62 URL: <https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/lst/article/view/603/535>.
6. Скільки росія витрачає на пропаганду? 15.07.2023 URL: <https://filter.mkp.gov.ua/skilkyy-rosiya-vytrachaye-na-propagandu/>.
7. Смотрич Д.В., Браїлко Л. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету: Серія ПРАВО*. Вип. 77: ч. 2, 2023. С. 121–127.
8. Страхніцький Я. О. Структурно-функціональна характеристика державної політики у сфері захисту критичної інфраструктури в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022, № 4 (35), 112–117 URL: <http://212.1.86.13/jspui/bitstream/123456789/5360/1/17.pdf>.
9. Топ-5 українських нардепів, яких любить російська пропаганда : Резонансні заяви та фейки, які цитують у росЗМІ. 2025, 13 лютого. URL: https://zaxid.net/statti_tag50974/.
10. Юрій Ніколаєц. Державна інформаційна політика України в умовах повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації: суспільно-мобілізаційний потенціал і ефективність. *Політичні дослідження*. № 1 (7). 2024. С. 42 – 67.



Сергій ШЕВЧЕНКО

професор кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор наук з державного
управління, професор
<https://orcid.org/0000-0002-0079-3069>

ВДОСКОНАЛЕННЯ СТРАТЕГІЙ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКОВОЇ СИТУАЦІЇ

У сучасній Україні питання формування громадянської ідентичності, визначення суб'єктів, які можуть брати участь у цьому процесі, а також вибору інструментів і методів для його реалізації стали об'єктом переважно академічних, але водночас глибоких і масштабних дискусій. Аналіз експертних оцінок щодо напрямів розвитку української ідентичності та механізмів її регулювання дає змогу відстежити зміни в поглядах інтелектуальних еліт, а

також дослідити їхні підходи до вдосконалення комплексної стратегії формування макрополітичної ідентичності, враховуючи як динамічні зміни, так і сталі тенденції.

Питання теоретико-практичного вдосконалення стратегій формування національної ідентичності в контексті безпекової ситуації вивчало чимало провідних науковців. Наприклад, такі: Н. С. Сидоренко, О. С. Ядловська, О. Ю. Бобровська, А. Ю. Мунько, В. В. Шаблюстий, І. В. Царьова, О. Д. Царьов та інші.

Ми провели дослідження щодо того, як вітчизняні експерти оцінювали перспективи розробки політики макрополітичної ідентичності, які інструменти пропонували для її впровадження та яким чином рекомендували коригувати стратегії, що реалізуються політичною елітою в сучасних умовах. Окрім цього, ми проаналізували проекти, запропоновані окремими науковцями, а також аналітичними та науковими центрами, спрямовані на формування макрополітичної ідентичності в Україні.

Насамперед, необхідно відмітити солідарну і практично незмінну позицію більшості фахівців у питанні щодо необхідності створення державної політики, спрямованої на формування макрополітичної («загальнонаціональної») ідентичності громадян України [1].

Водночас переважна більшість фахівців підтримує ідею того, аби формування ідентичності визнати окремим напрямом державної безпекової політики. Разом із цим як зміст, так і форми реалізації такої політики є основою широкої дискусії. Про відсутність консенсусного уявлення про сутність такої політики може свідчити відсутність загальної згоди з питання про те, чи існує така політика на сьогодні. Якщо в опитуванні 2007 року про її відсутність заявили 74,1% опитаних експертів, а її існування в той же час визнали 14,6%, то у 2017 році кількість тих, хто вбачав наявність такої політики, збільшилася на 11,8%, а кількість «скептиків» скоротилася на 17,5% [1]. Можна припустити, що зазначена зміна зумовлена активністю держави у галузі мовної та історичної політики, декларацією про початок процесу декомунізації, розвитком інститутів громадянського суспільства, які були сприйняті, як частина політики формування ідентичності, що проводилася в Україні.

Аналіз 72 виступів, представлених як у рамках круглих столів, організованих Центром Разумкова, так і у форматі експертних інтерв'ю, а також опублікованих у 2007, 2016 та 2017 роках, свідчить про значну різницю в підходах до розуміння змісту, складу учасників та засобів реалізації політики ідентичності в Україні. Це дозволяє виділити кілька ключових напрямів, які допомагають структурувати експертні пропозиції щодо коригування стратегій формування макрополітичної ідентичності, що впроваджувалися в країні. До таких напрямів можна віднести визначені у другому розділі нашої роботи складові та умови здійснення цієї політики: змістовні аспекти, її нормативно-правове регулювання, учасників процесу, інструменти та методи впровадження, критерії ефективності та механізми оцінки досягнутих результатів, а також виклики, що постають у ході реалізації, та критичні фактори, які можуть вплинути на успішність імплементації.

На сьогодні особливий акцент робиться на впровадженні послідовної мовної політики, спрямованої на всебічний розвиток, захист та використання української мови. Це знаходить відображення у всіх сферах суспільного життя: від освітньої системи та сфери обслуговування до умов функціонування інформаційного простору й наукової діяльності країни.

Аналіз спроб впровадження різних стратегій формування макрополітичної ідентичності в Україні, представлений у попередньому розділі цієї роботи, у поєднанні з теоретичними напрацюваннями, дає змогу виокремити головні проблемні аспекти, що ускладнюють розробку цілісної політики в цій сфері. Виходячи з обраної нами методології аналізу стратегії макрополітичної ідентичності, пропонуємо можливі шляхи подолання цих труднощів, спираючись на досвід міжнародних практик та експертні рекомендації.

Говорячи про основні інструменти запровадження політики ідентичності, низка експертів вказує на необхідність не обмежувати її винятково гуманітарними аспектами, а прагнути доповнити темою перспективного розвитку [2], підкріплювати економічним зростанням. Водночас висловлюються думки щодо необхідності посилення «традиційних» інструментів формування ідентичності, таких як утвердження статусу української мови, що «формує спільний комунікативний і соціокультурний простір країни», «створення та впровадження концепції історії України», яка запропонує загальний підхід до інтерпретації історії українців та національних меншин України, запровадження системи патріотичного виховання.

Конструювання ідентичності українців як нації, згуртованої навколо завдань забезпечення розвитку демократії, дотримання прав людини, формування правової та

соціальної держави, має в Україні значний консолідуючий потенціал і надає більше можливостей для конструювання макрополітичної ідентичності, ніж модель, заснована на ідеях романтичного націоналізму [3].

Оскільки впровадження політики ідентичності вимагає врахування широкого спектра політичних, соціокультурних і правових чинників, досвід інших країн не можна сприймати як набір готових рішень. Унікальність кожного суспільства зумовлює необхідність суттєвої адаптації запозичених підходів до власних реалій. Водночас порівняльний аналіз та зміна перспективи можуть забезпечити відчутний позитивний ефект, що, у свою чергу, дозволяє розробити конкретні рекомендації для вдосконалення процесу формування макрополітичної ідентичності.

1. Проблеми формування спільної ідентичності громадян України в оцінках експертів. Національна безпека і оборона. 2007. № 9 (93). С. 45–52.
2. Процес формування спільної загально-національної ідентичності громадян : чинники впливу, основні засади і напрями. Національна безпека і оборона. 2017. № 1–2. С. 77–88.
3. Мендрін О. В. Формування макрополітичної ідентичності як фактор сталості демократичного розвитку в Україні. Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія. 2020. № 28–29. С. 242–251. DOI: 10.34079/2226-2830-2020-10-28-29-242-251.



Едуард РИЖКОВ
професор кафедри
інформаційних технологій
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, професор
<https://orcid.org/0000-0002-6661-4617>

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЇ OSINT

Технологія OSINT (Open Source Intelligence) набуває свого поширення і вдосконалення темпами, притаманними розвитку інформаційних технологій у сучасному світі. З метою отримання інформації з відкритих джерел її дедалі активніше використовують від сфери військової розвідки, оперативної-розшукової діяльності правоохоронних органів до бізнесу і розваг. В Україні цей інструмент успішно використовується також підрозділами кримінального аналізу Національної поліції, де він демонструє високу ефективність у зборі, аналізі та систематизації даних. Використання штучного інтелекту (далі – AI) при реалізації OSINT відкриває нові перспективи для підвищення ефективності кримінального аналізу, оптимізації навчальних процесів та забезпечення оперативного реагування на прояви злочинності.

В Україні розпочато процес правової регламентації використання штучного інтелекту [1]. Але ми погоджуємося із твердженнями фахівців про недосконалість правового регулювання штучного інтелекту як в Україні, так і за кордоном [2, с. 149].

Отримання інформації з відкритих джерел компенсує і доповнює можливості розвідувальної та оперативної-розшукової діяльності, а інколи здатне їх повністю або частково замінити. Пошук, фіксація, перевірка, аналіз і синтез інформації можуть проводитись у «ручному режимі», а можуть бути певною мірою автоматизовані. Штучний інтелект дозволяє значно прискорити процес обробки даних, автоматизуючи рутинні процеси та забезпечуючи точність і релевантність отриманої інформації. Завдяки цьому правоохоронні органи можуть швидше ідентифікувати підозрюваних, встановлювати зв'язки між особами, аналізувати потенційні загрози, розкривати злочини та досягати успіхів у розшуковій та пошуковій роботі [3, с. 38].

OSINT дозволяє отримувати необхідну інформацію про осіб і факти, які становлять оперативний інтерес, без суттєвих обмежень, які характерні для опрацювання закритих джерел або при використанні можливостей оперативної-розшукової діяльності та розвідки. За допомогою AI стає можливим автоматизований моніторинг соціальних мереж, новинних

ресурсів, форумів та інших онлайн-платформ. Це дає змогу оперативно отримувати актуальні дані, знижуючи витрати часу та інших ресурсів.

OSINT доповнює оперативно-розшукову діяльність та класичну розвідувальну діяльність, які мають чітке нормативно-правове регулювання в Україні. Законодавство, зокрема Конституція України та Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК), визначає необхідність дотримання прав і свобод людини під час збору інформації. Наприклад, статті 31, 32 Конституції України гарантують недоторканність приватного життя, а статті 159–164 КПК регулюють порядок отримання доступу до інформації. AI може допомогти зберегти баланс між оперативністю збору інформації та обмежувальним та стримуючим дотриманням правових норм, пропонуючи інструменти автоматичного аналізу даних без порушення законодавства.

У контексті війни між Україною та РФ використання штучного інтелекту для OSINT дозволяє AI швидко обробляти великі обсяги інформації, знаходити кореляції між даними та фільтрувати шум. Моделі, такі як GPT, Gemini, DeepSeek та інші можуть розшифровувати складні повідомлення та аналізувати текст. AI, крім іншого, допомагає визначати фейкові акаунти та дезінформацію. Однак сам AI також може стати (і вже ефективно використовується) інструментом для поширення пропаганди та фейків в інтересах України. AI дозволяє виявляти мережі ботів і відстежувати наративи, які розповсюджують ворожу пропаганду. Його успішно можна використовувати для розробки нових алгоритмів виявлення інформаційних операцій. Військові та правоохоронці можуть використовувати AI для аналізу активності у соцмережах, визначення локацій та ідентифікації підозрілих груп. Комп'ютерний зір дозволяє аналізувати супутникові знімки, відео та фотографії.

Необхідну допомогу Україні з урахуванням військових та правоохоронних потреб надають міжнародні фахівці у сфері використання AI та OSINT. Так, засновники Clearview AI констатували, що їх стартап на початок повномасштабного вторгнення мав у своєму розпорядженні понад два мільярди зображень з російської соціальної мережі «ВКонтакте», а загальна база даних налічувала понад 10 мільярдів фотографій, які пропонувалися для успішного використання при розкритті воєнних злочинів [4].

У постійному пошуку найновіших та нестандартних рішень перебувають вітчизняні профільні міністерства. Зокрема, керівник одного з них зазначає, що штучний інтелект – саме така технологія, яка зараз дає Україні перевагу на полі бою: завдяки штучному інтелекту (крім іншого – Р.Е.) на мапі з'являються об'єкти та цілі [5].

Також прикладом є автоматичне розпізнавання військової техніки чи руху колон. Застосування AI для аналізу геопросторових даних дозволяє отримувати інформацію про пересування військ у режимі реального часу.

З 2014 року OSINT став надзвичайно важливим для українських військових, волонтерів та правоохоронців. Такі проекти, як InformNapalm та Bellingcat, Molnar та інші за 10 років війни довели ефективність OSINT як окремо, так і в гармонійному поєднанні з AI, стрімкий розвиток якого спостерігаємо з 2022 року.

Переконані в тому, що з урахуванням воєнного стану в Україні та інших країнах світу військові та правоохоронці все частіше будуть використовувати AI для OSINT як найближчим часом, так і надалі. Розвиток штучного інтелекту, конкуренція між розробниками його різноманітних платформ створює сприятливе середовище для вдосконалення цієї технології. Можна очікувати створення новітніх спеціалізованих AI-платформ для автоматизованої обробки інформації на більш сучасному рівні.

У питанні вдосконалення підготовки кадрів для правоохоронних органів штучний інтелект здатен компенсувати нестачу навчального часу під час підготовки, наприклад, майбутніх працівників оперативних підрозділів кримінальної поліції або працівників підрозділів кримінального аналізу України.

Під час вивчення навчальної дисципліни з OSINT штучний інтелект за оперативним запитом може пропонувати якісні алгоритми дій, надавати рекомендації щодо використання конкретних програмних продуктів і платформ, а також допомагати з їх налаштуванням на комп'ютерах та інших пристроях. Застосування таких інструментів, як Maltego, IBM Watson Discovery, Planet AI + Google Earth Engine, DeepVision AI, Hootsuite Insights (на основі AI), Clearview AI та інших, а також спеціалізованих вебсервісів, наприклад для аналізу соціальних мереж, дозволяє швидко освоїти методики роботи із пошуком інформації, з самою інформацією та ефективно використовувати їх у практичній діяльності.

Актуальним з практичних міркувань є питання, чи зможе в перспективі штучний інтелект повністю замінити фахівця під час проведення OSINT?

Ми дотримуємося такої позиції, що з часом AI буде здатен реалізувати автономну функцію після отримання завдання лише на початкових та проміжних стадіях OSINT. Він також є незамінним для початківців у методичному плані, під час розробки тактики та стратегії відпрацювання конкретних завдань. Початкова аналітика також може проводитись AI самостійно. Завершальна стадія OSINT однозначно потребує і надалі буде потребувати участі фахівця.

Отже, перспектива використання штучного інтелекту під час реалізації технології OSINT в Україні з урахуванням воєнних та правоохоронних потреб є реальною та пріоритетною.

Ця технологія у гаймонічному поєднанні з AI не лише дозволяє отримувати цінну інформацію з відкритих джерел, доповнювати оперативно-розшукову та розвідувальну діяльність, а також підвищує ефективність самого кримінального аналізу.

В умовах постійного розвитку інформаційних технологій штучний інтелект стає незамінним інструментом для забезпечення національної безпеки та протидії злочинності. Тому потребує додаткового вивчення в межах окремої навчальної дисципліни або спеціалізованих тем під час підготовки профільних фахівців через вдосконалення навчальних планів.

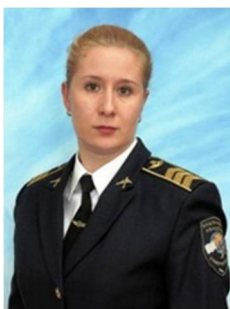
1. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>.

2. Зачек О. І., Дмитрик Ю. І., Сенік В. В. Роль штучного інтелекту в підвищенні ефективності правоохоронної діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія : Юридична*. 2023. Вип. 3. С. 148–156.

3. Рижков Е. В., Писаренко Н. Ю. Штучний інтелект як аналітичний інструмент для розкриття кримінальних правопорушень. *Актуальні питання забезпечення діяльності органів і підрозділів системи МВС технічними засобами в умовах воєнного стану : матеріали II всеукр. науково-практ. конф. (м. Київ, 25 квітня 2024 р)*. Київ : ДНДІ МВС, 2024. С. 38–39.

4. Міноборони України почало використовувати систему розпізнавання облич Clearview AI. URL: <https://dou.ua/forums/topic/37142/>.

5. Як Україна використовує штучний інтелект для перемоги. У Мінцифри розповіли деталі. URL: <https://dou.ua/lenta/news/clearview-ai-in-ukraine/>.



**Анна
ІЛЬЄНКО**
завідувач кафедри
кібербезпеки,
кандидат технічних
наук, доцент

<https://orcid.org/0000-0001-8565-1117>



**Валентина
ТЕЛЮЩЕНКО**
асистент,
аспірант кафедри
кібербезпеки

<https://orcid.org/0000-0001-6026-5105>

(Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна)

МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ КІБЕРЗАГРОЗ У КРИТИЧНІЙ ІНФРАСТРУКТУРІ

В Україні забезпечення національної безпеки є одним із пріоритетних завдань державної політики, включно із захистом об'єктів критичної інфраструктури (ОКІ). У зв'язку з постійними викликами, зокрема військовою агресією, кібератаками та економічними загрозами, наша країна активно розвиває механізми захисту стратегічно важливих об'єктів. Тому оцінювання ризиків кіберзагроз є одним із основних аспектів забезпечення надійної роботи ОКІ, що дозволяє виявити вразливості, прогнозувати потенційні атаки та мінімізувати їх наслідки.

Мета дослідження: аналіз та порівняння сучасних методів оцінювання ризиків кіберзагроз у критичній інфраструктурі, виявлення їхніх переваг та недоліків, а також

розробка рекомендацій щодо ефективного застосування цих методів у контексті управління національною безпекою.

Основна частина. Національна безпека сучасної держави безпосередньо залежить від ефективності управління критичною інфраструктурою, включно з практикою протидії сучасним кіберзагрозам.

Ключовими галузями, що належать до ОКІ та відіграють стратегічну роль у забезпеченні стабільного функціонування держави та її економічної стійкості, є енергетичний сектор, який включає виробництво, постачання та розподіл електроенергії, нафти й газу, транспорт, що охоплює авіаційні перевезення, залізничну інфраструктуру, морські порти та логістичні послуги. Сюди відносять банківську сферу, яка включає комерційні банки та фінансові інститути, що управляють ринком капіталу, фінансові ринки, що забезпечують функціонування біржових платформ, фондових інфраструктур та платіжних систем. Зі свого боку, система охорони здоров'я складається з медичних закладів, лабораторій і постачальників медичних послуг. Водопостачання та водоочистка є критично важливими для забезпечення доступу до чистої питної води та функціонування очисних споруд.

Цифрова інфраструктура охоплює діяльність інтернет-провайдерів, дата-центрів та операторів хмарних технологій, що забезпечують безперебійну роботу комунікаційних систем. Зрештою державне управління представлено міністерствами, урядовими структурами та ключовими державними установами, які забезпечують стабільне функціонування держави та управління її ресурсами.

Розширення використання цифрових технологій та їх інтеграція в усі сфери економіки й державного управління сприяють не тільки підвищенню ефективності процесів, але водночас приводить до появи нових кіберзагроз, спрямованих на стратегічні об'єкти.

Кіберзагрози містять у собі різні форми злочинної діяльності, такі як використання шкідливого програмного забезпечення, атаки типу «відмова в обслуговуванні» (DDoS), маніпулювання даними, соціальну інженерію тощо. Кібератаки на об'єкти критичної інфраструктури призводять до дестабілізації їхньої роботи, що негативно впливає на економічну стабільність, національну безпеку, обороноздатність держави, а також створює загрозу життю та здоров'ю населення.

З огляду на це, важливим є розроблення та застосування методів оцінювання ризиків кіберзагроз, що дозволяють ідентифікувати потенційні загрози, оцінити їхню ймовірність і розробити стратегії зниження наслідків атак для забезпечення сталого функціонування важливих державних і приватних секторів.

Є багато методів оцінювання ризиків, кожен з яких має свої особливості, переваги та обмеження. Основні підходи поділяються на статистичні методи, кількісні моделі, ймовірнісні підходи, експертні оцінки та комбіновані підходи, які поєднують кілька методологій. Спеціально адаптовані підходи для аналізу кіберзагроз та управління інформаційними ризиками охоплюють як загальносистемні методики, так і спеціалізовані моделі, розроблені для конкретних секторів критичної інфраструктури, таких як, сектори енергетики, транспорту, водопостачання чи комунікацій. Наведемо деякі з найпоширеніших методів, які використовуються у світовій практиці.

Серед найвідоміших методів оцінки ризиків виділяють метод CARVER2 (Criticality, Accessibility, Recuperability, Vulnerability, Effect, Recognizability), який широко використовується в США. Він передбачає оцінку критичності об'єкта, доступності, можливості відновлення, вразливості, очікуваного ефекту атаки та розпізнаваності цілі. Його перевагою є системний підхід до визначення рівня ризику об'єкта, однак метод потребує значної кількості вихідних даних та експертного аналізу.

Ще одним важливим методом є CIPDSS (Critical Infrastructure Protection Decision Support System), який застосовує імітаційне моделювання та аналіз сценаріїв для прогнозування потенційних кіберзагроз. Він дозволяє оцінювати рівень ризику на основі історичних даних та математичних моделей, що робить його корисним для стратегічного планування кібербезпеки.

Методологія EBIOS (Expression des Besoins et Identification des Objectifs de Sécurité) розроблена французьким Національним агентством з безпеки інформаційних систем ANSSI, є однією з найпоширеніших у Європі, ґрунтується на сценарному аналізі та враховує фінансові, юридичні та репутаційні ризики. EBIOS ефективно застосовується в державних установах і великих корпораціях для розробки заходів щодо захисту критичної інфраструктури.

Іспанська методика MAGERIT (Methodology for Information Systems Risk Analysis and Management) розроблена Міністерством територіальної політики та державної служби Іспанії

та спрямована на виявлення, аналіз та управління ризиками, пов'язаними з інформаційними системами, з метою забезпечення їхньої безпеки та відповідності нормативним вимогам. Ця методика орієнтована на оцінку ризиків IT-інфраструктури та застосовується в державному секторі, що дозволяє детально аналізувати інформаційні загрози та вразливості, але вимагає специфічних знань для впровадження.

Метод CRAMM (CCTA Risk Analysis and Management Method), який розроблений Центральним комп'ютерним і телекомунікаційним агентством Великої Британії (CCTA) пропонує комплексний підхід, що включає ідентифікацію активів, оцінку загроз і вразливостей, а також впровадження контрзаходів. Він є ефективним для великих підприємств і організацій, однак може бути складним і дорогим у реалізації.

Крім вищезгаданих методів, широко застосовуються ймовірнісні підходи, такі як Байєсівські мережі, які дозволяють прогнозувати розвиток загроз на основі взаємозалежностей між факторами ризику.

Кількісний метод оцінки ризиків VAR (Value at Risk) використовується для вимірювання потенційних фінансових втрат організації або системи, пов'язаних із кіберризиками, протягом певного періоду часу при заданому рівні довіри. Метод VAR визначає максимальні потенційні збитки, які можуть виникнути за певний період (наприклад, день, тиждень або місяць) з певним рівнем ймовірності (наприклад, 95 або 99 %), однак він не є універсальним і має певні обмеження, особливо у випадках, коли необхідно оцінювати надзвичайні події та взаємозалежності між ризиками.

Нижче наведена порівняльна таблиця методів оцінки ризиків, які широко використовуються для оцінки інформаційних ризиків (табл. 1), що демонструє основні цілі, сфери застосування, переваги та недоліки кожного методу.

Таблиця 1

Методи оцінювання ризиків інформаційної безпеки

Метод	Опис	Сфера використання	Переваги	Недоліки
CARVER2	Методика аналізу критичних об'єктів та оцінки їхньої вразливості	Захист фізичної та кіберінфраструктури	Структурований аналіз, пріоритизація загроз	Потребує значної кількості вихідних даних
CIPDSS	Використовує імітаційне моделювання для прогнозування загроз	Стратегічне планування кібербезпеки	Використання імітаційного моделювання	Висока складність реалізації
EBIOS	Методика оцінки ризиків, розроблена французьким агентством ANSSI	Державні установи, великі корпорації	Враховує бізнес-процеси, юридичні аспекти	Складність впровадження, потребує навчання персоналу
MAGERIT	Іспанська методика оцінки ризиків інформаційних систем	Державний сектор, IT-безпека	Орієнтація на інформаційні системи	Вимагає спеціалізованих знань
CRAMM	Комплексний підхід до аналізу ризиків, що включає оцінку активів та загроз	Великі підприємства, критична інфраструктура	Комплексний підхід до оцінки ризиків	Висока вартість та складність впровадження
Байєсівські мережі	Ймовірнісна модель оцінки ризиків на основі взаємозв'язків факторів	Динамічні середовища (фінанси, кібербезпека)	Гнучкість, можливість оновлення в реальному часі	Високі вимоги до обчислювальних ресурсів
VAR	Кількісний метод оцінки потенційних фінансових втрат	Фінансовий сектор	Чіткі кількісні показники	Не враховує рідкісні події

Порівняння методів оцінки ризиків показує, що вибір конкретного підходу залежить від типу критичної інфраструктури, специфіки загроз та можливостей організації. Методи CARVER2 та CIPDSS є найбільш ефективними для стратегічного планування та аналізу фізичних і кіберзагроз, оскільки вони забезпечують комплексну оцінку ризиків із врахуванням сценаріїв атак та потенційного впливу на систему. Ці методи особливо корисні для захисту енергетичних, транспортних та промислових об'єктів.

Водночас методи EBIOS та MAGERIT більш орієнтовані на управління ризиками інформаційної безпеки. Вони підходять для аналізу загроз у сфері цифрових технологій, де важливими є конфіденційність, цілісність та доступність даних. EBIOS використовується переважно в державних установах та великих корпораціях, що вимагають високого рівня відповідності нормативним вимогам. MAGERIT, зі свого боку, забезпечує детальну оцінку ризиків IT-інфраструктури, що робить його придатним для організацій, які працюють з великими обсягами даних або надають цифрові послуги.

Висновок. Проаналізувавши переваги та недоліки різних методів оцінки ризиків, можна зробити висновок, що жоден з них не є універсальним. Найбільш ефективним підходом до контролю та мінімізації ризиків є поєднання декількох методів залежно від особливостей ОКІ та характеру потенційних загроз. Використання комбінованих підходів дозволяє отримати більш повну картину кіберзагроз, що сприяє підвищенню точності оцінки ризиків та розробці ефективних стратегій безпеки.

Особливу увагу треба приділити застосуванню сучасних технологій, зокрема штучного інтелекту та машинного навчання, у процесах виявлення та оцінки кіберзагроз. Автоматизація аналізу великих обсягів даних і використання алгоритмів прогнозування дозволяють не лише своєчасно ідентифікувати потенційні ризики, але й прогнозувати їхній вплив на функціонування критичних об'єктів. Крім того, впровадження оцінки ризиків має враховувати специфіку кожного сектора критичної інфраструктури. Важливим аспектом є адаптація наявних міжнародних методологій оцінки ризиків до українського контексту. Це передбачає врахування локальних загроз, зокрема кіберзагроз у період військової агресії та гібридної війни.

На перспективу важливим напрямом досліджень є розробка інтегрованих систем моніторингу та оцінки ризиків, що включатимуть аналітичні платформи з автоматизованими засобами аналізу загроз. Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку ефективних механізмів адаптації методів оцінки ризиків до швидкозмінного ландшафту кіберзагроз, зокрема впровадження технологій штучного інтелекту та великих даних у сферу інформаційної безпеки.

1. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16.11.21 № 1882-IX. URL https://ips.ligazakon.net/document/t211882?an=1&ed=0000_00_00.

2. Мохор В. В., Гончар С. Ф., Дибач О. М., Методи оцінки сумарного ризику кібербезпеки об'єктів критичної інфраструктури. *Ядерна та радіаційна безпека*. 2019. № 2(82). С. 4–8.

3. Eling M., Wirfs J. What are the actual costs of cyber risk events? *European Journal of Operational Research*. 2019. 272(3). S.1109–1119.

4. Georgios Giannopoulos, Roberto Filippini, Muriel Schimmer. Risk assessment methodologies for Critical Infrastructure Protection. Part I (March 2023) : A state of the art. *Report number: JRC70046 Affiliation: European Commission*.

5. Se-Ho Choi, Jaepil Youn, Kookjin Kim, Seongkee Lee. Cyber-Resilience Evaluation Methods Focusing on Response Time to Cyber Infringement. *Sustainability*. 2023. 15. S. 1–17. URL: <https://doi.org/10.3390/su151813404>.



Юлія СИНІЦІНА

доцент кафедри
інформаційних технологій
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат технічних наук

<https://orcid.org/0000-0002-6447-821X>

КІБЕРЗАГРОЗИ ТА МЕТОДИ ЇХ ВИЯВЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У сучасному світі кіберзагрози стали одним із ключових викликів національної безпеки. Зростання цифрових технологій супроводжується кібератаками на державні установи, критичну інфраструктуру, фінансовий сектор та особисті дані громадян. Гібридні війни, кібершпигунство, дезінформація та шкідливе програмне забезпечення використовуються як засоби впливу на політичні та економічні процеси.

Кіберзагрози є однією з головних проблем національної безпеки в цифрову епоху. Державні установи, критична інфраструктура, підприємства та громадяни стикаються з ризиками атак на інформаційні системи, що можуть призвести до масштабних наслідків, включаючи збої в енергосистемах, фінансових установах, оборонному секторі та органах державного управління.

Кіберзагрози це небезпеки, пов'язані з використанням інформаційно-комунікаційних технологій для здійснення зловмисних дій, що спричиняють шкоду або потенційну загрозу безпеці інформаційних систем, мереж, даних або фізичних об'єктів. Кіберзагрози можуть включати кібератаки, несанкціонований доступ до даних, зловмисне програмне забезпечення (віруси, трояни, шпигунські програми), а також інші форми кібердіяльності, які ставлять під загрозу конфіденційність, цілісність та доступність інформації або інфраструктури.

Згідно з Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», кіберзагроза визначається як наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України у кіберпросторі, справляють негативний вплив на стан кібербезпеки держави, кібербезпеку та кіберзахист її об'єктів [1-2].

До основних видів кіберзагроз потрібно віднести: кіберзлочинність, кібершпигунство, кібертероризм, та кібервійни та гібридні загрози (рис. 1).

КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ	• Фінансове шахрайство (фішинг, викрадення банківських даних). • Вимагачі (Ransomware) – блокування систем із вимогою викупу. • Крадіжка персональних даних (ідентичність, банківські рахунки).
КІБЕРШПИГУНСТВО	• Атаки на державні установи та корпорації для збору секретної інформації. • Злом урядових та військових серверів. • Перехоплення комунікацій (MitM-атаки, шпигунське ПЗ).
КІБЕРТЕРОРИЗМ	• Атаки на критичну інфраструктуру (електростанції, водопостачання, транспорт). • Злом урядових систем для дестабілізації держави. • Розповсюдження паніки та дезінформації.
КІБЕРВІЙНИ ТА ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ	• DDoS-атаки на державні ресурси для порушення роботи сервісів. • Маніпуляції з інформацією для втручання у вибори, підризу довіри до влади. • Кібератаки на військові об'єкти

Рис. 1. Основні види кіберзагроз

Україна регулярно зазнає кібератак, що підривають стабільність держави. В умовах військового конфлікту особливо актуальними є ефективні методи кіберзахисту: правове регулювання, технологічні інновації, міжнародна співпраця та підготовка фахівців. Вивчення загроз та механізмів їхньої нейтралізації є необхідним для зміцнення національної безпеки та кіберстійкості держави.

Стрімкий розвиток обчислювальних технологій, поява сучасних кіберзагроз з ознаками гібридності та синергізму висуває жорсткі вимоги до економічної складової національної безпеки держави та особливо процесам забезпечення кібербезпеки функціонування економіки.

Індустрія кібербезпеки намагається відповідати вимогам сьогодення, впроваджуючи нові і більш досконалі технології і методи гарантування безпеки, однак вважається, що такий універсальний підхід недостатній [3-4]. Тому потрібно провести порівняльний аналіз основних методів аналізу кіберзагроз з визначенням переваг та недоліків кожного. До основних методів аналізу кіберзагроз потрібно віднести: метод експертних оцінок; метод аналізу загроз (Threat Analysis); метод моделювання загроз (Threat Modeling); метод аналізу ризиків; метод моніторингу та виявлення аномалій.

Метод експертних оцінок. Оцінка кіберзагроз здійснюється експертами на основі їхнього досвіду, знань та інтуїції. Цей метод включає оцінку ймовірності та потенційного впливу різних загроз на інформаційну безпеку.

Переваги: швидка оцінка загроз на основі досвіду; може бути корисним для виявлення нових, неочікуваних загроз; застосовується навіть за обмеженості даних.

Недоліки: підвищена суб'єктивність через залежність від досвіду експертів; може бути обмеженим для оцінки складних або технічно специфічних загроз; не завжди дозволяє отримати точні і кількісні результати.

Метод аналізу загроз (Threat Analysis). Цей метод передбачає систематичний підхід до ідентифікації, оцінки й аналізу загроз, що можуть впливати на інформаційні системи. Включає інструменти, такі як STRIDE або P.A.S.T.A.

Переваги: визначення потенційних загроз на всіх етапах життєвого циклу інформаційної системи; оцінка ризиків дозволяє приймати обґрунтовані заходи для зниження вразливостей; може бути інтегровано в процеси проектування та управління безпекою.

Недоліки: потрібні значні ресурси для детального та комплексного аналізу; вимагає участі кваліфікованих фахівців і спеціальних інструментів; витратний процес, особливо в масштабах великих організацій.

Метод моделювання загроз (Threat Modeling). Моделювання загроз дозволяє візуалізувати можливі атаки та вразливості в системах, щоб оцінити ймовірність їх виникнення та потенційні наслідки. Це метод, який активно використовує графічні моделі для виявлення слабких місць.

Переваги: дає змогу систематизувати та візуалізувати всі аспекти кіберзагроз; може використовуватись на ранніх етапах розробки інформаційних систем для попередження вразливостей; підвищує ефективність виявлення ризиків у складних середовищах.

Недоліки: може бути складним і дорогим у використанні для деяких організацій; не завжди може точно передбачити нові чи невідомі загрози; вимагає регулярного оновлення для відображення нових загроз.

Метод аналізу ризиків. Аналіз ризиків дозволяє оцінити ймовірність виникнення загрози та її вплив на систему. Це допомагає визначити критичні уразливості й відповідні заходи безпеки.

Переваги: дозволяє визначити пріоритети в забезпеченні безпеки; забезпечує науковий підхід до аналізу та керування ризиками; допомагає зрозуміти реальні загрози, а не лише теоретичні можливості.

Недоліки: вимагає великих обсягів даних для оцінки; складний процес, особливо в разі великої кількості факторів; залежить від точності отриманих даних та інтерпретації результатів.

Метод моніторингу та виявлення аномалій. Постійний моніторинг та виявлення аномалій дозволяє відслідковувати підозрілі дії в мережах та інформаційних системах. Використовуються методи на основі штучного інтелекту та машинного навчання для

виявлення невідомих загроз.

Переваги: забезпечує швидке реагування на нові або змінені загрози; може виявляти приховані або нові загрози в реальному часі; динамічно адаптується до нових умов.

Недоліки: високі вимоги до обчислювальних ресурсів; може викликати помилкові спрацювання, що потребує додаткової перевірки; не завжди здатне виявити складні, добре замасковані загрози.

Кожен з методів аналізу кіберзагроз має свої переваги й недоліки, і ефективність їх використання залежить від конкретних умов та цілей дослідження. Поєднання кількох методів дозволяє забезпечити комплексний підхід до оцінки та нейтралізації кіберзагроз.

Перспективні напрями дослідження кіберзагроз та методів їх виявлення в контексті національної безпеки можуть включати наступні ключові шляхи вдосконалення, а саме:

Розвиток методів прогнозування кіберзагроз: використання технологій штучного інтелекту (ШІ) та машинного навчання для прогнозування можливих кіберзагроз на основі великих даних (Big Data). Це дозволяє створювати адаптивні системи, які можуть передбачити нові загрози до того, як вони проявляться. Розробка моделей для виявлення аномалій в мережах та системах на ранніх етапах їхнього розвитку, що дозволить вчасно приймати заходи щодо нейтралізації загроз.

Інтеграція кібербезпеки з національною безпекою: створення єдиного інформаційного простору для обміну даними між державними структурами, правоохоронними органами та іншими важливими установами. Це дозволить більш ефективно відслідковувати, виявляти та нейтралізувати кіберзагрози. Розробка інтегрованих інструментів для швидкої взаємодії між органами безпеки в умовах кіберконфліктів або гібридних війн.

Створення систем автоматичного виявлення та нейтралізації кіберзагроз: використання інструментів на основі ШІ для автоматичного виявлення та блокування кібератак в реальному часі. Це дозволить зменшити час реагування на інциденти та підвищити ефективність реагування. Вдосконалення технологій глибокого навчання для виявлення нових та невідомих загроз без людського втручання [5].

Розвиток технологій блокчейн для забезпечення безпеки: використання блокчейн-технології для захисту важливої інформації та запобігання несанкціонованому доступу. Блокчейн може стати основою для розробки безпечних комунікаційних каналів та захисту даних від маніпуляцій. Створення децентралізованих систем для зберігання та передачі чутливої інформації.

Удосконалення механізмів забезпечення кібербезпеки в умовах гібридних війн: розробка нових методів протидії гібридним атакам, що включають як кіберзагрози, так і традиційні військові методи. Це передбачає інтеграцію кібербезпеки в національні стратегії безпеки. Проведення тренувань для військових та правоохоронних органів щодо кібербезпеки та розробка сценаріїв для захисту від кібератак в умовах військових конфліктів.

Покращення правового забезпечення кібербезпеки на національному рівні: розробка нових законодавчих ініціатив, які визначають правовий статус кіберзагроз, відповідальність за кіберзлочинність та критерії для виявлення кіберзагроз. Зміцнення міжнародного співробітництва щодо боротьби з кіберзагрозами та створення єдиних міжнародних стандартів кібербезпеки.

Розвиток технологій захисту критичної інфраструктури: забезпечення кібербезпеки для об'єктів критичної інфраструктури, таких як енергетичні системи, транспорт, фінансові інститути, де кіберзагрози можуть мати серйозні наслідки для національної безпеки. Впровадження систем моніторингу та виявлення вторгнень у реальному часі для забезпечення захисту критичних об'єктів інфраструктури від кіберзагроз.

Розвиток кіберспільноти для боротьби з кіберзагрозами: створення міжнародних груп для спільного аналізу та боротьби з кіберзагрозами, що дозволяє обмінюватися досвідом та кооперувати зусилля в боротьбі з кіберзлочинністю та тероризмом. Стимулювання розвитку стартапів та інновацій у сфері кібербезпеки через фінансування та створення сприятливих умов для розвитку таких ініціатив.

Ці напрямки забезпечують комплексний підхід до вирішення проблем кібербезпеки

в контексті національної безпеки, зважаючи на швидкий розвиток технологій та нові виклики, що постають у сфері кіберзагроз.

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII, Дата оновлення: 28.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 10.02.2025).
2. ДСТУ ISO/IEC 27032:2024 Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови щодо кібербезпеки (ISO/IEC 27032:2023, IDT) [Чинний від 29.11.2024] Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2024. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=112376 (дата звернення: 10.02.2025).
3. Milov O., Hrebeniuk A., Nalyvaiko A., Pasko I., Rzayev Kh., Salii A., Soloviova O. Development of the space-time structure of the methodology for modeling the behavior of antagonistic agents of the security system. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, № 6/2 (108), ISSN ISSN 1729-3774 Scopus, DOI: 10.15587/1729-4061.2020.218660, 2020 р., с. 30-52
4. Синиціна Ю. П. Інформаційна безпека в процесах виробництва та обробки даних. *Проблеми якості оборонної продукції: організаційні, технічні та фінансово-економічні аспекти. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 червня 2024 р.)*. Київ: Національний університет оборони України, навчально-науковий центр оборонного менеджменту, 2024. С. 205 – 208.
5. Синиціна Ю. П. Роль штучного інтелекту у питаннях вдосконалення систем захисту від кіберзагроз. *Кібербезпека в Україні: правові та організаційні питання: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 листопада 2023 р.)*. Одеса: Одеськ. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 74-75.



Валентина ХОДЗИЦЬКА

доцент кафедри бухгалтерського
обліку та консалтингу
Київського національного
економічного університету
імені Вадима Гетьмана
(м. Київ, Україна)
кандидат економічних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0002-7722-5350>

ОБЛІК ЕКОЛОГІЧНИХ ВИТРАТ: АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Світова спільнота крок за кроком здійснює важливі кроки до міжнародної безпеки. Економіки, які завдають шкоду планеті та ресурсам, є факторами кризи. Економіки світу мають забезпечити соціальну, екологічну та економічну сталість. Фінансовий та управлінський облік залишаються основними інструментами для прийняття ефективних рішень, але продовжують адаптуватися до нових реалій. Врахування екологічних та соціальних аспектів стає першочерговим в сьогоденні, хоча практики бухгалтерського обліку та підзвітності потребують часу для повної ефективності в сталому світі.

На сьогодні корпоративні системи розрахунку витрат і надалі не надають повної інформації про екологічні витрати. Наразі не існує жодної системи обліку, що дозволяє повністю включити усі зовнішні та внутрішні екологічні витрати в склад собівартості продукції. Вимірювання таких екологічних витрат, як забруднення повітря, залишається одним зі складних рівнянь без розв'язку. На етапі впровадження систем обліку екологічних витрат господарюючі суб'єкти включають до свого аналізу різноманітні види екологічних витрат. Одним з таких підходів є всеосяжний облік екологічних витрат, який охоплює як поточні, так і очікувані витрати, акцентуючи зовнішні фактори. Важливим є аналіз прогнозованих екологічних витрат, що розраховує майбутні витрати на продукт [3].

Метод всеосяжного екологічного обліку дозволяє інтегрувати екологічні аспекти в процес менеджменту, об'єднуючи внутрішній та зовнішній впливи, пов'язані з діяльністю суб'єкта господарювання на довкілля та ментальне здоров'я. Для ідентифікації зовнішніх впливів господарюючі суб'єкти використовують підходи з використанням функцій шкоди для монетизації впливів на довкілля, досліджуючи дані та використовуючи екологічні моделі для перетворення впливів на довкілля у фінансові збитки.

Таблиця 1

**Взаємозв'язок між послугами, вартістю використання
та методами оцінки економічної вартості**

Послуги екосистем	Вартість використання	Поширені методи	Альтернативні методи
Регуляторні послуги			
Регулювання якості повітря	Вартість непрямого використання	ЗВ	АВ, ФД, УО, ГО
Регулювання клімату		ЗВ	АВ, ФД, УО, ГО
Запобігання стихійному лиху		ЗВ, АВ, УО	ФД, ГЦ, ГО
Регулювання водного потоку		ФД, ЗВ, ПР	АВ, ГЦ, ГО
Регулювання якості води		ПР, АВ	ЗВ, ФД, ВП, ГЦ, УО, ГО
Утримання ґрунтів		ЗВ, АВ	ФД, ГЦ, УО, ГО
Формування ґрунтів		ЗВ	АВ, ФД, УО, ГО
Переробка відходів		АВ, УО	ЗВ, ФД, ГЦ, ГО
Біологічний контроль		АВ, ФД, ПР	ЗВ, УО, ГО
Забезпечувальні послуги			
Продукти харчування	Вартість прямого виснажливого використання, вартість можливого використання	ПР, ФД, УО	АВ, ГО
Сировина		ПР, ФД, УО	АВ, ГО
Генетичні ресурси		ПР, ФД	ЗВ, АВ, УО, ГО
Медичні ресурси		ПР, ФД	ЗВ, АВ, УО, ГО
Культурні послуги			
Естетичні цінності	Вартість прямого невиснажливого використання, вартість існування	ГЦ	АВ, ВП, УО, ГО
Рекреація		ПР, УО, ФД, ВП, ГЦ	АВ
Духовні та історичні цінності		УО	ВП, ГЦ, ГО
Культурні цінності	Вартість прямого невиснажливого використання	УО	ПР, ФД, ВП, ГЦ, ГО
Наукові та освітні послуги		ПР	ФД, ВП, УО, ГО

Позначення:

ПР – метод прямого ринкового оцінювання (*англ.* direct market);
 ЗВ – метод запобіжних витрат (витрат на уникнення збитків) (*англ.* avoided cost);
 АВ – метод альтернативної вартості (вартості заміни) (*англ.* replacement cost);
 ФД – метод факторного доходу (метод зміни продуктивності) (*англ.* factor income);
 ВП – метод витрат на подорож (*англ.* travel cost);
 ГЦ – метод гедонічного ціноутворення (*англ.* hedonic pricing);
 УО – метод умовного оцінювання (*англ.* contingent valuation);
 ГО – метод групової оцінки (*англ.* group valuation).

Як було акцентовано, розподіл витрат може значно впливати на прийняття управлінських рішень суб'єктом господарювання. Крім того, оцінці підлягають різні сценарії, порівнюються різні проекти, процеси та продукти, приділяється увага типам рішень, які отримують підтримку та стимули на основі інформації управлінського обліку. Це акцентує широту відповідної практики в галузі інформації та екологічного обліку, яку необхідно враховувати, оскільки метою менеджменту господарюючого суб'єкта є інтеграція міркувань сталого розвитку у процеси прийняття релевантних рішень.

1. Quantifying environmental externalities with a view to internalizing them in the price of products, using different monetization models / T. L. T. Nguyen та ін. Resources, Conservation and Recycling. 2016. Т. 109. С. 13–23. URL: <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2016.01.018>.

2. Chakhovich T., Virtanen T. Introducing the Sustainability Framework of 'External Control' in Interfirm Control. *South Asian Journal of Business and Management Cases*. 2022. Т. 11, № 1. С. 64–73. URL: <https://doi.org/10.1177/22779779221081486>.

3. Beaver E. LCA and total cost assessment. *Environmental Progress*. 2000. Т. 19, № 2. С. 130–139. URL: <https://doi.org/10.1002/ep.670190212>.

4. Ren J. Waste-To-Energy: Multi-Criteria Decision Analysis for Sustainability Assessment and Ranking. Elsevier Science & Technology Books, 2020. 400 с.

5. Yoe C. Principles of Risk Analysis: Decision Making under Uncertainty. Taylor & Francis Group, 2019. 816 с.

6. SSFA/UEFA. Measuring the Value of Football Participation in Scotland. *Scottish FA*. 2018. 25 c. URL: https://oss.scot/wp-content/uploads/2018/12/Scottish_FA_and_UEFA_SROI.pdf.

7. A4S CFO Leadership Network. Essential Guide to Capex: A Practical Guide to Embedding Sustainability into Capital Investment Appraisal. The Prince of Wales's Charitable Fund. 2019. URL: [www.accountingforsustainability.org/content/dam/a4s/corporate/home/KnowledgeHub/Guide-pdf/Capex%20\(2019\).pdf.downloadasset.pdf](http://www.accountingforsustainability.org/content/dam/a4s/corporate/home/KnowledgeHub/Guide-pdf/Capex%20(2019).pdf.downloadasset.pdf).



Yevhen SHCHERBYNA

Doctoral Student of the Department
of Public and Private Law,
University of Customs and Finance
(Dnipro, Ukraine),
Candidate of Legal Sciences, Docent

ANALYSIS OF FOREIGN EXPERIENCE OF LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION ENTITIES THE FIELD OF LANDSCAPING

Over the years, the authorities pay more and more attention to issues related to the improvement of settlements. First of all, this concerns the daily life of residents, in particular: 1) preservation of landscaping objects, natural landscapes and other natural complexes and objects; 2) maintenance of residential areas in proper condition; 3) proper maintenance and rational use of territories, engineering structures, objects of recreational, nature protection, health, historical and cultural purpose, buildings; 4) sanitary cleaning of water bodies, etc. This includes the organization of their use and the creation of conditions for the exercise of rights by subjects in this area.

The analysis of the foreign experience of public management of the improvement of settlements is a good example for the preservation, increase and renewal of green spaces, as well as the tendency in Ukrainian cities and towns to form new residential areas that are well-maintained and adapted to existing modern needs in war conditions.

But in scientific studies, the issues of foreign experience of legal regulation of the activity of public administration subjects in the field of improvement of settlements are revealed superficially and need to be deepened.

Modern Ukrainian designers mostly focus on Western practices. In particular, the trend for vertical and roof greening is gaining momentum: even ten years ago, roof greening could only be found in elite projects, but now it is being implemented in various classes of real estate.

In urban landscaping around the world, various systems of gardens and plazas are created in underground parking lots and on rooftop platforms that provide optimal conditions for plant growth. This approach increases the total area of green spaces. Urban landscape architecture has many successful examples of open spaces above underground garages.

The experience of American cities is interesting. In Auckland, for example, a 1.4 hectare garden has been created on the roof of a four-storey underground garage, with open-plan paths, flower beds, ponds and a group of trees. A square above an underground garage in Pittsburgh was created in the same style. The author was the famous landscape architect J.O. Simmons, who created a picturesque oasis of microtopography in contrast to the urbanized city. In Karatsu, Japanese architects Tadao Kato and Tadao Nakamura created a multi-story square for "meditative" relaxation. The composition combines decorative walls, terraces, stairs, fountains, sculptures and water bodies, and colored sand and pebbles were used for paving.

The creation of gardens on the roofs of residential and public buildings is an advanced way of promoting the greening of urban areas, as well as beneficial in terms of solar radiation and air pollution, since the air on roofs is cleaner. Thus, greening of roofs provides an opportunity to solve the issue of improving the environment and, as a result, to improve the quality of life of residents.

London (Great Britain) is one of the greenest cities in Europe, and its residents take landscaping seriously. Each of the city's thirty-two districts has a district council responsible for landscaping. Only the specified council has the right to allocate land for development.

Responsible for landscaping in their jurisdiction, including the development of parks,

waterfronts, and other public spaces. London's borough councils enjoy autonomy, and the City Hall or the Government cannot implement building projects without their consent. Financing of improvements is carried out from the budget of the district, which is an ever-increasing local tax established at the local level.

The rate varies from area to area in the city, but is usually around £150. Therefore, considering that real estate prices are the highest in the world, no one in the city destroys nature and does not build high-rise buildings on a get-rich-quick scheme. City authorities care more about people and their comfort than about their own interests, which is manifested in the planning of roads and buildings, public transport and playgrounds.

Stockholm (Sweden) is consistently among the most progressive cities in terms of public space development. North Venice is expected to experience significant population growth over the next decade. Therefore, the management developed a plan (strategy) for the development of the city until 2030, as a center of innovative business, a space with equal access for all segments of the population, and a center for the development of human individuality.

The city has almost 940,000 inhabitants, but only 31% of them live in six-story buildings with good transport links and in close proximity to each other. This area makes up 8% of the total area of the city, while the rest of the city is being developed according to the principles of ztagi siu (smart city), such as reducing walking distances, more convenient transportation and environmental friendliness.

It should be noted that the city authorities have made significant progress in solving transport problems. Over the past decade, a network of bicycle paths, comfortable public transport and pedestrian zones have been built, and carbon dioxide (CO₂) emissions have been reduced by a quarter.

The Swedish capital has not only clean air, but also a beautiful waterfront for fishing and swimming. Parks, squares and public spaces with sports and children's playgrounds have been created throughout the city. Cafes, restaurants, shops and places for rest and leisure are located on the first floors of buildings facing the street.

Main cycle paths are laid between pedestrian areas and parked cars to ensure the safety of cyclists and not obstruct the movement of vehicles. It is worth noting that all this was created according to the urban planning model, which is based on increasing the comfort of living.

In Germany, the principle "nature is allowed to do whatever it wants" applies, so the Germans do not interfere with what grows naturally, and allow plants to weave into houses, grow on roofs and lawns. Trees also grow in the lobby of the office center, where the offices of Bundestag members are located.

Hamburg is a northern city built around the bay, one of the leading port cities in Europe and the richest city in the country. Private and public initiatives for greening and ecologically clean development are supported by the municipal management.

Hamburg has an urban community that protects the rights of its residents and prevents investors from turning one of Europe's richest cities into one of the most expensive.

More than €10 billion has been invested in the area, leading to high house prices and housing units that are not even half full. University buildings are not the center of student life due to high rents and lack of affordable shopping in the area. Young people attend university only to study and spend free time in the Old Port area.

Thus, in order to successfully solve planning, construction and landscape problems, architectural and planning administrative decisions must be implemented taking into account the future development prospects of urban development.

It is necessary in Ukrainian cities to pay attention to the greening of historically formed urban centers. Green plantations affect the microclimate, significantly reducing the content of dust and smoke in the air, acting as a kind of filter and affecting the thermal regime, humidity and degree of air movement. Many types of decorative plants create wide opportunities for architectural composition and urban planning in general.

Therefore, the analysis of foreign experience of countries gives a number of useful examples of how Ukraine can improve the standard of living of its population for the sake of social development and comfortable living of individuals in the relevant territory.

International standards and practice demonstrate the administrative priorities of optimal organization of urban space and rational use of landscape resources, which guarantees a high level of comfortable life both in the city and in the village in war conditions. The above depends primarily on joint coordinated work and mutual understanding between the subjects of public administration and the population (citizens, foreigners, stateless persons, etc.). However, there is no ideal model

for the development of the improvement of settlements that would be suitable for all countries, in particular for Ukraine.

That is why the implementation of one or another model for the improvement of settlements will have negative consequences for the cities of Ukraine. Therefore, in our opinion, it is necessary to change the attitude and adapt the foreign to the public administration in the area of improvement of settlements. This would be a great incentive for Ukraine to take appropriate measures on the way to development and prosperity.

Валерія БАЛАЦЬКА

викладач кафедри управління
інформаційною безпекою
Львівського державного університету
безпеки життєдіяльності,
аспірант кафедри захисту інформації
Національного університету
«Львівська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0002-6262-6792>

Василь ПОБЕРЕЖНИК

аспірант кафедри захисту інформації
Національного університету
«Львівська політехніка»,
(м. Львів, Україна)

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВНИХ РЕЄСТРІВ: ПОТЕНЦІАЛ БЛОКЧЕЙНУ ДЛЯ ЗАХИСТУ КРИТИЧНО ВАЖЛИВИХ ДАНИХ

Цифровізація державного управління потребує надійних механізмів забезпечення інформаційної безпеки, оскільки державні реєстри містять критично важливі дані, що впливають на функціонування суспільних інституцій. Традиційні централізовані моделі управління інформацією виявляють значні недоліки, пов'язані з їхньою вразливістю до зовнішніх атак, технічних збоїв та внутрішніх маніпуляцій. Відомі випадки кібератак на державні інформаційні системи вказують на те, що централізовані підходи до зберігання даних створюють ризики компрометації персональної інформації та порушення цілісності реєстраційних записів [1].

Проблема забезпечення захисту державних реєстрів ускладнюється відсутністю прозорих механізмів контролю внесення змін. Коригування записів часто залишається без належного аудиту, що унеможливує відстеження несанкціонованих змін і підриває довіру до офіційних баз даних [2]. Також значним викликом є людський фактор: некоректне внесення інформації або навмисне зловживання доступом до реєстрів призводить до юридичних та економічних наслідків.

У такому контексті блокчейн-технологія постає як перспективний інструмент забезпечення достовірності даних у державних інформаційних системах [3]. Завдяки децентралізованій природі, механізму незмінності записів і прозорому алгоритму верифікації транзакцій, блокчейн може суттєво підвищити рівень інформаційної безпеки державних реєстрів та мінімізувати ризики маніпуляцій.

Постановка проблеми. Функціонування державних реєстрів передбачає систематичне внесення, оновлення та зберігання інформації, що має юридичну значущість. У традиційних централізованих системах дані зберігаються в єдиному інформаційному центрі, що робить їх уразливими до цілеспрямованих атак або технічних збоїв [4]. Будь-які зміни в централізованій базі можуть бути внесені без належної процедури аудиту, що підвищує ризики внутрішніх загроз.

Однією з ключових проблем є обмеженість механізмів верифікації коректності внесених записів. Процедури перевірки інформації часто залежать від людського фактору, що створює додаткові можливості для помилок або навмисного спотворення даних. Зокрема, уразливість реєстраційних систем до несанкціонованих змін може призвести до юридичних маніпуляцій, таких як незаконна перереєстрація власності чи підrobка особистих даних громадян.

Відсутність надійного механізму контролю за змінами у державних реєстрах також сприяє корупційним схемам. У деяких випадках інформація може змінюватися без належного підтвердження автентичності змін, що підриває легітимність державних інформаційних систем [5].

У зв'язку з цим актуальним є пошук технологічного рішення, яке б забезпечило контрольованість внесення змін до державних реєстрів, прозорість операцій та підвищений рівень безпеки даних.

Блокчейн є перспективною технологією для підвищення інформаційної безпеки державних реєстрів. Основні переваги цієї технології:

- Незмінність записів. Усі операції записуються у вигляді ланцюга блоків, що унеможливає їхнє зворотнє редагування без узгодження всієї мережі.
- Прозорість операцій. Всі зміни можна відстежити, що унеможливає приховані маніпуляції.
- Криптографічний захист. Кожен запис має унікальний криптографічний хеш, а будь-яка спроба змінити хоча б один запис призводить до розбалансування всієї системи.

Запровадження блокчейн дозволяє мінімізувати ризики компрометації та створити механізм відкритого контролю над даними.

Методологія інтеграції блокчейн-технологій у державні реєстри.

Запропонований метод інтеграції блокчейн-технологій у державні реєстри базується на принципах децентралізованого зберігання, криптографічного контролю достовірності даних та автоматизованого управління транзакціями за допомогою смарт-контрактів [6,7]. Основна ідея методу полягає у створенні розподіленої бази даних, в якій кожна зміна записується у вигляді незмінного блоку, що є частиною загального ланцюга.

Архітектура запропонованого підходу

Архітектурно система містить такі компоненти:

- Децентралізований реєстр, в якому зберігаються всі записи у вигляді зв'язаних блоків, що унеможливає їх несанкціоновану модифікацію.
- Модуль валідації даних, який перевіряє автентичність та коректність усіх транзакцій перед внесенням їх у реєстр.
- Смарт-контракти, які регулюють правила змін у реєстрах, забезпечують автоматичне дотримання встановлених вимог та усувають людський фактор.
- Клієнтський інтерфейс для державних службовців та громадян, який дозволяє взаємодіяти з реєстром у межах передбачених прав доступу.

Взаємодія між компонентами здійснюється за допомогою механізму консенсусу, що забезпечує єдину узгоджену версію реєстру серед усіх вузлів мережі [8]. Кожна операція верифікується надійними криптографічними алгоритмами, що гарантує достовірність інформації [9].

Процес обробки даних у блокчейн-реєстрі

Функціонування запропонованої системи базується на таких етапах:

- Ініціація операції – користувач або державний службовець подає запит на внесення нової інформації або оновлення наявного запису в реєстрі.
- Валідація запиту – система перевіряє коректність наданих даних та їх відповідність встановленим стандартам.
- Формування транзакції – підтверджена операція записується у новий блок, що включає унікальний хеш попереднього запису, часову мітку та ідентифікатор користувача.
- Консенсусний механізм – усі учасники мережі підтверджують достовірність змін, після чого блок додається до загального ланцюга.
- Фіналізація запису – після завершення всіх перевірок оновлена інформація стає доступною для перегляду та аудиту.

Отже, забезпечується прозорий і захищений механізм управління державними реєстрами, що усуває ризики зловживань, втрати даних та кібератак.

На рис. 1 зображено блок-схему функціонування запропонованої системи, яка ілюструє процес обробки та внесення даних у блокчейн-реєстр.

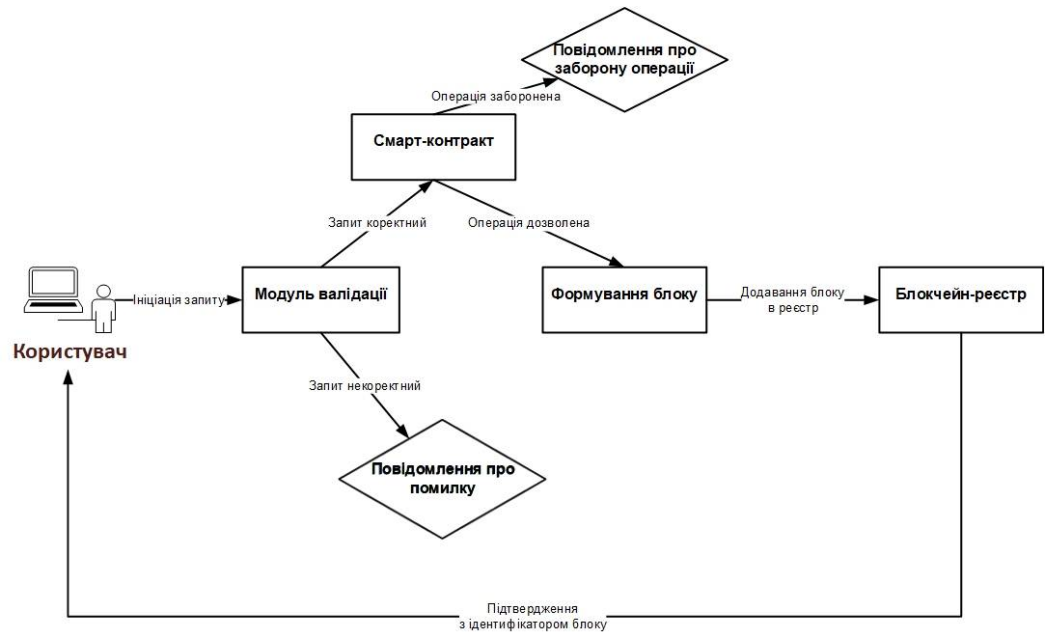


Рис. 1. Блок-схема процесу обробки даних у блокчейн-реєстрі

Як показано на рис. 1, процес внесення змін у реєстр містить декілька послідовних етапів, кожен з яких перевіряється децентралізованою мережею.

Запропонований механізм інтеграції блокчейн-технологій у державні реєстри ґрунтується на автоматизованому контролі внесення змін і забезпеченні достовірності даних завдяки децентралізованій структурі [10]. Основними функціональними компонентами системи є:

1. Користувач та ініціація запиту. Процес починається з того, що користувач надсилає запит на додавання або оновлення інформації в реєстрі. Це може бути державний службовець або авторизований представник, який має відповідний рівень доступу.

2. Модуль валідації. Отриманий запит проходить перевірку на відповідність встановленим вимогам. Якщо дані некоректні або порушують встановлені правила внесення інформації, система автоматично відхиляє запит, надсилаючи користувачеві повідомлення про помилку.

3. Смарт-контракт. У разі успішної перевірки модуль валідації передає запит до смарт-контракту, який визначає, чи дозволена ця операція відповідно до заздалегідь визначених умов. Смарт-контракт функціонує як автоматизований регулятор, який виконує лише ті операції, що відповідають протоколу.

4. Формування нового блоку. Якщо смарт-контракт схвалює транзакцію, система формує новий блок із унікальним хешем, який зв'язується з попереднім блоком у ланцюгу. Це гарантує незмінність записів і неможливість їхньої подальшої корекції без погодження всієї мережі.

5. Додавання блоку в блокчейн-реєстр. Після успішного формування новий блок включається в децентралізований реєстр. Всі учасники мережі отримують оновлення, що виключає можливість прихованих змін або несанкціонованого редагування.

6. Підтвердження користувачу. Завершальним етапом є повідомлення користувача про успішне внесення змін із зазначенням унікального ідентифікатора нового блоку. Це забезпечує прозорість усіх операцій і дозволяє перевіряти достовірність даних у будь-який момент.

Отже, інтеграція блокчейн у державні реєстри забезпечує високу безпеку та незмінність інформації [11]. Відсутність централізованої точки управління знижує ризики атак, а автоматизовані механізми контролю унеможливають несанкціоновані зміни або втручання.

Висновки. Аналіз наявних загроз для державних реєстрів демонструє критичну необхідність модернізації їхньої архітектури з метою підвищення рівня безпеки, прозорості та достовірності інформації. Традиційні централізовані системи виявляються вразливими до атак та маніпуляцій, що підриває довіру громадян до державних інформаційних ресурсів.

Запропонована методологія використання блокчейн-технологій дозволяє усунути основні недоліки централізованих підходів завдяки розподіленому характеру зберігання даних, незмінності записів та автоматизованим механізмам валідації змін. Розроблена архітектура передбачає використання смарт-контрактів для контролю над операціями, що забезпечує мінімізацію впливу людського фактору та підвищення рівня надійності реєстраційних процесів.

Практичне впровадження блокчейн-рішень у державні реєстри може забезпечити не лише підвищений рівень безпеки, але й сприяти цифровій трансформації адміністративних послуг, створюючи нову модель взаємодії між державою та громадянами. Подальші дослідження у цій сфері можуть бути спрямовані на розробку алгоритмів масштабування блокчейн-систем, адаптацію до нормативно-правових вимог та оптимізацію швидкості транзакцій для забезпечення високої продуктивності державних інформаційних систем.

1. Балацька В. С., Опірський І. Р. Забезпечення конфіденційності персональних даних і підтримки кібербезпеки за допомогою блокчейну. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2023. № 4 (20). С. 6–19. DOI: <https://doi.org/10.28925/2663-4023.2023.20.619>
2. Балацька В., Побережник В., Опірський І. Використання Non-Fungible Tokens та блокчейн для розмежування доступу до державних реєстрів. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2024. № 4 (24). С. 99–114. DOI: <https://doi.org/10.28925/2663-4023.2024.24.99114>
3. Балацька В., Побережник В. Концепція застосування блокчейн-технологій для підвищення захищеності персональних даних платформи «Дія»: відповідність вимогам GDPR та українському законодавству. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2024. № 2 (26). С. 268–290. DOI: <https://doi.org/10.28925/2663-4023.2024.26.681>
4. Застосування блокчейну у державному секторі. *KLONA*. URL: <https://klona.ua/uk/blog/blog-uk/zastosuvannya-blokchejnu-u-derzhavnomu-sektori>
5. Навіщо впроваджувати блокчейн в державний устрій і як це зробити. *AIN.ua*. URL: <https://ain.ua/2022/12/29/bornjakov-pro-blockchain/>
6. Opirskyy I., Balatska V., Poberezhnyk V. Modern possibilities of use blockchain technology in the education system. *Ukrainian Scientific Journal of Information Security*. 2023. Vol. 29. Is. 3. S. 138–146. DOI: <https://doi.org/10.18372/2225-5036.29.18073>
7. Balatska V., Opirskyy I. Blockchain as a tool for transparency and protection of government registries. *Ukrainian Scientific Journal of Information Security*. 2024. Vol. 30. Is. 2. S. 221–230. DOI: <https://doi.org/10.18372/2225-5036.30.19211>
8. Balatska V., Opirskyy I., Slobodian N. Blockchain for enhancing transparency and trust in government registries. *CEUR Workshop Proceedings*. 2024. Vol. 3826: Cybersecurity Providing in Information and Telecommunication Systems II 2024. S. 50–59. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-3826/>
9. Balatska V., Poberezhnyk V., Opirskyy I. Utilizing blockchain technologies for ensuring the confidentiality and security of personal data in compliance with GDPR. *CEUR Workshop Proceedings*. 2024. Vol. 3800: Cyber Security and Data Protection 2024. S. 70–80. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-3800/>
10. Poberezhnyk V., Balatska V., Opirskyy I. Development of the learning management system concept based on blockchain technology. *CEUR Workshop Proceedings*. 2023. Vol. 3550: Cybersecurity Providing in Information and Telecommunication Systems II 2023. S. 143–156. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-3550/>
11. Balatska V., Poberezhnyk V., Petriv P., Opirskyy I. Blockchain Application Concept in SSO Technology Context. *CEUR Workshop Proceedings*. 2024. Vol. 3654: Cybersecurity Providing in Information and Telecommunication Systems 2024. S. 38–49. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-3654/>



**Крістіна
ДЕРЕВ'ЯНКО**
викладач кафедри
адміністративного
права і процесу
Дніпровського
державного
університету
внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)



**Міндаугас
БАРАНАУСКАС**
начальник відділу
поліцейської
діяльності
Литовської Школи
поліції,
(м. Каунас, Литва)

<https://orcid.org/0009-0009-6081-0084>

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПОЗИЧЕННЯ УКРАЇНОЮ ЗАКОРДОННОГО ДОСВІДУ ВИКОРИСТАННЯ БЕЗПІЛОТНИХ СИСТЕМ У ПОЛІЦЕЙСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Використання безпілотних систем сьогодні набуває все більшого поширення. Наземні, водні та літальні безпілотні апарати стають звичайним явищем у багатьох сферах суспільного життя та напрямках суспільної діяльності, від моніторингу території та зрошування земель – до бойового застосування для знищення живої сили і техніки супротивника.

Очевидно, сучасна поліцейська діяльність не може залишатися осторонь сучасних трендів та має розвиватися з урахуванням розвитку ІТ-технологій, зокрема робототехніки й можливостей штучного інтелекту.

У дослідженні ми зупинимось на закордонному досвіді використання безпілотних систем у діяльності поліції та проаналізуємо перспективи запозичення такого досвіду Україною.

Треба розпочати з того, що найбільшого поширення сьогодні набули безпілотні літальні апарати (далі – БПЛА). Використання роботизованих комплексів у роботі органів та підрозділів поліції розпочалося із середини 2000-х років. Зважаючи на це, а також беручи до уваги функціональне призначення та технічні можливості, якими наділені безпілотні авіаційні комплекси, під терміном «поліцейський дрон» прийнято розуміти безпілотний літальний апарат, що використовується органами та підрозділами поліції для виконання та вирішення покладених на них завдань. Одними з перших, хто почав застосовувати БПЛА в правоохоронній діяльності, були поліцейські США. Американським органам правопорядку належить й першість щодо використання БПЛА, оснащеного електрошокером з метою арешту переслідуваного злочинця [1, с. 55–56].

І. В. Єфімова та О. Г. Розгон вказують на позитивні закордонні практики використання БПЛА у поліцейській діяльності та переваги такого використання: по-перше, БПЛА забезпечують правоохоронців можливістю оперативного реагування на події завдяки швидкому збору інформації з повітря. Це дозволяє знизити ризики для життя поліцейських, які можуть виконувати свої завдання на відстані, зменшуючи необхідність фізичної присутності у небезпечних зонах. По-друге, використання БПЛА є економічно вигідним. Витрати на експлуатацію та обслуговування безпілотників значно менші порівняно з використанням традиційних засобів, таких як гелікоптери. По-третє, БПЛА здатні функціонувати в умовах, недоступних для інших засобів, наприклад, в тісних міських умовах або у важкодоступних природних ландшафтах [2, с. 408].

Зі свого боку, А. В. Мовчан та А. М. Мовчан, проаналізувавши закордонний досвід використання БПЛА у правоохоронній діяльності, зазначили про те, що ізраїльська компанія Laser Detect Systems (LDS) продемонструвала перший у світі БПЛА SpectroDrone, оснащений датчиками для пошуку вибухових речовин і вибухових пристроїв з безпечної відстані, який використовує лазерну систему виявлення вибухових та інших небезпечних матеріалів у газах, рідинах, порошках із відстані до трьох кілометрів. Передбачається застосовувати БПЛА SpectroDrone для пошуку баз і складів терористів, а також для виявлення мін і фугасів у зонах локальних конфліктів. Нині ж для цього використовують системи виявлення вибухових речовин, які встановлені на транспортних засобах, або переносні комплекти та службових собак [3, с. 107].

Поширеною є практика використання БПЛА у поліції Фінляндії. Вона використовує БПЛА у всіх складових поліцейської діяльності разом із більш традиційними засобами та технологіями. Основною метою використання БПЛА є підтримка та заміна фізичної праці, адже такі системи підвищують продуктивність і якість роботи поліції та покращують

безпекову складову. Кожне відділення поліції має безпілотні літальні апарати та достатню кількість поліцейських, що мають навички їх використання. Станом на сьогодні у поліції Фінляндії функціонує понад 600 операторів БПЛА. Останнім часом БПЛА все частіше використовуються у різних пошукових завданнях, документування (наприклад, фотографування місця події), огляду місцевості тощо [4].

На сайті американської компанії Inspired Flight Technologies наведено список із семи найпопулярніших видів використання БПЛА правоохоронними органами. Зупинимось на них детальніше:

- 1) організація дорожнього руху та реконструкція аварій;
- 2) рятувальні пошуково-рятувальні операції;
- 3) приховане спостереження та збір тактичної розвідувальної інформації;
- 4) детальне документування місця правопорушення;
- 5) ефективне управління натовпом і публічна безпека;
- 6) збереження навколишнього середовища та захист дикої природи;
- 7) реагування на надзвичайні події та оцінка збитків [5].

Отже, завдяки розумному використанню БПЛА у вищенаведених складових правоохоронної діяльності суб'єкти владних повноважень поліпшують ефективність своєї діяльності, забезпечують краще обслуговування та захист громад на території обслуговування.

Аналізуючи перспективи запозичення Україною передового закордонного досвіду використання БПЛА поліцейськими структурами, треба зазначити, що у повоєнний період цілком слушно виглядає можливість переоснащення частини БПЛА, що виконують завдання у сфері оборони для використання у правоохоронній діяльності. Тут йдеться про використання потужностей розвідувальних БПЛА для моніторингу дотримання режиму державного кордону, повітряного супроводження масових заходів або прихованого спостереження в межах оперативно-розвідувальної діяльності. БПЛА, оснащені вибухівкою чи вогнепальною зброєю, можуть бути переобладнані та застосовуватись для маркування транспортних засобів або самих правопорушників, які намагаються переховуватись чи залишити місце події.

Отже, спектр використання БПЛА в поліцейській діяльності сьогодні є доволі широким. Розвиток можливостей безпілотних систем неодмінно приведе до виникнення нових форм їхнього застосування у правоохоронній діяльності. Для України позитивний закордонний досвід може бути корисним у повоєнний період, коли частина сил безпілотних систем може бути передана для забезпечення потреб правоохоронної діяльності.

1. Саковський А. А., Науменко С. М., Кравченко С. І., Єфіменко І. М. Особливості застосування безпілотних літальних апаратів органами та підрозділами поліції : метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 72 с.

2. Єфімова І. В., Розгон О. Г. Використання безпілотних літальних апаратів у оперативно-розшуковій діяльності Національної поліції України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 407–410. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/98>.

3. Мовчан А. В., Мовчан М. А. Використання безпілотних літальних апаратів у діяльності правоохоронних органів. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 3 (9). С. 104–110. DOI <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2020-3-104-110>.

4. Unmanned aerial vehicles. Police of Finland. 2025. URL: <https://poliisi.fi/en/unmanned-aerial-vehicles>.

5. Exploring the World of Police & Law Enforcement Drones: Applications Unveiled. Inspired Flight Technologies. URL: <https://www.inspiredflight.com/news/police-law-enforcement-drones.php>.



Сергій ПРОКОПОВ

старший викладач кафедри
інформаційних технологій
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-7247-5780>

ВИЗНАЧЕННЯ ГЕОПОЗИЦІОНУВАННЯ ЗАІ ФОТОЗОБРАЖЕННЯМ ТА ВІДЕОЗАПИСАМИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПОШУКУ ІНФОРМАЦІЇ З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ (OSINT)

Під час досудового розслідування кримінальних проваджень важлива будь-яка інформація, яка має оперативне або процесуальне значення. В деяких випадках в поле зору поліцейських попадають фотозображення або відеозаписи за участю фігурантів, місце розташування, де вони були створені, що мають значення. Тому важливо вміти по фото та відео визначати координати місця зйомки.

У навчальних закладах Міністерства внутрішніх справ для майбутніх оперативних працівників викладається дисципліна «Пошук інформації з відкритих джерел (OSINT) працівниками кримінальної поліції», де курсанти вивчають способи та інструменти знаходження необхідної інформації за методикою OSINT. Однією з тем є «Застосування пошуку та аналізу текстів, фото-, відеоінформації, Google-карт під час проведення пошуку інформації з відкритих джерел (OSINT)». У цій доповіді розглянемо програмні інструменти для визначення геопозиціонування по фотозображенням та відеозаписам.

Кожна фотографія або медіафайл (звуковий або відеофайл) містить метадані – додаткову інформацію, що описує знімок. Найчастіше метадані для фотографій зберігаються у форматі EXIF (Exchangeable Image File Format). Це стандарт, який використовується для зберігання даних про фото. Оскільки EXIF є стандартом, є безліч програм і онлайн-сервісів, що можуть читати ці дані.

EXIF-метадані містять різноманітну інформацію: дату та час зйомки, місце, а також технічні параметри фото, включно з даними про програму, в якій редагували знімок. Деяку частину цих метаданих можна побачити безпосередньо через властивості файлу. Для цього достатньо клацнути правою кнопкою миші на файл у Провіднику Windows і вибрати вкладку «Докладно». Тут відобразатиметься дата та час зйомки, пристрій, яким зроблено фото, а також GPS-координати місця, де було знято зображення.

Якби метадані в EXIF-форматі були незмінно прив'язані до файлу, проблеми з визначенням підроблених фотографій не виникало б. Досить було б просто переглянути EXIF-дані, щоб дізнатися, де, коли і за допомогою якого обладнання було зроблено фото.

На жаль, багато фоторедакторів можуть видаляти або змінювати EXIF-дані. Це ж може статися і під час публікації фотографій на вебсайтах, часто без злого умислу, а просто для зменшення розміру файлу. Фото, зроблені на смартфон, зазвичай містять EXIF-дані, включно з GPS-координати, але тільки якщо в налаштуваннях камери активована відповідна опція. З огляду на зростаючу увагу до захисту особистих даних, багато смартфонів мають вимкнені налаштування, що належать до додаткової інформації, зокрема GPS.

Ще однією проблемою є спосіб передачі фотографій між пристроями. Наприклад, під час надсилання фотографій через месенджери, деякі з них стискають зображення, зменшуючи їх розмір та видаляючи EXIF-дані. Також під час публікації фото в соціальних мережах часто відбувається видалення цих даних для збереження трафіку.

Крім того, EXIF-дані можна легко змінити, використовуючи як фоторедактори, так і онлайн-інструменти, наприклад imgonline.com.ua, metadata2go.com, Jimpl, VerEXIF, Metadata Interrogator.

Розглянемо інструмент для перевірки метаданих фотографій та відеофайлів imgonline.com.ua. Онлайн ресурс має такий вигляд (рис. 1) [1].

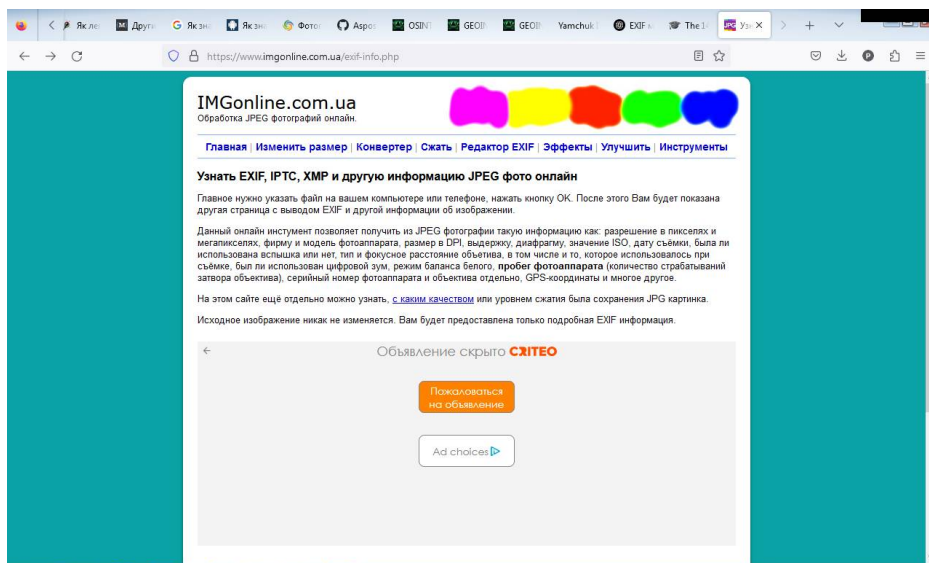


Рис. 1. Загальний вигляд вебвузла imgonline.com.ua

До інструменту роботи з EXIF-даними фотографій та відеофайлів imgonline.com.ua завантажуюмо будь-який файл фото або відео (рис. 2).

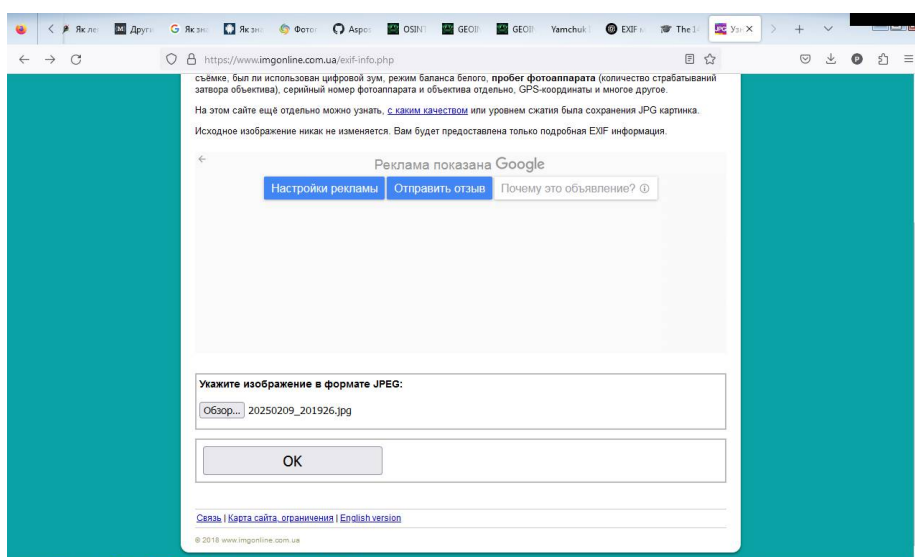
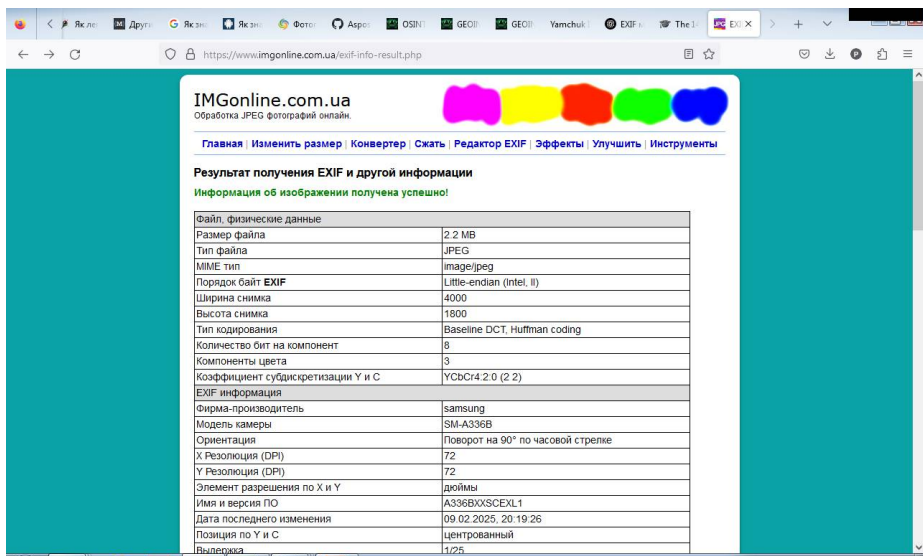


Рис. 2. Вікно для завантаження фотозображень

Під час натискання клавіші «Ок» отримуємо повну інформацію про EXIF-дані завантаженого фото або відео (рис. 3).



IMGonline.com.ua
Обработка JPEG фотографий онлайн.

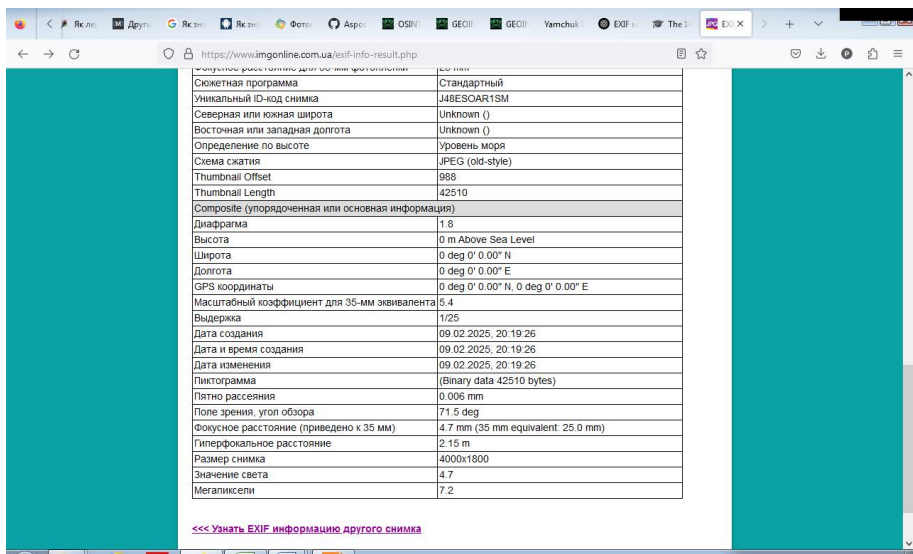
Главная | Изменить размер | Конвертер | Сжать | Редактор EXIF | Эффекты | Улучшить | Инструменты

Результат получения EXIF и другой информации
Информация об изображении получена успешно!

Файл, физические данные	
Размер файла	2.2 MB
Тип файла	JPEG
MIME тип	image/jpeg
Порядок байт EXIF	Little-endian (Intel, II)
Ширина снимка	4000
Высота снимка	1800
Тип кодирования	Baseline DCT, Huffman coding
Количество бит на компонент	8
Компоненты цвета	3
Коэффициент субдискретизации Y и C	YCbCr4:2:0 (2:2)
EXIF информация	
Фирма-производитель	samsung
Модель камеры	SM-A336B
Ориентация	Поворот на 90° по часовой стрелке
X Резолюция (DPI)	72
Y Резолюция (DPI)	72
Элемент разрешения по X и Y	дюймы
Имя и версия ПО	A336BXXSCEXL1
Дата последнего изменения	09.02.2025, 20:19:26
Позиция по Y и C	центрированный
Выдержка	1/25

Рис. 3. EXIF-дані завантаженого фото

Файл з EXIF-даними фото містить велику кількість інформації, в тому числі і метадані, тобто GPS- координати (рис. 4).



Сюжетная программа	Стандартный
Уникальный ID-код снимка	J48ESQAR1SM
Северная или южная широта	Unknown ()
Восточная или западная долгота	Unknown ()
Определение по высоте	Уровень моря
Схема сжатия	JPEG (old-style)
Thumbnail Offset	988
Thumbnail Length	42510
Composite (упорядоченная или основная информация)	
Диафрагма	1.8
Высота	0 m Above Sea Level
Широта	0 deg 0' 0.00" N
Долгота	0 deg 0' 0.00" E
GPS координаты	0 deg 0' 0.00" N, 0 deg 0' 0.00" E
Масштабный коэффициент для 35-мм эквивалента	5.4
Выдержка	1/25
Дата создания	09.02.2025, 20:19:26
Дата и время создания	09.02.2025, 20:19:26
Дата изменения	09.02.2025, 20:19:26
Пиктограмма	(Binary data 42510 bytes)
Пятно рассеяния	0.006 mm
Поле зрения, угол обзора	71.5 deg
Фокусное расстояние (приведено к 35 мм)	4.7 mm (35 mm equivalent: 25.0 mm)
Гиперфокальное расстояние	2.15 m
Размер снимка	4000x1800
Значение света	4.7
Мегапиксели	7.2

<<< Узнать EXIF информацию другого снимка

Рис. 4. Метадані фотозображення

Для перевірки метаданих фотографій та відеофайлів з використанням смартфонів дуже зручно користуватись програмою гугл-фото. Під час відкриття фотозображення за допомогою цього ресурсу у правому верхньому куті необхідно натиснути на значок «три крапки», при цьому з'явиться інформація про метадані фото (рис. 5) [2].

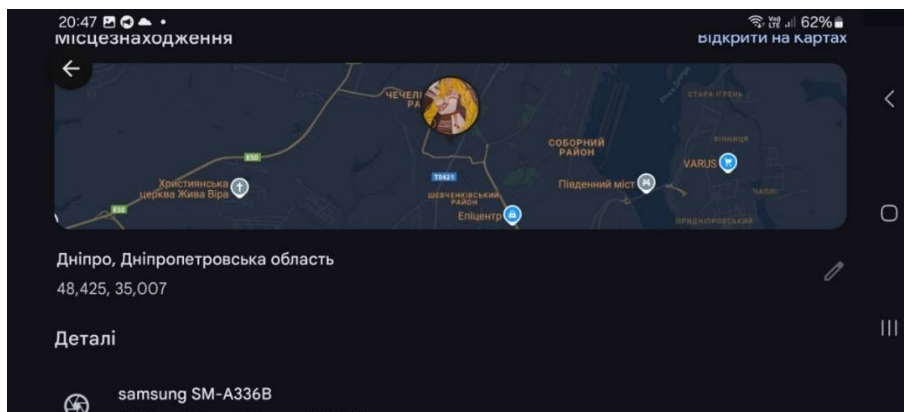


Рис. 5. Інформація про метадані завантаженого фото

Під час натискання кнопки «відкрити на картах», розташований у верхньому куті, GPS-координати місця створення фотографії відображаються на гугл-карті, тобто візуалізуються. Це зручно для подальшої аналітичної діяльності правоохоронців.

Розглянуті в цій доповіді інструменти для отримання вбудованої у фото та відео файли інформації, особливо так званих геотегів, тобто GPS-координат місця створення фотографій, будуть корисні курсантам під час виконання практичних вправ з дисципліни «Пошук інформації з відкритих джерел (OSINT) працівниками кримінальної поліції».

1. Вебресурс [imgonline.com.ua](https://www.imgonline.com.ua). URL: <https://www.imgonline.com.ua/exif-info.php>.
2. Вебсторінка гугл-фото. URL: <https://www.google.com/photos/about/>.

Олексій СТАРОСТІН

старший викладач

Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)

<https://orcid.org/0009-0009-4329-6247>

КІБЕРБЕЗПЕКА КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНИ

В умовах воєнного стану забезпечення територіальної цілісності є провідним завданням на рівні всієї держави, яке покладається не лише на сили безпеки і оборони, які безпосередньо здійснюють комплекс заходів із відсічі і стримування збройної агресії РФ, але й на підприємства, установи та організації, безперебійне функціонування яких є основою підтримання цілісного комплексу тепло-, газо-, енергозабезпечення держави, її фінансово-економічної життєздатності.

Зазначені підприємства, установи та організації у своїй сукупності формують критичну інфраструктуру держави, збій чи зупинка у функціонуванні яких навіть на незначний час матимуть колосальні наслідки для її обороноздатності. Вітчизняні дослідники розглядають критичну інфраструктуру як «множинність розташованих в межах території країни функціонально пов'язаних елементів національної інфраструктури чи їх частини у вигляді фізичних, організаційних інформаційно-комунікаційних структур (незалежно від форми власності), технологій, активів, засобів, систем, мереж, поставок, процесів та фахівців, які ними управляють, які є вирішальними для забезпечення державою життєво важливих для

суспільства функцій (здоров'я, захищеності, соціально-економічного благополуччя громадян, забезпечення суверенітету та сталого розвитку країни), порушення функціонування, знищення, збій або дисфункція у роботі яких матиме критичний вплив на здатність влади забезпечувати вказані функції та може спричинити виникнення людських жертв, значних матеріальних та екологічних збитків, інших драматичних наслідків та призведе до суттєвого порушення національної безпеки й оборони» [1, с. 79].

Водночас основою безперебійності функціонування критичної інфраструктури є її надійна охорона, повною мірою гарантована і забезпечена державою. У цьому контексті слід звернути увагу на те, що Законом України «Про критичну інфраструктуру» визначено, що «охорона об'єктів критичної інфраструктури – комплекс режимних, інженерних, інженерно-технічних та інших заходів (крім заходів із захисту інформації та кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури), які організовуються і проводяться суб'єктами національної системи захисту критичної інфраструктури з метою запобігання та/або недопущення чи припинення протиправних дій (актів несанкціонованого втручання) на об'єктах критичної інфраструктури» [2]. Варто звернути увагу і на постанову Кабінету Міністрів України від 19 червня 2019 р. № 518, що дещо деталізує загальні вимоги до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури, згідно з якою «система інформаційної безпеки – сукупність організаційних та технічних заходів, а також засобів і методів захисту інформації, які впроваджуються на об'єкті критичної інформаційної інфраструктури об'єкта критичної інфраструктури з метою запобігання кіберінцидентам, виявлення та захисту від кібератак, порушення конфіденційності, цілісності та доступності інформаційних ресурсів, що обробляються (передаються, зберігаються) на об'єкті критичної інформаційної інфраструктури об'єкта критичної інфраструктури, запобігання порушенню режиму функціонування та/або недоступності служб (функцій) об'єкта критичної інформаційної інфраструктури об'єкта критичної інфраструктури, порушенню функціонування компонентів об'єкта критичної інформаційної інфраструктури об'єкта критичної інфраструктури; забезпечення спостережності за діями користувачів об'єкта критичної інформаційної інфраструктури об'єкта критичної інфраструктури та функціонуванням засобів захисту об'єкта критичної інформаційної інфраструктури об'єкта критичної інфраструктури» [3].

Питанню кібербезпеки критичної інфраструктури України приділена значна увага і на рівні Стратегії кібербезпеки України, зокрема стверджується, що «Україна сформує систему дієвої кібероборони шляхом: створення технологічних можливостей для автоматичного виявлення кібератак у режимі реального часу в потоках даних загальнодержавних інформаційно-комунікаційних систем та на окремих об'єктах критичної інфраструктури, їх блокування та визначення пріоритетності» [4]; «Україна у співпраці із суб'єктами приватного сектору, академічною спільнотою та громадськістю забезпечить посилення національної кіберготовності та кіберзахисту шляхом: впровадження ризик-орієнтованого підходу в частині заходів забезпечення кібербезпеки об'єктів критичної інфраструктури та державних органів, зокрема, розроблення методики ідентифікації та оцінки кіберризиків на національному рівні та для секторів критичної інфраструктури держави, врегулювання на законодавчому рівні обов'язковості здійснення періодичної оцінки ризиків на підставі розроблених методик» [4].

В умовах воєнного стану принципово новим викликом кібербезпеці критичної інфраструктури стала значна кількість кібератак. Я. Мануїлов зауважує: «російські хакери здійснюють кожного дня у середньому понад десять кібератак на Україну. Це різні типи кібератак, іноді дійсно масові, іноді досить витончені. Цілі у них доволі різні: державні ресурси, об'єкти критичної інфраструктури тощо. Це вимагає від відповідальних державних та правоохоронних органів успішної системної протидії зухвалому та нахабному ворогу і в кіберпросторі. За таких умов держава має посилити захист об'єктів критичної інфраструктури від атак російських окупантів, забезпечити надійний стан захищеності об'єктів критичної інфраструктури (ОКІ), сприяти покращенню комплексної взаємодії операторів ОКІ та представників сектору безпеки і оборони України» [5, с. 163].

Швидке реагування на ці виклики забезпечується в ході повсякденної діяльності Служби безпеки України. Так, «з метою посилення контрдиверсійного захисту об'єктів критичної інфраструктури спецслужба неодноразово проводила відповідні оперативні та контррозвідальні заходи. Мета – посилення контрдиверсійного захисту об'єктів критичної інфраструктури та підвищення безпеки громадян в умовах російської збройної агресії проти України. Служба безпеки України також вживає контрдиверсійних заходів з метою нейтралізації загроз розвідувально-підривної діяльності проти державної безпеки України» [5, с. 163].

З погляду І. Осипчука, «Службу безпеки України вже наділено відповідним адміністративно-правовим інструментарієм, потрібним їй для забезпечення охорони критичної інфраструктури в межах покладених на неї завдань. Охорона, захист і забезпечення критичної інфраструктури передбачають злагоджені дії сукупності державних органів України та взаємодію широкого кола осіб. Відносини, що при цьому виникають, мають публічно-правовий характер, але особливості, обумовлені спрямованістю та переліком основних завдань Служби безпеки України (захист державного суверенітету, конституційного ладу, законних інтересів держави тощо), вимагають від Служби безпеки України посилення в першу чергу контрольно-наглядової та аналітичної функцій» [6, с. 36].

Підсумовуючи, слід зазначити, що забезпечення кібербезпеки критичної інфраструктури України в умовах воєнного стану є багатоаспектним процесом, який постійно переосмислюється з огляду на нові виклики, що мають місце у кіберпросторі. Оперативне реагування на дані виклики дозволяє мінімізувати збої чи зупинки у функціонуванні критичної інфраструктури, які навіть за незначний час можуть призвести до колосальних наслідків для обороноздатності держави. Перспективами подальших досліджень є осмислення напрямів, форм, методів забезпечення кібербезпеки критичної інфраструктури з урахуванням останніх досягнень штучного інтелекту; аналіз передового зарубіжного досвіду, а також перспективних напрямів розбудови діяльності Служби безпеки України в окресленій сфері з погляду впровадження новітніх підходів до інформаційно-аналітичного, матеріально-технічного та кадрового забезпечення.

1. Яременко О. І., Страхніцький Я. О. Теоретичні підходи до визначення дефініції критичної інфраструктури як об'єкту державного управління. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. № 1 (32). С. 76–82.

2. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16 листопада 2021 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>.

3. Про затвердження Загальних вимог до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури : постанова Кабінету Міністрів України від 19 червня 2019 р. № 518. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/518-2019-%D0%BF#Text>.

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text>.

5. Мануїлов Я. С. Забезпечення кібербезпеки об'єктів критичної інфраструктури в умовах кібервійни. *Інформація і право*. 2023. № 1 (44). С. 154–167.

6. Осипчук І. І. Адміністративна діяльність служби безпеки України як основа забезпечення критичної інфраструктури. *Право і безпека*. 2020. № 3 (78). С. 32–37.

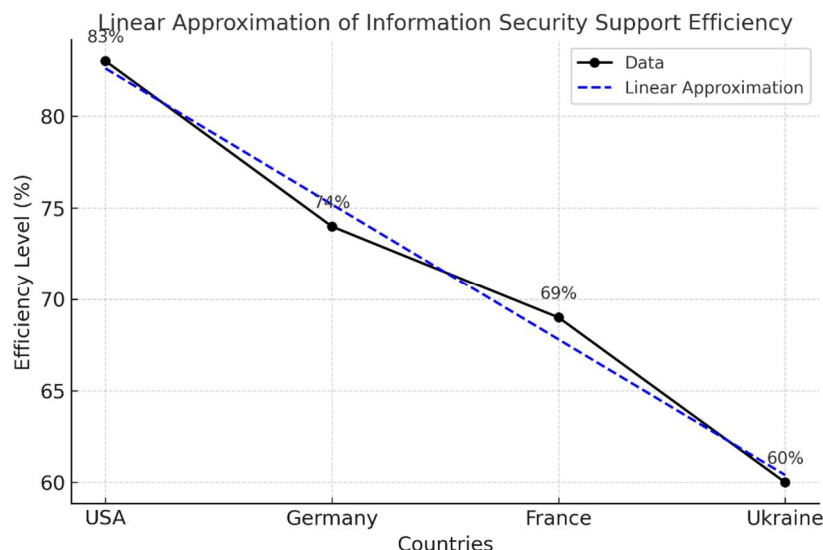
Olena KOVALCHUK
technician of the 1st category,
Department of Computer
Systems and Networks
State non-profit enterprise
«State University
«Kyiv Aviation Institute» (Kyiv, Ukraine)

INFORMATION SUPPORT OF THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL FRAMEWORK OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND PRACTICAL ASPECTS

In the context of modern challenges, national security is a strategic priority for every state, and information support plays a key role in this process. In a world that is increasingly dependent on digital technologies and communications, effective information support helps to strengthen state sovereignty, protect citizens and counter threats to the information environment.

Important components of this process include legal mechanisms that establish the regulatory framework for information security, government policy that defines strategies to combat disinformation and cyber threats, and international experience that allows us to implement the best international practices in the field of information space protection. Cooperation with international organisations, such as NATO, the EU and the UN, helps to improve information security mechanisms and strengthen public administration.

The effectiveness of information support for security varies significantly from country to country. The line graphs below shows the comparative level of effectiveness of information support in the US, Germany, France and Ukraine.



As can be seen from the diagram, the level of efficiency of information support for security in Ukraine is lower compared to the world's leading countries. This indicates the need to further improve legislative initiatives, strengthen cooperation with international partners, enhance digital security and improve the level of information literacy of the population.

In Ukraine, information security is implemented through a comprehensive state strategy aimed at countering modern information threats and strengthening national resilience. The main areas of this strategy include improving the legislative framework (in particular, through the laws of Ukraine on cybersecurity and information), active cooperation with international partners such as the EU and NATO, enhanced protection of the state information space, and educational initiatives that help to increase the level of information literacy of the population. This approach ensures an effective response to information challenges and contributes to strengthening national security.

The table below shows how different countries use approaches to information support for security:

Country	Methods of information support	Key institutions
USA	Cybersecurity, legislative control	Department of Homeland Security, NSA
Germany	Disinformation control, digital protection	Federal Information Security Agency
France	Strategic control of information	National Cyber Security Agency
Ukraine	Information campaigns, international cooperation	National Security and Defence Council, Ministry of Digital Transformation

Thus, information support plays a key role in ensuring national security, as effective management of the information space helps to strengthen state sovereignty, minimise threats and maintain the stability of society. Global experience confirms that the development of information security is a prerequisite for protecting the country's strategic interests. Improving legal mechanisms, strengthening digital security and raising the level of information literacy of the population remain priority tasks for Ukraine. A comprehensive approach to these issues will help to effectively respond to current challenges, ensure sustainable development of the state and strengthen public confidence in state institutions.

1. Law of Ukraine 'On National Security of Ukraine'. Verkhovna Rada of Ukraine. Official publication. Kyiv, 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (accessed 26.02.2025).
2. Law of Ukraine 'On Information'. Verkhovna Rada of Ukraine. Official publication. Kyiv, 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (accessed 26.02.2025).
3. The US National Cyber Security Strategy: Lessons for Ukraine. Yurydychna nauka. Kyiv, 2023. URL: <https://lawscience.com.ua/en/article/download/natsionalna-strategiya-kiberbezpeki-ssha-dosvid-dlya-ukrayini> (accessed 26.02.2025).

Денис АДАМЕНКО
аспірант кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)
<https://orcid.org/0009-0003-0017-3542>

ВПЛИВ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД УПРАВЛІННЯ НА СТАЛИЙ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ВИКЛИКИ

Концептуальні засади управління є важливими елементами, які впливають на розвиток будь-якої організації, включно з освітніми та науковими установами. У контексті сталого інтелектуального розвитку ці засади сприяють ефективному використанню інтелектуальних ресурсів та створенню умов для їхнього зростання та вдосконалення. Вплив концептуальних засад управління на сталий інтелектуальний розвиток, зважаючи на теоретичні та практичні виклики, є основною темою цього дослідження.

Концептуальні засади управління містять різноманітні підходи та принципи, що забезпечують стратегічне керування організацією. Основними з них є інноваційність управління, залучення зацікавлених сторін до процесу ухвалення рішень, оцінка та моніторинг результатів. Інноваційне управління є критичним фактором для забезпечення сталого інтелектуального розвитку організацій. Інноваційне управління містить постійне впровадження нових ідей та технологій, що сприяє підвищенню ефективності та конкурентоспроможності організації. Це дозволяє організаціям адаптуватися до швидко змінюваних умов ринку та зберігати свою актуальність [1, с. 122–135].

Інноваційність управління передбачає використання сучасних технологій і методів для підвищення ефективності роботи організації, зокрема застосування автоматизації, цифрових технологій, а також розвиток інноваційних підходів до управління людськими ресурсами. Важливою складовою інноваційного управління є постійне навчання та розвиток співробітників, що дозволяє їм адаптуватися до нових викликів та умов праці. Через це організації можуть забезпечувати сталий розвиток та зберігати конкурентоспроможність на ринку.

Застосування інноваційних управлінських концепцій сприяє розвитку інтелектуальних можливостей організації. Залучення зацікавлених сторін до процесу ухвалення рішень забезпечує більш прозоре та ефективне управління, що веде до сталого розвитку. Інтелектуальний капітал, який включає людський, структурний та реляційний капітал, є важливим ресурсом для досягнення стійкого конкурентоспроможності [2, с. 29–36].

Інтелектуальний капітал організації включає знання, навички, компетенції та інші нематеріальні ресурси, які використовуються для створення вартості та забезпечення конкурентоспроможності. Управління інтелектуальним капіталом передбачає створення систем для збереження та передачі знань, стимулювання інноваційної діяльності, а також розвиток корпоративної культури, яка сприяє креативності та залученню співробітників до процесу ухвалення рішень.

Одним з основних викликів є опір змінам, що виникає через невизначеність та страх перед новими підходами. Також важливим аспектом є необхідність постійного моніторингу та оцінки результатів для своєчасного коригування управлінських стратегій. Для подолання цих викликів організації повинні створити сприятливу атмосферу для впровадження нових підходів та забезпечити належне навчання співробітників. Крім того, необхідно розробити системи управління, які будуть сприяти адаптації до нових умов [3, с. 157–165].

Опір змінам може виникати через недостатнє розуміння нових підходів та технологій, а також через страх втрати робочих місць або зміни умов праці. Для подолання цього виклику важливо забезпечити відкриту комунікацію між керівництвом та співробітниками, надавати їм інформацію про переваги змін та навчання новим навичкам. Це дозволить знизити рівень стресу та сприяти успішному впровадженню інновацій.

Для подолання опору змінам необхідно забезпечити належне інформування та навчання співробітників, а також створити сприятливу атмосферу для впровадження нових підходів. Крім того, важливо встановити системи моніторингу та оцінки для своєчасного

коригування управлінських стратегій. Інтелектуальний капітал повинен бути належним чином керованим для досягнення стійкого інноваційного процесу та забезпечення конкурентоспроможності [2, с. 29–36].

Моніторинг та оцінка результатів є важливими складовими успішного управління. Вони дозволяють вчасно виявляти проблеми та вносити корективи у стратегії та плани дій. Для цього необхідно використовувати сучасні методи та інструменти, такі як аналіз даних, моделювання та прогнозування, що дозволяють отримувати об'єктивну інформацію про стан організації та ефективність її діяльності.

Впровадження концептуальних засад управління сприяє сталому інтелектуальному розвитку організацій, проте існують виклики, які потребують подолання через належне управління змінами та моніторинг результатів. Подальше дослідження та розробка рекомендацій дозволять поліпшити управлінські підходи та забезпечити сталий розвиток інтелектуальних ресурсів.

Варто також враховувати зовнішні фактори, такі як економічні умови, законодавчі зміни, технологічні тренди та інші фактори, які можуть впливати на діяльність організації. Управління інтелектуальним капіталом та впровадження інноваційних підходів дозволяють організаціям адаптуватися до змін та зберігати свою конкурентоспроможність на ринку. Врахування цих факторів допомагає організаціям бути більш гнучкими і швидше реагувати на зміни в середовищі, що сприяє їхньому сталому розвитку.

Ключовим аспектом є формування стратегії довгострокового розвитку, яка включає інвестиції в дослідження та розробки, а також створення партнерств з науково-дослідними установами та іншими організаціями. Це дозволяє забезпечити постійне надходження нових знань та технологій, які можуть бути використані для поліпшення продуктивності та конкурентоспроможності організації.

Крім того, треба звертати увагу на розвиток інноваційної культури в організації, що полягає в підтримці креативності, ініціативності та готовності до змін серед співробітників. Це сприяє формуванню позитивного робочого середовища, де кожен працівник відчуває свою значущість та може робити свій вклад у розвиток організації.

Розвиток інноваційної культури також містить впровадження систем мотивації, які стимулюють працівників до генерації нових ідей та рішень. Це можуть бути як матеріальні стимули, так і нематеріальні заохочення, такі як визнання досягнень, можливості для професійного росту та участь у важливих проєктах. Такий підхід сприяє залученню працівників до процесу інновацій, поліпшенню їхньої мотивації та продуктивності.

1. Федулова Л. Концептуальні засади управління інноваційним розвитком підприємств. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2014. № 2. С. 122–135.

2. Павліха Н., Войчук М. Концептуальні засади управління сталим розвитком міста в умовах європейської інтеграції та реалізації реформи децентралізації. *Регіональна економіка*. 2018. № 3. С. 29–36.

3. Житар М. Концептуальні засади управління інноваційним розвитком телекомунікаційних підприємств. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. № 1(13). С. 157–165.

Олексій ГОЛОВ

аспірант кафедри

адміністративного права та процесу

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0009-0007-9770-6876>

ПОРУШЕННЯ ПРАВА ГРОМАДЯН НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

На жаль, в сучасних умовах внаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації та збройного конфлікту росіянами систематично порушуються права і свободи громадян України. Передусім через дії агресора порушується фундаментальне право громадян на життя, оскільки кожного дня росіяни ракетами, шахедами, снарядами тощо вбивають мирне населення України, не лише комбатантів. Через дії росіян на окупованій

території відбулася страшна екологічна катастрофа (руйнування Каховської дамби), внаслідок бойових дій знищені екосистеми, ліси, забруднені ріки, заміновано значну частину території, й навіть після завершення збройного конфлікту довкілля для українських громадян не буде безпечним протягом тривалого часу.

Г. Анісімова під правом на безпечне для життя і здоров'я довкілля розуміє закріплену в Конституції України і забезпечувану державою можливість суб'єкта проживати в середовищі, яке не спричиняє шкоди здоров'ю, користуватися для задоволення власних потреб безпечними природними благами [1]. В. Корольова так розкриває зазначене поняття: «це закріплена в Конституції України і гарантована державою сукупність історично обумовлених ступенем розвитку суспільства можливостей кожного вільно користуватися безпечним довкіллям, стан якого відповідає встановленим нормативам його якості, з метою задоволення своїх життєво важливих потреб та інтересів. Дане право має складну структуру, а його зміст необхідно розглядати з урахуванням критеріїв безпечного стану довкілля. На сьогодні такими критеріями є система екологічних, санітарно-протиепідемічних та інших норм, нормативів, вимог, правил, заборон тощо» [4, с. 41]. Особливістю адміністративно-правового забезпечення права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля як регламентованої нормами адміністративного права діяльності публічних адміністрацій, яка спрямована на створення всебічних умов для реалізації громадянами України права на безпечне для життя і здоров'я довкілля [2, с. 161], є те, що, власне, стан безпечності може не залежати від діяльності публічних адміністрацій, оскільки внаслідок дій військового характеру середовище може стати небезпечним для життя і здоров'я громадянина.

О. Сурілова зауважує, що право на безпечне для життя і здоров'я довкілля безпосередньо пов'язане з правом на життя, оскільки навколишнє природне середовище, якість якого не відповідає встановленим вимогам, створює ризики для життя і здоров'я людини, а право на людську гідність передбачає право на життя в безпечному здоровому навколишньому середовищі, якісні показники якого відповідають людській гідності. Поняття гідності надає можливість урахування більшої кількості природних умов та природно-антропогенних факторів, що означає можливість більш повного захисту екологічних прав і інтересів [6, с. 323].

Л. Коритко та А. Кучера на прикладі Каховської катастрофи пишуть про завдану екології та громадянам України шкоду внаслідок глобальної екологічної катастрофи 06 червня 2023 р., коли росіянами була підірвана гребля Каховської ГЕС: «Внаслідок затоплень у воду потрапили хімікати, збудники інфекційних хвороб з цвинтарів, вбиралень, сміттєзвалищ. Усі ці небезпечні речовини вже опинилися в колодязях та відкритих водоймах на території, підтопленій внаслідок підриву ГЕС. У річку Дніпро потрапило понад 150 тонн машинного мастила» [3, с. 42]. Це свідчить про серйозне порушення конституційного права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Важко наразі говорити про військові цілі, які спонукали росіян це зробити, але можна зробити висновок, що керівництво росії не гребує скоєнням воєнних злочинів, які унеможливають фізичне проживання громадян України на певних територіях. Зауважимо, що у ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду у переліку воєнних злочинів визначене «умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою» [5]. Також у ст. 6 статуту ознакою геноциду названо умисне створення умов життя, розрахованих на доведення певної етнічної групи чи нації до повного або часткового фізичного знищення [5]. Крім того, можна стверджувати, що і в контексті створення важких умов для життя українців, щоб вони виїжджали через неможливість проживати на своїй землі, росіяни цілеспрямовано здійснюють заходи з метою, щоб навколишнє середовище було небезпечним для життя і здоров'я громадян України внаслідок мінування, нанесення шкоди екології, здійснення техногенних катастроф тощо.

Ще 2022 р. Комісією міжнародного права ООН було подано на розгляд Генеральній асамблеї ООН Проект принципів захисту навколишнього середовища під час збройних конфліктів – Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts [7]. Серед головних принципів Л. Коритко та А. Кучера виділяють наступні: «принцип 19 General environmental obligations of an Occupying Power – Загальні екологічні зобов'язання держави-окупанта: держава, що окупує, має приймати належні заходи щодо запобігання значної шкоди довкіллю окупованих територій, включаючи шкоду здоров'ю та добробуту осіб на

окупованій території; принцип 20 Sustainable use of natural resources – Рациональне використання природних ресурсів: держава, що окупує, має керувати природними ресурсами окупованих територій в інтересах населення та забезпечувати їх стаке використання, а також застосовувати належні заходи для запобігання значного негативного впливу на довкілля, який здатний завдавати шкоди здоров'ю та добробуту населення; принцип 26 Remnants of war – Наслідки війни: після завершення збройного конфлікту сторони прагнуть до знешкодження токсичних або небезпечних наслідків війни, що породжують ризики нанесення шкоди навколишньому середовищу» [3, с. 44].

Отже, зауважимо, що в умовах збройних конфліктів порушуються фундаментальні права громадян на життя і гідність, в контексті яких навколишнє середовище стає небезпечним для життя й таким, яке порушує право на гідне життя. російська федерація навмисно і цілеспрямовано скоює воєнні злочини, які завдають значної шкоди навколишньому середовищу в Україні і роблять його небезпечним для життя українців. Наслідком бойових дій стане те, що навколишнє середовище тривалий час залишатиметься небезпечним для життя і здоров'я громадян і Україні необхідно буде докладати значних зусиль із ліквідації наслідків бойових дій, а також вимагати від російської федерації відшкодування збитків за нанесення шкоди екології в Україні.

1. Анісімова Г. В. Теоретичні засади розвитку екологічного законодавства в контексті природно-правової доктрини: монографія. Харків : Право, 2019. 672 с.
2. Голов О. В. Поняття адміністративно-правового забезпечення права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. № 3 (56). С. 159–162.
3. Коритко Л. Я., Кучера А. М. Порушення екологічних прав людини в Україні в період воєнного стану (на прикладі Каховської катастрофи). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2024. Вип. 81 (1). С. 40–46.
4. Корольова В. В. Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля в системі особистих немайнових прав фізичної особи. *Legal Bulletin*. 2022. № 3. Р. 37–41.
5. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. Ратифіковано із заявами Законом України від 21.08.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
6. Сурілова О. О., Абдулшукур А. Право на безпечне та здорове довкілля: проблеми реалізації під час збройних конфліктів. *Human rights as a base for the implementation of European legal values in Ukraine and the Republic of Poland in the context of civil society development : collective monograph*. Lublin : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. Р. 310–330.
7. Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts. United Nations, 2022. 6 p. *United Nations*. URL : https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/8_7_2022.pdf.

Максим ГОРЖІЙ

аспірант Класичного приватного
університету (м. Запоріжжя, Україна)

УПРАВЛІННЯ СТРАТЕГІЧНИМИ РЕЗЕРВАМИ ДЕРЖАВИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Стратегічні резерви держави є критично важливим інструментом забезпечення національної безпеки та стійкості в умовах війни. Вони включають запаси енергоресурсів, продовольства, медикаментів, матеріалів і фінансових ресурсів, необхідних для підтримання функціонування економіки, армії та населення під час кризових ситуацій. У воєнний час ефективне управління цими резервами стає питанням виживання держави, оскільки бойові дії, економічні санкції чи блокада можуть призвести до дефіциту ключових товарів і послуг. Для України, яка з 2014 р. перебуває в стані гібридного конфлікту, а з 2022 року – повномасштабної війни з російською федерацією, проблема управління стратегічними резервами набула особливого значення. Метою цієї доповіді є аналіз ролі стратегічних резервів у воєнний період, оцінка сучасних викликів, пов'язаних з управлінням ними, та розробка рекомендацій для підвищення ефективності цього процесу в контексті України.

Стратегічні резерви визначаються як заздалегідь сформовані запаси ресурсів, призначені для забезпечення стабільності держави в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема війни [1]. Згідно з дослідженнями Й. Черчмена, управління резервами базується на принципах прогнозування, логістики та оптимізації розподілу [2]. У воєнний час ці принципи доповнюються необхідністю швидкого реагування, адаптивності до руйнувань інфраструктури та координації з військовими операціями. Теоретична модель передбачає три

етапи: формування резервів у мирний час, їх збереження та використання під час кризи. Для України ці аспекти ускладнені історичною відсутністю системного підходу до резервів до 2014 р. та поточними воєнними реаліями.

Стратегічні резерви виконують низку ключових функцій у воєнний період:

1. Забезпечення армії. Паливо, зброя, медикаменти та продовольство для збройних сил є основою їхньої боєздатності. Так, у 2022 р. Україна використала запаси палива для підтримки наступальних операцій на Харківщині, що стало можливим завдяки попередньому накопиченню [3];
2. Підтримка цивільного населення. Запаси їжі, води та ліків дозволяють уникнути гуманітарної катастрофи в окупованих чи обстрілюваних регіонах. Звіт ООН фіксує, що в 2023 р. гуманітарна допомога в Україні базувалася частково на державних резервах [4];
3. Стабілізація економіки. Контрольоване використання резервів енергоресурсів і сировини запобігає колапсу промисловості та інфляційним шокам;
4. Протидія блокаді та санкціям. Резерви компенсують втрату доступу до імпорту чи експорту в умовах воєнної ізоляції.

Управління резервами під час війни в Україні стикається з низкою проблем:

1. Недостатній обсяг резервів до війни. До 2014 р. система стратегічних резервів в Україні була слабо розвинена. За даними Держстату, запаси газу в 2013 р. складали лише 16 млрд куб. м, що покривало 50 % річного споживання [5];
2. Руїнування інфраструктури. Обстріли складів і транспортних шляхів ускладнюють збереження та доставку резервів. У 2022 р. було знищено кілька складів із зерном і паливом [6];
3. Логістичні труднощі. Блокада портів і пошкодження залізниць унеможливають швидке переміщення ресурсів. Звіт Укртрансбезпеки показує, що в 2022 р. обсяг вантажоперевезень скоротився на 40 % [7];
4. Фінансові обмеження. Високі витрати на війну (понад 50 % держбюджету в 2023 р.) обмежують можливості поповнення резервів [8];
5. Кібератаки та інформаційні загрози. Злами систем управління резервами можуть призвести до їх розкрадання чи неефективного використання.

Для підвищення ефективності управління стратегічними резервами в умовах війни пропонується комплексний підхід:

1. Формування та поповнення резервів. Створення мінімальних запасів ключових ресурсів: газу (20 млрд куб. м), зерна (5 млн т), палива (1 млн т) і медикаментів (на 6 місяців). У 2023 р. Україна уклала угоди з ЄС на постачання 2 млн т зерна для резервів [9];
2. Децентралізація зберігання: розподіл резервів між регіональними складами для зниження вразливості до атак. У 2022 р. децентралізовані склади в західних областях дозволили зберегти частину запасів [10];
3. Логістична оптимізація: використання альтернативних маршрутів (автотранспорт, річкові перевезення) і співпраця з партнерами для доставки через Польщу та Румунію. Звіт Укравтодору фіксує, що в 2023 р. 30 % перевезень резервів здійснювалося автотранспортом [11];
4. Технологічний захист: впровадження систем кіберзахисту для баз даних резервів і використання дронів для моніторингу складів;
5. Міжнародна підтримка: залучення допомоги від союзників для поповнення резервів. У 2022 р. США передали Україні 500 тис. т палива в рамках програми Lend-Lease [12].

Повномасштабна війна виявила як сильні, так і слабкі сторони управління резервами:

- успіхи: попереднє накопичення газу (18 млрд куб. м у 2021 р.) дозволило пройти опалювальний сезон 2022–2023 років без критичних перебоїв [13];
- провали: знищення складів із боеприпасами в Балаклії (2017 р.) і Чорнобаївці (2022 р.) показало вразливість централізованого зберігання;
- уроки: необхідність децентралізації, диверсифікації логістики та посилення захисту інфраструктури.

Управління стратегічними резервами під час війни є фундаментальним елементом забезпечення національної безпеки України. Резерви відіграють ключову роль у підтримці армії, стабілізації економіки та запобіганні гуманітарним кризам, однак їх ефективне використання ускладнене недостатньою підготовкою до війни, руйнуванням інфраструктури та фінансовими обмеженнями. Стратегії управління, такі як децентралізація, логістична оптимізація, технологічний захист і міжнародна співпраця, здатні підвищити стійкість держави до воєнних викликів. Досвід України у 2022–2023 рр. підкреслює необхідність системного підходу до формування та розподілу резервів у мирний час, а також адаптивності під час війни.

Подальші дослідження мають зосередитися на моделюванні сценаріїв використання резервів і оцінці їхньої економічної ефективності в умовах тривалого конфлікту.

1. International Crisis Group. Strategic Reserves in Wartime: Lessons from History. Brussels : ICG, 2020. 38 с.
2. Churchman C. W. The Systems Approach to Resource Management. New York : Dell Publishing, 1968. 304 р.
3. Звіт про забезпечення ЗСУ у 2022 році / Міністерство оборони України. Київ : Міноборони України, 2023. 25 с.
4. United Nations. Humanitarian Response Plan for Ukraine 2023. Geneva : UN OCHA, 2023. 62 р.
5. Статистичний збірник за 2013 рік / Державна служба статистики України. Київ : Держстат, 2014. 180 с.
6. Звіт про втрати інфраструктури у 2022 році / Міністерство інфраструктури України. Київ : МІУ, 2023. 15 с.
7. Звіт про стан перевезень у 2022 році / Укртрансбезпека. Київ : Укртрансбезпека, 2023. 20 с.
8. Державний бюджет України на 2023 рік / Міністерство фінансів України. Київ : Мінфін України, 2022. 45 с.
9. Угода про постачання зерна від 15 лютого 2023 року / Міністерство аграрної політики та продовольства України. Київ : Мінагрополітики, 2023. 10 с.
10. Аналіз децентралізації резервів у 2022 році / Державне агентство резерву України. Київ : ДАР, 2023. 18 с.
11. Звіт про логістичні перевезення у 2023 році / Укравтодор. Київ : Укравтодор, 2023. 22 с.
12. U.S. Department of Defense. Lend-Lease Assistance to Ukraine: Fuel Deliveries 2022. Washington, DC : DoD, 2023. 12 р.
13. Звіт про опалювальний сезон 2022–2023 років / НАК «Нафтогаз України». Київ : Нафтогаз, 2023. 30 с.

Антон ІВАНОВ

аспірант Класичного приватного
університету (м. Запоріжжя, Україна)

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПІДХОДИ

Національна безпека є основою стабільності та розвитку будь-якої держави. У сучасному світі, де загрози стають дедалі складнішими та багатограннішими, стратегічне планування в системі національної безпеки набуває ключового значення. Воно дозволяє прогнозувати ризики, ефективно розподіляти ресурси та координувати дії різних інституцій. Пропонуємо розглянути сутність стратегічного планування в системі національної безпеки, які виклики стоять перед ним у ХХІ столітті та які підходи застосовуються для їх подолання.

Стратегічне планування – це процес визначення довгострокових цілей, оцінки загроз і розробки політики для забезпечення захисту національних інтересів. У контексті національної безпеки воно охоплює:

- аналіз внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на стабільність держави;
- визначення пріоритетів (захист суверенітету, економічна стабільність, кібербезпека тощо);
- розробку документів, як-от стратегії національної безпеки, воєнні доктрини чи плани реагування на кризи;
- координацію між органами влади, силовими структурами та суспільством.

Світовий порядок змінюється, і це створює нові виклики для стратегічного планування у сфері національної безпеки. Наведемо основні з них:

1. Гібридні загрози. Поєднання військових, економічних, інформаційних і кібератак ускладнює прогнозування. Наприклад, дезінформація через соціальні мережі може дестабілізувати суспільство швидше, ніж традиційні методи;
2. Технологічний прогрес. Розвиток штучного інтелекту, кіберзброї та безпілотних систем вимагає адаптації стратегій. Кібератака на критичну інфраструктуру (енергетику, банки) може паралізувати країну без прямого військового вторгнення;
3. Глобалізація та взаємозалежність. Економічні санкції, міграційні кризи чи пандемії (на кшталт COVID-19) свідчать, що безпека однієї країни залежить від міжнародного контексту;
4. Внутрішні чинники: корупція, політична нестабільність чи низький рівень довіри

до влади ускладнюють реалізацію стратегій. В Україні, наприклад, це одна з ключових перешкод для ефективного планування;

5. Обмеженість ресурсів. Фінансові, людські та технологічні ресурси часто недостатні для одночасного реагування на всі загрози, що змушує обирати пріоритети.

Для подолання викликів країни адаптують свої підходи до стратегічного планування. Найпоширенішими з них є:

1. Інтегрований підхід – передбачає поєднання зусиль різних секторів: армії, поліції, розвідки, економічних і соціальних інституцій. Наприклад, у США стратегія національної безпеки базується на концепції «whole-of-government», де всі органи влади працюють спільно;

2. Гнучкість і сценарне планування. Розробка кількох сценаріїв (оптимістичного, песимістичного, нейтрального) дозволяє швидко реагувати на зміни. В Україні це є актуальним із огляду на непередбачуваність воєнних дій;

3. Кіберзахист як пріоритет. Багато країн (Естонія, Ізраїль) інвестують у кібербезпеку як частину стратегічного планування. В Україні створено Національний координаційний центр кібербезпеки, що інтегрує зусилля держави та приватного сектора;

4. Міжнародна співпраця. Участь у НАТО, обмін розвідданими з партнерами (США, ЄС) та спільні навчання підвищують ефективність планування. Для України це ключовий елемент протидії зовнішній агресії;

5. Залучення суспільства. Інформування громадян, боротьба з дезінформацією та підвищення рівня довіри до влади є частиною стратегії. Приклад – кампанії з медіаграмотності в країнах Балтії.

Стратегічне планування в Україні зіткнулося з унікальними викликами через російську агресію, що триває з 2014 р. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020, визначила:

– пріоритети: стримування агресора, зміцнення обороноздатності, інтеграція в НАТО;

– загрози: окупація територій, кібератаки, економічний тиск;

– підходи: реформа сектора безпеки, децентралізація управління, співпраця з міжнародними партнерами.

Однак реалізація окреслених напрямів стикається з проблемами, як-от: недостатнє фінансування, корупція та брак кадрів. Отже, стратегія має бути не лише добре спланованою, а й підкріпленою ресурсами.

Таким чином, стратегічне планування в системі національної безпеки – це динамічний процес, що потребує адаптації до нових реалій. Сучасні виклики, як-от гібридні загрози, технології та глобалізація, вимагають комплексних підходів: від гнучкості й інтеграції – до міжнародної співпраці. Для України ключ до успіху – це поєднання внутрішніх реформ із зовнішньою підтримкою. Лише у такий спосіб можна забезпечити стійкість держави в умовах невизначеності.

Дмитро КОТЕНКО

аспірант Класичного приватного
університету (м. Запоріжжя, Україна)

УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ В СЕКТОРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ПІДГОТОВКА КАДРІВ І МОТИВАЦІЯ

Людський фактор є основою будь-якої системи, і сектор національної безпеки не є винятком. Успіх у протидії загрозам – від військових конфліктів до кібератак – залежить від кваліфікації, мотивації та злагоженості дій кадрів. Управління людськими ресурсами в цій сфері охоплює підбір, підготовку, розвиток і стимулювання персоналу, який забезпечує захист держави. У цій доповіді розглянемо, чому людські ресурси є критично важливими для національної безпеки, як здійснюються їхня підготовка та мотивація, а також які виклики стоять перед цією системою.

Національна безпека залежить від людей, які приймають рішення, реалізують стратегії та реагують на кризи. Військові захищають кордони, розвідники збирають

інформацію, кіберфахівці протидіють цифровим загрозам, а аналітики прогнозують ризики. Без належного рівня підготовки та мотивації ці фахівці не зможуть ефективно виконувати свої функції. У сучасних умовах, коли загрози стають складнішими – гібридні війни, тероризм, дезінформація – вимоги до кадрів зростають. Їм потрібні не лише професійні навички, а й адаптивність, стресостійкість і здатність працювати в команді. Таким чином, управління людськими ресурсами стає стратегічним завданням, адже від якості кадрів залежить стійкість держави.

Управління кадрами в секторі безпеки має кілька ключових аспектів. Перший – це підбір персоналу. Військові, спецслужби та інші структури потребують людей із відповідними фізичними, інтелектуальними та моральними якостями. Другий напрям – підготовка. Вона охоплює базову освіту (військові академії, курси кібербезпеки), спеціалізовані тренінги та регулярне підвищення кваліфікації. Третій аспект – мотивація, що забезпечує утримання кадрів і їхню відданість справі. Останній елемент – координація, що передбачає розподіл обов'язків і створення умов для командної роботи. Усі ці компоненти взаємопов'язані та спрямовані на те, щоб сектор безпеки був готовий до будь-яких викликів.

Підготовка кадрів у секторі національної безпеки має бути системною і відповідати сучасним реаліям. В Україні, наприклад, підготовка військових здійснюється у Національному університеті оборони та інших закладах, де майбутні офіцери вивчають тактику, стратегію та новітні технології. Для кіберфахівців створюються спеціальні курси, часто за підтримки міжнародних партнерів, таких як НАТО чи США. Важливим елементом є практичні навчання – від польових вишколів до симуляцій кібератак.

Сучасні підходи передбачають інтеграцію технологій: використання віртуальної реальності для тренувань, аналізу великих даних – для розвідки чи штучного інтелекту – для прогнозування. Однак підготовка не обмежується технічними навичками – особлива увага приділяється психологічній стійкості та етичним принципам, адже працівники сектора безпеки часто стикаються з моральними дилемами.

Мотивація є вирішальним фактором для ефективності кадрів. У секторі безпеки вона включає як матеріальні, так і нематеріальні стимули. Матеріальна мотивація охоплює гідну зарплату, соціальні гарантії (медичне страхування, пенсії) та бонуси за вислугу чи виконання складних завдань. Нематеріальні стимули – це визнання заслуг (нагороди, звання), можливості кар'єрного зростання та почуття причетності до захисту держави. Для багатьох працівників патріотизм і суспільна значущість їхньої роботи є ключовими мотиваторами. Водночас демотивація, викликана низькими зарплатами, бюрократією чи відсутністю перспектив, може призвести до відтоку кадрів або навіть корупції, що особливо небезпечно для безпеки.

Управління кадрами в секторі безпеки стикається з низкою труднощів. Перша проблема – дефіцит кваліфікованих спеціалістів, особливо в таких нових галузях, як кібербезпека, де попит перевищує пропозицію. Друга – недостатнє фінансування, що обмежує можливості для навчання, модернізації обладнання та підвищення зарплат. Третій виклик – відтік кадрів до приватного сектора чи за кордон, де умови праці часто є кращими. Психологічне вигорання через постійний стрес і небезпеку також ускладнює утримання персоналу. Нарешті, корупція та неефективне управління можуть підірвати довіру до системи, знижуючи її ефективність. Ці проблеми потребують комплексного вирішення на державному рівні.

Україна демонструє як успіхи, так і труднощі в управлінні людськими ресурсами в секторі безпеки. З 2014 року, після початку російської агресії, країна суттєво реформувала підготовку кадрів. Збільшено набір до військових вишів, створено нові програми для кіберфахівців за підтримки НАТО, а волонтерський рух додав мотивації для багатьох захисників. Водночас низькі зарплати в армії та спецслужбах, застаріла матеріальна база та високий рівень стресу призводять до відтоку кадрів. Наприклад, кваліфіковані ІТ-спеціалісти часто обирають приватні компанії замість державної служби. Це засвідчує, що хоча патріотизм є сильним стимулом, без системної підтримки він недостатній для довгострокового успіху.

Для вдосконалення управління людськими ресурсами в секторі безпеки потрібно кілька кроків. По-перше, варто інвестувати в освіту, створюючи сучасні програми підготовки з акцентом на технології та міжнародний досвід. По-друге, необхідно підвищувати зарплати та соціальні гарантії, щоб конкурувати з приватним сектором. По-третє, важливо розвивати кар'єрні можливості та систему визнання заслуг, щоб утримувати таланти. Співпраця з міжнародними партнерами, зокрема обмін фахівцями чи спільні тренінги, може збагатити

досвід кадрів. Для України ключовим є баланс між короткостроковими потребами (оборона) та довгостроковими інвестиціями в людський капітал.

Управління людськими ресурсами в секторі національної безпеки – це складний процес, що визначає здатність держави протистояти загрозам.

Підготовка кадрів забезпечує їхню компетентність, а мотивація – відданість і ефективність. Сучасні виклики, як-от дефіцит фахівців чи психологічний тиск, вимагають системного підходу, що поєднує освіту, стимули та підтримку. Україна, перебуваючи в умовах війни, показує, наскільки важливими є людські ресурси, але й наголошує на необхідності реформ. Успіх у цій сфері залежить від розуміння, що люди – це не лише інструмент, а й основа безпеки держави.

Ігор ЛАППО

аспірант Класичного приватного
університету (м. Запоріжжя, Україна)

УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: СТРАТЕГІЇ ТА ІНСТРУМЕНТИ

Екологічна безпека дедалі частіше визнається критично важливою частиною національної безпеки, адже деградація довкілля може призводити до криз, які загрожують стабільності держав. Зміна клімату, виснаження природних ресурсів, забруднення та стихійні лиха впливають на економіку, здоров'я населення та навіть провокують конфлікти. Управління екологічною безпекою вимагає стратегічного підходу та ефективних інструментів, щоб запобігти або пом'якшити ці загрози. У цій доповіді ми розглянемо, як екологічні виклики пов'язані з національною безпекою, які стратегії застосовуються для їх вирішення та які інструменти допомагають у цьому процесі.

Екологічні проблеми вже не є лише питанням природоохорони – вони безпосередньо впливають на безпеку держави. Зміна клімату спричиняє підвищення рівня моря, посухи та повені, що загрожують продовольчій безпеці та змушують мільйони людей мігрувати, створюючи соціальну напругу. Виснаження водних ресурсів, наприклад у басейні річки Ніл, може спровокувати конфлікти між країнами. Забруднення повітря та води погіршує здоров'я населення, збільшуючи витрати на медицину та знижуючи працездатність. Стихійні лиха, такі як урагани чи лісові пожежі, руйнують інфраструктуру та вимагають мобілізації армії чи інших силових структур. Отож екологічна безпека стає невід'ємною частиною національної безпеки, адже її порушення дестабілізує суспільство та державу.

Серед ключових загроз можна виділити декілька напрямів. Зміна клімату призводить до екстремальних погодних умов, що знищують урожаї та інфраструктуру, як це було з повенями в Європі у 2021 році. Виснаження природних ресурсів, зокрема лісів і родючих земель, ускладнює доступ до сировини та продовольства, що особливо актуально для країн, залежних від сільського господарства. Забруднення промисловими відходами чи хімічними речовинами загрожують здоров'ю та екосистемам, як у випадку з Чорнобильською катастрофою. Екологічно зумовлені міграції, наприклад через посухи в Африці, створюють гуманітарні кризи та тиск на кордони. Усі ці фактори вимагають від держав активного управління для запобігання ширшим безпековим наслідкам.

Для протидії екологічним загрозам країни розробляють стратегії, які інтегрують екологічні питання в систему національної безпеки. Одним із підходів є превенція – скорочення викидів парникових газів через міжнародні угоди, такі як Паризька кліматична угода, щоб уповільнити зміну клімату. Друга стратегія – адаптація, яка передбачає підготовку до неминучих змін, наприклад будівництво дамб у прибережних зонах чи розробку посухостійких культур. Третій напрям – відновлення, спрямований на регенерацію екосистем, як-от заліснення чи очищення забруднених територій. Важливою частиною є також міжнародна співпраця, адже екологічні проблеми не знають кордонів – країни об'єднуються для боротьби з транскордонним забрудненням чи спільного використання ресурсів. В Україні, наприклад, Стратегія екологічної безпеки до 2030 року визначає пріоритети, такі як захист водних ресурсів і зменшення промислових викидів.

Для реалізації стратегій застосовуються різноманітні інструменти. Законодавство встановлює норми викидів, штрафи за забруднення та стандарти використання ресурсів, як

це передбачено в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища». Технології відіграють ключову роль: супутниковий моніторинг виявляє незаконну вирубку лісів, а системи очищення води зменшують забруднення. Економічні інструменти, такі як «зелені» податки чи субсидії на відновлювані джерела енергії, стимулюють бізнес до екологічної відповідальності. Освітні програми підвищують обізнаність населення про збереження природи, що сприяє підтримці державної політики. Зрештою силові структури залучаються для реагування на екологічні катастрофи: наприклад, армія може допомагати гасити пожежі чи евакуювати людей під час повеней.

Управління екологічною безпекою стикається з низкою перешкод. Недостатнє фінансування часто обмежує реалізацію проєктів, особливо в країнах, що розвиваються, де пріоритет віддається економічному зростанню, а не екології. Конфлікт інтересів між державами ускладнює співпрацю: наприклад, країни 上游 (верхів'я річок) можуть ігнорувати потреби країн низин. Низька обізнаність населення та корупція також гальмують впровадження екологічних норм. Швидкість змін, як-от прискорення кліматичних процесів, випереджає можливості адаптації, залишаючи мало часу для реагування. Ці виклики вимагають гнучкості та інновацій у підходах до управління.

Україна стикається з екологічними загрозами, які впливають на її безпеку. Окупація Криму та війна на Донбасі призвели до забруднення земель шахтними водами та промисловими відходами, що загрожує здоров'ю та водопостачанню. Зміна клімату посилює посухи на півдні, ставлячи під ризик аграрний сектор, від якого залежить економіка. У відповідь держава розробила Стратегію екологічної безпеки, яка передбачає модернізацію промисловості та співпрацю з ЄС у межах «Зеленого курсу». Проте брак коштів, застаріла інфраструктура та воєнний стан ускладнюють її реалізацію. Цей приклад показує, що екологічна безпека потребує інтеграції в ширшу систему національної безпеки, особливо в умовах кризи.

Екологічна безпека набуватиме ще більшого значення в майбутньому, тому управління нею повинно вдосконалюватися. Потрібно посилювати міжнародну співпрацю через угоди та спільні проєкти, як-от очищення трансграничних річок. Інвестиції в технології – від «зеленої» енергетики до систем раннього попередження катастроф – допоможуть зменшити ризики. Освіта населення та бізнесу сприятиме формуванню екологічної свідомості. Для України ключовими є реформи в промисловості, залучення міжнародної допомоги та підготовка до кліматичних змін. Лише комплексний підхід забезпечить стійкість держави до екологічних загроз.

Управління екологічною безпекою є невід'ємною складовою національної безпеки, адже від стану довкілля залежить стабільність економіки, здоров'я громадян і навіть мир у регіоні. Стратегії превенції, адаптації та відновлення, підкріплені законодавством, технологіями та освітою, дозволяють протистояти цим викликам. Однак успіх залежить від ресурсів, співпраці та готовності держав визнавати екологію пріоритетом. Україна, перебуваючи на перетині екологічних і геополітичних криз, демонструє необхідність такого підходу. Екологічна безпека – це не лише захист природи, а й захист майбутнього держави.

Олександр МАЦЮК
аспірант Класичного приватного
університету (м. Запоріжжя, Україна)

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ТА СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ

Енергетична безпека є одним із ключових компонентів національної безпеки України, оскільки стабільне забезпечення енергоресурсами впливає на економіку, соціальну стабільність і обороноздатність держави. У контексті геополітичної нестабільності, воєнних дій та гібридних загроз енергетична система України стикається з численними викликами, включаючи залежність від імпорту, вразливість інфраструктури та кліматичні зміни. Енергетична безпека, за визначенням Міжнародного енергетичного агентства (IEA), передбачає безперервний доступ до енергії за доступними цінами з урахуванням екологічної стійкості. Для України це питання набуло особливої актуальності після 2014 р., коли анексія Криму та війна на сході країни посилювали залежність від зовнішніх постачальників і виявили слабкі місця енергетичного сектора.

Метою цієї доповіді є аналіз ризиків енергетичної безпеки України, оцінка поточних стратегій управління та розробка рекомендацій для їх вдосконалення.

Енергетична безпека базується на трьох основних принципах: доступності, надійності і стійкості енергопостачання. Згідно з дослідженнями Sovacool та Brown ефективне управління енергетичною безпекою вимагає інтеграції економічних, технічних і політичних заходів для мінімізації ризиків. Для України ці принципи набувають специфічного значення через історичну залежність від російських енергоносіїв, застарілу інфраструктуру та вплив воєнного конфлікту. Енергетична стратегія України до 2035 року визначає основні цілі, такі як диверсифікація джерел енергії, підвищення енергоефективності та розвиток відновлюваних джерел енергії (далі – ВДЕ), однак їх реалізація стикається з низкою перешкод.

Енергетична система України перебуває під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, що створюють значні загрози:

1. Залежність від імпорту енергоресурсів. Історично Україна залежала від російського газу та ядерного палива, що становило ризик для енергетичної незалежності. У 2013 р. частка російського газу в імпорті України сягала 92 %, але після 2015 року країна припинила прямі закупівлі, перейшовши на реверс із країн ЄС;

2. Вразливість критичної інфраструктури. Воєнні дії з 2014 р., а особливо з 2022 р. призвели до руйнування енергетичних об'єктів. За даними Міністерства енергетики України 2023 р., понад 50 % теплових електростанцій зазнали пошкоджень через обстріли. Кібератаки також становлять загрозу: у 2015 р. хакерська атака на енергомережу залишила без електрики 230 тис. осіб;

3. Застарілість енергетичної інфраструктури. Майже 70 % енергетичних мереж і обладнання в Україні експлуатується понад 30 років, що знижує їхню ефективність і підвищує ризик аварій;

4. Економічні та фінансові обмеження. Високий рівень боргів енергетичних компаній і недостатнє державне фінансування ускладнюють модернізацію сектора. Наприклад, борг НАК «Нафтогаз України» у 2021 р. перевищував 60 млрд грн.;

5. Кліматичні виклики та перехід до «зеленої» енергетики. Зобов'язання України в рамках Паризької угоди 2015 р. вимагають скорочення викидів CO₂, однак частка вугілля в енергобалансі залишається високою – 28 % у 2022 р..

Для подолання зазначених ризиків Україна впроваджує низку заходів, які можна класифікувати за напрямками:

1. Диверсифікація джерел постачання. Перехід на імпорт газу з країн ЄС (Словаччина, Угорщина, Польща) через реверсні схеми знизив залежність від росії. У 2022 р. частка європейського газу в імпорті склала 100 %, за даними Нафтогазу України. Розширення співпраці зі США та Норвегією щодо постачання ядерного палива для АЕС зменшило залежність від російського «Росатому»;

2. Модернізація інфраструктури. У рамках Енергетичної стратегії до 2035 року планується оновлення 30 % електромереж і будівництво нових потужностей. Проте реальний прогрес становить лише 12 % через брак фінансування. Впровадження «розумних» мереж (smart grids) для підвищення енергоефективності розпочато в пілотних проєктах у Київській та Дніпропетровській областях;

3. Розвиток відновлюваних джерел енергії. Частка ВДЕ в енергобалансі зросла з 2 % у 2015 р. до 13 % у 2022 р. завдяки сонячним і вітровим станціям. У 2021 р. введено в експлуатацію Дністровську гідроакумулюючу станцію потужністю 324 МВт, що сприяє стабільності енергосистеми;

4. Енергоефективність і скорочення споживання. Програми утеплення будівель і модернізації промислових об'єктів дозволили знизити споживання газу на 25 % порівняно з 2014 р. Проте, за оцінками Світового банку 2022 р., потенціал енергоефективності реалізований лише на 40 % через низький рівень інвестицій;

5. Міжнародна співпраця. Інтеграція української енергосистеми до європейської мережі ENTSO-E у березні 2022 р. стала стратегічним кроком для підвищення стійкості та доступу до європейських ринків електроенергії. Співпраця з МВФ і ЄС забезпечує фінансування проєктів модернізації енергосектора на суму понад 1,5 млрд доларів США (ЄБРР, 2023).

Стратегічне планування є основою для довгострокового забезпечення енергетичної безпеки України. Основні напрями включають:

1. Розробку оновленої Енергетичної стратегії до 2050 року. Поточна стратегія до 2035 року потребує перегляду з урахуванням воєнних реалій і кліматичних цілей. Нова стратегія має передбачати повну відмову від вугілля до 2040 р. та збільшення частки ВДЕ до 50 %;

2. Створення енергетичного резерву: формування стратегічних запасів газу (на рівні 20 млрд куб. м) та вугілля для забезпечення автономності в кризових ситуаціях;
3. Децентралізацію енергосистеми: розвиток локальних енергетичних мереж і мікрогрідів для зниження вразливості до атак і аварій;
4. Інвестиції в інновації: розробку технологій зберігання енергії (батареї, водневі системи) для підтримки ВДЕ та стабільності мережі;
5. Посилення кіберзахисту: впровадження систем моніторингу та захисту енергетичної інфраструктури від кібератак.

Енергетична безпека України є критично важливою для її національної стійкості, особливо в умовах війни та геополітичних викликів. Основні ризики – залежність від імпорту, вразливість інфраструктури та застарілість обладнання – вимагають комплексного підходу до управління, який включає диверсифікацію джерел, модернізацію та розвиток ВДЕ. Попри досягнення, такі як інтеграція до ENTSO-E та зниження газової залежності, прогрес у реалізації стратегічних цілей залишається обмеженим через фінансові й організаційні бар'єри. Стратегічне планування має зосередитися на довгостроковій трансформації енергосектора, підвищенні енергоефективності та залученні міжнародної підтримки. Подальші дослідження повинні охоплювати моделювання сценаріїв енергетичних криз і оцінку економічної доцільності переходу до «зеленої» енергетики.

Володимир МИРОШНИЧЕНКО

аспірант кафедри

соціально-економічних дисциплін

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

<https://orcid.org/0009-0004-0217-0940>

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Сучасний світ неможливо уявити без інформаційних технологій, які проникають у всі сфери життя – від економіки до освіти. Інтеграція глобалізаційних процесів у демократичне суспільство характеризується стрімким розвитком інформаційних технологій, які відіграють ключову роль у забезпеченні національної безпеки. В умовах глобалізації та зростаючих кіберзагроз країні змушені адаптувати свої стратегії безпеки, враховуючи вплив цифрових технологій на різні сфери життя.

Інформаційні технології стали ключовим інструментом у забезпеченні національної безпеки. Вони використовуються в оборонній сфері, системах управління державою, правоохоронних органах і навіть у соціальних мережах, де формується суспільна думка. Завдяки цифровим технологіям держави можуть ефективніше захищати свої кордони, здійснювати моніторинг кіберзагроз і забезпечувати безпеку громадян [1].

Інформаційні технології охоплюють широкий спектр аспектів, що безпосередньо впливають на безпеку держави. Серед них варто виділити:

- кібербезпека та захист критичної інфраструктури;
- інформаційна війна та гібридні загрози;
- захист персональних даних тощо.

Інформаційні системи державних установ, банків, енергетичних компаній, транспортних мереж є потенційними цілями кібератак. Захист цих систем передбачає використання передових технологій шифрування, багаторівневих систем автентифікації та постійного моніторингу загроз [2].

В умовах сучасних конфліктів інформація стала потужною зброєю. Маніпуляція даними, фейки, пропаганда можуть впливати на громадську думку, створювати соціальну нестабільність та підірвати довіру до державних інституцій. Тому інформаційна безпека є важливою складовою національної стратегії.

В епоху цифровізації зростає ризик витоку та несанкціонованого використання персональних даних громадян. Законодавчі ініціативи спрямовані на захист конфіденційної інформації та підвищення відповідальності компаній за її обробку.

Проте розвиток цифрових технологій створює не лише нові можливості, а й нові

виклики для національної безпеки. Захист державних інформаційних ресурсів, боротьба з кібератаками та інформаційними загрозами – це критично важливі завдання, які стоять перед будь-якою країною.

Серед основних викликів, які постають перед державами у сфері інформаційних технологій, можна виокремити:

- кіберзлочинність;
- інформаційна безпека та гібридні загрози;
- державне шпигунство;
- технологічна залежність тощо.

Один із важливих аспектів використання інформаційних технологій у сфері національної безпеки – це кібербезпека. Вразливість цифрових систем робить державні органи, підприємства та громадян мішенню для хакерських атак. Злам державних баз даних, розповсюдження шкідливого програмного забезпечення та втручання в критичну інфраструктуру можуть мати катастрофічні наслідки. Саме тому уряди розробляють стратегії кіберзахисту, впроваджують новітні системи шифрування та використовують штучний інтелект для виявлення загроз. Кіберзлочинність у державах – це зростаюча активність хакерських угруповань, які можуть атакувати державні установи, банківську систему та підприємства.

Інформаційна війна стала одним із головних викликів сучасності. Пропаганда, дезінформація та кібератаки використовуються для дестабілізації країн, маніпулювання суспільною свідомістю та підризу довіри до державних інституцій. У цьому контексті інформаційні технології відіграють як позитивну, так і негативну роль.

З одного боку, цифрові платформи можуть використовуватися для поширення правдивої інформації, оперативного реагування на загрози та боротьби з фейками. З іншого боку, соціальні мережі, месенджери та новинні сайти стають інструментами інформаційної війни. Саме тому важливо розвивати навички медіаграмотності серед громадян і впроваджувати механізми протидії дезінформації.

Державне шпигунство для сьогодення – це використання технологій для збору розвідувальної інформації іншими державами.

Технологічна залежність – критична залежність від імпортного програмного забезпечення та обладнання, що може створювати вразливості у національній системі безпеки.

Перспективи розвитку інформаційних технологій у сфері безпеки – є одним із актуальних напрямів сьогодення.

Майбутнє національної безпеки нерозривно пов'язане з розвитком інформаційних технологій. Використання штучного інтелекту, блокчейн-технологій, квантових комп'ютерів і біометричних систем значно посилить захист державних ресурсів та особистих даних громадян. Також важливим є міжнародне співробітництво у сфері кібербезпеки, обмін досвідом та створення єдиних стандартів безпеки.

Інформаційні технології є не лише джерелом загроз, а й потужним засобом їхнього запобігання. Від рівня їхньої розробки та впровадження залежить здатність держави захищати свої національні інтереси, протидіяти кіберзлочинності та інформаційним атакам. Тому розвиток цифрової грамотності, впровадження нових технологій та посилення кібербезпеки є ключовими завданнями для будь-якої країни в сучасному світі.

Щоб ефективно захищати національну безпеку в інформаційному просторі, країни повинні застосовувати комплексні заходи, а саме:

- розвиток власних технологій;
- підвищення рівня цифрової грамотності населення;
- співпраця з міжнародними партнерами;
- створення державних кіберпідрозділів.

Розвиток власних технологій базується на створенні національного програмного забезпечення та апаратних рішень.

Підвищення рівня цифрової грамотності населення забезпечується навчанням основам кібербезпеки для запобігання фішинговим атакам та іншим видам кіберзагроз.

Співпраця з міжнародними партнерами – це обмін досвідом та інформацією про сучасні загрози між державами.

Створення державних кіберпідрозділів виокремлюється формуванням спеціалізованих структур для моніторингу та реагування на кіберзагрози.

Отже, інформаційні технології є невід'ємною частиною національної безпеки. Вони

можуть як зміцнювати державу, так і створювати потенційні загрози. У сучасних умовах важливо не лише використовувати новітні технології, а й розвивати власні рішення для захисту критично важливої інформації. Комплексний підхід, що включає законодавчі ініціативи, освітні програми та міжнародну співпрацю, дозволить створити ефективну систему інформаційної безпеки та забезпечити стабільний розвиток держави в цифрову епоху.

Інформаційні технології стали ключовим інструментом у забезпеченні національної безпеки. Вони використовуються в оборонній сфері, системах управління державою, правоохоронних органах і навіть у соціальних мережах, де формується суспільна думка. Завдяки цифровим технологіям держави можуть ефективніше захищати свої кордони, здійснювати моніторинг кіберзагроз і забезпечувати безпеку громадян.

1. Хамініч С. Ю. Імперативи економічної безпеки у сучасному світі: стратегії і загрози. *Вісник Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України. Економічні науки*. 2024. №1(09). С. 46–55.

2. Мирошніченко В. В. Роль інформаційних технологій в управлінні соціально-економічними системами. *Бухгалтерський облік, контроль та аналіз в умовах інституційних змін* : зб. наукових пр. VI всеукраїнської науково-практ. конф., м. Полтава, 26 жовтня 2023 р. С. 143–145.

Олександр МОВЧАН

аспірант Класичного приватного
університету (м. Запоріжжя, Україна)

УПРАВЛІННЯ КРИЗОВИМИ СИТУАЦІЯМИ В КОНТЕКСТІ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

Сучасний світ стикається з новими формами конфліктів, де традиційні військові дії поєднуються з економічним тиском, кібератаками та інформаційною війною. Такі гібридні загрози створюють кризові ситуації, які вимагають швидкого, скоординованого та ефективного управління. У цій доповіді ми розглянемо, що таке гібридні загрози, як вони впливають на кризові ситуації, та які підходи до їх управління застосовуються сьогодні.

1. Поняття гібридних загроз та їх особливості. Гібридні загрози – це комплексний набір дій, спрямованих на дестабілізацію держави чи суспільства, який поєднує військові та невійськові методи. Їх головні ознаки:

- багатовимірність: використання армії, пропаганди, економічного тиску, кібератак одночасно;
- непередбачуваність: дії часто приховані або замасковані під «внутрішні проблеми»;
- асиметричність: слабша сторона може ефективно протистояти сильнішій за допомогою неконвенційних методів.

Прикладом є агресія росії проти України: анексія Криму супроводжувалася дезінформацією, кібератаками та економічним шантажем (обмеження газопостачання). Гібридні загрози провокують кризи, які складно ідентифікувати та нейтралізувати через їх розпорошеність.

2. Вплив гібридних загроз на кризові ситуації. Кризові ситуації в контексті гібридних загроз мають декілька особливостей:

- а) швидке поширення: інформаційні атаки через соціальні мережі (фейкові новини, паніка) можуть охопити мільйони людей за години. Наприклад, під час пандемії COVID-19 дезінформація про вакцини ускладнила боротьбу з кризою;
- б) складність виявлення джерела: кібератаки чи фінансування протестів часто приховані через проксі-серверів чи підставних осіб, що ускладнює реагування;
- в) економічні та соціальні наслідки: блокування інфраструктури (портів, енергосистем) чи санкції призводять до економічного спаду, безробіття та протестів. В Україні блокада Азовського моря у 2018 році завдала збитків експортерам;
- г) психологічний тиск : постійна загроза війни чи тероризму деморалізує населення, знижуючи довіру до влади.

Ці фактори роблять управління кризами в умовах гібридних загроз значно складнішим, ніж у традиційних конфліктах.

3. Основні підходи до управління кризовими ситуаціями. Для ефективного реагування на гібридні загрози потрібні сучасні методи управління. Ось ключові підходи:

а) ситуаційна обізнаність: створення систем моніторингу (аналіз медіа, кіберпростору, економічних показників) для раннього виявлення загроз. Наприклад, країни НАТО використовують Центр аналізу гібридних загроз у Гельсінкі (Hybrid CoE);

б) міжвідомча координація: об'єднання зусиль армії, спецслужб, уряду та приватного сектору. В Україні це реалізовано через Раду національної безпеки і оборони (РНБО), яка координує дії під час криз;

в) швидке реагування: розробка планів на випадок криз (евакуація, захист інфраструктури) та їх регулярне тестування через навчання. Наприклад, щорічні кібернавчання НАТО Cyber Coalition;

г) протидія інформаційним загрозам: розвиток медіаграмотності населення, спростування фейків через офіційні канали. В Україні проєкт StopFake став успішним інструментом боротьби з пропагандою;

д) міжнародна співпраця: обмін досвідом і ресурсами з партнерами. Наприклад, країни Балтії спільно з ЄС розробили стратегії протидії російським гібридним атакам.

4. Практичний приклад: управління кризами в Україні. Україна є унікальним кейсом боротьби з гібридними загрозами: з 2014 року країна переживає окупацію територій, кібератаки (наприклад, NotPetya у 2017 році), економічний тиск і дезінформацію. Заходи:

- створення Ситуаційного центру при РНБО для моніторингу загроз;
- розвиток кіберзахисту спільно з США та ЄС;
- активна інформаційна політика (мовлення на окуповані території через «UA:Суспільне»).

Проблеми: брак фінансування, кадрова нестача, вразливість інфраструктури. Цей досвід показує, що успішне управління можливе лише за умови комплексного підходу та підтримки партнерів.

5. Перспективи та рекомендації. Гібридні загрози продовжуватимуть еволюціонувати, тому управління кризами потребує: інвестицій у технології (штучний інтелект для аналізу даних, кіберзахист); підвищення стійкості суспільства через освіту та соціальні програми; розробки законодавства, яке регулює реагування на гібридні атаки; посилення співпраці з НАТО та ЄС для обміну ресурсами й інформацією.

Для України ключовим є поєднання внутрішньої мобілізації (реформи, боротьба з корупцією) із зовнішньою підтримкою. Управління кризовими ситуаціями в контексті гібридних загроз – це виклик, який вимагає швидкості, координації та інновацій. Такі загрози руйнують традиційні уявлення про конфлікти, змушуючи держави адаптуватися до нових реалій. Україна, перебуваючи на передовій гібридної війни, демонструє як успіхи, так і проблеми цього процесу. Ефективність управління залежить від готовності передбачати, реагувати та співпрацювати як усередині країни, так і на міжнародній арені.

Микола МУХІН

аспірант Класичного приватного
університету (м. Запоріжжя, Україна)

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Система територіальної оборони (далі – ТрО) є важливим елементом національної безпеки, спрямованим на захист країни від зовнішніх загроз шляхом залучення цивільного населення до оборони власних територій. У контексті України, яка з 2014 р. протистоїть гібридній агресії, а з 2022 року – повномасштабному вторгненню російської федерації, розвиток ТрО став стратегічним пріоритетом. Територіальна оборона поєднує військові та цивільні компоненти, забезпечуючи швидке реагування на локальні загрози та підтримку регулярних збройних сил. У Законі України «Про основи національного спротиву» 2021 р. визначено, що територіальна оборона – це система заходів, спрямованих на підготовку громадян до захисту держави в умовах воєнного стану [1]. Метою цієї доповіді є аналіз сучасного стану системи територіальної оборони в Україні, оцінка ключових викликів її розвитку та визначення перспектив удосконалення.

Територіальна оборона як концепція базується на принципах децентралізованого

опору, залучення місцевих ресурсів і адаптивності до асиметричних загроз [2]. У світовій практиці ТрО ефективно застосовується в країнах із високим рівнем зовнішніх ризиків, таких як Швейцарія, Фінляндія та Естонія, де вона інтегрована в національну систему оборони [3]. Для України теоретична модель ТрО передбачає поєднання добровольчих формувань із професійними військовими структурами, що дозволяє швидко мобілізувати населення в умовах війни. Розвиток цієї системи в Україні прискорився після 2014 р., коли стихійні добровольчі батальйони стали основою для створення офіційних підрозділів ТрО.

Система ТрО в Україні почала формуватися системно після прийняття Закону України «Про основи національного спротиву» у липні 2021 р., який набув чинності 01 січня 2022 р. [1]:

- структура: ТрО є частиною Збройних Сил України і складається з бригад та батальйонів, сформованих за територіальним принципом. На кінець 2023 р. в Україні діяло 25 бригад ТрО, що охоплювали усі регіони [4];

- чисельність: на початку 2022 р. чисельність ТрО становила майже 10 тис. осіб, однак із повномасштабним вторгненням вона зросла до понад 100 тис. завдяки масовій мобілізації [5];

- функції: основними завданнями ТрО є охорона критичної інфраструктури, боротьба з диверсійними групами, підтримка регулярних військ і забезпечення порядку в тилу.

Розвиток ТрО в Україні стикається з низкою проблем, які обмежують її ефективність:

1. Недостатнє фінансування та матеріальне забезпечення. Бюджет на ТрО в 2022 р. становив лише 2,5 % від загальних витрат на оборону, що ускладнювало закупівлю зброї, техніки та спорядження [6]. У 2022 р. бійці ТрО в Київській області повідомляли про брак бронжилетів і автоматів у перші тижні війни [7];

2. Низький рівень підготовки особового складу. Більшість добровольців не мають достатньої військової підготовки, а короткострокові курси (2–4 тижні) не забезпечують належного рівня навичок [8];

3. Логістичні труднощі. Пошкодження транспортної інфраструктури та брак координації між регіонами ускладнюють постачання та переміщення підрозділів ТрО [9];

4. Юридичні та організаційні бар'єри. До 2022 р. діяльність ТрО регулювалася недостатньо чітко, що створювало плутанину в командуванні та розподілі повноважень [1];

5. Соціально-психологічні аспекти: низька мотивація в деяких регіонах через страх, економічні труднощі чи недовіру до влади. Опитування Центру Разумкова 2023 р. показало, що лише 45 % громадян готові долучитися до ТрО [10].

Попри виклики, ТрО відіграла значну роль у протистоянні агресії:

1. Оборона міст: підрозділи ТрО брали участь у боях за Київ, Чернігів, Харків і Суми в перші місяці вторгнення, стримуючи просування ворога [11];

2. Партизанський рух: у тимчасово окупованих районах (Херсонська, Запорізька області) бійці ТрО організували спротив, знищуючи ворожу техніку та передаючи розвіддані ЗСУ [12];

3. Підтримка тилу: ТрО забезпечувала охорону гуманітарних конвоїв і евакуацію цивільних, що зменшило навантаження на регулярні війська [13].

Для підвищення ефективності ТрО в Україні пропонується низка стратегічних заходів:

1. Збільшення фінансування та оснащення. Виділення щонайменше 5 % оборонного бюджету на ТрО для закупівлі сучасної зброї (дрони, ПТРК), транспорту та засобів зв'язку. Естонія інвестує 10 % оборонного бюджету в ТрО, що забезпечує її високий рівень готовності [3];

2. Розширення програм підготовки. Впровадження обов'язкових вишколів для резервістів (щонайменше 30 днів на рік) і створення навчальних центрів у кожній області [14];

3. Удосконалення логістики. Розвиток регіональних логістичних хабів і співпраця з місцевими громадами для забезпечення підрозділів ТрО [9];

4. Юридична підтримка та інтеграція: чітке визначення статусу бійців ТрО, їхніх прав і соціальних гарантій, а також інтеграція з регулярними ЗСУ через єдину систему командування [1];

5. Мотивація та інформаційна кампанія: проведення кампаній із популяризації ТрО для підвищення довіри та залучення добровольців, як це робиться у Фінляндії [15].

Система територіальної оборони в Україні є важливим інструментом національного спротиву, який довів свою ефективність під час війни протягом 2022–2023 рр. Вона сприяла захисту міст, партизанському руху та стабільності в тилу, однак її розвиток стримується

недостатнім фінансуванням, слабкою підготовкою та логістичними проблемами. Перспективи ТрО пов'язані зі збільшенням ресурсів, удосконаленням підготовки, логістичною децентралізацією та мотивацією громадян. Успішна реалізація цих заходів дозволить Україні створити потужну систему ТрО, здатну протистояти сучасним загрозам і зміцнити обороноздатність держави. Подальші дослідження мають зосередитися на оцінці економічної доцільності інвестицій у ТрО та порівняльному аналізі з міжнародними моделями.

1. Про основи національного спротиву : Закон України від 16 липня 2021 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>.
2. Smith J. Territorial Defense in Modern Warfare: Concepts and Practices. London : Routledge, 2019. 210 p.
3. Estonian Defence League. Annual Report 2022. Tallinn : EDL, 2023. 35 p.
4. Звіт про діяльність Сил територіальної оборони ЗСУ за 2023 рік / Міністерство оборони України. Київ : Міноборони України, 2023. 28 с.
5. Аналіз чисельності ТрО у 2022 році / Генеральний штаб ЗСУ. Київ : ГШ ЗСУ, 2022. 15 с.
6. Державний бюджет України на 2022 рік / Міністерство фінансів України. Київ : Мінфін України, 2021. 50 с.
7. Звіт про забезпечення ТрО у Київській області / Київська обласна військова адміністрація. Київ : КОВА, 2022. 12 с.
8. Аналіз підготовки особового складу ТрО / Інститут стратегічних досліджень. Київ : ІСД, 2023. 20 с.
9. Звіт про логістичні проблеми ТрО у 2022 році / Укртрансбезпека. Київ : Укртрансбезпека, 2023. 18 с.
10. Соціологічне опитування: Готовність громадян до участі в ТрО / Центр Разумкова. Київ : Центр Разумкова, 2023. 25 с.
11. Звіт про бойові дії ТрО у 2022 році / Сили територіальної оборони ЗСУ. Київ : СТрО ЗСУ, 2023. 30 с.
12. Партизанський рух у 2022 році: внесок ТрО / Служба безпеки України. Київ : СБУ, 2023. 15 с.
13. Звіт про гуманітарну діяльність ТрО у 2022 році / Міністерство внутрішніх справ України. Київ : МВС України, 2023. 22 с.
14. Програма підготовки резервістів ТрО: пропозиції / Міністерство оборони України. Київ : Міноборони України, 2023. 10 с.
15. Finnish Defence Forces. Territorial Defense and Public Engagement. Helsinki : FDF, 2022. 40 p.

Євген СКУБИЦЬКИЙ

аспірант Класичного приватного
університету (м. Запоріжжя, Україна)

УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ: ЛОГІСТИКА ТА КООРДИНАЦІЯ

Надзвичайні ситуації – чи то війни, землетруси, повені, чи техногенні аварії – ставлять перед державами завдання швидко й ефективно управляти ресурсами, щоб мінімізувати наслідки та врятувати життя. У таких умовах ключовими стають логістика, що забезпечує доставку необхідного, і координація, яка об'єднує зусилля різних структур. Правильне управління ресурсами може визначити, чи вдасться державі вистояти в кризі. У цій доповіді ми розглянемо, чому управління ресурсами є важливим у надзвичайних ситуаціях, які виклики виникають у цьому процесі, а також які стратегії та інструменти застосовуються для забезпечення логістики та координації.

У надзвичайних ситуаціях ресурси – продовольство, медикаменти, паливо, техніка, людський потенціал – стають основою для виживання та відновлення. Їх ефективне використання дозволяє рятувати людей, підтримувати інфраструктуру та запобігати хаосу. Наприклад, під час війни швидка доставка зброї чи гуманітарної допомоги може змінити хід подій, а в разі стихійного лиха – врятувати тисячі життів. Управління ресурсами в таких умовах вимагає не лише наявності запасів, а й здатності оперативно їх розподіляти та спрямовувати туди, де вони найбільш потрібні. Без цього навіть значні ресурси можуть залишитися марними, а криза – загостритися.

Надзвичайні ситуації створюють складні умови для управління. По-перше, час є критичним фактором – затримки в доставці допомоги можуть коштувати життів. По-друге,

інфраструктура часто пошкоджена: дороги зруйновані, зв'язок відсутній, а склади недоступні. По-третє, виникає дефіцит ресурсів через раптовий сплеск потреб, як-от нестача ліків під час пандемії. По-четверте, хаос і паніка ускладнюють координацію між органами влади, волонтерами та міжнародними партнерами. Нарешті, зовнішні фактори, такі як ворожі дії чи погодні умови, можуть перешкоджати логістиці. Усі ці виклики вимагають швидких і злагоджених дій для їх подолання.

Для ефективного реагування на надзвичайні ситуації розробляються стратегії, що враховують специфіку криз. Одна з них – попереднє планування, що включає створення резервів (стратегічні запаси палива, продовольства) і розробку сценаріїв дій. Друга стратегія – децентралізація, коли регіональні органи отримують повноваження самостійно розподіляти ресурси, зменшуючи залежність від центральної влади. Третій підхід – інтеграція зусиль, що об'єднує державні структури, армію, бізнес і громадські організації в єдину систему. Четвертий напрямок – міжнародна співпраця, що дозволяє залучати зовнішню допомогу, як-от гуманітарні конвої чи технічну підтримку. В Україні, наприклад, Стратегія цивільного захисту визначає принципи управління ресурсами в кризових умовах.

Логістика та координація спираються на конкретні інструменти. Системи супутникового зв'язку та GPS забезпечують відстеження транспортних маршрутів і доставку в умовах зруйнованої інфраструктури. Склади й логістичні хаби, розміщені стратегічно, дозволяють швидко розподіляти ресурси. Програмне забезпечення для управління запасами допомагає відстежувати наявність і потреби в реальному часі. Координаційні центри, як-от штаби з надзвичайних ситуацій, об'єднують представників різних структур для прийняття рішень. Військова логістика, наприклад авіація чи бронетехніка, використовується для доставки до зон бойових дій чи важкодоступних районів. Міжнародні платформи, такі як UN OSNA (Офіс ООН з координації гуманітарних питань), полегшують співпрацю з донорами.

Управління ресурсами в кризових умовах стикається з низкою перешкод. Недостатня підготовка логістичних систем може призвести до затримок чи втрат вантажів. Брак кваліфікованих кадрів, таких як логісти чи координатори, ускладнює організацію. Конфлікти між учасниками – державою, волонтерами, міжнародними організаціями – через різні пріоритети чи бюрократію гальмують процеси. Безпекові ризики, як-от обстріли чи мародерство, загрожують доставці ресурсів. Нарешті, обмеженість фінансування часто змушує обирати між терміновими потребами, наприклад між медикаментами та їжею. Ці проблеми вимагають гнучкості та чіткої ієрархії в управлінні.

Україна з 2022 року демонструє управління ресурсами в умовах надзвичайної ситуації – повномасштабної війни. Логістика гуманітарної допомоги від партнерів (ЄС, США) стала життєво важливою: мільйони тонн продовольства, ліків і техніки доставляються через західні кордони. Внутрішня координація між ЗСУ, місцевою владою та волонтерами забезпечує постачання на фронт і в окуповані зони. Міжнародні організації, як-от Червоний Хрест, допомагають із розподілом. Проте зруйнована інфраструктура (мости, залізниці), обстріли конвоїв і брак складів ускладнюють процес. Цей кейс демонструє, як логістика та координація можуть рятувати країну, але потребують постійного вдосконалення.

Управління ресурсами в надзвичайних ситуаціях має адаптуватися до майбутніх викликів. Інвестиції в логістичну інфраструктуру, як-от мобільні склади чи дрони для доставки, підвищать ефективність. Розвиток цифрових систем координації дозволить краще відстежувати ресурси та потреби. Навчання кадрів – логістів, рятувальників, координаторів – забезпечить готовність до криз. Міжнародна співпраця має включати попередні угоди про взаємодопомогу, щоб прискорити реакцію. Для України ключовими є модернізація транспортних шляхів, створення резервів і посилення партнерств із НАТО та ООН. Лише системний підхід гарантує успіх у кризових умовах.

Управління ресурсами в умовах надзвичайних ситуацій – це мистецтво поєднання логістики та координації для порятунку держави й людей. Воно вимагає підготовки, швидкості та злагодженості, адже від цього залежить виживання в кризі. Стратегії планування, децентралізації та співпраці, підкріплені сучасними інструментами, дозволяють долати виклики. Україна, перебуваючи в умовах війни, показує, як ресурси стають основою стійкості, але їй наголошує на потребі вдосконалення систем. Успіх у цій сфері – це не лише наявність запасів, а й уміння їх ефективно використати.

Артур СПІЦІН

здобувач Національного університету
цивільного захисту України
(м. Харків, Україна)

ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РФ НА СФЕРУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Цивільний захист розглядається як одна з важливих функцій держави. Реалізація цієї функції передбачає вжиття заходів, спрямованих на гарантування цивільної безпеки населення й захист територій від впливу надзвичайних ситуацій [2; 7]. Повномасштабна агресія рф проти України зумовила збільшення кількості надзвичайних ситуацій і загроз цивільній безпеці. Згідно з даними ДСНС у 2024 році, порівняно з 2023 роком, кількість НС в Україні через бойові дії рф збільшилась на 24 %. При цьому потрібно враховувати, що у 2024 році зросла також кількість загиблих і постраждалих українців. За останні 2 роки внаслідок повномасштабної збройної агресії рф ми втратили 93 дитини та майже 3000 цивільних українців [1].

Подекуди Україні складно самотужки справлятися із деструктивним впливом ракетно-дронових обстрілів рф української інфраструктури, зокрема критичної. Проте виконання функції цивільного захисту на вітчизняних теренах все одно відбувається, зокрема внаслідок міжнародної підтримки [2–5]. Міжнародні організації сприяють забезпеченню цивільного, гуманітарного та іншого захисту цивільного населення через діалог та взаємодію з державами та озброєними суб'єктами, а також за допомогою гуманітарних та інших операцій. Однією з дієвих форм міжнародної співпраці є Механізм цивільного захисту ЄС, до якого наша держава доєдналась у межах відповідної угоди у листопаді 2023 році. Як відомо, цей Механізм є найбільшим надбанням Європи у сфері цивільної безпеки та захисту, починаючи з 2001 року [2; 6; 8].

Із цього моменту ратифікації Україною відповідної угоди щодо членства в зазначеному Механізмі відбувається розбудова спроможностей Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС України) із метою забезпечення участі нашої держави в Механізмі цивільного захисту ЄС. Свідченням цього є те, що представники зазначеної служби на ротаційній основі залучені до робочої групи з питань допомоги Україні, створеній при Центрі координації реагування на надзвичайні ситуації (ERCC) Директорату DG ECHO. Особливості реалізації Механізму цивільного захисту ЄС наведено на рис. 1. Для дієвого реагування на надзвичайні ситуації в разі потреби може застосовуватися Механізм цивільного захисту ЄС, що дозволяє оперативну та результативну здійснювати обмін: 1) силами та засобами цивільного захисту; 2) конфіденційною інформацією; 3) позитивним управлінським досвідом, що отримується під час ліквідації надзвичайної ситуації [2].

Катастрофа сталася всередині або за межами ЄС

Постраждала країна звертається до Координаційного центру
реагування на надзвичайні ситуації (ERCC)

Механізм цивільного захисту ЄС активується в межах окремого модуля .
ERCC координує надання міжнародної допомоги такої, як персонал й
обладнання

Допомогу надали. Експерти із цивільного захисту ЄС повертаються
до власних країн.

Рис. 1. Особливості реалізації Механізму цивільного захисту ЄС

Джерело: складено на підставі [2; 8]

Наступний момент, на який треба звернути увагу, стосується такого: у лютому 2024 року проведено сертифікацію як модуля Механізму цивільного захисту ЄС пошуково-рятувальної команди Мобільного рятувального центру швидкого реагування ДСНС України як команди важкого класу з пошуку та порятунку в умовах міста. У березні 2024 року було організовано проведення експертної місії ЄС до України з радіаційного, хімічного, біологічного захисту в межах Механізму цивільного захисту ЄС [3; 4; 6; 8].

Очевидно, що на регулярній основі вживаються заходи щодо розвитку міжнародної співпраці України у сфері цивільного захисту. До речі, наша держава брала участь у здійсненні цивільного захисту в межах Механізму цивільного захисту ЄС і до вступу як повноправного члена цього Механізму [2; 5]. Власне, він передбачає застосування модулів з реагування на НС внаслідок залучення сил і засобів держав-членів і країн партнерів [там само]. Безпечно, у ситуації війни, збройних конфліктів, кризових і надзвичайних ситуацій основну відповідальність за повагу та захист цивільного населення несе сама держава та її інституції загальної та спеціальної компетенції, але іноді доцільно залучати механізм міжнародної підтримки та взаємодії. У реалізації останнього особливе місце посідає інституційне забезпечення, що реалізується ДСНС України та її територіальними підрозділами.

Отже, повномасштабна агресія рф стала тим поштовхом, що був необхідний для активізації важливих управлінських процесів у сфері цивільного захисту та забезпечення національної безпеки України. Водночас варто зазначити, що захист цивільного населення не є елементом, який можна додати в останній момент: потрібні добре відпрацьовані підходи, відповідне мислення та можливості, необхідні для захисту населення та надання йому підтримки. В епоху небезпек важливо, щоб цивільний захист залишався одним із пріоритетних напрямів функціонування держави.

1. Аналітична довідка про пожежі та їх наслідки в Україні за 12 місяців 2024 року. URL: <https://dsns.gov.ua/operational-information/nadzvicaini-situaciyi-v-ukrayini-2/dovidka-za-rik>

2. Крюков О. І., Помаза-Пономаренко А. Л., Лопатченко І. М. Публічне управління у сфері цивільної безпеки : навч. посіб. Харків : НУЦЗУ, 2024. 172 с. URL: <http://repositc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/19932>

3. Помаза-Пономаренко А. Л. Збитки, нанесені бойовими діями об'єктам критичної інфраструктури в Україні: механізми оцінювання та відновлення. *Успіхи і досягнення в науці*. 2025. Вип. 1 (1). С. 601–611.

4. Помаза-Пономаренко А. Л., Ахмедова О. О. Форсайт-дослідження щодо забезпечення розвитку енергетичного сектору України в умовах надзвичайних ситуацій, зумовлених повномасштабною агресією рф. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2025. № 2. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/5680>

5. Помаза-Пономаренко А. Л., Тарадуда Д. В. Відновлення критичної інфраструктури України: публічно-управлінські аспекти. *Економіка та публічне управління: нові виклики та рішення* : матеріали ІІ всеукраїнської науково-практ. конф. молодих учених та учнівської молоді (м. Харків, 23–24 січня 2025 р.). Харків, 2025. С. 222–225.

6. Помаза-Пономаренко А. Л., Тарадуда Д. В. Управлінські підходи до попередження надзвичайних ситуацій на об'єктах критичної інфраструктури та підвищеної небезпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2025. № 1. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/5502/5557>

7. Рубан А.В. Національна безпека як об'єкт державного регулювання. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. Серія : Державне управління. 2018. Вип. 2. С. 58–62.

8. Pomaza-Ponomarenko A., Taraduda D., Leonenko N., Poroka S., Sukhachov M. Ensuring the safety of citizens in times of war: aspects of the organization of civil defense. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2024. Vol. 14. Is. 1. S. 216–220.

Олексій ЮРЧЕНКО

аспірант Класичного приватного
університету (м. Запоріжжя, Україна)

УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

Національна безпека в умовах гібридних загроз є ключовим елементом стабільності держави. Гібридні загрози характеризуються поєднанням традиційних військових дій, кібератак, економічного тиску, інформаційної війни та тероризму, що створює комплексні виклики для державних інституцій. У сучасних умовах, коли конфлікти стають менш передбачуваними, актуальності набуває комплексний підхід до забезпечення безпеки через інтеграцію політичних, військових, економічних, соціальних та інформаційних заходів. Особливу увагу слід приділити не лише зовнішнім загрозам, а й внутрішнім факторам, таким як соціальна стабільність, що може бути підірвана внаслідок гібридних впливів.

Гібридні загрози є багатограними та спрямованими на послаблення держави шляхом одночасного впливу на різні сфери її функціонування:

1. Кібератаки та цифровий шпіонаж: злом урядових серверів, хакерські атаки на критичну інфраструктуру (електростанції, банки, системи зв'язку);

2. Дезінформація та пропаганда: маніпуляція громадською думкою через соціальні мережі, створення фейкових новин та проведення дезінформаційних кампаній. Дослідження показують, що дезінформація може підірвати довіру до державних інституцій і посилити соціальну напругу;

3. Економічний тиск та санкції: блокування торговельних потоків, обмеження доступу до міжнародних фінансових ресурсів, маніпуляція валютними ринками. Наприклад, економічні санкції можуть бути використані як інструмент гібридної війни для дестабілізації економіки країни;

4. Підтримка радикальних груп: використання локальних конфліктів для дестабілізації країни шляхом фінансування або озброєння радикальних організацій. Це може включати підтримку сепаратистських рухів чи терористичних актів;

5. Військові провокації та саботаж: приховані операції, диверсії на стратегічних об'єктах, терористичні акти, що маскуються під внутрішні інциденти;

6. Соціальний тиск і вразливості: використання соціальних проблем, таких як недостатня підтримка осіб з інвалідністю чи інших вразливих груп, для підризу довіри до влади. Наприклад, відсутність належного догляду за особами з інвалідністю I чи II групи (батьками чи родичами) може призводити до демографічного та економічного ослаблення держави, що є вразливістю, яку можуть експлуатувати гібридні загрози.

Для ефективного управління національною безпекою в умовах гібридних загроз необхідні скоординовані дії на різних рівнях:

1. Створення кіберзахисту та інформаційної розвідки:

- 1) розробка систем кіберзахисту для критичної інфраструктури та урядових установ;
- 2) впровадження інформаційної розвідки для моніторингу кіберпростору та своєчасного виявлення загроз;

2. Впровадження державної стратегії боротьби з дезінформацією:

- 1) підвищення рівня медіаграмотності населення за допомогою освітніх програм;
- 2) створення спеціалізованих підрозділів для виявлення та спростування фейкових новин у режимі реального часу;

3) співпраця з платформами соціальних мереж для блокування дезінформаційних кампаній;

3. Підвищення енергетичної та економічної незалежності:

- 1) диверсифікація поставок енергоресурсів для зменшення залежності від одного джерела;
- 2) розвиток внутрішнього виробництва та підтримка малого й середнього бізнесу для протидії економічному тиску;

4. Посилення стратегічної співпраці з міжнародними партнерами:

- 1) участь у міжнародних організаціях (НАТО, ЄС) для обміну досвідом та координації дій проти гібридних загроз;
- 2) спільні військові навчання та розробка стратегій протидії гібридним операціям;

5. Зміцнення соціальної стійкості: забезпечення належного соціального захисту вразливих груп, таких як особи з інвалідністю I чи II групи, для уникнення внутрішньої дестабілізації.

Національна безпека в умовах гібридних загроз вимагає інтегрованого підходу, який охоплює не лише військову та кібербезпеку, а й соціальну стабільність, економічну стійкість та інформаційну гігієну. Співпраця державних органів, правоохоронних структур, військових підрозділів, міжнародних партнерів та громадянського суспільства є критично важливою для протидії багатогранним викликам. Особливу увагу слід приділити внутрішнім соціальним факторам, таким як підтримка осіб з інвалідністю, що можуть бути використані противником як слабе місце. Лише комплексний підхід дозволить ефективно управляти національною безпекою та забезпечити довгострокову стабільність держави.

Олександр ЯХЕДС

аспірант Класичного приватного
університету (м. Запоріжжя, Україна)

УПРАВЛІННЯ КІБЕРБЕЗПЕКОЮ

Ефективна протидія кіберзагрозам у сучасних умовах потребує системного підходу, який інтегрує державний, корпоративний та індивідуальний рівні взаємодії. Зростання складності та частоти кібератак, зокрема в контексті гібридних конфліктів, вимагає багатопланової стратегії, що охоплює правові, технологічні, кадрові та міжнародні аспекти. Розглянемо ключові напрями управління кібербезпекою, їх теоретичне обґрунтування та практичне втілення:

1. Законодавче регулювання кіберпростору. Розробка та імплементація нормативно-правової бази є необхідною умовою для створення структурованого середовища кібербезпеки. Такі акти визначають відповідальність за кібератаки, встановлюють стандарти захисту даних і координують дії між державними та приватними суб'єктами. В Україні ключовим документом є Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» 2017 р., який визначає принципи захисту національного кіберпростору, розподіл повноважень між органами влади та засади співпраці з приватним сектором. Цей закон став відповіддю на кібератаки, такі як NotPetya, і заклав основу для створення інституційних механізмів кіберзахисту.

За даними Європейського агентства з кібербезпеки (ENISA) 2022 р., країни з розвиненою законодавчою базою в сфері кібербезпеки демонструють на 25 % вищий рівень стійкості до атак порівняно з державами, де таких регуляцій бракує. Проте в Україні імплементація закону стикається з проблемами, зокрема через недостатнє фінансування та брак координації між відомствами.

Розширення законодавства має включати регулювання нових технологій, таких як хмарні обчислення та Інтернет речей (IoT), які стають дедалі вразливішими до кібератак;

2. Розвиток національної стратегії кібербезпеки. Національна стратегія кібербезпеки спрямована на створення захищених інформаційних систем для державних установ і критичної інфраструктури, що є пріоритетом у контексті гібридних загроз.

Практична реалізація передбачає впровадження центрів реагування на кіберінциденти (CERT), що дозволяє оперативно виявляти та нейтралізувати загрози. В Україні CERT-UA, що діє під егідою Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, у 2023 р. обробив понад 3 тис. інцидентів, значна частина яких була пов'язана з воєнними діями.

Розробка захищених систем передбачає використання шифрування, багатфакторної аутентифікації та регулярного оновлення програмного забезпечення. Наприклад, після атаки на енергомережу України в 2015 р. було впроваджено додаткові протоколи безпеки для об'єктів критичної інфраструктури.

Стратегія має також передбачати стрес-тестування систем на регулярній основі та створення резервних копій даних для швидкого відновлення після атак, що є стандартом у країнах із високим рівнем кіберзахисту, таких як США чи Ізраїль;

3. Підготовка кадрів у сфері кібербезпеки. Забезпечення достатньої кількості кваліфікованих спеціалістів є критично важливим для підтримки функціонування систем

кіберзахисту, адже людський фактор залишається ключовим у протидії загрозам.

У країнах НАТО в рамках програм Cyber Defence Education щорічно готують тисячі кіберфахівців, із акцентом на практичних навичках, таких як аналіз шкідливого ПЗ та реагування на інциденти.

За даними Міністерства освіти і науки України 2023 р., лише 15 % вищих навчальних закладів пропонують спеціалізовані програми з кібербезпеки, що створює дефіцит кадрів. У 2022 р. в Україні працювало майже 5 тис. кіберфахівців, тоді як потреба оцінюється у 20–25 тис.

Рекомендується розвиток державно-приватного партнерства для фінансування тренінгових центрів та залучення міжнародних експертів, що дозволить прискорити підготовку спеціалістів і адаптувати програми до актуальних викликів, таких як кібервійна;

4. Використання штучного інтелекту для моніторингу кіберзагроз. Системи на основі штучного інтелекту (далі – ШІ) відкривають нові можливості для автоматизації кіберзахисту, дозволяючи виявляти аномалії в мережах і прогнозувати атаки з високою точністю. Згідно з дослідженням Gartner ШІ скорочує час реагування на кіберінциденти на 30–40 %, що підтверджується практикою таких компаній, як CrowdStrike, які використовують ШІ для аналізу загроз у реальному часі. Приклад із практики: у 2022 р. CERT-UA застосував ШІ-системи для виявлення фішингових кампаній, пов'язаних із російськими кібератаками, що дозволило зменшити кількість успішних інцидентів на 15 % порівняно з попереднім роком.

Подальший розвиток ШІ має включати інтеграцію з технологіями машинного навчання для адаптації до нових типів атак, таких як deepfake чи автоматизовані DDoS-атаки, а також вирішення етичних питань, пов'язаних із обробкою великих масивів даних;

5. Міжнародна співпраця. Обмін інформацією та координація з міжнародними партнерами є важливим елементом протидії глобальним кіберзагрозам, адже багато атак мають транскордонний характер. Так, із 2014 р. Україна бере участь у програмі NATO Cyber Defence Trust Fund, що сприяло модернізації кіберінфраструктури та впровадженню стандартів НАТО. У 2023 р. в рамках цієї програми було проведено спільні кібернавчання з ЄС, які охопили сценарії атак на фінансові системи.

За оцінками Міжнародного союзу електрозв'язку (ITU) 2023 р., країни, що активно співпрацюють у сфері кібербезпеки, мають на 20 % нижчий рівень кіберінцидентів завдяки обміну розвідданими та технологіями.

Кібербезпека є невід'ємною складовою національної безпеки в умовах цифрової трансформації та ескалації гібридних конфліктів. Інвестиції в інфраструктуру кіберзахисту, стратегічне планування, підготовку кадрів і технологічні інновації формують основу для стійкості держави до кіберзагроз. Комплексний підхід, що інтегрує законодавчі ініціативи, розвинену національну стратегію, професійні кадри, ШІ та міжнародну співпрацю, дозволяє не лише реагувати на інциденти, а й запобігати їм, мінімізуючи економічні, соціальні та оборонні ризики. У контексті гібридних війн кіберпростір залишається стратегічною ареною, що вимагає від держав постійного вдосконалення механізмів захисту та адаптації до нових викликів. Подальші дослідження мають зосередитися на розробці прогнозних моделей кібератак, оптимізації систем раннього попередження та оцінці довгострокового впливу кіберзагроз на соціально-економічну стабільність.

Денис АБЗАЛОВ

курсант 2-го курсу факультету № 3

Науковий керівник:

Ольга ГАБОРЕЦЬ

доцент кафедри

оперативно-розшукової діяльності

та інформаційної безпеки,

доктор філософії, доцент

(Донецький державний

університет внутрішніх справ,

м. Кропивницький, Україна)

РОЗВИТОК СИСТЕМИ КІБЕРОБОРОНИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ЗАГРОЗ

В Україні кібербезпека стала однією з найбільш актуальних та чутливих складових національної безпеки. Умови збройного конфлікту суттєво збільшують загрози для кібербезпеки держави. Кібератаки можуть бути використані як зброя, яка завдає значної шкоди як військовим, так і цивільним об'єктам.

Сучасний інформаційний простір характеризується високим рівнем технологічної розвиненості, що сприяє появі нових форм кіберзагроз. Державні установи, об'єкти критичної інфраструктури, фінансові системи, засоби масової інформації та персональні дані громадян усе частіше стають мішенями для кіберзлочинців та ворожих спецслужб. В умовах гібридної війни противник активно застосовує кібератаки для дестабілізації державного управління, руйнування інформаційної безпеки, деморалізації населення та підриву довіри до урядових структур.

Кібератака відповідно до положень Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» – це спрямовані (навмисні) дії в кіберпросторі, які здійснюються за допомогою засобів електронних комунікацій (включно з інформаційно-комунікаційними технологіями, програмними, програмно-апаратними засобами, іншими технічними та технологічними засобами і обладнанням), спрямовані на досягнення однієї або сукупності таких цілей: порушення конфіденційності, цілісності, доступності електронних інформаційних ресурсів, що обробляються (передаються, зберігаються) в комунікаційних та/або технологічних системах, отримання несанкціонованого доступу до таких ресурсів; порушення безпеки, сталого, надійного та штатного режиму функціонування комунікаційних та/або технологічних систем; використання комунікаційної системи, її ресурсів та засобів електронних комунікацій для здійснення кібератак на інші об'єкти кіберзахисту [1].

Кібератаки є серйозною загрозою для інформаційної безпеки, і їх кількість продовжує зростати. До найпоширеніших видів кібератак належать:

Фішинг (Phishing): атаки, коли зловмисники маскуються під надійні джерела (банки, соцмережі, компанії) і обманом змушують користувачів розголошувати особисті дані (логіни, паролі, номери карток).

Атака «людина посередині» (Man-in-the-Middle, MITM): зловмисник перехоплює комунікацію між двома сторонами, щоб викрасти або змінити дані. Найчастіше це трапляється у незахищених Wi-Fi мережах.

DDoS-атака (Distributed Denial of Service): масштабні атаки, що перевантажують сервери або мережі запитами, роблячи їх недоступними для легітимних користувачів.

SQL-ін'єкції (SQL Injection): хакери впроваджують шкідливий код у вебформи або URL, щоб отримати доступ до бази даних і викрасти конфіденційну інформацію.

Умови збройного конфлікту збільшують ризики для державної безпеки через кібератаки. Деякі з найбільш важливих ризиків:

Втрата даних: кібератаки можуть призвести до великих втрат конфіденційної інформації, такої як військові плани, дипломатична пошта, інформація про критичну інфраструктуру тощо.

Відмова систем управління: кібератаки можуть паралізувати системи управління та комунікації, що суттєво ускладнює ухвалення стратегічних рішень та керування військами.

Завдання економічної шкоди: кібератаки можуть спричинити значну економічну

шкоду державі, зокрема завдати шкоди фінансовим інститутам, енергетичним компаніям та іншим важливим галузям.

За даними Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, протягом 2022 року Україна стикнулася з 7 тис. кібератак на інформаційну інфраструктуру. Порівняно з 2021 роком загальна кількість атак збільшилась майже втричі. Крім того, з 24 лютого і до кінця 2022 року урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події CERT-UA опрацювала 2194 кіберінциденти. З них 120 стосувалися фінансового сектору, 156 – комерційних організацій та 92 – сектору телекомунікацій і розробки програмного забезпечення [2].

Серед основних кібератак, зафіксованих у 2022 році, переважають фішингові атаки, атаки програм-вимагачів, DDoS-атаки та експлуатація вразливостей у програмному забезпеченні. Зловмисники активно використовують соціальну інженерію для отримання доступу до облікових записів, що особливо небезпечно в умовах зростаючої кількості дистанційної роботи та хмарних сервісів.

Ефективна протидія кіберзагрозам вимагає комплексного підходу, що включає впровадження сучасних засобів кіберзахисту, зокрема багатофакторної автентифікації, регулярного оновлення програмного забезпечення, шифрування даних та моніторингу мережевої активності. Крім того, важливо підвищувати рівень кіберграмотності користувачів, оскільки людський фактор залишається однією з ключових вразливостей інформаційної безпеки.

Для забезпечення стійкості кібероборони держави в умовах збройного конфлікту важливо розвивати кіберінфраструктуру, підготовку персоналу та кризові плани для відновлення після кібератаки. Роль державних інституцій містить у собі розробку нормативного регулювання, розвиток кібервійськових та правоохоронних структур, а також співпрацю з приватним сектором та академічними установами. Міжнародний аспект стійкості кібероборони передбачає дотримання міжнародного права та норм, участь у міжнародних угодах та ініціативах, а також співпрацю з іншими державами щодо вирішення спільних проблем кібербезпеки [3].

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2163-19>.

2. Кібератаки на Україну. URL: <https://uworld.news/news/kiberataky-rosii-na-ukrainu-ie-1002005.html>.

3. Савченко В. А. Забезпечення стійкості кібероборони держави в умовах збройного конфлікту. *Сучасний захист інформації*. 2023. № 3. С. 6–11.

Анастасія ВОЛЬСЬКА

курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Сергій ПРОКОПОВ

старший викладач кафедри
інформаційних технологій
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

БЕЗПЕКА ОБМІНУ ІНФОРМАЦІЄЮ МІЖ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Завдання забезпечення безпеки та надійності у сфері інформаційних технологій стає все більш актуальним внаслідок зростання кількості кіберзлочинів та загроз кібербезпеці. На сьогодні інформаційні системи стали ключовими складовими для ефективної діяльності будь-якої сучасної організації, включно з правоохоронними органами. Національна поліція України використовує різноманітні інформаційні технології для забезпечення безпеки громадян, боротьби зі злочинністю та забезпечення правопорядку. Проте це також робить їх уразливими перед кіберзлочинцями та іншими загрозами.

Національна поліція України зазнає загроз від різних форм кібератак, таких як витоки даних, атаки на мережеві інфраструктури та шкідливе програмне забезпечення. Ці фактори можуть впливати на здатність поліції забезпечувати безпеку та правопорядок. Оскільки поліція обробляє чутливі дані громадян та конфіденційну інформацію, важливо забезпечити їхню захищеність від несанкціонованого доступу та змін. Крім технічних загроз, є також загроза соціального інжинірингу, коли атакувачі намагаються отримати доступ до систем шляхом маніпулювання людьми через соціальні інженерні методи. Необхідно посилити захист мережевих систем та інфраструктури поліції шляхом впровадження міцних брандмауерів, систем виявлення вторгнень та регулярного моніторингу мережі [1].

Важливо захищати конфіденційні дані шляхом їхнього шифрування, щоб навіть у випадку несанкціонованого доступу, дані залишалися недоступними для злочинців. Працівники поліції повинні бути навчені розпізнавати загрози кібербезпеки, уникати соціального інжинірингу та дотримуватися найкращих практик забезпечення безпеки. Необхідно регулярно робити резервні копії важливих даних, щоб у разі успішної атаки була можливість відновлення інформації без значних втрат.

З метою забезпечення ефективного функціонування інформаційних систем та захисту від потенційних загроз, необхідно також встановити механізми постійного моніторингу та аналізу потенційних вразливостей. Тільки так можна забезпечити адекватну відповідь на нові та екзотичні види кібератак, які постійно виникають. Важливо проводити навчання та інформаційні кампанії серед працівників щодо правил кібербезпеки, зокрема складність паролів, використання двофакторної аутентифікації та ідентифікацію соціального інжинірингу [2]. Важливо підтримувати співпрацю з іншими правоохоронними органами, міжнародними організаціями та приватними секторами для обміну інформацією про кіберзагрози та кращих практик забезпечення кібербезпеки. Регулярно проводити аудити безпеки для виявлення потенційних вразливостей та розробки стратегій їх виправлення. Встановлення процедур та планів реагування на кіберінциденти, включно з ізоляцією компрометованих систем, аналізом інцидентів та відновленням даних. Формування команди експертів з кібербезпеки, яка може швидко реагувати на кібератаки та надавати консультації з питань безпеки. Використання сучасних інформаційних технологій, таких як штучний інтелект, машинне навчання та аналіз великих даних, для виявлення та запобігання кіберзагрозам [3].

Отже, безпека обміну інформації між співробітниками Національної поліції України є критично важливим завданням у сучасному світі, де кіберзагрози постійно зростають як за обсягом, так і за складністю. Через посилення заходів безпеки та вдосконалення практик захисту ми можемо забезпечити надійний захист даних та інформаційних ресурсів, необхідних для виконання наших завдань з підтримки правопорядку та боротьби зі злочинністю. Національна поліція України повинна постійно вдосконалювати свої технічні та організаційні заходи безпеки, враховуючи постійну еволюцію кіберзагроз та кіберзлочинів. Зрештою наголосимо, що захист інформаційних систем Національної поліції України є спільною відповідальністю кожного працівника. Тільки спільними зусиллями з обов'язковим застосуванням найкращих практик та інноваційних рішень у сфері кібербезпеки ми зможемо забезпечити безпеку, надійність і конфіденційність даних та інформаційних ресурсів нашої агенції.

1. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 05.07.1994 р. № 80/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Іванов І. Є. Актуальні питання інформаційної безпеки у діяльності Національної поліції України. URL: <https://doi.org/10.32844/10.32844/2222-5374-2020-109-7.14>

3. Іванов І. Є. Інформаційні технології в діяльності Національної поліції України. *Юридична наука*. 2020. № 6 (108). С. 91–98. <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-108-6-1.11>

Alexandr CAPBĂTUT
Ghenadii ZANFIROV
Students of the Academy
of Economic Studies of Moldova,
TISE Faculty, group INFA233

SAFE AUTHENTICATION BETWEEN A SERVER AND MULTIPLE CODE “GENERATORS” USING TIME-BASED ONE-TIME PASSWORD (TOTP) ALGORITHM

Introduction

User authentication is a process aimed at confirming the identity of a user to protect their data from unauthorized access. Standard authentication methods using permanent passwords are often vulnerable to attacks by intruders, so their use requires enhanced protection. This project considers a method of two-factor authentication based on single use passwords generated by USB devices, also called "generators".



Figure 1. Authentication overview

The authentication system is implemented based on the Time-Based One-Time Password (TOTP) algorithm, which ensures security due to one-time passwords generated based on time. An important aspect of the work is the synchronization of the server time with the generators' time, which prevents errors when authenticating one-time passwords.

Project Goals

The main objectives of the project are:

1. Provide a secure authentication mechanism based on the TOTP algorithm for users using USB generators.
2. Implement precise time synchronization between the server and generators to ensure integrity of the algorithm process.
3. Develop logic for blocking generators after several unsuccessful authentication attempts, with the ability to restore them manually by the administrator.

System architecture

1. Main system components:

- Authentication server - is the central element of the system, responsible for verifying the authenticity of users and synchronizing time with the generators.
- USB generators - are devices that generate one-time passwords for user authentication. Each generator has a unique private key, with which it generates a password based on the time received from the server.
- System administrator - a person who has the ability to control the operation of the system, including unblocking generators after they are temporarily disabled.

2. TOTP Algorithm

The Time-Based One-Time Password (TOTP) algorithm is a method for generating single use passwords linked to the current time. During authentication, the server and the generator use the same algorithm to create a password based on the time and a secret key. Each password is valid for a short time, 30 minutes in our case.

Algorithm steps:

1. Initialization - for each generator, a unique private key is created upon registration into the system. This key is saved both on the generator and on the server, and is used to generate a one-time password.
2. Time synchronization - at the beginning of authentication, the server sends the current time to the generator to synchronize it. This helps in avoiding problems associated with time deviation on the user's device.
3. Password generation - the generator calculates a one-time password based on the received time and its private key. The algorithm uses a hash function, the result of which is used as a one-time password.
4. Password verification - the server receives the password from the generator and calculates the password itself using the saved private key and the current time. If both values match, the user is successfully authenticated.

Time synchronization between the server and the generator

Since TOTP is time-dependent, it is important to synchronize the time between the server and the generators. To do this, the generator sends a synchronization request each time it connects, and the server returns the current time. This allows the generator to adjust its internal clock to the server time, which is critical for the correct result of the TOTP algorithm.

Synchronization process:

1. The generator initiates an authentication request.
2. The server sends the current time to the generator.
3. The generator uses this time to synchronize its internal clock before generating the password.

Possible network delays must be taken into account to increase the accuracy of synchronization.

One-time password generation logic

Each one-time password is calculated based on two parameters:

- The private key of the generator - a unique value that is known only to the generator and the server.
- Current timestamp - the exact time associated with server time and current generator time after synchronization.

After receiving the current time from the server, the generator uses it in combination with the private key to calculate the password using hashing.

Security measures

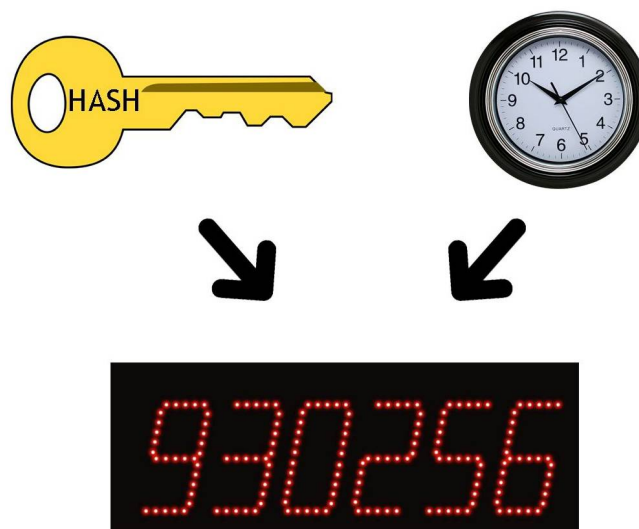


Figure 2. One-time password generation

1. Secret keys - private keys used to generate one-time passwords should be stored only on the server and on the generators. The keys are transmitted only during initialization and are not transmitted over the network to avoid their compromise.

2. Time synchronization - an important aspect of security is maintaining accurate time on the generator. Any deviation can lead to access denial due to desynchronization, but constant synchronization requests help minimize such errors.

3. Protection against password guessing - if the generator sends several incorrect passwords in a row, the server temporarily blocks it. This prevents possible intruders from guessing the password as well as replay attacks.

Handling Failed Authentication Attempts

To increase security, the system imposes restrictions on the number of login attempts. If the generator sends several incorrect passwords (three) in a row, the server blocks its access. This prevents intruders from trying possible values and protects the system from brute force attacks.

Blocking and unblocking steps:

1. Tracking attempts - the server records the number of unsuccessful login attempts for each generator.

2. Blocking - when the allowed number of attempts is exceeded, the server blocks the generator.

3. Reactivation by the administrator - the administrator manually unlocks the generator through the system interface.

Conclusion

A project dedicated to creating a secure authentication system using the TOTP algorithm and USB generators provides a reliable solution for protecting data and resources from unauthorized access. The system uses time synchronization to correctly generate passwords and provides defensive mechanisms against unsuccessful login attempts, which makes it an effective tool for use in corporate and user networks.

1. Bodet, 6 Oct. 2020, www.bodet-time.com/resources/blog/1595-why-is-time-synchronization-so-important.html. Accessed 26 Feb. 2025.

2. Shyamsundar, Teju. "What Is a One-Time Password (OTP)?" Okta, Okta Inc., 28 Sept. 2024, www.okta.com/blog/2020/06/what-is-a-one-time-password-otp/. Accessed 23 Feb. 2025.

3. "What Is a Time-Based One-Time Password (TOTP)? How It Works." IKosmos, 15 Nov. 2023, <https://www.ikosmos.com/security-glossary/time-based-one-time-password-totp/>.

Анастасія КОВАЛЬОВА

курсант 2 курсу

Науковий керівник:

Артем ПЛАХОТНИЙ

старший викладач кафедри

тактико-спеціальної підготовки

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

(м. Дніпро, Україна)

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ ПРИЛАДІВ, ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ТА СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІЦІЄЮ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Використання технічного обладнання, інструментів та спеціалізованого програмного забезпечення є необхідним елементом виконання поліцейських обов'язків. Використання технічних засобів дозволяє не лише підвищити оперативність дій, але й зменшити ризик помилок, адже сучасні системи аналітики здатні обробляти величезні обсяги даних, виявляючи тенденції правопорушень. Найчастіше застосування технічних приладів, технічних засобів відбувається під час патрулювання. Потреба у застосуванні таких заходів через результати опитування визначається особливостями району патрулювання (кількістю

розважальних закладів, адміністративних установ, житлових будинків, парків та інших зон відпочинку), типом зміни (денна, нічна), погодними та сезонними умовами [3, с. 813].

Для початку щоб розкрити це питання, нам треба звернутися до нормативної бази, яка наводить підстави застосування технічних приладів, технічних засобів та спеціалізованого програмного забезпечення поліцією під час виконання службових повноважень. Розділ 5 Закону України «Про Національну поліцію» встановлює поняття про поліцейський захід. Поліцейський захід – це дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень (ст. 29).

З ч. 2 ст. 30 випливає, що поліція для охорони прав і свобод людини, запобігання загрозам публічній безпеці і порядку або припинення їх порушення також застосовує в межах своєї компетенції поліцейські превентивні заходи та заходи примусу, визначені цим Законом.

Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 31 ми знаємо, що застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису є превентивним поліцейським заходом.

У ч. 2 ст. 31 визначено таке: під час проведення превентивних поліцейських заходів поліція зобов'язана повідомити особі про причини застосування до неї превентивних заходів, а також довести до її відома нормативно-правові акти, на підставі яких застосовуються такі заходи.

За ст. 40 ЗУ «Про НП» поліція для виконання покладених на неї завдань та здійснення повноважень, визначених законом, може застосовувати технічні прилади, технічні засоби та спеціалізоване програмне забезпечення, а також технічні прилади та технічні засоби, поліція може закріплювати на однострої, у/на безпілотних повітряних суднах, службових транспортних засобах, суднах чи інших плавучих засобах, у тому числі тих, що не мають кольорографічних схем, розпізнавальних знаків та написів, які свідчать про належність до поліції, а також монтувати/розміщувати їх по зовнішньому периметру доріг і будівель [1].

З огляду на розділ 3 наказу МВС №1026 «Про затвердження Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису» також зазначимо, що ввімкнення технічних приладів та засобів відбувається з моменту початку виконання службових обов'язків та/або спеціальної поліцейської операції, а відеозйомка ведеться безперервно до її завершення, крім випадків, пов'язаних з виникненням у поліцейського особистого приватного становища (відвідування вбиральні, перерви для приймання їжі тощо). У процесі ввімкнення портативного відеореєстратора поліцейський переконується в точності встановлених на пристрої дати та часу [2].

Наприклад, зважаючи на рішення шостого апеляційного адміністративного суду в м. Київ від 25 січня 2023 р. щодо порушення правил дорожнього руху водіями, під час яких найбільше використовуються технічні засоби відео-, фотофіксації, такі як TruCam, можемо зробити такі висновки:

- прилад TruCam при проведенні фіксації швидкості певного транспортного засобу може утримуватися інспектором поліції в руках і не обов'язково повинен бути стаціонарно вмонтованим;
- технічні прилади та технічні засоби поліція може закріплювати на однострої, у/на безпілотних літальних апаратах, службових транспортних засобах, суднах чи інших плавучих засобах, у тому числі тих, що не мають кольорографічних схем, розпізнавальних знаків та написів, які свідчать про належність до поліції, а також монтувати/розміщувати їх по зовнішньому периметру доріг і будівель;
- поліція може використовувати інформацію, отриману за допомогою фото- і відеотехніки, технічних приладів та технічних засобів, що перебувають у чужому володінні;
- Інструкція із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, що затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 18 грудня 2018 року №1026, не встановлює порядок використання саме тих технічних засобів, що забезпечують вимірювання швидкості руху транспортних засобів [4].

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII (дата звернення: 20.10.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

2. Про затвердження Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису : наказ МВС від 18.12.2018 № 1026. (дата звернення: 20.10.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-19#Text>.

3. Плахотний А. П., Смілянець Є. І. Особливості застосування поліцейських заходів під час професійної діяльності працівників патрульної поліції. The 5 th International scientific and practical conference "Modern problems of science, education and society" (July 17-19, 2023) SPC "Sci-conf. com. ua", Kyiv, Ukraine. 2023. URL: MEZI-PROCENTILNOGO-ROZMAHU-ROZMIRIV-TIMCASOVOI-POROZNINI-PRI-POSTRILAH-Z-PISTOLETIV-FORT-9R-TA-FORT-17R-ROZRAHOVANI-ZA-METODOM-THE-FACKLERS-WOUND-PROFILE-METHOD.pdf.

4. Вирок шостого апеляційного адміністративного суду в м. Київ від 25.01.2023 р. у справі № 554/10277/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108592115>.

Андрій КОСЕНКО

студент ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Мирослав ТРЕЦОВ

професор кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління,
доктор наук з державного
управління, доцент

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ВІЙНИ: СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ТА ПРОГРАМНІ ПІДХОДИ

Війна, як найбільш виснажлива форма конфлікту між націями або групами, має безперечний вплив на всі аспекти життя суспільства, включно з його екологічною безпекою. Конфліктні ситуації часто відбиваються на довкіллі через руйнування інфраструктури, вирубування лісів, забруднення водних джерел, екологічні аварії та інші наслідки, що виникають під час військових дій. Отже, формування програм у сфері екологічної безпеки в умовах війни має свої виклики та особливості [1].

Зростання екологічних ризиків внаслідок бойових дій є серйозною проблемою, яка вимагає уваги та негайних заходів для запобігання і мінімізації негативних наслідків. Протягом історії війн та збройних конфліктів було багато випадків, коли екосистеми, ресурси та здоров'я людей ставали жертвами збройних дій. Прямі екологічні наслідки бойових дій можуть бути різноманітними та надзвичайно серйозними [2].

По-перше, військові дії можуть призвести до серйозного погіршення екологічної ситуації в регіоні. Наприклад, обстріли та вибухи можуть спричинити забруднення ґрунтів і водних ресурсів шкідливими речовинами, що може вплинути на здоров'я людей або екологічну рівновагу в цьому регіоні. Тому формування програм екологічної безпеки в умовах конфлікту передбачає не тільки заходи щодо попередження забруднення, але й швидку реакцію на екологічні аварії та вироблення механізмів їх ліквідації.

По-друге, війна може спричинити руйнування екологічно значущих об'єктів, таких як заповідники, парки чи водосховища. Знищення таких територій призводить до втрати флори, фауни та порушення екосистем, що створює необхідність у реабілітаційних програмах, відновленні екологічної рівноваги в постраждалих регіонах.

По-третє, воєнні конфлікти можуть призвести до масштабних переміщень людей, що вимагає створення програм забезпечення екологічної безпеки для внутрішньо переміщених осіб та реагування на екологічні проблеми, пов'язані з їхнім переселенням. Також потрібно врахувати ще забезпечення безпечних умов для тимчасового проживання та створення необхідних інфраструктурних умов, що відповідають екологічним стандартам. Крім того, важливо реалізувати програми з оцінки екологічних ризиків та реагування на них, оскільки переселення може призвести до збільшення навантаження на екологічно чутливі території й ресурси. До того ж потрібно розглядати можливість створення екологічних зон, що забезпечуватимуть безпеку для внутрішньо переміщених осіб та будуть зменшувати негативний вплив їхнього проживання на навколишнє середовище. Отже, реалізація програми забезпечення екологічної безпеки для внутрішньо переміщених осіб в умовах військових конфліктів є важливою складовою дії для мінімізації наслідків війни.

Наступною проблемою постає ризик виникнення екологічних катастроф, таких як: пошкодження атомних електростанцій, хімічних заводів, сховищ нафтопродуктів та інших потенційно небезпечних об'єктів. Екологічні катастрофи внаслідок військових дій можуть мати надзвичайно серйозні наслідки для навколишнього середовища і не тільки. Наприклад, пошкодження атомних електростанцій може призвести до радіаційного забруднення, що буде поширюватися на великі відстані і спричиняти серйозні проблеми здоров'ю нації та довкілля. Пошкодження хімічних заводів може призвести до викиду небезпечних хімічних речовин, які забруднюють ґрунти, повітря та водні джерела. Це може мати довгострокові наслідки для екосистем, а також породжує загрозу вимирання для живих організмів та важливих екологічних об'єктів. А усунення наслідків таких катастроф вимагає складних та коштовних витрат, таких як дезактивація радіоактивних зон, очищення забруднених ґрунтів і водних джерел, а також відновлення екосистем. Враховуючи ці ризики, важливо розробляти стратегії попередження та відповідного реагування на екологічні катастрофи у контексті військових конфліктів [3].

Також відбувається збільшення ризиків пожеж через військові дії, що є серйозною та актуальною проблемою, яка не тільки загрожує життю та здоров'ю людей, але й має значний вплив на довкілля. Запальні снаряди, фосфор (білий і червоний) та інші піротехнічні засоби, які використовуються у військових операціях, можуть призвести до негайного спалаху пожежі, яка швидко поширюється через великі площі та надзвичайно важко піддається контролю. Особливо це стає критичним, якщо на території, де проходять бойові дії, відсутні пожежні підрозділи, частини або спеціалізовані команди пожежників, через масивні артобстріли [4].

Серйозною проблемою є обмеження ресурсів для екологічної безпеки внаслідок перенаправлення їх на потреби оборони. По-перше, перерозподіл фінансових, людських та матеріальних ресурсів на потреби військової сфери може мати кілька серйозних наслідків для програм охорони довкілля та боротьби з екологічними проблемами. Це зменшення фінансування таких програм, що може призвести до обмежень у проведенні необхідних заходів для реагування на екологічні кризи. Наприклад, менше коштів на підтримку рятувальних служб та інфраструктури, яка використовується для ліквідації надзвичайних ситуацій, може затримати або ускладнити реакцію на природні катастрофи, забруднення довкілля чи інші екологічні надзвичайні події. Зменшення інвестицій у системи очищення повітря та води може призвести до збільшення рівня забруднення середовища, що негативно вплине на навколишнє середовище. Подібно, менше ресурсів для охорони лісів, морських територій та інших природних місць може призвести до їх пошкодження або втрати, що загрожує екологічній стійкості та різноманіттю [5].

По-друге, воєнні дії можуть призвести до серйозного пошкодження інфраструктури, що має важливе значення для охорони довкілля. Руйнування очисних споруд, систем водопостачання та інших об'єктів, що забезпечують життєво важливі екологічні послуги, може призвести до серйозного забруднення довкілля, поширення епідемій, різних захворювань тощо. Відновлення такої інфраструктури вимагає великих витрат часу, грошей та зусиль.

Воєнні конфлікти зазвичай зменшують можливості для міжнародного співробітництва у сфері охорони навколишнього середовища. Умови війни створюють бар'єри для обміну інформацією, координації дій та спільного вирішення екологічних проблем. Це може перешкодити реалізації спільних проєктів, обміну передовими технологіями та накопиченню міжнародного досвіду у сфері охорони довкілля. Наприклад, відсутність стабільності та безпеки в зоні конфлікту може зробити неможливим проведення спільних екологічних досліджень або обміну інформацією між країнами. Також військові операції часто призводять до евакуації персоналу, знищення інфраструктури, призупинення нормальної роботи наукових та дослідницьких установ, що обмежує можливості для спільного обміну інформацією у сфері екології [6].

Отже, воєнні конфлікти породжують руйнування і забруднення навколишнього середовища через вибухи, спалювання, знищення інфраструктури, а також викиди шкідливих речовин у повітря, водойми та ґрунт. Відновлення екосистем та очищення забруднених територій після військових дій може тривати десятиліття, а деякі наслідки можуть бути непередбачуваними та необоротними.

Під час війни співпраця та обмін досвідом у сфері охорони довкілля стають практично неможливими через обмеження на переміщення, зв'язок та доступ до ресурсів. Це може значно ускладнити реагування на екологічні кризи та утримувати необхідні ресурси для

відновлення після військових дій.

Отже, вирішення воєнних конфліктів та заохочення дипломатичних шляхів врегулювання суперечок є критично важливими для збереження екологічної стійкості та здоров'я населення. Дипломатичні зусилля і міжнародна співпраця можуть сприяти зменшенню негативного впливу війни на природу та сприяти швидшому відновленню екосистем після військових дій.

1. Офіційний вебсайт Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/>
2. Вплив війни на бюджетні витрати України. Київ : Національний банк України, 2022. URL: <https://bank.gov.ua/en/>
3. Білявський Г. О., Садовський В. М. Екологічне право України: теорія та практика. Київ : Наукова думка, 2018. 480 с.
4. Зміна пріоритетів державної політики України в умовах воєнних дій. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2022. URL: <https://niss.gov.ua/pro-institut/kontakty>
5. Шляхи посилення міжнародного співробітництва з питань екологічної безпеки в умовах воєнних дій. *Вісник Національної академії наук України*. 2022. № 12. С. 3–12.
6. Грищенко О. О., Паламарчук О. М. Вплив воєнних дій на екологічну безпеку України. *Екологія та ноосферологія*. 2022. № 31. С. 5–10.

Іван КУДЛА

курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Сергій ПРОКОПОВ

старший викладач кафедри
інформаційних технологій
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

АНАЛІЗ НОВІТНІХ ПІДСИСТЕМ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОРТАЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Це дослідження виконано з метою ґрунтовного розуміння новітніх інформаційних підсистем Національної поліції України, їх функцій і способів застосування. Проблема воєнних та військових злочинів щодня стає все більше актуальною та шляхи боротьби з цим видом правопорушень теж не стоять на місці, тому розглянемо дві підсистеми: ІІ «Атріум», яка була зроблена з метою обліку раніше судимих осіб і контролю над ними та ІІ «Воєнний злочинець», що об'єднує відомості про злочинців, виявлених під час агресії держави терориста. Системи є особливо актуальними під час воєнного стану.

Інформаційна підсистема «Атріум» призначена для створення та поповнення електронного журналу контролю за прибуттям та постановкою на облік раніше судимих осіб і осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, а також контролю за їхньою поведінкою. Також для надання інформаційно-аналітичної підтримки поліції, включно з використанням геоінформаційних підсистем для візуалізації даних на електронних картах, аналізу та встановлення зв'язків під час розслідування кримінальних правопорушень. Система дає змогу визначати місцезнаходження осіб, які перебувають під адміністративним наглядом і ухиляються від обліку.

Формування інформаційної підсистеми «Атріум» передбачає створення електронної картки уповноваженою посадовою особою. Після першого створення картки уповноважена особа проводить верифікацію та ідентифікацію особи за ідентифікатором ЄІС МВС [1].

Після цього до картки додаються фото та ідентифікатор або робиться відмітка про відсутність унікального номера запису в реєстрі, якщо ідентифікатор відсутній. Збережена інформація про осіб, які звільнені з місць позбавлення волі, автоматично завантажується до електронного журналу контролю за прибуттям та постановкою на облік раніше судимих осіб у електронному кабінеті дільничного офіцера поліції. Відомості з інформаційної підсистеми

«Атріум» надаються безкоштовно за запитом суду, прокурора, слідчого, органів державної влади, згідно з вимогами законодавства про захист персональних даних. Ця підсистема є просто необхідною в умовах сьогодення.

Розглянемо підсистему ПНП «Воєнний злочинець». Спочатку акцентуємо, що воєнні та військові злочини – різні речі. Воєнний злочин означає порушення правил і норм, що стосуються війни. Він є одним із міжнародних злочинів разом із злочином агресії, злочинами проти людяності та геноцидом, і підпадає під сферу виключно міжнародного кримінального права. А військовий злочин – це правопорушення, що відбувається під час служби в армії певної країни. У Кримінальному кодексі України визначаються кілька категорій злочинів, які можуть вчиняти військовослужбовці. Серед них – неналежне використання військового майна та техніки, розголошення військових таємниць та порушення правил служби на полі бою.

Інформація про воєнних злочинців, виявлених під час російської військової агресії, збирається в міжвідомчій інформаційній системі «Воєнний злочинець». Туди вносяться дані про всіх ідентифікованих українськими правоохоронцями росіян або громадян України, які беруть участь у військових діях на боці ворога та беруть участь у військовій агресії РФ проти України.

Міжвідомча інформаційна підсистема «Воєнний злочинець» об'єднує відомості про воєнних злочинців, виявлених під час російської військової агресії. Крім Національної поліції, доступ до системи для обміну та наповнення інформацією мають СБУ, Офіс генерального прокурора, Державне бюро розслідувань України, Генеральний штаб ЗСУ, Головне управління розвідки Міністерства оборони, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України, Державна пенітенціарна служба України, Національне антикорупційне бюро України та Бюро економічної безпеки України.

Через військову агресію росії в останній місяць 2024 року постраждали 607 цивільних осіб. Найбільшу кількість злочинів документатори зафіксували у Донецькій (130), Херсонській (127), Луганській (119), Київській (107), Харківській (32), Дніпропетровській (27), Одеській (21), Запорізькій (14) та Сумській (14) областях. Міністерство внутрішніх справ додало, що всі ідентифіковані особи перебувають під кримінальними провадженнями [2].

Слідкування за воєнними злочинцями не обмежується лише українськими правоохоронцями. Співпраця з Європолем дозволяє відстежувати їхні подорожі як туристів до інших країн, де вони також перебувають під збільшеним наглядом, що є додатковим інструментом для правоохоронних органів міжнародних партнерів. Тож є змога показати, що нелегальні військові дії за межами України не залишаються без наслідків.

Отже, розглянувши інформаційні підсистеми загалом та кожен окремо, можемо зробити висновок, що методи боротьби із злочинністю щодня вдосконалюються, а статистика розкритих правопорушень зростає. Це може свідчити про вдосконалення національного законодавства й узгодження його з рівнем світових стандартів, а також про те, що кожна служба «тримає свій фронт» та робить все можливе, аби наблизити перемогу над окупантом.

1. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Атріум» інформаційно-комунікаційної системи. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0217-20#Text>.

2. У МВС ідентифікували понад 232 тисячі військових злочинців та зрадників. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/news/u-mvs-identifikuvali-ponad-232-tisiaci-viiskovix-zlocinciv-ta-zradnikiv>.

Катерина МОЗОЛЬ

курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Сергій ПРОКОПОВ

старший викладач кафедри
інформаційних технологій
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ВИКОРИСТАННЮ ЦИФРОВОЇ ВАЛЮТИ В ЗЛОЧИННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Цифрові валюти, такі як біткоїн, ефіріум та інші криптовалюти, стали невід'ємною частиною сучасної фінансової системи. Однак, зростання їх популярності супроводжується значним збільшенням випадків їх використання в злочинній діяльності. Протидія цьому явищу стикається з низкою серйозних проблем, що потребують комплексного підходу та міжнародної співпраці.

Злочини у сфері електронної комерції часто відбуваються у групі, які об'єднують суб'єктів, що знаходяться на різних континентах та порушують законодавство одразу кількох країн. Такі злочини називають транснаціональними.

Організована злочинність сьогодні є реальною загрозою світовій безпеці та стабільності. В даний час вона вбудована в соціальну систему та істотно впливає на інші складові елементи системи, і насамперед – на економіку та політику [1, с. 268].

Впровадження цифрових технологій сприяло зміні характеру організованої злочинності. Як зазначає Черевко К.О., організовані злочинні групи дуже різноманітні за своєю організаційною структурою, функціоналом та складом. Вони варіюються від великих традиційних організованих ієрархічних злочинних груп до гнучких стійких мережевих структур і невеликих високотехнологічних груп, орієнтованих на конкретні види злочинності [2].

Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, ухвалена Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р., передбачає, що злочин має транснаціональний характер, якщо він скоєний більш ніж в одній державі (ст. 3(2)(а)), він вчинений в одній державі, але суттєва частина її підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі (ст. 3 (2) (b)), він вчинений в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, яка здійснює свою злочинну діяльність більш ніж в одній державі (ст. 3(2)(с)), або він скоєний в одній державі, але його наслідки відбулись в іншій державі (ст. 3(2)(d)) [3]

У Конвенції наголошується, що транснаціональна злочинність – це насамперед організована злочинна діяльність, що здійснюється у двох і більше державах, що характеризується корисливими мотивами, плануванням та ретельною підготовкою вчинених злочинів, стійкістю, розвиненою структурою, наявністю спеціальної мети – скоєння серйозних злочинів. При цьому поділ ролей між учасниками таких груп не є обов'язковим.

Криптовалюти мають ряд переваг у порівнянні з традиційними фінансовими інструментами, що робить їх більш привабливими для злочинних груп. До таких переваг можна віднести:

1. Анонімність – транзакції з використанням криптовалют не вимагають жодної особистої ідентифікації, що робить їх ідеальними для використання злочинцями;
2. Необоротність – криптовалютні транзакції не можуть бути відкликані або оборотні, що захищає шахраїв від повернення викрадених ними грошей;
3. Швидкість – транзакції з використанням криптовалют відбуваються швидко та без участі банків, що прискорює всі процеси та захищає від відстеження [2].

Саме завдяки цим перевагам криптовалюта стала привабливою інструментом для організованих злочинних груп.

Організовані злочинні групи активно використовують криптовалюту для продажу

наркотиків через темні інтернет-ринки (dark web). Ці платформи забезпечують анонімність покупців і продавців, що ускладнює їхнє виявлення правоохоронними органами.

Криптовалюта також використовується для фінансування та здійснення незаконного обігу зброї. Як і у випадку з наркаторгівлею, темні інтернет-ринки є основним каналом для продажу зброї.

Наразі існує значна невизначеність щодо правового регулювання криптовалют. Так, в Україні першою спробою регулювання криптовалюти вважається публікація Національним банком України рекомендаційних пояснювальних документів, а саме «Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/криптовалюти» Bitcoin» від 10 листопада 2014 року. Національний банк класифікував Bitcoin як грошовий сурогат без реальної цінності, що не може використовуватись як засіб платежу за українським законодавством. Проте, законопроект 2017 року під назвою «Про обіг криптовалюти в Україні», який спрямований на визнання криптовалют як офіційного засобу платежу, був відкликаний через суперечливі положення та неврахування інтересів місцевої криптоіндустрії. Новітній законопроект, який вийшов 2020 року «Про віртуальні активи» ще чекає на набуття чинності [4].

Отже, хоча в Україні на 2024 рік немає заборони на криптовалюти, вони мають невизначений правовий статус, що змушує підприємців сплачувати податки на загальних підставах.

Розглянемо приклад США. США займають перше місце у світі за кількістю біткойн-терміналів, що пов'язано з широким поширенням віртуальної валюти, яка дозволяє вільно оплачувати певні товари та послуги криптовалютами. У США цифрова валюта розглядається як аналог звичайних грошей у трьох аспектах, а також як товар (майно, що підлягає державному оподаткуванню). Законодавство щодо криптовалюти відрізняється в кожному штаті. Наприклад, у штаті Вашингтон криптовалюта підпадає під регулювання грошових переказів, і для того, щоб бізнес у цьому штаті здійснював криптовалютні транзакції або надавав користувачам криптовалютні гаманці, необхідно дотримуватися відповідних вимог, вони повинні мати належну ліцензію (ліцензію на переказ грошей (крипто валюти) у штаті Вашингтон). У свою чергу, ліцензія на ведення криптовалютного бізнесу (BitLicense) була введена і в штаті Нью-Йорк [5]

Враховуючи виклики, з якими зіштовхується сфера цифрової економіки через поширення криптовалют, можна констатувати, що потреба в розробці ефективних механізмів протидії організованим злочинності стає дедалі актуальнішою. Анонімність криптовалют забезпечує унікальні можливості для незаконних операцій, що вимагає вдосконалення методів розслідувань та міжнародної співпраці. Належне регулювання та розробка нових технологічних рішень для моніторингу цифрових фінансових потоків можуть значно сприяти зменшенню ризиків, пов'язаних з використанням криптовалют у кримінальних цілях.

Отже, в Україні законодавча база регулювання криптовалют наразі є недостатньою для ефективної боротьби з кримінальною діяльністю, яка використовує цей інструмент. Неповнота нормативно-правової бази та відсутність чітких правил і регламентів створюють сприятливі умови для зловживань і використання криптовалют організованими злочинними групами. Розглянуті у даній доповіді шляхи боротьби з використанням цифрової валюти в злочинній діяльності за кордоном потребують уваги і врегулювання законодавства в Україні.

1. Бугера С. І. Запобігання корупції та організованим злочинності в умовах цифрової трансформації: зб. Матеріалів Міжнар. наук.-практ. Конф. (м.Київ, 9 грудня 2022. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/antikoruptsia/2022/materialy_konf_081222.pdf#page=24.

2. Черевко К.О. Криптовалюта як предмет відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом. Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 3 груд. 2021 р.). ХНУВС. 2021. С. 72-75/ URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/de6eae25-97ee-4a36-9e75-23b4d31c84d6>.

3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Ратифікація від 04.02.2004 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text

4. Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/криптовалюти» Bitcoin від 10.11.2014. Національний банк України. 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0435500-14#Text>.

5. Захарків В. Регулювання ринку криптовалют: вітчизняний та зарубіжний досвід. Економіка та суспільство с. 53. 2023. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2679>.

Владислава МОРОЗ

курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Сергій ПРОКОПОВ

старший викладач кафедри
інформаційних технологій
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасні технології штучного інтелекту змінюють багато сфер людської діяльності, і правоохоронна галузь не є винятком. Національна поліція України, розуміючи потенціал штучного інтелекту, розглядає можливості його впровадження для підвищення ефективності боротьби зі злочинністю.

У загальному випадку штучний інтелект – це галузь науки, яка займається розробкою програм та алгоритмів, які дозволяють комп'ютерам виконувати завдання, що раніше вимагали людського інтелекту [1]. Тож штучний інтелект може бути використаний для поліпшення ефективності роботи правоохоронних органів та забезпечення публічної безпеки [2, с. 149].

Однією з ключових переваг штучного інтелекту є здатність обробляти величезні обсяги даних та виявляти приховані закономірності і зв'язки, недоступні для людського сприйняття. Це може допомогти співробітникам правоохоронних органів у розслідуванні складних злочинів, аналізі криміногенної ситуації та прогнозуванні ймовірності протиправних дій.

Системи на основі штучного інтелекту можуть аналізувати записи телефонних розмов, повідомлення в месенджерах, дані геолокації, фінансові транзакції та інші цифрові сліди для встановлення зв'язків між підозрюваними особами та виявлення злочинних схем. Також штучний інтелект здатен допомогти поліції у пошуку пропалих безвісти осіб, оцінюючи ймовірні маршрути їх пересування на основі записів камер відеоспостереження та даних геолокації мобільних пристроїв.

Крім того, використання штучного інтелекту у сфері розпізнавання облич і транспортних засобів може значно полегшити роботу оперативників. Наприклад, в Україні прикордонники та Нацполіція використовують американський сервіс розпізнавання облич Clearview AI [3]. Clearview AI – це система розпізнавання облич, яка використовує базу даних із мільярдами зображень зібраних з Інтернету. Проте використання цього сервісу в Україні є досить суперечливим з погляду захисту персональних даних та права на приватність. З одного боку, ця технологія дійсно допомагає розкривати злочини, але з іншого – вона потенційно може порушувати права громадян на недоторканність приватного життя.

Наразі немає чіткого законодавчого регулювання використання таких систем розпізнавання в Україні. Тому питання етичності та балансу між правоохоронними потребами і правами людини під час застосування Clearview AI залишається відкритим.

Одним з перспективних напрямів застосування штучного інтелекту є прогнозування злочинності – оцінка ризиків скоєння протиправних дій в певних районах на основі аналізу попередніх даних про злочини, демографічних показників, соціально-економічних факторів тощо. Ця інформація допоможе правоохоронцям оптимально розставляти наряди поліції та вживати превентивних заходів у потенційно небезпечних зонах.

Ще одним перспективним напрямом розвитку штучного інтелекту є використання безпілотників, які вже на цей час допомагають нашим військовим на полі бою. Також за їх допомогою поліцейські з підрозділу протидії наркозлочинності виявляють ділянки, засіяні коноплями. Роботи можуть виявляти браконьєрів, фіксувати незаконний видобуток корисних копалин, незаконні рубки лісу, знаходити осередки лісових пожеж, допомагати шукати заблукалих в лісі чи горах та моніторити дорожню ситуацію на трасах [4, с. 130].

Звісно, впровадження штучного інтелекту у діяльність поліції вимагає серйозних інвестицій, підготовки фахівців, а також ретельного етичного контролю, щоб унеможливити порушення прав людини і недискримінаційне ставлення до різних груп населення. Проте у довгостроковій перспективі вигоди від використання технологій штучного інтелекту у правоохоронній сфері перевищать витрати. Штучний інтелект не замінить людського розуму поліцейських, але допоможе працівникам правоохоронних органів підвищити якість і швидкість реагування на злочини, ефективніше розподіляти обмежені людські ресурси та забезпечити більший рівень громадської безпеки для всіх українців.

1. Штучний інтелект (ШІ) – що це таке, як працює і навіщо потрібен. URL: <https://termin.in.ua/shtuchnyy-intelekt/>

2. Зачек О. І., Дмитрик Ю. І., Сенік В. В. Роль штучного інтелекту в підвищенні ефективності правоохоронної діяльності. *Lviv State University of Internal Affairs Institutional Repository (LvSUIAIR): Головна сторінка*. С. 148–156. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5945/1/19.pdf>.

3. Карпенко Ольга. Як сервіс розпізнавання облич Clearview AI шукає воєнних злочинців з рф: інтерв'ю. *AIN.UA*. URL: <https://ain.ua/2023/05/05/clearview/>.

4. Шевчук Т. А., Свистун Я. В. Використання штучного інтелекту у протидії злочинності. *KhNUAIR. Репозитарій XHUBC*. С. 128–134. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/26d850e6-49ce-4cc6-bf59-a0f14b6b4d40/content>.

Анна МОТУЗ

курсант 2 курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Дмитро ПЕТРУШИН

доцент кафедри
спеціальної фізичної підготовки,
кандидат наук з фізичного
виховання та спорту

*(Дніпровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

УПРАВЛІННЯ У ГАЛУЗІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Діяльність органів національної безпеки України є важливою складовою національної безпеки, яка забезпечує захист життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Основою ефективного управління в галузі національної безпеки є дотримання низки принципів, що визначають правовий і організаційний порядок діяльності відповідних органів і організацій.

Національна безпека базується на комплексному підході, який включає декілька рівнів безпеки: особистісний, суспільний та державний. При цьому особлива увага приділяється безпеці особистості, її правам і свободам, матеріальним та духовним цінностям суспільства, а також внутрішній і зовнішній безпеці держави. Діяльність органів національної безпеки включає застосування технологій і технічних засобів, таких як телекомунікаційні канали, для збору, обробки, передачі та прийому інформації, що стосується стану безпеки [1, с. 20].

Згідно із законодавством України та стратегіями національної безпеки, основними напрямками політики є:

- зовнішньополітична сфера;
- сфера державної безпеки та військова безпека;
- внутрішня політика та безпека державного кордону;
- економічна, соціальна та гуманітарна безпека.

Ці напрями взаємопов'язані й повинні забезпечувати стабільність і розвиток держави в умовах постійних змін як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі. Для забезпечення національної безпеки використовуються різноманітні механізми та організаційні засоби. До

них належать:

- створення і підтримка ефективних механізмів з оцінки поточного стану безпеки та прогнозування потенційних загроз;
- розробка та здійснення операційних і стратегічних заходів щодо попередження загроз;
- взаємодія між органами державної влади та приватними суб'єктами для своєчасного виявлення і нейтралізації загроз [2, с. 16].

Крім того, важливим є контроль за діяльністю органів, які забезпечують безпеку, та оцінка ефективності їх діяльності. Це дозволяє своєчасно виявляти слабкі місця в системі та вносити корективи. Загрози національній безпеці можуть виникати з різних джерел. Серед основних загроз можна виділити:

- мілітаризація сусідніх територій та посилення військових загроз з боку інших держав;
- терористична діяльність і спроби проникнення міжнародних терористичних організацій;
- політична та соціальна нестабільність, спричинена внутрішніми конфліктами, етнічними чи релігійними суперечностями [3, с. 8].

Важливим елементом у сфері національної безпеки є Стратегія національної безпеки України, ухвалена 14 вересня 2020 року на засіданні Ради національної безпеки і оборони. Ця стратегія визначає ключові пріоритети національних інтересів та основні напрями державної політики, спрямовані на забезпечення стабільності і безпеки країни в умовах сучасних глобальних викликів. Серед них особливу роль відіграє реформування сектора безпеки та оборони, а також удосконалення взаємодії між різними гілками влади та недержавними суб'єктами [4, с. 19].

Одним із ключових аспектів управління в галузі національної безпеки є балансування між внутрішньою та зовнішньою безпекою. В умовах глобалізації та взаємозалежності держав важливо, щоб внутрішня безпека, яка включає економічні, соціальні та політичні реформи, була забезпечена на високому рівні. Водночас необхідно постійно реагувати на зовнішні загрози, зокрема через зміцнення армії та безпеки державного кордону [2, с. 11].

Управління національною безпекою є надзвичайно важливим аспектом функціонування будь-якої держави, оскільки забезпечення стабільності та захисту від різноманітних загроз є необхідною умовою для розвитку суспільства, економіки та державних інститутів. Діяльність органів національної безпеки повинна ґрунтуватися на чітко визначених принципах та механізмах, що забезпечують ефективне реагування на зовнішні та внутрішні загрози. Зокрема, важливими складовими цієї системи є стратегічне прогнозування, оперативне реагування, координація з іншими державними та недержавними органами, а також забезпечення стабільної роботи на всіх рівнях управління.

Визначення та розробка пріоритетів у сфері національної безпеки України потребує постійного оновлення та вдосконалення механізмів управління, особливо в умовах динамічного розвитку сучасного світу. Адекватне реагування на загрози повинно базуватися на прогнозуванні й детальному аналізі, що дозволяє знижувати ризики для держави та її громадян. Державна політика у сфері національної безпеки повинна бути гнучкою та орієнтованою на майбутнє, з урахуванням змін у зовнішньополітичному та внутрішньому середовищі.

1. Гончаренко Г. А. Управління сектором безпеки: поняття й сутність. *Вчені записки*. 2020. 31.70. С. 40–46.

2. Пархоменко-Куцевіл О. І. Інформаційна відкритість системи публічного управління як основа забезпечення національної безпеки. *Науковий вісник: Державне управління*. 2020. С. 195–203.

3. Повзун Д. І. Економічна безпека регіону як складова національної безпеки України. *Економіка та держава*. 2020. С. 89–94.

4. Рубан А. В. Визначення перспективної результативності державного управління у сфері національної безпеки в Україні. 2021. С. 97.

Назарій НАУМОВ

курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Сергій ПРОКОПОВ

старший викладач кафедри
інформаційних технологій
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**СФЕРИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
У КІБЕРБЕЗПЕЦІ (ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД)**

Кібербезпека стала справжнім викликом XXI століття, адже із розвитком сучасних технологій і змінюються злочини, які можуть вчинятися. За оцінками державних установ США через кіберзлочини економіки зазнала втрат приблизно на трильйон доларів США, майже кожен злом обійшовся у 2,5 млн доларів США [1, с. 488–499]. Організації та установи витрачають чимало коштів, сил та ресурсів з метою захисту власних комп'ютерних систем та уникненню фінансової шкоди через втручання у їх комп'ютерні системи.

Треба зауважити, що майже щодня вигадуються та створюються нові схеми кібератак, проте найбільш поширеними методами є: по-перше, шкідливе програмне забезпечення – це програмне забезпечення, яке встановлюється без відома власника, та спрямоване на злам системи, а також отримання даних, які містяться на відповідному персональному комп'ютері або мережі. По-друге, програми-вимагачі – це такі програми, які блокують доступ до певних файлів, а згодом зловмисники вимагають викуп від власника, щоб надати знову доступ до них; по-третє віруси – дуже поширені на сьогодні програми, які «заражають» файли, інші програми, системні файли, що створює неможливість повноцінного використання комп'ютера; по-четверте, атака на відмову у запиті – це зловмисна атака, яка заповнює мережу фальшивими запитами, що унеможлиблює здійснення будь-яких операцій на комп'ютері; по-п'яте, внутрішні загрози – як би це дивно не звучало, однак особи, які мають доступ до даних, які зберігаються на чужому комп'ютері, можуть використовувати файли з метою шантажу, власного збагачення тощо [2, с. 262–268].

Штучний інтелект може встановлювати власні правила, зменшуючи потребу в ручному введенні даних. Використання завчасно створених алгоритмів дозволяє ефективніше виявляти потенційні загрози, роблячи безпеку мережі більш надійною.

Сучасний генеративний або інтелектуальний штучний інтелект є третьою хвилею і пропонує багато переваг для кібербезпеки, від автоматизації повторюваних завдань і зменшення людських помилок до використання прогнозової аналітики для підтримки виявлення загроз. Штучний інтелект також виявився неоціненним для автоматизації реагування на інциденти безпеки.

Штучний інтелект може бути дуже корисним для автоматизації реагування на кібератаки. Команди з кібербезпеки використовують штучний інтелект, щоб швидко аналізувати загрози та реагувати на них.

Такі технології, як завчасно створений та написаний алгоритм, є частиною штучного інтелекту та змінили спосіб роботи кібербезпеки. Сучасний штучний інтелект може аналізувати великі обсяги даних, вчитися на них, визначати закономірності та ухвалювати рішення для виявлення та нейтралізації потенційних загроз.

Прогностичний штучний інтелект може оптимізувати виявлення загроз і створювати передові рішення кібербезпеки, які відповідають епіцентру загроз. Ці системи штучного інтелекту мають здатність до самоконтролю та самонавчання, можуть аналізувати непередбачувані ситуації та ухвалювати рішення на основі власних спостережень [3].

Штучний інтелект може допомогти виявляти та прогнозувати загрози за допомогою таких методів, як аналіз великого набору даних у режимі реального часу: проактивний моніторинг мереж та загроз вимагає класифікації великих обсягів структурованих і неструктурованих даних. Без штучного інтелекту цей процес потребував би значного часу та

людських ресурсів. Штучний інтелект може автоматизувати моніторинг загроз, зменшуючи людські помилки та роблячи виявлення більш ефективним.

Також штучний інтелект має перевагу у виявленні аномальної активності: визначення ризиків має вирішальне значення для прогнозування штучного інтелекту в кібербезпеці. Штучний інтелект може аналізувати зміни мережі та використовувати ці шаблони для прогнозування. Він може використовувати аналітику поведінки для виявлення аномальної активності всередині та поза системою [4].

Підсумовуючи, зазначимо, що впровадження штучного інтелекту в інструментарій кіберзахисту держави може допомогти нам перейти до більш швидкого реагування та активних дій. Саме тому на базі досвіду інших держав правоохоронна система України потребує більш швидкого впровадження штучного інтелекту.

1. Artificial Intelligence and Cybersecurity. Cybersecurity Review. 2019. № 3 (4). Jenis Nilkanth Welukar. St. 488–491. URL: https://www.researchgate.net/publication/357596493_Artificial_Intelligence_in_Cyber_Security_-_A_Review.

2. AI in Cybersecurity: Applications, Challenges, and Future Directions. Fangshu Li. St. 262–268. URL: https://www.researchgate.net/publication/379012606_Application_and_challenges_of_artificial_intelligence_in_cybersecurity.

3. Using Machine Learning for Cybersecurity. URL: <https://www.tanium.com/blog/machine-learning-in-cybersecurity/>.

4. The Impact of AI on Cybersecurity. URL: <https://www.cm-alliance.com/cybersecurity-blog/the-impact-of-artificial-intelligence-on-cybersecurity>.

Назар ОРИЩЕНКО

курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Сергій ПРОКОПОВ

старший викладач кафедри
інформаційних технологій
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК МАЙБУТНІЙ ІНСТРУМЕНТ РОБОТИ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Використання штучного інтелекту як сучасного інструменту роботи інформаційних систем у Національній поліції виходить на передовий план у сучасному світі, де технології стрімко розвиваються та змінюють усі сфери життя. Актуальність цієї теми надзвичайно висока, оскільки ефективне використання штучного інтелекту може виявитися критично важливим для забезпечення громадської безпеки та боротьби зі злочинністю. У світлі постійного зростання складності та різноманітності злочинів, інформаційні системи, які підтримуються штучним інтелектом, набувають особливого значення для виявлення, прогнозування та уникнення можливих загроз.

Зокрема, інтелектуальні системи можуть значно полегшити роботу правоохоронців, забезпечуючи швидке та точне виявлення правопорушень, а також ідентифікацію потенційних злочинців. При цьому штучний інтелект здатний аналізувати великі обсяги даних в реальному часі, що дозволяє оперативно реагувати на змінні ситуації та вживати ефективні заходи безпеки. Завдяки інноваційним технологіям, які використовуються у сфері штучного інтелекту, Національна поліція може підвищити свою ефективність та забезпечити більшу безпеку для громадян.

Отже, враховуючи швидкий розвиток технологій та постійну еволюцію методів злочинності, використання штучного інтелекту в Національній поліції стає важливим напрямом для забезпечення ефективного функціонування правоохоронної системи та збереження громадської безпеки.

Метою цього дослідження є аналіз ролі та впливу штучного інтелекту як сучасного інструменту в роботі інформаційних систем Національної поліції. Дослідження спрямоване на виявлення можливостей, переваг та викликів, що виникають під час впровадження штучного інтелекту у правоохоронній сфері.

Інформаційні системи та технології стають необхідною складовою повсякденного життя людей та знаходять застосування в різноманітних сферах діяльності. У сфері правопорядку, зокрема в поліції, використання інформаційних систем, технологій та штучного інтелекту відмічається значним підвищенням ефективності роботи правоохоронців та швидкістю виконання службових обов'язків [1, с. 16].

Використання штучного інтелекту в правоохоронній сфері відкриває широкі можливості для ефективного виявлення, розслідування та протидії кримінальним правопорушенням. Перспективи подальшого впровадження штучного інтелекту в Національній поліції виявляються досить великими [2, с. 10].

Наразі ця технологія вже застосовується правоохоронними органами в межах програми «Безпечне місто». У столиці нашої країни було встановлено понад 4 тисячі відеокамер, які, серед іншого, оснащені функцією розпізнавання облич. Дані з цих камер надходять до поліції, муніципальної варти, державної служби з надзвичайних ситуацій, і також використовуються як джерело статистичної інформації для департаменту охорони здоров'я КМДА [3].

Під час повномасштабного вторгнення росії до нашої держави попит на дослідження та впровадження технологій розпізнавання обличчя стає перспективним та популярним напрямом у межах ідентифікації окупантів. Тільки штучний інтелект може визначити особу серед натовпу в реальному часі, навіть якщо її зовнішній вигляд був намісно змінений [4, с. 526].

Застосування сучасних технологій у роботі поліції стає важливим фактором для підвищення ефективності та результативності їхньої діяльності. Ці технології не лише спрощують роботу правоохоронців, а й надають інноваційні інструменти для виявлення, розслідування та запобігання злочинам [5]. Використання аналітичних систем для обробки великих обсягів даних дозволяє виявляти закономірності злочинної діяльності, що сприяє оперативній реакції на правопорушення та підвищує співпрацю з іншими правоохоронними органами. Технології також спрощують комунікацію всередині поліції та з іншими службами, що дозволяє швидко обмінюватися інформацією і координувати заходи безпеки.

Автоматизація повсякденних процесів, таких як обробка документів і складання звітів, дозволяє поліції економити час для вирішення більш важливих завдань, пов'язаних з громадською безпекою. Використання технологій є ключовим чинником у вдосконаленні правоохоронних систем і створенні безпечнішого суспільства. Важливо враховувати проблеми, такі як кібербезпека, захист конфіденційності та етичні питання, щоб забезпечити ефективне та відповідальне використання цих технологій [6, с. 63].

Отже, штучний інтелект виявляється необхідним та потужним інструментом для роботи інформаційних систем в Національній поліції. Використання штучного інтелекту дозволяє значно підвищити ефективність та результативність діяльності правоохоронних органів. Він забезпечує здатність розпізнавати особу з натовпу в режимі реального часу, що допомагає виявляти та розслідувати кримінальні правопорушення. Така можливість стає важливим фактором для забезпечення безпеки суспільства та боротьби зі злочинністю. Крім того, використання штучного інтелекту у поліції не лише допомагає в розслідуванні злочинів, але й спрощує повсякденні процеси, такі як обробка документів і складання звітів. Це дозволяє звільнити час для більш важливих завдань, пов'язаних із забезпеченням громадської безпеки. Такий підхід підвищує продуктивність роботи поліцейських та забезпечує швидше реагування на непередбачені обставини. Загалом штучний інтелект, використовуючи інноваційні методи та аналітичні системи, стає не лише ключовим інструментом для виявлення та розслідування злочинів, але й значною мірою сприяє поліпшенню роботи правоохоронних органів загалом.

1. Вишня В. Б., Ісмаїлов К. Ю., Краснобрижний І. В., Прокопов С. О., Рижков Е. В. Інформаційні технології : підручник. Дніпро : ДДУВС, 2021. 492 с. URL: <http://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/6820>

2. Анастасова Я. Можливості технологій штучного інтелекту у протидії злочинності. Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності : матеріали науково-практ. онлайн-семінару. Харків : Право, 2020. С. 10–13. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2020/12/_5.11.2020.pdf

3. Авдєєва Тетяна. Чи легально встановлювати на міських вулицях камери із системою

розпізнання облич? URL: <https://cedem.org.ua/analytics/kamery-rozpiznavannya-oblych/>.

4. Тимошенко Є. А., Долян І. В. Правове регулювання використання систем штучного інтелекту в смарт-сіті. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 525–528. http://socrates.vsau.org/repository/view_doc.php?filename=30508.pdf

5. Сучасні технології допомагають правоохоронцям у роботі. *Сайт поліції охорони*. URL: <https://securitypolice.com.ua/novyny2/suchasni-tekhnologiji-dopomagayut-pravookhorontsyam-u-roboti>

6. Жмуровська К. Р., Грищенко Д. О. Роль сучасних технологій у розкритті та розслідуванні злочинів: виклики та перспективи для Національної поліції України. *Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів сектору безпеки і оборони України* : матеріали науково-практ. конф. Львів : ЛьвДУВС, 2024. С. 62–64. URL: <http://surl.li/tqxsj>

Олексій ПЕТРУШИН

курсант 3 курсу ННІ підготовки
фахівців для підрозділів
превентивної діяльності
Національної поліції України

Науковий керівник:

Юлія СИНІЦІНА

доцент кафедри
інформаційних технологій,
кандидат технічних наук

*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

АЛГОРИТМ ПРОВЕДЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ МОДЕЛЕЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Штучний інтелект (ШІ) активно розвивається і впроваджується в різні сфери діяльності, включно з бізнесом, медициною, фінансами, безпекою та наукою. Розвиток систем штучного інтелекту (Artificial Intelligence), даних (Data Science) та машинного навчання (Machine Learning) вже сьогодні дозволяє людині робити те, що раніше могли уявити лише фантасти у своїх художніх творах: розпізнавання зображень та мови, ідентифікація особистості, ухвалення надскладних рішень, прогнозування уподобань та поведінки людини, автокерування транспортом, побудова універсальних маршрутів тощо [1, 2].

Різноманітність моделей ШІ – від класичних алгоритмів машинного навчання до глибоких нейронних мереж – породжує необхідність об'єктивної оцінки їх ефективності, переваг і ризиків. Актуальність теми зумовлена стрімким розвитком технологій штучного інтелекту (ШІ), що охоплюють широкий спектр застосувань, від медицини до промисловості та безпеки. Оскільки є велика кількість різних моделей ШІ, вибір найефективнішої для конкретної задачі стає ключовим завданням для науковців, інженерів та бізнесу.

Порівняльний аналіз моделей ШІ дозволяє оцінити їхні сильні та слабкі сторони, визначити найкращі практики застосування, оптимізувати витрати на розробку та впровадження, а також гарантувати максимальну ефективність рішень. Враховуючи широкий спектр доступних моделей – від класичних методів машинного навчання до нейронних мереж та глибокого навчання, виникає необхідність систематизувати підходи для порівняння та аналізу цих моделей.

Розробка алгоритму для порівняльного аналізу моделей ШІ є важливою частиною досліджень, оскільки він забезпечує структуру для порівняння різних підходів, дозволяє враховувати специфічні умови застосування та досягати оптимальних результатів. В умовах постійно змінюваних технологічних трендів і наукових інновацій, такий аналіз є необхідним для ефективної адаптації ШІ в різних сферах, від науки і техніки до соціальних та бізнес процесів.

Отже, формування алгоритму проведення порівняльного аналізу моделей ШІ є надзвичайно актуальною для розвитку технологій, оскільки дозволяє ефективно вибирати та застосовувати інтелектуальні системи залежно від конкретних вимог і обмежень. Дослідження цієї теми сприятиме підвищенню ефективності використання штучного інтелекту, зниженню ризиків та розробці стратегій його розвитку в контексті глобальних технологічних викликів.

За результатами ретроспективного аналізу виявлено декілька визначень терміна

«модель штучного інтелекту», а саме:

модель штучного інтелекту (ШІ) – це математична структура або алгоритм, здатний навчатися на даних і робити прогнози чи приймати рішення без явного програмування для кожного конкретного завдання. Такі моделі варіюються від простих лінійних регресій до складних нейронних мереж, які імітують роботу людського мозку [2].

ШІ-системи створені для навчання на досвіді, розпізнавання закономірностей і ухвалення рішень на основі вхідних даних. Вони можуть виконувати завдання, які зазвичай потребують людського інтелекту, такі як розпізнавання зображень, розуміння природної мови або гра в ігри [3].

Навчання моделей ШІ базується на використанні великих обсягів даних і алгоритмів машинного навчання. Ці алгоритми дозволяють моделі аналізувати дані, виявляти закономірності та робити обґрунтовані прогнози або ухвалювати рішення [4].

Українське законодавство не містить конкретного визначення терміна «модель штучного інтелекту». Однак відповідно до Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, ШІ визначається як «організована сукупність інформаційних технологій, що дозволяє виконувати складні завдання шляхом використання наукових методів досліджень та алгоритмів обробки інформації» [5].

Згідно з цією концепцією, ШІ здатний створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань [6].

Отож хоча законодавство не надає конкретного визначення «моделі штучного інтелекту», можна стверджувати, що це математична структура або алгоритм, здатний навчатися на даних і робити прогнози чи приймати рішення без явного програмування для кожного конкретного завдання.

Алгоритм проведення порівняльного аналізу моделей штучного інтелекту має складатися з шести основних етапів, а саме: визначення мети та критеріїв аналізу; вибір моделей для аналізу; теоретичний аналіз моделей: практичне тестування моделей; порівняльний аналіз результатів та формулювання висновків та рекомендацій. Розглянемо кожний етап більш розширено.

Етап 1. Визначення мети та критеріїв аналізу.

1.1. Визначити основну мету дослідження (наприклад, вибір найкращої моделі для конкретного завдання).

1.2. Окреслити сферу застосування моделей (обробка тексту, зображень, прогнозування тощо).

1.3. Визначити ключові критерії порівняння (продуктивність, точність, швидкість, інтерпретованість, безпека тощо).

Етап 2. Вибір моделей для аналізу.

2.1. Зібрати список актуальних моделей ШІ, що використовуються у вибраній сфері.

2.2. Описати кожну модель (архітектура, особливості, популярність).

2.3. Визначити відкриті бібліотеки та фреймворки, що підтримують дані моделі.

Етап 3. Теоретичний аналіз моделей.

3.1. Провести огляд наукової літератури та технічної документації.

3.2. Виконати SWOT-аналіз кожної моделі (сильні та слабкі сторони, можливості, загрози).

3.3. Визначити обмеження кожної моделі (апаратні вимоги, точність, можливість адаптації).

Етап 4. Практичне тестування моделей (Benchmarking).

4.1. Вибрати набір тестових даних для оцінки продуктивності.

4.2. Запустити моделі в однакових умовах (апаратні ресурси, середовище виконання).

4.3. Виміряти основні метрики продуктивності:

Точність (Accuracy, F1-score, Recall, Precision).

Швидкість роботи (час навчання, інференсу).

Споживання ресурсів (оперативна пам'ять, процесорні/графічні ядра).

4.4. Провести аналіз масштабованості моделей при зміні обсягу даних.

Етап 5. Порівняльний аналіз результатів.

5.1. Узагальнити отримані результати тестувань у вигляді таблиці або графіків.

5.2. Виконати багатокритеріальний аналіз (MCDM) для оцінки загальної ефективності моделей.

5.3. Врахувати аспекти інтерпретованості та безпеки моделей.

Етап 6. Формулювання висновків та рекомендацій.

6.1. Визначити найефективнішу модель для конкретного завдання.

6.2. Надати рекомендації щодо вибору моделі залежно від обмежень та потреб користувача.

6.3. Описати перспективи вдосконалення моделей та можливі напрямки подальших досліджень.

Застосування цього алгоритму проведення порівняльного аналізу моделей штучного інтелекту дозволить отримати комплексний аналіз моделей ШІ з обґрунтованими висновками щодо їх ефективності. Також для проведення якісного порівняльного аналізу моделей штучного інтелекту необхідно враховувати ключові характеристики, які визначають їх ефективність, гнучкість, продуктивність та сфери застосування та використовувати різноманітні методи дослідження, що дозволить оцінити продуктивність, ефективність та застосовність моделей у різних умовах. Авторами запропоновано проведення комплексного дослідження порівняльного аналізу моделей штучного інтелекту за якого доцільно використовувати поєднання теоретичних, експериментальних та аналітичних методів. Це дозволить отримати об'єктивні результати та визначити найефективніші підходи до застосування ШІ в різних сферах.

1. Рижков Е. В., Синиціна Ю. П., Станіна О. Д. Штучний інтелект: що змінилося за 50 років. Theoretical foundations of engineering. Tasks and problems : coll. monogr./ Boiko T., Boiko P., etc. International Science Group. Boston : Primedia eLaunch, 2021. 485 p. Available at: DOI-10.46299/ISG.2021.MONO.44TECH.III.

2. Синиціна Ю. П. Інтеграція штучного інтелекту в системи інформаційної безпеки: перспективи та виклики для державних і комерційних установ. *Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів сектору безпеки і оборони України* : матеріали науково-практ. конф. (м. Львів, 20 грудня 2024) Львів : ЛьвДУВС, 2025. С. 111–113.

3. Як працює модель штучного інтелекту? 2024. URL: https://tseivo.com/b/memecode/t/1g0mjkvlpr/yak-pratsiuiie-model-shtuchnoho-intelektu?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.02.2025).

4. Штучний інтелект URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%20utm_source=chatgpt.com. (дата звернення: 08.02.2025).

5. Як створюється штучний інтелект? URL: https://lemon.school/blog/yak-stvoryuyetsya-shtuchnyj-intelekt?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 09.02.2025).

6. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1556-2020-%D1%80?utm_source=chatgpt.com#Text (дата звернення: 10.02.2025).

7. Барбашин С. Штучний інтелект: правове регулювання в Україні та ЄС. 2023. URL: https://barbashyn.law/statti/shtuchnyj-intelekt-pravove-regulyuvannya-v-ukrayini-ta-yes/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.02.2025).

Анастасія САВЕНКО

курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Сергій ПРОКОПОВ

старший викладач кафедри
інформаційних технологій
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ**

Пошук службової інформації в мережі Інтернет є актуальним завданням для поліцейських підрозділів, оскільки сучасний світ все більше переходить до цифрового простору. Останніми часом працівники оперативних підрозділів несвоєчасно виявляють інформацію про події, особи, обставини вчинення злочинів тощо. Це може бути пов'язаним

із використанням застарілих методів отримання інформації та недостатнім використанням новітніх технологій.

Сьогодні використання пошуку в мережі Інтернет, соціальних мережах та електронних месенджерах може надати можливість оперативним працівникам отримувати додатково до 20 % первинної оперативно-розшукової інформації, що становить оперативний інтерес. Організація пошуку оперативно-розшукової інформації в мережі Інтернет є важливим напрямом діяльності оперативних підрозділів, що сприяє підвищенню ефективності оперативно-розшукової діяльності загалом [1].

Також ці підрозділи можуть використовувати вебкаталоги для аналізу статистичних даних, звітів та інших джерел. Це допомагає їм визначити тенденції злочинності, виявити прогалини в законодавстві та розробити ефективні стратегії боротьби зі злочинністю. Однак важливо зауважити, що такі системи є досить уразливими для хакерських атак. Тому правоохоронці повинні вживати заходів для захисту інформації та забезпечення безпеки даних [2].

Варто зауважити, що соціальні мережі та месенжери є важливим джерелом інформації. Оперативні працівники можуть відстежувати публікації, повідомлення та коментарі, що містять важливу інформацію.

Використання відкритих джерел для пошуку службової інформації в діяльності поліції також має свої обмеження та недоліки. Наприклад, інформація з відкритих джерел може бути недостовірною або застарілою. Перевірка її достовірності є важливим етапом. Також пошук в відкритих джерелах не дозволяє отримати доступ до конфіденційних даних, таких як закриті документи або обмежений доступ до інформації. Особливо зважаючи на те, що не всі дані доступні відкрито. Деякі інформаційні ресурси можуть бути обмеженими в доступі або недоступними.

З метою отримання інформації з мережі Інтернет правоохоронні органи використовують різні методи та джерела. Наприклад, в Україні існує проблема використання телеграм-каналів правоохоронними органами для пошуку інформації. Ця ситуація виникає через різні мотивації та інтереси різних гравців на ринку соціальних мереж та медіа [3]. На жаль, в інформаційному полі є не тільки телеграм-канали, що працюють в інтересах України, але й ті, що поширюють ворожу пропаганду.

Для швидкого пошуку інформації правоохоронні органи іноді – вимушено, через браку часу – можуть вдаватися для пошуку інформації до незаконних телеграм-ботів. А саме, звертаються до потужного інструмента «Глаз Бога» – платформи, що надає рішення та аналізує великий обсяг даних з відкритих джерел. Він дозволяє користувачам виявити співпадіння або зв'язки між об'єктами для подальшого аналізу даних.

Для вирішення такої проблеми доцільно створити нову пошукову систему, яка буде містити всю доступну інформацію про особу чи об'єкт. Це дозволить здійснювати швидкий пошук необхідної актуальної інформації, не звертаючись до недостовірних джерел.

Отже, інформація з відкритих джерел може бути недостовірною або застарілою, тож перевірка достовірності є важливим етапом. Пошук в відкритих джерелах не дозволяє отримати доступ до конфіденційних даних. Також телеграм-канали є корисними для пошуку інформації, але вони можуть містити недостовірну або ворожу пропаганду, тому використовувати їх потрібно з обережністю, ретельно аналізуючи.

1. Мовчан А. В. Актуальні проблеми пошуку оперативно-розшукової інформації в мережі Інтернет. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2012. № 3. С. 137–141. URL : <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4813/1/23Movch.pdf>.
2. Каложний Р. А., Гуцалюк М. В. Захист інформаційних комп'ютерних систем у правоохоронних органах. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/323014162.pdf>.
3. Мельник Р. Голова ЦПД про проблему телеграм-каналів: Потрібно розробити закон, який встановить єдині правила для всього ринку. *Детектор медіа*. URL : <https://detector.media/infospace/article/225025/2024-04-04-golova-tspd-pro-problemu-telegram-kanaliv-potribno-rozrobyty-zakon-yakyy-vstanovyt-iedyni-pravylya-dlya-vsogo-rynku/>.

Зорина СІВЕРСЬКА

курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Сергій ПРОКОПОВ

старший викладач кафедри
інформаційних технологій
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**ПОКРАЩЕННЯ РОЗКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
ЗА ДОПОМОГОЮ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ**

Дослідження в галузі протидії кримінальним правопорушенням інтенсивно розвивається завдяки використанню сучасних засобів і вдосконаленню прийомів їх використання. Особливу увагу привертає розгляд ролі та переваг штучного інтелекту та систем відстеження та розпізнавання в проведенні оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих дій.

Штучний інтелект, що вивчає створення імітації інтелекту в комп'ютерних системах, забезпечує правоохоронним органам потужний інструмент для виявлення та розкриття злочинів. Зокрема, застосування штучного інтелекту дозволяє аналізувати великі обсяги структурованих і неструктурованих даних, шукати залежності та відхилення у поведінці та прогнозувати злочинні дії [1, с. 51].

За допомогою штучного інтелекту можна аналізувати текстову інформацію і мовне розпізнавання з різних джерел, таких як соціальні мережі, електронні повідомлення та веб-сайти, для виявлення злочинних активностей та генерації попереджень.

Крім того, штучний інтелект сприяє аналізу зображень і відео: системи візуального розпізнавання здатні автоматично ідентифікувати об'єкти, обличчя, транспортні засоби та інші елементи. Це дає змогу відстежувати переміщення підозрюваних і встановлювати їхню особу. [2, с. 128].

Штучний інтелект, аналізуючи ймовірні злочинні патерни та дані, здатний передбачати кримінальні правопорушення. Це допомагає правоохоронцям прогнозувати місця і часи можливих злочинів, що сприяє ефективному розподілу ресурсів.

Важливу роль у боротьбі зі злочинністю відіграють системи відстеження та розпізнавання, які дають змогу контролювати об'єкти, аналізувати їхній рух і ідентифікувати за характеристиками. Вони стають цінним інструментом для правоохоронців, допомагаючи ефективно виявляти та досліджувати злочини [3, с. 60].

Розкриття кримінальних правопорушень за допомогою штучного інтелекту визначає нові горизонти в галузі правоохоронної діяльності. III, що представляє собою область комп'ютерних наук, спрямовану на створення систем, здатних імітувати інтелект та розум людини, виявляється надзвичайно корисним інструментом для правоохоронних органів у виявленні та розкритті злочинних діянь.

Одним із ключових аспектів застосування штучного інтелекту є аналіз великих обсягів даних, який дозволяє виявляти складні закономірності та залежності у злочинній діяльності. Системи штучного інтелекту можуть автоматично аналізувати текстову інформацію з різних джерел, таких як соціальні мережі, електронні повідомлення та веб-сайти, що дозволяє виявляти потенційно підозрілі активності та генерувати попередження про можливі злочинні події.

Крім того, штучний може бути використаний для аналізу зображень та відео. Системи візуального розпізнавання, що базуються на штучному інтелекті, здатні автоматично розпізнавати обличчя, об'єкти та інші елементи на відео та зображеннях. Це дозволяє відстежувати рухи підозрюваних осіб та ідентифікувати їх на великих територіях.

Крім виявлення злочинних дій, штучний інтелект може бути використаний і для прогнозування кримінальних правопорушень. Шляхом аналізу історичних даних та злочинних шаблонів системи III можуть допомагати правоохоронним органам визначати потенційні місця та часи можливих злочинів, що дозволяє ефективно розміщувати ресурси

для їх запобігання та розкриття [4, с. 86].

Таким чином, використання штучного інтелекту сприяє покращенню розкриття кримінальних правопорушень, а вдосконалення методів його застосування у боротьбі зі злочинністю є важливим резервом для підвищення ефективності оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих дій.

1. Дробишевська, Вікторія Володимирівна. Використання штучного інтелекту, а також систем відстеження та розпізнавання в оперативно-розшуковій діяльності. 2023. с. 50-53 https://www.google.com/url?q=https://www.lvduvs.edu.ua/uk/karta-dokumentiv/category/391-conference-2024-magazine.html%3Fdownload%3D5479:shtuchnyi-intelekt-u-pravovii-praktytsi-mezhi-ta-mozhlyvosti-materialy-kruhloho-stolu-15-bereznia-2024-roku&sa=U&sqi=2&ved=2ahUKEwja_cOtyLeGAXXIKRAIHwP8KtkQFnoECA0QAQ&usg=AOvVaw2pF0gkci9_cs2sgT624kl0.

2. Черевко, К. О.. Штучний інтелект як інструмент протидії злочинності. Вісник Кримінологічної асоціації України 2023 с. 124-133. https://www.google.com/url?q=https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/43&sa=U&sqi=2&ved=2ahUKEwjZ_JrFyLeGAXwPhAIHcAHNKsQFnoECBQQAQ&usg=AOvVaw08XJuMiQd2116Z5ua12dnC.

3. Демидова, Є. Є. Цифрові технології в кримінальному провадженні. сучасні підходи й тенденції застосування. організаційний комітет конференції 2023 с. 60. https://www.google.com/url?q=https://scholar.google.com.ua/citations%3Fuser%3DFYKwSRUAAAJ%26hl%3Dru&sa=U&sqi=2&ved=2ahUKEwifkdzayLeGAXXOIhAIHbUYB_wQFnoECBIQAQ&usg=AOvVaw1PiqtN1d2xnZciglYd.

4. Шевчук, В. М.. Перспективи запровадження технологій штучного інтелекту у судову діяльність в сучасних умовах. Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності матеріали наук.-практ. онлайн-семінару Харків 2020 с. 86-94. <https://www.google.com/url?q=https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/18313&sa=U&sqi=2&ved=2ahUKEwi9jKDwyLeGAXVSQVUIHY8EFGAQFnoECA0QAQ&usg=AOvVaw1OpnRE0172PINwmnKVsqy>.

Наталія ТАРАН

курсант 2 курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Сергій ПЕТРЕНКО

старший викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

УПРАВЛІННЯ У ГАЛУЗІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Управління в галузі національної безпеки є важливою складовою функціонування держави, яке забезпечує стабільність, незалежність та суверенітет України. Завдання, покладені на органи управління цією сферою, є комплексними та багатограними, охоплюючи правові, організаційні, оперативні та виконавчі функції. Вони спрямовані на ефективне забезпечення державної безпеки, включно з військовою, економічною, інформаційною та екологічною безпекою, а також на боротьбу з внутрішніми і зовнішніми загрозами.

Однією з ключових складових системи національної безпеки є діяльність органів внутрішніх справ. Вони виконують широкий спектр функцій, зокрема адміністративну, профілактичну, оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну, виконавчу та охоронну функції, що забезпечують охорону громадського порядку та боротьбу з злочинністю. Всі ці функції взаємопов'язані та утворюють єдину систему, яка забезпечує стабільність держави та захист її громадян [1, с. 30]. Особливе значення в управлінні національною безпекою займають органи військового управління. Вони відповідають за забезпечення військової безпеки, розвиток оборонної спроможності та захист від зовнішньої агресії. Міністерство оборони України є головним органом військового управління, що забезпечує формування військової політики та координацію дій сил оборони. Основними завданнями органів військового управління є оцінка воєнної ситуації, формування структури Збройних Сил та підтримка їх боєздатності [2, с. 15].

Національна гвардія України є важливим елементом системи національної безпеки, що здійснює захист суверенітету та територіальної цілісності країни, а також бере участь у підтриманні громадського порядку в надзвичайних ситуаціях. Вона здійснює функції з охорони прав і свобод громадян, участі в ліквідації наслідків стихійних лих та аварій, а також у бойових діях на захист держави.

Захист державного кордону є однією з пріоритетних завдань органів управління національною безпекою. Прикордонні війська виконують функцію охорони державного кордону, зокрема на суші, морі, річках та інших водах України, забезпечуючи недоторканість кордону та економічну безпеку країни. Державний комітет у справах охорони державного кордону України є головним органом для координації цих заходів, використовуючи для цього правові акти, які регулюють діяльність прикордонних військ [3, с. 41].

Успішна реалізація гарантій національної безпеки України неможлива без інтеграції країни в міжнародні структури, зокрема в європейські організації. Це дозволяє зміцнити обороноздатність, отримати доступ до сучасних технологій і стандартів безпеки, а також посилити співпрацю з іншими державами в боротьбі з глобальними викликами. Вирішення завдань національної безпеки вимагає постійного вдосконалення нормативно-правової бази, інтеграції з міжнародними інститутами та розвитку системи управління, яка дозволяє ефективно реагувати на внутрішні та зовнішні загрози. Не менш важливим є розвиток координації між органами державного управління для своєчасного виявлення та усунення потенційних загроз [4, с. 6].

У підсумку, надійність системи національної безпеки України залежить від ефективної роботи органів управління, розробки науково обґрунтованих концепцій безпеки, розвитку законодавства, а також інтеграції країни в міжнародні структури, що сприяють забезпеченню мирного і стабільного існування держави. Управління у галузі національної безпеки є ключовим елементом забезпечення стабільності, суверенітету та територіальної цілісності держави. Враховуючи постійно змінювані зовнішні та внутрішні загрози, ефективне управління цією сферою потребує комплексного підходу, поєднуючи правові, організаційні та виконавчі функції органів державного управління. Роль органів внутрішніх справ у системі національної безпеки є незамінною, оскільки вони забезпечують охорону громадського порядку, боротьбу зі злочинністю та захист прав і свобод громадян. Взаємозв'язок функцій органів внутрішніх справ дозволяє здійснювати ефективну координацію дій з іншими органами управління національною безпекою. Військове управління є основою гарантування оборони держави від зовнішніх загроз. Міністерство оборони та органи військового управління Збройних Сил України виконують важливу роль у забезпеченні військової безпеки, формуванні військової політики та підтримці босздатності збройних сил.

Отже, успішне виконання завдань у галузі національної безпеки України потребує комплексного підходу до управління, постійного розвитку законодавства та інтеграції з міжнародними структурами, що дозволить підвищити рівень безпеки держави в умовах глобальних викликів та загроз.

1. Білий В. І., Михальчук В. М. Основні напрями забезпечення національної безпеки держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. Вип. 17. С. 92–98.

2. Левківська В. М. Адміністративно-правове забезпечення національної безпеки. *Київський часопис права*. 2022. С. 83–88.

3. Примуш Р. Б. Напрями зростання результативності публічного управління у сфері національної безпеки. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. С. 44–48.

4. Харазішвілі Ю.М. Теоретичні засади стратегічного управління безпекою авіаційної галузі у контексті забезпечення сталого розвитку національної економіки. 2020. С.166-175.

Анастасія ТАРНАПОЛЬСЬКА

курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Сергій ПРОКОПОВ

старший викладач кафедри
інформаційних технологій
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ЄДИНОЇ СИСТЕМИ ВІДЕОМОНІТОРИНГУ З ЕЛЕМЕНТАМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Штучний інтелект стрімко розвивається в усьому світі, і Україна не є винятком. Він має значний потенціал для стимулювання економічного зростання, поліпшення життя людей та вирішення складних проблем, з якими стикається наша країна. Розвиток штучного інтелекту в Україні є актуальною темою з багатьма проблемами та перспективами. Потенційність штучного інтелекту вирішувати складні завдання та оптимізувати процеси в різних сферах життя відкриває безліч можливостей для економічного та соціального просування,

З кожним днем штучний інтелект відкриває нові можливості для вдосконалення систем відеомоніторингу, забезпечуючи їхню більшу ефективність та функціональність. Хочемо зазначити, що камери спостереження, які обладнані технологіями штучного інтелекту, стають більш інтелектуальними та здатними до автоматизованого аналізу відеоданих, що відкриває широкий спектр можливостей у різних сферах. Однією з основних переваг застосування штучного інтелекту у камерах спостереження є можливість автоматичного розпізнавання облич та об'єктів. Системи розпізнавання облич можуть ідентифікувати особи на відео та використовувати цю інформацію для реалізації різноманітних цілей, від виявлення злочинців до контролю за доступом.

Саме ця перевага до цього часу не реалізована в Україні повною мірою. Проблема недостатньої кількості камер спостереження з штучним інтелектом в Україні може мати серйозні наслідки для забезпечення громадської безпеки та ефективності правоохоронних органів. А надто мала кількість камер спостереження з штучним інтелектом може призвести до обмеженого покриття важливих місць, таких як центри міст, громадські транспортні вузли, торгові центри та інші об'єкти, де зазвичай зосереджується велика кількість людей та потенційних ризиків. Недостатнє покриття камерами спостереження зі штучним інтелектом може сприяти зростанню ризику злочинності та безпекових загроз у тих місцях, де вони встановлені. Відсутність відповідного нагляду може дати злочинцям більшу свободу дій та знизити вірогідність їхнього виявлення та затримання. Відсутність камер з штучним інтелектом може також вплинути на ефективність правоохоронних органів, ускладнюючи їхню роботу з розслідування злочинів та виявлення порушень.

Збільшення кількості камер спостереження зі штучним інтелектом звичайно вирішить проблему спостереження за незаконослухняними громадянами, а також полегшить роботу поліції. Та впливає інше питання, що ж до функціональних вимог побудови систем відеоспостереження і відеомоніторингу та чи будуть вони сприяти забезпеченню національної та державної безпеки [1]?

На нашу думку, цю проблему частково може вирішити запровадження Проекту Закону «Про єдину систему відеомоніторингу стану публічної безпеки» [2]. Законопроект повинен сприяти забезпеченню національної та державної безпеки, підвищенню загального рівня публічної безпеки і порядку, забезпеченню місць проживання та перебування громадян шляхом запровадження на базі органів державної влади та органів місцевого самоврядування відповідно до єдиних функціональних і технологічних стандартів єдиної системи відеомоніторингу стану публічної безпеки [3]. А також вдосконалення вже існуючої ПП «Гарпун», яка має на меті моніторинг тимчасових потоків даних про номерні знаки, що

надходять із систем відеофіксації, на предмет їх розшуку, одночасного перебування на різних ТЗ (номерні знаки – двійники), використання номерних знаків, що за даними Єдиного державного реєстру Міністерства внутрішніх справ України (ЄДР МВС), знищено [4, с. 77].

Згідно із Законом проєктом, об'єктами відеомоніторингу є, серед іншого, публічні місця, об'єкти інфраструктури, до яких віднесли, зокрема, парки, сади, вулиці, дороги, парковки, будівлі органів влади, будівлі закладів освіти та охорони здоров'я, що до речі вирішує питання з обмеженням покриття території камерами спостереження [3].

Шляхом впровадження єдиної системи відеомоніторингу держава може сприяти збільшенню кількості камер спостереження зі штучним інтелектом на території країни. Це дозволить поліпшити покриття важливих об'єктів та місць загального користування, таких як громадські транспортні вузли, вулиці міст та інші місця зі значним потоком людей [1].

Отже, більш широке використання камер зі штучним інтелектом також допоможе забезпечити більш швидку реакцію на можливі загрози та негативні події. Алгоритми машинного навчання дозволять автоматизувати аналіз великих обсягів відеоданих та швидше виявляти підозрілі дії або аномальну поведінку. Впровадження єдиної системи відеомоніторингу зі штучним інтелектом сприятиме поліпшенню роботи правоохоронних органів та забезпечить більш ефективну боротьбу зі злочинністю. Забезпечення доступу до відеоданих та розвиток аналітичних інструментів дозволить правоохоронцям ефективніше реагувати на кримінальні події та розслідувати злочини.

1. У системі відеомоніторингу стану публічної безпеки запровадять єдині технічні та функціональні вимоги до відеоспостереження. *Офіційний сайт МВС України*. URL: <https://mvs.gov.ua/news/u-sistemi-videomonitoringu-stanu-publicnoyi-bezpeki-zaproviadiat-jedini-texnicni-ta-funkcionalni-vimogi-do-videosposterezennia>

2. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43733>

3. Лисогор І. У МВС прокоментували законопроект про відеонагляд у публічних місцях. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/society/2024/02/22/599766_mvs_prokomentuvali_zakonoproiekt.html

4. Бочковий О. В. Інформаційне забезпечення діяльності патрульної поліції : метод. рек. Дніпро : ДДУВС, 2020. 104 с. URL: <http://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/6640>

Андрій ХЕЙЛО

курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Сергій ПРОКОПОВ

старший викладач кафедри
інформаційних технологій
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

АНАЛІЗ БІОМЕТРИЧНИХ СИСТЕМ КОНТРОЛЮ ДОСТУПУ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

У дослідженні здійснено порівняльний аналіз наявних методів біометричної ідентифікації у процесі контролю та управління доступом до інформаційних систем.

Системи контролю доступу виконують такі функції: ідентифікація осіб, які мають право на вхід, розмежування доступу до різних приміщень, управління автоматизованими режимами, реєстрація часу перебування на об'єкті, обробка інформації та статистика.

Більшість компаній використовують системи контролю доступу (СКД) для підвищення безпеки. Це дослідження надає порівняльний аналіз біометричних методів.

Готелі, офіси та інші підприємства впроваджують системи контролю доступу для підвищення безпеки. Використовуючи біометричні дані, ці системи можуть підвищити безпеку організацій та їхніх працівників. Електронні двері, що обертаються, на основі традиційних карток або зчитувачів відбитків пальців є ненадійними та вразливими до злому.

Тому персоналізовані картки, брелоки, коди клавіатури та біометричні дані (наприклад, відбитки пальців, структури сітківки ока, голосу та обличчя) відіграють важливу роль як ідентифікатори для ідентифікації осіб [1].

Такі біометричні дані, як співставлення відбитків пальців, розпізнавання сітківки ока та розпізнавання голосу, можуть бути менш точними за несприятливих умов. Наприклад, зіставлення відбитків пальців може бути виконано неправильно, якщо відбиток пальця поганої якості або якщо палець мокрий. Крім того, точність розпізнавання сітківки ока може знижуватися під впливом природних явищ, таких як сонячне світло. Крім того, фоновий шум, емоції та хвороби (наприклад, застуда та бронхіт) можуть спричинити спотворення мови та знизити точність розпізнавання мови. З іншого боку, технологія розпізнавання обличчя може ідентифікувати людей на цифрових зображеннях і відеокліпах.

На етапі розпізнавання коригується яскравість, положення і специфічний вигляд обличчя, а на етапі верифікації обчислюються ознаки і порівнюються з базою даних у програмі. Ці методи зменшують чутливість системи та підвищують точність розпізнавання.

Розпізнавання обличчя – це низка завдань з ідентифікації людей на цифрових зображеннях або відеокліпах [2]. На основі зображення, отриманого з камери, алгоритм визначає межі обличчя. Фаза розпізнавання включає зміну яскравості обличчя, його вирівнювання, наближення або віддалення, а також перетворення до певного вигляду. Етап верифікації включає процедури обчислення ознак і безпосереднього порівняння їх з критеріями, що зберігаються в базі даних. Ці етапи зменшують чутливість системи до зовнішніх впливів і підвищують точність розпізнавання [3].

Зіставлення відбитків пальців і розпізнавання сітківки ока залежать від умов, тоді як розпізнавання обличчя передбачає перетворення і порівняння зображень для підвищення точності розпізнавання.

Отже, системи контролю доступу забезпечують контроль доступу до об'єктів, що охороняються, на основі використання біометричної ідентифікації. Точність розпізнавання є важливим критерієм для надання доступу, оскільки персональні дані, отримані при традиційному скануванні, є ключовими.

Проведене порівняльно аналітичне дослідження біометричних методів у процесах контролю доступу та управління інформаційними системами дозволить підвищити інформаційну безпеку організацій. Розпізнавання відбитків пальців і сітківки ока можуть бути неточними через несприятливі умови і природні явища, а розпізнавання обличчя, з іншого боку, може підвищити точність, завдяки процедурам перетворення і порівняння зображень. Тому саме цей метод є найбільш перспективним для контролю доступу на основі біометрії до інформаційних ресурсів.

1. Коваль Л. Г., Злепко С. М., Новіцький Г. М., Кречотень Є. Г. Методи і технології біометричної ідентифікації за результатами літературних джерел. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Технічні науки*. 2022. Т. 30 (69). Ч. 1. № 2. С. 104–112. URL: http://www.tech.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/2_2019/part_1/19.pdf.

2. Мирошниченко В. О., Прокопов С. О., Рижков Е. В. Впровадження сучасних систем цифрового радіозв'язку у підрозділах Національної поліції : науково-практ. рек. Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2021. 29 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/6861>.

3. Марущак А. Визначення поняття «доступ до інформації». *Правова інформатика*. 2016. № 3 (11). С. 69–74. URL: <https://ippi.org.ua/sites/default/files/06mapdi.pdf>.

Марія ЯШИНА

Студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО

доцент кафедри
теорії держави та права
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук

РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У РОЗВИТКУ ПРАВНИЧОЇ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ В УКРАЇНІ

Стрімкий розвиток інформаційних технологій та їх впровадження в усі сфери життєдіяльності суспільства потребують переосмислення звичних підходів у фактично всіх науках. Правнича наука не є винятком, адже поява та удосконалення технологій штучного інтелекту (далі – ШІ) відкривають нові вектори для дослідження державотворення та правотворення, оптимізації юридичної практики та вдосконалення правового регулювання у різних сферах.

Репрезентована тема є надзвичайно важливою з огляду на стрімкий розвиток технологій ШІ впродовж останніх десятиліть та їхній потенційно перетворюючий вплив на всі сфери суспільства, зокрема й на право. Швидке збільшення обчислювальної здатності, розробка нових алгоритмів машинного навчання та збільшення обсягів доступних даних відкривають безпрецедентні перспективи для використання ШІ в юриспруденції.

Проблематика використання ШІ в юриспруденції вже давно привертає увагу науковців і юристів-практиків. Вона стала предметом дослідження у працях таких вчених як Н. Азьмук, Д. Власюк, Ю. Кривицький, Р. Лоурол, Н. Марценко, О. Петришин, О. Радутний, О. Талдикін, І. Теличко, А. Тюрінг, Ю. Чебаненко, О. Чепік-Трегубенко та інших. У наукових статтях активно досліджуються різні аспекти застосування ШІ, зокрема його можливості для автоматизації повсякденних юридичних завдань (складання стандартних документів, пошук судової практики й законодавства, здійснення попереднього аналізу договорів тощо).

6 жовтня 2021 р. Європейський парламент ухвалив «Резолюцію про штучний інтелект у кримінальному законодавстві та його використання поліцією і судовою владою у кримінальних справах» (далі – Резолюція), що визнає переваги та ризики, які штучний інтелект може надати судовій владі та правоохоронним органам. Європейський парламент підтвердив, що всі рішення щодо застосування ШІ в державних органах мають повністю відповідати принципам людської гідності, недискримінації, свободи пересування, презумпції невинуватості, свободи вираження поглядів та рівності перед законом відповідно до Європейської конвенції з прав людини. Європейський парламент наголосив, що застосування ШІ має бути заборонено, якщо його використання є несумісним з основоположними правами людини [9].

Що стосується України, то вона вже «заклала перший камінь» у розвиток та регулювання ШІ. Так, Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р було схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні (далі – «Концепція»). Цією Концепцією визначаються мета, принципи та завдання розвитку технологій штучного інтелекту в Україні як одного з пріоритетних напрямів у сфері науково-технологічних досліджень. Концепцію розроблено відповідно до плану пріоритетних дій Уряду на 2020 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 вересня 2020 р. № 1133 [5].

Згідно з Розпорядженням КМУ термін «штучний інтелект» визначається як організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час

роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань [5]. У контексті юридичної науки ШІ можна визначити як набір спеціальних алгоритмів, програмних рішень і комп'ютерних систем, створених для аналізу юридичних текстів, знаходження у них закономірностей, передбачення юридичних наслідків, надання порад з правничих питань та автоматизації юридичних процедур.

Одну із перших комплексних спроб упорядкувати статус штучного інтелекту здійснив Європейський Союз, який прийняв узгоджений текст Резолюції Європарламенту «Норми цивільного права про робототехніку» (2015/2013 (INL)) від 16 лютого 2017 р. [2, с. 93]. Основними проблемами, порушеними в цій Резолюції, є питання етичних норм щодо робототехніки та штучного інтелекту, надання прав роботам і штучному інтелекту, створення Європейського агентства з робототехніки та штучного інтелекту, розв'язання питання про відповідальність за завдану роботом і штучним інтелектом шкоду, а також пропозиція серед уже відомих категорій суб'єктів правовідносин (фізичні та юридичні особи) утворити нову – «електронну особу (особистість)», що матиме власні специфічні права й обов'язки [2, с. 93; 4]. ШІ має бути каталізатором для розв'язання складних, ключових юридичних проблем, зокрема, впровадження вагомих та поступальних правових змін (трансформації правової системи, системи права, системи законодавства та ін.).

Про успішність комп'ютерної програми або нейронної мережі судять за тим, видає вона правильний або бажаний вихідний сигнал. З часів Алана Тюрінга між інтелектом і поведінкою ставлять знак рівності. За зовнішнім виразом волі судді у вигляді рішення криється боріння душі, тональність якій задає правосвідомість. Правосвідомість, яка становить основу професійної свідомості судді «аж ніяк не зводиться до правильного знання позитивного права. Вона взагалі не зводиться до одного «знання», але включає в себе всі основні функції духовного життя: насамперед – волю, до того ж саме духовно-виховану волю, а потім – і почуття, і уява, і всі культурні відправлення людської душі». Для штучного інтелекту сутнісне значення рішення судді залишається недосяжним [7, с. 275].

В умовах активного розвитку та інформатизації всіх сфер життя суспільства, все більшого впровадження в життя людини інформаційно-комунікаційних технологій, що, безперечно, стосується й освітньої сфери, доступність інформації зростає неймовірною швидкістю [8, с. 332]. Запровадження нових концептуальних підходів до здобуття вищої юридичної освіти потребує нової комплексної системи отримання та діагностики знань здобувачів вищої освіти. Так, за допомогою програми для організації відеоконференцій Zoom, яка вже традиційно використовується у закладах вищої освіти для проведення навчальних занять, викладачі та здобувачі вищої освіти можуть створювати спільні матеріали (таблиці, діаграми тощо) протягом уроку, а також зберігати розроблені матеріали за допомогою функції «Дошка повідомлень» у різних форматах для подальшого використання. Такий підхід дає змогу максимально залучити студентів до колективної роботи та краще засвоїти відповідну тему [8, с. 334].

Попри те, що ШІ базується на комп'ютерних програмах, що можуть самостійно розвиватися та обирати алгоритми дій, у зв'язку з їх швидким вдосконаленням та розширенням функціоналу, дедалі частіше виникає питання щодо визнання їх суб'єктами права.

Розвиток цифрових технологій впливає на ринок праці та змінює процес праці. З'являється новий об'єкт – штучний інтелект, який за умови регламентації його статусу та у певних сферах діяльності може стати суб'єктом [9]. Недоцільно говорити про загальну правосуб'єктність ШІ, вважаючи роботів гіпотетичними учасниками будь-яких правовідносин. Досить складно уявити роботів суб'єктами конституційних, адміністративних, карних та інших подібних відносин.

Одним із фундаментальних аспектів застосування ШІ в юридичній науці є його унікальна здатність автоматизувати рутинні завдання, аналізувати великі масиви даних та підвищувати точність юридичних рішень. Завдяки таким інноваціям юристи можуть зосередитися на складніших та стратегічно важливіших аспектах справ, тоді як ШІ бере на себе обробку документів, дослідження та пошук інформації [1]. Але алгоритми ШІ можуть бути упередженими, що може призвести до несправедливих рішень.

Підсумовуючи цю важливу тему, слід зауважити, що штучний інтелект вже нині має

все більше значення у правничій науці та практиці, забезпечуючи науковців та юристів-практиків сучасними засобами для глибокого аналізу правових явищ, що сприяє значному пришвидшенню роботи правників. Майбутній поступ та ефективне впровадження технологій ШІ в правничу сферу потребує комплексного та відповідального підходу, що враховував би як очевидні потенційні вигоди, так і можливі етичні, правові та соціальні виклики і загрози.

1. Власюк Д. Доктринальні підходи до розкриття сутності категорії «Штучний інтелект». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 448. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2020/109.pdf.
2. Кривицький Ю. Штучний інтелект як інструмент правової реформи: потенціал, тенденції та перспективи. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 2 (119). С. 93. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4457d963-8411-4aес-b0с7-48489527e68e/content>.
3. Морозова К. Штучний інтелект в юриспруденції. Виклики, загрози, перспективи. URL: <https://eba.com.ua/shtuchnyj-intelekt-v-yurysprudentsiyi-vyklyky-zagrozy-perspektyvy-2/>.
4. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23 квітня 1991 р. № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>.
5. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p#Text>.
6. Рикова В. Як юристи використовують ШІ для підвищення ефективності роботи. URL: <https://mavr.ua/ua/yak-yuristi-vikoristovuyut-sh-dlya-p-dvischennya-efektivnost-robot/>; <https://mavr.ua/ua/yak-yuristi-vikoristovuyut-sh-dlya-p-dvischennya-efektivnost-robot/>.
7. Токар Л. Штучний інтелект на варті справедливості: перспективи та ризики застосування в правовій сфері. 2020 № 2 URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35614/1/ШТУЧНИЙ%20ИНТЕЛЕКТ%20НА%20ВАРТИ%20СПРАВЕДЛИВОСТИ.pdf>.
8. Chepik-Trehubenko O. Innovative methods of training lawyers: theoretical and legal aspects. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2022. Special Issue № 1. 347 p. P. 330-336 URL: <https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/966/851>.
9. European Parliament resolution of 6 October 2021 on the role of development policy in the response to biodiversity loss in developing countries, in the context of the achievement of the 2030 Agenda (2020/2274(INI)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-10-06_EN.html.

ОСВІТНЬО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕКТОРА БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ



Олена МАРЧЕНКО

професор кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного права
та прав людини Дніпровського
державного університету внутрішніх
справ (м. Дніпро, Україна),
доктор філософських наук, професор
<https://orcid.org/0000-0002-2069-9942>

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ІЗ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: УРОКИ ЄС ДЛЯ УКРАЇНИ

У сучасному світі спроможність держави забезпечити безпеку освітнього середовища є одним із визначальних критеріїв успішного функціонування та розвитку соціально-економічної системи. Безпека освітнього процесу – це комплекс заходів, спрямованих на захист від фізичних і психологічних чинників, здатних заподіяти шкоду здоров'ю дітей та становити загрозу їхній гідності та душевному благополуччю.

Актуальними завжди будуть два важливі напрями розв'язання проблеми забезпечення безпеки в освітньому процесі. Перший – це забезпечення фізичної безпеки учнів, що означає створення захищеного простору, в якому буде нівельовано будь-які загрози для життя дітей і створено умови для максимально комфортної життєдіяльності, а також здійснюватимуться заходи із профілактики травматичних ситуацій та формування навичок безпечної поведінки. Другий – це забезпечення психологічної безпеки учнів, яка включає створення умов для повноцінного розвитку дітей, збереження та зміцнення їхнього психологічного здоров'я. І перший, і другий напрями потребують високого професіоналізму усіх працівників закладів освіти, оснащеності цих закладів сучасними технікою та обладнанням, підготовленості учнів та осіб, на яких покладено відповідальність за їхнє життя, до дій у надзвичайних ситуаціях.

Школа має бути не лише закладом, де дітей навчають, а й простором їхнього повноцінного дорослішання, живильним середовищем становлення успішних, щасливих і здорових людей. Саме тому сучасний заклад освіти зобов'язаний створити атмосферу душевного комфорту та сприятливого соціально-психологічного клімату, що підтримує і навіть ініціює процеси розвитку особистості та її психологічного потенціалу. Відповідно, школа має стати для дитини територією безумовної фізичної і психологічної безпеки.

Безпечний простір для здобувачів освіти – пріоритетне завдання, яке стоїть не лише перед педагогічними працівниками, а й перед правоохоронцями. Особливо актуальним є питання створення безпечних умов та організації безпечного освітнього середовища у зв'язку із дією правового режиму воєнного стану на території України. З огляду на це пріоритетним завданням для національної системи освіти є формування у здобувачів освіти та педагогічних працівників культури безпеки, розвиток їхньої працезахисної компетентності, готовності до забезпечення та дотримання вимог безпечного освітнього середовища. Саме тому одним із ключових понять, визначених Законом України «Про повну загальну середню освіту», є безпечне освітнє середовище як сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та моральної шкоди, а також психологічного насильства, приниження тощо [2].

У 2015 р. ООН було прийнято Декларацію про безпеку шкіл, яку наразі підписало 109 країн. Враховуючи основні положення декларації, Представництво Дитячого фонду ООН в Україні в 2016 р. розробило для МОН України концептуальну записку «Безпечні школи в Україні», в якій запропонувало можливі компоненти програмного підходу до створення безпечних шкіл. На основі цих документів і з урахуванням досвіду ЄС з побудови сприятливого для дитини освітнього середовища в Україні було схвалено Концепцію

реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, що передбачає докорінне реформування загальної середньої освіти, реалізацію права дітей на якісну освіту та забезпечення навчання учнів на основі розвитку життєвих навичок, підготовки педагогічних працівників на засадах компетентнісного підходу, створення безпечного для дитини освітнього середовища [1].

Водночас для створення безпечних шкіл потрібні фахівці з питань безпеки освітнього середовища, підготовка яких повинна здійснюватися у юридичних закладах вищої освіти, у зв'язку із тим, що першочерговою вимогою для такого фахівця є знання правових засад захисту життя дитини та її прав. Крім того, спеціаліст із безпеки освітнього середовища – це людина, яка повинна уміти налагодити на засадах партнерства комунікацію між закладом освіти та органами батьківського самоврядування, працівниками закладу, правоохоронними органами, рятувальниками, громадськими організаціями, місцевою владою, щоб найбільш ефективно сприяти створенню безпечного освітнього середовища для учнів, батьків та вчителів. Підготовка такого фахівця є складним і багатовекторним процесом, який включає як інтелектуальний та фізичний розвиток, так і формування навичок ефективної комунікації із різними категоріями населення, набуття знань із психології, права, комунікативістики, основ надання первісної медичної допомоги тощо. Така різноплановість підготовки спеціаліста із безпеки освітнього середовища вимагає системного мультидисциплінарного навчання.

Орієнтуючись на цілі сталого розвитку («Якісна освіта» і «Мир, правосуддя і ефективні інститути») й беручи до уваги міжнародну програму «Комплексна система безпеки школи на 2022–2030 рр. щодо прав дитини та стійкості в освітньому секторі» [3], розроблену GADRRRES – глобальним альянсом, що опікується правами дитини і сталим розвитком у секторі освіти, а також національні нормативно-правові акти з означеного напрямку, кафедрою теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ ініційовано освітній проєкт «Практики ЄС у підготовці фахівців із безпеки освітнього середовища: уроки для України». Мета проєкту – вивчити і застосувати в освітній практиці європейський досвід підготовки в умовах закладу вищої освіти фахівців, здатних забезпечити в освітніх закладах безпечне і захищене середовище. Цей досвід буде використано у навчанні здобувачів вищої освіти, офіцерів поліції – слухачів курсів підвищення кваліфікації та інших осіб, зацікавлених в отриманні інформації з означеної проблематики. Він важливий також і для удосконалення Служби освітньої безпеки, яку було створено при Національній поліції України у 2024 р.

Завданнями проєкту, розрахованого на три роки, є систематизація європейського досвіду підготовки фахівців з питань безпеки освітнього середовища, а також поширення інформації щодо кращих європейських практик підготовки таких фахівців серед населення у ході впровадження мультидисциплінарного навчального курсу, під час круглих столів, тренінгів, публічних дебатів, інших просвітницьких заходів, що проводитимуться у гібридному форматі на базі Дніпровського державного університету внутрішніх справ для здобувачів освіти, діючих офіцерів поліції, інших спеціалістів та широкого кола зацікавлених осіб.

У результаті реалізації проєкту його учасники на усіх рівнях, включаючи здобувачів вищої освіти і викладачів, сформулюють уявлення про безпечне освітнє середовище, європейські стандарти щодо захисту прав дітей на навчання та безпечне освітнє середовище; ознайомляться із національними та міжнародними нормативно-правовими актами, дотичними до цієї проблематики, й розроблять, у разі потреби, пропозиції щодо їх удосконалення. Отримані знання і набуті компетентності стануть основою для вироблення у майбутніх фахівців такого підходу до професійної діяльності, що буде орієнтований передусім на охорону світу дитинства, задоволення освітньо-культурних і соціальних потреб дітей, збереження їхнього фізичного, психологічного та духовного здоров'я; розвиток самобутньої і впевненої в собі особистості, а також підтримку дитинства загалом як найбільш цінного і відповідального періоду життя людини; надання допомоги учасникам процесу соціалізації дитини; цілеспрямовану підготовку підростаючого покоління до ефективної життєдіяльності. Реалізація проєкту стане важливим кроком до консолідації зусиль освітян, академічної спільноти, органів державної влади і органів місцевого самоврядування, громадськості щодо захисту дитинства відповідно до стандартів ЄС.

1. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-p#Text>.

2. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16 січня 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#top>.

3. Comprehensive School Safety Framework 2022-2030 for Child Rights and Resilience in the Education Sector. URL : <https://inee.org/sites/default/files/resources/The-Comprehensive-School-Safety-Framework-2022-2030-for-Child-Rights-and-Resilience-in-the-Education-Sector.pdf>.



Олександра ШЕВЧУК

доцент кафедри іноземних мов
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
(м. Хмельницький, Україна),
доктор педагогічних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0002-2102-7363>

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПЛАТФОРМИ ДИСТАНЦІЙНОГО
НАВЧАННЯ – ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМИ ILIAS ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ
КВАЛІФІКАЦІЇ ФАХІВЦІВ З ОХОРОНИ КОРДОНУ**

Освітня онлайн-платформа ILIAS (Integrated Learning, Information and Work Cooperation System) – освітня платформа, яку застосовують провідні європейські правоохоронні відомства й організації, у сферу компетенції яких входить і охорона кордону. Освітня платформа ILIAS – це потужний і гнучкий інструмент для навчання та співпраці в Інтернеті, який слугує платформою для опанування знань і підтримання взаємодії. Ця інтегрована система є вебсистемою управління навчанням (LMS) з відкритим кодом (рис. 1). Платформа не обмежується конкретною дидактичною моделлю, натомість підтримує різноманітні форми подання навчального контенту та методи ДН.

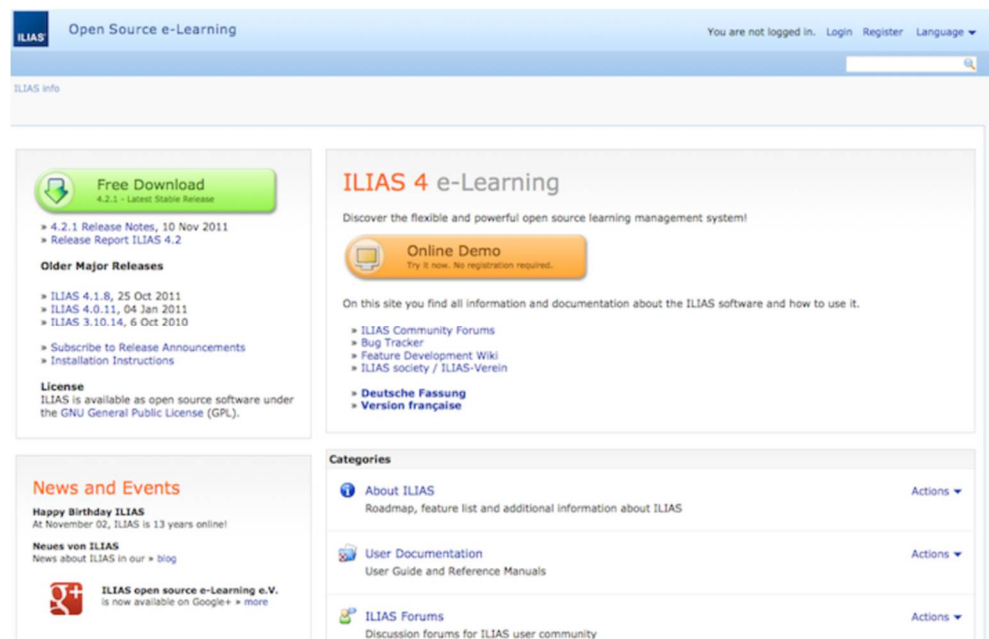


Рис. 1. Скріншот сторінки системи управління навчанням ILIAS

За допомогою ILIAS можна ефективно створювати навчальний контент і методичні матеріали для викладачів. Робочі процеси та інструменти ILIAS оптимізовано для полегшення самостійного навчання персоналом правоохоронних органів. У межах ILIAS усі користувачі мають персоналізований робочий простір. Можна контролювати доступ до навчальних матеріалів і функцій, а також до інструментів розробки для редагування зазначених матеріалів, таких як навчальні модулі, вікі та глосарії, інтегровані в платформу. За допомогою блоку «Тестування та оцінювання» можна реалізовувати онлайн-іспити й оцінювати прогрес у навчанні [1].

Концепція ILIAS полягає в тому, щоб запропонувати гнучке онлайн-середовище для роботи і навчання з використанням інтегрованих інструментів навчання. Освітня платформа ILIAS виходить за межі традиційного ДН, її можна розглядати радше як різновид бібліотеки, що надає доступ до навчальних та інформаційних матеріалів у зручний спосіб за допомогою

будь-якого гаджета.

Система ILIAS – це відкрита платформа знань, де контент може бути доступним навіть для незареєстрованих користувачів. Інтегровані освітні засоби й інструменти мають спрощені панелі керування та інтерфейс для забезпечення легкості навчання в системі. Прикладами такої перехресної функціональності є сервіси надання коментарів, приміток та обробки метаданих. Освітню платформу ILIAS було створено викладачами, її подальшим розвитком керують користувачі. Розробка системи базується на досвіді спільноти і покликана робити навчання та викладання кращими і легшими.

Інновації у сфері електронного навчання швидко впроваджуються в ILIAS, і це означає, що користувачі застосовують сучасний постійно оновлюваний та потужний освітній продукт. Якість і сумісність платформи забезпечується централізованим керуванням інструментів та їх оновленням [1].

Освітня платформа ILIAS дозволяє викладачам індивідуально підлаштовувати часові і робочі графіки своїх студентів, не втрачаючи контролю над перебігом усього курсу. Ця платформа є досить поширеною у світі. Зокрема, вона використовується компанією, що займається навігацією повітряним простором і трафіком в Швейцарії, як основний засіб для електронного навчання. Ця платформа також використовується італійською машинобудівною компанією SACMI для створення, керування та розповсюдження онлайн-посібників багатьма мовами для роботи зі своїми машинами. Багато університетів використовують продукт SACMI як «ноу-хау» для ефективної роботи у віртуальному кампусі.

Застосування платформи ILIAS має багато переваг порівняно з комерційними навчальними платформами щодо можливостей і функціональності, починаючи від сертифікації SCORM та інструментів Web 2.0 і завершуючи зручним інструментом тестування й оцінювання.

Система змішаного навчання на цій платформі є зручною для викладачів, які працюють у дистанційному або змішаному форматі. Так, проведення курсів онлайн доповнюється контактними заняттями або застосовується метод «перевернутого класу», коли слухачі вивчають навчальний матеріал онлайн, а потім практично відпрацьовують його під час офлайн-занять. Студенти завантажують слайди та сценарії, обговорюють кейси і співпрацюють в Інтернеті. Вони також можуть складати іспити онлайн. Результати дослідження дозволяють стверджувати, що нині все більше закладів освіти використовують ILIAS для управління навчанням, автоматичного створення курсів та організації онлайн-іспитів. Зокрема, онлайн-іспити можна проводити з дотриманням вказівок щодо іспиту завдяки спеціальним запобіжним засобам конфігурації, наприклад режиму IPA-призначення [1].

Щодо створення навчального контенту, то ILIAS пропонує два способи наповнення дистанційного курсу: можна імпортувати документи та матеріали або створити свій контент з нуля. ILIAS імпортує модулі, сумісні із SCORM, будь-які файли або тестові запитання, також підтримується обмін документами.

Одна із сильних сторін ILIAS – це інтегровані засоби розробки. Платформа пропонує інтегровані інструменти для створення навчальних модулів, глосаріїв і вправ. Викладачі та студенти можуть спільно створювати вміст онлайн.

Освітня платформа ILIAS пропонує індивідуальний робочий простір кожного користувача. Це відправна точка для всіх навчальних занять; можна, наприклад, звідси продовжити роботу над навчальним модулем або зайти на платформу, щоб перевірити роботу навчальної групи.

Користувач може вибрати навчальні ресурси або матеріали для розміщення на своєму персональному робочому столі, звідки він буде мати до них легкий доступ. У календарі на персональному робочому столі відображаються заплановані заняття і кінцеві терміни. Онлайн-платформа ILIAS також пропонує доступ до пошти та новин, а ще можливість шукати і зв'язуватися з іншими користувачами онлайн. Особистий робочий стіл користувача допомагає організувати та керувати всіма групами і курсами, а також особистими налаштуваннями викладача, такими як вибір мови чи особистого профілю.

Функція пошуку є доступною у верхній частині будь-якої сторінки в ILIAS. Користувач може виконати пошук у повному тексті, за ключовими словами або метаданими. Результати пошуку можна зберегти та використати повторно. Під час пошуку буде знайдено лише ті документи, до яких користувач має дозвіл доступу.

Приватні нотатки або публічні коментарі можна додавати до всього вмісту в ILIAS. Нотатки і коментарі можна отримати з персонального робочого столу. Ця платформа також

пропонує внутрішню функцію тегування, що дозволяє описувати навчальні ресурси, використовуючи теги.

Викладачі, які застосовують ILIAS, можуть створювати сценарії, за яких здобувачі освіти, зокрема фахівці з охорони кордону, автоматично отримують доступ до вмісту після виконання певних попередніх умов. Матеріал курсу можна організувати з використанням навчальних цілей, виконання яких можна оцінити в тестах різного рівня. На основі цих результатів тестування користувачу рекомендуються навчальні ресурси. Це зручний і простий спосіб реалізувати адаптивне навчання.

Освітня платформа ILIAS також підтримує самостійне навчання та можливість адаптації здобувачів освіти, а зручна побудова навчальних планів дозволяє їм визначати фази самостійного навчання в сценарії змішаного або дистанційного навчання.

Функція прогресу навчання інформує здобувачів освіти про їхній прогрес, який базується на результатах тестів, вправ і залежить також від часу, витраченого на опрацювання навчальних модулів, та інших чинників. Навчання в групах і спільне створення онлайн-матеріалів завжди були однією із сильних сторін ILIAS. Здобувачі освіти є не споживачами знань, а активними користувачами. Учасники груп і курсів можуть отримати дозвіл на авторство та використовувати систему для створення власних навчальних матеріалів.

Освітня платформа ILIAS має певні особливості організації тестування й іспитів [1] завдяки інтегрованому середовищу «Test & Assessment» для створення і проведення онлайн-тестів та іспитів. Тест може слугувати для оцінки власного прогресу в навчанні або бути реальним іспитом. Результати тестування може бути використано для доступу до інших матеріалів студентів.

Освітня платформа ILIAS пропонує широкий спектр типів запитань, зокрема з одним варіантом вибору, з кількома варіантами відповідей або таких, що передбачають відповідь у форматі «правильно-неправильно», заповнення пропусків, написання есе тощо. Банки запитань спрощують їх повторне використання. У тесті можна довільно комбінувати всі типи запитань. Запитання також можуть бути призначені до тесту випадковим способом. У блоці «Test & Assessment» є можливість зворотного зв'язку з урахуванням відповідей, зважування відповідей, кредитних балів і сертифікатів ECTS [1].

Платформа також пропонує ефективний інструмент опитування. За допомогою цього інструменту можна створювати та проводити вебопитування – щоб оцінити групу або провести аналіз успішності. Доступним є широкий вибір типів запитань і процедур аналізу. Можна визначати та повторно використовувати набори відповідей. Шаблони відповідей дозволяють створювати опитування надзвичайно ефективно.

Щоб підтримувати тісний контакт зі здобувачами освіти, можна покластися на різноманітні методи спілкування в ILIAS. За допомогою внутрішньої системи новин, наприклад, можна інформувати учасників курсу про зміни в курсі чи програмі. Форуми можна використовувати для тематичних дискусій або для обговорення організаційних питань. Можна створювати дошки оголошень або поширені запитання на форумі. Форуми також чудово підходять для дидактичних цілей, а здобувачі освіти можуть практикувати дебати або брати участь у дискусійних ролевих іграх.

Користувачі можуть віддалено налаштовувати курси, призначати викладачів і студентів та змінювати налаштування. Інтерфейси до зовнішніх систем, таких як віртуальні класи, також реалізовано в ILIAS, і нові інтерфейси можна легко запровадити. Декілька версій ILIAS можна підключити для надання вмісту між закладами за допомогою спільного сервера електронного навчання [1].

Отже, провідні європейські правоохоронні відомства й організації, до сфери компетенції яких також входить охорона кордону, використовують онлайн-платформу ILIAS (Integrated Learning, Information and Work Cooperation System, open-source web-based learning management system). Освітня платформа ILIAS є потужним і гнучким інструментом для навчання та співпраці в Інтернеті, опанування знань і підтримання взаємодії. Ця освітня платформа не обмежується конкретною дидактичною моделлю, натомість підтримує різноманітні форми надання навчального контенту та методи дистанційного навчання.

1. Join the Free Spirit: ILIAS open source E-Learning. *Scribd*. URL : <https://www.scribd.com/document/74151994/ILIAS-Booklet>.



Дмитро АНІСІМОВ

доцент кафедри спеціальної
фізичної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор філософії в галузі права

<https://orcid.org/0000-0003-2893-8343>

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ: СУЧАСНИЙ ВИМІР

Держава сприяє розвитку фізичної культури і спорту, забезпечуючи при цьому санітарно-епідемічне благополуччя, що закріплено в ст. 49 Конституції України. Водночас 24 лютого 2022 р. Указом Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» (Закон України «Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”» від 24 лютого 2022 р.) [1] було запроваджено воєнний стан, що відповідно до ст. 64 Конституції України зумовило можливість обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Зокрема, у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені ст. ст. 30–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2].

Ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. встановлено, що воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [3].

Поміж широкого спектра повноважень військових адміністрацій, згідно із зазначеним вище законодавством, передбачено управління закладами освіти, установами освіти, закладами охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, надавачами соціальних послуг, які належать територіальним громадам або передані їм, молодіжними, підлітковими закладами за місцем проживання; організацією їх матеріально-технічного та фінансового забезпечення; організацією надання ними послуг, у тому числі соціальних [3].

Повноваження військових адміністрацій в такому вигляді були розширені завдяки Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» від 15 березня 2022 р. та Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» від 14 квітня 2022 р.

Таким чином, сфера фізичної культури та спорту України починаючи з 24 лютого 2022 р. відчула досить несприятливий вплив. Запроваджено обмеження на проведення масових заходів, в тому числі і спортивних. Це сприяло скасуванню запланованих змагань та навчально-тренувальних зборів на території країни. Зокрема, у 2022 р. не було проведено зборів паралімпійської збірної країни з настільного тенісу, так як головний тренер знаходився на окупованій території (м. Херсон). Але незважаючи на складну ситуацію, спортсменів запрошували на тренувальні збори інші країни, а саме: Польща, Чехія, Словаччина та Німеччина. Де спортсмени мали змогу продовжувати тренувальний процес та удосконалювати спортивні навички [4, с. 52].

За даними очільника Міністерства молоді та спорту України, внаслідок російських атак загинули 465 українських спортсменів і тренерів, які належали до національних збірних. Також зруйновано понад 500 об'єктів спортивної та 100 об'єктів молодіжної інфраструктури в Україні [5].

Із виїздами за кордон для участі в офіційних турнірах представників національних збірних в умовах воєнного стану, коли залишати межі країни заборонено чоловікам 18–60 років, теж могли бути проблеми. Проте в березні особливі умови для атлетів були створені з ініціативи Президента України Зеленського. Глава держави зауважив, що під час війни додаткові згадки про Україну в світі завдяки перемогам на чемпіонатах світу та Європи позитивно впливають на імідж країни, яка воює. Це підтвердив і недавній чемпіонат світу з легкої атлетики в американському Юджині, штат Орегон. Різноманітні світові ЗМІ, спілкуючись з українськими діячами спорту, записали й опублікували чимало живих історій про реалії, в яких живуть наші атлети і їхні родичі. Стрибун у висоту Андрій Проценко, котрий виграв на чемпіонаті світу бронзу, розповів про те, як готувався за допомогою саморобних тренажерів в окупованому Херсоні та з якими труднощами він зміг звідти вирватися через півтора місяця після початку широкомасштабної війни. Бігунка Ольга Ляхова шокувала історією про бабусю, яка чи то замерзла, чи то померла від голоду в квартирі в Рубіжному на Луганщині. Кожен представник української команди на цьому турнірі зробив власний внесок у загальну справу не лише на змагальних секторах, а й у просвітницькому аспекті [6].

Отже, можна погодитись, що одним із найважливіших факторів забезпечення функціональної системи фізичної культури та спорту України виступають законодавчі ініціативи. Так, в останні часи окремим напрямом державної політики став розвиток реабілітаційного спорту, особливо в контексті соціальної адаптації військових, які зазнали поранень або травмувань під час виконання військових обов'язків.

В цьому контексті отримав підтримку і спорт осіб з інвалідністю – напрям спорту, пов'язаний з організацією та проведенням спортивних змагань з видів спорту для осіб з інвалідністю та підготовкою спортсменів до цих змагань [7].

Так, у 2025 р. Ігри Нескорених відбулися у Канаді – Ванкувері та Вістлері. Ігри тривали з 08 до 16 лютого 2025 р. і стали першими в історії зимовими гібридними Іграми. Учасники змагалися у плаванні, веслуванні на тренажерах, волейболі сидячи, баскетболі на кріслах колісних та регбі на кріслах колісних. Змагання включали зимові види спорту: гірські лижі, сноуборд, біатлон, бігові лижі, скелетон і керлінг на кріслах колісних [8]. За результатом змагань українці вибороли 32 медалі: 12 золотих, 11 срібних та 9 бронзових – і здобули третє місце [9].

Отже, доходимо висновку, що в сучасному вимірі державна політика України у сфері забезпечення фізичної культури і спорту є складовою частиною загальної стратегії національної безпеки та здоров'я населення. Тому політика спрямована на розвиток спорту, підтримку професійних спортсменів, спорту осіб з інвалідністю і сприяння соціальній адаптації поранених або травмованих ветеранів.

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.

2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-4139>.

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

4. Литовченко М. А. Феномен спорту вищих досягнень в Україні під час воєнного стану (на прикладі паралімпійської збірної з тенісу настільного). *Фізична культура і спорт. Виклики сучасності : тези II наук. конф.* (м. Харків, 27-28 жовт. 2022 р.). Харків, 2022. С. 51–57.

5. Стало відомо, скільки спортсменів загинули через війну росії проти України. *Слово і діло*. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2024/05/16/novyna/bezpeka/stalo-vidomo-skilky-sportsmeniv-zahynuly-cherez-vijnu-rosiyi-proti-ukrayiny>.

6. Український спорт в час війни: завдання – вижити. *Український тиждень*. URL : https://tyzhden.ua/ukrainskyj-sport-v-chasy-vijny-zavdannia-vyzyty/?utm_source=chatgpt.com.

7. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24 грудня 1993 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#top>.

8. Ігри Нескорених 2025. *Ветеранський фонд*. URL : https://veteranfund.com.ua/proiekt-test/shliakh-veterana-sport/invictus/#utm_source=chatgpt.com.

9. Ігри Нескорених-2025: Українці вибороли 32 медалі і здобули третє місце. *Міністерство внутрішніх справ України*. URL : https://mvs.gov.ua/news/igri-neskorenix-2025-ukrayinci-zavoiuvali-32-medali-i-zdobuli-tretje-misce?utm_source=chatgpt.com.

Ольга БАБІЧ

старший викладач

кафедри іноземних мов

Національної академії Державної

прикордонної служби України

імені Богдана Хмельницького

(м. Хмельницький, Україна),

кандидат педагогічних наук, доцент

<https://orcid.org/0000-0002-4303-2913>

ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТФОРМИ WORDWALL ДЛЯ РОЗВИТКУ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

У сучасному освітньому процесі інтерактивні технології відіграють важливу роль, допомагаючи зробити навчання цікавішим і ефективнішим. Однією з популярних платформ для створення інтерактивних навчальних матеріалів є Wordwall.

Онлайн-платформа Wordwall.net використовується для створення інтерактивних вправ та ігор для розвитку іншомовної компетенції майбутніх офіцерів-прикордонників; до таких навчальних матеріалів можна додавати фото, малюнки, вимову слів. Викладач має змогу створювати різні типи навчальних завдань за допомогою цього багатофункціонального сервісу. На сайті представлено 19 шаблонів: Відповідники, Вікторина, Випадкові карти, Відкрийте вікно, Флеш-карти, Випадкове колесо, Відсутнє слово, Анаграма, Сорткування за групами, Відповідники, Наведіть порядок, Діаграма з мітками, Відповідні пари, Пошук слів, Двосторонні плитки, Кросворд, Ігрова вікторина та Полювання на кротів. Кожен шаблон супроводжується короткою інструкцією та прикладами того, які вправи інші користувачі сервісу створили за їхньою допомогою. Власні завдання можна зробити публічними або залишити лише для особистого користування.

Побудова вправ здійснюється у три етапи: вибір шаблону, введення лексичного матеріалу, перевірка функціонування вправи. Суттєвою перевагою є те, що ресурс пропонує багато готових для використання шаблонів, що значно полегшують процес створення навчальних матеріалів для ознайомлення з новою лексикою з теми, її поступового закріплення на кожному занятті та використання спочатку на етапі побудови словосполучень і речень, а далі для складання діалогів чи монологів.

На сайті Wordwall.net є можливість використовувати шаблони для створення онлайн-вправ. Вправи можна виконувати на будь-якому пристрої, що має доступ до Інтернету, а також роздруковувати з пристрою або зберігати в форматі PDF. На платформі є готові вправи, створені іншими користувачами, які доступні для використання та редагування. Серед інших функцій є зміна шаблону вже створеної вправи, що дозволяє опрацьовувати навчальний матеріал в різних форматах. Крім того, можна обирати різні теми, графіку, шрифт, звук.

Викладач дає доступ здобувачам вищої освіти до створеної вправи за допомогою посилання, курсанти виконують вправу і бачать свої результати в списку Таблиці лідерів – Learderboard.

Wordwall перетворює навчальний процес на активну взаємодію між курсантами та матеріалом. Використання Wordwall на занятті має багато переваг:

- гейміфікація навчання – завдання подаються у вигляді ігор (кросворди, вікторини, лабіринти, колеса фортуни тощо), що робить навчання більш захопливим;
- динамічний формат – курсанти не просто читають чи слухають, а виконують вправи, пересувають об'єкти, вибирають відповіді, що активізує їхню увагу;
- миттєвий зворотний зв'язок – одразу після виконання завдань курсант отримує оцінку або правильні відповіді, що сприяє самоконтролю та виправленню помилок;
- можливість роботи в групах – викладач може організувати командні ігри або конкурси, що розвиває комунікативні навички;
- адаптація під рівень курсанта – можна налаштувати складність завдань, що дозволяє враховувати індивідуальні особливості кожного курсанта.

Використання вправ на платформі урізноманітнює форми роботи на занятті для вивчення чи повторення лексичного або граматичного матеріалу, а також під час його перевірки з попередніх тем чи занять.

І. Бирюк О., Стеченко Т. Шляхи використання онлайн-сервісу Wordwall у процесі навчання майбутніх учителів іноземних мов. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2024. Т. 183. № 27. С. 97–101.



Олександр ЖУРАВЕЛЬ
старший викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор філософії в галузі права
<https://orcid.org/0000-0002-6830-150X>

ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ «SELF DEFENDER SYSTEM» ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ ІНДИВІДУАЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ КУРСАНТІВ НА ОСНОВІ ПОКАЗНИКІВ ФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

Сучасні підходи до оцінки фізичних можливостей курсантів у ситуаціях самозахисту потребують об'єктивних критеріїв, що враховують їхній рівень фізичної підготовки. Відсутність чіткої системи оцінки може призводити до суб'єктивних висновків під час аналізу їхніх дій у силових конфліктах.

Програмне забезпечення «Self Defender System» спрямоване на визначення критеріїв індивідуальних можливостей курсантів на основі показників фізичного розвитку, що дозволяє забезпечити об'єктивний підхід до їхньої підготовки та правомірність дій у критичних ситуаціях.

Важливим аспектом оцінки рівня підготовленості курсантів є визначення їхніх індивідуальних фізичних можливостей, що впливає на ефективність застосування заходів самозахисту. Недостатня оцінка фізичних характеристик може призвести до помилкових тактичних рішень у критичних ситуаціях, що, у свою чергу, впливає на правомірність використання сили.

Програмне забезпечення «Self Defender System» має практичну цінність у сфері бойової та спеціальної підготовки. Воно дозволяє оцінювати фізичний стан курсантів, що сприяє оптимізації прийомів затримання та самозахисту в умовах силового конфлікту. Це дає можливість формувати перелік найбільш ефективних технік, спрямованих на мінімізацію заподіяння тілесних ушкоджень [1].

Мета «Self Defender System» – визначення критеріїв індивідуальних можливостей того, хто посягає, й того, хто обороняється, на основі показників їхнього фізичного розвитку. Завданнями системи є надання об'єктивної оцінки, порівняння фізичних характеристик курсантів та встановлення пропорційності заходів захисту та посягання.

Для досягнення цієї мети використовується метод TOPSIS – для багатокритеріального прийняття рішень (MCDM), що дає можливість підвищити точність і об'єктивність оцінки фізичних можливостей курсантів. Використання програмного забезпечення «Self Defender System» дозволяє ефективно оцінювати індивідуальні можливості курсантів на основі показників їхнього фізичного розвитку, що сприяє об'єктивному ухваленню рішень щодо їхньої підготовки та професійної придатності [2].

Ця програма може використовуватися: для оцінювання особового складу; при проведенні внутрішніх розслідувань щодо застосування фізичної сили; на етапі відбору кандидатів на службу; для покращення професійної підготовки діючих співробітників.

Визначення критеріїв індивідуальних можливостей курсантів на основі показників фізичного розвитку в програмному забезпеченні «Self Defender System» здійснюється шляхом аналізу ключових параметрів: ваги, сили, витривалості та оцінки удару. Процес розрахунку передбачає нормалізацію матриці рішень, що дозволяє привести всі показники до єдиної шкали. Визначається ідеальне та негативне ідеальне рішення для кожного критерію: максимальні значення для критеріїв вигоди (наприклад, оцінки удару) та мінімальні – для

критеріїв вартості (наприклад, ваги) [3].

У межах використання програмного забезпечення «Self Defender System» застосовується метод TOPSIS, який дозволяє визначити евклідову відстань кожного варіанта від ідеального рішення та оцінити відносну близькість до оптимального показника фізичної підготовленості. Це дає змогу ранжувати курсантів за рівнем їхніх фізичних можливостей, що є важливим критерієм у процесі навчання та професійної підготовки [2].

Таким чином, функціонал «Self Defender System» інтегрує отримані показники у сценарії моделювання інцидентів, що забезпечує об'єктивну оцінку бойової ефективності курсантів. Це дозволяє працівникам поліції враховувати власні фізичні можливості та характеристики потенційного противника, що сприяє правомірному застосуванню фізичного впливу без перевищення повноважень. Особливо актуальним таке програмне забезпечення є для працівників підрозділів спеціального призначення, які у критичних ситуаціях повинні діяти відповідно до принципів законності, пропорційності та необхідності.

1. Velasquez M., Hester P. T. An analysis of multi-criteria decision making methods. *International Journal of Operations Research*. 2013. Vol. 10. Issue 2. P. 56–66.

2. Shukla A., Agarwal P., Rana R., Purohit R. Applications of TOPSIS algorithm on various manufacturing processes: A review. *Materialstoday: Proceedings*. 2017. Vol. 4. Issue 4. Part D. P. 5320–5329. URL : <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2214785317307502>.

3. Hwang C. L., Yoon K. Multiple Attribute Decision Making: Methods and Applications A State-of-the-Art Survey (Lecture Notes in Economics and Mathematical Systems, 186). Springer, 1981. 280 p.

Альона ПОГРІБНА

доцент кафедри
психології та педагогіки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат психологічних наук

<https://orcid.org/0000-0001-6711-342X>

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ФАХІВЦІВ, ЩО ПРАЦЮЮТЬ З ПОСТРАЖДАЛИМИ ГРОМАДЯНАМИ УКРАЇНИ

Емоційне вигорання – це стан глибокого виснаження, який зачіпає як фізичний, так і емоційний рівні, а також знижує мотивацію. Воно виникає в результаті тривалого стресу, сильного навантаження та постійного прагнення до високих результатів. Основними проявами є фізична втома, нервові виснаження та відчуття спустошеності, що виникає через зниження часу або можливостей для відновлення.

В умовах війни в Україні ця проблема стає ще більш актуальною, особливо для тих, хто працює з постраждалими громадянами. Емоційне вигорання є основною формою професійної дезадаптації, що негативно впливає на якість роботи, знижує мотивацію, може спричинити зміну сфери діяльності або навіть звільнення. Крім того, воно негативно впливає на фізичне та психологічне здоров'я. Науковці (Дж. Грінберг, Х. Фрейденберг, Х. Маслач та ін.) не мають єдиної думки щодо визначення поняття «синдром емоційного вигорання», його структури та факторів розвитку.

Емоційне вигорання може виникати з різних причин, переважно пов'язаних із професійною діяльністю. Серед основних чинників – посилене навантаження, недостатній відпочинок, нестача опори з боку оточення, труднощі у стосунках із рідними, хронічний недосип і велика кількість обов'язків. Особливо схильними до вигорання є ті, чия робота забезпечує постійну комунікацію. Необхідність безперервно взаємодіяти, слухати інших і підтримувати розмову створює додатковий стрес, що може призвести до виснаження.

Професійна діяльність, пов'язана зі взаємодією з негативними емоціями, складними життєвими ситуаціями, фізичними чи психологічними травмами, а також випадками насильства, зменшує внутрішні ресурси фахівця. У певний момент може з'явитися відчуття емоційного та фізичного виснаження, ніби «енергія на нулі». Щоб залишатися ефективним у своїй роботі та якісно виконувати професійні обов'язки, необхідно дбати про власне емоційне

благополуччя, оскільки саме психічне та психологічне здоров'я є основою успішної професіоналізації.

Методологічною базою нашого дослідження стали трифакторна модель емоційного вигорання С. Maslach, S. Jackson та процесуально-динамічна концепція В. Бойка як наслідок інтегрування трикомпонентної моделі вигорання С. Maslach, S. Jackson та концепції стресу Н. Selye. Згідно з найбільш науково обґрунтованою в умовах сьогодення моделлю емоційного вигорання, розробленою С. Maslach, S. Jackson, цей феномен є багатовимірним конструктом, що складається з трьох ключових аспектів: психічного виснаження, деперсоналізації та зниження професійних досягнень. Під емоційним виснаженням автори розуміють стан емоційного перенапруження, виснаження внутрішніх ресурсів, відчуття спустошеності та втоми, що пов'язані з професійною діяльністю. Деперсоналізація, на думку С. Maslach, S. Jackson, передбачає негативне, цинічне, бездушне ставлення до реципієнтів. Зниження професійних досягнень виявляється у внутрішній невпевненості у власній компетентності, негативному сприйнятті себе як спеціаліста, а також у розчаруванні у професійних ідеалах, перспективах.

Автори звернули увагу на використання терміна «синдром» (як сукупність симптомів), підкреслюючи відносну автономність його складових. Взаємодіючи між собою, ці елементи формують синдром вигорання. Вчені зазначили, що особливості взаємозв'язку та впливу компонентів вигорання обумовлюють специфіку його проявів і динаміки розвитку в кожного фахівця залежно від професійних та особистісних характеристик [2; 3].

В. Бойко розглядає емоційне вигорання як сформований особистістю механізм психологічного захисту, що виникає у відповідь на певні травматичні впливи та проявляється у вигляді часткового або повного припинення емоційного реагування. Він виділяє три стадії його розвитку: напругу, резистенцію та виснаження. Кожна фаза містить чотири симптоми, серед яких: переживання психотравмуючих обставин, незадоволеність собою, заганяність у кут, тривога і депресія – фаза напруги; неадекватне вибіркове емоційне реагування, емоційно-моральна дезорієнтація, розширення сфери економії емоцій, редукція професійних обов'язків – фаза резистенції; емоційний дефіцит, емоційна відстороненість, особистісна відстороненість (деперсоналізація), психосоматичні та вегетативні порушення – фаза виснаження [1].

Дослідження проводилося на базі Центру психічного здоров'я НаУКМА у містах Київ та Дніпро, в якому взяв участь 31 респондент: з них 25 жінок і 6 чоловіків. Середній вік учасників — 39 років.

Результати дослідження особливостей емоційного вигорання фахівців, що працюють з постраждалими громадянами України, дозволили констатувати, що найбільш вираженою у них виявилась фаза «резистенції» (74,2% респондентів, при цьому фаза сформувалася у 35,5 % фахівців, у 38,7 % вона знаходиться у стадії формування). Ця фаза характеризується свідомим чи підсвідомим бажанням досягти психологічного комфорту, що проявляється у спробах зменшити тиск зовнішніх обставин за допомогою доступних ресурсів або ж уникнути негативного впливу стресових факторів. При цьому проявляються негативні внутрішні настрої, емоційні установки, що визначають не тільки ставлення до роботи, але і саму якість праці та її продуктивність. Отже, можемо свідчити про потребу фахівців, що працюють з постраждалими громадянами України, у психологічній підтримці та супроводі або відновленні психологічних ресурсів.

За допомогою методів математико-статистичної обробки даних було встановлено, що усі фази емоційного вигорання мають негативні статистично значущі зв'язки з рівнем комунікабельності (фаза напруги ($r=-0,54$; $p\leq 0,05$); фаза резистенції ($r=-0,50$; $p\leq 0,05$); фаза виснаження ($r=-0,64$; $p\leq 0,05$)). Отриманий характер зав'язків говорить про те, що фахівці з низьким рівнем комунікабельності більш схильні до виникнення емоційного вигорання та розвитку усіх його фаз. Водночас високий рівень комунікабельності може слугувати своєрідним захистом від емоційного вигорання, допомагаючи зберегти ресурсний стан. Це дозволяє налагоджувати стабільні зв'язки з колегами та клієнтами, що знижує ймовірність соціальної ізоляції. Крім того, здатність до ефективної комунікації сприяє встановленню здорових професійних меж у стосунках із клієнтами, що сприяє уникненню емоційного виснаження. Вона також полегшує взаємодію з колегами, що дозволяє обмінюватися досвідом і підтримувати одне одного (особливо на інтерв'єях).

За допомогою методів математико-статистичної обробки даних також були отримані статистично значущі зв'язки між емпатією та фазою виснаження ($r=0,60$; $p\leq 0,05$). Отже, високий рівень емпатії як професійно значущої якості фахівців професій суб'єкт-суб'єктного

типу, яка проявляється у здатності до співчуття, емоційного відгуку, співпереживання і забезпечує гарне емоційне залучення, формування тісного зв'язку з клієнтом, може стати фактором ризику, тому для фахівців з розвинутою емпатією важливо мати доступ до ресурсів, які надають емоційну підтримку, та методів запобігання вигоранню. Крім того, необхідно забезпечити, на нашу думку, регулярні супервізії (а де є можливість, й інтервізії) і навчання техніці емоційного дистанціювання та емоційного регулювання для уникнення емоційного вигорання.

1. Погрібна А. О. До питання про емоційне вигорання в професіях суб'єкт-суб'єктного типу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2016. Вип. 1. Т. 1. С. 76–80.
2. Maslach C., Schaufeli W. B., Leiter M. P. Burnout. *Annual Review of Psychology*. 2001. V. 52. P. 397–422.
3. Maslach C., Leiter M. P., Jackson S. E. Making a significant difference with burnout interventions: Researcher and practitioner collaboration. *Journal of Organizational Behavior*. 2012. № 33. P. 296–300.



Віталій ПОКАЙЧУК

завідувач кафедри
вогневої підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м, Дніпро, Україна)
кандидат юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0003-2983-4634>

ВОГНЕВА ПІДГОТОВКА ПРАВООХОРОНЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ГЕНДЕРНІ, ТЕХНОЛОГІЧНІ ТА БЕЗПЕКОВІ АСПЕКТИ

В умовах воєнного стану питання забезпечення національної та міжнародної безпеки набувають особливої актуальності. Одним із ключових елементів підготовки майбутніх правоохоронців є вогнева підготовка, яка сприяє підвищенню рівня професійної готовності, формуванню навичок володіння зброєю та забезпеченню ефективного виконання оперативно-службових та службово-бойових завдань. Водночас у сучасному світі важливо враховувати гендерний аспект цієї підготовки, адже забезпечення рівних можливостей для чоловіків і жінок у правоохоронній діяльності є невід'ємною складовою демократичного суспільства.

Основним напрямом розвитку вогневої підготовки працівників Національної поліції України є пошук засобів і методів, а також ефективних шляхів удосконалення вмінь і навичок, спрямованих на приведення якості професійної підготовки до сучасних вимог. Класичною основою вогневої майстерності здавна вважалися вміння застосовувати зброю. У 80 % випадків застосовувати зброю доводиться в умовах поганої видимості, іноді в темряві, що виключає класичне прицільне ведення вогню. Важливими є також набуття і вдосконалення навичок ведення вогню в засобах індивідуального захисту (бронежилетах), використання укриття, тренування гнучкості тактики дій тощо. Така практика на сьогодні виникає при виконанні поліцейськими своїх повноважень на всій території держави, особливо в нічний час, на блокпостах та в інших місцях, де забезпечується охорона та захист територіальної цілісності України [2].

Слід звернути увагу на те, що вогнева підготовка має суттєвий вплив на виконання службових обов'язків. Вона є необхідною складовою професійної підготовки, яка дозволяє забезпечити ефективне виконання поліцейських функцій.

Відповідно до вимог Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України одним із основних завдань службової підготовки є підвищення рівня знань, умінь, навичок та професійних якостей поліцейських з метою забезпечення їх здатності до виконання завдань з охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічного (громадського) порядку та безпеки [5].

У свою чергу, з метою вивчення поліцейським основ стрільби з вогнепальної зброї, правомірного її застосування (використання) та вдосконалення навичок безпечного поводження з нею, швидкісної та влучної стрільби по нерухомих і рухомих цілях, з різних положень, в обмежений час, в русі тощо в рамках опанування вогневої підготовки передбачається:

- вивчення матеріальної частини зброї, її тактико-технічних характеристик, заходів безпеки при поводженні з нею, а також порядку і правил її застосування та використання;
- формування та вдосконалення у поліцейських практичних навичок умілого та безпечного поводження з вогнепальною зброєю (швидкісне дістання пістолета з кобури та приведення його в бойову готовність, виконання пострілу, усунення затримок при стрільбі тощо);
- виконання прийомів швидкісної стрільби в різних умовах, з різних положень, з перенесенням вогню по мішенях тощо;
- відпрацювання нормативів з вогневої підготовки [5].

Навчання повинно бути практично спрямованим (не менше 80 відсотків загального навчального часу з цього виду підготовки) [5].

Окрему увагу слід приділити гендерним аспектам вогневої підготовки, адже інтеграція жінок у правоохоронні органи вимагає адаптації навчальних програм до їхніх фізіологічних особливостей, а також створенню рівних умов для професійного розвитку. Хоча фізична підготовка та навички володіння зброєю є стандартними вимогами для всіх поліцейських, деякі методики тренувань потребують модифікації, щоб забезпечити комфортне й ефективне навчання для представників обох статей. Зокрема, у багатьох країнах, що впроваджують сучасні підходи до вогневої підготовки, акцент робиться на тактичній стрільбі, розвитку координації та швидкості реагування замість традиційного фокусування на фізичній силі. Це дає змогу жінкам і чоловікам на рівних умовах оволодівати необхідними бойовими навичками. Досвід країн НАТО та ЄС свідчить, що спеціалізовані тренування, спрямовані на психологічну стійкість та тактичне мислення, значно підвищують ефективність вогневої підготовки незалежно від гендерної приналежності.

Крім того, варто звернути увагу на забезпечення правоохоронців відповідним екіпіруванням, адаптованим до їхніх фізичних параметрів. Наприклад, стандартні моделі бронезилетів або зброї можуть бути менш зручними для жінок, що впливає на ефективність їхніх дій у критичних ситуаціях. Відповідне технічне оснащення та персоналізовані тренування сприятимуть підвищенню рівня безпеки та професійної підготовки всіх працівників поліції.

Сучасну вогневу підготовку важко уявити без інновацій, які допомагають сформувати в поліцейських стійкі знання алгоритмів (моделей) застосування та використання зброї на місці події та навички стрільби під час виконання оперативно-службових та службово-бойових завдань [1, с. 24]. Більш детально та повно отримати певні навички дозволяють тренажери. Вони надають змогу без використання озброєння та боєприпасів отримати необхідні знання та навички, практичне відпрацювання яких потребує певних матеріальних засобів: полігонів, спеціальної матеріальної бази тощо. Так, наприклад, у межах викладання дисципліни «Вогнева підготовка» тренажери вже успішно використовуються. Застосування стрілецьких тренажерів є основним напрямом під час підготовки здобувачів вищої освіти закладів із специфічними умовами навчання [4, с. 67].

У контексті міжнародного співробітництва та спільних військових навчань використання таких технологій може допомогти стандартизувати підготовку поліцейських з різних країн, що сприятиме більш ефективному використанню їхнього потенціалу у веденні бойових дій. Також спільна підготовка за допомогою симуляторів ведення вогню та віртуальних тренажерів може зменшити ризик травмування поліцейських та забезпечити більш реалістичні умови для тренувань [3].

Таким чином, вогнева підготовка є невід'ємною складовою професійної діяльності сил сектора безпеки та оборони, особливо в умовах воєнного стану, коли питання забезпечення національної безпеки набувають критичної важливості; сприяє формуванню необхідних навичок володіння зброєю, розвитку тактичного мислення та здатності діяти в екстремальних ситуаціях. Окрему увагу слід приділити гендерним аспектам підготовки, що передбачає створення рівних умов для навчання та адаптацію методик з урахуванням фізіологічних особливостей поліцейських.

Запровадження інноваційних технологій, таких як тренажери та віртуальні симулятори, значно підвищує ефективність навчального процесу, дозволяючи опанувати

необхідні навички без зайвого ризику. Застосування сучасних підходів до вогневої підготовки, що відповідають міжнародним стандартам, сприятиме вдосконаленню системи професійного навчання правоохоронців, підвищенню їхньої боєздатності та ефективності у виконанні службових завдань. Це, у свою чергу, стане важливим чинником зміцнення національної та міжнародної безпеки.

1. Мислива О. О., Бодирев Д. А. Вогнева підготовка: інновації vs. традиції. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 1 (110). С. 23–28.

2. Плахотний А. П. Вогнева підготовка як основа службово-бойової діяльності поліцейських в сучасних умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони України в умовах воєнного стану : матеріали Регіон. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 30 черв. 2022 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 62–63.

3. Покайчук В., Поливанюк В., Фурса В., Зубець О. Методичні рекомендації щодо використання Інтерактивного мультимедійного лазерного тиру «Рубін-У» під час проведення сценарно-орієнтованих занять з дисциплін «Тактико-спеціальна підготовка» та «Вогнева підготовка». Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 64 с.

4. Поливанюк В. Д., Федченко Т. К. Використання стрілецьких тренажерів для підготовки майбутніх поліцейських. *Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони України в умовах воєнного стану : матеріали Регіон. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 30 черв. 2022 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 67–68.

5. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України : наказ МВС України від 26.01.2016 № 50. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16#Text>.



Василь ПОЛИВАНЮК*
професор кафедри
тактико-спеціальної
підготовки, кандидат
юридичних наук, доцент



Дмитро ТІНІН**
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної
підготовки



Володимир ТИМОФЄЄВ***
старший викладач кафедри
вогневої підготовки

*<https://orcid.org/0000-0003-3295-4434>

**<https://orcid.org/0000-0002-8593-1706>

***<https://orcid.org/0000-0002-6805-8933>

(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ: РІЛЬ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО НА ПОЛІ БОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком повномасштабного військового вторгнення країни-агресора досить потужно та широко розповсюджується інформація про необхідність залучення Національної поліції України до виконання бойових завдань на полі бою з огляду на їхнє вміння тримати зброю. Однак багато хто забуває про створені зведені бригади, які складаються з особового складу поліцейських. Насамперед мова йде не тільки про спецпризначенців, але й звичайних поліцейських, які до такого моменту виконували звичайну повсякденну службово-оперативну роботу.

Загострення проблеми забезпечення національної безпеки України за її основними напрямками зумовлено появою нових і посиленням традиційних зовнішніх загроз

національним інтересам. Саме ці загрози найбільш деструктивно впливають на національну безпеку. Їх нейтралізація згідно з чинним законодавством покладається здебільшого на сили охорони правопорядку. Водночас в умовах дії правового режиму воєнного стану виникають нові виклики, до вирішення яких потрібно залучати більшу кількість особового складу правоохоронних органів [1; 2].

З початком військового вторгнення кількість особового складу ЗСУ була набагато меншою за сили противника. В цьому аспекті кожен, хто вмів тримати зброю в руках та міг чинити спротив, був на особливому рахунку, насамперед в умовах окупації.

Яскраво виражений приклад перебування поліцейського в якості «комбатанта» на тимчасово окупованій території можемо спостерігати під час захисту м. Маріуполя, а саме оборони заводу «Азовсталь» силами полку «Азов», бійцями 36-ї окремої бригади морської піхоти, примкненою до них невеликою кількістю патрульних поліцейських разом з їхнім очільником М. Вершиніним [3]. Згідно з інформацією ЗМІ на момент початку бойових дій в м. Маріуполь та на його околицях перебувало декілька українських військових підрозділів. Ключову роль в обороні відігравали військовослужбовці полку «Азов», 36-ї окремої бригади морської піхоти, а також декілька інших підрозділів та батальйонів у складі ЗСУ. Також повідомлялося про наявну інформацію щодо участі в бойових діях за місто підрозділів поліції України, а також Служби безпеки України [4].

Насамперед потрібно нагадати, що підготовка поліцейського кардинально відрізняється від підготовки військовослужбовців. Ця обставина обумовлюється необхідністю та специфікою виконання поставлених перед особовим складом завдань. Одним із ключових факторів також необхідно зазначити озброєння кожної категорії. Адже поліцейська тактика передбачає виконання завдань здебільшого в умовах міста (забудови) або населеного пункту. В той час як військовослужбовці працюють на відкритій місцевості: або у наступі, або від інженерних фортифікаційних споруд.

З лютого 2022 р., згідно з законодавством у сфері оборони, поліцейські входять до складу сил національного спротиву, але не враховуються, які саме засоби вогневого ураження можуть бути доступні поліцейським. Значить, вони не мають і ніколи не мали засобів для протистояння важкій бронетехніці. «Проте чимало «недолугих експертів» закидали працівникам поліції відсутність з їхнього боку збройного спротиву агресору, адже поліція – це озброєне формування. Чомусь ніхто не намагається змушувати ветеринара лікувати людей, хоча він же лікар», – зазначив науковець С. Гусаров [5]. Маємо багато випадків, коли органи влади, включаючи поліцію, залишалися без керівництва або ключових фахівців через їхній відхід з робочих місць та евакуацію на безпечніші території разом зі своїми сім'ями [6].

Для розуміння військової тактики необхідно враховувати, що засоби ураження на полі бою мають широкий спектр найменувань. Вибухонебезпечні предмети належать до різних категорій, груп, підгруп, мають різне цільове призначення. Навички, що набуваються в процесі професійної діяльності правоохоронців та військовослужбовців, завжди матимуть свою специфіку та спеціалізацію, яка залежатиме від місцевості, де вони застосуватимуться.

Однак, незважаючи на вищевказані аспекти, поліція на сьогодні продовжує виконувати не лише притаманні їй функції та завдання, але й бойові завдання на полі бою для відвернення військової агресії країни-окупанта.

У період дії правового режиму воєнного стану в Україні не менш важливою проблемою постала боротьба з інформаційною війною. Розповсюдження фейків сприяє підризу авторитету держави та єдності населення. Величезною проблемою для законодавства нашої держави є припинення розповсюдження пропаганди на тимчасово окупованих територіях та створення з цими територіями стабільного зв'язку [7, с. 201]. На сьогодні це одна з найбільших проблем, яка потребує швидкого дослідження та вирішення. Як один із варіантів, можна посилити та змінити критерії кримінальної відповідальності за дезінформацію та ввести в кримінальне законодавство термін «фейк», що останнім часом набув широкого використання [8, с. 127].

До цього питання необхідно зауважити, що навантаження оперативно-службових завдань на сьогоднішню кількість поліцейських перевищує в рази можливо допустимі норми. Як результат, спостерігаємо постфактову роботу правоохоронців із розкриття злочинів із застосуванням вогнепальної зброї та/або вибухових речовин. Хоча в мирний час основним завданням правоохоронної системи було відпрацювання щодо запобігання та недопущення вчинення злочинної діяльності в рамках оперативно-розшукової діяльності. Висвітлена в ЗМІ інформація про серії вибухів у ТЦК та СП, міськвиконкомах, напади на військовослужбовців та правоохоронців, що залучені до проведення мобілізаційних заходів, вказує на прорахунки

в тій чи іншій сфері. Вважаємо, такі прорахунки допущені через брак кваліфікованого особового складу оперативних підрозділів серед правоохоронців.

Звісно, можна стверджувати все що завгодно і висловлювати різні думки з цього приводу. Однак потрібно враховувати, що мова йде про майбутнє українського суспільства та на українській землі. Певні рішення й дії потрібно вживати сьогодні й зараз, але не слід забувати й про те, що мирний спокій у місті завжди забезпечувала поліція. Для того щоб отримати поліцейського – професіонала, потрібно не лише його вивчити, але й надати йому можливість отримати досвід у сфері професійної діяльності, що займає багато часу.

Отже, доходимо висновку, що окремі випадки створюють прецеденти, в яких присутність поліції викликає непорозуміння суспільства в деяких аспектах, що потребує певного законодавчого роз'яснення та освітлення в суспільстві. Досить часто поліцейські стикаються з окресленими проблемами в оперативно-службовій та службово-бойовій діяльності [9]. Однак сьогоденна гібридна війна вимагає підлаштовуватися під тенденції, що виникають. Думки та висловлювання щодо необхідності залучення поліцейських до виконання службово-бойових завдань досить перебільшені в інформаційному полі українського суспільства, адже всі чомусь не згадують про кількість загиблих поліцейських у складі зведених бригад Національної поліції України.

1. Покайчук В. Я. Сили охорони правопорядку як система. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 149–155.

2. Pokaichuk V. Ya., Tinin D. G., Zavistovskyi O. D. Features of service and combat activities of educational institutions with specific learning conditions of the mia system in consolidated forms with the state border service of Ukraine in the controlled border district ogo's martial state regime: current. *Activities of law enforcement agencies to ensure public safety and order during the legal regime of martial law*. Publishing House «Baltija Publishing», 2024. P. 237–264.

3. Гаюк Ю. Обличчя Азовсталі: якими є звільнені з полону захисники Маріуполя поза війною. *РБК-Україна*. URL : <https://www.rbc.ua/rus/stylar/voni-vdoma-kogo-azovtsiv-zvilnili-rosiyskogo-1663838307.html>.

4. Тінін Д.Г. Статус українського поліцейського в умовах воєнного стану у випадку невиконання наказу про вихід з оточення або окупації (теоретичний аспект). *Правовий часопис Донбасу*. 2022. Вип. 4 (81). Ч. 1. С. 204–208.

5. Гусаров, С. М. Робота органів поліції України на деокупованих територіях. *Проблеми сучасної поліцейстики : тези доп. III наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 11 трав. 2023 р.)*. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 25–30.

6. Тимофєєв В., Тінін Д. Г. Порядок дій поліцейського на тимчасово окупованих та деокупованих територіях. *Теорія модернізації в контексті сучасної світової науки : матеріали I Міжнар. наук. конф. (м. Полтава, 23 черв. 2023 р.)*. Полтава, 2023. С. 139–141. URL : <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/637>.

7. Джафаров Р. З., Тінін Д. Г. Боротьба з інформаційною війною в період воєнного стану. *Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 28 жовт. 2022 р.)*. Харків : ХНУВС, 2022. С. 200–202.

8. Тінін Д. Сучасні тенденції злочинності в Даркнеті: можливі шляхи попередження в умовах сьогодення. *Scientific review of the actual events, achievements and problems : I International Scientific and Theoretical Conference* (Berlin, Germany, December 1, 2023). Berlin, 2023. P. 126–128. URL : <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1400>.

9. Войтюк М. П. Роль органів Національної поліції при забезпеченні публічної безпеки та порядку. *Актуальні питання забезпечення публічного порядку та безпеки в сучасних умовах: вітчизняний та міжнародний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 лист. 2017 р.)*. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. С. 247–250.



Дмитро БОДИРСЬВ
старший викладач кафедри
вогневої підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)
<https://orcid.org/0000-0003-1070-619X>

МІЖНАРОДНІ ПІДХОДИ У ВОГНЕВІЙ ПІДГОТОВЦІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УКРАЇНІ

Актуальність вогневої підготовки для поліцейських значно зросла у зв'язку з вторгненням збройних сил російської федерації на територію України. Поліцейські, які виконують свої обов'язки, часто стикаються з небезпечними ситуаціями, де необхідно швидко і правильно застосовувати вогнепальну зброю. В цих умовах їхня професійна підготовка, зокрема вогнева, є ключовим фактором для забезпечення правопорядку та безпеки громадян. Вивчення міжнародного досвіду підготовки поліцейських, що включає не лише фізичну, але й психологічну підготовку, може бути корисним для України. Країни, які мають розвинену систему правоохоронних органів, демонструють, що високий рівень підготовки може знизити ризик помилок у критичних ситуаціях і покращити реакцію на загрози.

В Україні вогнева підготовка працівників поліції здійснюється відповідно до низки нормативних та законодавчих актів, які визначають правила використання вогнепальної зброї, порядок її застосування, а також вимоги до навчання та підготовки особового складу.

Основним нормативно-правовим актом, що регулює діяльність поліції, є Закон України «Про Національну поліцію», який був прийнятий 02 липня 2015 р. У цьому законі окреслено основні принципи діяльності поліції, її функції та повноваження, зокрема щодо використання вогнепальної зброї. Закон визначає, що працівники поліції мають право застосовувати вогнепальну зброю в випадках, коли це необхідно для захисту життя та здоров'я громадян, запобігання правопорушенням та затримання правопорушників [1].

Процес навчання поліцейських, зокрема вогнева підготовка, регулюється низкою підзаконних актів. Так, Міністерство внутрішніх справ України видає інструкції та накази, які конкретизують вимоги до вогневої підготовки, порядок проведення навчання, а також визначають критерії оцінки готовності особового складу до застосування вогнепальної зброї. Згідно з чинним законодавством кожен працівник поліції, який має намір застосовувати вогнепальну зброю, повинен пройти відповідну підготовку. Це включає теоретичні заняття з вивчення законодавства, яке регулює використання зброї, а також практичні заняття на стрільбищі, де працівники набувають навичок стрільби та взаємодії в умовах, наближених до реальних. Не менш важливими є періодична перепідготовка та атестація працівників поліції, що забезпечує підтримання їхніх навичок на необхідному рівні. У випадках, коли працівник поліції використовує вогнепальну зброю, він зобов'язаний надати звіт про подію, що підлягає перевірці відповідними контролюючими органами.

Для покращення вогневої підготовки в умовах воєнного стану важливо вжити ряд оптимізаційних заходів [2]. По-перше, слід забезпечити умови, які максимально відтворюють реальні бойові ситуації, зокрема шляхом імітації дій «супротивника» під час тренувань. Це можна реалізувати за допомогою спеціалізованих мішеней та сучасного обладнання, що дозволяє проводити навчання з високою точністю і реалістичністю. Також необхідно модернізувати військові стрільбища та навчальні полігони, орієнтуючись на специфіку бою в міських умовах. Це передбачає не лише створення відповідної інфраструктури, а й впровадження підйомних пристроїв для рухомих цілей, що відтворюють переміщення «супротивника». Останнім кроком має стати розробка макетів будівель і укриттів, які забезпечать можливість проводити навчання в умовах, наближених до реальних. Це дозволить особовому складу вдосконалити навички ведення вогню та виконання тактичних маневрів у складних обставинах [3, с. 276–278].

Міжнародний досвід підготовки поліцейських до застосування вогнепальної зброї у кризових зонах може стати важливим орієнтиром для України, особливо в контексті

прифронтових регіонів.

Наприклад, у Сполучених Штатах Америки підготовка поліцейських до застосування сили регламентується спеціальними програмами, що передбачають не лише фізичну підготовку, але й навчання з управління кризовими ситуаціями. Одним з ключових елементів є «Crisis Intervention Training», що вчить правоохоронців ефективно діяти у випадках, коли ситуація може швидко загостритися.

У Франції поліцейські проходять підготовку за моделлю GIGN, де акцент робиться на практичних навичках вогневої підготовки в умовах підвищеного ризику. Ця підготовка включає навчання у стресових умовах, зокрема імітації захоплення заручників та терористичних загроз, що є корисним для роботи у зоні конфлікту [4, с. 74].

В Ізраїлі, який має тривалий досвід конфліктів, вогнева підготовка поліцейських зосереджена на швидкому реагуванні в екстремальних ситуаціях та стриманості при застосуванні сили. Працівники правоохоронних органів проходять спеціальні навчальні програми, які включають симуляції терористичних атак, вуличних зіткнень, а також роботу з цивільними під час конфліктів. Цей досвід може бути корисним для українських поліцейських, які працюють у прифронтових зонах, де ризик збройних зіткнень є високим. Канада також має розвинену систему навчання поліцейських, зокрема у рамках підготовки до роботи в небезпечних умовах або з великою кількістю озброєних злочинців. Курс передбачає поєднання фізичної, тактичної підготовки та емоційної стійкості, що є важливим для роботи у стресових та небезпечних ситуаціях [4, с. 74].

Міжнародний досвід підготовки поліцейських у кризових зонах, особливо з огляду на приклади Ізраїлю, демонструє важливість комплексного підходу до навчання. Ізраїль, з його тривалим досвідом конфліктів і постійними загрозами безпеці, показує, як важливо мати підготовлені правоохоронні органи, здатні швидко реагувати на екстремальні ситуації та діяти в умовах високого ризику.

Зважаючи на бойові дії в Україні, необхідно впроваджувати ефективні методи підготовки, які враховують специфіку кризових ситуацій. Ізраїльський досвід у навчанні поліцейських може стати важливим орієнтиром для України, оскільки він включає як фізичну, тактичну підготовку, так і психологічну стійкість, що є критично важливим для роботи в умовах бойових дій. Використання таких методик може суттєво підвищити рівень готовності українських правоохоронців до реагування на реальні загрози, забезпечуючи безпеку як поліцейських, так і громадян.

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

3. Аксьонов А. Є. Удосконалення вогневої підготовки в умовах воєнного стану. *Сучасні аспекти та перспективні напрямки розвитку науки : матеріали VII Міжнар. студ. наук. конф.* (м.Дніпро, 24 трав. 2024 р.). Вінниця : ТОВ «УКРЛОГОСГруп», 2024. С. 310–311. URL : <https://archive.liga.science/index.php/conference-proceedings/issue/view/inter-24.05.2024/82>.

4. Солдатенко А., Наточій А. Д. Сучасні технології та засоби для поліпшення точності ведення вогню поліцейськими. *Universum*. 2024. № 4. С. 72–79.

5. Завістовський О. Д., Бодирев Д. А. Оптимізація методів проведення занять з вогневої підготовки курсантів Національної поліції України в умовах обмеженої видимості. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 4. С. 358–361. URL : <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/311012/302309>.



Катерина КОРОЛЬ

викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-7084-460X>

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Службово-бойова діяльність сил безпеки і оборони України пов'язана з високою психологічною напругою та вимагає від особового складу стійкості, витривалості, а також здатності оперативно приймати рішення в екстремальних умовах.

У зв'язку з викликами сьогодення, які насамперед пов'язані з військовою агресією росії проти України, питання психологічного забезпечення та підтримки військовослужбовців і працівників інших силових структур набуває особливої актуальності. Спроможність протистояти стресовим ситуаціям, зберігати психічне здоров'я та ефективно виконувати бойові завдання залежить від якості нервово-психологічної підготовки та підтримки.

Під час виконання бойових завдань військовослужбовці часто стикаються з високим рівнем фізичної та психічної напруги, що викликає серйозні наслідки для психічного здоров'я. Це може призвести до розвитку посттравматичного стресового розладу, підвищеної тривожності та депресивних станів. Важливо своєчасно надавати військовим психологічну підтримку та реабілітацію, щоб знизити негативний вплив стресу на їхнє здоров'я.

Психологічне забезпечення службово-бойової діяльності передбачає комплекс заходів, спрямованих на підтримку психічного здоров'я військовослужбовців і сприяння їхній психологічній готовності до виконання бойових завдань. Основними складовими цього процесу є [1]:

1. Психологічна підготовка військовослужбовців, яка передбачає тренування на витривалість, спроможність протистояти стресові, розробку навичок самоконтролю, вміння швидко приймати рішення в умовах небезпеки, а також сприяти формуванню психологічної стійкості до впливу бойових стресів;

2. Психологічний супровід під час виконання завдань, які відбуваються у зонах бойових дій, а саме робота психологів безпосередньо з військовослужбовцями, що допомагає останнім справлятися з психологічними викликами. Такі заходи можуть включати індивідуальні консультації, групові тренінги з управління стресом, роботу з посттравматичним досвідом;

3. Реабілітація після бойових дій. Після повернення з передової важливо забезпечити належний рівень психологічної реабілітації, особливо для військових, які мають ознаки ПТСР або інших психічних розладів. Реабілітаційні програми можуть включати терапію, відновлення соціальних зв'язків та інтеграцію в цивільне життя;

4. Психологічна підтримка сімей військовослужбовців. Важливо враховувати стан не лише військових, а й їхніх рідних, адже соціальна підтримка з боку сім'ї є одним із ключових чинників успішної реабілітації та емоційної стійкості.

До ключових проблем слід віднести, по-перше, нестачу кваліфікованих психологів. Під час війни зростає потреба у військових психологах, які здатні ефективно працювати в екстремальних умовах. Для розв'язання цієї проблеми слід забезпечити якісну підготовку нових фахівців у цьому напрямі та посилити роль психологічної служби в Збройних Силах України.

По-друге, стигматизацію психологічної допомоги. Деякі військовослужбовці, особливо в умовах бойових дій, можуть сприймати звернення за психологічною допомогою як ознаку слабкості. Це призводить до того, що багато проблем залишаються без уваги, що, в свою чергу, загострює психологічний стан військових. Для подолання цього бар'єра необхідно розвивати культуру психологічної допомоги, підкреслюючи її важливість для збереження боєздатності [3].

По-третє, посттравматичний стресовий розлад (далі – ПТСР). ПТСР є однією з найсерйозніших проблем, з якими стикаються військовослужбовці після участі в бойових

діях. Необхідно розробляти ефективні методи діагностики, лікування та реабілітації осіб, які зазнали впливу травматичних подій, зокрема шляхом використання спеціалізованих психотерапевтичних програм і технологій.

Багато з таких осіб стикаються з флешбеками, емоційною відстороненістю та почуттям провини за те, що вижили, що може призводити до ізоляції від суспільства. Цивільні громадяни, особливо ті, хто став свідком насильства, зазнав матеріальних втрат чи втратив близьких, часто відчують постійний страх, тривожність і безнадію [2].

По-четверте, інтеграцію ветеранів у цивільне життя. Після завершення служби важливо допомогти військовим успішно адаптуватися до мирного життя, забезпечивши їх психологічну та соціальну підтримку. Програми реінтеграції мають включати психологічні тренінги, професійну підготовку, підтримку у працевлаштуванні.

Психологічний супровід професійної діяльності особового складу сектора безпеки і оборони варто розглядати крізь призму реалізації таких ключових функцій, як планування, організація, лідерство та контроль. Планування у сфері національної безпеки є складовою державного управління, що включає визначення пріоритетів, завдань і заходів для зміцнення безпеки України, а також забезпечує збалансований розвиток сектора безпеки і оборони, спираючись на аналіз поточної ситуації та фінансово-економічні можливості держави. Попередні спроби реформування окремих елементів цього сектора демонструють відсутність комплексного підходу та здебільшого обмежуються декларативним визнанням значущості патріотичного і морально-психологічного стану особового складу [4].

Отже, психологічне забезпечення службово-бойової діяльності сил безпеки і оборони України є ключовим елементом забезпечення та підтримки боєздатності військових, їхнього психічного здоров'я та стійкості до стресу в умовах криз. У контексті сучасних викликів і загроз воєнної агресії, з якими стикається Україна, необхідно посилювати роль психологічних служб, забезпечуючи їх кваліфікованими кадрами та сучасними методами підтримки. Лише комплексний підхід до психологічного забезпечення сприятиме досягненню належного рівня готовності військовослужбовців до виконання бойових завдань і збереженню їхнього здоров'я в умовах війни.

1. Богуславський В. В., Дегтярьова М. Д. Психологічне забезпечення службово-бойової діяльності сил безпеки і оборони України в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони України в умовах воєнного стану : матеріали Регіон. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 30 черв. 2022 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 12.

2. Глушук А., Кандибал А., Оданельчук Н. Посттравматичний стресовий розлад, як наслідок війни у військовослужбовців та цивільних. *Вісник Національного університету оборони України*. 2024. № 6 (82). С. 19–25.

3. Павлюк М. М. Психологічна адаптація військовослужбовців Збройних Сил України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 6 (70). С. 134–141.

4. Старинська О. В. Основні психологічні підходи до вивчення феномена «інтелект»: теоретичний науковий дискурс. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Психологія*. 2022. Вип. 4. С. 9–14.



Марина ЛОГІНОВА

викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0000-0001-5608-9911>

БЕЗПЕКА ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ В КОНТЕКСТІ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРАХ

Реагування на сучасні виклики та загрози в умовах послідовного входження України у світову економічну й політичну систему та активних внутрішньополітичних демократичних перетворень потребує формування принципово нової системи гарантування безпеки життєдіяльності суспільства. Така система має відповідати масштабам існуючих

загроз, бути дієво інтегрованою у систему міжнародної та регіональної безпеки як їхній невід'ємний складник. Для демократичної держави особливої актуальності набувають основоположні принципи захисту прав людини та верховенства права [3].

Прийняття сучасної моделі гарантування безпеки життєдіяльності суспільства є необхідною передумовою входження України до світової цивілізації на рівноправних засадах і основою здійснення самостійної внутрішньої та зовнішньої політики. Відсутність такої моделі спричиняє зневажливе ставлення до країни, змушеної йти у фарватері політики інших держав.

Надзвичайні ситуації у сучасному світі мають різний характер. Найчастіше у дослідженнях розглядаються природні чи техногенні явища, а соціальним приділяється менше уваги, так само як і новим соціальним викликам, що загрожують безпеці України та світової спільноти загалом [1, с. 38].

З аналізу надзвичайних ситуацій за останнє десятиліття випливає, що більш ніж у 70 % випадків їх виникнення пов'язане з діяльністю людини та спричинене факторами соціального характеру. Це свідчить про актуальність розгляду досліджуваного питання.

Надзвичайна ситуація соціального характеру – це обстановка на певній території, що склалася внаслідок небезпечного соціального або соціально-політичного явища і створює реальну загрозу життєво важливим інтересам особи, суспільства та держави, що спричинила людські жертви та значні матеріальні втрати [2, с. 79–80].

Заходи щодо забезпечення стійкості функціонування об'єктів та підсистем транспорту у надзвичайних ситуаціях розробляються та здійснюються завчасно відповідно до державних цільових програм та мобілізаційного плану економіки України. Для забезпечення економічної безпеки країни необхідна підтримка такого рівня розвитку та функціонування транспортної системи, який: дозволить за будь-яких умов задовольняти життєво важливі потреби економіки, збройних сил та населення у перевезеннях; сприятиме збереженню економічної єдності країни шляхом створення умов розвитку транспортно-економічних зв'язків між її регіонами.

Відповідно для підвищення економічної безпеки держави в частині, яка залежить від транспорту, поряд із заходами щодо посилення матеріально-технічної бази транспорту, підготовки його до роботи в особливих умовах і при надзвичайних ситуаціях та збереження її науково-технічного потенціалу передбачаються: зменшення залежності вітчизняного транспорту від постачання технічних засобів з інших країн та необхідності використання транспортної інфраструктури інших країн; захист інтересів вітчизняних перевізників та виробників транспортних засобів, а також внутрішнього транспортного ринку [2, с. 79–80]. Такою є загальна характеристика змісту адміністративно-правового регулювання діяльності органів виконавчої влади щодо забезпечення безпеки на об'єктах транспорту і транспортної інфраструктури [1, с. 38].

Зміна способів та характеру соціальних надзвичайних ситуацій прямо впливає на корективу у діяльності силових структур, і насамперед Національної поліції України, головними завданнями яких у надзвичайних ситуаціях є: захист життя, здоров'я, прав і свобод громадян, протидія злочинності, охорона громадського порядку, власності та забезпечення суспільної безпеки.

Сьогодні значна частина досліджень за цим напрямом визначає, що для підвищення ефективності діяльності працівників поліції щодо забезпечення громадської безпеки під час надзвичайних ситуацій соціального характеру необхідним є вирішення таких завдань: моніторинг надзвичайних ситуацій соціального характеру; впровадження методик аналізу ризиків під час прогнозування соціальних загроз; розробка заходів щодо управління ризиками надзвичайних ситуацій соціального характеру, включаючи їх запобігання за допомогою: оперативного реагування; зближення систем попередження та ліквідації надзвичайних ситуацій соціального характеру Національної поліції України та інших силових структур, а також громадських формувань та рятувальних організацій; удосконалення систем професійної підготовки працівників Національної поліції щодо попередження та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій соціального характеру; вивчення та впровадження міжнародного досвіду щодо забезпечення особистої безпеки співробітника поліції у надзвичайних ситуаціях соціального характеру [3].

Необхідно зазначити, що питання особистої безпеки працівників Національної поліції України під час надзвичайних ситуацій техногенного характеру залишається вкрай актуальним на сьогодні. В умовах такої надзвичайної ситуації, з огляду на спонтанність її розвитку і найчастіше непередбачуваність наслідків, першочергового значення набуває

неухильне дотримання особистої безпеки працівника поліції задля успішної реалізації покладених на нього функцій.

1. Грибан В. Г., Фоменко А. Є., Казначєв Д. Г., Бойко О. І. Безпека працівників Національної поліції в умовах надзвичайних ситуацій : навч. посібник / за заг. ред. В. Г. Грибана. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 100 с.

2. Давигора Ю. І., Молотай В. А., Коломієць О. В. та ін. Дії працівників органів Національної поліції при виникненні надзвичайних ситуацій. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2020. 156 с.

3. Ромашенко В. Є. Особиста безпека поліцейського : навч. посібник. Маріуполь : ДонДУВС України, 2021. 119 с.



Олена ЛОПАСВА

старший викладач кафедри
вогневої підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0000-0003-1132-9357>

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ З УРАХУВАННЯМ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

Законодавче регулювання діяльності Національної поліції України визначає вогневу підготовку як обов'язкову складову професійного навчання. Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» [1] поліцейські зобов'язані володіти навичками застосування вогнепальної зброї в умовах, що загрожують життю і здоров'ю громадян чи самому поліцейському. Воєнний стан посилює актуальність цих вимог, оскільки ризики, з якими стикаються правоохоронці, значно зростають. Тому саме від ефективності їхньої професійної діяльності в умовах воєнного стану вирішальною мірою залежить і безпосереднє забезпечення внутрішньої безпеки України [2, с. 377].

У сучасних умовах воєнного стану, коли питання безпеки та оперативності реагування стають надзвичайно актуальними, організація вогневої підготовки працівників Національної поліції України потребує перегляду традиційних підходів. Одним із важливих аспектів удосконалення навчального процесу є врахування гендерних особливостей поліцейських. Це дозволяє підвищити ефективність підготовки, забезпечити комфортні умови навчання для всіх працівників та уникнути потенційних бар'єрів в опануванні навичок. Гендерні питання є частиною сучасних дискусій. Проте сучасні виклики та загрози, які постають перед українським суспільством, додають особливої гостроти сприйняттю питань гендерної рівності, гендерних стереотипів, лідерства та військових аспектів цієї наукової теми [3, с. 433].

Практика організації вогневої підготовки в умовах воєнного стану свідчить, що фізичні та психологічні особливості чоловіків і жінок можуть впливати на спосіб засвоєння технік стрільби. Наприклад, жінки зазвичай виявляють вищу схильність до точності, зосередженості на деталях та ретельного виконання вправ, тоді як чоловіки частіше демонструють більш швидкі реакції в умовах стресу. Ці характеристики мають враховуватись під час розробки навчальних планів і організації занять [4, с. 316].

Окремим аспектом є вибір та адаптація зброї. Практика свідчить, що стандартні зразки зброї не завжди однаково комфортні для використання всіма працівниками, зокрема через відмінності у фізичній силі, розмірах долонь чи довжині рук. Особливо під час приведення зброї в готовність до стрільби, заміни магазина, дій після огляду зброї. У цьому контексті доцільно передбачити можливість використання адаптованих моделей зброї, що сприятиме кращому контролю за нею і підвищенню результативності стрільби.

Навчальні методики також мають враховувати гендерні особливості. Наприклад, жінки часто більш схильні до кооперативного навчання, коли інструктори створюють умови

для взаємодії між учасниками, тоді як чоловіки можуть ефективніше навчатися в умовах змагального середовища. Це означає, що комбінування обох підходів у навчальних групах може сприяти кращому засвоєнню навичок усіма поліцейськими. Варто також звернути увагу на психологічну складову вогневої підготовки, яка є її невід'ємною частиною. Дослідження свідчать, що жінки частіше за чоловіків стикаються з бар'єрами, пов'язаними зі страхом перед застосуванням зброї або емоційною напругою. Тому психологічна підтримка та навчання, спрямоване на подолання цих бар'єрів, повинні стати частиною програми.

Умови проведення навчань також потребують гендерночутливого підходу. Наприклад, для жінок важливо забезпечити доступ до необхідних зручностей у місцях тренувань, адже це впливає на загальний комфорт і здатність зосередитися на навчанні. Крім того, врахування сімейних обставин, таких як наявність дітей, може допомогти уникнути конфліктів між службовими обов'язками та особистим життям.

Практичний досвід проведення занять показує, що успішне впровадження гендерно орієнтованого підходу до вогневої підготовки можливе за умови якісного навчання інструкторів. Вони повинні не лише володіти високим рівнем професійної майстерності, а й розуміти гендерні особливості своїх підопічних. Це включає підвищення обізнаності про специфічні потреби та труднощі, з якими можуть стикатися жінки й чоловіки під час навчання.

Одним із прикладів успішної адаптації є створення змішаних груп, у яких гендерні особливості учасників доповнюють одне одного. Такі групи дозволяють оптимізувати процес навчання, створюючи умови для обміну досвідом та підтримки всередині групи.

Також необхідно враховувати аспекти стрес-менеджменту. Під час навчання в умовах, що імітують реальні бойові ситуації, реакція на стрес може відрізнитися у чоловіків і жінок. Інструктори повинні бути готові до індивідуальної роботи з кожним учасником, забезпечуючи належну адаптацію до стресових ситуацій. На жаль, нині існуюча система підготовки поліцейських не дозволяє застосувати диференційований підхід до кожного здобувача професійної освіти, зокрема під час вогневої підготовки, з урахуванням його мотивації, досвіду та індивідуальних особливостей [5, с. 211].

Вогнева підготовка в умовах воєнного стану також має бути інтегрована з іншими видами навчання, такими як тактична підготовка, перша медична допомога та робота в команді. Такий комплексний підхід дозволяє підвищити ефективність підготовки та забезпечити всебічну готовність поліцейських до виконання завдань.

Підсумовуючи, важливо зазначити, що успішна організація вогневої підготовки з урахуванням гендерних особливостей можлива лише за умови системного підходу. Це включає аналіз потреб, розробку адаптованих навчальних програм, постійний моніторинг результатів та внесення корективів. Таким чином, в умовах воєнного стану Національна поліція України може забезпечити високий рівень професійної підготовки своїх працівників, враховуючи потреби кожного з них.

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

2. Казначесв Д. Г., Лопасва О. М. Правові аспекти діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану крізь призму необхідності якісної професійної підготовки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2 (123). С. 376–381.

3. Тінін Д. Г. Гендерна рівність у воєнний час: як війна змінює роль жінок у суспільстві. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Право*. 2023. Т. 2. Вип. 80. С. 432–437.

4. Воробець Х. О. Використання новітніх методик під час викладання дисципліни «вогнева підготовка» у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України : зб. наук. праць* (м. Харків, 31 трав. 2019 р.). Харків, 2019. С. 316–318.

5. Мислива О. О., Лопасва О. М. Оптимізація вогневої підготовки поліцейських. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 12 бер. 2021 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 210–212.



Анатолій НАТОЧІЙ

старший викладач кафедри
вогневої підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-4227-5251>

ПОЗИТИВНА МОТИВАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЯК ЗАПОРУКА ЇХНЬОГО ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Зростає навантаження на навколишнє середовище від потужних інформаційних потоків, тероризму, стихійних лих, локальних воєн у поєднанні з ідеологією успіху та досягнень, що пропагується засобами масової інформації, висуває високі вимоги до життєстійкості та ресурсів сучасної людини. У зв'язку з цим помітно збільшується кількість тривожно-депресивних розладів, емоційного вигорання, синдрому хронічної втоми як клінічних і субклінічних явищ, які сьогодні є звичайними рисами життя.

Водночас в сучасних умовах особливого значення набуває не лише професійна підготовка поліцейських, а й їхній професійний розвиток та заохочення до праці. Як зазначив С. Гіренко, службова діяльність працівників НПУ повинна супроводжуватися управлінською мотивацією, оскільки поліцейські працюють в середовищі, насиченому протиборством, агресією та жорстокістю, маніпуляцією, іншими соціально непривабливими, небезпечними для життя та здоров'я стресовими факторами. Зокрема, управлінська мотивація працівників поліції є рушійною силою зростання як продуктивності праці окремого працівника, так і ефективності діяльності підрозділу поліції в цілому [2, с. 34].

Отже, позитивна мотивація поліцейського – це бажання працювати над підвищенням показників діяльності на основі позитивних мотивів (матеріальних і нематеріальних). Прикладом позитивної мотивації поліцейського є підвищення посадового окладу за належне виконання функціональних обов'язків шляхом надбавок і премій, у свою чергу, зниження заробітної плати у зв'язку з застосуванням стягнень (заходів) є прикладом негативної мотивації. Як підтверджують наукові дослідження, негативна мотивація неефективна і провокує появу стресів і нервових розладів, що призводить до погіршення фізичного і психічного здоров'я.

Варто зазначити, що поліція працює в досить складних умовах. Специфіка служби в поліції включає такі особливі умови для окремих категорій поліцейських:

- обслуговування у святкові та вихідні дні;
- позмінна робота;
- служба за нерівномірним графіком;
- нічне чергування.

Усе це сприяє зниженню працездатності та формуванню ризиків розладу фізичного та психічного здоров'я поліцейського [3].

До позитивних мотивів, на яких ґрунтується позитивна мотивація поліцейського, належать:

- самоствердження і саморозвиток особистості (реалізація себе і своїх здібностей, бажання відчувати свою компетентність);
- можливість займатися тим, що до душі (поліцейські із задоволенням виконують свої службові обов'язки);
- визнання результатів службової діяльності поліцейського керівництвом, матеріальні (підвищення посадового окладу, призначення премій, надбавок тощо) або моральні стимули (офіційне та громадське визнання досягнень працівників та їхньої особливої ролі у загальному успіху даного територіального утворення чи діяльності Національної поліції України в цілому), підвищення репутації в колективі та суспільстві (позитивне сприйняття та взаємодія з іншими) тощо [4, с. 280].

Отже, між рівнем психічного благополуччя та рівнем психічного здоров'я особистості (зокрема, поліцейського) існує значний зв'язок. Розширення можливостей психічного здоров'я включає дії щодо створення умов життя, які підтримують психічне благополуччя, що забезпечується не лише внутрішнім, фізичним і духовним благополуччям, а й станом

психічного та морального здоров'я та соціальним середовищем.

Психічно здорові люди особистісно активні, прагнуть проявити свою моральну нормативність, позитивну самооцінку, незалежність, позитив, інтерес і толерантність до інших людей. Вони життєрадісні і самодостатні, уважні до себе і навколишнього світу.

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.
2. Гіренко С. П. Моделювання професійних конфліктних ризиків у підготовці майбутніх працівників патрульної поліції. *Право і Безпека*. 2015. № 2. С. 193–198.
3. Про затвердження Концепції запровадження трирівневої моделі підготовки поліцейських : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 29 січня 2018 р. № 51.
4. Волошина В. В., Долинська Л. В., Ставицька С. О., Темрук О. В. Загальна психологія: практикум : навч. посібник. Київ : Каравела, 2011. 280 с.



Володимир РОГАЛЬСЬКИЙ
старший викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0000-0003-0761-5916>

ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА КУРСАНТІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МВС УКРАЇНИ

Реформування системи Міністерства внутрішніх справ України передбачає удосконалення теоретичної та практичної підготовки курсантів у вищих навчальних закладах, зокрема підвищення рівня професіоналізму та фізичних якостей. Фізична підготовка є одним із основних компонентів професійної підготовки майбутніх працівників Національної поліції України. Вона є важливою складовою навчального процесу для курсантів навчальних закладів системи МВС України, оскільки сучасні вимоги до їхньої професійної діяльності вимагають здатності правильно та оперативно застосовувати фізичні вміння в критичних ситуаціях. Фізична підготовка спрямована на вдосконалення фізичних та психічних якостей курсантів, формування прикладно-допоміжних рухових навичок і вмінь, а також на розвиток специфічної стійкості організму до умов професійної діяльності.

На сучасному етапі реформування системи МВС України важливим є також вивчення зарубіжного досвіду з фізичної підготовки працівників правоохоронних органів, зокрема досвіду Англії, Німеччини, США та Франції. У цих країнах розроблено методичні рекомендації та організаційні форми навчання, що сприяють вдосконаленню фізичної підготовки співробітників МВС України. Фізична підготовка передбачає низку заходів, що визначаються програмами навчальних закладів на певний період, які конкретизують цілі та завдання навчальних курсів та позапланових заходів для курсантів, що забезпечує належний рівень їхньої фізичної підготовленості [1, с. 77].

Високий рівень спеціальної фізичної підготовки, як складова частина фахової підготовки, є необхідною умовою для ефективного виконання оперативно-службових завдань, а також для забезпечення особистої безпеки працівників поліції та їхнього оточення. Важливими елементами фізичної підготовки є практичні заняття, спортивно-масова робота та самостійне тренування курсантів. Головне завдання складає досягнення високої працездатності та розвитку фізичних якостей, що вимагає значних зусиль. У цьому контексті важливими є настанови викладачів під час занять із фізичної підготовки та протягом усього навчального процесу.

Оскільки високі фізичні якості значною мірою залежать від прагнення курсантів до самовдосконалення, програма навчальних закладів має на меті виховання в курсантів умінь виконувати свої службові обов'язки в умовах загрози для життя та здоров'я. Зокрема, фізична підготовка допомагає розвивати важливі якості, необхідні для ефективної боротьби з правопорушниками, такі як сила волі, сміливість, самовладання, рішучість, дисципліна,

витримка та здатність подолати стресові ситуації. Фізична підготовка також сприяє покращенню функціонального стану серцево-судинної системи, що є важливим для майбутньої діяльності в умовах перевтоми, надмірних фізичних навантажень та стресів, характерних для роботи в підрозділах поліції [2].

Професійно-прикладна фізична підготовка є однією з ключових складових навчання курсантів навчальних закладів системи МВС України. Вона є важливою частиною загальної фізичної підготовки, спрямованою на формування необхідних фізичних якостей та спеціальних навичок, що забезпечують ефективне виконання службових обов'язків правоохоронцями. Фізична підготовка курсантів становить основу для розвитку важливих фізичних і психофізіологічних характеристик, таких як сила, витривалість, спритність, координація, швидкість реакцій та стійкість до стресових ситуацій. Ці якості безпосередньо впливають на ефективність виконання завдань у повсякденній роботі, особливо в умовах високих фізичних навантажень або небезпечних ситуацій, що вимагають миттєвих рішень. Процес професійно-прикладної фізичної підготовки охоплює два основні напрями: загальну фізичну підготовку та спеціальну підготовку, що орієнтована на конкретні завдання, які виконуватимуться під час служби. Загальна фізична підготовка включає тренування, спрямовані на розвиток загальних фізичних якостей, таких як сила, швидкість, витривалість, координація рухів [3]. Це дає змогу курсантам мати добре розвинену фізичну базу, яка стане основою для спеціальних тренувань. Спеціальна підготовка зосереджується на розвитку фізичних навичок, необхідних для виконання конкретних службових обов'язків, і передбачає тренування для подолання перешкод, боротьбу, вогневу підготовку, тактичну підготовку, а також виконання спеціальних вправ, що імітують реальні умови служби [2].

Професійно-прикладна фізична підготовка курсантів навчальних закладів МВС України є важливим компонентом їхньої підготовки до виконання службових обов'язків. Вона сприяє розвитку фізичних і психофізіологічних якостей, необхідних для ефективної діяльності в умовах реальної служби. Сучасні методи та засоби тренувань дозволяють готувати висококваліфікованих фахівців, здатних виконувати завдання у будь-яких умовах, забезпечуючи ефективність правоохоронної системи країни.

1. Гресь М. Я. Професійно-прикладна фізична підготовка майбутніх фахівців правоохоронної діяльності засобами оздоровчого фітнесу : дис. ... д-ра філос. : 017 Фізична культура і спорт; 01 Освіта. Педагогіка. Київ : НУФВСУ, 2022. 225 с.

2. Журавльова Д. О., Журавель О. А. Сутність професійної фізичної підготовки майбутніх поліцейських. *Фізична культура в університетській освіті: інновації, досвід та перспективи розвитку в умовах сучасності* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 11 трав. 2022 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 262–265.

3. Литвиненко М., Анісімов Д. Витривалість як основна складова діяльності поліцейського. *Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 26 квіт. 2024 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 147–149.



Ігор ЧОБОТЬКО

старший викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0000-0003-4655-5696>

ВІЙСЬКОВО-ПРИКЛАДНІ ВИДИ СПОРТУ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ

У сучасних умовах, коли Україна стикається з численними викликами та загрозами, зокрема через військову агресію російської федерації, розвиток військово-прикладних видів спорту (далі – ВПВС) набуває особливого значення. Ці види спорту не лише сприяють

поліпшенню фізичної підготовки військовослужбовців, а й формують важливі морально-психологічні якості, які необхідні для ефективного виконання завдань у секторі безпеки та оборони. Розглянемо основні аспекти розвитку ВПВС в Україні, їхній вплив на військову підготовку та значення для національної безпеки [1].

Важливо підкреслити, що службово-прикладний та військово-прикладний спорт є специфічним напрямом фізичної діяльності, який стосується підготовки військовослужбовців, співробітників Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законодавства, а також правоохоронних і рятувальних служб. Основна мета ВПВС полягає в підвищенні рівня фізичної готовності, розвитку технічних навичок та зміцненні психологічної стійкості військових. Серед ключових дисциплін можна виокремити стрільбу з вогнепальної зброї, тактичні бої, військове багатоборство та інші.

Відповідно до Закону України «Про фізичну культуру і спорт» 1993 р. розвиток спорту є важливою частиною формування здорового суспільства та зміцнення обороноздатності держави. ВПВС займають центральне місце в цьому процесі, оскільки вони тісно пов'язані з підготовкою військовослужбовців до дій у бойових умовах. Військово-прикладні види спорту є надзвичайно важливими як для військових, так і для суспільства загалом. Вони не лише розвивають фізичні й технічні навички, але й сприяють вихованню стійкості, рішучості та командного духу. У сучасному світі, де загрози можуть бути як зовнішніми, так і внутрішніми, підготовка молоді до можливих викликів за допомогою ВПВС може стати ефективним елементом національної безпеки та стійкості нації.

Військово-прикладні види спорту сприяють не лише фізичному розвитку, а й формуванню психологічної стійкості та командної взаємодії. Тренування та участь у змаганнях допомагають військовим удосконалювати критично важливі навички, такі як швидкість реакції та здатність приймати правильні рішення в стресових ситуаціях [2]. Наприклад, стрільба з вогнепальної зброї не лише розвиває точність, але й вчить ефективно діяти в умовах підвищеного тиску.

Необхідно зазначити, що розвиток військово-прикладних видів спорту є важливим елементом Стратегії національної безпеки України, котру було затверджено Указом Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 р. У цьому документі наголошено на важливості модернізації Збройних Сил України та інших структур безпеки.

Військово-прикладні види спорту відіграють ключову роль у підготовці кадрів, що здатні виконувати складні та небезпечні завдання. Регулярні тренування покращують фізичну форму та бойові навички військовослужбовців, що підвищує їхню ефективність на полі бою та знижує ризик втрат. Військово-прикладні види спорту мають значний потенціал для підвищення загальної готовності військових. Окрім фізичних переваг, такі заняття формують витривалість, дисциплінованість і готовність до роботи в команді, що є критично важливим для ефективного виконання бойових завдань. Поєднання фізичного та психологічного розвитку створює міцний фундамент для успішної служби, особливо в умовах сучасних військових викликів.

Попри важливість ВПВС, їхній розвиток в Україні стикається з низкою викликів. Передусім, недостатнє фінансування та відсутність належної матеріально-технічної бази у військових частинах ускладнюють проведення регулярних тренувань та змагань. Крім того, дефіцит кваліфікованих тренерів і фахівців у сфері ВПВС є ще однією значною перепорою.

Основним викликом розвитку ВПВС є системний підхід. Недостатнє фінансування і дефіцит фахівців можна вирішити шляхом впровадження державно-приватного партнерства та залучення міжнародних інструкторів. Розробка нових методик і програм є лише початковим етапом; важливо паралельно працювати над створенням інфраструктури та умов для регулярних тренувань. Впровадження сучасних технологій, таких як симулятори або віртуальні тренувальні програми, могло б прискорити інтеграцію ВПВС і підвищити їхню ефективність у підготовці військових.

Важливим аспектом також є необхідність інтеграції ВПВС у систему підготовки військовослужбовців. Відповідно до Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2025 р. планується розробка нових методичних рекомендацій та навчальних програм, які міститимуть елементи ВПВС. У зв'язку з цим є кілька пропозицій щодо модернізації розвитку ВПВС в секторі безпеки і оборони України:

1. Необхідно впровадити програму підготовки кваліфікованих інструкторів з військово-прикладних видів спорту, які навчатимуть не лише технічних аспектів, а й психологічної стійкості. Це дозволить підвищити ефективність навчання та загальний рівень підготовки військовослужбовців, адже психологічна підготовка відіграє вирішальну роль в

умовах бойових дій, оскільки допомагає військовим зберігати спокій та зосередженість у критичних ситуаціях. Інтеграція таких навичок з технічними аспектами ВПВС зробить підготовку більш цілісною та ефективною;

2. Варто розробити методичні рекомендації та навчальні курси, які враховуватимуть специфіку ВПВС та їх інтеграцію в загальну підготовку військових. Це може включати онлайн-курси, семінари та практичні заняття. Важливо забезпечити доступність та різноманітність матеріалів для навчання, зокрема з урахуванням різних рівнів підготовки. Онлайн-формати та семінари дозволяють забезпечити постійне вдосконалення знань і навичок у зручний для військовослужбовців час;

3. Доцільно організовувати регулярні змагання та фестивалі з ВПВС для залучення як військових, так і цивільних осіб. Це сприятиме популяризації спорту і розвитку командного духу. Подібні заходи можуть мати додаткову цінність у підвищенні мотивації та залученні ширшої аудиторії до військово-прикладних видів спорту, що також сприятиме зміцненню стосунків між армією і цивільним населенням;

4. Інвестування в матеріально-технічну базу, таку як спортивні майданчики, тренувальні бази та оснащення для змагань, є важливим фактором для розвитку ВПВС. Без належної інфраструктури неможливо забезпечити систематичну та якісну підготовку. Інвестиції в бази та спорядження сприятимуть більшій доступності до занять та підвищенню професійного рівня;

5. Слід розробити систему заохочень для військових, які активно займаються ВПВС, шляхом присвоєння звань, нагородження та надання можливостей для участі у міжнародних змаганнях. Стимулювання через нагороди та кар'єрні можливості підвищує мотивацію військовослужбовців до регулярної участі у спортивних заходах, що позитивно впливає на їхню фізичну та психологічну підготовленість [3].

Загалом такі ініціативи можуть суттєво позначитися на розвитку ВПВС в Україні, сприятимуть зростанню рівня підготовки військових та зміцненню національної безпеки [4].

Розвиток військово-прикладних видів спорту в секторі безпеки й оборони України є ключовим фактором для підвищення бойової готовності та фізичної витривалості військовослужбовців. Такі види спорту не лише забезпечують формування необхідних навичок, але й сприяють розвитку морально-психологічних якостей, які є надзвичайно важливими в умовах сучасних викликів. Для ефективного подальшого розвитку цієї сфери необхідно зосередити увагу на належному фінансуванні, підготовці кваліфікованих кадрів та інтеграції військово-прикладних видів спорту в систему військової освіти.

На наш погляд, впровадження військово-прикладних видів спорту, дійсно, є надзвичайно важливим, оскільки вони поєднують фізичну підготовку з елементами психологічної стійкості та командної роботи. Це дозволяє сформувати комплексний підхід до підготовки військових кадрів, за якого фізична готовність тісно переплітається з психологічною витривалістю, що є особливо важливим з огляду на сучасні умови бойових дій, де стресові фактори часто мають вирішальне значення; у свою чергу, розвиток морально-психологічних якостей за допомогою ВПВС може мати вирішальний вплив на ефективність виконання завдань.

1. Грибан В. Г., Мельников В. Л., Чоботко І. І. Застосування методів інноваційного навчання у сфері підготовки здобувачів вищої освіти з правоохоронної діяльності. *Сучасні проблеми забезпечення національної безпеки держави : зб. тез III Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 26 лист. 2020 р.). м. Київ, 2020. С. 290–291.

2. Куришко Є. А., Золочевський В. В., Гарбуз С. В. Військово-прикладна фізична підготовка в збройних силах провідних країн-членів НАТО. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки та спорту Збройних Сил України, правоохоронних органів, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України : тези VI Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 25 лист. 2022 р.). Київ : НУОУ, 2022. С. 155–158.

3. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24.12.1993. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text>.

4. Чоботко І. І. Ефективні прийоми рукопашного бою при затриманні в Україні. *Правові аспекти застосування прийомів рукопашного бою при силовому затриманні та проблемні питання надання домедичної допомоги : матеріали Всеукр. круглого столу* (м. Дніпро, 05 лют. 2021 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 41–43.



Ігор ЧОБОТКО

старший викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0000-0003-4655-5696>

АДАПТАЦІЯ ДО ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВ. РОЛЬ БОЙОВОГО ДОСВІДУ У ФІЗИЧНІЙ ТА ПСИХОЕМОЦІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ВІЙСЬКОВИХ

Бойовий досвід військовослужбовців є одним із ключових факторів, що впливає на їхню фізичну підготовку та загальний стан здоров'я. Участь у бойових діях обумовлює специфічні вимоги до фізичної підготовки, адаптації організму до стресу та здатності відновлюватися після значних навантажень. Військовослужбовці, які брали участь у бойових діях, розвивають унікальні навички, що не лише покращують їхню фізичну форму, а й впливають на психологічну стійкість, мотивацію та здатність працювати у команді.

Одним із найбільш помітних наслідків бойового досвіду є покращення фізичних показників, таких як витривалість, сила та функціональна активність. Бойові дії вимагають швидкої адаптації до екстремальних умов, що нерідко передбачають необхідність докладання максимальних фізичних зусиль у короткі терміни. Отже, програми фізичної підготовки для військових із бойовим досвідом повинні бути скориговані з урахуванням цих вимог, що передбачає інтенсивні тренування, максимально наближені до реальних бойових ситуацій.

Бойовий досвід також серйозно впливає на психологічну витривалість. Часто стійкість до стресу у таких військових є значно вищою, ніж у тих, хто не брав участі у бойових діях, що дозволяє ефективніше діяти в екстремальних умовах. Проте варто пам'ятати, що бойовий досвід, окрім позитивного впливу на фізичну підготовку, може також призводити до емоційного виснаження та ризику розвитку посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР). Тому комплексний підхід до реабілітації та відновлення, який враховує не лише фізичну, але й психологічну складову, є критично важливим для підтримки здоров'я військових.

Бойовий досвід значно впливає на психологічну компоненту фізичної підготовки. Військовослужбовці, які брали участь у бойових діях, зазвичай демонструють підвищену стресостійкість. Вони здатні ефективно контролювати свої емоції та підтримувати концентрацію в критичних ситуаціях. Ця здатність також проявляється під час фізичних вправ, де психологічна стійкість може впливати на витривалість. Ті, хто мають досвід бойових дій, зазвичай краще долають як фізичні, так і психологічні бар'єри, що дозволяє їм досягати вищих результатів під час тренувань.

Крім того, бойовий досвід впливає на процес відновлення. Військові, які пройшли через бойові дії, часто мають більш розвинене усвідомлення власного тіла, що сприяє кращій адаптації до навантажень та швидшому відновленню. Вони здатні розпізнавати сигнали свого організму, що знижує ризик травм і підвищує ефективність реабілітації. Програми відновлення, розроблені з урахуванням такого досвіду, можуть ефективніше задовольняти як фізичні, так і психологічні потреби солдатів.

Психологічна складова, дійсно, відіграє надзвичайно важливу роль у фізичній підготовці військових. Люди, які пережили бойовий стрес, розвивають особливий тип адаптивності, який дозволяє їм ефективніше справлятися як з фізичними навантаженнями, так і з емоційними викликами. Однак важливо, щоб процес відновлення також враховував ризик ПТСР та інші психологічні травми, адже фізична витривалість не завжди свідчить про психологічне благополуччя.

Слід підкреслити, що бойовий досвід може мати як позитивні, так і негативні наслідки для фізичного та психологічного стану військовослужбовців. Ситуації, пов'язані зі стресом, інколи призводять до розвитку ПТСР та інших психоемоційних порушень. Ці розлади, в свою чергу, можуть негативно впливати на фізичну підготовленість, адже психологічний стан тісно пов'язаний із фізичною активністю. В таких випадках надзвичайно

важливими є програми підтримки та реабілітації, що включають психологічні консультації і фізичні тренування, спрямовані на відновлення загального стану здоров'я.

У цілому вплив бойового досвіду на медико-біологічні аспекти фізичної підготовки військовослужбовців є складним і різноманітним. Це охоплює як фізіологічні, так і психологічні зміни, ризики травм та процеси відновлення. Ефективне управління цими аспектами може значно підвищити бойову готовність і загальний стан здоров'я військовослужбовців. Важливо також враховувати, що кожен військовослужбовець має свій унікальний досвід, тому програми підготовки повинні бути індивідуально адаптованими для забезпечення максимальної ефективності та безпеки.

Акцент на психологічному благополуччі військових є критично важливим. Системна робота з психологічними аспектами, а також фізична реабілітація можуть суттєво вплинути на якість життя військовослужбовців, їхню готовність до виконання бойових завдань та адаптацію після служби. Це має бути пріоритетом для військових установ, адже інвестиції в психічне здоров'я військових не тільки покращують їхнє життя, але й підвищують загальну ефективність бойових підрозділів.

Психологічні аспекти фізичної підготовки військовослужбовців є надзвичайно важливими, оскільки мотивація та психологічна готовність значно впливають на результати тренувань і здатність виконувати бойові завдання. Формування стресостійкості під час навчальних занять дозволяє військовим зберігати концентрацію та адекватно реагувати на стресові ситуації, що можуть виникнути під час бойових дій. Взаємодія в команді також є критично важливою, оскільки вона підвищує не лише мотивацію, але й загальну ефективність виконання завдань.

Для ефективного розвитку фізичних якостей військовослужбовців важливо володіти знаннями методів, форм та засобів розвитку основних фізичних навичок. Також необхідно дотримуватися основних правил особистої гігієни, контролю та самоконтролю під час тренувань. Завдяки комплексному підходу, який поєднує базові та додаткові знання з фізичного виховання, можна досягти високого рівня ефективності у підготовці курсантів.

Важливість психологічної підготовки не можна недооцінювати. Психологічний стан військовослужбовців безпосередньо впливає на їхню здатність адаптуватися до стресових ситуацій та виконувати завдання в умовах бойових дій. Інтеграція психологічних тренінгів у фізичну підготовку може суттєво покращити результати навчання, сприяючи формуванню сильного, стійкого до стресу особового складу. Керівництво та тренери повинні приділяти увагу цим аспектам, щоб максимально підготувати військових до реальних умов служби.

Обмеження фізичної активності має негативний вплив на розвиток фізичних якостей військовослужбовців і ускладнює підвищення їхньої фізичної підготовленості. Індивідуальні заняття з фізичного виховання можуть стати ефективною альтернативою для вирішення цієї проблеми.

З точки зору медико-біологічних аспектів фізичної підготовки важливо підкреслити, що сучасні військові формування потребують не лише високої бойової ефективності, але й здатності швидко адаптуватися до змін у бойових умовах. У цьому контексті знання з медико-біологічних дисциплін є основою для розробки програм фізичної підготовки, які враховують індивідуальні особливості, фізіологічний стан, генетичні передумови та психологічні фактори кожного військовослужбовця. Індивідуалізація фізичної підготовки є ключовою для досягнення максимальної ефективності. Це не лише дозволяє уникнути травм, але й забезпечує оптимальний розвиток необхідних фізичних якостей, що є особливо важливим в умовах сучасних бойових дій. Розробка програм з урахуванням медико-біологічних знань може суттєво підвищити бойову готовність військовослужбовців, адаптуючи їх до різноманітних і часто непередбачуваних ситуацій на полі бою.

Фізична підготовка не обмежується лише розвитком м'язів та підвищенням витривалості; вона також охоплює психоемоційну стійкість, здорове харчування, відновлення та профілактику травм. Стресостійкість, набута в умовах бойових дій, є безцінною, адже допомагає військовослужбовцям адекватно реагувати на екстрені ситуації та зберігати концентрацію в критичних моментах. Всебічний підхід до фізичної підготовки є надзвичайно важливим, особливо в умовах високого стресу. Включення елементів психологічної підготовки та здорового способу життя не лише покращує фізичну витривалість, але й зміцнює психологічну стабільність, що, в свою чергу, позитивно впливає на загальну ефективність та безпеку військовослужбовців. Збалансований підхід може значно підвищити їхню здатність витримувати навантаження і швидше відновлюватись після травм.

1. Волков М. С. Ефективність фізичних тренувань у підготовці військовослужбовців та формуванні їх психологічної готовності до дій в екстремальних умовах. *Академічні візії*. 2023. № 22. URL : <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/509/467>.

2. Рибчинська Ю. Є., Чоботько І. І. Самбо як елемент професійно-прикладної фізичної підготовки здобувачів вищої освіти зі спеціальності «Правоохоронна діяльність». *Неолімпійський спорт: історія, проблеми управління та система підготовки спортсменів* : зб. наук. праць та матеріалів VII Всеукр. студ. наук.-метод. конф. в режимі онлайн (м. Дніпро, 02 квіт. 2021 р.). Дніпро : ПДАФКіС, 2021. С. 302–305.

3. Старчук О. О., Романчук С. В., Гусак О. Д. Фізична підготовка у збройних силах провідних держав НАТО як засіб психологічної готовності військовослужбовців до дій в екстремальних умовах (воєнних діях). URL : <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-05/08sootmo.pdf>.

4. Чоботько І. І. Вдосконалення занять з фізичної підготовки фахівців правоохоронної діяльності. *Актуальні проблеми фізичної культури і спорту в сучасному суспільстві* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 04 лист. 2021 р.). Житомир, 2021. С. 151–154.



Маргарита ЧОБОТЬКО

старший викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-4641-6592>

СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНOSTІ СИЛОВИХ СТРУКТУР: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Розвиток сучасної військової сили значною мірою залежить від спеціальної фізичної підготовки військовослужбовців. Провідні країни світу, такі як США, Велика Британія та Ізраїль, демонструють різні підходи до цього процесу.

У Сполучених Штатах Америки особливу увагу приділяють спортивній підготовці військових; відповідні програми включають вправи зі зваженим спорядженням, біг і плавання. Їхня мета – покращення загальної фізичної форми та готовності до бойових завдань. У Великій Британії система фізичної підготовки акцентує увагу на розвитку витривалості, сили, маневреності, а також на тактичній підготовці зі зброєю. Водночас в Ізраїлі, де військова служба є обов'язковою, особливий акцент робиться на інтенсивних тренуваннях, спрямованих на фізичну витривалість, програми самозахисту та опанування бойових мистецтв [1].

Кожна країна формує унікальні методики підготовки військових, що відображають специфіку їхніх потреб. Вивчення й адаптація цього досвіду можуть підвищити боєздатність збройних сил будь-якої держави [2].

У світовій практиці спортивні методики займають важливе місце. Вони охоплюють фізичну й психологічну підготовку, сприяють покращенню фізичної форми, розвитку дисципліни, витривалості, стресостійкості та командного духу. Важливу роль відіграє використання сучасних технологій і спеціалізованих тренувальних комплексів, які дозволяють аналізувати фізичні показники, індивідуалізувати тренування та підвищувати їхню ефективність завдяки комп'ютерним програмам і віртуальним тренажерам [3]. Психологічна підготовка також є ключовим елементом. Вона охоплює розвиток ментальної стійкості, лідерських якостей, навичок прийняття рішень у критичних ситуаціях та здатності виконувати завдання у стресових умовах.

Важливо відзначити співпрацю військових із науковими та спортивними організаціями, що сприяє дослідженню нових методик і підвищенню якості підготовки.

Отже, міжнародний досвід свідчить про необхідність комплексного підходу, який враховує фізичну, психологічну та технологічну підготовку. Це включає впровадження сучасних технологій і співпрацю з цивільними структурами, що підвищує ефективність військових сил, їхню готовність до виконання завдань у будь-яких умовах і відповідає викликам сучасного світу.

1. Чоботько М. А., Чоботько І. І. Основні напрямки фізичної підготовки курсантів *Перспективи, проблеми та наявні здобутки розвитку фізичної культури і спорту в Україні* : зб. наук. праць IV Всеукр. Інтернет-конф. «Color of science» (м. Вінниця, 29 січ. 2021 р.). Вінниця, 2021. Вип. 4. С. 413–417.
2. Чоботько М. А. Проблеми підготовки, формування та розвитку військових фахівців з організації фізичної підготовки та спорту. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки та спорту Збройних Сил України, правоохоронних органів, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 лист. 2022 р.). Київ : НАОУ, 2022. С. 118–120.
3. Чоботько М. А. Психологічне забезпечення службово-бойової діяльності сил безпеки і оборони України. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки та спорту Збройних Сил України, правоохоронних органів, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 лист. 2022 р.). Київ : НАОУ, 2022. С. 369–370.



Маргарита ЧОБОТЬКО

старший викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-4641-6592>

ВПЛИВ БОЙОВОГО ДОСВІДУ НА МЕДИКО-БІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Досвід бойових дій військовослужбовців є одним із ключових чинників, що визначають рівень їхньої фізичної підготовки та загальний медико-біологічний стан. Зокрема, участь у бойових операціях формує специфічні вимоги до фізичної витривалості, адаптаційних можливостей організму, стресостійкості та здатності оперативно відновлювати сили після інтенсивних навантажень. Військовослужбовці, які брали участь у бойових діях, здобувають унікальний досвід, що не лише покращує їхні фізичні показники, а й впливає на психологічний стан, рівень мотивації та якість командної взаємодії.

Одним із найпомітніших наслідків бойового досвіду є зміни у фізичних характеристиках. Військовослужбовці, які пройшли бойові випробування, зазвичай демонструють підвищену витривалість, покращені силові показники та вищий рівень функціональної активності. Це пояснюється тим, що бойові умови потребують не лише виконання стандартних фізичних вправ, а й постійної адаптації до екстремальних ситуацій, які можуть вимагати максимального фізичного зусилля за короткий проміжок часу. Відповідно, програми фізичної підготовки для військовослужбовців із бойовим досвідом мають бути адаптовані з урахуванням особливостей їхньої служби, включаючи інтенсивні тренування, що відображають реалії військових операцій [1].

Бойовий досвід також суттєво впливає на психологічні аспекти фізичної підготовки. Солдати, які брали участь у бойових діях, зазвичай мають вищий рівень стресостійкості. Вони здатні ефективно реагувати на стресові чинники, зберігаючи концентрацію та спокій у складних умовах. Це стосується і фізичних навантажень, де психологічна підготовленість безпосередньо впливає на витривалість. Військовослужбовці з бойовим досвідом легше долають як фізичні, так і психологічні бар'єри, що дозволяє їм досягати вищих результатів під час тренувань.

Крім того, бойовий досвід значною мірою впливає на процес відновлення. Солдати, які пережили бойові дії, зазвичай краще усвідомлюють можливості власного організму, що дозволяє їм швидше адаптуватися до фізичних навантажень та ефективніше відновлюватися після них. Вони навчаються розпізнавати сигнали свого тіла, що сприяє зниженню ризику травм і підвищенню ефективності відновлення. Програми реабілітації, розроблені з урахуванням особливостей бойового досвіду, мають включати як фізичні аспекти

відновлення, так і психологічну підтримку військовослужбовців.

Водночас бойовий досвід може мати і негативні наслідки для фізичного та психологічного стану військових. Зокрема, посттравматичний стресовий розлад та інші психоемоційні порушення можуть виникнути внаслідок пережитих екстремальних ситуацій. Це може вплинути на фізичну підготовку, адже психологічний стан безпосередньо корелює з рівнем фізичної активності. У таких випадках особливо важливими є програми підтримки та реабілітації, що включають комплексні заходи – психологічні консультації та фізичні тренування, спрямовані на відновлення загального стану здоров'я військовослужбовців.

Загалом вплив бойового досвіду на медико-біологічні аспекти фізичної підготовки військових є комплексним і багатовимірним. Він включає як фізіологічні зміни, так і психологічні аспекти, ризики травмування та процеси відновлення. Ефективне управління цими чинниками значно підвищує рівень бойової готовності та загальний стан здоров'я військовослужбовців. При цьому важливо враховувати, що кожен військовослужбовець має індивідуальний бойовий досвід, і програми підготовки мають адаптуватися до його особливостей, забезпечуючи максимальні ефективність та безпеку [2].

Не менш значущими є психологічні аспекти фізичної підготовки військовослужбовців, адже мотивація та психологічна стійкість безпосередньо впливають на результати тренувань і здатність виконувати бойові завдання. Стресостійкість, сформована під час військових навчань, допомагає солдатам залишатися зосередженими та адекватно реагувати на екстремальні ситуації. Командна взаємодія також є важливою складовою фізичної підготовки, оскільки спільна робота підвищує не лише мотивацію, а й ефективність виконання бойових завдань.

Основні навички, необхідні для ефективного розвитку фізичних якостей військовослужбовців, включають знання методів, форм і засобів розвитку фізичних здібностей, а також правил особистої гігієни, самоконтролю та оцінки власного стану під час тренувань. Завдяки комплексному поєднанню базових і додаткових знань у сфері фізичної підготовки можна досягти високої ефективності у тренувальному процесі військових.

Доведено, що зниження рівня рухової активності негативно впливає на фізичну підготовку військовослужбовців, заважаючи досягненню оптимального рівня фізичної форми. Альтернативним підходом може стати індивідуалізоване фізичне тренування, що враховує особисті потреби та можливості кожного солдата [3].

Висновки, що стосуються медико-біологічних аспектів фізичної підготовки військовослужбовців, підкреслюють необхідність системного підходу до забезпечення їхньої фізичної готовності та здоров'я. Сучасні військові формування потребують не лише високої бойової ефективності, а й здатності швидко адаптуватися до змінюваних умов ведення бойових дій. У цьому контексті медико-біологічні знання слугують базою для створення програм фізичної підготовки, які враховують фізіологічні особливості кожного військовослужбовця, його генетичні передумови та психологічний стан.

Важливо зазначити, що фізична підготовка військових не обмежується лише розвитком м'язової сили та витривалості – вона також охоплює психоемоційну стійкість, раціональне харчування, процеси відновлення та профілактику травм. Стресостійкість, набута в бойових умовах, є безцінною, оскільки дозволяє військовослужбовцям адекватно реагувати на критичні ситуації та зберігати концентрацію у складних моментах.

1. Чередніченко Є., Чоботько М. Адаптований рукопашний бій від універсальності до підготовки в армії, поліції США та Китаю. *Неолімпійський спорт: історія, проблеми, управління та система підготовки спортсменів : зб. наук. праць та матеріалів X Всеукр. студ. наук.-метод. конф.* (м. Дніпро, 05 квіт. 2024 р.). Дніпро, 2024. С. 105–110.

2. Чоботько М. А. Жінки як військовослужбовці в Україні під час воєнного стану: їх значення та гендерна рівність. *Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Хмельницький, 24 лист. 2022 р.). Хмельницький, 2022. С. 865–866.

3. Чоботько М. А. Вплив фізичних вправ на повноцінний розвиток організму людини. *Службово-бойова підготовка як основа професійної діяльності поліцейських : матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу Одеського державного університету внутрішніх справ* (м. Одеса, 30 лист. 2023 р.). Одеса, 2023. С. 156–157.



Маргарита ЧОБОТЬКО

старший викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-4641-6592>

МЕТОДИ ТРЕНУВАННЯ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Фізична підготовленість поліцейських є надзвичайно важливим фактором для успішного виконання службових завдань, особливо враховуючи зростаючу складність і ризики, пов'язані з правоохоронною діяльністю. Комплекс фізичної підготовки включає розвиток силових, витривалих, швидкісних, координаційних та спеціальних якостей, які необхідні для роботи в умовах підвищеного стресу, фізичних навантажень та потенційної загрози життю. Нормативно-правові засади підготовки поліцейських в Україні закріплені у низці законодавчих та нормативних документів, серед яких основними є Закон України «Про Національну поліцію», а також підзаконні акти, що регламентують стандарти фізичної підготовки та вимоги до тренувань правоохоронців [1].

Згідно зі ст. 53 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейські зобов'язані підтримувати необхідний рівень фізичної готовності для виконання своїх обов'язків. У зв'язку з цим Міністерство внутрішніх справ України розробило нормативно-правову базу, яка регулює процес фізичної підготовки. Ця база містить накази, інструкції та рекомендації, що визначають порядок фізичних тренувань та тестування співробітників поліції.

Серед ключових документів варто виділити наказ МВС України № 90 від 09.02.2016 «Про затвердження Положення з організації перевірки рівня фізичної підготовленості кандидатів до вступу на службу в Національну поліцію України» [2]. У цьому наказі зазначено вимоги до рівня фізичної готовності поліцейських, які включають нормативи з бігу на 100 і 1000 метрів, підтягування на перекладині для чоловіків, віджимання від підлоги для жінок, а також інші вправи, що перевіряють витривалість і координацію. Поліцейські мають складати ці нормативи під час регулярних тестувань, які проводяться щонайменше раз на рік.

У системі фізичної підготовки Національної поліції України використовуються такі основні методи тренувань, які охоплюють різні аспекти фізичної готовності та специфіку поліцейської діяльності:

1. Комплексні фізичні тренування, які спрямовані на розвиток витривалості, сили, швидкості та гнучкості. До таких тренувань входять: силові вправи (підтягування, віджимання, вправи з власною вагою або обтяженнями), кардіонавантаження (біг на різні дистанції, вправи на витривалість, велоспорт, плавання), а також швидкісно-силові вправи (спринт, вправи з перешкодами для розвитку реакції та маневреності);

2. Тактико-спеціальні тренування, що моделюють реальні умови виконання службових завдань та охоплюють роботу в команді, елементи самооборони та відпрацювання інших практичних навичок;

3. Тренування в умовах стресу, які допомагають підготувати поліцейських до роботи в екстремальних ситуаціях. До таких тренувань належать вправи, що виконуються під час фізичної втоми (імітація тривалих переслідувань або виконання завдань після інтенсивних навантажень), а також стресові симуляції (тренування під умовними атаками, що розвивають як фізичну, так і психологічну стійкість).

Регулярне тестування є важливим елементом підвищення фізичної готовності поліцейських. Відповідно до згаданого наказу МВС України № 90 оцінювання фізичної підготовленості має проводитися щорічно для своєчасної корекції тренувальних програм та оцінки готовності поліцейських до виконання службових завдань.

Корисним для України є досвід США, де підвищення ефективності тренувань передбачає проведення щорічних тактичних навчань для поліцейських, які проходять підготовку в академії поліції. Такі навчання включають відпрацювання дій у надзвичайних ситуаціях (annual tactical training), поєднуючи вогневу, тактичну,

психологічну та фізичну підготовку, що сприяє успішному практичному застосуванню отриманих знань і навичок [3, 4].

Підвищення фізичної готовності поліцейських є ключовим елементом їхньої професійної підготовки. Закон України «Про Національну поліцію» та відповідні нормативні акти МВС України визначають основні вимоги до фізичної підготовленості правоохоронців. Ефективна система підготовки включає комплексні фізичні тренування, тактико-спеціальні заняття, вогневу підготовку, функціональні тренування в умовах стресу та вивчення іноземного досвіду. Усе це сприяє підвищенню ефективності правоохоронної діяльності та загального рівня безпеки в суспільстві.

1. Чоботько М. А., Чоботько І. І. Підвищення гендерної свідомості суспільства – шлях до рівності в сфері оборони та безпеки. *Вісник Національного університету оборони України*. 2024. № 79 (3). С. 148–162.

2. Чоботько І. І., Чоботько М. А. Парадигма жінок-охоронців у професійній діяльності. *Фізична культура в університетській освіті: інновації, досвід та перспективи розвитку в умовах сучасності* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 11 трав. 2022 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 201–203.

3. Чоботько М. А. Жінки як військовослужбовці в Україні під час воєнного стану: їх значення та гендерна рівність. *Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 24 лист. 2022 р.). Хмельницький, 2022. С. 865–866.

4. Чоботько М. А., Чоботько І. І. Основні напрямки фізичної підготовки курсантів *Перспективи, проблеми та наявні здобутки розвитку фізичної культури і спорту в Україні* : зб. наук. праць IV Всеукр. Інтернет-конф. «Color of science» (м. Вінниця, 29 січ. 2021 р.). Вінниця, 2021. Вип. 4. С. 413–417.

Анна ЖЕЛІЗНЯК

ад'юнкт кафедри

адміністративного права і процесу

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0009-0003-6586-6550>

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА І ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Однією із головних складових забезпечення правопорядку, стабільності та безпеки в Україні є правоохоронна функція Національної поліції України. Вона передбачає, зокрема, такі функції, як:

- забезпечення безпеки і правопорядку задля дотримання законності, захисту прав, свобод громадян та забезпечення внутрішньої безпеки держави в цілому;
- захист прав і свобод громадян від злочинних посягань, охорона їхніх майнових, особистих і соціальних прав;
- розслідування і розкриття злочинів, притягнення винних до відповідальності, що, в свою чергу, формує довіру громадян до правової системи;
- дотримання громадського порядку;
- проведення запобіжних заходів, направлених на профілактику майбутніх правопорушень, робота з уразливими групами населення;
- боротьба з корупцією і організованою злочинністю, що загрожують національній безпеці країни;
- міжнародне співробітництво, що являє собою співпрацю на міжнародному рівні з правоохоронними органами інших держав;
- підвищення рівня довіри суспільства до діяльності Національної поліції України і правоохоронних органів в цілому.

Виконання вищезазначених функцій є важливою умовою забезпечення стабільного розвитку країни, підтримки громадянського миру та забезпечення захисту прав і свобод

громадян України.

Наразі Україна переживає досить складний етап, і тим паче у період воєнного стану неабиякої важливості набуло питання саме психологічного стану правоохоронців, адже складні умови праці, постійний стрес і емоційне навантаження можуть ставити під загрозу ефективне виконання працівниками поліції покладених на них обов'язків. І саме ефективна психологічна підготовка кандидатів на службу у Національній поліції України допомагає забезпечити їхню надійність та професійну компетентність.

Психологічна підготовка поліцейського є тривалим процесом, що розпочинається ще на етапі первинної професійної підготовки і далі продовжується в ході всієї професійної діяльності. Програми психологічної підготовки поліцейських у переважній більшості розробляються науковцями, а безпосередню психологічну підготовку здійснюють практичні психологи підрозділів поліції та керівники у ході психологічного супроводу навчання та професійної діяльності поліцейських [1, с. 116]. Така підготовка, зокрема, має реалізуватись шляхом проведення навчальних, практичних занять з використанням інтерактивних технологій та методів навчання (тренінгів, ділових ігор, психодрами, брейнштормінгу, кейсів, відпрацювання смуги перешкод тощо). При проведенні цільових інструктажів поліцейських, які направляються для несення служби в екстремальних умовах (зведені загони, що відряджаються до зони бойових дій, залучаються до охорони публічного порядку при масових заходах тощо), обов'язковою умовою є участь психологів і їх супроводження.

Пропонуємо розглянути досвід зарубіжних країн у підготовці кадрів до служби у правоохоронних органах.

Так, у роботі патрульно-постової служби у Великій Британії обов'язковим є саме вміння спілкуватися з населенням. Вважається, що поліцейський патрульно-постової служби повинен спілкуватися з населенням постійно, цілеспрямовано, вникаючи у щоденні потреби та сподівання людей, при цьому отримуючи зворотний зв'язок з подальшим інформуванням громадян про результати їхньої допомоги [2, с. 126, 127].

У Канаді створена комплексна система психологічної підтримки не тільки для правоохоронців та військовослужбовців, а й для ветеранів. Вона охоплює як державні, так і приватні ініціативи і включає такі програми, як підтримка при підготовці до звільнення зі служби, програма підтримки для осіб, які постраждали від оперативних стресових травм, проведення семінарів та індивідуальних консультацій. При цьому суб'єктами цих програм є не тільки самі співробітники правоохоронних органів, а й їхні сім'ї [3, с. 38, 39].

Поліцейська академія Німеччини розробила цілу низку спеціальних освітньо-професійних програм. Вони передбачають підвищення кваліфікації правоохоронців за спеціальностями: менеджмент у поліції, правові та соціальні науки, управління. Таким чином, поліцейська академія не тільки готує спеціалістів-управлінців різного рівня, а й виступає специфічним науково-дослідним центром діяльності поліції країни. Курси підвищення кваліфікації керівного складу поліції при академії проводяться щорічно. Такі курси проходять як німецькі поліцейські, так і представники поліції інших країн. В такий спосіб академія підтримує міжнародні зв'язки з навчальними закладами та науковими установами різних країн світу [4, с. 164].

У Сполучених Штатах Америки професійний психологічний відбір проводиться за такими етапами, як:

- попередня співбесіда, що дає змогу під час тестування виявити загальні навички (уміння читати, писати, рахувати тощо);
- встановлення рівня фізичної підготовки кандидата на службу у правоохоронних органах;
- психологічна діагностика, під час якої проводиться тестування з 567 питань, спрямованих на виявлення відхилень у психічному здоров'ї особи (депресії, істеричності, параної тощо), що унеможливають службу у підрозділах поліції [5, с. 143, 144].

Зважаючи на вищевикладене, доходимо висновку, що значущість та результативність професійного психологічного супроводу поліцейських тісно пов'язана із загальною професійною підготовкою кадрів на службу у правоохоронній системі. Результат такої підготовки безпосередньо залежить не тільки від фахових знань і навичок тих, хто проводить таку підготовку кандидатів на службу, а й від самих майбутніх правоохоронців, а саме від їхніх індивідуальних суб'єктивних вмінь, особливостей характеру і навичок, так як в подальшому все це впливає на ефективність виконання покладених на правоохоронців обов'язків.

1. Тімченко О. В., Барко В. В. Шляхи формування психологічної готовності до професійної діяльності у персоналі національної поліції України. *Вісник Національного університету оборони України. Питання психології*. 2020. № 3 (56). С. 112–119.
2. Волошина О. В. Зарубіжний досвід ефективної комунікації в діяльності поліцейських. *Юридична психологія*. 2018. № 2 (23). С. 123–135.
3. Андросюк В., Галустьян О. Міжнародний досвід психологічної підтримки поліцейських і військовослужбовців перед звільненням зі служби. *Юридична психологія*. 2024. № 2 (35). С. 34–44.
4. Шеховцова В. В. Підготовка управлінських кадрів поліції: зарубіжний досвід. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2022. № 1 (3). С. 161–166.
5. Литвин В. В. Зарубіжний досвід професійно-психологічного відбору поліцейських кадрів. *Юридична психологія*. 2017. № 1 (20). С. 139–147.

Ольга КОРНЕВА

аспірант кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції
Навчально-наукового інституту
«Інститут державного управління»
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
(м. Харків, Україна)

**ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ
КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ В АПАРАТАХ СУДІВ**

Актуальність дослідження зумовлена тим, що концепція справедливого судочинства є важливим здобутком сучасної науки. Вона розкриває особливості реалізації судової влади, забезпечення правосуддя та гарантування права кожного на судовий захист, що є фундаментальним правом людини. Це право закріплено в Конституції України та конституціях демократичних країн, воно становить основу конституційного статусу людини та відіграє ключову роль у розвитку суспільства.

Право на судовий захист визнається громадянським правом і включає юридичні гарантії проти сваволі як із боку окремих осіб, так і держави. Конституція України надає низку гарантій, серед яких основною є право на судовий захист, закріплене у ст. 55. Це забезпечує можливість захисту прав і свобод через судовий процес. Суд не може відмовити у правосудді, якщо особа вважає свої права порушеними чи обмеженими. Відмова суду у розгляді законно оформлених позовів є порушенням цього права, яке, згідно зі ст. 64 Конституції, не підлягає обмеженню. Саме це вимагає від науковців ретельного аналізу тих проблем, що заважають громадянам реалізувати право на судовий захист. Одна з них – кадрове забезпечення апаратів судів.

Названа проблема існувала і до повномасштабної війни в Україні поряд із неформальною зайнятістю, під якою Т. Кагановська розуміє «...соціально-економічну проблему, що проявляється у відпливі частини працездатного населення із формального сектора економіки до неформального, у зв'язку з чим актуалізується питання подолання соціально-економічних передумов та наслідків цього негативного явища і попередження формалізації ринку праці» [4]. Військова агресія російської федерації ще більше загострила кризу в цій сфері, змінила уявлення про належне забезпечення правосуддя в Україні, що зумовлює необхідність детального аналізу обраної теми.

Судова влада – це гілка державної влади, головним завданням якої є здійснення правосуддя. Вона може існувати у формах судової аристократії, демократії чи олігархії [10, с. 16]. Українська держава провела декілька реформ судової системи, але й досі законодавчо не визначила поняття «судова влада», «судова система», «правосуддя», «система правосуддя», що є дуже важливим питанням [9, с. 281].

Судова система сучасної України наразі далека від тієї, що мала б функціонувати в демократичній, соціально-правовій державі, вона характеризується численними проблемами. Останнім часом увагу науковців привертає принцип незалежності цієї системи, який до цього було проаналізовано американськими вченими. Ними було сформовано підхід щодо вирішення унікальних проблем: часова залежність, концептуальна обмеженість. Авторська

модель Д. Лінцера і Дж. Стейтона поширюється на різні концепції порівняльної політики та міжнародних відносин [11]. Відстоюванню незалежності судової системи сприяє належний забезпечувальний механізм, що має кілька складників. Одним із них є кадрове забезпечення апаратів судів, що стало нині однією з кричущих проблем судової системи.

Розглядаючи «кадрове забезпечення апаратів судів» як процес створення необхідних умов для працівників апаратів судів, які виконують завдання «забезпечення правосуддя всіма необхідними ресурсами», з'ясуємо стан цього процесу за сучасних умов. Установлено тенденцію щодо відтоку державних службовців із апаратів судів та збільшення навантаження на осіб, які працюють. Така ситуація, на думку науковців і практичних працівників, не сприяє сталості кадрового потенціалу системи правосуддя і тим більш не мотивує державних службовців до професійного розвитку.

Перше питання, що потребує аналізу, – це матеріальне забезпечення працівників апаратів судів. Попри реформу державної служби стосовно заробітної плати, соціальних гарантій та матеріального заохочення службовців, залишається психологічне напруження щодо розміру оплати праці.

Аналіз видатків Державного бюджету України за п'ять років дає можливість зробити висновки про системне збільшення видатків на діяльність ДСА у порівнянні з Верховним Судом. Видатки на ДСА збільшувалися щороку. Видатки на Верховний Суд було збільшено у 2021, 2022 роках, але вже у 2023 р., коли протягом року тривала війна, видатки знову зменшилися. Фінансування ДСА за п'ять років збільшилося приблизно на 31 %, а Верховного Суду – приблизно на 18 % у 2022 р., а в 2023 р. збільшення взагалі не було. У Державному бюджеті України на 2024 рік було збільшено видатки на ДСА на 59 428,6 тис. грн. [2].

Інший показник, що дозволить дослідити проблеми кадрового забезпечення апаратів судів, – це заробітна плата.

За даними ДСА, середня заробітна плата працівників апаратів судів зросла в середньому до 19 350 гривень порівняно з періодом 2022 р. [3, с. 6]. Це є позитивним зрушенням у системі матеріального забезпечення службовців. Реалізація реформи оплати праці держслужбовців на основі класифікації посад є міжнародним зобов'язанням України згідно з Угодою про асоціацію з Європейським Союзом. Разом із тим напруження в частині зарплат у працівників місцевих судів залишається, що пояснюється різними підходами в оплаті праці держслужбовців, помічників суддів та суддівського корпусу.

Видається можливим вирішити названі проблеми шляхом прийняття Довідника кваліфікаційних характеристик працівників правосуддя, що має бути затверджено наказом ДСА. Такий правовий акт понад 10 років діє у сфері науково-дослідних установ судових експертиз (далі – НДУСЕ) [6] і слугує основою під час: 1) розробки посадових інструкцій працівників НДУСЕ; 2) розробки статутів НДУСЕ у частині прав і обов'язків їхніх керівників; 3) розробки положень про структурні підрозділи в частині прав і обов'язків їхніх керівників; 4) підбору й розстановки кадрів, здійснення контролю за відповідністю працівника його спеціальності та кваліфікації; 5) конкурсного підбору та атестації працівників НДУСЕ; 6) організації стажування в НДУСЕ; 7) розробки та вдосконалення програм підготовки та підвищення кваліфікації працівників НДУСЕ відповідно до змісту їхньої професійної діяльності. А сфера правосуддя, про яку йдеться у цій публікації, так само має певні особливості і потребує додаткового правового забезпечення кадрових питань в апаратах судів.

Інша проблема, на яку слід звернути увагу, – це тривалість роботи працівників апаратів судів. У період воєнного стану нормальна тривалість робочого часу зросла з 40 до 60 годин на тиждень, а скорочена – до 50 годин. Збільшення робочого часу є правом, а не обов'язком роботодавця. При цьому тарифна ставка не змінюється, і оплата праці залишається на рівні звичайного робочого часу [8, с. 397]. Тому ці фактори також негативно впливають на кадрове забезпечення апаратів судів.

ДСА спільно з Національним агентством України з питань державної служби у 2023 р. забезпечили проходження класифікації посад державної служби працівників апаратів 48 місцевих спеціалізованих судів та 30 апеляційних судів. Наприкінці 2022 р. Рада суддів України рішенням від 06.10.2022 № 32 внесла зміни до Положення про помічника судді, затвердженого рішенням Ради суддів України від 18.05.2018 № 21, урегулювавши питання чисельності помічників суддів. Штатна чисельність посад помічників суддів у цілому в Україні не перевищує кількості посад суддів (7976) і становить 6720 посад. На кінець 2023 р. в місцевих та апеляційних судах працювало 5499 помічників суддів; станом на 31.12.2022 – 5799 помічників суддів [1, с. 52–53].

Наступна проблема кадрового забезпечення полягає в доступних способах підвищення кваліфікації працівниками апаратів судів. Національна школа суддів розробляє і затверджує програми підготовки та підвищення рівня кваліфікації працівників апаратів судів за категоріями. Узявши до розгляду стандартизовану програму 2023 р. [8], визначимо декілька основних напрямів підвищення кваліфікації: 1) інформаційне забезпечення; 2) проєктний менеджмент; 3) проходження державної служби; 4) інструментарії доступу до професійного розвитку державного службовця; 5) розвиток компетентностей, забезпечення етики та доброчесності; 6) методи і види управління в судах; 7) національна безпека тощо. Однак самостійність працівників апаратів судів у виборі тих курсів, які б вони хотіли опанувати протягом року, певною мірою обмежена.

Функції кадрового забезпечення органів влади спрямовано на створення умов для ефективної роботи органів публічної адміністрації шляхом підбору, розподілу, навчання та підготовки кадрів, які відповідають необхідним критеріям.

З'ясовано, що формування сучасного кадрового складу служби в апаратах судів, який відповідає необхідним професійним та етичним вимогам, залежить від діяльності ДСА, а також від низки об'єктивних і суб'єктивних чинників.

У нашій державі запроваджено електронний обмін документами між судами як основний елемент цифровізації судової системи, який не лише підвищує ефективність, прозорість та доступність правосуддя, а й негативно впливає на кадрове забезпечення апаратів судів.

Для подолання негативних тенденцій у розвитку кадрового потенціалу важливим є подальший процес професіоналізації державних службовців, який включає залучення компетентних фахівців, покращення їхнього матеріального та соціального забезпечення, гарантування захисту й підвищення престижності державної служби.

Ключовими проблемами кадрового забезпечення апаратів місцевих, апеляційних, вищих спеціалізованих судів України вважаємо: матеріальне забезпечення працівників; тривалість робочого дня; емоційне напруження працівників; нерегульованість питань мобілізації працівників апаратів судів; неготовність деяких судів до цифровізації судочинства; відсутність стратегії професіоналізації кадрів публічної служби в судах.

Дослідження сучасного стану кадрового забезпечення апаратів судів в умовах воєнного стану вказує на необхідність таких кроків:

1. Прийняття правових актів для забезпечення стабільного фінансування судової системи на рівні, який гарантує незалежне правосуддя та запобігає кризовим ситуаціям;

2. Унормування чисельності працівників апаратів судів на основі наукових досліджень, що враховують специфіку організації роботи на місцях. Необхідними підзаконними актами вважаємо: 1) Довідник кваліфікаційних характеристик працівників правосуддя, який слід затвердити наказом ДСА; 2) Каталог типових посад для держслужбовців судової системи, що буде затверджуватися актом Національного агентства України з питань державної служби відповідно до Каталогу типових посад державної служби і критеріїв віднесення до таких посад, що визначає перелік сімей та рівнів типових посад державної служби, містить їх опис з метою проведення класифікації посад державної служби [5];

3. Завершення реформи оплати праці державних службовців судової системи з урахуванням їхнього спеціального статусу.

Реалізація цих пропозицій сприятиме оптимізації роботи місцевих судів, покращенню кадрового забезпечення, а також ефективному впровадженню судової реформи (у тому числі щодо забезпечення правосуддя), гарантуванню незалежності судової влади й утвердженню справедливого правосуддя.

1. Гончарук Н., Белова А. Сучасний стан організаційно-правового та кадрового забезпечення діяльності місцевих судів в умовах європеїзації системи судового адміністрування в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2022. Вип. 10 (4). С. 5–12.

2. Держбюджет на 2024 рік: забезпечення здійснення правосуддя, – Комітет з питань правової політики. *Верховна Рада України*. URL : https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/243601.html.

3. Звіт про діяльність Державної судової адміністрації України за 2023 рік. *Державна судово адміністрація України*. URL : https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/2024/pidsumky_roboty_2023/%_pdf.

4. Кагановська Т. С. Адміністративно-правові заходи запобігання неформальній зайнятості в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2019. Вип. 27. С. 8–17.

5. Про підготовку до запровадження умов оплати праці державних службовців на основі класифікації посад у 2024 році : постанова Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2023 р. № 1109.

URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1109-2023-%D0%BF#Text>.

6. Про затвердження Довідника кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України : наказ Міністерства юстиції України від 19.04.2012 № 611/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0611323-12#Text>.

7. Руденко М. В., Овчаренко О. М. Відкритість судової гілки влади та її підзвітність суспільству як важливі гарантії забезпечення верховенства права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 85–93. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/18>.

8. Стандартизована програма підготовки та підвищення рівня кваліфікації працівників апаратів судів за категоріями. *Національна школа суддів України*. URL : <https://nsj.gov.ua/files/B9.pdf>.

9. Стефанчук М. М. Судова реформа в Україні: визначеність категоріального апарату. *Науковий вісник Ужгородського національного Університету. Серія : Право*. 2023. Вип. 77. Ч. 2. С. 276–282.

10. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку. Київ, 2014. 501 с.

11. Linzer D. A., Staton J. A Global Measure of Judicial Independence, 1948–2012. *Journal of Law and Courts*. 2015. No. 3 (2). P. 223–256.

Владислав БУРКА

курсант 3 курсу факультету
підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Інна ШИНКАРЕНКО

доцент кафедри психології,
соціології та педагогіки,
кандидат психологічних наук, доцент

*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ: ПОДОЛАННЯ ТА ПРОФІЛАКТИКА

З кожним роком в Україні все більшої актуальності набуває дослідження негативних процесів емоційного вигорання серед представників різних професій, особливо тих, хто працює в системі «людина-людина». На нашу думку, це питання особливо гостро постає для працівників правоохоронних органів. Їхні професійні обов'язки вимагають не тільки емоційної стійкості та конструктивного підходу до робочих ситуацій, але й відповідальності за життя та здоров'я як окремих людей, так і суспільства загалом. Часто правоохоронцям складно адаптуватися до підвищених вимог та ефективно виконувати свої професійні обов'язки в умовах стресового професійного спілкування, що підвищує ризик виникнення несприятливих психофізичних станів і розвитку емоційного вигорання, а також зниження рівня саморегуляції.

Існує кілька професій, які особливо піддаються ризику синдрому емоційного вигорання. По-перше, це працівники, які з огляду на свої обов'язки постійно та інтенсивно спілкуються з різними людьми, наприклад керівники, менеджери з продажу, медики, соціальні працівники, викладачі та ін. По-друге, швидко «вигорають» спеціалісти з інтровертованим типом особистості, які займають комунікативні посади. Вони часто не мають достатньої енергії для постійного спілкування і глибоко занурюються в роботу. Третя група ризику – це фахівці, які відчують внутрішньоособистісний конфлікт через те, що їхня робота не відповідає їхнім цінностям чи навичкам. Окрім того, жінки, які прагнуть одночасно досягти успіху в кар'єрі та приділяти достатньо уваги сім'ї, можуть відчувати дискомфорт, особливо в контексті змагальності з успішним чоловіком. Нарешті, п'ята група ризику включає тих, хто постійно боїться втратити роботу, наприклад фрілансерів або тих, хто працює на короткотривалих проектах [1, с. 134].

Працівники правоохоронних органів можуть належати до будь-якої з вказаних груп ризику, що підкреслює важливість зосередження уваги науковців та практикуючих психологів на профілактиці синдрому емоційного вигорання серед цих фахівців. Як свідчать

численні дослідження, організації, що не забезпечують систем підтримки добробуту своїх працівників, стикаються з підвищеною плінністю кадрів, зниженням продуктивності та збільшеними витратами на охорону здоров'я.

Подолання симптомів емоційного вигорання серед працівників правоохоронних органів значною мірою залежить від їхньої здатності до саморегуляції та контролю власних емоцій. Тому важливо впроваджувати профілактичні та корекційні психологічні заходи для запобігання негативним наслідкам емоційного виснаження. Часто вигорання розглядають як індивідуальну проблему, яку можна вирішити простими методами, однак дедалі більше свідчень вказують на те, що особистих зусиль недостатньо для боротьби з цим складним явищем сучасності. Більш того, такі підходи можуть іноді навіть зашкодити. Тому вирішення проблеми потребує системного і комплексного підходу [2, с. 71].

Якщо розглядати основні методи профілактики синдрому емоційного вигорання, керівники всіх рівнів повинні постійно контролювати психічний та фізичний стан своїх робітників, щоб уникнути розвитку симптомів цього синдрому. У разі виявлення ознак емоційного виснаження або стадій формування вигорання необхідно вдосконалити умови праці та міжособистісні стосунки в колективі. Серед способів запобігання синдрому емоційного вигорання на рівні колективу можна виділити кілька ключових напрямів. По-перше, важливо розвивати високу організаційну культуру та підтримувати здорову атмосферу в колективі. По-друге, чітке визначення цілей на короткостроковий, середньостроковий та довгостроковий періоди сприяє зміцненню мотиваційних механізмів як у окремих працівників, так і в колективі [3, с. 202].

Крім того, навчання співробітників поліції навичок саморегуляції, таких як довільне самонавіювання, аутогенне тренування, релаксація, ідеомоторні акти, інсайт, а також вправи для зняття напруження є важливим елементом профілактики. Крім того, емоційне міжособистісне спілкування збагачує емоційний досвід, а підтримка фізичної форми та здорового способу життя, включаючи уникнення шкідливого харчування, алкоголю та наркотиків, значно знижує ризик розвитку синдрому. Нарешті, важливо використовувати технічні перерви на робочому місці для збереження психічного та фізичного здоров'я працівників.

Необхідно також зазначити, що профілактика емоційного вигорання та підтримка працівників, які вже стикаються з симптомами емоційного виснаження, можуть здійснюватися не лише в груповому форматі, але й індивідуально. Важливим аспектом професійної діяльності співробітників у будь-якій сфері залишається саморегуляція, хоча, на жаль, не всі усвідомлюють її суть та значення. Саморегуляція має три основні ефекти: ефект заспокоєння (зменшення емоційної напруги), ефект відновлення (зменшення проявів втоми) та ефект активізації (підвищення психофізіологічної реактивності). Якщо працівники правоохоронних органів впроваджують практики саморегуляції у своєму повсякденному житті, це допомагає їм краще усвідомити можливості власного організму, навчитися свідомо розподіляти свої особисті та професійні завдання, а також ефективно переключатися між різними видами діяльності, враховуючи пріоритети. Крім того, вони зможуть зважено реагувати на конфлікти різного походження та приймати обґрунтовані рішення на їхній основі [4, с. 181].

Враховуючи все вищезазначене, вважаємо, що ефективним шляхом зниження та подолання симптомів професійного вигорання у працівників правоохоронних органів є участь у тренінгах, спрямованих на оптимізацію їхнього психоемоційного стану та профілактику виникнення симптомів емоційного вигорання. Навчання методів регуляції емоцій, зменшення напруження та зняття стресу сприятиме підвищенню стійкості до стресових ситуацій і розвитку стресостійкості. Поєднання індивідуальних та групових підходів до профілактики синдрому емоційного вигорання дозволить комплексно вирішити проблему продуктивності співробітників, поліпшити міжособистісні стосунки в колективі та забезпечити рівномірний розподіл відповідальності між усіма учасниками трудових відносин, включно з керівництвом.

1. Ботнаренко І. О. Емоційне вигорання поліцейських: досвід Сполучених Штатів Америки. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану : тези II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 14 бер. 2024 р.)*. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2024. С. 30–34.

2. Босько В. І. Профілактика емоційного вигорання в екстремальних психологів методами самопізнання і самодопомоги Н. Пезешкіана : дис. ... д-ра філос. : 053 Психологія. Харків, 2023. 270 с.

3. Червоний П. Д. Методи психологічної підтримки та корекції емоційного вигорання співробітників правоохоронних органів під час воєнного стану в Україні. *Психологічні та педагогічні*

проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 29 бер. 2024 р.). Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 201–203.

4. Александров Ю. В. Сучасний стан проблеми емоційного вигорання співробітників поліції. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 29 бер. 2024 р.). Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 180–182.

Дарина ВЕЛЬМОЖНА

курсант 3 курсу факультету
підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Інна ШИНКАРЕНКО

доцент кафедри психології,
соціології та педагогіки,
кандидат психологічних наук, доцент

(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ПРАВООХОРОНЦІВ ДО УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ

Поліцейські завжди стикаються зі складними завданнями, виконуючи їх у складних стресогенних умовах. А під час дії воєнного стану стресове навантаження та ризик виникнення психологічних проблем суттєво зростають. Більшість досліджень з психологічної стійкості працівників поліції проводилися в мирний час. Вочевидь, що у воєнний період зростають вимоги до психологічної витривалості, що робить важливим її відновлення після стресу, включаючи такі аспекти, як стійкість, ефективність та психофізичні характеристики [1].

Психологічний супровід спрямований не на виправлення недоліків, а на виявлення прихованих ресурсів розвитку людини або її середовища, використання її внутрішніх можливостей і створення умов для покращення взаємодії з оточуючими. Завдання супроводу залежать від індивідуальних особливостей особистості, яка отримує цю допомогу [2].

Адаптація правоохоронця значною мірою залежить від характеру виконуваних службових обов'язків. Психологічна ситуація включає як зовнішні умови, так і їх суб'єктивне сприйняття, має обмежений часовий вимір і спонукає до вибіркових дій. Її значущість може різнитися залежно від життєвих або професійних обставин правоохоронців, що іноді призводить до серйозних помилок. У таких умовах психічна активність може проявлятися у вигляді надмірного напруження, нерішучості, тривоги, уповільнених реакцій та страху невдачі. Це також може супроводжуватися погіршенням здатності спостерігати, оцінювати ситуацію, зниженням пам'яті, активності та наполегливості, а також підвищеною дратівливістю і втратою самоконтролю [3].

Дослідження С. Саєда серед поліцейських виявило, що кожен п'ятий знімає стрес за допомогою алкоголю; 10 % мають ознаки тривожності, а 14 % страждають на депресію та посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Високий рівень стресу на роботі підвищує ризик депресії та суїцидальних думок, а його неефективне подолання збільшує ймовірність розвитку ПТСР. Небезпека також полягає в тому, що стигматизація звернення за допомогою призводить до неправильних способів боротьби зі стресом, що ускладнює ситуацію [4].

Основними цілями психологічного дослідження професійної діяльності поліцейського є:

1) впровадження новітніх методик і технологій в освітній процес, що є ключовим етапом підготовки сучасних правоохоронців. Через швидкі зміни в сучасному світі правоохоронці мають постійно оновлювати свої знання та вміння для ефективного виконання обов'язків;

2) застосування сучасних інформаційних технологій у навчанні, а саме під час організації вебсемінарів, онлайн-курсів, відеоуроків, інтерактивних тренінгів та ін. Це дозволяє отримувати актуальну інформацію, підвищувати якість освіти і забезпечувати гнучкість у вивченні матеріалу;

3) проєктне навчання та робота в групах, що сприяє активній залученості курсантів,

розвитку критичного мислення, комунікативних навичок та інших важливих компетенцій [5].

Отже, адаптація правоохоронців до умов воєнного стану є складним психологічним процесом, який вимагає високої стійкості до стресу та здатності швидко пристосовуватися до змін. Стресові фактори, такі як загроза життю, фізичне та психічне виснаження, значно впливають на емоційний стан правоохоронців. Успішна адаптація залежить від розвитку навичок саморегуляції, емоційної стабільності та вміння працювати в команді. Психологічна підтримка та регулярна професійна підготовка можуть допомогти зменшити негативні наслідки стресу. Такі заходи сприяють збереженню психічного здоров'я та ефективності роботи правоохоронців в умовах підвищеної небезпеки.

1. Навроцька В. Окремі аспекти діяльності патрульної поліції у період воєнного стану. *Молодий вчений*. 2022. № 6. С. 121–136.

2. Москаленко А. П. Актуальні проблеми професійного психологічного відбору до вузів системи МВС. *Вісник Університету внутрішніх справ*. 2002. № 18. С. 452–457.

3. Юрченко Р. Психологічне супроводження службової діяльності поліцейського, спрямоване на забезпечення адаптації в умовах невизначеності воєнного конфлікту. *Актуальні питання професійної підготовки майбутніх правоохоронців : зб. матеріалів круглого столу* (м. Кривий Ріг, 20 жовт. 2023 р.). Кривий Ріг : Криворізький навчально-науковий інститут ДонДУВС, 2023. С. 168.

4. Syed S., Ashwick R., Schlosser M., etc. Global prevalence and risk factors for mental health problems in police personnel: asystematic review and meta-analysis. *Occupational and Environmental Medicine*. 2020. Vol. 77. Issue 11. P. 737–747.

5. Охріменко І. М. Особливості адаптації правоохоронців до виконання службових обов'язків в умовах воєнного стану. *Полтавські дні громадського здоров'я : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю* (м. Полтава, 27 трав. 2022 р.). Полтава, 2022. С. 30–33. URL : http://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/18929/1/Ohrimenko_Osoblivosti_adaptacii.pdf.

Валерія ДАНИЛЕЙЧЕНКО

курсант 3 курсу факультету

підготовки фахівців

для органів досудового розслідування

Національної поліції України

Науковий керівник:

Інна ШИНКАРЕНКО

доцент кафедри психології,

соціології та педагогіки,

кандидат психологічних наук, доцент

*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

ПСИХОДІАГНОСТИЧНІ КРИТЕРІЇ ОСНОВНИХ ТИПІВ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах воєнного стану в державі важливим завданням відомчої психології є покращення процесу психодіагностики персоналу правоохоронних органів. Це необхідно для правильного вибору сфери професійної діяльності, де особа може найбільш повно використати свій особистісний потенціал, а також для передбачення можливих наслідків стресових ситуацій і психотравмуючих подій, способів надання працівникам психологічної підтримки.

На основі вивчення робіт багатьох науковців можемо виокремити три види дезадаптації поліцейського: невротична, психопатична і психосоматична. Психічні розлади, спровоковані або пов'язані з надмірним емоційним напруженням, мають спільні корені з базовими особистісними властивостями людини, які підтверджуються дослідженнями вчених із різних країн.

Це також підтверджує відомий факт у психології, що відмінності у проявах дезадаптації значною мірою залежать від базового типу реагування особистості. Клінічні прояви також варіюються залежно від цього типу реагування. Наприклад, невротичні розлади часто виникають на основі домінування гіпостенічних рис у структурі особистості. У таких випадках незначні відхилення, такі як надмірний контроль, песимізм, підвищена тривожність

і схильність до інтроверсії, під впливом несприятливих обставин можуть загострюватися і перетворюватися на серйозніші форми дезадаптації, як-от: іпохондрія, депресія, нав'язливі фобії або реакції уникнення (втеча від соціальної активності) [1, с. 7].

Навпаки, поведінкові реакції, характерні для психопатичних збудливих осіб, формуються на основі гіпертимного (стенічного) типу особистості. Деякі акцентуовані риси, такі як ригідність, замкненість, імпульсивність або екзальтованість, які присутні у структурі гіпертимного типу, посилюються в екстремальних умовах службової діяльності поліцейських. Це може призводити до формування стійких моделей поведінки, таких як експлозивна, експансивно-шизоїдна, агресивно-неконформна або емоційно нестабільна поведінка, перетворюючи їх на різні варіанти психопатичних розладів гіпертимного типу.

За результатами психодіагностичних досліджень, два зазначені типи реагування (гіпостенічний і гіперстенічний) відрізняються переважно напрямом агресії. Перший – інтропунітивний варіант, коли агресія пов'язана з почуттям невдоволення і дискомфорту і спрямовується на саму людину, що є характерним для неврозів. Другий – екстрапунітивний варіант, за якого агресія спрямована на оточуючих і проявляється у формі соціальної дезадаптації, що є характерним для психопатичних особистостей. Ці типи реагування можуть супроводжуватися різними додатковими характеристиками, але гіпостенічний (невротичний) тип завжди характеризується переважанням гальмівних реакцій (типу втечі або ступору), тоді як гіперстенічний (психопатичний) тип вирізняється збудливістю і активними реакціями (у вигляді агресії або боротьби) [2, с. 67].

Особливе значення має так званий істеричний невроз, який складно відрізнити від істеричних психопатій через те, що істерична особистість належить до змішаного типу реагування. Це підтверджується тим, що в такій особистості виявляються суперечливі і різноспрямовані тенденції, які проявляються з однаковою інтенсивністю. Таке протиріччя виникає через зіткнення сильних (спонтанних і ригідних) та слабких (тривожних і емоційних) рис. Це конфліктне поєднання індивідуальних типологічних властивостей часто стає причиною численних соматичних розладів [3, с. 80].

Дослідження різних соматичних захворювань, що виникають через надмірне емоційне напруження і належать до психосоматичних розладів, виявило переважання змішаного типу реагування у пацієнтів з астмою, виразкою шлунка, гіпертонією, нейродерматозами та ішемічною хворобою серця. Аналіз психодіагностичних даних показав, що у таких хворих при виникненні несприятливої ситуації розвиваються стани, де блокується як невротичний, так і гіперстенічний типи реагування. Через це агресивні захисні тенденції не можуть бути реалізовані ні через екстрапунітивні, ні через інтропунітивні канали, що призводить до підвищення емоційного напруження і, як наслідок, до розвитку соматичних захворювань [4, с. 276].

Отже, важно враховувати, що реакція поліцейського на стресові ситуації залежить від його особистісних особливостей. Дослідження засвідчили, що навіть у складних ситуаціях деякі особистісні риси, такі як висока нервова стійкість і активна поведінка, можуть допомогти зберегти здатність поліцейського до ефективної діяльності навіть у важких умовах.

1. Барко В. І., Барко В. В. Провідні тенденції як психодіагностичні критерії основних типів дезадаптації поліцейських. *Забезпечення психологічної допомоги в секторі безпеки та оборони України : зб. тез доп. II Всеукр. міжвід. психол. форуму* (м. Київ, 30 трав. 2023 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2023. С. 7.

2. Шиліна А. А. Особливості професійної діяльності працівників Національної поліції в умовах війни. *Особистість, суспільство, війна : тези доп. учасників міжнар. психолог. форуму* (м. Харків, 7 квіт. 2023 р.) / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2023. С. 252–255.

3. Буданова М. В. Воєнний стан і можливі трансформації особистості поліцейського. *Юридична психологія*. 2023. Вип. 32 (1). С. 79–85.

4. Пономаренко Я. С. Особистісно-професійна здійсненність поліцейських: практичний аспект дослідження. *Забезпечення психологічної допомоги в секторі безпеки та оборони України : зб. тез доп. III Всеукр. міжвід. психол. форуму* (м. Київ, 30 трав. 2024 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2024. С. 275–278.

Oleksandr DUNIASHENKO

Cadet of the Educational and Research
Institute for Training Specialists
of Preventive Activities Units
of the National Police of Ukraine

Scientific advisor:

Volodymyr KRASNOPOLSKYI

Professor at the Department
of Language Studies,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
(*Dnipro State University of Internal
Affairs, Dnipro, Ukraine*)

FOREIGN LANGUAGE OF PROFESSIONAL COMMUNICATION AS A TOPICAL ISSUE OF POLICE TRAINING IN THE CONTEXT OF MARTIAL LAW

In today's context of globalisation and growing international security cooperation, the issue of foreign language proficiency for law enforcement officers is becoming particularly relevant. The martial law in Ukraine has only underlined the importance of this issue, as modern challenges related to national security often require close cooperation with international partners, participation in joint operations, information exchange and adherence to high standards of professional ethics in communication. For police officers, a foreign language of professional communication is not only a means of communication but also a key tool that allows them to effectively interact with international law enforcement agencies, human rights organisations and representatives of other states. This issue is particularly relevant in martial law, as police officers often perform tasks related to evacuation, assistance to IDPs, and cooperation with international humanitarian organisations such as the United Nations, Red Cross, and Organisation for Security and Co-operation in Europe.

In today's environment, police officers often face situations where insufficient foreign language knowledge can hinder their duties. For example, assisting foreigners or conducting interrogations in the presence of interpreters slows the investigation process and creates additional communication difficulties. To ensure the effective teaching of a foreign language for professional communication in the police training system, innovative methods that combine theoretical training with practical use of the language should be applied [2; 6; 7].

One of the most effective approaches is to use simulation training that recreates real-life situations that police officers may encounter in the course of their duties: role-playing games that simulate communication with foreign citizens, interrogations, negotiations or patrolling in a multinational environment.

Modern digital platforms, such as Duolingo, Babbel allow for interactive language skills development and access to training materials at any time, tailoring training officers individual needs [1].

Selecting an appropriate digital platform for foreign language learning depends on individual objectives, learning preferences, and budgetary considerations. For beginners, Duolingo and Babbel offer accessible and engaging entry points. Rosetta Stone and Pimsleur are ideal for those seeking immersive and structured approaches. Learners prioritizing personalized instruction may benefit from italki and Busuu, while advanced learners can leverage LingQ for exposure to authentic content. Combining multiple platforms may also prove effective in addressing diverse aspects of language acquisition.

Audio and video materials, such as recordings of real-life negotiations or video instructions in English, help to develop listening skills and reproduce professional terminology.

Cooperation with international partners creates opportunities to take special language courses abroad. These courses allow one to learn professional vocabulary and become acquainted with the practical aspects of the work of law enforcement agencies in other countries.

In addition to language training, it is important to teach police officers intercultural communication skills that help them consider the peculiarities of national behaviour and communication of representatives of different countries.

Table 1

Comparative Analysis of Digital Platforms for Foreign Language Learning

Platform	Overview	Target Audience	Strengths	Weaknesses
Duolingo	Gamified app with bite-sized lessons in 30+ languages.	Beginners, occasional students	Gamified, free, wide language selection	Limited depth, repetitive
Rosetta Stone	Immersive method using only the target language.	Learners preferring structured, immersive learning, willing to invest.	Immersion, pronunciation focus	Expensive, less interactive
Babbel	Subscription-based app for practical, real-world language use.	Learners seeking quick practical language skills.	Conversational focus, affordable	Limited language selection, less gamified/visually engaging
Memrise	Combines language learning with memory techniques (spaced repetition).	Learners looking to enhance their vocabulary and listening skills.	Vocabulary acquisition focus (spaced repetition), user-generated content, native speaker videos, gamified.	Limited grammar instruction, inconsistent quality of user-generated content, and lack of structure.
Busuu	Social platform combining self-paced lessons with native speaker interaction.	Learners who appreciate interaction with native speakers and personalized learning.	Personalized study plans, feedback from native speakers, extensive coverage (grammar, vocabulary, speaking), and offline access.	Free version is limited, has a smaller language selection, and social features may not appeal to everyone.
Pimsleur	Audio-based program focusing on speaking and listening.	Auditory learners focus on speaking and listening.	Focus on pronunciation and conversation through structured audio lessons, ideal for on-the-go learning.	Limited focus on reading/writing, expensive, less interactive/visually engaging.
italki	Connects learners with teachers/tutors for one-on-one lessons.	Learners seeking personalized instruction and speaking practice.	Personalized lessons, wide range of languages, flexible scheduling, speaking practice with natives.	Cost varies, demands self-discipline, and is less structured.
LingQ	Focuses on learning through authentic content (articles, podcasts, videos).	Learners seeking immersion in authentic content to enhance their reading and listening skills.	Real-world language exposure, a diverse content library, vocabulary tracking, and spaced repetition.	Beginners face a steep learning curve, premium features are necessary, and structure is lacking.

We would like to note the benefits of learning a foreign language, namely: improving the level of professional training of police officers; reducing the risks associated with communication barriers in critical situations; increasing the effectiveness of cooperation with international partners; and creating a positive image of the Ukrainian police in the world [3,4,5].

Thus, it is worth noting that in the current conditions of martial law and growing global challenges, proficiency in a foreign language of professional communication is an important element of police officers' professional competence. Innovative approaches to developing language competence, such as simulation training, use of digital technologies, and participation in international programmes, ensure the effectiveness of training and allow police officers to perform their duties at a high level. The successful implementation of such measures contributes to improving the level of security in the country and strengthening the credibility of law enforcement agencies in Ukraine.

1. Краснопольський, В. Є., Пахомова, Т. О., Курилова, Ю. Р. Навчальний потенціал шгучного інтелекту для організації самостійної роботи студентів у процесі вивчення іноземної мови. *Актуальні питання у сучасній науці*, № 7(13), 2023. С. 587–599. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7\(13\)-587-599](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7(13)-587-599)
2. Краснопольський, В., Хайруліна, Н., Тишаківа, Л., Дубова, Г., Гуляк, Т., & Пінковська, М. (2023). Formation of foreign language competence of future lawyers/law enforcement officers: Contemporary challenges. *Multidisciplinary Science Journal*, 5, 2023ss0503. <https://doi.org/10.31893/multiscience.2023ss0503>
3. Майлов, Д., Тягнирядно, Є. English language in the activities of the National Police of Ukraine. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d7ad0c2e-ce5f-4fe1-a52f-d97a659d79b3/content> (дата звернення: 21.01.2025).
4. Сазанова, Л. С. English-language training of future police officers for a peacekeeping mission. URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/88> (дата звернення: 21.01.2025).
5. Шалигіна, Н. Features of language training of military specialists under martial law in Ukraine. *Збірник наукових праць «ЛЮГОС»*. 23 червня 2023; Оксфорд, Великобританія (липень 2023). С. 217–218. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-23.06.2023.60> (дата звернення: 21.01.2025).
6. Foreign language training of law enforcement officers and legal professionals [Текст]: abstracts of the X Interuniversity scientific and practical conference. Internet conference (Kyiv, 30 April 2020) / [ред.: В. В. Черней, С. С. Чернявський, І. Г. Галдецька та ін.]. Київ: National Academy of Internal Affairs, 2020. 148 с.
7. Problems of the effectiveness of professional language communication in information aggression: materials of the First All-Ukrainian Scientific and Practical Conference with international participation (Kyiv, 26 April 2024). – Київ: Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, 2024. – 307 с.

Віталіна ЖЕЛУДЬКО

курсант 3 курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Інна ШИНКАРЕНКО

доцент кафедри психології,
соціології та педагогіки,
кандидат психологічних наук, доцент

*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

Проблема ефективної комунікативної здатності сучасних правоохоронців є ключовою з практичної точки зору, оскільки вона визначає успішність їхньої роботи. Процес формування комунікативної компетентності у майбутніх правоохоронців є надзвичайно актуальним у сучасному світі, де взаємодія між правоохоронними органами та громадянами відіграє важливу роль у забезпеченні правопорядку та безпеки суспільства. Комунікація є ключовим елементом успішного виконання обов'язків правоохоронців, оскільки вона сприяє підтримці добрих відносин з громадськістю, ефективній взаємодії під час розслідування злочинів та взаєморозумінню в конфліктних ситуаціях. Тому навчання комунікативним навичкам та вмінням має бути одним із пріоритетів у підготовці майбутніх правоохоронців.

Комунікативна складова є ключовим елементом роботи правоохоронця, оскільки вона охоплює сферу професійних знань, питання, які вирішуються, та систему знань, що постійно розширюється. Це дозволяє ефективно виконувати професійні завдання. Професіоналізм правоохоронця включає декілька взаємопов'язаних характеристик, серед яких [1, с. 134]:

1. Когнітивна, що відображає наявність необхідних професійних знань;
2. Регулятивна, що дає можливість використовувати ці знання для вирішення професійних завдань;
3. Рефлексивно-статусна, яка надає право діяти відповідно до авторитету, визнаного суспільством;
4. Нормативна, що відображає повноваження та сферу професійної компетентності;

5. Комунікативна, оскільки поповнення знань та виконання практичних завдань завжди відбуваються через спілкування та взаємодію.

На нашу думку, формування комунікативної компетентності можна поділити на декілька етапів. На першому етапі, який починається з навчання у закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання, з психологічної точки зору основна мета полягає у формуванні та розвитку уявлень про майбутню професію, а також про комунікативну діяльність правоохоронців. Це включає розвиток мотивації до спілкування, здобуття базових знань у сфері комунікації, з основ ораторського мистецтва та навичок ведення дискусій, що сприяють формуванню комунікативної компетентності. Для досягнення цих цілей вводяться загальні дисципліни, які розширюють кругозір майбутніх правоохоронців, підбирається матеріал, важливий для їхнього особистісного розвитку. Курсанти також зустрічаються з фахівцями, які діляться своїм досвідом та тактиками спілкування. На цьому етапі, зважаючи на недостатню підготовку та «особистісну незрілість» курсантів, викладач відіграє ключову роль. Інформаційні методи навчання, такі як пояснення, ілюстрації, інструктажі та розвивальні завдання, обов'язкові на початковій стадії, повинні доповнюватися особистісно орієнтованими технологіями, які залучають досвід самих курсантів [2, с. 211].

Другий етап навчання розпочинається з вивчення курсів, які мають більш глибоку теоретичну психолого-педагогічну базу. Важливим аспектом стає ознайомлення з особливостями комунікативної діяльності правоохоронців як минулого, так і сучасності. До ключових тем належать: етика професійного спілкування, розвиток емпатії та толерантності, різноманітність форм професійної комунікації юриста, активне слухання як основа успішного спілкування, а також тактичні прийоми взаємодії в юридичній практиці, що охоплюють як змістовні, так і психологічні аспекти. Після опанування цього етапу майбутній правоохоронець повинен розуміти психолого-педагогічні механізми професійної комунікації [3].

Третій етап навчання, який ще називають творчим, проходить на старших курсах вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання і спрямований на розвиток навичок та здібностей, необхідних для вирішення нестандартних ситуацій, максимально наближених до реальної юридичної комунікативної діяльності. Цей етап ґрунтується на вже набутій професійній комунікативній базі та частково сформованих елементах комунікативної компетентності, що передбачає розвиток творчого підходу для успішного юридичного спілкування. Знання, отримані на попередніх етапах, є основою формування мотивів, що стимулюють розвиток комунікативної компетентності, хоча практичне вміння їх реалізувати ще не до кінця сформовано. Характерними рисами цього етапу є висока самостійність і активність курсантів, творча природа завдань, їхня практична спрямованість, заснована на глибших теоретичних знаннях та досвіді, отриманому під час виробничих практик. Також важливим є розвиток рефлексивності в навчально-професійній діяльності та моделювання різноманітних варіантів професійного розвитку [4].

Доходимо висновку, що особливістю формування комунікативної компетентності є науково обґрунтована понятійна база, закладена в основу дисципліни, яка регулює та пояснює поведінку під час професійного спілкування правоохоронців. Кожен елемент структури професійно-психологічної підготовки виявляє комунікативну орієнтованість, виділяючи комунікативну компетентність як ключову складову професійної майстерності працівника поліції. Серед професійно-психологічних якостей, які є найбільш важливими у спілкуванні, можна виділити: орієнтацію на взаємодію з людьми, розвиток емоційної та вольової сфери, високий ступінь концентрації уваги, спостережливість, гарну пам'ять, аналітичне мислення, уяву, інтуїцію, а також професійний артистизм, гнучкість, здатність адаптуватися до різних ситуацій та стійкість у психологічному плані.

1. Зінченко В. С. Феномен комунікативної компетентності в правоохоронній діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 53. Т. 1. С. 312–318.

2. Стеценко О. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх працівників поліції. *Питання сучасної науки і права : матеріали XII Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищ. освіти* (м. Суми, 23 квіт. 2021 р.). Суми : Видав. дім «Ельдорадо», 2021. С. 210–212.

3. Марченко О. А., Солохіна Л., Шелкошвєєв І. Формування комунікативної компетентності правоохоронців у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 59. Т. 2. С. 283–289.

4. Мороз В. В. Формування комунікативної культури правоохоронців у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ. *Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку в Україні : зб. матеріалів круглого столу* (м. Дніпро, 25 трав. 2017 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 79–82.

Кирило МЕДВІДЬ

курсант 2 курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Дмитро АНІСІМОВ

доцент кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор філософії в галузі права

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА СПОРТУ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

Сучасні військові конфлікти характеризуються високою інтенсивністю, застосуванням новітніх технологій та нестандартних тактик. У таких умовах фізична підготовка набуває особливого значення. Військовослужбовці повинні бути готовими до виконання широкого спектра завдань, що вимагають високого рівня фізичної підготовленості.

Метою дослідження є визначення впливу сучасних військових конфліктів з їхньою високою інтенсивністю та використанням новітніх технологій на вимоги до фізичної підготовки військовослужбовців.

Система фізичної підготовки ЗСУ – це комплекс заходів, спрямованих на всебічне фізичне вдосконалення військовослужбовців [3]. Вона охоплює як теоретичну підготовку (знання, методики), так і практичні заняття, що дозволяють військовим розвинути силу, витривалість, гнучкість та інші важливі фізичні якості. Крім того, система фізичної підготовки формує у військових позитивне ставлення до здорового способу життя та необхідні навички для виконання різноманітних військових завдань. Головна мета цієї системи – забезпечити високу боєздатність ЗСУ та привести стандарти фізичної підготовки українського війська у відповідність до найкращих світових практик, зокрема стандартів НАТО [2, с. 56].

Сучасні бойові дії висувають до військовослужбовців значно вищі вимоги до фізичної підготовки, ніж це було раніше, що зумовлено низкою факторів, як-от [4]:

- висока мобільність: військовослужбовці повинні бути здатні швидко пересуватися на великі відстані з важким спорядженням, долати різноманітні природні та штучні перешкоди;
- тривалі фізичні навантаження: бойові дії часто вимагають від військовослужбовців тривалого перебування в умовах фізичного напруження, обмеженого сну та харчування;
- непередбачуваність ситуації: військовослужбовці повинні бути готовими до виконання різноманітних завдань в екстремальних умовах, що вимагає високого рівня адаптивності та фізичної підготовленості;
- використання новітніх технологій: застосування бронежилетів, важкого озброєння, а також носіння додаткового спорядження збільшує фізичне навантаження на військовослужбовців.

Зважаючи на зазначені вище фактори, можна зробити висновок, що сучасні військові конфлікти кардинально змінили вимоги до фізичної підготовки військовослужбовців. Якщо раніше акцент робився на розвитку загальної фізичної підготовленості, то сьогодні все більше уваги приділяється спеціальній фізичній підготовці, спрямованій на розвиток саме тих фізичних якостей, які необхідні для виконання конкретних військових завдань.

Комплексний розвиток фізичної підготовки військовослужбовців ЗСУ передбачає індивідуалізацію тренувального процесу, спрямовану на максимальне розкриття потенціалу кожного бійця. Особлива увага приділяється розвитку функціональної підготовленості, яка забезпечує всебічну фізичну підготовленість та адаптацію до різноманітних екстремальних умов. Спеціальна фізична підготовка формує навички, необхідні для виконання конкретних

бойових завдань, а психологічна підготовка підвищує стійкість до стресу та впевненість у своїх силах. Реабілітаційні заходи сприяють швидкому відновленню після фізичних навантажень та запобіганню травм, що є важливим аспектом забезпечення боєздатності підрозділів [1].

Таким чином, підвищена інтенсивність сучасних військових конфліктів та широке застосування новітніх технологій призводять до зростання фізичних навантажень на військовослужбовців. Для виконання завдань у таких умовах потрібні висока мобільність, витривалість, сила та адаптивність. Отже, для забезпечення боєздатності ЗСУ необхідно постійно оновлювати систему фізичної підготовки, враховуючи нові виклики та стандарти НАТО.

1. Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки та спорту Збройних Сил України, правоохоронних органів, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України : тези VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 25 лист. 2022 р.). Національний університет оборони України. Київ : НУОУ, 2022. 402 с.

2. Шемчук В. А. Теоретичний аспект моделювання системи організації забезпечення фізичної підготовки та спорту в секторі безпеки й оборони України. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 70. Т. 4. С. 54–60.

3. Романенко С. С. Стратегічні вектори розвитку спортивно-оздоровчої діяльності в умовах глобальних викликів: національні особливості та завдання управління : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Одеса : ОНТУ, 2022. 413 с.

4. Інноваційні технології фізичного виховання і спорту : навч. посібник / укл. О. В. Юденко. Київ : Національний університет оборони України, 2024. 360 с.

Альона ОЛІФЕРЧУК

здобувач вищої освіти
ступеня бакалавр навчально-наукового
експертно-криміналістичного інституту

Науковий керівник:

Юрій ПРИХОДЬКО

доцент кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
Національної академії внутрішніх
справ (м. Київ, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

НАВЧАННЯ ТА ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО РОБОТИ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

У сучасних умовах, коли військовий конфлікт триває, підготовка поліцейських до роботи на деокупованих територіях є надзвичайно важливою. Адже Національна поліція України відіграє вагомий роль у забезпеченні безпеки на територіях, що постраждали від військових дій. Вміння діяти в надзвичайних умовах, підтримувати стабільність і забезпечувати правопорядок – важливі аспекти, що вимагають особливої підготовки.

Для забезпечення належного рівня готовності поліцейських до роботи на деокупованих територіях проводиться комплексна підготовка, яка охоплює психологічний, фізичний та тактичний рівні. Психологічна підготовка є ключовою, адже перебування на деокупованій території може справити сильний вплив на психіку. Поліцейських навчають методів управління стресом, концентрації та витримці під тиском, що є необхідним для збереження працездатності в екстремальних умовах. Наприклад, у Національній академії внутрішніх справ поліцейські проходять тренінги з психологічної стійкості, що включають техніки швидкої адаптації до нових, складних умов [1].

Фізична підготовка поліцейських також має вирішальне значення, оскільки під час виконання завдань у зоні бойових дій їм потрібно володіти витривалістю та силою. Регулярні тренування з покращення фізичної форми є основою для ефективної служби, що передбачає готовність до швидкого реагування в умовах обстрілів та інших небезпек. Крім того, велике значення має медична підготовка – кожен поліцейський повинен вміти надавати першу допомогу собі та колегам, що може врятувати життя в надзвичайній ситуації.

В Національній академії внутрішніх справ було створено спеціальні програми для

підготовки поліцейських до роботи у воєнних умовах. Програми включають курси з тактики дій в умовах бойових дій, які спрямовані на опанування прийомів виживання, основ поведження зі зброєю, взаємодії з військовими підрозділами, роботи на деокупованих територіях. Ці курси адаптовані до українських реалій і враховують специфіку роботи поліції в умовах війни [2].

Водночас навчальні заклади України активно співпрацюють із міжнародними партнерами для обміну досвідом і вдосконалення програм підготовки за різними напрямками. Зокрема, досвід колег країн, що входять до північно-атлантичного блоку НАТО, допомагає вдосконалити методики підготовки та впровадити сучасні підходи до навчання. Так, до українських програм включаються заняття, орієнтовані на адаптацію до бойових дій, які передбачають використання сучасних симуляцій та тактичного обладнання.

Однак попри успіхи існує ряд викликів, які гальмують ефективну підготовку поліцейських до роботи під час війни. По-перше, наявне фінансування іноді не дозволяє забезпечити повноцінний доступ до необхідних ресурсів та обладнання. Через це деякі поліцейські можуть не мати змоги проходити повний курс підготовки або використовувати сучасні симуляційні технології. По-друге, часткова нестача досвіду українських інструкторів у специфічних бойових умовах також обмежує можливості підготовки [3].

На нашу думку, для подолання цих труднощів слід розвивати співпрацю з іноземними експертами та створювати спеціалізовані навчальні центри. Завдяки такому підходу українські поліцейські зможуть отримувати найкращі практичні навички від міжнародних партнерів і вдосконалювати власні. Крім того, важливо інвестувати в інноваційні методи навчання, зокрема впроваджувати віртуальні симуляції та практичні тренінги, які дозволяють відтворювати умови реальних бойових дій.

Отже, якісна підготовка поліцейських для роботи на деокупованих територіях є важливим елементом забезпечення національної безпеки. Комплексний підхід до навчання – від психологічної підтримки до тактичних навичок – дозволяє українським поліцейським ефективніше виконувати свої обов'язки в екстремальних умовах. Подальший розвиток програм, спрямованих на підвищення кваліфікації поліцейських, а також співпраця з міжнародними партнерами сприятимуть підвищенню їхньої готовності до викликів у зоні, де відбувалися або відбуваються бойові дії.

1. Гребенюк О. М. Організація підготовки поліцейських до дій в екстремальних умовах: психологічні аспекти. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 68–73.

2. Скіба О. А., Воронін І. П. Психологічна підготовка співробітників поліції до роботи в стресових ситуаціях. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 55–59.

3. Григоренко І. В., Ковальчук М. С. Тактична та фізична підготовка поліцейських в умовах сучасних викликів. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2021. № 3. С. 102–107.

Артур ПАНТЮШЕНКО

курсант 2 курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Володимир РОГАЛЬСЬКИЙ

старший викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки,
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

ОПТИМІЗАЦІЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Фізична підготовка курсантів закладів вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України відіграє ключову роль у формуванні професійної компетентності майбутніх правоохоронців. В умовах сучасних безпекових викликів оптимізація фізичної підготовки є

одним із важливих напрямів удосконалення системи підготовки кадрів для забезпечення національної безпеки. Ефективна фізична підготовка сприяє розвитку витривалості, сили, швидкості та координації, що необхідні для виконання оперативно-службових завдань.

Розвиток фізичних якостей курсантів повинен відповідати сучасним викликам правоохоронної діяльності. Важливим аспектом є забезпечення системного підходу до організації тренувального процесу, що базується на інтеграції методів функціональної, тактико-спеціальної та психологічної підготовки. Особливу увагу слід приділити моделюванню реальних службових ситуацій, що вимагають високого рівня фізичної готовності.

Актуальним завданням є розробка програм фізичної підготовки, що відповідають стандартам професійної діяльності правоохоронців. Доцільно враховувати специфіку оперативно-службових завдань, зокрема затримання правопорушників, переслідування, подолання перешкод, тактичні переміщення в екстремальних умовах. Формування таких програм має базуватися на сучасних наукових дослідженнях у галузі спортивної медицини, біомеханіки та фізіології людини [1, с. 74].

Удосконалення фізичної підготовки є важливим напрямом підвищення ефективності навчального процесу, і одним із ключових аспектів цього вдосконалення є індивідуалізація тренувань. Фізичні можливості курсантів істотно відрізняються залежно від їхнього віку, статури, рівня попередньої підготовки, стану здоров'я та навіть психологічних особливостей. У зв'язку з цим універсальні підходи, що орієнтуються на усереднені нормативи, не завжди дають бажані результати, а іноді можуть навіть перешкоджати досягненню оптимальних показників. Індивідуальний підхід дозволяє створити такі умови, за яких кожен курсант працюватиме на межі своїх можливостей, поступово нарощуючи фізичний потенціал без ризику перевантажень або травм.

Для реалізації диференційованого підходу необхідно регулярно оцінювати фізичний стан курсантів, що передбачає використання сучасних методів моніторингу. Це можуть бути тестові випробування на витривалість, силу, швидкість, а також технології біомеханічного аналізу рухів, кардіомоніторинг і навіть оцінка рівня стресу, що впливає на фізичну продуктивність. Дані, отримані в результаті такого аналізу, допомагають інструкторові вчасно коригувати навантаження, виявляти слабкі сторони кожного курсанта і підбирати ефективні методи тренувань відповідно до його індивідуальних потреб [2, с. 15].

Гнучкість тренувального процесу, яка забезпечується завдяки індивідуальному підходу, дає змогу не лише підвищувати рівень фізичної підготовленості, а й формувати у курсантів відповідальне ставлення до власного фізичного розвитку. Вони починають краще розуміти принципи адаптації організму до навантажень, навчаються аналізувати свої результати й вибирати оптимальні стратегії для досягнення високих показників. Це не лише сприяє покращенню фізичних характеристик, а й виховує дисципліну, самоконтроль та мотивацію до постійного самовдосконалення.

Окрему роль відіграє розвиток функціональної підготовки, що передбачає підвищення загальної витривалості, сили, швидко-силової якості та гнучкості. Оптимізація фізичної підготовки неможлива також без врахування особливостей службової діяльності.

Удосконалення методів викладання фізичної підготовки включає застосування інноваційних тренувальних технологій, використання симуляторів та засобів віртуальної реальності, що дозволяють моделювати критичні ситуації, наближені до реальних умов роботи правоохоронців. Такий підхід сприяє формуванню необхідних навичок та прискорює адаптацію курсантів до оперативної діяльності [3, с. 105].

Особливу увагу слід приділити психофізіологічній підготовці курсантів, оскільки робота в правоохоронних органах супроводжується високим рівнем стресу та значними фізичними навантаженнями. Використання методів розвитку стресостійкості, контролю емоційного стану та підвищення рівня концентрації уваги дозволяє курсантам ефективніше виконувати службові завдання у складних умовах.

Значення командної взаємодії також не можна недооцінювати. Успіх виконання оперативних завдань значною мірою залежить від злагодженої роботи всього підрозділу. У зв'язку з цим фізична підготовка повинна містити елементи командних тренувань, що сприяють розвитку комунікативних навичок, довіри та взаємодопомоги серед курсантів.

Важливим аспектом оптимізації фізичної підготовки є впровадження сучасних методів контролю та оцінки фізичного стану курсантів. Зокрема, використання систем біомеханічного аналізу, кардіомоніторингу та тестів на витривалість дозволяє отримати

об'єктивні дані про рівень фізичної підготовленості та вчасно коригувати навчальний процес [4, с. 126].

Аналіз зарубіжного досвіду показує, що у багатьох країнах фізична підготовка правоохоронців базується на комплексному підході, що включає функціональні тренування, бойові мистецтва, тренування в умовах стресу та спеціалізовані методики розвитку силової витривалості. Впровадження кращих практик може сприяти підвищенню ефективності підготовки українських курсантів.

Розвиток фізичної підготовки потребує не лише вдосконалення методик тренувань, але й створення належної інфраструктури. Оснащення навчальних закладів сучасними тренувальними майданчиками, тактичними полігонами, спеціалізованими тренажерами сприятиме покращенню якості підготовки майбутніх правоохоронців.

Таким чином, оптимізація фізичної підготовки курсантів закладів вищої освіти МВС України є важливим напрямом підвищення рівня національної безпеки. Впровадження сучасних тренувальних методик, використання інноваційних технологій, розвиток психофізіологічної стійкості та створення належної інфраструктури сприятиме формуванню високопрофесійних кадрів, здатних ефективно виконувати завдання із забезпечення правопорядку та безпеки в Україні.

1. Анісімов Д. Роль спортивних ігор у вихованні професійних якостей курсантів. *Молодий вчений*. 2021. № 11 (99). С. 104–106.

2. Анісімов Д. О., Антипова А. К. Гендерні аспекти фізичної підготовки працівників правоохоронних органів. *Молодий вчений*. 2022. № 10 (110). С. 14–16.

3. Бондаренко В. В., Решко С. М., Маргара Д. В. Фізична працездатність майбутніх правоохоронців під час навчання в ЗВО МВС України. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки та спорту Збройних Сил України, правоохоронних органів, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 25 лист. 2022 р.). Київ : НАОУ, 2022. С. 73–75.

4. Сирмаміїх В. В., Миронов Ю. О. Удосконалення професійно-прикладної фізичної підготовки здобувачів відомчих закладів вищої освіти: виклики воєнного стану. *Українська поліцейстика*. 2022. № 2 (4). С. 103–107.

5. Соловей, О. М., Пожидаєв, М. Ю., Дищенко та ін. Теоретична підготовка курсантів як фактор, що впливає на рівень складників спеціальної фізичної підготовленості. *Фізичне виховання та спорт*. 2021. № 4. С. 72–79.

6. Бондаренко В., Решко С., Дідковський В. та ін. Спеціальна фізична підготовка : навч. посібник / за заг. ред. В. Чернєя, Р. Сербіна. Київ : Нац. акад. внутр. справ ; ФОП Кандиба Т.П., 2021. 341 с.

Ірина ПЕТРИЧЕНКО

курсант 2 курсу факультету
підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції
Національної поліції України

Науковий керівник:

Андрій ПОРОХНЯВИЙ

викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

СПЕЦІАЛЬНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ БОЄЗДАТНОСТІ ТА БЕЗПЕКИ ОСОБОВОГО СКЛАДУ

Спеціальна фізична підготовка поліцейських є невід'ємною складовою їхньої професійної діяльності. Вона спрямована на розвиток фізичних якостей, необхідних для ефективного виконання службових обов'язків, забезпечення особистої та громадської безпеки, а також підвищення рівня боєздатності особового складу. В умовах сучасних викликів, таких як зростання рівня злочинності, терористичних загроз та проведення

спеціальних операцій, фізична підготовка набуває критичного значення.

Фізична підготовка поліцейських виконує кілька ключових функцій:

- забезпечення професійної ефективності – поліцейські часто стикаються з ситуаціями, що вимагають високої фізичної витривалості, швидкості реакції та сили;
- гарантування особистої безпеки – добре підготовлений поліцейський здатний ефективно захищати себе та громадян;
- психологічна стійкість – фізичні тренування допомагають зменшити рівень стресу та покращити концентрацію уваги;
- підвищення командної взаємодії – спільні тренування зміцнюють командний дух і покращують координацію дій у групі [1, с. 17].

Фізична підготовка поліцейських проводиться за допомогою різних методів, як-от:

- функціональні тренування – вправи, що імітують реальні оперативні дії (наприклад, подолання перешкод, силові затримання);
- кардіонавантаження – біг, велотренажери, плавання для розвитку витривалості;
- кросфіт та кругові тренування – дозволяють поєднувати силові, швидкісні та координаційні навички;
- імітаційні бої та тактичні сценарії – відпрацювання бойових ситуацій у контрольованих умовах;
- заняття з психологічної стійкості – поєднання фізичних вправ із техніками управління стресом та емоціями [2, с. 17].

Спеціальна фізична підготовка є ключовим елементом підвищення боєздатності та безпеки особового складу поліції. Вона дозволяє підготувати поліцейських до фізичних та психологічних викликів, з якими вони стикаються під час виконання службових обов'язків. Інтеграція сучасних методів тренувань, адаптованих до реальних загроз, сприятиме підвищенню рівня професійної ефективності, а також загальної фізичної та психологічної витривалості поліцейських. Для забезпечення максимальної ефективності фізичної підготовки необхідно впроваджувати комплексні програми тренувань, що поєднують силові, кардіо-, тактичні та психологічні аспекти підготовки. Підвищення рівня фізичної підготовки напряму впливає на боєздатність поліцейських, покращуючи їхню оперативну готовність, зменшуючи ризик отримання травм, знижуючи рівень втоми та підвищуючи авторитет серед громадян [3, с. 18].

Фізична підготовка правоохоронців має відповідати професійним вимогам, зважаючи на специфіку їхньої діяльності. Зокрема, працівники спеціальних підрозділів потребують більш інтенсивного та спрямованого тренування. У зв'язку з цим фізична підготовка є невід'ємним елементом професійної діяльності правоохоронців; вона сприяє збереженню їхнього життя та підвищенню ефективності виконання службових обов'язків. Регулярні тренування забезпечують підтримку необхідного рівня фізичної форми, що є критично важливим у складних та екстремальних умовах. Висока фізична підготовка підвищує здатність правоохоронців до виконання динамічних дій, таких як швидке пересування, подолання перешкод та застосування фізичної сили за потреби [1, с. 16]. Окрім того, фізичні вправи позитивно впливають на психологічний стан, сприяючи зниженню рівня стресу та підвищенню стійкості до психологічних навантажень, що особливо важливо в небезпечних ситуаціях. Адекватно спланована фізична підготовка також впливає на зниження ризику травматизму та професійних захворювань. Оптимальний рівень м'язового тону та гнучкості мінімізує ймовірність отримання травм у процесі виконання службових завдань. Таким чином, фізична підготовка відіграє ключову роль у формуванні професійної компетентності правоохоронців, підвищує їхню ефективність, сприяє збереженню здоров'я та забезпечує належний рівень готовності до виконання службових обов'язків [2, с. 55].

Отже, спеціальна фізична підготовка є важливим елементом, що забезпечує ефективність та безпеку діяльності поліцейських. Вона сприяє розвитку фізичних та психологічних якостей, необхідних для успішного виконання професійних обов'язків у складних умовах. Комплексний підхід до підготовки, що поєднує різні види тренувань, дозволяє поліцейським підтримувати високий рівень готовності до оперативних дій. Інтеграція сучасних методів фізичної підготовки підвищує рівень професійної ефективності та дозволяє знизити ризики у службовій діяльності. Удосконалення програм підготовки з урахуванням новітніх методик допомагає покращити фізичну витривалість, швидкість реакції та тактичне мислення, що є необхідними складовими для забезпечення безпеки як самих поліцейських, так і суспільства загалом.

1. Чоботько І. І. Боротьба дзюдо, як засіб для розвитку фізичної витривалості студентів з правоохоронної діяльності. *Актуальні проблеми фізичної культури і спорту в сучасному суспільстві : зб. наук. праць II Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю* (м. Житомир, 29 жовт. 2020 р.). Житомир, 2020. С. 35–37.

2. Дідковський В. А., Бондаренко В. В., Кузенков О. В. Фізична підготовка працівників Національної поліції України : навч. посібник. Київ : Нац. акад. внутр. справ ; ФОП Кандиба Т. П., 2019. 98 с.

3. Фізичне виховання. Плавання : навч. посібник для студ. всіх спеціальностей / уклад. : Дакал Н. А., Хіміч І. Ю., Антонюк О. В. та ін. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 216 с.

Віктор ПІСКУН

курсант 2 курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Дмитро АНІСІМОВ

доцент кафедри спеціальної
фізичної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор філософії в галузі права

**ДЕРЖАВНІ ВИМОГИ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ
ДО ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ОСОБОВОГО СКЛАДУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

Фізичні якості людини – сила, витривалість, швидкість, гнучкість, спритність – мають велике значення у житті будь-якої людини, а у професійній діяльності працівника поліції й погонів. Досягнути значних результатів у власній фізичній підготовці можна шляхом неперервного вдосконалення фізичних якостей.

Фізична підготовка є невід’ємною частиною життєвої стратегії та професійної діяльності поліцейського.

Фізична підготовка працівників Національної поліції України – процес, спрямований на забезпечення спеціалізованого рівня фізичної готовності до професійної діяльності, яка має специфічні характеристики. Вона орієнтована на підтримку здоров’я, збереження творчої та трудової активності, розвиток фізичних якостей, а також формування професійно значущих умінь і навичок, необхідних для успішного виконання оперативно-службових завдань [7].

До особового складу поліції завжди і всюди висуваються підвищені вимоги щодо фізичного стану особи. Досвід європейських країн доводить, що для проходження фізичних тестів при вступі до лав поліції кандидат має надати медичну довідку, що засвідчує здатність до тривалих фізичних навантажень. Співробітники поліції щороку мають проходити перевірку рівня фізичної підготовки. Тести на перевірку фізичної витривалості поліцейських передбачають перевірку силових і рухових навичок, гнучкості, координації та спритності [3].

Закон України «Про фізичну культуру і спорт» визначає ключові засади державної політики у цій сфері. Серед них можна виділити: пріоритетність фізичної культури та спорту в гуманітарній політиці держави; сприйняття фізичної культури як основи всебічного розвитку особистості та популяризації здорового способу життя; роль спорту у формуванні фізичної та духовної досконалості, зміцненні патріотизму та підвищенні міжнародного іміджу країни; дотримання принципів гуманізму, справедливості, взаємоповаги та гендерної рівності; орієнтацію на сучасні міжнародні стандарти та поєднання національних традицій із світовим досвідом. Ці принципи тісно пов’язані з діяльністю Національної поліції України [9].

У ст. 49 Закону України «Про Національну поліцію» визначено чіткі вимоги до рівня фізичної підготовки як для поліцейських, що вже перебувають у лавах Національної поліції України, так і для кандидатів, які бажають вступити на службу [7].

На законодавчому рівні фізичній підготовці у лавах Національної поліції України приділяється ключова роль. Так, у п. 6 наказу Міністерства внутрішніх справ України № 50 від 26.01.2016 «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України» зазначено, що одним із видів службової підготовки є фізична підготовка.

На виконання вищезазначеної норми наказ МВС України № 90 від 09.02.2016 «Про затвердження Положення з організації перевірки рівня фізичної підготовленості кандидатів до вступу на службу в Національну поліцію України» встановлює процедуру перевірки фізичної підготовки осіб, які претендують на вступ до Національної поліції України або до університетів зі специфічними умовами навчання, де готують майбутніх поліцейських [5].

Фізична підготовка поліцейського – це спеціальна комплексна система знань, умінь і навичок. Її особливість полягає в тому, що, на відміну від спортсменів, неможливо заздалегідь визначити, які саме фізичні якості знадобляться поліцейському для успішного виконання службових обов'язків. Залежно від оперативної обстановки це може бути витривалість для тривалого переслідування злочинця, фізична сила та спритність під час затримання правопорушників, а також швидкість реакції та прийняття рішень у складних та надзвичайно складних ситуаціях. Відповідним також має бути і психофізіологічний стан особи, який є похідним показником її фізичного стану.

Базу фізичної підготовки поліцейських складають регулярне виконання фізичних вправ та заняття різними видами спорту, які сприяють розвитку рухових навичок і покращують функціональні можливості серцево-судинної, дихальної, нервової систем, а також опорно-рухового апарату. Фізична витривалість являє собою ключовий елемент фізичної підготовки поліцейських. Основними напрямками є розвиток швидкісних якостей, сили та основних м'язових груп. Програма тренувань на всіх етапах підготовки має забезпечувати послідовний і всебічний розвиток фізичних якостей. Навантаження має бути поступовим, спрямованим на формування професійно необхідних рухових навичок, а заняття мають бути максимально наближеними до умов змагальної діяльності [8].

Спеціальна фізична підготовка – це одна з найважливіших частин професійної підготовки, яка включає опанування методів фізичного впливу та спеціальних дій, спрямованих на мінімізацію ризиків для життя та здоров'я поліцейського [11].

Спеціальна підготовка виконує такі ключові завдання: розвиток спеціальних знань, умінь і навичок для застосування фізичного впливу, самозахисту та рукопашного бою в реальних умовах служби, зокрема за високих фізичних і психічних навантажень; оволодіння техніками подолання природних і штучних перешкод, а також пересування в різних умовах виконання службових завдань; удосконалення професійно важливих фізичних якостей, таких як витривалість (силова й швидкісна), реакція, спритність тощо; формування необхідних психічних характеристик, включаючи стійкість, концентрацію уваги, швидкість мислення та точність прогнозування; підтримка високої професійної працездатності й надійності організму, зокрема оптимального функціонування систем, що зазнають найбільшого навантаження під час служби; розвиток здатності діяти в складних умовах, таких як екстремальні температури, високогір'я, тривале перебування у замкнених просторах, нічна служба, використання засобів захисту, контакт із правопорушниками тощо; виховання професійних якостей, зокрема сміливості, рішучості, витримки, впевненості у власних силах та інших важливих рис характеру людини та професіонала [9].

Отже, завдяки чітко визначеним вимогам законодавства України, комплексному підходу до змісту та складових частин комплексів фізичного виховання особового складу поліції, використанню основних, спеціальних, теоретичних, методичних та практичних знань та напрацювань з фізичної підготовки можна досягти максимальної ефективності як під час навчання майбутніх поліцейських, так і у процесі службової підготовки правоохоронців, що вже несуть службу у лавах Національної поліції України.

1. Анісімов Д. О., Антипова А. К. Гендерні аспекти фізичної підготовки працівників правоохоронних органів. *Молодий вчений*. 2022. № 10 (110). С. 14–16.

2. Анісімов Д. Роль спортивних ігор у вихованні професійних якостей курсантів. *Молодий вчений*. 2021. № 11 (99). С. 104–106.

3. Гнидюк О. Особливості фізичної підготовки співробітників поліції у країнах Європейського Союзу. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки*. 2020. № 4 (23). С. 95–109. URL : <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/611/555>.

4. Про затвердження Інструкції з організації фізичної підготовки в Національній гвардії

України : наказ Міністерства внутрішніх справ України № 1067 від 13.10.2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1375-14#Text>.

5. Про затвердження Положення з організації перевірки рівня фізичної підготовленості кандидатів до вступу на службу в Національну поліцію України : наказ МВС України 09.02.2016 № 90. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0306-16#n15>.

6. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України : наказ МВС України від 26.01.2016 № 50. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16#Text>.

7. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

8. Про організацію добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських : наказ МВС України від 25.12.2015 № 1631. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE28179.html.

9. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24.12.1993. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text>.

10. Селюков В. С. Фізичне виховання як напрям підготовки поліцейських в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 338–340.

11. Соловей О. М., Пожидаєв М. Ю., Дищенко Д. В. та ін. Теоретична підготовка курсантів як фактор, що впливає на рівень складників спеціальної фізичної підготовленості. *Фізичне виховання та спорт*. 2021. № 4. С. 72–79.

Карина ПРОКОПЕЦЬ

курсант 3 курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Інна ШИНКАРЕНКО

доцент кафедри психології,
соціології та педагогіки,
кандидат психологічних наук, доцент

*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

**ВПЛИВ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ
ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ**

Професійна діяльність працівника поліції є необхідною, цікавою, але водночас складною, адже вимагає від поліцейського не лише фізичної, а й психологічної підготовки для якісного виконання службових обов'язків. Функціональні завдання поліцейського обумовлені різними негативними факторами, що впливають на його психологічний стан, такими як ненормований робочий день, брак повноцінного сну та спілкування з різними категоріями громадян, що може призвести до професійної деформації.

Отже, важливо розібратися у змісті та сутності професійної деформації та її впливі на діяльність поліцейського. Як зазначає науковець Ю. Александров, професійна деформація – це психологічне явище, яке виникає під впливом професійної діяльності. Воно проявляється в абсолютизації праці як єдиної цінної форми діяльності та виникненні рольових стереотипів, що переносяться з робочого середовища в інші обставини, коли людина втрачає здатність адекватно адаптувати свою поведінку до змінюваних умов [1, с. 324].

У цьому контексті можемо виділити кілька причин професійної деформації поліцейського [2, с. 283]:

- 1) відсутність або недостатня розвиненість морально-політичних якостей особистості, а також відсутність віри в значущість та відповідальність соціальної ролі;
- 2) обмежені знання про всі аспекти цієї соціальної ролі;
- 3) умови праці, що передбачають розумові перевантаження, перевтому та психічні навантаження;
- 4) недостатній контроль за ритмом діяльності;
- 5) постійне сприйняття негативних психологічних характеристик осіб, з якими

поліцейський часто взаємодіє;

б) негативний емоційний вплив і конфліктні ситуації у підрозділі.

Професійна деформація працівників Національної поліції України викликана різноманітними чинниками, серед яких домінує специфіка професійної діяльності.

Вчені визначають поняття «професійна деформація поліцейського» як об'єктивне явище, негативні прояви якого можуть бути виявлені лише з урахуванням як професійних чинників (безпосередньо пов'язаних із виконанням службових завдань), так і непрофесійних (соціалізація, виховання тощо). Саме виникнення та розвиток професійної деформації у працівників поліції прямо пропорційно залежить від особливостей їхньої професійної діяльності. Зокрема, специфіка роботи поліцейських включає нормативний характер діяльності, детальну правову алгоритмізацію виконання службових завдань, значні владні повноваження, реалізація яких іноді призводить до їх надмірного та необґрунтованого застосування, високий рівень відповідальності за результати правоохоронної діяльності, що викликає в правоохоронців стан напруження, резистенції та виснаження, психологічні та фізичні перевантаження, робота в ризиконебезпечних та екстремальних умовах, постійна психологічна травматизація. Ці фактори суттєво сприяють розвитку професійної деформації [3, с. 24].

На думку Т. Охрименко, сукупність елементів, що визначають оточення працівника поліції та його ставлення до професійної діяльності, складається з таких узагальнених показників [4, с. 235]:

- 1) упереджене ставлення до об'єкта службової діяльності;
- 2) довільне та суб'єктивне тлумачення правослухняної поведінки (тлумачення ситуації на власний розсуд, а не відповідно до норм права);
- 3) перенесення стилю службового спілкування та окремих професійних методів на позаслужбові сфери, а також на взаємодію з найближчим соціальним оточенням;
- 4) професійне огрубіння особистості працівника;
- 5) зміни в образі «Я», що включають систему уявлень працівника про самого себе.

Важливою причиною виникнення професійної деформації у працівників поліції є вплив специфіки професійної діяльності, особливо при багаторічному трудовому стажі, а також невідповідність індивідуально-психологічних характеристик поліцейського вимогам, які ставить перед ним професійна діяльність.

До завдань, які належать до профілактики та запобігання професійній деформації, входять заходи психологічного, непсихологічного, організаційно-управлінського та виховного характеру. Серед таких заходів можна виділити формування у поліцейського професійного імунітету та культури в роботі, розвиток етично-психологічної стійкості та ділової спрямованості у всіх працівників органів правопорядку, виховання у працівників поліції установки на дотримання кодексу професійної честі в їхній діяльності, удосконалення методів та стилю управління персоналом, формування оптимального морально-психологічного клімату в службах і підрозділах органів правопорядку [5, с. 18].

Отже, професійна деформація працівників поліції може негативно вплинути на професійний стан поліцейського та призвести до незворотного зниження рівня професійної компетентності. Тому важливо враховувати елементи попередження професійної деформації на всіх рівнях державної влади. Крім того, потребує подальшого дослідження питання психологічної готовності працівника поліції до якісного виконання професійної діяльності, що може слугувати певним превентивним заходом щодо професійної деформації.

1. Александров Ю. В. Проблеми професіоналізації та професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ. *Право і безпека*. 2012. Вип. 4 (46). С.323–328.

2. Вихопень С. В. Соціально-психологічні особливості професійної деформації поліцейських як фактору їх підготовки. *Сучасні проблеми забезпечення Національної безпеки держави : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 26 лист. 2020 р.). Київ, 2020. С. 282–284.

3. Сашуріна О. Ю. Професійна деформація працівників Національної поліції України: практико-орієнтований підхід. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 2. С. 114–123.

4. Охрименко Т. В. Особистісна деформація та зростання професійного рівня діяльності працівників прокуратури та слідчих. *Науковий вісник Юридичної академії МВС України*. 2004. № 1. С. 232–237.

5. Кісіль З. Р., Кісіль Р. В. Психоемоційна напруженість як детермінанта професійної деформації працівників Національної поліції України. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 3 (13). С. 177–188.

Марія СІРЕНКО

курсант 2 курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Дмитро АНІСІМОВ

доцент кафедри спеціальної
фізичної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор філософії в галузі права

**ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ
ЯК ЗАПОРУКА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Фізична підготовка поліцейських є невід'ємною складовою їхньої професійної діяльності та відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки. В умовах сучасних викликів, таких як воєнний стан та зростання рівня злочинності, високий рівень фізичної підготовленості правоохоронців стає критично важливим для ефективного виконання службових обов'язків та захисту громадян.

Під час дії воєнного стану поліцейські стикаються з підвищеними фізичними та психологічними навантаженнями, що вимагає від них високого рівня витривалості, сили та швидкості реакції [1]. Вчені підкреслюють важливість системного підходу до фізичної підготовки, який враховує специфічні умови та завдання, що постають перед правоохоронцями в таких обставинах. Вони також зазначають, що регулярні тренування сприяють підвищенню готовності поліцейських до дій в екстремальних ситуаціях [1].

Варто акцентувати увагу на значенні спеціальної фізичної підготовки, яка включає розвиток витривалості, сили та швидкості реакції, необхідних для успішного виконання службових обов'язків в умовах підвищеної небезпеки [2]. Автори підкреслюють, що адаптація навчальних програм і тренувань до вимог воєнного стану є необхідною для забезпечення ефективності правоохоронців.

Окремі вчені звертають увагу на необхідність впровадження в освітній процес компоненти «Професійно-прикладна фізична підготовка в екстремальних умовах», що дозволить майбутнім поліцейським ефективно діяти в умовах воєнного стану [3]. При цьому науковці наголошують на важливості використання спеціального екіпірування та засобів під час тренувань для підвищення готовності до реальних викликів.

Крім того, значну увагу слід приділяти розвитку професійно важливих фізичних якостей, зокрема швидкісно-силовій підготовці, яка є необхідною для ефективного затримання правопорушників і дій у критичних ситуаціях. Як зазначають С. Петриченко та А. Порохнявий, саме розвиток силової витривалості дозволяє поліцейським здійснювати затримання правопорушників без надмірного фізичного виснаження, що є особливо актуальним при виконанні оперативно-службових завдань у складних умовах [1].

Важливою складовою є також розвиток координації рухів, що впливає на швидкість реагування під час раптових нападів або фізичного протистояння. Автори наголошують, що сучасні тренувальні програми мають включати вправи, спрямовані на покращення координаційних здібностей, що дозволяє зменшити ризики отримання травм під час виконання службових обов'язків [2].

Окремим аспектом фізичної підготовки є психологічна стійкість. Поліцейські, які проходять спеціальні тренування в умовах, наближених до реальних загроз, демонструють вищий рівень психологічної готовності та стресостійкості в екстремальних ситуаціях [3]. Зокрема, вони більш ефективно реагують на загрозу, що дозволяє їм швидше ухвалювати рішення та діяти в межах закону.

Не менш важливим є впровадження сучасних методик тренувань, які поєднують традиційні фізичні вправи з тактичними елементами. Наприклад, Д. Петрушин зазначає, що інтеграція вправ з використанням спеціальних засобів (щитів, наручників, гумових кийків) значно підвищує ефективність фізичної підготовки та сприяє підвищенню рівня професійної

готовності правоохоронців [4].

Отже, фізична підготовка є не лише запорукою особистої безпеки поліцейських, а й важливим інструментом забезпечення національної безпеки загалом. Вона дозволяє правоохоронцям ефективно виконувати службові обов'язки, зменшувати ризик травматизму та підвищувати рівень правопорядку в державі. Тому актуальним є подальше вдосконалення системи фізичної підготовки, враховуючи новітні загрози та виклики, з якими стикаються правоохоронці в сучасних умовах.

1. Анісімов Д. Роль спортивних ігор у вихованні професійних якостей курсантів. *Молодий вчений*. 2021. № 11 (99). С. 104–106.

2. Анісімов Д. Гендерні аспекти фізичної підготовки працівників правоохоронних органів. *Молодий вчений*. 2022. № 10 (110). С. 14–16.

3. Бингар В., Вареник О., Рогальський І. Особливості спеціальної фізичної підготовки поліцейських у кризових ситуаціях. *Вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1 (102). С. 32–39.

4. Лагун Ю., Петрушин О. Фізична підготовка поліцейських в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2023. № 2 (127). С. 270–275.

5. Петрушин О., Сторчеус А. Спеціальна фізична підготовка правоохоронців: методи, засоби та перспективи розвитку. *Збірник наукових праць Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4 (99). С. 421–425.

6. Сирмамій О., Миронов П. Професійно-прикладна фізична підготовка поліцейських в екстремальних умовах. *Право і безпека*. 2023. № 3 (85). С. 14–16.

7. Соловей О. М., Пожидаєв М. Ю., Дищенко Д. В. та ін. Теоретична підготовка курсантів як фактор, що впливає на рівень складників спеціальної фізичної підготовленості. *Фізичне виховання та спорт*. 2021. № 4. С. 72–79.

Ганна ТЕРЕХОВА

курсант 3 курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Андрій ЖБАНЧИК

доцент кафедри вогневої підготовки,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ: ВИКЛИКИ ТА АДАПТАЦІЯ

У сучасному світі питання інтеграції гендерної складової в різні сфери суспільного життя набуває все більшого значення. Це стосується й системи правоохоронних органів, зокрема підготовки поліцейських. Вогнева підготовка є невід'ємним елементом професійного навчання працівників поліції, оскільки від їхніх навичок та вмінь залежить безпека громадян та ефективність виконання службових обов'язків. Разом із тим існують певні виклики та проблеми, пов'язані з урахуванням гендерного підходу у вогневій підготовці. Традиційно силові структури були орієнтовані на чоловіків, що спричиняло певні стереотипи та бар'єри для жінок у цій сфері. Проте сучасний підхід до навчання передбачає рівні можливості для всіх, незалежно від статі. Це вимагає адаптації навчальних програм, удосконалення методик підготовки, створення комфортних та безпечних умов для всіх працівників.

Слід також зазначити, що існує тенденція до швидкого збільшення кількості жінок в лавах патрульної поліції. Це зумовлюється специфікою їхнього морально-психологічного розвитку, стрімким бажанням до забезпечення гендерної рівності та досягнення можливості обіймати значні посади в новій професії, зокрема новій патрульній поліції. Також хотілося б відмітити, що для більш успішного виконання поставлених завдань склад екіпажів патрульної поліції обов'язково має комплектуватись жінками [1, с. 140]. Поняття «гендерна

рівність» визначається як «рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства». Гендерна рівність займає центральне місце у системі прав людини та серед цінностей Організації Об'єднаних Націй. Одним із фундаментальних принципів Статуту ООН, який було прийнято світовими лідерами у 1945 р., є «рівні права чоловіків та жінок», а також захист та просування прав жінок як відповідальність кожної держави [2, с. 68]. Однак попри значний прогрес у впровадженні гендерної рівності в правоохоронній сфері залишається низка проблем, які потребують вирішення. Зокрема, це стосується адаптації навчальних методик у вогневій підготовці з урахуванням фізіологічних та психологічних особливостей чоловіків і жінок.

Одним із ключових аспектів є необхідність розробки спеціальних програм навчання, які враховуватимуть різний рівень фізичної підготовленості та індивідуальні особливості реакції на стресові ситуації. Дослідження показують, що жінки можуть демонструвати вищий рівень стресостійкості у кризових ситуаціях, проте потребують додаткової підтримки у питаннях, пов'язаних із розвитком фізичної сили та витривалості. Крім того, важливим залишається питання технічного оснащення та доступу до необхідних ресурсів для ефективної вогневої підготовки. Наприклад, використання спеціально адаптованої зброї або індивідуального екіпірування може сприяти підвищенню ефективності навчання та забезпеченню рівних можливостей для всіх працівників поліції.

Первинна професійна підготовка поліцейських, яких уперше прийнято на службу в поліції, здійснюється відповідно до Положення про організацію первинної професійної підготовки поліцейських, яких вперше прийнято на службу в поліції, затвердженого наказом МВС України від 16.02.2016 № 105; її метою є набуття ними спеціальних навичок, необхідних для виконання повноважень поліції, у тому числі під час відповідної спеціальної підготовки щодо зберігання, носіння, застосування і використання вогнепальної зброї [3].

Процес інтеграції гендерного підходу у вогневу підготовку вимагає не тільки адаптації фізичних програм, але й змін у загальній стратегії навчання та підготовки поліцейських. Сучасний підхід має сприяти створенню рівних умов для представників обох статей з урахуванням не лише фізіологічних відмінностей, але й психологічних факторів, які можуть впливати на ефективність виконання завдань. Для забезпечення гендерної рівності в цій сфері важливо розробити тренувальні програми, що враховуватимуть індивідуальні потреби кожного працівника поліції, зокрема в аспекті стресостійкості, фізичної підготовленості та адаптації до екстремальних умов. Одним із важливих кроків у цьому напрямі є створення спеціалізованих навчальних курсів, орієнтованих на розвиток фізичної сили та витривалості жінок, що може стати основою для подолання бар'єрів у вогневій підготовці.

Водночас не слід забувати, що вогнева підготовка є не лише вправами з фізичної сили, але й критичним елементом для ефективного виконання професійних обов'язків. Це також вимагає розвитку психологічної підготовки для роботи в умовах стресу, оскільки важливу роль відіграє здатність швидко приймати рішення та діяти в умовах невизначеності. Необхідно адаптувати тренувальні методики так, щоб вони враховували як фізичні, так і психологічні особливості представників обох статей. Це сприятиме формуванню більш ефективних, адаптивних і згуртованих команд, що є ключовим фактором успішної діяльності в умовах сучасних викликів. Посилення інклюзивних практик у підготовці кадрів не лише дозволить підвищити професійний рівень працівників, але й сприятиме формуванню нової генерації правоохоронців, орієнтованих на рівноправність та взаємоповагу. Наразі жінки, які працюють у поліції, часто стикаються з дискримінацією, упередженим ставленням та обмеженими можливостями для кар'єрного росту. Це призводить до демотивації, вигорання та відтоку кадрів, а також негативно впливає на довіру громадян до поліції [4].

Отже, адаптація навчальних матеріалів та методик до різних фізіологічних характеристик є важливим етапом для успішної інтеграції представників обох статей у силову структуру, забезпечуючи рівні можливості для виконання їхніх службових обов'язків. Розвиток рівноправних умов навчання та вдосконалення фізичної та технічної підготовки дозволяє створити сучасну справедливую та ефективну систему, де представники всіх груп зможуть повністю розкрити свій потенціал.

1. Литвин В. В. Психолого-правові засади удосконалення професійної діяльності поліцейських патрульної поліції : дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06. Київ, 2019. 261 с.

2. Пендюра М. М., Старицька О. О. Поліцейська деонтологія : навч. посібник. Київ : ФОП Маслаков, 2020. 276 с.

3. Про затвердження Положення про організацію первинної професійної підготовки поліцейських, яких вперше прийнято на службу в поліції : наказ МВС України від 16.02.2016 № 105. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0576-16#Text>.

4. Кільова, С., Страшко, В., & Поливанюк, В. Гендер та безпека: шляхи подолання гендерної нерівності у поліції. *Інноваційна наука: пошук відповідей на виклики сучасності : матеріали II Міжнар. наук. конф.* (м. Житомир, 05 лип. 2024 р.). Житомир, 2024. С. 50–52. URL : <https://archives.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/113>.

Артем ЧЕПК

курсант 2 курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Дмитро АНІСІМОВ

доцент кафедри спеціальної
фізичної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор філософії в галузі права

**СУЧАСНІ МЕТОДИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ
У КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ БЕЗПЕЦІ
ДЕРЖАВИ ТА СВІТУ**

Глобальні виклики, пов'язані з тероризмом, військовими конфліктами, гібридними загрозами, а також посиленням криміногенної ситуації в умовах суспільно-політичної нестабільності обумовлюють необхідність підвищення рівня спеціальної фізичної підготовки осіб, які виконують завдання із забезпечення безпеки держави. Зокрема, підвищення бойової та професійної готовності працівників правоохоронних органів, військовослужбовців та інших представників силового блоку є одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері національної безпеки. Дослідження сучасних методів спеціальної фізичної підготовки дозволяє визначити ефективні підходи до формування витривалості, координації, сили, швидкості реакції та інших необхідних якостей, що забезпечують ефективне виконання службових обов'язків у складних умовах [1, с. 45].

Одним із ключових аспектів підготовки є функціональний підхід, що передбачає інтеграцію різних видів фізичних вправ, максимально наближених до реальних умов виконання завдань. Наприклад, у діяльності Збройних Сил України та Національної поліції України дедалі більшого поширення набувають комплексні тренування, що включають моделювання бойових ситуацій, імітацію раптового нападу, евакуацію поранених, подолання смуги перешкод із використанням бойового спорядження та зброї [2, с. 112]. Це дозволяє не лише розвивати фізичну силу й витривалість, а й формувати психологічну стійкість та навички швидкого прийняття рішень.

Особливу увагу в спеціальній фізичній підготовці приділяють тактико-спеціальним вправам, які базуються на міждисциплінарному підході та поєднують фізичні навантаження з елементами ситуаційного моделювання. Такі тренування включають різні види рукопашного бою, техніку знешкодження противника, а також застосування спеціальних засобів: гумових кийків, наручників, щитів тощо [3, с. 67]. Важливе значення має також тренування у використанні вогнепальної зброї в екстремальних умовах, що передбачає відпрацювання стрільби під час фізичного виснаження, у темряві або за умов обмеженої видимості [4, с. 84].

Одним із найефективніших сучасних методів спеціальної фізичної підготовки є система високої інтенсивності (High-Intensity Interval Training (далі – HIIT)). Вона передбачає чергування коротких періодів максимальної фізичної активності з короткими перервами на відновлення. Це сприяє підвищенню загальної витривалості, швидко-силових характеристик та розвитку аеробних і анаеробних можливостей організму [2, с. 119]. HIIT активно застосовується в підготовці спецпризначенців, бійців військових підрозділів,

Національної гвардії України та інших силових структур, оскільки дозволяє ефективно адаптувати організм до стресових ситуацій та екстремальних навантажень.

Іншим важливим напрямом є кросфіт – система функціональних тренувань, що поєднує силові, швидкісні та координаційні вправи, а також вправи на витривалість. Завдяки своїй варіативності кросфіт дає змогу готувати співробітників силових структур до виконання широкого спектра завдань – від тривалих марш-кидків до ближнього бою та штурмових операцій [5, с. 27]. Окрім того, така методика сприяє розвитку навичок командної роботи, що є вкрай важливим для підрозділів спеціального призначення.

Окремо слід розглянути роль психологічної підготовки в межах спеціальних фізичних тренувань. Стресові умови, в яких працюють представники правоохоронних органів та військових формувань, вимагають не лише фізичної витривалості, а й здатності контролювати свої емоції, швидко реагувати на загрози та ухвалювати обґрунтовані рішення. Саме тому в програми підготовки все частіше включають елементи когнітивного тренінгу, симуляційних вправ та методик, спрямованих на підвищення рівня стресостійкості та бойової готовності [3, с. 69].

Значне поширення в системі спеціальної фізичної підготовки отримало використання новітніх технологій, зокрема віртуальної реальності (VR) та доповненої реальності (AR). Тренажери нового покоління дозволяють моделювати бойові сценарії, відпрацьовувати тактичні навички, оцінювати швидкість реакції та рівень фізичної підготовленості в умовах, максимально наближених до реальних [4, с. 91].

Підсумовуючи, варто зазначити, що сучасні методи спеціальної фізичної підготовки є важливим інструментом забезпечення національної та міжнародної безпеки. Інтеграція інноваційних підходів, використання високоефективних тренувальних методик, адаптація програм підготовки до сучасних загроз та викликів дозволяють створити систему, яка відповідає реаліям сьогодення та сприяє підвищенню рівня боєготовності правоохоронців та військовослужбовців. Подальші дослідження в цій галузі мають бути спрямовані на вдосконалення існуючих методик, впровадження новітніх технологій у навчальний процес, а також розвиток міжнародного співробітництва в контексті обміну досвідом у сфері спеціальної фізичної підготовки [5, с. 33].

1. Ягулов В. В., Коновалов Д. О., Чепурний В. А. Компоненти фізичної готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки та спорту Збройних Сил України, правоохоронних органів, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 25 лист. 2021 р.). Київ : НУОУ, 2021. С. 44–47. URL : https://nuou.org.ua/assets/documents/conf_ifksot_211124.pdf.

2. Актуальні проблеми фізичної підготовки працівників правоохоронних органів : зб. матеріалів регіональної науково-практичної конференції молодих вчених (м. Харків, 16 вер. 2022 р.). Харків : НУЦЗУ, 2022. 215 с.

3. Білошицький В., Лиман Р., Дзюба Т. Стан сформованості лідерської компетентності майбутніх офіцерів – фахівців фізичної культури і спорту. *Актуальні питання фізичної та тактико-спеціальної підготовки здобувачів вищої освіти : зб. тез доп. учасників наук.-практ. семінару* (м. Львів, 17 лист. 2023 р.). Львів : ЛДУВС, 2023. С. 66–70.

4. Сучасні методи фізичної підготовки майбутніх працівників поліції: міжнародний огляд : матеріали II наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 трав. 2023 р.). Харків : НАНГУ, 2023. 190 с.

5. Іноземний досвід протидії тероризму: висновки для України : аналіт. записка. Київ : НІСД, 2022. 48 с.

Орина ЧЕРНЯВСЬКА

курсант 3 курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Інна ШИНКАРЕНКО

доцент кафедри психології,
соціології та педагогіки,
кандидат психологічних наук, доцент

*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

ВПЛИВ ПСИХОТРАВМУЮЧИХ ФАКТОРІВ НА ЦІЛІСНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Сьогодні військова агресія з боку росії призвела до численних втрат, і ми всі опинилися в стані хронічної невизначеності. Багато людей вже потребують і надалі потребуватимуть психологічної підтримки, оскільки через тривалу травматизацію суттєво знизилися їхні соціально-адаптивні можливості та рівень психічного здоров'я. У такій ситуації майбутнім поліцейським важливо навчитися дій, спрямованих на підтримку та відновлення власного психічного здоров'я і збереження цілісності особистості.

Процес професійного становлення майбутніх поліцейських у закладі вищої освіти залежить від кількох факторів, які можна поділити на дві основні категорії: внутрішні та зовнішні [1, с. 81].

Внутрішні фактори включають:

1. Біологічні – пов'язані з фізичними характеристиками особи, її здоров'ям, спадковістю та іншими біологічними аспектами;
2. Психологічні – стосуються внутрішніх психічних реакцій та процесів, що відбуваються у суб'єкта [1, с. 82].

З-поміж зовнішніх факторів слід виділити соціальні, що пов'язані з соціальним розвитком та процесами соціалізації особистості.

Також важливо зазначити, що професійний розвиток майбутніх правоохоронців залежить від специфіки умов, які можна класифікувати на [1, с. 85]:

1. Зовнішні: організаційно-педагогічні та соціально-психологічні;
2. Внутрішні: особливості когнітивних процесів, мотивація, система цінностей, суб'єктивна активність та особистісний досвід.

У наукових дослідженнях сьогодення виявляється багато різних підходів до пояснення критеріїв цілісності особистості. Загалом можна виділити найважливіші з них і коротко описати ці критерії.

Першим критерієм є можливість оновлення цілісності особистості, що здійснюється через реконструкцію каузальних зв'язків між минулим, теперішнім і майбутнім, а також формування нових життєвих перспектив. Під час підготовки майбутнього поліцейського до службової діяльності необхідно виховувати в ньому віру в себе та свої ресурси, оскільки це є основою для ефективної самопідтримки та самодопомоги. Другим критерієм збереження цілісності особистості є можливість посилення потребно-мотиваційних та ціннісно-смыслових ресурсів. Це посилення забезпечує особистісну динаміку, визначає горизонти самозмін та виступає енергетичним джерелом зростання майбутнього фахівця. Наступний критерій полягає у можливості підтримання продуктивності і самоефективності особистості, оновлення здатності до самореалізації та підвищення креативності в ставленні до власного життя. Четвертим критерієм збереження цілісності особистості є можливість відновлення належного рівня емоційного інтелекту та комунікативної компетентності, що передбачає здатність майбутнього поліцейського встановлювати і підтримувати продуктивні, теплі та щирі стосунки з оточенням [2, с. 164].

Так, психотравмуючі фактори можуть суттєво впливати на цілісність особистості майбутнього поліцейського, оскільки робота в правоохоронних органах часто пов'язана з високим рівнем стресу, емоційними навантаженнями та ризиком стикнутися з небезпечними

ситуаціями.

По-перше, це розвиток посттравматичного стресового розладу, наприклад, у результаті травматичних подій, які поліцейський може пережити під час виконання своїх обов'язків, що може призвести до емоційної нестабільності, тривожності та депресії і негативно вплинути на цілісність особистості.

По-друге, постійний вплив стресу і травм може призводити до вигорання, зниження мотивації та продуктивності, що, в свою чергу, впливає на здатність ефективно виконувати службові обов'язки.

По-третє, психотравми можуть негативно впливати на особисте життя поліцейського, ускладнюючи стосунки з родиною та друзями. Це може призвести до ізоляції та емоційної дистанції [3, с. 178].

Для збереження цілісності особистості майбутньому поліцейському важливо вміти виявляти та обробляти свої емоції, шукати підтримку у колег, родини або психологів. Розвиток навичок самодопомоги та стресостійкості, а також здатності до саморефлексії можуть допомогти подолати негативні наслідки травмуючих факторів [3, с. 180].

Отже, у сучасній літературі представлено безліч критеріїв цілісності особистості, на яких автори акцентують увагу, підкреслюючи їхній суттєвий вплив на формування особистості. На нашу думку, для збереження цілісності особистості майбутньому поліцейському слід цілеспрямовано працювати над собою, враховуючи вищезазначені критерії. Узагалі вплив психотравмуючих факторів на цілісність особистості майбутнього поліцейського є серйозним викликом, що потребує належної уваги і підтримки, щоб забезпечити його психологічну стабільність та ефективність у професійній діяльності.

1. Гейко Є. В. Комплексний підхід до висвітлення поняття «цілісність особистості» *Актуальні проблеми психології*. 2020. Т. 9. Вип. 13. С. 79–88.

2. Мухіна Г. В. Основні критерії відновлення психічного здоров'я майбутнього поліцейського. *Особистість та суспільство в цифрову еру: психологічний вимір (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 24 черв. 2022 р.). Одеса : 2022. С. 160–164.

3. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій : *практ. посібник* / Національна академія педагогічних наук України ; Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс ЛТД, 2019. 220 с.

Олександр ЧУНИХІН

курсант 2 курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Дмитро АНІСІМОВ

доцент кафедри спеціальної
фізичної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор філософії в галузі права

ВПЛИВ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НА РІВЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У сучасних умовах нестабільної соціально-політичної ситуації в Україні питання підготовленості працівників поліції до ефективного виконання своїх службових обов'язків набуває особливої актуальності. Вивчення та вдосконалення цього аспекту має важливе значення для підвищення рівня боротьби зі злочинністю, а також для забезпечення правопорядку та публічної безпеки в державі. Служба в підрозділах Національної поліції України передбачає виконання обов'язків в умовах підвищеної небезпеки, що вимагає від поліцейських високого рівня правової, психологічної, моральної, тактико-спеціальної, вогневої та фізичної підготовки.

Одним із основних елементів підготовки майбутніх офіцерів поліції є розвиток фізичних можливостей та їх застосування в професійній діяльності. Фізична підготовка становить важливу складову процесу підготовки, оскільки вона дозволяє не тільки забезпечити фізичну витривалість, але й підготувати курсантів до практичного використання фізичного впливу в умовах виконання службових обов'язків. На сьогодні фізична підготовка курсантів у закладах вищої освіти МВС України є обов'язковою частиною навчального процесу, проте, як показує практика, існує потреба в суттєвому вдосконаленні цього напрямку.

Результати сучасної практики та статистичні дані щодо діяльності правоохоронних органів свідчать про те, що представники Національної поліції України часто використовують фізичний вплив та спеціальні прийоми боротьби при затриманні правопорушників або припиненні протиправних дій. Це підкреслює важливість відповідної фізичної підготовки, яка включає не тільки загальні фізичні вправи, але й спеціальні техніки для ефективного реагування на конкретні ситуації, що виникають під час виконання службових обов'язків. У зв'язку з цим одним із пріоритетних напрямів підготовки майбутніх поліцейських є розвиток фізичних якостей і навичок, необхідних для ефективної професійної діяльності. Фізична підготовка передбачає комплекс заходів, спрямованих на формування рухових умінь та розвиток фізичних здібностей, зважаючи на специфіку поліцейської роботи. Вона охоплює як загальні тренування, так і спеціалізовані дисципліни, що викладаються протягом усього навчання [1, с. 88].

Для успішного виконання завдань, пов'язаних із застосуванням фізичного впливу, фізичної сили та прийомів боротьби, курсантам необхідно пройти спеціалізоване навчання, яке включає теоретичні та практичні заняття в рамках фізичної та спеціальної фізичної підготовки. Це дозволяє не тільки підвищити загальну фізичну підготовленість, але й навчити курсантів застосовувати ці навички в реальних умовах служби [2, с. 14].

Враховуючи особливості діяльності підрозділів Національної поліції України, важливим аспектом є створення необхідної навчально-методичної та матеріально-технічної бази для фізичної підготовки курсантів. Це передбачає оснащення навчальних закладів відповідними приміщеннями, спортивними інвентарем та обладнанням для проведення тренувань. Заняття з фізичної підготовки та спеціальних фізичних тренувань проводяться на базі кожного закладу вищої освіти МВС України, що забезпечує курсантам доступ до високоякісного навчального процесу.

У контексті забезпечення національної безпеки фізична підготовка поліцейських є одним із ключових елементів, який безпосередньо впливає на ефективність діяльності правоохоронних органів. В умовах постійних загроз та викликів, що виникають у сучасному світі, особливо в умовах високої соціально-політичної напруги, роль фізичної підготовки як одного з важливих факторів, що забезпечує здатність поліції до швидкого і ефективного реагування на загрози, стає надзвичайно великою. У цьому контексті фізична підготовка має значний вплив не тільки на фізичну готовність поліцейських, але й на забезпечення загальної безпеки на національному рівні [3, с. 10].

У підготовці поліцейських особливу роль відіграє розвиток спеціальної фізичної підготовки, яка включає тренування з тактики затримання, самозахисту, рукопашного бою, а також уміння застосовувати фізичну силу при обмеженому використанні зброї. Важливість такої підготовки полягає в тому, що вона безпосередньо впливає на здатність поліцейського ефективно виконувати свої обов'язки в умовах підвищеної небезпеки, знижуючи ймовірність помилок, які можуть призвести до небажаних наслідків.

Ефективність фізичної підготовки безпосередньо пов'язана з рівнем правопорядку і стабільності в державі. Поліцейські, які мають високий рівень фізичної підготовки, не тільки здатні швидше і точніше реагувати на правопорушення, але й знижують ризик виникнення конфліктів або ескалації насильства під час виконання своїх обов'язків. Це має важливе значення для забезпечення публічної безпеки, оскільки в умовах постійних загроз та викликів, таких як тероризм, організована злочинність або масові заворушення, наявність підготовлених та фізично витривалих поліцейських значно підвищує ефективність правоохоронних органів [4, с. 6].

Фізично підготовлені поліцейські здатні контролювати ситуацію навіть у найскладніших умовах, таких як масові протести, конфлікти, заворушення чи природні катастрофи. Вони можуть діяти швидко і адекватно, зменшуючи можливість виникнення хаосу або подальшого насильства, що є важливим для стабільності національної безпеки. Фізична підготовка має також суттєвий вплив на психологічний стан поліцейських, що є важливим фактором у забезпеченні їхньої здатності діяти в умовах стресу. Високий рівень

фізичної підготовки сприяє розвитку самовладання, що дозволяє поліцейським залишатися спокійними і контрольованими навіть у надзвичайних ситуаціях, таких як конфлікти з озброєними злочинцями, або при виконанні ризикованих операцій.

Психологічна стійкість, що формується за допомогою фізичних тренувань, сприяє збереженню мотивації та емоційної стабільності, що є важливим для досягнення високого рівня виконання службових обов'язків на постійній основі. Отже, національна безпека значною мірою залежить від здатності поліцейських бути готовими до різноманітних ситуацій, не лише фізично, але й психологічно. Фізична підготовка також може мати непрямий вплив на рівень корупції та зловживань серед працівників поліції. Відомо, що фізично підготовлені особи частіше проявляють високі моральні стандарти, оскільки фізична підготовка передбачає розвиток не лише фізичних здібностей, а й внутрішньої дисципліни, самоконтролю та етики. Це знижує ймовірність участі поліцейських у корупційних схемах чи інших неправомірних діях, що позитивно впливає на рівень національної безпеки.

Також фізична підготовка сприяє формуванню командного духу та взаємопідтримки серед співробітників поліції, що впливає на зменшення внутрішніх конфліктів та покращує загальний моральний клімат у правоохоронних органах. Це, в свою чергу, дозволяє підвищити ефективність їхньої діяльності. У сучасних умовах, коли загроза тероризму, організованої злочинності та інших високих ризиків залишається актуальною, фізична підготовка поліцейських набуває особливої важливості. Поліцейські, здатні до швидкого реагування та ефективного виконання завдань у надзвичайних ситуаціях, є ключовими у боротьбі з терористами та організованими злочинними угрупованнями. Вони повинні мати не тільки фізичну силу для протистояння озброєним злочинцям, але й витривалість для тривалих операцій, що часто пов'язані з ризиком для життя та здоров'я [3, с. 4].

Високий рівень фізичної підготовки поліцейських не лише підвищує їхню здатність до ефективної служби, але й має важливий соціальний аспект. Коли громадяни бачать, що правоохоронці мають гарну фізичну підготовку та високу готовність діяти у будь-який час, це зміцнює довіру до поліції та правоохоронних органів загалом.

Отже, фізична підготовка поліцейських має безпосередній вплив на рівень національної безпеки, оскільки вона не лише підвищує ефективність виконання службових обов'язків, але й сприяє зміцненню правопорядку, підтриманню стабільності у державі та покращенню морального клімату в суспільстві. Вона є основою для успішної протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки, а також для формування позитивного іміджу правоохоронних органів серед громадян. Тому постійне вдосконалення фізичної підготовки поліцейських має стати одним із пріоритетних завдань у контексті забезпечення національної безпеки України.

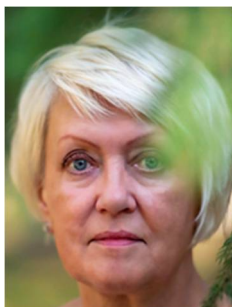
1. Скрипченко І. Т., Маркечко К. А., Осняч М. С. Мотиваційні пріоритети до занять фізичною культурою правоохоронців у ЗВО в умовах дистанційного навчання. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки та спорту Збройних Сил України, правоохоронних органів, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України : тези V Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 25 лист. 2021 р.). Київ : НУОУ, 2021. С. 132–135.

2. Скрипченко І. Т., Маркечко К. А., Скрипченко О. Т. З досвіду використання інтерактивних методів навчання у ЗВО МВС при викладанні дисциплін професійного спрямування. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки та спорту Збройних Сил України, правоохоронних органів, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України : тези IV Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 19 лист. 2020 р.) Київ : НУОУ, 2020. С. 114–115.

3. Скрипченко І. Т., Роженченко В. М., Скрипченко О. Т. Інноваційний підхід в підготовці майбутніх правоохоронців зі спеціальної фізичної підготовки. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки та спорту Збройних Сил України, правоохоронних органів, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України : тези IV Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 19 лист. 2020 р.). Київ : НУОУ, 2020. С. 116–117.

4. Скрипченко О., Скрипченко І. Профілактика травматизму на заняттях зі спеціальної фізичної підготовки правоохоронців. *Правові аспекти застосування прийомів рукопашного бою при силовому затриманні та проблемні питання надання домедичної допомоги : матеріали Всеукр. круглого столу* (м. Дніпро, 5 лют. 2021 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 21–23.

ФІЛОСОФСЬКИЙ, ПСИХОЛОГО-ЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА СОЦІО-КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА ОСОБИСТОСТІ ТА СУСПІЛЬСТВА



Birutė Anužienė
Professor, Doctor
of Legal Sciences

<https://orcid.org/0000-0003-3198-9467>



**Salomėja
ŠATIENĖ**
Professor,
Doctor of Science

<https://orcid.org/0000-0003-1867-7370>

(Klaipėda University, Latvia)

THE CONNECTION BETWEEN THE SOCIAL AND THE EMOTIONAL

The connection between social and emotional development is very close and interdependent. Both aspects influence each other and are occasions for forming a healthy and happy personality. Social development is a process in which a person learns to interact with other people, establish contacts, understand social norms and rules of behaviour. It includes the development of communication skills, empathy, the ability to resolve conflicts and build healthy relationships.

Emotional development is a process in which a person learns to recognize, understand and manage his emotions, as well as to understand the emotions of other people. It includes the development of emotional intelligence, self-awareness, self-regulation and the ability to cope with stress.

How social development affects emotional:

Safe environment – a supportive social environment where a child feels safe and supported promotes the development of positive emotions and emotional resilience.

Social interaction – communicating with other people helps a child learn to recognize and understand different emotions, as well as develop empathy and compassion.

Modelling behaviour – the child observes the emotional reactions and behaviour of adults and peers, which influences his own emotional development.

How emotional development affects social, for example:

Emotional intelligence – a high level of emotional intelligence helps a person to better understand the emotions of other people, which contributes to the establishment of harmonious relationships and effective communication.

Self-awareness – understanding one's own emotions helps a person better control their behaviour and reactions in various social situations.

Emotional regulation: The ability to manage one's emotions helps a person avoid conflicts and remain calm in difficult situations.

The relationship between social and emotional development is important for adaptation in society: developed social and emotional skills help a person successfully adapt to society, build healthy relationships and achieve success in various areas of life.

Mental health: harmonious development of the social and emotional spheres helps to strengthen mental health, reduce stress and anxiety.

General well-being: a person who has developed social and emotional skills feels happier and more satisfied with his life.

It is important to note that social and emotional development is a continuous process that continues throughout a person's life. Therefore, it is important to constantly work on the development of these skills in order to achieve harmony and success in personal and social life.

The security of adaptation in society is an important aspect of a person's social development. It involves creating conditions under which a person feels protected and confident in their abilities, being able to successfully integrate into society and realize their potential.

Here are some aspects of the safety of adaptation in society:

1. Physical safety: providing a safe environment for a person's life and activities, where they are not exposed to physical violence, injuries or other threats.

Creating conditions for protection from crime, aggression and other forms of violence.

2. Psychological safety: creating an atmosphere of support, respect and tolerance, where a person feels valued and accepted. Providing protection from psychological violence, bullying, discrimination and other forms of negative influence.

3. Social safety: creating conditions for a person's integration into society, where they have the opportunity to build healthy relationships, receive support and assistance. Providing protection from social isolation, alienation and discrimination.

4. Economic security: providing conditions for a decent life, where a person has access to education, work, medical care and other necessary resources. Providing protection from poverty, unemployment and other forms of economic instability.

5. Information security: providing protection from negative or harmful information that can harm a person's mental health or social development.

Creating conditions for obtaining reliable and useful information that promotes development and self-realization.

To ensure safe adaptation in society, it is necessary to create a social support system that includes family, friends, community and other social institutions. Develop skills for safe behavior in various situations, such as communicating on the Internet, behavior on the street, etc. Form a culture of tolerance and respect for diversity, where every person feels valuable and accepted. Provide access to education, work and other resources that promote human development and self-realization. To create conditions for the active participation of a person in the life of society, where he can realize his potential and make his contribution to the development of the community. The security of adaptation in society is an important factor in the successful social development of a person. Creating conditions under which a person feels protected and confident in his abilities contributes to his integration into society, the development of his potential and the achievement of happiness and well-being.

Community development is a process of positive changes in various spheres of life of the local population, aimed at improving the quality of life, strengthening social ties and developing the potential of the community.

The main directions of community development are economic development, social development, environmental development, institutional development: creating new jobs; attracting investments; supporting local businesses; developing tourism and crafts; modernizing infrastructure; improving the quality of education and healthcare; developing culture and sports; creating conditions for leisure and recreation; supporting socially vulnerable groups; strengthening public safety; environmental protection; rational use of natural resources; implementing energy-saving technologies; utilizing and recycling waste; greening and landscaping of territories; strengthening local self-government; increasing citizen activity; developing civil society; ensuring transparency and accountability of authorities; creating conditions for citizen participation in decision-making; factors for successful community development are active citizen participation, effective local self-government, partnership and cooperation, innovative technologies, cultural identity.

Community development is a continuous process that requires the efforts and cooperation of all its members. Only together can we create a successful and comfortable community.



Віра АКСЬОНОВА
професор кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Донецького державного
університету внутрішніх справ
(м. Кропивницький, Україна),
доктор філософських наук, професор
<https://orcid.org/0000-0002-3095-5372>

СОЦІОКУЛЬТУРНА ТА КУЛЬТУРНО-ЛІНГВІСТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК СИСТЕМОУТВОРЮВАЛЬНИЙ ФАКТОР СУЧАСНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Актуальність окресленої проблеми обумовлена тим, що соціокультурна та культурно-лінгвістична комунікації як системоутворювальний фактор сучасної інформаційної культури визначають цілий спектр соціальних результатів, що забезпечують створення умов для формування безпекового середовища людини, суспільства і держави. Оскільки суспільство розвивається синкретично, як цілісний і складний соціальний організм, взаємодія культур впливає на розвиток всіх форм суспільного життя, як у матеріальних, так і духовних проявах, у контексті яких людина розвивається як суб'єкт стратегічної дії.

Проблемна ситуація пов'язана із самоорганізацією суб'єкта стратегічної діяльності, який включається в багатоманітну мережу інформаційних потоків і визначає синергетичне розуміння інформації як випадкового вибору одного варіанту з багатьох можливих. Інформаційна селективність зумовлює відбір і збереження в тезаурусі культури цінної інформації, яка відповідає цільовим установкам суб'єкта стратегічної дії і соціокультурної системи в цілому, що забезпечує інформаційну безпеку людини, суспільства і держави.

Соціокультурна та культурно-лінгвістична комунікації як системоутворювальний фактор сучасної інформаційної культури визначають цілий спектр соціальних результатів, що забезпечують створення умов для формування безпекового середовища людини, суспільства і держави. Дана проблематика знайшла відображення в наукових дослідженнях Г. Блумера, Е. Гоффмана, Е. Дюркгейма, Ф. Кауфмана, І. Кона, Мацумато, Дж. Міда, Б. Парігіна, Л. Рейснера, Дж. Хоманса, К. Ясперса, де проаналізовано теоретико-методологічний контекст соціокультурної та культурно-лінгвістичної комунікацій, що розглядаються з різноманітних методологічних позицій і визначаються як системоутворювальний фактор сучасної інформаційної безпеки. У них з'ясовано, що комунікація, як теоретичний конструкт, підтримує динамічну цілісність культури і виступає фактором динамічного розвитку інформаційної культури, що відбувається в умовах трансформації інформаційно-комунікаційних процесів.

Мета представленої роботи – побудувати концепт соціокультурної та культурно-лінгвістичної комунікацій як системоутворювального фактору сучасної інформаційної культури, що визначає цілий спектр соціальних результатів та забезпечує створення умов для формування безпекового середовища людини, суспільства і держави; сформувати асоціативне поле концепту соціокультурної комунікації як об'єкта конструювання процесу пізнання, а також описати асоціативи, що реалізують структурно-семантичний зміст контексту сучасної інформаційної культури; обґрунтувати сутність смислообміну соціокультурної комунікації та її трансляції, що реалізується у процесі інформаційних взаємовідносин суб'єкта стратегічної дії в контексті безпеки соціокультурного простору інформаційного суспільства.

Реалізація мети передбачає довести, що соціокультурна та культурно-лінгвістична комунікації являють собою специфічне предметне поле дослідження; продемонструвати методологічний інструментарій наукового напрямку інституціоналізації; довести, що соціокультурна та культурно-лінгвістична комунікації – це системоутворювальний фактор сучасної інформаційної культури, котрий визначає цілий спектр соціальних результатів, що забезпечують створення умов для формування безпекового середовища людини, суспільства і держави. У реалізації мети дуже важливим є диференційований підхід до інтерпретації соціокультурної та культурно-лінгвістичної інформації, яку містять у собі мова і продукти культури (артефакти). Такий підхід дає змогу системно проаналізувати та усвідомити

феномен соціокультурної комунікації і розглядати її як соціальне явище.

Головна мета соціокультурної комунікації полягає в адаптації до іншої людини і взаємодії з нею, зумовлюючи тим самим можливість пізнання самого суб'єкта стратегічної дії як носія культурно-лінгвістичної інформації. Комунікація – категорія соціально-філософська, яка означає спілкування, за допомогою якого «Я» відтворює себе в іншому. Комунікація – це взаємообмін між людьми інформацією, тобто різноманітними ідеями, уявленнями, почуттями, прагненнями, інтересами, установками. Специфіка міжособистісної комунікації розкривається у ряді процесів і феноменів психологічно-зворотного зв'язку, наявності комунікативних бар'єрів, комунікативному впливі та існуванні різних рівнів передачі інформації (вербального чи невербального). Головна мета інформаційного обміну в спілкуванні – вироблення загального смислу, єдиного погляду і згоди з приводу різних ситуацій і проблем. Трактуючи ж комунікацію як людського спілкування, на наш погляд, є невинуватим звуженням та спрощенням, а тому потребує подальшого дослідження. Для міжособистісного спілкування характерним є механізм зворотного зв'язку, зміст якого полягає в тому, що до міжособистісної комунікації процес обміну інформацією ніби подвоюється і, крім змістовних аспектів, інформація, що надходить від реципієнта до комунікатора, включає свідчення про те, в який спосіб реципієнт сприймає та оцінює поведінку комунікатора. Як система культурних смислів, інформаційна культура формується в результаті сингресивної та комунікативної взаємодії самоорганізуючих суб'єктів стратегічної дії. Системоутворювальна роль соціокультурної комунікації у становленні й розвитку інформаційної культури розглядається через її функціональне призначення, що детермінується зовнішнім середовищем у контексті внутрішньосистемних змін. Інформація не тільки сприяє виникненню порядку, а й має дезорганізуючий характер (надлишкова інформація обмежує її засвоєння, можливі ситуаційна маніпулятивність, інформаційна агресія), що є специфічною особливістю сучасного комунікативного механізму.

Останні дослідження, у яких започатковано вирішення окресленої проблеми, на які спирається автор, пов'язані з культурологічним, нелінійним аналізом комунікації, який детермінований такими теоретичними положеннями: це ідея відокремлення масмедіа як подвоєння реальності Н. Лумана; комунікація як критерій культурно-історичної типологізації М. Маклюєна; комунікаційна модель, її структурнофункціональний аналіз Г. Ласуелла. Вивчення комунікації та її інституціональних форм у контексті сучасної інформаційної культури спирається на теоретичні розробки природи масової свідомості, її концепцію соціокультурної модернізації, індустріального чи постіндустріального суспільства (Д. Белл, О. Тоффлер та ін.), на теорію інформації (К. Шеннон), яка інтенсивно розвивається. Дослідженню феномена інформаційної культури сприяло залучення методів системного аналізу Е. Ласло та синергетичної теорії Г. Хакена. Якщо комунікація – це підтримання динамічної цілісності культури, то трансформація інформаційно-комунікаційних процесів зумовлює становлення нового типу соціокультурної системи. Соціокультурна комунікація – це процес взаємодії між суб'єктами діяльності (індивідами, групами, організаціями) з метою передачі чи обміну інформацією шляхом посередництва прийнятих у певній культурі знакових систем, прийомів і засобів їх використання.

Соціокультурна комунікація виступає одним із базових механізмів і невід'ємною складовою соціокультурного процесу, яка забезпечує саму можливість формування соціальних зв'язків, управління сумісною життєдіяльністю людей, яка сприяє накопиченню і трансляції соціального досвіду. Необхідною умовою інформаційної безпеки виступає наявність загальної мови у суб'єктів комунікації, каналів передачі інформації, а також правил здійснення комунікації (семіотичних, етичних), що слугують структурними компонентами соціокультурної комунікації. Значне місце теорія комунікативної дії займає у працях Ю. Габермаса. На його думку, всі учасники комунікації орієнтуються на узагальнені, інтерсуб'єктивно зрозумілі норми комунікації, які в сукупності з комунікативною компетентністю і наявністю раціональних мотивів роблять можливим сам цей процес. Комунікативна дія є мегатипом всіх типів соціальних дій. Типологія процесів соціокультурної комунікації може бути побудована за: 1) характером суб'єктів комунікації (міжособистісна, особистісно-групова, міжгрупова, міжкультурна); 2) формами комунікації (вербальна, невербальна); 3) рівнями здійснення комунікації (на рівні буденної культури, у спеціалізованих сферах соціокультурної практики, в контексті трансляції культурного досвіду від спеціалізованого рівня до буденного).

У змістовному відношенні соціокультурна комунікація може бути диференційована на чотири основні інформаційні напрями: 1) новаційна (інформація, яка залучає споживача

інформації до нових властивостей і ознак явищ, об'єктів і процесів, про технології і норми здійснення будь-якої діяльності, актів поведінки і взаємодії, про мови, знаки і засоби діяльності щодо збільшення кількості і якості знань); 2) орієнтаційна (допомагає споживачу інформації орієнтуватися в системній структурі природного і соціального простору, в ієрархічній співвіднесеності її елементів, сприяє соціалізації та інкультурації індивіда, формує екзистенціальні і ціннісні орієнтації, задає критерії оціночних суджень, пріоритетів вибору); 3) стимуляційна (впливає на мотиваційні засади соціальної активності людей, що актуалізує знання людини про навколишню дійсність і технологію діяльності, а також отримання знань задля задоволення соціальних очікувань); 4) кореляційна (уточнює чи оновлює окремі параметри перелічених вище видів знань, орієнтації і стимулів) [3]. Інтенсивність і обсяг інформаційних потоків відтворюють системно невідповідний характер інформації. В аспекті соціокультурного аналізу це інформаційна збитковість, інформаційна агресія, ситуативна маніпулятивність, чим певною мірою і пояснюється недовірливе ставлення населення до інституту ЗМІ. Інституціоналізація соціокультурних комунікацій характеризується як процес становлення, у ході якого комунікативні практики набувають регулярності та довготривалості, не будучи при цьому незмінною реальністю і трансформуючись відповідно до соціального контексту.

Отже, формування соціокультурної комунікації приводить до становлення нового типу соціокультурної системи. Проаналізовані в контексті теорії самоорганізації особливості соціокультурної системи констатують її визначальну цілісність, яка формується на основі трансляції еволюціонуючих смислів у соціальному часі та просторі. Соціальна комунікація – процес взаємодії між суб'єктами соціокультурної діяльності з метою передачі чи обміну інформацією – виступає одним із базових механізмів і є невід'ємною складовою соціокультурного розвитку, яка забезпечує можливість формування культурних зв'язків як усередині окремих культур, так і між культурами. Культура розглядається нами як феномен, процес існування, розвитку та проявів індивідуальної неповторності якого зумовлений специфічними соціокультурними і культурно-лінгвістичними реаліями історичного буття конкретного народу. Кожна культурна дія може бути розглянута як комунікативна, що включає і виражає певну інформацію, сприяє розвитку інформаційного суспільства. За такого підходу культура – це ланцюг комунікативних взаємодій різних структур. Соціокультурна комунікація породжує новий всезагальний соціум культури – особливу соціальність, точніше форму вільного спілкування людей у силовому полі.

Соціокультурна комунікація закріплює у вигляді системи символів і знаків мовленнєвого вираження культурне і суспільне значення інформації і створює особливий семіотичний простір, який виступає найважливішою умовою свідомої суспільної діяльності людей, їхньої взаємодії. Завдяки цьому відбувається фіксація, збереження і передача загальнолюдських цінностей і принципів, які з часом стають умовою цілеспрямованої діяльності людей спочатку на рівні свідомості, а потім – на практичному рівні, тобто розуміння іншої культури забезпечується не через спрощене сприйняття зафіксованих культурних феноменів, а шляхом своєрідного вживання у неї, глибинного проникнення на всі її рівні, що забезпечує інформаційну безпеку людини, суспільства і держави.

1. Аксьонова В. І. Міжкультурна комунікація як фактор формування глобального інформаційно-комунікативного простору : монографія. Кіровоград : КЛА НАУ, 2016. 228 с.

2. Аксьонова В. І. Соціокультурний простір – феномен парадигми комунікативно-віртуального суспільства. *Перспективи*. 2016. Вип. 2. С. 6–11.

3. Аксьонова В. І. Пошук єдності громадянського суспільства у площині особливостей соціокультурного плюралізму. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2015. № 2 (35). С. 12–16.



Олена БОГУЧАРОВА

професор кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Донецького державного
університету внутрішніх справ
(м. Кропивницький, Україна)
доктор психологічних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0001-5617-9175>

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ З ПОЗИЦІЙ ПРОЕКТУ «РУССКОГО МИРА»

Поняття «психологічні операції», «інформаційно-психологічні операції» набувають особливого геополітичного значення в умовах повномасштабної війни в Україні, оскільки мають не лише наукове, парадигмальне звучання, а й реалізуються в цілком реальних життєвих практиках кожного конкретного громадянина. Небезпечну особливість нинішньої ситуації в сенсі розпочатих психологічних операцій проти України під час широкомасштабної російсько-української війни становить розмивання відмінностей між зовнішніми та внутрішніми загрозами [1]. Наразі зрадофільство з точки зору операцій «руського міра», попри заяви «високих» політиків і самих зрадників та колаборантів, протистойть не патріотизм, духовність, моральність, а іноді досить «приземлене» звичайне бажання пересічних українців отримати додатковий заробіток, грошову винагороду, якийсь інший матеріальний зиск, а у деяких випадках – заздрощі, іноді й дійсно «ідейні» міркування – глибока ненависть до своїх співвітчизників. Достатньо пригадати ганебний і водночас трагічний приклад, як було наведено дрони на сусідів в одному з харківських селищ, коли люди зібралися проводити в останню путь загиблих родичів. Як наслідок усі загинули. Мабуть, тому деякі українці погоджуються зраджувати, «здавати», «продавати» майже все і всіх: геолокації стратегічних об'єктів, багатоквартирні будинки мирних жителів, відео підпалів автомобілів військових, підриви ТЦК і райвідділів поліції тощо.

Питаннями психологічних операцій в РФ опікуються багато наукових центрів, університетів, шкіл журналістики і масових комунікацій, груп політтехнологів і психологів, звичайно й різні відділи спецслужб ГРУ. В Україні цей науково-практичний напрям активно розвивається у вигляді стратегічних комунікацій, що представлений науковцями Академії СБУ [3].

Звісно поняття «психологічні операції», «інформаційно-психологічні операції» суголосні концептам «гібридність» (суміш) та «гібридні війни» [2; 3]. Сам вміст концепту «гібридність» виявляється у комбінації нетрадиційних та традиційних методів ведення війни – інформаційні та економічні дії або збройні сили та засоби відповідно. Провідними показниками гібридних воєн є чотири воєнні та чотири невоєнні чинники. Воєнні – це використання традиційних військових конвенційних сил, сил спеціальних операцій, сил нетрадиційних, неконвенційних, а також проксі-сил. Власне це і є військова складова гібридної війни. Невійськова складова – це політичні, економічні чинники, а також кіберпростір і медіа-простір, до яких потрапляють пропаганда, інфобійни тощо. Серед інших ознак гібридної війни можна виділити застосування економічних і дипломатичних засобів примусу, кібератаки, інформаційно-психологічні операції.

Гібридна війна, окрім всього, це «війна-невидимка», бо знаходиться в «сірій зоні» міжнародного права, її події важко запроотоколювати, кваліфікувати та врегульовувати за звичайними правилами (законами і звичаями війни).

У російських джерелах сутністю, так само, як і метою інформаційно-психологічних операцій, а отже, гібридних воєн є:

- по-перше, деморалізація та дезорганізація противника («ворога» в термінах загарбників), тобто тих самих бійців ЗСУ, мирних мешканців України завдяки інформаційним кампаніям спеціальних підрозділів збройних сил РФ;
- по-друге, провокативні дії, тиск, вплив у ширшому контексті у напрямку примусового «переконання» різних аудиторій, зокрема ворожих українських, союзницьких, нейтральних – усіх противників росіян до необхідності зміни поглядів у вигідний для РФ як ініціатора такої діяльності бік.

Наприклад, твердження, що це не росіяни обстрілюють енергетичні системи України, а самі українці. Мертві тіла в Бучі – це, за словами пропагандистів росії –

постановочні кадри «київського режиму» з підготовленими акторами.

Загалом психологічні операції містять у першу чергу агітацію, пропаганду, заздалегідь сплановані інформаційно-психологічні дії в ЗМІ, соціальних мережах, що забезпечують вплив не лише на свідомість, переконання, міркування, а й головне, вплив на підсвідомість, емоційно-потребову сферу особистості – емоції, мотиви, настанови [6]. Цей вплив, наприклад, має переконати українців в правоті РФ та, врешті-решт, схилити завдяки маніпулятивному примусу до необхідності зміни поведінки української цільової аудиторії. Наочним прикладом спланованих психологічних операцій є відома фраза «хороших русских» – «Не все так однозначно».

Отже, в інформаційно-психологічних операціях РФ «мішенями», що піддаються психотехнологічній «обробці», є всі складові особистості – свідомість, переконання, міркування, підсвідомість, емоційна сфера, мотиви, потреби, настанови, стереотипи, психічні процеси. Також такими «мішенями» є суспільна думка, колективне несвідоме. Слід підкреслити, що сучасна криза світової безпеки має принципово інший характер, ніж холодна війна. Адже сьогоднішня ситуація істотно менш структурована та визначена, а планетарні проблеми не обмежуються лише відносинами Захід – російська федерація, на відміну від другої половини минулого століття, коли протистояння СРСР – США, ОВД – НАТО були віссю світової системи міжнародних відносин. Сьогодні такою віссю в умовах широкомасштабної війни в Україні може стати відносина США та Китаю із залученням Росії. Зокрема, російсько-український фронт розглядається як одна з платформ світової гібридної війни [4].

Глибинна ідея інформаційно-психологічних операцій РФ щодо України – це «маскування та приховування справжніх намірів», «можливість діяти під чужим прапором», «заперечення матеріальних доказів агресії», за допомогою яких можливо встановити справжнього агресора та притягнути його до відповідальності за міжнародним законодавством. Тобто в теоретичній площині дискурс інформаційно-психологічних операцій РФ спрямований на уникнення міжнародної відповідальності, ігнорування дипломатичних відносин, нанесення шкоди, «яку можна прирівняти до наслідків бойових дій». Сьогодні після заяв адміністрації США до цих всіх тез додалась ще одна – український «віктімблеймінг». Явище віктімблеймінгу означає звинувачення жертви в агресії, а не самого кривдника, агресора в агресивних діях. Начебто це жертва – Україна – спровокувала своїми діями агресора – РФ.

Підтвердженням цієї тези є лише численні наративи «руського міра»:

1) росія – окрема цивілізація та окремий світ. Україна – це не країна, не держава, а «окраїна».

2) російський народ «пасіонарний». Український народ – це «малороси», «хохли», «украї», «селюки».

3) порівняно з Україною як проектом проєкт «руського міра» є конкурентнішим, тому що він об'єднує етичні установки, культурологічні погляди, політичні цілі та релігійну апологетику. Україна як проєкт – це три сорти українців.

Із зростанням вартості воєн і появою нових інструментів в розпорядженні держав, бажання вести повноцінні війни може зменшуватись. Проте, це не відмінняє конфліктів, а лише змінює динаміку війни. Наразі замість воєн готуються інформаційно-психологічні операції, що є значно дешевшими, а їх руйнівні наслідки – менш помітніші. Саме на цьому тлі держави дедалі частіше вдаються до таких різних елементів гібридної війни, як інформаційно-психологічні операції ціна яких значно нижче кошторисного порогу збройного конфлікту. Тобто держави прагнуть досягати своїх безпекових цілей з мінімальними втратами [3; 5]. Отже, загальне середовище безпеки радикально змінилося попри те, що природа конфліктів залишається незмінною.

У чому висока небезпека інформаційно-психологічних операцій РФ для поліцейських та правників. Такі операції погіршують криміногенну обстановку в місті, дестабілізують ситуацію в регіоні, у всій країні, посилюють напругу у відносинах поліцейських із громадянами, провокують негативне ставлення до дій поліцейських, і врешті-решт можуть спричинити зайві прояви агресивності громадян, у тому числі напади на поліцейських, теракти. Тому поліцейським потрібно бути уважними до проявів колабораціонізму, зрадофільства, неоднозначних суспільних дій, наприклад, фотофіксації різних об'єктів, проголошення тез «руського міра» тощо.

1. Воєнна доктрина України. Указ Президента України № 555/2015 від 24.09.2015. URL : <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>

2. Зеленін, В.В. По той бік правди: нейролінгвістичне програмування як зброя інформаційно-

пропагандистської війни. Київ : Люта справа, 2015. 384 с.

3. Кудінов, С., Компанцева, Л., Слухай, Н., Снитко, О., Акульшин, О., & Заруба, О. Гібридна війна: технології сугестії та контрсугестії. Київ : Національна академія СБ України, 2018. 235 с.

4. Haig, Z., & Hajdu, V. New Ways in the Cognitive Dimension of Information Operations. Land Forces Academy Review. 2017. Vol. XXII. 2 (86). С. 94–102. <https://doi.org/10.1515/raft-2017-0013>

5. Fake News: A Roadmap. Riga: King's Centre for Strategic Communications; the NATO Strategic ComCentre of Excellence, 2018. 129 с.

6. Pamment, J. et al. The Role of Communicators in Countering the Malicious Use of Social Media. Riga: the NATO Strategic Communications Centre of Excellence, 2018. 20 с.



Ольга ВИСОЦЬКА

завідувач кафедри філософії
Дніпровської академії неперервної
освіти (м. Дніпро, Україна),
доктор філософських наук, професор
<https://orcid.org/0000-0002-1265-7582>

**ДОВІРА ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ФАКТОР
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИХ ІДЕЙ**

Національна безпека традиційно розглядається з погляду військової, економічної та інформаційної стабільності, проте одним із ключових факторів її забезпечення є довіра. У соціально-філософському дискурсі довіра виступає не лише як міжособистісна категорія, а й як фундаментальний механізм, що забезпечує стабільність суспільства, легітимність влади та ефективність державних інституцій.

Ще М. Вебер розглядав легітимність влади як фактор, що визначає стабільність держави. Якщо громадяни сприймають владу як легітимну, вони будуть схильні до співпраці, що знижує ризик внутрішніх конфліктів. Відсутність довіри до державних структур може призвести до соціальної фрагментації та радикалізації населення, що створює загрозу внутрішній безпеці. У цьому контексті прозорість роботи уряду, антикорупційні ініціативи та ефективна комунікація є необхідними для збереження довіри.

У багатьох сучасних соціально-філософських дослідженнях довіра розглядається як механізм зниження соціальної складності та забезпечення передбачуваності взаємодії. Зокрема, Н. Луман у праці «Довіра: механізм зниження соціальної складності» зазначав, що довіра зменшує рівень невизначеності у суспільстві. У контексті національної безпеки це означає, що довіра до державних інституцій, армії, правоохоронних органів та медіа сприяє стабільності суспільства навіть у кризові періоди. Системна довіра, за Н. Луманом, є критично важливою для стабільності держави, адже вона ґрунтується на передбачуваності інституцій та моральній стійкості суспільства [4, р. 35].

В свою чергу, Ф. Фукуяма у книзі «Довіра: соціальні чесноти та шлях до процвітання» заявляв, що високий рівень соціальної довіри позитивно корелює з ефективністю економічних та політичних інституцій, що напряду впливає на національну безпеку. Зниження рівня довіри є серйозним викликом для демократії, оскільки воно веде до радикалізації суспільних настроїв, зростання популізму та соціальної напруженості [3, р. 38]. Надмірний контроль і бюрократизація можуть підірвати довіру, оскільки громадяни більше покладаються на формальні механізми, ніж на доброчесність та саморегуляцію. Водночас слабка держава, що не здатна забезпечити справедливий й прозорі інституції, також руйнує довіру. Отже, для стійкості соціальних структур необхідне поєднання довіри та доброчесності, що ґрунтується на взаємній відповідальності громадян та держави.

Таким чином, довіра як соціальний феномен забезпечує внутрішню стійкість держави, зменшуючи рівень соціальної напруги та сприяючи згуртованості суспільства. Однією з ключових умов національної безпеки є довіра громадян до державних інституцій. Зростання рівня довіри між громадянами та державними інституціями сприяє формуванню соціального капіталу, зміцненню демократичних засад і зниженню рівня корупції. Висока довіра у суспільстві стимулює активну громадянську участь, волонтерські ініціативи та розвиток громадянського суспільства. Натомість низький рівень довіри посилює централізацію влади, збільшує бюрократичне навантаження та може сприяти авторитарним тенденціям.

У сучасному суспільстві системна довіра є ключовим елементом стабільності та

ефективного функціонування соціальних інституцій. У період війни саме довіра до державних органів, фінансових установ та правової системи є ключовим чинником національної єдності. Атаки на українську державу спрямовані не лише на фізичну інфраструктуру, а й на підірив суспільної довіри, адже руйнування довіри веде до дестабілізації та послаблення опору. Оскільки більшість взаємодій здійснюється на інституційному рівні, довіра формується не лише на основі особистих стосунків, а й через механізми, що забезпечують доброчесність. Довіра між державою та громадянами є стратегічним ресурсом, який визначає ефективність державного управління та стійкість політичної системи.

У ХХІ столітті одним із ключових чинників національної безпеки є довіра до інформаційного простору. Ж. Бодрійяр стверджував, що сучасні медіа можуть створювати штучну реальність, у якій громадяни не можуть розрізнити правду та маніпуляцію [2]. Це загрожує довірі до офіційних джерел інформації та може бути використане у рамках гібридних війн. Згідно з концепцією інформаційного суспільства (М. Кастельс, Д. Белл), сучасна цивілізація перейшла на новий етап розвитку, де інформація стала головним ресурсом, а її безпека визначає стійкість держав та суспільних інституцій. Ключові загрози, які характерні для сучасного суспільства:

- кібервійни та гібридні загрози, що включає використання інформаційних технологій як зброї для дестабілізації держав;

- масове маніпулювання свідомістю, характерними ознаками якого є постправа та алгоритмічні бульбашки у соцмережах [1, с. 28].

- асиметрія інформаційної влади: контроль над даними та їх використання транснаціональними корпораціями та державними структурами. У контексті національної безпеки це означає, що цифрові платформи можуть бути інструментами як демократичного розвитку, так й інформаційних загроз.

Феномен фейкових новин та інформаційних війн демонструє, що сучасні авторитарні режими можуть підривати довіру до демократичних інституцій через дезінформацію. Це створює виклики для держав, які змушені шукати баланс між свободою слова та інформаційною безпекою.

Отже, у цифрову епоху довіра до інформації стає не лише питанням індивідуального вибору, але й стратегічним аспектом національної безпеки.

Серед ключових сфер формування суспільної довіри важливе значення має довіра у військовій та економічній безпеці. Зокрема, довіра громадян до військових та правоохоронних органів є критичним фактором під час воєнних конфліктів або надзвичайних ситуацій. Відсутність цієї довіри може призвести до паніки, саботажу та дезорганізації суспільства.

Велике значення також має фактор економічної довіри. Економіка функціонує лише за умови стабільних очікувань. Якщо бізнес не довіряє державі, інвестори не готові вкладати в економіку, що підриває її стійкість і, відповідно, національну безпеку.

Соціальна довіра стосується мобілізаційного потенціалу суспільства. У кризові періоди довіра між громадянами відіграє важливу роль у здатності суспільства до мобілізації. Наприклад, у ситуаціях воєнної загрози або пандемій високий рівень соціальної довіри сприяє солідарності та ефективності державної політики.

Висновки. Таким чином, довіра не лише стабілізує внутрішнє середовище держави, а й підвищує її спроможність реагувати на зовнішні загрози. Феномен довіри є критично важливим елементом національної безпеки, який визначає стабільність державних інституцій, ефективність інформаційного простору та здатність суспільства до мобілізації у кризові моменти. Серед ключових аспектів довіри у національній безпеці: формування інструментів збереження легітимності влади, оскільки держава є стабільною лише за умови довіри до політичних інститутів; розвиток системи інформаційної безпеки, що дозволяє формувати довіру до медіа та державної комунікації як основи стійкості суспільства; застосування механізмів соціальної згуртованості, коли довіра між громадянами забезпечує ефективність суспільних структур. У сучасних умовах цифровізації, глобалізації та гібридних загроз питання довіри стає не лише соціальним чи політичним, але й стратегічним фактором національної безпеки.

1. Висоцька О.С. Особливості трансформації пропаганди як інструменту впливу у суспільстві метамодерну. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія «Філософія. Педагогіка»*. 2024, 1(6). С. 23-31.

2. Baudrillard J. The transparency of evil: essays on extreme phenomena. New York : Verso, 1993. 174 p.

3. Fukuyama F. Trust: the Social Virtues and the Creation of Prosperity. N.Y. : Free Press Paperback, 1995. 457 p

4. Luhmann N. Trust and Power. N.Y. : John Wiley & Sons, 1979. 208 p.

Світлана КУРІННА

доцент кафедри
психології та педагогіки,
доктор педагогічних наук, професор
<https://orcid.org/0000-0001-5194-0797>

Катерина СКРИПНИЧЕНКО

здобувач другого магістерського
рівня вищої освіти ННІ права
та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ**

Комунікативна компетентність є основною складовою професійної компетентності психолога. Комунікативна компетентність розглядається вченими як складний структурний феномен, що реалізується в нерозривній єдності трьох складових елементів (гностичного, емоційного та конативного). Як складний соціально-психологічний феномен, комунікативна компетентність реалізується в професійній діяльності психолога як внутрішня система ресурсів, необхідних для ефективної професійної комунікації в різних ситуаціях міжособистісної взаємодії. Вона включає: високий рівень розвитку мовлення, що дозволяє людині в процесі спілкування вільно сприймати і передавати інформацію; навичка активного слухання та побудови зворотного зв'язку; розуміння мови невербальної комунікації; здатність адекватно оцінювати співрозмовника як особистість та обирати стратегію спілкування, адекватну ситуації, викликати у співрозмовника позитивне сприйняття своєї особистості.

У сучасній психології існують різні підходи до розуміння комунікативної діяльності, комунікативної мовленнєво-творчої діяльності як результату комунікативної компетентності майбутнього фахівця. Зазначимо, що у більшості випадків психологи (як вітчизняні, так і зарубіжні) дотримуються неоднозначних підходів до розуміння і вирішення даної проблеми (І. Бех, С. Бучацька, Л. Кононко, О. Корніяка, О. Низовець, Т. Піроженко).

Сучасні дослідники розглядають комунікативну компетентність психолога як комплекс професійних знань, комунікативних та організаторських умінь, емпатії, здатності до самоконтролю, культури вербальної та невербальної взаємодії.

Ми в своєму дослідженні використовували визначення Н. Лупак, де комунікативна компетентність – це інтегральна властивість особистості, яка забезпечує здатність індивіда встановлювати і підтримувати контакти з іншими людьми, знання, вміння і навички, необхідні для здійснення комунікативної функції та система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови комунікативної взаємодії [2].

Нами доведено, що комунікативна компетентність є важливою складовою професійної компетентності психолога, оскільки психологічна робота передбачає безперервну комунікацію з клієнтами, колегами та іншими фахівцями.

Завдання та цілі професійної діяльності психолога в соціальній сфері досягаються через використання принципів професійної компетентності, які є організаційними заходами психологічного характеру, що регулюють професійну діяльність психолога [1, с. 48].

Для ефективного виконання професійних обов'язків психолог має розвивати професійну компетентність, що включає в себе не лише знання, але й уміння, навички та здібності. Серед низки важливих професійних якостей психолога, що впливають на комунікативну компетентність, дослідники називають такі: комунікативна толерантність та емоційний інтелект, емпатія (здатність співпереживати, розуміти емоції інших та ставати на їхнє місце), комунікативність (уміння знайти спільну мову з клієнтом та розмовляти зрозумілою для нього мовою), самовладання і емоційна саморегуляція, доброзичливе ставлення до людей, конгруентність (прийняття та усвідомлення своїх відчуттів, проблем та переживань). Усі ці якості допомагають психологу ефективно

виконувати свої професійні обов'язки та покращувати якість контакту з клієнтами.

Вважаємо, що ефективна комунікація в роботі психолога дуже важлива, оскільки сприяє налагодженню довіри, створює безпечний простір для клієнта, де той почувається почутим і зрозумілим. Психолог використовує навички комунікації для отримання необхідної інформації про емоційний стан, переживання, потреби клієнта. Завдяки комунікативним навичкам, психолог може підтримувати, мотивувати клієнта, допомагати йому розкрити свої почуття та пережити складні ситуації. Вміння пояснювати методи, моделі та техніки сприяє успішному впровадженню терапевтичних стратегій.

У нашому дослідженні ми намагалися розкрити розуміння впливу соціального інтелекту на формування комунікативної компетентності майбутніх психологів.

Соціальний інтелект (SI) – це здатність ефективно взаємодіяти з іншими людьми, розуміти їхні наміри, емоції, мотивацію і поведінку в соціальному контексті. Для психолога соціальний інтелект є важливою професійною компетенцією, оскільки він дозволяє створювати сприятливі умови для комунікації, правильно інтерпретувати потреби клієнта і формувати довірливі стосунки.

Розуміння соціальних сигналів дозволяє читати невербальні знаки (жести, міміка, інтонація) та розуміти контекст поведінки клієнта. Це дозволяє психологу глибше аналізувати стан клієнта, враховувати почуття, потреби та очікування клієнта. Психолог із розвиненим соціальним інтелектом може побудувати комунікацію так, щоб клієнт почувався зрозумілим і прийнятим. У роботі психолога соціальний інтелект обумовлює вміння змінювати стиль взаємодії залежно від особливостей ситуації або особистості клієнта. Це важливо для роботи з різними віковими групами, культурами чи психотипами.

Розуміння соціального контексту в процесі спілкування дозволяє краще аналізувати соціальне оточення клієнта (сім'я, робота, друзі) та враховувати його вплив на психоемоційний стан клієнта. Це допомагає краще зрозуміти проблему і знайти оптимальні шляхи її вирішення. Отже, соціальний інтелект є невід'ємною частиною професійної компетентності психолога і достатньо ефективно впливає на розвиток комунікативної компетентності, оскільки дозволяє створювати якісні стосунки з клієнтом і ефективно вирішувати його проблеми. Це ще раз доводить думку R. Bar-On, що соціальний інтелект є масивом взаємопов'язаних емоційних, особистісних і соціальних здібностей, що впливають на ефективне вирішення людиною щоденних завдань [3].

У процесі емпіричного дослідження, ми намагалися дослідити стан розвиненості комунікативної компетентності студентів-психологів залежно від сформованого соціального інтелекту.

Наша робота була спрямована на виявлення та уточнення чинників, що впливають на розвиток комунікативної компетентності у студентів-психологів, особливо комунікативну спрямованість особистості та вміння керувати емоціями. Розуміння цих зв'язків має значення для формування та розвитку якісних навичок спілкування у майбутніх психологів та підвищення їхньої ефективності в професійній діяльності.

Для емпіричної частини дослідження були сформульовані гіпотези, що передбачають взаємозв'язок між особистісними передумовами та розвитком комунікативної компетентності студентів-психологів, такими як: емоційна обізнаність; управління своїми емоціями (емоційна відхідливість, емоційна нерігідність); самомотивація (довільне управління своїми емоціями); емпатія (розуміння стосунків, почуттів, психічних станів іншої особи в формі співпереживання); розпізнавання емоцій інших людей (уміння впливати на емоційний стан інших людей).

Для проведення емпіричного дослідження був обраний метод психологічного тестування. Цей метод відповідає віковій категорії досліджуваних (молодь у віці 17-19 років) дозволив розширити вибірку завдяки застосуванню дистанційної форми тестування через платформу Google Forms, що є важливим для репрезентативності дослідження. Цей спосіб збору емпіричних даних також надав можливість проходження психодіагностичного тесту в комфортних умовах, у зручний для учасників час і без стресових ситуацій, що сприяв меншому спотворенню результатів.

За допомогою представлених психологічних методів ми визначили рівень розвитку комунікативних та організаторських здібностей у людини; розглянули соціальний інтелект як здатність людини до усвідомлення, прийняття та регуляції емоційних станів і почуттів інших людей та самих себе; визначили рівень емпатії до батьків, тварин, людей похилого віку, дітей, героїв художніх творів, знайомим та незнайомим людям; а також виявили здатність до розуміння стосунків особистості, яка

виявляє свої емоції та керує емоційною сферою на основі прийняття рішень.

Для діагностики соціального інтелекту ми використали тест соціального інтелекту Дж. Гілфорда.

Вибірку дослідження склали 50 осіб, що є студентами 1 і 2 курсу бакалаврату Дніпровського державного університету внутрішніх справ спеціальності 053 Психологія, з них 44 особи жіночої статі (88%) та 6 осіб чоловічої статі (12%).

За результатами проведеного дослідження було виявлено найбільш значущі кореляційні зв'язки між рівнем комунікативної компетентності та соціальним інтелектом. Зокрема, встановлено зв'язки між рівнем комунікативних здібностей і рівнем емпатії, рівнем управління власними емоціями, усвідомленням власних почуттів та емоцій.

Математико-статистичний аналіз було проведено зі застосуванням коефіцієнта рангової кореляції Спірмена.

Результатом слугувало підтвердження трьох висунутих емпіричних гіпотез, друга гіпотеза була підтверджена частково, п'ята гіпотеза була спростована, які підтвердили концептуальну гіпотезу про те, що існує зв'язок між рівнем комунікативної компетентності та рівнем сформованості соціального інтелекту у студентів-психологів.

1. Волкова Н. П. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної комунікації: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Луганськ, 2006. 37 с.

2. Лупак Н. М. Теорія і практика формування комунікативної компетентності майбутніх учителів мистецьких спеціальностей на засадах інтермедіальної технології: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка. Тернопіль. 2024. 25 с.

3. Bar-On R. Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory. In R. Bar-On, J. D. A. Parker (eds.). The handbook of emotional intelligence: Theory, development, assessment, and application at home, school, and in the workplace. 2000. P. 363–388.



Наталія ЛИПОВСЬКА

доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор наук з державного
управління, професор

<https://orcid.org/0000-0002-9288-4733>

УКРАЇНЬСКА ПАСІОНАРНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Сьогодні, як і в 2022 році, рівень загрози втрати Україною державного суверенітету є безпрецедентним. За таких умов основною нашою зброєю може стати, як завжди у темні часи, українська пасіонарність, незламність та консолідація. Згідно з концепцією пасіонарності [1], кожен етнос у процесі свого розвитку проходить кілька фаз. Це фаза підйому, акматична фаза, занепад, інерція і затемнення. Далі настає меморіальна фаза з її різновидами: регенераційною і реліктовою, що в кінцевому рахунку призводять до фази гомеостазу. Головним фактором переходу етносу з однієї фази до іншої є положення і кількість пасіонарних особистостей. З плином часу культурний і політичний потенціал етносу вичерпується, і він поглинається іншим, більш сильним етносом, або впадає в дифузцію і втрачає свою ідентичність. На щастя, імпульси пасіонарності, на думку Л. Гумільова, виникають частіше, ніж «завершальні фази етногенезу», через що людство досі населяє Землю. Якщо перші етапи етногенезу протікають несвідомо, то вже на стадії розпаду люди можуть взяти етногенез під свій свідомий контроль: орієнтуватися на більш пристрасні цілі і не допускати затемнення і гомеостазу]. Вищесказане можна підсумувати так: на думку авторів теорії пасіонарності, в основі процесу розвитку етносу лежать пасіонарні спади і напруженості.

У період наростання напруженості пасіонарності, коли стає все більше людей з високим ступенем пасіонарності, їх позиції та ідеї стають більш потужними і гучними в

рамках свого суспільства, етнос зазнає трансформацій, настають переломні моменти в історії, відбувається перехід на новий етап розвитку суспільств. Коли починається спад пасіонарності, що характеризується тим, що кількість пасіонаріїв зменшується і в складі суспільства починають переважати не пасіонарні люди, етнос вбудовує в процес своєї життєдіяльності зміни, що відбулися в ньому, як би «відпочиває» від нововведень, і розвиває закладені раніше іновачії. Найнебезпечнішим моментом для цілісності етносу є максимальне зниження пасіонарності, ситуація, коли пасіонаріїв дуже мало, і суспільство протистоїть їм, пригнічуючи їх активність своєю інертною масою. Цей період затемнення, загрожує етносу різними нещастями, аж до повного знищення або розчинення в іншому, більш сильному етносі. На наш погляд, останнім часом ми усвідомили цю загрозу. Втративши значну кількість пасіонаріїв на фронті, що природньо, адже пасіонарії завжди попереду, в зоні максимальної небезпеки, певна частина суспільства відчула «втому» і здатна погодитись на «припинення вогню», що активно просувається передусім агентами ворожої пропаганди. Цей етап неминучий, але в наших силах зробити його якомога коротшим, ніби він був перехідною межею між попереднім етапом і новим сплеском пасіонарності, ознаки якого вже почалися проявлятися в суспільній реакції на контраверсійні заяви деяких зарубіжних лідерів. Потрібно пам'ятати, що під пасіонарністю як характеристикою окремого індивіда або групи осіб часто розуміють характеристику, що визначає їх здатність до надзусиль, надмірної напруги і водночас, потребу в самоактуалізації, здатність змінювати навколишнє середовище і себе, потребу в подоланні труднощів.

Пасіонарії – це люди зі значним переважанням виражених соціальних та (або) ідеальних потреб над біологічними (життєвими). Сильно виражена пасіонарність визначає в структурі особистості креативність, готовність до жертв і надзусиль заради ідеї та ідеалу, потребу і здатність змінювати світ і особливо своє оточення. Чітко сформована ідея розуміється таким індивідом як першочергова мета, домінуюча потреба і підштовхує його до цілеспрямованої діяльності. Таке розуміння висуває на перший план не придушення біологічних потреб у людей з пасіонарністю, а існування групи більш значущих для особистості потреб, разом із цими потребами. Лідирують серед них для пасіонаріїв наступні: їх прагнення до активності, їх «підвищена тяга до дії», а також потреба в цілеспрямованій діяльності, що завжди призводить до зміни навколишнього середовища, соціального або природного. Слабко виражена пасіонарність характеризується поведінкою, за якої її носій буде знаходитися в рівновазі з навколишнім середовищем. Про цих людей у нашому суспільстві вже сформувалась узагальнююча назва: «яка різниця». Ці люди швидко пристосовуються до навколишнього середовища, не проявляючи підвищеної енергійності, характерної для пасіонаріїв. Вони також виконують важливу функцію в етносі, вони складають більшу його частину, відтворюють його, зберігають стабільність, накопичують матеріальні цінності, виробляючи їх за вже існуючими зразками. Такі люди не відчують потреби в пасіонаріях, поки не відчують зовнішню загрозу. Патріотизм як любов до традицій національного минулого, пов'язана з самопожертвою, що демонструють пасіонарні люди, змінюється «наталізмом» у гармонійних людей, любов'ю до природи.

Отже, на сьогодні актуалізується потреба згуртуватися навколо пасіонаріїв, продемонструвати єдність та стійкість, щоб запобігти знищенню української держави.

1. Лев Гумільов. Етногенез, біосфера і свідомість. Пасіонарна теорія етногенезу. URL : <https://7promeniv.com.ua/naukovi-doslidzhennia-v-metodolohichni-pidkhody/75-yedyne-pole-humanitarnyi-pidkhd/34-lev-humilov-etnohenez-biosfera-i-svidomist.html>



Артур МАРГУЛОВ
професор кафедри
міжнародних відносин
Університету митної справи
та фінансів (м. Дніпро, Україна),
доктор історичних наук, професор
<https://orcid.org/0000-0001-9543-540X>

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ФАКТОР ДЕМОГРАФІЧНИХ ВИКЛИКІВ В УКРАЇНІ

Демографічна ситуація в нашій країні набуває усіх ознак системної кризи державного рівня. Перебіг війни, накопичені демографічні проблеми, економічна та соціальна кризи призвели до катастрофічного зниження демографічних показників. За підрахунками Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України, що оприлюднені його директоркою, Еллою Лібановою, на 2033 рік показники чисельності населення України може коливатись від 26 до 35 млн. осіб у кордонах 1991 року [1].

Виклики демографічного характеру мають такі риси: проблема повернення українських біженців за кордону, до кінця не визначені людські втрати унаслідок продовження бойових дій, міграція населення з деокупованих територій, та інші. У результаті маємо негативні демографічні показники. Органи державної влади будуть змушені вирішувати цю проблему. За відсутності внутрішніх ресурсів, одним із рішень стане політика залучення мігрантів. Є вірогідність що це можуть стати вихідці з економічно нерозвинутих країн, що суттєво змінить етнічну палітру регіонів країни. У своєму історичному минулому ми мали негативний досвід такої державної політики. Коли брак робочих рук на підприємствах українського Донбасу вирішувався за рахунок російських селян та міщан. Це стало серйозним викликом етнічних процесів та відіграло вирішальну роль у асиміляції регіону. А до геополітичних перспектив, таким чином, було закладено майбутній фундамент дестабілізації інституцій української державності.

Використання у вигляді мігрантів іншомовних громадян може мати далекосяжні негативні наслідки. Це може призвести до мігрантської маргіналізації, криміналізації, а, з часом, й політизації таких громад. Далекосяжною метою яких може стати здобуття різних форм автономій. Модерна українська нація лише сьогодні стала на шлях звільнення від авторитарно-тоталітарних стереотипів та чітко заявила про свою ідентичність. Але, на жаль, має крихку структуру, не завжди здатну протистояти зовнішнім викликам.

Одним із варіантів вирішення демографічних катаклізмів може бути перетворення України на форпост демократії на пострадянському просторі. Маючи функціонуючі авторитарні режими на території сусідніх держав, ми можемо стати прихистком для соціально-економічного та політичного населення цих країн. Це економічно та соціально активні люди, які зможуть внести свій внесок у розвиток нашої державності. Їх наміри та діяльність повинна бути прозорими, мовна адаптація – значно коротшою за часом, а потенціал – необмеженим. Маючи досвід спільного проживання в кордонах одного державного утворення, такі мігранти значно легше могли б адаптуватись до ментально-культурних умов проживання в Україні. Є висока вірогідність їх перспективної державницько-культурної асиміляції. Зокрема, до прикладу, громадяни росії – найчисленніша меншина серед тих, хто приїхав до Грузії. У 2022 році їх налічувалось близько 62 300 осіб. Наразі виїхали з країни у 2022 році 5935 громадян рф [2]. За офіційними підрахунками прикордонного агентства ЄС Frontex у 2024 році кількість людей, які нелегально перетинають кордони ЄС з Білоруссю та Росією, підскочила на 192% та складала 17 тисяч осіб [3].

В нашій історії вже були такі формати. Зокрема, Запорізька січ стала форпостом прихильників демократії та економічної свободи, базуючись на дотриманні спільних принципів суспільної організації. Закінчення війни стане відправною межею до майбутніх

перетворень рушійною силою яких є люди.

З огляду на це, потрібно вже сьогодні створювати привабливий соціальний та адміністративно-правовий клімат для потенційних мігрантів. Уже сьогодні декларувати перспективи майбутніх мігрантських конфігурацій, визначатись із напрямками та контекстами мігрантської політики. Цю політику потрібно вибудовувати на основі існуючих державних концептів та використовувати нестандартні рішення.

1. Максимум 35 млн.: яким буде населення України у 2033 році. Електронне посилання. URL : <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20231113-maksymum-35-mln-yakym-bude-naselennya-ukrayiny-u-2033-roci/> (Дата звернення 18.12.2024р.)

2. Росіяни склали найбільшу частку серед людей, які в'їхали до Грузії у 2022 році. Електронне посилання. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/04/28/7160645/#:~:text=%> (Дата звернення 18.12.2024р.)

3. Irregular border crossings into EU drop sharply in 2024. Електронне посилання. URL : <https://www.frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/irregular-border-crossings-into-eu-drop-sharply-in-2024-oqpwex>. (Дата звернення 24.01.2025р.)

4. Єремєєва, І. А. (2009). Проблеми формування ефективного іміджу в сучасній політології. *Гуманітарний журнал*. 2009. № 3-4. С. 63-69.



Вікторія САВИЩЕНКО

професор кафедри
психології та педагогіки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор юридичних наук,
кандидат педагогічних наук, професор
<https://orcid.org/0000-0002-6278-4774>

**МОДЕЛЬ МЕХАНІЗМУ НАВЧАЛЬНОГО СТРЕСУ
В УМОВАХ ВІЙНИ**

Російсько-українська війна відрізняється від інших критично високим рівнем екологічної, хімічної, радіологічної, ядерної загрози і це змушує орієнтувати освітній процес на поглиблення навичок цивільного захисту, проведення відповідних тренінгів і навчань. Дії агресора спрямовані на цивільне населення: мішенню можуть бути лікарні, заклади освіти, житлові будинки. Ворог знищує критичну інфраструктуру, яка забезпечує населення водою, електрикою, газопостачанням. Виходячи з цього, освітній процес в умовах російсько-української війни має бути більш гнучким, орієнтованим на формування стресостійкості широких соціальних груп і це вимагає адаптації досвіду Ізраїлю до українських реалій: будівництва нової мережі приміщень закладів освіти, бомбосховищ відповідно до безпекових архітектурних стандартів; забезпечення учасників освітнього процесу (педагогів, здобувачів освіти) автономними, безперебійними засобами зв'язку (акумуляторами, генераторами, повербанкми, комп'ютерним обладнанням); діджиталізації освітнього процесу (розробки відео-лекцій, відео-уроків, відео-консультацій, електронних підручників, навчальних посібників, електронних навчальних платформ та ін.); урахування стресових факторів при підборі форм, методів та прийомів навчання, максимальне врахування психічного стану кожного здобувача, особливо при контролі і оцінюванні навчальних досягнень; посилення взаємодії між військовими і учасниками освітнього процесу, введення військової складової у зміст освіти, підвищення педагогічної компетентності у сфері надання первинної медичної, психологічної допомоги, дій в екстремальних ситуаціях.

Через постійний негативний вплив стресорів на особистість студента відбувається виснаження захисних функцій організму і як наслідок – виникнення нервово-соматичних,

нервово-психічних захворювань. Тому в діяльності закладів вищої освіти у воєнний і повоєнний часи першочерговим завданням має бути збереження здоров'я молоді. Однак це завдання надзвичайно складне через відсутність визначених закономірностей функціонування механізму навчального стресу, ефективних методик його подолання, формування не дистресу, а еустресу.

У методологічному аспекті дослідження механізму навчального стресу ґрунтується на основних наукових положеннях концепції стресу (Г. Сельє), стратегій подолання стресу (Ч. Карвер, Р. Лазарус, С. Фолкман), теорії психічної регуляції (С. Рубінштейн), саморегуляції (О. Чебикін), життєстійкості (С. Кобаса, С. Мадді), салютогенної теорії (А. Антоновський) та ін.

Наукові розвідки у галузі психології стресостійкості особистості та особливостей її розвитку в студентській молоді здійснили Л. Афанасенко, К. Кім, О. Когут, В. Корольчук, В. Крайнюк, І. Мартинюк, Л. Омельченко, Д. Романовська, А. Шамне, Р. Швачій, В. Шмаргун, С. Яшник та ін. Вивченню мотиваційних ресурсів стресостійкості особистості та студентської молоді присвячені праці Д. Морозова, Н. Юр'євої, інформаційних засобів визначення стресостійкості – Н. Бойко, психологічних особливостей стресостійкості особистості – Т. Дудки. Психологічні особливості стресостійкості дітей-сиріт досліджували Х.Стельмашук, учнівської молоді з релігійним світоглядом – В. Іванцанич.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що феномени стресу і стресостійкості є предметом дослідження багатьох науковців, проте однозначного визначення моделі механізму навчального стресу не здійснено.

Визначення стресорів освітнього процесу в умовах війни дозволяє розглянути проблему особливості навчального стресу, який може бути викликаний як об'єктивними причинами, так і суб'єктивними реакціями здобувачів освіти.

Першим спробував розмежувати фізіологічне й психологічне розуміння стресу Р. Лазарус, висунувши концепцію впливу реальної і вигаданої загрозливої ситуації. Такий поділ все одно є умовним, оскільки у фізіологічному стресі є емоційна, психічна складова, а психічний стрес супроводжується фізіологічними змінами організму. Отже, психологічний стрес може запускатися не лише під впливом реальних факторів – стресорів, а й уявних, вірогідних, не існуючих подій.

Навчальний стрес виникає в умовах освітнього процесу і є різновидом психічного стресу. Його причиною може бути страх отримати незадовільну оцінку і як наслідок осуд однокурсників, родини, друзів; страх зробити публічну помилку і стати посміховиськом, невдахою, втратити авторитет. Наш практичний досвід і спостереження за студентством в умовах ковідної ізоляції та війни дозволяє стверджувати, що страх у здобувачів освіти виникає навіть при запрошенні викладача відкрити відео-камеру і комунікувати у відеорежимі. Сучасним студентам легше і спокійніше складати тести, аніж відповідати усно чи письмово. Отже, розрив соціальних зв'язків призвели до того, що жива комунікація є причиною стресу. Наступна особливість навчального стресу – усвідомлення власного впливу на проблему. Коли студент не боїться складного матеріалу, обсягу навчальної роботи, має активну життєву позицію, відбувається усвідомлення можливості впливати на навчальну ситуацію – готуватися до контрольної роботи, виконувати дослідницький проєкт, складати іспит, захищати магістерську роботу.

Враховуючи психофізіологічні основи стресу, особливості освітнього процесу в умовах війни, стресорів, які впливають на психіку здобувачів вищої освіти в умовах війни, вдається визначити модель механізму навчального стресу (рис. 1).

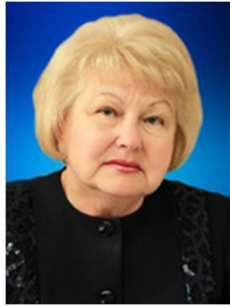


Рис. 1. Модель механізму навчального стресу в умовах війни

Отже, модель механізму навчального стресу в умовах війни є комбінацією впливів взаємопов'язаних груп стресорів:

- власного «Я» – створюють внутрішньо особистісний конфлікт, психологічний стрес, що виникає без явної загрози організму, на основі переконань, очікувань, цінностей, морально-етичних установок, совісті, відповідальності та інших якостей;
- стресори власне освітнього процесу – педагогічні впливи на особистість студента, що визначаються педагогічним інструментарієм: методами, формами, стилем спілкування, технологіями навчання, змістом і обсягом навчального матеріалу, педагогічним тактом, вимогливістю, чуйністю та ін.;
- стресори активної фази дій агресора – реальна загроза життю здобувача освіти, викликана обстрілами, бомбардуваннями, руйнацією будівель, перебуванням і навчанням у бомбосховищах; вимушене переселення, втрати близьких, рідних, знайомих та ін.;
- стресори пасивної фази дій агресора – викликає хронічний стрес на основі очікування безпеки, тривоги, неможливості планувати своє життя, процес учіння (підготовку до семінарів та практичних, виконання самостійної, індивідуальної роботи, творчих, дослідницьких проєктів та ін.).

1. Valiev, R., Pokaichuk, Y., Zhbanchyk, A., Polyvaniuk, V., Nykyforova, O., & Nedria, K. (2021). In the Search for the Golden Mean: Students' Satisfaction with Face-to-Face, Blended and Distance Learning. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 13(1), 20-40.



Олена СЕРГІЄНІ
професор кафедри
психології та педагогіки
доктор медичних наук,
професор*



Денис ПРОШИН
начальник відділу
організації наукової
діяльності, кандидат
історичних наук, доцент**



Ольга ГОРІНА
доцент кафедри
психології та педагогіки,
кандидат педагогічних
наук***

*<https://orcid.org/0000-0002-0353-0715>

**<https://orcid.org/0000-0002-7874-470X>

***<https://orcid.org/0000-0002-4553-9056>

*(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)*

ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМАТИЗАЦІЇ НА ЕМОЦІЙНИЙ СТАН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Виявлення виражених негативних емоційних станів у військовослужбовців, які брали участь у воєнних діях та піддалися психологічній травматизації, фізичним травмам являється надзвичайно важливою проблемою сучасності. Захисники країни, стикаючись із стресовими ситуаціями, не лише фізично, але й психологічно переживають найскладніші стани та виклики до структурних та функціональних систем організму. У зв'язку з цим, вивчення особливостей психологічної травматизації стає критичним завданням для покращення якості життя військовослужбовців.

Наукові дослідження, присвячені вивченню та висвітленню наслідків травматизації військовослужбовців, представлені недостатньо.

Тому метою дослідження стало розкриття особливостей психологічної травматизації військовослужбовців, аналіз виявлених негативних емоційних станів та розробка рекомендацій для їх психологічної реабілітації в умовах воєнного часу. До воєнного стану можна віднести саме екстремальну ситуацію, в якій військовослужбовець перебуває в найсильнішому стресі психоемоційного характеру і справляється з ним певними вольовими зусиллями, залежними від внутрішнього ресурсу особистості та впливу агресивних чинників зовнішнього середовища [7 с. 540, 10 с. 581-582].

Фактично у кожного військовослужбовця, який брав безпосередню участь у бойових діях, неминуче відбуваються відповідні зміни у психічному та фізичному стані. Міжнародна статистика свідчить, що кожен п'ятий борець без тілесних ушкоджень страждає на відповідні нервово-психічні розлади, і навіть кожен третій із поранених і покалічених – на відповідні нервово-психічні розлади. Однак це лише частина «айсберга», який утворюється одразу після певних екстремальних змістовних впливів.

Інші наслідки починають відчуватися військовослужбовцем через певний час після безпосереднього повернення до сприятливих умов життя. Це різноманітні хвороби психосоматичного характеру [9, с. 174].

За результатами досліджень В.В. Стасюка, основними проблемами військових є демонстративна поведінка (50%), страх (57%), недовіра (75,5%) та агресивність (58,5%). Їх поведінка характеризується конфліктами в сім'ї, з колегами по роботі, зловживанням наркотиками і алкоголем, спалахами гніву. Він вказує на такі чинники: психічний компонент, за якого навіть незначні труднощі і втрати штовхають людину на самогубство; страх перед нападом ззаду; особливі форми агресії; ідентифікація з убитими; відчуття провини за те, що він один вижив [11, с. 295-301]. Автор відзначив, що для всіх учасників бойових дій

характерні емоційна замкнутість і емоційна напруженість, підвищена агресивність і дратівливість, безпідставні спалахи гніву, а також напади тривоги і страху.

Повторювані, досить яскраві кошмари і сни бойових ситуацій, певні нав'язливі спогади про психотравмуючі події, що супроводжуються досить важкими переживаннями, раптовими емоційними спалахами «повернення» до ситуації з психотравмуючим змістом зустрічаються досить часто. Нерідкі випадки, коли виникають відповідні суїцидальні думки, які в інших випадках завершуються фактичною реалізацією стосунків [9, с. 174].

Інші психологічні явища, що виникають у ветеранів війни, включають відповідний стан песимізму, відчуття певної зневаги з боку оточуючих; недовіру до оточуючих, невміння розповідати про події військових дій; втрату власного сенсу життя; деяку невпевненість у власних силах; відчуття певної нереальності того, що саме сталося на війні; відчуття неспроможності безпосередньо впливати на хід відповідних подій; невміння бути відкритим при спілкуванні з іншими людьми; необхідність володіння зброєю; неприйняття ветеранами інших війн; страх; бажання розлютити когось за відправку на війну і за все, що там сталося; негативне ставлення до представників влади; ставлення до жінки лише як до специфічного об'єкта сексуального задоволення; потребу безпосередньо брати участь у досить небезпечних «пригодах»; спробу отримати відповідь на питання, чому загинули саме твої бойові побратими [1].

Усі ці прояви властиві посттравматичному стресовому розладу (ПТСР) та свідчать про його наявність з виділенням клінічних симптомів.

Надмірна збудливість виражається саме в тому, що конкретна людина дуже уважно спостерігає за всім, що відбувається навколо неї, що в даний момент загрожує їй небезпекою. Ця небезпека не лише зовнішня, але й внутрішня. Основна її причина полягає в певному страху, що відповідні небажані враження травматичного змісту, що мають деструктивну силу, можуть проникнути в її свідомість. Досить часто надмірна збудливість проявляється у вигляді постійної фізичної напруги, що не дає можливості відпочити і розслабитися і може призвести до значних проблем. Підтримання такого високого рівня пильності вимагає постійної уваги та значних витрат енергії. Наразі людині здається, що це її основна проблема і коли цю напругу можна звести до мінімуму або розслабитися, все буде добре. У реальному житті фізичне напруження виконує захисну функцію (захищає свідомість), а психологічний захист неможливо повністю «зняти», поки загальна інтенсивність усіх переживань не знизиться. Як тільки це станеться, фізична напруга зникне сама по собі [6, с. 109-120].

Військовослужбовці можуть випробовувати перебільшену реакцію: за найменшої несподіванки індивід робить досить швидкі рухи (падає на землю, коли чує звук літака, що летить досить низько, приймає бойову позицію, різко повертається, коли до нього наближається інша людина, з'являється з боку чи позаду, раптом здригається, падає, голосно кричить).

Емоційне притуплення проявляється тоді, коли людина частково або повністю втрачає здатність до прояву емоцій, їй стає досить важко будувати дружні та близькі стосунки з оточуючими, стає недоступною любов, радість, грайливість, творчість і спонтанність.

Агресивність виражається у відповідному прагненні вирішувати проблеми за допомогою активної грубої сили. Це часто передбачає сильний фізичний вплив, але також має місце емоційна, психічна та вербальна агресія. Порушення уваги і концентрації пам'яті виникають тоді, коли появляється потреба щось безпосередньо згадати або зосередитися. Депресія часто характеризується апатією, нервовим виснаженням і негативним ставленням до життя.

Тривожність проявляється як на фізіологічному рівні (спазми в шлунку, болі в спині, головні болі), так і на психічному (тривога і постійне занепокоєння, параноїдальні явища – наприклад, безпідставний страх того чи іншого переслідування). Несподівані спогади є, ймовірно, найбільш значущим симптомом, що дає підстави для діагностики посттравматичного стресового розладу.

Галюцинаторні переживання – це особливий тип несподіваних спогадів про травматичні події, які характеризуються тим, що спогад про те, що сталося, виходить на передній план дуже яскраво, а події, про які йде мова, відходять на задній план і виглядають менш реальними, ніж самі спогади. У цьому «галюцинаторному» стані відчуження колишній військовослужбовець поводить так, наче він щойно пережив подібну травматичну подію.

Виникають проблеми із засипанням (переривчастий сон і труднощі з засипанням), коли людину переслідують кошмари, є підстави вважати, що вона сама мимоволі чинить опір засипанню, і саме в цьому полягає причина її безсоння: людина боїться заснути і знову побачити

цей сон. Постійний недосип призводить до крайнього нервового виснаження [6, с. 109-120].

З'являються думки про доцільне самогубство, коли життя здається для військовослужбовця набагато болючішим за саму смерть, думка про припинення всіх виниклих страждань може бути дуже спокусливою.

Провина того, хто залишився живим, за умов загибелі побратимів, переслідує його та супроводжується емоційним заціпенінням, нападами самопринизливої поведінки.

У процесі виконання роботи було проведено емпіричне психодіагностичне дослідження емоційного стану та ПТСР у військовослужбовців з травматичним досвідом, після чого за показаннями була сформована психокорекційна група, спрямована на проведення тренінгу з психологічної допомоги постраждалим.

Методом експертних оцінок та пілотного дослідження були відібрані психодіагностичні методики та створений комплекс для діагностики емоційного стану військовослужбовців і симптомів та реакцій як показників ПТСР:

- Шкала оцінки рівня реактивної (ситуативної) та особистісної тривожності Ч.Д. Спілбергера – Ю.Л. Ханіна;
- Шкала реактивного та особистісного стресу Ч.Д. Спілбергера – Ю.Л. Ханіна;
- Клінічний опитувальник для виявлення та оцінки невротичних станів» К.К. Яхін, Д.М. Менделевич);
- «Самопочуття, активність, настрої (САН)» (В. Доскін);
- «Міссісіпська шкала для оцінки посттравматичних реакцій (військовий варіант)»;
- Шкала Цунга для самооцінки депресії (ZSRDS).

Результати проведення опитування за методикою «Міссісіпська шкала для оцінки посттравматичних реакцій (військовий варіант)» свідчить що низька ймовірність розвитку ПТСР встановлена в 22,8 випадків; середня – в 50,8 і висока – у 9,4 випадків. Серед симптомів ПТСР аналізувалися «вторгнення», «втеча» та «провина», які були на середньому та високому рівні; збудливість – на середньому рівні та суїцидальна схильність на низькому рівні. Серед показників емоційного стану були встановлені підвищення невротизації, ситуативної тривожності та особистісного страху, депресія в легкому ступені.

Комплекс вправ і психологічних завдань для включення до тренінгової програми був відібраний методом експертних оцінок. Ефективність проведеної психореабілітації визначалась за позитивною динамікою показників психодіагностичних методик та поліпшенням самопочуття.

Висновки. 1. Військовослужбовці, які мають травматичний досвід, повинні обов'язково бути спрямовані на психологічне консультування з питань нормалізації емоційного стану та проведення психодіагностики для встановлення наявності чи відсутності посттравматичного стресового розладу. 2. Психодіагностичний комплекс, застосований в дослідженні, має достатню діагностичну цінність та може бути рекомендований для психологічної допомоги воєнним психологам.

1. Актуальні проблеми соціальної адаптації військовослужбовців та членів сімей. Під. ред. Рубцова. Київ. 2011. 346 с.

2. Безпалько О., Савич Ж. Спілкуємось та діємо: Навч.-метод. посібник Київ: Навч. Книга, 2012. 112 с.

3. Бриндіков Ю. Л. Реабілітація військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб: теоретико-методичні основи: монографія. Хмельницький: Вид-во «Поліграфіст», 2018. 372 с.

4. Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Окремі соціально- психологічні характеристики військовослужбовців ЗС України, які виконують завдання в районі проведення АТО. *Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ. 02-03 березня 2018 р.* Київ, 2018. С. 69–71.

5. Лозінська Н.С. Поняття бойового стресу та його наслідки у військовослужбовців. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України.* 2018. No 3 (11). С. 150–166.

6. Ломакін Г. І. Роль соціальної активності в корекції ПТСР у ветеранів. *Проблеми екстремальної та кризової психології.* Вип. 11. Харків: НУЦЗУ, 2012. С. 109-120.

7. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика: монографія за ред. С.Д. Максименка, С.Б. Кузікової, В.Л. Зливкова. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2017. 540 с.

8. Попелюшко Р. П. Причини виникнення та механізм розвитку ПТСР у комбатантів. *International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences.* Kielce: Holy Cross University. 2016. С. 95–98.

9. Психологічні наслідки перебування рятувальників у зоні проведення антитерористичної операції: монографія /С. Лебедева, О. Назаров, Я. Овсяннікова / за заг. ред. Н. Оніщенко, О. Тімченка. Харків: НУЦЗУ. 2019. 174 с.

10. Сергієні О.В., Андруша А.М. Нервово-психічна стійкість працівників різних підрозділів установ правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану. *Матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції ДДУВС. Міжнародна та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти. Дніпро. 15 березня 2024. Ч.2. с.5081-582.*

11. Стасюк В.В. Організаційні принципи та напрямки діяльності щодо профілактики психічних розладів в умовах підготовки до ведення бойових дій. *Вісник Національного університету оборони України. 2017. Вип. 5 (36). С. 295– 301.*

Олена СЕРГІЄНІ

професор кафедри
психології та педагогіки
доктор медичних наук, професор
<https://orcid.org/0000-0002-0353-0715>

Ольга ГОРІНА

доцент кафедри
психології та педагогіки,
кандидат педагогічних наук
<https://orcid.org/0000-0002-4553-9056>

Ксенія БІЛОКУРОВА

здобувач магістерського рівня
вищої освіти ННІ права
та інноваційної освіти

*(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ПЕРІОД ВІДНОВЛЕННЯ ЇХ ЗДОРОВ'Я ПІСЛЯ ПОРАНЕНЬ

Безпека населення української держави являється однією з основних її функцій та забезпечується Конституцією України. Під час війни в Україні, участі захисників у тяжких військових діях, виникла загроза для їх життя та здоров'я, у зв'язку постали невідкладні завдання по збереженню життя поранених та відновлення їх здоров'я на етапах відновного лікування та реабілітації.

У сучасних умовах воєнних дій значно збільшується кількість поранених військовослужбовців, які потребують не лише фізичного лікування, але й комплексної психологічної та соціальної реабілітації. Після отриманих травм військові стикаються з низкою труднощів, пов'язаних не лише з відновленням фізичного здоров'я, а й з адаптацією до нових умов життя та інтеграцією в соціальну реальність після війни.

Психологічні проблеми, з якими стикаються поранені на етапі відновного лікування, можуть включати стрес, тривожні розлади, депресії, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), відчуття відчуження від соціуму, втрату сенсу життя, низьку самооцінку та проблеми з адаптацією до цивільного життя в суспільстві.

Водночас важливість соціально-психологічної реабілітації військових полягає в тому, що для успішного відновлення необхідно не лише фізичне лікування, але й глибоке розуміння психологічних потреб і проблем, що в них виникають. Психологічна підтримка має допомогти не лише подолати стресові ситуації, але й адаптуватися до нових соціальних ролей, відновити внутрішню стабільність, навчити справлятися з емоційними переживаннями, знижувати рівень соціальної ізоляції, відновити здатність до ефективної взаємодії з оточенням та забезпечити можливість їх повернення до військової служби.

Також необхідно відзначити, що кожен випадок поранення у військовослужбовців є унікальним, тому процес реабілітації вимагає індивідуального підходу, який залежить від типу поранення, соціального статусу та психологічних особливостей конкретної особи. У зв'язку з цим, необхідно досліджувати соціально-психологічні особливості військових, які відновлюються після поранення, з метою виявлення ключових проблем та розробки найбільш ефективних методів їх подолання. Оскільки соціально-психологічна реабілітація є не менш важливою, ніж фізична, її ефективність безпосередньо впливає на швидкість і повноту

відновлення військовослужбовців.

Дослідження соціально-психологічних особливостей військових, які відновлюються після поранення, допомагає розробити нові підходи та рекомендації для покращення реабілітаційних програм, а також для підвищення рівня їх інтеграції в суспільство після завершення лікування, що має велике значення для соціальної стабільності та здоров'я нації в цілому.

Розгляд психологічних наслідків бойових травм та їх впливу на особистість є важливою складовою для розуміння того, як бойовий досвід змінює внутрішній світ військовослужбовців. Бойові поранення часто залишають не лише фізичні, а й глибокі психологічні наслідки, що впливають на особистість, поведінку, емоційний стан та соціальні взаємини військових.

Ці травми можуть спричинити посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресію, тривожні розлади, порушення сну та інші психологічні проблеми, які суттєво ускладнюють процес адаптації після повернення до цивільного життя [1, с.18-21, 6, 160 с.].

Посттравматичний стресовий розлад є серйозним станом, що є наслідком дії стресу в умовах бойового досвіду і характеризується нав'язливими спогадами, нічними кошмарами, підвищеною дратівливістю та схильністю до раптових спалахів агресії. Це порушення призводить до змін у поведінці військовослужбовців, обмежуючи їхню здатність до нормальної соціальної взаємодії та знижує якість життя.

Серед стрес-факторів виділяються погіршення умов життєдіяльності при порушенні санітарно-гігієнічних умов, проживання, міжособистісних контактів.

Поширеними наслідками бойових травм є тривожність, депресія і соціальна ізоляція. Тривожність може проявлятися у вигляді постійного занепокоєння, панічних атак та почуття небезпеки. Депресія, у свою чергу, характеризується пригніченим настроєм, втратою інтересу до життя та почуттям безвиході. Ці стани часто призводять до соціальної ізоляції, коли військові свідомо уникають контактів з оточуючими, що погіршує процес реабілітації та відновлення за рахунок складних емоційних станів, таких як почуття провини і безнадійності у випадках втрати бойових товаришів, сумнівів у правильності прийнятих рішень під час бойових дій.

Ці емоції можуть супроводжуватися глибоким розчаруванням у власних силах та здатності впливати на події, що створює перешкоди на шляху до психічного відновлення.

Особливості психологічного реагування військовослужбовців на бойові стрес-фактори, розроблені Бліновим О.А., виділяють такі їх форми як дистрес, що може мати руйнівний характер, еустрес, як здатність мобілізувати сили та забезпечити готовність до протистояння викликам; посттравматичний стресовий розлад з включенням вибухових, довготривалих механізмів та синдром посттравматичного зростання як можливість використання нового досвіду.

Вплив бойових травм на особистість військовослужбовця є значущим і багатограним, оскільки травматичний досвід може призвести до суттєвих змін у самооцінці та відчутті ідентичності. Після поранення, особливо якщо воно має значні фізичні чи психологічні наслідки, військовослужбовець може переживати глибокі зміни у сприйнятті себе та своєї ролі у світі. Ідентичність, яка раніше була збудована на службі, при виконанні обов'язків та відданості професії, може зазнати значних потрясінь. Фізичні ушкодження, обмеження у фізичних можливостях чи тривалі процеси реабілітації можуть викликати відчуття втрати особистісного «я», зниження впевненості в собі та відчуження від попереднього способу життя та власного досвіду [2, с.118-124].

Психологічні трансформації, що виникають після травми, є складним і тривалим процесом адаптації до нових умов життя. У випадках, коли військовослужбовець переживає серйозне поранення, особливо таке, що має фізичні чи психологічні наслідки, його життя змінюється кардинально. Першочергово, це стосується емоційного стану, оскільки травма часто призводить до відчуття втрати, гіркоти та безсилля перед новими обставинами. Багато військових переживають труднощі у зв'язку з тим, що їх попередні життєві ролі, на які вони покладали великі надії, більше не є актуальними або доступними за станом здоров'я.

Вплив бойових травм на психологічний стан військовослужбовців різного віку та досвіду може відрізнятися, оскільки ці фактори впливають на те, як людина переживає стресові події та адаптується до життя після травми.

Молодші військовослужбовці, які лише починають свою кар'єру, можуть бути більш вразливими до бойових травм через відсутність життєвого досвіду та недостатньо сформовані механізми стресостійкості. Їх психологічна реакція на травму часто є більш

інтенсивною, оскільки вони ще не мали можливості здобути досвід адаптації до стресових ситуацій і можуть мати складнощі у вирішенні емоційних проблем.

Молоді люди часто не мають достатньо психологічних ресурсів, щоб впоратися з такими глибокими переживаннями, як посттравматичний стресовий розлад, що може призводити до депресії, тривожності, соціальної ізоляції чи агресії. Для молодших військових також є характерною більша емоційна вразливість, тому їх відновлення може займати більше часу, і вони можуть зіткнутися з труднощами в соціальній адаптації після повернення до цивільного життя. Оскільки вони не мають достатнього життєвого досвіду для того, щоб розуміти, як ефективно справлятися з емоційними впливами, їм часто необхідна професійна психологічна підтримка.

Військовослужбовці старшого віку та з більшим бойовим досвідом можуть мати інші реакції на травму. Завдяки життєвому досвіду та сформованим механізмам подолання стресу, вони проявляють більше стійкості, що не означає, що їхній психологічний стан не страждає.

Старші військові можуть бути схильні до більш глибоких психологічних наслідків, оскільки накопичення стресових факторів через роки служби може призводити до хронічних проблем, таких як депресія, тривожні розлади або ПТСР. Зокрема, військовослужбовці старшого віку можуть відчувати більші труднощі у фізичній реабілітації та адаптації до обмежень, що виникають через травми, і це також впливає на їх психологічний стан. Вони можуть бути більш критичними до себе через неможливість виконувати колишні функції, що сприяє підвищенню рівня стресу та знижує самооцінку [6, 160 с.].

О. Христюк відмічає, що військові, які пережили бойові травми, часто стикаються з психологічними труднощами, такими як ПТСР, депресія, тривожність та почуття безпорадності. Психологічна реабілітація складається не лише з лікування цих розладів, але й із допомоги в адаптації до нової реальності.

Роль самооцінки та сприйняття себе після поранення є надзвичайно важливою для психологічного відновлення військовослужбовців. Після травм, особливо тих, що приводять до значних фізичних чи психічних змін, багато військових стикаються з різким зниженням самооцінки, що може погіршити процес адаптації. Зміни у фізичному вигляді при спотворюючих пораненнях або втрати частини тіла, пов'язані з інвалідністю чи обмеженими можливостями, можуть призвести до почуття неповноцінності, страху від контактів або відчуження від суспільства. Самооцінка, що залежить від фізичних досягнень або колишньої професійної ролі, може значно постраждати, що негативно впливає на психоемоційний стан людини [7, с. 317-329].

Важливою частиною цього процесу є відновлення почуття самоцінності, мотивації до життя та встановлення здорових соціальних зв'язків. Для цього часто застосовуються психотерапевтичні методи, зокрема когнітивно-поведінкова терапія, арт-терапія, групові сеанси підтримки, які допомагають військовослужбовцям краще зрозуміти та прийняти свою ситуацію, розвинути нові стратегії подолання стресу та змінити спосіб мислення [7, с. 317-329].

Невід'ємною складовою його є також допомога в прийнятті змін та розвитку нових цінностей, що дозволяють підтримувати позитивне самосприйняття. Підвищення самооцінки досягається через терапевтичні заходи, психологічну підтримку, участь у групах взаємодопомоги, а також через залучення до нових видів діяльності, де людина може реалізувати свій потенціал у нових обставинах. Створення можливостей для самореалізації та само сприйняття, є умовою для психологічного відновлення.

Суттєву роль у відновленні стану здоров'я військовослужбовців після поранень займають державні програми їх підтримки та реабілітації. Такі програми складаються з медичної та психологічної допомоги, спеціалізовані реабілітаційні заходи, консультації для родин, а також соціальну підтримку. Державна підтримка важлива не лише у відновленні стану здоров'я, але й у соціальній та професійній реабілітації, для інтеграції військових в цивільне життя.

Окрім медичної допомоги, важливими є психологічні програми, що сприяють розвитку психологічної стійкості, адаптації до змін і відновленню соціальних зв'язків. Застосовується також допомога у пошуку нового професійного напрямку, навчання новим навичкам, підтримка в реінтеграції у сім'ю та суспільство. Важливо, щоб програми були доступні і максимально індивідуалізовані, що дозволить кожному військовослужбовцю пройти через реабілітацію відповідно до своїх потреб та особливостей [5].

Результати проведеного дослідження психологічного стану поранених військовослужбовців, які проходять відновний період медичної реабілітації, свідчать про те, що всі вони мають ті чи інші симптоми та синдроми психологічних відхилень та потребують

проведення заходів психологічної реабілітації залежно від ступеня їх виразності.

Висноки. 1. Військовослужбовці, які перенесли фізичну травму в результаті поранення отримують також психічну травматизацію різного ступеня важкості залежно від комплексу діючих чинників.

2. Заходи психологічної реабілітації потрібно розпочинати вже на етапі медичної та продовжувати на етапах професійної і соціальної реабілітації.

1. Бедюк М. В. Особливості реалізації програми «Психологічна допомога бійцям АТО та їхнім сім'ям». *Збірник наукових праць РДГУ*. 2018. Випуск 6. С. 18–21.

2. Блінов О. А. Вплив стрес-факторів діяльності на військовослужбовців. *Вісник НАОУ*. Київ : Міленіум, 2019. Вип. 2. С. 118–124.

3. Зарецька Н. В., Гридковець Л. М. Організаційні засади надання психологічної реабілітації учасникам АТО та членам їх сімей. *Вісник*. 2020. Випуск № 3 (31). С. 26–33.

4. Кокун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Остапчук В.В. Психологічна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО на етапі відновлення: Методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.

5. Старков Д.Ю., Ярій В.В., Олішевський О.В. Організація стаціонарної медико-психологічної реабілітації розладів, пов'язаних з психічною травмою та стресом: науково-методичний посібник. Київ : ФОП Ямчинський О.В., 2023. 136 с.

6. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомогі в умовах тривалої травматизації : монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.

7. Христюк О. Техніки відновлення на етапі психологічної реабілітації учасників бойових дій. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки*. 2019. № 3 (14). С. 317– 329.



Наталія СИДОРЕНКО

професор кафедри
адміністративно-правових дисциплін
та публічного управління
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор юридичних наук, професор
<https://orcid.org/0000-0003-4622-2779>

УКРАЇНЬСКА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УМОВАХ ЗОВНІШНЬОЇ АГРЕСІЇ ЯК АСПЕКТ СУЧАСНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

У контексті сучасних викликів, з якими зіштовхується Україна на шляху становлення та належного розвитку власної державності, національні традиції державотворення набувають особливої організаційно-управлінської значущості, адже саме традиції державотворення є невід'ємною частиною історичної спадщини, слугують не лише як віддзеркалення культурної ідентичності, а й як фундамент та підґрунтя, на якому можуть будуватися міцні державні інституції.

Питання української національної ідентичності в умовах зовнішньої агресії та її впливу на безпекову складову в державі вивчала велика кількість провідних науковців України, зокрема такі: С. О. Шевченко, Л. Р. Наливайко, Ю. І. Тюрє, Н. А. Липовська, О. С. Ядловська, І. В. Козубай, О. В. Максименко та інші, що свідчить про значну соціальну важливість зазначених процесів.

Актуальність наукового дослідження національних традицій державотворення зумовлюється також іншими факторами. По-перше, це зростання національної самосвідомості, що стимулює українське суспільство до пошуку власного шляху в глобальному світовому порядку. По-друге, прагнення до самоствердження на міжнародній арені вимагає від України не тільки відстоювання національних інтересів, але й забезпечення ефективного державного управління, адаптованого до сучасних викликів глобалізації та умов значної транспарентності.

Національні традиції державотворення України проявляються в різних аспектах державного життя, охоплюючи важливі сфери такі як державне управління, правова система,

політична культура та історична пам'ять. У сфері державного управління ці традиції відбиваються через форму правління, структуру органів влади, принципи їх взаємодії та методики здійснення державної влади. Що стосується правової системи, то тут національні традиції мають вплив на джерела права, організацію системи законодавства та основні принципи правосуддя. У політичній культурі вони визначають політичні цінності, стандарти поведінки та функціонування політичних інститутів. Історична пам'ять зберігає уявлення про минуле держави, вшановує її героїв та ключові події [1].

Потрібно додати, що основоположною функцією і діяльністю держави як соціального інституту є забезпечення належної безпеки громадян зокрема і за допомогою інформаційної діяльності.

Формування та розвиток національних традицій державотворення залежить від багатьох чинників, зокрема від геополітичного положення країни, яке може визначати зовнішні виклики та можливості, історичного досвіду народу, який впливає на формування національної ідентичності та самосвідомості, культурних особливостей, що визначають сприйняття влади та законів, етнічного складу населення, який вносить свій вклад у різноманітність суспільних практик та традицій, а також внутрішньої та зовнішньої політичної ситуації, що може прискорювати чи гальмувати процеси державотворення.

Вивчення та збереження національних традицій державотворення в Україні є критично важливим завданням для сучасного суспільства, оскільки це дозволяє краще зрозуміти минуле нашого народу, його цінності та прагнення, а також визначити оптимальні шляхи подальшого розвитку української державності, що веде до зміцнення суверенітету, територіальної цілісності, демократичного розвитку та процвітання країни.

У зазначеному контексті необхідно відмітити солідарну і практично не зміню позицію більшості фахівців у питанні щодо необхідності створення державної політики,

націленої на формування макрополітичної («загальнонаціональної») ідентичності громадян України [3].

Не менш важливим є збереження та розвиток української культурної спадщини, що включає звичаї, мову, традиції, літературу та мистецтво, які є ключовими складовими національної ідентичності, адже саме ці аспекти культурної спадщини відіграють центральну роль у формуванні відчуття національної єдності та спільного минулого, що, в свою чергу, позитивно сприяє консолідації суспільства і посиленню державності.

Таким чином, вивчення і вшанування національних традицій державотворення є не лише засобом глибшого розуміння історичного шляху, але й знаряддям стратегічного планування майбутнього розвитку України, що включає в себе створення ефективних механізмів управління та залучення громадян до активної участі в політичному та громадському житті країни.

1. Тисячолітні традиції українського державотворення. URL : https://uain.press/articles/335394-335394#google_vignette (дата звернення: 24.01.2025)

2. Проблеми формування спільної ідентичності громадян України в оцінках експертів // Національна безпека і оборона. 2007. № 9 (93). С. 45–52.



Елеонора СКИБА
професор кафедри психології,
соціології та педагогіки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор філософських наук, професор
<https://orcid.org/0000-0002-3357-0830>

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ У КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Національна безпека спочатку запропонована як захист від нападу зовнішніх ворогів у сьогодинньому світі сприймається як безпека та захист суверенітету держави. У сучасній концепції безпека розглядається як соціальна цінність та обов'язок уряду щодо захисту держави як на рівні громадян, так і на рівні соціальних інститутів. Базові принципи концепції національної безпеки перш за все проголошували свободу від військової загрози та політичного примусу. Зміна загальної картини світу призвела до того, що національна безпека включає також невійськові аспекти такі як безпека від тероризму, мінімізація злочинності, економічна безпека, енергетична безпека, екологічна безпека, продовольча безпека. До цього списку долучилася ще й кібербезпека, а невдовзі ще буде і безпека ІІІ. Серед ризиків для забезпечення національної безпеки можна визначити окрім ворожих дій інших держав також насильницькі дії недержавних фізичних осіб, учасників організованої злочинності, транснаціональних корпорацій, а також наслідки стихійних лих. У сучасному світі до ризиків додаються також ще зміна клімату, економічна нерівність, політичне відчуження та розповсюдження ядерної зброї тощо.

Уряд країни, розробляючи національну стратегію щодо національної безпеки, запроваджує до практичної складової низку заходів, включаючи політичну, економічну та військову силу, а також дипломатичні дії, з метою забезпечення охорони безпеки держави та свободи від зовнішніх загроз.

Незважаючи на досягнення людства у розбудови міжнародних конвенцій, норм, що спрямовані на врегулювання відносин між країнами формування безпечного середовища, яке є однією із загально визнаних демократичних гуманістичних цінностей, залишається «відкритим питанням».

З кожним новим викликом, що постає перед світовою спільнотою ми все більш чутливіше сприймаємо та свідоміше розуміємо соціальне призначення та глибинний внутрішній сенс цього поняття. Не зважаючи на те, що безпека загально визнана як цінність, треба зв'язувати що ж саме означає цей термін і який зміст поняття «цінність»? Чому всупереч такій термінологічній виокремленості та визнанню безпеки як загально важливої цінності у світі постійно існує загроза, ризик небезпеки як замах на безпечне середовище для людини? Термін «цінність» визначається як постійний набір основних переконань, що їх дотримується особа стосовно поведінки у різних ситуаціях. Цей набір переконань формується і змінюється і доповнюється у процесі соціалізації людини. Взаємний вплив суспільства як середовища і особи як складової цього середовища накладає особливу відповідальність на всі соціальні інститути суспільства. Міркуючи про сенс поняття «цінність» можна визначити в цілому його як прийняту усією сутністю людини систему переконань; ця система існує поза межами компромісів; вона спочатку прищеплюється першим оточуючим середовищем, але у процесі становлення особистості підкріплюється та закріплюється через особистий досвід. Ці процеси впливають і на поведінку (як зовнішній простір людини), і на світ думок та ментальних процесів (як внутрішній простір). Можна відзначити, що безпека ґрунтується на правилах етичних норм, що задля об'єднання суспільства спрямовані на подолання індивідуалізму і агресивності. Безпека як соціально-політична цінність реалізується у вигляді соціальних умов, що унеможливають настання наслідків, які вважаються негативними з точки зору потреб, уявлень та знань суспільства.

Багатоаспектність концепції національної безпеки непрямым засобом демонструє існуючі та реально діючі відносини між державними органами, владними інститутами та громадянами. Відносини між особою, суспільством та державою є сьогодні в стадії рушійних

трансформацій, що мають вивести такі гуманістичні цінності як справедливість, рівність, мораль на принципово новий рівень застосування їх як із боку громадян, так і з боку державних органів. Особливість цієї ситуації в тому, що довіра як соціальна цінність відображає суб'єктивне відношення особистості до соціального середовища та віддзеркалює стан партнерських відносин між суспільством, державою та особою. Духовність як одна із ознак людини, що лежить в основі індивідуальної відповідальності особи перед громадою вимагає визнати, що важливим фактором у цьому питанні є дійова ефективність [1].

Цінності спільноти у вигляді вірувань, поведінки та етичних настанов передаються від одного покоління до іншого. Національна безпека є одним із видів безпек, в межах якої та засобами якої забезпечується сталий розвиток суспільства, виявлення та усунення загроз його існування.

Отже, складові національної безпеки знаходять свою реалізацію через усі соціальні інститути, систему освіти та виховання та практичну реалізацію норм законодавства. Це змушує суспільство шукати відповідь на питання, що потрібно зробити для підвищення рівня безпеки, у тому числі, безпеки життєдіяльності. Сприймання безпеки як основної цінності допомагає нам зв'язувати як ми можемо виховувати культуру безпеки та правосвідомість як на рівні приватної, так і на рівні публічної відповідальності [2].

1. Скиба Е.К. Роль філософії права в формуванні свідомості суспільства сучасної формації. *Науковий журнал «Грані»*. 2020. Вип. 23. №5. С. 64-77.

2. Skyba E. Philosophical foundations of a new approach to the community policing' activity / E. Skyba, K. Tkachenko. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2023. Volume 3. no. 2. С.13-24.



Ірина ЦАРЬОВА

завідувач кафедри мовної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор філологічних наук, професор
<https://orcid.org/0000-0002-1939-7912>

ЛІНГВАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА»

У науковій літературі є значна кількість різноманітних інтерпретацій і трактувань феномена «інформаційна війна». Це зумовлено тим, що інформаційна війна є вкрай складним і багатограним явищем, а відповідне поняття має відображати всі аспекти протистояння між державами з метою досягнення переважної переваги над противником у процесі одержання, оброблення та використання інформації.

Інформаційна війна тісно переплітається з поняттям інформаційної протидії. Тому є предметом досліджень цілої низки наук: політології, соціології, семіотикою, історією, антропологією, філософією, а також іншими науковими дисциплінами.

Характеристики інформаційної війни варіюються в дуже широкому діапазоні: пропагандистська діяльність, політичні технології, що застосовуються різними угрупованнями під час політичної боротьби; протиправні дії в інформаційних мережах, пов'язані з розкраданням, спотворенням або знищенням інформації (хакерська активність), порушення працездатності інформаційних систем.

Появу терміна «інформаційна війна» («information war») у сучасному розумінні пов'язують з ім'ям американського фізика Томаса Рона, який у звіті «Системи зброї і інформаційна війна» вказав на те, що інформаційна інфраструктура стає ключовим компонентом американської економіки і є вразливою ціллю у воєнний і в мирний час [5]. Публікація звіту Т. Рона викликала підвищений інтерес з боку експертів спецслужб США, почалося активне обговорення проблеми. Фахівці дійшли висновку про те, що інформація може бути і метою, і зброєю водночас.

Одним із перших теоретиків інформаційної війни визнано Мартіна Лібікі, який у роботі «Що таке інформаційна війна? («What is Information warfare») розглядає інформаційну війну як інформаційні впливи, що включають захист, маніпулювання, спотворення і спростування

інформації. М. Лібікі описує сім форм інформаційного протистояння: командно-управлінську (Command-and-Control Warfare), розвідувальну (Intelligence-Based Warfare), електронну (Electronic Warfare), психологічну (Psychological Warfare), хакерську (Hacker Warfare), економіко-інформаційну (Economic Information Warfare), кібервійну (Cyber Warfare) [5].

Важливим складником інформаційної війни є семантичні атаки (semantic attacks), спрямовані на введення противника в оману шляхом впливу на інформацію противника. Під час семантичної атаки, на відміну від хакерської атаки, комп'ютерна система працює абсолютно правильно, але рішення, які вона видає, неправильні. Семантична атака спрямована на «органи чуття» комп'ютерної системи, що контролює будь-який процес за допомогою датчиків. Обдурити ці датчики або інші засоби введення – значить вивести систему з ладу, нічого в ній не порушивши.

Принцип семантичної атаки може бути розглянутий не лише у зв'язку з комп'ютерними мережами, а і як ефективний інструментарій із впровадження інформації з метою зміни в бажаному напрямком думок, поглядів, настроїв, ціннісних орієнтацій, а також масових настроїв і суспільної свідомості загалом.

Під час семантичної атаки вкинута інформація, зазвичай, має спотворений характер, а індивід не підозрює про те, що він сформував свою думку під впливом зовнішніх чинників. Американський військовий аналітик Річард Шафранскі зазначає, що мета інформаційної війни – «так вплинути на поведінку противника, щоб він не знав, що на нього впливають».

Багато організацій вибудовують власні системи інформаційної безпеки, проводять перевірки та аналіз захищеності даних. Це стосується і персональних даних клієнтів, персоналу, і інформації про поточну діяльність, фінансовий стан. Зазвичай до реалізації заходів захисту належать організаційні заходи, наприклад, призначення відповідальних за інформаційну безпеку осіб, розробку правил та інструкцій для користувачів, впровадження політики резервного копіювання тощо. Сучасні організації використовують вимоги міжнародних стандартів для побудови систем менеджменту інформаційної безпеки та використовують найкращі світові практики.

Відомо, що частіше використовується термін «національна безпека», що означає «сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, виконання яких забезпечує стабільний політичний, соціально-економічний і духовно-культурний розвиток суспільства, незалежність, захист суверенітету і територіальної цілісності держави» [6]. Ця форма за своєю суттю є координувальною в загальній системі безпеки. Запобігання зовнішнім і внутрішнім чинникам, що загрожують нормальній життєздатності, передбачає послідовні й адекватні заходи на рівні можновладців. Інакше кажучи, питання, пов'язані із забезпеченням національної безпеки, – прерогатива держави. Наразі потрібно зазначити, що безпека державна і безпека національна є тотожними поняттями.

На міжнародному рівні під безпекою розуміємо позитивний стабільний стан системи міжнародних відносин, який ґрунтується на загальнолюдських нормах і принципах. У цьому напрямі партнерство, співробітництво, узгодження інтересів, демократія, гуманізм тощо визначені як фундаментальні правила міжнародної стабільності.

Політичний дискурс характеризує й таке поняття, як «регіональна безпека», що означає характер взаємовідносин країн різних регіонів світу, який передбачає наявність можливості в держав діяти вільно від негативних впливів, воєнно-політичних і соціально-економічних тисків і втручань у внутрішні справи.

Виходячи з цього, можна сказати, що безпека як загальна теорія – це сукупність знань і принципів щодо наявності необхідної системи захисту від об'єктивних і суб'єктивних небезпек сфер діяльності соціуму та його суб'єктів, яка дає їм змогу зберегти свою життєздатність і мати можливості для розвитку. Інакше кажучи, загрози і небезпеки виступають як породжувальні чинники розроблення і впровадження необхідних систем безпеки.

Історичний досвід, особливо реалії сьогодення, довели, що воєнні протистояння паралельно супроводжуються агітаційними і пропагандистськими діями через усі види ЗМІ, які виступають необхідною умовою досягнення мети у військових операціях. Факт війни – це і факт наявності певного важкого психологічного стану у свідомості людей, що ставить на перше місце розв'язання завдань, спрямованих на зміну, маніпулювання, одним словом, управління нею [1, с. 41].

Тут доречно окремо розглянути таку важливу форму безпеки, як інформаційна. Треба зазначити, що ідеї інформаційного суспільства, які беруть свій початок у 60-х рр. XIX ст., не тільки змінили структуру, а й збагатили зміст усієї концепції безпеки. Високий рівень інформатизації всіх сфер життя заклав підґрунтя для осмислення нових реалій, що виникли

внаслідок зростання загроз і небезпек. Не менш важливо визначити канали негативного інформаційного впливу: боротьба із системами управління, інформаційно-розвідувальні операції, електронна боротьба, «хакерська боротьба» (інформаційний кримінал), економічна інформаційна війна, «кібернетична» і «мережева» боротьба (зокрема інформаційний тероризм), інформаційно-психологічна боротьба. Інакше кажучи, дезінформування, цілеспрямоване розповсюдження і маніпулювання спотвореною інформацією, дії, що знищують інформаційні бази, – це безпосередні загрози інформаційній безпеці.

В інформаційному суспільстві будь-яка сфера – потенційний об'єкт негативних інформаційних впливів. Фахівці вважають, що «об'єктом державної інформаційної політики може стати будь-який компонент або сегмент інформаційно-психологічного простору, зокрема масова та індивідуальна свідомість громадян, соціально-політичні системи і процеси, інформаційна інфраструктура, інформаційні ресурси, психологічні ресурси» [5].

Сучасна «інформаційна безпека» – це глобальна проблема, розв'язання якої потребує тісної та ефективної співпраці всіх країн. Технології розвиваються в такому темпі, що за ними не встигають не лише юристи, але й політики. І це є об'єктивним розвитком людства.

Інформаційно-комунікаційні технології можуть бути використані не лише в інформаційній війні, а й у кібертероризмі, це може призвести до аварій на атомних станціях, руйнування енергетичних комплексів і численних об'єктах інфраструктури, що може стати більш руйнівним, ніж зброя масового знищення. Дедалі гостріше відчувається необхідність вироблення норм, правил і принципів відповідальності суб'єкта в інформаційному просторі.

Отже, поглиблення процесу інформатизації політичних, економічних, воєнних і культурних процесів у житті суспільства закономірно призводить до того, що інформаційна безпека стає основним елементом загальної системи безпеки, і вимагає застосування новітніх наукових трактувань основних постулатів теорії безпеки.

1. Царьова І. В. Сучасний дискурс інформаційної війни. *«Південний архів» (філологічні науки)*. 2023. Вип. ХCV. С. 39-44.
2. Царьова І. В. Лінгвоцентричний аспект юридичного тексту. *Лінгвістичні студії Linguistic Studies*. 2020. № 39. С. 97–106.
3. Tsareva I. Maksymenko O., Kalko R. Philosophical aspect of information warfare. *Philosophy, Economics and Law Review*, Vol. 4, No. 1. 2024. P. 57-66.
4. Tsareva I. Functional and derivative space of the legal text. *Advanced trends of the modern development of philology in European countries* : Collective monograph. Riga : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. P. 217-233.
5. Libicki M. C. What is Information Warfare? Washington : National defense univ. 1995.
6. Rona T. P. Weapon Systems and Information War. Seattle, WA, 1976 : Boeing Aerospace Co.



Алла ДЕМИЧЕВА

керівник програм

кейсменеджменту НГО FHI360

кандидат соціологічних наук, доцент

<https://orcid.org/0000-0002-2997-3020>

НАТЕ SPEECH: ЯК НАСИЛЬНИЦЬКА КОМУНІКАЦІЯ ЗАГРОЖУЄ БЕЗПЕЦІ

Ще у 70-х роках ХХ ст. П. Бурдьє, додаючи до наукового обігу конструкт «символічне насильство», акцентував на тому, що ця невидима, непрямая форма домінування здійснюється в тому числі і через мову. Кожен лінгвістичний обмін містить потенціал акту влади, і тим більше, коли він залучає агентів, які займають асиметричні позиції в розподілі відповідного капіталу. На рівні як повсякденності, так і в публічному просторі, конструюється уявлення про певні «підлеглі» групи, що наділяються виключно негативними ознаками, тобто конструюється дискурс ворожнечі, який, за М. Фуко, конститує об'єкт мовлення і, як наслідок, конститує знання про нього.

У західному науковому дискурсі тематика, пов'язана із насильницькою комунікацією та hate speech (мовою ненависті/ворожнечі) знайшла достатньо широке відображення, зокрема в роботах професора Б. Бахадора, Н. Четті та Н. Алатура, Л. Спонхолз, С. Волкер, А. Вебер та ін. Насильницька комунікація розуміється як спосіб конструювання

нерівності через запровадження у комунікативне поле механізму категоризації на підставі захищених ідентифікаційних ознак і приписування особі/групі/спільноті негативних характеристик, знецінення, дискримінації (група свої та група чужі). Насильницьке спілкування часто є результатом використання маніпулятивної або примусової мови, яка викликає страх, провину, сором, похвалу, звинувачення, обов'язок, обов'язок, покарання та/або винагороду. М. Розенберг виділяє п'ять типів насильницького спілкування: моралістичні судження (можуть набувати форми звинувачень, ярликів, образ, критики або діагнозів); порівняння; відмова від відповідальності; вимоги (на відміну від прохань); компліменти (потенційний інструмент маніпуляції, якщо вони ґрунтуються на оцінці, а не на щирому вираженні почуттів і потреб).

Найбільш радикальним проявом насильницької комунікації є hate speech (мова ворожнечі/ненависті), що спрямована на приниження, дискримінацію або підбурювання до насильства щодо певних соціальних груп за віковою, етнічною, релігійною, гендерною чи іншими ознаками. Вона містить елементи дегуманізації, заклики до дискримінації чи насильства, а також поширення негативних стереотипів. Вона провокує зростання конфліктів і насильства в суспільстві та становить серйозну небезпеку для згуртованості демократичного суспільства, захисту прав людини та верховенства права. Для розуміння мови ненависті важливою є робота Дж. Батлер «Excitable Speech», в якій авторка стверджує, що слова можуть поранити, а образи, хейтспіч, дискримінаційні висловлювання можуть діяти як форма насильства, можуть принижувати, виключати людей із суспільства, нав'язувати їм певні ідентичності. Проте вона також стверджує, що мова також є формою визнання і може використовуватися для розмови у відповідь, а повторення образливих висловлювань може стати приводом для перевизначень [5]. Прикладом цієї тези може стати еволюція терміну «інвалід» в Україні. Так, у СРСР використовувався термін «інвалід», який підкреслював втрату працездатності, а люди з інвалідністю сприймалися як «непрацездатні» або такі, що потребують опіки держави. У період 1991 – 2017 років термін «інвалід» знайшов закріплення і в законодавстві незалежної України. В Україні у 2000-х роках активно використовувалися терміни «особа з особливими потребами» та «особа з обмеженими можливостями», але перший виглядає достатньо розмитим, а другий містить обмежувачий характер. Лише у 2017 р. Закон України № 2249-VIII замінив термін «інвалід» на «особа з інвалідністю». Цим документом вносяться зміни до 37 законів, у положеннях яких слова «інвалід», «дитина-інвалід» та «інвалід війни» замінено відповідно словами «особа з інвалідністю», «дитина з інвалідністю» та «особа з інвалідністю внаслідок війни».

Наразі немає єдності у визначенні поняття «мова ворожнечі», однак низка міжнародних правових документів визначає критерії розпізнавання «hate speech»:

– Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи №97 (20): «Під терміном «мова ворожнечі» слід розуміти всі види висловлювань, котрі поширюють, розпалюють, підтримують або виправдовують расову ненависть, ксенофобію, антисемітизм та інші форми ненависті, викликані нетерпимістю, в тому числі нетерпимістю, що виявляється у формі агресивного націоналізму та етноцентризму, дискримінації меншин і ворожого ставлення до них, а також іммігрантів та осіб, що за своїм походженням належать до іммігрантів» [7].

– Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: «будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що є підбурюванням до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинен бути заборонений законом» [3].

– ОБСЄ: «Різноманітні види висловлювань, засновані на ворожнечі, що демонструють чи розпалюють ворожнечу по відношенню до групи осіб (чи окремої особи з причини її приналежності до групи)» [2].

Як відзначається в посібнику «Запобігання та протидія дискримінації в Україні. Множинна дискримінація», критерії для визначення мови ворожнечі є досить суперечливими через те, що міжнародні та регіональні документи передбачають різні стандарти. Встановлення фактів, – можна кваліфікувати як «мову ненависті», ускладняється тим, що висловлювання подібного типу не обов'язково містять вислови, що виражають «ненависть» або негативні емоції, вона може бути прихована у висловлюваннях, які здаються раціональними, слушними [1, с.23]. Наразі оновлена дефініція «мови ворожнечі» Ради Європи наголошує на тому, що ця мова включає не лише словесні вирази, а і фото- і відеоматеріали, зображення, жести тощо.

Мова ворожнечі виявляється на різних рівнях, зокрема:

– висловлення ненависті в приватній сфері, що містять образливу лексику щодо певних осіб і груп осіб і є повсякденним явищем у приватній сфері. Зрозуміло, що такі вирази,

висловлені у приватному просторі, не підпадають під «порушення прав людини», однак формують насильницький приватний дискурс, що, не зустрічаючи осуду, знаходить вираз і публічній площині. Наприклад, побутовий антисемітизм чи негативні стереотипи щодо літніх людей формують живильне підґрунтя для дискримінаційних дій та насильства на рівні громади чи суспільства в цілому.

– Висловлювання ненависті в публічній сфері. Згідно з Рекомендацією СМ/Rec(2022)16 до них належать пряме та публічне підбурювання до вчинення геноциду; розпалювання ненависті, насильства чи дискримінації; расистські, ксенофобські, сексистські та ЛГБТІ-фобні погрози й образи; заперечення, применшення геноциду, злочинів проти людяності й військових злочинів, які були визнані судами такими, що відбулися, та потурання їм, а також прославлення осіб, засуджених за вчинення таких злочинів; пропаганда, сприяння чи підбурювання в будь-якій формі приниження, ненависті чи образ, спрямованих проти особи або групи осіб; а також будь-які переслідування, негативні стереотипи чи стигматизація щодо цих осіб або групи осіб; виправдання всіх попередніх типів висловлювань; навмисне розповсюдження матеріалів, які містять такі висловлювання [4].

– Мова ворожнечі в кіберпросторі, що може існувати як у прямому вигляді (заклики, образи тощо), так і латентному. Другий аспект викликає неабиякий дослідницький інтерес, оскільки явна мова ворожнечі часто обмежується, а латентна, замаскована чимось іншим, навпаки. Поширеною стратегією приховування мови ворожнечі та її маскування є її поєднання з гумором, так звана «жартівлива мова ненависті», що містить характеристики як мови ворожнечі, так і принизливого гумору, додаючи до мови ненависті дискримінаційні гумористичні сигнали, які вказують, що те, що відбувається або станеться, слід сприймати як жарт. Причому аудиторія більш схильна терпіти жартівливо передані упередження, ніж відверто зневажливі зауваження. Отже, такі саркастичні мему, коментарі, спрямовані проти соціальних груп, не можуть розглядатися просто як жарти і є важливими компонентами насильницької комунікації. Цікаве дослідження мемів, заснованих на насильницькій комунікації, здійснили дослідниці Narine Marutyan, Alissa Jouljia в статті «The Hateful Memes Challenge: Detecting Hate Speech in Multi-Modal Memes» [6].

Мова ворожнечі та насильницька комунікація несе пряму загрозу безпеці. У Стратегії та Плані дій ООН щодо ворожнечі зазначено, що мова ненависті сама по собі є нападом на толерантність, інклюзивність, різноманітність і саму суть норм і принципів прав людини. Це підриває соціальну згуртованість, розмиває спільні цінності, може закласти основу для насильства, відкидаючи справу миру, стабільності, сталого розвитку та реалізації прав людини для всіх, що і є ознаками безпечного існування [8].

Висновок. Насильницька комунікація – це спосіб взаємодії, що включає осуд, звинувачення, примус, погрози або знецінення комуніканта. Вона може проявлятися через вербальну агресію, маніпуляції чи прагнення до домінування. Мова ворожнечі є крайньою формою насильницької комунікації, спрямованою на приниження, дискримінацію або підбурювання до насильства щодо певних соціальних груп за етнічною, релігійною, гендерною чи іншими ознаками. Вона містить елементи дегуманізації, заклики до дискримінації чи насильства, а також поширення негативних стереотипів. Мова ворожнечі є найбільш радикальним проявом насильницької комунікації, оскільки не лише виражає агресію, а й провокує зростання конфліктів і насильства в суспільстві. Насильницька комунікація може включати її елементи, особливо в контексті соціальних та політичних дискусій. Обидва явища сприяють формуванню культури агресії, що закріплює конфліктність, нетерпимість і брак конструктивного діалогу. Насильницька комунікація вбудована в сучасний дискурс, а отже люди отримують доступ до реальності через мову і мова є механізмом репрезентації реальності. Ми сприймаємо соціальну реальність через дискурси, тому зміни в дискурсі призводять до змін в соціальній реальності.

1. Запобігання та протидія дискримінації в Україні. Множинна дискримінація : навч. посіб. / кол. авт.; ред. А.Є. Фоменко. Дніпро : Видавець Біла К.О., 2022. 236 с.

2. Злочини на ґрунті ненависті: запобігання та реагування. Методичне керівництво для НПО в регіоні ОБСЄ. URL : <http://www.osce.org/ru/odihr/39822>.

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

4. Рекомендація СМ/Rec(2022)16. URL : <https://rm.coe.int/recommendation-cm-rec-2022-16-on-combating-hate-speech-ukrainian-versi/1680a9b672>.

5. Butler J. (1997) Excitable Speech: A Politics of the Performative. 200 p.

6. Marutyan N., Jouljia A. (2024) The Hateful Memes Challenge: Detecting Hate Speech in Multi-

Modal Memes. URL : <https://cse.aua.am/files/2024/05/The-Hateful-Memes-Challenge-Detecting-Hate-Speech-in-Multi-Modal-Memes.Pdf>.

7. Recommendation NO. R (97) 20 of the committee of ministers to member states on «hate speech». URL : https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680505d5b.

8. United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech. URL : <https://www.un.org/en/genocideprevention/hate-speech-strategy.shtml>.



Олена ДРУЧЕК

професор кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності факультету забезпечення державної безпеки Київського інституту Національної гвардії України (м. Київ, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0002-7460-8137>

**ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ ЯК СКЛАДОВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

Історична пам'ять завжди відігравала ключову роль у формуванні національної свідомості, національних цінностей та національної ідеї будь-якої нації. У контексті сучасних військово-політичних подій в Україні проблема формування найбільш ефективної політики історичної пам'яті з метою забезпечення внутрішньої і зовнішньої національної безпеки набуває ключового значення.

Безпечовий компонент історичної пам'яті ще недостатньо осмислений на науково-експертному та державному рівні. Адже у наявному амбівалентному стані, стані повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України, національна пам'ять посилює свою ідентифікуючу, консолідуючу та мобілізуючу функції, перетворюється на вагомий чинник сприяння Силам оборони покладених на них завдань, зміцнення та удосконалення систем національної безпеки України.

Під національною пам'яттю у найбільш загальному вигляді розуміють соціально-психологічне явище, здатність людського розуму зберігати індивідуальний і колективний досвід міжлюдських взаємин і формувати на його підставі уявлення про перебіг історичного процесу та своє місце у ньому.

Термінологічний і понятійний довідник визначає поняття історичної пам'яті як «здатність людської свідомості відтворювати минуле. Без «пам'яті історичної» неможливе відтворення історії суспільства. Вона є успадкуванням минулого досвіду, що опредметнюється у відповідних культурних формах (традиціях, пам'ятках, мемуарах тощо), а також існує у вигляді історичної свідомості народу» [1, с. 281].

Як і будь-який інший складний соціально-психологічний феномен, історична пам'ять об'єктивує у суспільстві цілий комплекс функцій, серед яких найчастіше виділяють: *пізнавальну*, що полягає у наданні новим поколінням інформації про історію їх народу, минулі звершення; *виховну*, яка об'єктивується у знаннях, що впливають на духовний світ сучасного покоління, формують його світогляд, психологію, ідеали тощо; *аккумулятивну*, змістом якої є надання актуальності історичному досвіду. І все ж, переважна більшість дослідників ключовою функцією історичної пам'яті вважає *збереження та передачу досвіду* про минуле певної соціальної спільноти чи нації з метою визначення свого місця у ньому, що, по суті, збігається з поняттям національної ідентифікації та національної свідомості – цілісної системи духовних феноменів, які, сформувавшись у процесі історичного розвитку нації, відображають основні засади її буття.

Акцентуючи на націє-творчому потенціалі історичної пам'яті українського народу в умовах, коли росія не лише веде агресивну війну проти Української держави, здійснюючи при цьому геноцид української нації, а й краде та привласнює українську історію, наголошуємо на необхідності демонстрації усій цивілізованій спільноті своїх національних здобутків, відстоюванні історичних цінностей та історичних звершень, розвитку історичної культури та історичної науки.

Зазначене якраз і є змістом політики історичної (національної) пам'яті – сукупності

соціальних практик, спрямованих на репрезентацію (модифікацію) певних образів спільного минулого, актуалізованих сучасним політичним контекстом.

У сучасних демократичних країнах формування (конструювання) політики пам'яті належить до одного з важливих напрямів державної політики – цілеспрямованої діяльності органів державної влади для вирішення суспільних проблем, досягнення й реалізації загальнозначущих цілей розвитку суспільства або його окремих сфер. Основними проявами такої політики, на нашу думку, є: установлення державою національних свят; формування пантеону національних героїв; відзначення історичних подій; підтримка національних традицій; належне шанування героїв минулого та сучасності; вироблення і реалізація відповідної концепції шкільної та університетської історичної освіти, національного та героїко-патріотичного виховання. Суб'єктами політики пам'яті зокрема, є: держава та її органи, як замовники і скеровувачі політики пам'яті; наукові установи, як інституціоналізовані реконструктори-творці; громадянське суспільство, як основний суб'єкт продукування історичної пам'яті та суб'єкт взаємодії.

Аналізуючи сутність поняття політики пам'яті, В. Артюх справедливо акцентує, що «історична пам'ять у контексті політики є функцією влади, що визначає, як спільноті потрібно уявляти минуле. Політика пам'яті завжди спрямована на створення «потрібного» синтезу теперішнього з минулим [...]. Фактично, через ототожнення певної маси індивідів із сконструйованою моделлю історичної пам'яті в процесі їх соціалізації відбувається конституювання й самого феномена нації» [2, с. 5].

Вважаємо, що наразі в основу реалізованої Української державою політики історичної (національної) пам'яті має бути покладене відповідне законодавство, що закріплює затверджені державою тлумачення історичних подій. Аналізуючи законодавство України у зазначеній сфері, наголосимо, що відповідно до ст. 11 Конституції України, «Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури ...» [3].

Прийняті 2019 року т. зв. «Принципи Торонто» (спільна декларація впливових громадських організацій щодо пріоритетних реформ в Україні на 2019-2023 р.р.) [4] визначили впровадження політики у сфері культури і національної пам'яті одним з ключових пріоритетів на 2019-2023 рр. Принципами у якості основного завдання було визначено розробку політики у галузі символів і комеморації, спрямовану на консолідацію української політичної нації, формування суспільного імунітету проти порушень прав людини, у тому числі через заборону пропаганди тоталітарних режимів, збереження місць пам'яті, відновлення прав жертв репресій та гарантування доступу до архівів.

У прийнятому 2023 р. у рамках Реанімаційного пакету реформ візійному документі «Бачення України: реформування та відновлення соціально-гуманітарної сфери у перспективі 2030 року» визначено, що політика національної пам'яті формує сприятливе суспільне та медійне середовище для постійного процесу критичного осмислення уроків далекого і близького минулого, унеможливує використання комплексів національної меншовартості або величчя й винятковості у зовнішній та внутрішній політиці, дозволяє порозумітися із європейськими сусідами стосовно травм минулого, зберігає, вшановує та поширює пам'ять про боротьбу українців за свободу, протистояння людиноненависницьким, імперським режимам [5].

До переліку значимих для формування та реалізації політики історичної пам'яті в Україні слід також віднести: Закон України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії російської федерації як держави-терориста проти України, символики воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» [6]; Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» [7]; Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про географічні назви» щодо удосконалення діяльності, пов'язаної із встановленням, унормуванням, обліком, реєстрацією, використанням та збереженням географічних назв» [8] та ін.

Зазначені, а також інші нормативно-правові акти та документи дозволяють констатувати, що навіть в умовах війни Українська держава не припиняє працювати над реалізацією політики історичної та національної пам'яті. У зазначеному контексті погоджуємося із ідеєю Т. Василевської та Т. Бевз про те, що «виклики сьогодення, особливо в умовах повномасштабної війни РФ проти України, потребують переосмислення минулого, відмови від радянських штампів ідеалізації і віктимізації історії. Політика пам'яті повинна стати впливовою умовою для нової післявоєнної національної і громадянської ідентичності

українців [9, с. 153].

Вважаємо, що реалізація політики пам'яті в Україні, як один із напрямів забезпечення національної безпеки, має реалізовуватися комплексно, враховувати особливості реального стану історичної пам'яті українського соціуму, зокрема, її багатомірність та елементи кризового стану, а також спиратися на результати фахових досліджень та напрацювань істориків та соціологів. Погоджуємося із думкою В. Кривошеї про те, що така політика має гуртуватися, передовсім, на принципах рівності і протидії усім формам дискримінації моделей пам'яті, незалежно від етнічного, політичного, ідеологічного, релігійного джерела їх виникнення [10, с. 35]. Також важливими принципами реалізації політики пам'яті в Україні за сучасних умов вважаємо принципи: відповідності завданням суспільного розвитку; узгодженості стратегій реалізації різними суб'єктами політичного процесу; врахування стану колективної свідомості, неофіційного рівня історичної пам'яті; несуперечності реаліям історичного розвитку; врахування об'єктивних здобутків історичної науки.

Отже, як в умовах реальних загроз державному суверенітету України та її територіальній цілісності, національній безпеці, так і в умовах повоєнної відбудови України, одним із принципово важливих напрямів консолідованої діяльності держави і суспільства вважаємо задання формування політики історичної пам'яті, яка має формуватися на попередньому та новітньому досвіді боротьби українського народу проти російського колоніалізму та агресії, а також на історичних фактах, подіях, персоналіях, символах, які громадяни України вважають важливими в контексті державотворення та забезпечення національної безпеки незалежно від історичного, політичного, соціального контексту їх формування.

1. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник: Навч. посібник / В. М. Литвин, В. І. Гусев, А. Г. Слюсаренко та ін. Київ: Вища школа, 2002. 616 с.

2. Артюх, В.О. Що таке історична пам'ять? *Гуманізм. Трансгуманізм. Постгуманізм*: матеріали доповідей та виступів Міжнародної науково-теоретичної конференції, м. Суми, 19-20 квітня 2013 р. / Ред.кол.: Є.О. Лебідь, А.Є. Лебідь. Суми: СумДУ, 2013. С. 3-9.

3. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 20.02.2025).

4. Принципи Торонто, 2019 р: Коаліція Реанімаційного пакету реформ. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/TORONTO-PRINCIPLES-ua.pdf> (дата звернення 20.02.2025).

5. Бачення України 2030: соціально-гуманітарна сфера. (2023). URL: <https://uareforms.org/visions/new-vision-640>.

6. Про внесення змін до Закону України «Про географічні назви» щодо удосконалення діяльності, пов'язаної із встановленням, унормуванням, обліком, реєстрацією, використанням та збереженням географічних назв: Закон України № 2601-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2601-20#Text>. (дата звернення 20.02.2025).

7. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну: Закон України № 2265-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text>. (дата звернення 20.02.2025).

8. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів. Закон України № 3005-IX (2023) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>.

9. Василевська Тетяна, Бевз Тетяна. Конструювання політики національної пам'яті: ідеї, смисли, акценти. *Політичні дослідження*. 2024. № 1 (7). С. 135-158. DOI: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-1-7>.

10. Кривошея В. В. Моделі пам'яті і державна політика пам'яті. *Національна та історична пам'ять*. 2011. Вип. 1. С. 26-37.



Ірина ЖУКОВА

старший викладач кафедри публічного управління і проектного менеджменту
Державного закладу вищої освіти
«Університет менеджменту освіти»,
директор Видавничої групи
«Наукові перспективи» (м. Київ, Україна)
кандидат наук з державного управління, доцент

<https://orcid.org/0000-0003-4927-0610>

**ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОЦЕСІВ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ
ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТФОРМ ТА УСТАТКУВАННЯ
ДЛЯ АНАЛІЗУ ТА МОНІТОРИНГУ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ
У ГАЛУЗІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Ефективність процесів прийняття рішень щодо використання платформ та устаткування для аналізу та моніторингу навчального процесу у галузі загальної середньої освіти як категорія в аспекті підвищення ефективності публічного адміністрування нею, переважно, має кінцевим завданням налагодження якісних показників освітнього процесу [1, с. 10-11].

У даному випадку необхідно говорити про розбудову технологій моніторингу та оцінки якості освіти, а, також, використання устаткування, спрямованого на видозміну трактування та розуміння освітнього процесу (до питання формування уявлень про його інтерактивність та інноваційність).

Зокрема, на моє особисте переконання, в Україні існує потреба подальшої конкретизації та сегментації аспекту використання інтерактивних дошок, планшетних комп'ютерів тощо у форматі нормативно-встановленого процесу, спрямованого на забезпечення повного та всебічного розвитку особистості.

До того ж, у контексті проблематики імплементаційного забезпечення підвищення ефективності процесів використання платформ та устаткування для аналізу та моніторингу навчального процесу у галузі загальної середньої освіти сутнісного значення набуває використання інтегрованих платформ – програмного забезпечення та застосунків, що можуть використовуватися закладами загальної середньої освіти, але не мати, при цьому, нормативної легітимності.

Це – кластер, що потребує подальшого розвитку та генералізації, а увагу на ньому буде конкретизовано в рамках аналізу особливостей побудови Стратегії впровадження правового механізму управління цифровізацією в закладах загальної середньої освіти на регіональному рівні (враховуючи міжнародний досвід).

На основі проаналізованих особливостей використання комп'ютеризації та інформаційно-комунікаційних технологій із метою підвищення ефективності адміністрування загальної середньої освіти варто звернути увагу на деякі риси, що є спільними для обох процесів. Це є корисним для потенційного використання обох категорій у процесі стратегічного репрофілювання стилістики управління галуззю.

Першочергово, необхідно помітити, що і для комп'ютеризації, і для інформаційно-комунікаційних технологій як активу, що може бути використаний для підвищення ефективності адміністрування загальної середньої освіти, притаманний акцент на технологічному рішенні як джерелі позитивних трансформацій.

У випадку із комп'ютеризацією, технологічна складова знаходить прояв у забезпеченні базової інфраструктури (устаткування), тоді як інформаційно-комунікаційні технології, головним чином, мають на меті оптимізацію процесів за допомогою використання сучасних технологій.

У цьому випадку, доцільно говорити про співвідношення концепції «форма та зміст», де «форма» – комп'ютеризація як явище, а «зміст» – поширення використання інформаційно-комунікаційних технологій із метою реалізації процедури переходу закладів загальної середньої освіти на контекст діджиталізації та інформаційного забезпечення.

Зокрема, рис семантичності для цілей підвищення ефективності публічного адміністрування загальною середньою освітою для комп'ютеризації та інформаційно-

комунікаційних технологій як активів реалізації даного процесу набуває основний фокус – апаратне забезпечення у випадку із комп'ютеризацією та комунікаційна стратегія використання останнього у випадку із інформаційно-комунікаційними технологіями.

Отже, за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій може бути сформовано алгоритм використання апаратного забезпечення, а кінцевою метою даного процесу є формування відкритого навчального процесу в закладі загальної середньої освіти.

Зазначу, що завдяки «грамотному» використанню інформаційно-комунікаційних технологій можна забезпечити безперервний обмін інформацією між адміністрацією, педагогічним складом, учнями та їх батьками, що формує цілісну комунікаційну систему. Таке середовище сприяє не лише підвищенню ефективності управління, але й стимулює інноваційні підходи до навчання, розширюючи можливості доступу до знань та цифрових ресурсів.

Це наразі підсилює роль публічного адміністрування як координатора та драйвера освітніх реформ, спрямованих на створення сучасної та інтегрованої системи освіти.

I. Barthakur, A. et al. A systematic review of studies on decision-making systems for teaching and learning in K-12. Conference: Nineteenth European Conference on Technology Enhanced Learning At : Krems, Austria. Vol. 6. 2024. 15 p. С. 10-11.



**Наталія
КОМИХ**

т.в.о. завідувача
кафедри психології,
соціології та
педагогіки
Дніпровського
державного
університету
внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат
соціологічних наук,
доцент

<https://orcid.org/0000-0002-8585-320X>



**Лариса
КОЛІСНИК**

завідувач
аспірантури
і докторантури,
доцент кафедри
історії та політичної
теорії НТУ
«Дніпровська
політехніка»
(м. Дніпро, Україна),
кандидат
соціологічних наук

<https://orcid.org/0000-0002-0933-933X>

ПРЕДМЕТНЕ ПОЛЕ СОЦІОЛОГІЇ БЕЗПЕКИ (КЕЙС УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО)

Сучасне українське суспільство є унікальним феноменом з огляду на розгортання процесів глобалізації, надмірного споживання, диджиталізації, роботизації, урбанізації, посилення екологічних загроз під час повномасштабної війни. Ключова специфіка в даному контексті – це усвідомлення необхідності організованого протистояння численним загрозам та ризикам пов'язаних з агресією росії, що є небезпечними з погляду соціального самозбереження та життєзабезпечення суспільства. Для українського соціума головним є питання виживання як цілісної нації та спільноти. А, отже одним з наукових напрямів пов'язаним з дослідженням ризиків для суспільства та пошуків стратегій виживання є соціологія безпеки.

Глобальне суспільство початку двадцять першого століття пройшло через катастрофічні уроки історії, однак не засвоїло їх. І тому в ситуації російсько-української війни не наважується здійснити конкретні дієві кроки з припинення війни. Адже, найцінніше – не політичні ідеї, не технологічні досягнення, не утопічні проекти всесвітнього щастя, а просте виживання та безпечне існування людства. Згідно з М. Луманом, суспільство є аутопоезисним, тобто рефлексує над собою, усвідомлює себе системою. Розуміння необхідності єдиної теорії безпеки можна розглядати як продукт саморефлексії сучасного суспільства. І якщо мислити в цьому ключі, то соціологічне вивчення різних аспектів та рівнів безпеки людського суспільства, або, простіше кажучи, соціології безпеки, становить передній край сучасної соціологічної науки, її найперспективніший і малорозроблений напрямок.

Соціологія безпеки – це галузь соціологічного знання, що інтегрує прикладні аспекти

політичних, соціальних, військових, економічних, технічних, гуманітарних наук, що робить своїм предметом різноманітні фактори ризику, які загрожують суспільству та особистості, а також пропонує методи, форми та засоби забезпечення безпеки особистості та суспільства в умовах комплексної взаємодії всіх цих факторів. Складність та розвиненість меж предметної галузі соціології безпеки відображається у її структурі, де, можна виділити три змістовні дослідницькі напрями: соціологію гуманітарної безпеки, соціологію природної безпеки та соціологію техногенної безпеки.

Соціологія гуманітарної безпеки вивчає проблеми забезпечення захищеності людини як особистості в контексті суспільних відносин, що склалися. Це визначення включає різноманітні аспекти відповідно до багатогранності самого поняття «особистість». Безпечне існування особистості неможливе поза захистом можливостей нормальної життєдіяльності, дотриманням прав і свобод, не тільки її власних, а й її родини, рідних, самоідентифікації з її цінностями, традиціями, ідеалами та нормами суспільства. Гуманітарна безпека передбачає також забезпечення вільного розвитку інтелектуального, духовного, морально-етичного потенціалу людини, захисту її від будь-якого фізичного, психологічного, соціального та політичного насильства.

Під вивченням природної безпеки розуміється дослідження явищ, подій і процесів, що мають місце в природі та за своїм характером, масштабності, інтенсивності або тривалості, можуть надавати негативний, руйнівний вплив на людську життєдіяльність, здоров'я, фізичне відтворення, об'єкти народного господарства та навколишнє природне середовище. До таких небезпечних для людини і суспільства природних явищ і процесів належать повені, землетруси, зсуви та лавини, урагани, селі, сильні заморозки, посухи тощо, подібні до стихійних лих. За типом впливу на сферу людської життєдіяльності такі події можуть бути тривалими і поступовими, загрожуючи людськими жертвами, значними збитками економіці. Вони можуть бути постійними, періодичними або епізодичними, локальними або глобальними, керованими в плані можливостей мінімізації завданих збитків або некерованими.

Техногенна безпека є станом захищеності людини і суспільства від загроз і ризиків техногенного походження, що виникають в результаті використання або проектування виробничих технологій, при несанкціонованому використанні науково-технічної та технологічної інформації. Вивчення різних аспектів техногенної безпеки включає аналіз факторів ризику в науково-технічній діяльності людини, в процесах інформаційного обміну, промисловості та сільському господарстві, енергетиці та транспортуванні енергоресурсів, військовій сфері, системі управління; ризиків, пов'язаних із виробництвом, зберіганням та утилізацією хімічних, радіоактивних, біологічних та вибухонебезпечних продуктів. Основним принципом забезпечення техногенної безпеки є ретельне виконання всіх науково обґрунтованих вимог та розпоряджень щодо розробки та використання технологій.

Завдання соціології безпеки в цих умовах полягає, на нашу думку, у фіксації суспільної уваги на конкретних загрозах і проблемах, у збиранні та аналізі даних, що дозволяють судити про стан тих чи інших аспектів глобальної, національної та індивідуальної безпеки, у розробці теоретичної та методологічної бази для створення стратегії безпечного існування суспільства та нейтралізації наявних ризиків та загроз.

Суб'єкти соціальної безпеки – це громадяни країни, держава в особі законодавчої, виконавчої, судової влади, органи місцевого самоврядування, партії та інші громадські організації та рухи.

Об'єкти соціальної безпеки – держава і суспільство, система їхніх інститутів, проведена ними соціальна політика, узаконені у суспільстві форми власності та соціальна структура, що склалася на їх основі – верстви, групи, соціальні спільності та відносини між ними, особистість, включаючи громадянську сферу життєдіяльності окремої людини, права та свободу особистості, її здоров'я та життя, соціальні інтереси.

На кожному рівні актуальність та гострота проблеми вимагають постійної уваги до неї всіх інститутів держави та суспільства, аналізу її стану з тим, щоб не допускати дестабілізації та соціальних потрясінь у суспільстві. Особлива роль задля досягнення соціальної безпеки належить соціальній політиці.

Зрештою, предмет дослідження соціології безпеки — це відносини між людьми та соціальними інститутами з приводу проблем життєзабезпечення у найширшому значенні цього слова. Соціологія безпеки вивчає умови та процеси, за яких можливе збереження та підтримання життя індивідів, їх матеріального та духовного благополуччя, реалізації їх здібностей та запитів, національного типу ментальності та духовності, культури та традицій.

До предметної галузі соціології безпеки входить дослідження різних аспектів підтримки безпеки в рамках конкретної держави, тобто забезпечення її самозбереження. Тут йдеться про таке поняття, як національна безпека. Воно є складним, системним та передбачає урахування різноманітних складових. Це, перш за все, припинення війни та забезпечення миру. Економічна безпека держави, забезпечення якої потребує сталого економічного зростання, нормального відтворення національної економіки, необхідного ступеня господарської незалежності та самостійності у поєднанні із заняттям та утриманням певних значущих позицій на світовому ринку; продовольча безпека, критерієм якої є здатність суспільства задовольняти споживчі потреби громадян якісними продуктами та товарами; та інформаційна безпека, забезпечення якої означає турботу щодо отримання необхідних знань про громадянами про інформаційні загрози, володіння навичками кібергігієни та знанням своїх прав і можливостей в мережі. Слід зазначити також демографічну безпеку, під якою розуміється такий стан суспільства, у якому рівень народжуваності у співвідношенні з індикаторами індивідуальної тривалості життя забезпечує самовідтворення нації. В умовах українського суспільства питання демографічної безпеки є важливим, оскільки пов'язано з виживанням та подальшим існуванням суспільства. Причинами такої складної демографічної ситуації в українському суспільстві є: війна та окупація, еміграція населення, низький рівень народжуваності.

Підкреслимо, що соціологія безпеки є надбанням і результатом історично конкретної фази розвитку суспільства, коли воно усвідомлює єдність і взаємозалежність усіх своїх елементів і складових. Соціологія безпеки як галузі соціологічної науки відображає зростання рівня глобальної соціальної солідарності, інтеграції та пошуку шляхів виживання та повоєнного розвитку українського суспільства. Нарешті, соціологія безпеки досліджує проблеми забезпечення безпечної життєдіяльності особистості в суспільстві. Існує індивідуальний рівень забезпечення безпеки, що включає насамперед фізичну безпеку індивіда в суспільстві, дбайливе ставлення до людського життя як основної соціальної цінності. Це передбачає не лише безпечне житло, екологічне соціальне оточення, а і стримування криміногенних тенденцій, чітку та засновану на бездоганному дотриманні законності роботу правоохоронних структур, дотримання вимог техніки безпеки на виробництві та у побуті, тощо.

Отже, соціологія безпеки, з огляду на реалії українського суспільства слід розглядати як галузь соціології, що знаходиться в процесі активної фази інституалізації. Що обумовлено запитами часу та військовими діями, що відбуваються на території держави.

Ян КУРІННИЙ

викладач кафедри
психології та педагогіки,
кандидат педагогічних наук, доцент

Марія ТУРЧИН

здобувач другого магістерського рівня
вищої освіти НННІ права
та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ
ПСИХОРЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
ІЗ ПОСТТРАВМАТИЧНИМ СТРЕСОВИМ РОЗЛАДОМ**

Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) стала однією з найважливіших проблем сучасної психологічної науки та практики, особливо в умовах тривалих глобальних конфліктів. Військовослужбовці, зокрема ті, хто зазнав бойового чи екстремального стресу, мають значно підвищений ризик розвитку ПТСР, що може суттєво впливати на їх психологічне благополуччя, соціальну адаптацію та якість життя.

У сучасній науці все більше визнається поширеність ПТСР серед військових як

актуальної психологічної проблеми, що стимулює розробку ефективних підходів до реабілітації. Як зазначають К. Бабов, Ю. Бриндіков, В. Волошин, В. Лесков, терапевтичні заходи включають як клінічні, так і соціально-психологічні підходи, спрямовані на комплексне вирішення наслідків ПТСР. Mark C. Russell і Charles Figley підкреслюють, що соціально-психологічна реабілітація є критично важливою, оскільки вона допомагає військовослужбовцям відновлювати соціальні зв'язки, стабілізувати емоційний стан та покращувати стратегії подолання наслідків травматичного досвіду.

Проблематика дослідження є особливо актуальною для України, де триваюча війна значно збільшує кількість військовослужбовців із ПТСР. Інтенсивність бойових дій, із якими стикаються українські військові, в поєднанні з тривалим впливом стресових і травматичних подій, робить проблему ще більш нагальною. Зростання кількості випадків ПТСР серед військових вимагає активного впровадження та вивчення науково обґрунтованих методів реабілітації.

Наше дослідження було спрямоване на вдосконалення реабілітаційних програм через глибоке розуміння соціально-психологічних аспектів ПТСР та аналіз найбільш дієвих терапевтичних підходів для допомоги військовослужбовцям. З огляду на високий рівень поширеності ПТСР та його негативний вплив на психічне здоров'я і соціальну інтеграцію військових, результати дослідження сприятимуть розробці ефективних механізмів психологічної допомоги й соціальної підтримки. Це також допоможе вирішити нагальну суспільну проблему, покращуючи якість життя тих, хто захищає свою країну.

Теоретичний аналіз продемонстрував теоретичні основи соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців із ПТСР. Здійснений аналіз особливостей ПТСР, його впливу на психічне здоров'я та функціонування військових, продемонстрував важливість комплексного підходу до їх реабілітації. Встановлено, що ПТСР є складним і багатограним психічним розладом, що значно впливає на когнітивні, емоційні, соціальні та фізичні аспекти життя військових. Розуміння механізмів його впливу дає змогу не лише діагностувати та лікувати цей розлад, але й розробляти програми реабілітації, що враховують індивідуальні потреби військових [2].

Особливу увагу було приділено ролі соціальної служби в процесі реабілітації. Соціальні працівники вирішували важливі завдання, серед яких комплексна оцінка стану військових, розробка індивідуальних планів реабілітації, сприяння адаптації до мирного життя, адвокація та боротьба зі стигматизацією, а також координація міждисциплінарної роботи.

Доведено, що світовий досвід організації реабілітаційної роботи з військовими, які страждають від ПТСР, підтверджує ефективність мультидисциплінарного підходу. За кордоном активно застосовуються сучасні методики, такі як когнітивно-поведінкова терапія, арт-терапія, майндфулнес та інші [3]. Ці практики допомагають зменшити симптоми ПТСР, поліпшити психосоціальне функціонування та сприяють інтеграції військових у мирне життя.

Засвідчено, що для забезпечення ефективної соціально-психологічної реабілітації військових потрібно адаптувати найкращі світові практики до національних умов, враховуючи специфіку українського контексту. Це включає інтеграцію психологічної, соціальної та професійної підтримки, розвиток освітніх програм для соціальних працівників та впровадження інноваційних технологій [1]. Такий підхід створить умови для відновлення військових із ПТСР та їх повернення до повноцінного життя в суспільстві.

У процесі проведення експерименту здійснено детальний аналіз форм і методів соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців, що дозволило висвітлити суттєві аспекти, необхідні для відновлення психосоціального функціонування військовослужбовців після участі в заходах бойових дій.

Соціально-психологічна реабілітація є важливим етапом адаптації військовослужбовців до мирного життя, оскільки слугує подоланню наслідків травматичного досвіду, зниженню рівня стресу і відновленню психологічної та соціальної стабільності. Комплексний підхід до реабілітації передбачав використання індивідуальних, групових та сімейних форм роботи, що дозволяють врахувати особливості кожного військовослужбовця [2].

Індивідуальна терапія спрямована на поглиблену роботу з травматичним досвідом із застосуванням методів психоаналітичної, когнітивно-поведінкової та конфронтаційної терапії. Групові форми дозволили військовослужбовцям відчувати підтримку інших учасників і розвивати навички спілкування та взаємодії. Сімейна реабілітація також важлива

для відновлення взаєморозуміння в родині, адже вона ефективно впливає на соціальну адаптацію військовослужбовців. Творчі методи, такі як арт-терапія, музикотерапія та фототерапія, допомагали зменшити емоційний стрес за допомогою творчого самовираження. Достатньо дієвою виявилася фізична реабілітація військових, так як впливала на процес відновлення фізичного стану та загального емоційного благополуччя. Було апробовано екологічну терапію і аніматерапію задля налагодження контакту з природою і тваринами для поліпшення психоемоційного стану [4].

Використання методів психодіагностики дало можливість оцінити ступінь психологічної травми та виявити основні проблеми, з якими стикаються військові. Когнітивно-поведінкові методи сприяли формуванню нових навичок подолання стресу та негативних емоцій. Методи тілесно-орієнтованої терапії виявилися ефективними для розслаблення тіла та зниження тривоги. Техніки медитації та релаксації, такі як йога й уважність, допомогли гармонізувати фізичний і психологічний стан.

Переваги та проблеми застосування методів. Програми реабілітації дають можливість військовослужбовцям адаптуватися до цивільного життя. Проте їх ефективність багато в чому залежить від індивідуального підходу, доступності послуг і рівня довіри до фахівців. Важливим аспектом у зазначеному процесі виявилася інтеграція сучасних підходів, зокрема використання цифрових технологій для діагностики та терапії, що значно розширює можливості надання допомоги.

Аналіз емпіричних методів дослідження показав, що використання стандартизованих опитувальників і шкал, таких як LEC-5, PCTI, IES-R, SF-36 та метод Роджерса – Даймонда, дає точну оцінку психологічного стану військовослужбовців і дозволяє оцінити ефективність реабілітаційних програм.

Дослідження форм і методів соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців підтвердило важливість комплексного підходу, що поєднував застосування різноманітних методик, адаптованих до індивідуальних потреб. Це сприяло відновленню психоемоційного стану воїнів, їх соціальній інтеграції та покращенню загального рівня життя.

Діагностична оцінка респондентів експериментальної та контрольної груп дала змогу за допомогою використаних методик визначити ступінь тяжкості посттравматичних переживань.

Спостережувані відмінності в позитивній і негативній поведінці засвідчили необхідність комплексного реабілітаційного підходу.

Виявлені зв'язки між тривалістю життя та стратегіями подолання психологічної травми підтвердили зв'язок між цими чинниками. Найвищі кореляції були виявлені між стратегіями передбачення та уникнення, а також між тактиками виправдання і відмови від відповідальності.

Регресійний аналіз підтвердив наявність суттєвого взаємозв'язку між психотравмою та методами реабілітації, доводячи ефективність комплексного підходу до процесу відновлення.

Запропонована нами реабілітаційна програма, що поєднує психотерапевтичні методи (КПТ, релаксація, арт-терапія) та дозвілля (заняття на природі), показала позитивні результати вже через два тижні після впровадження. Проте через чотири місяці спостерігалася деяка стабілізація показників, що свідчила про потребу подальшої інтенсифікації підтримки учасників.

Респонденти дослідження високо оцінили ефективність інноваційних методів, таких як «зелені практики», релаксація на природі та музикотерапія, що відкривала нові можливості для подальшого впровадження цих методів до процесу реабілітації.

Отримані нами результати підтвердили, що позитивні емоції є вирішальним чинником реабілітаційного процесу, а їх поширеність свідчить про ефективність запропонованої моделі відновлення.

Розроблена в дослідженні комплексна програма психосоціальної реабілітації довела свою ефективність у боротьбі з посттравматичним стресовим розладом у військовослужбовців, але потребує подальшого вдосконалення з урахуванням індивідуальних потреб та найсучасніших методів підтримки.

1. Бабов К. Д. Сучасні можливості реабілітації військовослужбовців комбатантів (учасників АТО/ООС) з посттравматичним стресовим розладом та соматичною патологією у санаторно-курортних умовах. *Фізіологія, валеологія, медицина: сучасний стан та перспективи розвитку: Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 06 квітня 2021р., м. Харків*. Харків : Вид-во НФаУ, 2021. С. 25–26.

2. Бриндіков Ю. Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05 / Хмельницький нац. ун.-т; Тернопільський нац. пед. ун.-т ім. В. Гнатюка. Хмельницький; Тернопіль. 2018. 559 с.

3. Волошин В. О. Основні принципи організації медико-психічної реабілітації постраждалих в зоні бойових дій. *Військова медицина України*. № 17. 2017. С. 5–10.

4. Лесков В. О. Психологічна реабілітація військовослужбовців запасу в системі мінімізації виявів негативних психологічних наслідків локальних воєнних конфліктів. *Збірник наукових праць інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України* / За ред. С. Д. Максименка. Т. 8. 2006. С. 191–197.



Наталія ЛЕОНОВА

редактор редакційного відділення
відділу організації наукової діяльності
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат філологічних наук

<https://orcid.org/0009-0001-6354-6241>

**НЕРІВНОМІРНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВ
У БІЛІНГВАЛЬНИХ СОЦІУМАХ З ПАРАМЕТРАМИ ДИГЛОСІЇ**

Оскільки терміни білінгвізм та диглосія не є тотожними, маємо зазначити, що деякі науковці пояснюють їх семантику, ґрунтуючись на діаметрально протилежному баченні самої гносеологічної парадигми здатності окремої особи омовлювати світ одночасно двома (чи більше) мовами. Наразі першим варіантом є розуміння **білінгвізму** (від лат. bi – два, lingua – мова), на відміну від **диглосії** в її первинному значенні (одночасного вживання в ширшому соціальному середовищі двох мов чи двох варіантів мови), як двомовності, що має ознаку не лише мовного стану індивіду, а й мовної ситуації ареалу, країни, регіону, тобто статусом користування та володіння особистістю чи певною групою якогось конкретного етносу одночасно двома мовами: здебільшого однією як рідною, іншою – зовнішньо набутою, але важливою для спілкування в рівноправних та статусно важливих комунікативних сферах. Л. Масенко, досліджуючи аналізовану проблему, зазначає, що американський лінгвіст У. Вайнрайх стверджує: «... двомовністю є практика поперемінного використання двох мов, а тих, хто нею користується, визначає як двомовних осіб» [3]. Погоджуємось із визначенням білінгвізму, що подає енциклопедія «Українська мова»: «практика індивідуального або колективного використання двох мов у межах однієї держави чи соціальної спільності у відповідних комунікативних сферах» [6, с. 487]

Отже, « **диглосія** (від гр. di – подвійний, двічі, glossa – мова) поділяється на внутрішньомовну й зовнішню. У першому значенні диглосією є різновид мовного стану особистості, коли вона володіє двома чи більше формами існування певної мови. Наприклад, мешканець Карибських островів володіє іспанською літературною та креольською мовами на базі іспанської мови й місцевого діалекту» [7].

В альтернативному значенні **диглосія** є мовною ситуацією співіснування двох функційно та стилістично розподілених мовних систем, що можуть реалізуватись як одна мова. Таке значення терміна акцентоване Чарльзом Фергюсоном – американським соціолінгвістом ще у 1959 р. : «...**диглосія – два або більше різновиди однієї і тієї ж мови, що використовуються мовцями різних обставинах; або два різновиди мови, що співіснують у даному колективі, в кожен з них відіграє певну роль**» [7].

Яскравим прикладом такого розуміння диглосії є літературна англійська та її вульгарні варіанти (наприклад «кокні» англ. – cockney, так наразі емоційно забарвлено (зневажливо-глузливо) називають один із найвідоміших типів лондонського просторіччя, що ним комунікують представники нижчих соціальних верств населення Лондона)).

Дуже багатогарова, комплексна проблема білінгвізму є поліаспектною. У сучасних дослідженнях двомовності перехрещуються різні погляди науковців сучасності – лінгвістичний, філософський, психологічний, соціальний тощо. Висвітленню зазначених проблем присвятили праці Ю.Арешкевич, Д.Баранник, А.Загнітко, М.Кочерган, Л.Масенко,

О.Сербенська та інші [7].

Якщо статус мови є легітимізований і має назву «офіційний», це абсолютно не означає, що населення країни користується лише нею. Завжди у деяких регіонах держави нарівні з офіційною чи навіть превалюючою функціонують у різних комунікативних площинах інші мови. Л. Масенко виправдано зазначає, що: «Масовий, або тотальний, білінгвізм – явище, принципово відмінне від індивідуальної двомовності. Його спричиняє, як правило, колоніальна залежність країни. У підневільних умовах залежна мовна спільнота змушена вивчити, крім рідної, ще одну мову і використовувати її для спілкування у визначених обставинах. Якщо друга мова поступово переймає всі функції рідної, виникає небезпека зникнення рідної мови і перетворення двомовців на одномовців. Досліджено, що при такому контактуванні двох мов одна прагне стати домінуючою, а друга – підлеглою» [4; 18-19]. Такою упродовж десятиліть у тотальному лінгвозалежному варіанті є мовна ситуація на теренах Сходу України навіть після офіційного надання статусу державної українській мові. Лише після широкомасштабного вторгнення громадяни України-білінгви почали масово чи індивідуально надавати перевагу державній мові. Знадобився ментальний шок, щоб зрушити вплив пропаганди «російського міра» у сфері мовлення та усвідомлення того, ким є носії цієї російської ідеї дезінтеграції українства та на що вони здатні заради, наприклад, ефективного лінгвоциду.

Незаперечним є факт, що: «У деяких країнах мова не була офіційно визначена, а лише отримала такий фактичний статус, наприклад, у Швеції. Деякі країни, такі як Албанія, Франція чи Литва, мають лише одну офіційну мову, попри те, що інші мови також широко використовують на їхній території. Є також країни з більш ніж однією офіційною мовою, наприклад, Афганістан, Білорусь, Бельгія, Болівія, Канада, Індія, Ізраїль, Мальта, Пакистан, Фінляндія, Парагвай, Перу, Південна Африка, Сінгапур і Швейцарія тощо» [6].

Також не є унікальною ситуація, коли одна країна поєднує великі громади носіїв різних мов. Низка країн світу мають понад дві офіційні мови.

«Офіційний (державний) статус у багатьох випадках мають мови основних народів, що населяють дану країну. Наприклад (див. Список офіційних мов за країнами). В Індії – 23 офіційні мови, у Південно-Африканській республіці – 11 офіційних мов, у Афганістані – 8 офіційних мов, а в таких країнах, як Білорусь, Бельгія, Болівія, Канада, Фінляндія, Парагвай, Швейцарія, Республіка Ірландія тощо – дві, або більше офіційних мов» [6].

Абсолютно несподіваним є те, що успішні країни, наприклад, США, зовсім не мають офіційної мови. Англійська як одна загальноприйнята мова там встановлена за традицією [9]. У ... США, офіційна мова не визначена, хоча там може бути вказана одна, фактично основна мова, а також нормативні акти та правові практики, що визначають, яку мову слід використовувати в певних ситуація [6].

У штаті Техас є ще одна мова, виконуюча переважну кількість офіційних функцій. Це іспанська, що є рідною для понад 50% жителів (не носіїв мови) штату. Усі медіа платформи правительства та законодавчої гілки влади Техасу зобов'язані мати іспанський переклад для своїх громадян, які не володіють англійською [9]. Але англійська впевнено домінує – близько 60% офіційного документообігу (у деяких сферах – 80%) реалізується англійською мовою.

Отже, наголошуємо, що за умови, коли інша мова, окрім державної, поступово дублює та переймає всі основні функції рідної для титульної нації мови, використовуючи пропаганду, НЛП-технології тощо, існує небезпека знецінення рідної мови у свідомості цільової аудиторії, на яку спрямовані всі ці дії [2] і перетворення білінгв на монологів. Доведено, що за умови такого штучно створеного лінгвопартнерства двох чи більше мов одна ЗАВЖДИ прагне стати домінантою, а друга – поступово втрапить свій реальний статус, залишивши його виключно на папері.

1. Кочерган М.П. Загальне мовознавство : підручник. Київ : Академія, 2010. 464 с.
2. Леонова Н. Українська мова. 2021-2023 роки. Лінгвоцид на тимчасово окупованих територіях держави Україна. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спеціальний випуск № 2 (121). С. 170-174.
3. Масенко Л. Мовна політика в УРСР: історія лінгвоциду. *Урок української*. 2005. № 9-10. С. 13-19; №11-12. С. 11-18.
4. Масенко Л. Суржик: між мовою і язиком. Київ : Вища школа, 2011. 135с.
5. Масенко Л. Річ не просто в мовній проблемі. Річ у тенденції до розладу єдиної держави. *Урок української*. 2003. №4. С.17-20.
6. Офіційна мова. Wikipedia – вільна енциклопедія. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

Офіційна мова.

7. Сумський державний педагогічний університет ім. Макаренка/ Мовні контакти та соціально-мовні проблеми. URL : <https://studfile.net/preview/9859183/page>

8. Українська мова: Енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови; редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

9. Constitution of the Republic of Texas. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Constitution_of_the_Republic_of_Texas

Світлана МАЙДАНЕНКО

старший викладач кафедри

психології та педагогіки,

кандидат педагогічних наук, доцент

<https://orcid.org/0009-0005-0339-1507>

Вікторія ПОЛЮШКО

студентка ННІ права

та інноваційної освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

(м. Дніпро, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Професійна діяльність поліцейських є одним із найбільш емоційно насичених видів соціальної активності, оскільки супроводжується значними психічними та фізичними навантаженнями. Робота у правоохоронній сфері належить до високоризикованих професій, що характеризуються підвищеною екстремальністю та інтенсивним професійним стресом [5, с. 87].

Психологічні аспекти діяльності поліцейських давно привертають увагу дослідників, оскільки специфіка їхньої роботи висуває особливі вимоги до кожного співробітника. Завдання забезпечення правопорядку, запобігання злочинам, підтримання законності та захисту громадян вимагають високого рівня професіоналізму незалежно від рангу чи посади [2, с. 41].

Сучасні дослідження у сфері юридичної психології акцентуються на таких характеристиках поліцейських, як інтелектуальні здібності, стресостійкість, здатність контролювати агресію та застосування сили. Особистість працівників поліції також аналізується у контексті професійної ефективності та розвитку особистісних якостей, як це зазначено у працях Д. О. Александрова, С. П. Безносова, О. І. Кудерміної та інших. Проте проблематика професійного становлення особистості, особливо працівників патрульної поліції, залишається недостатньо вивченою.

Дослідження у сфері юридичної та професійної психології доводять, що поведінка у професійній діяльності залежить від особистих пріоритетів і смислових орієнтирів працівника, які формують основу його ціннісних установок. Н. В. Каргіна відмічає, що враховуючи характер роботи в умовах ризику для життя та здоров'я, поліцейські є групою ризику щодо виникнення стресових станів, психічної дезадаптації та сенсожиттєвих криз, що можуть негативно впливати на їхнє психологічне й соціальне благополуччя [6, с. 185].

Професійне становлення працівника правоохоронних органів – це багатогранний процес, що включає послідовний розвиток професійних якостей, адаптацію до умов служби та проходження кризових етапів, які виникають через суперечності між очікуваннями, реальними умовами діяльності та власними можливостями [8, с. 87]. Ці кризи не лише є викликом, але й виконують важливу функцію, сприяючи переходу до нового рівня професійної зрілості.

Криза трактується як переламний момент, що може супроводжуватися значними психологічними трансформаціями. Вона відображає стан інтенсивного внутрішнього напруження, викликаного потребою вирішувати складні завдання, адаптуватися до нових умов чи переоцінювати свої життєві та професійні цінності. У контексті професійного становлення такі кризи часто пов'язані з:

- пошуком нових стратегій діяльності: працівник змушений шукати інноваційні підходи або змінювати свої звички;
- переосмислення ролі у професії: це може стосуватися як визначення свого місця в команді, так і оцінки власної ефективності [9, с. 182].

У психології кризи розглядають як короткотривалі, але інтенсивні періоди, що є невід'ємною частиною розвитку особистості. Вони пов'язані з потребою вийти за межі наявного рівня знань, умінь чи переконань, щоб досягти нових професійних висот. Такі періоди, хоч і супроводжуються труднощами, є важливими етапами у формуванні стійкості, розвитку адаптивності та зміцненні професійної ідентичності.

І. І. Ковальчук наголошує, що особливу роль кризи відіграють у правоохоронних органах, де високий рівень стресу, відповідальність за безпеку громадян і постійний контакт із небезпечними чи конфліктними ситуаціями створюють специфічні виклики для професійного становлення. Успішне подолання таких криз можливе за умов:

- професійної підтримки: проведення тренінгів, консультування та надання допомоги з боку психологів;
- саморозвитку: активної участі працівника у вдосконаленні своїх знань і навичок;
- формування стресостійкості: розробки методик, які допомагають долати стрес і уникати професійного вигорання [7, с. 113].

Хоча у психологічній науці кризи професійного розвитку часто аналізують у контексті неминучих труднощів становлення, проблема кризового розвитку патрульних поліцейських залишається недостатньо вивченою. У дослідженнях виокремлюють нормативні, ненормативні та наднормативні кризи. Нормативні кризи, зокрема вікові, є природною частиною розвитку, тоді як професійні кризи зазвичай виникають через внутрішні або зовнішні суперечності, пов'язані з виконанням професійних завдань.

Кризи можуть мати як деструктивний, так і конструктивний характер. З одного боку, вони здатні спричинити дезадаптацію, коли особистість не справляється з викликами. З іншого боку, криза може стати точкою зростання, що веде до переосмислення цінностей, формування нового «Я» та переходу на якісно новий рівень професіоналізму. Успішне подолання кризових ситуацій часто стає ключовим чинником особистісного і професійного розвитку.

Тому важливим аспектом є здатність особистості усвідомлювати природу професійних криз і конструктивно спрямовувати їхню енергію для досягнення нових висот у професійній діяльності.

У вітчизняній та зарубіжній психології можна виділити три основні підходи до аналізу кризових станів, кожен з яких фокусується на різних аспектах розвитку особистості та взаємодії з навколишнім середовищем [4, с. 55].

Перший підхід розглядає кризу як результат змін у провідній діяльності та соціальній ситуації, які взаємодіють із психічним розвитком. Представники цього підходу, такі як Л. Божович, Л. Виготський, В. Давидов та Д. Ельконін, акцентують увагу на тому, як зміни в соціальних умовах і важливих сферах діяльності індивіда можуть призвести до внутрішніх психологічних криз. Вони вважають, що криза є необхідною складовою процесу розвитку, оскільки стимулює зміни в особистості та її здатність адаптуватися до нових умов. Цей підхід особливо важливий для розуміння кризових ситуацій у професійній діяльності, де зміни у соціальній ролі або обов'язках можуть спричинити стрес та психологічні труднощі.

Другий підхід фокусується на внутрішньому прагненні до розвитку, яке є постійним протягом усього життя людини. За словами таких психологів, як Б. Лівехуд та Е. Еріксон, кризи виникають через прагнення особистості до реалізації власного потенціалу, самовираження і пошуку нових смислів у житті. Цей підхід підкреслює важливість внутрішньої мотивації та самоактуалізації, що може викликати кризові ситуації, але водночас виступає як рушій для розвитку та особистісного зростання [3, с.24]. Для поліцейських, цей аспект є важливим, оскільки професійний розвиток та зміни в кар'єрі можуть супроводжуватися кризовими моментами, що виникають через бажання реалізувати свої потенційні можливості та досягти нових висот.

Третій підхід пов'язує кризу з підходами до змінних чинників, що визначають розвиток особистості протягом життєвого шляху. Дж. Ловінгер і Р. Хавігхерст акцентують увагу на тому, що особистість проходить через певні етапи розвитку, і кожен з цих етапів супроводжується кризами, що виникають через зміни в умовах життя та соціальних ролях. Цей підхід є важливим для аналізу криз у професійній діяльності, зокрема, у професії поліцейського, де кожен етап кар'єри може мати свої психологічні виклики, що вимагають адаптації та прийняття рішень у складних ситуаціях.

У контексті професійної кризи, яку можуть переживати патрульні поліцейські, тривалість цього стану може варіюватися від кількох місяців до одного-двох років, залежно від індивідуальних та зовнішніх факторів. Ці періоди часто характеризуються чергуванням фаз загострення та затишшя, коли поліцейські можуть переживати емоційну або психологічну нестабільність, пов'язану з їх професійною діяльністю [11, с. 46].

Криза в цьому контексті може досягти кульмінаційного моменту, після якого вона або вирішується, або погіршується. На думку Л. С. Виготського, процес кризи складається з трьох фаз: передкритичної, критичної та післякритичної. На передкритичній фазі патрульний поліцейський може відчувати початкові ознаки стресу або емоційного напруження, не усвідомлюючи повністю їх впливу на свою професійну діяльність. Це може включати внутрішнє невдоволення робочими умовами, сумніви щодо власних сил та здатності виконувати обов'язки [10, с. 68].

Критична фаза є моментом, коли ці труднощі досягають свого піку, і кризова ситуація стає більш очевидною. Поліцейський може відчувати емоційну вигорання, втрату мотивації або ж конфлікти на роботі. Виготський підкреслює, що саме в цей період часто відбувається найрізкіша зміна у ставленні до професії, що може бути як деструктивним, так і конструктивним процесом, залежно від підтримки та реакції оточення.

Післякритична фаза, у свою чергу, характеризується процесами адаптації та пошуками нових способів для подолання кризової ситуації. Це може включати в себе періоди відновлення або стабілізації, коли поліцейський знаходить нові стратегії для ефективного виконання своїх обов'язків, здобуває досвід подолання стресу або адаптується до змін у професійному середовищі.

Конструктивним виходом із професійної кризи є підвищення кваліфікації, зміна професійного статусу, зміна місця роботи або перекваліфікація. Нейтральне ставлення до кризи може призвести до стагнації в професійному розвитку, пасивності та байдужості [12, с.114-115]. Така людина часто намагається реалізувати себе поза межами професії, зокрема через домашні справи або хобі. У разі деструктивного перебігу кризи може виникнути професійна апатія, стійкі професійні деформації та розвиток залежностей, зокрема у вигляді містичних чи окультних переконань.

Розчарування у своєму професійному «Я» є одним із найскладніших етапів у професійному становленні, коли працівник відчуває сумніви у власній компетентності, цінності своєї роботи та здатності відповідати вимогам професії. Цей стан супроводжується зниженням самооцінки, появою відчуття невідповідності між професійними очікуваннями та реальністю. Таке розчарування часто виникає на тлі емоційного вигорання, фізичного виснаження чи через постійний тиск і високі вимоги, які висуваються до працівників.

1. Бабенко В. І. Когнітивні моделі в прийнятті рішень під час кризових ситуацій в правоохоронній діяльності. *Психологія та право*. 2022. № 7. С. 56-60.

2. Герасимчук О. В. Психологічні особливості реагування поліцейських на стресові ситуації. *Психологія служби безпеки*. 2018. № 3. С. 40-47.

3. Журова Н. В., Кризові ситуації в діяльності правоохоронних органів: психологічний аналіз. *Вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 4. С. 23-29.

4. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців: метод. посіб. / Н. Агаєв, О. Кокун, І. Пішко, Н. Лозінська та ін. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2016. 234 с.

5. Іваницька С. П. Рекомендації для поліцейських щодо управління стресом в екстремальних ситуаціях. *Технічні і психологічні аспекти правоохоронної діяльності*. 2021. С. 87-91.

6. Каргіна Н. В. Ресурси та чинники психологічного благополуччя особистості: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Одеса, 2018. 270 с.

7. Ковальчук І. І. Психологічна підготовка поліцейських до дій у кризових ситуаціях. *Науковий журнал «Право і психологія»*. 2020. № 1. С. 112-118.

8. Лемченко В. Психотренінгові технології професійної підготовки фахівців екстремальних видів діяльності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. Вип. 26. С. 86-88. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_vsn_2011_26_25 (дата звернення: 10.12.2024).

9. Лінник А. О. Кризи професійного становлення поліцейських. *Юридична психологія*. 2017. № 1 (120). С. 181-189.

10. Мельник Л. О. Психологічна готовність до професійної діяльності: теоретичний аспект. *Журнал психологічних досліджень*. 2021. № 6. С. 67-74.

11. Сергійчук І. М. Психологічне тестування як метод дослідження готовності поліцейських до стресових ситуацій. *Науковий вісник внутрішніх справ*. 2021. № 3. С. 44-50.

12. Федорова І. І. Складові психологічної готовності поліцейських до професійної діяльності. *Науковий вісник Академії внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 112-118.



Анна МАКСИМОВА

доцент кафедри мовної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)
кандидат наук з державного управління
<https://orcid.org/0000-0002-8332-4988>

ЛІНГВІСТИЧНІ БАР'ЄРИ У МІЖНАРОДНОМУ БЕЗПЕКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Міжнародне безпекове середовище є багатогранним і складним, що включає взаємодію різних держав, міжнародних організацій, військових альянсів і неурядових організацій. Ефективна комунікація відіграє ключову роль у забезпеченні безпеки, координації дій та прийняття рішень. Лінгвістичні бар'єри у міжнародному безпековому середовищі можуть мати серйозні наслідки, що впливають на ефективність комунікації, координацію дій і прийняття рішень. Проблему лінгвістичних бар'єрів досліджували М. Ковбатюк [1], В. Шкляр [1], Т. Васильєва [2], П. Костецький [2], П. Хіндс [3], С. Вайсбанд [3], С. О'Бріен [4], Дж. Сміт [5] та присвятили свої роботи саме перекладацьким аспектам, що неповною мірою розкриває лінгвістичні бар'єри у міжнародному безпековому середовищі.

Для подолання лінгвістичних бар'єрів у міжнародному безпековому середовищі важливо інвестувати у мовну підготовку персоналу, використовувати професійних перекладачів, розробляти багатомовні стандарти та протоколи, а також заохочувати міжкультурний обмін і навчання.

Проте лінгвістичні бар'єри часто стають серйозною перешкодою, що може призвести до значних негативних наслідків.

1. *Непорозуміння і помилки в комунікації.* Одним із найбільших викликів у міжнародному безпековому середовищі є ризик неправильного розуміння повідомлень через мовні бар'єри. Помилки у перекладі або неточності у вираженні думок можуть призвести до неправильного тлумачення інформації, що може мати катастрофічні наслідки.

Приклад: під час спільних військових операцій НАТО переклад інструкцій неодноразово ставав причиною неправильної координації, що призводило до затримок і помилок у виконанні завдань.

2. *Затримка в передачі інформації.* Швидкість передачі інформації є критично важливою у кризових ситуаціях. Лінгвістичні бар'єри часто спричиняють затримки через необхідність перекладу, що може бути фатальним у надзвичайних ситуаціях.

Приклад: у 2010 році під час гуманітарної кризи на Гаїті міжнародні організації зіткнулися з труднощами у координації через багатомовність місцевого населення та брак кваліфікованих перекладачів.

3. *Проблеми з довірою та співпрацею.* Недостатня комунікація через мовні бар'єри може призвести до недовіри між партнерами. У безпековому середовищі довіра є основою ефективної співпраці, а мовні труднощі можуть створити перешкоди у цьому процесі.

Приклад: у місіях ООН спостерігалися випадки, коли учасники з різних країн не могли повноцінно співпрацювати через мовні бар'єри, що впливало на ефективність місій.

4. *Невідповідність у розумінні термінів.* Специфічна термінологія у військовій та безпековій сферах часто має різні значення у різних країнах. Невідповідність у розумінні таких термінів може спричинити плутанину і неправильне трактування завдань.

Приклад: у коаліційних операціях в Іраку та Афганістані різне розуміння військової термінології серед союзників часто призводило до непорозуміння і неправильного виконання завдань.

5. *Проблеми з інтеграцією культур.* Лінгвістичні бар'єри також пов'язані з культурними відмінностями. Різні культурні особливості спілкування можуть спричинити додаткові труднощі у взаєморозумінні між представниками різних країн.

Приклад: у миротворчих місіях ООН учасники з різних культур часто стикалися з проблемами у взаємодії через різні норми спілкування та поведінки.

Для зменшення лінгвістичних бар'єрів у міжнародному безпековому середовищі ми пропонуємо інвестувати у мовну підготовку, використовувати професійних перекладачів,

розробляти багатомовні стандарти і протоколи, заохочувати міжкультурний обмін. Інвестиції до мовної підготовки: забезпечення мовної підготовки для персоналу, що бере участь у міжнародних операціях, є ключовим кроком у подоланні лінгвістичних бар'єрів. Використання професійних перекладачів: залучення кваліфікованих перекладачів для роботи у кризових ситуаціях допомагає забезпечити точність і своєчасність передачі інформації. Розробка багатомовних стандартів і протоколів: встановлення стандартів комунікації, що враховують багатомовність, сприяє більш ефективній співпраці. Заохочення міжкультурного обміну: проведення спільних тренінгів, семінарів та навчальних програм допомагає підвищити рівень міжкультурного розуміння.

Підсумовуючи все вищенаведене, зазначаємо, що лінгвістичні бар'єри у міжнародному безпековому середовищі є серйозною перешкодою для ефективної комунікації, координації та співпраці. Вирішення цієї проблеми потребує системного підходу, що включає мовну підготовку, професійний переклад, розробку багатомовних стандартів і заохочення міжкультурного обміну. Лише так можна досягти більшої ефективності у міжнародному безпековому співробітництві.

1. Ковбатук М. В., Шкляр В. В. Переклад як інструмент комунікації фахівців з міжнародних економічних відносин. *Business Inform.* № 2. с. 13-19.
2. Васильєва Т. А., Костецький П. Механізми підвищення цифрової інклюзії населення для забезпечення сталого розвитку. *Економіка і регіон.* 2023. 3(90), с.139-145.
3. Hinds P. J., Weisband S. Knowledge Sharing and Collaboration Across Boundaries. *MIT Sloan Management Review.* 2003. № 44(4). p. 23-30.
4. O'Brien S. Translation as a Tool for Bridging the Gap in Multilingual Operations. *Military Review.* 2012. № 92(6). p. 47-55.
5. Smith J. Language and Security: The Role of Translation in International Operations. *Journal of International Security Studies.* 2014. № 28(3). p. 45-60.

Ірина МАЧУЛІНА

доцент кафедри
соціально-психологічних і
гуманітарних наук
кандидат соціологічних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0002-2704-4543>

Олександр НІКОЛЕНКО

здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня,
спеціальність 054 «Соціологія»

(Дніпровський державний технічний
університет, м. Кам'янське
Дніпропетровської обл., Україна)

РИЗИКИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Сьогодні особливого значення набуває дослідження проблем соціалізації молоді в інформаційному суспільстві. Посилення інформаційної складової життя створює новий інформаційно-комунікаційний простір людини в інтернет-мережі та характеризується певними змінами, які в умовах трансформування традиційних агентів соціалізації формують нові цінності та норми.

Соціалізація особистості в інформаційно-комунікаційному просторі – це новітній тип соціалізації, що відбувається під впливом і в результаті використання сучасних інформаційних, електронних, цифрових, комп'ютерних, мультимедійних, мережевих та інтернет-технологій.

Дані соціологічних досліджень, а також статистичні дані вказують на те, що кількість користувачів мережі інтернет невідмінно зростає з року в рік. Користувачі постійно знаходяться в потоці інформаційно-комунікаційного поля, що пов'язано з активним використанням інформаційних технологій в різних сферах життєдіяльності. В такій ситуації,

чи можливо побудувати безпечне середовище для користувачів, яке буде тільки позитивно впливати на розвиток особистості?

Звичайно, інформаційно-комунікаційний простір надає сучасній людині багато переваг в різних сферах життєдіяльності. Разом з тим, поряд із значними можливостями, що несуть в собі канали соціалізації в інформаційно-комунікативному просторі, треба розуміти й ризики та проблеми, що можуть виникнути у зв'язку з активним включенням в новий глобалізаційний простір.

Ризики розглядаються, як щось таке, що передує можливим руйнуванням, які не відбулися, але вже визначені як небезпечні дії. Отже такі ризиковані дії можуть в майбутньому все ж таки призвести до руйнування. Ризики в інформаційно-комунікаційному просторі пов'язані з використанням сучасних технологій [1].

Які ж ризики соціалізації особистості може приховувати інформаційно-комунікаційний простір? Вивчення даного питання, дало можливість визначити такі ризики соціалізації в інформаційно-комунікаційному просторі:

1. *Комп'ютерна самотність.* Віртуальний світ відрізняється насиченістю інформації, певною свободою дій, в результаті взаємодії у людей може виникнути залежність від інформаційно-комунікаційного простору. Це може призвести до зменшення соціальних контактів в реальному світі, посилити відчуття дезадаптації, депресії тощо. Занурюючись у віртуальний інформаційно-комунікаційний простір, людина може поступово позбутися живого реального спілкування з друзями, однолітками, тому актуальною стає проблема так званої інформаційно-технологічної самоізоляції або комп'ютерної самотності особистості.

2. *Морально-психологічне руйнування особистості.* В процесі соціалізації у віртуальному просторі особистість, зокрема молоді люди наштовхуються на великі обсяги агресивної, негативної інформації. Вона може сформувати в особистості негативне мислення, впливати на настрій, у результаті чого особистість не формується в процесі соціалізації, а навпаки – руйнується [2].

3. *Формування споживацького типу особистості.* Також, ще одна відмінність інформаційного суспільства – це формування людини споживача, або становлення суспільства споживчого типу. Сучасна реклама закликає людину до активного споживання. Така людина починає концентрувати свою увагу на штучному світі – на предметах, машинах, речах, що певною мірою, позбавляє її живого емоційного спілкування з іншими людьми, саморозвитку та інтелектуального самовдосконалення.

4. *Формування кліпової свідомості.* Сучасний інформаційно-комунікаційний простір під впливом якого постійно перебуває сучасна людина формує особливу культуру сприйняття, споживання та обробки інформації – кліп-культуру. Як і будь-яке явище, що пов'язане з інформаційно-комунікаційним простором, кліпова свідомість має для особистості як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, вона допомагає людині дуже швидко сприймати та обробляти багато інформації, а з іншого – дозволяє побачити поверхневі речі, не проникаючи в глибину процесу чи явища. Отже, людина з кліповою свідомістю втрачає глибину мислення, емоційну витонченість, можливість рефлексії та здатність до творчості.

5. *Інтернет-залежність.* Тривалий процес взаємодії із засобами масової інформації може сформувати певний рівень інформаційної залежності. В. В. Кириченко [3] до інтернет-залежності відносить:

- відчуття гострої необхідності споживати інформацію без реальної її необхідності для вирішення життєвих завдань чи інших особистісних потреб;
- гострий психологічний дискомфорт, що виникає як наслідок тривалої «ізоляції» від ЗМІ;
- агресія та девіантна поведінка, викликана емоційно яскравими сюжетами;
- зміна світоглядних уявлень: підміна змісту індивідуального досвіду як результату «побаченого та відчуженого» індивідом на «чужі».

В таких умовах успішність соціалізації підростаючого покоління зазнає дестабілізації, заповнюється протиріччями, які пов'язані із подоланнями ціннісної та моральної нестабільності та небажання докладати додаткових зусиль.

Отже, знання основних правил безпеки та поведінки в Інтернет-середовищі, а також етики спілкування у віртуальному просторі є першочерговими для входження у віртуальний інформаційно-комунікаційний простір. На жаль, на практиці в процесі стихійної соціалізації в інформаційно-комунікаційному просторі людина не завжди отримує певні інструкції з безпечного користування мережею. Дана проблема, що пов'язана з адаптацією до інформаційного середовища, соціалізацією у інформаційно-комунікаційному просторі, а також формуванням інформаційно-цифрової культури сучасної особистості.

1. Ризики в сучасному нестабільному суспільстві: соціальні і культурні виміри; за ред. Л. Г. Скокової. Київ : Інститут соціології НАН України, 2021. 295 с.
2. Прохоренко Т. Г. Соціалізація молоді в інформаційному суспільстві: особливості та ризики. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2016. № 2 (29).
3. Кириченко В.В. Особистість у сучасному інформаційному суспільстві: монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2020. 245 с.



Олеся НІЦЕВИЧ

доцент кафедри управління
та адміністрування
ННІ права та психології
Національної академії внутрішніх
справ (м. Київ, Україна),
доктор філософії
<https://orcid.org/0009-0004-2346-6812>

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
У СФЕРІ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ**

Реабілітація учасників бойових дій – це один із найважливіших напрямків діяльності органів державної влади щодо створення та реалізації програм соціального захисту бійців, збереження або відновлення фізичного та психологічного здоров'я учасників бойових дій, досягнення ними соціально-психологічного благополуччя.

Створення сучасної системи реабілітації військовослужбовців в Україні є невід'ємною складовою надання медичної допомоги в умовах збройного конфлікту, одним із провідних принципів «Воєнно-медичної доктрини України» [1], та повністю узгоджується із Законами України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» [2].

Нормативно-правовими актами, якими в тій чи іншій мірі визначені загальні засади здійснення реабілітації військовослужбовців є: Закони України «Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників АТО» (2015 р.), «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (2017 р.), «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [3]; Розпорядження Кабінету Міністрів «Про затвердження плану заходів щодо медичної, психологічної, професійної реабілітації та соціальної адаптації учасників АТО» (2015 р.); накази Міністра оборони України «Про затвердження довгострокової програми медичної реабілітації військовослужбовців миротворчих контингентів Збройних Сил України» (2004 р.), «Про затвердження Інструкції про організацію санаторно-курортного лікування, медичної та медикопсихологічної реабілітації у Збройних Силах України» [4].

Зокрема, потрібно засвідчити, що жодних спеціальних норм щодо організації реабілітаційної діяльності з цією категорією військовослужбовців чинним законодавством не передбачено, не розробленими та не затвердженими на рівні інструктивних документів (норм) залишаються методики реабілітації військовослужбовців. Наразі цю нішу займають методичні розробки, які розроблені спеціалістами у сфері медицини та психології переважно в межах грантових проектів та впроваджуються як експериментальні моделі реабілітації військовослужбовців в окремих реабілітаційних центрах, знову з таки створених за підтримки громадських організаторів – донорів. Таким чином, констатуємо, що єдиного правового та організаційно-методичного державного механізму впровадження методик реабілітації військовослужбовців не впроваджено, що потребує однозначного концептуального рішення та впровадження в Державній програмі реабілітації військовослужбовців.

На сьогодні у зв'язку з продовженням військової агресії на території України збільшується кількість учасників бойових дій, які потребують медичної та психологічної реабілітацію, з чим існуючій системі медичних установ з яких тільки частина мають реабілітаційні відділення важко впоратись. Тому наразі потрібно взяти мову про цілісну медико-психологічну реабілітацію (або допомогу) і соціальну підтримку військовослужбовців, які брали участь у бойових діях. Найбільш оптимальним для реалізації завдань системи соціальної реабілітації учасників бойових дій є створення спеціалізованих

центрів соціальної реабілітації осіб, які брали участь у бойових діях, ця ідея не є новою, про необхідність їх створення зазначають різні автори [5, с.61; 6, с. 60; 7, с.69]. Ми погоджуємось, що такі центри зможуть значною мірою вирішувати весь комплекс проблем соціальної адаптації та реабілітації ветеранів гарячих точок. Центр соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій повинен включати такі напрямки: 1) медичну реабілітацію військовослужбовців (особливо інвалідів); 2) соціально-психологічну адаптацію військовослужбовців – учасників бойових дій і членів їх родин у системі ринкових відносин (індивідуальна психологічна та психотерапевтична допомога, групові та індивідуальні форми реабілітації); 3) соціально-психологічну підтримку військовослужбовців і членів їх родин (з цією метою повинна бути організована робота кімнати психологічного розвантаження при центрах); 4) освітню діяльність (профконсультування, первинна або додаткова професійна освіта, підвищення кваліфікації за цивільними спеціальностями, професійна перепідготовка); 5) сприяння в працевлаштуванні: створення банку вакансій робочих місць на ринку праці, підтримання зв'язків із роботодавцями; 6) соціально-правовий захист (координація дій центру з військоматами, військовими частинами, службами зайнятості, навчальними центрами, юридичне консультування; підтримка підприємництва, участь у створенні і реалізації систем соціального захисту).

Наразі в Україні підписані контракти з 20 реабілітаційними закладами, які здійснюють першочергову медичну реабілітацію військовослужбовців, здебільшого психологічна реабілітація військовослужбовців проходить в приватних реабілітаційних центрах або у відділеннях реанімації військових, які створені в обласних та районних лікарнях, але переважно за рахунок приватних (спонсорських) коштів. Зразковим прикладом застосування повноцінних різнопланових методик реабілітації військовослужбовців є діяльність Національного центру реабілітації «НЕЗЛАМНИ» (Unbroken Ukraine) у місті Львові в якому кваліфіковану медичну допомогу отримали понад п'ять тисяч українців, зі спектром надання послуг від протезування до фізичної, психологічної та психосоціальної реабілітації постраждалих. Що стосується приватної ініціативи щодо створення реабілітаційних центрів для військових, то надзвичайним прикладом є спільний проєкт Віктора та Олени Пінчуків RECOVERY (Відновлення), який зосереджений на створенні національної мережі реабілітаційних центрів для поранених бійців, реабілітації поранених бійців у партнерських приватних медичних клініках, направлення тяжкопоранених військових і цивільних осіб за кордон для комплексного протезування. На сьогодні проєкт нараховує 10 реабілітаційних центрів для військових, створених на базі державних медичних закладів, тут встановлено сучасне фізіотерапевтичне обладнання, зали фізичної реабілітації оснащені інноваційним устаткуванням із віртуальною реальністю, що забезпечує зворотний зв'язок із пацієнтом, комплекс тренажерів і апаратів для реабілітації покриває весь спектр можливих функціональних порушень пацієнтів (зокрема отриманих унаслідок мінно-вибухових травм) і на високому технологічному рівні допомагає відновлювати їх [8].

Ще одним важливим фактором успішної реабілітації військовослужбовців є забезпечення допоміжними засобами реабілітації осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації, яке частково покладається на органи місцевого самоврядування, які окрім того, що мають сприяти створенню на базі районних, міських лікарень реабілітаційних відділень, також погоджують право військовослужбовця на отримання допоміжних засобів реабілітації та забезпечують фінансування програм їх отримання. Отже, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2012 року № 321 «Про затвердження Порядку забезпечення допоміжними засобами реабілітації (технічними та іншими засобами реабілітації) осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення і виплати грошової компенсації вартості за самостійно придбані такі засоби, їх переліку» військовослужбовець, який отримав поранення та для подальшого лікування або реабілітації потребує допоміжних засобів реабілітації – протезно-ортопедичні вироби, зокрема ортопедичне взуття; спеціальні засоби для самообслуговування та догляду; засоби для пересування; допоміжні засоби для особистої рухомості, переміщення та підйому; меблі та оснащення; спеціальні засоби для орієнтування, спілкування та обміну інформацією має подати до структурних підрозділів з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів сільських, селищних, міських, районних у містах рад або до центрів надання адміністративних послуг заяву про забезпечення засобом реабілітації або виплату компенсації за формою, затвердженою Мінсоцполітики, у паперовій формі або через електронний кабінет особи або через Єдиний державний веб-портал електронних послуг.

У підсумку зазначимо, що слід підтримати думку окремих дослідників, які зазначають, що «для дієвого функціонування системи реабілітації військовослужбовців в Україні доцільно вжити ряд заходів: по-перше, необхідно розробити програми комплексної реабілітації військовослужбовців до розробки яких залучити команду фахівців, яку очолюватиме лікар з фізичної та реабілітаційної медицини, і до якої, за потреби, входитимуть лікарі вузьких спеціальностей відповідно до захворювання пацієнта (кардіолог, травматолог, невропатолог тощо), фахівець з фізичної терапії, фахівець з ерготерапії, а також, при потребі, соціолог, психолог, педагог, юрист, які мають діяти комплексно з взаємною узгодженістю; по-друге, необхідно нормативно урегулювати принципи роботи реабілітаційної команди, її повноваження, місце й функції в системі реабілітації як одного з ключових суб'єктів системи реабілітації; при розробці планів реабілітації пацієнта від етапу надання невідкладної медичної допомоги до амбулаторно-поліклінічного та санаторно-курортного етапів, доцільно враховувати міжнародні стандарти (протоколи) реабілітації; по-третє, організаційно-правові засади впровадження методик реабілітації військовослужбовців доцільно врегулювати в Державній програмі реабілітації військовослужбовців; по-четверте, необхідно перепрофілювання ряду закладів охорони здоров'я у реабілітаційні центри, або створення в міських (районних) закладах освіти повноцінних реабілітаційних відділень з можливістю окремого; по-п'яте підвищити рівень престижності професії фахівця у сфері реабілітації та розширити державні замовлення в ЗВО щодо підготовки таких спеціалістів» [9, с.99-106].

1. Воєнно-медична доктрина України: постанова Кабінету міністрів України від 31.10.2018 № 910. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/910-2018%D0%BF#Text>. (дата звернення: 17 грудня 2023).

2. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: Закон України від 03.12.2020 № 1053-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>. (дата звернення: 17 грудня 2023).

3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII (зі змінами від 03.07.2020 № 720-IX). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>. (дата звернення: 17 грудня 2023).

4. Про затвердження Інструкції про організацію санаторно-курортного лікування, медичної та медикопсихологічної реабілітації у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 04.11.2016 № 591. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1538-16#n12>. (дата звернення: 17 грудня 2023).

5. Чапляк А.П., Романів О.П., Надь Б.Я. Основні напрямки реабілітації учасників бойових дій. *Україна. Здоров'я. Нації*. 2018. № 3/1 (51). С.59-61.

6. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій : метод. посіб. / О. М. Кокун, Н. А. Агаєв, І. О. Пішко, Н. С. Лозінська. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2015. 170 с.

7. Психологічна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО на етапі відновлення : метод. посіб. / Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Остапчук В. В. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.

8. Реабілітація поранених бійців: Проект Віктора та Олени Пінчуків RECOVERY (Відновлення). URL : <https://recoveryua.org>. (дата звернення: 17 грудня 2023).

9. Баско, А. В. (2024). Реалізації органами місцевого самоврядування державної політики у сфері реабілітації військовослужбовців. *Київський часопис права*. №. 2024. С. 99-106. URL : <https://doi.org/10.32782/kj/2024.1.13.http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/409>.



Iona ORDYNSKA

Senior Instructor

of the Foreign Languages Department
of the Bohdan Khmelnytskyi National
Academy of The State Border Guard
Service of Ukraine (Khmelnytskyi, Ukraine)
PhD in Philology, Associate Professor

<https://orcid.org/0000-0001-9673-8576>

THE CONCEPTS OF «SEX» AND «GENDER» AS OBJECTS OF LINGUISTIC RESEARCH

The nuances study of the concepts of «sex» and «gender» plays a crucial role in understanding sociolinguistics, anthropology and psychology. In everyday language, the concepts of «sex» and «gender» are often used interchangeably, but in academic discourse they are different concepts.

Distinguishing between the concepts of «gender» and «sex», scientists adhere to the opinion that, in contrast to the concept of «sex», gender does not refer to biological features that differentiate women and men, but to socially formed behavioral programs and social-role identity of carriers of biological sex. In other words, if gender is associated only with physical differences in body structure, then gender is associated with cultural, social, and psychological differences between women and men. Thus, the concept of «gender» covers a complex of social, reproductive, physical, behavioral characteristics that define an individual as a woman and a man (Bondar, 2012). If sex is a natural given, then gender is formed under the influence of socio-cultural factors and is dependent on traditional views dominant in society about what a woman and a man should be (Onishchenko & Lvova 2013).

«Gender» is usually understood as biological and physiological characteristics that distinguish people as men, women or intersex (Smith, 2018). This is related to genetic, anatomical and hormonal differences. The linguistic study of «sex» involves the study of the terminology, discourse, and language use associated with biological sex in different cultures and societies. Researchers analyze how language reflects and shapes the perception of gender and affects social constructs, such as gender roles and expectations (Johnson, 2017). On the other hand, «gender» means cultural and social roles, activities, behavior, expectations and identities that a certain society considers appropriate for women and men (Jones, 2019). Unlike «sex», which is biologically determined, «gender» is socially constructed and varies across cultures and historical periods.

Some authors, such as Kosmeda T., Karpenko N., Osipova T. Silonovych, L. & Khaliman O. (2014) interpret the analyzed concept as follows: gender – social sex. In the English language, the concepts of social «gender» and biological «sex» are distinguished. The term «gender» is interpreted as a representation of relations that demonstrate belonging to a category, group, or class. Gender assigns or fixes to any individual or object a position within a class, and thus a position within other classes. The meaning of the concept of «gender» is contained, first of all, in the idea of social modeling and construction of gender.

Melnyk T. proposes to define the concept of gender in the form of «a system of values, characteristics and norms of female and male behavior, a way of thinking and a lifestyle acquired by them as individuals in the course of socialization, modeled by society and supported by social institutions, which is primarily determined by cultural, social, economic and political contexts of being and fixes the idea of a man and a woman depending on their gender» (Melnyk, 2004).

In turn, Prykhodkina N. considers that «gender» is a system of relations and interactions that form a fundamental component of social relations, which has elements of both changeability and stability and acts as the basis of stratification of society based on gender, hierarchization of its representatives. It is precisely this system of relations, rooted in culture, that makes it possible to create, confirm and reproduce the idea of «female» and «male» as categories of the social order, to empower some (usually men) and subordinate others (women, so-called sexual minorities, etc.) (Prykhodkina, 2007).

Linguistic studies of the concept of «gender» delve into how language reinforces or challenges traditional gender norms, gender-tinged language use, and the consequences of such language practices for social equality and identity (Brown, 2016).

Despite the long history of studying gender in most of the humanities, including linguistics, the category of gender itself is recognized as rather ambiguous and in need of a clearer interpretation and definition. Today, the language operates with the concepts of natural and grammatical gender. However, each language has its own structure, in which grammatical gender can be expressed in different ways or not at all. And even in the absence of a grammatical gender category, gender differences can play an important figurative role in language, compensating for «grammatical» gender with «metaphorical» or «psychological» gender (Komov, 2011: 409-417).

According to Horoshko O., it is noted about the expediency of actualization and deeper research of the queerlinguistic direction in gender linguistics, which was relatively recently proposed by Cameron D. and Kulick D. in the work «Language and Sexuality» (Cameron & Kulick, 2003).. This direction makes it possible to reveal all the complexity of relations in the triad «gender – sexuality – language», opening up completely new perspectives both for the study and understanding of gender, as well as the relationship between gender and human sexuality and the reflection of this relationship in language.

Modern linguistic studies are focused on identifying prejudices and inequalities in the use of language in relation to gender, as well as on the role of language in fixing or overcoming gender stereotypes and discrimination (Martinez, 2020).

Researchers analyze linguistic features such as pronouns, euphemisms, and professional terms to explore how they reflect and contribute to gendered perceptions and power dynamics in society.

Gender stereotypes are «historically determined minimized, typified ideas that have formed in the collective consciousness of a certain linguistic and cultural society, about attributes that are characteristic / uncharacteristic of an individual, whom society qualifies as a woman or a man» (Martyniuk, 2004).

Understanding the concepts of «sex» and «gender» from a linguistic perspective is vital to promoting inclusivity, gender equality and breaking down stereotypes integrated in language. It shapes our perceptions, and by exploring how it affects our understanding of sex and gender, we can work towards a more inclusive and just society.

1. Бондар, Г. Г. (2012). Концептуалізація детермінації гендерної нерівності в українському суспільстві: Автореферат дисертації кандидата соціологічних наук. Запоріжжя, 224 с.

2. Комов О.В. (2011) Гендерний аспект перекладу. Актуальні проблеми слов'янської філології.. Вип. XXIV. Ч. 1. с. 409–417. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/71374/51-Komov.pdf?sequence=1>

3. Космеда Т. А., Карпенко Н. А., Осіпова Т. Ф., Сіліонович Л. М., Халіман О. В. (2014) Гендерна Лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика (Т. А. Космеда, Ред.). Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди; Дрогобич: Коло, 472 с.

4. Мартинюк А. П. (2004) Конструювання гендеру в англomовному дискурсі: монографія. Харків: Константа, 292 с.

5. Мельник Т. М. (2004). Гендер як наука та навчальна дисципліна. Основи теорії гендеру: навч. посіб. Київ : К.І.С., 536 с.

6. Оніщенко Н. М., Львова О. Л. (2013) Гендерна рівність: крок до розвитку чи моральна криза сучасного суспільства? Держава і право. Серія: Юридичні і політичні науки.. Вип. 62. С. 3-11

7. Приходькіна Н. (2007) Проблема формування гендерної культури української молоді. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, ДС Міланік, 204 с.

8. Brown P. (2016) Gender and Discourse: The Power of Talk. John Wiley & Sons. 87 p.

9. Cameron D., Kulick D. (2003) Language and Sexuality. Cambridge: Cambridge University Press.

10. Jones M. (2019) Language, Gender, and Sexuality: An Introduction. Routledge. 94 p.

11. Johnson L. (2017) Gender and Language: Theory and Practice. Routledge. 65 p.

12. Martinez J. Language and Sexism. Palgrave Macmillan. 2020. 50 p.

13. Smith A. (2018) The Sociolinguistics of Sex and Gender. Cambridge University Press. 150 p.

Альона ПОГРІБНА

доцент кафедри
психології та педагогіки,
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат психологічних наук
<https://orcid.org/0000-0001-6711-342X>

Артур НАСІБЯН

начальник управління з питань
ветеранської політики Донецької
обласної державної адміністрації
(м. Краматорськ Донецької обл., Україна)

**ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ
У КРИЗОВИХ ТА ПОСТКРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ ЖИТТЯ**

Майже через три роки російсько-української війни на території України ми стикаємося з тими ж проблемами щодо збереження психологічного здоров'я військових, що і на початку воєнних дій 2014 року. Актуальність теми психологічної допомоги військовим продовжує зростати. Запеклі бої коштують багатьох життів, чимало військових знаходяться в умовах примусової ізоляції (полоні), формуються нові підрозділи, які утворюються із новачків та армійців, які жодного разу не використовували зброю та не були готові до війни. То ж найпоширенішою проблематикою стає не військова підготовка та фізичні навантаження, а психологічна готовність, психологічні реакції та емоційний стан солдата. Військовий, що пережив або переживає бойовий стрес, може отримати різного виду ушкодження через неухважність, безпечність, що призводять до важких наслідків. Жахливі події незмінно залишають відбиток на розумових здібностях та впливають на здатність відчувати радість, нищать відчуття безпеки і лякають притупами ярості та емоційною відстороненістю. Військовий, що брав чи бере участь у бойових діях, може довгий час або постійно продовжувати жити з руйнівними спогадами та відчуттями повної уразливості.

Як люди, ми належимо до надзвичайно витривалого виду, та перед обличчям травми стаємо уразливими, інфікуючи своє оточення. Перебуваючи в екстремальних умовах, найдоступнішим видом психологічної допомоги військовослужбовцям все ще залишається консультування, так як не потребує якогось професійного обладнання та може застосовуватися в польових умовах. Однак стигматизація психологічних послуг стає перешкодою щодо звернень військовослужбовців до психолога. Іноді перешкодою стає психічний стан військового, а саме: його може переслідувати сором за те, що він зробив або не зробив у складних обставинах. Він може зневажати себе за свої почуття, які має під час несення служби: заляканість, залежність, збудженість.

В умовах сьогодення надання психологічної допомоги військовослужбовцям є вкрай важливою, адже за даними Асоціації ресурсної психології та психотерапії кожен 5-ий військовий після повернення з «гарячих точок» має думки про суїцид; у близько 15% військовослужбовців діагностується ПТСР; усі військові потребують соціалізації; більше 50% військових, що повертаються до мирного життя, страждають депресією, тривогою, агресією, соматичними розладами, залежностями (алкогольна, наркотична, ігрова). Особливо вразливими є родини військовослужбовців, як на період несення служби, так і після повернення наших захисників до мирного життя та у сім'ї.

В умовах бойового помірного стресу більшість військових добре адаптується, спостерігається концентрація всіх пізнавальних процесів: уваги, мислення, пам'яті тощо. Але при надмірному впливі бойового стресу картина змінюється:

- на індивідуальному рівні має місце зниження дисциплінованості, відповідальності до виконання поставлених завдань, порушення моральних норм комунікації з оточуючими, дезорієнтація у просторі, у часі, відчуття нереальності ситуації, гнівливості, агресивності, пригніченості, апатія, безнадійність, втрата сенсу життя і поява суїцидальних думок, панічних настроїв;

- на груповому рівні спостерігається зниження згуртованості, зростання конфліктності, поширення панічних настроїв. Особливо небезпечними під час ведення

бойових дій є прояви групової паніки та істерії, що дезорієнтує та позбавляє їх здатності адекватно оцінювати ситуацію. Спостерігається відсутність ефективної спільної діяльності, мотивації і віри в перемогу [2].

Зрозуміти та швидко зреагувати на складні обставини можливо, маючи високий рівень саморегуляції. Надання психологічної допомоги в бойових умовах має свої особливості. Краще за все зміни у психіці військового може простежити людина, яка перебуває в тих самих умовах – неформальні лідери, командири, зовсім в ідеальному варіанті кваліфіковані «бойові» психологи. Маючи той самий досвід, що і у травмованого військового, вони своїм прикладом можуть показати, яким чином вони знайшли стратегії виходу з травматичної ситуації, пережили і інтегрували їхній досвід в психологічні знання, тим самим вдосконалили свою саморегуляцію.

Можна виділити ряд правил надання першої психологічної допомоги в бойових умовах:

1) максимально убезпечити постраждалого, враховуючи умови, що склалися, за потреби надати необхідну першу медичну допомогу. Крім того, необхідно зробити припущення щодо стимулу, який безпосередньо спровокував реакцію та спробувати прибрати його із поля зору (слуху, тощо) постраждалого (так би мовити, убезпечити об'єктивно та суб'єктивно);

2) оцінити психічний стан постраждалого, визначити його найбільш суттєві ознаки, тип (агресивна поведінка, паніка, рухове та нервово збудження, істерика, ступор, жах, апатія, плач, гостра реакція горя, галюцинаційні переживання) та реалізувати дії, що припиняють розгортання цього стану;

3) задовольнити першочергові фізіологічні потреби (дати попити, зігріти, накормити, дати можливість поспати тощо) та потребу в інформації, що пов'язана із забезпеченням особистої безпеки, почуттям впевненості;

4) емоційно, соціально підтримати, вислухати (не перебивати, не квапити, демонструвати зацікавленість), за можливості покликати близького товариша. При цьому не потрібно заставляти говорити про ситуацію, що відбулася, якщо постраждалий не хоче цього, тобто неможна влаштовувати «доморобний сеанс психотерапії», неможна давати оцінок тому, що людина зробила чи не зробила чи її емоціям; неможна позбавляти її віри у власні сили та здатність самій подбати про себе [1; 2; 3].

І головне – якщо відбувається руйнація емоційної сфери, в жодному випадку не можна давати військовому виконувати професійні обов'язки. Тут важливо скерувати особу до надання кваліфікаційної допомоги психологом чи психіатром.

Коли сім'я приймає військовослужбовця із зони бойових дій, тут також є свої правила, які слід пам'ятати, щоб повернення до мирного життя відбувалося без негативного аспекту, щоб ще більше не травмувати бійця. Насамперед важливим є проходження військовим психологічної реабілітації щодо безпечного повернення до цивільного життя з зони бойових дій. Тут розглядають такі питання, як діагностику емоційних станів, консультування та надання психологічної підтримки. Робота проводиться як із самим військовим, так і з його близьким оточенням. Сім'я – дружина, батьки, до яких повернувся борець із зони бойових дій, мають говорити про свої відчуття: наскільки скучили за ним, як їм його не вистачало, розказувати будь-які теми цивільного життя, які міг пропустити військовий під час несення служби. Йому повинно бути комфортно та безпечно. Вчені сходяться на тому, що треба бути передбаченими, це обов'язкова вимога, навіть якщо це стосується обіймів, краще показати жестом, або сказати про намір обійняти. Також можна займатися будь-якими побутовими справами, якщо у мобілізованого є на це сили. Найголовніше, що треба пам'ятати, не потрібно випитувати інформацію про війну. Як тільки військовий адаптується, він сам почне говорити, та і тут важливим є тільки слухати, слухати із вдячністю, без оцінки та без порад [2; 3].

Оскільки психологічна допомога військовослужбовцям в Україні гарантується державою та надається кожному, хто звертається, на сьогодні вкрай актуальною є проблема навчання фахівців щодо точної оцінки та прогнозу психічних станів військового, щоб можна було спрогнозувати його поведінку в екстремальних умовах та допомогти адаптуватися після демобілізації до мирного життя. Ми маємо досвід інших країн щодо методів самопомоги і підтримки, але необхідно постійно розробляти нові стратегії для адаптації військових та розвивати психологічну службу для збереження їх психічного та психологічного здоров'я.

1. Грилюк С. М., Тютюнник Л. Л., Алещенко В. І. Порадник командиру з відновлення стресостійкості. Київ: НУОУ, 2023. 168 с.

2. Кісарчук З. Г., Омельченко Я. М., Лазос Г. П., Литвиненко Л. І, Царенко Л. Г та ін. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій. Київ: Видавництво

«Логос», 2015. 207 с.

3. Протоколи надання першої психологічної допомоги військовослужбовцям Національної гвардії України в екстремальних умовах діяльності / О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько. Харків: НА НГУ, 2018. 40 с.



Ірина ПОХИЛЕНКО

доцент кафедри права
та публічного управління
Київського національного університету
будівництва і архітектури
(м. Київ, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0001-5409-7408>

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збереження та доступ до культурної спадщини є невід'ємною частиною забезпечення прав людини, зокрема права на культурну ідентичність, свободу вираження та освіту. В умовах воєнного стану культурна спадщина опиняється під загрозою, стаючи не лише мішенню для знищення, але й важливим чинником збереження національної самосвідомості та стійкості суспільства. Україна, переживаючи повномасштабну війну, стикається з викликами руйнування історичних пам'яток, незаконного вивезення культурних цінностей та обмеження доступу до культурного середовища для значної частини населення. Саме тому потрібно розглядати культурну спадщину не лише як історичну цінність, а і як важливий елемент захисту прав людини.

За даними Міністерства культури та стратегічних комунікацій України (МКСК) [1] загальна чисельність пошкоджених пам'яток культурної спадщини в Україні станом на кінець січня 2025 року складає 1333 об'єкти. З них національного значення – 131, місцевого – 1126, щойно виявлених – 76. Пошкоджень зазнали пам'ятки культури у 18 областях та Києві, зокрема: у Харківській області – 324, Херсонській – 255, Донецькій – 164, Одеській – 137, Чернігівській – 65, Київській області та м. Києві – 83, Львівській – 60, Запорізькій – 58, Дніпропетровській – 49, Миколаївській – 46, Сумській – 33, Луганській – 32, Хмельницькій – 10, Полтавській – 6, Вінницькій та Житомирській – по 4, Кіровоградській – 2, Черкаській – 1.

Водночас, збитків зазнали 2185 об'єктів культурної інфраструктури. З них 409 – знищені (18,7 %).

Загально найбільших втрат і збитків культурна інфраструктура зазнала у Донецькій, Харківській, Херсонській, Київській, Миколаївській, Запорізькій, Сумській областях.

Найчисельнішою групою об'єктів культурної інфраструктури, що зазнали пошкоджень чи руйнувань, є клубні заклади (48,3% від загальної кількості закладів культури, які зазнали пошкоджень).

Говорячи про право на доступ до культурних цінностей як невід'ємну частину прав людини, слід згадати, що культурна спадщина займає чільне місце у міжнародних правових актах, таких як Загальна декларація прав людини, стаття 27 якої зазначає, що кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства, втішатися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами. Стаття 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, підкреслює важливість доступу до культури, наукових досягнень та захисту прав творців. В умовах війни в Україні ці права часто опиняються під загрозою. Для їх реалізації необхідна системна державна політика, міжнародна співпраця та цифрові технології, що сприятимуть збереженню культурної спадщини та наукового потенціалу країни.

Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини ЮНЕСКО 1972 року спрямована на збереження об'єктів, що мають унікальну культурну чи природну цінність, для майбутніх поколінь. Вона визнає, що національні зусилля можуть бути недостатніми, тому передбачає міжнародну співпрацю та підтримку у збереженні цієї спадщини. Завдяки Конвенції створено Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, до якого

включають найцінніші пам'ятки, що мають особливе значення для всього людства.

Отже, доступ до культурних цінностей сприяє формуванню особистої та колективної ідентичності, вихованню патріотизму та збереженню історичної пам'яті. В умовах війни цей доступ значно ускладнюється через руйнування музеїв, архівів, бібліотек, що є не лише культурною, а й соціальною втраченою.

Закон України «Про охорону культурної спадщини» у ст. 1 визначає, що охорона культурної спадщини – це система правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), запобігання руйнуванню або заподіяння шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів культурної спадщини. Проте, воєнні реалії засвідчили недостатність існуючих механізмів охорони пам'яток. Відсутність спеціальних заходів захисту під час бойових дій вимагає внесення змін до законодавства, зокрема щодо пріоритетного фінансування програм збереження та цифрового обліку культурних об'єктів.

Мільйони українців змушені покинути свої домівки, що призводить до втрати зв'язку з культурними традиціями та спадщиною. Опинившись у країнах з іншими культурними традиціями, вимушені переселенці стикаються із складнощами у збереженні власної ідентичності. Водночас обмеження доступу до культурних центрів, музеїв, театрів та бібліотек негативно позначається на духовному стані суспільства.

А що вже говорити про культурні репресії на окупованих територіях, стирання української культури? Зокрема, на думку розробників Базового звіту 2024 «Істотні питання політики: культурна спадщина» [2, С.23] це все є ознаками геноциду на культурній основі. Зокрема, фізичне знищення людей, примушення співробітників інституцій покинути місця постійного проживання, знищення інституцій, схиляння до колаборації під тиском, знищення об'єктів культурної спадщини, викрадення і вивезення колекцій, знищення суб'єктів, носіїв знань і традицій, умисне пошкодження або знищення колекцій на окупованих територіях, організоване пограбування та переміщення колекцій до країни-окупантки, її установ; стихійне пограбування, крадіжка предметів, незаконне присвоєння окупантами об'єктів колекцій, втрата української ідентичності мешканцями окупованих територій. Юрій Белоусов, начальник Департаменту протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту Офісу Генерального прокурора: «...Частина українців перебуває на окупованих територіях, і вони є носіями, власне, практик нематеріальної культурної спадщини. Ці люди – найбільша цінність для нас. Росіяни не намагаються фізично знищити всіх українців. Вони намагаються знищити переважно тих людей, які є носіями ідентичності, які займають проактивну позицію на окупованих територіях...».

Отже, знищення історичних пам'яток має не лише матеріальні, а й глибокі психологічні наслідки. Культурна спадщина є частиною колективної пам'яті народу, і її руйнування призводить до почуття втрати, тривоги та дезорієнтації. Російська агресія спрямована не лише на фізичне знищення об'єктів культури, а й на викорінення української історії та ідентичності. У відповідь необхідно активізувати ініціативи культурної реабілітації, сприяти відновленню історичних пам'яток та залучати міжнародну спільноту до збереження культурної спадщини України.

Міністерство культури та стратегічних комунікацій України розробило проєкт Стратегії розвитку культури в Україні на 2025 – 2030 роки [3]. Це важливий документ, що визначає ключові напрямки розвитку української культури у найближчі роки. Вона враховує виклики війни, потребу збереження національної ідентичності та роль культури у відновленні країни.

Серед її сильних сторін можна виділити комплексний підхід, що охоплює культурну спадщину, креативні індустрії, освіту, цифровізацію та інфраструктуру. Важливим є те, що документ узгоджується з іншими національними стратегіями та має підтримку експертного середовища. Він робить акцент на інтеграції культури до національної безпеки, що є критично важливим у сучасних умовах. Також великий плюс – орієнтація на міжнародну співпрацю та популяризацію українського культурного продукту у світі.

Проте, містить певні недоліки, зокрема, можливість того, що стратегія залишиться лише на папері. Попередні подібні документи часто не мали чітких механізмів реалізації, і тут важливо, щоб цього разу було інакше. Проблема фінансування культури залишається відкритою – традиційно на цю сферу виділяється мало коштів, а в умовах війни ситуація ще складніша. Також серйозний виклик – відтік кадрів. Через низькі зарплати та війну Україна

втратила значну кількість працівників культури, що може завадити реалізації реформи. Інфраструктурні втрати теж значні – велика кількість закладів культури зруйновано, а третина населення втратила доступ до культурних послуг.

Ще один важливий момент – недостатня інтеграція культури в економіку. Українські креативні індустрії мають великий потенціал, але часто залишаються недостатньо конкурентоспроможними. Для їхнього розвитку потрібні механізми підтримки, сучасне законодавство та вигідні умови для культурного підприємництва. Також цифровізація відбувається повільно, що обмежує доступ людей до культурного продукту.

Отже, стратегія має правильні пріоритети, але її реалізація залежатиме від конкретних кроків, фінансування та підтримки держави й міжнародних партнерів. Якщо все буде зроблено правильно, культура стане не лише важливою частиною національної безпеки, але й рушієм економічного розвитку та соціальної згуртованості.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що збереження та доступ до культурної спадщини є ключовими елементами забезпечення прав людини, особливо в умовах війни, коли українська культура та ідентичність опиняються під загрозою. Російська агресія спрямована не лише на фізичне знищення історичних пам'яток, але й на викорінення української історії та культурної самобутності. Це вимагає комплексного підходу до охорони спадщини, включаючи міжнародну співпрацю, цифровізацію та оновлення законодавчих механізмів.

Попри значні виклики, Україна активно працює над відновленням культурного середовища, розробляючи стратегії, спрямовані на захист і розвиток національної культури. Важливим завданням є інтеграція культури в економіку, залучення міжнародних партнерів та створення дієвих механізмів фінансування і реалізації культурної політики. Якщо ці ініціативи будуть ефективно впроваджені, культура стане не лише символом опору та збереження національної ідентичності, а й потужним інструментом відновлення та розвитку країни.

1. 1333 пам'ятки культурної спадщини та 2185 об'єктів культурної інфраструктури постраждали в Україні через російську агресію станом на кінець січня 2025 року. URL : <https://mcs.gov.ua/news/1333-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2185-obyektiv-kulturnoyi-infrastruktury-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu-stanom-na-kinecz-sichnya-2025-roku> (дата звернення: 12.02.2025).

2. Базовий звіт 2024 «Істотні питання політики: культурна спадщина». DOI : 10.70719/respol.2024.01 URL : https://www.ppv.net.ua/uploads/work_attachments/RESPOL_Cultural_heritage-2024..pdf (дата звернення: 12.02.2025).

3. Проект Стратегії культури 2025 – 2030. URL : <https://www.culturestrategyukraine.org> (дата звернення: 12.02.2025).

Ганна РЕДЬКІНА

доцент кафедри
соціально-психологічних
і гуманітарних наук,
кандидат політичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0002-7000-8062>

Віра ХЕЙЛИК

здобувач вищої освіти (бакалавр)
спеціальності «Соціологія»

*(Дніпровський державний технічний
університет, м. Кам'янське
Дніпропетровської обл., Україна)*

УКРАЇНА В УМОВАХ ВІЙНИ: ОЗНАКИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Громадянське суспільство є сукупністю особистих, сімейних, громадських, культурних, релігійних зв'язків, що існують поза державним контролем, мережа незалежних від держави інституцій, які задовольняють повсякденні індивідуальні та колективні потреби людей. Важливим елементом формування такого суспільства є закріплення приватним правом природних соціальних відносин. Саме це дозволяє громадянам бути вільними і самостійними, незалежними від держави.

Громадянське суспільство має певні ознаки, серед яких наявність публічного простору, де громадяни можуть вільно висловлювати свої думки; розвиненість неурядових організацій, які активно беруть участь у суспільному житті; правова захищеність, коли забезпечено рівність усіх перед законом; демократичні інститути, які сприяють участі громадян у політичному процесі; громадянська культура високого рівня, що включає в себе знання прав і обов'язків, а також готовність до участі в суспільних справах; соціальна відповідальність, коли громадяни усвідомлюють свою відповідальність за суспільство і активно беруть участь у його розвитку.

Структура громадянського суспільства виглядає так: система економіки, яка складається з інститутів економіки і відносин, що є матеріальною базою суспільства; система політики, яка складається з інститутів і відносин, що створюються у межах політичного життя і державної влади; система соціальних відносин, яка складається з верств населення і соціальних груп та їхніх відносин; система інформації, яка складається з інформації, засобів медіа, компаній, громадян, організацій, що забезпечують інформаційну діяльність; система духовності й культури, що складається з інститутів і відносин з приводу нематеріальних, духовних, культурних цінностей. У промислово розвинених країнах світу сучасне громадянське суспільство характеризується різноманітністю та взаємодією самостійних груп людей з різними інтересами. Прикладом цього є США, де громадянське суспільство представлене розгалуженою мережею добровільних організацій, лобістських груп, муніципальних спільнот, благодійних фондів, клубів за інтересами, творчих і кооперативних об'єднань, спортивних та інших громадських організацій, релігійних громад, суспільно-політичних об'єднань та ін. Ці самостійні та незалежні від держави суспільно-політичні інститути можуть бути опозицією один одному, змагаючись за довіру громадян. Вони також можуть критикувати і викривати соціальні злочини, які існують у системних складових громадянського суспільства.

В Україні триває процес становлення громадянського суспільства, але він не завершений і потребує подальших зусиль. Численні бюрократичні установи і процедури є неспроможними вивести країну з системної кризи, саме цим обумовлено відчуження громадян від держави, влади і політики. За висновками вітчизняних соціологів, Україна є лідером серед постсоціалістичних європейських держав за рівнем недовіри населення владним структурам. У 2023 р. спостерігалось зменшення рівня довіри до соціальних і політичних інститутів. Як наслідок, половина українців, які брали участь в опитуваннях, вважають, що громадські організації в розв'язанні соціальних проблем є набагато ефективнішими, ніж урядові й бізнесові структури [3], отже масштаб зниження довіри до волонтерів і ГО є набагато меншим.

Перед початком повномасштабного вторгнення Україна демонструвала нерозвиненість громадянського суспільства. В Україні простежувалася у загрозово низькому рівні залученість громадян до організованої громадсько-політичної діяльності та дуже низький рівень політичної ефективності (оцінка суб'єктом своєї змоги впливати на політичні події та рішення), що пов'язано із слабким розвитком правової системи у державі й правової свідомості у громадян. Так, у листопаді 2021 р. повністю байдужими до політики були 30 % респондентів; певною мірою цікавилися політикою 60,6 %; дуже цікавилися 9,4 %. Та уже у грудні 2022 р., переживши майже рік ворожої навали, відсоток громадян України, які є повністю байдужими до політики, становив 9,5 %; які певною мірою цікавилися політикою – 60,5 %; які дуже цікавилися – 29,9 % [2]. Показовим є низький рівень політичної активності громадян України [5, с. 152]. Протягом 1994-2006-2020 рр. відповідно 82,2 %, 83,6 % і 85,0 % населення України не належало до жодної з громадських, політичних організацій, рухів. Найбільша частка соціально асоційованих громадян перебувала в релігійних організаціях, церковних громадах (1994 р. – 3,0 %, 2006 р. – 2,6 %, 2020 – 2,6 %) [6, с. 449]. Членами політичних партій у 1994 р. визнавали себе 0,7 % опитаних, протягом наступних років вище 2,5 % цей показник не піднімався, і тільки у 2006 р. становив вже 4,6 %, втім у 2020 р. становив тільки 1,7 %; членами суспільно-політичних рухів себе визнали у 1994 р. – 0,4 %, у 2006 р. – 0,8 %, у 2020 р. – 0,2 %; членами екологічного руху були у 1994 р. – 1,3 %, у 2006 р. – 0,9 %, у 2020 р. – 0,8 % [6, с. 449].

За даними опитування Центру Разумкова, проведеного у вересні-жовтні 2022 р., рівень непричетності українців до громадських організацій коливався від 96 % до 75,9 % (залежно від спрямування громадських, політичних організацій чи рухів) [4, с. 34-36]. Як і раніше, найбільша частка соціально асоційованих громадян перебувала в релігійних організаціях, церковних громадах – 9,8%, і це єдиний показник, який суттєво зріс [4, с. 34]. Щодо різних форм політичної і громадської активності, то членами політичних партій у 2022 р. визнали себе тільки 0,7 %; членами екологічного руху – 0,9 % [4, с. 35].

Протягом років незалежності простежується особливість українського соціуму, яка полягає в тому, що існує висока частка тих, хто не має чіткої відповіді на гострі питання суспільного життя, тобто людей унаслідок своєї розгубленості соціально і політично пасивних, не готових до свідомої патріотичної дії [5, с. 152]. Однак станом на грудень 2023 р. в Україні було зареєстровано 208385 неприбуткових організацій, майже 10,0 % з них є благодійними фондами, 27,6 % – різними громадськими об'єднаннями. У Реєстрі волонтерів України було зареєстровано майже 7 тис. осіб [1]. Загалом кількість благодійних організацій у 2021-2023 рр. зросла на 43 % [7]. Така динаміка пояснюється збільшенням потреб у залученні ресурсів реагування на гуманітарну кризу, спричинену війною, допомогу Збройним Силам України. Також зросла кількість об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ) – на 6,1 % та 5,4 % відповідно. Залишаються проблеми, що стосуються необхідності зміцнення організаційної спроможності громадських організацій, використання законодавчо прийнятих механізмів впливу на органи влади, упровадження адвокаційної діяльності відповідно до законодавства. Розв'язання проблем посилює ефективність діяльності організацій громадянського суспільства у контексті задоволення потреб суспільства й сприяло зміцненню прямої демократії [3].

Процес становлення громадянського суспільства в Україні супроводжується значними трансформаціями, що потребують аналізу. Спостерігається майже відсутність середнього класу, люмпенізація частини населення, поява нових власників, поляризація багатства і бідності, збереження впливу старої номенклатури. Війна ускладнила процес становлення громадянського суспільства, підвищивши ризики й невизначеність, створивши бар'єри для вільного руху факторів виробництва (робочої сили), що призвело до руйнування інститутів ринку праці та їх функціонування. Економічні проблеми, пов'язані з війною, у поєднанні з масштабними внутрішніми переміщеннями та потоками біженців, призводять до значних втрат у сфері зайнятості та доходів. Зростання рівня безробіття, соціальне відчуження, гендерна нерівність, дискримінація на робочому місці та поширення бідності є головними негативними соціальними наслідками війни [8].

Для ефективного формування громадянського суспільства в Україні необхідно: створити сприятливі умови для альтернативного вибору громадян, що досягається через проведення чесних виборів та референдумів; розвивати незалежні засоби масової інформації, які вільно висловлюють погляди на владу; підтримувати місцеве самоврядування; формувати політичну культуру; розвивати ринкові відносини.

1. Баранівська М. Станом на грудень 2023 року в Україні офіційно зареєструвались як волонтери менш 7 тисяч осіб. *Детектор медіа*. 2023. URL: <http://surl.li/wwocuy> (дата звернення 03.12.2024).
2. Дембицький С. Соціологічний моніторинг «Українське суспільство». Громадянська думка в Україні після 10 місяців війни. URL: <http://surl.li/naqqaе> (дата звернення: 04.12.2024).
3. Каплан Ю., Сковцова В., Валецький О. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2023-2024 роках : аналіт. доп. 2024. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.15> (дата звернення: 04.12.2024).
4. Політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії. *Національна безпека і оборона*. 2022. № 3-4 (189-190). С.2-89.
5. Редькіна А. Українські національні інтереси й цінності: суспільне усвідомлення та переоцінка. *Політичні дослідження*. 2023. № 1 (5). С.144-162.
6. Результати національних щорічних моніторингових опитувань 1992-2020 років. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. 2020. № 7 (21). С.441-546.
7. Тягнирядно Л. Чим живе громадянське суспільство протягом двох років війни – дослідження. *Zmina*. 2024. URL: <http://surl.li/cekffp> (дата звернення 03.12.2024).
8. Якість життя населення України та перші наслідки війни / Л.Черненко та ін. 2023. URL: <http://surl.li/xdweaw> (дата звернення 03.12.2024).



Олена ШКУРКО

старший науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат філологічних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0002-3443-3555>

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ

Характерною рисою кінця минулого століття стала поява багатьох наукових галузей, що виникли на стику різних наук у результаті взаємопроникнення гуманітарних, суспільно-історичних, природничих, математичних і технічних наук. У сучасній методології науки цей факт позначається як явище міждисциплінарності, оскільки такі дисципліни використовують поняттєвий апарат, методи, базові принципи тощо, напрацьовані різними науками, і синтезують їх у нових дисциплінах задля вирішення їхніх особливих завдань.

Однією з таких міждисциплінарних наук є юридична лінгвістика, що досліджує мову права, використовуючи «власний науково-теоретичний і методичний апарат, спрямований на фундаментальне системне дослідження мовних явищ і процесів у юридичній сфері, засоби й інструменти ефективної правової комунікації» [4, с. 91].

Зазначимо, що термін «юридична лінгвістика» вперше з'явився в роботі з ідентичною назвою німецького вченого А. Подлеха, що була видана в 1976 році в Мюнхені. В Україні цей термін набув поширення насамперед у працях Ю. Ф. Прадіда, українського мовознавця, академіка НАН України [3].

Мова права (правова мова, мова юриспруденції, юридична мова) – це різновид (підстиль) офіційно-ділового стилю української літературної мови, що має певні стилістичні та структурно-жанрові ознаки, зумовлені специфікою правової сфери та її комунікативно-професійними потребами; вона є основною формою існування правових актів і використовується в правотворчій, правозастосовній, правоохоронній сферах [2, с. 10].

Юридична мова відрізняється своєю багатофункціональністю. Наприклад, їй притаманні такі функції, як:

- номінативна, що пов'язана з називанням юридичних понять і реалій;
- комунікативна, оскільки правова мова є формою передання важливої з юридичної точки зору інформації;
- гносеологічна, що полягає в пізнанні юридичних явищ і проникненні в глибини їхньої сутності, а також оволодінні суспільно-правовим досвідом;

– регульовальна, що пов'язана з правовим регламентуванням поведінки людей у суспільстві;

– аксіологічна, що передбачає правову та морально-етичну оцінку правомірного і неправомірного, законного і незаконного тощо;

– виховна, оскільки мова юриспруденції передбачає вплив на правову свідомість громадян та їхнє правове виховання.

Мова права використовується в багатьох сферах юриспруденції: законодавстві, судочинстві, нотаріальній діяльності, діловодстві, правовій публіцистиці тощо. Безумовно, кожна з цих галузей юридичної науки має свій набір особливих функцій, специфічних рис і мовних засобів подання інформації та характеризується стилістичною різноманітністю.

Юридична лінгвістика має декілька підгалузей, зокрема юридичну стилістику, метою якої є виявлення диференціації мови права за стилістичною ознакою. Її завданнями є дослідження стилістичних ресурсів правового мовлення на лексичному, фразеологічному, семантичному, морфологічному та синтаксичному рівнях, а саме:

– вивчення специфіки використання певних засобів, що притаманні кожному функціональному різновиду мови права;

– визначення особливостей кожного з її жанрів;

– надання рекомендацій щодо використання специфічних мовних одиниць залежно від змісту і мети певного тексту з правової тематики.

Розглянемо функціональні стилі мовлення, що використовуються в різних сферах правової комунікації.

1. Офіційно-діловий стиль має такі підстили:

– законодавчий, представлений законами, указами, постановами тощо;

– дипломатичний, що використовується у сфері міждержавних стосунків у вигляді угод, договорів, протоколів та інших документів;

– юридичний, представлений актами, позовними заявами, запитами та іншими документами; застосовується в судочинстві, розслідуванні та дізнанні;

– адміністративно-канцелярський, що використовується в професійній сфері, правових взаєминах і діловодстві у вигляді офіційної кореспонденції, контрактів, доручень, заяв тощо.

У законі України «Про правотворчу діяльність» 2023 року, в статті 35 «Мова та стиль нормативно-правового акта» закріплено вимогу щодо формулювання норм права у нормативно-правових актах, де має використовуватись офіційно-діловий стиль, а також наведено його особливості:

1) нейтральність і стриманість, відсутність емоційної, експресивної, розмовної лексики та індивідуальних авторських рис;

2) використання віддієслівних іменників, безособових і наказових форм дієслова;

3) використання прямого порядку слів у реченні [1].

Також у цьому законі зазначено, що «терміни, що вживаються у тексті нормативно-правового акта, мають відповідати термінології Конституції України, цього Закону, інших законів, а також нормативно-правових актів вищої юридичної сили.

Терміни, що вживаються в тексті нормативно-правового акта, мають бути короткими, лексично правильно сформульованими, однозначними, зрозумілими. Перевага надається загальноновживаній та (або) спеціальній термінології державної мови.

Обмеженому використанню під час формулювання норм права підлягають:

1) запозичені іншомовні слова у разі, якщо в українській мові існують рівнозначні відповідники;

2) терміни, що позначають вузькоспеціальні поняття, окрім випадків використання їх у сферах правового регулювання, у яких вони є професійно необхідними (з обов'язковим їх визначенням);

3) застарілі терміни, окрім випадків необхідності забезпечення історико-правової відповідності, з обов'язковим уточненням їх сучасного значення;

4) іменники та займенники, що акцентують на гендерних відмінностях осіб;

5) прислівникові та дієприслівникові звороти.

З метою забезпечення єдності термінології, що вживається у нормативно-правових актах України, створюється Єдиний глосарій правових термінів» [1].

2. Науковий стиль представлений такими підстилями:

– власне науковим (монографії, наукові статті, рецензії, анотації та ін.);

– навчально-науковим (підручники, посібники, методичні вказівки та ін.);

– науково-популярним (юридичні енциклопедії, довідники для населення та ін.).

Для власне наукового підстилю характерним є використання вузькоспеціальної термінології, чіткий і логічно-послідовний виклад матеріалу, позбавлений будь-якої емоційності.

Навчально-науковий і науково-популярний підстилі орієнтовані на широку аудиторію реципієнтів, тому потребують використання мовних засобів, що забезпечували б зрозумілість і доступність наведеної інформації, чим можна пояснити наявність у таких творах публіцистичних і риторичних прийомів, а також експресивних елементів.

3. Публіцистичний стиль обслуговує сферу суспільно-правових відносин, зокрема використовується в масмедійному просторі, а саме в юридичній періодиці, теле– і радіопрограмах, що мають правовий характер, а також у публічних промовах, дебатах тощо.

«У публіцистично-правових творах висвітлюються актуальні правові проблеми сучасного суспільства, надається правова оцінка тим чи тим подіям, явищам, фактам, що впливає на правову свідомість громадян, плекає їх правові почуття та правову культуру. Правова публіцистика ... покликана захищати суспільно-правові цінності, формувати почуття справедливості, відповідальності у виконанні своїх обов'язків і дотриманні закону» [4, с. 94].

Стильові засоби юридичної публіцистики поєднують елементи різних функціональних стилів, тому характеризуються одночасним використанням конкретної та узагальненої інформації, стандартних і експресивних мовних засобів, що забезпечує як абстрагований, так й образний виклад матеріалу.

4. Розмовний стиль у правовому мовленні реалізується в таких видах професійного спілкування:

– офіційне, що відбувається під час ділових зустрічей, переговорів, нарад тощо і характеризується поєднанням елементів розмовного стилю й офіційно-ділового або наукового;

– неофіційне, для якого є характерним невимушеність і, відповідно, більша мовна свобода, що призводить до використання емоційно забарвленої лексики і навіть свідомого порушення мовних норм (наприклад, використання професійного сленгу).

Отже, для кожного функціонального стилю у правовому мовленні існують певні правила добору, організації та використання мовних засобів, що базуються на врахуванні стильової та жанрової приналежності юридичних творів.

Результати стилістичних досліджень правових текстів, що належать до різних стилів і жанрів, допоможуть юристам, які займаються правотворчою, перекладацькою, лексикографічною діяльністю тощо, правильно оцінити стилістичні параметри мовних засобів, що були використані в юридичних документах, виявити порушення стильових норм задля їх вчасного виправлення і запобігання появи зазначених недоліків у подальшому, а також сприятимуть досягненню високого рівня мовної компетентності в різних сферах правової комунікації.

1. Закон України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення : 04.02.2025).

2. Мова української юриспруденції : навч. посіб. / В. М. Пивоваров, О. М. Єрахторіна, О. А. Лисенко та ін. Харків : Право, 2020. 330 с.

3. Прадід Ю.Ф. Юридична лінгвістика в Україні: здобутки і перспективи. Мовознавство. 2011. № 2. С. 31-37.

4. Шепель Ю. О., Шкурко О. В. Мова права як окремий стильовий різновид української літературної мови та юридичного дискурсу. Лінгвістика. Лінгвокультурологія : зб. наук. пр. : Іншомовний дискурс : складники, проблеми та навчання : наукова монографія / за заг. ред Панченко О. І., Шепеля Ю. О. Дніпропетровськ : Акцент ПП, 2016. Т. 9. С. 91-96.



Inna KOZUBAI

Senior Lecturer at the Department
of Language Studies
of Dnipro State University of Internal
Affairs (Dnipro, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0001-9667-8446>

INTEGRATING NEUROLINGUISTIC COACHING AND AI: INNOVATIVE APPROACHES TO DEVELOPING LANGUAGE COMPETENCE AND SAFE ENVIRONMENTS

Language is a security element that defines interpersonal communication, institutional interaction, and international diplomacy. In the digital transformation era, neuro-linguistic coaching methods and AI-based learning technologies provide a modern approach to improving competence, addressing cognitive and emotional aspects of language learning. Innovative methods create a supportive environment that promotes language competence and cross-cultural adaptability [1].

Effective communication is highly sought after in law, management, and international relations. Traditional language training often fails to develop the skills needed to manage complex strategies. Existing approaches neglect cognitive and emotional factors influencing acquisition. Combining neuro-linguistic coaching (NLC) and AI-based training will address these shortcomings and enable accurate, culturally aware, and emotionally intelligent communication. This approach promises to transform learning and enhance safety by building on the synergy between human-centred coaching and technological innovation.

Foreign language proficiency is crucial for building a safe society, ensuring accurate, clear, and flexible communication. In legal, administrative, and diplomatic spheres, effective use reduces risks of misunderstanding, misinterpretation, and cultural insensitivity. Studies show linguistic discrepancies can lead to strategic failures, legal errors, and economic losses, necessitating advanced techniques that increase accuracy and contextual awareness [1].

This innovative approach to language learning and communication skills enhances safety and effectiveness in high-stakes domains. By integrating neurolinguistic coaching techniques with AI-powered learning, individuals understand cultural nuances, improve emotional intelligence, and communicate with greater precision. This method empowers professionals to navigate complex situations confidently, reducing risks from linguistic barriers and cultural misunderstandings.

Traditional education often neglects language learning aspects, focusing on memorization and standardized testing, disregarding cognitive, emotional, and cultural factors. Linguistic coaching and AI offer a solution by providing adaptable and personalized experiences for in-depth engagement and long-term memorization. Through analyzing learners' cognitive profiles, emotional states, and cultural backgrounds, neurolinguistics and AI-based systems tailor learning to individual needs. Using real-time feedback and adaptive algorithms, these approaches create customized paths that enhance motivation, minimize frustration, and foster a deeper understanding of language. Furthermore, AI-based assessments offer comprehensive information for educators to enhance methods and optimize the learning process. Overall, the integration of NLC and AI in language education provides a more comprehensive and effective approach to learning, accounting for the multifaceted nature of acquisition.

Neurolinguistic coaching, developed by Rachel Marie Paling, is a neuroscience-informed methodology that enhances language acquisition by aligning learning strategies with the brain's cognitive and emotional processes. Unlike conventional methods, NLC prioritizes:

- cognitive engagement (learning strategies that activate gamma brain waves, improving retention and understanding;
- emotional regulation (reducing stress and anxiety to create a supportive learning environment;
- personalized goal-setting (tailoring content to individual learners' objectives and real-world needs) [3].

By eliminating emotional barriers that interfere with language learning, NLC supports a more efficient and sustained experience. This is important for high-stakes professions where linguistic accuracy and assurance are crucial.

AI-led techniques are transforming language learning by providing personalised, enhanced, and data-driven experiences. AI enhances NLC effectiveness through adaptive learning frameworks

(AI tools adjust difficulty levels in real-time), natural language processing (AI-assisted simulators and chatbots provide realistic practice), game-based platforms (engaging users through rewards, tasks, and interactive modules), and real-time speech recognition and feedback (real-time correction of pronunciation and syntax) [4].

In legal and diplomacy studies, AI simulations allow trainees to practice negotiation, courtroom interaction, and cross-cultural diplomacy in a controlled interactive reality. These applications improve linguistic fidelity and professional aptitude. Security – at the individual, community, or national level – depends on effective communication. In law enforcement and foreign intelligence, linguistic accuracy is crucial in crisis management and information gathering. Well-trained staff minimizes misinterpretation risk and improves decision-making [2].

A pilot study incorporating NLC and AI into language training for lawyers showed significant improvements in memorisation, engagement, and confidence.

The introduction of neuro-linguistic coaching and AI marks a transformational shift in language education. By addressing cognitive, emotional, and technological aspects, this approach enhances competence and safety in professional environments.

The integration of NLC and AI in language education provides a more comprehensive and effective approach, addressing the multifaceted nature of language acquisition [4]. By tailoring learning to individual cognitive profiles, emotional needs, and cultural backgrounds, this innovative method empowers professionals to communicate with greater precision, reducing risks from linguistic barriers and cultural misunderstandings. The synergy between human-centered coaching and technological innovation promises to transform language learning, enhancing safety and effectiveness in high-stakes domains.

Language is crucial in interpersonal, organizational, and international interactions, making proficiency essential for legal, managerial, and diplomatic sectors. Traditional language teaching often neglects the cognitive and emotional functions influencing acquisition. By combining NLC, a neuroscience-based methodology developed by Rachel Marie Paling, with AI-based adaptive learning, this principle personalizes education, enhances memorization, and provides emotional communication. AI tools like adaptive learning systems, natural language processing, and real-time speech recognition improve engagement and learning [3].

This integrated approach empowers professionals to navigate complex linguistic and cultural landscapes with greater confidence and precision. By addressing the multifaceted nature of language learning, the synergy of NLC and AI-driven techniques enhances competence, reduces risks, and improves safety in high-stakes domains. The personalized, data-driven, and emotionally-supportive learning experiences foster long-term retention and application of language skills, ultimately strengthening interpersonal, organizational, and international communication for legal, managerial, and diplomatic professionals.

1. Kozubai I.V., Shemet U. R. New Paradigms of Contemporary Learning Process. Science and Practice: Implementation to Modern Society: Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference (May 6-8, 2020). Manchester, Great Britain: Peal Press Ltd., 2020. P. 248-250.

2. Maksymova A. Varava V. Comparative Legal Analysis of Residence Conditions of Foreigners in Ukraine and Abroad. Philosophy, Economics and Law Review. 2024. Vol. 4. № 1. P. 195-201.

3. Paling, R. Neurolanguage Coaching: Brain-Friendly Language Learning. Choir Press. 2017.

4. Zeppos, D. Profiling Neurolanguage Coaches Worldwide – a case study. World Journal of Education 4(6), 2014, P. 26–41.



Тетяна ПАКУЛОВА

старший викладач кафедри

мовної підготовки

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-0251-684X>

ЛОГІКО-ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ У ВСТАНОВЛЕННІ РІВНЯ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Національна безпека держави – це широкий спектр політичних, економічних, соціальних та інформаційних аспектів, що впливають на її стабільність та здатність захищати власні інтереси. У сучасному глобалізованому світі особливого значення набуває інформаційна безпека, оскільки інформаційні потоки визначають суспільні настрої, впливають на ухвалення політичних рішень і навіть можуть сприяти дестабілізації державного устрою. Важливу роль у цьому процесі відіграє мова, що є не лише засобом комунікації, а й потужним інструментом формування суспільної свідомості.

Логіко-лінгвістичний аналіз дозволяє досліджувати мовні структури, аргументативні моделі, риторичні засоби та механізми різних видів маніпуляції, які використовуються в публічному дискурсі. За допомогою мовних засобів можуть поширюватися дезінформація та пропаганда, що завдаватимуть негативного впливу на суспільні процеси та міжнародні відносини. Шляхом аналізу логічної будови висловлювань, семантичної та прагматичної складових, оцінюється потенційний ризик мовного впливу, виявляються приховані наміри комунікантів і відбувається протидія інформаційним загрозам.

Державні інституції та спеціальні служби використовують методи лінгвістичного аналізу для моніторингу інформаційного простору, аналізу загроз і формування відповідних контрзаходів. Зокрема, дослідження політичної риторики, медійного дискурсу, соціальних мереж та офіційних заяв дозволяє визначати рівень інформаційної безпеки держави. Розуміння логіко-лінгвістичних аспектів у встановленні рівня безпеки держави сприяє розробці ефективних стратегій протидії маніпуляціям, інформаційним війнам і спробам дестабілізації суспільства.

Таким чином, тема логіко-лінгвістичного аспекту у встановленні рівня безпеки держави є надзвичайно актуальною, оскільки вона дозволяє виявляти, аналізувати та мінімізувати загрози, що виникають у сучасному інформаційному просторі. Поєднання методів лінгвістики та логіки відкриває нові можливості для оцінки інформаційних процесів, сприяючи зміцненню національної безпеки та забезпеченню стабільності держави.

Для початку дамо визначення поняттю «лінгвістичний аналіз тексту». Лінгвістичний аналіз тексту – це аналіз будь-якого тексту як продукту мовно-розумової діяльності людини із застосуванням лінгвістичних методів і прийомів з метою виявлення його структурно-сислової єдності, комунікативної спрямованості та інтерпретації упорядкування мовних засобів для вираження смислу. [1, с. 10]

Об'єктом такого виду аналізу може бути публіцистичний текст, офіційно-діловий, науковий, рекламний текст і навіть усна доповідь.

Предметом є пошук і надання характеристики мовним одиницям різних рівнів. Це може бути лексичний, граматичний, словотвірний тощо. [1, с. 11]

Розрізняють декілька методів лінгвістичного аналізу. Одним із універсальних методів є гіпотетико-дедуктивний метод, в основу якого закладена перевірка певної гіпотези. Традиційні методи охоплюють методи аналізу синтагматичних відносин та парадигматичних відносин. Найбільш поширеним методом аналізу парадигматичних відносин є метод опозицій. Компонентний аналіз також віносимо сюди. Серед синтагматичних виділяють дистрибутивний метод та аналіз безпосередніх складників. [2, с. 18-21]

В умовах проведення бойових дій, і не лише, інформація завжди перетворюється на зброю, і під час проведення роботи над отриманою інформацією неодмінно потрібно вдаватися до лінгвістичного аналізу тексту з метою запобігання завданню шкоди державі в інфо просторі. Задля підвищення стандартів подання інформації медіа у 2015 р. створено Міжнародну мережу перевірки фактів (англ. International Fact-Checking Network – IFCN). [3, с. 87]

Одним із важливих аспектів логіко-лінгвістичного аналізу є вивчення

аргументативних структур у публічному дискурсі. Мовні елементи, що використовуються для аргументації або маніпуляції, мають глибоке значення для визначення рівня інформаційної безпеки. Для прикладу, в умовах політичної боротьби та інформаційних конфліктів часто зустрічаються маніпулятивні конструкції, що можуть впливати на суспільні настрої та ставлення до держави. Такими є стратегії спрощення складних проблем до чорного й білого, використання емоційно забарвлених слів, що викликають страх або гнів, а також побудова фальшивих дихотомій, які дозволяють «злому» ворогу бути протиставленим «праведній» боротьбі.

Наприклад, у випадку з інформаційними війнами, коли в медіапросторі починають поширюватися фальшиві новини про зовнішні загрози, мовні засоби можуть бути використані для мобілізації громадської підтримки або для створення паніки серед населення. Це можуть бути такі риторичні стратегії, як нагнітання тривоги чи фальсифікація фактів, що створюють ілюзію небезпеки для національної безпеки. Для прикладу, в аналізі політичних заяв можна виявити використання образних мовних конструкцій, таких як «екзистенційна загроза» або «терористи на порозі», що є частими в контекстах, де потрібна мобілізація підтримки за допомогою страху.

Іншим прикладом є використання мовних засобів для маніпулювання через надмірне спрощення ситуацій. Відомо, що в політичних та військових конфліктах часто застосовуються гасла, які зводять проблему до простих опозицій: «ми проти них», де «ми» – це нація, а «вони» – загроза, часто без уточнення, хто саме є цією загрозою. Така спрощена дихотомія дозволяє маніпулювати масовою свідомістю, що має негативний вплив на стабільність і безпеку держави, адже реальні загрози часто є набагато складнішими та багатогранними.

Також важливо згадати про використання ретельно підібраних лексичних одиниць для формування певного ставлення до соціальних або політичних груп. Наприклад, в історії політичних маніпуляцій часто використовувалися терміни, що могли підсилювати суспільну недовіру до окремих груп, наприклад, називаючи їх «зрадниками» або «внутрішнім ворогом». Логіко-лінгвістичний аналіз таких мовних конструкцій дозволяє виявити їхній вплив на суспільні процеси та оцінити, як вони можуть стати загрозою для національної безпеки через розкол у суспільстві.

Отже, можна впевнено сказати, що логіко-лінгвістичний підхід до аналізу інформаційних загроз є критично важливим для визначення рівня безпеки держави. Не менш важливим є використання лінгвістичних методів для боротьби з інформаційними атаками та пропагандою, зокрема в контексті зовнішньої і внутрішньої політики. Тому впровадження логіко-лінгвістичних методів до сфери інформаційної безпеки є необхідним кроком для протидії інформаційним загрозам і для збереження стабільності держави в умовах постійно змінюваного глобального середовища.

1. Кочан І. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Знання, 2008. 423 с.

2. Мартинюк А. Основи наукових досліджень у лінгвістиці : навч.-метод. посіб. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. 40 с. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/46591349.pdf>.

3. Стратегічні комунікації для безпекових і державних інституцій : практичний посібник / [Л. Компанцева, О. Заруба, С. Череватий, О. Акульшин; за заг. ред. О. Давліканової, Л. Компанцевої]. Київ : ТОВ «ВІСТКА», 2022. 278 с.

Алла ПОДВОРЧАН

викладач Наукового ліцею
міжнародних відносин II-III ступенів
Університету митної справи і фінансів
(м. Дніпро, Україна)

НЕОБХІДНІСТЬ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

В умовах глобалізації та стрімких соціальних змін мовне питання залишається одним із ключових для кожної нації. Згідно з Конституцією України, українська мова є єдиною державною мовою, а її знання – обов'язковою умовою для участі в правовому, суспільному, політичному та культурному житті країни [1].

Українська мова є не лише засобом комунікації, а й потужним чинником національної ідентичності, безпеки та розвитку держави. Сьогодні, коли наша держава переживає важливі історичні трансформації, необхідність її вивчення набуває особливого значення. Мова є ключовим елементом формування національної самосвідомості, збереження історичної пам'яті та розвитку української культури.

Зважаючи на геополітичний і безпековий аспект, в умовах російської агресії зміцнення позицій української мови є важливою складовою інформаційної безпеки та національної єдності. В умовах гібридної війни, яку веде Росія проти України, мовне питання набуває особливого значення. Маніпуляції навколо статусу української мови неодноразово використовувалися як засіб інформаційної війни. Посилення її позицій – це не лише культурна політика, а й безпековий фактор, що сприяє єдності українського суспільства та протидії пропаганді.

Володіння українською мовою сприяє збереженню унікальності української культури на світовій арені та посиленню дипломатичних, економічних і культурних зв'язків. У контексті євроінтеграції українська мова відіграє ключову роль у формуванні позитивного іміджу держави. Вона є не лише засобом спілкування, а й символом культурної унікальності, що підкреслює самобутність української нації в європейському просторі.

Роль мови в освітньому та професійному вимірі важко переоцінити. Знання української мови є необхідною умовою для успішної професійної реалізації в Україні, адже вона є важливим інструментом для розвитку науки й освіти, права та державного управління. Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» закріплює її використання в освіті, медіа, сфері послуг і державному управлінні [2]. Це не просто формальність, а важливий крок до зміцнення суверенітету країни.

Знання української мови відкриває широкі можливості для працевлаштування, особливо у державному секторі, журналістиці, праві, медицині, культурі та багатьох інших сферах. Відповідно до законодавства, для роботи на державній службі, в освіті чи медицині обов'язковим є підтвердження рівня володіння державною мовою. Це сприяє конкурентоспроможності та професійному зростанню фахівця. Впровадження україномовних підручників, наукових праць, досліджень та освітніх програм сприяє підвищенню рівня знань і конкурентоспроможності українських фахівців і на міжнародному рівні.

Для популяризації української мови серед молоді важливо створювати сприятливі умови для розвитку україномовного середовища, зокрема через літературу, кінематограф, музику, соцмережі та сучасні цифрові технології.

Сучасні технології активно розвивають україномовний сегмент цифрового простору. Важливими є розвиток україномовного контенту в інтернеті, створення мобільних застосунків, перекладацьких програм, що забезпечує доступність і популяризацію української мови у світі, а також сприяє поширенню мови серед користувачів та її конкурентоспроможність.

Вивчення та використання української мови в сучасних реаліях є не лише правовим і соціальним обов'язком громадян, а й важливим фактором національної безпеки, культурного розвитку та міжнародної комунікації. Вивчення української мови – це не лише освітній чи політичний вибір, але й необхідність, продиктована сучасними реаліями. Вона є основою національної ідентичності, запорукою безпеки, ключем до професійного зростання та міжнародної співпраці. Популяризація української мови та створення сприятливих умов для її використання є важливим завданням для держави та кожного громадянина.

1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2015. 98 с. 2. Конституція України : станом на 1 жовтня 2017 р. / Верховна Рада України. Київ : Право, 2017. 93 с.

2. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>



Андрій ПОРОХНЯВИЙ

викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0000-0001-5003-4936>

**ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ
БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА ОСОБИСТОСТІ,
СУСПІЛЬСТВА Й ДЕРЖАВИ**

Формування безпекового середовища особистості, суспільства та держави неможливе без урахування лінгвістичних чинників, оскільки мова є одним із ключових елементів комунікації, соціальної інтеграції та інформаційного простору. У сучасному світі, де інформаційні війни, пропаганда та маніпуляції стали невід'ємною частиною міжнародних відносин, значення лінгвістичних аспектів безпеки зростає. Як зазначає дослідник П. С. Кононенко, мова не лише відображає національну ідентичність, але й виконує функцію захисту інформаційного простору країни від зовнішнього впливу [3, с. 44].

Важливим аспектом лінгвістичної безпеки є боротьба з маніпуляціями у засобах масової інформації, що спрямовані на викривлення суспільної свідомості. Дослідження Ю. І. Коваленка показують, що одним із найпоширеніших методів інформаційного впливу є використання емоційно забарвленої лексики для формування певного ставлення до подій чи осіб [2]. Маніпулятивні техніки включають не лише пряме спотворення фактів, а також і зміну контексту подачі інформації. Наприклад, використання евфемізмів дозволяє приховувати або пом'якшувати негативні явища, тоді як гіперболізація певних подій може створювати панічні настрої у суспільстві.

Лінгвістична безпека також пов'язана з питанням функціонування державної мови. Державна мовна політика відіграє ключову роль у зміцненні національної єдності та протидії зовнішньому мовному впливу. У цьому контексті варто звернути увагу на роботи В. М. Різуна, який наголошує, що зміцнення позицій державної мови сприяє зниженню ризиків мовної асиміляції та забезпеченню сталого розвитку нації [4, с. 128]. Окрім того, ефективна мовна політика має включати механізми підтримки мовної грамотності громадян, що є запорукою критичного мислення та стійкості до інформаційних атак.

Сучасні виклики у сфері безпеки включають боротьбу з фейковими новинами та дезінформацією. Як зазначає О. В. Сидоренко, одним із ключових завдань держави є створення системи протидії інформаційним загрозам, що включає освітні програми з медіаграмотності, розвиток незалежних фактчекінгових ініціатив і посилення контролю за інформаційним простором [5]. У цьому контексті особливу увагу слід приділяти соціальним мережам, що стали основним каналом поширення маніпулятивного контенту. Завдяки алгоритмам персоналізованої видачі інформації користувачі потрапляють у так звані «інформаційні бульбашки», де отримують лише той контент, який підтверджує їх переконання, що значно ускладнює критичне сприйняття реальності.

Лінгвістичний аспект формування безпекового середовища також пов'язаний із проблемою мовної агресії та риторики ненависті. Використання мови для розпалювання міжнаціональних, міжконфесійних чи соціальних конфліктів є одним із головних інструментів дестабілізації суспільства. Дослідження Л. П. Гончарук доводять, що риторика ненависті часто використовується у політичному дискурсі для формування образу ворога та виправдання насильницьких дій [1, с. 54]. У зв'язку з цим важливим завданням держави є

розробка механізмів правового регулювання використання мови в публічному просторі, що включає як запобігання поширенню мови ворожнечі, так і захист свободи слова.

До того ж, лінгвістичний фактор відіграє важливу роль у забезпеченні інформаційної безпеки особистості. Дослідження показують, що мова впливає на когнітивні процеси, формуючи картину світу та систему цінностей індивіда. Зокрема, вживання певної лексики може сприяти зміні поведінкових моделей та сприйняття реальності. Наприклад, активне використання мови страху у ЗМІ може призводити до підвищення рівня соціальної тривожності та зниження довіри до державних інституцій. Водночас позитивна комунікація, що спрямована на підтримку суспільної солідарності та консолідації, може сприяти зміцненню соціальної стабільності та формуванню почуття безпеки серед громадян.

Таким чином, лінгвістичний аспект відіграє ключову роль у формуванні безпечового середовища на рівні особистості, суспільства та держави. Мовна політика, протидія інформаційним загрозам, боротьба з маніпуляціями та мовою ненависті є важливими складовими комплексного підходу до забезпечення інформаційної безпеки. Подальші дослідження у цій сфері мають бути спрямовані на розробку ефективних механізмів регулювання інформаційного простору, підвищення рівня медіаграмотності громадян та формування стійких мовних бар'єрів перед зовнішніми загрозами.

1. Гончарук Л. П. Мова ворожнечі в сучасному суспільстві: механізми поширення та протидія. Одеса: Фенікс, 2022. 246 с.
2. Кононенко П. С. Мова як чинник національної безпеки України. Київ : Наукова думка, 2018. 215 с.
3. Коваленко Ю. І. Маніпулятивні технології у засобах масової інформації: теоретичні та практичні аспекти. Львів : Видавництво Львівського університету, 2020. 312 с.
4. Різун В. М. Формування мовної політики в умовах інформаційної війни. Харків : Право, 2019. 274 с.
5. Сидоренко О. В. Фейкові новини та дезінформація як загрози національній безпеці. Дніпро : Університет внутрішніх справ, 2021. 198 с.



Olena SERAFYMOVA

Lecturer at the Department
of Language Studies
of Dnipro State University of Internal
Affairs (Dnipro, Ukraine)

<https://orcid.org/0009-0006-0192-1823>

LINGUISTIC ASPECT OF THE FORMATION OF A SECURE ENVIRONMENT FOR INDIVIDUALS, SOCIETY AND THE STATE

In the modern world, information is a key resource, and language is the primary means of its transmission. The linguistic aspect plays an important role in shaping the secure environment of individuals, society, and the state, as it influences identity, social cohesion, and resilience to external informational threats. Language can be used both as a tool for unity and as a means of manipulation, disinformation, and hybrid aggression. This is especially relevant for Ukraine, which, under Russian aggression, faces challenges of information warfare, linguistic assimilation, and the necessity to strengthen its national identity.

The linguistic dimension of security is an essential component of global political processes. States use language to foster national unity, strengthen political institutions, and ensure cultural sustainability. In today's world, information technologies and digital platforms have become new battlegrounds for influencing public consciousness. The use of artificial intelligence for linguistic analysis, modeling public opinion, and disseminating manipulative narratives significantly changes traditional notions of linguistic security. Language policy, which defines the use of the state language, its protection from assimilation, and its strengthening in society, is also a critical aspect.

Language is not only a means of communication but also a powerful tool of influence. In the modern information space, techniques of linguistic manipulation, propaganda, and information warfare are actively applied. Contemporary states and political forces use language as a means to influence public opinion. For instance, Russian propaganda employs manipulative narratives to

justify aggression against Ukraine, promoting concepts such as "brotherly nations" and "external governance." In the USA, China, and Europe, mechanisms to combat informational threats include fact-checking, countering fake news, and regulating social networks.

Preserving linguistic identity is an important element of national security. In Canada, bilingualism serves as an instrument of social stability, while in France, the French language is actively protected from Anglicisms. In the Baltic states the active implementation of national languages aimed to strengthen state independence. Education plays a critical role in maintaining linguistic sustainability. The transition of educational institutions to the Ukrainian language contributes to strengthening national identity. The rapid development of Ukrainian-language content on YouTube, TikTok, and Instagram demonstrates positive changes in the linguistic environment.

In the digital space, states are intensifying efforts to protect informational security. Major technology companies such as Google, Facebook, and X (Twitter) actively implement mechanisms to combat disinformation and hate speech. However, such measures have a dual effect: on one hand, they reduce the spread of fake news, while on the other, they can limit freedom of speech and pose risks of censorship. Ukraine needs to develop its own information security strategy, considering global trends while simultaneously protecting national interests.

Media literacy is one of the key aspects of linguistic security. Citizens must be able to critically evaluate information, recognize manipulative techniques, and avoid the influence of propaganda. In this context, the role of education and media is crucial. Introducing media literacy courses in schools and universities helps build society's resilience to information attacks.

Civil society plays a significant role in protecting the linguistic space. Initiatives to popularize the Ukrainian language, create high-quality Ukrainian-language content, and promote linguistic culture have a substantial impact on societal resilience. Volunteer organizations, media, and academic institutions actively work to promote Ukrainian-language content and combat disinformation.

Globalization presents both challenges and opportunities for linguistic security. On the one hand, the dominance of English in the digital space can lead to the displacement of national languages. On the other hand, the development of the Ukrainian segment of the internet, translating popular content into Ukrainian, and actively using the state language in all spheres of social life contribute to its strengthening.

Language also plays an important role in diplomatic relations. Ukrainian diplomacy actively promotes the use of the state language in international organizations, popularizes Ukrainian culture and literature abroad, and expands Ukraine's influence on the global stage. However, excessive censorship may restrict freedom of speech and create new challenges for democratic societies. Balancing the protection of the informational space with preserving freedom of expression is crucial. Strengthening cooperation with international organizations and technology companies in the field of linguistic security, particularly in identifying and blocking disinformation campaigns aimed at undermining statehood and societal stability, remains relevant for Ukraine.

One of the key challenges is the need to further expand the functioning of the Ukrainian language in education, science, culture, media, and business. This requires a comprehensive approach, including legislative initiatives and measures to popularize the Ukrainian language among the youth, support its use in the digital space, and promote it internationally.

Another important issue is adapting language policy to challenges posed by wartime conditions. In times of war, language becomes a critical factor in national unity. Military personnel, volunteers, and internally displaced persons need support in using the Ukrainian language in daily life. Organizing free language courses, creating motivational programs for transitioning to Ukrainian, and expanding its use in everyday life are important measures to strengthen national identity and societal consolidation.

Given international experience, more attention should be paid to protecting the Ukrainian language on the global stage. This includes actively promoting Ukrainian culture and language through diplomatic channels and expanding the presence of Ukrainian-language content in global media and educational programs. The Ukrainian diaspora plays a crucial role in this process, serving as a powerful instrument for promoting the language abroad.

All in all, linguistic security is a critical element of Ukraine's national security. Amid hybrid warfare, information attacks, and globalization challenges, the Ukrainian language plays a key role in preserving state sovereignty, strengthening national identity, and ensuring social cohesion. Further development of language policy requires comprehensive measures, including legislative regulation, promotion of the Ukrainian language in all spheres of social life, implementation of media literacy programs, protection of the informational space from external

threats, and international promotion of the Ukrainian language.

Strengthening linguistic security requires active participation from both state institutions and civil society. Popularizing the Ukrainian language among youth, creating high-quality Ukrainian-language content, supporting cultural initiatives, and developing media literacy are key areas that will contribute to forming a stable linguistic environment. Ukraine has already taken significant steps in this direction, but further efforts are needed to ensure that the Ukrainian language remains not only the foundation of national identity but also an important tool of international influence and diplomacy.

To sum it up, linguistic security is not merely a part of cultural policy but a strategic factor influencing the country's future. The use of language in information warfare, digital technologies, public administration, and international politics will determine the level of resilience of Ukrainian society to external threats. It is crucial for Ukraine to continue its policy of supporting the Ukrainian language, strengthening national identity, and developing Ukrainian-language content in the global digital space.

1. Виклики та парадокси соціальної взаємодії в постмодерному світі: лінгвістичний та психологічний аспекти: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., 15–16 квіт. 2016 р. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2021.

2. Копилов Е. Щодо формування безпекового середовища особистості, суспільства й держави в умовах сьогодення, 2022. С. 52-24.

3. Панченко О. Інформаційна безпека в епоху турбулентності: державно-управлінський аспект. Київ: КВІЦ, 2020. 325 с.

4. Філологічні студії та перекладознавчий дискурс: збірник наукових праць. Київ: Університет культури, 2024.



Ганна СИТНИК
психолог ГО «СП «Разом»

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА ФІНАНСОВІ УСТАНОВКИ: ІНТЕГРАЦІЯ ПОЛІЦІЙНОЇ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПСИХОЛОГІЇ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ

Соціальна безпека є одним із основних чинників стабільного розвитку суспільства, що охоплює не лише криміногенну ситуацію в країні, але й соціальні та економічні аспекти. Водночас фінансові установки молоді, зокрема учнів старшого шкільного віку, значною мірою визначають їх подальші поведінкові моделі. У цьому контексті, інтеграція превентивної діяльності Національної поліції України та психологічних аспектів батьківського виховання відкриває нові можливості для забезпечення безпеки в соціальному середовищі та формування здорових фінансових установок у молоді. Взаємодія цих двох факторів має безпосередній вплив на зменшення рівня правопорушень і зміцнення соціальної стабільності.

Зауважимо, що у вітчизняній психологічній літературі поняття монетарних установок співвідноситься з такими поняттями, як «монетарні цінності», «грошові настанови», «монетарні мотиви», «монетарні уявлення», а також такими багатовимірними категоріями, як «економічна соціалізація» та «економічна культура». Утім, психологічний зміст монетарних установок полягає в сукупності цінностей, норм поведінки та соціальних стереотипів щодо грошей [1, с. 123-124]. Своєю чергою це поняття трактується як необхідний компонент економічної компетентності, до якої також входять економічне мислення, економічна освіта, економічна свідомість, економічне виховання, практичне застосування яких у сучасному світі складно переоцінити, адже вони є ключовими чинниками підвищення економічної грамотності населення та економічного зростання країни.

Передусім маємо звернути увагу на таке поняття, як економічна соціалізація. Остання охоплює кілька аспектів: трудову соціалізацію – формування ставлення до праці через практичний досвід у різних сферах (домашні обов'язки, навчальна діяльність тощо); споживчу соціалізацію – розвиток навичок споживання та засвоєння економічних понять, пов'язаних із вибором товарів і послуг; а також економічну соціалізацію у вузькому сенсі – формування уявлень про ключові економічні феномени, такі як гроші, реклама, банківська система, бідність, багатство, інфляція тощо. Цілком логічно, що економічна соціалізація

розглядається з точки зору її когнітивної, емоційної та діяльнісної складових, де в афективній частині ставлення до економічної реальності тісно пов'язане з монетарними установками індивіда.

Вбачається, що процес економічної соціалізації особистості має поетапний характер, а формування індивіда як суб'єкта соціально-економічних відносин відбувається через поступове засвоєння ним нових економічних форм, що супроводжується розширенням та поглибленням його соціально-психологічних зв'язків з іншими учасниками економічної діяльності. Значну роль у цьому процесі відіграють стилі батьківського виховання, що визначають спосіб взаємовідносин у системі взаємодії «дитина-батьки» [2, с. 262], а це включає рівень опіки, контролю, поваги до дитини та її кордонів, підтримки її самостійності, використання батьками прийомів і методів впливу на дитину, певної системи санкцій (заохочення та покарання), а також якість психоемоційних контактів між дорослими та дітьми [3, с. 145-146].

У наукових працях українських (Т. Яблонська, Н. Дембицька, І. Зубіашвілі та ін.) і зарубіжних (К. Лоу, С. Річман, Дж. Мандара тощо) науковців, які розглядають вплив міжособистісної взаємодії в родинному середовищі на становлення економічної культури та фінансової поведінки молоді наголошується, що родина відіграє ключову роль у передачі дитині власних переконань, моделей поведінки та ставлень, що вона згодом проєдує на різні аспекти свого соціального життя.

Саме в родинному середовищі відбувається закладання перших уявлень про економічні процеси та фінансові аспекти діяльності. У цих умовах батьки передають свої економічні цінності через особисті настанови, приклади, а також через власний досвід управління фінансами.

Зокрема, К. Лоу наголошує на тому, що гроші не лише виконують в такому разі економічну функцію, а й виступають важливим інструментом моральної соціалізації. Вони стають символом певних моральних норм, що мають велике значення в межах родинного контексту. Зрозуміти справжнє символічне значення грошей можна лише через аналіз того, як вони використовуються, з ким люди взаємодіють у фінансових питаннях і як це відображає їх життєві принципи. Такий підхід дозволяє оцінити вплив батьківського виховання на формування особистісних ставлень до фінансів та грошей та моральних сенсів стосовно них. [4, с. 42-44].

Особливе значення для формування монетарних установок у молоді має підлітковий вік, коли відбувається активне становлення самосвідомості, формування світоглядних орієнтирів та ціннісних уявлень. У цей період підлітки все більше усвідомлюють значення грошей як інструменту для досягнення особистих цілей, самоствердження і самореалізації. Водночас, період пубертатну є часом для розвитку фінансових знань та навичок, адже саме на цьому етапі закладаються основи для подальшого економічного поведінкового патерну.

Обізнаність щодо фінансового становища родини також може суттєво впливати на мотивацію молоді до досягнення фінансової незалежності, а також на розвиток їхніх фінансових правил у дорослому житті. Батьки, які акцентують увагу на важливості фінансової грамотності, стимулюють дітей до розвитку самостійності в управлінні власними фінансами.

У цьому аспекті основні стилі виховання – авторитарний, авторитетний та ліберальний – визначають свій вплив крізь призму ступеня емоційної близькості та поведінкової складової застосування методів і способів контролю над фінансовою поведінкою.

Наразі американська психологиня Д. Баумрінд у своїх дослідженнях відмітила, що авторитетні батьки демонстрували високий рівень емоційного тепла та залученості, а також пред'являли високі вимоги до зрілості та самоконтролю своїх дітей. Високі вимоги та очікування притаманні й для авторитарних батьків, але вони менш чутливі до потреб розвитку своїх дітей. Ліберальні батьки, навпаки, часто мали мінімальні очікування щодо своїх дітей, що зазвичай призводило до нечастих покарань, але надмірна свобода та відсутність зрозумілих правил могла сприяти розвитку негативних звичок, імпульсивності, егоїзму та проблем із саморегуляцією [5].

У подальшому С. Мартін та Е. Маккобі виокремили індиферентний стиль виховання, для якого характерні відсутність контролю та обмежень у поведінці дитини через брак зацікавленості у її житті [6, с. 126]. Такі батьки надають дітям високий ступінь свободи, але залишаються емоційно відстороненими, не дотримуються дисциплінарного стилю і підтримують обмежене спілкування, забезпечуючи лише мінімальне виховання та

задоволення необхідних потреб. Діти індіферентних батьків часто демонструють більшу самодостатність і самостійність, ніж ті, хто зростали в інших стилях виховання, однак ці навички зазвичай розвиваються як механізм виживання. Водночас такі діти можуть мати менш ефективні стратегії подолання труднощів, стикатися з академічними проблемами та складнощами у соціальних відносинах.

Як засвідчує теоретичний аналіз наукових джерел, більшість науковців наголошує на важливості саме демократичного стилю побудови дитячо-батьківських стосунків, що сприяє впевненості, відповідальності та саморегуляції у дітей, які більш ефективно набувають здатності керувати негативними емоціями, що призводить до поліпшення соціальних результатів та зростання емоційного благополуччя. Заохочуючи незалежність, батьки допомагають дітям зрозуміти, що вони можуть досягти цілей самостійно, що сприяє формуванню адекватної самооцінки.

На противагу цьому, негативний вплив батьків на психологічний розвиток дитини може виявлятися у різноманітних формах, таких як недостатня увага до її емоційних і психологічних потреб, відсутність чітких і стабільних меж та правил у вихованні, а також застосування надмірного контролю або, навпаки, надлишкової свободи [7, с. 5-6]. Такі моделі батьківської поведінки можуть сприяти формуванню у дітей низької самооцінки, труднощів із саморегуляцією та здатністю долати життєві виклики. Зокрема, це може позначитися на їхніх соціальних навичках і фінансових звичках у дорослому віці. Наприклад, якщо батьки не забезпечують належного рівня емоційної підтримки чи не надають базових настанов щодо управління фінансами, це може призвести до фінансової неграмотності у молодих людей, зокрема у питаннях заощаджень, планування витрат, поводження з кредитами та інвестування.

На процес економічної соціалізації дитини також впливає рівень задоволеності матеріальним становищем батьків та їх готовність підтримувати соціальну активність дитини. Психологічні та економічні аспекти виховання проявляються також у тому, чи дозволяють батьки ранній трудовий досвід, як контролюють заробіток і витрати дитини.

На думку української науковиці Т. Мельничук, сімейні сценарії та установки, у яких зростає дитина, визначають її майбутнє ставлення до економічних реалій. Саме ті навички економічної соціалізації, що були набуті в батьківській родині та соціальному середовищі, супроводжуватимуть людину в дорослому житті та впливатимуть на формування економічної поведінки в її власній сім'ї та у соціумі [8, с. 94].

У цьому контексті особливого значення набуває поєднання превентивних заходів, що реалізуються поліцією у сфері економічної злочинності, із психологічними аспектами батьківського виховання. Зокрема, це можуть бути просвітницькі програми у школах і громадах, такі як лекції, семінари та тренінги, присвячені основам прав і обов'язків громадян, правилам безпечної фінансової поведінки в суспільстві та наслідкам правопорушень. Поліція може організовувати інтерактивні заходи, наприклад, моделювання ситуацій, де молоді люди вчаться розпізнавати та уникати ризиків, пов'язаних із злочинністю у досліджуваній сфері. Важливим напрямом є також робота з профілактики сімейного насильства, що включає консультації для батьків і дітей. До того ж, поліція може співпрацювати з місцевими органами влади та громадськими організаціями для реалізації програм наставництва, спрямованих на підтримку підлітків із груп ризику, а також залучати молодь до громадської діяльності, що сприятиме розвитку їхньої соціальної активності.

Натомість свідоме батьківське виховання може обумовлювати побудову здорових сімейних взаємин, допомагатиме батькам ефективно комунікувати з дітьми, надавати останнім підтримку у складних ситуаціях і забезпечувати належний рівень емоційної та соціальної стабільності.

Поєднання цих двох напрямів – діяльності правоохоронних органів і психологічної підтримки сімей – має на меті знизити рівень делінквентної поведінки серед молоді. Здорове фінансове мислення та адекватні соціальні установки, закладені в дитинстві, значно зменшують імовірність асоціальної поведінки у майбутньому. Батьки, які володіють психологічними знаннями, здатні своєчасно розпізнавати поведінкові проблеми у своїх дітей, надавати їм підтримку та допомагати долати фінансові й соціальні труднощі, що знижує ризик впливу негативного зовнішнього оточення.

Відтак, важливим компонентом є навчання молоді ефективним стратегіям подолання стресу та управління емоціями, що сприяє їхній кращій адаптації до економічних і соціальних змін у суспільстві. Спільна робота Національної поліції України та фахівців у галузі психології може стати основою для формування у молодого покоління здорових моделей

соціальної та фінансової поведінки. Зокрема, це відіграє ключову роль у зміцненні соціальної стабільності та підвищенні рівня безпеки в суспільстві в цілому.

Загалом, можна зробити висновок, що соціальна безпека є важливим чинником стабільності суспільства, оскільки вона охоплює як криміногенну ситуацію, так і соціально-економічні процеси, що безпосередньо впливають на якість життя. Формування фінансових установок у молоді, яке відбувається під впливом сімейного виховання та соціального середовища, визначає їх поведінкові особливості у майбутньому. Взаємодія превентивної діяльності Національної поліції України з психологічними аспектами батьківського виховання має потенціал для значного покращення соціального середовища, що може допомогти сформувати у молоді позитивні монетарні установки і знижувати рівень правопорушень у економічній сфері. У зв'язку з цим, комплексний підхід, що поєднує функції державних органів і родинного виховання, є основою ефективної адаптації молоді до соціальних і економічних умов сучасного суспільства та підвищення загальної стабільності в країні.

1. Клочко А.О., Скуловатова О.В. Теоретичні підходи до вивчення монетарних атитюдів підлітків. *Габітус*. Вип. 57. 2024. С. 123-127.
2. Юріна Ю. І. Феномен установок у психологічних теоріях. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2018. № 54. С. 261–269.
3. Рогаль Н. І., Синельников Р. Ю., Матвійчук К. Ю. Особливості зв'язку стилів сімейного виховання та ціннісних орієнтацій підлітків. *Український психологічний журнал*. № 1 (17). 2022. С. 142-160.
4. Low K. E.Y. Money and Morality: Some perspectives from Singapore. *New Zealand Journal of Asian Studies*. 2015. 7. 1. P. 37–62
5. Baumrind D. Childcare practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic Psychology Monographs*, 75(1). 1967. P. 43–88.
6. Тарасюк Л.М. Стилі батьківського виховання як чинник формування міжособистісної взаємодії дітей в дошкільному віці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Психологія і педагогіка. 2025. Вип. 26. С. 125-127.
7. Гарькавець С. О. Психологія підліткової віктимності. Монографія. Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2013. 175 с.
8. Мельничук, Т. І. (2016). Психологічні закономірності формування економічних відносин у молодого подружжя. Збірник наукових статей/[За редакцією СД Максименка, ЛМ Карамушки, ОВ Креденцер, Ю. Горбанюк]. Київ-Люблін: Інститут психології імені ГС Костюка НАПН України, Інститут Наук про Родину і Працю Соціальної Католицької Університету Любліна Яна Павла II. *К.: Логос*, 92-98.

Oksana SKYBA

Senior Lecturer
at the Department of Language Studies
of Kyiv Institute
of the National Guard of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

STRATEGIC ROLE OF FOREIGN LANGUAGE PROFICIENCY IN NATIONAL SECURITY

National security constitutes the fundamental framework through which a state safeguards its sovereignty, maintains stability, and ensures the well-being of its citizens. Traditionally associated with military power and defense strategies, the concept has evolved to encompass a broad spectrum of concerns, including economic resilience, intelligence operations, cybersecurity, diplomacy, and law enforcement. In response to increasingly complex global threats, nations must adopt a multifaceted approach that integrates diverse security measures. One often underestimated yet critically important component of this strategy is foreign language proficiency. The ability to communicate across linguistic and cultural boundaries enhances intelligence gathering, strengthens international cooperation, fortifies cybersecurity, improves law enforcement capabilities, and enables effective crisis management.

The definition of national security has undergone significant transformation over the past century. While military preparedness remains essential, contemporary security challenges extend far

beyond conventional warfare. Cyber threats, economic instability, pandemics, terrorism, and disinformation campaigns have emerged as central concerns for governments worldwide. A nation's capacity to address these challenges is predicated on an integrated system that combines military readiness, economic stability, diplomatic engagement, intelligence capabilities, and societal resilience.

A robust legal framework, supported by efficient law enforcement, ensures internal stability and mitigates vulnerabilities to corruption, organized crime, and civil unrest. Transparent governance and institutional accountability further reinforce national security by fostering public trust and reducing susceptibility to internal threats. Similarly, economic security is a fundamental pillar of national resilience, minimizing external dependencies that could be exploited by adversarial entities. A stable economy provides a safeguard against financial crises, trade disruptions, and resource scarcity, thereby enhancing a nation's strategic autonomy.

The proliferation of cyber threats has introduced a new dimension to national security, necessitating the protection of critical infrastructure, financial systems, and communication networks against cyberattacks. Concurrently, the widespread dissemination of misinformation and propaganda has become a powerful tool for destabilization, influencing public perception and undermining democratic processes. Effective intelligence operations remain indispensable, enabling states to preemptively identify and neutralize threats such as terrorism, espionage, and transnational crime. Additionally, global security cooperation plays a crucial role in augmenting national defense strategies, allowing states to engage in intelligence-sharing, coordinated crisis response, and collective security initiatives.

As security threats transcend national borders, proficiency in foreign languages has become an essential skill for intelligence officers, law enforcement personnel, diplomats, and military operatives. Language skills are not merely a means of communication; they serve as a strategic instrument that enhances a nation's ability to detect, prevent, and respond to threats effectively.

In the realm of intelligence and counterterrorism, linguistic expertise is indispensable. Intelligence agencies routinely intercept communications from terrorist organizations, criminal syndicates, and hostile state actors. The ability to analyze intercepted messages in their original language mitigates the risk of critical misinterpretations and facilitates timely and accurate threat assessment. Many terrorist organizations operate across linguistic and cultural boundaries, often employing coded language and dialect-specific expressions that may be lost in translation. Intelligence officers proficient in languages such as Arabic, Mandarin, Russian, and Farsi possess the capacity to decode complex messages, assess security threats with greater accuracy, and implement countermeasures with enhanced efficiency. Cybercriminal organizations also operate on a global scale, necessitating linguistic proficiency among cybersecurity experts who monitor illicit online activities and safeguard digital infrastructure.

Diplomatic and military engagements similarly rely on linguistic capabilities. Diplomatic effectiveness is contingent upon precise and culturally nuanced communication, as misinterpretations in high-stakes negotiations can precipitate diplomatic crises or international conflicts. Ambassadors, defense attachés, and foreign policy analysts who possess advanced foreign language skills are better equipped to foster diplomatic relations, cultivate strategic alliances, and mitigate geopolitical tensions. In military operations, particularly within multinational coalitions and peacekeeping missions, multilingual personnel play a critical role in facilitating seamless coordination with allied forces and local populations. Effective communication in conflict zones is imperative, as misinterpretation in high-risk environments can lead to operational failure, loss of life, and long-term diplomatic repercussions.

Foreign language proficiency is equally vital in the domain of law enforcement and border security. In an era characterized by increasing global migration and cross-border criminal activity, law enforcement officers frequently interact with foreign nationals, refugees, and asylum seekers. The ability to engage directly in their native language ensures equitable treatment, enhances security screening procedures, and improves the efficacy of investigations. Moreover, transnational criminal networks involved in drug trafficking, human smuggling, and arms trade operate across multiple linguistic and jurisdictional boundaries. Law enforcement agencies with multilingual personnel are better positioned to intercept criminal communications, conduct thorough interrogations, and collaborate effectively with international counterparts to dismantle illicit networks.

Cybersecurity, a cornerstone of contemporary national security, is further reinforced by linguistic expertise. Cyberattacks often originate from foreign adversarial entities, and the ability to analyze content in multiple languages enables security analysts to identify and neutralize threats with greater precision. Economic espionage, in which foreign corporations or state actors seek to appropriate sensitive information and technological advancements, represents an additional challenge.

Linguistically adept analysts can monitor suspicious communications and prevent intellectual property theft. Furthermore, disinformation campaigns—widely employed to manipulate public discourse, destabilize governments, and influence electoral outcomes—are often disseminated through sophisticated linguistic strategies. Governments equipped with linguistic expertise are better positioned to counteract such propaganda, detect foreign influence operations, and safeguard national sovereignty.

Beyond traditional security concerns, foreign language proficiency is instrumental in humanitarian response efforts. In situations involving natural disasters, armed conflicts, or global health crises, effective international coordination is imperative. Humanitarian responders fluent in multiple languages are able to facilitate aid distribution, communicate with affected communities, and ensure the efficient execution of relief operations. In cases of hostage negotiations or emergency evacuations involving foreign nationals, linguistic proficiency often proves to be a decisive factor in securing favorable outcomes.

Recognizing the strategic importance of foreign language proficiency, numerous governments have integrated language education into their national security initiatives. Agencies such as the U.S. Department of Defense and the Federal Bureau of Investigation (FBI) actively recruit linguists and provide specialized language training to intelligence personnel. Similarly, the European Union, faced with a multiplicity of security challenges, has underscored multilingualism as a critical asset in intelligence, law enforcement, and diplomatic engagements.

Beyond specialized training for security professionals, the incorporation of foreign language education into national curricula strengthens long-term security resilience. By fostering linguistic competence from an early age, states cultivate a workforce equipped with the skills necessary for future diplomatic, intelligence, and law enforcement careers. Military academies, intelligence agencies, and law enforcement institutions play a pivotal role in preparing security personnel with the linguistic and cultural expertise required to navigate complex global security challenges.

In the modern security landscape, national defense extends far beyond conventional military considerations. The safeguarding of sovereignty, stability, and public welfare necessitates a multidimensional approach that encompasses economic resilience, cybersecurity, intelligence operations, and diplomatic engagement. Within this framework, foreign language proficiency emerges as a critical yet frequently underappreciated asset. The ability to communicate across linguistic and cultural barriers strengthens intelligence capabilities, enhances diplomatic and military operations, improves law enforcement efficiency, fortifies cybersecurity defenses, and facilitates crisis response initiatives.

Investment in foreign language education and training for security personnel is not merely an academic endeavor; it is a strategic imperative. In an era defined by global interconnectivity and increasingly sophisticated security threats, nations that prioritize linguistic proficiency will be better positioned to anticipate, counteract, and neutralize emerging challenges. By integrating language expertise into their national security strategies, states can enhance their resilience, bolster international cooperation, and ensure the protection of their citizens in an increasingly complex geopolitical environment.

1. Jameel M. Khan Our Untapped Reserve And Necessity for Strengthening National Security Through Foreign Language Proficiency: "Do You Speak _____?" *International Symposium on Cultural Diplomacy* (Washington, D.C. June 26-28, 2012). Washington, D.C., 2012. 13 p.

2. Roule L. Foreign Language for National Security: Let's Act, Not React. Bethesda, MD : National Intelligence University, 2023. 12 p. URL: https://www.ni-u.edu/wp-content/uploads/2023/11/NIUShort_20230727_DNI_2023_02922-1.pdf (дата звернення: 26.02.2025).

3. Using Languages in National Security. URL: <https://www.languagetesting.com/blog/using-languages-in-national-security/> (дата звернення: 26.02.2025).

4. Viktorova L. Modern Tendencies of Foreign Language Training of USA and UK Security Service Personnel. *European humanities studies: State and Society*. 2015. Issue 2, 2014-2015. P.237–248.



Тетяна ЦЮПЕНКО

викладач кафедри правознавства
і гуманітарних дисциплін
Вінницького навчально-наукового
інституту економіки
Західноукраїнського національного
університету (м. Вінниця, Україна)
<https://orcid.org/0009-0005-4562-6538>

**ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЗАСІБ БЕЗПЕКИ ТА РОЗВИТКУ
ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ
В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ**

Сучасні умови суспільного буття, що характеризуються повномасштабною війною в Україні, соціально-економічною кризою, політичною нестабільністю та невизначеністю майбутнього, негативно впливають на здоров'я людини, зокрема на її психоемоційну сферу. Однією з найбільш уразливих складових психічного здоров'я є емоційна сфера особистості, оскільки хронічний стрес, відчуття небезпеки, тривожність, емоційне напруження та переживання втрат можуть призводити до емоційного виснаження. У зв'язку з цим надзвичайно актуальним постає питання запобігання деструктивним психоемоційним станам шляхом ефективного управління власними емоціями та поведінкою, що передбачає розвиток емоційного інтелекту як одного з ключових психологічних ресурсів особистості.

Згідно з дослідженнями Дж. Сіаррочі, Ф. П. Діна та С. Андерсона, високий рівень емоційного інтелекту є перешкодою виникнення стресових реакцій, депресивних розладів, невротичних станів та суїцидальних тенденцій. На основі експериментальних даних встановлено, що особи з недостатнім рівнем навичок управління власними емоціями та розуміння емоцій інших частіше демонструють апатично-депресивні стани та схильність до суїцидальних думок [1, с. 20].

У зв'язку з цим вивчення й розвиток емоційного інтелекту, що складається зі здатності розпізнавати, розуміти та ефективно регулювати власні та чужі емоції, набуває дедалі більшого значення в умовах сьогодення.

Термін «емоційний інтелект» був уперше введений американськими психологами Джоном Д. Майером та Пітером Селовеєм у 1990 році. Відповідно до їхньої концепції, емоційний інтелект розглядається як когнітивна здатність і специфічний тип інтелекту, що забезпечує розуміння, управління та застосування емоцій з метою оптимізації діяльності. У 1997 році цю концепцію було розширено авторами й включила чотири основні компоненти:

1. Ідентифікація емоцій – здатність помітити наявність самої емоції, визначати яка саме емоція виникла, адекватно виразити її та розрізнити справжні емоції від їхньої імітації.
2. Самомотивація – використання емоційних процесів для підвищення когнітивної ефективності, концентрації уваги, усвідомленого формування відповідного емоційного стану, необхідного для досягнення поставлених цілей.
3. Розпізнавання емоцій – здатність інтерпретувати вербальну та невербальну інформацію, що відображає емоційний стан, а також здійснювати когнітивний аналіз емоційних проявів.
4. Управління емоціями – уміння контролювати власний емоційний стан, регулювати інтенсивність негативних переживань, а також ефективно вирішувати емоційно значущі проблеми без придушення відповідних емоційних реакцій [3, с. 4].

Таким чином, розвиток емоційного інтелекту є важливим фактором психологічної адаптації особистості в умовах сучасних соціальних викликів.

У вітчизняній психології проблема емоційного інтелекту досліджувалася багатьма вченими. Зокрема, Л. С. Виготський ще у 30-х роках XX століття сформулював принцип єдності афекту та інтелекту, згідно з яким емоції та мислення становлять єдину інтегровану систему, що впливає на когнітивні процеси та поведінку особистості. Водночас С. Л. Рубінштейн підкреслював, що емоції, воля та мислення є невід'ємними компонентами психічної діяльності, їх взаємодія формує індивідуальні особливості психічних процесів залежно від домінування когнітивного, емоційного чи волевого складника. Ефективність розумової діяльності безпосередньо залежить від рівня розвитку емоційної сфери індивіда, його здатності

ідентифікувати та регулювати власні емоційні стани, а також усвідомлювати емоції інших людей.

Термін «емоційний інтелект» у вітчизняній психологічній науці вперше був запроваджений Г. Г. Гарсковою у 1999 році. У її трактуванні емоційний інтелект визначається як здатність особистості усвідомлювати відносини, що проявляються через емоційні реакції, аналізувати власні емоційні стани на основі когнітивних здібностей і цілеспрямовано ними управляти [4, с. 247].

Результати багаторічних досліджень свідчать про те, що емоційний інтелект не є статичною характеристикою, а може розвиватися за допомогою спеціалізованих психологічних методик, спеціально розроблених програм та накопичення життєвого досвіду. Його ресурсні можливості проявляються в підвищенні ефективності професійної діяльності, конструктивному розв'язанні конфліктів, зниженні ризику емоційного вигорання та покращенні загального рівня задоволеності життям. Зокрема, емоційний інтелект сприяє успішній соціально-психологічній адаптації: особи з розвинутою здатністю до самомотивації, розпізнавання та управління емоціями демонструють вищий рівень психологічної стійкості та адаптивності в умовах змін і стресових ситуацій [4, с. 247].

Здатність регулювати власні та чужі емоції сприяє подоланню кризових ситуацій за допомогою двох основних механізмів:

1. Контролю стрес-факторів та управління ними.
2. Отримання досвіду зі складних ситуацій та формування нових поведінкових стратегій.

Розвинений емоційний інтелект також опосередковано сприяє зниженню рівня психоемоційного напруження через підвищення адаптивного потенціалу особистості [2, с. 20].

Таким чином, емоційний інтелект є важливим психологічним ресурсом, що забезпечує ефективне функціонування особистості в умовах соціальних викликів. Він сприяє підвищенню продуктивності діяльності завдяки усвідомленому регулюванню емоційних станів і покращенню міжособистісної взаємодії шляхом розуміння емоцій інших людей. В екстремальних умовах, зокрема в ситуаціях небезпеки та невизначеності, емоційний інтелект відіграє роль адаптаційного механізму, що оптимізує психофізіологічні ресурси, допомагає долати стресові чинники та трансформувати отриманий досвід у конструктивні стратегії поведінки. Це особливо актуально в умовах сучасних викликів, з якими стикається українське суспільство, оскільки сприяє підвищенню стресостійкості, психологічної гнучкості та збереженню оптимізму в кризових ситуаціях.

1. Альохіна Н.В. Соціальний інтелект у структурі соціальної компетентності фахівців фармації. *Вісник Харківського національного університету. Серія «Психологія»*. 2013. № 1046. С. 60–63. URL : <http://dspace.nuph.edu.ua/handle/123456789/4337>

2. Білецький О.М. Мотивація учіння як чинник розвитку професійної Я-концепції майбутніх психологів : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.07. Харків, 2013. 20 с.

3. Бреус Ю.В. Емоційний інтелект як чинник професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій у вищих навчальних закладах : авто-реф. дис. канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2015. 20 с. URL : <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/9213>

4. Усик К.М. Емоційний інтелект як чинник подолання стресу. *Габітус*. 2024. № 60. С. 245-250.



Олександр ШУМЕЙКО

старший викладач кафедри
психології та педагогіки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-6192-2354>

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

На сучасному етапі розвитку українського суспільства, в умовах воєнного стану, коли наша держава та її військові виборюють право на незалежність, перед кожною людиною, що не полишила Україну, постає питання забезпечення внутрішньо-психологічної безпеки. У різні історичні часи, в різних культурах сформувалися умовно однакові уявлення про особистісну безпеку, коли основний акцент робиться на почуттях та переживаннях людини, пов'язаних з її становищем у сьогоденні та перспективами на майбутнє. Поняття «особистісна психологічна безпека» визначається як стан захищеності життєво важливих потреб та інтересів особистості, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз. Було сформульовано визначення психологічної безпеки як стану суспільної свідомості, за якого суспільство загалом і кожна окрема особистість сприймають існуючу якість життя як адекватну та надійну, оскільки вона створює реальні можливості для задоволення природних та соціальних потреб громадян у теперішньому та дає їм підстави для впевненості в майбутньому.

Психологічну безпеку особистості можна розглядати як стан захищеності її психіки від дії різноманітних інформаційних факторів, що перешкоджають чи ускладнюють формування та функціонування адекватної орієнтовної основи соціальної поведінки людини, а також адекватної системи її суб'єктивного ставлення до навколишнього світу та самої себе. Психологічна безпека особистості – це стан захищеності особистості, що забезпечує її цілісність як активного соціального суб'єкта та можливості розвитку в умовах інформаційної взаємодії з довкіллям [5, с. 128].

Стійкість до зовнішніх факторів довкілля входить до системи психологічної безпеки. У психологічних дослідженнях стійкості виділяють такі її аспекти: емоційну стійкість, або емоційно-вольову, моральну стійкість, адаптаційну стійкість, адаптацію до стресових ситуацій, стійкість фізіологічних і психологічних функцій при дії чинників невизначеності, стійкість психіки у складних кризових ситуаціях тощо. У формуванні актуального та стійкого стану поєднуються різні почуття й переживання з різним впливом на чуттєвий тон. Виникає специфічний емоційний компонент настрою, до якого входять також переживання тілесного благополуччя, фізичного комфорту чи дискомфорту. У людини, яка переживає певну важку кризову ситуацію або відповідні емоції, можна зафіксувати зміни електричної активності м'язів обличчя, деякі зміни спостерігаються і в електричній активності мозку, у функціонуванні кровоносної та дихальної систем.

Емоції, пережиті людиною, безпосередньо в кризовій ситуації впливають на її психофізіологічний стан і якість виконуваної роботи. За всієї різноманітності існуючих наукових підходів до вивчення емоційної сфери діяльності людини – у визначенні самого поняття «емоція» більшість психологів мають на увазі психічну форму відображення дійсності. Різноманітність функцій, що виконують емоції, цілком закономірно пов'язані з їх роллю центральної ланки психічного регулювання нижчих рівнів розвитку психіки. Вплив емоцій різної модальності на психічні функції, стан та діяльність людини неоднозначний. Приміром, позитивні емоції підвищують працездатність, покращують загальний стан організму тощо. Проте нерідко позитивні емоції відіграють негативну роль [1, с. 112].

Наразі за частого повторення таких емоцій можуть виникнути: зниження контрольної функції та критичної реакції; мотивація до невинновданого спрощення складних ситуацій (проблем, завдань); ризик підвищення гедоністичної та егоїстичної спрямованості особистості. Розглядаючи негативні (астенічні) емоції, що викликають пригнічення психічної діяльності суб'єкта, неадекватність його реакцій, які нерідко призводять до різних нервово-психічних розладів організму, стикаєшся з їх подвійним впливом. Отже, страх є виправданого

реакцією у кризових ситуаціях, у складних умовах соціальної поведінки людини і часто стає на заваді досягненню мети, але може викликати мобілізаційну готовність, загострити здатність думати та швидко діяти. Зазвичай психологи виділяють кілька головних причин, що перетворюють емоції на зatoryжні, тривалі стани на високому рівні збудливості і є початком хвороби: подолання біологічного оптимуму збудливості, «заціпки» збудливості на цьому високому рівні та перехід її в хронічний стан; дедалі ширше залучення нервових структур у функцію первинних надмірно збудливих елементів; стрімке наростання тонізуючих гормонів в організмі людини, що створює додаткове підвищення первинно занадто збуджених нервових елементів і переводить перебіг патологічної емоції в хронічну форму; формування витончених і розширених сигнальних зв'язків цього патологічного підкіркового комплексу з чинниками навколишнього світу через опосередкований вплив кори мозку.

Сильні емоції в кризових ситуаціях можуть призвести і до швидкого, адекватного реагування суб'єкта та підвищення ефективності діяльності, коли емоційний фактор вимагає від суб'єкта швидких та рішучих дій, не дає йому часу проаналізувати та оцінити ситуацію, коли адекватність реакції підтримується за допомогою інтуїції. Наразі емоції не встигають досягти своєї критичної сили. На нашу думку, під емоційною стійкістю в кризових ситуаціях слід розуміти, з одного боку, несприйнятливість до емоційних чинників, які негативно впливають на психічний стан людини, з іншого – здатність контролювати і стримувати виникаючі астенічні емоції, забезпечуючи цим успішне виконання необхідних дій.

Висновки: Аналіз існуючих підходів і досліджень, присвячених проблемі психологічної безпеки особистості в кризових ситуаціях, вказує на зв'язок із недостатньою організацією розумової та фізичної праці, відсутністю «техніки особистої роботи», порушенням елементарних норм психогігієни та психопрофілактики, що дозволяє констатувати, що більшість людей просто не володіють на достатньому рівні психотехнологіями збереження психологічної безпеки, у зв'язку з чим назріла необхідність розробки психологічних програм, інструкцій щодо зміцнення та збереження психологічної безпеки особистості.

1. Актуальні дослідження в сучасній вітчизняній екстремальній та кризовій психології: монографія / за заг. ред. В. П. Садкового, О. В. Тімченка. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2017. 777 с.
2. Карамушка Л. М. Психолого-організаційні детермінанти забезпечення психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій в умовах соціальної напруженості: монографія / за ред. Л. М. Карамушки. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 278 с.
3. Кризова психологія: Навчальний посібник / За заг. ред. проф. О. В. Тімченка. Харків : НУЦЗУ, 2010. 401 с.
4. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика: монографія / за ред. С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, Книга 1. 2015. 430 с.
5. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика: монографія / за ред. С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, Книга 2. 2017. 540 с.

Ірина ГАЛЬЧИЧ

аспірант 2 курсу

спеціальності 231 «Соціальна робота»

Українського державного університету

імені Михайла Драгоманова

(м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0009-0005-6896-5209>

ФОРМУВАННЯ МЕДІАЦІЙНИХ НАВИЧОК ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану Україна стикається не лише з військовими загрозами, але й із численними соціальними та правовими викликами. Ескалація конфліктів у суспільстві, порушення прав людини, збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та зростання криміногенної напруженості створюють потребу в ефективних механізмах врегулювання спорів. Одним із таких механізмів є медіація – альтернативний спосіб

вирішення конфліктів, що базується на принципах добровільності, конфіденційності та нейтральності.

Медіація вже давно довела свою ефективність у країнах Європейського Союзу та Північної Америки. В Україні цей інструмент лише набуває поширення, проте його значення суттєво зростає в умовах кризових ситуацій. Метою цієї статті є аналіз ролі медіаційних навичок у забезпеченні національної безпеки, а також визначення перспектив їх інтеграції в діяльність державних інституцій і громадянського суспільства.

Медіація як метод вирішення конфліктів є важливим інструментом для підтримання суспільного порядку та захисту прав людини. У контексті національної безпеки вона сприяє зниженню соціальної напруги шляхом мирного врегулювання конфліктів між різними групами населення, зокрема ВПО, військовими, цивільними та представниками влади.

Посиленню правозастосовної діяльності через використання медіаційних технологій у правоохоронних органах для попередження ескалації конфліктів. Підвищенню ефективності соціальних служб у роботі з вразливими категоріями населення, включаючи осіб, які постраждали від війни.

У міжнародній практиці медіація застосовується як інструмент мирного врегулювання військових конфліктів, а також у сфері кримінальної юстиції, де вона допомагає зменшити рівень рецидивної злочинності.

В українському правовому полі медіація набула особливого значення після ухвалення Закону України «Про медіацію» [1]. Він визначає правові засади процедури медіації та її застосування в адміністративних, цивільних, кримінальних і трудових спорах.

У контексті воєнного стану найбільш актуальними напрямками застосування медіації є:

1. Робота з внутрішньо переміщеними особами (конфлікти щодо житла, соціального забезпечення, адаптації на новому місці).

2. Відновне правосуддя (медіація між потерпілими та правопорушниками з метою реабілітації обох сторін конфлікту).

3. Медіація у військових структурах (врегулювання внутрішніх конфліктів у Збройних Силах України та серед ветеранів).

Значний потенціал має впровадження медіації в діяльність поліції. Наприклад, у європейських країнах поліція активно використовує медіаційні техніки для розв'язання конфліктів на рівні громад, що сприяє зниженню рівня насильства та злочинності.

У світі існують успішні приклади інтеграції медіації до сфери національної безпеки. Наприклад: Канада використовує медіаційні програми для роботи з ветеранами війни та їх реінтеграції до суспільства.

Німеччина активно впроваджує медіацію до системи превентивної діяльності поліції.

США використовують медіацію в програмах реабілітації правопорушників і зниження рівня злочинності.

Для України перспективним є розвиток національної мережі медіаторів у співпраці з міжнародними організаціями, зокрема ОБСЄ та ООН. Також важливим є навчання майбутніх юристів, соціальних працівників і правоохоронців медіаційним навичкам на рівні вищої освіти.

Тому, медіація є важливим інструментом забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану. Її впровадження сприяє зниженню соціальної напруги, посиленню правозастосовної діяльності та підвищенню ефективності соціальних служб. Використання міжнародного досвіду та розвиток національної системи медіації можуть значно покращити механізми правового забезпечення безпеки в Україні.

1. Закон України «Про медіацію» від 16.11.2021 № 1875-IX. URL : <https://www.rada.gov.ua/>.

2. R. Fisher, W. Ury. Getting to Yes: Negotiating Agreement Without Giving In. Penguin Books, 2011.

3. Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE). Guidelines on Mediation and Conflict Prevention, 2020.

4. UN Peacebuilding Support Office. Mediation in Post-Conflict Societies, 2018.

Ян ТРЕТЯК

аспірант кафедри державного управління і місцевого самоврядування Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» (м. Дніпро, Україна)

<https://orcid.org/0009-0000-8559-399X>

**ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ
ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

За останні три роки однією з найяскравіших особливостей відповіді України на російську гібридну війну стало надзвичайне культурне відродження країни. Цей ренесанс української культури допоміг захиститися від російського впливу м'якої сили та забезпечив протидію руйнівним кремлівським наративам, спрямованим на підірив соціальної згуртованості України [1].

Відносний успіх України в культурній сфері багато в чому завдячує партнерству між приватним сектором та державними органами, які відіграли значну, але відносно незначну роль у підтримці та сприянні рекордним рівням творчої продукції. Однак майбутнє цієї державної підтримки зараз далеко не гарантоване.

Перед початком повномасштабної війни пандемія коронавірусу спричинила значний тиск на фінансування культурних ініціатив різного роду та негативно вплинула на продовження політики ідентичності, яка допомогла спричинити бум національного культурного життя України з 2014 по 2019 рік.

У 2022 р. почалось культурне відродження, яке підтверджувалось видатними подіями – перемога на Євробаченні у 2022 р., отримання Оскара за документальний фільм «20 днів в Маріуполі» (2024) тощо [2].

При цьому у 2024 р. зменшилась динаміка м'якої сили 2022-2023 років, що негативно вплинуло на протидію інформаційним атакам росії та може мати серйозні наслідки для безпеки.

Значний поворот у культурному секторі України з 2014 року є однією з найбільш значущих подій, що відбулися протягом особливо турбулентного та формаційного періоду розвитку країни як незалежної держави. Тісно співпрацюючи з громадянським суспільством та культурною спільнотою, українській державі вдалося задовольнити потреби креативного сектору, запровадивши амбітну програму фінансування, що супроводжується прозорістю за європейським зразком.

Зусилля України включали створення абсолютно нових культурних інституцій, таких як Український культурний фонд та Український інститут книги, а також комплексну реструктуризацію існуючих організацій, таких як Державне агентство України з питань кіно. Ще одна нова інституція – Український інститут – мала завдання популяризувати українську культуру за кордоном. Ці нові та оновлені культурні інституції діяли на відстані від уряду, що дозволило їм уникнути звинувачень у цензурі чи надмірному державному впливі. Натомість за кілька років вони стали ефективними посередниками між державою та креативним сектором.

Окрім державних ініціатив, культурне відродження України також скористалося підтримкою міжнародних культурних організацій, таких як Британська Рада та Гете-Інститут, які зберігають потужну присутність в Україні та надали додаткові ресурси у вигляді фінансування, навчання та обмінів. Вони також популяризували новітні європейські практики культурного менеджменту серед своїх українських колег.

Різноманітні культурні ініціативи України після 2014 року принесли вражаючі результати. За останні роки Україна стала свідком безпрецедентного сплеску літературних творів, театральних постановок, фільмів, виставок та фестивалів. Тим часом митці та працівники культурного сектору з різних регіонів України взяли участь у низці спільних проєктів, які допомогли кинути виклик кремлівським стереотипам про непереможний розрив між Сходом і Заходом в українському суспільстві.

Ці події в культурній сфері відображають ширшу еволюцію української національної ідентичності, яка відбувається з 2014 року. Спільний досвід Революції Євромайдану та зухвала реакція низів на російське вторгнення в Крим та на сході України, а у 2022 р.

повномасштабне вторгнення росії в Україну допомогли сформувати всеосяжне, громадянське почуття національної ідентичності, що виходить за межі вузьких тлумачень, заснованих на мові та етнічній приналежності.

Нові культурні інституції України підхопили тенденцію громадянської ідентичності останніх років, роблячи акцент на міжкультурному діалозі. Це призвело до того, що такі меншини, як кримські татари та українські євреї, посіли більш помітне місце в національному дискурсі. Останніми роками також почалося викорінення російської літератури в Україні, коли російськомовні інтелектуали в таких місцях, як Одеса та Краматорськ, досліджують питання ідентичності радикально по-новому.

Починаючи з 2014 року, прийняття Україною більш інклюзивної політики ідентичності відбувається паралельно з низкою практичних заходів, продиктованих реаліями гібридної війни, що триває в росії. Завдяки століттям політичного домінування та систематичної русифікації сучасна росія до початку повномасштабного вторгнення і навіть зараз має величезний культурний вплив на незалежну Україну. Коли одинадцять років тому почалися бойові дії, це стало питанням національної безпеки.

З метою боротьби з російським впливом Україна запровадила низку позитивних заходів, спрямованих на сприяння виробництву більшої кількості україномовного культурного контенту. У період з 2014 по 2019 рік частка фільмів, знятих в українських кінотеатрах, зросла з 1,7% до 8%. Також значно зріс відсоток книжок, виданих українською мовою.

Останні кілька років радіостанції зобов'язані виконувати квоти на знання української мови. Це допомогло розпалити бум на вітчизняній музичній сцені та дало поштовх кар'єрі багатьом місцевим музикантам, які раніше боролися за отримання ефірного часу в плейлистах, де переважали російськомовні артисти.

Українська влада також прийняла низку протекціоністських політик, щоб обмежити проникнення росії в Україну у формі «м'якої сили». У 2014 році Україна заборонила низку російських телеканалів, серіалів і книг, приділяючи особливу увагу контенту, який мав на меті прославити імперське минуле росії або очорнити Україну.

Через три роки Україна пішла ще далі і заблокувала низку російських соціальних мереж. Багатьом провідним російським поп-зіркам і знаменитостям також більше не раді в Україні, оскільки заборона на в'їзд була введена у відповідь на антиукраїнські позиції або несанкціоновані візити до окупованого росією Криму.

Ототожнення національної ідентичності з національною безпекою стало трендом державної політики 2014-2019 та 2022 – 2025 років.

У 2019-2021 рр. двозначність публічної риторики, яка активно підігрівалась колабарантами на кшталт медведчука та бойко уповільнили консолідацію громадянської національної ідентичності України. Це зробило Україну вразливою до подальшої російської агресії, яка незабаром і відбулась у максимально жорстоких, безжальних виявах та формах. Сьогодні мало у кого залишилися сумніви, що основна мета російсько-української війни – стерти Україну з мапи світу та знищити нашу ідентичність.

Культурне відродження України було в основі контрнаступу проти російської агресії. Це допомогло сформувати громадянську українську ідентичність і дозволило креативним індустріям країни вийти з десятиліть російського домінування, сприяло формуванню розуміння культури як трансформаційної та демократизуючої сили, яка переважає в Україні з 2014 року.

Багато в чому це стало можливим завдяки підтримуючій ролі, яку відігравали державні інститути. Оскільки гібридній війні росії не видно кінця, СБУ та ГУР попереджає нас про майбутні потужні інформаційні атаки ворога, питання зараз полягає в тому, щоб зберегти можливості захисту країни не тільки на фронті, а й на арені м'якої сили.

1. Петровська І.Р. Типи громадянської ідентичності студентської молоді. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Випуск 31. 32-43.

2. Третяк Я. Формування громадянської ідентичності молоді: теоретичні контури проблеми. *Забезпечення стійкості, ревіталізації та розвитку територій і громад в Україні* : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, м. Дніпро, 4 травня 2023 р. / за заг. ред. І. Чикаренко; Т. Маматової. Дніпро : НТУ «Дніпровська політехніка», 2023. 257 с. 212-215.

Тимур КРУТЬ

курсант 2 курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Дмитро АНІСІМОВ

доцент кафедри спеціальної
фізичної підготовки,
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор філософії в галузі права

**ФІЗИЧНА ГОТОВНІСТЬ ЯК ФАКТОР ВИЖИВАННЯ
ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ
В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ**

Фізична готовність є ключовим елементом виживання та особистої безпеки у складних умовах, особливо для працівників правоохоронних органів. У сучасному світі зростаючих ризиків та загроз ефективна фізична підготовка стає невід'ємною частиною професійної діяльності. Тому ми розглядаємо основні аспекти фізичної підготовленості, її вплив на професійну діяльність та методичні підходи до покращення фізичної підготовленості.

Як зазначають Петрушин Д. В., Анісімов Д. О. та Пожидаєв М. Ю., фізична підготовленість – це здатність виконувати службові обов'язки в стресових і небезпечних ситуаціях. Вона є фундаментальним елементом для розвитку спеціальних фізичних якостей, необхідних для діяльності в таких ситуаціях. Зокрема, використання системи CrossFit дозволяє розвивати витривалість, м'язову силу і швидкість, що є важливими в ситуаціях, коли від швидкості реакції залежить життя [1].

Соловей О. М. та ін. підкреслюють, що фізичний стан студентів, які займаються єдиноборствами, значно покращується, а їх професійна підготовка має позитивний вплив на це. Це доводить необхідність включення програм спеціальної спортивної підготовки в освітній процес закладів вищої освіти МВС України. За даними Солов'я О. М., Богуславського В. В. та ін., мотивація курсантів до занять спортом знаходиться на рівні бакалаврату, курсу й особистісних цінностей. Формування внутрішньої мотивації є важливим завданням для викладачів і тренерів [2].

Анісімов Д. із колегами пропонують методику підвищення фізичної підготовленості курсантів-першокурсників з урахуванням початкового рівня фізичного розвитку курсантів і використанням адаптованих тренувальних програм, оскільки високих результатів у фізичній підготовці можна досягти лише за високого інтересу до неї, що забезпечує поступове підвищення витривалості та функціональних можливостей [3-4].

Також Соловей О. М., Пожидаєв М. Ю. та ін. наголошують на важливості теоретичної підготовки курсантів, яка впливає на рівень спеціальної фізичної підготовленості. Знання фізіологічних процесів та принципів тренування може допомогти курсантам краще зрозуміти важливість регулярних занять фізичними вправами та дотримання здорового способу життя [5].

Комісаров О. Г. та Богуславський В. В. стверджують, що розвідувальне забезпечення правоохоронних органів є важливим для особистої безпеки. Вони зазначають, що це важливий елемент особистої безпеки. Поєднання фізичної та інформаційної готовності може допомогти більш ефективно реагувати на загрози в надзвичайних ситуаціях [6].

Фізична готовність є важливим елементом для виживання та особистої безпеки в надзвичайних ситуаціях. Ефективна фізична підготовка сприяє розвитку специфічних якостей, необхідних правоохоронцям для виконання своїх професійних обов'язків. Сучасні тренувальні методики, такі як кросфіт та бойові мистецтва, у поєднанні з теоретичною та інформативною підготовкою забезпечують високий ступінь готовності до дій у небезпечних ситуаціях. Для досягнення максимальної ефективності слід враховувати індивідуальні особливості студентів та персоналу, щоб сформувати їхню мотивацію до занять спортом.

Подальші дослідження в цій галузі мають бути продовжені з метою вдосконалення існуючих методик і розробки нових тренувальних програм.

1. Петрушин Д.В., Анісімов Д.О., Пожидаєв М.Ю. Методика розвитку спеціальних фізичних якостей курсантів закладів вищої освіти Національної поліції України з використанням системи кросфіт. Молодий вчений. 2019. № 2 (66). С. 345–348. DOI : <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-75>.
2. Соловей О.М., Богуславський В.В., Пожидаєв М.Ю., Анісімов Д.О. Мотивація до занять спортом у курсантів різних факультетів і курсів університету внутрішніх справ. Фізична культура, спорт та здоров'я нації : збірник наукових праць. Житомир, 2018. Вип. 6 (25). С. 100–107.
3. Соловей О.М., Пожидаєв М.Ю., Анісімов Д.О., Вознюк К.Г., Логвиненко М.Л. Особливості фізичного стану курсантів, які займаються єдиноборствами при підготовці до професійної діяльності. Фізична культура, спорт та здоров'я нації : збірник наукових праць. Житомир, 2020. Вип. 10 (29). С. 47–54. DOI : [https://doi.org/10.31652/2071-5285-2020-10\(29\)-47-54](https://doi.org/10.31652/2071-5285-2020-10(29)-47-54).
4. Anisimov D., Petrushin D., Boguslavsky V. Improvement of physical training of first-year cadets of Dnipropetrovsk state university of internal affairs. Scientific space in the condition of global transformations of the modern world: Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2020. P. 1–20. DOI : <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-255-5-1>.
5. Соловей О.М., Пожидаєв М.Ю., Дищенко Д.В., Вознюк К.Г., Петренко С.П., Анісімов Д.О. Теоретична підготовка курсантів як фактор, що впливає на рівень складників спеціальної фізичної підготовленості. Фізичне виховання та спорт. 2021. № 4. С. 72–79. DOI : <https://doi.org/10.2663/2663-5925-2021-4-10>.
6. Комісаров, О. Г., & Богуславський, В. В. (2014). Інформаційне забезпечення особистої безпеки працівників сил охорони правопорядку: сучасний стан проблеми. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, (3), 82-89.

Антон ЛЮЛЬКА

курсант 2 курсу факультету
забезпечення державної безпеки

Науковий керівник:

Олена ДРУЧЕК

професор кафедри правового
забезпечення та правоохоронної
діяльності Київського інституту
Національної гвардії України
(м. Київ, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА ТА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ СПРОТИВУ РОСІЙСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ АСИМІЛЯЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ

Українська ідентичність і культура сформувалися протягом століть у боротьбі проти імперських наративів росії, що прагнула асимілювати українців і знищити їх самобутність [3, с. 6]. Цей процес є не просто історичним феноменом, а живим явищем, що охоплює багатовікову взаємодію мови, традицій і історичної пам'яті, які разом складають основу національного духу.

Росія століттями застосовувала широкий арсенал засобів для підкорення українців: від русифікації, що мала стерти мовну унікальність через заборону українських шкіл і друку, до цензури культурних проявів і дезінформації, яка спотворювала історичні факти на користь імперських претензій [1, с. 2].

У сучасному контексті ці імперські амбіції набули форми гібридної війни, що поєднує фізичну агресію із інформаційними атаками, які підривають єдність і державність України [1, с. 4].

Не має підстав не погодитися із визнанням фахівцем з питань національної ідентичності М. Степико, який вважає, що боротьба за ідентичність завжди була центральною для українців, особливо в умовах колоніального тиску, коли зовнішні сили намагалися зруйнувати їхню самосвідомість через системне придушення культурних інститутів [4, с. 15].

Актуальність звернення до зазначеної теми зумовлена не лише історичним контекстом, але й сучасними викликами: війна з росією загострила потребу в деколонізації, а глобалізація ставить перед українською культурою завдання зберегти унікальність і

водночас адаптуватися до нових реалій.

Українська ідентичність зародилася як відповідь на колоніальний тиск росії, спираючись на міцні історичні корені, що сягають глибини віків [3, с. 6]. Київська Русь заклала культурну базу, ставши осередком розвитку писемності (літописи, зокрема, «Повість временних літ»), мистецтва (ікони, архітектура Софії Київської) і духовності, що вплинули на формування української традиції державотворення. Козацька доба додала образ боротьби за свободу, створивши архетип українського воїна-захисника, який протистояв зовнішнім загрозам – від татарських набігів до московської експансії, формуючи дух незалежності й самодостатності [3, с. 7].

У XIX столітті, коли російська імперія посилила русифікацію через укази (Валуєвський циркуляр 1863 р., Емський указ 1876 р.), українська мова стала не просто засобом спілкування, а символом опору – її зберігали в родинному спілкуванні, передавали через народні пісні й літературу, попри спроби знищити як основу національної свідомості. Як справедливо зазначає у своєму дослідженні С. Куко, «росія завжди просувала ідею «єдиного народу», намагаючись звести українську мову до статусу діалекту, але ці зусилля лише посилили її роль як маркера окремішності, що вирізняє українців за мелодійністю, лексикою й глибиною вираження» [1, с. 163].

Імперська політика росії, як раніше, так і тепер, ґрунтується на маніпуляціях і систематичному придушенні української ідентичності з метою підпорядкування її своїм інтересам. У культурно-історичному аспекті росія зображала Україну як свою периферію, спотворюючи її історію через офіційні наративи – наприклад, представляючи Київську Русь як виключно «російську колицу», або зводячи козацьку історію до частини російського простору.

Особливо яскраво імперські наративи проявлялися у формі заборон української мови – від указів Петра I, що обмежували друк українською, до радянської політики «злиття націй» та повальної русифікації освіти у 70-х-80-х роках XX ст., що мало на меті стерти національну свідомість.

Наразі такі методи трансформувалися у дезінформаційні наративи, такі як «єдиний народ» – теза, що Путін повторює у своїх промовах, – чи «штучність української держави», що подається як виправдання російської агресії проти України і підриє легітимності України на міжнародній арені [1, с. 4].

У контексті зазначеного, цілком погоджуємося із тезою про те, що русифікація була системною стратегією, спрямованою на знищення національної свідомості через контроль над освітою (закриття українських шкіл у XIX столітті), церквою (переведення богослужінь на російську) й культурою (заборона театрів і книг), що тривало від XVIII століття до радянських часів [3, с. 98].

Зазначені дії мали на меті не лише асиміляцію, але й повне стирання української окремішності, що свідчить про системність і тривалість імперських амбіцій, які продовжуються й сьогодні у вигляді інформаційної війни та фізичної агресії.

На справедливу думку С. Куко, «нинішня війна з Росією не лише посилила національну свідомість, а й перетворила культуру на справжню зброю – від пісень, що звучать на фронтах, як «Ой у лузі червона калина», до інформаційних кампаній, що розвінчують російські міфи, наприклад, через соцмережі чи мистецтво» [1, с. 163]. Ключовим проявом спротиву українців стала «стихійна», а потім вже і законодавчо обґрунтована культурна деколонізація – зокрема, у формах масового переходу російськомовних українців на українську мову, відмови від російського культурного чи інформаційного продукту, дерусифікації топонімів, а також відродження україномовного мистецтва – від сучасної літератури (романи Сергія Жадана, Оксани Забужко, Тамари Горіха Зерня) до кінематографу («Кіборги», «Довбуш», «Будинок «Слово», «БожеВільні»). Відтак, не можемо не погодитися із тим, що «культура завжди була способом збереження ідентичності в умовах бездержавності, слугуючи «духовним бастионом» проти імперії – від діяльності таємних гуртків у XIX столітті, що видавали заборонені книги, до підпільних видань у радянський період, які зберігали українське слово [3, с. 132].

Вважаємо, що цей спротив не лише зберігав українську душу, а й об'єднав суспільство в умовах кризи, відроджуючи почуття гордості й належності, що стало особливо помітним після Революції Гідності та під час війни.

Сьогодні українська ідентичність стоїть перед подвійним викликом: триваючою російською агресією та глобалізацією, що несе як можливості, так і ризики [3, с. 10]. Російська дезінформація продовжує загрожувати українській ідентичності та національній єдності через фейки, такі як «громадянська війна» чи «фашистська хунта», але стикається з

потужним опором – від волонтерських ініціатив, що створюють україномовний контент, до культурних проєктів, які популяризують правду через документальні фільми чи історичні подкасти [1, с. 170]. Глобалізація ж, з її домінуванням англомовного контенту, несе ризик витіснення українського національного продукту з внутрішнього ринку, якщо держава й суспільство не вклатимуть зусиль у підтримку – наприклад, через фінансування кіно, музики чи літератури, що вже показало успіх із такими проєктами, як «Тіні забутих предків» у новій інтерпретації [2, с. 131].

З огляду на зазначене, вважаємо, що інтеграція української культури у світовий контекст має відбуватися без втрати української ідентичності та самобутності; тобто так, щоби українська культура могла конкурувати на глобальному рівні, зберігаючи свої унікальні риси – мову, фольклор, історичну пам'ять.

Сучасна культура української нації є не просто інструментом самозбереження, але й зброєю проти агресії, підкріпленою процесами деколонізації – від повернення історичних назв, відмови від російських культурних маркерів – до «українського прориву» у багатьох сферах мистецтва.

Національна ідентичність, національна самосвідомість та українська національна культура наразі стають не лише захистом, а й шляхом до самоствердження, що дозволяє Україні не лише вистояти, а й процвітати як самодостатня нація. Стійкість і розвиток української ідентичності є не лише запорукою її виживання, а й переконливим доказом перемоги над імперськими амбіціями, що робить її прикладом для інших народів, які прагнуть свободи й гідності.

1. Куко С. Російський чинник української ідентичності. *Політичні дослідження*. 2023. № 2. С. 162-177. URL : <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001448707>.
2. Українська ідентичність у боротьбі проти імперських впливів / НаУКМА. Київ, 2022. 234 с.
3. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування монографія / М. Т. Степико. Київ : НІСД, 2011. 336 с.

Микола МАЦЮК

курсант 2 курсу факультету
забезпечення державної безпеки

Науковий керівник:

Олена ДРУЧЕК

професор кафедри правового
забезпечення та правоохоронної
діяльності Київського інституту
Національної гвардії України
(м. Київ, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ПРОТИВАГА ІМПЕРСЬКИМ НАРАТИВАМ РОСІЇ ТА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Українська національна ідентичність є складним феноменом, що формувався під впливом історичних, культурних та соціальних чинників [2, с. 15]. Протягом століть український народ боровся за збереження своєї самобутності, протидіючи колоніальній політиці та імперським наративам. Особливу загрозу для української культури становила російська імперія, а згодом – радянський союз, що прагнули асимілювати українців, знищити їх мову та історичну пам'ять.

Росія систематично використовувала та продовжує використовувати механізми інформаційного та політичного впливу для маргіналізації української ідентичності. Укази про заборону української мови, репресії проти інтелігенції, знищення національних символів – усе це мало на меті зруйнувати українське національне самоусвідомлення. Спроби знищити або спотворити українську історію були й залишаються частиною російської політики, зокрема, через маніпуляцію історичними фактами та намагання стерти відмінності між українською та російською культурами.

Попри це, українці завжди знаходили способи зберегти свою культуру, що виявлялося у літературі, народних традиціях, а також у політичному спротиві.

Наразі, в умовах реальної збройної агресії, а також інформаційної війни, яку веде росія проти України, найбільш уразливою сферою є світоглядний дискурс, у якому чільне місце посідає сторична пам'ять. Тому зараз, як ніколи, посилюється нагальність розроблення шляхів формування в громадян країни патріотично орієнтованої, націєцентрованої історичної свідомості, що тісно переплетена з історичною пам'яттю. Усі згадані поняття є чинниками і складниками поняття національної ідентичності як багатокomпонентного утворення, найбільш виразними складниками якого є національна самосвідомість, менталітет, історична пам'ять, національні традиції.

Сучасні виклики для української ідентичності найтіснішим чином пов'язані з інформаційною війною, що веде путінська росія проти України. Агресивна пропаганда, намагання переписати історію, маніпуляції щодо «спільного історичного минулого» – усе це залишається інструментами гібридної війни, спрямованої на підірив національної безпеки, української державності та національної єдності. Важливим чинником у протидії таким впливам є усвідомлення власної історії та активна підтримка культурних ініціатив, спрямованих на збереження й розвиток української мови, мистецтва та освіти. Наголосимо, що під національною безпекою слід розуміти поняття політології та соціальної філософії, яке визначається як певний ступінь захищеності особистості, суспільства та держави від зовнішніх та внутрішніх загроз, що дозволяє їм нормально існувати та розвиватися.

Формування української національної ідентичності тісно пов'язане з мовою, літературою, традиціями та історичною пам'яттю. Важливу роль у цьому процесі відіграли історичні події, народні герої, боротьба за незалежність та культурне самоусвідомлення.

У період радянської окупації багато українських інтелектуалів і митців зазнали репресій. Політика «чисток» призвела до знищення цілого покоління культурних діячів, відомого як «розстріляне Відродження». Проте, навіть в умовах тоталітарного режиму, українська культура знаходила шляхи для збереження та розвитку. Український народ зумів адаптуватися до різних викликів, продовжуючи підтримувати свою культурну спадщину.

Росія протягом століть намагалася привласнити ключові елементи української історії та культури, видаючи їх за частину власної спадщини. Одним із найпоширеніших історичних міфів є твердження про «спільну» давню історію, згідно якого Київська Русь подається як колиска сучасної російської державності. Це дозволяє російській пропаганді претендувати на Київ як на «історичний центр російської цивілізації», приписуючи собі таких правителів, як Володимир Великий – хреститель Київської Русі [3, с. 50].

Також росія традиційно намагалася асимілювати та привласнити українських культурних діячів. Зокрема, письменників Миколу Гоголя та Миколу Носова систематично називають «російськими», ігноруючи їхнє українське походження. У випадку з Гоголем значна частина його творчості побудована на українських мотивах, народних легендах і фольклорі. Носов, який народився в Україні, став відомим дитячим письменником, проте його спадщина часто подається без згадки про його українське коріння [3, с. 52].

Окрім привласнення історичних і культурних здобутків, РФ намагається оголосити частиною своєї спадщини матеріальні та нематеріальні надбання української культури. Зокрема, вона заявляє права на «скіфське золото», що походить із території сучасної України, незважаючи на археологічні докази його зв'язку саме з українськими степами. Український борщ став ще одним об'єктом інформаційної боротьби – російська пропаганда намагалася позиціонувати його як «російську страву», що викликало гостре міжнародне обговорення. У 2022 році ЮНЕСКО офіційно визнало борщ частиною нематеріальної культурної спадщини України, що стало важливим кроком у боротьбі за збереження української ідентичності [3, с. 55].

Важливу роль у русифікації та привласненні української культури відіграє мовна політика. Історично росія намагалася знищити українську мову, адже саме мова є основним носієм національної ідентичності. Заборона української мови почалася ще за часів Валуєвського циркуляру (1863) та Емського указу (1876), що обмежували її використання в книгодрукуванні, освіті та офіційних установах. Радянський союз продовжив політику русифікації, змушуючи українців переходити на російську мову в усіх сферах життя.

Сучасна російська агресія супроводжується прямими спробами знищення українськомовного середовища, особливо на тимчасово окупованих територіях. Окупаційні адміністрації закривають україномовні школи, забороняють українські книжки та проводять активну заміну культурного простору України на російський. Це є частиною стратегії знищення української ідентичності, що має на меті повне підкорення української культури та її викривлення в імперському дискурсі.

Отже, українська ідентичність є результатом багатовікового процесу формування, що

включає боротьбу за самобутність, протистояння імперським впливам та збереження мови й культури. Незважаючи на тривалі спроби асиміляції та русифікації, український народ зміг не лише зберегти свою ідентичність, але й активно її розвивати [1, с. 210].

Сучасні загрози, включаючи інформаційну війну, глобалізаційні виклики та економічні труднощі, вимагають подальших зусиль щодо зміцнення культурної самобутності. Важливими є підтримка національного культурного простору, популяризація української мови та мистецтва, а також інтеграція українського культурного продукту до світового контексту [3, с. 67].

Україна має всі передумови для подальшого розвитку та зміцнення національної ідентичності. Культурні ініціативи, державна підтримка та активна участь громадян у збереженні власної спадщини є ключовими елементами цього процесу.

1. Шевченківська енциклопедія : в 6 т. Т.6: 7-Я / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; редкол. : М.Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. Київ, 2015. 1120 с. : |802| іл.

2. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія / М. Т. Степико. Київ : НІСД, 2011. 336 с.

3. 100 брехливих російських наративів про російсько-українську війну / Збірник інформаційно-аналітичних матеріалів / А. М. Романишин, С. В. Черевичний, О. П. Остапчук та ін. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2023. 77 с.

Юлія НЕХАЄВА

студентка 2 курсу ННІ права
та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Галина ОХРОМІЙ

професор кафедри
психології та педагогіки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)
доктор медичних наук, професор

КОГНІТИВНІ ПРОЦЕСИ ТА ОСОБЛИВОСТІ УСВІДОМЛЕННЯ ОСОБИСТІСТЮ ДОСВІДУ ВІЙНИ

Сучасні збройні конфлікти та війни мають значний вплив на психологічний стан особистості, змінюючи її когнітивні процеси та механізми усвідомлення власного досвіду. Війна виступає не лише як зовнішній фактор загрози, але й як потужний трансформаційний чинник, що спричиняє серйозні зміни у сприйнятті реальності, пам'яті, увазі, мисленні та інших когнітивних аспектах. Усвідомлення особистістю пережитого досвіду війни є складним, багатограним процесом, що вимагає інтеграції отриманого досвіду у власну ідентичність та осмислення його з точки зору особистісного розвитку. Це дослідження спрямоване на аналіз когнітивних змін, що відбуваються під впливом військового досвіду, а також на вивчення механізмів його усвідомлення та адаптації.

Під час війни сенсорне сприйняття зазнає значних змін через постійне перебування у стані підвищеної тривожності та стресу. Людина стає більш чутливою до звукових, візуальних та тактильних стимулів, що є природною реакцією організму на загрозу. Наприклад, звуки вибухів, сирен або навіть різкі рухи можуть викликати миттєву захисну реакцію, що формується на рівні автоматичних механізмів уваги та обробки інформації. Унаслідок цього когнітивна система стає більш зосередженою на потенційних загрозах, часто викривлюючи реальність і підвищуючи рівень тривоги. Зі збільшенням впливу стресових факторів можливе формування тунельного зору, коли особистість концентрується лише на безпосередній небезпеці, втрачаючи спроможність до широкого аналізу ситуації [1].

Увага також зазнає значних змін: вона може бути як надмірно загостреною, так і розсіяною. У першому випадку особистість перебуває у стані постійного очікування небезпеки, що сприяє швидкому виснаженню когнітивних ресурсів. У другому випадку можуть виникати труднощі з концентрацією, що ускладнює виконання навіть простих повсякденних завдань. Ці зміни часто супроводжуються ефектом психологічної втоми, коли

людина стає менш здатною до тривалого зосередження на конкретних завданнях або швидко втрачає здатність до глибокого аналізу інформації.

Військовий досвід також суттєво впливає на пам'ять, формуючи особливі спогади, що можуть бути як надмірно яскравими і нав'язливими (флешбеки), так і фрагментарними або витісненими. Людина може несвідомо блокувати певні спогади, щоб зменшити рівень емоційного дискомфорту, що є захисним механізмом психіки. Зокрема, може спостерігатися так званий «ефект травматичної амнезії», коли людина не може згадати значну частину подій через їх травматичний характер. Нав'язливі спогади та флешбеки часто супроводжуються інтенсивними емоційними реакціями, що впливають на здатність особистості до когнітивної регуляції[2].

Процеси мислення також зазнають змін: у більшості випадків формується чорно-біле сприйняття світу, що спричиняє поділ на «друзів» і «ворогів». Такий спосіб мислення спрощує прийняття рішень в екстремальних умовах, але в довгостроковій перспективі може обмежувати когнітивну гнучкість та адаптаційні можливості. До того ж, зростає рівень когнітивних викривлень, серед яких переважають катастрофізація (схильність перебільшувати можливі негативні наслідки) та персоналізація (відчуття особистої відповідальності за події, що знаходяться поза контролем особистості). Це ускладнює формування об'єктивної картини реальності та може сприяти розвитку посттравматичних розладів.

Процес усвідомлення військового досвіду є багаторівневим і включає емоційно-когнітивну інтеграцію пережитого, переосмислення життєвих цінностей та формування адаптивних механізмів. Після пережитої травми особистість стикається з необхідністю осмислення власного досвіду, що може відбуватися як через наративну рефлексію (формування спогадів у вигляді історії, що має логічну послідовність), так і через глибоку емоційну переробку пережитого. Саме цей процес є ключовим у подоланні психологічних наслідків війни та поверненні до звичного життя. Важливим фактором у цьому процесі є здатність особистості віднайти сенс у пережитому, що сприяє формуванню стратегії подолання травматичного досвіду [3].

Досвід війни суттєво впливає на когнітивні процеси особистості, змінюючи сприйняття реальності, пам'ять, увагу, мислення та комунікацію. Процес усвідомлення військового досвіду включає як емоційну, так і когнітивну інтеграцію пережитого, що є важливим етапом адаптації до мирного життя. Осмислення та прийняття власного досвіду, розвиток рефлексивних навичок і соціальна підтримка відіграють ключову роль у психологічній реабілітації.

Отже, вважаємо, що подальші дослідження мають бути спрямовані на створення ефективних методик психотерапевтичної допомоги, що сприятимуть інтеграції військового досвіду та підвищенню рівня психологічної стійкості особистості.

1. Андрієвська В. В. Психологічні наслідки війни: когнітивні викривлення та посттравматичне зростання // Наукові студії з соціальної та політичної психології. 2021. № 47(50). С. 89–101.

2. Бондаренко Г. О. Військова травма: особливості когнітивної та емоційної переробки досвіду війни // Вісник психології та педагогіки. 2020. № 2(12). С. 45–56.

3. Василенко О. М. Посттравматичний стресовий розлад: механізми розвитку та методи психологічної корекції // Психологічні науки: проблеми і здобутки. 2019. № 3(7). С. 112–124.

Андрій НЕЧИТАЙЛО

курсант 2 курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Наталія КОМИХ

т.в.о. завідувача кафедри
психології, соціології та педагогіки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат соціологічних наук, доцент

ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ, ЙОГО ПРОЯВИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Однією з проблем сучасного українського суспільства, станом на сьогодні, є правовий нігілізм – одна із форм деформації правосвідомості українського населення. У Конституції України закріплено положення, відповідно до якого Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною і правовою державою. Це положення означає, що основну роль у нашій державі відіграють право і закон, а також виокремлюється повага до прав і свобод людини. Їх забезпечення і захист є основним обов'язком держави, але виконання повною мірою цього обов'язку перешкоджають різні негативні фактори, серед яких і правовий нігілізм.

Загалом, нігілізм (від лат. «*nihil*» – «ніщо») – це заперечення усталених суспільних норм, ідеалів, принципів, законів, авторитетів, традицій тощо [4, с. 425]. За визначенням О.Ф. Скакун: «правовий нігілізм – це деформований стан правосвідомості особи, суспільства, групи, який характеризується усвідомленим ігноруванням вимог закону, цінності права, зневажливим ставленням до правових принципів і традицій, однак виключає злочинний намір» [3, с. 486].

Виникнення правового нігілізму в Україні та його поширення у суспільстві не викликає сумнівів. Нехтування Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами міцно укорінилося у суспільній свідомості. Це призвело до того, що громадяни практично перестали вірити в ефективність державних виконавчих органів, які постійно порушують їхні права та інтереси.

Правовий нігілізм в Україні зумовлений комплексом взаємопов'язаних факторів: низьким рівнем правової свідомості громадян, недовірою до державних інституцій, неефективним законодавством, порушенням прав людини, низькою правовою захищеністю, слабким державним забезпеченням, корупцією та соціальними протестами. Недосконалість правової системи, відсутність належної правової освіти та розбалансованість між законами також сприяють поширенню цього явища.

Виходячи із вищезазначених основних причин прояву правового нігілізму, можна сміливо стверджувати, що правовий нігілізм – це продукт соціальних відносин, який, окрім вже вказаних причин, обумовлений ще багатьма іншими чинниками, серед яких: цинізм відповідальних осіб, некомпетентність, політиканство, боротьба «позицій» та «амбіцій».

За умови наявності та розповсюдження в суспільстві правового нігілізму, жодна з країн не може бути лідером у сфері безпеки життєдіяльності свого населення, не буде на перших щаблях рейтингів високого рівня життя та достатку і ризикує у майбутньому втратити довіру на міжнародній арені в багатьох питаннях (наприклад, туризм та освіта) [2]. Держава з несвідомими громадянами має великий шанс стати осередком безкарної злочинності, стимулюючи кримінальні елементи своєю бездіяльністю [1, с. 48].

Для подолання проблеми правового нігілізму держава повинна вживати комплекси заходів, спрямованих на підвищення рівня правової культури населення, посилення соціальної активності громадян, вдосконалення законодавства та правозастосовчої практики, боротьбу з корупцією та зміцнення довіри до державних інституцій.

На нашу думку одним із способів подолання правового нігілізму можна розглянути «Теорію розбитих вікон» Джеймса Вілсона та Джорджа Келлінга. Її суть полягає у

поведінковій психології мас: якщо люди бачать, що інші особи порушують правила і їм це сходить з рук, то вони вважають, що можуть діяти так само.

Найвідоміший приклад застосування цієї теорії на практиці — «реформа» нью-йоркського метрополітену. У 1980-х рівень злочинності у місті був дуже високим, а метро у Нью-Йорку стало одним із найнебезпечніших місць. Щодня у місті скоювали близько півтори тисячі злочинів, з яких 6-7 випадків — убивства. Тоді у метро за турнікетами підземки поставили десяток поліцейських, одягнутих у цивільне. Вони арештовували осіб, які перестрибували через турнікети, обшукували їх, одягали наручники і ставили в ряд поруч із входом. Часто у «зайців» при собі була незаконна зброя чи наркотики. Через це метрополітен став небезпечним місцем для вуличних банд, а рівень злочинів, які скоювали у підземці, знизився на 75%. Пізніше, у 1994 році почали «політику нульової терпимості», тоді поліцейським дали команду реагувати на найдрібніші правопорушення. Карали навіть за папірець, кинутий поруч зі смітцевою урною. Таким чином, за два роки вдалося скоротити рівень тяжких злочинів на третину, а вбивств — наполовину [5]. Основна ідея полягає у тому, щоб притягувати до відповідальності людей за дрібні правопорушення, а не закривати на це очі. Згодом, у майбутньому, це призведе до того, що більш значні правопорушення вже не будуть скоюватися, адже суспільство буде бачити діяльність правоохоронних органів.

Звісно, повністю подолати правовий нігілізм неможливо, але його можна суттєво зменшити шляхом застосування низки комплексних заходів різного характеру. Ці заходи можливо і не дадуть миттєвого ефекту, але вони закладуть фундамент для майбутніх змін. Поступово, в результаті систематичної роботи, наша держава зможе сформувати у суспільстві культуру законності та поваги до права, що є необхідною умовою розвитку України.

1. Ляхович М., Павлович-Сенета Я. Правовий нігілізм в Україні: поняття, форми прояву та шляхи подолання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. Вип. 2. С. 44-51.

2. Пильгун Н. В. Правовий нігілізм у сучасній Україні: поняття, причини та методи подолання. *Юридичний вісник* 3 (56) 2020

3. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підруч. Харків : Консум, 2009. 656 с.

4. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В.І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

5. Що таке «Теорія розбитих вікон»? URL : <https://theukrainians.org/teoriya-rozbytyh-vikon/>

Валерій РЯБОВ

курсант 3 курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Інна ШИНКАРЕНКО

доцент кафедри психології,
соціології та педагогіки,
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат психологічних наук

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД ТА ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Україна залишається на варті своєї незалежності під час конфлікту з Росією. Численні українці постраждали в результаті подій, що відбуваються у країні. Люди зіткнулись з війною, втратами, руйнуваннями, що негативно впливає на їх емоційний стан і може створювати загрозу розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР).

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – це серйозний психічний стан, ознаки якого зберігаються понад місяць після пережитої травматичної події. Він може розвинутися у людини внаслідок впливу стресових або лякаючих подій, що становили загрозу для життя, таких як війна, теракти, зґвалтування, раптова смерть близької людини, пожежі чи природні

катастрофи. ПТСР є одним із найскладніших для діагностики розладів, оскільки, на відміну від інших психосоматичних реакцій і хвороб, він не визначається стабільним набором симптомів або синдромів.

На думку Л.О. Герасименко посттравматичний стресовий розлад (ПТСР; англ. PTSD; в'єтнамський синдром, афганський синдром) — комплекс психічних розладів, що є проявом дезадаптивного відстроченого або затяжного реагування на стресові події надзвичайно загрозливого чи катастрофічного характеру [1, с. 56].

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) — це сукупність соматичних, когнітивних, емоційних і поведінкових наслідків психологічної травми. Він характеризується нав'язливими думками, нічними кошмарами та спогадами про минулі травматичні події, уникненням усього, що нагадує про травму, підвищеною настороженістю і розладами сну, що призводить до серйозних порушень у соціальному, професійному та міжособистісному житті [2, с. 547].

Психогенні чинники, що провокують виникнення ПТСР, зазвичай несуть загрозу для життя і вирізняються непередбачуваністю та неконтрольованістю. Загалом вони визначаються як «травматичні події, що значно виходять за межі звичайного життєвого досвіду». Серед найпоширеніших ситуацій, патогенних із точки зору розвитку ПТСР, виділяють природні катаклізми (смерчі, паводки, пожежі, землетруси, виверження вулканів), техногенні катастрофи, теракти, бойові дії, ситуації антисоціальних дій із боку інших осіб (згвалтування, пограбування, розбійні напади) [2, с. 547].

Ймовірність розвитку ПТСР та його прояви залежать від низки індивідуальних і суспільних факторів ризику. До цих факторів належать: попередній травматичний досвід; низький рівень освіти; низький соціально-економічний статус; труднощі в дитинстві (зокрема, дитячі травми або насильство); психіатрична історія особисто чи в родині; стать; раса; фізичні травми (включаючи черепно-мозкові) у межах травмуючої події; початкова інтенсивність реакції на травму.

Дослідження з використанням магнітно-резонансної томографії показали, що у пацієнтів із ПТСР спостерігається зменшення об'єму гіпокампу, лівої мигдалини та передньої частини поясної кори головного мозку порівняно з контрольною групою. Інші дослідження виявили підвищений рівень норадреналіну в центральній нервовій системі разом із пригніченою регуляцією адренергічних рецепторів, зниження рівня глюкокортикоїдів з посиленою регуляцією рецепторів (що може бути пов'язане з наявністю аутоімунних захворювань) та процес латералізації, під час якого відзначається відносна недостатність функції лівої півкулі, можливо, через порушення свідомості, пов'язане з часовою послідовністю травматичних подій [3, с. 6].

Також було виявлено генетичну схильність до розвитку ПТСР у результаті взаємодії з факторами навколишнього середовища. Генетичні дослідження показали, що ПТСР є полігенним фенотипом, на який впливають тисячі генетичних локусів. Взаємодія генів з середовищем, зокрема наявність одного з чотирьох поліморфізмів стрес-гену FKBP5, асоціюється з підвищеним ризиком розвитку ПТСР у пацієнтів, які пережили дитячу травму, тоді як у людей без дитячої травми ризик розвитку симптомів ПТСР був мінімальним [4, с. 77].

Фармакотерапія ПТСР полягає у запобіганні хроніфікації реакції на травму та ПТСР. На ранній стадії формування патологічних симптомів ПТСР рекомендується використовувати фітопрепарати. Наукові докази підтверджують, що пасифлора, валеріана та меліса ефективні у лікуванні ПТСР [4, с. 78].

Отже, пацієнти з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) демонструють виражені когнітивні, емоційні та поведінкові реакції на подразники, що нагадують їм про пережиті травми. Щоб впоратись із сильним збудженням, вони часто вдаються до уникнення, емоційного затупіння та зниження інтересу до людей і діяльності. Для профілактики та корекції клінічних симптомів ПТСР використовуються фітотерапевтичні засоби (наприклад, пасифлора, валеріана, меліса), а також лікарські препарати, такі як прегабалін і селективні інгібітори зворотного захоплення серотоніну та норадреналіну.

1. Герасименко Л. О. Посттравматичний стресовий розлад. *НейроNEWS: психоневрологія та нейропсихіатрія*. 2021. № 8. С. 27–32.
2. Kinzie J. D., Leung P. Clonidine in Cambodian patients with posttraumatic stress disorder. *Journal of Nervous and Mental Disease*. 1989. Vol. 177, № 9. P. 546–550.
3. Мазур О.В., Ткаченко І.О., Чепурна В.В. Посттравматичний стресовий розлад в умовах військового стану. *Науковий журнал «наукові перспективи (Naukovi perspektivi)»*. 2023. 5 (35). С. 5-9.
4. Коляденко Н.І., Посттравматичний стресовий розлад як медико-психо-соціальна проблема. *Електронний науковий журнал «Перспективи та інновації науки»*. 2021. 2 (2). С. 77-78.

Анна СЕМЕНОВА

здобувач освіти

Науковий керівник:

Алла ПОДВОРЧАН

викладач Наукового ліцею

міжнародних відносин II-III ступенів

Університету митної справи

і фінансів (м. Дніпро, Україна)

МОВА ЯК ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У сучасному світі мова є не лише засобом комунікації, але й одним із найважливіших елементів державності, культури та національної ідентичності, національної безпеки. Вона впливає на суспільну єдність, інформаційну стійкість, культурну самобутність і навіть обороноздатність держави.

В умовах гібридних загроз, інформаційних війн і збройних конфліктів питання мовної політики набуває особливого стратегічного значення для України. Адже впливає на єдність суспільства, стійкість до зовнішніх впливів і здатність держави протидіяти загрозам. Інформаційні війни стали одним із основних інструментів сучасної геополітики. Ворог використовує мову як засіб маніпуляції та дезінформації, намагаючись впливати на суспільну думку, підривати довіру до державних інституцій і розпалювати внутрішні конфлікти.

З 24 лютого 2022 року росія, що веде проти України гібридну війну, ще активніше використовує мовне питання для виправдання агресії та поширення пропаганди. Дискредитація української мови, нав'язування ідеї «руського міра» та поширення дезінформації через російськомовні медіа є частиною стратегії впливу.

Досвід України демонструє, що насильницька русифікація в минулому та подальша політика двомовності створили передумови для соціального розколу, що згодом використали зовнішні сили для дестабілізації країни. Відновлення позицій української мови сприяє єдності суспільства та посиленню національної ідентичності. В умовах воєнного конфлікту мовне питання набуває особливого значення, оскільки воно визначає рівень ідентифікації громадян із державою.

Володіння державною мовою є обов'язковою умовою для роботи в державному секторі, сфері освіти, медицини, правосуддя та військових структурах. Це забезпечує ефективну комунікацію між громадянами та владою, унеможлиблює маніпуляції та сприяє функціонуванню держави в умовах незалежності. Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» закріплює її статус і встановлює чіткі вимоги щодо її використання у публічному просторі [1]. Виконання цих норм є важливим для захисту державних інтересів і формування стійкої національної свідомості.

Зміцнення позицій української мови в усіх сферах життя – це ефективний спосіб протидії інформаційним загрозам. Українськомовний медіапростір, освіта, культура та цифрові технології мають стати основою національної інформаційної безпеки. Поширення української мови в усіх сферах життя – це не лише культурна політика, а й безпековий пріоритет. В умовах повномасштабної війни з Росією українська мова стала символом боротьби за незалежність і територіальну цілісність країни. Багато українців, які раніше спілкувалися російською, усвідомили важливість мовної самоідентифікації та перейшли на українську.

Цифровий простір є однією з основних арен боротьби за інформаційну безпеку. Українська мова має бути широко представлена в інтернеті, соціальних мережах і мобільних додатках. Збільшення кількості україномовного контенту, підтримка україномовних ЗМІ, блокування ворожої пропаганди та створення україномовного кіберпростору є важливими кроками для посилення безпеки держави.

Культурна безпека також тісно пов'язана з мовною політикою. Підтримка україномовного контенту в кіно, музиці, літературі та мистецтві допомагає формувати національну ідентичність та захищати інформаційний простір від ворожого впливу. Зміцнення її позицій має відбуватися через освіту, медіа, культуру, цифрові технології та державну політику. Лише через свідоме використання та підтримку української мови можна забезпечити стійкість суспільства перед викликами сучасного світу.

Українська мова є не лише культурним надбанням, а й стратегічним фактором

національної безпеки. Вона забезпечує інформаційну стійкість, зміцнює єдність суспільства, підтримує ефективне функціонування державних інститутів і сприяє захисту країни від зовнішніх загроз. Посилення позицій української мови є важливим кроком на шляху до зміцнення суверенітету, національної єдності та безпеки держави.

1. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.

Вероніка ТКАЧОВА

студентка ННІ

права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Ольга ЧЕПЕК-ТРЕГУБЕНКО

доцент кафедри

теорії держави та права

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

(м. Дніпро, Україна)

кандидат юридичних наук

ДЕМОГРАФІЧНА БЕЗПЕКА У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: КРИЗЬ ПРИЗМУ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ

Демографічна безпека є елементом національної безпеки та визначається як стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз. Забезпечення розвитку з урахуванням демографічних інтересів громадян корелюється із забезпеченням стабільності та безпеки країни загалом.

Як наголошують науковці, «сучасна демографічна ситуація в Україні є однією із проблем, що вимагає негайного уваги та системної дії. Широкий спектр соціально-демографічних аспектів стану населення країни свідчить про наявність потужних викликів і загроз. Низький рівень народжуваності, поширення одно-, дводітних сімей, висока захворюваність та смертність, а також низька очікувана тривалість життя, разом з іншими чинниками, визначають складну ситуацію демографічного відтворення у державі. Демографічний чинник є ключовим для стабільного розвитку будь-якої країни, відіграючи важливу роль у формуванні економічного, соціального та політичного ландшафту. Україна, подібно до багатьох інших країн, стикається з викликами, пов'язаними з народжуваністю, міграцією та старінням населення» [2, с. 86; 5]. Суттєві негативні корективи до вже і так низки існуючих проблем у національній демографії було додано через воєнні дії в Україні.

Проблематику демографічної безпеки як складової національної безпеки в Україні вивчали: І. Горлач, О. Іванісов, В. Компанієць, О. Крупа, Н. Мазур, І. Новик, Н. Огарєва, Ю. Харазішвілі, І. Цвігун та ін. Однак в умовах воєнного стану та повоєнного періоду цей дослідницький напрям потребує посиленої уваги вчених, нових ідей та пропозицій щодо вирішення демографічної кризи в Україні.

Сучасна демографічна обстановка в Україні викликає обґрунтоване занепокоєння через наявність низки тривожних тенденцій: «середня тривалість життя в Україні становить 66 років, що на 11 років менше, ніж у країнах Західної Європи; висока смертність серед чоловіків працездатного віку, зокрема, у 30-річному віці чоловіки гинуть учетверо частіше за жінок; рівень дитячої смертності в Україні вдвічі вищий за середній у Європі; високі епідемічні показники захворюваності на туберкульоз та інші захворювання; здоров'я населення залежить на 50% від способу життя» [4, с. 12]. Такі тенденції демографічного розвитку мають велике значення для формування економічної та соціальної політики країни. Вивчення процесів відтворення населення, зокрема динаміки його чисельності, є важливим для розуміння взаємодії економічних і демографічних процесів.

Зокрема, за оцінками Інституту демографії, на «підконтрольній Україні території проживає 31 млн людей, 4,9 млн виїхали за кордон, близько 5 млн проживають на тимчасово окупованих територіях. Відповідно до прогнозу Міжнародної організації праці (МОП),

протягом наступних 10 років дефіцит на ринку праці України становитиме 8,6 млн людей. За прогнозом Мінекономіки, цей показник буде меншим – 4,5 млн людей. Відтак, сьогодні (станом на липень 2024 р.) офіційно працевлаштованими є приблизно 10,5 млн осіб» [1]. Серед основних аспектів демографічної безпеки в Україні варто відзначити чисельність населення та його темпи зменшення, вікову структуру, міграційні процеси та географію розселення, сучасні особливості якої викликані масовим вимушеним внутрішнім переміщенням громадян. Вирішення цих проблем вимагає комплексного підходу та взаємодії всіх органів публічної влади, науково-дослідних установ, національних та міжнародних інститутів громадянського суспільства. Загальний глобальний аспект демографічних викликів підкреслює важливість розроблення та реалізації ефективних стратегій, спрямованих на підтримку демографічної безпеки та розвитку Української держави. Тільки шляхом спільних зусиль можна забезпечити процвітання та стабільність країни в умовах сучасного світу, воєнного стану в Україні та повоєнного періоду.

Демографічна криза недооцінюється українськими політиками, будучи при цьому однією із проблем, що загрожують економічному зростанню країни у довгостроковій перспективі. На сучасному етапі тільки зусилля із забезпечення природного приросту чисельності населення України, а також зі збільшення тривалості життя здатні забезпечити демографічну безпеку країни [3]. Демографічна ситуація є не лише внутрішньою проблемою для окремої країни, але й важливим аспектом національної безпеки, оскільки вона визначає стан та потенціал розвитку нації. Тож, для забезпечення стабільності та безпеки держави потрібно усунути загрози, пов'язані з демографічними викликами. Серед ключових факторів ускладнення демографічної ситуації та її негативних тенденцій виступають політичні, соціально-економічні. Однак найбільш суттєвим аспектом складної демографічної ситуації в Україні є війна, що спричинює неприродне зниження кількості населення.

Таким чином, демографічна безпека є складним явищем, що спричинене її багатовекторністю. Серед загальних напрямів дій, спрямованих на зміцнення демографічної складової національної безпеки, маємо виокремити такі: зменшення масштабів бідності, що сприяє забезпеченню економічної стабільності та підвищенню якості життя населення; забезпечення повної та ефективної зайнятості, що є основним джерелом підвищення рівня трудових доходів і реального їх зростання; поліпшення якості життя населення, зокрема його здоров'я, шляхом зменшення смертності та збільшення тривалості життя; стабілізація рівня народжуваності та доведення його до рівня, що забезпечує простий режим демографічного відтворення нації; зміцнення шлюбно-сімейних стосунків та поліпшення умов життєдіяльності сімей, що сприятиме стабільності суспільства; удосконалення регулювання міграційних процесів з метою збалансування міграційного потоку та запобігання негативним демографічним наслідкам. Звісно, що в умовах війни ці напрями складно впроваджувати у дійсність. Заходи, спрямовані на досягнення цих цілей, вимагають комплексного підходу та взаємодії між різними сферами суспільства, включаючи урядові органи, громадські організації та наукову спільноту.

1. Жирій К. До 2025 року залишиться 25 мільйонів людей: в Україні назріває важка демографічна криза. URL : <https://www.unian.ua/economics/other/do-2025-roku-zishitsya-25-milyoniv-lyudey-v-ukrajini-nazrivaye-vazhka-demografichna-kriza-12700242.html>

2. Крупа О. В. Соціальна безпека в структурі національної безпеки України: обґрунтування місця і складових елементів. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 4, Том 3. С. 265-268.

3. Новик І. В. Демографічна безпека як стан захищеності держави, суспільства від демографічних загроз. *Ефективна економіка*. 2023. № 6. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_6_51

4. Огарева Н. Демографічна безпека України внаслідок соціальних катастроф в умовах сьогодення. *Наукові перспективи*. 2023. № 4 (34). С. 140-151.

5. Чепік-Трегубенко О. С. Верховенство права у формуванні державної політики у сферах національної безпеки і оборони: теоретико-методологічний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спеціальний випуск № 2 (121). «Держава і право України в умовах воєнного стану». С. 183-188.

Даніїл ХАЛІТОВ

курсант 3 курсу факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Інна ШИНКАРЕНКО

доцент кафедри психології,
соціології та педагогіки,
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат психологічних наук

ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ НА ПРАВОСВІДОМІСТЬ ОСОБИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

У контексті війни змінюється не лише зовнішній світ, але й внутрішнє сприйняття людиною норм права, справедливості та відповідальності. Правосвідомість, що формувалася у стабільних умовах мирного часу, зазнає істотних трансформацій під впливом психічного стресу, страху та необхідності адаптуватися до нової реальності.

Військові конфлікти викликають глибокі зміни у психіці особистості, що можуть призвести до порушень правосвідомості. Під час війни люди стикаються з крайніми формами насильства, втратою близьких, постійним страхом за власне життя, що неминуче впливає на їх судження щодо правових норм і моральних принципів. У такій ситуації психологічний стан може призвести до зниження рівня відповідальності, виправдання протиправних дій або, навпаки, загострення почуття справедливості і бажання відновити мир.

З одного боку, для учасників бойових дій чи жертв війни право може втратити свою значущість як засіб соціального регулювання, якщо воно не здатне забезпечити безпеку чи справедливості. З іншого боку, люди, які відчувають моральну травму або пережили тяжкі психічні потрясіння, можуть із більшою увагою ставитися до питань справедливості, шукаючи способи врегулювання конфліктів через правову систему, що може вплинути на розвиток правосвідомості у суспільстві.

Розуміння психологічного впливу війни на правосвідомість є важливим для державних інституцій та правозахисних організацій. Це дозволяє розробити ефективні стратегії для підтримки психічного здоров'я військових, внутрішньо переміщених осіб і цивільного населення, а також забезпечити справедливе правосуддя в умовах збройного конфлікту. Розуміння цих процесів сприяє формуванню правових механізмів, що враховують психологічний стан людей і запобігають дезінтеграції правової системи в умовах війни.

Одним із ключових нормативних актів, що регулює права громадян під час війни в Україні, є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [2]. Цей закон надає уряду і військовому командуванню додаткові повноваження для забезпечення безпеки держави, але водночас передбачає можливість тимчасового обмеження прав і свобод громадян, таких як свобода пересування, слова, зібрань. Ці обмеження, хоча і є необхідними для оборони та підтримки порядку, можуть викликати сильний психологічний стрес у людей, що впливає на їхнє сприйняття правових норм і соціальної справедливості. У таких умовах виникає протиріччя між бажанням дотримуватися законів і відчуттям несправедливості, коли деякі права тимчасово обмежені. Особи, які стикаються зі щоденними загрозами життю, втратами близьких або руйнуванням власності, можуть почати ставитися до правових обмежень як до надмірного тиску. Наприклад, введення комендантської години або обмеження на пересування можуть породжувати почуття ізоляції та страху, що впливає на їх сприйняття легітимності дій уряду.

До того ж, в Україні діє Закон України «Про оборону України», що регулює мобілізацію, військову службу та обов'язки громадян у період війни [3]. Психологічний тиск війни, зокрема страх за власне життя, може впливати на ставлення до обов'язкової військової служби. Багато громадян опиняються перед моральною дилемою: з одного боку — обов'язок захищати державу, з іншого — прагнення захистити себе та свою сім'ю від небезпеки. Цей конфлікт між почуттям громадянської відповідальності та інстинктом самозбереження стає сильним психологічним фактором, що впливає на правосвідомість.

Важливу роль у забезпеченні прав людини під час війни відіграє також стаття 64 Конституції України [1]. Вона дозволяє тимчасово обмежувати деякі права громадян під час воєнного стану, проте гарантує, що певні права залишаються недоторканими, такі як право на життя, заборона катувань, право на рівність перед законом. Це створює баланс між захистом національної безпеки та збереженням прав людини. Проте на практиці, в умовах війни, навіть ці гарантії можуть ставати джерелом протиріч. Наприклад, коли військові дії або обмеження свободи викликають відчуття несправедливості та напруги серед населення.

Не менш важливим є питання дотримання міжнародних стандартів. Європейська конвенція з прав людини гарантує право на життя, свободу від катувань і право на справедливий суд. Однак стаття 15 Конвенції передбачає можливість відступу від цих зобов'язань у випадку надзвичайної ситуації [4], зокрема війни. Це породжує складні юридичні та моральні питання щодо того, наскільки далеко можна зайти в обмеженні прав людини під час збройного конфлікту. Особливо, під час активних бойових дій забезпечення права на справедливий суд може бути ускладненим, що викликає протиріччя між нормами міжнародного права та реальними умовами [6].

Ще одним важливим фактом є застосування Женевських конвенцій, що покликані регулювати правила ведення війни та захисту цивільного населення. На практиці, під впливом психологічного тиску та загроз життю, ці конвенції часто порушуються. Учасники конфлікту можуть виправдовувати свої дії складними умовами, наприклад, застосуванням насильства для виживання чи отримання важливої інформації, що, в свою чергу, викликає нові правові та моральні дилеми [5].

В умовах психічного стресу і травматичних подій правосвідомість громадян піддається серйозним випробуванням, що може призводити до зміни їхнього ставлення до закону, легітимності влади та справедливості. Важливо розуміти ці процеси для розробки ефективних правових механізмів, які б враховували складну психологічну природу людської поведінки в екстремальних умовах і підтримували рівновагу між безпекою та правами людини. Покращення правосвідомості в умовах війни вимагає як психологічної, так і правової підтримки громадян.

Одним із кроків є надання масштабної психологічної допомоги тим, хто постраждав від війни. Психологічна реабілітація має стати невід'ємною частиною державної стратегії. Це сприятиме зменшенню рівня стресу та тривоги, що часто є причиною правових порушень та соціальної нестабільності. Також важливим є інформування громадян про їхні права та обов'язки в умовах війни. Роз'яснення того, як змінюється правовий режим під час воєнного стану, що залишається непорушним і які закони є актуальними, допоможе зменшити відчуття правової невизначеності. Це можна здійснювати через інформаційні кампанії, використовуючи доступні канали масової комунікації, що сприятиме підвищенню рівня довіри до державних інституцій та законодавства. Вдосконалення правових механізмів для роботи в кризових ситуаціях, прийняття нових законодавчих актів, що чітко регулюють права і обов'язки як військових, так і цивільних громадян під час війни, дозволить зменшити зловживання владою і створить юридичні рамки для дій у надзвичайних обставинах. Це підвищить правову визначеність і допоможе уникнути конфліктів між громадянами і державними інституціями.

Отже, комплекс заходів, спрямованих на психологічну підтримку, правову освіту та збереження прав людини, є необхідними для зміцнення правосвідомості суспільства в умовах збройного конфлікту. Це дозволить зберегти соціальну стабільність та довіру до правової системи навіть у найскладніші часи.

1. Конституція України: Основний Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141.

2. Закон України "Про правовий режим воєнного стану": Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2015, № 28, ст.250. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>

3. Закон України "Про оборону України": Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 9, ст.106. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.

4. Європейська конвенція з прав людини: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Рада Європи. Офіційний переклад надано Міністерством юстиції України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

5. Женевські конвенції про захист жертв війни: Конвенції, прийняті 12 серпня 1949 року, ратифіковані Указом Президії Верховної Ради УРСР від 03.12.1954. Відомості Верховної Ради УРСР, 1955, № 6, ст.63. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151.

6. Желсзнов О.Є. Права людини: міжнародно-правовий аспект. Міжкафедральний круглий стіл до Дня Соборності України. Харків. URL : https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/20_01_2017/pdf/11.pdf.

Олександра ЯРЕМЕНКО

курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України

Науковий керівник:

Олена СОЛДАТЕНКО

професор кафедри кримінального процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, професор

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ

Безпека як на міжнародному, так і на національному рівнях є фундаментальною складовою стабільного розвитку суспільства. У сучасному глобалізованому світі проблеми безпеки виходять далеко за межі традиційних військових загроз і охоплюють широкий спектр соціальних та гуманітарних аспектів. Соціально-гуманітарні проблеми безпеки включають міграцію, тероризм, бідність, охорону здоров'я, права людини та інші виклики, які мають суттєвий вплив на стабільність і благополуччя держав і міжнародного співтовариства.

Науковці неодноразово намагалися визначити роль забезпечення національної безпеки в системі функцій держави. О.О. Глушенко, наприклад, пропонує розглядати забезпечення національної безпеки як одну з головних функцій держави. Він вважає, що ця функція є невід'ємною частиною основних напрямів діяльності держави і полягає у забезпеченні безпеки національних інтересів (цінностей) в різних сферах, таких як військова, екологічна, економічна, політична, інформаційна, або в контексті захисту різних об'єктів, таких як територія, екологія, економіка, політика, інформація [1, с. 54].

Однією з найбільших соціально-гуманітарних проблем сучасності є міграційні процеси. Конфлікти, економічна нерівність, екологічні катастрофи та порушення прав людини змушують мільйони людей шукати притулку в інших країнах.

Цей процес створює значні виклики для держав, які приймають біженців, оскільки вони стикаються з необхідністю забезпечення житлом, медичною допомогою, освітою та інтеграцією в нове суспільство. Водночас неконтрольована міграція може призводити до соціальних напружень і конфліктів на етнічному та культурному ґрунті [3].

Тероризм є ще однією важливою проблемою, яка має глибокі соціально-гуманітарні наслідки. Радикалізація населення, особливо молоді, може бути спричинена соціальною ізоляцією, економічними труднощами та відсутністю перспектив. Терористичні акти не тільки призводять до втрат життя і руйнування, але й сіють страх і недовіру в суспільстві, що може дестабілізувати держави та регіони. Боротися з тероризмом лише силовими методами недостатньо; важливо також працювати над усуненням причин радикалізації через соціальні та освітні програми.

Як зазначає Ф. Медвідь та М. Чорна, основними пріоритетами у гарантуванні безпеки нашої країни є перетворення Збройних Сил України з метою досягнення нового рівня ефективності, мобільності, оснащення сучасним озброєнням і військовою технікою, а також здатності забезпечити оборону країни. Також реформа правоохоронних органів, спеціальних служб і розвідувальних структур України, яка має на меті забезпечити їх ефективну роботу на основі європейських стандартів, а також принципів державності, патріотизму, компетентності, демілітаризації, координації, продуктивної взаємодії, чіткого розподілу завдань і уникнення дублювання функцій, впровадження нових цивільно-військових відносин [2, с. 124].

Економічна нерівність і бідність є джерелом багатьох проблем безпеки. Відсутність доступу до основних ресурсів, таких як їжа, вода, житло та охорона здоров'я, може призводити до соціальних конфліктів і масових заворушень. Економічна нерівність підриває соціальну стабільність, породжуючи невдоволення та відчуття несправедливості серед населення. Для забезпечення національної та міжнародної безпеки важливо впроваджувати політики, спрямовані на зменшення нерівності та забезпечення рівних можливостей для всіх

громадян.

Глобальні епідемії, такі як пандемія COVID-19, показали, наскільки вразливою може бути система охорони здоров'я та який вплив на безпеку можуть мати медичні кризи. Поширення хвороб не лише призводить до значних втрат життя, але й спричиняє економічні втрати, соціальну нестабільність і політичну напруженість. Забезпечення доступу до якісної медичної допомоги та підготовка до можливих епідемій є критичними аспектами національної та міжнародної безпеки [4, с. 241].

Захист прав людини та підтримка демократичних цінностей є основою стабільного суспільства. Порушення прав людини, репресії та відсутність демократичних свобод можуть призводити до внутрішніх конфліктів і громадянських війн. Міжнародна спільнота повинна активно підтримувати країни, які прагнуть зміцнити демократичні інститути та захистити права своїх громадян.

Отже, сучасні виклики міжнародної та національної безпеки є комплексними та вимагають системного підходу, який враховує соціально-гуманітарні аспекти. Для забезпечення стабільності та безпеки необхідно не лише реагувати на загрози, але й працювати над усуненням їх причин через соціальні, економічні та політичні реформи. Тільки таким чином можна створити умови для стійкого розвитку та благополуччя людства.

1. Глушенко, О. О. Функція забезпечення безпеки держави в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права*. 2023. (1), С. 53-56.

2. Медвідь Ф., Чорна М. Безпекова політика України в умовах зовнішньої агресії: нормативно-правове забезпечення. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2015. Вип. 5–6 (79–80). С. 117–126.

3. Резнікова О.О. Стратегічний аналіз безпекового середовища України. 2022. URL:<https://niss.gov.ua/news/statyi/stratichnyy-analiz-bezpekovoho-seredovyscha-ukrayiny>.

4. Смолянук В. Ф. Національні інтереси України: еволюція в політичному часі // Інститут президентства України в системі державної влади України: матеріали наукової конференції. К.: ВПЦ «Київський університет». 2014. С. 240–244.

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ
(частина II)

Абзалов Денис Владиславович – курсант 2-го курсу факультету № 3 Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна)

Адаменко Денис Сергійович – аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Аксьонова Віра Ігорівна – професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна), доктор філософських наук, професор

Андріїв Дмитро Миронович – асистент кафедри права Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького (м. Львів, Україна), кандидат юридичних наук

Анісімов Дмитро Олексійович – доцент кафедри спеціальної фізичної підготовки, Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор філософії в галузі права

Ануж'єне Біруте (Birutė Anužienė) – професор кафедри педагогіки Клайпедського університету (м. Клайпеда, Латвія), доктор юридичних наук

Астаф'єва Ірина Павлівна – студентка 3-го курсу ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Бабіч Ольга Василівна – старший викладач кафедри іноземних мов Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького (м. Хмельницький, Україна), кандидат педагогічних наук, доцент

Балацька Валерія Сергіївна – викладач кафедри управління інформаційною безпекою Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, аспірант кафедри захисту інформації Національного університету «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна)

Балачук Карина Сергіївна – студентка ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Баранускас Міндаугас (Mindaugas Baranauskas) – начальник відділу поліцейської діяльності Литовської Школи поліції, старший комісар (м. Каунас, Литва)

Басалик Марія Романівна – здобувач вищої освіти Львівського національного університету природокористування (м. Львів, Україна)

Бей Анна Миколаївна – т.в.о. директора Фінансово-економічного департаменту – головного бухгалтеря Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, слухач Національного університету оборони України (м. Київ, Україна)

Бервено Олексій Миколайович – аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Бердиченко Ірина Олегівна – старший викладач кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського національного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна), кандидат юридичних наук

Береда Марія Валеріївна – курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Білокурова Ксенія Володимирівна – магістрант Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Білоцерківська Олександра Михайлівна – аспірант спеціальності 052 Політологія Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (м. Харків, Україна)

Богучарова Олена Іванівна – професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна), доктор психологічних наук, доцент

Бодирєв Дмитро Анатолійович – старший викладач кафедри вогневої підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Бойко Анастасія Андріївна – курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Бондар Олександр Сергійович – доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Бондаренко Артем Олегович – курсант 2-го курсу Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна)

Бондарчук Віталій Вікторович – професор кафедри фінансово-економічної безпеки Національної академії Служби безпеки України (м. Київ, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Братішко Наталія Анатоліївна – фахівець групи захисту інтелектуальної власності відділу організації наукової діяльності Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Бринзело Дмитро Олександрович – аспірант третього наукового рівня вищої освіти кафедри соціально-економічних дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Бугера Сергій Іванович – головний науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, доктор юридичних наук

Бурбела Ольга Олександрівна – старший викладач кафедри кібербезпеки Державного університету «Київський авіаційний інститут» (м. Київ, Україна)

Бурка Владислав Миколайович – курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Бут Катерина Андріївна – магістрант ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Буякова Ілона Олексіївна – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Варава Володимир Вікторович – доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Вареник Данііл Сергійович – курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Варфалюк Вадим Володимирович – аспірант кафедри обліку і оподаткування Львівського національного університету природокористування (м. Львів, Україна)

Варяниченко Олена Володимирівна – доцент кафедри менеджменту Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» (м. Дніпро, Україна), кандидат економічних наук

Васнятина Ірина Сергіївна – ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Вельможна Дарина Станіславівна – курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Вергун Діана Андріївна – студентка спеціальності «Соціальна робота» Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії (м. Кременець Тернопільської обл., Україна)

Висоцька Ольга Євгенівна – завідувач кафедри філософії Дніпровської академії неперервної освіти (м. Дніпро, Україна), доктор філософських наук, професор

Власенко Інна Вікторівна – адвокат приватної практики, голова ради ГО «Право має право» (м. Дніпро, Україна)

Волошина Марина Олександрівна – доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Інституту економіки та права Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна), кандидат юридичних наук

Вольська Анастасія Володимирівна – курсант курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Воробйов Юрій Якович – аспірант ННІ «Дніпровський інститут інфраструктури і транспорту» Українського державного університету науки і технологій (м. Дніпро, Україна)

Гавриленко Леонід Русланович – здобувач вищої освіти Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна)

Галушко Олена Ігорівна – старший викладач кафедри девелопменту нерухомості, фінансів, обліку та маркетингу ННІ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» Українського державного університету науки і технологій (м. Дніпро, Україна)

Галушко Ростислав Володимирович – студент ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Гальчич Ірина Петрівна – аспірант 2-го курсу спеціальності 231 «Соціальна робота» Українського державного університету Імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)

Герасимов Артем Євгенович – студент ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Гірман Алла Павлівна – доцент кафедри міжнародних відносин Університету митної справи та фінансів (м. Дніпро, Україна), кандидат політичних наук

Голов Олексій Вікторович – аспірант кафедри адміністративного права та процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Горбунов Руслан Олександрович – курсант 2-го курсу Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна)

Горжій Максим Миколайович – аспірант Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна)

Горіна Ольга Теофілівна – доцент кафедри психології та педагогіки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат педагогічних наук

Горобко Роман Ярославович – аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування Державного біотехнологічного університету (м. Харків, Україна)

Гребенюк Діана Олександрівна – студентка ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Грищенко Олег Ігорович – старший викладач кафедри інформаційних технологій ННІ права та психології Національної академії внутрішніх справ (м. Київ, Україна)

Грошелева Олена Геннадіївна – доцент кафедри менеджменту Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» (м. Дніпро, Україна), кандидат економічних наук

Гузенко Олена Павлівна – доцент кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна), кандидат економічних наук, доцент

Гула Віталій Вікторович – старший викладач кафедри прикордонного контролю Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького (м. Хмельницький, Україна)

Гуля Владислава Ігорівна – здобувач кафедри міжнародної економіки Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (м. Київ, Україна)

Данилейченко Валерія Сергіївна – курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Даниленко Василь Михайлович – професор кафедри філософії Національної академії Служби безпеки України (м. Київ, Україна), доктор історичних наук, професор

Данько Андрій Тарасович – аспірант Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (м. Харків, Україна)

Дараган Валерій Валерійович – завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор юридичних наук, професор

Дарчич Діана Максимівна – студентка ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Двірна Анастасія Сергіївна – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Дембицька Анастасія Сергіївна – студентка ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Демичева Алла Валеріївна – керівник програм кейсменеджменту НГО FHI360, кандидат соціологічних наук, доцент

Дерев'янка Крістіна Віталіївна – викладач кафедри адміністративного права та процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Дзюба Ірина Вікторівна – завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук

Дісковський Олександр Андрійович – професор кафедри інформаційних технологій Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор фізико-математичних наук, професор

Довбенко Іван Борисович – аспірант відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків, Україна)

Домченко Олександр Олександрович – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Дорогий Ярослав Юрійович – завідувач кафедри прикладної математики та інформатики Донецького національного технічного університету (м. Дрогобич Львівської обл., Україна), доктор технічних наук, професор

Дорофєєв Артем Андрійович – аспірант Національної академії Служби безпеки України (м. Київ, Україна)

Дранус Любов Сергіївна – доцент кафедри менеджменту Чорноморського національного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв), кандидат економічних наук

Дручек Олена Василівна – професор кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності факультету забезпечення державної безпеки Київського інституту Національної гвардії України (м. Київ, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Дуднік Анастасія Вячеславівна – оперуповноважений сектору кримінальної поліції відділення поліції № 2 (м. Перещепино) Самарівського районного відділу поліції ГУНП в Дніпропетровській області

Дунашенко Олександр Олександрович – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Єременко Андрій Валерійович – докторант відділу бюджетної політики та фінансів інституційних секторів економіки ДННУ «Академія фінансового управління» (м. Київ, Україна), кандидат економічних наук

Єременко Дар'я Юріївна – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Єфімов Володимир Веніамінович – доцент кафедри кримінального процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Єфімова Інна Веніамінівна – доцент кафедри правоохоронної діяльності Університету митної справи та фінансів (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Желізняк Анна Сергіївна – ад'юнкт кафедри адміністративного права та процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Желудько Віталіна Сергіївна – курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Жидовська Наталія Михайлівна – доцент кафедри обліку і оподаткування Львівського національного університету природокористування (м. Львів, Україна), кандидат економічних наук

Жукова Ірина Віталіївна – старший викладач кафедри публічного управління і проектного менеджменту Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти», директор Видавничої групи «Наукові перспективи» (м. Київ, Україна), кандидат наук з державного управління, доцент

Журавель Олександр Анатолійович – старший викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор філософії в галузі права

Журавльова Тетяна Іванівна – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Занфіров Генадій (Ghenadii Zanfirov) – студент факультету економічної кібернетики, статистики та інформатики Молдовської економічної академії (м. Кишинів, Молдова)

Золотухіна Лілія Олександрівна – професор кафедри цивільно-правових дисциплін ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор юридичних наук, професор

Зубенко Сергій Вікторович – магістрант з публічного управління та адміністрування Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна)

Іванов Антон Олександрович – аспірант Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна)

Іванова Роксолана Юріївна – доцент кафедри міжнародного та європейського права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Ігнатенко Євгеній Олександрович – аспірант кафедри європейського та міжнародного права юридичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (м. Дніпро, Україна)

Іжик Ярослав Станіславович – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Ільєнко Анна Вадимівна – завідувач кафедри кібербезпеки Державного університету «Київський авіаційний інститут» (м. Київ, Україна), кандидат технічних наук, доцент

Ісраїлова Айганиш (Aiganysh Israilova) – викладач кафедри міжнародного права факультету

права Карлового Університету (м. Прага, Чехія), Ph.D. доктор права, професор (Киргизька Республіка)

Ісраїлова Айім (Ayim Israilova) – студентка Університету Амбіс (м. Прага, Чехія) спеціальності «Управління безпекою» за програмою «Право та безпека»

Іщенко Світлана Вікторівна – аспірант Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського (м. Кременчук Полтавської обл., Україна)

Кабанова Софія Валеріївна – студентка 4-го курсу економічного факультету ННІ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» Українського державного університету науки і технологій (м. Дніпро, Україна)

Кадала Віталій Віталійович – доцент кафедри господарсько-правових дисциплін та економічної безпеки Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Калюжна Юлія Іванівна – доцент кафедри політології, соціології і культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (м. Харків, Україна), кандидат політичних наук

Каменецька Катерина Валентинівна – студентка ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Капбетут Александер (Alexandr Capbätut) – студент факультету економічної кібернетики, статистики та інформатики Молдовської економічної академії (м. Кишинів, Молдова)

Карпенко Роман Валерійович – доцент кафедри цивільно-правових дисциплін ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Квак Марія Віталіївна – доцент кафедри економіки України Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, Україна), кандидат економічних наук, доцент

Кирдан Богдан Васильович – доцент кафедри цивільного права та процесу Національної академії внутрішніх справ (м. Київ, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Кисельов Андрій Олександрович – доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Кишкань Микита Андрійович – студент ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Киян Володимир Якович – завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Кіблик Дар'я Володимирівна – доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна), доктор філософії

Кіндзерська Анастасія Геннадіївна – курсант факультету забезпечення оперативно-службової діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького (м. Хмельницький, Україна)

Кіріченко Альона Михайлівна – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Кісельов Сергій Олександрович – аспірант кафедри соціально-економічних дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Клешня В'ячеслав Валентинович – аспірант оперативно-розшукової діяльності Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Коваленко Юлія Борисівна – доцент кафедри кібербезпеки Державного університету «Київський авіаційний інститут» (м. Київ, Україна), кандидат педагогічних наук, доцент

Коваль Аліна Сергіївна – студентка ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Ковальова Анастасія Сергіївна – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Ковальчук Олена Олегівна – здобувач кафедри кібербезпеки Державного університету «Київський авіаційний інститут» (м. Київ, Україна)

Коверзай Олександра Олександрівна – студентка ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Кожушко Богдан Костянтинович – курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Козубай Інна Віталіївна – старший викладач кафедри мовної підготовки Дніпровського

державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Колісник Лариса Олексіївна – завідувач аспірантури і докторантури, доцент кафедри історії та політичної теорії НТУ «Дніпровська політехніка» (м. Дніпро, Україна), кандидат соціологічних наук

Коляда Андрій Ігорович – курсант 1-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Комих Наталія Григорівна – т. в. о. завідувача кафедри психології, соціології та педагогіки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат соціологічних наук, доцент

Кондратенко Богдан Вікторович – аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Кононець Віта Петрівна – провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор юридичних наук, професор

Копилов Едуард Володимирович – викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Коренев Андрій Олексійович – доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук

Корнева Ольга Сергіївна – аспірант кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції ННІ «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (м. Харків, Україна)

Коробцова Дар'я Вікторівна – професор кафедри правового забезпечення підприємницької діяльності та фінансової безпеки ННІ № 5 Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Корогодова Олена Олександрівна – доцент кафедри міжнародної економіки Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (м. Київ, Україна), кандидат економічних наук, доцент

Король Катерина Сергіївна – викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Косенко Андрій Володимирович – студент ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Косенко Юлія Володимирівна – заступник директора ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Косяченко Ксенія Едуардівна – доцент кафедри цивільно-правових дисциплін ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук

Котенко Дмитро Олександрович – аспірант Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна)

Котик Олександр Васильович – аспірант Державного університету «Київський авіаційний інститут» (м. Київ, Україна)

Котов Іван Дмитрович – студент 3-го курсу кафедри міжнародних відносин факультету суспільних наук і міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Кравчук Анатолій Іванович – в. о. начальника наукової лабораторії з проактивного забезпечення стратегічних комунікацій Національної академії Служби безпеки України (м. Київ, Україна)

Крамаренко Юрій Миколайович – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Красільніков Валерій Павлович – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Кривокульська Ольга Олексіївна – асистент кафедри кібербезпеки Державного університету «Київський авіаційний інститут» (м. Київ, Україна)

Круть Тимур Владиславович – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Кудінов Вадим Анатолійович – завідувач кафедри інформаційних технологій ННІ права та психології Національної академії внутрішніх справ (м. Київ, Україна), кандидат фізико-

математичних наук, доцент

Кудла Іван Юрійович – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Кудрицький Владислав Павлович – курсант факультету безпеки державного кордону Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького (м. Хмельницький, Україна)

Кузнецова Людмила Валеріївна – доцент кафедри історії та права Черкаського державного технологічного університету (м. Черкаси, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Кузьмич Вікторія Миколаївна – студентка 3-го курсу ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Купчишина Валентина Чеславівна – старший викладач кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького (м. Хмельницький, Україна)

Курінна Світлана Миколаївна – доцент кафедри психології та педагогіки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор педагогічних наук, професор

Курінний Ян Віталійович – викладач кафедри психології та педагогіки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат педагогічних наук, доцент

Куций Михайло Юрійович – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Кучай Олена Олегівна – магістрант Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна)

Кучерява Катерина Андріївна – студентка ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Лазарєва Олександра Леонідівна – курсант 3 курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Лапін Олег Андрійович – аспірант кафедри адміністративного права та процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Лаппо Ігор Миколайович – аспірант Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна)

Левченко Максим Сергійович – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Лега Ольга Василівна – професор кафедри обліку і оподаткування Полтавського державного аграрного університету (м. Полтава, Україна), кандидат економічних наук

Леміш Анастасія Романівна – студентка ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Леонова Наталія Валеріївна – редактор редакційного відділення відділу організації наукової діяльності Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат філологічних наук

Лещенко Дмитро Сергійович – доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), адвокат, кандидат юридичних наук, доцент

Липовська Наталія Анатоліївна – доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор наук з державного управління, професор

Лисенко Жанна Анатоліївна – курсант факультету правоохоронної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького (м. Хмельницький, Україна)

Лісняк Анастасія Євгеніївна – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Лобода Аліна Сергіївна – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Логінова Марина Вікторівна – викладач кафедри цивільно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Лозовицька Валерія Андріївна – студентка ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Лопасава Олена Миколаївна – старший викладач кафедри вогневої підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Луговий Віктор Олександрович – заступник начальника ГУНП в Київській області – начальник слідчого управління, кандидат юридичних наук

Луговий Ігор Олександрович – помічник Голови Національної поліції України, кандидат юридичних наук, доцент

Люлька Антон Сергійович – курсант факультету забезпечення державної безпеки Київського інституту Національної гвардії України (м. Київ, Україна)

М'ячин Валентин Георгійович – професор кафедри соціально-економічних дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор економічних наук, професор

Майданенко Світлана Вікторівна – старший викладач кафедри психології та педагогіки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна) кандидат педагогічних наук, доцент

Макаренко Владислава Андріївна – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Макаренков Олексій Леонідович – головний науковий співробітник Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, Україна), доктор юридичних наук, професор

Макаров Микола Олексійович – суддя Дніпровського апеляційного суду (м. Дніпро, Україна)

Максимова Анна Ярославівна – доцент кафедри мовної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат наук з державного управління

Малецька Ольга Іванівна – доцент кафедри обліку і оподаткування Львівського національного університету природокористування (м. Львів, Україна), кандидат економічних наук

Мальцева Ірина Робертівна – старший науковий співробітник Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут (м. Київ, Україна)

Манічев Дмитро Володимирович – здобувач Науково-дослідного інституту публічного права (м. Київ, Україна)

Маргулов Артур Худувич – професор кафедри міжнародних відносин Університету митної справи та фінансів (м. Дніпро, Україна), доктор історичних наук, професор

Марків Галина Василівна – доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького (м. Львів, Україна), кандидат економічних наук

Мартинів Владислав Сергійович – магістр з економіки Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського (м. Кременчук Полтавської обл., Україна)

Марченко Олена Вікторівна – професор кафедри теорії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор філософських наук, професор

Матвєєва Вероніка Миколаївна – здобувач вищої освіти спеціальності 073 «Менеджмент» Чорноморського національного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв, Україна)

Матюха Микола Миколайович – доцент кафедри фінансів та бізнес-консалтингу Київського національного університету технологій та дизайну (м. Київ, Україна), кандидат економічних наук

Мацюк Микола Миколайович – курсант факультету забезпечення державної безпеки Київського інституту Національної гвардії України (м. Київ, Україна)

Мацюк Олександр Олександрович – аспірант Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна)

Мачуліна Ірина Іванівна – доцент кафедри соціально-психологічних і гуманітарних наук Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське Дніпропетровської обл., Україна), кандидат соціологічних наук, доцент

Мегдієв Нураддін (Nuraddin Mehdiyev) – аспірант Академії державного управління при Президентові Республіки Азербайджан (м. Баку, Азербайджан)

Медвідь Кирило Всеволодович – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Мельник Костянтин Юрійович – професор кафедри цивільного, трудового та господарського права Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків, Україна), доктор юридичних наук, професор

Меташоп Ірина Сергіївна – здобувач вищої освіти Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна)

Микита Сергій Васильович – аспірант Класичного приватного університету (м. Запоріжжя,

Україна)

Миргородська Карина Миколаївна – курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Мирончук Зоряна Петрівна – доцент кафедри обліку і оподаткування Львівського національного університету природокористування (м. Львів, Україна), кандидат економічних наук

Мирошніченко Володимир Вікторович – аспірант кафедри соціально-економічних дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Михайлов Іван Русланович – курсант 2-го курсу Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна)

Мілютін Олександр Олександрович – аспірант кафедри соціально-економічних дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Мірошніченко Микола Вікторович – аспірант кафедри соціально-економічних дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Мовчан Олександр Олександрович – аспірант Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна)

Мозоль Катерина Олександрівна – курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Мороз Владислава Олександрівна – курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Мостовий Андрій Іванович – доцент кафедри прикордонного контролю Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького (м. Хмельницький, Україна), доктор філософії в галузі освітніх, військових наук

Мотуз Анна Володимирівна – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Мохонько Сергій Анатолійович – аспірант Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна)

Мунько Анна Юрійвна – доцент кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування Дніпровського державного аграрно-економічного університету (м. Дніпро, Україна), кандидат наук з державного управління

Мухамедова Зорина Рафаїлівна – студентка факультету економіки, бізнесу та міжнародних відносин Університету митної справи та фінансів (м. Дніпро, Україна)

Мухін Микола Олександрович – аспірант Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна)

Намонюк Василь Євгенович – доцент кафедри міжнародних фінансів Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна), кандидат економічних наук

Насібян Артур Арамович – начальник управління з питань ветеранської політики Донецької обласної державної адміністрації

Наточій Анатолій Дмитрович – старший викладач кафедри вогневої підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Наумов Назарій Едуардович – курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Некlesa Олександр Вікторович – викладач кафедри кримінального процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Некlesa Тетяна Костянтинівна – курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Некрасов Дмитро Олександрович – курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Немонова Лола Хуршедівна – курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Нестерцова-Собакарь Олександра Володимирівна – доцент кафедри цивільно-правових дисциплін ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Нехасва Юлія Юрійвна – студентка ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Нечитайло Андрій Олексійович – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Никифорчук Дмитро Йосипович – професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ (м. Київ, Україна), доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України

Нікітіна Валерія Максимівна – курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Нікітіна Єлизавета Костянтинівна – студентка гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (м. Харків, Україна)

Ніколенко Олександр Олександрович – магістрант спеціальності 054 «Соціологія» Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське Дніпропетровської обл., Україна)

Ніцевич Олеся Володимирівна – доцент кафедри управління та адміністрування ННІ права та психології Національної академії внутрішніх справ (м. Київ, Україна), доктор філософії

Обушенко Наталія Миколаївна – професор кафедри цивільно-правових дисциплін ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор юридичних наук, доцент

Огієнко Антон Дмитрович – аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування Державного біотехнологічного університету (м. Харків, Україна)

Олексенко Валерія Олександрівна – студентка Полтавського фахового коледжу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Полтава, Україна)

Оліферчук Альона Анатоліївна – студентка навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ (м. Київ, Україна)

Опацький Роман Миколайович – доцент кафедри адміністративного права і процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор юридичних наук, доцент

Ординська Ілона Яківна – старший викладач кафедри іноземних мов Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького (м. Хмельницький, Україна), кандидат філологічних наук, доцент

Орищенко Назар Олександрович – курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Откидач Руслана Русланівна – студентка ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

П'янківський Максим Андрійович – курсант факультету забезпечення оперативно-службової діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького (м. Хмельницький, Україна)

П'янов Сергій Валерійович – здобувач вищої освіти ННІ № 5 Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків, Україна)

Павлюк Андрій Романович – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Пакулова Тетяна Василівна – старший викладач кафедри мовної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Пантюшенко Артур Андрійович – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Панченко Ілля Олександрович – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Парфанович Іванна Іванівна – професор кафедри психології і соціальної роботи Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії (м. Кременець Тернопільської обл., Україна), доктор педагогічних наук, професор

Парфило Артем Олегович – студент факультету дизайну Київського національного університету технологій та дизайну (м. Київ, Україна)

Парфьонов Ілля Олегович – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Пеньков Сергій Володимирович – професор кафедри кримінального права, процесу та

криміналістики Інституту економіки та права Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна), доктор юридичних наук, доцент

Петриченко Ірина Владиславівна – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Петрушин Олексій Володимирович – курсант 3-го курсу ННІ підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Пивоварова Анастасія Валентинівна – студентка ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Пилипенко Катерина Анатоліївна – професор кафедри економіки та готельно-ресторанного бізнесу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Б. Хмельницького (м. Запоріжжя, Україна), доктор економічних наук

Письменний Олександр Олександрович – аспірант кафедри адміністративного права і процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Піскун Віктор Вадимович – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Плахтій Павло Артемович – курсант факультету №1 Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна)

Плотян Дарина Сергіївна – аспірант науково-дослідної лабораторії з проблем державотворення та правозастосування ННІ права та психології Національної академії внутрішніх справ (м. Київ, Україна)

Побережник Василь Олегович – аспірант кафедри захисту інформації Національного університету «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна)

Погрібна Альона Олександрівна – доцент кафедри психології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ Донецької обл., Україна), доцент кафедри психології та педагогіки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат психологічних наук

Подворчан Алла Зеновівна – викладач Наукового ліцею міжнародних відносин II-III ступенів Університету митної справи і фінансів (м. Дніпро, Україна)

Покайчук Віталій Ярославович – завідувач кафедри вогневої підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Поливанюк Василь Дмитрович – професор кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Поліщук Леся Олексіївна – асистент кафедри комп'ютерної інженерії та безпеки Луцького національного технічного університету (м. Луцьк, Україна)

Поліщук Микола Миколайович – доцент кафедри комп'ютерної інженерії та безпеки Луцького національного технічного університету (м. Луцьк, Україна), кандидат технічних наук

Полюшко Вікторія Василівна – студентка ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Порохнявий Андрій Вікторович – викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Посметюхова Валерія Олександрівна – курсант 2 курсу ННІ підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Похиленко Ірина Сергіївна – доцент кафедри права та публічного управління Київського національного університету будівництва і архітектури (м. Київ, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Приходченко Людмила Леонідівна – професор кафедри публічного управління та регіоналістики Національного університету «Одеська політехніка» (м. Одеса, Україна), доктор наук з державного управління, професор

Прокопець Карина Олександрівна – курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Прокопишин Оксана Степанівна – доцент кафедри обліку і оподаткування Львівського національного університету природокористування (м. Львів, Україна), кандидат економічних наук

Прокопов Сергій Олександрович – старший викладач кафедри інформаційних технологій Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Протопопова Наталія Андріївна – старший викладач кафедри соціально-економічних дисциплін

Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Прошин Денис Володимирович – начальник відділу організації наукової діяльності Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат історичних наук, доцент

Пузирина Наталія Станіславівна – доцент кафедри публічного та приватного права Національного університету «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Редькіна Ганна Михайлівна – доцент кафедри соціально-психологічних і гуманітарних наук Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське Дніпропетровської обл., Україна), кандидат політичних наук, доцент

Редько Мар'яна Олегівна – курсант 3-го курсу Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького (м. Хмельницький, Україна)

Резворович Кристина Русланівна – завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор юридичних наук, доцент

Ремез Катерина Ігорівна – аспірант кафедри адміністративного права та процесу Національної академії внутрішніх справ (м. Київ, Україна)

Репін Захар Миколайович – курсант факультету безпеки державного кордону Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького (м. Хмельницький, Україна)

Рибальченко Сергій Васильович – аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування Державного біотехнологічного університету (м. Харків, Україна)

Рижков Едуард Володимирович – професор кафедри інформаційних технологій Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, професор

Рогальський Володимир Ілліч – старший викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Рогожкін Єгор Андрійович – студент ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Роменська Катерина Ігорівна – студентка ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Рукоусєва Анастасія Миколаївна – курсант 2 курсу ННІ підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Рябов Валерій Олексійович – курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Ряполов Антон Павлович – аспірант кафедри теорії держави і права Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Савенко Анастасія Богданівна – курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції (м. Дніпро, Україна)

Савіщенко Вікторія Миколаївна – професор кафедри психології та педагогіки Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, кандидат педагогічних наук, професор (м. Дніпро, Україна)

Саковський Данило Олександрович – курсант 3 факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Саксонов Владислав Борисович – доцент кафедри цивільно-правових дисциплін ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Самойленко Олександр Олександрович – начальник кафедри прикордонного контролю Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького (м. Хмельницький, Україна), кандидат психологічних наук, доцент

Санакоєв Дмитро Борисович – завідувач кафедри кримінального процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Семенова Анна Сергіївна – здобувач освіти Наукового ліцею міжнародних відносин II-III ступенів Університету митної справи та фінансів (м. Дніпро, Україна)

Серафимова Олена Миколаївна – викладач кафедри мовної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Сергієні Олена Віталіївна – професор кафедри психології та педагогіки Дніпровського

державного університету внутрішніх справ, доктор медичних наук, професор

Сидоренко Наталія Сергіївна – професор кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор юридичних наук

Сидоріна Маріанна Сергіївна – студентка ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Сидоров Олександр Анатолійович – доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат економічних наук

Синиціна Юлія Петрівна – доцент кафедри інформаційних технологій Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат технічних наук

Синявська Любов Василівна – доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Львівського національного університету природокористування (м. Львів, Україна), кандидат економічних наук

Ситник Ганна Миколаївна – психолог ГО «Соціальний проєкт «Разом» (м. Київ, Україна)

Сичевський Юрій Олексійович – заступник начальника кафедри прикордонного контролю Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького (м. Хмельницький, Україна), кандидат педагогічних наук, доцент

Сіверська Зорина Ханларівна – курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Сіренко Марія Романівна – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Скиба Елеонора Костянтинівна – професор кафедри психології, соціології та педагогіки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор філософських наук, професор

Скиба Оксана Миколаївна – старший викладач кафедри мовної підготовки Київського інституту Національної гвардії України (м. Київ, Україна)

Скрипниченко Катерина Григорівна – магістрант ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Скубицький Євген Ігорович – аспірант Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна)

Смірнов Антон Сергійович – докторант кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат медичних наук, доцент

Сова Олена Юріївна – старший науковий співробітник Інституту демографії та проблем якості життя НАН України (м. Київ, Україна), кандидат економічних наук, доцент

Соколова Єлизавета Віталіївна – студентка 4-го курсу економічного факультету ННІ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» Українського державного університету науки і технологій (м. Дніпро, Україна)

Сошников Антон Олександрович – старший науковий співробітник Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова НАН України» (м. Київ, Україна), кандидат юридичних наук

Спіцин Артур Олегович – здобувач Національного університету цивільного захисту України (м. Харків, Україна)

Старостін Олексій Юрійович – старший викладач Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків, Україна)

Степаненко Богдан Олександрович – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Столяренко Олена Миколаївна – професор кафедри фінансово-економічної безпеки Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії Служби безпеки України (м. Київ, Україна), доктор економічних наук, доцент

Ступніков Андрій Віталійович – студент ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Сурміло Ілля Ігорович – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Сухач Софія Олександрівна – студентка ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Сушкова Анна Сергіївна – старший викладач кафедри правового забезпечення підприємницької

діяльності та фінансової безпеки Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків, Україна)

Талдикін Олександр Васильович – доцент кафедри теорії держави та права Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Таран Наталія Валентинівна – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Тарасова Рената Русланівна – курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Тарнапольська Анастасія Віталіївна – курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Телійчук Віталій Григорович – професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент

Телющенко Валентина Анатоліївна – асистент, аспірант кафедри кібербезпеки Державного університету «Київський авіаційний інститут» (м. Київ, Україна)

Терендій Анастасія Богданівна – аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, Україна)

Терехова Ганна Ярославівна – курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Тимофєєв Володимир Павлович – старший викладач кафедри вогневої підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Тінін Дмитро Геннадійович – старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Ткач Віталій Петрович – аспірант Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського (м. Кременчук Полтавської обл., Україна)

Ткачова Вероніка Олексіївна – студентка ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Толбатов Андрій Володимирович – доцент кафедри кібербезпеки Державного університету «Київський авіаційний інститут» (м. Київ, Україна), кандидат технічних наук

Толмачова Юлія Миколаївна – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Третяк Софія Вікторівна – курсант 2-го курсу Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна)

Третяк Ян Сергійович – аспірант кафедри державного управління і місцевого самоврядування Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» (м. Дніпро, Україна)

Трещов Мирослав Миколайович – професор кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор наук з державного управління, доцент

Турчин Марія Сергіївна – магістрант ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Угрін Андрій Андрійович – курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Удаковський Владислав В'ячеславович – аспірант Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна)

Ульяненко Костянтин Володимирович – студент юридичного факультету Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, Україна)

Умрихіна Ірина Олександрівна – доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна), доктор філософії

Фісуненко Надія Олександрівна – доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат економічних наук, доцент

Фокша Лілія Володимирівна – доцент кафедри цивільно-правових дисциплін ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Фролов Михайло Михайлович – доцент кафедри цивільно-правових дисциплін факультету

підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук

Халітов Даниїл Рустамович – курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Хамініч Світлана Юрійвна – професор кафедри соціально-економічних дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор економічних наук, професор

Ханас Василь Андрійович – аспірант кафедри обліку і оподаткування Львівського національного університету природокористування (м. Львів, Україна)

Хейлик Віра Вадимівна – студентка факультету економіки та соціальних комунікацій Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське Дніпропетровської обл., Україна)

Хейло Андрій Сергійович – курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Хидько Тетяна Дмитрівна – курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Ходзицька Валентина Василівна – доцент кафедри бухгалтерського обліку та консалтингу Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (м. Київ, Україна), кандидат економічних наук, доцент

Хрипунов Денис Григорович – аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Царьова Ірина Валеріївна – завідувач кафедри мовної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор філологічних наук, професор

Цвик Анастасія Андріївна – здобувач вищої освіти Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії Служби безпеки України (м. Київ, Україна)

Ціцька Надія Євгенівна – доцент кафедри обліку і оподаткування Львівського національного університету природокористування (м. Львів, Україна), кандидат економічних наук

Ціцький Павло Васильович – аспірант Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне, Україна)

Пуканов Владислав Юрійович – ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Цюпенко Тетяна Анатоліївна – викладач кафедри правознавства і гуманітарних дисциплін Вінницького навчально-наукового інституту економіки Західноукраїнського національного університету (м. Вінниця, Україна)

Чепік Артем Максимович – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Чернявська Орина Олегівна – курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Чернявський Костянтин Олександрович – курсант 204 н. в. факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна)

Чоботько Ігор Ігорович – старший викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Чоботько Маргарита Анатоліївна – старший викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Чорний Артем Миколайович – доцент кафедри прикордонного контролю Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького (м. Хмельницький, Україна), кандидат психологічних наук

Чорний Віктор Анатолійович – аспірант Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна)

Чубенко Аліна Дмитрівна – курсант Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Чунихін Олександр Сергійович – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Шаповал Володимир Володимирович – здобувач вищої освіти ННІ заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ (м. Київ, Україна)

Шаповал Леся Іванівна – доцент кафедри цивільного права та процесу Національної академії внутрішніх справ (м. Київ, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Шاپовалова Катерина Геннадіївна – доцент кафедри цивільно-правових дисциплін ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор філософії в галузі права

Шатієне Саломея (Salomėja Šatienė) – доцент педагогіки Клайпедського університету (м. Клайпеда, Латвія), доктор наук

Швець Микола Миколайович – викладач кафедри інформаційних технологій ННІ права та психології Національної академії внутрішніх справ (м. Київ, Україна)

Шевелєв Роман Романович – студент ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Шевченко Єлизавета Сергіївна – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Шевченко Сергій Олексійович – професор кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), доктор наук з державного управління, професор

Шевченко Юлія Станіславівна – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Шевчук Олександра Олегівна – доцент кафедри іноземних мов Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького (м. Хмельницький, Україна), доктор педагогічних наук, доцент

Шемасва Людмила Григорівна – головний науковий співробітник Науково-організаційного центру Національної академії Служби безпеки України (м. Київ, Україна), доктор економічних наук, професор

Шило Ігнат Єгорович – курсант 2-го курсу Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна)

Шинкарьов Володимир Ростиславович – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Шкурко Олена Василівна – старший науковий співробітник відділу організації наукової діяльності Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат філологічних наук, доцент

Штогда Роман Михайлович – начальник науково-дослідного відділу Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут (м. Київ, Україна)

Шумейко Олександр Михайлович – старший викладач кафедри психології та педагогіки Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Щербина Євген Миколайович – докторант кафедри публічного та приватного права Університету митної справи та фінансів (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Юніна Марина Петрівна – професор кафедри цивільно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна), кандидат юридичних наук, доцент

Юр'єв Денис Сергійович – старший викладач кафедри кримінального процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Юрченко Олексій Костянтинович – аспірант Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (м. Харків, Україна)

Юрченко Олексій Леонідович – аспірант Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна)

Яковченко Олександр Ігорович – аспірант кафедри оперативно-розшукової діяльності Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Якушов Дмитро Юрійович – аспірант Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова НАН України» (м. Київ, Україна)

Яременко Олександра Сергіївна – курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Ярошинська Дана Романівна – курсант факультету забезпечення оперативно-службової діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького (м. Хмельницький, Україна)

Яхедс Олександр Володимирович – аспірант Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна)

Яценко Євген Анатолійович – аспірант Класичного приватного університету (м. Запоріжжя, Україна)

Яшин Денис Олександрович – аспірант кафедри соціально-економічних дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Яшина Марія Вікторівна – студентка ННІ права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна)

Наукове видання

МІЖНАРОДНА ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА:
ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

***Матеріали IX Міжнародної
науково-практичної конференції***

(м. Дніпро, 21 березня 2025 року)

У двох частинах

Частина II

Українською та англійською мовами

Редактор, оригінал-макет –
А.В. Самотуга

Редактори:
О. М. Врублевська, Н. В. Леонова, О. Ю. Чижевська

Коректор *М. С. Касян*

Підп. до друку 20.03.2025. Формат 70х108/16. Друк – цифровий.
Гарнітура – Times. Папір офісний. Ум.-друк. арк. 60,76. Обл.-вид. арк. 65,33.
Наклад – 35 прим. Зам. № 03/25-зб

Надруковано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, sed@dduvs.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8112 від 13.06.2024